

DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

*Ediție îngrijită,
prefață, note,
glosar de
MIHAI GAFIȚA*

III

N U V E L E

BIBLIOTECA
Secția Istorie Literară
ACADEMIEI R P R

447i

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1972

NOTĂ ASUPRA VOLUMULUI III — NUVELE

Volumele de nuvele ale lui Duiliu Zamfirescu sînt cinci la număr: *Fără titlu* (1883), *Novele* (1888), *Nuvele romane*, *Frica* (1895), *Furfanțo*, *Trei nuvele* (1911) și *O muză* (1922). Cel din urmă a apărut după moartea sa, dar au existat, poate, și pentru acesta, indicații asupra sumarului, lăsate editorului — care-i era și rudă — criticul literar Marin Simionescu-Rîmniceanu. Toate aceste volume sînt reproduse în întregime în ediția de față, în ordinea și cu sumarele respective, selectate de autor din materialul publicat inițial în reviste, ziare sau almanahuri ocazionale. Operația de selectare a fost foarte severă la primul — ceea ce nu înseamnă că nu au rămas în afara sumarului lucrări mai bune decît unele incluse în el. Criteriul urmărit de scriitor în cazul acestui volum de debut nu ne apare prea clar astăzi, totuși se poate observa că predomină aici nuvela romantică și, alături de ea, sînt numai semnalate și schița-reportaj, schița-eseu, schița-poem, cu adaosul final de aforisme. O direcție importantă, care nu e de loc ilustrată în volum, e cea a prozei realiste, tot mai vizibilă în publicistica scriitorului, absentă în volumul *Fără titlu*, însă constituind, așa cum avea să se vadă în curînd, albia cea mai importantă, mai fecundă a activității sale literare.

Abia volumul *Novele* va fi reprezentativ pentru noua orientare a scrisului său, fără să adune și piesele de acest gen anterioare anului 1886, deci acelea apărute în *România liberă*. El rămîne, oricum, unul dintre cele mai bune volume de nuvele românești din secolul al XIX-lea.

Volumul al treilea, întrucîtva eterogen ca structură, rămîne dominat totuși de nuvela realistă (*Alessio*, *Frica*), continuînd și el doar să illustreze schița-reportaj și schița-poem.

De ce însă nu va fi publicat scriitorul într-unul din volume, sau chiar separat, lunga nuvelă *Un drum greșit*? Probabil pentru că ea aparținea încă vechiului romantism, de care Duiliu Zamfirescu se elibera treptat. Formulele diverse care solicitau proza românească a sfârșitului de secol și începutul celui următor l-au atras și pe părințele lui *Tănase Scatiu*, care încearcă activ o primenire a instrumentelor sale, abordând diferite tipuri de nuvelă (psihologică, autobiografică, satirică, alegorică etc.), fără să stăruie însă în nici o direcție, astfel că nuvelistul Duiliu Zamfirescu — ca și poetul — ilustrează doar — și adesea prin cite o singură bucată — modalități și genuri diverse de proză, își vedește disponibilități multiple în domeniu, dar nu cultivă statornic vreuna, demonstrând parcă intenționat un fel de amatorism literar, incapabil de consecvență, un experimentalism de diletant, neîncrederea în virtuțile nici unui din genurile abordate. De unde și aproximația, ezităările criticii în prețuirea lui ca nuvelist, deși, obiectiv, este o prezență peste care nu se poate trece în evoluția nuvelei românești.

Abia adunarea unei mari părți a nuvelisticii scriitorului în colecția „Clasicii români comentați” a editurii „Scrisul românesc” a prezentat multilateral un profil de prozator pînă atunci numai bănuț, sau cunoscut fragmentar. Însă și această ediție, foarte bogată, alcătuită de Mariana Zamfirescu-Rarinceanu și explicată cu agerime într-o amplă prefață, este selectivă și în orice caz lasă în continuare pe dinafară proza din reviste și ziare — cu excepția a trei schițe din perioada 1894—1897.

Trebuie să regretăm că Duiliu Zamfirescu n-a dus mai departe proiectul seriei de *Amintiri din cariera diplomatică*, prezentă în volumul *O muză* prin cele dintîi piese ale sumarului. Putem considera că o primă — cronologic — pagină a acestora se află în *Prefața* din 1914 a romanului *Viața la țară*, cînd poate i-a suris ideea acestui ciclu memorialistic (un an mai tîrziu se publică în *Convorbiri literare* cel dintîi capitol cu acest nume — *John James*) și tot în 1914, cam o dată cu *Prefața*, scriitorul își începe memoriile de tip saint-simonian (relatări cu caracter documentar și portrete), netrecute nici ele de treapta a citorva zeci de pagini. În orice caz, *Amintirile din cariera diplomatică* trebuiau să fie mai aproape de schiță și nuvelă, deci aparținînd volumului de față, pe cîtă vreme cealaltă serie memorialistică, pe care am numit-o de tip saint-simonian, se înscrie în domeniul eseisticii, al publicisticii de tip gazetăresc, pamfletului politic etc., care vor alcătui sumarul unui alt volum al ediției prezente.

Manuscrisele scriitorului nu ne aduc bucăți noi, constituite, ci doar cîteva începuturi, reluate sau părăsite, despre care facem mențiune în notele diferitelor nuvele sau schițe cu care se înrudesce; unele din ele se și reproduc, parțial sau integral. Rămîne așadar substanțial capitolul *Din publicații*, care lărgeste și întregeste în multe privințe profilul cunoscut al nuvelistului Duiliu Zamfirescu, precizează cronologia evoluției sale de la proza romantică la cea realistă și tentațiile spre alte genuri și modalități ale nuvelei, prin urmare indică mai exact coordonatele acestei laturi ale activității sale literare. Se poate afirma că în volumul de față se află *cvasi-întreaga* operă de nuvelist a lui Duiliu Zamfirescu, inclusiv textele publicate fără semnătură și pentru care există indicii sigure că îi aparțin.

În privința alegerii textelor care să fie reproduse în ediție drept texte de bază, s-au pus unele probleme diferite și de ale volumului de poezii și de ale ciclului Comăneștenilor. În cazul romanelor din ciclul Comăneștenilor s-a arătat pentru ce s-a recurs, unde s-a putut, la manuscrise, sau, în lipsa acestora, la tipăriturile efectuate direct după ele, deci la reviste — și numai în mod excepțional textele romanelor *Viața la țară* și *Tănase Scatiu* reproduc pe acelea ale unor volume — din 1922, respectiv 1923.

În cazul nuvelilor, lucrurile se prezintă întrucîtva diferit.

Oricît s-ar părea de ciudat, se poate demonstra că volumele de nuvele au fost mai direct supravegheate de scriitor decît romanele, la primele patru existînd lectura directă a șpalturilor, ceea ce nu se întîmplă cu primele patru piese ale ciclului Comăneștenilor, nici cu *Lydda*. *Scrisori romane*.

În acest caz, prin urmare, forma din *Conv. lit.* și forma din volume au aproximativ aceeași valoare, ca text de bază. De altfel, în afară de cîteva cazuri, care se vor nota mai jos, nici nu există propriu-zis deosebiri între cele două forme, nu numai de natură a fi notate ca variante, dar nici ca diferențe de stil. Numărul extrem de mic al deosebirilor între forma din volume și cea din *Convorbiri* — cîteva cuvinte cu iz moldovenesc mai pronunțat pe care le utiliza destul de consecvent Duiliu Zamfirescu (*desperare*, *videnii*, *sprinceană* etc.) sînt pierdute cînd colo, cînd dincolo, cîteva grafii, care-i aparțin, sînt inconsecvente la publicare — îndreptătesc concluzia că ele nu reprezintă neapărat intervenții ulterioare intenționate ale lui Duiliu Zamfirescu, ci sînt simple scăpări tipografice, sau ale volumului, sau ale revistei, față de manuscris, nedescoperite de corector, chiar cînd acesta a fost autorul însuși. Așadar, acolo unde textul din

volum diferea de cel din *Conv. lit.*, în privința pronunțiilor și grafiilor amintite, nu s-a adoptat în mod automat forma din volum (ca fiind ulterioară, deci o posibilă „voință ultimă” a autorului), ci s-a ales, dintre ele, forma cea mai frecventă în scrisul lui Duiliu Zamfirescu (care este, de cele mai multe ori, forma moldovenească), verificată prin ampla consultare a manuscriselor sale și prin familiarizarea îndelungată a editorului cu ele.

Aceasta, ca principiu general, pentru a se respecta, după practica edițiilor de acest fel, cât mai fidel stilul scriitorului și sensurile dorite de el.

Cît privește lucrările necuprinse de autor în cele cinci volume — acolo unde nu există manuscrisele respective, în mod necesar textul din publicații a devenit text de bază, fiind unicul; acolo însă unde există manuscris s-a urmat una din următoarele două căi:

— dacă există temeiuri serioase să se presupună că autorul și-a făcut singur corectura tipografică — prilej cu care a putut efectua și anumite modificări de formulare, omisiuni sau adaosuri — în aceste cazuri textul de bază este acela din revistă sau ziar; e situația tuturor lucrărilor din *România liberă*, în perioada cînd Duiliu Zamfirescu era redactor;

— dacă astfel de temeiuri nu există și, dimpotrivă, e clar că autorul n-a putut să-și vadă textul în faza procesului tipografic, cînd deci eventualele modificări, în mod clar, sau sînt făcute de redacții sau sînt erori de tipar — în aceste cazuri textul de bază este acela din manuscris. Aceasta e situația lucrărilor trimise de la Roma, Atena și Bruxelles, revistelor din țară.

Iată acum felul cum au fost stabilite textele de bază la volumele tipărite de autor însuși în cursul vieții, sau alcătuite pe baza indicațiilor sale:

Fără titlu, fiind tipărit pe cheltuiala scriitorului în tipografia care scotea și gazeta la care el era redactor, a fost și supravegheat desigur de Duiliu Zamfirescu însuși — deci textul de aici e cel de bază.

Novela, apărut în 1888, pregătit de scriitor, s-a tipărit înainte de plecarea în Italia, în atît de mare grabă, încît el nici n-a putut lua cu sine decît două-trei exemplare; este de la sine înțeles că Duiliu Zamfirescu a ținut să-și supravegheze singur tipărirea, făcînd el însuși corectura tipografică, deci efectuînd modificări, sau — uneori — chiar păstrînd „colaborarea” involuntară a tipografului, astfel că textul volumului este textul de bază al prezentei ediții.

Nuvela romane. Frica s-a publicat în timp ce scriitorul era la Roma și în toată perioada tipăririi cărții n-a trecut prin București, însă pregătirea ei pentru tipar a fost făcută cu o mare minuțiozitate de Duiliu Zamfirescu, îndeosebi pentru nuvela *Alessio*. Cu privire la aceasta avusese un schimb de corespondență cu Maiorescu. Scrisoarea acestuia s-a pierdut, dar din cea păstrată de la scriitor reiese că el a acceptat, la publicarea în *Convorbiri*, să i se taie trei rînduri dintr-un cîntec italianesc și, mai cu seamă, să se opereze cîteva modificări de frază în textul său. „Nu înțeleg, fiindcă n-am scrisu — răspunsese scriitorul, la propunerile criticului. Dar dacă e vorba numai de fraze, schimbați cum vreți” (scris. către Titu Maiorescu, din 7 iulie 1889). Acceptarea n-a fost însă definitivă, ca și în alte cazuri, căci Duiliu Zamfirescu își stabilise o „regulă” cu redacția *Conv. lit.* și cu Maiorescu — așa cum avea să-i și scrie acestuia în mai multe rînduri: criticul să schimbe ce voia, căci el, scriitorul, tot nu era de acord! Lipsa de adeziune la solicitările și la intervențiile stilistice ale criticului se manifestă și în cazul *Alessio*. La tipărirea în volum, scriitorul reintroduce în text versurile suprimate la cererea lui Maiorescu și, desigur, reface alte fraze, redîndu-le sensul lor inițial. În același timp, el operează un număr important de alte modificări, expurgînd cu un admirabil simț critic părți de fraze sau fraze întregi din forma apărută în *Convorbiri*. Să fi fost toate aceste texte adaose ori modificări făcute de critic — ar fi exagerat să presupunem. Însă, oricui au aparținut inițial, autorului sau — unele din ele — criticului, fapt e că ele nu mai figurează în volum și aceasta nu s-a putut datora decît lui Duiliu Zamfirescu însuși. Deci, forma din volum e textul de bază al ediției de față. Celelalte trei nuvele prezintă atît de puține modificări față de forma din *Convorbiri* — cu excepția unei fraze din *Frica*, existentă în revistă și lipsind în volum — încît, practic, atît textele din *Convorbiri* cît și cele din volum pot fi deopotrivă considerate ca texte de bază. A fost, ca atare, urmat volumul, presupunîndu-se că, de vreme ce scriitorul a citit cu atîta atenție nuvela *Alessio*, e cu neputință să nu-și mai fi aruncat cel puțin ochii asupra celorlalte — cu care prilej a eliminat fraza din *Frica* și a corectat cîteva pronunții și grafii.

Furfanțo. Trei nuvele, tipărindu-se în 1911, putem presupune că autorul, aflat în țară, a recitit lucrările pentru volum; dar el era mai mult la Galați, astfel că e perfect cu putință — și probabil că așa s-a și petrecut, căci la fel procedase scriitorul și cu *Îndreptări* și *Anna* — ca el să fi indicat doar sumarul, lăsînd restul în seama editorului.

În orice caz, s-a urmat textul din volum, dar corectîndu-se cîteva pronunții și grafii obișnuite ale scriitorului, prin comparare cu forma

din *Convorbiri*, tipărită după manuscrisul autorului, direct, ca și cea din volum, probabil.

O muză s-a publicat postum, pe baza unui sumar alcătuit poate de scriitor, dar putînd fi realizat tot atît de bine și de editor. Neputîndu-se explica omiterea schiței *La sorfi*, publicată în *Conv. lit.* din aprilie 1910, presupunem cu oarecare temei că editorul a fost cel ce a supravegheat textul final, nu scriitorul, care ar fi fost mai atent cu lucrările sale, puține la număr — deci și mai greu de a fi uitate.

În orice caz, dacă putem la fel de bine presupune că alcătuirea sumarului aparține autorului sau editorului, e limpede că Duiliu Zamfirescu n-a controlat tipărirea și n-a făcut corectura tipografică. Deci, în acest caz, manuscrisele — cîte există — sînt textele de bază, iar, în lipsa lor, mai aproape de manuscrise e forma din publicații, care devine în cazurile respective text de bază.

După criteriile propuse încă de la volumul prim al ediției de față, *Poezii*, nu s-au notat decît variantele care introduc sensuri noi de oarecare importanță.

Există însă un foarte mare număr de deosebiri ale formelor din volume și reviste față de manuscrise, între cele din volume și cele din reviste, lipsite de semnificație și putînd să aparțină, cum s-a spus, tot atît de bine scriitorului, cît și unui zețar grăbit sau zelos în manifestarea veleităților de cunoscător al limbii. Exemplul lui Ispirescu, de tipograf literat, era pînă la primul război mondial foarte ispititor, și nu e mai puțin adevărat că zețarii se specializaseră îndestul în corectarea erorilor mărunte de expresie ale unor scriitori mai puțin atenți la acurateța limbii. Nu o dată — ba chiar cel mai adesea — culegerea tipografică a textului pentru volume se efectua după același manuscris care slujise și la tipărirea în revistă, iar o caligrafie rebarbativă lăsa posibilitatea unor zețari diferiți să citească diferit un cuvînt sau o expresie. De aici numeroase „variante” lipsite de importanță, omisiuni ale cuvintelor de legătură, ortografii schimbate, chiar cuvinte modificate; împlinirea unui rînd de zaț sau scăparea unui cuvînt și reintroducerea lui în text ducea adesea la inversiuni în topica frazei; un cuvînt dificil la împărțirea în silabe putea fi ades mutat în propoziție, de un zețar cu mai multă inițiativă. Toate acestea s-au petrecut din belșug și la Duiliu Zamfirescu, cu atît mai mult cu cît scriitorul era departe de țară și tipograful trebuia să rezolve singur unele încurcături de culegere, paginație și corectură; și chiar cînd se afla în țară, el era departe de București (la Galați, la Faraoane) sau, pur și simplu, nu avea dispoziția de a-și reciti manuscrisul

ori corectura tipografică. Acelea dintre diferențele constatate între volume, reviste și manuscrise, care au fost socotite ca datorîndu-se unor împrejurări de natura celor de mai sus, n-au fost notate între variante; unde a fost cazul, nu s-a ținut seama de ele nici la stabilirea textului definitiv al ediției, casă se adopte neapărat forma ultimă apărută. Ideea de „voință ultimă a autorului” a fost privită cu circumspecția necesară, fără a se socoti în mod mecanic că cea din urmă apariție a unui text în timpul vieții lui Duiliu Zamfirescu reprezintă implicit și forma ultimă dată de el însuși lucrării respective.

Astfel, nu au fost notate asemenea variante ca următoarele:

- ...așa de tare/atît de tare.
- simțea *cît e de ridicul* cu dragostea lui pentru fată/simțea *cît e de bătaie de joc* cu dragostea...
- cu urechea *lipită* de lemn/*strînsă* de lemn.
- *crăpăturile* scîndurilor/*deschizăturile* scîndurilor.
- întins pe *nisipul* umblat/întins pe un *fel de nisip* umblat etc., etc.

Alte operații: transcrierea numelor proprii după ortografia lor corectă; restabilirea punctuației, acolo unde nu sînt manifeste alte intenții ale scriitorului; renunțarea la majuscule în scrierea unor cuvinte comune (utilizată nu o dată de Duiliu Zamfirescu), însă păstrarea lor în cazurile corespunzătoare; înlăturarea erorilor tipografice evidente, chiar a unor scăpări neîndoielnice din cuprinsul manuscriselor — și altele din aceeași categorie — s-au efectuat tacit, după practica normală, fără totuși ca editorul să-și ia libertăți nepermise față de textul scriitorului.

Ca și în cazul poeziilor — nu și al romanelor din ciclul Comăneștenilor — nici la nuvele și schițe nu s-au notat ca date bibliografice reeditările ulterioare, deoarece nici unul din volume n-a cunoscut o nouă ediție în timpul vieții autorului.

După moartea sa, volumele din „Biblioteca pentru toți”, *Nuvele romane. Frica și Furfanțo. Trei nuvele*, au mai fost scoase — primul de două ori, al doilea de trei ori, mai curînd ca prelungiri ale tirajelor inițiale decît ca ediție nouă (după obiceiul acestei colecții și după modul de editare al epocii, cînd o nouă mie de exemplare ale unei ediții, trimisă în librării, echivala cu o nouă ediție, deși nu era decît continuarea primului tiraj).

Celelalte volume au mai fost reînviat parțial în culegerile apărute în „Biblioteca școlarăului” (vol. îngrijit de Mircea Zăciu, Ed. Tinere-

tului, 1957) și în „Biblioteca pentru toți” (serie nouă, nr. 111, îngrijit în redacția colecției de Aurelia Bîrlă, sub titlul *Spre mare*, E.P.L., 1962).

În antologii diferite au figurat, cînd și cînd, *Subprefectul*, *Conu Alecu Zăgănescu* și *Frica*, aceasta din urmă reprodusă mai frecvent și prin manuale de uz școlar.

Toate au fost trepte către ediția de față, prima care adună atît de cuprinzător nuvelistica scriitorului.

FĂRĂ TITLU
(1883)

PE ARGES

D-lui G. Ionescu (Gion)¹

În catul al patrulea din ulița Pantheonului, Luca Bonachi începea să uite Parisul, cu tot farmecul și petrecerile marelui oraș, și o dată cu soarele care apunea, apunea și dorința sa de a cunoaște toate
5 misterele limbei sanscrite. În amurgul serii, bătrînul student (căci se putea numi *un bătrîn student*, deoarece se ocupa cu sanscrita de vreo opt ani, fără să poată încă înțelege pe Ernest Renan)², se rezema cu coatele de una și singura fereastră ce o avea odaia sa, și, privind pe trecători în creștet, 'și lăsa gîndul să vagabondeze prin larga lume, liber și neatîrnat ca o pasăre. Cînd furnicarul de pe uliță începea să-i supere vederea, cu aceleași capete și aceeași deșuchiare, 'și ridica ochii de pe pămînt spre cer, iar în învîrtirea norilor,
10 pe cari-i aurea o rază de soare întîrziată, privirea sa întîlnea fel de panorame: munți, văi, dealuri, unele mai bine desinate decît altele. Cîteodată, aceste pete călătoare prin văzduh se înșirau una de pe alta, formînd un lanț neînterupt, în care reflexurile de lumină trăgeau niște fire subțiri de argint, cari, repetate, dau norilor aspectul unei ape.

Argeșul!

Pe Argeș privise adesea vulturile ce veneau rotindu-se, din adîncul Carpaților, și în unda tăcută a
15 rîului 'și ascunsese tainele gîndirii sale pe care le trimetea departe, departe, în necunoscutul ce se întinde

înaintea fiecărei ape pînă la mare. Pe malurile lui născuse și pe malurile lui spera să și moară.

Este în omul care a iubit un fel de nostalgie fără cauză determinată și fără scop, pe care Lamartine a numit-o *dorul de cer*. Nostalgia aceasta unită cu un regret etern ce trăiește în sufletul omului nenorocit, făcea pe Luca Bonachi, care de altminteri era foarte puțin lamartinist, să creadă că numai pe malurile acelei ape ar putea trăi fără să simță prea mult greutatea vieții, căci numai acolo mintea sa ostenită ar putea găsi un tovarăș care-l cunoștea de mult: apa, și numai în acea singurătate ar putea fi însoțit de amintirea neuitatei sale Ana Teodorovici.

Ana Teodorovici pare a fi un nume rusesc. Cea care-l purta însă era română.

Patru ani, patru de cît n-o văzuse! El avea o mică moșioară pe Argeș, alături de moșia Vărenii³, fostă tot a familiei sale, unde trăise cu tatăl său de cînd se născuse. Bătrînul voise să cîștige prea mult pentru fiii săi, și se-ncurcase în afaceri, cari îl ruinaseră mai de tot. Fusesse silit să vîndă marea și frumoasa proprietate a Vărenilor, unde era născut Luca, unui comerciant bogat: Anastase Teodorovici. Acesta era un om cu înțelepciune și cu duh. Avea o singură fată, Ana, pe care o ținuse cu muma sa la Viena pînă la vîrsta de 17 ani. Cînd o aduse în țară, cu patru ani mai înainte, Luca era venit la moșia părintească de cîteva luni. Făcu cunoștință cu Ana.

Ana era o faptură din acelea ce trăiesc pe lume spre a scrie în cartea vieții un singur cuvînt: *roză*⁴, și a iscăli. Cum se vede în unele păduri bătrîne, necerțate de razele soarelui în vecia veacurilor, cîte o bandă de lumină străbătînd prin acoperișul verde și mergînd să încălzească așternutul de foi moarte, — astfel surîsul ei părea a înveseli universul, cu o rază de tinerețe luată din propria sa viață.

Cînd țărani o întîlneau, în răsăritul soarelui, mergînd călare spre Argeș, se dau cu respect la o parte, scoțîndu-și căciulele, iar cel mai bătrîn zicea:

— Flăcăi, astăzi are să lege spicul mai plin decît altădată.

Ana se ducea în pasul calului pînă în marginea apei, de unde o lua în jos pe prundul argintiu al rîului, pînă la un pod umblător ce se afla în fața pădurei Vărenilor. Acolo, mai în toate diminețile o aștepta Luca, — și amîndoi își lăsau caii la podar, și treceau pe jos, în pădurea de peste apă.

Într-o dimineață după ce se plimbară cîtăva vreme pe sub umbra unor plopi uriași, Ana găsi o rădăcină mică de trandafir sălbatec, pe care o scoaseră amîndoi din pămînt, spre a o așeza într-un rond ce și-l făcea în grădina de acasă. Cînd ieșiră în marginea pădurei, și strigară la podar să treacă podul din nou, spre a-i lăsa pe malul celălalt, — băgară de seamă că funia pe care se învîrtea scripetele podului era ruptă, iar vasele desfăcute și aruncate pe nisip, împreună cu o căruță cu boi, care abia putuse scăpa de înec.

Ana rămase încremenită.

— Ce facem acum, d-le Bonachi? 'l întrebă cu vocea mișcată.

— Să ne treacă caii.

— Calul meu nu vrea să intre în apă.

— Prea bine, să-l aducă numai pe al meu.

— Ca să trecem pe rînd? — El se uită la dînsa cu mirare.

— Pe rînd... dacă credeți că vom putea.

După aceea strigă podarului de pe malul cellalt să încalece pe cal și să treacă la dînșii.

Calul deocamdată nu voia să intre în apă, dar, după ce fu atins cu o vargă, se repezi în curent, și cînd apa fu mai mare decît dînsul, se lăsă înot cu o înlesnire admirabilă.

Ana îl privea cu un fel de emoțiune plină de încredere, și cînd calul se rădica pe mal, ea îi netezi coama cu o adevărată dragoste.

— Ei, acuma?... voiți să treceți? întrebă Luca. Vă rog numai să băgați de seamă că n-aveți șa de damă.

— Treci dumneata întii, și eu voi trece pe urmă.

— O... asta, nu.

— Da' de ce nu treceți amîndoi, boierilor, întrebă podarul. Calul, slavă lui Dumnezeu, e cal de nădejde; că doară cuconița e numai cît un fulg...

Luca se uită la dînsa fără să îndrăznească a-i zice nimic.

— Hai să trecem. Dacă ne vom îneca... cel puțin să ne-necăm amîndoi, zise ea rîzînd.

5 Luca încăleacă. Ana, ajutată de podar, fu ridicată în brațele lui și așezată pe oblîncul dinainte al șeii. Cînd calul făcu cel dintîi pas în apă, ea îngălbeni, și, cu cît apa creștea mai mult, cu atît frica i se mărea. Cînd calul se lăsă înot, de nu mai era decît o cufundare
10 și o revenire plină de spaimă, ea se lipi cu totul de dînsul apucîndu-l cu brațele de gît. Zgomotul apei, care pare cu atît mai mare și mai asurzitor, cu cît ești mai în mijlocul lui, nu era întrerupt decît de sforăitul calului, al cărui cap, mic și bine desinat, se vedea totdeauna la suprafața apei, ca un remorqueur sigur.

15 După ce ajunseră pe malul cellalt, Luca se uită trist, în urmă, la Argeș. Dacă ar fi fost mai lat, desigur ar fi avut mult mai multă stimă pentru dînsul.

20 Trebuia să se dea jos. Ea era atît de ostenită de frică, încît rămase cîteva momente în nemișcare, lipită de dînsul, ca de însuși sufletul ei. Atunci Luca'i zise încet:

— Ano... am întîrziat prea mult. Să mergem...

Ea se deșteptă ca dintr-un vis adînc și repetă:

25 — Să mergem.

Fiecare pe calul său, plecară în trap spre locuința ei, după ce mai întîi puseră pe podar de răsădi tulpina de trandafir sălbatic pe o movilișă ce se afla în marginea apei.

30 Tulpina se prinse și Luca Bonachi veni încă o lună, în toate zilele, s-o vadă. Ana însă nu mai veni.

Trist, ca cel mai trist suflet, el se reîntoarse în Paris.

35 Iată ce vedea în învîrtirea norilor, cînd, după patru ani, privea din ulița Pantheonului liniile rotunde și infinite ale cerului.

II

Ea se mărită și fu fericită.

Se întîmplă însă, în lipsa lui Bonachi din țară, un lucru foarte ciudat. După trei ani de la cele petrecute mai sus, veni Argeșul într-o toamnă atît de mare, încît ieși din albia sa, și coprinse tot prundișul ce se
5 întindea între cursul rîului și mal.

Bătrînul proprietar, cu Ana și bărbatul ei, erau, împreună cu toată lumea, de față, și priveau viitura apei cu o adevărată plăcere. Grinzele și butucii de tot felul erau aduși cu o forță colosală, și pe unde
10 ajungeau, rupeau și sfărîmău totul. Nimeni n-ar fi îndrăznit să înfrunte furia undeii, decît fiind mare meșter de înotat sau... nebun.

15 Și, cu toate astea, în mijlocul acestei furii a apei, toți privitorii văzură un om aruncîndu-se de pe mal și luînd-o cu hotărîre spre albia rîului, în care curentul era înspăimîntător. El trase spre partea unde era mai nainte podul, și, după multe greutăți, se opri pe o movilă, al cărui vîrf abia se mai zărea din apă. Ajuns acolo se apucă să sape, cu un cuțit ce-l avea la brîu,
20 rădăcina unei tulpine de trandafir, peste care apa începuse deja a trece, și părea că voiește, cu hotărîre, să nu se depărteze de pe movilă pînă nu va lua cu dînsul tulpina.

Zadarnice fură toate strigătele celor de pe mal. Voinicul lucra fără să audă nimic.

25 După un ceas de muncă, el nu izbutise să smulgă rădăcina și apa îl coprinsese pînă la genunchi. Doi pași dacă ar fi făcut, cădea în adîncimele ce înconjurau movila.

30 O grindă puternică, adusă de apă pe dedesupt, 'l izbi cu atîta forță încît 'l depărtă de pe movilă. El fu luat de curent, dar cu tulpina de trandafir în mînă. Atunci începuse o luptă uriașă între om și element, în care izbînda, din nefericire, era cunoscută. Omul fu tras în șoiul cel mare al apei, și de cîteva ori mai fu văzut, apărînd
35 și dispărînd, pînă se pierdu în aburii ce se înălțau pe suprafața Argeșului.

A doua zi, la un sat vecin, pe Argeș în jos, fu găsit un om înecat, cu o ramură verde în mînă.

După acești noi patru ani, petrecuți la Paris, Luca Bonachi se hotărî să părăsească odaia din ulița Pantheonului, și să se întoarcă în țară.

Se întoarse.

5 Cine a umblat prin țări străine ani îndelungați, ducînd în sufletul lui o rană, care nu se vindecă decît cînd sufletul moare, — și n-a simțit, întorcîndu-se în locul nașterii sale, emoțiunile cele mai neînțelese mișcîndu-i întreaga sa ființă? Cine se poate mîndri
10 că după patru ani a sărutat mîna netedă și aproape răcită a bătrînului său tată, fără să plîngă? Cine poate spune că a intrat în curtea bisericei din satul său, în care, sub un strat de humă rece, doarme somnul vecinicii aceea căreia i-a zis „mamă“, „mamă“, acest
15 nume atît de dulce și atît de greu de înlocuit, fără să i se strîngă inima de milă și de durere?⁵

Nimeni.

După patru ani, întorcîndu-se în țară, Luca Bonachi trecu prin toate aceste peripecii, și auzi despre cele
20 întîmplate în lipsa sa, cu indiferența unui om care e ostenit de viață și de mizeriele ei.

Însă, într-o dimineață frumoasă din frumosul mai, lăsă frîul calului și o apucă pe malul Argeșului, spre vechiul pod din fața pădurei.

25 Podul era altul, podarul era altul. Numai Argeșul era același. I se spusese că în fața pădurii se afla o movilă împodobită de vreo cîțiva pomi umbroși, și, ajungînd-o, se puse să se odihnească.

În vîrfurile movilei dete de un frumos mormînt,
30 închis într-un grilaj de fier, pe care creșteau o mulțime de tufe de trandafir încărcate de flori. Printre roze se ascundea o cruce albă pe care stau săpate aceste cuvînte:

Lui Moș Toader podarul

Ana

născută Teodorovici

recunoștință

Luca îngenunche înaintea acestui mormînt, care îi vorbea atîtea lucruri, și se rugă cu toată căldura sufletului său.

5 Podarul, după ce Ana se măritase, voise să păstreze tulpina de trandafir, pe care el o sădise pentru ea și pentru Luca, și pe care Argeșul voia s-o acopere cu nisip. El se înecă.

Moartea vorbea lui Luca că amorul n-are viață decît cînd are lacrimi.

10 Cînd se sculă de la mormînt, și-și ridică fruntea în sus, Luca zări în depărtare apa lină a Argeșului ducîndu-se în eternă călătorie spre mare, ca și cum i-ar fi spus că trec toate, toate, pînă și durerea trece.

15 Plecînd, adună după mormînt foile unei roze ce se scutura, și se duse de le aruncă în Argeș.

— Du aceste scrisori spre vecinicia în care plutește sufletul podarului și spune-i că sunt de la mine.

BABA-OARBA

Fără îndoială că *baba-oarba* este un joc pe care copiii de astăzi nu-l mai joacă.

Copiii de astăzi nu mai fac multe lucruri din cele ce le făceau copiii de altădată.

5 Cu toate astea bunicele noastre, cu mamele lor și străbunii bunicelor noastre, se țineau cu mare pompă de această nevinovată petrecere de tinerețe. Ei făceau încă multe năzbîtii, și pentru aceasta nu erau mai nefericiți decît suntem noi astăzi.

10 Să nu se crează însă că am în cuget să fac apologia *babi-oarbe*, o apologie absolută. Sunt *pentru* baba-oarba și sunt *contra* babi-oarbe. Sunt *pentru* cînd această inocentă petrecere se petrece între inocenți; sunt *contra*, cînd ea are loc între vinovați... Și cine sunt vinovații? Toți coborîtorii în linie dreaptă din Adam și Eva, și mai cu seamă din Eva, cari au călcat pragul celor 15 ani.

Îmi veți zice, desigur, că sunt prea puțin îndurător cu sărmana noastră fire omenească, și, cu deosebire, cu sărmana fire femeiască. E adevărat. Am un obicei urît, de a căuta să explic lucrurile totdeauna foarte de departe, și de aceea, în profitul iubitorilor de stil, era înemerit să nu mi se mai facă această obiecțiune.

25 Mîi se pare că Dumnezeu a fost un foarte stîngaci arhitect, cînd s-a hotărît să zidească pe femeie după chipul și asemănarea omului, și pe om după chipul

și asemănarea sa. Aceasta, pentru trei cuvinte: 1, pentru cuvîntul că două cantități egale la o a treia sunt egale între dîsele; că adică, omul asemănîndu-se cu Dumnezeu și femeia cu omul, femeia se aseamănă cu Dumnezeu, — lucru care are nevoie de oarecare argumentație spre a fi dovedit; al 2, pentru cuvîntul că, luînd din coasta omului și zămislind pe femeie, n-au rămas destule coaste nici pentru om, nici pentru femeie, — ceea ce i-a expus pe amîndoi la boale de piept, și, al 3, pentru că luîndu-i coasta, i-a luat pe cea stîngă, și cu dînsa și inima, astfel că, de atunci, sărmanul păgubaș e vecinic acuzat de lipsă de sentimente, și el vecinic își caută organul rătăcit, în pieptul compusei sale¹.

15 Legătura între această lungă teorie și *baba-oarba* este că descendenții în linie directă, oblică și frîntă din fericirii noștri străbuni, ar trebui, după ce au trecut vîrsta de 15 ani, să nu se mai lege la ochi. Și ca să se vadă că am dreptate, cer să fiu îngăduit a povesti următoarele:

20 Într-o vacanță erau strînși la moșie toți copiii, unii de la Iași alții de la București, alții de prin străinătate, căci familia Kara-Fanini era o veche și numeroasă familie, venită din Arhipelag și stabilită în țară de un veac.

25 Toate jocurile și plimbările se făceau într-un parc imens, în chioșcul căruia cei mai în vîrstă citeau sau lucrau. Erau copii de toate etățile, de la 10 ani pînă la 24 și 25.

30 Printre toți se deosibea o tînără femeie, doamna Margareta Fanini-Farni, care fuse măritată foarte de cu timpuriu, care acum era văduvă, și pe care o tristeță neînvinsă o ținea totdeauna în casă. De-abia avea 23 de ani. Toți copiii se jucau, rîdeau, alergau, numai ca să-i placă ei. Toți o ascultau ca pe cea mai bună mamă. Ea le zîmbea, vorbea cu fiecare două sau trei cuvinte, le prindea manuche de flori la pălărie, și apoi se cufunda în tăcerea sa obicinuită.

40 Venise din Roma un nepot al bătrînului Kara-Fanini, un băiat pe care toată familia-l acuza că nu face nimic; care își săvîrșise școala de poduri și șosele

în București și era dus la Paris să-și completeze studiile asupra arhitecturii. El plecase la Roma, sub cuvînt de a cerceta monumentele lumii vechi; în realitate însă, nu cerceta nimic, sau, mai bine, cerceta mai mult lumea nouă decît lumea veche. Era însă
5 artist. Avea toate talentele pe cari le poate avea un mare om. Cînta aproape din toate instrumentele și cînta bine. Era sculptor, arhitect, pictor, lemnar, și, mai presus de toate, poet. Cusurul lui cel mare însă
10 era că de nimic nu se ținea serios. Azi se închidea în casă și lucra toată ziua la un tablou: mline rătăcea de dimineață pînă seara cu pușca de-a spinare prin pădure; poimîne nu făcea nimic, dar absolut nimic,
— și astfel, zi după zi, avea aerul de a-și privi viața strecurîndu-se, printre ticăloșiele lumii acesteia, fără
15 nici un interes. În sufletul lui însă, era adînc întristat că n-avea mijloace cîte aspirații avea, și firea omului 'l deznădăjduia cu slăbiciunile și imperfecțiile sale.

20 El era cu Margareta văr în al doilea rînd. Se numea Ioachim Fanini-Petrovici.

Într-o zi, pe cînd se aflau cu toții în grădină, copiii cerură voie să se joace de-a *baba-oarba* în chioșc, făgăduind, cum făgăduiesc toți copiii, că se vor juca fără
25 zgomot și fără praf.

— Dacă am intra și noi în jocul lor, Margareto? E atîta vreme de cînd nu mi-am mai văzut țara, și
aș voi, plecînd, să-mi înprospătez toate amintirile copilăriei... Primești?

30 — Noi, de-a baba-oarba? E prea copilăresc și zgomotos... Zici că pleci? Cînd pleci?

— Peste patru zile.

Ea-și lăsă din nou ochii pe o broderie, crezînd că
35 astfel a înlăturat primejdioasa propunere de a intra în joc. Copiii însă se agățară cu toți de vorba vărului lor și sărmana femeie fu nevoită să se joace de-a baba-oarba.

Se legă la ochi unul dintre băieți, și, după ce se
învîrti nițel, cel deîntîi pe care îl prinse fu chiar dînsa.
40 Toți tăbăriră s-o lege la ochi, toți îi arătau „cîte degete sunt aici“ ca să se încredințeze că nu vede, și, după

ce o duseră într-un colț, repetîndu-i fiecare: să nu ridici batista de la ochi, se auzi un „vino“ ascuțit și prelung, zis cu o voce schimbată. Ea plecă cu mîinile
înainte, mergînd numai în vîrfurile picioarelor spre a
5 asculta toate mișcările ce se făceau. Copiii, spre a rîde și mai mult, se învoiră s-o lase singură și se strecurară unu cîte unu pe ușe, spre a se ascunde în grădină. Cum ea mergea cu temere prin întunericul ce-i pricina
10 batista de la ochi, și simți capul coprins de două brațe puternice și buzele sărutate cu o pasiune sălbatică, o sărutare care îi spusese o poemă într-o secundă, o sărutare care o ameți într-atît, încît uită
să-și ia batista de la ochi ca să vadă cine avea atîta
suflet în îmbrățișare. Cînd își veni în simțire și-și
15 ridică legătura de la ochi, nu mai era nimeni în chioșc. Ieși tremurînd să caute copiii, cari apărură unu cîte unu din ascunzătorile lor, și, după ce le dete voie să se joace înainte, se așeză din nou la lucru.

Pînă seara nu mai văzu pe Ioachim.

20 A doua zi o slugă 'i dete un mic pachet și o scrisoare de la dînsu. În pachet era portretul ei. Scrisoarea coprindea aceste linii: „Știu că nu mă vei ierta niciodată, și de aceea plec. Dacă nu mă ierți, uită-mă“.

Ea mototoli scrisoarea în fața servitorului și luă
25 pînza cu o supărare vădită.

După ce intră în camera ei, se uită la toate ușile ca să le vadă dacă sunt închise, și desfăcu scrisoarea, zîmbind, ca un copil, printre lacrimi. Ceti de cîteva
ori cele două rînduri, iar le mai ceti, și, înțelegîndu-le
30 sau neînțelegîndu-le, duse cu amîndouă mîinile scrisoarea la gură și o sărută închizînd ochii ca și cu o zi mai înainte.

Peste un an, la o expoziție de tablouri în Roma, cea
mai bună pînă era aceea care purta numele: *Baba-*
35 *oarba*.

MONASTIREA DEALULUI

D-lui Ștefan Mincu¹

Este ceasul în care luminele cerești se aprind și patimele omenesti se sting sub oboseala vieții. Noaptea își ridică transparentele ferestrelor sale, și privește omenirea somnoroasă, cum cască de urit și munca zilelor. Omenirea își lasă, asupra chinului său, transparente uitării și se culcă. Lumea doarme; noaptea veghează.

De la monăstirea Dealului trompetele se aud sunând ceasurile somnului, iar somnul, la glasurile lor, vine să-și ia împărăția sa de doliu. În valea Ialomiții, apa cîntă încet povestea vremii, și, scriindu-și numele pe fiecare piatră, se duce să moară veselă în altă apă. Pe marginile sale cîțiva pomi tineri stau plecați asupra undei, și par, în înclinarea lor, că vor să surprinză misterul acestui murmur povestitor, poezia acestor voci necunoscute, cari, vorbind de cînd e lumea, sunt vecinic neînțelese. Se pare că, din cînd în cînd, taina aceasta spune ceva unor suflete de toamnă², cari se duc pe drumul vieții, misterioase ca și apa, tremurătoare ca și dînsa și, ca și dînsa, fără alt scop decît de a muri. Adesea vezi, pe marginea podului, visători, privind unda trecătoare și aruncînd încet cîte o pietricică, a cărei atingere cu apa îi face să tresară. În contemplațiunea lor, par a fi curioși să cunoască fundul acestui element, atît de asemănat cu dînsii; par a voi să-l întrebe unde merge și pentru ce trăiește;

par a aștepta aceste răspunsuri, ca prin ele să-și explice enigma propriei lor vieți. Desigur apa le răspunde, căci ei se întorc și mai triști, să trăiască fiindcă s-au născut.

5 Cunoașteți monăstirea Dealului?

Astăzi e un nemărginit palat, așezat pe vîrfurile colinei care înconjură Tîrgoviștea, răsunînd de sunetele trompetelor și de zgomotul săbiilor. Zidit pe marginea coastei, el pare că privește în lume cu o uitătură nesfîrșită, și, în marea sa liniște, citește mîndria cu care-și poartă vîrsta. E vechi palatul; dar pe umerile sale, veacurile s-au rezemat fără a-l clătina; ierlele l-au înfășurat în troianurile lor fără a-l putea îmbătrîni; vijeliile i-au bătut coastele fără a le șterge lustul, și timpul, puternicul timp, s-a oprit la porțile lui și a bătut înainte de a intra. Desigur nu totdeauna i s-a deschis, căci pustiul pe care-l lăsa în urma sa acest sălbatic, la monăstirea Dealului nu se vede.

Altădată monăstirea Dealului era un sfînt adăpost, în care rătăcii cu sufletul veneau să caute pacea. În săptămînile mari, și la denii, cînd clopotul din turla de la poartă chema la rugăciuni, schimnicii, acele ființe dezbrăcate de zdreața vieții noastre, se vedeau strecurîndu-se pe sub umbra zidurilor, mergînd să-și închine cugetarea unei ficțiuni sublime, unui Dumnezeu. Atunci, ca și astăzi, era lună pe cer, dar razele sale căzînd pe zidurile galbene ale monăstirii, aveau niște reflexuri străine, ca din altă lume; lumina sa se împrăstia pîrînd că vrea să zugrăvească pe fiecare piatră tristul tablou al Golgotei.

Cînd umbli astăzi primprejurul bisericii; cînd pasu-ți profan calcă cu indiferență lespeada sfînțită de oameni și consfințită de timp; cînd, nepăsător, îți porți ființa prin chiliele întunecoase, atingînd pragul pe care s-au scuturat de pe pulberea vieții generațiile a patru veacuri; cînd îmbrățișezi cu mintea totul: trecut și prezent, lucruri și oameni, fapte și cugetări, — ajungi un moment în care te sperii de goliciunea pe care o însumează omul în sine, te îngrozești de deșertăciunea care încheie toate acțiunile, toate vorbele, toate gîndirile noastre. Schimnicii au murit, călugării au murit,

norodul a murit, sfinții s-au șters; cei mari s-au stins, cei buni s-au stins, cei răi s-au stins, pietrile s-au ros. Și atunci... care e menirea noastră, oameni și lucruri?

În mijlocul curții a doua este biserica.

5 Întreaga zidire a acestui sfânt locaș este o minune: construită numai în piatră, are pe pereții din dreapta și din stînga intrării cîte-o inscripțiune înconjurată în niște arabescuri de o fineță și exactitate extraordinară. Deasupra ușii, porticul formează un fel de boltă, 10 compusă din lespezi roșii și vinete, cari sunt îmbucate cu atîta măiestrie și formează un contur atît de corect, încît ți se par că în adevăr sunt desinate. Turlele au împrejurul ferestrelor niște rozete demne de a încadra 15 rondelei capelei Sixtine. Stilul bisericii este o amestecătură de stil bizantin cu stil gotic, cam aceeași arhitectură pe care o descrie Castelar³ cînd vorbește de palatele Veneției; ceea ce te face să presupui că meșterii au fost genovezi sau venețiani. Asupra veacului în care a fost zidită biserica, sunt mai multe versiuni: 20 unii⁴ susțin că ar fi înălțată de Negru-vodă, cu parte din materialul rămas de la Curtea-de-Argeș; Cezar Boliac spune că e zidită cu 18 ani înaintea Curții-de-Argeș. Orcum ar fi, asemănarea între catedrala Argeșului și biserica Dealului este mare.

25 Nu departe de această monăstire, într-o vale, se află monăstirea Viforîta. Tradițiunea spune că acolo poetul Cîrlova ar fi iubit pe maica Elisabeta, un vis de înger schimbat în femeie; una din acele creațiuni ale firei, cari se nasc spre a încînta o generație de 30 oameni, spre a încălzi, ca soarele, o lume de cugetători, de poeți, de nebuni; una din acele femei, cari, îmbrăcate în rasă, își pun împrejurul capului o aureolă de raze sfinte, și împrejurul inimei un cerc de nesimțire. Cu toate astea ea l-a iubit, se spune, și l-a iubit 35 mult.

AMINTIRI DIN VREMURI

(PAGINE DIN VIAȚA LUI DEPĂRĂȚEANU)

Doamnei E.D

Au fond de toute vocation de poète, bon ou mauvais, il y a un amour de femme.

Théo. Gaut.

I

5 Era toamnă. Pădurea Depărăților¹ începea să-și lepede frunzele și rîndunelele plecau. Prin hăgiurile din marginea pădurei erau mierle cum nu mai fuseseră niciodată; de aceea boier Sandu Căpățînă sculă într-o dimineată pe fiul său cam cu nepusu-n masă, aducîndu-i însuși el pușca cea mai lungă în țeavă și cea mai 10 veche.

— E veche, băiete, dar e soră bună cu orce bun vîntor. Tu, dacă mi-i semăna mie, o să semeni și puștei. N-o încărca mult că smucește. Nu sufla niciodată într-însa ca să vezi dacă-i descărcată; fra- 15 tele lui boier Mincuță așa a murit. Apoi oftă, scutu-rîndu-și ciubucu pe o carte a lui Depărățeanu, și ieși.

După ce tatăl său ieși, Depărățeanu sări din pat și în cinci minute fu gata. Pușca, geanta, coarnele și 20 cîinile plecară în tovărășie cu el.

De dimineată pînă aproape de sfințitul soarelui, mierlele treceau printre plumbii lui ca duhuri cerești, neatinse și nepăsătoare.

Hotărîtor, nu era bun vînător Depărățeanu; și, cu toate astea, semăna tatălui său, boieru Sandu. Dar cine știe dacă și boieru nu se lăuda cînd vorbea de soră-sa pușca.

5 În sfîrșit, pe la cinci ceasuri, i se urî umblînd prin ghimpi, după urma cîinelui și apucă pe o cărare bătută ce ducea înăuntrul pădurei. Razele soarelui ajungeau roșiatice printre frunzele galbene, și aruncau, peste iarba încă verde, un praf de aur tremurător, care
10 se închidea din ce în ce mai mult, după cum soarele din ce în ce mai mult cobora. Era pacea pe care o întîlnești în unele visuri de dimineață, pacea pădurilor, liniștea frunzelor, taina codrilor, în care nu se aude decît vibrațiunile cugetului tremurînd în jurul cerului
15 ce se oprește să asculte; era zgomotul, fără existență sigură, pe care-l produce calmul vieții florilor și al copacilor; era singurătatea umblînd singură printre crângi și frunze; era cerul care se zărea albastru deasupra pădurei; era poezia; era Depărățeanu; era sufletul.
20 Haup! Acesta e sunetul pe care-l face aripele unei păsări care se lasă.

Depărățeanu tresări. La cîțiva pași de dînsul un grangur se ascundea după o cracă, și-și ștergea ciupu de coaja lemnului, cu o nepăsare împărătească. Vînătorul își găti pușca, făcu încă cîțiva pași și luă pasărea la ochi. Atunci, o detunătură se auzi dintr-un frunziș vecin, iar granguru căzu la rădăcina copacului.

Lui Depărățeanu tot sîngele i se opri de mînie: tocmai cînd era să ucidă și el. Cine avea atîta îndrăzneală? Un copilandru ca de 17 ani, sări dintr-o tufă să-și ia pasărea.

— Cine-ți permite dumitale să-mi urmărești vînatul, zise Depărățeanu înfuriat. Ce cauți în pădurea mea? În țara aceasta toată lumea e stăpînă pe lucrul altuia? Ești tînăr, domnule, dar altfel te-aș învăța
35 eu să-ți stăpînești avîntul vînătoresc.

— Mă iertați... zise cu sfiiciune copilul; nu știam că și d-voastră urmăriți aceeași pasăre... nu aș fi îndrăznit. Poftiți, luați granguru.

— Nu-mi trebuie granguru dumitale. Ajunge atît. Plecă.

Acasă, tatăl său îl aștepta în capătul scării. Depărățeanu se liniștise.

5 — Ei, tată, mi se pare că mi-ai ales țeava cea mai strîmbă! Am împușcat toate frunzele și n-am atins nici o mierlă. N-am noroc la vînat.

Bătrînul rîdea, făcînd cu ciubucul prin aer niște volte cari însemnau: — Ehei, băiete, nu se vînează
10 tot așa de ușor cum se fac poezii. După aceea se apropie de el, și uitîndu-se în ochii lui, îi zise luîndu-l de mînă:

— Dar tu... ești bine? Nu ești ostenit? N-ai suflat în pușcă? — și glasul îi tremura...; parcă ar fi vrut să-l sărute. Se mulțumi a-i strînge mîna într-amîndouă
15 mîinile lui albe și netede.

— Nu, tată, sunt bine. Mi-i foame numai.

— Hai la mă-ta să te vază, că de azi-dimineață te așteaptă. Spune că ți-au venit niște ispisoace de la
20 Lipsca. Bre... s-a hotărît cu tine! ai să-ți treci tinerețea cu nasu-n ceasloave. Da' ci mai lasă-le la pustia!

— Or fi de la Paris, tată.

— Ei!... Paris, Lipsca, voi știți. Eu mi-am făcut datoria să vă învăț. Ați fost la nemți, la franțuji, la Viena. Văd că știți de toate, dar cum se ia o pușcă
25 la ochi, bechi.

Pe cînd tatăl său vorbea, Depărățeanu își desfăcea pachetele cu cărți și tablouri.

— A... bine că mi-ai adus aminte. Ce vecini avem noi primprejur, tată?

30 — De ce? Avem destui, slavă Domnului: boier Mincuță, chir Alecachi Lungu, pitaru Ioniță Vetrea din Slăvești, Ieremia Zubzea... destui tată!

— Da', mă rog, în pădurile noastre are drept să vîneze cine s-o scula mai de dimineață?

35 — Vezi bine, tată! da'cum? A lăsat Dumnezeu codri și vînatu, pentru voinici; vezi bine!

— Voinici, voinici, dar eu cînd l-oi mai întîlni am să-i tai urechile.

— Cui, măi frate?

40 — Nu știu cum 'l cheamă. Mi-a ucis un grangur, tocmai cînd îl luasem la ochi.

— Tiu! bată-te norocu. Apoi, întorcîndu-se către nevastă-sa Bine, gianîm, nu i-ai spus nimic de fata pitarului?

— Nu.

5 — Alexandre tată, ai întîlnit zîna codrului, bre, și să n-o cunoști tu?...

— Care zînă? De unde? Se vede că s-a schimbat moda și la zîne: acuma umblă îmbrăcate bărbătește.

10 — Pe sufletul meu! După aceea tăcu deodată. Apoi: Să te cam păzești, tată, că-ți fură mințile, băiete... Hei... demon, bre, demon! Adică, să-ți spui, frumoasă fată! Așa fată... Aci continuă fraza prin învîrtirea ciubucului, care avea rol însemnat or de cîte ori proprietarul său voia să exprime vreun superlativ. Umblă îmbrăcată bărbătește. La vînat... ce vrei să-ți faci? Și apoi să-ți spui: poale scurte și minte lungă la fata asta.

15 Aci încheie bătrînul laudele și bătu în palme de două ori: — Masa, Iancule!

20 Masa se servi și într-un tîrziu fiecare se retrase în camera lui.

Casele părintești ale boierului Sandu Căpățină erau ca toate casele de pe timpul acela: în fundul curții, mari, văruiate și învelite cu scînduri, aveau o scară de piatră frumoasă, pe care Depărățeanu o decorase cu gustul unui poet. De jur-împrejur, curtea era împărțită în pîlcuri de copaci, sădiți de primăvară, unii verzi, alții uscați; ici și colo cîte o brazdă de iarbă și tufe de trandafiri tomnatici, cari își legănau la soare florile lor triste; mai în fund o verandă înconjurată de hămei și zorele, unde poetul citea tatălui său pe *Monte-Cristo*²; în fund de tot, crîngul, începutul pădurei, care, după puțină osteneală, fusese schimbat într-un adevărat parc. Toate acestea făceau un contrast minunat cu stilul casei, care, ca o protestație a timpului³ de atunci, contra viitorului ce se așeza împrejurul său, își învelea durerea în iedera care-i acoperea zidurile.

Depărățeanu se coborî în grădină.

40 Era răcoare. Luna trecea încet pe cerul senin, desinînd fiecării flori o umbră dulce, care părea a fi așter-

nutul de doliu, menit a primi fiecare frunză galbenă, care cădea.

8 Toată poezia unei nopți de toamnă înconjura pe Depărățeanu cu trista sa melancolie și deștepta în sufletul lui amintirile vieții trecute de student, nesiguranta vieții de om, aspirațiunile pentru viitorul țării, gloria, renumele. Printre toate acestea se amesteca umbra unei femei care-l desprețuia, mierlele cari treceau printre alice fără a fi atinse, pitaru, gran-guru, cărțile, și o mulțime de alte lucruri, fără nici un șir.

„Sunt ostentit“, își zise el.

15 A doua zi, dis-de-dimineată, își luă pușca și plecă pe aceleași cărări, rîzînd acum de mierlele cari fugeau de dînsul ca de un adevărat vînat.

„Ce va să zică a face zgomot“, cugetă el în sine. Cîți oameni nu sunt în lumea noastră cari joacă rolul pe care-l joc eu în această pădure...

20 În fine, seara veni, fără ca Depărățeanu să întîlnească pe cineva.

A doua zi iarăși se duse în pădure; a treia zi iarăși: nimeni!

25 Într-una din zile, cum sta întins sub umbra unui copac, auzi un glas copilăresc chiuiind prin pădure și lătratul unui cîine răspunzînd ca un echo în urma lui.

Depărățeanu în cîteva minute îl ajunse. Era, în adevăr, un copil, copilul pădurarului, pe care-și aduse aminte să-l fi văzut la curte.

30 — Cum te cheamă, flăcăule?

— Pe mine? Bucur.

— De mult umbli prin pădure?

— Cine, eu?

— Dumneata.

35 — De mult umblu.

— N-ai întîlnit un vînat în cale?

— Eu?

— Da, da, dumneata.

40 — N-am întîlnit pe nimeni; ba... am întîlnit pe cuconița pitarului.

— Unde, flăcăule?

— Cuconița?

— Cuconița, cuconița!

— Ia mai colea, și cu mîna arată un colț de pădure spre partea Slăveștilor.

5 Depărățeanu porni ca un vînt spre partea unde îi arătase băiatul, și, pînă în murgul serii, căută zadarnic urmele dușmanului său de vînătoare, care părea că s-a stins ca o schinteie, fără a mai lăsa în urmă-nici un semn, nici o cenușă.

10 Infuriat, Depărățeanu voi să plece acasă. Întunericul se lăsase însă ca un nor dasupra pădurei, și îi era cu neputință să ia alt drum decît tot cel pe care venise. Astfel, pe aceeași cărare, se duse o bucată bună, lovindu-se de toate crengile, pînă, în sfîrșit, auzi de departe 15 lătratul unui ciine. După ce se mai apropie zări printre ramuri flacăra unui foc de vreascuri, care ardea lîngă un frunzar. Cînd ieși din pădure, Depărățeanu rămase încremenit.

20 Lungit lîngă foc, un băiat ca de 17 ani, sta privind flacăra ce se înălța roșatică, și, din cînd în cînd, arunca cîte o ramură uscată pe foc. Părea cufundat într-un gînd adînc. Capul îi era rezemat de mîna dreaptă, iar cu mîna stîngă, cînd nu arunca vreascuri își acoperea 25 fața spre a și-o păzi de căldură. Părul îi era așa de mare, încît ai fi crezut că e o femeie, dacă nu ar fi avut hainele bărbătești. În ochii lui lumina se reflecta cîteodată, atît de stranie, încît, privirea părea a unei Furii⁴, urmărind barca lui Dante pe Sixt⁵. Gura însă era de o fineță extraordinară; în cutele pe cari 30 le forma în umbra obrazului, se citeau cuvintele de bunătate pe cari era învățată să le rostească. Desigur dacă acelui băiat nu i-ar fi fost atît de dragă vînătoreea, ar fi devenit un mare orator.

35 Depărățeanu privi mult această vedenie a pădurilor, ce se încîlzea în lumina unui foc de toamnă, lîngă coliba pădurarului, sub bolta cerului, în marginea codrilor.

După ce focul se stinse, vînătorul își chemă ciinele și plecă.

40 În urma lui, Depărățeanu intră în vorbă cu pădurarul; îl întrebă de numele vînătorului, de locul, de familia lui, și află că el era o femeie, că se numea cuconița

Maria, că era fata pitarului Vetrea din Slăvești, că botezase doi copii de-ai pădurarului și că trage cu pușca ca un plăieș.

5 Mai într-un tîrziu, păduraru dete lui Depărățeanu un cal și pe fiul său Bucur ca să-l ducă acasă.

II

Cînd se deșteptă Depărățeanu a doua zi, cea dentîi figură de care dete, fu figura tatălui său.

— Bună dimineața, boierule!

— Sărut mîna, tată.

10 — Ei, ce-ai mai împușcat aseară?

— N-am împușcat nimic; nici nu mă dusesem după vînat.

— Ai înnoptat prin pădure. Se vede că ai rătăcit drumul.

15 — Adevărat.

— Atunci pe unde ai ieșit?

— Norocu m-a dus la coliba pădurarului.

Boier Sandu, începî a rîde și a-și învîrți ciubucu în semn de necrezare.

20 — Ascultă-mă, Alexandre tată: pe vremea mea era un scriitor rus, om deștept se vede, care spunea despre capitala lor o năzdrăvănie. Ascult-o și tu: un boier bogat se oprește odată cu trăsura lîngă el, și-l întreabă unde e consiliul tehnic al stradelor și șoselelor Petersburgului, adică, cam cum ar veni la noi la București, 25 sfatu; scriitorul îi răspunde: mergeți drept înainte, și apucați pe cea dintîi uliță care s-o face la stînga, după aceea, mergeți iarăși drept, drept, drept, pînă vi s-o rupe trăsura; acolo să vă dați jos, că ați ajuns la sfatul tehnic.

30 Tocmai așa faci și tu: rătăcești prin pădure, mergi la dreapta, la stînga, ostenești și tocmai cînd să te lase picioarele, ajungi la coliba lui Bucur, unde se oprește și fata lui pitar Vetrea!... Ei, bravo vînător! Așa mierlă... Aici ciubucul iar intră în activitate și boier Sandu ieși, rîzînd în gura mare de povestea pe care o spusese lui Depărățeanu.

Depărățeanu se gîndi toată noaptea și se hotărî să-i scrie, spre a o ruga să-l ierte de chipul puțin cavaleresc cu care îi interzisese de a mai vîna în pădurea lui.

5 Mai pe urmă însă se lăsă de această hotărîre, care i se părea copilărească. Închipuindu-și că vecina lui era una din acele ființe frumoase, crescute la țară, cu toate prejudițiile și vulgaritățile lumii în care trăia, se învăță s-o considere ca pe o vedenie de codru, dar
10 nicidecum ca pe o femeie, căreia i s-ar fi cuvenit o mai deosebită atențiune.

Astfel, trecură zile după zile, fără ca Depărățeanu să mai întrebe de dînsa și fără ca vreo întîmplare să-i mai aducă față în față.

15 Într-una din seri, el intra acasă ostenit. În curte era trasă o frumoasă brașoveancă, cu patru cai albi, care aștepta ieșirea stăpînilor.

Poetul trecu pe lîngă dînsa fără s-o bage bine în seamă și intră în apartamentul său. Depărățeanu avea în
20 casa pîrintească trei odăi, cari îi slujeau: una de bibliotecă, alta de dormit și o a treia de salon. Toate erau mobilate cu o observațiune deosebită. În salon cu deosebire era o amestecătură de flori, de tablouri, de cărți de călătorie, de bronzuri, de albumuri, de tot ce
25 poate aduna gustul rafinat al unui om care a umblat și văzut multe. Litografii după Lacroix⁶, cromolitografii după Makart, și autori realiști de școala germană, obaia-deră originală de Cabanel⁶, ajunsă la dînsul de la un prieten al său, fost camarad al pictorului, și, în fine,
30 un portret de alsaciană, în mărime naturală, lucrat cu o fineță extraordinară, care, așezat în fața ușei, îi surîdea cu o nevinovăție de înger, privindu-te drept în ochi, cu ochii ei albaștri și visători. Împrejurul acestui portret era o ghirlandă de foi de stejar uscate,
35 învelite în crep negru⁶. Desigur, se lega o amintire de această cadră.

Depărățeanu intră fără a face zgomot, și după ce își așeză pușca în panoplia ce se afla în fundul sălii, voi să treacă în salon. Ușa se deschise încet pe covorul
40 moale și el apărură.

Pe un scaun în fața lui sta o femeie în genuchi, uitîndu-se, într-o nesfîrșită privire, la portretul cu ochii albaștri. Se părea că în această mută contemplațiune, portretul și femeia își vorbeau și se înțelegeau; că le
5 lega o tainică prietenie, începută dintr-o altă lume, și că erau menite să se cunoască pentru totdeauna surori.

Văzută astfel, necunoscuta avea cea mai elegantă statură a unei femei: cu capul plecat puțin pe spate își avea părul strîns cu oarecare îngrijire împrejurul
10 lui însuși; brațele încrucișate pe piept îi rotunjeau umerii, făcînd să se așeze pe talie o bundă de catifea fără mîneci, lucrată pe mîrgini cu mici linii de fir argintiu; de sub dînsa o cămașă de borangic, cu mîni-
15 cele largi, îi lăsau brațele goale pînă în coate, niște brațe cari păreau desinate pe cîmpul de catifea neagră. În jos, rochia în bufanturi, cum se purta pe vremea aceea, de mătase havaie, cu crângi de trandafir lucrați
ca și bunda în fir de argint.

O femeie îmbrăcată astfel, astăzi ar părea o hurie¹⁰ sau un tip dispărut, bun pentru scenă. Și cu toate aceea, cît de elegante erau unele femei din vremea aceea; cît de bine știau să-și poarte bogăția hainelor, cu o
20 egală bogăție de mîndrie!

Depărățeanu se uită cîteva minute la dînsa, neștiind
25 în ce chip s-o întrerupă din contemplațiunea în care era cufundată, și stînd la îndoială dacă trebuia să iasă și s-o lase, sau să rămîie și să-i vorbească. În cele din urmă el tuși încet. Ea se întoarse repede și speriată, neștiind cine putea fi în camerele poetului, decît însuși
30 el, pe care nu voia să-l întîlnească. Cînd îl văzu se înroși pînă în firele părului.

Era fata pitarului Vetrea din Slăvești.

— Vă turbur apa¹¹, zise el încet.

— A... mă iertați, domnule; am îndrăznit să viu
35 singură... eram foarte curioasă să cunosc acest portret de care muma d-voastră vorbește adesea, spunînd că seamănă cu mine.

— Sunteți stăpînă a veni orînd în casa părinților mei și a mea, și fiți sigură că or de cîte ori vă voi mai
40 vedea trăsura în curte, mă voi întoarce de la poartă. Chiar cînd tulbur apa sunt ca mielul din poveste: o

beau eu toată. Căutam de mult să vă văd ca să vă cer iertăciune de chipul cu care v-am dat adăpostire în pădurea mea. Mi se pare însă că pădurarul meu e mai bun la suflet decât mine.

— În adevăr, ies adesea la vânătoare... După aceea întrebă cu oarecare sfială: Ați știut că am fost eu?

— Da, am aflat, dar tocmai la pădure. Vă fac complimentele mele asupra modului cum știți să vă traveștiți, și asupra siguranței cu care ucideți cea mai mică pasăre.

Ea înțelese observațiunea.

— Eu nu vă fac de loc complimente în privința vânătorii.

— Și nici în privința atențiunei ce se cuvine să avem pentru femei, nu-i așa?

— A... nu zic asta.

— Credeți-mă că mă așteptam atît de puțin să găsesc o femeie de distincțiunea și gusturile d-voastră în pădure încît, în adevăr, am căzut în greșeala pe care mi-o reamintiți cu atîta delicatețe.

— Asta dovedește atunci că sunteți bun numai cu femeile de oarecare condițiune. Și cu celelalte?..

— Mă văd biruit pe drumul acesta și deci apno altul. Mai întîi dă-mi mîna și să devenim buni prietini.

Ea-i întinse mîna. El o apucă cu amîndouă mîinile lui și-i vorbi: voiești să cîntăm ceva la piano?

— Bucuros, dar aici nu văd nici un instrument.

— E în camera mea. Dacă nu te supără, să trecem acolo.

Ea stete puțin la îndoială. După aceea se uită în ochii lui, pîrînd că vrea să-l întrebe ceva. Liniștea cu care o privea Depărățeanu o hotărî să intre.

Acolo se așezară la piano și încercară cîteva din bucățile cari se găseau la patru mîni. Unele mergeau mai ușor, altele mai greu, și adesea erau siliți să înceapă și să reînceapă aceeași bucată de cîte zece ori. În cele din urmă ea se sculă să plece.

— Biblioteca mea îți e la dispoziție, domnule vînat, zise Depărățeanu.

— Îți mulțumesc, d-le pianist, dar eu nu citesc decît cărți germane, necunoscînd decît foarte puțin limba franceză.

— De ce?

— Fiindcă tată-meu a găsit de cuviință să mă trimeată să-mi fac studiile la Lipsa. Și te încunoștiințez că chiar dintre cărțile germane, cele cu morți, cu răniți, cu amoruri desperate nu-mi plac. De Werther și de Faust¹² să n-aud. Poate că nemții mi-au stricat gustul, dar n-am ce să fac. Și apoi acum, adaogă cu oarecare veselie, mă mărit, și nu-i bine să-mi umplu capu cu zîzănii de felul ăsta.

Depărățeanu se strînse la piept și se trase puțin înapoi.

— Și eu credeam că nu poate fi ceva mai mare, mai sublim, mai vulturește scris decît *Faust*, adaogă el. E o suflare de geniu sălbatic, care a produs aceste versuri arzătoare; o lumină scăpărată de creierul unui Dumnezeu, care a venit să aprindă ideile acestui Om-Rege¹³; e un fulger de cugetare; o împărăție de vorbe frumoase, cari se înlănțuiesc, se strîng, se armonizează ca notele unor glasuri din cer...

Și pe cînd el vorbea, ea se așeză din nou pe un scaun, pîrînd cu totul obosită și cuprinsă de un șir de idei triste. Pentru un moment i se părea lui că ea voia să plîngă. Ea-l întrebă, privindu-l adînc:

— Cunoști limba lui Goethe?

— N-o cunosc bine și-mi pare rău. Am însă o foarte bună traducție a lui *Faust*, în franțuzește, de Gérard de Nerval¹⁴.

Cîteva secunde el se uită la ea și ea la el, fără grai și fără suflet. După aceea ea-și scutură capul ca cum ar fi fost coprinsă de un vis greoi și-i zise rîzînd:

— Toate sunt povești. Pentru noi e scrisă viața după pămînt, și nu trebuie să ne exaltăm mult, căci putem crede într-o fericire care nu ne e dată. Omul e robul viitorului și al întîmplării... Mă duc. La revedere, vecine. Vii la nunta mea, nu așa?

— La revedere? Unde?

— La vînat sau la plimbare. Mîine viu prin pădure... se înțelege, dacă-mi dai voie. La revedere... la revedere...

Și astfel dispăru în camera unde erau adunați părinți
săi și ai lui Depărățeanu.

III

Fata pitarului Vetrea era una dintre rarile femei de
pe vremea aceea. Cu instrucțiunea pe care o avea,
5 adusă în mijlocul familiei sale, era de temut să nu
devie ridiculă sau să nu câștige acea obrăznicie de
moștenire care se păstrează încă, în toată întregimea
sa, prin mare parte din familiile boierilor noștri de
astăzi, și care face, din bărbatul sau femeia, bolnavi
10 de această boală grandomanică, ființele cele mai dez-
gustătoare.

Pe atunci școala domnului de Lamartine¹⁵ era în
floare. Fiecare femeie de puțin gust trebuia să știe
pe dinafară *Crucifixul* sau *Lacul*, și trebuia să aibă
15 sub pernă volumul *Graziei* or a lui *Raphaël*, sau cel
mai puțin *Suferințele junelui Werther*¹⁶ de Goethe.

La noi, câțiva dintre poeții pe cari îi aveam, și în-
deosebi Bolintineanu, urmau aceeași cale. *Elena* sa
trecea din mână în mână¹⁷, și paginile ei erau sorbite
20 de cititoare cu o adevărată sete de iubit. Mare parte
din femeile noastre aveau câte un vis cu bucle brune,
care le scăpa din înecuri, ca pe Iulia¹⁸, Raphaël, și
mare parte iarăși cântau în singurătate strofele Elenii:

Cînd din lume te vei duce
25 Și vei fi tu întrebăt,
Ce-ai făcut parfumul dulce
Al anilor ce-au zburat,
Caută a face știre
Că-ast parfum desfătător
30 L-a sorbit cu fericire
Gura dulcelui amor.¹⁹

Era de temut ca Maria să nu se bolnăvească de acest
lirism contagios, care făcea să piară orice urmă de ori-
ginalitate, orice trăsură distinctivă a caracterului,
35 și care nu lăsa decît o uniformitate de poze lunguroase,
monotonă ca orice uniformitate. Ea însă, fie că veseliea

era în firea sa, fie că școala germană o pregătise contra
acestei suflări de vînt tragic²⁰, rămăsese cu toată origi-
nalityatea vîrstei și a caracterului său. Afară de aceasta,
înțelesese că fondul vieții noastre este adesea trist,
5 foarte trist, și că dacă nu am căuta să zugrăvim pe acest
tablou razele luminoase ale surîsului, am îmbătrîni
înainte de timp, sau ne-am purta cu atîta greutate
sarcina vieții, încît ne-am bucura să murim de o mie
de ori decît să trăim o dată. Cu toate astea, cînd un
10 lucru o atingea mult, liniștea și veselia sa se stingeau
ca niște scînteii efemere și o durere surdă îi coprindea
sufletul. Atunci fugea în odaia ei și plîngea de amarul
zilelor pe cari nu le putea sări sau contra cărora nu
putea lupta, și sta singură pînă ce trecea impresia cea
15 dureroasă care o făcuse să plîngă. De cele mai multe
ori se așeza la piano și prin lungi acorduri își împrăstia
gîndul cel trist, sau cînta încet, acompaniindu-se sin-
gură, balade elvețiene, învățate de la o guvernantă
a sa din Cantonul Uri, pe care o lăsase la Viena,
20 în drumul ce-l făcuse la întoarcere în țară.

Era întoarsă în țară de un an. Modestia și veselia ei
plăcuse la toată lumea. Părinții, foarte bogați, erau
hotărîți să o dea după o persoană sus-pusă. Pe atunci
se afla, prefect în județul Teleorman, un om despre
25 care se vorbea ca de o inteligență excepțională. Deși cam
copt și fără multă învățătură, se zicea de dînsul că
avea o fineță și un tact în conducerea treburilor publice,
care îl menea să ajungă mult departe. Se numea Tache
Horea.

30 El o văzuse, și în inima lui se deșteptase, cu furia
primelor impresiuni, dorul de a o avea, și de a o
avea numai pentru el și viața lui, de a o avea pen-
tru totdeauna. Fără multă greutate, lucrurile se hotă-
rîră între socri și ginere. Cît despre mireasă, ea spu-
35 sese dinainte că dintre toți pretendenții alege pe cel
ales de părinții săi. Se și făcu logodna în iarna venirii
din străinătate și se hotărî nunta pentru iarna de care
se apropiau. Astfel steteau lucrurile cînd am început
această istorisire.

40 A doua zi, după ce o întîlni, Depărățeanu plecă în
pădure. Se învîrți cîtăva vreme după un cîrd de turtu-

rele, cari îl înşelau, ascunzându-se pe vîrfurile celor mai înalţi plopî, printre frunze; într-un tîrziu, ostenit, se aşează în o vale răcoroasă să mănînce. Prin mijlocul pădurei era un drum şi prin fundul văii o cărare. Pe cînd 'şi
5 scotea din geantă merindea, auzi în vale două glasuri sonore vorbind, şi întinzîndu-se văzu pe Maria însoţită de un bărbat bine îmbrăcat, care părea a-i face curte într-un chip foarte intim dar foarte deosebit. Ei meraseră astfel pînă deteră în drum, unde o trăsură, cu patru cai şi patru vătăşei, aştepta. După echipagi, Depărăţeanu îşi închipui că personagiul care însoţea pe Maria trebuia să fie prefectul, şi gelozia poate, îl îndemnă să facă această reflecţiune: „Ce stare de lucruri... Mai atîţia oameni înhămaţi la serviciul
15 stăpînului, cîţi cai la trăsură!”²¹

Logodnicul plecă cu o vădită părere de rău, iar ea rămase prin pădure, singură, uitîndu-se pe vîrfurile copacilor după păseri, sau întinzîndu-se printre viţa sălbatică după lăuruscă, or după frunze atinse de brumă, cari păreau turnate în bronz, atît erau de netede şi de tari. Cu frunzele se gătea la cap făcîndu-şi un fel de coroană argintie care se rezema pe fruntea ei ca pe fruntea unei statui. În adevăr, era mare, era de o sălbatică poezie a vedea pe această femeie rătăcind prin fundul unui codru uriaş, fără scop, fără frică, fără călăuză; mergînd unde nici ea nu ştia; lăsînd adesea să treacă pe deasupra-i pasările pentru cari era venită, sau oprindu-se la cîte o vale şi odihnindu-se pe patul de frunze căzute, care-l pregătise toamna şi tomnile trecute; lăsînd puşca alături şi rămînînd vreme îndelungită într-o mută contemplaţiune, contemplaţiune care adesea o nemulţumea, sau adesea o făcea fericită. Firea într-o pădure e mai bogată şi mai acasă la dînsa decît oriunde, şi firea e bună primitoare pentru cei ce o caută şi o înţeleg.
35

IV

Fluieratul unei mierle făcu pe Maria să-şi uite frunzele de coroană şi să puie mîna pe puşcă. Şi strînse

rochia binişor împrejurul corpului şi plecă în direcţia zgomotului. Cînd se apropie de pasăre şi-şi pregăti puşca să dea, o detunătură se auzi din apropiere, iar pasărea plecă tipînd prin crengile de alun. Ea se întoarse repede spre partea de unde se descărcase puşca şi văzu pe dealul din dreapta fumul pe care îl produsese praful. Se urcă printre copaci pînă la dînsu şi dete de Depărăţeanu, stînd jos foarte liniştit şi pregătindu-şi masa.

— A... d-voastră? Plătiţi foarte bine altfel răul care vi se face. Monetă pentru monetă, zise ea, tremurîndu-i glasul de mînie. Numai cine a fost vînatore poate şti cîtă furie îţi poate încăpea în suflet pentru o astfel de catastrofă.

— Nu, doamnă Zîină. Am voit numai să-ţi arăt cît te înveninează de mult un lucru aşa de mic ca fuga unei paseri, şi prin aceasta să te fac a-mi ierta chipul puţin cavaleresc, cu care te-am întîmpinat în ziua dîntîi. Dar cum se face, că astăzi nu eşti îmbrăcată bărbăteşte?

— Ştiam că o să te-ntîlesc.

— Da, ştiai, zise el cu mirare, şi de unde?

— Adică nu... 'Mi închipuiam că o să vînezi astăzi, fiindcă-i vremea frumoasă şi...

— A, da. Apoi o pofti la masă cu el. Ea se aşează pe iarbă şi luă un pahar de vin fiindu-i sete.

— Ne cunoaştem de mult, îi zise el, şi cu toate astea nu mi-ai spus niciodată cum îl cheamă pe viitorul dumitale bărbat.

— Cum, nu-l cunoşti? Era adinioarea cu mine pe vale. Prefectul judeţului: Tache Horea.

— Am auzit că e un om foarte deosebit.

— Aşa pare a fi. Eu nu-l cunosc încă destul de bine.

— Şi cu toate astea peste o lună ori două o să-l iei de bărbat.

— Ce face cu asta? oricare ar fi bărbatul meu, trebuie să-l respect. Eu aş fi voit să nu mă mărit niciodată, dar dacă trebuie să mă mărit, prefer să iau pe omul ales de părinţii mei.

— Aveţi frumoase teorii.

Ea se uită lung la dînsu.

— Ați ucis ceva astăzi? îl întrebă.

— Mi-am ucis uritul.

5 — O... asta deja este ceva. Și eu, dimpotrivă, mi-am mărit amărăciunile. Ei își vorbeau astfel, la plural sau la singular, după cum voiau a fi mai intimi sau mai ceremonioși.

10 — Cefel, și d-voastră aveți amărăciuni, zise Depărățeanu; d-voastră care sunteți zîmbetul schimbat în femeie, raza veselă a răsăritului care aduce văzduhului cele dintîi glasuri ale ciocîrliei...?

10 — O... domnule, mă judecați ca poet. Eu sunt o simplă muritoare.

15 — Chiar simplă muritoare fiind, sunteți într-o stare atît de excepțională, încît amărăciunile nu vă pot turbura viața. Sunteți încă foarte tînără, foarte veselă, aveți avere, aveți viitor, vă măritați...

— Și oare toate astea nu le-ați putea zice de d-voastră înșivă?

— Afară că eu nu mă mărit.

20 — Mi se pare că n-ar trebui să vă spui eu de acel ceva necunoscut în inima omului, care îi împrăstie gîndurile pe toate drumurile; care suflă în pînzele vieții sale ca un Austru de nefericire; care adună deasupra capetelor noastre nori formați din aburii suspinelor omenirii; care ne înecă cugetul într-o noapte întunecoasă ca într-un mormînt. Femeia, domnule Depărățeanu, are adesea nemulțumiri, pornite din starea sa de pasivitate pe lume, din delicatețea cugetelor sale, din visurile sale fără sfîrșit și prea mari... prea mari, mă înțelegeți, zise ea apucîndu-l de mînă.

30 — Așa cred, răspunse el cu oarecare răceală.

— Cum așa cred?

35 — Zic așa cred, fiindcă poate nu te-am înțeles destul de bine. Un vis mare... mai mare decît un prefect, e cam cu greu; numai un vis cu portofoliu vă poate scăpa.

40 Această amară ironie, din partea unui om despre care credea ea că putea, mai bine decît oricine, s-o înțelegea, căzu ca o picătură de apă rece pe inima ei aprinsă. Se sculă iute și voi să plece, însă o pornire stranie de la inimă îi strîngea toată ființa ca într-un cerc

de fier, și o podidură deodată lacrimile într-un plîns adînc. Astfel, rămase în loc, cu capul în mîini, suspirînd.

5 La vederea lacrărilor, sufletul bun și iubitor al poetului birui hotărîrea sa de a chinui această curată ființă, care nu căuta decît o creatură care s-o înțeleagă și căreia să-și destăinuiească toate visurile inimei sale. Se sculă de jos, și se duse la dînsa trecîndu-și un braț după talie, iar cu mîna cealaltă apucînd-o de mînă.²²

10 — Mario... îi zise încet, sunt un egoist, un nebun, iartă-mă. Crezi tu că nu te-am înțeles, sau că nu am simțit aceea ce ai simțit și tu, sau că tu-mi ești străină? Nu ai priceput că nu te-am putut vedea însoțită de un om necunoscut, fără ca șarpele părerei de rău să nu mă muște de inimă? Nu ai înțeles, că ești pentru mine visul întrupat al tinereții mele, speranța mea, bucuria mea...? Spune-mi, Mario, nu ai înțeles?

20 Ea tăcea. O dulce tremurare îi coprinse toată ființa și simțea că la focul vorbelor lui, tot trecutul și tot viitorul se amestecau într-o noapte întunecoasă; că totul se pierdea și din toate nu rămînea decît el, un singur om, Depărățeanu. Atunci își întinse brațele și-l coprinse de gît, strîngîndu-l la pieptul ei și șoptindu-i vorbe fără șir:

25 — Alexandre... iubitul meu, tu mă iubești, mă iubești, nu-i așa? Spune-mi, poete, cîntă-mi muzica acestuicuvînt... Ah! cît e de dulce a iubi. O... Doamne, a iubi așa de mult și a muri așa de curînd...

30 Și astfel se rezemă pe umărul lui, netezindu-i buclele pe frunte, sau sărutîndu-i mîinile ca unui copil.

El o așază pe iarbă lîngă dînsul, luîndu-i capul în mîini și sărutînd-o într-o nesfîrșită îmbrățișare.

35 — Mario, draga mea, în fața acestor copaci cari ne vād și ne umbresc, îți jur că te iubesc cît poate inima mea să iubească. În viața mea toată mă voi închina numelui tău ca numelui Fecioarei. — După aceea rosti ca o sentință aceste cuvinte: Acuma pot muri, căci am iubit în adevăr.

— Dacă vei muri tu, eu mă voi omorî.

40 — Nu, draga mea. Eu voi trăi și tu nu te vei omorî. Vei vedea că viața noastră e plină de fel de fel de

mizerii. Vei întâlni fel de fel de figuri. Vei avea copii. Vei mai iubi și poate... vei mai fi iubită. Vei îmbătrâni. Dar să știi că nimeni nu te va adora cu o mai oarbă credință; în inima nimăru chipul tău nu se va săpa mai adânc, mai viu, mai neșters, decât în inima mea. Melancolia m-a luat de tânăr în brațele ei și m-a crescut trist. Deși mă vezi adesea omorându-mi zilele în orgii și aruncându-mi viața tuturor ghimpilor, să nu mă judeci rău, căci aceasta o fac ca să îmbătrânesc mai curînd, ca să mă sting mai lesne. Pare că e scris ceva în destinata mea, care mă poartă de mîna pe la porțile tuturor suferitorilor, pe la ușile tuturor ființelor triste. Adesea simt o vie trebuință de a fi atins de ceva dureros, de a avea ceva pentru care să sufăr.

15 Crezi oare că mă pot înțelege eu însumi? Vei ști însă că niciodată senzațiune mai dulce, durere mai plăcută decât a iubirii tale nu mi-a atins sufletul. Spune-mi, Mario, că nu mă vei uita...

Și prin umbra deasă a pădurii se furișau raze de soare tomnatic, încununînd dragostea acestor două suflete tinere, menite, prin aspirațiuni, prin creștere, prin spirit, a trăi vecinic unite, vecinic nedespărțite. La rari și rari intervale, cădeau veștejite foi de stejar, cu o muzică tremurătoare, spunîndu-le de sfîrșitul unei vieți efemere, care din aerul liber cădea pe umedul pămînt să moară. Viață și iubire este pentru frunze ca și pentru oameni: uitare și moarte e pentru unii ca și pentru alții. Vîntul trecea pe sus, pe creștetul plo-pilor, ducînd în zborul lui plîngerea ramurilor desfrun-zite sau țipătul prigorilor.

— Alexandre, îi zise ea, nu uita că ne-am iubit toamna. Ai văzut tu, cum, în cele din urmă zile ale vieții sale, firea întregă strălucește cu o lumină mai aprinsă; viața sa se grămădește toată către inimă, către păduri, și acolo agonia e lungă, e sfîșietoare. Cele din urmă zile de toamnă sunt pentru natură ca cele din urmă minute pentru un ftizic. După aceea adaogă încet, ca vorbindu-și sieși: La anu natura întine-rește iarăși și veselia revine, dar la anu, oare iubirea noastră mai revine, tinerețea noastră se mai întoarce...!

— De ce cugeți astfel? îi zise el încet.

— Eram încă foarte tînăra cînd îmi aduc aminte să te fi văzut la Dresda, pe malul Elbei. Veneai de la castelul Pillnitz²³, și am crezut întîi că ești român, după un oarecare aer de mîndrie și de nobleță, dar auzindu-te vorbind atît de curat o limbă străină, te-am luat drept francez, și, cu părere de rău, a tre-buit să uit acea videnie a copilăriei mele.

Întorcîndu-mă mai pe urmă în țară, mi s-a vorbit de tine, și în portretul pe care mi l-a făcut mumă-mea, te-am recunoscut. Poate vei zîmbi, dar de atunci te-am visat, te-am așteptat... O, Alexandre, te iubesc ca pe sufletul meu.

Și această muzică de vorbe dulci continuă pînă către seară. Pe cărările pădurei umblară ei prinși braț de braț, spunîndu-și poema nesfîrșită a iubirei, poemă eternă. În mijlocul codrului era un stejar bătrîn, care-și întindea ramurile în aerul liber, ca un semn de binecuvîntare, pentru cei ce veneau să se adăpostească la umbra lui. În coaja acestui stejar săpă Depărățeanu un A și un M, peste cari vremea a așezat alte straturi de coaje, dar cari mărturisiră timp înde-lungat de iubirea lor.

La coliba pădurarului se despărțiră fără nici o vorbă, de frică să nu-i înecă plînsul. El zise încet:

— Mîine.

Ea repetă și mai încet:

— Mîine.

V

Cîte de aceste *mîine* nu au trecut în viața fiecăruia dintre noi, și cîte zile și cîte seri nu am așteptat fiecare sperînd și numai sperînd. Cartea necunoscutului sau mai bine necunoscutul în cartea destinului este, pentru sărmana fire omenească, cea mai bună introduție pe care autorul putea s-o deie operii sale. Dacă ne-am cunoaște viitorul; dacă am ști ce ne aduce ziua de mîine, — plăcerea și fericirea însăși nu ne-ar mai atinge decât foarte puțin, și am trăi privind propria noastră viață ca o haină atîrnată de umerii altuia.

Un mîine de toamnă, cu raze reci, cu brumă, cu îngălbenire de foi, veni, și după el veniră altele, fără ca Depărățeanu să o mai vadă. La 9 novembre²⁴ ea se mărită și plecă în București. El căută să se încredințeze pesine însuși că ceea ce a fost a ținut de o poveste; că el n-a simțit nimic; că chiar dacă a simțit, astăzi a uitat tot, și că are alt scop viața omenească decît de a iubi.

Starea mizerabilă în care se găsea țaranul clăcaș îl atinse cu deosebire, și fiindcă se hotărîse să lucreze ceva pe lume, ceru să i se dea o subprefectură și i se dete ceea ce cerea.

Nu mult însă după ce-și începu slujba, văzînd oame-nii de care era ajutat în lucrările sale, văzînd starea înapoiată de învățătură în care trăia țaranul, văzînd gusturile de răsluire ale mai-marilor săi, își dete dimisia și plecă într-o lungă călătorie prin lume. Mai mult însă decît toate cuvintele pe cari și le da el, era nevoia sufletească ce o simțea de a fugi de locurile unde în atît de scurt timp fusese atît de mult fericit și de a-și ocupa cugetul cu alte idei, de a da sufletului său arzător altă ocupație. Plecă din țară pentru doi ani și umblă tot Occidentul, oprindu-se prin orașele mari, contemplînd locurile frumoase, admirînd bogăția și arta pinacotecelor, splendoarea grădinelor, luxul palatelor, numai și numai spre a-și izgoni uritul, care îl însoțea ca o caraulă netrebnică ori pe unde mergea. La Dresda se opri mai mult. Pe marginea podului²⁵ întîrzie adesea cugetător, închipuindu-și ca Musset cum în ceasul calmului universal, în răcoarea și umbra nopților, orice femeie dorește să fie iubită. Atunci ar fi voit să poată întoarce timpul cu cîțiva ani înapoi, ca să o vază pe dînsa stînd visătoare în locul lui și privindu-l cum trecea pe lîngă ea cu toată vioiciunea celor 20 de ani ce-i avea. În München, în Colonia, în Francfort se opri peste tot, observînd ici Rubens-urile celebre, colo catedrala cu turnurile gotice, dincolo canalul. La Francfort voi să vadă locul unde marele Goethe înșelase pe fata preotului din Sessenheim, pe frumoasa și dulce Frederika,

sau Margareta, sau Gretchen, cum o numește el în al doilea și al treilea manuscris al lui *Faust*.²⁶

Peste tot căuta un mijloc de a se lega de ceva, cu sufletul sau cu inima, spre a nu se mai gîndi la trecutul și la țara lui. La Paris îl văzură băieții, în toamna anului al doilea, căutînd locurile cele mai retrase, bibliotecile, muzeele, Luxemburgul, — sau deodată aruncîndu-se în vîrtejul vieții destrăbălate, — ori urmărind cu furie dezbaterile parlamentului francez, nelăsînd să-i scape nici o ședință. Dimineața se ducea la Versailles, spre a se întoarce seara cu cohorta deputaților și a senatorilor, cari discutau, se agitau, gesticulau în tren spre marea lui părere de bine, căci în toate acestea găsea liniștea sufletului, uitarea trecutului. Numai cîteodată, cînd privea distrat pe fereastra vagonului, chipul Mariei i se înfățișa cu toată grația și curățenia care-l deosebea, parcă ar fi voit să-l judece de ceea ce face și să-l întrebe unde merge; iar lui îi trecea prin sînge un curent cald, electric, care îl făcea să tremure. Deodată dispăru și din Paris. 'L, întîlniră unii prin sudul Franței, întîrziind pe cheiurile Marsiliei, sau rătăcind pe văile Rhonului, prin Savoya, pe la Nisa, pe tot litoralul Mediteranei, ca un om care nu are alt scop pe lume decît de a se uita într-o panoramă vie, al cărui șurup cu tablouri este propria sa viață. Adesea se hotăra să rămîie pe cîte o stîncă sălbatică, și să trăiască o viață de poveste, ca Monte-Cristo²⁷, sau să se învoiască pe vro corabie care să nu-l apropie de uscat luni întregi. Iarna anului al doilea o petrecu, cea mai mare parte, la Milano și la Roma. În sudul extrem al Italiei auzise de tîlharii cei vestiți, și se coborî într-adins, din poște în poște, prin Calabria pînă în Neapole. Pe atunci banditul Roco dell Pisa își avea încă tovarășii împrăstiați prin toate cotiturile țării și el spera că poate va da piept cu vreunul din acești șoimi de munte, pe cari închipuirea sa de poet îi zugrăvea ca pe niște Hernani²⁸ izgo-niți din drepturile și palaturile lor, și siliți a trăi ca vulturii din pradă. Nu întîlni însă nici picior de bandit, și, după cîtăva vreme de ședere în caldă țară a

lazonilor²⁹, gustul său fantastic îl imbarcă pe un mic vapor nemțesc, cu care pleacă prin Archipelag³⁰ și urcă baia Triestului, pînă la portul cu același nume. Acum însă începea osteneala acestei vieți fără odihnă, și cu dînsa venea și dorul de țară. Pe unde se mai oprea acum, sta mai mult, căutînd a-și odihni spiritul de atîtea impresiuni, de atîtea zbuciumări, cari toate, reduse la starea de suveniri, se grămădeau în mintea lui, ca apele unui pîrîu la cascadă. Cu cît trecea mai mult timp, cu atît iubirea îi rămînea mai curată, și mai poetică, asemănîndu-se în viața lui cu un nou raș singuratic pe sticla cerului senin. Încetu cu încetu, pasiunea sa se prefăcu într-un sentiment dulce. Floarea se vesteji și nu rămase decît un parfum delicios, martor al vieții sale trecute.

Către primăvară se întoarse în țară, mai bătrîn cu doi ani decît întîrziase prin călătorii. Tatăl său, a cărui singură bucurie era primul său copil, îl primi cu brațele deschise, mărturisindu-i că dacă va mai pleca o dată, la întoarcere nu va mai găsi acele brațe părintești cari să-l primească.

Pe atunci Vodă Cuza, cel din urmă dintre voievozi, acel Cuza căruia datorim toate libertățile și toate instituțiile noastre³¹, și începuse reformele sale și avea nevoie de oameni supuși, pasivi, cum era fostul prefect Tache Horea, ajuns director în ministerul treburilor din afară, sau de băieți tineri, cu idei liberale, cu inime mari, cu capacități deosebite, cum era Depărățeanu.

Peste cîtăva vreme poetul fu ales deputat, spre marea bucurie a tatălui său. El însă, deși tînăr și entuziast³², avea oarecare remușcare pentru graba cu care primise această mare sarcină, această înaltă încredere, pe care domnul și alegătorii săi i-o dedese cu atîta bunăvoință. Experiența anilor din urmă îl învățase multe lucruri; între altele a nu se mai încrede cu ușurință în făgăduieli străine, și în propria sa pornire, decît cu foarte multă rezervă.

În sfîrșit, plecă la București.

Era prin luna lui decembrie. Bucureștii înotau într-o mare de noroi amestecat cu zăpadă, care făcea mersul trăsurilor aproape primejdios. Vedeai pe Podul Mogoșoaiei lungi șiruri de cupele pîntecoase, trecînd în procesiune, cu arcurile lor ruginite în formă de S, — sau trăsuri lungărețe cu capra în slava cerului și la spate cu două curele încrucișate, cari le dau aerul unor diplomați legați la gît. Toate aceste trăsuri mergeau, stropind pe trecători, la teatrul Bossel³³, unde o trupă italiană aduna de patru ori pe săptămînă, toată lumea elegantă a capitalei noastre. La lumina felinarelor și a lampelor de la ferestre se vedeau coborîndu-se femei în podoabele cele mai alese, cu cîte patru rînduri de mărgeanuri pe cap, cu buclele încrețite și ridicate dasupra urechilor, ca niște mari paravane amenințătoare, cu rochiile umflate și bătoase de stau în picioare singure, cu pieptul deschis sau închis pînă sus într-un ciupag — cum se zicea atunci — a la Cathérine de Médicis, lung și colțurat, de sub care scăpa în adevărate valuri mătasea foilor. Aceste dame, la brațul unor cavaleri cu pantaloni cadrilați și strînși de glezne, urcau scările teatrului vorbind o idiomă curioasă, o amestecătură de grecism cu franțuzism și latinism, care se chema *limbă românească*. Era demn de văzut coprinsul sălii în parter: o ondulație de capete și mai mari și mai mici, pleșuve, stufoase, umflate; unele cu cărarea la dreapta, altele la stînga, cu acroșchiuri, cu zuluși; unii purtînd barba pe sub fălci și în față rași, alții numai barbișoane, alții un fel de pișcoturi pe lîngă urechi, — și alții împachetați în haine nemțești, cari nu le lăsa mișcarea destul de liberă.

Se vedea pe ici pe colo cîte un privilegiat, îmbrăcat după gustul francez, sau cîte o femeie făcînd lumină printre aceste întunecoase și ridicole păpuși. Cînd ele apăreau, toți ochelarii și ochii liberi se îndreptau spre dînsese cu mirare, și adesea cu oarecare scandal, pentru introducerea vreunei rochii mai strimte sau mai decoltate.

În seara aceea se juca *Crispino e La Camare*. Depără-
țeanu era în sală. Pe la mijlocul actului întâi se iviră
într-o avanscenă doi bărbați și o damă. Unul bătrîn
în fermenele de mătase, cu șapcă și cu tacit; cellalt
mai tînăr, cu haine evropenești, — iar femeia, de cea
mai desăvîrșită eleganță, într-o rochie de faille albas-
tră. Ea veni pînă în marginea lojii, făcu cîteva ușoare
mulțumiri din cap celor ce o salutau, și se așeză cam
în umbră, punîndu-se să privească și să asculte cu
tot dinadinsul bucată care se cînta. Această femeie
era doamna Maria Horea.

După ce trecu actul, ea se puse să privească din
nou prin parter și să examineze cu luare-aminte toate
locurile. Cînd ochii ei căzură pe Depărățeanu, tresări,
dar nu păru surprinsă de loc. Ea, desigur, s-aștepta
să-l vadă. El se uita gînditor la zugrăveala după cortină,
și rareori se întorcea să privească lojile. Odată, voind
să iasă, zări o umbră elegantă într-o avanscenă care-i
făcea un semn prietenesc din mînă, pîrînd că-l cheamă
la dînsa. O recunoscuse. Inima i se lovi cu atîta putere
în piept, încît fu silit să se rezeme de un colț de bancă
spre a nu cădea. Ea!... O... cîte nu-i reamîntea acea
figură pe care cugetarea își întipărise poezia sa!...

Se duse în loja ei. Fu primit cu toată bunătatea și
grația Mariei. Îl întrebă de călătoriile sale, de pîrîn-
ții săi, de impresii, de poezii, de hotărîrea ce o luase de
a rămînea în București, — și el la toate nu răspundea
decît prin monosilabe, neputînd face altfel din pricina
impresiunii pe care o simțea alături de dînsa. Maria
îl observa cu un zîmbet care se descria pe întreaga sa
figură. Cu instinctul său de femeie, ghicise că era
iubită, și iubită cu tot focul inimei lui Depărățeanu.
Aceasta îi încununa frumusețea cu o aureolă de raze
dumnezeiești, pe cari soarele speranții le redeștepta
în sufletul ei. Acuma ea nu mai semăna cu Maria din
pădurea Depărăților; nu mai era cea ființă harnică
și nebulă după vînat; acel copil cu ochii mari și fața
rotundă, care se entuziasma pentru fiecîru lucru. Acum
era o femeie tăcută, pîrînd în vîrstă, cu figura ostenită,
cu privirea întîrziată, cu fruntea netedă. Numai ochii
mai erau aceiași. O sfîrșenie de nedescris sta întipărită

pe fața ei, ca și cum ar fi avut o durere a sufletului,
fără leac, care s-o făcă vecinic bolnavă. Vocea îi era
tremurătoare și sfioasă. Nu vorbea, decît cu foarte
multă rezervă, și cînd vorbea, glasul său o deștepta
ca dintr-un vis. Fruntea era albă, înaltă și netedă.
Pe dînsa buclele negre se profilau ca pe o hîrtie
curată, pîrînd că vor să apere de privirile profane acea
pagină, pe care cugetarea se întipărea ca o poezie.
Tristețea acestei figuri se împrăstia ca prin farmec,
cînd razele unui suris, amic al lumii întregi, venea
să încununeze cea mai frumoasă gură de femeie.

După ce stete puțin în loje, Depărățeanu plecă
făgăduindu-le să meargă a doua zi să-i vadă. El băgă
de seamă lumina care se zugrăvi pe figura Mariei
cînd îl văzu, dar graba cu care-l chemă în loje și invi-
tațiunea pentru a doua zi nu și-o explică decît ca
venită dintr-o indiferență sau dintr-o prietenie care era
departe de a mai fi ceea ce fusese odată. Cu atît mai
bine, își zise el gîndind. Cu toate astea inima i se umplu
de o amărăciune neînvinsă, amărăciune pe care o
simțim totdeauna, din pricina egoismului nostru, cînd
nu mai suntem iubiți, chiar de femeia pe care o
urîm.

A doua zi se duse la dînsa. Era pe la 5 ceasuri seara.
Iarna, la ora aceasta, întunericul începe a-și întinde
zăbranicul său de doliu peste lume. Maria ședea la
o fereastră cu o broderie în mînă și părea foarte cufun-
dată în lucru. Era singură. Depărățeanu fu introdus
cu multă ceremonie de un fecior în livrea care de la
ușe se retrase. Ea nu-și ridică privirea asupra lui decît
cînd era aproape de dînsa.

— A... domnu Depărățeanu...

— Da, doamnă. Am voit să vă văd și am profitat
de invitațiunea d-voastră făcută cu atîta bunăvoință.
Nu v-am văzut de mult. Sunteți bine?

— Vă mulțumesc, sunt destul de bine ca să-mi pot
duce grijile vieții. Doctorii spun că sunt anemică.
E adevărat că mă simt mai slabă decît altădată, dar...
timpul îndreptează toate.

— Și șterge multe...

Ea se uită la dînsul.

— Sunteți de mult în București, d-le Alexandre?

— De o săptămână, doamnă.

— Am auzit că țara vă trimite în Cameră. E frumoasă misiune pentru un om tânăr și inteligent. Avem de îmbunătățit o mulțime de lucruri. — Și se puse a înșira îndreptările ce erau defăcut, cu vervă și opasiune de om politic. — Veți avea să lucrați în cea mai mare parte pentru îmbunătățirea stării țaranului, pentru facerea de școli publice, pentru îndreptarea finanțelor, pentru încurajarea literilor și a poeziei... Apropos!... Ce-ai mai lucrat nou? N-am mai văzut nimic. Apoi drumurile și agricultura care e singurul nostru izvor de bogăție. Să dați avânt industriei și școalelor de meserii. A!... în Germania! ce regulă și ce dezvoltare în arte și meșteșuguri. Nu mă îndoiesc că și în Franța e tot astfel.

El o privea încremenit. Hotărîtor lucru, ea, trăind cu un om politic, mulțumită pasiunii ce pun femeile în totul, devenise un adevărat *leader*, apărător al tuturor ideilor de reformă.

— Vă mărturisesc că ați fi în Cameră mult mai la locul d-voastre decît mine. Eu nu aduc decît multă bunăvoință și entuziasm. D-voastră văd că aveți un plan regulat de mersul treburilor și e de crezut că ați lucra cu mai multă siguranță. Din cauza prea multei vorbiri ea ostenise și o roșeață vie i se urcase în obraz, martură a vioiciunii cu care simțea toate lucrurile.

El se sculă și se plimba prin casă, pe cînd ea încă vorbea. Deasupra unei console era un portret mare, încadrat în rame de aur, care o înfățișa pe ea, în haine de mireasă, naltă, zveltă și surîzătoare, cum era în ziua cununiei. Depărățeanu privi lung acest portret, fără a-i mai răspunde.

— Negreșit, adaugă ea, negreșit veți avea de îndurat multe decepțiuni, veți întâmpina multe îndărătnicii, veți da naștere la multe animozități; dar acestea să nu vă atingă cîtuși de puțin. Ați asistat desigur la vreo ședință din marile parlamente europene și ați avut privilegiul să cunoașteți ce însemnează luptă de partide. De cînd v-ați reîntors în țară?

— Da, doamnă, răspunse el distrat și privind încă portretul.

Ea se sculă și se plimba încet prin casă, continuînd a vorbi din cînd în cînd. Depărățeanu se întoarse și se uita la dînsa, spre a observa deosebirea ce era între cadru și femeie. Ea surprinse acea privire adîncă și caldă, care venea din ochii lui ca o rază de soare din soare, și o mîină nevăzută, puternică, o ducea spre el, cum duce uraganul o pasăre spre mare. Nebună, tremurătoare, se apropie de dînsu și își lipi capul de umărul lui, privind împreună portretu.

— Sunt eu... Mă mai cunoști? îi zise cu vocea stînsă, — am îmbătrînit mult... Și se lipea de brațul lui cu respirarea greoaie, cu sînul bătînd de puterea singelui, care îi alerga prin vine, viu, arzător, tînăr. Sunt tot eu, Alexandre...

Pentru Depărățeanu, o noapte cerească se coborîse din văzduhul cald și îi acoperise ochii și sufletul. Întinse o mîină să-i coprindă talia. Deodată un plîns întrerupt, lung, suspinător, plînsul inimei ei, se auzi, iar ea smucindu-se din brațele lui fugi într-o odaie vecină. Era datoria, care, un moment copleșită de puterea simțurilor, de imensitatea iubirii, i se redeșteptase în suflet, ca un judecător nemilos.

Depărățeanu rămase înmărmurit, cu capul pe mîină, neștiutor de ce mai era, de ce mai trebuia să facă, de ce devenise ea. După cîteva minute își luă pălăria și ieși. În scară întîlni o femeie de serviciu pe care-o trimise, spunîndu-i că stăpîna sa era bolnavă și rugînd-o totodată să vie să-l vestească dacă mergea mai bine. Femeia, peste cîteva momente, se coborî spunînd că nu-i nici un pericol. Era un leșin fără urmări, după cum adesea i se întîmpla stăpînei sale.

Depărățeanu plecă.

Ziua următoare nu fu decît o continuare a celeilalte și celor trecute: o zi fără lumină, fără soare, fără viață; o zi moartă. Către seară o slugă intră și-i aduse o scrisoare. El o deschise cu nerăbdare. Iată ce coprîndea ea:

„Îți scriu aceste rînduri, pentru că simt în mine o dorință nebună de a te mai vedea, de a-ți vorbi,

de a-ți spune o groază de cugete și de simțiminte cari-mi umplu capu și inima, cum umple un cataclism ceresc albia unui riu liniștit.

5 Sunt în lume fel de fel de caractere; sunt fel de fel de inimi, și în inimi sunt fel de fel de porniri. Pe toate acestea este un rege nevăzut, locuitor al văzduhului, care le unește, le țese, le alcătuiește astfel, încât unele ies mai bine, altele mai rău, altele rău de tot. Regele se cheamă *hazardul*. Nu zic întâmplarea, fiindcă

10 ea nu explică destul de bine aceea ce voi să înțeleg. Dacă am trăi într-o republică, în care viața acestui stăpînitor să nu fie cunoscută, cînd am închide ochii și am întinde mîinile în aerul liber, căutîndu-ne sprijinul vieții, tu ai fi aproape de mine spre a-mi

15 răspunde; eu aș fi lîngă tine spre a mă face, pentru totdeauna, sclava ta. Dar; hazardul trăiește.

Te-am cunoscut, Alexandre, de patru ani. Te-am iubit așa de mult, încît patru ani mi se pare puțin spre a cuprinde această imensitate. Te-am iubit dar,

20 dintr-o altă lume, unde desigur am trăit.

Am avut însă prejudiții ca toți oamenii din secolul meu, și puțină cochetărie ca toate femeile din zilele mele. Erau minute în vremile trecute, în cari, ca și astăzi, simțeam o putere dumnezeiască care

25 mă ridica de pe pămînt, și, într-un vînt de uragan, mă apropia de tine. Însă totdeauna egoismul cel laș nu mă lăsa să-ți vorbesc. Dacă atunci te-ai fi întors tu și ai fi zis cel dîntîi o vorbă, aș fi plecat cu tine în lumea mare, fără grije de viitor, fără temere de

30 gura lumii. Vai...! gura lumii! Și oare astăzi n-o cunosc? n-o știu cît cîntărește? n-o știu cît i se cuvine?

După ce ai plecat și eu m-am măritat, a trecut o bucată de vreme în care mi se părea că traiul meu e o frumoasă piesă de teatru în care se zic bucăți patriotice și încîntătoare, dar care va înceta îndată ce se va lăsa perdeaua. Simțeam de atunci că fondul vieții

35 cele adevărate nu era partea pe care mă învăța bărbatul meu s-o cunosc, ci alta, alta cu totul. Prin aceasta nu voi să vorbesc rău de dînsul; fiecare înțelege viața după cum o trăiește și o simte după cum o înțelege. Eu am înțeles-o altfel și o simt altfel.

Am voit adeseaori să-ți scriu, dar temerea că poate să nu te găsească scrisoarea mea m-a oprit. Niciodată n-am crezut că m-ai uitat. Știam că mă iubești, fiindcă simțeam cît de mult te iubesc eu însumi.

5 Astăzi însă, cînd te-am revăzut, cînd am trăit în trei ani trei veacuri de amărăciune și de urît, cînd am înțeles că surîsul blînd al vieții noastre este iubirea; cînd temerea de gura lumii nu mă mai atinge într-un nimic; astăzi, îți scriu ca să-ți spui că te iubesc

10 ca pe sufletul meu.

Am avut, Alexandre, nenorocul de a ne cunoaște fără să ne cunoaștem. Hazardul ne-a luat pe fiecare de mîină și ne-a purtat prin lumea pe care ne-o pregătise și pentru care ne păstra; tu pentru Cameră

15 și eu pentru saloane și sărbători. Însă nici unul nici altul nu eram născuți cu această menire. Amîndoi eram poeți: tu îți iubeai muza; eu te iubeam pe tine. Acum tu umbli după zgomot; eu după mormînt.

Astăzi am să-ți cer încă un serviciu. Simt că dacă

20 te-aș vedea iarăși; dacă mi-ai spune o singură vorbă; dacă m-ai privi încă, cum m-ai privit ieri, toată mintea mea ar pieri și aș cădea ca o ființă desprețuită, ca cea din urmă femeie. Nu am astăzi nici o remușcare pentru faptul brut al căderii. Dar, din toată

25 ființa mea, cît a suferit, cît a dorit, cît a așteptat, mi-a rămas curată iubirea, și ar pieri farmecul acestei suferinți delicioase, dacă nu aș putea să rămîi ceea ce am fost.

Voi face ca săptămîna viitoare să plecăm în Italia. Nu-ți spui să cauți a mă uita; dar caută a nu mă în-

30 tîlni.

Maria Horea."

VII

Desigur e urît a istorisi povești triste și mai ales

35 amoruri triste și nefericite. Dar bănuiesc că din trei părți ale omenirii, două părți și trei sferturi sunt cei nenorociți, iar restul fericii sau nesimțitorii. Și,

fiindcă am intențiune să public această simplă istorisire, caut, pe lângă adevărul care a existat, să spui lucruri cari să intre în domeniul intelectual și sensibil al celor două părți și trei sferturi. Datoria mea de observator și de critic mi-o îndeplinesc pe cât pot. Ceea ce însă îmi place cu deosebire în proză este tabloul. A desena cu fraze și a colora cu vorbe aceea ce este dat cărbunelui și colorilor, e tot ce poate surprinde și aprinde mai mult închipuirea.

Încît, despre năravurile timpului, sunt de părerea lui Octave Feuillet³⁴: unui romancier nu îi este îngăduit să rîdă de timpurile sale; îi este însă permis să le arate astfel cum sunt, în toată goliciunea și cu toate infamiile lor, — sau nu-i mai este permis nimic.

Domnul director al ministerului trebilor din afară se găsea atunci aruncat în valurile unei politice de reorganizare înlăuntrul țării și de înălțare în afară. El înota cum putea. Cînd mergea la palat, cînd la Consiliul de miniștri, cînd la Cameră, cînd iar la palat și iar la Consiliu; în sfîrșit, vecinic se găsea pe drumuri.

Tache Horea era un om cum sunt azi mulți la noi: cu o înfățișare plăcută, nu prost de loc, ba poate chiar deștept, dar de o deșteptăciune sucită. Dacă i-ai fi pus o întrebare ca aceasta: „Ia spune-mi, domnule, cum ar fi mai bine să zici ca să fii înțeles: o republică seamănă cu un stup de miere în care fiecare albină lucrează deopotrivă cu celelalte și în care trîntorii sunt omorîți? sau, un stup de miere se aseamănă cu o republică în care fiecare cetățean lucrează egal cu ceilalți, iar leneșii și paraziții cari trăiesc din spinarea altora ar trebui uciși?“ ți-ar fi răspuns că stupul se aseamănă cu republica sau că e totuna. Avea o spoială de instrucție cum au mulți oameni în statul nostru. Știuse prin grația sa exterioară să fure protecția doamnei Cuza, protecția uneia din cele mai deosebite femei și doamne ce a avut vrodată o țară, și această protecție o exploata cu multă dibăcie. Cînd era într-un salon, aducea numaidecît vorba de doamna țării, de distincțiunile ce i le acorda, despre înalta sa afecțiune pentru el și familia

lui. Aceasta, dacă îl înălța în ochii străinilor cari îl înconjurau, în ochii femeii sale îl micșora mult, și cu atît mai mult cu cît ea era atinsă de această pretențiune absurdă de a se cocoța tot mai sus, tot mai sus, mai sus chiar decît nivelul inteligenței și al puterilor sale. În adevăr, dacă ar înțelege bărbatul că cel mai conștiincios și mai aspru judecător, pentru faptele sale, este femeia; că nimeni nu poate mai bine decît dînsa să-l cîntărească; că nimeni nu e mai aproape de el ca să-i vadă oglinda sufletului; că femeia stabilește o vecinică comparație între omul de cămin și omul de reuniri publice; că nu se cuvine să renegi între străini aceea ce ai învățat-o în public; — dacă ar ști toate acestea bărbatului, desigur ar cinsti pe femei mai mult decît le cinstesc astăzi și s-ar învăța să le aibă ca pe niște oglinzi, în cari faptele lor s-ar reflecta, frumoase sau urite, după cum oglinda este mai curată sau mai întunecoasă.

Maria Horea își judeca bărbatul cu dreapta și matura sa cugetare, și cu cît mai mult îl înțelegea, cu atît mai puțin îl considera. Cît despre dînsa... el se însurase spre a avea un salon. La viața femeii sale nu da multă băgare de seamă, pentru cuvîntul că era convins că el, el, Tache Horea, nu putea fi înșelat. Adevărul e însă că ea, ea, Maria Horea l-ar fi desprețuit și mai mult cînd l-ar fi știut încornorat; de aceea nici nu cugeta la mijloacele de a-l înșela.

După cum făgăduise lui Depărățeanu, după o săptămînă plecă cu tatăl său în Italia.

Înainte de a pleca, trecu prin Slăvești și, ca și altădată, veni la pădurea în care își trecuse o parte din tinerețea sa. Pe crângile copacilor era gheață; în locul ierbii, naltă și mătăsoasă, era zăpadă.

— E iarnă în natură ca și în suflete... O, Doamne... dacă am a mai trăi zece ani, ia-mi-i pe toți pentru o zi de vară... După aceea plînsese.

A doua zi trecu pe la moșia Depărăților să vadă pe boier Sandu. Apartamentele poetului erau închise. În lipsa lui nimeni nu intra decît la rari intervale spre a deschide ferestrele și a îngriji florile. Maria

ceru să i se deschidă. Ea își petrecu o zi întreagă printre cărțile, bronzurile, cadrele și notele poetului. Era atât de fericită de a se găsi în acea atmosferă de viață intimă, lângă patul, lângă florile, lângă pianul, lângă caietele lui, încât ar fi dorit să nu se mai dispartă niciodată de ele. Pe o masă lungă de stejar sculptat, erau grămădite fel de fel de cărți, fel de fel de broșure, unele deschise, altele strînse în bănzi, altele rupte; caiete cu tot felul de începuturi, visuri de-abia urzite; albumuri cu desene; foi zburătoare; scrisori începute și o mulțime de alte lucruri cari înconjură viața de toate zilele a unui om de gust.

Într-un volum care se afla pe masă, deschis, *Faust*, tradus în franțuzește³⁶, ea scrisese:

„Azi, în 22 decembrie 1864, la moșia Depărăți. Pentru stăpînul acestor lucruri și iubitul meu Alex. Depărățeanu.

Cînd vei citi aceste cuvinte, eu voi fi departe. Dar de departe ca și de aproape sunt a ta, cu cuget, corp și suflet. Vino în Sicilia. Mă vei găsi la Palermo.

Maria Horea.“

VIII

În București clocoteau pasiunile politice ca osemintele celor păcătoși în cazanele infernului. Ciocoi cu boierii, sau parvenitii cu nobilii, or străinii cu pămîntenii, erau în luptă. Fiecare ședință a Camerii era un adevărat cîmp de bătaie, în care urile, intrigele, sentimentele de clică, năravurile hrăpitoare se dezlănțuiau, luptîndu-se corp la corp cu principiile de libertate, cu neatîrnarea persoanei și a cuvîntului, cu regenerarea națională. Numele lui Kogălniceanu zbura din gură în gură, pentru unii ca un talisman de dezrobire, pentru alții ca semnul unui cataclism social apropiat; producîndu-le unora bucurie, altora întristare; dînd unora încredere, altora temere; mergînd ca o grindă puternică pe valurile acestei mări

turtunoase, adesea afundat, dar totdeauna sigur că va reveni la suprafață. Vodă-Cuza și cu primul său ministru înțeleseseră că era prea mult timp de cînd dormeam. Vodă-Cuza și cu primul său ministru înțeleseseră că trebuia să ne deșteptăm. Vodă-Cuza și cu primul său ministru aveau inimele mari și pasiunile mici, cînd era vorba de moșia obștească. Ei lucrau mîna în mîna, domnul cu încredere în ministru și ministru cu sprijin în domn și încredere în țară. Ei erau singurii convinși că geniul acestei țări îi va înțelege, înțelegînd reformele ce dau. Ei singuri în mijlocul acelor furtuni formidabile, și păstrau frunțile senine și neclătinate, ca stejarii pădurilor prin fumul norilor și zbuciumările uraganelor. Ei singuri, ei numai, acești doi oameni, domnul și ministrul, unul cu fruntea în raze, cellalt cu capul în lumină, mergeau, gonind întunericul capetelor strîmte, către țelul obștesc, către *mărire* a nației. Și astăzi... astăzi aceste două figuri dorm: una sub umedul strat al pămîntului, alta sub apăsătoarea greutate a indiferenței. Istoria, sfînta istorie, va înscrie pe paginile sale nepătate, în litere de aur aceste două nume: *Cuza și Kogălniceanu*³⁷ — și tot sfînta istorie va pune doliu împrejurul filelor pe cari se vor scrie numele trădătorilor. Spatele pe care Cuza a subscris abdicarea va sluji în vecinicie ca masă simbolică pe care intriga și nerecunoștința au condus mîna geniului spre a-și iscăli singur verdictul morții. Cuza a murit, dar Cuza trăiește! Kogălniceanu e pe jumătate uitat, dar vouă tuturor cîți l-ați uitat, vă e mintea întunecată, sunteți orbiți de pasiuni, nu mai vedeți, nu mai auziți, ați amuțit! Și ce au făcut oare mai mult, pentru patria lor, Cavour cu Vittorio Emanuel?³⁷, ce diferență este între dîșii, și Cuza cu Kogălniceanu? Nu au făcut nimic mai mult și nu este nici o diferență, decît că Vittorio Emanuel a murit pe tron, și contelui Cavour i s-au ridicat statui, iar Cuza a murit pe pămînt străin, izgonit, pribeag, singur, și Kogălniceanu e aproape uitat, aproape gata să fie învins în alegere de cel dîntîi copil roșu care ar ridica capul.

Printre oamenii tineri din parlamentul țării, Depărățeanu era un aprig apărător al ideilor de libertate și de stabilirea unei egalități posibile între boier și țaran³⁸. Atunci, mai mult decât oricând, țaranul era ilot. Atunci, mai mult decât oricând, el avea nevoie de a fi susținut. Depărățeanu își luase în Camera frumosul rol de orator scriitor, și dușmanii lui aveau să se teamă atât de cuvântul cât și de condeiul său. El însă vorbea rar, pentru respectul ce datora colegilor săi, mai bătrâni și mai vechi decât dînsul în arta de a vorbi și de a face politică. Visul său cel mare, după ce văzuse unirea Moldovei cu România, era, ca a fiecărui tînăr patriot de atunci și poate și de acum, unirea tuturor românilor sub un singur cap³⁹. La aceasta lucra pe cît îl iertau mijloacele și pe cît nu-l împiedicau șefii partidului său, mai calmi și mai moderați. Adeseaori cugetînd la mizeria în care văzuse pe țaran acasă și la luxul și somptuositatea în care trăiau fiii grecilor, români-zați și patriotizați⁴⁰, în Camera țării, îl apuca dezgustul, și după ce declara că dinainte acordă orice libertate țaranului său, după cum îi acordase pămîntul din moșia sa, se retrăgea pe o bancă în fundul Camerii și acolo visa la mărirea viitoare a națiunii și la micimea prezentă a oamenilor. Cîteodată gîndul său îl pornea pe urmele Mariei și pe urmele ei era fericit, închipuindu-și cum trăia ea împrejurul bătrînului său tată, sau, mai bine, cum trăia bătrînul împrejurul ei, naiv, vesel și mulțumit. Sunt flori, își închipuia Depărățeanu, pentru cari razele soarelui străbat adesea printre mii de frunze, ca să le încălzească sau să le fure parfumul. Tot astfel sunt ființe în lume, pentru cari ai străbate nemărginirea, ca să le poți vedea adîncimea sufletului sau să le poți înțelege taina privirii⁴¹. Italia... să mai merg în Italia... cu adevărat ar fi o mare odihnă pentru spiritul și impresiunile mele; dar ea m-a oprit de a o urma...

Pe Tache Horea adesea îl întâlnea la Cameră galant, vesel și nepăsător. Pe lîngă miniștri, și în special pe lîngă Kogălniceanu, cu toată importanța sa, se

reducea, se anihila atît de mult, încît l-ai fi luat drept un mizer postulant, venit după pulpana vreunui deputat. Deîndată însă ce rămînea cu alții mai pe jos decât el, își relua iarăși masca mîndriei și aerul înaltei sale persoane. Cîteodată întâlnea pe Depărățeanu, și atunci, cu o profuziune de mișcări și de vorbe, îi zicea:

Ce mai faci, mon cher, ești bine? Ce-ți face familia? Nu te-ai dus năcăieri iarna asta. Eu, uite-mă-s, nu-mi vād capul de treburi. Acum viu într-o fugă de la palat după ministrul justiției și nu-l vād pe-aici. După aceea iar trebuie să mă întorc la palat, căci m.s. doamna m-a însărcinat să-i comand colecția bucăților lui Bach și trebuie să-i duc rezultatul. Multe complimente boierului dacă te duci la țară. Apropos, n-ai d-ta *L'esprit des lois*⁴² de Montesquieu? Și, fără să aștepte răspunsul, pleca.

În astfel de vise și cu astfel de oameni trecu Depărățeanu iarna și mai toată sesiunea Camerii din anul acela. Către primăvară, sătul de zgomot și de intrige, se duse la moșie să-și vadă părinții. Căutînd pe masa sa de lucru, dete de volumul lui Gerard de Nerval în care Maria îi scrisese cea din urmă dorință a ei.

Prima sa cugetare fu să plece chiar de a doua zi. Cu toate rugăciunile tatălui său, el nu mai așteptă decât dezghețul Dunării. După o lungă și ostenitoare călătorie ajunse la Palermo.

Palermo, vechi și renumit oraș al Siciliei, scump românilor pentru rămășițele unuia dintre cei mai însemnați bărbați ai lor, rămășițele lui Bălcescu; Palermo, în care marele istoric și patriot a respirat cele din urmă ceasuri ale existenței sale; în care cugetarea lui a format pentru noi, toți românii, cele din urmă planuri de mărire, cele din urmă visuri de înălțare; Palermo, cetatea cu turnurile masive ale evului mediu, cu palatele sale de piatră, aninate pe vîrfurile stîncilor, cu inscripțiunile sale heraldice înnegrite de arșița soarelui; Palermo, care adesea a pus în mișcare nobila și delicata cugetare a lui Bellini⁴³,

Palermo, avea să primească în sinul său pe un al doilea bărbat al țării, pe Depărățeanu.

Alături de Palermo, într-un sătuț de câteva familii de pescari, era o mică vilă, aproape părăsită de un englez, care venise cu câțiva ani înainte în fiecare iarnă spre a-și lungi zilele. Acolo se așezase Maria cu tatăl său. Depărățeanu se prezintă în satul lor către seară. În capul scării întilni pe tatăl Mariei cu aerul trist și neliniștit. Se vedea de pe fața bătrînului că viața în țară străină îi scurtează zilele. Cum îl văzu îl luă în brațe ca pe copilul lui, întrebîndu-l de ce mai era prin țară, de cine murise, de cine mai trăia; cum mai mergea guvernul; ce prefect mai aveau și o mulțime de alte lucruri.

— Bine că ai venit, Alexandre — el învățase a-i zice pe nume — Maria nu iese de loc. Tot mă întreabă dacă am mai auzit ceva de prin țară. Bărbatu-său nu i-a scris de mult.

— A... da, e foarte ocupat.

— Bine, bine, haidem la dînsa.

Și, fără a mai asculta protestațiunile lui Depărățeanu, îl introduse într-un salon a cărui fațadă era deschisă pe o terasă care da pe mare. Razele soarelui în apus străbăteau voioase printre cutele unei draperii de mătase ale cărei mii de flori și floricele aurii se aprindeau ca de foc la lumina lor. Un aer cald, dar plin și sănătos, venea de pe suprafața apei, lină și limpede, să tremure crângile portocalilor, cari decorau, în vasele lor mari, marginile terasei. Înainte se vedea marea, încadrată în draperie ca într-un ram, formînd un orizont nețărîmurit, în continuitatea căruia se zăreau mici puncte albastrii, legănîndu-se pe pînze pînă dispăreau. Un miros plăcut de cărbune, particular satelor și orașelor de apă, se simțea în aer, iar la rari intervale fumul gros al vreunui vapor se desena pe pînza albastră a mării, dispărînd și el în strigătele și semnele celor după țărîm⁴⁴.

Maria sta într-un fotoliu, în fața acestui tablou viu, cu un album pe brațe, și se părea că scrie sau desenează ceva. Cînd intră Depărățeanu cu tatăl ei, ea nu se întoarce.

— Maria, zise bătrînul, iată cineva care-ți aduce noutăți din țară.

Atunci se întoarce către dîșii.

— Alexandre!... A... domnule, iartă-mi mirarea și emoțiunea pe care nu mi-o pot stăpîni; dar e atîta timp de cînd n-am văzut un român... și cu deosebire un cunoscut, un prieten... Vederea dumitale mă umple de bucurie, dar în același timp mă întristează: au vei fi suferind și d-ta de vro boală de piept ca să vii la Palermo?

— Eu ies pentru o jumătate de ceas, zise tatăl ei. Acum Maria te va întreba îndestul pentru ca să nu-ți mairămîie vreme să-mi răspunzi și mie. Mai pe urmă...

Rămăși singuri, ei tăcură câteva momente. Depărățeanu se uita la ea. Maria slăbise mult.

— E frumos la Palermo, d-le Alexandre?

— Da, doamnă, e frumos. Mai adineaora mă întrebați dacă sufăr de piept. Eu nu sufăr, dar d-voastră îmi păreți mult schimbată.

— În bine sau în rău? întrebă ea zîmbind și uitîndu-se la dînsul.

— În bine, doamnă, pentru figură.

— Această mă bucură. Doream să mă vezi înainte de...; doream în fine să mă vezi; și sunt cu atît mai fericită cu cît mă găsești mai frumoasă. Vezi, d-le Depărățene, prin țările acestea calde ți se pare că n-o să mai mori niciodată. Și cu toate astea... Sunt sigură că în mintea dumitale de poet trebuie să mă compari acum cu vreo roză încă strălucitoare, dar care la cea dintîi tremurare a ramurei se va scutura⁴⁵.

El nu răspunse nimic acestei glume.

— Te-am supărat poate. Iartă-mă și spune-mi ceva despre d-ta și despre țara noastră. Ți mărturisesc că de patru luni, ca să mă întîlnesc cu un român, trebuia să mă duc în oraș, la mormîntul lui Bălcescu. De cînd m-am legat prietenă cu spiritul acestui om mare, m-am făcut mai serioasă, am început să învăț istoria țării. În adevăr, românii nu se gîndesc oare să ducă rămășițele lui Bălcescu acasă la dîșii?

E o nedreptate pe care Dumnezeu nu o poate îngădui către acest martir. Zic Dumnezeu, căci oamenii îngăduiesc toate nedreptățile, numai să nu-i supere. Sau poate d-ta ai venit pentru acest sfârșit la Palermo⁴⁶?

— Nu, doamnă.

— Atunci?

— Am venit să-ți îndeplinesc cea din urmă dorință.

— A mea?

10 — Da. Mi-ai scris să vii la Palermo și iată-mă-s. Numai, am venit așa de târziu, căci târziu am găsit dorința d-tale scrisă în *Faust*. Poate că aș fi plecat mai demult, dar mă opriseși de a te urma.

15 — A... domnule, e prea frumos din parte-ți, și-ți sunt datorare multă recunoștință pentru această orbească ascultare ce-mi dai. Te-am oprit... o, da! te-am oprit, căci nu mai puteam!... Ah, a iubi și a fi silită să taci... Te-am oprit, Alexandre, dar după aceea ți-am scris să vii, căci acum nu mă mai tem de viitor. Vino și iubeste-mă ca altădată. Spune-mi simțirea ta cu vorbe dulci, cu vorbe de foc; spune-mi că m-ai iubit totdeauna, că ai cugetat la mine, numai la mine... Eu? o... eu nu am avut alt vis decât de a te revedea, de a-ți strînge mîna, de a-ți
20 spune că nu ai lipsit un singur moment din cugetarea mea. Și acum, pentru ce nu ți-aș spune ceea ce sunt și ceea ce voi deveni în curînd. Sunt ofticoasă. Am rîs adesea de romanele cări sfîrșesc tragic, și cari, mai mult sau mai puțin, seamănă *Damei cu camelii*,
25 dar se vede că e scris ca fiecare cititor sau fiecare privitor să devie cel puțin o dată în viața sa actor. De ce m-am îmbolnăvit nici eu nu știu. Se pare însă că a îngrămădi în suflet durere peste durere, suferință peste suferință, fără a le spune, fără a le plînge, fără
30 a le murmura, este a pleca pe drumul care duce la Palermo. Cîți ani sunt de cînd te-am văzut în pădure? Parcă sunt 100 de ani, atît de încet au trecut zilele de dor. Vezi, se vede că dorul trăiește, nu e o

poveste. Tocmai citeam niște poezii vechi, din cari am oprit în albumul meu o strofă:

Supt a sufletului geană
E o tainică poiană
Cu flori albe de mohor
Și cu triste flori de dor.

5 Cît e de adevărat! Sub geana sufletului e o poiană în care cresc tristele flori ale dorului...

10 Depărățeanu o ascultă fără a zice un singur cuvînt. Ea spusese că era bolnavă. Trebuia dar să moară. Ea?

— Se zice că lirismul dovedește, pentru societatea, ca și pentru ființa pe care o stăpînește, o mare înălțare a moralului. Aceasta-mi face multă onoare, căci
15 găsesc astăzi că, deși am rîs mult de poezii lirici și de persoanele jalnice⁴⁷, eu însumi am avut în fundul sufletului o înclinare naturală către melancolie. Nu așa că am fost o femeie tristă? Vei putea după moartea mea să scrii un roman, care să atingă multe suflete. Caută numai de a-mi ascunde bine numele.

20 După aceea își întinse brațele către el și se sculă încet după fotoliu spre a se plimba la brațul lui pe terasa ce da pe mare.

Trăiră o lună încă la Palermo, fericiți. Fericiți! Cugetați bine.

25 După aceea se întoarseră în țară. Ajuns, Depărățeanu se bolnăvi. În anul 1865 se stinse, simplu și iarăși departe de dînsa cum și trăise, la moșia sa. Ea a trăit încă, și trăiește și astăzi. În romanul care s-ar fi putut scrie despre dîșii, simplu și nepretențios ca și viața lor, numele i s-a tăcut.

1879, octombrie

DIN DOBROGEA

SCENE ȘI PORTRETE

I

Pe cînd mă afluam supleant la Hîrșova, aveam un aprod la tribunal, care, nu-i vorbă, era și aprodul persoanei mele, dar care rezuma într-însul singur, toate calitățile pe cari Alah le-a dăruit unui credincios. Era nici nalt, nici scurt, coala potrivit, cum îi șade bine turcului. Iarna ca și vara umbla tot așa îmbrăcat: cu un ilic vătuit peste tot; cu un brîu lung cît turnu unei giamii și cu o pereche de șalvari, largi ca o rochie pînă în dreptul genuchilor, iar d-acolea încolo strînși pe os. Era încîntător lucru a-l vedea umblînd a treabă: printre picioarele sale, șalvarii făceau o promenadă nesfîrșită, de la dreapta spre stînga și de la stînga spre dreapta, producînd un zgomot ca al suveicei printre urzeală: sfîr, sfîr, sfîr, sfîr... Mi s-a întîmplat adesea să-l văd punîndu-și brîul. 'I trebuia un om care să i-l ție de un capăt, iar el, întinzînd de capătul cellalt, se răsucea toată ograda pînă ajungea să-l isprăvească. În cap purta un fes fără canaf, ale cărui margini erau strînse de urechi cu un șal mic. De cîte ori nu am contemplat cu un fel de melancolie, moțul fesului lui Șaachir — căci am uitat să vă spui că se chema Șaachir — care sta totdeauna înclinat, ca o adevărată fatalitate, spre urechea dreaptă! Cîte reflecțiuni, cîte idei bizare, cîtă admirațiune nu-mi insufla acest fes, pe cînd stam la masă făcînd instrucția vreunei cauze,

iar Șaachir ascultînd pe inculpat spre a-mi tîlmăci pe urmă...

Cînd eram la tribunal, Șaachir ședea în sală, și, ori de cîte ori venea cineva, mă pomeneam că se deschide ușa încet, prelung, fără zgomot, și se ivește un picior lătăreț, cu botul întors în formă de corabie. Acest picior servea ca introducție lui Șaachir, care intra și el mai pe urmă, pășind pragul cu o băgare de seamă nemaipomenită. După ce isprăvea de intrat se lipea de zid și cu mîinele la piept vorbea:

— Boerulê — cu accentu pe ultima — Hagi Iusmen Feisulah, vrea să vă vorbească piusuntel.

— Spune-i să poftească, Șaachir.

Și Hagi Iusmen Feisulah intra. Hagi Iusmen nu știa o boabă românește. Atunci pofteam pe Hagi Iusmen pe un scaun, eu mă pofteam pe un altu, și puneam pe Șaachir să-l întrebe ce dorește. Hagi îi spunea păsu lui Șaachir și Șaachir mi-l spunea mie. Trebuie să știți, însă, că niciodată un om nu a reușit să fie mai pasiv pe lumea asta decît aprodul meu. În răspunsurile pe cari i le dam să le tîlmăcească impricinaților, el mă observa în vorbă, în mișcări, în expresia figurei și tocmai astfel se schimonosea către dîșii, surîzînd cînd surideam eu, rîzînd cînd rîdeam și devenind serios cînd eram și eu. Numai cînd mă supăram cîteodată, îndrăzneam să mai adaogez de la dînsu:

— Be, geanabetîn! Prohoror Efendi zice cutare și cutare lucru.

Altfel avea o inimă ca de femeie; bun, blînd, și supus, era destul de harnic pentru un turc. El îngrijea de tribunal, el îngrijea de mine, el îngrijea de un prieten al meu, doctor¹, care îi plătea pentru aceasta, dar care-l și ocăra îndestul pentru nepriceperea lui în facerea cafelii cu lapte. Este drept că și eu 'l cinsteam ca pe un prieten. Aveam pentru el o singură grijă: să-i plătesc cafelele cari le bea la cafeneaua lui Mehemet Aga, pe care Șaachir îl numea Meemeda. Cîteodată aveam treabă cu dînsu și mă duceam la Meemeda să-i dau de urmă. Trebuie să vă spui că Meemeda și avea cafeneaua pe marginea Dunării, cu

cea mai frumoasă vedere și cel mai frumos balcon
din Hîrșova — căci era la al doilea etaj. Acolo-l gă-
seam cu feligeanu în mînă, așezat turcește pe o muche
de bancă și sorbind cu zgomot din cafea. Ochii
5 lui rătăceau pe apele Dunării, prinși de cîte un catart,
cu care se duceau pînă în zarea brumoașă ce se întinde
deasupra bătrînului fluviu. Această dragoste de apă
o avea din timpul tinerețelor lui; el fusese 15 ani mari-
nar și oricît se va zice, nimic nu lasă mai adînci
10 suveniri în sufletul unui om decît viața de apă. Ple-
cam adesea cu Șaachir în lungi călătorii pe Dunăre
cu o lotcă rusească, el ținînd cîrma — ce era mai greu
— și eu lopețile. Adesea sfințitu soarelui ne apuca
plimbîndu-ne; atunci trăgeam la umbra unei stînci
15 urieșe și stam privind cele din urmă raze de purpură
cum se înecau în linele valuri ale Dunării, aruncînd
pe unde un praf albastru, în care se reflectau catartele
ceamurilor și ale corăbiilor ancorate la mal. De
cîte ori nu mă duceam la vînat cu el prin bălțile
20 Dunării, și cîți curcani sălbatici nu mi-au zburat
pe sub nas, lăsîndu-mă pentru un moment amețit,
iar pe Șaachir făcîndu-l să strige:

— Ah, baba-sîn, te-om mai prindē noi!

Șaachir avea un frate, fost căpitan de corabie,
25 pe care-l chema Ismail, dar căruia i se zicea prin pres-
curtare căpitan Smail, om foarte cinstit, avut și
bun la suflet. El avea o vie, jumătate de ceas departe
de Hîrșova, într-o poziție frumoasă și cu struguri
delicioși. Într-o seară ne hotărîm mai mulți să mer-
gem la via căpitanului². Luăm un barcagiu cu doi
30 oameni și Șaachir, și plecăm. Un vînt lin ne mîna
în susul Dunării cu o mișcare leneșă, dînd luntrei
noastre o legănare adormitoare. Pînza, umflată la
mijloc de puterea vîntului, era ținută la capăt de
un copil ca de 12 ani, care sta călare pe vîrfurile dinapoi
35 al luntrei, cu picioarele în apă, cîntînd cu un aer
trist, o manea turcească. Tatăl său sta trîntit pe banca
catartului și, din cînd în cînd, vîra un ciubuc cu
moșuri de mărgelă într-o pungă nesfîrșit de lungă,
40 în care păstra tutunul. Noi, sau mai bine eu, ca să
nu vorbesc de simțirea celorlalți, uitam, încetu cu

încetu, apa, și mă pomeneam cu gîndul cine știe pe
unde, pe munți, pe văi, în drum-de-fier, oriunde am
avut vreo simțire plăcută. Legănarea apei are acest
dar deosebit că-ți aduce în minte toate situațiile
5 încîntătoare, toate momentele de fericire pe cari le-ai
avut în viață. Ea îți îndreptează gîndirea în sens
poetic, îți dispune sufletul spre înduioșare, te face
mai bun, mai binevoitor.

După o jumătate de ceas de ducă, ajunserăm la via
10 lui căpitan Smail. Șaachir sări jos din luntre și intră
în curte strigînd: hé, bé! nené! Un cîine negru, cît
o oaie, îi ieși înainte cu părul zbîrlit și dinții gata de
harță; găsind însă o cunoștință se domoli. Peste cîteva
minute Șaachir se întoarse cu răspunsul:

15 — Bucuros la mîsafiri, boerule. Numai se mai
așteptăm nițel să închidă cîini și cadînele.

După ce-și închise animalul și femeile, căpitan
Smail ne ieși înainte vesel și primitor:

20 — Bûiurum Efendi, bûiurum. Ah! geanabetu de
Kiopek se dă furiș. Alah ile Alah! cîinele ca și femeile
Efendi!

II

Pe atunci chestiunea proprietății era la ordinea
zilei în Dobrogea³. Cei mai puternici și cei cari se
sculau mai de dimineață, se așezau cu arăturile pe
25 locurile cele mai bune. La ei, deși nimeni nu era
desăvîrșit proprietar pe pămîntul rural, — exista
totuși un fel de embatic, o specie de emphyteosă, în
virtutea căreia fiecare turc era considerat ca arendașul
lui Alah, reprezentat prin guvern. Acestuia i se plătea
30 o arendă, un victigal. Nu-i vorba, în cazul de față,
dacă am sta să judecăm pe reprezentat după repre-
zentantul său, am deznădăjdui de prea, sfinția-sa
Alah, stăpînitorul cerului, al pămîntului și al mări
lor.

35 După război, venea care cum apuca și se făcea bun
stăpîn pe cîte un loc. Aceasta nu le venea la socoteală
la mulți dintre dînșii.

Într-o dimineață, mă pomenesc cu Șaachir spunându-mi că așteaptă cadiul să-mi vorbească.

'I spui să-l poftească.

5 Puțin după aceea se deschide ușa și văd o duzină de oameni intrând unii în ciorapi, alții în meși, alții desculți, și făcând la temenele pînă la pămînt. În urma lor, douăsprăzece perechi de pantofi, la linie, rămîneau la ușă de pază. Cadiul era un bătrîn ca de vro 70 de ani, înalt și zdravăn ca un catart. Un singur lucru nu prea păstra din tinerețe: dinții. De aceea bărbia i se cam apropiase de nas. Purta pe cap un turban alb cum e zăpada, sub care vârful urechilor erau ascunse cu multă îngrijire. Pe cînd vorbea, eu treceam în inspecție duzina de mosafiri înșirați pe scaune și făceam pentru prima oară observația că nasurile turcești sunt toate de o dimensiune destul de considerabilă. Se zice că nasurile mari implică înțelepciune. La turci aceasta se adevărește. În cele din urmă, tîrîș, grăpiș, ne înțeleseserăm cu cadiul. El se ridică făcînd o nouă temenea și după el ceilalți unsprăzece făcură tot astfel. La ușă urmă o mică încurcătură: mulți dintre mosafirii mei aveau pantofii la fel. În graba lor de a ieși, se întîmpla cîte unu să-și vîre piciorul drept, în pantoful său, iar pe celalalt în pantoful vecinului. Atunci, spre a nu face supărare, se coborau în uliță și se descălțau din nou spre a-și împerechea încălțămintele.

30 Eram în cele din urmă zile de toamnă. Serile erau calde. În baia pe care o formează stîncile Hîrșovei, înaintate în Dunăre, se opreau să petreacă nopțile, bărci venite de la Cernavoda și de la Varna⁴. Seara, cînd cele din urmă raze ale soarelui ajung aproape paralel cu suprafața apei, se produc niște fenomene optice pe cursul Dunării de un farmec surprinzător. Umbrele malurilor se întind în apă pînă aproape de jumătatea ei. Vîrfurile lor întunecoase par a se pierde, în cealaltă jumătate luminată, printr-o tranziție de culoare, care, nefiind nici întunericul umbrei, nici lumina argintie a celor din urmă raze, iau niște nuanțe albastre pline de poezie. Ele sunt prelungite încă și

mai mult de umbra micelor catarte ale bărcilor de pe mal⁵. Adesea mă pomeneam făcînd versuri:

5 Sub stîncă cea-naltă, la umbră de soare
Fatmi vine seara să cate răcoare,
Iar albele-i brațe, în apa cea caldă,
Ca două flori albe de nufer se scaldă.⁶

10 Pe nisipul de pe marginea apei, cald de razele zilei, m-am plimbat adesea, cuprins de acea măreție dumezeiască, ce vine în unele ceasuri de seară să învâluie lumea ca într-o pînză misterioasă. De cîte ori n-am tresărit surprins de bătaia vreunui pește sau de zborul vreunei păsări de noapte, care ieșea din crăpăturile stîncii spre a se pierde prin stuful ce abia se mai zărea pe cellalt mal. De cîte ori n-am fost cuprins de dorul de a-mi putea explica mai pe larg și mai complet, acest problem al întocmirii lumii, al acestei lumi atît de poetice și de calde, în atmosfera căreia mă simțeam mai bun, mai entuziast, mai gata la acte mari decît orunde. O... Doamne, omul e o ființă atît de curioasă, încît, cînd ar ajunge să cunoască cauzele producătoare ale atîtor fenomene, a atîtor admirabile lucrări ce întîlnește în drumul său, și să se convingă pe deplin că ele sunt rezultantele unor întîmplări, iar nu a unor de mai nainte întocmiri, trase de o mîină cerească, i-ar părea rău.

30 În cele din urmă iluzii de lumină ce mai rămîneau, vedeam cîte o femeie învăluită în pînza tradițională a turcoaicelor, strecurîndu-se pe sub mal pînă la apă, spre a-și umplea gălețile ce le aducea cu sine. Viața pe malurile apelor mari are niște trăsuri cu totul particulare șieși și ea nu poate fi înțeleasă, cu orcîte explicațiuni, decît de cei ce au cunoscut-o.

40 A doua zi de dimineață, aud ușa deschizîndu-se cu multă discreție. Vizitatorul acesta părea a fi obișnuit cu casa mea. De aceea, fără nici o vorbă, intră frumos și se așază pe vine în fața sobei. Aici, după ce-și prăji puțin mîinele la foc, 'și aprinse ciubucu și așteptă să-l întreb ce vrea. Era bărbierul. Stînd cu ciubucul în gură, el se uita la o mică litografie, după Hans Makart, reprezentînd pe Romeo la balconul Julietei. Îmbrăți-

șarea acestor doi fericiți muritori 'l puneă totdeauna pe gânduri, și acest al doilea Figaro cu turban, părea a mormăi ca și confratele său: „O, femme! femme! femme! creature faible et décevante!... nul animal crée ne peut manquer à son instinct: le tien est-il donc de tromper?” El, or de câte ori mă găsea scriind, se strecura ușor pe lângă zid, pînă la sobă, și nu zicea nici pis pînă nu-l rugam să-și deie știința pe față. Atunci 'și scotea bărbieria din brîu, lua un ibric din bucătăria ce o aveam improvizată alături, și puneă apă la încălzit. După cîteva minute 'l vedeam, cu ciubucul vîrît în coada ibricului luînd un scaun și așezîndu-l în mijlocul casei cu un „buiurum Efendi” plin de hotărîre.

Iată-mă dar făcînd din Șaachir rezămătoare scaunului meu și rămas în milostenia bărbierului, care, lacom de a mă da gata cît mai golaș, 'și pregătea cimbrista spre a-mi smulge firele de păr ce se iveau pe ici pe colo în urma briciului. După ce-l rugai să mă scutească de această operație, 'mi simții ceafa udă de clăbuc și văzui pe bărbier gătindu-se să-mi puie la cale o parte din părul de la spate. Îl convinsei, în sfîrșit, că la noi nu e la modă această prigonire contra perilor capului, și mă lăsă în pace. El 'și adună bărbieria; și-o puse din nou în brîu; făcu o temenea adîncă și se strecură precum și intrase, fără a fi simțit.

La vremea mîncării eram strînși cu toții, slujbași și mai mari și mai mici, la un așa-zis birt, al cărui stăpîn, pe care-l cunoaștem sub denumirea generală de *kirie*, fusese conductor de tren și care învăța *l'art d'être grand cuisinier* pe spinarea noastră. Adevărul e însă că bucătarul de fapt era un turc răgușit, numit Maamuda⁶, foarte bun om, dar foarte prost bucătar, lucru care, din punct de vedere umanitar ne mulțumea mult, dar din punct de vedere gastric ne lăsa adesea să simțim lipsa unei spițării bine aprovizionată.

În zilele mai ales cînd nu se tăia carne de vacă, eram siliți să mîncăm un fel de sarmale dulci de carne de oaie, sau *frihtura*, or *cotolete*, cum le zicea *kirie*, cari păreau a fi gătite în arca lui tata Noe, — sau cîte un cocoș fiert, despre care nu ne-am fi mirat de loc, dacă ar fi sărit din oală, ca cocoșul lui Hristos⁷, să

cînte, atît de tare și de nejumulit era. Bietul turc făcea ce putea, și noi mîncam cum da Dumnezeu, sau adesea nu mîncam de loc.

După masă se deschidea discuția generală. Politică, literatură, arte, științe, — nimic nu era lăsat în aceste reviste zilnice ce se făceau împrejurul mesei lui *kirie*. Fiecare vorbea fără temere de-a fi privit ca alb sau ca roșu. Doctorul era abonat la *République Française*: șeful telegrafului, la *Revue des deux mondes*⁸. Directorul școalei de băieți, la *România liberă*⁹. Administratorul la un alt jurnal etc. Unul era republican, altul conservator; altul liberal; altul ultra-liberal, și toți 'și respectau convingerile lor.

Am auzit mai tîrziu că doctoru a fost depărtat din funcția sa sub bănuiala că ar fi fost nihilist. Aceasta m-a zdruncinat puțin în credința ce păstram despre respectul reciproc al acestor domni. Niciodată însă o mai flagrantă infamie n-a fost pusă în socoteala cuiva cu o mai rea intenție decît aceasta. E drept că bătrînul medic era, ca toți polonezii expatriați¹⁰, un bărbat instruit și foarte inteligent; dar de la a fi instruit și inteligent pînă la a fi un vulgar agitator e departe. Toate acestea sunt mizeriile coteriilor și nu mă voi ocupa de ele.

Mirarea mea a fost cu vîrf, cînd am avut plăcerea să fiu prezentat unei femei, de o rară distincțiune, care cunoștea, ea singură, mai multă literatură, decît tot restul Hîrșovei. 'I voi tăcea numele, de frică să nu fiu indiscret¹¹. Totodată cu această cunoștință-mi era dat să văd un piano și să ascult divina inspirație a lui Chopin, *Fantaisie-Improptu*¹².

În această parte a Țării Românești, în care ți se pare că trăiești în Indochina; în care ierlenele, aducînd înghețul Dunării, nu mai aduc gazetele și noutățile din restul țării, decît o dată pe săptămînă¹³; în care românii funcționari se cred adesea aruncați ca într-un exil; în care nu întîlnești decît figurile grave ale mahometanilor, sau mutrele respingătoare ale unor bulgari năvăliți; în această veche țară a geților, pe malurile acestui bătrîn Istru, pe cari elegantul și nenorocitul Ovidiu s-a stins strigînd „O, Roma! Roma!”¹⁴; în

această provincie română pe care iarna o schimbă
într-un adevărat pustiu, — să ai fericirea de-a da cu
nasul de un piano, și încă mai mult: să poți asculta
5 acel *Largo* din *Impromptu*, în notele căruia sufletul
însuși al muzicantului pare că a trecut, dându-le viață
și prin aceasta chiar nemurire, — să ți se întâmple
aceasta, este în adevăr o favoare a soartei. Muzica a
avut totdeauna darul de-a mă mișca într-un mod excep-
10 țional, și de aceea mi-a rămas atît de bine întipărită
în minte această particularitate.

ZADARNIC

— Apropo, Teodor! tocmai te căutam ieri să-ți
spui că ești un prost.
— Și am avut fericirea să nu te întîlnesc! Minunat.
— Ba nu-i minunat de loc, căci astăzi o să-ți repet
5 de două ori ce voiam să-ți spui ieri.
— Pentru ce?
— Pentru că am auzit că iar te-ai apucat de litera-
tură, și de piese, și de teatru, și de naiba mai știe ce,
cînd toată lumea-ți spune să-ți cauți de treabă și să
10 fii cuminte. Nenea Zamfirachi vrea să te-nsoare.
— Asta aveai să-mi spui? Salutare prietene! Salu-
tare!
Și pînă să prind de veste, Teodor Vuici era la zece
pași de mine, alergînd spre nobila și artistică sa locu-
15 înță, care, fie din direcția nu tocmai fericită ce deduse
combinațiilor sale financiare, fie din gusturile sale,
prea pronunțate, pentru neatîrnare și meditațiune, se
afla situată pe un maidan plin de gunoaie și de mizerie,
unde nu rar i se întîmpla să întîlnească, printre trențe,
20 jurnale, cotoare de praji, castraveți și toată pleiada
zarzavaturilor aruncate, cîte o biată ființă omenească,
dezmoștenită de tot ce poate naște în sufletul omului
o rază de speranță, luîndu-și dejunul sau prînzul.
Datu-i-a lui Teodor Vuici multe de gîndit părin-
25 teasca ocîrmuire a capitalei. Zisu-și-a el: dacă cutărui
mădular de la primărie i-ar veni chef într-o bună dimi-

neață să se lase de a mai aduce înalte sale lumini pentru fericirea obștească a orașului, și s-ar coborî din eleganta sa trăsură spre a veni pe meidanul pe care eu mi-am înălțat Parnasul, — grozav și-ar simți insultat nasul d-nul mădular, și repede s-ar lăsa de a mai scrie articole prin gazete și piese pentru teatru.

Aceste reflecțiuni însă, nu-l înaintau decît în stima celor patru păreți ce-i împrejmuiau sărăcia, și, fiindcă dintr-acești patru pereți nici unul nu avea onoare să fie membru la primărie, Teodor Vuici rămînea tot neascultat.

De avut noroc nu prea avea bietul poet. Își căutase el adesea zodia, și o găsea căzînd tocmai în a racului. Fiindcă însă lui îi plăcea să poetizeze totul, dădea o explicație foarte mulțumitoare acestei prigoniri a soartei.

— Cînd m-am născut eu, zicea el, s-a născut o dată cu mine și un prinț. Tot cerul, cu întregul personal al secției *Norocului* și cu șeful de biurou de la *actele stării civile* (orașul Buc, țara Rom. planeta Păm.) era ocupat cu urzeala zilelor și împlinirea fericirii acestui muritor. Astfel că, nefiind trecut în protocoalele cerului, pentru cer eu sunt un bastard.

De altminteri, capul îi era plin de vise și de proiecte. De l-ai fi întrebat:

— Ce mai faci tu, Teodor?

Îți răspundea cu un fel de bucurie copilărească:

— Îți mulțumesc, am văzut-o.

— Nu, frate, te-ntreb pe tine, ce mai faci, ce mai lucrezi, cum te afli?...

— Eu?... Ce să fac, o iubesc.

I se părea că toată menirea lui pe lume era de a iubi pe această femeie, căreia Dumnezeu îi lăsase cei mai frumoși ochi ca să vadă cîta era de adorată, iar părinții-i dăduseră cel mai sucit și mai nătărău bărbat, ca s-o împiedice pentru totdeauna de a-i putea arăta că și el 'i e drag.

Îmi aduc aminte că l-am întîlnit odată, pe o ploaie rece și păcătoasă, măsurînd trotuarele cu niște pași marțiali, rebegit de frig, dar vesel și fluierînd. Cum mă văzu, 'mi sări de gît și începui să-mi reciteze niște versuri,

în cari Dumnezeu era cîntat, ca un erou prusian, cînd pe paisprezece cînd pe șapte silabe. Firmamentu, din care de altminteri curgea pe capetele noastre o cascadă nesfîrșită de apă tulbure și soioasă, era zugrăvit cu niște colori vii și poetice, luate de pe o paletă foarte bogată, care era sufletul lui.

— Ce-i asta pe tine, Teodor?...

— Ah! sunt fericit! sunt fericit!

— Ce, ai cîștigat la vreo loterie?

— Nu... Mă iubeste!

— Cine, nene?

— Am sărutat-o.

— Cine, frate?

— Și m-a sărutat și ea.

— Loteria?

— Nu... Lilica.

— A... tot un fel de loterie.

La aceste cuvinte-și plecă ochii în jos și, fără nici o vorbă, 'mi întoarse spatele sărînd peste lacuri și luîndu-și drumul către casă. Îndată însă ce ajunse pe trotuarul cellalt, se opri din nou.

Te-ai purtat prost cu mine astă-seară, dar te iert. Tu nu mai simți, și de aceea nu mă poți înțelege. Vino mîine să-ți citesc ceva.

A doua zi mă și dusei la dînsu.

Odaia în care trăia era cea mai poznașă locuință omenească ce s-a văzut de cînd e lumea, un pat de fier, care făcea un zgomot infernal, or de cîte ori chiriașul său (căci îl avea cu chirie) avea răul gust de a se întoarce de pe spate pe-o coastă sau vice-versa; un fel de dulap de bucătărie, rămas din patrimoniul părintesc numai pentru puternicul cuvînt că nu se găsisse mușterii și pentru el; o ușă, întoarsă pe partea pe care n-avea stîngii și rezemată pe două capre de lemn, care acoperită de gazete și de tot felul de hărțoage, servea drept masă, — și, lucru ciudat, lîngă dînsa un frumos fotoliu de stejar sculptat. Pe spatele fotoliului însă, era lipit nr. 351. El, văzînd că mă uit lung la această bogăție a casei sale, 'mi zise zîmbînd:

— Nu te teme... E cîștigat la lotărie.

Și băgînd de seamă că tot mă uit la fotoliu, adăogă:
— Cît pentru ca să-l vînd nu se poate. Numărul
acesta mi l-a ales ea.

— Și-ar face vreo sută de franci, zisei eu.

5 — Cel mai afurisit jidan de la hală mi-ar da 80 de franci pe el, dar... nu se poate: e de la dînsa.

Văzînd că n-o pot scoate la cale, îi lăsai fotoliu, și continuai inspecția camerei. El scria.

10 Pe pereți o mulțime de cadre: *Executarea familiei Brancoveanu pe piața Stambulului, Bătălia de la Călugăreni, Unirea principatelor, Barbara Ubrich, Un copil în crayon după Poussin, Calendaru pe 1881 cu bilete de plăcintă*, și, printre toate aceste nimicuri, o pînză minunată, reprezentînd pe o femeie încă
15 tînră și frumoasă.

— Pe cine reprezintă portretul acesta, Teodor?

El se uită lung la cadru și păru a nu mă auzi. După ce contemplă puțin acele trăsături fine și cam pierdute în nuanțele fundului, îmi răspunse fără a-și întoarce
20 capul:

— E mama. Eu n-am cunoscut-o niciodată, dar... e mama, fără îndoială. E o poveste lungă și... ție ți-e silă s-o ascuți, fiindcă nu poate să te intereseze întru
nimic.

25 — Dimpotrivă, îi zisei, mi-ar face multă plăcere s-o cunosc. Figura aceasta îmi e grozav de simpatice; mi se pare că sub culorile ce le-a pus pictorul pe pînză, doarme un suflet ostenit, care n-a cunoscut decît necazurile vieții, care a murit fiindcă lumea
30 îi făcea rău... Ochii aceștia par a te urma prin casă, și par a se uita la tine ca la un tovarăș de care nu trebuiau să fie niciodată despărțiți. Cred și eu că trebuie să fie mama ta, fiindcă îți seamănă foarte mult.

35 — Nu-i așa? îmi zise el cu grăbire. Și ce ochi dulci are. Ah! dacă-aș fi putut să-i cunosc vreodată... ei n-ar fi știut să plîngă.

— Dar... să nu mai vorbim, îmi zise cînd văzu că pe sfertul de hîrtie pe care scria, îi căzuse mari picături de lacrimi, cari făceau niște pete întinse sub cari lite-
40 rile se pierdeau ștergîndu-se. Să nu mai vorbim! Știi că te chemasem să-ți citesc ceva.

— Sunt gata s-ascult.

— E aici bucata în care am mai multă nădejde decît în toate cîte le-am scris pînă astăzi. O pregătesc pentru concurs.

5 Și după aceea se puse să așeze foaie cu foaie piesa la care lucra.

Pe fereastră se vedea grădina unui vecin, în care cîteva *floarea-soarelui* se înălțau fără teamă și fără rezervă către cer, semănînd acelor oameni îndrăzneți, cari vor să se ridice mai presus de ceilalți muritori, fără a avea și calitățile cerute, dar cari sfîrșesc prin a admira și a se învîrți împrejurul geniului cum se învîrtește *floarea-soarelui* împrejurul astrei zilei. Mai departe, dealul Spirei desfășura ochilor coasta sa
15 golașă, împiedicînd astfel vederea de a se întinde pe alte orizonturi, cari ar fi putut să mai varieze ceva din monotonia acestui trist tablou. Un vînt ușor intra pe fereastră, făcînd să flutureze o perdea ordinară de percal, care se mișca ca un nour alb dus de puterea
20 unei furtune.

— Dacă iau premiul pentru care concurez, îmi zise el, mă pot duce în vara asta după dînsa. Vezi tu aceste file? Într-însele e pusă toată puterea tinereței mele. Condeiu cu care am scris, purta aripele dorinței
25 de ducă. Voi să mă duc. Cînd aș ști-o atît de departe fără ca s-o pot vedea, m-aș arunca într-o gîrlă mare și adîncă, care să mă ducă în Dunăre și din Dunăre în mare. Numai astfel m-aș mai apropia de dînsa. Pe aceste foi, dragul meu, mi-am zidit cel mai frumos
30 castel ce fantazia unui poet a putut vreodată să clădească. Ah! dacă ai iubit vreodată, înțelege-mă și nu mă mai pune să-ți tălmăcesc aceste lucruri.

N-apucase bine să sfîrșească cele din urmă cuvinte cînd, ușa se deschise mare, și un bătrîn sacagiu, care venea la fiecare două zile să-i aducă apă și să-i măture
35 prin casă, întră grav și domol, fără a zice nici un cuvînt. Ușa însă, rămasă deschisă, făcu cu o fereastră un curent atît de puternic, încît foile cari erau pe masă, strînse una cîte una, zburară în cele patru unghiuri ale camerei.
40 Bătrînu rămase în loc; eu 'mi plecai capul.

Teodor voi deocamdată să se repeadă după ele. Înșă, întreruperea povestirii amorului său fu atît de prozaică și de bruscă, și zburarea foilor atît de întristătoare, încît căzu iarăși pe fotoliul nr. 351 și iarăși își rezemă capul pe mîni. După cîteva momente și-l ridică încet și trist, și-mi zise arătîndu-mi cu ochii foile:

— Zădarnic !

BLAUE-DONAU

GRETCHEN

Adevăratul nume al fetei generalului Schönnenmann von Offenbach, mare maestru de ceremonii la Curtea Austriei, nu era Gretchen. Ea se numea astfel, fiindcă astfel credea tatăl său că trebuie să se numească orce fată frumoasă ca dînsa.

Castelul Offenbach se vede la o depărtare de cinci kilometri de Presburg, așezat pe vîrfurile unui deal. Pare a fi rămas după timpul Mariei Theresii și, pe dinafară, seamănă cu un sfanț nemțesc, atît sunt de bine lăsate urmele fiecărui om, prin a cărui mînă a trecut și atît de bine reiese caracterul timpului în care a fost construit. Timpul este pictorul cel mai caprițios: el se zugrăvește pe sine însuși cu cele mai exacte colori, lăsînd pe figurile antice urmele penelului său.

La Presburg, camera frumoasei Gretchen avea ferestrele sale ogivale pe o coastă cu vii.

Panta aceasta se prelungește, veselă și verde, pînă se pierde cu totul într-o vale surdă, acoperită pe margini cu păduri de aluni și de nuci. La intrarea într-însa, crângile de aluni și de lăuruscă, cari nu lasă razele luminei să pătrundă înăuntru decît cînd soarele e la miezul zilei, formează o lume întreagă de plante, de păsărele, de frunze, de gîndaci, amestecați și fericiți unii prin alții și niciodată turburați de pasul vreunui nevrednic om, venit spre a le supăra liniștea. Moș Johann Taschtuch umblă așa de încet pe vale și

lumea cea din pădure e atît de deprinsă cu dînsul încît, cînd moșul sforăie din cînd în cînd în nemărginita sa basma, nimeni nu-l aude. Aceasta e și drept: sunt cincisprezece ani de cînd bate aceleași cărări,
5 îmbrăcat în aceeași haină, cu aceiași nasturi și aceleași petice. Nu-i vorba, are și el o haină nouă și ciorapi albaștri, curați, pentru curte, dar pasările îl văd foarte rar îmbrăcat așa de galant și de aceea și ele rar fug de dînsul.

10 O singură ființă mai este îngăduită în pădurea din vale, dar aceasta mai că se poate trece în numărul florilor sau al pasărilor.

Se duce pe iarba moale Gretchen, privind în umbra deasă a frunzelor nu știu ce; trist se vede, căci ea se oprește cîteodată închizînd ochii și oftînd; dulce, căci
15 ea pleacă iarăși după ce a oftat, și plin de un farmec nevăzut, căci, sub umbra deasă, nu e alt farmec decît al frunzelor și al florilor. Ea, mergînd astfel, ajunge sub nucul cel mare din fundul văii unde se află o frumoasă canapea de iarbă, întocmită de bătrînul păzitor. Aici se așează rezemîndu-se de trunchiul copacului,
20 și, cu umbrela pe genunchi, privește într-o mută contemplație vîrfurile botinelor sale, cari se zăresc de sub marginea rochiei. În nuc se oprește cîte un sturz auriu, și, din cînd în cînd, fluieră vesel și nepăsător; la rari intervale cad frunze din crengile uscate cu o fîșietură dureroasă, care răsună adînc, pînă în sufletul celui ce le aude. Gretchen tace.

Gretchen poartă pe cap o pălărie mare, albă, incongiurată de un văl nemărginit care-i atîrnă pe spate. E brună. Ochii numai îi sunt albaștri. Irisul plutește totdeauna într-o vapoare violetă, ceea ce îi dă un aer de o candoare îngerească. A dus-o tatăl său să vadă
30 portretul Giocondei de la Luvru cu care crede el că seamănă; în aceasta însă se înșeală: Monna Lisa are gura mare și buzele subțiri. La gură seamănă mai mult cu Venusa de Millo. În total, se poate zice că are o figură obicinuită, însă niciodată un suflet mai curat nu s-a oglindit, cu mai multă expresie, într-o față
40 mai senină. Tatăl său, vorbind despre ochii ei, zice că sunt rupți din cer.

Pe cînd Gretchen, înecată în privirea sa, se joacă cu capătul vîlului alb, în sălbatică vale, pasările fug speriate de atîtea glasuri străine și atîtea figuri necunoscute.

5 Toate familiile dimprejur vin, cu Johann Strauss, să viziteze, pentru a doua sau a treia oară, via generalului von Offenbach, și cu toții, plecați de la castel, cobor pe urmele sălbaticiei Gretchen.

Gretchen își scoate pălăria din cap. Văzînd în mîna
10 unui lacheu vioara lui Strauss, deschide cutia încet și ia vioara prezentînd-o artistului. Strauss, cu multă bunătate, atinge cîteva note zburătoare, și, rupîndu-i-se o coardă, așează instrumentul la loc.

— Cîntă, te rog, îi zice Gretchen.

15 Artistul, fără a mai rosti un cuvînt, ia din nou vioara și, strîngîndu-și puțin arcușul, pronunță încet:

— *Pensées de Weber*¹.

Atunci încep a trece prin aer fiorele acestui cîntec, atît de dumnezeiesc, care face să înțeleagă și pe cei ce
20 nu aud, cîtă armonie, cîtă viață, cît geniu trăiește în aceste ultime dar sublime note ale unui creier, care, în loc de a cugeta, cînta.

— Știi, domnule Strauss — zise contele Walewski — că pe un poet numai un poet îl poate traduce?

25 — Ceea ce însemnează că pe un Weber numai un Strauss îl poate înțelege.

— Mă iertați, domnilor, zise Strauss. Noi, muzicanții, suntem niște mori de vînt, cari ne învîrtim după cum vine curentul. Este adevărat că sunt unele mori cari se învîrtesc mai repede decît altele, la același vînt; cauza e însă că meșterul lor a fost mai meșter decît a celorlalte.

— Și nu suntem oare toți creaturi ale aceluiași Dumnezeu? — întrebă generalul Offenbach.

35 — Ba da, da. Dar lemnul din care e făcută o moară nu seamănă cu lemnul din care e făcută cealaltă.

— Ceea ce însemnează că Johann Strauss, orcît ar lucra cu această scripcă învechită, nu va ajunge niciodată să scrie un început de gîndiri ca acelea pe cari
40 le-ați ascultat. Da! domnilor, orcît aș face, orcît m-aș munci, orcît aș scrie, tot un biet șef de orchestră

o să rămii. D-voastră nu înțelegeți cât de grozav e a-și
cîștiga cineva pînea purtîndu-și vioara pe la mesele
bogaților; trebuind să cînte pe la nunțile fericitelor,
cînd inima moare în pieptul lui; fiind silit a executa
5 un vals cînd ți se pare că îți trec prin cap motivele
unei sonate care poate te-ar face celebru!... A, dom-
nilor, îmi veți spune că eu nu sunt șeful unei bande
de lăutari; că prea sunt rece în relațiunile mele cu
lumea; că prea îmi place mult absintul. Prea bine.
10 Dar sunt oare mai puțin scripcar, pus la ordinele
d-voastră să vă cînt o bucată pasionată cînd mie îmi
vine să casc, sau să vă fac orchestrația Figaro din
*Barbiero*², cînd mie îmi vine să plîng? Au nu am dreptul
să fiu rece cu lumea, care mă ascultă fără să mă înțe-
15 leagă? Au nu mi se cuvine să-mi caut mărirea cel
puțin în visele absintului? Răspundeți, domnilor!
răspundeți! A... tăceți cu toții? Vedeți bine că am
dreptate. Atunci ajunge cu atîta înjosire, ajunge!

Și vorbind astfel își apucă vioara de gît și o zvîrli
20 cît putu de departe. Vioara căzu pe iarbă moale și
înalță fără să se spargă.

Toți priveau în tăcere această vie scenă, unii cuge-
tînd la mizeria vieții de artist, alții începînd să se
indigneze de atîta îndrăzneală din partea unui simplu
25 virtuos, alții iar, dorind să se sfîrșească cu această
comedie — cum o numeau ei — cînd Walewski, adre-
sîndu-se către Strauss, zise:

— Maestre, permite-mi o indiscreție: ai iubit vreodată?

30 La aceste cuvinte Strauss își ridică capul cu mîndrie:
— Pentru ce această întrebare? zise el. Au d-voastră
credeți că spre a deveni cineva om mare trebuie numai-
decît să iubească? Vă înșelați, domnilor!

— Strauss, îi zise prietenul și protectorul său Wale-
35 wski, Weber a iubit.

— Se poate; dar Michel Angelo nu a iubit nicio-
dată; sau a iubit la bătrînețe cînd nu mai era decît
Buonarotti Florentinul³, cînd artistul murise, cînd
nu rămăsese într-însul decît omul pigmeu, păcătos,
40 vulgar, astfel precum este fiecare om. Și apoi, dom-

nilor... chiar dacă ar voi să iubească cineva, unde mai
trăiește astăzi o Victoria Collona?

Toți tăceau. Walewski se întoarse cu puțină ironie
către doamnele vieneze, și se așeză pe o bancă de bam-
5 bus zîmbind.

Începură iarăși apropourile, cuvintele galante, fra-
zele de spirit și nimeni nu mai băgă în seamă umoarea
lui Strauss.

Gretchen, pe cînd toți ceilalți vorbeau, ridicase
10 vioara de pe iarbă și se uita la ea cu respectul cu care
ar privi cineva o cruce. După aceea o duse lui Strauss:

— E păcat să se strice cînd cîntă așa de frumos.
Weber nu ar permite-o. Mai cîntă, d-le Strauss.

„Natural, gîndea el, acești oameni m-au plătit să
15 le cînt și deci trebuie să cînt“.

Apoi, luînd vioara cu oarecare bruschete din mîinile
ei, începu a cînta romanța lui Koncki: *Adio Poloniei*.

Strauss cîntînd era în adevăr frumos. Fruntea sa
mare strălucea de geniu și părea înconjurată de aure-
20 ola gloriei. El avea obiceiul, cînd era mult impresi-
onat, să închidă ochii pe jumătate și să-și plece capul
de tot pe vioară. Atunci să fi ascultat cum un instru-
ment de lemn și de coarde știa să vorbească acelei
nefericite Polonii cu vorbe de foc, cu accente de pasi-
25 une dureroasă, cu strigăte sfișietoare de vecinică des-
părțire.

Un tînăr ungur găsi că nu e nemerit a reaminti unor
austriaci durerea unui polonez despărțindu-se de țara
sa⁴. Gretchen auzi aceste cuvinte. Drept orce răspuns,
30 ea se duse și, luînd pe Strauss de mîină, îi mulțumi cu
atîta grație și atîta bunătate, încît îl făcu să uite că
era plătit să cînte.

Strauss strîngea pentru prima oară, în mîna lui, mare
și bărbătească, mîna de o albețe aristocratică a unei
35 femei frumoase. Aceasta îl mulțumi mult; se simțea
mișcat de altceva decît de muzică, și el, cel care nu se
impresiona sub privirile curioase a cinci mii de preten-
țioși, era atît de mișcat, încît nu știu ce să răspundă.

Această comedie se sfîrși, și Strauss, împreună cu
40 contele Walewski, plecă la Viena.

Cînd trenul se depărtă de Presburg, lui Strauss i se părea că a lăsat ceva în urmă.

— Domnule conte, vioara mea a rămas la Presburg.

5 — Nu, Strauss, e în mîna oamenilor mei. Poate că ai uitat altceva, zise el zîbind.

— Nu...

VALSUL

Anii trec și pentru artiști ca și pentru simplii muritori. Viața, în raport cu viitorul, vine încet de tot; în raport cu trecutul trece prea repede.

10 — Parcă a fost ieri... zise Strauss privind Dunărea. Eduard⁶, cîți ani sunt de cînd am scris noi *Polca nebunelor*?

— Patru ani, răspunse Eduard scriind.

— Patru ani!... Parcă a fost ieri!...

15 După aceasta tăcu.

Dunărea curgea pe sub ferestrele lor, lină și adîncă ca o cugetare de poet. Era ora în care lumina depărtîndu-se își întorcea privirile sale murinde asupra lumii și cînd întunericul începe a se coborî, de sub bolta cerească, cu încetul, pe pămînt. Umbrele celuilalt mal se întindeau, pierdute într-un albastru închis, albastrul cerului, pe care apa îl oglindea în adîncimele sale, iar prin aer treceau curenți calzi, aducînd dintr-o lume străină poezia necunoscutului, taina visurilor, glasurile dorului.

25 — Ce iute trece vremea, Eduard!...

— Iute, Johann, dar ce te face să cugești la asta?

— Nimic. Un vis de altădată.

— Un vis? zise Eduard cu mirare, — eu nu-l cunosc.

30 — A... nimic!... *Polca nebunelor*.

După aceea își rezimă iarăși capul de mîină și urmă a privi cursul Dunării pierdut în cugetările sale. Eduard aprinsese o lampă mare cu un abat-jour roșu, și, cufundat în cîteva caiete liniate, atîngea din cînd în cînd clapele pianului, în rulate mai lungi sau mai scurte, după cum găsea mai ușor sau mai greu nota care-i trebuia. Cîteodată fluiera încet începutul care-i rămînea în

mintea, sau tușea, cu multă gravitate, deșteptînd pe fratele său din contemplațiunea în care era pierdut.

După cîtăva vreme bătău cineva la ușă. Un om ca de 30 de ani, scurt, durduliu, cu ochii mici, cu nasul mare, intră foarte politicos, cerîndu-și iertăciune de îndrăzneala pe care o lua de a se prezenta singur. El întrebă pe artiști care din doi e Johann Strauss. Strauss îi ieși înainte.

10 — Am onoare să mă prezint Carol Maria Hubert, conte de Séczenyi, baron de Horvahyi, zise el.

— Fiți bine venit, domnule.

— Am de adresat o rugăciune marelui nostru compozitor.

— La ordine, domnule.

15 — Intru în subiect fără nici o introducție: săptămîna viitoare mă însor. Am auzit pe logodnica mea vorbind foarte adesea de marele d-voastră talent, și cred că nu i-aș putea pricinui o mai mare plăcere decît dîndu-i, în dar de nuntă, un vals compus și scris de propria d-vs. mîină. După aceea voi îndrăzni să vă cer ca o grație specială ca acest vals să fie executat de marea orchestră a teatrului imperial, sub conducerea celebrului Strauss. Plătesc 8000 de fiorini, domnilor⁶.

25 Straus tăcea. Contele adaogă:

— Am uitat să vă spun, că viitoarea contesă de Séczenyi se numește astăzi Gretchen Schönermann von Offenbach. Trebuie s-o cunoașteți, domnilor. Fără egoism, pot să vă încredințez că e cea mai perfectă creatură din Viena.

30 Apoi, frecîndu-și mîinile cu mulțumire, întrebă din nou:

— Ei, domnilor, trebuie să contez pe bunele d-voastră dispoziții pentru mine?

35 — Cîtuși de puțin, domnule, răspunse pentru prima oară Johann Strauss.

— De ce?

— Pentru că muzica nu se face de porunceală, zise el, intrînd într-o altă cameră și trîntind ușa în urma lui.

40 Eduard Strauss rămase singur cu contele.

— Vă cer mii de scuze, d-le conte, pentru reaua umoare a fratelui meu. Aceasta i se-ntîmplă foarte des, și dacă l-ați cunoaște mai demult, nu ați fi surprins de această nestatornicie a dispozițiilor lui. E prea mult susceptibil. Lucrul însă se poate hotărî între noi.

Eduard era mai german decît fratele său.

— Prea bine, zise atunci contele. Îmi pare rău de această neînțelegere, însă dacă d-voastră vă luați însărcinarea de a lucra în locul fratelui d-vs., mie-mi e indiferent. Principalul e să fie un vals, și un vals iscălit de Strauss, dar fie Johann, fie Eduard, aceasta puțin importă.

Iată omul. El ieși.

Eduard, rămas singur cu fratele său, nu îndrăzni a-i supăra liniștea. El continuă a scrie fără să zică nici o vorbă. După cîteva minute Johann ieși din camera în care se retrăsese și se așeză la aceeași fereastră. Dunărea trecea cu aceeași voluptate de regină, reflectînd, ca un ochi albastru, sufletele umbrelor cari îi populau țărnișurile. Luminele bărcilor se reflectau în apa lină, prelungite în infinit, iar strigătele batelarilor se amestecau cu frumoasele cîntice tiroliene, pe cari ecoul malurilor le repeta lungi și depărtate.

Natura are de cel mai bun frate pe om. Poezia în natură deșteaptă poezia în suflet.

Strauss se sculă încet și-și luă vioara din cutie.

Atunci găsi el, pentru întiași dată, acele legături de arcuș adînci și pasionate; acel început de vals, transparent ca o apă limpede, diafan ca o gîndire; atunci pentru prima oară încercă el să facă armonie imitativă, ridicînd și coborînd tonurile ca niște line valuri; atunci scrise Strauss partea întîi din *Blauer Donau*. El își hotărîse în minte că acel vals trebuia să poarte numele Dunării. Pentru Dunăre Strauss avea o pasiune ca pentru o amantă. Ce vreți? Fiecare om cu înclinările sale. Strauss nu putea să mai iubească decît o undă. Femeia pe care o iubise, astăzi se mărita; și i se cerea lui, nenorocitul, să-i dedice un vals!... Vedeți ce comedie e lumea...

Impresionat prea mult și fără să poată cuprinde deodată, într-o singură tremurătură de coarde, ceea ce simțea, își luă bățul și pălăria și ieși.

Sunt unele ceasuri din existența noastră, în cari ne îndoiim dacă impresiunile ce ne ating, ne ating pe noi sau ele intră în domeniul senzitiv al unei persoane străine. Simți o suferință fără nici o cauză, un dor fără nici o dorință, un foc fără nici o flacără, care te mină, te urmărește, te ajunge, iar după ce te-a atins, fuge, zboară... și atunci alergi după dînsul fără să știi de ce, fără să ți se spuie unde-l vei ajunge, fără să te gîndești dacă-l vei ajunge vreodată.

După trei zile Johann Strauss era la același geam, privind aceleași lucruri.

— Eduard, știi că am scris un vals?

— Știu, răspunse acesta.

— De unde știi?

— Mi-a spus-o contele Horvahyi.

— Cum ți-a spus-o? te-ai mai întîlnit undeva cu dînsul?

— Nicidecum.

— Atunci cum știi?

— Nu mi-a spus că logodnica lui se cheamă Gretchen von Schönnenmann?

— Bine, dar ce-are a face una cu alta?

— Are a face, Johann, că tu ai iubit-o și nu mi-ai spus niciodată nimic.

— Ești un prost, Eduard. După aceea își luă pălăria să iasă.

— Johann, ai dreptate să te superi contra mea că ți-am ghicit această slăbiciune, însă eu nu voi să profit de starea spiritului tău spre a-ți dovedi că toți oamenii nu sunt făcuți din același lut cu Michel Angelo. Tu ai iubit și prin aceasta nu te-ai înjosit întru nimic. Inima este o vale rece și tăcută, în care razele soarelui trebuie să pătrundă o dată. Ia să văd caietul.

Îi luă caietul din mînă fără să-l mai asculte, și, după ce-l așeză pe pupitru, începu a urma valsul cu un bas improvizat. Notele, ca niște perle de sonuri, zburau de la o coardă la alta, strînse, armonizate, poetice.

— Admirabil! admirabil! strigă Eduard, sculîndu-se de la pian. Ce acorduri! ce măestrie! ce pasiune!

— Aceste acorduri pasionate și legate cu atîta măestrie, cum zici tu, se vor numi *Dunărea albastră*, Eduard.

După o săptămînă, Johann Strauss era într-un cerc de tineri, în casa generalului Schönnenmann, fumînd pe un divan cu liniștea unui Dumnezeu. Toți vorbeau. El își urmărea cu privirea roatele fumului său, găsind în învîrtirea lor drumul unui vis care-l înșelase altă dată atît de amarnic și care acum, ca orce vis, se prefăcuse în cîteva roate de fum.

Orchestra cînta uvertura din *Dinorah*.

Grupe de bărbați se plimbau prin saloanele nemărginitului palat Offenbach, discutînd sau admirînd frumusețea florilor și bogăția decorurilor. Damele, împărțite în cercuri mai mari sau mai mici, se priveau cu plăcere în Psicheele⁷ nemărginite ce acopereau pereții și, vesele, își dau mîna cu o îndestulare de prietenie neobicinuită în alte timpuri. Toți așteptau primul vals cu o nerăbdare vădită. Li se spusese că Strauss Johan a scris într-adins pentru mireasă o bucată menită a rămînea celebră. Noutatea lucrului unită cu dorința de-a se începe danșul făcea pe toți nerăbdători.

În fine, la 11 ore, Strauss, cu gravitatea sa obicinuită, se sculă după sofa și se așază în rîndurile orchestrii.

Orchestra, sub privirile lui, atacă prima măsură a introduciei. Toată lumea tăcea.

Strauss puse mîna pe vioară; începea valsul. La primele acorduri, un dor de ducă pe aripele acestui zmeu fantast c apucă pe fiecare, și, în cîteva minute, nu mai rămaseră decît bătrînii cari să asculte. În cinci saloane, același curent mișca, cu același pas, cîteva sute de oameni, cari, reci și indiferenți pînă atunci, zburau ca într-un vis fără sfîrșit spre o lume necunoscută.

Se auzi deodată un zgomot, o zăpăceală, o neînțelegere fără nici o cauză cunoscută. Ieșeau bărbații

gesticulînd, femeile speriate, cerînd apă unii, alții parfum, alții oglindă⁸.

— Moartă, moartă, se auzea din cînd în cînd prin mulțime.

— Cine? Cine? Unde?

Gretchen von Schönnenmann, jucînd cu fratele contelui de Séczenyi, căzuse fără să mai dea nici un semn de viață.

Atunci se văzu o scenă ciudată.

Orchestra, pînă la care ajunsese această tristă năutată tăcuse cu totul. Dintre toți muzicanții, unul singur, rămas în picioare, fără să asculte și fără să vadă nimic, cu capul plecat pe vioară, cu ochii pe jumătate închiși, continua de a cînta valsul cu o tremurare febrilă, sfîșietoare.

Acesta era Johann Strauss.

1879, decembrie

ARCHIVARUL

PORTRET

Domnului Gr.W.

Era un băiat ca de 43 de ani Mișache Ionescu, nalt, costeliv ca o nucă și muncitor. De 23 de ani era arhivar. Singură mîngiere avea o pereche de barbete, pe cari le schimonosea în felurimi de feluri. Aci-l vedeai cu unu întors însus, aci cu altul răsucit de-l treceai prin urechile acului. Cînd și le mușca era semn rău. Nici un copist nu îndrăznea să-l supere. Atunci vai de dosaru care i-ar fi încăput pe mîină și vai de nenorocitu care ar fi venit să-i ceară vreo deslușire. La fiecare vorbă îl da dracului printre dinți, sau îl trimetea după icre verzi cu cîte un număr de registru greșit. Altfel avea inimă bună. Singura lui părere de rău era picioru. El zicea rîzînd că e prea bine făcut: 35 centimetre lungime.

O singură dată mi-aduc aminte că se supărase rău de tot pe picioare. Se suise pe un scaun de paie să răscolească niște dosare deasupra unui dulap. Pe cînd tocmai începea să se necăjească, din pricina unui dosar pe care nu-l găsea, se sparse scaunul și piciorul i se duse tocmai în fund, iar el căzu cu un vraf de hîrtii în brațe. I-a trebuit o adevărată muncă ca să-și poată scoate picioru din scaun. Altfel, îi erau de mare slujbă: pe fiecare zi luau cîte o poștă¹. Dimineața la 9 ceasuri îl aduceau la cancelarie și seara la 6 îl duceau acasă.

Avea două ținute: una de om și alta de arhivar. Cea de arhivar era un spențer scurt, pe care-l avea de

vreo 12 ani, ros pînă la urzeală. Nici el nu știa ce față avusese. Cea de om era o haină strimță și prea scurtă pentru dînsu, care și aceea îi dura de vreo patru ani. Mai avea încă una, care o păstra pentru solemnități mari, ca de exemplu cînd îl trimetea procuroru general cu cîte o scrisoare la minister, ca să le dea leafa mai nainte, sau cînd se hotăra să facă curte.

Dișteptăciune, Mișache avea destulă pentru un arhivar. Toți copistii trebuiau să fie dresați de dînsu. Vorbea cu o adevărată mîndrie de băieții cari fuseser în *cancelaria lui* și cari erau ajunși unii procurori, alții președinți de tribunal, alții advocați. Cea mai mare mulțumire o avea cînd îi da băieții să iscălească cîte o dovadă, în care sta scris jos, cu litere mari: *Archivist general*.

În politică Mișache n-avea nici o credință. Era alb fiindcă albi îl trimeteau pe dînsu la visterie s-aducă banii lefurilor, și fiindcă atuncea avea drept să oprească de la fiecare cîte 2 franci pentru birje.

Politică făcea numai o dată pe an: cînd se discutau bugetele.

Leafa avea 120 fr. pe lună.

De muncit muncea cît șapte.

La fiecare numire de procurori noi, toți se-ntrebau: cine-i? ce-i? Mișache răspundea la toți cu același stereotip răspuns: apa trece, pietrele rămîn. Aici cîntea revenea pietrelor.

Avea și el, ca oricare român, un cusur: prea-i plăceau covrigii cu susan. Îl vedeai alergînd, din dulap în dulap, cu un interminabil covrig în gură și totdeauna supărat foc. Atunci domnii apărători se strecurau pe lîngă dînsu ca pe lîngă un pestiferat, de frică să nu-i atingă dosarele din brațe sau covrigu din gură.

Întrebați pe cel dintîi ca și pe cel din urmă advocat și vă va spune cît e de important să fii în bunele grații ale unui arhivar. Sunt o mulțime de nimicuri cari trebuiesc îndeplinite și cari toate trebuie să treacă prin mîna lui, încît, dacă vei avea nenorocirea să nu fii tocmai bun prieten cu acest predestinat al delor, greu îți scoți clientu din prevenție.

Mișache Ionescu trăia înconjurat de-o adevărată fortăreață. Toate zidurile erau decorate: ici un pistol, colo un cuțit, mai sus un chipiu, mai jos un ciomag, la dreapta o pereche de cizme, la stînga o sabie, în sfîrșit, un arsenal întreg; și pe toate Mișache le știa de ce afacere țin, cu ce dosar sunt venite și cînd vor merge la jurați. Dar pe masa lui! Călimări, condeie, foarfeci, covrigi, înotînd într-un strat de nisip^a și învechite ca și dînsu, erau mărturiile mute ale necazurilor ce trăgea sărmanul archivar, în această luptă eternă cu dosarele.

Omul care-i cunoștea toate chichițele, precum zicea el, era moș Ioniță.

Cunoașteți pe moș Ioniță?

El cel mai perfect tip al aprodului: scurt pe cît archivarul e nalt, și leneș pe cît cellalt e muncitor, moș Ioniță fumează țigări de havana. Poartă mustățile rase pe jumătate, astfel că numai sub nas are două virgule castanii-roșii, cari, fiind prea des supuse la încercările focului, sunt arse cu o îngrijire pîn-tească. Barba o poartă iarăși pe jumătate: ras numai pînă în dreptul bărbiei, pare totdeauna legat pe sub fălci. Pe lîngă acestea o pereche de ochi stupizi, pe cari îi înțepenește cîteodată, cu o adevărată încăpăținare, asupra celui ce-i vorbește, isprăvesc această oglindă reflectătoare a celui mai aprodesc suflet.

Ei, și cu toate astea, numai moș Ioniță poate bine înțelege pe Mișache. La ei nu este o completare reciprocă a persoanei unuia prin persoana celui alt; nu, dimpotrivă: este o discompletare. Dar moș Ioniță a-nvățat pe de rost pe conu Mișache și, afară de asta, sunt numiți aproape cu același decret. Archivaru s-a învățat cu aprodu întocmai cum se învață un cornist cu o trompetă stricată.

.....
Și, cine știe, cînd acești iluștri reprezentanți a unei lumi ce se stinge, se vor despărți: unu de dulapurile sale, cellalt de țigările sale; cine știe ce archivari vom mai avea, ce aprozi ne vor mai servi. Timpul, care însuși este archivarul omeniei, aduce fel de fel de noutăți... cel puțin dacă se va inventa o mașină

JEANA

I

Sunt unele mici ființe într-aripate, cari trec vara pe suprafața apelor, ca niște patinatori microscopici, fără a-și muia cîtuși de puțin picioarele în unda adeseori foarte puțin poetică și foarte puțin perfidă a lacurilor.

Tot astfel sunt unele făpturi omeniești, cari se strecoară pe oceanul vieții, fără a fi atinse de nici una din infamiile la cari se află înglobită rasa omenască.

Fericirea este un sarcasm. Durerea este o poezie. Fericirea și durerea formează viața.

Dacă vă voi spune că din această viață Jeana nu cunoștea decît poezia, nu mă veți acuza de contradicție. Cineva poate să sufere, și totuși să-și păstreze feciorenia sufletului tot atît de nepătată ca și foile unui crin înflorit în dimineața aceea. Dacă-mi veți observa că sunt și crini a căror foi ies pătate din bobocul lor, vă voi răspunde că eu nu cunosc decît un crin pe lume: crinul nepătat.

Jeana era una din acele figuri femeiești cari port întipărită în umbrele obrazului amintirea unui alt trai, a unei alte vieți. Ți se părea, cînd o întâlneai, că ai mai văzut-o undeva, într-un cadru de aur, într-o biserică italiană, luminată de razele galbene a două făclii, într-un vis fericit în care urca scara heruvimilor către cer, într-un palat de Borgia, într-un atelier

de Leonardo da Vinci, — în sfârșit, într-un loc sfânt sau celebru. Ochii ei, pe jumătate miopi, când priveau ceva, păreau totdeauna a întinde în spațiu o punte diafană, pe care gândirea pleca în siguranță, atît de departe, încît numai cînd avea să se întoarcă, simțea cît drum făcuse. De aceea Jeana era totdeauna foarte distrată. Cînd cineva o deștepta din contemplațiunea ei, părea încurcată și stîngace, căci, neluînd seama la cele ce se vorbeau, nu știa mai niciodată ce să răspundă.

Și mintea sa se ducea spre Nancy¹. Acolo avusese un văr în școala forestieră, care, în războiul din 70, se înrolase ca voluntar în armata franceză, și de atunci nimeni nu mai putuse afla nimic despre el.

Constantin Leon, care venea un fel de nepot de alianță părinților Jeanei, fusese crescut de mic în familia Luchienilor, și, după ce ajunsese în vîrsta cuviincioasă, fusese trimis în Franța. D-na Luchianu, mama Jeanei, era o femeie de elită și ei datora băiatu tot ajutoru ce primea din partea șefului familiei. D-nu Luchianu era un fanfaron bogat, care făcea binele, dar avea o grije nespus de mare de a-l aminti ori de cîte ori i se prezenta ocazia, scriind lui Constantin, la fiecare două săptămîni, că se ruinează pentru el, că aceasta o face fără să fie dator, că ar fi bine să se învețe ceva mai econom, deoarece știe foarte bine că n-are nici o avere. Lucrurile acestea, repetate, ajunseseră să dezgusteze pe sărmanul orfan de viața care o ducea, și, fiindcă știa că niciodată n-o să se poată plăti de d-nu Luchianu, avea un fel de greutate vecinică pe conștiință.

Franța striga „la arme!”

Constantin Leon își zise încet: „Iată ocazia să mă sting în gloata nevoilor omenesci, spre a nu mai fi urmărit de această recunoștință brutală, ce mi se impune, și pe care trebuie s-o urmez. Mă duc. Franța e noua mea patrie, căci în ea am învățat să sufăr. Apuc un drum în capătul căruia poate să găsesc... «odihna»”. Și se înrolă.

Fu primit în corpul pontonierilor. Rănit de două ori, de două ori se-nsănătoși și continuă campania.

Lîngă Metz² fu prins de prusaci și trimis în Germania. Stătu două luni în Colonia și restul timpului în Berlin. După încheierea păcii, se întoarse în Franța căpitătan. În 73 fu primit în corpul inginerilor forestieri și rămase în funcțiunile republicei pînă în 77, cînd se bolnăvi. Își blestema soarta că nu putea veni în țară să ia parte la războiul contra turcilor, deși nu prea-i surîdea tovărășia rușilor. În fine, după război, se însănătoși, și, cu toate că era hotărît să nu mai calce în pămîntul țării lui, dorul îl birui.

Îndată ce ajunsese în București căută să se informeze de familia Luchienilor. Era primăvara. Aceștia tocmai plecaseră la moșie. Cercetă de Jeana și află că ea tot nu se măritase. Se miră puțin de lucrul acesta, căcioștia deja în vîrstă, frumoasă, cu avere mare, — și, desigur, nu pretențiilor erau să-i lipsească în astfel de condițiuni.

Atunci îi veni o idee ciudată. Orcît voise să se desfacă de recunoștința ce datora Luchienilor, simțea că nu putea. Un spirit drept și o inimă care se simte mai presus decît vulgul, orcît s-ar osteni să-și aproprieze un sentiment nedemn sau nedrept, nu-și ajunge la scop. De aceea se hotărî să plătească încetu cu încetu și pe tăcute toate serviciile cîte i le făcuse Luchianu, primind a-i lua direcția exploatărei celor două mari moșii ce avea în Ilfov și în Dîmbovița, — fără însă să se lase a fi recunoscut.

Se întîlni în București cu doi camarazi de școală, și aceștia nu-l cunoscuseră. Atunci se hotărî să treacă drept francez. Limba o vorbea ca și pe a lui și exteriorul și-l face ceva cum vroește.

Veni cu recomandatie din Franța către ministrul agriculturii. Acesta îl primi foarte bine și îi și oferî un loc în administrația domeniilor. El refuză, mulțumind ministrului de bunavoința cu care-l primi, și-l rugă să-l recomande vreunui mare proprietar, cum erau d-nii X, Y și Z între cari vîrî și pe Luchianu.

După două luni de înțelegere și de cercetare, ministru îi spuse că, în fine, a convenit el însuși c-un mare proprietar, care are și păduri pe moșiile sale, să-i încredințeze direcția afacerilor, și că acest proprie-

tar se numea d-nu Luchianu. Faptul e că dacă vechiul protector al lui Constantin se hotăra să ia un ajutor pentru exploatarea moșiilor sale, nu o făcea tocmai de trebuință, ci mai mult de fanfaronada de-a putea zice la fiește-ce momente: „intendentul meu, directorul meu de exploatare, francezu de la moșie etc.”, cît și pentru a intra în gustul ministrului, care susținea pe Constantin Leon. Cu toate astea, cu tot spusul ministrului, nu se știe dacă d-nu Luchianu ar fi primit pe Constantin, cînd ar fi fost convins că e român.

În adevăr, după cîteva zile, vechiul soldat francez fu prezentat rudei sale, sub simplul nume de Leon, și convențiunea între ei se făcu foarte repede. După trei zile plecară împreună la Viforeni, moșia din Ilfov, unde d-nu Luchianu își avea familia.

II

Constantin revăzu locurile copilăriei sale, sub cea mai penibilă impresiune. Ici un crîng, colo o movilă pe care se odihnise adesea, dincolo satul ce se întindea pe o coastă a Argeșului, în zare turnul bisericii care fusese zidită de familia Opișenilor de peste Olt, — toate, atîtea dulci și scumpe amintiri, pe cari trebuia să le înăbușe, să le ascundă în cele mai depărtate colțuri ale memoriei sale.

Cînd ajunse la Viforeni, d-na Luchianu și Jeana se aflau pe terasa despre apus, așteptînd trăsura, pe care o văzuseră de departe. Constantin rugă pe d-nu Luchianu să ceară iertare doamnelor că nu poate veni, atît fiindcă era ostenit, cît și pentru că îmbrăcămintea sa nu era destul de cuviincioasă pentru o primă înfățișare. La masă fu silit să se coboare. Prezentarea se făcu cam ceremonioasă, din cauza d-lui Luchianu care aducea pe Constantin ca pe un trofeu. Fu primit cu bunătate atît de d-na Luchianu cît și de Jeana. El vorbi puțin, Jeana și mai puțin. Ea, cînd 'l văzu întii, făcu o mișcare atît de expresivă, încît Constantin se temu că l-a recunoscut. Cîrînd însă se convinse

că ea a avut numai o amintire trecătoare, care a pierit ca urma unei stele de pe cer.

În cîteva zile toată lumea-l cunoștea sub numele de Conrad Leon.

Constantin se apucă de lucru cu o adevărată pasiune. În lungile sale excursiuni ce le făcea ziua pe la diferite puncte unde avea treabă, cerceta cu cea mai mare dragoste de trecutul lui, care se ascundea în toate lucrurile, pe toate văile moșiei. Cînd se întorcea seara acasă, primprejurul lacului, vedea mai întotdeauna pe Jeana, într-o luntre albă și îngustă, strecurîndu-se pe sub umbra sălciilor, pînă în punctul unde apele se revărsau din nou în Argeș, de unde și veneau, formînd o cascadă mică și fără mult zgomot, care însă avea o deosebită atracțiune, prin mica roată de moară pe care o învîrtea vecinic. De la moară, Jeana se întorcea înapoi în amurgul serii, și adeseori se oprea în mijlocul lacului, lăsînd vîslele să atîrne în nemișcare, iar ea, rezemată pe o margine a luntrei, își scălda mîna în apa caldă și limpede, făcînd să dispară icoana credincioasă ce și-o vedea pe luciul lacului.

Într-o seară, pe cînd mai se întunecase, Constantin trecînd, ca de obicei, prin preajma sălciilor, auzi lopețile lovind cu putere apa, ca și cum cel ce le mișca ar fi fost grăbit sau ar fi avut teamă de ceva. Deodată luntrea se opri, și o voce dulce dar puternică întrebă: — Cine e acolo?

Constantin tăcu. Vocea care întrebase, ca și cum n-ar fi vrut să știe de teamă, începu a cînta o dulce melodie, ale cărei note, purtate de ecoul lacului, se pierdeau în taina nopții, pînă dincolo de marginile auzului.

Poți tu acum oare să-i spui,
O dulce trandafir uitat
C-atunci numai te-am sărutat
Cînd am aflat că ești a lui?...
Și poți să-i spui cît timp am plîns...
De cîte ori la sîn te-am strîns...
Și cum privindu-te uscat
Am plîns din nou și am iertat?...

O, timp, tu care porți în tine
Atita tristă adîncime
De suferință și de dor,
Dă-mi pace, lasă-mă să mor.

Căci dacă-n lume vestejește
Tot ce-i iubit, tot ce iubește,
De ce să-ncerci a mai trăi,
Cînd mintea doliul își poartă
Și inima îți este moartă,
Cu mult-nainte de-a muri?...³

Leon rămase uimit. Acest cîntec nu-l auzise de ani întregi. El îl știa ca și dînsa, și stăpînit de farmecul glasului și de frumusețea cîntecului, uită orce prudență și repetă strofa din urmă, pasionat ca un nebun.

După ce tăcu el, tăcu totul. Constantin așteptă cîteva minute zădarnic. După aceea-și încălecă din nou calul și plecă.

A doua zi la masă Jeana nu veni. A treia zi, asemenea. În fine, după trei zile se coborî.

Tocmai atunci un nou pretendent se ivise pe orizont, și d-nu Luchianu stăruia cu orce preț să fie primit de Jeana, căci era băiat bun și cu avere. Constantin surprinse cîteva aluziuni ale proprietarului la trecut.

— De, fata mea, ce-o să-ți fac? Eu l-am trimis să se ducă în oastea franțuzească?... S-a dus, s-a dus. Morții cu morții, viii cu viii.

Constantin înțelese că era vorba de dînsu. Jeana-l iubea atît de mult, încît nu mai voise să se mărite, după ce-l crezuse mort! Se sculă de la masă foarte tulburat, și mai înainte de timp, pretextînd o mare durere de cap. Voi să se culce. Nu putu. Se puse să citească. După vreo două ore intră o servitoare și-i lăsă pe masă o scrisoare. El o luă.

Era în trei pagini cea mai caldă și mai poetică rugă-minte a unei femei către un bărbat, să renunțe la a se mai ascunde sub un alt nume și o altă figură, căci ea, Jeana, -l recunoscuse. Îi spunea cît l-a așteptat, cît a plîns cînd l-a crezut mort, cît își simțea viața

de goală în urma lui, — și-i amintea că era o vreme cînd în jocurile lor 'și făgăduiau să trăiască nedespărțiți. Apoi 'l ruga s-o scape de persecuțiunile atîtor oameni cari voiau s-o ia de nevastă, și pe cari nu-i iubea. Îi repeta că inima ei n-o înșeală; era el, el, Constantin Leon.

Fără îndoială că era el, dar acum, cît suferea!...

Constantin se sculă drept în sus, și, cu o mișcare gravă, luă condeiu. El știa că ar fi fost taxat de cel mai laș om dacă s-ar fi descoperit părinților ei. Toți ar fi zis că a venit cu scopul acesta într-adins. Și el, chiar cînd iubea, căci o iubea, nu înțelegea astfel recunoștința. Atunci scrisese în franțuzește: „Mă iertați, dar eu nu înțeleg nimic“, și iscăli. Aceeași femeie luă răspunsul.

A doua zi de dimineață, era mare sărbătoare la Viforeni: Jeana Luchianu se mărita.

La dejun, mai mulți străini dădeau un aer solemn circumstanței, care era în adevăr de mare importanță în localitate. Jeana se coborî și ea. Figura-i era ostentivă de nedormire; se vedea bine că plînsese.

Leon văzînd-o, se deșteptă într-însul deodată atîta milă și atîta iubire, încît, neputîndu-se stăpîni, ieși afară și ceru numaidecît calu, sperînd că în aerul cîmpului va putea scăpa de greutatea care-i apăsa pieptu. Se înșela.

Întors seara acasă, — scrisese și el cîteva pagini în românește, prin care ruga pe Jeana să-l ierte, -i spunea că în adevăr e el, și că o iubește.

A doua zi primi tot în franțuzește, acest răspuns: „Eu înțeleg, dar e prea tîrziu“.

PENTRU TOTDAUNA

În amintirea prietenului meu Petre Oeconomu

I

Oamenii și lucrurile merg de mînă. Cîteodată oamenii fac lucrurile; de cele mai multe ori lucrurile și întâmplările fac pe oameni.

5 Așa era cu Filip Chrisoverghi. Firea îl lăsase un mare suflet; întâmplările îl făcuseră un mare ștren-gar.

10 Nu pot spune dacă era vreo legătură între dînsul și familia cu același nume, veche și cunoscută în țară¹. Tot ce pot ști cu temei este că Chrisoverghi avusese o avere însemnată, pe care o mîncase în toate chipurile, aruncînd pe uși și pe ferestre, dăruind în dreapta și în stînga, strîngînd la masa sa toți ne-
15 bunii din lume, — toate acestea, zicea el, numai spre a aplica principiul economico-social: punerea în cir-culație a capitalurilor.

— Bine, ce vinovat sunt eu, repeta adesea, dacă tata a avut grije să-mi lase 12 mii de galbeni venit pe an?... Le mănînc și eu cum pot. Numai îmi pare rău cîteodată că le mănînc cu niște dez_mățați ca voi, și că nu mă gîndesc la bieții băieți săraci, cari vin
20 ca și mine la 'nvățatură și cărora le-ajunge 200 lei pe lună, spre a învăța de șapte ori mai mult decît învățați voi toți, bărbați și femei!

25 Aceste cuvinte hăiticol le primea mai întotdeauna cu chiote și țipete, în care numele lui Chrisoverghi era glorificat ca numele lui Vișnu² sau a lui Osiris³.

Femeile îi săreau de gît, veneau cu liste de loterii, îi cereau ajutor pentru săracii din foburgul lor; băr-bații, cu nasurile roșii de vin, îi vorbeau de societăți de exploatare, de fabrici, de dividende, — numai spre
5 a-i lua cîte o sută, două de franci pentru *formarea statutelor*, cari nu se formau în vecia veacurilor.

Filip îi asculta, pe toți și pe toate, cu răbdarea unui adevărat filozof, și mai la toți le da, curios să vadă pînă unde merge bestia omenească cu minciunile și
10 înșelătoria. Iar în mai toate aceste orgii, iarna, el se așeza în fața sobei și asculta poveștile ce pare a le spune orcare lemn care arde, sau admira purpura aprinsă ce învăluie unii cărbuni gata a se stinge, — lăsîndu-și prietenii să urle și să spargă la sticle;
15 vara, pleca adesea, în mijlocul chefului, și rătăcea prin boschete sau pe marginea lacului, cînd erau la *Bois de Boulogne*. În viața acestui muritor, cel mai blazat din cîți îi avea Parisul, exista un colț de lume ascunsă, în care se adăposteau cîteva sărmene suve-niri, peste cari timpul, orcît trecuse, nu putuse să
20 le ștergă și nici să le slăbească puterea. Și cînd el fugea cîteodată de tagma prietenilor, fugea spre a bate încetișor la poarta acestei lumi, în care el, Filip Chrisoverghi, se regăsea copil, mergînd de mîna mamei
25 sale printr-un parc imens, pînă în marginea unui lac, tot atît de frumos ca cel din *Bois*. Și-apoi barca, caii, grădinarul care îi făcuse totdeauna arcurile cele mai tari în coardă, cîinii tatălui său de vînătoare, și o mulțime de alte reminiscențe, cari toate îi prici-nuiau cea mai nețărnută plăcere din cîte un om ca
30 dînsul mai putea încerca.

Timpul îi luase mai întîi pe mumă-sa, — luase apoi pe grădinar; arcul se uscuse; dintre cai mai tră-
iau numai unii, orbi și suri de bătrînețe; prin parc,
35 iarba crescuse pînă și pe pietrișul cărărilor, — iar mai la urmă murise și tatăl său. Iată colțul de lume pe care-l căuta adesea Filip.

Cu o viață ca cea care o ducea el, ruina veni în cîțiva ani. Vîndu pe rînd două moșii ce avea peste

Olt, și era gata să vîndă pe cea de a treia, ultima rămasă din zestrea mamei sale, cînd o simplă întîmplare-i schimbă tot planul sau mai bine toată nebunia vieții.

5 Vroia să plece din Paris, într-o lungă călătorie prin lumea nouă. Începu a face un fel de catagrafie a lucrurilor ce trebuia să lase la Paris și a celor ce trebuiau luate. Prin geamantane găsi fel de fel de hîrtii uitate, și într-un vraf de scrisori, ce zăceau profuite în fundul unui cufăr, recunoscuse scrisoarea fină și
10 cam tremurătoare a mamei sale. Deși toată această corespondență o avea strînsă și legată cu cea mai sfîntă grije, 'și închipui că s-a putut să treacă o scrisoare neobservată, și o ridică din mulțimea celorlalte plicuri zadarnice, spre a o pune la locul ei. Curiozitatea îl făcu s-o citească. Scrisoarea era din 67; slo-
15 vele abia se mai cunoșteau. Ea începea astfel:

„Copilul meu, astăzi viu de la Mihăileni, unde am fost să îngrijesc de zidirea fîntînei ce am hotărît, împreună cu tatăl tău, să înălțăm în locul unde era
20 să te îneci în marginea lacului. Zidim pentru satul întreg acest izvor, care singur are apa nesălcie, ca satul întreg să se roage pentru sănătatea și viața ta. Cînd te vei face bărbat, și te vor aduce vreodată nevoile să-ți înstreinezi averea ce ți-o strînge tatăl tău,
25 să-ți aduci aminte, Filip, că moșia aceasta este a mea, părintească, că într-însa m-am născut și eu și tu, și că mama ta ar dori să n-o vinzi niciodată și tot așa să rogi și tu pe copiii tăi să facă...”

30 Apoi urmau o mulțime de alte povești și îngrijiri, pe cari numai dragostea unei mame le știe găsi în izvorul nesecatei sale bunătăți.

35 Filip rămase cîteva minute amețit. Ce dorise mama sa și ce făcea el! Nu mai departe decît în săptămîna aceea-și ipotecase, în al doilea rang, pentru 1500 de galbeni, moșia pe care cu nici un chip nu trebuia s-o înstreineze. Dezgustat de el și de Paris, 'și strînsese toate lucrurile ce le putea lua cu sine și a doua zi de dimineață plecă, dar nu în America, ci în România.

Cînd ajunse la moșie se-nsera.

Trecu pe lîngă o curte în adevăr boierească, în care bogăția strălucea pînă și pe foile pomilor, cari păreau mai grase și mai pline decît la alți arbori. Case mari,
5 hambare, dependințe, leși sistematice, mașine și o mulțime de lucruri trebuincioase agriculturii, — spuneau că acolo s-a așezat avuția ca la dînsa acasă. I se explică că moșia era a unui vechi proprietar, d-nu Mărăcineanu, de a cărui nume Filip își aduse aminte. Încîntat de vecinătate, merse înainte.

Trecu prin satul său, fără să fie băgat în seamă de nimeni. Sătenii însă păreau a trăi într-o bogăție oarecare. Lucrul acesta-l îmbucură. Ajunse la poarta caselor boierești, și trebui să se dea el singur jos din
15 portar, pe care nu-l cunoștea. Acesta rămase încrămenit cînd auzi că Filip e proprietarul moșiei. Sări numaidecît și-și chemă nevasta și copiii, cari-i sărutară mîinile, îl scuturară de praf, îi luară lucrurile din trăsură, pe cînd portarul deschidea ușele caselor.
20

Filip privea cu o bucurie tristă toate aceste lucruri părăsite, cari fiecare îi păstra cîte un suvenir din copilărie. Erau toate aceleași, dar mai bătrîne cu 15 ani.

25 Intră în casă. S-aștepta să gonească liliicii și guzganii de prin odăile cele închise de atîta timp, dar nu goni nimic, căci nu întîlni nimic, — numai un aer greu de sulfînă îi reaminti că acele case nu văzuseră pe stăpînul lor de multă vreme. Altfel totul era la loc, măturat, îngrijit ca și cum ar fi fost lăsat numai de o săptămîină de stăpîni.
30

— Se vede că dumneata ești o femeie harnică, zise Filip îngrijitoarei. Am să-ți fiu de mult ajutor. Vrei să rămîi la mine ca să m-ajuti să dau de urma tuturilor
lucrurilor cari sunt aici?

35 — Noi, cucoane, suntem ai casei. Nu ne ducem decît dacă ne-i goni. Mă rog însă pentru lucrurile din casă să mă duc să chem pe cuconița noastră.

— Care cuconiță? Mai e cineva proprietar cu mine pe casele părintești? Întrebă Filip cu oarecare asprime.

— Ba nu... dar ... dacă nu-mi poruncești, nu mă duc.

Filip își luă de seamă, și-ncepu să discoase pe portă-reasă despre cucoana care îi știa atât de bine lucrurile din casă. Femeia spuse că era fata boierului de alături, care și ea fusese prin țări străine și era întoarsă de vreo cinci ani în țară.

Edmea venise întâi de curiozitate să vadă ce e în această casă care sta de atîta timp închisă; după aceea venea de plăcere să arate îngrijitoarei cum să ție curate lucrurile, — și-n cele din urmă avea o adevărată dragoste pentru aceste mobile elegante dar părăsite.

Filip rugă pe îngrijitoare să se ducă să-și cheme stăpîna, cum o numea ea, fără însă să-i spuie că a venit cineva. Femeia plecă.

El rămase și începu a trece prin odăi, cu pieptul plin de cele mai ciudate simțăminte: durere pentru trecut, bucurie pentru prezent, speranță pentru viitor, cari toate se confundau într-o singură vorbă, mare și dătătoare de viață: *revederea*. Cînd ajunse în odaia sa, se văzu tot, într-o oglindă mare, care-l înfățișa așa cum era: nalt, cu barba lungă și îngrijită, cam ostenit de drum, cam bătrîn, cu o rază de regret în ochiul său albastru, care părea că se duce spre trecut să-ntrebe zilele scurse, unde e tinerețea, unde e fericirea, unde e adevărata viață?... Și alături de oglindă, ca un răspuns mut, un portret a lui, de pe vremea cînd plecase la Paris, părea a-i arăta că viața a fost între acele patru ziduri părintești, de care el sta atîrnat de 15 ani. Filip trecu în camera de alături.

Aici rămase un moment în prag. Era odaia singurei femei pe care o iubise. Într-însa totul era îmbrăcat în negru. Filip se apropie de pat, unde-și închipuia că va găsi portretele familiei, și-n adevăr, sub un voal negru, recunoscă pe mă-sa.

Atunci, această vlăstare stricată a Parisului se plecă încet spre cadrul cel vechi, și, cu ochii plini de lacrimi, sărută sticla după care se odihnea de vreme lungă imaginea mamei sale.

Tocmai atunci ușa se deschise și intră o femeie tînără, îmbrăcată într-o rochie lungă de mătase și

ținînd în mînă o carte. Ea intră cîntînd, fără a vedea pe Filip, care era pe jumătate ascuns de perdelele patului. Cînd acesta se întoarse, Edmea, speriată, voi să fugă.

Filip o rechemă încet:

— Doamnă, cu toată rușinea ce încerc de a vă spune lucrul acesta, vedeți că plîng, — și un om care plînge nu poate fi un făcător de rele.

Ea, necunoscîndu-l, se uita la el cu asprime.

— Nu pot, domnule, atunci, să-mi explic cum vă găsiți aici...

— Poate că eu aș avea mai mult drept să vă-ntreb lucrul acesta, dar fiindcă știu cum vă găsiți aici, nu-ntreb nimic, ci numai mă mulțumesc a vă spune că orunde vă vor aduce întîmplările vieții, să vă aduceți aminte că aveți în Filip Chrisoverghi un prieten care va fi gata orcînd să vă dovedească recunoștința sa...

— D-nu Filip! stăpînul moșiei! zise ea... Iată pentru prima oară un străin întrebînd pe un proprietar de ce vine la el acasă. În adevăr, trebuie să vi se pară foarte ciudat lucrul acesta, — dar, vedeți, eu îmi făcusem un obicei de-a veni mai în toate săptămînile cîteodată și a îngriji de aceste lucruri, pe care nimeni nu le mai îngrijește de vreo 15 ani... Vă mărturisesc că am făcut rău, dar nu știam dacă stăpînul lor le va mai vedea, și am făcut și mai rău că am îndrăznit să deschid acest piano și să supăr liniștea adîncă a portretelor la care priveați adineaora cu atîta... atît de impresionat.

— Nu, n-ați făcut rău de loc. Eu, dacă priveam cu prea mult interes, priveam pe o ființă care nu are astăzi glas să vă mulțumească, dar care vă înțelege și vă iubește. O!... dacă omul ar pricepe mai de cu timpuriu ce e viața, ar ști unde să se ascundă ca să trăiască, — dar n-o înțelege decît prea tîrziu...

— Se vorbește de d-voastră foarte mult rău în casa noastră, d-le Filip. De ce nu vă-ndreptați?... întrebă Edmea cu oarecare naivitate.

— Rău? și de ce?

— Se zice că ați cheltuit o avere însemnată; că n-aveți nici o legătură cu pământul în care ați născut și crescut; că... nu țineți la nimic în lume. Desigur tatăl meu se înșeală când vă judecă astfel.

5 Filip mișcă trist din cap.

— Din nenorocire tatăl d-voastră nu se-nșeală. Am îmbătrânit fără să fac nimic... afară de datorii. Și se lăsă pe un scaun coprins de o deznădăjduire sfîșietoare.

10 Edmea se așeză și ea pe un alt scaun, și cîteva momente trecură, fără ca să se audă cel mai mic zgomot. În cele din urmă Filip se sculă cu o hotărîre bărbătească în privire.

— În fine, trebuie să fac ceva!... Ascultă-mă, doamnă: abia te cunosc, și simt că-ți sunt dator multe lucruri. Voi să-ncep. Ce pot să fac pentru dumneata?

15 — Pentru mine nimic. Pentru dumneata poți să faci multe... începînd prin a rămînea în țară. Edmea, aceea de care rîdeai pe cînd încă erai român, îți repetă astăzi că nicăieri omul nu găsește pace sufletului său decît acolo unde-și are toate suvenirile.

20 — Edmea?... de care rîdeam eu?... Iartă-mă, dar nu-mi mai aduc aminte.

25 Ea plecă ochii în jos. După aceea-i ridică, umezi de o lacrămă care nu îndrăznea să iasă din închisoarea genelor.

— E cu atît mai bine, domnule, pentru ușurarea spiritului dumitale de prea multe sarcini.

30 Voi să plece. Filip o apucă de mîna și o sili să rămîie.

— Doamnă! Edmea!... rămîn aici pentru totdeauna.

— Pentru totdeauna?... zise ea dînd din cap și uitîndu-se la el cu una din acele priviri ce numai ochii care iubesc știu să aibă; pentru totdeauna?

— Pentru totdeauna!

35 Atunci ea duse mîna, ce o ținea într-ale sale, la gură, cu o repeziciune extraordinară, și, după ce o sărută de cîteva ori, ieși ca un fulger.

40 Filip rămase încremenit. În mintea sa i se grămădeau o mulțime de amintiri din copilărie și parcă începea să vadă o fetiță subredă și sălbatică printre

nenumăratele sale vedenii încîntătoare, — care acum era măritată și fericită.

5 Ieși în balcon și se puse să privească spre partea caselor vecine, fluierînd încet o arie din sudul Franței, a cărei monotonie convenea minunat de bine tristeței sufletului său. După aceea se coborî în parc și apucă spre lacul ce se înfunda în pădure. El, mergînd, băgă de seamă cîteva stoluri de rațe sălbaticice, cari zburau speriate pe deasupra capului său, dar nu-și dete socoteală de nimic.

10 Cînd ajunse în coasta despre apus a lacului, se opri în margine să privească pitorescul ce i se desfășura înainte. Uitîndu-se pe lac, văzu o formă omenească plutind la suprafața apei, cu mîinele strînse la piept și într-o complectă nemișcare. Curios, se sui într-o luntre veche ce sta la mal, ca un paznic al trestielor, și ajunse corpul.

Era Edmea. Se înecase.

20 Sunt în inimele oamenilor momente de asemenea deznădăjduire, și atunci, dacă elementul morții este prea mult aproape... adio!

25 Filip, aproape nebun, o ridică cu multă greutate în barcă și o duse la mal. Acolo, o dete singur jos din luntre; o așeză pe un așternut de iarbă, și, după ce îi șterse fruntea de apă, îi luă capul pe brațele sale și se uită lung, lung la dînsa, ca la o fericire care-ți zboară. Obrazul părea a fi încă viu, cam palid, cam lungit de suferințele morții, dar tot frumos și tot poetic. Gura sta întredeschisă, pîrînd gata a rosti acel *totdeauna* pe care-l zisese cu atîta foc și atîta încredere. Umerii erau albi. Buclele de păr desfăcute și negre păreau a face doliul figurei pe care o încadrau. Era frumoasă chiar moartă.

35 Chrisoverghi, fără să știe ce face, se plecă spre ea și-i luă capul în brațe.

Apoi o sărută cu un fel de tainică înțelegere repentină încet:

Totdeauna!... pentru totdeauna! pentru totdeauna!

40 Și pentru totdeauna rămase la Mihăileni, căci peste cîteva săptămîni muri și el.

Astfel se sfîrșește.

MARIA

Era născută într-o dimineață de vară, pe cîmp, la umbra grîului. Muma ei era de la oraș. Tatăl ei de la munte. Se numea Maria.

5 De la muma ei moștenise o mare tragere de inimă către lux și viață zgomotoasă; de la tatăl ei, sănătatea; de la dimineața care o văzuse născîndu-se, veselie; de la umbra grîului, un fel de melancolie gravă, o odihnă în cugetare, care îi era tot atît de trebuincioasă, în viața pe care o avusese mai pe urmă, cît e de trebuincioasă apa nufărului, cît sunt de trebuincioase sălciele unor morminte fără cruci, spre a arăta că acolo doarme o ființă.

Ea zicea adesea că trupul ei este un mormînt, în care doarme un poet.

15 Pe cînd era de 4 ani, tatăl său murise, și fusese silită de întîmplare să părăsească Ardealul, unde era născută. Veni cu mama sa la București, după ce vînduseră tot ce aveau acasă. Fu pusă într-un pension cu tendințe religioase, în condițiunile copiilor săraci, căci era săracă, cu toate că vînduse tot ce avea.

20 Mumă-sa se apucase să deschidă un fel de cafenea-birt, unde studenții săraci, chelnerii, birjarii, veneau să mănince sau să petreacă, după pîngă.

25 Ea scăpa din cînd în cînd de la școală și venea, pe cînd avea deja 10 ani, să se așeze la contuarul prăvăliei, care s-ar fi putut numi, mult mai corect, o tej-

ghea decît un contuar. Începea să facă cunoștință cu *mastica*, *pelinul*, *drojdia*, *țuica*, printre cari se ascundea cîte o sticlă de *bitter* sau de *aniset*, cumpărate de la defaceri, — și, cu toate că învăța bine, scîrba ei pentru școală și pentru viața copilărească ce i se impunea, devenea din ce în ce mai mare. Muma ei vedea toate aceste lucruri, dar fiindcă era o ființă care mai presus de toate pune specula și cîștigul, o încurajă la astfel de lucruri, îndemnînd-o duminică să steie la contuar și să învețe a recomanda marfa băuturii.

10 Fata era foarte primăvărată. Ea pricepea cu prisosință tot ce se cuvine să facă o bună stăpînă de cafea spre a-și atrage mușteriii. Se vede însă că nici ea, nici mă-sa n-avea noroc. Treburile mergeau rău. Creditorii se înmulțeau. Datornicii nu vreau, sau, spre a nu-i înnegri în fața posterității, nu puteau să plătească, — și astfel, din rău în mai rău, birtul mergea spre închidere.

20 Într-o bună dimineață, fata se pomeni că o ia de la pension și că o duce de-a dreptu la gară. Ea se bucura groaznic, căci nu putea să sufere orașul acesta, în care libertatea ei fusese închisă între zidurile unui pension catolic, și în care treburile birtășești ale mamei sale mergeau atît de rău.

25 Unde plecau?

Muma spuse fetei că se duc la Turnu-Măgurele sau Alexandria, unde le va trimete prefectul județului Teleorman, care era un vechi cunoscut al ei. Șezură în Turnu vreo doi ani, — la Alexandria alți vreo doi.

30 În timpul acesta Maria creștea, ca o trestie naltă și elegantă, parcă ar fi protestat, cu distincțiunea persoanei sale, contra traiului ordinar pe care-l ducea. Începuse să fie luată în băgare de seamă de mai toți tinerii din localitate. În Turnu, copiii, scriitorii de la prefectură, cîteodată chiar și d-nu supleant al tribunalului, veneau să bea cîte un pahar de *vutcă națională* la birtu cu fata frumoasă.

35 În Alexandria, începuse să devie celebră. Nu era arendaș, pomojnic, subprefect, călător mai spălat, care să nu tragă la *Hanul ștejarului*. Ei toți închideau ochii

40

la socoteală sau la curățenia serviciului, când Maria voia să le vorbească sau să stea la masă cu dînșii.

Era ciudat dezgustul ce această creatură avea contra oricărei brutalități. Când și-ar fi permis cineva s-o atingă numai, se uita la dînsu cu un fel de despreț atît de vorbitor și cu o căutătură atît de sălbatică, încît orcîtar fi fost de îndrăzneț, își pierdea cumpătu și bolborosea cîteva cuvinte de iertare, pe care rar o căpăta.

Gurile rele vorbeau că sălbăticiimea acestei fete era numai prefăcută, spre a prinde și mai bine în plasele frumuseței sale pe prefect, care foarte des inspecta Alexandria, de cînd *Hanul ștejarului* se mutase din Turnu. Era în această observațiune oarecare adevăr. Maria era mult mai îngăduitoare, în aparență, cu acest muritor, decît cu restul omenirii. Ea, în fond, îl găsea tot atît de ordinar ca pe toți bipezii cîți îi făceau curte, dar mumă-sa-i zisese să se poarte bine cu prefectul, și ea asculta de mamă-sa.

În cele din urmă plecă și din Alexandria și se duse la Rusciuc. De la Rusciuc trecu la Varna, de la Varna la Odessa, astfel că, în vro trei ani, colindă mai toate porturile Dunărei și vreo cîteva din ale mării, pînă se așeză în Galați.

În Galați existența acestei creaturi devine în adevăr de mult interes.

Era cam de vro optsprezece ani cînd se așeză la contuarul birtului și al cafenelei, ce deschisese în tovărășie cu mumă-sa.

Sunt unele figuri pe cari ți-e cu neputință să le descrii, după cum îți e cu neputință să le uiți cînd le-ai văzut o dată.

Vara, după cîte o furtună, iese soarele cîteodată și suflă un praf de viață, pe iarba cîmpului sau pe frunzele pomilor muiate de căldură, care pare a reîntineri pămîntul cu zecimi de ani. Impresia care ți-o produce această priveliște este mai mică decît impresia ce ți-o lăsa vederea Mariei, cînd prin norul de fum îi zăreai obrazul tînăr și nevinovat rezemat cu liniște pe o mîină albă și cam lungă, curată mîină de model.

Fruntea părea făcută numai spre a servi drept îngrădire unor cugete cari nu trebuiau spuse niciodată

lumei, cu care ea se întâlnea în toate zilele. Ochii îi avea negri, frumoși, plini de o privire care nu se putea tîlmăci decît acelor ce aveau sămînța geniului în propria lor privire, spre a o înțelege. Obrajii semănau, pentru cei ce au umblat mult prin păduri, cu acele răsuri de mai, cari au în frunzele lor un amestec de coloare, luat, parte de la crin, parte de la roză, spre a nu mai semăna cu nimic pe lume decît cu obrajii Mariei. Gura avea o expresie de blîndețe nemaipomenită. Ovalul întreg al figurei semăna cu al unei madone de Correggio¹.

Și cînd vedeai această ideală făptură coborîndu-se de la contuarul său și venind la masa unui grec murdar, spre a ciocni cu dînsul un pahar de bere sau de liqueur; cînd o regăseai seara, în mijlocul a treizeci de băieți, jucînd biliard cu cel mai tare dintre dînșii, și făcînd la serii de cîte treizeci; dacă o priveai, cu țigara-n gură, ascultînd prostiile și nimicurile tagmei care o înconjura în toate serile; cînd, mai cu seamă, începea să povestească scene din viața ei, sau 'și spunea amintirile copilăriei din Ardeal, cu un fel de tremurare în voce, care-i da pe față emoțiunile sufletului, — rămîneai încremenit în fața acestei enigme omenestii, și nu știai dacă într-însa este personificat geniul cel bun, sau geniul cel rău, or dacă ea era menită să fie un rezumat al acestei ciudate probleme care se numește *viața omului*.

După ce bea cîte 40 de beri, începea a lua peste picior pe vreunul din numărul adoratorilor, sau, dacă simțea că printre dînșii se găsește un om superior, 'i plăcea adesea să puie această întrebare:

— Cine poate să-mi spuie cum am să sfîrșesc eu?...

Corul curtezanilor intona îndată un imn, în care ea era cîntată, isprăvind, ca sfînta Cecilia², într-un cor de îngeri, — sau i se prevestea că are să moară în adînci bătrînețe, pe sofale de mătase, — or că are să se-nvenineze ca Cleopatra³, — sau că are să-și dea ultima suflare în ștreang deoarece avea oarecari înclinări către socialism. Ea rîdea de toți, și-i punea la sfîrșit să plătească sume enorme pentru tot ce băuseră.

Întru aceasta, urma poruncile mamei sale.

Într-o seară, veni din București un tânăr, adus de ceilalți obicinuiți ai cafenelii, care mergea la Galați în scop de a reînvia spiritul de înfrățire și buna înțelegere dintre comitetele românilor din țară și a celor de peste munți.

El se întâmplase să fie ardelean. La masă, discuția se începu, și, aprinși puțin de focul vinului, diapazonul se ridică pînă la nota discursurilor patriotice. Matei Aldea, astfel se numea tânărul, vorbea cu înlesnire, și puterea cuvîntării sale atinse atît de adînc pe Maria, încît aceasta, în avîntul unui patriotism exagerat, văzu pe condicele contuarului cîteva picături de lacrimi, cari, fără știrea ei, veniseră să mărturisească căldura unui sentiment care nu se șterge niciodată din sufletul omului: sentimentul iubirii de țară.

Atunci se sculă de pe scaunul ei și veni la masa lor. Glumele și cheful începură din nou. Ea vrea s-asculte.

Aldea nu mai vorbea; supărată, se puse să ție fruntea comsesenilor.

Pe la sfîrșit, întrebarea ei obicinuită veni din nou:

— Cine poate să-mi spuie cum am să mor?

— În spital, ofticoasă, răspunse o voce.

— Cine a răspuns astfel? întrebă ea aprinsă de mînie.

— Eu, zise Aldea.

Atunci, un pahar zbură pe deasupra capetelor și-l lovi drept în frunte, cu atîta putere, încît sîngele apăru îndată. Toți voiră să se repeadă către Maria, care aruncase, — iar Aldea, oprindu-i cu o mișcare, muie batista într-un pahar cu apă, își acoperi rana cu dînsa, și voi să facă un pas către Maria. Cînd se sculă, ameți de durere și căzu pe un scaun. Ea, la vederea singelui, care curgea șiroaie pe obrazul rănitului, leșină.

Situația devenea grea. Cîțiva dintre prietenii lui Aldea, îl puseră într-o trăsură și-l duseră la otel. Ceilalți, împreună cu mama ei, rămaseră lîngă Maria, — care, o jumătate de ceas, stătu ca moartă.

După ce-și veni în simțire, cea dentii vorbă pe care o rosti fu ca să întrebe de dînsul.

— Unde e bolnavu? zise, sculîndu-se pe cotul drept.

— S-a dus acasă.

— Dați-mi un pahar cu apă și să mergem și noi.

— Unde să mergem? De-abia poți să vorbești, și vrei să te duci?

Ea, ca și cum ar fi vrut să arate cît e de sănătoasă, se sculă drept în picioare și se îndreptă spre ușe.

— Cine vrea să vie cu mine, să vie.

Și fără a mai aștepta pe nimeni, se aruncă într-o trăsură și se duse la otelul lui Aldea.

Acesta se liniștise puțin și dormea. Ea nu voi să asculte de nimeni și intră la dînsu. Bolnavu se odihnea cu o mîină la cap, care trebuia să-i pricinuiască dureri mari, iar cu cealaltă atîrnînd în marginea patului. Aldea era frumos. Rănit și palid, prin sîngele care-l pierduse, semăna cu Crist coborît după cruce. Ea îngenuncha înaintea patului, și, ca o Magdalină vinovată, își lipi buzele de mîna lui și stete în această umilă prosternare, pînă ce bolnavul se deșteptă. Cînd o văzu lîngă dînsu, o întrebă cu vocea slabă și cu un zîmbet care arăta că iartă tot:

— Pentru ce ai venit să mă vezi, dacă vrei să mă omori?

Ea începu a plînge și a-i acoperi mîna de sărutări. Apoi 'i zise încet:

— Iartă-mă și nu vorbi.

Două zile nu se mișcă de la capul lui, și, a treia zi, cînd Aldea era mai bine, ea începu a-i spune viața ei, mizeriile cîte le îndurase, golul ce-l simțea în suflet pentru că nu iubise pe nimeni, disperarea ce o apuca uneori, dorul de a muri ce-l avea mai nainte de a-l fi văzut, și mulțumirea că l-a putut întîlni spre a nu se duce din lume fără să fi iubit.

— Crede-mă, îi zicea adesea, nu sunt atît de rea pe cît am aerul. Am urît pînă acum pe bărbați, pentru că nici unu n-a știut să mă facă a-i iubi. Dacă te-aș fi-ntîlnit mai demult, aș fi fost cu mult mai bună. Putea-vei tu să crezi vreodată și să înțelegi cît de mult te iubesc?... Ia-mă cu tine, du-mă într-un fund de codru, fă-mă sclava ta, omoară-mă dacă vrei, — și voi fi fericită, te voi binecuvînta. Suntem amîndoi

din aceeași țară... da, dacă te-aș fi omorît aș fi murit lângă tine. Matei, ia-mă, du-mă...

Și începea din nou să-i sărute mâinele, ca o sclavă.

5 Această viață țină vreo zece zile pînă ce Aldea se restabili de tot. Treburile sale îl chemau la București. El făgădui Mariei că se va întoarce s-o ia cu dînsu. Ea înțelese și dădu trist din cap.

10 — Vei veni, sau nu vei veni, eu îți sunt datoare toată fericirea mea. Să știi că pe cît voi avea o scînteie de viață în mine, voi trăi ca să mă gîndesc că te-am iubit. Adio.

Și astfel se despărțiră. Ea îi scrisese vreo doi ani de-a rîndu, spunîndu-i tot aceleași frumoase lucruri. După doi ani nu mai auzi nimic de dînsa.

15 De la această întîmplare trecuseră vreo cinci ani. Aldea se afla o dată în Galați, dus după interesele sale, cînd se-ntîlni cu un vechi camarad de școală, pe care nu-l văzuse tocmai de cinci ani. După ce vorbiră despre multe alte lucruri, Aldea își aduse aminte de Maria.

20 — Ții mult s-o vezi? îl întrebă prietenul său.

— Foarte mult.

— Haidem atunci la ea.

Trăsura se opri în marginea orașului.

25 Aldea întîrzie un moment în poarta cimitirului.

— Cum, a murit?

— Acum doi ani, — de oftică. Hai s-o vedem.

30 În fundul cimitirului era un mormînt, cu cîteva flori, deasupra căruia se întorcea o salcie tînără și verde. Prietenu lui Aldea se plecă spre dînsu și-i șopti încet:

— Îi plăcea mult umbra... și a zis murind că aveai dreptate...

SINGURĂTATEA

D-lui Ioan Mincu

5 Ceahlăul, mărețul munte, își isprăvește înălțarea sa către cer, printr-un pisc împrejurul căruia nici un vlăstar, nici o buruiană, nu îndrăznește să crească. Pe cremenea de care vînturile cerului se lovesc cu turbare, stă lipit mușchiul subțiratic; el învelește
ici și colo goliciunea sălbatică a pietrii, părăind că
vrea să arate înălțimilor aeriane cum viața se ridică
mai sus decît chiar pămîntul.

10 La mijlocul său, muntele se rupe într-o crăpătură adîncă, care, spre răsărit se deschide, iar spre apus se strînge, formînd o peșteră surdă în pîntecul pămîntului. Pe părății prăpăstiei cresc pomi uscățivi, rădăcini de mure sălbatecă, cîte o scorbură de copac, înăuntrul căreia zăpezi din alte veacuri stau ascunse.
15 Pe aceste vîrfuri, în aceste crăpături, nici urșii munților, nici paserile codrilor, nici brazii, nici căprioarele, nici vînturile pămîntului nu ajung. Cînd și cînd, cîte o margine de stîncă se repede, căzînd, în adîncimele ce se deschid sub dînsa, cu un zgomot sălbatic, asurzitor. În fundul văii, albia pe care se scurge un mic lac din peșteră, schimbă tabloul cel trist. Ghețurile și zăpezile dispar. Frigul se pierde. Tăcerea cea vecinică e întreruptă de șoapta murmurătoare ce o face apa spălînd pietrișul din vale.

25 Înăuntrul peșterii locuiește zîna piscului: *Doamna Singurătatea.*

Ea e o femeie tânără, oacheșă, cu părul lăsat tot-dauna pe spate și purtînd dasupra lui cîteva crengi de mure înflorite.

5 Prin crăpăturile peșterii, soarele străbate cîte-odată spre a lumina fața lacului, al cărui fund e așternut de un nisip colorat în mii de fețe. Razele cari cad pe stratele de zăpadă sunt reflectate alb, și, în apă, ele trag dungii de lumină descompusă, la cari stăpîna locului se uită cu mirare.

10 Ea nu iese din peșteră decît foarte rar. Cînd norii cari înconjură Ceahlăul se înfundă în văile rîpoase, sau se lipesc de celelalte vîrfuri, ca niște caiere, Singurătatea trage din lacul peșterii sale cîte o tulpină de copac, care îi slujește de luntre, și cu dînsa își dă drumu pe pîrîul ce curge din peșteră. Unda o
15 duce lin, printre malurile înalte ale rîpei, pînă o scoate într-un mic șes, format de o stîncă cu mușchi, unde Singurătatea se oprește, lăsînd scorbură de copac să se ducă. Acolo se așază pe mușchiul moale, și, tăcută, privește înainte.

20 Sus se desfășură bolta senină a cerului, cu imensitatea sa impunătoare; jos se mișcă mase negre sau alburii de nori, pe cari soarele îi tivește cu panglici de purpură. Mai sus decît dîșii în văzduhul nețărnut, cîte o
25 pată pribeagă fuge, rostogolindu-se ca un bulgăre de zăpadă pe fundul albastru al cerului.

Singurătatea privește totul cu indiferență. Din cînd în cînd notează ceva într-o carte veche ce o ține pe brațe. Ea scrie *istoria Vremii*. Ici și colo o pagină, păstrată oamenilor, vorbește de Christos, de Zimmermann, de Lamartine, de Young, de Beethoven. O
30 filă e consacrată întregă numelui lui Musset, cu aceste cîteva cuvinte: *Ami, je suis la Solitude*¹. Cum au ajuns toate acestea pînă la dînsa, nimeni nu poate ști. Se bănuiește că Singurătatea trăiește peste tot, și că chiar în cele mai zgomotoase locuri sunt colțuri
35 oprite de dînsa. Cînd nu mai are nici un unghi unde să se ascundă, Singurătatea găsește totdauna un suflet în care să se-adăpostească. Sufletele acestea sunt
40 și ele unghiuri, numai, sunt unghiuri ascuțite.

Singurătatea mai iese din peștera sa în lunile de vară. Prin iulie, cînd serile calde ale munților cobor liniștea cerurilor pe pămînt, apare zîna vîrfului spre
5 vale, și, printre stîncile rîpoase, adesea se coboară pînă la cășeriele Ceahlăului. În apropierea lor se oprește.

Noaptea aprinde pe cer dumnezeieștile felinare magice cari licăresc fixe sau dispar în haosul posomorît al boltei tărielor, descriind un arc de foc spăimîntător, care deșteaptă în sufletul Singurătății
10 suspinul regretului. Pe la stîne, glasul cavalului cheamă la somn. Notele lui lungi și adormitoare răsună în tăcerea nopții ca o profeție din altă lume, și firea întreagă se pregătește la odihnă. Cu încetul nu
15 se mai aude nimic, nu mai mișcă nici o frunză, nu se mai vede nici o umbră. Numai la rari intervale cîte un chiot lung mai întrerupe pacea pămîntului. Sunt ciobanii de la stîne, cari par a face streajă munților. Puțin, și, și aceștia sunt coprinși de vraja
20 somnului. Atunci Singurătatea, rămasă în picioare pe marginea unei stînci, pare mai înaltă decît este. Împărăția sa e întreagă, desăvîrșită. Ea își pune mîna ca apărătoare în dreptul frunții, pîrînd că vrea să nu zărească nimic din luminele cerului.

25 — Singură! pronunță încet, sunt singură... întotdauna singură!

Iar din valea Dunării depărtată, un disc de foc uriaș se înalță pe pînza neagră a cerului, pîrînd că
30 vrea să surprindă emisferul nostru în taina în care-l cufundă noaptea. Luna, curioasă, se ridică peste văi și peste vîrfuri ca un glob aprins, răspîndind în jurul său raze galbene. Ea seamănă cu o făclie a cărei singură lumină nu poate goni tot întunericul unui monument. Lumea e monument profan; luna făclie sacră.
35 Singurătatea, îndată ce vede discul de foc suind valea cerului, fuge.

Cînd ajunge acasă, prin unghiurile peșterii răscolește condicele arhivelor sale, și, printre ele, găsește un mic volum pe care-l citește adesea, care-i place,
40 dar pe care mai niciodată nu-l înțelege. E o carte venită de la oameni. E *Raphaël*².

Ea găsește într-însa descrieri de viață munteană, tablouri frumoase, filozofie, tristețe... — și le înțelege pe toate. Dar mai găsește o curiozitate: la fiecare pagină, același nume de femeie vine să încununeze tabloul sau să îndulcească filozofia, or să stingă tristețea. Găsește cuvântul *amor*; vede că el exprimă un sentiment; adesea strânge cartea pe genuchi și se gîndește... dar nu înțelege.

Atunci, cuprinsă de urît, scrie, căscînd, pe cea din urmă pagină:

Ami, je suis la Solitude.

PATRIE ȘI POEZIE

Timpul poeziei a zburat cum zboară un vultur îmbătrînit după virfurile stîncilor sale, și merge să moară într-o vale adîncă și singuratică. Ne-am făcut toți oameni, ne-am făcut adică un fel de cocostîrci, cari umblăm cu pași îngrijiți pe marginea lacurilor, spre a ne căuta broaștele și gușterii cu cari să ne umplem gușile. Nu mai vrem să știm nici de liniștea apei, nici de farmecul valului, nici de vîntul ce leagănă virfurile mătăsoase ale trestielor, — nimic. Pe umerile noastre, îmbătrînite de nevoi, purtăm, ca dromaderii Asiei, povara ce ne-o aruncă mizeria, și oftînd sau adesea rîzînd, ajungem la capătul drumului, sfărîmați, sătui, dezgustați și ne depunem povara pe grămada de pămînt ce e scoasă dintr-o groapă umedă, în care vom intra ca să dăm pămîntului aceea ce i-am luat: pămîntul. Și, lucru curios, și atunci încă, mulți dintre noi murim cu regret. Lașitate! Îngustime de suflete!

Priviți-vă în urmă. Fiecare aveți un tată, o mamă, o soră, un prieten, un vecin, care s-a interesat de d-voastră mai mult sau mai puțin. Dacă a fost tatăl sau mama cei cu cari ați crescut, acești oameni, prin excelență oameni, i-ați văzut luptînd cu mizeriile vieții: unii săraci, alții bolnavi, alții stăpîniți de setea de a parveni, alții parveniți și căutînd să răstoarne pe protivnicii lor, toți în sfîrșit avînd o traistă de zdrențe

și de petice cu cari-și coasă zilnic haina vieții. Negreșit că, fiind încă copii, ați avut ocazie să citiți, în fața lor, vreun abecedar sau vreo carte de povești, în care să întâlniți vorba *poezie* sau vorba *zină* sau aceea de *fară* și să-i întrebați:

— Tată, ce însemnează asta: *poezie*?

Și el să vă răspundă:

— Poezie însemnează, dragu tatei, o scriere, cum e de pildă povestea din abecedarul tău, în care un om învățat și cu dar de la Dumnezeu, spune celorlalți oameni chinurile sufletului său, sau bucuria, sau întristarea sa, — or cîntă verdeața codrului, sau vitejia soldatului, sau dorul de țară, în sfîrșit, toate lucrurile frumoase pe cari puternicul Dumnezeu le-a dat oamenilor și pămîntului. Iată ce însemnează *poezie*.

— Frumos, tată.

— Vrei tu să te faci poet?

Copilul, care sunteți d-voastră, rîzînd pe jumătate și dînd din cap zice:

— Vreau.

După ce mai trece puțin ați întrebat poate din nou:

— Dar *patrie* ce însemnează, tată?

— Patrie însemnează, copilul meu, bucata de pămînt pe care trăiesc toți cei de-un neam cu tine; țara în care te-ai născut și crescut; locul unde se vorbește limba ta; orașul în care șezi; pămîntul pe care umbli; iarba pe care o calci în picioare; biserica în care te închini; mormîntul unde e îngropat bunică-tău, bunică-ta, frate-tău, mătușe-ta și toți din neamul nostru. E lucru sfînt patria, dragul meu. Învață-te să te închini la numele ei, ca la numele celui mai mare bine. Dumnezeu, patria și cinstea strămoșească, iată cele trei lucruri de cari trebuie să nu te despărțești pînă la moartea ta. Adesea poezii cei mari sunt și mari patrioți. Astfel au fost la noi Bolintineanu, Const. Negruzzi, Alecsandri și alții.

Copilul, cu inima plină de acel ceva, încă necunoscut bine, care se cheamă patrie și *poezie*, sau numai patrie, or numai *poezie*, se duce și se culcă, — adică vă duceți și vă culcați.

A doua zi, întorși de la școală, luați cartea și o deschideți din întâmplare la fila pe care stau tipărite versurile — acestea:

Mîine va veni străinul

Să te prade, țara mea,

Mîine îți vor smulge sînul,

Mîine te-or îngenuchea.

Cum se poate, vă ziceți. Mîine să vie streinul să prade bucata de pămînt pe care trăiesc toți cei de-un neam cu mine? Mîine se vor da orgiilor venetice locul unde se vorbește limba mea; biserica în care mă închin eu; mormintele în cari odihnesc oasele strămoșilor mei?... Tata a zis că fiecare om e dator să-și apere țara cu brațele și pieptul său.

Și cu sufletul plin de indignare vă duceți la tata să întrebați ce-nsemnează aceasta.

Tata, dacă e arendaș sau proprietar, se-ntîmplă să ție cam acest discurs vîtafului său:

— Du-te în piață și ia o sută de căpățîne de varză ca să le punem la murat. După aceea...

— N-ajung, boierule, o sută de căpățîni.

— Cum n-ajung? Vrei, se vede, să-ți ții și casa ta din varza mea. După aceea să dai locurile de pe baltă la oameni. Să oprești grindu pentru noi. Ia zece vedre de spirt și le amestecă cu douăzeci de vedre de apă — două vedre de apă la vatra de spirt, bagă de seamă — spre a face rachiu pentru oameni. Du calul cel pîtenog...¹

Tocmai atunci intrați d-voastră în cancelaria tată-lui repetînd plini de indignare:

Mîine va veni străinul

Să te prade, țara mea,

Mîine îți vor smulge sînul,

Mîine te-or îngenuchea.

— Ce-nsemnează asta, tată? D-ta mi-ai spus că e lucru sfînt *țara* în care se naște cineva. Pentru ce să nu mergem să ne-o apărăm cu brațele noastre?

Tatăl, supărat că l-ați întrerupt de la treabă, — numește aceasta *treabă*, — vă ia frumusețel de mână și, zvîrlindu-vă în odaia cealaltă:

— Diavole, zice, vii să mă întrebi despre țară și despre fleacurile tale poetice, tocmai cînd sunt cu omu în treabă! Marș dincolo!

Și cam minunați de această repede schimbare a autorului zilelor d-voastră, treceți, jumătate pe sus, jumătate pe jos, în odaia de-alături. Aici încep reflecțiunile: se vede că țara și poezia nu-i tocmai lucru mare, de vreme ce tata (orice tată pentru un copil este emblema perfecției omenești), de vreme ce tata spune că-i fleac. Patrie și poezie!... fleacuri.

Și astfel, cu patrie și poezie vi se amestecă în cap cele din urmă cuvinte ale tatălui cu vâtafu: „zece vedre... varză... patrie... pîtenog... rachiu... poezie...” Și adormiți cu o tristă sarcină în suflet care vă face să începeți a ofta de la vîrsta de opt ani.

Dacă din nenorocire unii dintre d-voastră sunt, iertați-mi expresia, destul de nebuni ca să-și păstreze iluziile despre țară și poezie pînă mai tîrziu, — și dacă au început a lucra ceva, a scrie, a se devota unei idei sau unei cauze mari, — părinții, și cu ei toată lumea cealaltă, sunt acolo ca să zică: „frumos, dar n-aduce parale.” Cînd vreunul dintre d-voastră, indignat de mîrșeviele vreunei guvern, sau atins în demnitatea sa de om, nu se sfiește să zică: destul, ajunge, jos cu îngenuncherile țării, înapoi cu nepotismul și ocrotirea oamenilor de nimic, — vine îndată tatăl cu droaia de prieteni și cunoscuți, cari vă cîntă să încetați cu aceste lucruri, căci aveți nevoie de sprijinul guvernului; să căutați a linge astăzi mîinile pe cari le-ați scuipat ieri; să vă vindeți pana ca să mîncăți pîine; să vă scoateți pălăria pînă la pămînt înaintea cutărui sau cutărui domn, dacă vreți să aveți pălărie, și altele și altele. Astfel că, după cîțiva ani de o astfel de viață, te simți aproape convins că așa trebuie să meargă întreaga viață omenească.

Iată-te dar om, adică: iată-te profesor, iată-te gazetar, iată-te magistrat, iată-te arendaș, iată-te

orice, cu condiție numai să nu mai zici patrie și încă mai puțin poezie.

Și în adevăr, ori uiți amîndouă aceste cuvinte, și ajungi orice, or le repeți numai spre a înșela și asurzi lumea, și iar ajungi orice; sau le repeți din convingere și numai pentru că nu poți să faci altfel, și atunci mori în spital.

Oameni nemulțumiți de timpurile lor se cred veniți prea curînd, într-o lume prea mică; sunt însă și alții cari se cred veniți prea tîrziu și se simt prea mici pentru această lume prea mare...

O... fericite republice ale evului-mediu! Timpurile și oamenii voștri sunt astăzi... *rari nantes in gurgite vasto**.

* *Rari naufragiati* (plutind) *pe întinsul abis*, versul 118 din cartea I a *Eneidei* lui Vergiliu.

ORFANELE
(Fragment)

Sunt patru: cea mai mare pare a personifica *durerea* care simte dar tace; cea de-a doua seamănă cu *durerea* care simte și plînge; cea de-a treia plînge fără să simtă și, cel de-al patrulea, un băiat, doarme.

5 Cea dintîi privește drept înainte. E cu neputință să nu crezi în suflet, uitîndu-te în ochii ei. Sub gene lungi se ascunde o privire sfioasă, rugătoare și atît de curată, încît, prin transparența luminei, ți se pare că ai putea citi întreaga gamă a gîndirei. Privi-
10 rea ei e o armonie. A plîns. Lacrăma care se zărește atîrnînd de geană e cel mai sfînt mărgăritar, crescut pe deșertul unei inimi în care durerea a lăsat un adevărat pustiu. O rază de lumină venind din sus, zugrăvește o linie albă pe profilul nasului, care, fin și puțin
15 înclinat spre gură, dă figurii o stranie înfățișare de geniu femeiesc, de martir. Gura e desinată numai din linii drepte. Buzele sunt subțiri. Acea gură, în alte timpuri și-n alte situațiuni, ar ști să găsească accen-
20 tele celor mai sublime stanțe ale lui David¹; ar impro- viza ca Corina²; ar săruta un sfînt cu pasiunea Ma- riei fecioarei, și, cu deosebire, ar ști să șoptească cel mai dulce cîntec de adormire unui înger copil. De aceea ursita i-a și scris în cartea vieții că-și va
25 petrece o parte din tinerețe legănînd un copil — pe fratele ei. Fruntea, acea oglindă a cugetării, este înaltă și netedă. Abia dacă se formează deasupra

sprincenelor o mică adîncitură umbrită, semn al adîncimei ideilor, și la cele două extremități, lîngă păr, două puncte luminate, semn al nobleții lor. Părul încadrează figura cu bogăție, dar e strîns modest îm-
5 prejura capului și acoperit, pînă la jumătate, de un crep negru.

Iată portretu celei dentii. Trecînd pe lîngă dînsa e cu neputință să nu te simți atras de acea privire, uitată în timp, înecată în durere. În fața ei cele mai
10 deosebite sentimente: ură, durere, veselie, indiferență chiar, se prefac într-o curioasă senzațiune, care por- nește din inimă, și, în ochi, se traduce prin lacrimi. Plîngi înaintea ei, te simți mai bun, fiindcă ea însăși este portretul bunătății care însă nu plînge ca să
15 ne întristeze pe ceilalți.

Cea de-a doua este geniu tinereții bătînd la ușa traiului. Intră pe această poartă îmbrăcată în doliu.

Nu știu de ce am găsit totdeauna o poezie tristă, adînc tipărită pe unele figuri femeiești, care m-a
20 făcut să cred că durerea la-nceput a trebuit să se nască femeie.

Această figură, văzută în profil, este cea mai ome- nească expresie a suferinții. Trăsurile cam neregulate sunt unite cu o măiestrie de penel care te face să cugeți
25 la figurile lui Michel Angelo, la acele fericite ființe găsite în lumea pe care și-o creează fiecare geniu și cari rămîn eternele expresiuni ale simțimentelor. Dacă florentinul ar fi făcut vreodată portretul Vic- toriei Colonna, sunt sigur că el ar fi semănat cu această
30 siluetă, — dacă Perrault ar fi zugrăvit-o ca pe o femeie mai în vîrstă.

Este atîta expresiune de durere, atîta osteneală de a suferi și de a plînge în această făptură, încît
35 ți se pare că la cea mai mică mișcare ce o va face, corpul se va anihila, se va stinge ca o gîndire, sau, dacă va trăi, va fi cel mai sfînt vas care va coprinde cea mai divină scînteie de suflet:

Tu fais l'homme, o Douleur! oui, l'homme tout entier,
Comme le creuset l'or, et la flamme l'acier,

Comme le grès noirci des débris qu'il enlève,
En déchirant le fer, fait un tranchant au glaive;
Qui ne t'a pas connu, ne sait rien d'ici-bas,
Il foule mollement le terre, il n'y vit pas*.

UNDE DE VARĂ

Oamenii onorabili dar săraci sunt ca pomii cari
înfloresc fără să lege. De aceea pentru precupeți ei
n-au nici o valoare.

*

5 Sufletul este aripa omului. Tocmai de aceea sunt
mulți cari zboară pe jos.

*

Conștiința secolului nostru a ajuns o simplă ches-
tiune de instalare: fiecare căutînd să șeară mai comod,
se întîmplă că tot bogații o au mai încăpătoare.

*

10 Pentru cea mai caldă și mai binefăcătoare rază
se vor găsi oameni cari să umble cu umbrele.

*

Moartea unui scriitor toarnă în călimara criticilor
și a biografilor săi cerneala adevărului.

*

Sunt mai puțini oameni pe lume cari nu știu să vor-
bească decît de cei cari vorbesc ceea ce nu știu.

*

15 Literatura este testamentul unui popor.

* Lamartine: *Hymne à la douleur* (nota lui Duiliu Zamfirescu).

*

Opiniunea publică e o plantă care se învîrtește după voința oamenilor superiori, cum se învîrtește floarea-soarelui după astra zilei.

■

5 Cei cari mor pentru țara lor, mor ca să nu moară niciodată.

*

Cunosc o țară în Europa, în care a deveni cineva ministru însemnează a-și ridica averea la patrat și-n același timp a-și extrage rădăcina cubică a considerațiunii de care se bucură.

■

10 Amorul este o trestie de zahăr din care gustă mai mult ipopotamii.

■

15 Poeții sunt un fel de cocoare pribege, al căror glas, cînd ne vine din înălțimile cerului prin care zboară, este fermecător și dulce, — cînd însă ne vine din apropierea curților, în cari trăiesc multe cocoare, e strident.

*

20 Omenirea s-ar putea asemana cu pasărea japoneză cormoranul, care nu prinde pește pentru stăpînul său decît din momentul ce nu-l mai poate înghiți pentru sine.

*

Cei ce visează prea mult și au sufletul plin de prea multe speranțe, să bage de seamă un lucru: umbrele, cari se aseamănă foarte mult cu visele și cu speranțele, atunci sunt mai mari cînd soarele e mai spre apus.

*

25 Nimic nu-ți dă o mai exactă idee de ceea ce a ajuns a fi omul în secolul al XIX, decît balonul: nu știe unde merge, dar zboară.

■

Unii scriitori se aseamănă cu curcanii: cînd le vorbești binișor și-i lauzi se umflă-n pene; cînd însă

le fluieri, își răspund bolborosind. De aceea, în interesul armoniei universale, e bine să nu superi pe scriitori.

*

5 Modestia este pentru mulți oameni ceea ce sunt gogoșile de mătase pentru gîndaci: sub modestie și sub mătase se ascund multe diformități.

*

A căuta cineva să-și scuze toate actele ce le săvîrșește, prin numele pe care-l poartă, este a se feri de arșița soarelui punîndu-se la umbra unui măgar.

*

10 Iată un ciudat lucru: printre florile de grădină și de seră sunt foarte puține cari să nu moară toamna; printre florile de cîmp sunt unele cari nu mor nici-odată.

NOVELE

(1888)

[CUVÎNT ÎNAINTE]

Societatea românească contemporană are, pînă acum, două manifestări puternice în proza literaturii propriu-zise: stratul cel mare al țăranului, pe Slavici, stratul mahalalelor și al orașelelor de provincie, pe Caragiale.

5 Nu știu dacă în succedarea acestor doi autori este o paralelă conștientă cu straturile pe cari le reprezintă literatura lor, sau dacă nu cumva ei vin unul după altul fără voie-le și numai pentru că dezvoltarea straturilor s-a urmat așa și nu altfel, și deci și manifestanții lor tot astfel trebuiau să se urmeze. Nu știu, cu alte
10 cuvinte, dacă literatura lui Caragiale nu a trebuit, fatal, să vie după a lui Slavici, și acum nu știu iar dacă literatura care va veni după a lui Caragiale nu va fi, fatal, a straturilor corespunzător, stratul de deasupra.

15 În privința așa-zisei Elocuțiuni retorice, cred că sarcina lui Slavici și a lui Caragiale a fost mai ușoară, decît va fi a celor ce se vor încerca să studieze stratul din urmă.

20 Țăranul, cînd își exprimă impresiile, are la îndemînă limba lui bogată și viguroasă, pe care nici moda nici împrejurările trecătoare nu au schimbat-o. Mărginașul care se duce la Inion și polițaiul cu pașpatru de steaguri, scîlcie neologismele și le amestecă cu provincialisme și barbarisme supărătoare. Sufletește, el este
25 ființa cea mai ibridă și mai falsă. Dar caracterul lui constă tocmai în această lipsă de caracter, și un om

cu talent cu cât l-o lăsa mai în elementul lui, cu atîta are să-l izbutească mai bine¹.

Dar pentru stratul de care ne ocupăm noi?

5 Ca să înțelegem și mai bine această întrebare, să luăm bunăoară pe Dadiana din Subprefectul. În viața reală această ființă aleasă — căci pentru mine arta stă tocmai în alegerea adevărului — vorbește, în generalitatea cazurilor, mai numai franțuzește, și chiar cînd o vorbi românește, vorbește o limbă așa de pestrîță, încît, literaricește, ea e neexistentă. Trebuie să o dai
10 astfel? sau trebuie să nu te ocupi de felul acesta de femei, foarte fine și foarte interesante, — ci să aștepti pînă ce timpul și o cultură mai întinsă le va impune limba lor? Iacătă întrebarea.

15 Cred că trăiește, excepțional, chiar în clasa Dadianei, și, mai jos, în clasa Locotenentului Sterie, o mîndă de familii, care, cetînd literatura românească și avînd o cultură generală cu mult mai întinsă, au ajuns să formeze o limbă uzuală curată, ba chiar elegantă. Nu
20 e oare acesta drumul pe care trebuie să punem novela și romanul nostru? Astăzi, cînd citești literatura românească din ultimii 50 de ani, Costachi Negruzzi, printre toți contemporanii lui, te minunează cu limba curată și statornică ce o vorbește, și orcare pagină din
25 Păcatele tinereții or din Sobieski la Monastirea Neamțului² pare scrisă ieri. O întărire puternică a acestei păreri a dat-o d-nul Burada în Cronica sa muzicală a orașului Iași³. Pe cînd toți ceilalți critici ai timpului întrebuintează cuvinte ca politie, poftorește, talant ș.a., Costachi Negruzzi scrie un articol foarte
30 curtenitor, în Albina românească, despre un concert dat de celebra Eleonora Neumann, la anul 1839, adică acum 50 de ani, și ai jura că acest articol e scris azi, de un bun scriitor. Costachi Negruzzi a mers, prin
35 urmare, cel puțin cu 50 de ani înaintea generației sale, și a mers just, fiindcă limba lui de la 39, cînd nu era nimic format, este absolut limba noastră de la 88, cînd tot mai e ceva, literaricește vorbind, statornic.

Deci, în această privire, cred că este o năzuință dreaptă de a încerca o formă literară pentru schimbul de gîndiri și de simțiri mai alese, cari pînă aci se făceau în limbă străină sau într-o românească pe care literatura cu
5 nici un preț n-o putea primi.

D. Z.

NOAPTE BUNĂ

I

Se ridicase dinspre răsărit luna plină... De sus și pînă jos, între cer și pămînt, se desfășura o trîmbă de lumină prietenoasă, care parcă voia să acopere lumea cu un cort căldicel, spre a o feri de răcoarea nopții și a-i aduce visuri de vară.

Hîrșova se odihnea, cu casele sale albe, în malul Dunării, ca un pelican de baltă în stuf, de marginea lacului. În răsăritul lunei, minarele subțiraticе își întindeau gîtul peste acoperișuri, cătînd parcă să se uite în umbra ulițelor înguste. Prin tîrg nu se mai zărea nimeni. La cafeneaua lui Mehemedă se făcea încă puțin zgomot, fiindcă sosiseră de cu vreme niște barcagii greci, cari puneau la rînduială un butoiăș cu mastică. Nu trecu mult însă, și hoguea, în tăcerea nopții, se auzi urlînd rugăciunea de seară din vârful unei minarele. Mehemedă dete pe greci afară, și Hîrșova adormi...

È un nespus farmec a fi deștept cînd dorm turcii, și mai cu seamă farmecul e mare cînd turcii dorm pe apă, ca la Hîrșova.

Pe luciul Dunării luna așterne un drum de argint, în sclipirea căruia ai crede că tremură toate stelele cerului, dacă pe ele nu le-ar fi stins steaua cea mare a nopții. Un praf scînteietor se prinde de fiecare creștură de val și se duce în jos, spre a sufla cu argint toată apa, pînă în marginea malului drept, a

căruia umbră trage un chenar negru d-a lungul Dunărei, pînă hei!... departe, spre Borcea.

În adăpostul ce-l alcătuiesc stîncele cele mari, numite *canarale*, din dreapta și din stînga Hîrșovei, stau ancorate cîteva ceamuri turcești, un caic de bucate, vreo două bărci grecești și un șir întreg de lotci lipo-venești, cari, trase jumătate pe uscat, au aerul unor trăsuri așezate la rînd. Umbra catargurilor și a frînghiilor se întinde pînă în depărtare, scriind pe suprafața strălucitoare a apei o horbotă încîlcită, care se mișcă pe rotunjitura valurilor ca o dantelă neagră pe un sîn plin.

Pe una din aceste canarale trecea în seara aceea președintele tribunalului din Hîrșova, venind din satul Varoș, o mahala locuită numai de români, la gazda sa.

Președintele tribunalului de ocol din Hîrșova era un băiat ca de treizeci și cîteva de ani, nalt, smead la față și voinic. Despre frumuseță... el era mulțumit de dînsa, și femeile, asemeni, și deci și noi asemeni.

Adus în Hîrșova din București, unde fusese slujbaş toată viața lui, se poate lesne înțelege că-i era urît. Ministrul justiției de pe atunci auzise că domnul jude de la secția III-a e cam slobod la gură și, după ce-l poftise în mai multe rînduri, prin prieteni, să-și mai puie strejă ocărilor, sfîrșise prin a-l *înainta* la rangul de președinte de tribunal în Dobrogea.

Omul nu era rău de la fire, dar semăna cu acea nenumărată mulțime de tineri români cari rîd, cu cauză sau fără cauză, de toată lumea, fac curte în București la întreaga suflare femeiască, trecînd prin toate rangurile: de la fetele de magazin pînă la cele mai înalte doamne. Specia noastră fusese amoretat de mai multe ori și totdeauna cu o convingere ce-i făcea onoare. Atîta avea bun numai, că nu ținea mult la furie. Cînd îl apuca, se trudea ca un mucenic pînă prindea de rostul afacerii, și de-acolo, în cîteva zile, da înapoi ca o gîrlă de munte. De altfel, era foarte galant. Nu rămăsese teatru, concert, cafenea, baluri, în care să nu strălucească cu banalitatea sa.

Și acest creștin să fie luat din mijlocul nimicurilor
bucureștene, cu care se îndeletnicise de mic copil,
spre a fi dus în Dobrogea... crud lucru!

5 Spre a nu ponegi însă magistratura veacului în fața posterității, trebuie să spunem și ceea ce avea bun.

Domnul președinte al tribunalului de ocol Hirșova, cu tot disprețul lui pentru ceilalți oameni, nu se iubea pe sine prea mult. Când nu mai avea de cine să ridă, o lua binișor spre malul apei, și acolo se așeza pe o grindă de catarg, ce sta trîntită în nisip de ani întregi, și se pierdea pe gînduri... În cursul mola-

10 tic al apei, urmărirea rotocoalele ce le făcea spuma, pînă ce nu le mai vedea cu ochii și, în mijlocul lor,

15 arunca cîte un crîmpei din gîndul fără socoteală ce-l stăpînea, parcă ar fi vrut să i-l ducă valul credin-

20 cios pînă în apele mării, spre a i-l îneca în imensitate. Când soarele apunea, și apunea totdeauna în Dunăre, globul lui de aur vîpsea creasta alburie a undei cu un roș de purpură atît de viu și de curat, încît sufle-

25 tul, primind prin ochi impresia armoniei dinafară, radia căldura colorii printr-o rază de bunătate duioasă, adimenitoare.

25 Atunci, într-adevăr, președintele tribunalului era omul cel mai blînd și mai simplu de pe pămînt. Saadîc, ușierul lui, venea, de-abia călcînd pe nisipul cel moale, și-l deștepta din visuri, spre a-i aduce aminte că-l așteaptă prînzul. Aici vorba *prînz* este mai mult un eufemism, fiindcă toată masa se reducea la un pahar
30 cu mastică și la o friptură de oaie.

În seara despre care se vorbește la începutul acestei istorisiri, președintele tribunalului își avea cuvintele lui puternice pentru care trecea pe deasupra canarelei celei înalte. Întorcându-se de cu vreme, tot pe același drum, de la Varoș, zărise pe culmea dealului, în ograda cadiului, o femeie care părea a fi tânără, stînd în capul unei prispe, în picioare, cu mîna dreaptă întinsă în sus, de-a lungul unui stîlp ce lega streșina de prispă, și cu obrazul rezemat de mînă. Președintele o luase cam la o parte din drum, spre a o putea

(De la Strabuni)
Străbunⁿⁱ noștri

Cassia Longin

Debia

Derelak

Dec 1947

Donna Uzinas

Cor de fânare, - Păști - Boiere, - Uniceasa
Gaste sălărească, - sclavi romani, - popor.

Amul 104 d. ok.

Actul I (Pudran Borson)

[illegible]

Чегениз хайрчолсун.
Хооптө - бунга

[illegible]

Manuscrisul primei pagini a nuvelei *Noaptea bună*; numeroasele modificări de text sînt făcute în urma lecturii cu Maiorescu și a sugestiilor lui

5 Aşa cum o vedea el de departe, i se părea că trebuie
să fie foarte frumoasă. Că avea să-i placă şi de-aproape,
nici că mai era vorbă. Lasă că mai întâi era femeie,
şi, ca atare, avea tot dreptul să turbure mintea unui
magistrat, dar apoi era şi turcoaică, o calitate pe care
10 dînsul n-o cunoscuse încă, printre multele şi feluri-
tele calităţi ce studiasă la sexul protivnic nouă.

15 Ea era îmbrăcată, pînă la brîu, cu o bundă de catifea neagră, cu colțuri răscoite, cari lăsau să se vadă pe dedesubt o cămăsuță de borangic galbenă ca lămîia; de la brîu în jos purta niște șalvari vișinii, largi cît o roche, și tocmai jos strînși împrejurul gleznei, ca șalvarii bărbătești. În picioare, papuci de fir și de catifea. Capul nu i-l putuse videa destul de bine, fiindcă era departe. Zărise însă un obraz rotund și
20 alb ca laptele, un păr castaniu și lucios ca mătasa porumbului, tăiat scurt împrejurul gîtului și... ce-i trebuia mai mult!

25 Acestea erau cuvintele, foarte puternice, pentru cari preşedintele tribunalului trecea peste canaraua cea înaltă, seara, pe lună, când hogea cînta, din vârful minarelei, rugăciunea de noapte.

E bine să se știe că donna Dulcinea din Toboso, care avusese onorul de a pune pe drumuri pe nobilul stăpîn al lui Pança, nu se găsea în condițiuni mai bune decît sus-citata fiică de cadiu: că dacă donna Dulcinea avusese așa de mare parte pe lume, de ce n-ar fi avut și fata cadiului darul de a neliniști sufletul unui președinte de tribunal, cînd este știut că președinții sunt mai puțin nobili decît cavalerii rătăcitori, și că turcoaicele au mai-mai aceleași drepturi față cu zeul Cupido, ca și spaniolele?¹...

De aceea, să nu mire pe nimeni faptul că președintele, întorcându-se acasă, se întinse pe pat și se puse să gândească la fata cadiului. Lămuririle ce le luase

asupra ei, de cu ziuă, îl întăreau și mai mult în convingerea că trebuie să viseze la dînsa.

5 A doua zi, cum ieși din casă, se duse de dete o tîrcoală pe lingă locuința cadiului. Cadiul ședea în vale, în dosul conacului. Niște ziduri înalte, de piatră, împrejmuiiau ograda, ca o cetate. Mai de departe, de pe deal, se putea vedea în curtea lui două rînduri de case, ca la toți turcii cu dare de mîină: un rînd pentru bărbați, și altul pentru femei, despărțite printr-un zid mijlociu. Se uită el să vadă cum ar face s-o poată zări mai de aproape. De la conac, care era singura casă cu două rînduri, în Hîrșova, s-ar fi putut lesne privi în curtea cadiului, — dar conacul parcă era afurisit: n-avea nici o fereastră spre nord; din întîmplare însă, pe acoperiș era o cubea care da spre partea aceea. Cum o văzu, președintele se răpezi pe scările conacului într-o fugă și o rezemă drept în pod. În adevăr, după cubea se vedea toată curtea cadiului.

20 Fiică-sa sta pe o saltea ce era întinsă pe prispă și curătea niște sulfină. Cînd o văzu, președintele de-abia mai respira de mișcat ce era. În jurul ei nu se mai simțea nimeni.

25 N-aveai nevoie s-o cunoști de aproape ca să înțelegi numaidecît părăsirea desăvîrșită în care trăia. Obicinuința de a fi întotdeauna singur înlesnește minții omului o putere rară de a se depărta de realitatea imediată și a trăi într-o lume, în parte fantasmagorică, în parte însă reală, prin forța cu care închipuirea înfățișează imaginile.

30 Cu capul plecat pe genunchi, ea rupea crângile de sulfină cu niște degete subțiri și leneșe, și era atît de cufundată în îndeletnicirea aceasta, că parcă ar fi urmărit pe foile tufei cine știe ce poveste de harem, cu împărați cruzi și sultane omorîte, sau ar fi citit versurile dulci ale lui Hafiz², amorezatul de lună de pe Ruknabad.

40 Cînd își ridică ochii de pe sulfină, se uită la cubea fără de nici o surprindere. El, de teamă să n-o gonească, se dete răpede la o parte, spre a se ascunde, și, numai după ce-și închipui că ea nu se mai uită, își scoase iar capul la iveală. Acuma însă îl pîndea

ea, cu un surîs jumătate de femeie, jumătate de *demon*, care făcu pe președinte să se ascundă mai repede ca la început. Stînd el însă pitit, se gîndi în sine: „dacă ea, turcoaică fiind, mă vede și nu fuge, asta însemnează că mă și iubește... sau atunci nu-i fata cadiului“.

Lui i se părea că fata cadiului e neapărat datoare să iubească pe președintele tribunalului!³

10 „Dacă acuma, cînd oi mai ieși, își zise el, voi prinde-o tot uitîndu-se la mine, o și salut!“

Astfel îmbărbătat, își scoase iar capul pe cubea și, fiindcă ea, în adevăr, se uita tot spre el, își duse mîna dreaptă spre inimă și se îndoi de mijloc pînă să se lovească cu nasul de acoperiș.

15 La acest semn, ea își ridică mîna la gură și după aceea la frunte, spre mulțumire. În mișcarea ce făcu, mîneca largă a cămășei fugi la vale, dezgolind astfel un braț alb și un cot plin și rotund.

20 Președintele nu mai știa de bucurie și, fiindcă din instrucțiunile ce adesea era silit să facă în ședințe îi rămăsese în minte întrebarea turcească *cum te numești*, puse amîndouă mîinile la gură și-i zise cum putu: — *Ismenizi banâ bahaşlainîz?*

25 Ea pufni deodată de rîs și fugi înăuntru. Bietul președinte, de teamă să nu fi spus vreo prostie, își repetă iute în gînd tot repertoriul turcesc și, spre marea lui mirare, se convinse că zisese foarte bine, ba chiar găsi că vorbise prea frumos, fiindcă fraza era, după cum îl asigurase dragomanul tribunalului, de om nobil.

30 După cîteva minute ea ieși din nou în pragul ușei, de-abia stăpînindu-se de rîs, și, ridicînd un deget la gură, îi făcu semn să tacă. După aceea, punînd, ca și dînsul, amîndouă mîinile împrejurul gurii și ridicîndu-se în vîrfurile picioarelor, îi zise:

35 — *Aîşe hanîm...* și fugi, spre a nu se mai întoarce. Mai stete președintele, doar o ieși s-o mai vadă, dar nu mai avu parte.

40 A doua zi, la nouă ceasuri, era la post. Venea lumea cu hîrtii de legalizat, cu jelburi, cu procese, — domnul președinte era în pod.

În ziua aceea și în zilele următoare o văzu regulat și urmă a-i face tot felul de semne de dragoste, la care ea răspundea cum putea, dar totdeauna binevoitor.

5 Azi cu una, mine cu alta, președintele ajunsese de nu se mai gîndea la nimic decît la fata cadiului. O chema și Aîșe, și era atît de drăgălașe și de singură, sărmana fată!

10 Vreamea însă începuse să se cam strice și vîntul vîjiia prin podurile caselor cu atîta înviersunare, încît ți-ar fi venit greu să-l înfrunți, chiar fiind președinte de tribunal și amoretat de Aîșe. Dunărea începuse să-și zbirlească valurile sale încrețite, și pescarii își mutaseră corturile pe celalt mal, spre a bate mai bine cotul stîncelor. Cega venea pe Dunăre nevoie
15 mare, și cu dînsa cei dintîi sloi începeau să se ivească, ca niște pete albe pe fața închisă a apei. Cadiul, ca cel mai bătrîn și mai mare boier din oraș, sta de față în toți anii la primele încercări de pescuire și adesea dormea noaptea prin corturi, ca orice simplu luntraș.
20 Președintele, îndată ce află de lucrul acesta, își puse în gînd să vadă pe Aîșe la dînsa acasă.

Dar cum?

De cum sosise în Hîrșova, făcuse cunoștință cu o grecoaică bătrînă, de la care ceruse adesea povește în
25 împrejurări de asemenea natură. Trimise de o chemă numaidecît și-i expuse starea sufletului său și gîndul ce avea de a intra la Aîșe, cu orice preț. Bătrîna îl ascultă în tăcere. După ce isprăvi, ea îi zise scurt:

— Ții mult la viață?

30 — Da' de ce mă întrebi?... Firește că ți-u!

— Atunci să stăm acasă.

— Ce! crezi că mă tem de cadiu? Mai întîi trebuie să știi că ei n-au dreptul să poarte arme. Și apoi să-ți spun: țin mai mult să văd pe Aîșe decît chiar să trăiesc.
35

— A!... așa se schimbă vorba. Dacă nu te temi de nimic, atunci diseară, pe la opt ceasuri, să fii gata.

40 Pînă seara el își făcu tot felul de planuri, unele mai ciudate decît altele: să sară peste ziduri, să se lase după acoperișul conacului în curte sau să se ia orbește după babă.

Cam pe la opt ceasuri bătrîna intră la dînsul, aducînd sub braț o legătură. Cum intră în casă, veni spre el misterios și-i zise să lase perdelele; apoi scoase din legătură o păreche de șalvari femeiești și un șal negru.

5 — Îmbracă-te, d-le, zise ea președintelui, care învîrtea în mînă, stîngaci, viitoarele sale haine de amarez.

Dete el să se îmbrace, dar șalvarii scurți de-abia îi trecea peste genunchi, lăsînd să se vadă pantalonii și cizmele de bărbat, foarte compromițătoare pentru
10 o situație ca aceea. Dar, cu ajutorul întunerecului, lucrul putea trece.

După ce se înveli pe cap cu șalul negru și-și ascunse cu multă îngrijire mustățile, ei plecară. Pe drum grecoaica îi spuse că fata cadiului nu șade singură, ci că
15 locuiește în așa-zisul harem cu o mătușă a sa, oarbă, care are obiceiul de a pipăi hainele tuturor cadinelor care intră la Aîșe, spre a nu se strecura și vreun bărbat.

— Bine, afurisito, îi zise el, tocmai aici îmi spui?

Grecoaica începu a rîde.

20 — Dumneata, d-le, nu cunoști femeile, zise ea. Dacă Aîșe te iubeste, va găsi mijlocul să te primească. Astăzi e vineri, și ei împart pomană în toate vinerile la femei sărace. Chiar dacă frate-său o fi acasă, noi o să intrăm pe dinaintea lui...

25 — Cum! are și un frate?

— Vezi bine că are. Dar și dacă are?... Eu intru mai în toate zilele la Aîșe pe sub nasul lui, numai... mai trage-ți șalvarii în jos, că prea se văd pantalonii.

30 Președintele ajunsese ca vai de el la poarta cadiului. Baba intră întîi și, apucînd pe președinte de mînă, se lipiră amîndoi de zid și o luară binișor spre curtea de-a doua. Cîinii erau toți în tîrg, la plăcintărie. Deschiseră și a doua porțiță și, deși era cam întuneric, el putu recunoaște casa cu prispă pe care o vedea de pe cubea.

35 Îndată ce se apropiară de scară, Aîșe le ieși înainte.

— *Iuz surmeghè gheletim**, zise bătrîna.

— *Teşechiur iderim***, îi mulțumi ea, pe cînd se uita cam curioasă, prin slabul întuneric al serii, la preșe-

* Am venit să mă închin (turc.).

** Mulțumesc (turc.).

dinte. El se apropie de dînsa și, după ce-i făcu o meta-
nie pînă la pămînt, îi apucă o mîină și o sărută, luîndu-
și în același timp cearșaful cel negru de pe cap. Atunci numai, ea îl recunoscuse. Drept orice răspuns,
5 dete un țipet înăbușit și fugi înăuntru. După cîteva
secunde reapăru, rîzînd să moară de îmbrăcămîntea
lui, și apucă pe grecoaică de mîină, spre a o duce înăuntru,
la matusă-sa... El, neștiind ce face, se luă după
ele și văzu în dreptul săliței, într-o odaie goală, o
10 femeie întinsă pe două saltele, una peste alta, care
pipăia cu mîinile hainele grecoacei. Neapărat, trebuia
să-l ajungă rîndul și pe el! Îi venea parcă să fugă
sau să dea cu ceva în cap hîrcii de pe saltea. În adevăr,
după ce bătrîna își isprăvi operația cu grecoica,
15 Aîșe veni la el și-l apucă de mîinecă spre a-l duce înaintea
mătușe-si. El nu mai știa ce face, mai cu seamă
că ea rîdea mereu. Nu simțea că rîsul era singura ei
scăpare din puternica mișcare sufletească de care era
cuprinsă. Se duse după dînsa fără conștiință de ce-o
20 să i se întîmple, dar, tocmai cînd era să-l dea pe mîna
babei, Aîșe îi luă șalul cu care fusese înfășurat pe cap,
se înveli repede ea și, punîndu-se în genunchi înaintea
babei, îi prezentă brațele s-o pipăie.

După această operație, se retrase de lîngă bătrîna
25 și începu să-i vorbească răpede... Grecoica spuse
președintelui că-i turna niște minciuni groaznice. Îi
îndruga că femeia cea de-a doua, adică el, era o biată
sărmană, bolnavă de amețală (turcii au un respect
nemărginit pentru această boală), care dă în cărți
30 grozav de bine și-i urîtă... și-i urîtă!... spunea ea
babei, că-i vine să moară de rîs.

El se uita la dînsa cu o adevărată încremenire.
Înăuntru ardea, pe o masă joasă cu trei picioare,
un opaiț de tinichea în formă de cinzec, a cărui feștilă
35 împrăstia mai mult fum decît lumină. Aîșe ședea în
genunchi lîngă bătrîna turcoaică și vorbea cu vioiciune.
Chipul ei, alb și rotund, prindea a se lumina
de o mulțumire lăuntrică, care i se zugrăvea pe obraji
în niște dungi subțiri, trandafirii. Gura, mică și înse-

tată de viață, rostea vorbele cu o înlesnire rară. Buzele
tremurau parcă ar fi fost întotdeauna mînioase, însă
ochii, mari și adînci îndeobște, se făceau mititei și
luau o expresie de mulțumire nespūsă cînd rîdea. Părul,
5 tăiat scurt împrejurul gîtului, cădea și-i învăluia obrazul,
de cîte ori se pleca spre matusă-sa. Cu o mișcare
de cap, mîndră și ușoară, ea îl arunca peste spate
urmînd a istorisi bătrînei povestea ce i-o alcătuia,
atunci.

10 După ce isprăvi de vorbit cu matusă-sa, se sculă de
jos și ieși pe ușă, făcînd semn președintelui să vie după
dînsa. Trecură amîndoi în singura odaie ce mai era
în casă.

Lăuntru era luminat de un policandru cu candelă,
15 după moda turcească. În fund, un horn de sobă, care
răspundea drept afară, adăpostea cîțiva cărbuni de
vreascuri, iar în jurul hornului, pe niște policioare de
lemn lucrat, sta tot tacîmul de cafea. Lîngă foc erau
trase două pufuri joase, unul lîngă altul, pe care se
20 putea cineva foarte bine întinde, și, încolo, toată casa
un divan. Păreții, acoperiți cu scoarțe și cu crengi de
sulfînă, dau odăii un aer de monăstire.

Îndată ce intrară înăuntru, ea strînse perdelele de
la ferestre și veni la el. Președintele dete năvală s-o
25 apuce de talie.

— *Ghiuzel sîn**, îi zise el pe turcește.

— *Teşechiur iderim, effendim*, îi răspunse ea, luîndu-
i mîna de după talie și uitîndu-se la el cu niște
ochi adînci și turburători de minte.

30 — *Ghiuzel sîn*, mai repetă el o dată, încercînd s-o
sărute și nesărutîndu-i decît mîna cu care ea-i astu-
pase gura. Apoi mai vru să mai spuie ceva; dar ce?
Nu mai știa o boabă turcește.

35 — *Ghiuzel sîn, sevgeliu-sîn*, mai îndrugă el... și
apoi o rupse pe românește: ce mai încoace-ncolo, îmi
ești dragă, na!

Și începu s-o sărute pe păr, pe mîni, pe gît, ca un
nebun. Ea se luptă cîțva timp, pînă ce, biruită de oste-

* Îmi ești dragă (turc.).

neală și de plăcere, începu să se moaie, ca o ceară încălzită, în brațele lui și căzu jos.

Era o îndepărtare desăvârșită a călăuzei celei drepte: judecata, — și o părăsire de bunăvoie a femeiei în
5 brațele unui vârtej de patimă, pe care-l simțea răsculându-se în sîngele ei, lacom, fiindcă fusese hrănit numai de așteptare, și arzător, pentru că era tânăr.

Atunci el se plecă lîngă dînsa și începu din nou s-o sărute, fără să mai știe bine ce face, beat de mirosul
10 ce-l răspîndea untul de roze cu care era parfumată ea; s-o strige încet pe nume; să se lipească de dînsa; să-i mîngîie părul și obrazul — iar ea nu se deștepta. Cam îngrijat atunci, se sculă de lîngă dînsa spre a chema pe grecoaică. Aișe sări deodată la el, îl apucă
15 de mîna, îl întoarse înapoi și-l puse să stea lîngă dînsa la foc.

Nu vorbea nimic, dar în chipul cum se uita la el, cum îi strîngea mîna, era îngrămădită o viață întreagă de așteptare, o comoară de tinerețe, o uitare de sine
20 care ar fi dus-o pînă a muri în ceasul acela...

— *Allah!*... zise ea, oftînd și ridicînd ochii spre cer.

După cîteva secunde, grecoaică intră la dînsii și le aduse aminte că stau cam de mult. În fața bătrînei
25 ea se sculă numaidecît în picioare. Președintele rugă pe bătrînă să-i spuie tot feliul de vorbe bune ce-i vineau în minte. Ea nu zicea nimica, ci numai sta rezemată de perete, galbenă ca o făclie de ceară. Cînd ieși el, rosti în urma lui aceste cuvinte, aproape plîngînd:

30 — *Allaha isımarladım...**

Și căzu iar pe sofa, cu fața în jos, plîngînd... El de-abia îngînă:

— Noapte bună.

II

35 Dar fiindcă în lume se învîrtesc toate, bătrîne și tinere, lucrurile, împrejurul aceleiași osii: durerea, și fiindcă sub fiecare geană care se închide ca să ajute

* Rămii cu Dumnezeu... (turc.).

gurii să rîdă, tremură o lacrimă, fericirea, bătînd la ușa Aișei, venea numai s-o înșele, după cum, de altminteri, face întotdeauna.

În înlănțuirea întâmplătoare a împrejurărilor vieței
5 noastre se pare că este o lege, care apasă pe aspirațiunile unor suflete alese, ieșite di întuneric, și, ca o riglă, rade și reduce avînturile lor pînă la nivelul traiului comun.

Aișe era o făptură pe care firea o alcătuisese oarecum
10 în viitor, căci pusese într-însa darurile sufletești ale pruncului din a cincea sau a șasea generație a cadiului.

Trăită în obiceiurile părinților săi, fără să poată
ceti, deci fără să gîndească decît după cum o povățuia
15 simplitatea sa; închisă în cei patru părăi ai odăii, cu o singură bună prietenă: singurătatea; bucurîndu-se de o sănătate care nu lăsa niciodată nervilor o prea mare stăpînire asupra-i; cu un chip curat și niște linii
20 rotunde, care, ori de cîte ori se uita în oglindă, lăsau ochilor o impresie de armonie, — Aișe crescuse cum crește floarea de nufăr, albă și singură, pe luciul tăcut al lacurilor, urcîndu-se cu sufletul deasupra alor
săi, tot atît de mult cît se ridică blînda floare mai presus de frunze⁴.

Trăise cîteva ani, cît fusese mai mică, la o mătușă a
25 sa în Constanța. Aici, marea senină pusese parcă în sufletul ei un fel de liniște statornică și un nehotărît dor de ceva mai mare încă decît marea, de ideal, — iar marea furioasă un fel de deprindere de a privi
30 traiul drept în față, fără frică, o bronzare a caracterului în împrejurări dureroase și o iubire a primejdiei.

Nimic în viața ei nu venise pînă atunci să întunece
zilele albe ce i le da soarele. Înclinarea ei cea mai
vădită era singurătatea, și de acolo contemplațiunea,
dar o contemplațiune eroică, care înfrunta de-a drep-
35 tul problemele cerului, căutînd să-și tălmăcească cum, spre pildă, *carul* era în toate serile deasupra capului, și *cloșca cu pui* la răsărit, sau de ce luna avea cîteo-
dată un fel de aer de a se gîndi, parcă ar fi fost însu-
flepîtită? Nimic însă suferitor nu se arăta în acest trai.

40 De cum președintele se amestecă în viața ei mai de aproape, sufletul încetă de a se mai revărsa asupra

lucrurilor dinafară și se răsfrîse asupra lui însuși. După întâia lor întîlnire, Aișe începu să nu doarmă. Visa fel de fel de lucruri, netălmăcite minții, sub stăpînirea cărora suferea și se bucura totdeodată. Cînd se scula dimineața, își aducea aminte de ceea ce visase ca de niște lucruri povestite de cineva și uitate, cari îi erau dragi. Cine i le spusese?... Ziua începuse să fie neliniștită. Mătușa ei, oarba, îi istorisea, ca și mai nainte, povești din războaiele turcilor cu rușii, dar ea nu se mai mira și nici nu mai striga de minie cînd baba ajungea la Diebici Zabalcanski⁵. Bătrîna atunci se oprea din istorisit și întreba:

— Dormi, Aișe?

Ea răspundea încet:

— Nu dorm; spune.

Bătrîna iar începea să spuie, și ea iar se ducea cu mintea după cele gînduri.

Dacă amorul nu ne-ar fura, puțin cîte puțin, toată puterea de a lucra a minții noastre, spre a ne-o așinti, fără știrea-ne, cătră un singur punct: ceea ce iubim, de multe ori omul cu oarecare stăpînire pe sine, s-ar opri chiar la-nceput. Dar tot ce naște amorul în noi este reflex; tot ceea ce simțim de la dînsul aleargă înaintea conștiinței de sine, și cu cît suntem mai depărtați de ceea ce iubim, cu atîta ne simțim mai mult atrași.

S-ar fi gîndit vreodată mama Aișei, cînd încet o mișca în leagăn, că soarta ei va fi aceeași cu a președintelui? Una născută în grădinele Adrianopolului, în țara rozelor, — altul pe malul Dîmboviței, păreau meniți a nu se întîlni niciodată. Și, cu toate astea, întîmplarea îi strînse pe amîndoi în același loc, iar amorul îi apropie unul de altul. Cu cît era mai departe de la ea la el și cu cît sufletele lor se asemănau mai puțin, cu atît dînsa era mai mult atrasă.

În adevăr, președintele nu semăna de loc cu Aișe. El era, după cum s-a putut vedea pînă aci, un om cu totul de pe pămînt, nici prea vesel, nici prea trist, blînd cînd n-avea de ce să fie rău, poetic cîteodată, prozaic și batjocoritor mai întotdeauna, făcînd curte la toate femeile și plăcîndu-i, mai presus de toate, să trăiască bine.

Cînd ieși de la Aișe, emoțiunea dintr-însul pricinuită de dînsa trăi foarte puțin și, de-abia ajuns la portita cadiului, începuse deja să se gîndească cum o să istorisească el prietenilor din București această nouă și ciudată biruință ce o cîștigase asupra femeilor.

În zilele ce urmară, el încercă s-o mai vadă, fiindcă-i plăcea, dar cadiul se întorsese de la pescuit și lucrul mergea mai greu. Trecu o vinere la mijloc și nu se duse; mai trecu încă una și tot nu se duse. Și-apoi, dacă-ar fi vrut să-și mărturisească bine păcatul, îi era și cam frică. Cînd se gîdea în urmă la chipul îndrăzneț cu care intrase la Aișe, parcă-i venea să se mustre singur de primejdia la care se expusese.

Afară se făcuse frig de tot. Pe cubea nici vorbă nu era să se mai urce.

„Cine mai stă pe vremea asta afară?“ își zicea el. Ea însă sta mai toată ziua afară, pe prispă, în bătaia vîntului, nădăjduind că poate lui să-i mai vie dor s-o vadă și atunci ea să nu se brodească a fi în casă. Se gătea Aișe ca niciodată. Bunda cea cu fir lat o punea acum în toate zilele, și vîrfurile unghiilor și-l îngrijea ca o doamnă mare, făcîndu-și niște noițe roze, în formă de semilună, de parcă era întotdeauna pătată pe mîni de sînge.

Ea îl aștepta cu încredere. În inima ei simțea ceva foarte pierdut, care parcă-i spunea că el ține de un alt neam de oameni: al îndrăgostiților de dîșii, — dar îl iubea așa de mult, că se supăra singură pe ea însăși cînd gîdea astfel; și atunci, ca un fel de iertare cătră el, își concentra toată amintirea spre imaginea lui, și îndată ce-o vedea, se răpezea spre ea să i-o sărute, iar fața i se lumina de bucurie și de bunătate.

Zilele însă treceau astfel pentru Aișe, țesute din așteptare și singurătate.

Iarna sosise cu totul și zăpada acoperea întreg pămîntul. Dunărea aducea munți întregi de sloi și-i grămădea spre Tulcea, unde începuse să se prindă. Canaralele cele nalte stau în mal, ca un grebăn sur, așinînd bușteni de sloi, cari se izbeau de colțurile stîncei, sfărîmîndu-se cu zgomot. Nu mai trăia nimic

pe apă. Dintr-un drum mare, Dunărea se prefăcuse într-o ghețarie mișcătoare, care făcea rău vederii.

Aișe nu mai ieșea din casă. Mangalul ardea toată ziua lângă dînsa, dogorindu-i obrazii, iar degetele îi umblau leneșe pe clapele unei *harmonice* ce i-o adusese fratele său de la Brăila, izbutind să scoată niște sunete ciudate și cîteodată foarte atingătoare. Cînd i se ura cu muzica, se întindea pe divan, îndoindu-se în jurul cărbunilor, ca o tigresă, și visa.

Aișe slăbise și se schimbase. Mai cu seamă de cîteva zile în urmă, de cînd auzise că președintele se duce, încremenise cu totul.

El, în adevăr, pleca. Dobrogea fusese pentru dînsul un loc de surghiun, din care căutase întotdeauna să scape.

Legătura, sau mai bine întîmplarea lui cu fata caduiului, nu era de natură să-l împiedice de-a pleca la cea dintîi ocazie, și, în adevăr, de cum primi depeșa de la minister, se și hotărî să se ducă.

Într-un tîrg ca Hîrșova, în două ceasuri toată lumea știu despre mutarea președintelui. Grecoaica, cu care mersese la Aișe, află și ea știrea și se duse numaidecît să spuie fetei.

Cam cătră începutul lui ianuarie, sania poștei ieșea într-o seară din Hîrșova, pe la nouă ceasuri, mergînd la Gîrlici, Dăeni, Satul-Nou și Măcin, spre a ajunge la Ghecet, punctul prin care se trece pe malul stîng al apei, la Brăila.⁶

Luna se ridica din răsărit, împrăștiind pe luciul de zăpadă o lumină ostenită, care așternea lângă fiecare lucru o umbră lungă și greoaie. Pe întinsul cîmpului nu se zăreau decît morile de vînt din jurul orașului, ce păreau că ieșiseră de sub coaja albă a pămîntului, ca niște namile de noapte, întinzînd brațele lormătă-hăloase spre a se închina la lună.

În sania de poștă erau patru inși: vizitiul, sentinela, conductorul și președintele.

Ieșiseră tocmai de marginea orașului, cînd, dintre mori, se iviră două umbre, care făceau semn vizitiului să se oprească. Acesta se supuse.

Umbrele erau două femei. Una rămase ceva mai departe; cealaltă se apropie de președinte și-i spuse ceva încet. El sări jos numaidecît și se duse la cea de a doua.

Erau: Aișe și grecoaica.

Cu un șal mare pe dînsa și numai în pantofi, ea tremura pe zăpadă de aproape un ceas, așteptînd sania să treacă, ca să-l mai poată videa. Numai atîta voise, și repeta grecoaicei de nenumărate ori să-i spuie că n-ar fi îndrăznit altfel să-l oprească de la drum dacă n-ar fi știut că pleacă pentru totdeauna...

Vorbind astfel, tremura, din cap pînă în picioare, de frig și de frică... Lui i se făcu milă și, desfăcîndu-și pulpana blanei celei mari cu care era îmbrăcat, o lipi de dînsul, învelind-o și ascunzînd-o toată sub subă...

Stete cu ea în brațe astfel vreo cîteva minute. Atîta se lipise de dînsul, cu cap, cu piept, cu toată ființa ei, că nu-i venea să-o mai depărteze de el. În cele din urmă trebui să plece.

El rugă pe babă să-i spuie tot ce se pricepu: că are să se mai întoarcă, că o să se gîndească la dînsa, și multe...

O sărută și se depărtă. Pe cînd însă se despărțea de ea, i se păru că aude, în românește, două cuvinte zise încet și temător:

— Noapte bună...

LOCOTENENTUL STERIE

I

Venise toamna, cu aerul ei de soră a unor orfani, — blajină, caldă și voitoare de bine lumii. În straturile albastrei bolte se cufundau dungi unghiulare de cucoare, atât de sus și de subțiri, că păreau ca niște desene arabe, incrustate într-o imensă piatră de lazulită. Un fel de pace în aer, senină și fără de nici o adiere de vânt, înlesnea parcă din greutatea ce ne stă pe piept din chiar propriul nostru trai. Lumea umbla pe ulițe, ușoară, cu o smerenie neprefăcută, îndreptându-se spre biserica S-tul Ion.

Niciodată târgul Focșani nu văzuse atîta lume mergînd să se roage. Din toate părțile soseau trăsuri, și negustori, și țărani, și săraci, fiecare cu cîte o lumînă în mînă, spre a fi față la parastasul ce se făcea celor morți în război.

Cu cincisprezece zile înainte, se dăduse asaltul de la Grivița, în care putnenii muriseră cu duiumul. Primăria hotărîse parastasul, și lumea venea să se roage, care pentru zilele unui copil, care pentru ale unui frate, care pentru ale prietenilor, și chiar cei ce nu aveau pe nimeni la război, veneau, aduși de o putere nepricepută, mai mare și mai poruncitoare decît a intereselor, puterea primejdiei. Simțea tot omul că zilele acelea nu se asemănau cu toate celelalte ale vieții sale: moartea arunca pe ele un fel de agheasmă cu adevărat sfîntă. Toate frunțile erau deopotrivă

cuprinse de gînduri. În afară de dorul fiecăruia pentru ai săi, se desprindea din toate sufletele o grijă comună, care, cu cît creștea mai mult, cu atîta se subtiliza. În unghiul înalt și nevăzut în care se întîlneau toate aceste preocupări, o singură vorbă părea că leagă totul: *țara*. Nimeni n-o rostea, dar întreaga suflare românească părea că o înțelege, și, astfel înțeleasă, ea nu mai avea nimic din banalitatea și adeseori chiar ridiculul ce o însoțește. Cei rămași acasă nu mai trăiau decît prin cei duși peste Dunăre. Toate coardele amuțiseră și de una singură se prindeau degetele nerăbdătoare: războiul. Se citea, se lucra, se trăia palpitînd. Un fapt întîmplat era istorisit în mii de feluri. Un obuz turcesc văzut de la Focșani, lua proporțiile unei nenorociri naționale. Un soldat căzut în asalt făcea să plîngă o mulțime de lume străină lui, și devenea numaidecît erou.

Pe drept sau pe nedrept, tot ce venea de la război era văzut întreit de mare.

Biserica era prin urmare plină de poporani. Fel de fel de oameni se înghesuiau, dînd năvală unii peste alții, spre a se apropia mai mult de prefect, lîngă care stau cei doi, trei militari ce mai rămăseseră în oraș. De-abia își puteai trage sufletul. Atîta era înghesuiala de mare, că preotul, ieșind cu darurile, nu se putea învîrți de la o ușă la alta a altarului.

Și în această învălmășeală se videa — lucru de mirare! — în strana din stînga, dîndu-se lumea cu sfială la o parte și lăsînd locul liber împrejurul a cîtorva persoane, cari stau grămădite una lîngă alta, parcă ar fi fost străine sau le-ar fi fost frică de cineva. Erău: cîteva fete îmbrăcate în negru, o doamnă care ședea jos în strană, de asemenea în negru, și un locotenent de artilerie, în genunchi, cu amîndouă mîinile și cu capul rezemate de garda săbiei.

Nu se poate spune cît de atingători erau acești oameni, a căror durere părea cercuită în roata ce o făcea între dînșii, de frică parcă să nu se mai împări tăsească și la alții; acea femeie care își ridica ochii cu desperare spre colțul ce încheia catapeteazma și în care Isus era zugrăvit ridicîndu-se la cer; ofițerul

care își ascundea capul în mâini spre a nu i se vieda ochii plînși; cele trei fete care își ștergeau lacrimile pe furiș și se plecau spre mama lor, rugînd-o încet:

— Mamă, te rugăm: nu mai plînge!... te rog, mamă!...

5 Mai la spatele lor, un bătrîn, cu gulerul cămășii în negru, învîrtea în mînă o pălărieuță veche, tremurînd din tot trupul și încercînd din cînd în cînd să zică si el:

— Șmarando, da' nu mai plînge, bre... fii femeie...

10 Toți acești creștini laolaltă alcătuiau familia d-lui Sterie¹.

Cine nu știe în câte feluri deosebite se joacă drama vieții prin unghiurile acestei lumi și cum adeseori întâlnești, în curgerea întâmplărilor, oameni, pe lângă care treci nepăsător, fără măcar să bănuiești că cu dinșii umblă pe uliță o lume întreagă de necazuri și suferințe.

20 Familia d-lui Sterie era una dintr-acele nenumărate
adunări de suflete nevinovate, care trăiesc prin pro-
vinciile noastre, cu rușine de oameni, teamă de Dum-
25 nezeu, credință în bine; care luptă cu desperare contra
neaverii, năzuind totdeauna către o stare mai înflo-
ritoare; care n-are alt ideal decît de a-și putea ține
băieții la învățătură sau a aduna, după puteri, zestre
25 fetelor; în sfîrșit, o familie ca aceea din care am
ieșit noi cu toții, cei ce nu ne coborîm din cruciați
sau din cavalerii de Malta.

D. Sterie avea doi băieți și trei fete.

30 Era o adevărată epopee istorisirea luptelor lui
pentru a-și putea ține băieții la Iași sau la București
ca să învețe. Dintr-o vișoară ce o avea la Odobesti
și alte două-trei negustorii ce mai învârtea într-un
mod onorabil, el trebuia să trimită bani băieților,
35 să ție fetele în pension, să ducă toată rânduiala casei
deopotrivă cu lumea, iar pentru dînsul, Dumnezeu
știe dacă avea întotdeauna palton la vreme, dacă nu
mînca mai mult pe drumuri decît acasă, dacă era
mai mult stăpîn pe ceasurile lui de odihnă decît un
cal de poștă. Atîta noroc avea, că băieții ieșeau buni.
40 Unul intrase în școala militară de la Iași, altul tre-

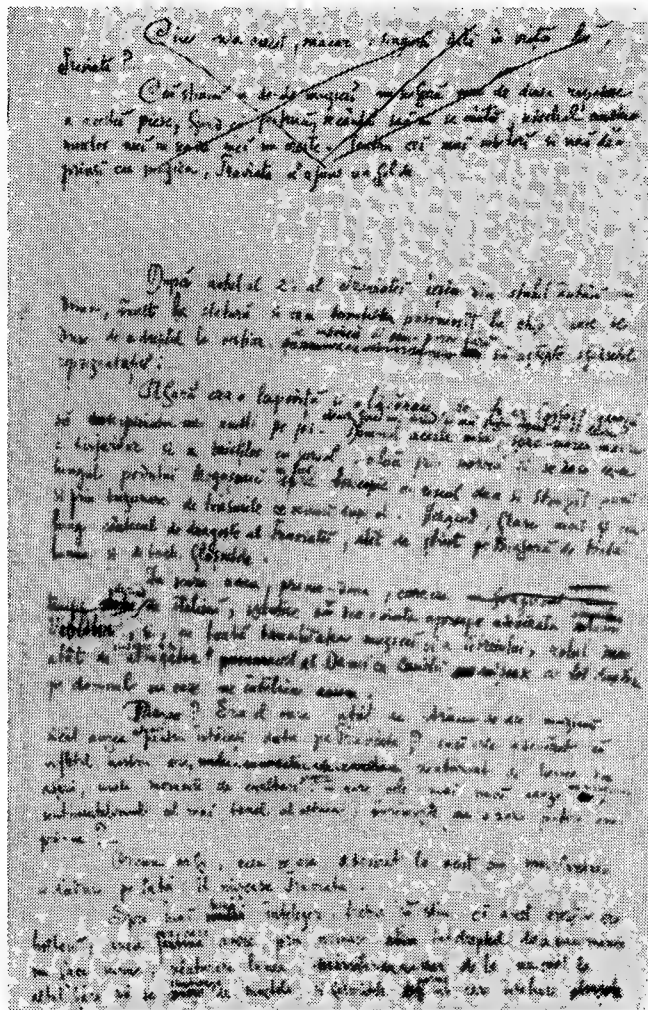
Publicând artiștii albului și albului roman
 din Vita la lea¹⁾, mi s-a dat o do. cehilor ceh sa
 tinuati, printre ei la limba si ortografia sa
 lor, ~~deosebit~~ precum si mai in seara la limba si
 ortografia ~~romana~~ ^{deosebit} ~~romana~~ ^{deosebit}, aparute cam in
 acest timp in romanii submasculini.

Cine în acea anuri de cunoscut ^{peste} puţin de
mă în fruntea informaţiei de horele, publicat în cartea Soare
la 1888, acela ^{peste} constata că în timp de puţin mai an amănunţit
de schimbare deprezintă librării a unei lucrări remarcabile, care
se înmulţeau ^{peste} într-o condiţiune de, fără să adevărat nu se poate scrie
remarcabil :

- a) să fie lucrul sine;
b) să fie mlațime și slăbiciune;
c) să fie curată.

Si se paree sa prima conditie coprieste in sine pe

1) Vogel in Conventio librorum Vol. 189 Vindob. la. f. 189
Tansu Sachin.

Prima formă a micului roman *Un drum greșit*. Caligrafia e a perioadei 1886–87

cuse bacalaureatul și intrase în cea de la București, și când la Paște ori la Crăciun îi videa pe amîndoi acasă, unul cu vipușca roșie, iar celalt cu vipușca galbenă la haine, — unul încă copil, iar celalt deja om, stînd în jurul mesei, modești și veseli, — lui îi creștea inima și, cu glasul cam înecat de emoțiune, zicea lung:

— Ah!... dacă ar vrea Dumnezeu să trăiesc... numai pînă vă voi videa și pe voi ofițeri!...

Trăi bătrînul pînă să-i vadă ofițeri, ba trăi chiar mai mult decît atît.

Cel mare, Dumitru, era o fire de om stîngace, puțin vorbăreț, cam timid și pentru aceasta nu tocmai potrivit cu milităria, dar foarte răbdător și foarte bun. Celălalt era ceva mai vioi, cam ștrengar chiar, învățînd tocmai atît cît să nu fie dat afară din bursă și gîndindu-se cu o voluptate nespusă la ziua în care se va face ofițer.

Dumitru ieșise din școala militară printre cei din-tăi și avu astfel dreptul să-și aleagă arma. El alegea și-o făcuse de mult. Pompierii, fiind organizați ca artileriști, dînsul se gîndise cu bucurie să vie ofițer la pompierii din Focșani, ca, cu mijlocul acesta, să nu părăsească nici arma care-i plăcea și nici să se lase de ideea pe care o mîngîia de mult: de a sta la un loc cu părinții. Astfel și făcu.

Frate-său, care ieși ofițer cu vreo trei ani în urmă, stăpînit și el de aceleași gînduri, ceru să fie trecut în regimentul al X-lea de dorobanți, — astfel că, în 1877, cînd se declară războiul, ei erau amîndoi în Focșani, unul locotenent, celălalt sublocotenent, împărțindu-și și unul și altul leaful cu cei de acasă și trăind aproape fericiți, fără altă ambiție decît a-și vedea de treabă și a aduce înlesnire familiei, care, în schimb, îi îngrijea și-i alinta ca pe niște feți-frumoși.

Ba, pentru Dumitru, începuseră ai lui, partea femeiască mai cu seamă, cu toate tușele și mătușele, să se gîndească cu dinadinsul la înșurătoare. El mergea adesea în casa fostului prefect Costin, ale cărui două fete erau de măritat. Cea mai mare, cu firea ei dulce

și cu chipul cald și tânăr, se părea că atrage cu deosebire pe locotenent. Părinții ei, deși aveau oarecare năzuințe de boieri mari², erau foarte dispuși a se lăsa să fie înduplecați de rugăciunile Stereștilor și

treaba era pe jumătate la cale, — când tocmai izbucni războiul.

De îndată ce rușii trecură în Basarabia, toate proiectele și toată liniștea acestor două familii se duse. Cel mic dintre frați fu numaidecât chemat în concentrare. Mama lui, de atunci, nu mai avu un ceas liniștit.

În cele câteva luni ce urmară declarării războiului, întâmplările curseră cu o repeziciune rară pentru toată lumea. Pentru cei interesați însă, ele se urmau ca niște adevărate trăsnete, unele mai teribile decât altele: înfrângerea de la început, — vorbele cari se auzeau de retragerea oastei noastre spre munți, — trecerea Dunării, — întâiele încăierări ale românilor cu turcii și, în cele din urmă, evenimentul cel groaznic, care făcu să treacă ca un fior rece prin toate inimile: uciderea primului soldat român.

Când se dăde asaltul Griviței, la 30 august, sufletele la noi erau deja sus. Față cu fiecare om sta acum o idee, mare, albă, înfricoșată, care părea a-l aținti și a-l strânge în sforile sale diafane și în veci nesfărmate: moartea. Era ceva curios și mândru de observat, cum nivelul simțirilor se ridicase; cum milostenia începuse să cuprindă chiar unele inimi cu totul reci și nepăsătoare; cum glumele se făceau mai puține și mai cu măsură. Părea că apasă ceva pe aerul ce-l respirăm, pe credințele noastre, pe fericirea ce o aveam dintr-o altă cauză. Totul trăia cu o țință comună, și, dacă ai fi îndrăznit să rîzi mai mult sau să-ți lungеști prînzul mai peste obicei, îndată se găsea cineva care să-ți zică:

— Noi petrecem, și ăia colo mor!...

Și, la această vorbă, toată lumea devenea deodată gravă sau se scula de la masă pe tăcutele.

Și, cu toate astea, când veni știrea de numărul și mai cu seamă de numele morților, trecu ca un vînt de nenorocire prin mințile tuturor. Mai ales cei ce

aveau cîte un copil sau cîte o rudă peste Dunăre, tremurau de groază, numai la ideea că ar putea să-i citească numele printre al morților sau răniților.

Cînd sosi vestea că sublocotenentul Sterie a căzut în primele rînduri, nu se mai pomenea despre alta în Focșani decât despre asta. Familia lui află numai-decît, fiindcă gazetele, cu acea brutalitate a cioclilor cari-și caută hrana în moarte, dau numele militarilor uciși fără nici o pază, ba, la trebuință, inventau chiar unele spre a face ziarul mai interesant.

Mama și surorile lui erau, se-nțelege, cele mai nenorocite. Ele plîngeau de dimineața pînă seara, căutînd să se ascundă una de alta; bătrînul fu lovit parcă cu o bîrnă peste suflet, căci de unde era încă tare și putea alerга pînă aci, se muie deodată, ca și cum un resort s-ar fi rupt într-însul. Fetele îl luară de mîna și-l duseră înaintea oglinzii, spre a-i potrivi gulerul negru la gît. El se lăsa să-l învîrtească cum vreau ele, trecîndu-și din vreme în vreme o batistă mare peste frunte și peste ochi.

Cel rămas însă cu desăvîrșire mut de durere, în fața morții sublocotenentului, fu fratele său.

Această fire cam stîngace și cam rece după cum părea, păstra într-însa o comoară nesecată de bună-tate și de milă. Neputînd lesne să se emoționeze sau să reverse în afară prin lacrimi truda sufletului, durerea i se strecura pînă în cele mai dinlăuntru straturi ale firii.

Crescut cu frate-său din leagăn și deosebit, prin natura lui gravă, de a celuiilalt, veselă și vioaie, — și acum în urmă, învățați a trăi amîndoi, a gîndi împreună, a judeca lumea și faptele ei cu aceeași măsură, care era totdeauna a celui mare și la care cel mic se supunea numai, luînd-o adesea în rîs, — Dumitru avea pentru frate-său o dragoste de adevărat părinte. Toate nebuniile și istorisirile galante ale celui mic, cel mare le drămuia și le analiza cu bunătatea unui duhovnic. Cînd sublocotenentul se prea aprindea pentru vreo cîntăreață, locotenentul îl lua numaidecît la socoteli, cu acea rară delicateță pe care în general numai femeile o au, căutînd să nu-l rănească întru

nimic, dar dărîmîndu-i unul cîte unul toate proiectele absurde ce el făcea, — suflînd în toate iluziile lui, ca în nişte petale de flori, strînse de o mînă neghibace spre a alcătui o floare neadevărată, — mus-
trîndu-l fără răutate, povăţuindu-l fără să se laude sau
să se dea pe dînsul drept pildă, — ştiind, în sfîrşit,
să fie un bun prieten, un părinte.

Iacă cine era şi de ce plîngea acest neam de oameni,
împrejurul căruia lumea din biserică se da într-o
parte cu respect.

II

În noi se ascunde, afund, un fel de conştiinţă a
zădărniciiei lumii aceştia, pe care în viaţa de toate
zilele o înăbuşesc nimicurile cu care ne înşelăm, dar
care se deşteaptă cînd moartea s-apropie, fiindcă,
reducînd lumea la adevărata ei valoare, simţurile
noastre, cînd acestea sunt aproape de sfîrşit, din chiar
ele rezultă prevestirea că se va stinge o lume: acea
a individului ce suferă.

Şi, lărgind cercul de judecată, avem încă această
noţiune atunci cînd murim prin alţii, cînd, cu alte
cuvinte, încetează de a vibra în noi o întreagă serie de
impresiuni primite de la un cineva care singur avea
darul de a ni le produce.

Dumitru, prin moartea fratelui său, se dezlipise
de lume cu o parte însemnată dintr-însul. Lacrimile
şi suferinţa familiei sale începuseră a-i face rău cu
tot dinadînsul. Şi ceea ce-l atîngea şi mai mult era
faptul că mama lui băgase de seamă lucrul acesta şi,
de cîte ori îl videa, căuta să-şi ascundă durerea.
Îi părea şi rău şi bine în acelaşi timp. Cîteodată
însă judeca purtarea ei ca un fel de lipsă de considerare
faţă cu dînsul.

— Da' plîngi şi cu mine!... parcă-i venea să-i zică.
Ce, eu n-am inimă? nu simt şi eu ca şi voi?

Ceea ce era mai ciudat însă, era faptul că începuse
să se cam dezgusteze de cazarmă. Entuziasmul vremu-

rilor trecute se dusesse. Mergea la slujbă ca orice cinov-
nic de rînd, fără să puie nici cea mai mică tragere
de inimă. Cine ar mai fi recunoscut în militarul care-şi
trăgea paşii cu greu după dînsul, pe tînărul artilerist
de altădată, mîndru şi sigur de calea pe care se ducea?
(O silă nebiruită îl stăpînea în ceea ce trebuia să facă.
Era mult mai bucuros cînd putea să nu facă nimic.
Încotro apuca se mira de golul ce însoţea scenele cele
altădată atît de populate ale vieţii. I se părea că o
lumină nouă s-a ivit în creierul lui, cu ajutorul căreia
videa lumea în adevărata ei valoare, goală şi indi-
ferentă sufletului, aşa precum este.

De s-ar fi dus acasă, da peste durerea mută şi răb-
dătoare a mumei sale, care-i sfîşia inima; de mergea
la slujbă, întîlnea figurile pompierilor săi şi pe a
urîtlui; la cafenea auzea aceleaşi istorisiri din răz-
boi, mărite şi falsificate şi se simţea prilejul aceleiaşi
atenţii, plină de o milă revoltătoare, din partea publi-
cului şi a prietenilor. Se gîndea să ceară a fi trimis
peste Dunăre. Şi acest lucru l-ar fi făcut fără mult
entuziasm, dar cel puţin printr-însul scăpa de urîtlul
care-l apucase cu atîta putere la Focşani. Cînd însă
îşi aducea aminte de mamă-sa, îi era milă numai cît
se gîndea că să-i spuie vorba aceasta.

Astfel trecură vreo trei săptămîni după parastasul
de care se vorbeşte la începutul acestei istorisiri.
Lumea plecase mai toată pe la vii şi nu mai rămă-
seseră în tîrg decît negustoraşii şi parte din funcţio-
nari.

Familia d-lui Sterie, din cauza nenorocirii ce i
se întîmplase, nu se duse în toamna aceea la cules.
Dumitru, într-o zi, zise să-i puie şaua pe cal şi
plecă spre vii, singur.

Natura, care, în nestrămutata ei indiferenţă faţă
cu simţimentele noastre, rămîne totdeauna aceeaşi,
se impune adeseori sufletului omenesc tocmai pentru
că ea stă mai presus şi mai senină decît patimele noas-
tre zilnice. Ce-i pasă codrului de o suferinţă³! Seva
harnică a pămîntului i se urcă în ramuri şi-l împodo-
beşte cu frunze, supuindu-se unei legi de armonie

universală, pentru care răsunetul unei dureri singuratică nu poate fi decât un acord mai mult.

Fără să se gîndească, locotenentul simţi ceva așa parcă i s-ar fi făcut dimineață în suflet, o dimineață polară, care urmează după șase luni de noapte. Se simțea furat de raza caldă a soarelui ce alerga înainte-i pe fața bronzată a cîmpiei, și un oftat ușor îi umplu pieptul. Mergînd, parcă se mai ușura de povara ce o ducea cu dînsul.

Mai departe drumul începu a se pierde printre ogrăzi de vii, cu garduri nalte și copaci roditori. Prunele, îmbrumate de toamnă, trăgeau la pămînt pomii; vița se întindea coardă pe haragi, înfățișînd soarelui strugurii cei plini; pe la unele ogrăzi mai mici începuse chiar culesul, și lumea umbla veselă și harnică după ciubăr. Toată această priveliște, indiferentă pentru un ochi obosit, dar plăcută și atrăgătoare pentru unul tînăr, lăsa o vie impresie asupra locotenentului.

Cum mergea astfel, la pas, zări de departe trăsura d-lui Costin, care venea spre oraș. În trăsură era numai Ana singură. Vizitiul se opri, ca după obicei cînd se ntîlnea cu cineva, și locotenentul veni la trăsură, după ce lăsă calul în paza unui om.

Ne întîlnim pentru întîia oară în față cu Ana; dar despre dînsa nu se poate spune mai nimic deosebit. Era ceea ce sunt multe femei: o fată bună, blîndă, care putea să devie o mumă și mai bună, una din acele tulpini a unui neam de oameni onești, căreia nici învățătura nici bunele exemple nu-i lipseau. Avea pentru locotenent un soi de admirație tăcută, caldă, care-o făcea să i se umple ochii de o ceață neînțeleasă, și, mai ales de cînd îl simțea atît de nenorocit, ea era cu totul mișcată, vorbindu-i.

Locotenentului, văzînd-o, i se păru acum pentru întîiași dată frumoasă. Răzemat de aripa trăsurei, îi păstră mîna într-ale lui cîtva timp, uitîndu-se în ochii ei cu înduioșarea celui nenorocit, care găsește un prieten.

Pe nesimțite, omul acesta, atît de nepăsător de el, începea să simță nevoie de a avea un punct în lume pe care să-și razeme gîndurile și dorurile. De cînd

frate-său murise, nehotărîrea în sentimentele inimei lui devenise mai mare și, acum, cînd se-ntîlni cu Ana, parcă s-ar fi întîlnit cu ceea ce hotăra despre dînsul: acesta era punctul de reazăm!

În convorbirea lor, ea îi spuse că, fiind la vie, n-a mai auzit de mult vorbindu-se de război, dar că, trecînd prin Odobești a cumpărat, o *România liberă*⁴.

— Iat-o, zise ea; într-însa se zice că se va face o nouă chemare a artileriei teritoriale...

Și-i întinse gazeta, arătîndu-i și locul unde sta scris lucrul acesta. Dumitru apucă gazeta răpede și ceti. Era exact. După ce ceti i-o-ntinse-napoi, — dar mișcarea cu care i-o da avea ceva din încetineala și stîngăcia omului preocupat. Ea băgă de seamă, și-i zise:

— Cred că ar fi drept ca dumneata să rămîi în Focșani... mai sunt și alți ofițeri, nu?

— Știu și eu, zise el cam încet.

Și după cîtva timp se despărțiră.

El, mergînd în sus, gîndi încă la Ana, și, prin aceea ciudată legătură de idei pe care ne-o aduce legătura de cuvinte, de la Ana, gîndul îi alunecă la gazetă și de acolo la concentrare și la război.

A!... era prea de tot! E dator un om țării sale sacrificii, dar nu pînă a muri toți frații dintr-un neam. Dar iarăși, își zicea el, poate să nu mor; la artilerie mor foarte puțini... ș-apoi poate nu mă concentrez pe mine...

Cu aceste gînduri ajunse la vie.

Aici lucrurile erau triste. O destrăbălare strașnică împărătea în curtea lor, cea altădată socotită și îngrijită. Chelarul făcea ce vrea. Vinul cules, mai mult îl turna în el și-n rudele lui decât în poloboace. Clădăriile atîrnau de coardă, dezmațate și amestecate cu tot felul de struguri. Îți era mai mare jalea să vezi gospodăria întregă, lăsată pe mîna unor zănatici.

Lui i se făcu o scîrbă nespusă. De-abia așteptă să i se odihnească calul puțin, și plecă înapoi.

Cum ajunse acasă, vroi să se ducă numaidecît la cazarmă. N-apucă însă să intre bine în odaie, că mamă-sa se înfățișă lui, ținînd în mîna o hîrtie. Era galbenă și, îmbrăcată în negru cum se afla, părea încă

și mai galbenă. El i-o luă din mână fără să zică nimic și o ceti. Era ordinul de chemare: a doua zi trebuia să plece cu bateria. Așeză hîrtia la loc și, fără să se gîndească ce face, își rezemă capul de miniși, cu totul, de masă. Trecură cîteva minute astfel. Cînd se ridică, mamă-sa era tot înaintea lui, fără să îndrăznească a zice un singur cuvînt măcar; lacrimile numai îi curgeau în două șiroaie mari, cari i se înnodau în barbă. El ieși din odaie și bătrîna ieși după dînsul.

10 În sală ea de-abia putu să îngîne această întrebare:
 — Vrei să te duci și tu, dragul mamei?
 — Da' ce vrei să fac? zise el cam răstit.
 Tocmai atunci intra soră-sa cea mai mare.
 — Să-ți dai dimisia, răspunse ea cu siguranță. Ce,
 15 nu ne-ajunge cît am făcut pentru țară?
 — Vorbești și tu ca copiii. Se poate una ca asta? răspunse Dumitru.
 — Va să zică vrei să te duci, îl întrebă mama lui din nou. Atunci mie nu-mi mai rămîne decît să pun
 20 mîinile pe piept și să mă culc.
 El, ca să scape de ele, trecu în altă odaie. Soră-sa veni după dînsul.
 — Crede-mă, nene, am vorbit cu toată lumea. A întreat tata pe toți și i-a spus că poți să-ți dai dimisia, dacă vrea să vă ducă pe amîndoi să muriți. Tot orașul
 25 e indignat și-ți dă dreptate. Asta nu s-a mai auzit: doi frați de la o casă!...

Și se atîrna fata de brațul lui, rugîndu-se cu aceea șiretenie dulce a copilului care se știe iubit...

30 — A fost și Ana pe aici, adăoga ea, ca un avocat care-și păstrează argumentul cel mai puternic la urmă, — a fost și a zis că trebuie să-ți dai dimisia neapărat. Cine-a mai văzut una ca asta: doi frați!... Și biata mamă, dragă nene!...

35 El se desfăcu de brațul ei și voi să iasă. În poartă se întîlni piept în piept cu Costin, care, îndată ce-l văzu, îl luă de braț și-l întoarse înapoi. Părea că conspirau cu toții. Acesta, intrat cu el singur în odaie, se puse să-i arate situația așa cum se înfățișa. Dacă, ferească Dumnezeu, ar fi fost omorît în război, —
 40 cine era să mai îngrijească de familia lui? Și chiar

dacă n-ar muri, credea el că mă-sa putea să trăiască, așa slabă cum era și purtîndu-i mereu grija? Și de ce se temea el? Onoarea militară? Dar, orcui ar fi îndrăznit să-i zică o singură vorbă măcar, putea să-i răspundă, cu fruntea senină, că familia lui și-a plătit
 5 birul de sînge, iar că el, personal, între onoarea militărească și onoarea omenească, care nu-i da voie să lase pe drumuri doi bătrîni neputincioși și trei fete, el a ales pe cea din urmă. Rugă, stăruie, făgădui Costin atît de bine și de mult, încît îi fură un *da* scurt și fricos. Atunci fără a-i mai lăsa timp să se gîndească, îi prezentă o hîrtie pe care locotenentul își scrisese dimisia. După aceea se urcară amîndoi în trăsura și porniră la comandantul pieții spre a i-o da. Aci se opriră la
 10 poartă și locotenentul se duse singur înlăuntru. Se urcă pe scară ca un hoț care merge să omoare, tremurînd și galben. Cînd ajunse la ușa comandantului, i se bătea inima în piept cu atîta putere, că la un moment i se păru că nu mai are aer să respire. Voi să ridice brațul spre a bate la ușă, dar nu putu. Atunci îl apucă o frică groaznică că s-a paralizat și o porni la fugă înapoi. Nu se opri decît tocmai la trăsura lui Costin, unde văzu că brațele tot i se mișcau.
 20 — Ei, ai dat-o? îl întrebă acesta mulțumit.
 — N-am dat-o... Mi-a fost rușine...
 25 — E!... ce copil ești! Hai cu mine înapoi!
 Îl apucă de braț și porniră amîndoi pe același drum, ajungînd de astă dată pînă la comandantul pieței și dîndu-i dimisia...

III

30 Trecuse de la acest fapt vreo lună și jumătate. Familia d-lui Sterie trăia oarecum liniștită. Fostul locotenent se îmbrăcase în haine civile și petrecea foarte retras. Îngrijea de treburile părintești, cari erau acum toate pe mîna lui și, ca și mai nainte, vorbea rar și simplu. Costin voia să se fie de cuvînt și să-i dea pe Ana. El însă pretexta doliul familiei și ruga să se

35

lase pe mai târziu nunta. Vedea pefată des și părea totdeauna mulțumit c-o vede. Lumea toată se-ntîlnea cu dînsul și-l saluta, îi vorbea fără cel mai mic semn de dispreț, ba, din contra, cu respect. Cei de-acasă
5 însă simțeau că e ceva în firea lui adîncă care-l roade zi cu zi. Mamă-sa mai cu seamă, care-și avea odaia zid în zid cu a fostului locotenent, istorisea fetelor în fiecare dimineață că a auzit pe Mitică plimbîndu-se mai toată noaptea prin casă, că el stă mai mult cu lampa aprinsă și nu știu ce tot scrie, că în cutare noapte a tușit de cu seara pînă dimineața...

Ele îl observau cîteșipatru, și, fără să bage el de seamă, îl țineau seara pînă pe la 1 sau 2 după miezul nopții, spre a-l osteni și a-i scurta din veghere. Într-o
15 zi, mamă-sa, văzîndu-l atît de trist și de singur în mijlocul lor, îi zise rugîndu-se de el:

— Doamne, mamă, de ce nu mai ieși și tu la cafenea; mai întîlnești doi oameni; mai schimbi o vorbă... Ia, cît îți pare, tot te mai iei.

— Bine zici, zău — adaose el. Să ies!

Era un fapt pozitiv, că nu mai avea voință. Făcea tot ce-i ziceau surorile sau mamă-sa, fără să discute.

Ieși, în adevăr. Se duse la cafenea unde avea obiceiul să meargă și mai înainte.

25 Aci era o grămadă de lume care istorisea și judeca mereu cele din război. Unul, care se credea mai pehlivan, plîngea soarta bieților soldați cari sufereau din pricina neroziilor administrației și a vitregiei guvernului; un altul trîntea zarul de table răcnind într-o limbă neînțeleasă:

— Una-patru; dușes; să nu dai dubla că m-ai mîncat fript; epiec, bravo, nene Iancule!...

Un al treilea citea *Războiul*⁵ în gura mare, comentînd fiecare frază după cum îl tăia capul și uitîndu-se
35 pe deasupra ochelarilor spre a videa efectul ce-l producea.

Sterie se strecură pe lîngă toți și se duse în odaia unde era biliardul. Aici, un ofițer de intendanță și cu grefierul tribunalului jucau chegle.

40 Ofițerul era unul din acei oameni, fără număr în lumea aceasta, care hămăiesc toată ziua și verzi și

uscate, fără nici o seamă de ce spun. Cum văzu pe Sterie:

— Ehe!... bună vremea, neică!...

— Bună ziua, îi răspunse acesta.

6 — Da', bine, nene, ne dăduși cîntea pe ocară, bat-o Dumnezeu de treabă!

— Cum?... întrebă Sterie încrunțat.

— Ei, asta-i acum: mai faci pe afurisitul. Turcii ne omoară, și d-ta cu dimisia în proșap la divizie.

10 Bravo treabă!...

Primprejurul biliardului mai erau cîteva gură cască, care începură a rîde cu hohot. Ofițerul văzînd că are succes urmă:

— Zi... cît era pace, treburile mergeau bine: leafa, leafă; sabia hodoronca tronca pe ulițe, — și cît veni
15 pustiul de război, la dimisie, nene Sterie!...

Fostul locotenent sta ca de stîncă. După cîteva minute după ce tăcuse ofițerul, el se mișcă din loc, rostind încet și lung:

20 — Așa-i... și ieși.

A doua zi cînd intră femeia să-i facă focul, fostul locotenent era căzut în mijlocul odăii, într-un lac de sînge.

Se împușcase.

CONU ALECU ZĂGĂNESCU

Buhănenii era o moșioară de munte, pe malul Rîmnei, între cele două județe: a Slam-Rîmniceului și a Putnei¹. Drumul ce ducea la sat mergea, parte pe prundul gîrlei, parte pe malul ei, între două coaste groaznic de înalte și de sălbatece, pînă se nfunda într-un pîrteț destîncă seroasă. Pe maluri, umbra era de-a pururea stăpîna drumului: nucii și gîrnețele stufoase se lăseau alene spre apă, slujind gaițelor de popas, pe cînd plopilor înalți și nervoși își tremurau frunzele în văzduhul curat al munților, stînd la linie ca niște caraule credincioase.

Satului îi ziceau *Buhăneni*, pentru că în apropiere de dînsul erau izvoarele Rîmnei, unde se adăpau cerbii. Seara, pe la sfințitul soarelui, vara, se auzea din sat o buhăială, o bombănitură surdă, de răsuna valea pînă spre Gura-Caliți. Și poate bieții buhăineni n-ar fi vrut să li se tragă numele tocmai de la niște boi cornorați, dar dacă gura lumei e a dracului... Cei de la Gura-Caliți or de la Resvad, cum auzeau seara mugetul buhailor de la izvoare își începeau glumele:

— Ian auzi, bre, cum geme nea Stoica. Mă, săracu, parcă i-a făcut muierea trei copii deodată!...

Și așa trăgeau bieții oameni ponosul boilor.

De altfel buhăinenii erau frumoși nevoie mare! Poște întregi de primprejur veneau flăcăii să peștească fetele din Buhăneni, și la măritișul lor nici că se pomenea

de zestre, că zestrea și-o strînge omul, dar chipul e de la Dumnezeu.

Drept e însă că buhăinenii nici nu prea erau avuți. Ce bruma munceau vara, de-abia, de-abia ajungea de gură pînă la vremea urzicilor și a șteviei. D-apoi și ce să muncești!... că de venea vara o bură mai deasă, spăla ale corhane de parcă nu mai fusese arătură pe ele de cînd lumea.

Noroc numai că nu le prea trebuiau multe. Două, trei oi și o vacă, mai niște doage la pădure, mai niște țipari din gîrlă și-ncolo, slavă Domnului, sarea era în stîncă, malaiul la tîrg și banii la negustor.

Stăpînul tuturor acestora, sau mai bine *boierul* — cum îi ziceau țărani prin ironie — era coconul Alecu Zăgănescu.

Natura lasă cîteodată, așa, de-o petrecere, suflete fără șart, care se duc pe lume cum se duce o roată, fără osie potrivită, pe drumul Bărăganului: ia așa, parc-ar fi beată.

Conu Alecu Zăgănescu era acu om cam de vreo 45 de ani. La trup se alcătuia precum urmează: nalt, uscățiv, bărbos, purtînd de-a pururea un surtuc ieșit de soare, al cărui buzunar de la piept, fiind în dreapta, dovedea că era întors; cu o pălărie moale, de *fetru*, îi zicea el cu mîndrie; cu o umbrelă imensă, ruptă, soioasă, din care ieșeau covergele țapușete, ca niște dinți de pieptene găsit în gunoi. Această umbrelă era cunoscută la 10 poște departe de Buhăneni, fiindcă conu Alecu Zăgănescu avea o manie, foarte nevinovată de altminteri, dar foarte nefolositoare: aceea de-a fi avocat. În vecia veacului era pe drumuri, alergînd de la o judecătorie de ocol la alta. Cu cine se-ntîlnea, se oprea să stea de vorbă.

— Ce mai faci, coane Alecule?

— Ce să fac, frățioare, ia, cu procesele astea.

— Ai multe, ai?

— Slavă Domnului, tot sunt.

Și îndată te întrebă de ce se mai sună în politică, ca nu cumva să-l întrebă d-ta de lucruri mai pămîntești și mai personale, bunăoară: cît porumb ai făcut anul ăsta, coane Alecule? fiindcă atunci îți răspundea

cu o vădită silă: tot am făcut, frate, — și ca să te împiedece de a-l mai descoase mai departe, adăoga: iar cît despre preț, zău nu știu cu cît l-am vîndut, să-ntreb pe coana Marghiolița. Coana Marghiolița era soră-sa.

Politica forma a doua hrană a vieții sale. Cît apăruse *Binele public*², avea și dînsul o programă (fiindcă lesne se poate pricepe că un om ca Conu Alecu nu se ocupa de neînsemnata politică locală), sau mai bine avea ce să-nvețe pe de rost; de cînd încetase *Binele public*, nu mai știa exact ce să spună. Că liberalii fuseseră lăsați de Dumnezeu pentru nenorocirea acestei țări, nu mai încăpea vorbă; dar și asta mai trebuia variată³. Dintre jurnalele cestelalte nu prea bătea cu nici unul. Cînd venea la Rîmnic, se uita peste toate cu răceală și se punea să tragă cu urechea la cei ce vorbeau politică în cafenea: că Europa se duce dracului; că Bismarck e un șiret și jumătate⁴; că... ăla, cum îi zice, de, Boulanger⁵, e un *clachior*, or un *farsior* și că tot la *nașu-brat* este *pol-imperial*. Atunci conu Alecu se alipea binișor de cel ce i se părea mai pehli-

— Da' Vernescu⁶ cu cine merge?

— Vernescu?... cu opoziția.

— Da' unde mai scrie el?

— Ești înapoi, coane Alecule. Vernescu scrie la *România*, da' facem o tablă?

De îndată ce se convinsese că d. Vernescu scrie la *România* începu a învăța revistele acestui ziar pe de rost.

Patima lui pentru acest bărbat se explica printr-o pretinsă legătură de rudenie, pe care avea aerul de-a o ține ascunsă. Singurul om căruia i-o destăinuia era căpitanul Ciupagea, șeful punctului.

La suflet era nu se poate mai bun creștin.

Cînd ai fi întîlnit vara vreun nor de praf rostogolindu-se de-a lungul drumului, erai sigur că-n mijlocul lui trebuie să fie conu Alecu. Cu doi cai suri, bătrîni și stătuți, el se tîrîia toată ziua de colo, colo, cufundat într-o brișcă hodorogită, al cărui coș de nuiete era spart. Privind pe stăpîn, cocîrjat și cu capul pe piept;

pe vizitiu, adormit și plecat înainte; gloabele de la trăsură dihăinate și blegi, — îți păreau cu toții născuți spre a trece prin lumea aceasta strîns uniți, ca niște suflete pribege, care simt nevoia de-a se ajuta reciproc. Căii nu ieșeau din *trei-trei* pentru nimic în lumea asta.

Conu Alecu Zăgănescu locuia în casele părintești de la Buhăeni, pe o corhană de pe malul Rîmnei. Deși de piatră, casele, ca și trăsura și trăsura ca și stăpînul, se țineau pe picioare printr-un fel de bunăvoință a vînturilor, cari treceau pe lîngă ele fără a le supăra. Aci trăia conu Alecu, și avea drept tovarășe a singurătății sale pe coana Marghiolița, soră-sa mai mare.

Coana Marghiolița era aidoma conu Alecu, doar că în locul surtucului purta rochie și în locul bărbei niște dungii nemiloase ale vîrstei, din care ieșea ici și colo cîte un smoc de păr, răsucit și surghiunit de coana Marghiolița parcă n-ar fi ținut de barba dumisale. Acuma... de ce-or fi fost ei, unul cătră altul, *conu* Alecu și *coana* Marghiolița, Dumnezeu știe.

Dar cînd conu Alecu n-avea procese, coana Marghiolița ținea locul tuturor judecătorilor de ocol ai județului Rîmnicu-Sărat, care nu trebuie uitat că are trei plăși și patru plaiuri⁷. Coana Marghiolița de-abia știa să citească, și cu toate astea înghițea pe fiecare zi cîte cincisprezece coloane de *Binele public*, se-nțelege, cînd conu Alecu n-avea procese. Căci în zilele cînd avea, nu l-ar fi ținut acasă nici inundațiile, nici viforul, nici nenorocirile... Dis-de-dimineață se scula, da o raită pe la grajd, se mai sucea prin curte, pînă se deștepta soră-sa, și atunci se da pe lîngă dînsa:

— Coană Marghiolițo, ia vezi mata de ceai mai repede, că azi am o opoziție la Cucu.

Se-nțelege că opoziția era făcută de partea adversă, căci conu Alecu de cînd pribegea pe drumuri între cele două județe: a Slam-Rîmnicului și a Putnei, nu lipsise o singură dată de la ceea ce numea el *datorie*. De aceea nu îngrijea mai de loc de petecul de moșie ce-l avea la Buhăeni. Adevăratul proprietar era coana Marghiolița.

Cam acesta era conu Alecu Zăgănescu.

5 Era într-o zi, după prînz, pe la începutul lui septem-
vrie. Soarele cădea pieziș în geamlîcul străvechi al
caselor de la Buhăeni, încălzind lăuntru bătrîn și rece
al sălei și dînd un ton de viață nouă tuturor vechiturilor
10 dinlăuntru. În fund, spre răsărit, un pat nemișcător,
acoperit cu o nemărginită saltea și cu scoarțe, făcea
față unei mese grele de stejar, peste care sta de-a
pururea întinsă o pînză de casă, albă și groasă. În
15 capătul celalt al cerdacului era o canapea de nuc,
încrustată cu fel de fel de bibiluri, ale cărui droturi
ieșeau ca bulgării în urma plugului. Nimeni decît
pisicile n-avea curagiul să-i înfrunte glodurile. De
un părete sta atîrnată o cușcă cu un mierloi, iar de
20 altul o cadră ieșită de soare, care vrea, dragă doamne,
să înfățișeze pe Adam și Eva izgoniți din rai. Sub
cușca mierloiului era o măsuță albă de lemn, pe care
sta de-a pururea o cutioară măsline, de mărimea unei
rîșnițe, care nu era altceva decît profesorul mierloi-
lui. Coana Marghiolița întorcea în toate zilele muzica,
25 care cînta de cincisprezece ori pe rînd marseilleza,
iar mierloiul o rupea și el de la început:

Allons enfants de la patrie

dar la întorsătura de la *pa-tri-e-e* își da totdeauna în
teapă, luînd-o peste cîmp.

25 În ziua aceea conu Alecu și căpitanul Ciupagea
jucau amîndoi, unul de-o margine a mesei și celalt
de cealaltă, tablele, iar coana Marghiolița umplea un
coș de pernă cu puf. Conu Alecu muștruluia zarul în
mînă cîte cinci minute, uitîndu-se la pietre printre
30 niște ochelari strîmbi, care-l strîngeau de nări, făcîndu-l
să vorbească fonfăit:

— Să te ferească Dumnezeu, Ciupageo, să dau un
epiec că ești *marș*.

35 — Ba că să zici, coane Alecule; ăi mai da mata și
un *dubeș*.

Epiec, dubeș, conu Alecu învîrtea zarul în mînă,
cînd, uitîndu-se la geam, zări potcapul popei care
urca scările gata să intre.

— Na, îmi iese popa înainte! mi-ai scăpat, căpitane.

Și pe cînd zicea vorbele astea se uita la popă,
care căuta clanța ușei la țîțînă.

— Iar s-a îmbătat popa Vasile; fii bună, coană
Marghiolița, și deschide-i mata.

5 Se sculă coana Marghiolița plină de puf ca un haham
jidovesc, și se duse să deschidă popei, dar care nu-i
fu mirarea cînd văzu pe popă intrînd înlăuntru cu o
traistă de cal în gît.

— Dar asta! zise bătrîna mirată.

10 Popa, nici una nici două, scoase traista din gît;
o puse mătăhăind jos; cotrobăi printr-însa cu mîna
nesigură a unui bețiv și scoase dinlăuntru un fel de
mototol de petecă, învălit într-o basma popească gal-
benă-verde. Îndată ce-l scoase, îl puse jos, dezvelin-
15 du-l de basma, și zise de-abia răsufîind:

— Iacătă ispravă!...

În același timp, și ca o protestație a năbușelei de
pînă aci, un pipet pătrunzător și rotund ieși de sub
petece, iar coana Marghiolița făcu un pas înapoi,
20 încremenită, pe cînd conu Alecu se întinsese cît era de
lung peste masă, ca să se asigure de forma dihaniei
care chiuia cu atîta îndemînare. Numai căpitanul
rămase rece.

Popa începu îndată să se bocească.

25 — Ia te uită, coană Marghiolița, ce mi-a păstrat
Dumnezeu pentru bătrînețe!... Ao!eo!... Coane Ale-
cule!... de ce nu ți-a fost milă de casa mea să mi-o
necinstești așa!... Mi-ai înșelat fata... atîta copilă
am avut și eu și mi-ai mîncat-o friptă!... Pedepsi-
30 te-ar Dumnezeu, coane Alecule!... Ao!eo! Ao!eo!...

Bietu conu Alecu schimbase șapte rînduri de fețe,
pînă să se oprească popa, și vorbele nu-i ieșeau din
gît cu nici un preț.

— Părinte... se-ncercă el să zică, eu?... Coană Mar-
ghiolito!... Eu, frățioare?

35 Popa vroia să înceapă din nou:

— D-apoi știu că eu nu! Nu ți-a fost milă, coane
Alecule...

Atunci căpitanul, supărat, se ridică de pe scaun,
40 nalt și poruncitor:

— Destul părinte! isprăvește odată! Te-ai îmbătat fără de rușine și umbli pe la ușele oamenilor cu copilul în cârcă... Ia-ți copilul și du-te de te culcă!

5 Popa ca orice om beat, se supuse fără voie vorbelor poruncitoare ale căpitanului, și, apucînd pruncul în brațe, îl ghemui din nou în desagă și ieși. Pe scări era cît p-aci s-alunece.

10 — Vai de mine, iacătă-l cade cu copilu-n brațe, zise coana Marghiolița; și se repezi după dînsul să-i ajute să se dea jos.

— Nu vă temeți de nimic, zise căpitanul celor doi frați, cari stau încremeniți, privindu-se unul pe altul, — popa e beat mort: a venit și pe la mine și am pus soldații să-l dea afară. Este adevărat că fiică-sa a născut, dar ce ne pasă nouă!

15 — Măriuța? întrebă coana Marghiolița. Părea o fată de ispravă.

— Ei, de ispravă, da'știi mata... adăogă căpitanul, subliniind intenția vorbei cu o mișcare de șiret.

20 În urma popei se încercă căpitanul să mai spuie glume, să rîdă de popă și de fiică-sa, dar nu știu de ce, parcă nu avea sarea de totdeauna. Țipetele copilului le rămăsese în auz, atît coanei Marghioliței cît și fratelui său. Vrură ei să mai joace tablele, dar conu Alecu muta tot anapoda. Căpitanul simți că amîndoi frații intraseră fiecare în afundul firii sale, și pentru dînsul nu mai rămăsese decît acea tremurare aparentă a cuviinței și a obiceiului. Atunci își luă chipiul și ieși. Conu Alecu vroi, ca întotdeauna, să-l însoțească pînă la poartă. Aci era o mititică barată de scînduri, unde sta noaptea caraula. Cu cît se apropiau de poartă cu atîta li se părea că aud zgomot în partea aceea, și, în adevăr, trecînd pe lîngă barată, pricepură că zgomotul venea de-acolo. Popa lepădase pruncul. Căpitanul începu a rîde.

35 — Trimete-i-l acasă, coane Alecule, nu fi copil. Conu Alecu însă o luă la fugă înapoi în curte și urcă scările gîfîind.

40 — Marghiolițo, greși el a zice, coană Marghiolițo, ia vino, vino; popa ne-a lăsat... ne-a lăsat... ni l-a lăsat la ușă...

Coana Marghiolița coborî iute scara, plină de fulgi, și alergă la poartă, urmată de frate-său. În adevăr, copilul țipa în gheretă, acoperit pe ochi cu basmaua popei. Ea-i luă basmaua de pe obraz și se uită la el de aproape. Copilul era zdravăn și frumos, cu niște ochi verzi, cu o guriță mititică și harnică, care țipa cît patru și trebuia să mănînce cît șapte.

10 — Ptiu, bată-te norocu de copil! îi zise coana Marghiolița, sărutîndu-l pe obraz, pe cînd conu Alecu se uita peste umerii ei cu o privire minunată și aproape, aproape duioasă.

Copilul, de îndată ce simți pe cineva lîngă dînsul, tăcu ca prin farmec.

15 — Vezi dumneata țîncu cum te-a cunoscut, zise conu Alecu. Ei comedie!...

Și după aceea se bărzilui el să apere bunele moravuri:

20 — Să-l trimitem numaidecît acasă, coană Marghiolițo. Ce vrea să zică asta!... auzi popa dracului!...

Coana Marghiolița însă luase copilul în brațe și se uita la el, vorbindu-i într-o limbă molcomă și pasă-rească, pe care chiar copiii de două zile par a o înțelege.

25 — Ba eu zic, coane Alecule, să-l ducem deocamdată înăuntru.

După aceea, uitîndu-se în ochii lui lung și cu bună-tate:

— Leit poleit!...

30 El începu a rîde cu hohot și atingîndu-i brațul cu mîna:

— Bată-te, coană Marghiolițo, că minunată mai ești cîteodată!

Poate că avea și el oarecare drepturi la rîs, dacă nu egale cu ale căpitanului, totuși cu valoarea lor proprie.

35 Apoi urmă a se ține după dînsa pînă ce urcară scările și prin casă pînă așeză copilul într-o scufundătură a canapelei. Se-nvîrtea conu Alecu prin cerdac fără de nici un scop, întrebînd pe soră-sa lucruri fără șir:

40 — Poate i-e sete, coană Marghiolițo... Ce-o să-i faci... Om și om⁸...

— Ia mai bine zi lui badea Avram să puie caii la brișcă...

— Să-i puie, coană Marghiolișo.

5 — Și să se ducă la Gura-Caliți, să aducă pe Rada Tunsului; să-i spuie c-o chem eu să vie cu copilul pînă la noi.

Badea Avram era vizitiu lui conu Alecu. E destul să spunem că semăna cu uneltele carierii sale: era rupt ca trăsura și domol ca gloabele. Pînă să înhame caii trecu un ceas. În vremea aceasta conu Alecu se duse de vreo zece ori să mai vadă copilul, și de cîte ori s-entorcea zicea vizitiului:

— Hai, bade Avrame, hai!

— Iaca gata, boierule.

15 Cînd fu în adevăr gata, conu Alecu se strecură și el în trăsură, dar tocmai la grajd, ca să nu-l vadă soră-sa, și porniră la Gura-Caliți. După vreo trei ceasuri se întoarseră cu Rada Tunsului și cu copilul ei.

20 Cînd intrară înăuntru, coana Marghiolișo cutreiera cerdacu în lung și-n lat, cu băiatul în brațe, care țipa cît îl lua gura.

— Haide, Rado, că ne-a sosit un mosafir. Copilul Radei, auzind pe celalt țipînd, se puse și el pe plîns, așa că era o larmă în casă de-ți venea să-ți iei lumea în cap.

25 — Aoleo!... strigă bietul conu Alecu, astupîndu-și urechile, ce-i asta?

De îndată însă ce Rada îi dete sînul să se hrănească, copilul cel găsit tăcu și se puse pe supt. Conu Alecu se apropie cu frică și pentru înțîia dată putu să-l vadă bine.

— Vezi dumneata, îi era foame săracu.

35 După aceea își permisă să-l atingă cu degetul pe obraz și să-i vorbească. Copilul lăsă sînul femeiei și apucă cu gura degetul lui conu Alecu.

— Coană Marghiolișă, zise el rîzînd și ținîndu-și degetul cu mîna stîngă, m-a mușcat diavolul de m-a prăpădit.

40 — Că doar n-o fi pui de veveriță, coane Alecule, îi zise soră-sa, să se nască cu dinți.

El rîdea cu o nespusă plăcere.

— Ba te-i pomeni! urmă el, cum e născut diavolu cu noroc... și zdravăn și sănătos... Să-l facem militar coană Marghiolișo, că prea e chipeș!

5 — Ba aia-i vorbă!... ca să-mi ducă băiatul din tîrg în tîrg și din cazarmă în cazarmă, pînă mi l-o prinde turcii la Plevna...

Pentru coana Marghiolișă toată istoria, trecută și viitoare, se încheia la Plevna.

10 — Ori avocat să-l facem. Ba zău, cum țipă el de tare, chiar avocat se face, zise conu Alecu.

— Și-i leit boierul, se simți datoare să adauge și Rada.

— Aia-i treaba mea. Ce-oi vrea eu, aia se face băiatul, adaogă foarte serios coana Marghiolișă.

15 — Bine, coană Marghiolișo, zise frate-su, așa este: fă mata ce-i vrea dintr-însul...

Și-n sfîrșit noul mosafir încălecă, tocmai ca uncheșelul lui Sevah din *O mie și una de nopți*, pe gîtul părinților săi adoptivi, încît aceștia nu se mai ocupau de nimic decît de el. Îi deteră o doică, sănătoasă și zdravănă, de la Gura-Caliți; îl botezară cu pompă și salтанат; îi aduse conu Alecu leagăn de la Wirtan din Focșani, care era cel mai nobil negustor din orașele împrejmuitoare: îi împleti coana Marghiolișă scufițe și botoșei de lînă țigaie: tot făcură pentru el, iar el, în schimb, da niște țipete de-ți lua auzul. Conu Alecu zicea atunci că băiatul pledează, pentru că el tot păstra speranța ascunsă că avocat o să se facă. Afară de țipetele sale, copilul dăduse încă ceva caselor de la Buhăeni. De unde pînă aci cerdacul era putred și bătrîn, — de cînd venise copilul, întinerise. Parcă chiar lucrurile se gătiseră de sărbătoare și erau mai vesele. Cînd se deștepta copilul din somn și începea să gungunească singur în leagăn, mierloiul se simțea obligat să-i răspundă cu marseilleza, pe care o învățase bine pînă la *patri-e-e*, dar de-acolo o lua peste cîmp. Neînțelegere mare se ivea între doică și mierloi cînd acestuia îi venea poftă să-și studieze partitura tocmai cînd aceea voia s-adoarmă copilul. Doica se supăra.

40 — Arză-te focul, lighioană, stai tu, că-ți dau eu *marsoleză* acuma!...

Și îndată lua un *Binele public* și-i învelea cușca de jur împrejur, așa că bietul cîntăreț nu mai vedea nimic, și de ciudă se puneă și el să spargă hîrtia cu ciocul.

5 Se înțelege că mierloiul își pierduse din importanță de cînd venise copilul, și cauza lui nu mai era apărută de nimeni față cu supremul jude: coana Marghiolița.

Chestiune mare fusese la botezul *diavolului*, cum îi zicea conu Alecu. El ar fi vrut să-i dea un nume de om mare, de erou, de muzicant... I se învîrteau prin cap tot prăpădenii ca *Caesar, Licurg, Napoleon, Washin-*

gton.
— *Licurg Zăgănescu*, bunăoară, ar fi foarte minunat, coană Marghiolița: ha, ce zici?

15 — Ia taci, omule, răspundea bunul-simț al soră-sei; niște nume mai omenеști nu găsești? să-i zicem *Iorgu*, bunăoară.

— Doamne ferește! striga conu Alecu. După aceea, între dinți, cuvînta el: vezi asta-i, că nu vrea să-l facă avocat... aș ști eu ce nume să-i pun... nume de om, nu de fleac!

— Ia ascultă, frățioare, eu zic să-i punem numele lui Alecsandru Machedon; Alecsandru să-i zicem. O să-l cheme și pe el ca pe tatăl său.

25 — Ha? zise conu Alecu, holbînd niște ochi mari, să-i zicem adică...

— Alecu, Alecu; ori Alecuță. Alecuță, dragul mamei, zise coana Marghiolița, ducîndu-se spre leagănul copilului. Conu Alecu repeta și el cu mulțumire:

30 — Alecuță... ce e drept, nu e urît.

Și, în sfîrșit, îl botezară Alecuță.

Astfel cresc copilul viu și sănătos, luminînd zilele părinților săi cu o rază de bucurie necunoscută de ei pînă atunci. Conu Alecu Zăgănescu se mai lăsase de procese și i se întîmpla acuma și lui să facă opoziție. Îi era drag să stea acasă, mai cu seamă de cînd băiatul începuse să se ție copăcel și să articuleze cele două silabe *ta-tă*. Toată ziua umbla cu el prin cerdac, ducîndu-l de subsuori, ori îl purta în brațe pe la cușca mierloiului iarna, și vara prin curte, pe la cai; și alerga cu dînsul conu Alecu parcă ar fi fost el însuși numai

de 20 de ani. Cînd băiatul putu să lege două vorbe una lîngă alta, doica și cu coana Marghiolița îl învățară să spuie cum se numește, și cînd veni conu Alecu o dată de la un proces, i-l deteră în brațe și coana Marghiolița îl întrebă:

5 — Ia spune tu mamei cum te cheamă?

Copilul răspunse cam peltic dar foarte lămurit:

— Alecuță Zăgănescu.

10 Conu Alecu începu a rîde și a plînge totdeodată, strîngîndu-l în brațe să-l înăbușe. După aceea se scotoci prin toate buzunarele căutînd să-i dea ceva, dar negăsind nimic, se așeză jos, cu copilul pe brațe, și descheindu-și cămașa la gît, își scoase din sîn o cruce albă de sidef, pe care o atîrnă la gîtul copilului.

15 — Eu o am de la mama; tu, micule, s-o ai de la mine, ca să fii cu noroc. Apoi sărută gîtul moale și alb al băiatului și, în locul unde sărută, făcu cu mîna dreaptă cruce, cu gînd ca să depărteze boalele de la dînsul.

20 Astfel cresc copilul, sănătos și iubit, pînă se făcu de vreo trei ani.

Într-o zi de septemvrie, cam pe același timp pe cînd cu trei tomni înainte, popa Vasile venise la conu Alecu cu băiatul în desagă, — într-o duminică dimineața, trăsura șefului de punct se opri în fața scării de piatră, și căpitanul Ciupagea se coborî, numai fir și zarpale de sus pînă jos. Era în mare ținută de paradă, cu toate suplimentele uniformei sale.

25 După ce se sui sus, sărută mîna coanei Marghioliței și întinzînd mîna lui conu Alecu, zise cu un aer solemn:
— Iubite amice, dă-mi voie să-ți fac cunoscut un mare eveniment din viața mea: mă însor... cu doamna Maria Vasilescu — adăogă cu oarecare sfială, — fiica preotului Vasile... de aici din sat.

Conu Alecu îl sărută, cu adevărată dragoste.

30 — Bravo, căpitane, zise el; îmi pare foarte bine.

— Vezi dumneata, coane Alecule, trebuia s-o fac; sunt trei ani de cînd mă tot gîndesc... O viață are omul... Tot hîrbar, hîrbar...

— Da'mai încape vorbă, frate...

— Și să-ți spui drept, adăogă căpitanul, îmi era rușine și de dumneavoastră, care ați fost așa de buni...

— Da'ce se potrivește, se grăbi să protesteze conu Alecu, fără să știe tocmai pentru ce.

5 — Ba zău, urmă căpitanul, ați primit un copil în casă, care vă era cu totul străin... pe când eu l-am izgonit, eu, care... de , aveam datorii către el... Dar v-asigur că voi ști să mă plătesc...

10 — Aci se opri căpitanul, privind la conu Alecu, care încremenise cu gura întredeschisă spre a rosti o vorbă ce cu nici un preț nu se urnea de pe buzele lui.

— Voiam chiar să vă rog să-mi faceți o socoteală... de ce vă sunt dator... urmă căpitanul.

— Dator!... izbuti să articuleze conu Alecu; nu ne ești dator nimic. Pentru ce să ne fii dator?

15 — Bine, coane Alecule, zise căpitanul, om bun ai fost întotdeauna, dar nu primesc... copilul e al nostru și trebuie să-l creștem noi: eu și nevasta mea.

— Copilul!... strigă conu Alecu, care copil?... de ce copil vorbești? Ia să nu mai glumim, căpitane.

20 — Bine, dacă vrei; da' eu nu glumesc de loc; băiatul e al meu; în toate cazurile e al mă-sei.

— Ascultă, căpitane, zise conu Alecu făcând un pas prin odaie și căutînd să se liniștească, ai venit să-mi vestești o bucurie, ori să mă mîhnești?... pentru că-ți spui drept că mă mîhnești vorbindu-mi astfel.

25 — Așa este, coane Alecule, dar ia gîndește și d-ta la o mamă nenorocită, care nu și-a văzut copilul nicio dată...

30 — Da' d-ta, căpitane, de ce nu te-ai gîndit? D-neaei n-are decît să vie să vadă băiatul cînd o pofti.

— Dar eu?

— Și d-ta. Dar dumitale ce-ți pasă?...

— Vra să zică copilul nostru să ni-l crești d-ta, ha?...

35 — Eu îmi cresc copilul meu.

Căpitanul Ciupagea se cam înfierbîntase la vorbă și ca să nu se iuștească mai mult, începu a rîde, dar cu răutate:

40 — Iartă-mă, coane Alecule văd că nu prea pricepi lucrurile. Mai întîi, ca fapt, nu este adevărat că copilul

e al d-tale; despre asta nimeni nu poate să te asigure mai bine decît mama lui. După aceea uiți că, stăruind a crede că ești tatăl copilului femeiei mele, mă insulti. Eu te las să te gîndești, adăogă cu oarecare violență. Sărut mîna, coană Marghiolița! și ieși.

5 În urma acestei scene, pe cît de neprevăzută pe atît de dureroasă pentru ei, cei doi frați rămaseră ca de piatră. Coana Marghiolița rupse tăcerea cea dintîi:

— Bine, frățioare, așa să fie?

10 Conu Alecu se roși măr și neștiind unde să-și fixeze privirea, clipea des, des, parcă ar fi suferit de ochi. El era un om cu desăvîrșire fără voință și poate tocmai de aceea foarte bun și foarte milostiv. Știa bine că copilul nu era al lui, dar la drept nici nu prea pricepea ce vrea să zică a fi un copil al cuiva. Sfios, neștiutor de o mulțime de lucruri lumești, cu sufletul cîstit și fără cioturi, fusese incapabil să înșele pe fata popei,

15 dacă n-ar fi știut dinainte ce se întîmplase cu dînsa, și cînd soră-sa luase copilul în brațe și-i zise că-i seamănă, fusese incapabil de a-i spune verde: nu se poate să-mi semene, fiindcă nu-i al meu. În umbra de îndoială, ce relațiile lui cu fata popei de mai acum cîțiva ani îi permiteau să aibă, își ascundea siguranța nepaternității, cum își ascunde un struț capul în nisip. Mai departe, cînd copilul se făcuse mai măricel și-l luase cu brațele lui albe și mititele de gît, lui i se păruse că dincolo de această mulțumire nu mai e nimic. Nimeni pînă atunci nu crescuse lîngă el; nimeni nu-i înveselise viața, greoaie și pribeagă după judecăți; nimeni nu-i zisese tată. Și cînd acest copil se lipise de el, ca un vlăstar tînăr de haragul ce-l sprijină, ce-i mai păsa lui dacă un alt individ își răcorise setea vieții, și întîmplarea închegase din faptul aceluia zilele ființei pe care o înfiase el?... Copilul era al lui și s-a isprăvit.

20 25 30 35 Cam asemenea gînduri umblau prin mintea lui conu Alecu, cînd băiatul intră în casă, urcînd scara ca un ied, și veni drept la el, spre a-i încăleca pe genunchi și a-l face cal. Copilul simțea parcă cît e de drag lui tată-său, și de aceea și tată-său îi era lui mai drag decît toți ceilalți ai casei.

40 Printr-o înrîurire însă pe care o produc totdeauna

impresiunile puternice asupra noastră, lui conu Alecu i se păru pentru prima oară că băiatul seamănă cu căpitanul Ciupagea, și, fără voia lui, își întoarse ochii de la el și se duse spre cușca mierloiuului. Copilul îl apucă de pulpana surtucului strigându-l:

— Tată, tăticule... calu...

Și cum el n-auzea, băiatul se încolătăci pe piciorul lui și-l pupa pe genunchi, chemându-l mereu. Coana Marghiolița, simțind ce se petrecea în fratele său, se sculă și luă băiatul în brațe.

După câteva minute, conu Alecu se întoarse spre ei: ochii îi erau plini de lacrimi. Coanei Marghiolița i se muia și ei genele, și, pe când el întindea minile să ia băiatul, ea îl săruta, udându-l cu plînsul obosiților săi ochi.

— Gîndeam că nu mai sunt, bată-le pustia lacrimi, zise ea, punînd băiatul jos. Apoi, venind lângă fratele său, care sta rezemat de masă:

— Nu mai plînge, frățioare, și spune-mi adevărat e?

Conu Alecu dete trist din cap.

— Atunci trebuie să le dăm copilul. Dumneata ce zici?

— Da' eu știu, soro? răspunse conu Alecu, ridicînd din umeri.

Și tăcură amîndoi. Copilul, simțind, parcă, că se petreceau lucruri serioase împrejurul lui, se puse liniștit să se joace cu pietrele de la table.

Cei doi frați se mai sfătuiră și hotărîră împreună că era o nelegiuire a mai ține copilul la dîșșii.

— N-a vrut Dumnezeu cu noi... n-a vrut!

Și cînd căpitanul, peste câteva zile, veni împreună cu logodnica sa la dîșșii, coana Marghiolița le spuse că pot să-și ia copilul. Conu Alecu nu era acasă.

Și timpul, care mereu curge, curse mai departe...

La Buhăeni casele stau acum singurate în malul Rîmnei, bătute iarna de vergile vîntului, deșteptate primăvara de cîntecul cucului, mîngiate și încălzite toamna de blînde raze din soare, și de-a pururi cu gîrla alături. Zidite cu totul din piatră și vechi ca pămîntul, lepedele lor se întrupaseră una într-al-

ta și se înveliseră într-o pojghiță mohorîtă, pînza vremii, care întindea pe ele un fel de umbră a unor timpuri trecute. Lîngă case, un șir de odăi de gard, tupilate și sparte; mai în fund o velniță de rachiu; la spatele lor, într-altă curte, niște leși căzute, — și apoi cele două mari grădini, în cari duduile și pîrloagele crescuseră mai nalte decît pomușoara și piersicii.

Aici trăiau, cu desăvîrșire singuri, urmașii Zăgăneștilor, afundîndu-se din ce în ce mai mult în adîncul liniștei munților. Slugile se duseseră toate; numai badea Avram mai rămăsese.

Conu Alecu ieșea acum foarte rar. De unde era lung și slab, se făcuse și mai lung și mai slab. Chipul începuse a lua fața pămîntului, măcar că toată ziua sta în soare cu cosorul în mînă să curețe piersicii de uscături. O pustie de tuse, pe care o avea de mult, îl înțețise și mai tare.

De vreun an de cînd plecase copilul la Rîmnic cu părinții săi, nu se mai vorbise în casă, la Buhăeni, despre dînsul, printr-un fel de înțelegere mută dintre frate și soră. Lui conu Alecu însă îi era dor nevoie mare de băiat. Fiindcă din cauza tusei avea noaptea friguri, foarte rar dormea și toată vremea aceea o petrecea visînd sau gîndindu-se la el. A doua zi însă, cînd da cu ochii de lumină, îi era frică sau parcă rușine să istorisească soră-sei gîndurile de cu noaptea.

Într-o seară, pe cînd se zbătea în pat de nesomn, i se păru că aude în odaia soră-sei de alături vorbă. Minunat, se sculă și se duse la dînsa. Bătu la ușă, dar nu i se răspunse; vorba însă continua; bătu încă o dată, aceeași tăcere. Atunci intră.

Coana Marghiolița, rezemată pe un cot, cu pieptu-uscă dezvălit mai tot, cu o păreche de ochelari cu drugi, prinși în vițele rare ale părului, cetă *România* în gura mare. Cînd auzi ușa deschizîndu-se își întrerupse lectura, uitîndu-se pe deasupra ochelarilor la fratele său, care intra încet și mirat.

— Da'ce, soro, n-ai adormit încă? o întrebă conu Alecu.

— Ia, mă rog, ascultă coala, coane Alecule, dacă ai mai auzit așa poznă. După aceea începu a ceti, rar și cu greșeli:

5 *Isprăvile unui măgar.* — „Măgarul, carele pe la noi este un dobitoc domestic, în America trăiește în turme sălbatece, fugind de om. Nu mai demult decât în luna trecută, d. Footby, un cetățean onorabil din ținutul Kentucky, patria acestor măgari, a avuță susție o luptă titanică cu un etalon încrucișat cu zebru, fost
10 al d-lui Footby, și pe care stăpînul său, voind a-l aduce la grajd, nu l-a mai putut prinde decât împușcîndu-l, după ce măgarul mușcase pe d. Footby din diferite locuri compromițătoare. Avis celor ce se slujesc cu asemenea dobitoace.”

15 — Să zicem lui badea Avram să se păzească de măgar, adaose coana Marghiolița, ca morală a celor de mai sus.

— Al nostru e bătrîn, zise conu Alecu, așezîndu-se pe marginea patului și oftînd.

20 Soră-sa, apropiînd jurnalul de lumînare, se pregătea să urmeze cu cetirea faptelor diverse:

Cum se înmulțesc caractițele...

— Ia mai lasă politica, soro, și spune-mi mie ce e cînd visezi rîndunele?

25 — Te dorește cineva, zise soră-sa, vroind să afle cu orice preț cum se înmulțesc caractițele.

— Ascultă, coană Marghiolița, să vezi ce-am visat: se făcea parcă o rîndunică venise la noi în cerdac și-și făcuse cuibul lîngă grinda cea mare... Ce să fie
30 oare?...

— Ce să fie!... ia, te dorește cineva.

— Cine să mă dorească?... zise conu Alecu dînd din cap; eu n-am pe nimeni să mă dorească... Doar poate băiatul... dacă nu m-o fi uitat. După aceea, uitîndu-se în dosul jurnalului ce-l cetea soră-sa, adaose
35 cu vocea înecată de lacrimi: tare mi-e dor de băiat, coană Marghiolița.

Soră-sa nu-i răspuse nimic. Ea părea că nu mai suferea de nimic. Atîta mai îngropase sāraca și atîta
40 i se rupsesse unul cîte unul toate firele inimei, că acuma rămăsese ca un fel de gîndac blînd care-și mișcă instinc-

tele de la mîncare pînă la somn și de-acolo mereu spre nesimțirea apropiată ce se găsește sub aripa caldă a pămîntului.

5 Conu Alecu însă nu putea să-l uite. Nu iubise pe nimeni și nu trăise pentru nimeni decît cu forța inițială pe care o primise de la mamă-sa născîndu-se; de la propriile sale puteri nu-și luase nici un avînt personal: soră-sa era soră-sa; părinții, cît trăiseră, de asemenea; băiatul însă era altceva... Băiatul îi
10 era drag, parcă și-ar fi sădit o mîna a lui, a lui conu Alecu Zăgănescu, în pămînt și ar fi așteptat-o să crească și să se facă om...

Și tocmai băiatul se dusesse...

15 A doua zi, dimineața, zise lui badea Avram să puie caii la brișcă și plecă la Rîmnic.

Era o zi duioasă de toamnă, în care lumina intră pînă și prin porii pămîntului, încălzînd totul... Conu Alecu trase la han la Lupan și ieși numaidecît pe
20 uliță, luînd drumul spre casa căpitanului Ciupagea.

Orașul era sărac dar vesel. Fiecare umbla după treaba lui cu tragere de inimă, fiindcă în anul acela se făcuseră
bucate bune.

25 Conu Alecu fu și el înrîurit de mulțumirea obștească și prinse a zîmbi la gîndul că-și va videa îndată băiatul. Într-adevăr, după vreo cinci minute, ajunse la locuința căpitanului.

Fiind porțile deschise, curtea se putea videa toată.

În mijlocul curții, jos, în nisip, băiatul se juca liniștit cu o cutioară de lemn, întorcînd spatele către
30 uliță. Cînd îl văzu conu Alecu, îi veni să se repeadă la el să-l ia în brațe. Dar, ca să se bucure și mai mult de această plăcere, pași binișor pe nisipul moale, pînă
35 ajunse la spatele lui, și atunci îl auzi mormăind între dinți primele note ale mierloului din *marseilleza*:
allons enfants de la patrie, pînă la *pa-tri-e-e*, unde, întocmai ca mierloiu o lua alături cu drumul. Atîta
îi fu de milă și de drag copilul, că, îndoind un genunchi, se plecă pînă la el și-l luă în brațe, sărutîndu-l
40 de mii de ori. Băiatul, apucat pe la spate fără veste, se sperie și căută să se smulgă din brațele care-l strîngeau cu atîta putere. Cînd se întoarse și dete cu ochii

de capul sălbatec al lui conu Alecu, se sperie și mai tare, și o luă la fugă spre bucătărie, plângînd.

Îl uitase.

5 Cînd văzu conu Alecu că băiatul l-a uitat și-i e frică de dînsul, simți așa ceva parcă ar fi avut o înecătură în piept și o istoveală a puterilor, și, în loc să se mai urce sus să întrebe de căpitan, o luă înapoi spre han. Cum ajunsese aci, fu apucat de o tusă strașnică și se bolnăvi...

10 După ce se făcu bine, peste vreo trei zile, culese pe badea Avram din cîrciumele vecine, și o luă înapoi pe drumul Rîmnei, singur și necăjit, precum și venise...

SUBPREFECTUL

I

Tîrgușorul *Vlădenii* era așezat în josul Cricovului, pe întinsul moșiei cu același nume, tăcut, simplu și statornic într-o notă de tristețe, pe care nimic în lume nu i-o putea schimba. Din orice parte ai fi venit cu
5 diligența, nu puteai niciodată ghici, scoborînd priporul Cricovului, că ai să dai de un tîrguleț mai mult sau mai puțin locuit, care se lăuda pe sine fără măsură zicîndu-și *comună-urbană*. Strîns în toate părțile de dealuri, dormita în albia apei, uitat de lume ca un
10 schimnic, și, cu toate că primarul știa bine că-și *reparase* casa de curînd, iar consiliul comunal botezase bietele uliți cu pomposul nume de *strade*, nimic nu se schimbaseră din obrazul ce-l avusese cu cincizeci de ani mai înainte, și era mare siguranță, pentru conser-
15 vatorii tîrgului, că și peste cincizeci de ani tot așa era să rămîie generațiilor viitoare. Pîrîul trecea la vale, călător fără sațiu, tot îngînînd cu fiecare creșitură nu știu ce neisprăvită vorbă, pe care rămînea s-o urmeze creștutura viitoare; așa că tîrgul părea totdeauna
20 preocupat, și parcă sta plecat pe apă să asculte povestea ce-o aducea unda albă din munți. De aceea, cînd sosea diligența de două ori pe săptămîină, oamenii ieșeau în ușa tindei, mirați, iar vitele întorceau capul spre mosafir, cu acea privire untdelemnă și proastă,
25 care pornește din toți ochii, mari și fără viață. Atunci, la han la Voinea se făcea oarecare mișcare. Judecă-

torul de pace, cu ajutorul său, pomojnicul subprefecturii, doi-trei spînzurați de advocați, care chibzuiau procesele locului, luau pe telegrafist cu asalt:

— Ia vezi, nene Dimiule, eu n-am ceva...

— Amice Dimiule, dă-mi corespondența...

— Jurnalele mele, frate Dimiule.

Iar fratele Dimiu își lua un fel de piper în nări, de-l videai cît de colo că e *omul situației* în acele momente. Dacă avea pe cineva ciudă, atunci își răzbuna:

— Lasă-mă în pace, domnule! N-ai nimica! Sau chiar dacă ai, așteaptă să ți-l aducă factorul la domiciliu.

Dacă i se făcea vreun neajuns între cele două zile de sosire ale diligenței, îl auzeai mîrîind între dinți:

— Lasă că ți-oi arăta eu cînd o veni diligența...

În scurt, sosirea poștei era un eveniment, prevăzut și așteptat cu nerăbdare, care ajunsese aproape de se sărbătorea. În zilele acelea autoritățile erau închise, sau mai bine se mutau la han la Voinea. În cerdacul hanului ce da pe *strada Ploiești* primea pomojnicul jelbele; în cerdac se împărțea dreptatea de către domnul jude; în cerdac se întrunea sfatul comunei; cerdacul era palatul administrativ al locului. La vremea mesii, se deschideau poștele... care vin pustiile lanț: pofta de mîncare aduce pe cea de băut; cea de băut pe cea de vorbă, și românul-i român: poți să-i dezlegi limba fără să n-o dea nițel și prin politică? Apoi cînd ajungeau la paragraful ăsta, dă Doamne bine!...

Dar afară de aceste zile ale sosirii diligenței, tîrgușorul Vlădenii era de-a pururea somnoros.

În momentul în care începe această istorisire, diligența sosea în Vlădeni aducînd cetățenilor mai sus pomeniți, ba chiar și celor nepomeniți, două știri menite a-i neliniști pe multă vreme: 1) prefectul încunoștiința pe pomojnic că în locul vacant de subprefect se numise domnul Alexandru Dumitrescu, licențiat în drept; 2) proprietarul moșiei Vlădeni, domnu Maxențian, făcea cunoscut primarului și altor doi-trei fruntași din tîrg că se însurase la Paris și, după cîtva timp, avea să se întoarcă cu nevasta la moșie.

Aceste două știri, cu totul deosebite, fură dezbătute și scuturate în cerdacul cafenelei cu toată competența publicului știut. Trebuie să spunem însă, cu nepărtinire, că vestea cea dintâi îl mișcă mai mult. Cine era acest Dumitrescu, licențiat în drept, care primea să vie subprefect la Vlădeni? Era un prost că primea. Ba era un om prea cuminte... Trebuie să fie vreun cuconăș, ori vreo baccea. Ce fel de licențiat care nu se face procuror?

— Acuma să te videm, nene Mitache, îi ziceau pomojnicului, cum ai s-o duci cu licențiatu!...

— Ia, prea bine... Eu știu ce știu: *apa trece, pietrele rămîn*.

— O fi!... dar se duc curcanii dracului... Licențiații ăștia sunt cam ai ciorilor!

— *Mielul blînd sugă de la două oi*, răspunse pomojnicul, care avea mania proverbelor.

Și astfel le trecea vremea în cerdacul lui Voinea, așteptînd să le vie noul subprefect. Despre partea însurătorii proprietarului nu se făcu pomenire, fiindcă le era frică să nu scape vreunul vreo vorbă și s-o afle *strigotul*, cum îi zicea lumea.

Maxențian era în partea locului un fel de pașe, care învîrtea județul cum îi plăcea lui, alegea prefectii și-i da afară, numea deputați, strîngea mereu la avere și trăia ca un baron, bogat, bineînțeles. Legenda îi pune pe socoteală cîteva fapte urite: așa, bunăoară, nu se prea știa de ce murise nevasta lui cea dintâi și unde îi era fata ce-i rămăsese de la dînsa; apoi se șoptea că la castel (căci vechea casă a proprietății fusese prefăcută într-un palat cu turnuri) se petrec orgii groaznice, la care nu lua parte nimeni decît niște femei ce soseau de la gară și Maxențian cu vechilul lui; apoi avea obiceiul de împuşca vitele străine ce le prindea pe proprietățile sale, lucru care vîrîse spaima și deșteptase ura în țărani; dacă pe lîngă toate acestea vom adăoga că era la chip om roșu, fără pic de sînge în obraz, lesne vom pricepe de ce-i zicea lumea *strigoiul*.

Se înțelege de la sine, că noul subprefect nu le știa toate acestea. El se întorsese de vreo cîteva luni din

Paris, cu diploma în buzunar, și aștepta ca guvernul să facă apel la destoinicia și învățătura lui. Fiecărui tînăr i se pare că țara e încîntată de sosirea lui și într-însul își pune toată nădejdea. Iluzia e puternică
5 pînă la scara ministerului. Aci începe a face cunoștința obrazului realității, personificată deocamdată în mutra unui aprod galonat, care răspunde cu obraznicie: „domnu ministru nu-i singur!” Și cînd domnu ministru e singur, tot nu-i singur, fiindcă are alături
10 un pomelnic de postulanți, care se mărește cu numele noului tînăr, viitor stîlp de țară.

— Cînd vă va veni rîndul, cu plăcere, domnul meu: sunteți al șaizeci și șasilea...

Adică: așteaptă murgule iarbă verde; fiindcă sistemul pomelnicului este temperat de acela al *intercalajelor*.
15

— Pune-l mai la început, e băiat bun.

Calitatea băiatului stă într-un bilețel plin de blagoslovenie...

20 Ei, și apoi asta-i lumea. Noroc că între afectele stenice, cari reprezintă expansiunea și puterea e pusă și speranța.

Și subprefectul nostru era vînjos în sperare.

Pe cînd se întărea el în acest nobil sentiment, intră într-o zi la dînsul un aprod, soios de altminteri, dar vesel, care-l rugă să poștească la Ministerul de Interne din ordinul domnului ministru.
25

Era în anul acela ministru de interne un om cu minte și cu prevădere, căruia îi intrase în cap să îmbunătățească soarta țaranului, începînd cu îmbunătățirea administrației. Avînd credință că tinerețea este vîrsta în care omenirea este mai bună și mai harnică, se hotărîse să puie lîngă vatra plugarului, ca să-l administreze, oameni tineri și luminați¹. Experiența, care în asemenea împrejurări este soră dreaptă cu știința furțișagului, putea să vie cît mai tirziu, —
30 nu era nici o supărare. Dacă a ieșit bine sau rău, asta e o altă chestiune, de care nu ne interesăm. Faptul e că, între alții, ministrul chemă și pe Dumitrescu nostru și-i vorbi lung și drept: făcu să vibreze într-însul
35 coarda iubirei de țară, arătîndu-i unde mergem dacă

starea de astăzi a țaranului va continua; îl încîntă și-l încurcă așa de bine, încît acolo, pe loc, fără multă formă, se făcu subprefect...

5 Îi dete, spre a-l mulțumi, subprefectura pe care o vrea el: aceea a Vlădenilor, unde avea și o sfoară de moșie.

Și iată cum se făcu subprefect, spre a veni să trăiască la Vlădeni, cu cinstitele образuri de mai sus, cu *strigoiul* și cu alte chipuri asemenea...

II

10 Trecuseră vreo două luni de la sosirea noului subprefect în Vlădeni și lumea nu se schimbase de loc. Tactul subprefecturei era ceva mai însuflețit decît înainte. Pomojnicul, arhivarul, copisti și vătășii erau mai omenoși cu lumea, fiindcă le era frică de subprefect, care se pusese de-a binele să facă din tactul său o autoritate. Țărănimea începuse să vie la Vlădeni cu credință că e cineva care să-i asculte. Advocații prin urmare îi erau deja dușmani și vechilul de la curtea boierească trecea pe lîngă el fără să-și scoată șapca: semn rău.
15

Ce-i păsa însă subprefectului? Nu-i spusese ministru să fie harnic și să aibă încredere într-însul? Harnic era și încredere avea destulă.

20 Dar cine uită împrejurările neprevăzute, uită o parte însemnată din viața omenească.

Ocupat cu trebile zilnice, subprefectul văzu într-o dimineață oprindu-se înaintea tactului o trăsuriță cu doi cai mici, în care erau trei persoane, foarte nepotrivite una cu alta. Trăsura era ușoară, subțirică, lucrată numai în oțel, cu roatele mari și fundul numai în catifea. Capra fiind înapoi, trebuia să mîie stăpînul, și-n adevăr stăpînul și mîna, iar în coada trăsuriței sta o slugă galonată și înjobenată, ca orice lacheu de casă mare. Stăpînii însă erau foarte ciudați. În dreapta, o femeie tînără, elegantă, cu o pălărie de paie dreaptă, aproape bărbătească, ținea hățurile cu siguranța unui gentleman rider, mîngîind cu capătul biciului gîtul
35

încordat al cailor; în stînga, se ținea, cam plecat pe genunchi, un cioban cu căciula ȋrcănească în cap, cu bîta în mîna, soios și hărtăgos lucru mare; la picioarele lor, întinsă pe covorul trăsuri, sta trîntită o oaie.

5 N-apucase bine să se oprească trăsura, și subprefectul auzi pe cioban strigînd în gura mare:

— Hai cu mine, cucoană, la judecată, să vedem eu pe ce dreptate omori dumneata ghitele oamenilor, ha? și pui pe dezvățatu ăsta de ciocoi să mă bată, ha?

10 Și nici una, nici alta, fiindcă venea pe partea cealaltă a trăsuri, încăleacă peste hățurile întinse, își luă cu o mîna oaia, iar cu cealaltă apucă pe femeie de braț, zicîndu-i cam răstit:

— Dă drum hățurilor și hai cu mine la pomojnic.

15 Tînăra femeie se supuse rîzînd, și halaiul intră înăuntru. Lucrurile acestea se urmară așa de răpede, încît subprefectul de-abia avu vreme să iasă înaintea jeluitorilor. Cum îl văzu ciobanu, trînti oaia la pămînt, care era cu picioarele rupte, și începu să se vaite cu accentul transilvănean:

20 — Uite, domnuțule, cum mi-au ucis mioara, vai maica mea!... Ce mă fac eu acu?... Ce spui jupînului diseară la mulsătoare?... Și mă și bați, ha?...

25 Și-și trecu mîneca pe față, de-a curmezișul căreia se vedea o dungă roșie, cum îl ajunsese sfîrcul biciului din fugă.

— Nu, bade, zise vinovata, devenind deodată serioasă, n-am dat eu: vizitiul a greșit... Îți vom plăti...

30 — Că nu-mi trebuie plată! adăogă ciobanul răstit.

— Îți vom da o oaie de la curte...

— Că nu-mi trebuie oaie...

Atîta era de îndîrjit și de mojit, încît subprefectul își pierdu liniștea. Dete un scaun femeiei și apoi se întoarse la el.

35 — Vorbește cumsecade, c-apoi schimbăm politica, îi zise răstit. Ce pretenții ai? Ce ceri?

— Că să-mi dea mioara la loc.

40 — De ce vorbești peste cîmp? Asta știi bine că nu se poate. După aceea se adresă căprarului de vătășei: cît face o oaie, Dumitre?

— De, boierule, zise căprarul, scărpinîndu-se după ureche și lovind oaia cu piciorul, o mioară ca asta să tot facă o jumătat' de pol... dacă o face... așa-i, măi Stane, întrebă și el pe un alt vătășel.

5 — De la ce stîna ești, măi creștine? întrebă subprefectul din nou pe cioban.

— De la jupîn Duțu.

— Foarte bine. Am să merg eu cu dumneata la jupîn Duțu să-i spun întîmplarea, ca să nu te mustre.

10 Acuma, iată zece franci pentru oaie și du-te cu Dumnezeu. Și vîrî mîna în buzunar spre a plăti ciobanului.

Tînăra femeie se sculă iute de pe scaun:

— Vă rog, îi zise cu bunătate; n-am bani cu mine.

15 El nu-i răspunse nimic, ci numai apropiindu-se de dînsa îi spuse încet:

— Permiteți-mi să-i adaug încă zece, pentru dunga de pe obraz. Face, vă asigur.

— Vă rog, zise ea.

20 — Iaca și pentru supărarea dumatăle, bade. După aceea, ieșind afară, zise vizitiului ca să-l audă toți vătășei:

— Să nu mai dai altă dată cu biciul în oameni, că pui de-ți trage 25 la spete, — ai înțeles?

25 Țiganul se cam foia pe capră, făcîndu-se că nu poate ține caii.

— Dumitre, adăugă subprefectul intrînd înăuntru, să te duci împreună cu Stan și să însoțiți pe doamna pînă unde va avea trebuință de voi.

30 Doamna rămăsese pe scaun cam încremenită de față pe care o luaseră lucrurile, și numai cînd auzi pe subprefect, se sculă, îi mulțumi ușor din cap și ieși.

Această formă cam rece lăsă în impresiile tînărului o urmă greoaie, cum îi lasă armonia unei orchestre de coarde care se sfîrșește cu notele strigătoare ale unui instrument de aramă.

35 Dar sufletul tînăr se scaldă mai bucuros în praful de aur al amintirilor gingașe decît în negura celor triste.

Capul cel alb și rotund al împetricinatei se zugrăvea pe paginile jelbelor subprefectului și răsărea între filele

de dosar cu acea putere cu care întâlnești discul soarelui în toate lucrurile, când ai privit mult la el.

De cunoscut n-o cunoștea, dar cam bănuia el cine să fie. Auzise vorbindu-se de întoarcerea proprietarului și a femeii sale din Paris, de porecla ce-i da lumea numindu-l *strigoiu*, — dar halal de strigoi cu așa strigoaică! Și avea niște ochi albaștri închiși, ca virfurile de liliac când plouă; și o gură potrivită, surizătoare, din acelea ce vorbesc înainte de a se deschide; și un arc de sprinceană de parcă-l greșise firea puțin mai lung, ca să coprindă în cadrul lui toată mărimea ochiului. Și când întorcea și cealaltă filă galbenă a dosarului, o videa toată, naltă și mlădioasă ca o mătură verde, cu mijloculul plătind și sînul plin și ridicat ușor ca de un suspin...

Ei, și degeaba schimba dosarul, că în toate tot pe ea o cetea! Ar fi putut să răscolească arhiva întreagă, de la Unirea Principatelor și n-ar fi găsit nici o pricină mai trainică la studiu, decît pricina cu ochii albaștri. Atunci voi să facă o reacție asupra lui însuși și sună clopoțelul:

— Să vie domnu arhivar.

Imediat apărură în pragul ușei antica persoană a acestui demnitar, combinată de niște organe grozav de purtate: ochii stinși, nasul încălecat de ochelari, mustățile arse de țigară, obrații lucrați *à jour* de vărsat și vreo trei vițe de păr ce soseau pe țeasta capului tocmai din regiunile occipitale.

— Panaitache, ia dă-mi dosarul tocmelelor agricole. Aceasta era piesa de rezistență, dedalul, cum s-ar zice, în care se rătăceau toți subprefecții.

Se puse el pe cercetat dosarul tocmelelor, dar, hotărît, acesta era un dosar teribil!... Mă rog, dacă de atîția mari de ani se grămădeau contracte peste contracte... și oamenii nu le executau niciodată... și... și... și erau, frate, așa de tainici și de farisei ochii aceia, că, zău, îți venea să zici cu poetul:

Sunt umezi înfiorătorii
De lingușiri, de viclenii.

În vremea asta se-ntorsese Dumitru vătășelul și cu celălalt tovarăș al său. Subprefectul îl chemă numai decît la el.

— D-apoi, cum e, Dumitre?

— Cum să fie, cocoane... bine.

— Ce mai e nou?

— Ce să fie... bine.

Parcă era afurisit. Nu vrea cu nici un preț să dea în pîrtia vorbeii, și subprefectul n-ar fi vrut să-l descoase. Dumitru însă, cu acea temere a țaranului, care nu vrea niciodată să înceapă el, chiar cînd are ceva de spus, aștepta. Subprefectul se hotărî.

— Pînă unde v-ați dus după trăsura?

— Apoi... ia, pînă mai în malul gîrlei.

— Atît?

— Ordonăți?

— Numai pînă la gîrlă? De ce n-ați dus-o pînă acasă?

— Apoi... ne-a poruncit dumneaiei să ne întoarcem; că zicea să nu afle boieru, că-i foc de cioban.

Subprefectul se legă de vorba vătășelului.

— Măi, Dumitre, cum să se fi întîmplat oare să dea cu trăsura peste oaie?

— Ba că se prea poate, mîncă-le-ar gâlbeaza de oi; că-i vită proastă, boierule: se duce oarbă de mal și n-ai ce-i face. Eu zic că oile treceau șoseaua de-a curmezișu și ele nu se feresc; caii de iuți, iuți, ia, te miri cum a apucat-o pe vreuna roata și i-a retezat picioarele, că-s plătinde, bată-le vina lor...

— Se poate, zise subprefectul pe gînduri. Bine, Dumitre, du-te.

Căprarul de vătășei se duse, și subprefectul, rămas din nou singur, urmă a se gîndi iarăși la dînsa.

Cînd ieși ca să se ducă acasă, se întîlni în scară cu un om călare, care îi înmîină o scrisoare. Doamna Maxențian îi mulțumea pentru serviciul ce i-l făcuse și-i înapoia banii dați ciobanului. Scrisoarea era rece și demnă, dar slovele acelea, lungi și cam leneșe, aveau parcă parfumul mînei care le scrisese. Și urma și un „post-scriptum“!...

Inima subprefectului se mișcă mai cu putere la
cetirea acestui supliment, care, la drept vorbind, era
mai însemnat decât chiar scrisoarea. În supliment era
rugă să completeze cu dînsa spre a nu afla bărbatul
său întîmplarea cu oia, căci altfel era vai de bietul
cioban! În josul post-scriptumului era numele întreg:
„Dadiana Maxențian“.

... Dadiana...

Numele era frumos, dar părea luat din romanele
evului de mijloc. Însă cît de mult se potrivea cu chipul
ei: o chema Dadiana, și așa și trebuia s-o cheme. Se
mira chiar că nu știuse mai dinainte lucrul acesta.
Cît de multă asemănare era între ovalul obrazului
Dadianei, și între numele ei... De ce oare la unele
ființe, întîmplarea se supune esteticei și intră în
liniile armoniei lor personale? Cînd o botezase
mumă-sa, nu știa că fata o să crească așa de potrivită,
de rotundă și de armonizată. Și vorba *rotundă* vine
aici de bună voia ei; căci s-ar putea să se numească
Dadiana o femeie uscată și unghiulară?

Se urcă în trăsură, cu scrisoarea în mînă și se duse
cu ea desfăcută pe genunchi pînă acasă.

Acasă îl aștepta Dumitru, vătășelul, cu masa pusă.
Acest Dumitru devenise încetu cu încetu un fel de
nevoie pentru subprefect. Îl înțelegea într-o mulțime
de lucruri și-l sluzea cu îndemînare și cu bunăvoință.

Am spus că subprefectul își avea moșioara, rămasă
de la mătușe-sa, în cealaltă margine a Vlădenilor.
Casa bătrînei o păstrase așa cum era: cu sufrageria ei
goală, cu policioare prin ziduri; cu scoarțele de țară
întinse prin toate odăile; cu mirosul deosebit al lucru-
rilor vechi și curate, cu sofaua cea de cit galben...
Numai într-o odaie își pusese un pat de campanie,
care se întindea și se strîngea dupe voie; niște rafturi
albe de lemn în care își vîrîse cărțile: o masă mare cu
fel de fel de pipe și de unelte de vînătoare, și-n colo...
pace. Ba într-un unghi erau vreo trei sușanele, niște
harabale de puști și de iatagane, găsite în casa bătrî-
nei, de la unchiu-său, și pușca lui. O adevărată cameră
de soldat în lagăr.

Înainte de a se pune la masă, subprefectu își luă o
carte din rafturi, — obicei de student de a mîncă cu
ziarul alături. Dar în toate împrejurările vieții nu ne
plac aceleași lucruri, — mai mult: nu ne mulțumesc
aceleași mulțumiri. Intrînd cu scrisoarea Dadianei în
buzunar, lăsă jurnalele și se duse, printr-un fel de
îndemn firesc, către un volum legat cu scoarțe cenu-
șii de pînză. Turgheniev îl chema parcă către dînsu,
sub aripa caldă a geniului său senin, și cu acest vechi
prieten mîncă în pace, cufundîndu-se în simțirile
aceluia, ca într-ale sale proprii. Nu mai era la Vlădeni,
ci la Francfort, în cofetăria fostului tenor *Spice bubio*,
iar Dadiana se asemana întocmai cu iubita romancie-
rului rus. Printr-o înlocuire ciudată și printr-o puter-
nică aprindere a fantaziei, lumea de *acum* și lumea
de *atunci* se amestecară așa de bine, încît topiră o
atmosferă nouă din aerile vechi, în care subprefectul
se pierdu cu desăvîrșire, mai cu seamă cînd, după
masă, se întinse cu țigara în mînă pe sulurile moi ale
divanului...

Cînd veni Dumitru să-i spuie că trăsura așteaptă,
îl găsi cu ochii țintiți în podele. Ce videă?... Ce vede
ochiul marinarului în pînza spațiului?

Se duse la subprefectură și se puse pe lucru. Impre-
sia ce-i rămăsese de la Dadiana era prea puternică
pentru ca celelalte s-o poată acoperi deodată. Dar tim-
pul e ca o gîrlă de munte care aduce nisip și netezește
toate albiele... Azi una, mâine alta, și nimicurile
umplu golul sufletului. Desigur că i-ar fi rămas capul
Dadianei ca o aducere-aminte, ca o fericită aducere-
aminte, dar numai atît, — dacă alte întîmplări nu
l-ar fi purtat din nou în calea ei.

La vreo săptămînă după cele povestite mai sus, pe
cînd de-abia sosise la subprefectură, plin de praf și
ostenit, în urma unei cercetări ce făcuse prin comu-
nele plășei sale, intră pomojnicu la dînsu și-i spuse,
c-un fel de aer misterios, în care se amesteca o dungă
subțire de ironie, că „a aflat boieru despre istoria cu
ciobanu și i-a tras o sfîntă de bătaie de l-a lăsat mai
mort...“

Cunoaştem pe Mitache şi uşor ni-l putem închipui, conform proverbului lui, credincios mai mult lui Maxenţian, care era *piatra*, decât şefului său, care era *apa*.

5 La ştirea aceasta însă, subprefectul se înfurie aşa de grozav şi aşa de tare băt看 cu pumnul în masă, încît conu Mitache îşi lăsă linia de ironie la o parte.

10 — A!... mişelul! strigă subprefectul, după ce am cătat să cocoloşesc lucrurile şi să plătesc rana de pe obrazul omului cu bani, apoi acuma îl mai şi bate!... Las' că vorbim noi!...

După aceea dete poruncă să nu deshame caii, şi adresîndu-se lui Mitache.

— Domnule pomojnic, hai cu mine!

15 Pe drum, Mitache se făcuse numa cît un iepure de mic. Subprefectul tăcea, dar îl simţea cît de colo că e plin de indignare. El se gîdea cum să urmeze mai bine, ca pedeapsa să vie sigură şi dreaptă. Şi, din gînd în gînd, ajunse pînă la întîmplarea cu oaia, de la care
20 purcedea toată istoria. Cînd îşi aduse aminte de asta, tresări, parcă s-ar fi deşteptat din somn. Se putea să dea pe Maxenţian în judecată şi să nu amestece şi pe femeia lui? Şi ea, la drept vorbind, nu era vinovată decît că nu ştiuse să ţie caii, sărmana. Doar nu ea
25 dăduse cu biciul în om; ea nu era în stare să facă astfel de lucruri. Cînd are cineva nişte ochi aşa de frumoşi, cu o aşa de limpede privire, e cu neputinţă să nu aibă suflet!...

30 Şi aşa, încetul cu încetul, indignaţia lui contra lui Maxenţian se prefăcu în milă pentru dînsa, încît, cînd ajunseră la jupîn Duşu, hotărîrea de a da în judecată pe bătauş se micşorase grozav. Dar, printr-o reacţiune firească, care se face în toate naturele oneste, cînd au conştiinţă că au fost un moment nedrepte,
35 subprefectul, care ştia că nu urmase ca un funcţionar cinstit, cînd silise pe cioban să se mulţumească numai cu banii ce-i da nişte boieri pentru dunga de sînge de pe obraz, se hotărî de astă dată să nu mai fie slab. Astfel, intră în curtea Duşului.

40 Pe o sarică aşternută pe pămîntul jilav dintr-un coşar, sta întins ciobanul, cu ochii îngropaţi în orbite,

cu gura întredeschisă în afară, cu faţa vinătă, legat pe la urechi cu nişte foi de pătlagină, iar primpjurul gurei cu ramuri subţiri de rozmarin, ca morţii; împrejurul lui un roi de muscuţe de cîmp ţineau un fel de
5 ison supărător, mutîndu-se de la cap la picioare, şi înapoi, fără să le gonească nimeni. Se apropiară cu toţii de dînsu şi badea Duşu îl scutură de mîneacă:
— Măi Ioane măi, scoală!...

10 Un gemăt surd, ca un vaiet dureros, ieşi din pieptul bolnavului.

— Scoală, măi Ioane, c-a venit domnu subprefect să te vadă... scoală, măi!

15 Bolnavul îşi veni un moment în simţiri şi, cu toată durerea ce se videa că suferă, cînd auzi de domnu subprefect, se-ncercă să-şi ridice capul de jos... dar nu putu.

— Să iertaţi, boierule, că nu poate, zise badea Duşu cu cuviinţă. După aceea ridică şolul cu care era acoperit bolnavul şi arată rănile ce avea. Mîna stîngă atîrna
20 pe piept în jos, zgîrcită şi galbenă ca de ceară, cu mărgini vinete ca de cangrenă. Mai sus de cot se vedeau două urme roşiatice, pe unde-l strînsese frînghia.
— Pustiu de vîrtej! zise badea Duşu: l-a strîns pînă i-au ieşit ochii din cap.²

25 La vederea acestui corp omenesc, chinuit într-un mod atît de sălbatec, subprefectul simţi un nod de indignare urcîndu-i-se în gît, şi fără voie i se umplură ochii de lacrimi.

— În viaţa mea n-am văzut aşa lucru! Pentru o asemenea faptă nu există pedeapsă...

30 Ceru un condei şi hîrtie ca să-şi încheie procesul-verbal.

— Să iertaţi, domnule, zise badea Duşu, el nu face lăcrămaţie.

35 — Cum nu face reclamaţie? întrebă subprefectul mirat.

— Apoi, la ce să mai facă?... ştie el că totuna e... Cu boieru nostru nu se poate pune nimeni. Şi-apoi l-a şi mulţumit... i-a trimis prin vichil nişte parale... Că
40 nu te teme, domnule, îl facem noi sănătos, adaogă, vîzînd pe subprefect că rămăsese locului încremenit.

În acest timp pomojnicu prinse privilegiu și zise subprefectului:

— În materie de bătaie, dacă pacientul nu face reclamație...

5 — Dă-mi pace, îi răspunse acesta supărat. Haidem după doctor mai bine...

Pomojnicul nu simțea însă că în această hotărîre a subprefectului intra o cauză străină. Ieșind, mai întreabă o dată, ca de datorie:

10 — Va să zică nu vrea să reclame...

— Nu, domnule, nu...

— Și apoi, adăogă subprefectul, voi veni să-l întreb pe el, personal, cînd va fi în stare să-mi răspundă.

— Să poftiți.

15 Subprefectul se dete jos și-și luă drumul spre tact, printr-o pădure rară și bătrînă, ce era în apropiere de stîna Duțului. Pomojnicu se duse cu trăsura să caute pe doctorul plășii.

20 Ajuns la tact, se închise în camera lui și se întinse pe canapea, cu o durere de cap nespusă și o mare neli-niște. Simțea că iarăși fusese nedrept, dar de astă dată de o nedreptate strigătoare.

25 Tocmai ședea așa, cînd auzi clopotele unui poș-talion ce venea de la deal și văzu pe fereastră o trăsură cu patru cai, ce se opri în fața tactului. Numaidecît lumea pe afară începu să se miște; funcționarii săriră de pe la locurile lor; vătășii se așezară la linie și, după cîteva minute, intră Panaitache archivarul, de-abia suflînd:

30 — Vă rog, domnule subprefect, vă poștește boierul pînă la trăsură.

35 Graba și emoțiunea se împărtășesc foarte iute. Subprefectul sări de pe canapea aproape fără voia lui și era să și pornească spre ușe, cînd tocmai auzi vorba „boierul”. Se stăpîni cît putu și opri pe archivar, care voia să alerge înapoi la trăsură.

— Du-te de-i spune că cine are treabă cu mine mă găsește în biurou.

Archivarul se cam codea.

40 — Așa să-i spui, m-ai înțeleș!

— Prea bine, zise bietul archivar, care se simțea împovărat de această grozavă sarcină.

5 În cele cîteva minute de așteptare ce urmară, subprefectul simți că urăște pe acest om din toate puterile lui. În sfîrșit, ușa se deschise, izbită de părete, și un om gras, potrivit la statură, cu căntătura posomorită dar vie, intră înlăuntru. Acesta era *strigoicul*, desigur. O față bronzie, fără sînge; o barbă rară, de un roșu tulbure: o frunte îngustă... El era.

10 Steteră amîndoi cîteva secunde, privindu-se drept în ochi. Maxențian rupse cel dintăi tăcerea.

— M-am supus la poruncile dumneavoastră, domnule subprefect, zise el îndesat, și am venit.

15 Subprefectul dete ușor din cap, fără a răspunde nimic și rămase în picioare.

— Am să mă plîng contra sătenilor... urmă Maxențian. Nu vor să iasă la seceră... conform învoielilor. Învoielile mele cu dîșii sunt... și aci voi să începă povestea socotelilor lui cu țaranii. Subprefectul îl opri.

20 — De prisos... Puneți tot ce voiți să-mi spuneți mie pe hîrtie...

— Eu? îl întrerupse Maxențian cu grabă.

— Dumneavoastră.

25 — Eu, să fac jalbă în scris!...

— Da, da, întări subprefectul.

Aci Maxențian făcu o strîmbătură de milă uitîndu-se la el, și, mai galben decît era din fire, adăogă:

30 — Nu mă cunoști... Ai să înveți să mă cunoști... Și ieși, lăsînd pe subprefect singur, în picioare...

III

Era pe vremea coasei, în cea dintăi duminică ce urmă după întîmplarea de mai sus.

35 Se ridica soarele, tînăr și prielnic, în văzduhul rece al dimineței, pătrunzînd, ca ochiul unui flăcău frumos, toate inimele. Ciocîrlia de Bărăgan plutea în undele aerului, țipînd a muncă; pitpalacul deștepta lanul de mei cu glasul său molcom și întrerupt; graurii

pestriți treceau în bande zgomotoase spre apă, — pe cînd barza, cinstita și harnica tovarășe a plugarului, umbla elegantă și melancolică prin fîneață, vîînd broaștele, rîmele și gușterii. Din palele fînului cosit se înălța cătră soare tîmîia cîmpului, iar mai-nainte, lanul de grîu desfășura ochiului pînza aurită a spicurilor. De marginea drumului, un pervaz de flori de cîmp alcătuia cadrul holdelor, întretîind monotonia verdelui cu vîpselele stinse dar așa de dulci ale corolelor lor. Sulfina, tristă și parfumată ca o văduvă tînără; cicoarea, albastră ca cerul; mazăricea, sprinte-nă ca o glumă; macul, subțiratec și nalt ca un hidalgo; ghizdeiul, laptele cucului, garofița sălbatecă, cimbrul, siminocul, romanița, — toate creșteau una la umbra alteia, scoțînd capul la drum, ca niște blînde și curioase copile ce sunt.

Cu pușca în spate, subprefectul se ducea pe drum înainte, înseninat de răcoarea dimineții, și se tot ducea mereu, ținîndu-și cîinele alături. Dacă ai fi vrut să urmezi calea apucată de el, ajungeai... la Maxențian. Dar neavînd dreptul să ne coborîm în conștiințele oamenilor, nu putem bănuî nimic. Se ducea la vînat...

Nemaiputîndu-și ține cîinele, intră într-o fîneață, pe cositură, și se auziră în urma lui cîteva descărcături de pușcă...

Pe cînd ieșise din cositură și dase în drum, ca să meargă mai departe, — la o cotitură, printre porumb, își văzu calea tăiată de un front de călăreți, cari veneau la pas, vorbind și rîzînd în gura mare. La vedere subprefectului tăcură toți, privindu-l cu ochi minunați. El își scoase pălăria; toată lumea îi mulțumi, și astfel trecură: el la deal și ei la vale.

Erau poate vreo douăsprezece persoane, bărbați și femei. Subprefectul recunoscă pe prefect, pe Maxențian și pe Dadiana.

De cînd n-o mai văzuse!

Ca un aparat de fotografie, ochiul lui prinse imaginea întreagă a tinerei femei, și se duse la deal uitîndu-se la dînsa parcă i-ar fi stat tot înainte. Cu chipul cam înclinat spre dreapta, ea se ținea pe cal cu aceea eleganță caldă, pe care o dă creșterea unită cu frumu-

sețea formelor. Mina stîngă sta ridicată pînă în dreptul sîinului, stăpînind prin frîu vioiciunea murgului pe care umbla. Ochii priveau coama calului, iar gura zîmbea ușor, la vorbele ce i le spunea prefectul, un curtezan răscopt dar încă plăcut. Cînd întîlni pe subprefect, atît de pe neașteptate, se roși pe văzutele, încît prefectul se opri din vorbă și-și ținti privirea pe obrazul ei, ceea ce o făcu să se roșească și mai tare. Nu îndrăznea să-și ridice ochii de pe coama calului, dar, fiindcă tăcerea prefectului se prelungea, căută să-și încordeze toată voința în privire și îi zise cu oarecare liniște:

— Ce-i?...

— Văd că vorbele mele te fac să roșești, îi zise el ironic.

— Îngrijește-ți-le, îi răspunse ea.

Prefectul însă, lup bătrîn, dete ușor din cap zîmbind, și-și întoarse privirea spre Maxențian. Acesta avea aerul că face curte unei doamne pe care o însoțea, dar ochii lui nu părăseau niciodată pe Dadiana. În minutul acela era palid ca un mort. Prefectul își mută iarăși privirea pe chipul Dadianei, ai cărîi obraji se decolorau puțin cîte puțin, și apoi se uită în lungul spațiului, gîndindu-se cum adesea cîte un nimic ridică pînza tainelor celor mai adînci. Societatea își urmă drumul mai departe.

Subprefectul rătăci pe cîmp încă multă vreme și numai la masă veni acasă. Era dus pe gînduri. Prefectul acela nu prea era om hazliu, dar orișicum... parcă i-ar fi venit mai la-ndemînă să-l știe pe alte țări-muri. După masă se culcă și dormi greu. Lucrurile din lumea reală se prezentau, izolat, cu formele lor proprii; dar, lipsind amintirea, ele n-aveau raporturi între dînsese, și astfel, se combinau într-un chip cu desăvîrșire ciudat. Era, bunăoară Dadiana, și prefectu, și caii, și o prepeliță lovită în aripă, pe care o alergase o grămadă, dar fără armonia realității.

Mai într-un tîrziu prin ultimele straturi ale somnului, simți mirosul dulce al unui mînunchi de flori de cîmp, pe care-l adusese cu el, și astfel, nervul care

adormise cel din urmă se deșteptă cel dintâi, chemându-l la viață.

Se sculă și-și aduse aminte de ciobanul bătut. Se gîndi să se ducă să-l vadă. Stîna lui Duțu fiind aproape de castel, de care era despărțită prin pădurea rară și bătrîină de care am vorbit, se apropia de Dadiana. Deși pînă acolo era o bucată bună, se duse pe jos. Era un senin frumos de seară, cu soarele care la apus se muia într-o mare de purpură, pe cînd la răsărit luna, anemică și sfioasă, sta ca o rotocoală de hîrtie pe fundul satinat al cerului albastru. Cînd ajunse la Duțu de-abia mai era puțină lumină. Ciobanu se afla mult mai bine, deși mîna stîngă îi rămînea aproape paralizată. Îl găsi tot acolo unde îl lăsase cu cîteva zile mai-nainte, singur, încercînd să-și lege rana cu pătlagină. Se chinuia să ție cu dinții un capăt al peticii, iar pe celălalt vroia să-l înoade, și nu izbutea.

Subprefectul, fără vorbă, își lăsă pălăria, puse un genunchi în pămînt și, desfăcînd rana, căuta s-o lege potrivit, ca să nu-i sugrume mîna și nici să lase aerul să pătrundă. Pe cînd sta astfel, auzi în curte o voce curată, care rîdea cu o nespusă poftă, și în urmă, cîteva sărutări, care pocneau cu acel zgomot gras cu care-și sărută mamele tinere copiii, și, aproape în același timp, se ivi sub șopronul ciobanului Dadiana, ținînd în brațe un copil de-al Duțului, și mai în urmă Duțuleasa însăși. Ea știa că subprefectul e acolo și se părea că vine cu copilul în brațe tocmai ca să aibă mai multe imagini primprejurul ei. Cînd văzu pe subprefect, în genunchi, la pămînt, lîngă bolnav, se opri la cîteva pași și lăsă încet copilul din brațe... El se sculă de jos și o salută din cap, fără a-i întinde mîna; ea însă îl sili să i-o întindă și-l scutură voinicește, fără să poată zice o vorbă, dar vorbind atît de puternic prin mîngîierea ce adăose cealaltă mîna, cu care acoperise pe a subprefectului. Lui i se turburară parcă mințile...

— S-a făcut bine, nu-i așa? zise ea cu o înmuiere de glas duioasă, care vorbește mai mult decît toate mărturisirile.

— Acuma e bine de tot, răspunse subprefectul. Sunt foarte mulțumit.

— Dar eu!... zise ea cu grabă.

După aceea merseră de se așezară pe prispa casei, uitînd-se cum se umplea curtea de vite, cari intrau să se culce. Copilul pe care-l ținuse în brațe Dadiana, venise iarăși lîngă dînsa, rezemîndu-și capul bălan și creț de genunchile ei. Riseră puțin cu el, și după aceea ea se sculă.

— Trebuie să mă duc, zise rîzînd, ca să nu simtă că am fugit... Am o grămadă de lume, pe care am lăsat-o în grădină, sperînd că fiecare, ocupați unii de alții, n-au să bage de seamă lipsa mea... contez pe egoismul omenesc.

Subprefectul și cu Dadiana se vedeau acum numai pentru a treia oară. Dar dacă faptul, în încheierea lui reală, se întîmplase rar, cît de des se întîmplase el în mințile lor... Și cît trăim în noi, adesea e mai real și mai puternic decît cît trăim în afară.

Subprefectul se sculase și el și se îndreptau împreună spre poartă. Din poartă se videau, la lumina lunii, cum se deschide drumul prin pădure, larg și drept.

— Pe aici mergeți la castel? întrebă el cu oarecare îndoială.

— Da, fiindcă e mult mai aproape... Nu știai acest drum? A!... e adevărat, zise tot ea cu grabă, dumneavoastră nu cunoașteți nici un drum care duce la mine.

El se uită la dînsa cu părere de rău și rosti o banalitate oarecare.

Vorbind însă astfel, ajunseră aproape în marginea pădurei, și fiindcă ea tăcea, părăindu-i parcă rău de observația ce i-o făcuse, el îi zise cu sfială:

— Drumul meu este în partea cealaltă; afară numai dacă îmi permiteți să vă însoțesc pînă la marginea crîngului....

Vorbind, se opri locului. Ea păru că se gîndește o secundă, dar, răpede, își trecu o mică haină ce o avea cu dînsa din mîna dreaptă în cea stîngă și-l luă de braț.

— Cu chipul ăsta poate să înveți drumul... Și iute, ca cum ar fi voit să nu-i lase impresia mai lungă a acestei vorbe, începu a istorisi de glumele societății, de petrecerile mosafirilor săi, de o mulțime de nimicuri, în care se amesteca des numele prefectului, — fără să știe cât de rău făcea tovarășului ei de drum. Dar, ca întotdeauna când vorbești singur, într-o tăcere prea mare, ajungi de te ascuți tu însuși, și vocea ta te mișcă mai mult decât a altora. El, tăcând, simțea că glasul ei începea să tremure, când deodată o opri:

— Sît! îi zise strîngînd-o încet de braț, îmi pare că aud pe cineva prin pădure. Ea se opri deodată și se înălță în virful picioarelor, parcă ar fi voit să vadă mai afund în linia drumului. El, dimpotrivă, se lăsă jos, uitîndu-se parcă pe sub pînza umbrelor.

— Desigur, e cineva... De-abia văd... dar nu mă înșel...

După aceea se duse răpede pe iarbă și căzu tot la pămînt, lipindu-și urechea de marginea drumului.

— Sigur!...

Tot atunci aduse echoul pădurei un răsunet de glas.

— Sunt ei, zise Dadiana, pe cînd el se scula, eram sigură... și apucîndu-l iarăși de braț îl sili să încline puțin spre stînga, în pădure.

— Trebuie să-i lăsăm să treacă, zise ea. Și se afundă mai înăuntru.

În pădure, pămîntul, acoperit cu frunze, era moale. Vișele de mure îi coprindeau pînă la genunchi, și ramurile, dese pe unele locuri, îi umbrea de lună. Lipiți unul de altul ei ascultau... Respirarea lor de-abia se auzea și brațul lui drept, lipit de inima ei, o simțea cum bătea cu putere. Liniștea era nețărnută. Cînd și cînd se rupea cîte un gîtej din crângile uscate, și pica cu răsunet, sau cîte un chiot de pe la stîna venea stins și prelung. Prin rariștea copacilor pătrundea luna, lăsînd rotocoale de lumină fosforică pe frunzișul de mure.

Dadiana, plecată puțin înainte, căuta să pătrundă cu vederea pînă la drum. El se uita la drum, dar se uita mai mult la dînsa. O rază de lună, furișată de sus,

cădea pe gîtul ei cu atîta farmec, încît, cum sta lipită de dînsu, fu luat de vraja caldă a amorului și-și lipi gura de raza trădătoare... Ea nici nu se mișca. Mîna singură, care apucase pe a lui, îi răspundea încet, tăinic, tremurînd pînă sus...

Și spuie cine ce va vrea. Nu e simțire care să intre în forma omenească cu o mai mare învoire a tuturor facultăților noastre sufletești, decât amorul, și nu e în același timp dușman mai neîmpăcat și nimicire mai desăvîrșită a celorlalte facultăți decât tot el.

Lumea de acasă de la Dadiana trecu la vale; dar ar fi putut acum să treacă înapoi la deal și iar la vale, că pentru ea ar fi fost ca cum nici n-a trecut.

Și, negreșit, trebuiră să plece de acolo. Braț de braț și făcînd parcă o singură făptură, se duseră la deal pe drum. Înainte de-a ieși din pădure se întîlniră cu un om. Era unul singur, deci nu putea fi din compania celorlalți; și-apoi acum chiar de ar fi fost... Omul trecu pe lîngă ei, privindu-i bine. Subprefectul simți pe Dadiana că se strînge mai mult de dînsu, parcă i-ar fi cerut s-o apere.

— Omul ăsta nu-mi e prieten, zise ea, după ce trecură.

— Cine e? întrebă el.

— Vichilul nostru.

Noaptea cea dintîi care urmează unei asemenea aprinderi sufletești este izvorul celor mai bizare și mai neînțelese simțiri, care ridică sfera noastră lăuntrică, o umflă, o umple, pînă se revarsă în visuri ciudate, în chin și insomnie, în pagini scrise și chiar în lacrimi.

La castel, se stinseseră luminile una după alta și numai de la fereastra Dadianei pleca o lungă rază galbenă, care străbătea straturile întunerecului, pînă în depărtare...

Jos, sub scara cea mare, în biuroul intendentului, camaturile ferestrelor erau strînse cu îngrijire. Doi oameni, Maxențian și cu credinciosul său vichil aveau de lucru. Maxențian se plimba în lungul odăii, cu mînele la spate, tăcut, — pe cînd vichilul sta în picioare, reze-mat de stîlpul ușei, așteptînd cu respect să binevoiască stăpînul a-i spune o vorbă. Nu se auzea decât pasul

apăsat al lui Maxențian și din cînd în cînd pocnetul
lampei. Trist, un greier deștept suna a tăcere, deprins
cu pașii lui Maxențian ca cu un ceasornic în perete.
Acesta se oprea cîteodată în fața vichilului și, preocu-
pat, îl apuca de cîte un nasture al hainei, parcă ar fi
vrut să-l facă atent... Și nu-i spunea nimic. În sfîrșit,
după mai multă vreme, se apropie de fotoliu și, lo-
vind ușor cu capătul condeiului în biurou, întrebă
pe vichil:

10 — Va să zică ești sigur?

— Vai de mine, cucoane! după ce i-am văzut cu
ochii mei!...

— Foarte bine...

15 O lungă tăcere urmă iarăși acestei întrebări. Maxen-
țian își rezemase capul pe mîni și părea dus într-o
lungă alcătuire cu mintea. Vichilul, obicinuit, aștepta.
Deodată stăpînul se ridică de jos, aprins la față și
rînjind ca o scăfîrlie de mort, și, izbind cu condeiul,
pînă să găurească postavul de pe masă, strigă din fun-
dul gîtului:

20 — Am să-i mănînc!...

Vichilul, care era un vechi hoț de cai, se găsea mai
bine în această atmosferă aprinsă, decît în cea liniș-
tită de pînă aci. El holbase ochi mari, gata parcă să se
repeadă pe pradă.

25 — Să nu-ți iasă o vorbă din gură, îi adăogă stă-
pînul, m-ai înțeles? Cînd vei videa pe mișelul acela
pe aici, să te faci că ți-e drag. Pe dînsa să n-o mai urmă-
rești!... Du-te!...

30 După aceea, pe cînd vichilul ieșea, el, amenințînd
cu degetul portretul Dadianei:

— Lasă că ți-i trimit eu unde le șade bine!...

Și cu această sentință ieși și se duse să se culce.

IV

A doua zi, foarte de dimineată, subprefectul primi
de la Dadiana o scrisoare.

35 Era o pagină caldă, plină de tinerețe, de durere,
de speranță. Îi spunea cum nu dormise toată noaptea,

gîndindu-se la el și dorindu-l; cum bărbatul ei îi
făcuse o scenă groaznică, amenințînd-o c-o va împușca
dacă va dovedi că ceea ce-i spusese vichilul e ade-
vărat. Îl ruga s-o iubească și să se păzească de curse;
5 să aibă încredere în ea și să nu-i scrie decît printr-un
om foarte sigur, fiindcă slugile erau toate cumpărate.
În sfîrșit, tot ce capul cel aprins al unei femei care
iubește poate să spuie, tot era în scrisoarea aceea.

10 Subprefectul o ceti de la prima literă pînă la cea
din urmă, dintr-o dată, cum ai bea un pahar de apă
rece și limpede cînd ți-e sete, și, plin de ființa ei,
îi răspunse, descărcîndu-și tot sufletul în foile albe
ale hîrtiei. Naturele mai concentrate scriu mai lung
și mai cu patimă decît cele expansive. Îi spunea cu
15 sălbătăciune tot ce simțea pentru dînsa; îi propunea
să-și vîndă moșioara și s-o ia cu dînsu în lume, ca
să n-o mai vadă decît ochii lui și ochii celor nepăsă-
tori; îi mărturisea că e nenorocit fiindcă e gelos;
era gelos de bărbatul ei, de prefect, de toți tinerii cari
20 îi sărutau mîna, și n-avea nici o putere ca să o ascundă
viderilor lor...

A doua zi Dadiana îi răspunse, lung ca și dînsu,
pe aceeași scurtă dar eternă temă a dragostei. Ca și în
scrisoarea dintăi, îi repeta să se păzească, căci i se
25 părea că plicul lui fusese deschis. Îi făgăduia că la
cea dintăi lipsă a bărbatului său va veni să-l vadă.

Lucrurile urmară astfel vreo două săptămîni, cu
scrisori în toate zilele și din cînd în cînd cu întîlniri.
Despre partea lui Maxențian se părea că e liniște,
30 și ar fi fost în adevăr fericiți, dacă dînsul nu era ros
de gelozie. O ruga în toate scrisorile, și ori de cîte ori
o videa, să depărteze pe prefect din casă, lucru la care
ea răspundea, atît din puțină cochetărie femeiască,
cît și din cauza absurdității bănuiei, rîzînd. De
35 altminteri prefectul părea că se instalase la Maxen-
țian pentru toată vara.

Într-o zi, pe la sfîrșitul lui iulie, subprefectul se
pomeni cu Maxențian la dînsu acasă. Cînd îl văzu
de pe fereastră, i se păru că nu-i mai bate inima de
40 loc, așa de tare era mișcat. Își aruncă răpede ochii
pe arme ca să vadă unde e revolverul, și-l primi.

Însă, spre marea lui mirare, Maxențian intră plin de
cuvîință și de sfiiciune, și-l luă de mîină cu bunătate.
Îi spuse c-a venit să-i mulțumească de un mare servi-
ciu ce i-a făcut, și-i povesti de împlinirea cu cio-
banu, adăogîndu-i că dacă n-ar fi fost el, care să po-
tolească lucrurile, afacerea era să devie publică și...
„în ziua de azi, cu jurnalele astea... n-ai cap să mai
dai o palmă unui om”.

Subprefectul era foarte mulțumit de întorsătura
pe care o luau lucrurile și reținu pe Maxențian să
mai stea de vorbă. Acesta lăsă curs liber grijilor sale,
vorbi prietenește, se arătă cu totul sub o altă latură
decît aceea sub care era cunoscut, și plecă vîind
să ia pe subprefect cu orice preț la masă. Subprefectul,
cu toată dorința ce avea de a se apropia de Dadiana și
de a-i apărea astfel ca un om foarte ghibaci, știu să se
oprească și nu primi invitația decît pentru duminică
viitoare, în care răstimp se duse să-i vadă, după cuvi-
ință. Duminică, Maxențian veni execuție pe capul
lui și-l luă vrînd-nevrînd la dînsul.

Găsi pe Dadiana în mijlocul unei societăți întregi,
care venea duminică la Vlădeni din toate părțile țării,
atrasă de frumusețea locului și de însemnătatea poli-
tică a lui Maxențian. Fu încîntat de a o videa sub
forma aceasta, elegantă, simplă, mîndră, compli-
cată la suflet ca toate femeile care știu să trăiască în
lume, și numai cîteodată, cînd vreunul din domni,
și în special prefectul sta cu dînsa mai lung de vorbă,
îl apuca un fel de descurajare de parcă-i venea să
fugă din mijlocul lor. După masă, Dadiana se apropie
de el și, după ce vorbiră tare mai multe banalități,
îi spuse încet că a izbutit, în sfîrșit, să-l aducă.

— Am făcut tot ce mi-a stat prin putință, ca să
te poți asigura prin dumneata însuși ce rol are
prefectul în casa asta.

Și trecu mai departe. El rămase cam nedumerit
și chiar poate cam nemulțumit. Credea că fusese
meșter și că venirea lui era să-i producă o surprindere
plăcută... și cînd colo, ea îl adusesese. Fiind, ca toți
oamenii amorezați, foarte susceptibil și foarte perso-
nal, aceasta îl supără în loc să-i facă plăcere, și, scep-

tic asupra scopului pentru care îl adusesese, vorba Da-
dianei mai mult îl întări în bănuiele, decît să-l liniș-
tească.

Lucrurile se urmară astfel încă vreo lună de zile,
el iubind-o și chinuindu-se, ea iubindu-l și rîzînd
de dînsul. Maxențian trecea în toate zilele pe la sub-
prefectură, și sta regulat cîte un ceas sau două de vorbă
cu subprefectul. Afaceri, politică, glume, de toate
vorbeau, și încetul cu încetul, subprefectu putu să
se asigure de deșteptăciunea firească a acestui om și
să-și explice astfel înalta situație ce ținea în societate.
Ba îi descoperi chiar un fond de puternică și dreaptă
filozofie a acestei lumi, cu o mare înclinare cătră
a ierta pe dușmanii săi; din cînd în cînd cetea în ochii
lui vii o urmă de melancolie și în zîmbet o dungă de
bunătate.

— Cine știe, își zicea cîteodată singur, de cîte o
fi ros și acest om... Și atunci îi părea rău cu tot dina-
dînsul că-l înșela.

Într-o zi, Maxențian, din vorbă în vorbă, zise sub-
prefectului:

— Domnule Dumitrescu, ne cunoaștem amîndoi
foarte bine și, crede-mă, te stimez foarte mult. Vreau
să-ți fac o propunere, care poate să te mulțumească și
pe dumneata și să-mi facă și treburile mele: n-ai
primi să fii numit prefect la Mușcel? E locul vacant
și-ți cunosc principiile politice...

Subprefectul se uită la el cu nedumerire. Parcă toc-
mai acum își explica toată purtarea lui Maxențian:
vroia să-l gonească de-acolo.

— Mulțumesc, zise el cu oarecare răutate, nu pri-
mesc.

— Frate, adăogă Maxențian, să-ți spui drept: eu
nici nu m-am gîndit la asta. Îmi ești prea bun prieten
și eu prea singur ca să caut să te depărtez de noi,
dar... mi s-a părut că pentru viitorul dumitale Dadiana
avea dreptate... Dar dacă nu primești să nu mai vor-
bim.

Și, în adevăr, schimbară vorba. Subprefectul răs-
pundea preocupat. A!... va să zică Dadiana făcuse
propunerea, ca să rămîie singură cu prefectul!...

După ce plecă Maxențian, el rămase pe gânduri, în prada unui vârtej de durere. Era oare cu puțință ca atîta răutate și atîta prefăcătorie să însoțească atîtea grații și atîta bunătate! Și-și aduse aminte de toate

5 romanele și toate piesele în care femeia era zugrăvită ca un monstru de minciuni și de prefăcătorie...

Se duse acasă și se puse să-i scrie o scrisoare plină de insulte și de învinuiri. Umplu vreo patru foi și

10 și aprins pînă la exces, receti scrisoarea și i se păru că nu-i spusese tot ce voia. O rupse și se apucă să scrie alta; dar, în neputință de a-și vărsa focul pe hîrtie, aruncă condeiul și luîndu-și capul în mîni se rezemă de masă, apăsîndu-și bulbul ochilor închiși cu pumnul,

15 ca să n-o mai vadă, sau să-i strivească imagina în nerv. După aceea se sculă și se plimbă prin casă cu pași mari. Era mai bine să nu-i scrie nimic și să se stăpînească, să nu-i spuie nimic, ca să vadă pînă unde merge mișelia sufletului omenesc.

20 Dormica vai de el și a doua zi se duse la tact dis-de-dimineată. După prînz Maxențian veni să-l vadă ca în toate zilele. Și el era preocupat. Cum intră înăuntru, se trînti pe un scaun, fără a zice un cuvînt. Subprefectul scia.

25 — Un moment, și sunt liber, zise el.

Maxențian se uita lung la dînsul, cu o privire piezișe și rea.

— Se vede că și dumneata, ca și mine, n-ai dormit.

30 — N-am prea dormit, răspunse subprefectul isprăvind; da' ce ai?

— Ce am eu, zise Maxențian ducîndu-și mînele la cap, e groaznic... Nu-ți doresc niciodată să te afli în asemenea împrejurare. După aceea, ridicîndu-se cu furie de pe scaun, zbîrlit ca o hienă, blestemă cu pumnii în aer:

35 — A!... femeie mizerabilă!...

Apoi, potolindu-se puțin, veni și se așeză cu coatele pe biurou în fața subprefectului.

40 — Mă înșală!... zise el apăsător, Dadiana mă înșală! Subprefectul se făcuse galben și se sculase puțin cîte puțin în picioare. Se apropia sfîrșitul.

— Și ce vrei de la mine? zise el încet și tremurîndu-i glasul.

5 — Iartă-mă; nu voi nimic, dar trebuia să spui cuiva, că muream. Înțelege, adăogă el, scandîndu-și cuvintele, să te înșele o femeie pe care o iubești!... cu un amic!... Prefectul este amicul meu din copilărie... Ah! și nu am putere să-i ucid pe amîndoi.

Căzu cu capul pe masă, parcă fără să mai știe ce face. Apoi se ridică ușor, cu ochii injectați de sînge.

10 — Ce mă înveți să fac? întrebă el, blînd ca un copil.

— Domnule Maxențian, poate te înșeli...

— Nu mă înșel, răspunse el cu siguranță. Am aici dovada, adăogă, bătîndu-și buzunarul cu mîna. Iat-o!..

15 Și, în adevăr, scoase un mic bilet, a cărei hîrtie părea cam veche, scris de mîna Dadianei, în care nu erau decît două linii:

„Vino diseară să-ți dau cuvîntul meu. Te aștept pînă la zece ore — Dadiana.”

20 — Se vor întîlni diseară, la zece ore în grădină, adăogă Maxențian. Ei știi că eu trebuie să plec peste un ceas. Ajută-mă, zise el după o mică pauză; învață-mă ce să fac...

Subprefectul nici nu-l mai asculta. Se uita, crunt, pe fereastră, muncindu-și degetele de la mîna dreaptă, pe care le strîngea mereu în pumn. După cîteva secunde se întoarse către dînsul și, palid, îi răspunse:

25 — Nu știi ce să faci, dar dispune de mine.

Maxențian se sculă răpede de pe scaun și-i strînse mîna cu putere.

30 — Peste un ceas eu trebuie să plec. Dă-mi voie să vii la dumneata să stau pînă diseară. Apoi te rog să mă însoțești la mine acasă, ca să vezi infamia... A!... zise el ieșind, sunt de plîns!

35 În urma lui, subprefectul plecă acasă. Părea liniștit și limpede la gânduri, deși, în adevăr, rîndurile scrise de Dadiana îi ardeau mintea.

Petrecu restul zilei singur, umblînd, fără rost, pe la grajd, pe la finărie, prin grădină. Maxențian îi ceruse voie să se culce.

Pe la opt ceasuri se urcară amîndoi în trăsură. Înainte de a pleca, Maxențian se căută în buzunar, și scoțînd un revolver, se uită la el ca să se asigure că-l are. Subprefectul se pipăi și el pe deasupra buzunaru-
5 lui... Pe la nouă ceasuri ajunseră la castel și intrară în grădină pe o porțiță dosnică. Merșeră încet, pe la umbră, pînă în apropierea unei bănci.

Luna trecea prin rariștea unor nori cenușii, luminiînd grădina ca un felinar prăfuit. Adia ușurel vîntul, ca în nopțile de august, tămîind aerul cu parfumul celor din urmă rozete din brazde. Era răcoare. Subprefectul tremura ca o frunză. Așteptarea, gîndurile, vîntu îl înghețaseră. Peste vreo jumătate de
10 ceas se auzi în fundul aleii o voce rîzînd, și îndată se desinară pe nisipul alb două umbre, cari înaintau spre bancă. Erau Dadiana și prefectul. Ei veneau la braț, vorbind parcă încet și plecați unul spre altul...

Maxențian îndată ce-i zări, apucă pe subprefect de mîină:

20 — Ei sunt! zise el înăbușit, și-n același timp subprefectul auzi: țac! căzînd cocoșul revolverului, fără ca însă să plece lovitura.

Imediat și ca și cum Maxențian ar fi continuat să tragă, o detunătură puternică urmă și o secundă nu
25 se văzu nimic în norul de fum. Cînd însă se limpezi drumul, două răcnete se auziră din umbra pomilor, și-n același timp doi oameni ieșiră alergînd... Dadiana căzuse.

Maxențian și prefectul strîngeau pe subprefect de gît cît ce puteau, cerînd ajutor ca să puiemîna pe omorîtor. El însă se scutură de amîndoi, alergă pînă la dînsa, care zăcea întinsă la pămînt și căzu cu brațele pe capul ei:

— Nu muri... îi zise ca un nebun.

35 — Nu-i nimic, rosti gura ei încet, te-am iubit mult... foarte mult.

STRĂBUNII NOȘTRI

ANUL 104 DUPĂ CHRIST

CARTEA I

PĂDUREA BERSOVIA

CAP. I

Pe rîul *Streiu*, altădată *Sargețiu*, care și astăzi curge pe lîngă vechea capitală a dacilor *Sarmisegethuza*, astăzi *Grădiștea*, se întindeau surde păduri de goroni, de fagi, de paltini și de gârneață, printre cari numai piciorul sprintenului muntean putea străbate.

Pe o întindere ca de cincisprezece pogoane și mai bine, în inima pădurii, stă tăbărită oastea dacă. La depărtări aproape regulate, dărvarii, sub poruncile regelui, daseră cîte o proască prin hăgiul nepătruns și
5 scoseseză cu mare muncă rădăcinele din pămînt, spre a face astfel luminișuri, în cari se adăposteau taberele la vreme de război.

În fund, oamenii poporului sau ostașii de rînd, comatții, cu capetele goale, cu piepturile desfăcute și păroase, cu pletele pe umeri, se exercitau la mînuirea armelor. Cuțite lungi, înfipte în mînere de lemn or de corn de vită, tăioase, înțepătoare ori întoarse la vîrf; spada subțirăteacă a călăreștilor; sabia scurtă cu două tăișuri; pumnalul drept; lancia lungă; sulița; arcu, — țacăneau,
15

izbindu-se de scuturi, ori se știrbeau unele de altele,
 însoțite descrișnirea dinților, de urlete și grele blăsteme
 pe capul romanilor. Unii se luptau cu dreapta și se
 apărau cu stînga; alții atacau cu stînga și cu dreapta
 5 țineau scutul; alții iar se duceau orbește, ținînd cîte
 o falcă de zimbru sau de cal deasupra capului și dînd
 cu toporul ca cu o bardă. Scuturile lor aveau forma
 ovală și la cei mai chiaburi erau decorate cu alte
 10 scuturi mai mici (*peltes*), cu arabescuri și simboluri
 siderale, precum: semilună, stele, coroane cu raze
 etc. Nobilii se deosebeau de ostași prin aceea că cei
 mai mulți purtau un fel de căciule îndoite, un soi de
 bonet frigian mai greoi, de la cari erau numiți *pilo-*
phores de către romani. Ei nu se băteau cu armele de
 15 piept, ci trăgeau din arcuri, purtînd pe umărul stîng
 tolba săgeților, ori aruncau cu lănci ori cu prăștii.
 Diregătorii cei mari ai statului, din care se alegeau
 totdeauna 13 boieri-rași, erau în preajma regelui,
 căutînd să-i asculte poruncile.
 20 Toată armata era împărțită în cinci regiuni sau cinci
 corpuri, după cum erau și despărțămintele teritoriale,
 și fiecare corp în trei diviziuni, după numărul triburi-
 lor, așa încît erau peste tot cincisprezece diviziuni,
 după cele cincisprezece triburi mai mari. Locul pe care-l
 25 ocupau ei în tabără corespundea cu locul ce-l țineau,
 în fășii lungi, de la munți spre Dunăre, pe pămîntul
 Daciei. Astfel, spre nord, lipite de tuiurile oastei,
 veneau cele trei triburi mai sălbatice: *anarșii*, *teuriș-*
tii și *cistobacii*, cu tarabostul lor, vajnicul Bărhală,
 30 din orașul Porolison care avea sub dînsul alți trei ofițeri
 nobili, șefi de trib; îndată după dînșii, în linia a doua,
 veneau: *prendavensii*, *patachensii* și *cauchensii*, care
 soseau de prin cetățile *Napoca* (Clujul), *Patavisa*
 (Turda) și de pe la gurile Nistrului și ale Dunării,
 35 sub comanda tarabostului Mucapar; apoi *befii*, *burin-*
densii și *cotensii*, de prin orașele *Sermizirga* (Cicman),
Apula (Alba-Iulia) și din cîmpie, de la Gura-Sîretu-
 lui, sub comanda lui Scorylo, prinț care avusese un
 strămoș în tronul Daciei; după dînșii, în mijlocul
 40 taberii, veneau *albochensii*, *potulatensii* și *sinsii*, cei
 mai numeroși și mai bogați, din orașele *Sarmisegethuza*

(Grădiștea), *Archidava* (probabil Slatina), de pe valea
 Argeșului, sub ordinele lui Diige, fratele mai mic al
 regelui, care și avea ca cea mai înaltă misie paza
 balaurului oastei, și ca atare era generalisim, — și în
 5 sfîrșit *saldensii*, *keiagesii* și *piefigii*, de prin cetățile
Tierna (Orșova), *Drobeta* (Turnu-Severin), *Tibiscu* (pro-
 babil Caransebeșul), de pe la gura Tisei, de pe Jiu și
 de pe Olt, veteranii și eroii armatei, puși de-a dreptul
 sub comanda lui Decidav, propriul fiu al regelui.
 10 Fiecare trib avea și cîte un Budala, un fel de nebun
 idiot, vecinic flămînd care zbiera cît putea, și la răz-
 boi soldații zbierau după el.

În mijlocul aceluia loc se ridica o movilă de țeste
 dușmane, iar din ea răsărea o prăjină lungă, în vîrf
 15 căreia filfia *draco* sau steagul armatei dacice. Dintr-un
 ciot de lemn, astfel cioplit încît să parăcăe o gură de
 dihanie, se întindea trupul balaurului, alcătuit din
 stofe cu fel de fel de colori, care tremura în vînt și se
 încovăia ca un șarpe. Dragonele regelui avea capul
 20 de bronz sau de argint și corpul de lemn ușor, învăluit
 în stofă. Cînd se repezeau dacii la atac, stegarul, un
 uriaș cît Goliat, bîzîia printre buze ori șuiera printre
 dinți de se părea că chiar balaurul fluiera.
 În jurul lui se grămădeau muntenii fanatici, alergînd
 25 cu cuțitele în vînt, cu pletele săltărețe în jurul capului,
 cu opinci de mistreț în picioare, ori desculți, ca să nu
 care cumva să pună mîna dușmanul pe steag. Balau-
 rul regesc fluiera singur.

În dreapta și în stînga movilei din care ieșea *draco*,
 30 ardeau două ruguri și stau înfipte cîte trei sulite, fiindcă
 se pregătea o slujbă bisericească.

Dincoace de ostași, mai spre fața luminișului, se
 ridica un foișor de ramuri, pe patru stejari, în care stau
 13 fecioare, cu Dochia, fiica domnului, alcătuiind corul.
 35 Jur împrejurul cîmpului acestuia erau tăbărite cotigi
 cu boi, ori, la unii, cu bouri, sprintene și ușurele,
 care la loc șes mi-ți trînteau țepuși la carîmbi și încăr-
 cau ca în vremea cea bună.

Tot jurul taberii era însemnat prin prăjini lungi, ascuțite, în cari putrezeau sîngerate capetele frumoase ale legionarilor romani.

Căci Decebal era sălbatic...

5 Iată-l.

În colțul din stînga, la o parte, se văd doi bolovani de cremene, răsturnați unul peste altul așa încît să formeze ca un tron, iar la picioarele lor un trunchi de stejar trîntit jos. Peste bolovani și stejar sunt întinse

10 trei piei de urs negru.

Decebal, cu plete lungi pe spate, ras în frunte, cu două coroane de frunze pe cap: una de aur bătută cu granate, alta de stejar, înfiptă în cealaltă, stă pe tronul de bolovani, cufundat în gînduri. Mîna dreaptă a prins, hălăciugă, lungă lui barbă și sprijină capul într-însa. Brațul, vînjos, e gol pînă la umăr, căci într-un minut de minie și-a spintecat mîneca cămeșii de în moale de Pergam și a înnodat-o tocmai sus. El om matur, mare la statură, cîrn, cu sprîncene stufoase și crud la privire.

20

Împrejurul lui tac toți. Buzduganul, rămas în tronul Daciei din neam în neam, e de corn decerb, cu o rotocolă în cap, cît e osul din fruntea dobitocului, scris cu feluri de chipuri și țintuit spre mîner cu pietre. E greu ca de fier. El stă trîntit la picioarele tronului, pe pielea de urs, și împărțește pe din două scaunul Daciei cu stăpînul său.

25

De la Burebiste, căruia i l-a adus dar un pustnic dintr-o peșteră, a înnotat de multe ori în creier de dușman sau chiar de dac, cînd domnul era mînios. Sub Duras se mai muiase. Dar a vrut Zamolxe să-l puie în mîna lui Decebal, și de atunci e bine. Nimeni nu are dreptul să-l atingă decît regele Daciei.

30

La dreapta domnului, stă fiul său Decidav, tînăr, crunt și sălbatic ca și părintele său, dar fără mintea aceluia. În fața lui, înțeleptul preot Vezinas, om adînc în ale științei timpului, cetitor pe stele și inițiat de învățații din Frigia în misterele cultului Soarelui; el împreună cu Decebal și cu buzduganul aceluia, ocîrmuiau trebile Daciei. La spatele lui Vezinas, 12 preoți castrați, păzitori ai cultului Sulei, îmbrăcați în

40

stofe grele de Pergam și pălărieți, sunători din fluiere și trîmbițe. În stînga domnului, 13 boieri mari, cu Diige, fratele său, rași în frunte, îmbrăcați: unii cu zale metalice urzite din inele de fier, alții cu pieptare de bronz ca ale legionarilor romani, sau acoperiți cu solzi strălucitori, și purtînd lîngă dîșii scuturile. Această îmbrăcăminte o aveau însă numai ofițerii cari țineau de familia regală sau cari erau șefi de triburi. Ei se numeau în general *zarabi*, iar nobilii ceilalți se numeau *taraboști*. În spatele tronului, 13 femei cu copii, cari din poruncă erau aduse acolo, și nu îndrăzneau să se arate ochiului stăpînitorului.

10

Deodată se auzi printre frunze glas dulce de fecioare, ridicîndu-se în văzduh pînă la soare. Corul din foișor cînta biruințele dace, chema sprijinul lui Zamolxe și aducea laude lui Decebal, sfîrșind fiecare strofă a acestei cantilene cu:

15

Călător peste hotare,
Vîntule, abate-ți drumul,
Că te spulberă ca fumul
Cu o singură oftare.

20

Căci acum domnul ofta !... De cînd dăduse piept cu Traian, parcă i se frînsese cerbicea; capul mai mult spre piept căta, de unde înainte sta vînjos pe umeri ca o buturugă de munte, și cînd acum se ridica în sus, era tulbure, crunt și negru.

25

Pe cînd corul cînta, Vezinas strigă de trei ori pe Decebal:

— Doamne, doamne, doamne...

30

Dar domnul era dus pe gînduri. Atunci Vezinas îl atinse ușor pe umăr. El tresări, și întinse mîna alături să apuce buzduganul, dar buzduganul era trîntit la picioarele tronului.

35

— Preot al naibei, zise domnul crunt, ai noroc că ești tu. Piei din ochii-mi !...

Dar Vezinas în loc să asculte, întinse mîinile înainte, lipi palmă de palmă, le ridică în sus spre soare, le lăsă iar în jos și plecat spre Decebal zise:

— Ascultă, muiere !...

Decebal ridică ochii scînteietori de la pămînt și-și smulse barba. Vezinas urmă:

— Să se ducă doi drumeți pe lumea cealaltă ca să întrebe pe Zamolxe, dacă vom putea ispiti pe Longin.

5 Domnul făcu semn din mîină că să se ducă.

Îndată mulțimea din juru-i se dete la o parte, și se văzură popii alergînd să arunce în sulile înfipte în pămînt doi soldați tineri. Dar, deodată, domnul se sculă în picioare și strigă:

10 — Stăi!... În locul ostașilor să se trimeată la Zamolxe doi popi.

— Legea lui Zamolxe vrea doi soldați, zise Vezinas fără a se mișca.

— Ei, preot al dracului!... strigă Decebal furios.

15 Mie îmi trebuiesc flăcăii!...

— Așa vrea legea, zise Vezinas tot nemișcat.

— Eu schimb legea!... răcni Decebal.

Atunci Vezinas, care știa cînd poate înfrînge porunca stăpînului, întinse mîinile din nou spre soare, le strînse la piept, căzu pe brînci, cu capul în țărîină, și se rugă... Decebal se reazează. Corul cîntă.

20 Vezinas se sculă de la pămînt transfigurat. Zamolxe se milostivise să-i vadă gîndurile și-i poruncise să ardă de vie pe cea mai tînră și mai frumoasă fecioară din cor, față cu Longinus.

25 — S-o ardă!... se răsti regele. Apoi adăogă mîrîind printre dinți: „Fetele nu-mi fac trebuință”.

Și se deteră porunci să vie Longinus.

II

30 În acele timpuri de mărire romană, cel mai puternic și mai vestit om din monarhie, după însuși împăratul, era nobilul cavaler Cassiu Longin.

Născut ca și Traian în provincia spaniolă *Brutium*, el crescuse în castre alături de viitorul împărat și învățase a-l iubi și a onora înaltele virtuți, blîndețea
35 de caracter și talentele marelui său amic, care, cînd fu chemat de soartă să ia frînele lumii, își aduse aminte că prietenia nouă este cu atît mai falsă cu cît omul se

urcă mai sus și că un vechi și bun prieten este ca o a doua conștiință a noastră. Astfel Longin se apropie de treptele tronului, și nimeni, nici chiar împărăteasa Plotina, nici ruda sa Eliu Adrian, guvernatorul provinciei Siriei, care mai pe urmă avea să-i urmeze la tron, nici unul nu se bucură de o mai întreagă încredere și o mai caldă prietenie din partea împăratului ca Longin, și apoi învățatul arhitect Apollodor din Damasc.

10 Cavalerul însă o și merita.

Dezinteresat, sobru, bun cu cei mici, demn cu cei mari, amicul împăratului era una din cele mai nobile figuri ale acelor timpuri, în cari, după pilda împăratului, părea că virtuțile republicane renăscuseră mai
15 splendide încă.

De trei ani deja, de la întîiul război cu dacii, Longin însoțea pe Traian la Dunăre, și nu fusese zi, nu fusese minut, în acest greu și obositor război, în care să nu-și expuie viața pentru a apăra pe a stăpînului și amicului său. De aceea acesta îl și onora atît.

20 Cînd regele dacilor, Decebal, se supuse pentru prima oară la anul 102, Longin fu acela care, în numele împăratului, impuse condițiunile de pace.

Dar n-apucase bine să se depărteze împăratul, și
25 Decebal, nu numai că nu rase întăriturile de lemn și pămînt ale Sarmisegethuzei, Pelendavei și Patavisei, nu numai că nu dete prinșii înapoi, dar încă se apucă, cu știința lor, să-și facă întărituri de zid, să-și pregătească castre de apărare ca romanii și să măcelărească
30 legionarii rămași ca să execute condițiunile de pace.

Cînd se întoarse a doua oară Traian, Longin era de la sine generalisim al oastelor, căci el învățase în parte și limba dacă, și locurile și năravurile lor; dar, din prima ciocnire, furia romană văzu că de astă dată avea
35 să lupte cu un leu hotărît să-și apere pustiul pînă la picătura de sînge, ba, mai mult, cu un leu care învățase șireteniile oamenilor minunat de bine, și le întorcea acum în contră-le.

40 După întîia ciocnire, romanii înaintară pînă aproape de Sarmisegethuza: Decebal ceru un armistițiu și trimise pe nobilii Bărhal și Scorylo, care însoțeau pe

fiul său Decidav, să solicite de la Traian trimiterea unui om de încredere, care să cunoască limba și să dezbată cu el, în persoană, condițiile de pace.

5 Mărinimia lui Traian nu-l făcu să bănuiască un minut măcar că regele dac îi întindea o cursă, și după cum el liberă pe Decidav cu boierii săi, tot asemenea credea că Longin va fi cinstit și liberat de Decebal.

10 Dar Decebal urmă altfel: văzînd că Traian îi trimitea pe cel mai mare și mai iubit general al său, crezu că și-a găsit scăparea într-o faptă urîță, și nu mai dote drumul lui Longin.

Iată cum apărea acum romanul în poiana din pădure, nalt, mîndru, falnic...

15 De cînd venise, trăia într-un fel de leasă de scînduri, pe un picior de stejar, un fel de porumbar, ca toate locuințele dacilor, de la țară, de unde nu se da jos decît cînd vroia să se plimbe. Mai întîi Decebal îl trimise în Sarmisegethuza, ca pe de o parte să sperie pe Traian, iar pe de alta să încinte pe Longin dînd tot felul de sărbători în cinstea lui... Dar cine avea inimă de sărbători! De cîtăva vreme îl aduseră iar în tabără.

25 Longin venea pe o cărare din pădure, urmat de un singur sclav al său, un cubiculariu, și de patru soldați daci. Chipul lui mîndru și bărbătesc se ofilise de neliniște. Cu părul tras pe frunte, cu ochiul trist, venea încet spre Decebal, purtînd sus pe piept armura heraldică, toga scurtă, sandalul slab pe picior, și, cu toată repulsiunea ce i-o inspira Decebal, ajuns înaintea lui, 30 întinse spada de lemn ce-o ținea în mînă și o plecă în jos, în semn de închinare. Toți ceilalți se daseră la o parte. Decebal ridică capul.

— Ce vrei? îl întrebă răstit.

35 — Ce vrei tu cu mine? răspunse romanul liniștit. Decebal își aduse aminte de vorba lui Vezinas:

— Porunca lui Zamolxe, adăogă el mai blînd. Apoi, fără a se uita, făcu semn să se aducă jertfa, și îndată slujitorii se răped la frunzar și după cîteva minute, 40 Dochia, ținută de doi preoți și urmată de alți doi, înaintează spre ei... Corul fetelor vine în urmă.

Cum din povești a răsărit numele ei și a ajuns pînă la noi, așa dintre femei se înălțase ea pînă la mărirea unei zîne. Bălaie, cu ochii mari, venea între cei doi preoți, ca luna între doi nourii negri, și venea privind speriată înainte-i, parcă ar fi fost ruptă dintr-un basm. 5 Cu părul atîrnat pe spate și amestecat cu bice de argint și țorțuri de roze, ea străbătea mulțimea curtenilor, galbenă ca însăși frica, neștiind pentru ce o duc la rug, dar totuși mergînd cu statornicie. Cînd privirile ei 10 întâlneau pe ale romanului, o ușoară strălucire i se aprinse în ochi, și pe obrazul alb răsări deodată ca o roză a sufletului. Îl cunoștea. În grădinele palatului Zarmiz-Edanului, cînd Longin, prins, se odihnea sub măreții nuci, văzuse chipul tinerei fete... și acum 15 o recunoscuse și el.

Dar preoții se pregăteau s-o urce pe rug, ca de acolo s-o arunce în țeapă.

Longin le făcu semn să stea, apoi vorbi lui Decebal:

20 — Dacă zici tu că ești stăpînitor al văzduhurilor și apelor carpatine, și ești om iar nu ești fiară, îmi pîneste dorința unui dușman pe care l-ai înșelat...

— Spune ce vrei, răspunse Decebal, fără a se supăra, dar fără a ridica capul.

— Dăruiește-mi zilele jertfei.

25 La aceste cuvinte, regele deschise ochii mari, se ridică iute de pe bolovani și se apropie de Longin:

— Ale tale sunt, zise el îndesat, dar spune!...

30 Această vorbă i se repetase de nenumărate ori. Decebal îi cerea să-i destăinuiească secretele armatei romane și să-i spuie cum se putea ajunge noaptea pînă la împăratul Traian.

La această nouă întrebare Longin își lăsă ochii în pămînt și amuți. Regele se trînti din nou jos și, supărat, strigă:

35 — Să se sfîrșească o dată cu rugurile!

Preoții începură a urca pe Dochia pe grămada de lemne. Longin, neputîndu-și stăpîni mînia, se apropie de tot de tron și zise mai la urechea regelui:

40 — Ai îmbătrînit cîne, și vei muri ca un cîne! Zeii nu iartă să îngropi de vie atîta frumusețe. Ridică-ți ceața de pe ochi și uită-te!

5 Fără voie, Decebal își întoarse privirile spre locul
țepelor, și văzînd pe fiică-sa, sări de pe tron cu buz-
duganul în mînă și opri pe preoți. Apoi apucă pe Dochia
de braț și, ducînd-o pînă în fața lui Longin, o trînti
la pămînt:

— Îmi pare rău... rînji el. Închină-te la dușman,
muiere, că ți-a scăpat zilele.

10 Și-și întoarse privirile. Longin o ridică de jos și
o încredință preoților, cari o reconduseră și o lăsară
singură în frunzar. Ca un soare ce se uită înapoi peste
munți, ochii ei cătară lung la el peste umerii popi-
lor, și cînd și-i muie în jos și plecă, soarta ei se hotă-
rise...

15 Furiosul rege apucă pe Longin de braț și-ncepu a-i
vorbi, ca prins de spasmuri:

— Ții minte pe Burebiste? El a fost rege dac. El a
bătut pe împăratul vostru Mețian cu generalii lui.
El a făcut din Dacia o țară mare și glorioasă... Pe
mine, mă vezi? Eu sunt rege, așa-i? Am bătut pe *bas-*
20 *tarni*, am bătut pe *buri*, pe *boi*, pe *geți*, — chiar pe
voi v-am bătut! Am bătut pe Sabin și l-am ucis;
am bătut pe Fescu și l-am ucis; am scăpat Sarmi-
segethuza de mîna lui Iulianus... V-am bătut de patru
ori, și m-ați bătut o dată, o singură dată!.. Ei!...
25 și pentru această singură dată, aș vrea să vă crăp capul
în bucăți, aș vrea să împung cu vîrfurile sulitei în ochii
împăratului vostru!... Tronul meu este cel mai mîn-
dru sub soare? Eu sunt rege?

Longin dete lung din cap:

30 — Tu ești rege, — dar tronul tău nu este cel mai
mîndru sub soare.

— Este! Ei, acest tron ți-l dau ție. Eu mă scol să
șezi tu, dacă-mi vei spune ce gînd are Traian cu mine.

35 — Eu am venit să închei pace. Nu ți-e rușine,
rege?

Dar regele Decebal nu se mai stăpînea. Ca o vulpe
sîngerată dar încă șireată, voia să muște, și se umilea,
se tîra la picioarele lui Longin.

40 — Iată nobilimea mea, zise el, uitîndu-se roată în
juru-i, fecioarele dace, mamele dace vin la picioarele
tale. Zi că vrei!

5 Și pînă să se dezmetească Longin din furia de
vorbe a regelui, cele 12 fecioare (afară de Dochia)
căzură în genunchi la picioarele lui. Ele erau îmbră-
cate: cu haină ușoară de lînă albă și subțire, cu mîneci,
și lungă pînă-n pămînt, cutată, deschisă puțin la
gît și strînsă la mijloc cu colan. Pe deasupra o manta
colorată fără mîneci, scurtă și cu talie. Unele, după
portul tribului, aveau pe cap mahramă subțire, altele
nu aveau. Erau acolo: Andrada, Bricena, Dada, Surata,
10 Comosicena și alte fiice de nobili. Bricena lui Bărhală,
copilă albă și nesărutată, grăi lui Longin, cu palmele
lipite ca de rugăciune:

— Ești mîndru ca stejarul și nalt ca munții, fie-ți
milă de Dacia și scap-o!

15 Decebal care sta la o parte, crunt, tresărea din
cînd în cînd:

— Nu să scape Dacia, răcni el. Dacia o scap eu,
dar să scoată ochii cînilor!

20 Longin le rugă să se ridice de jos și le vorbi cu glas
blînd, ca un roman curtenitor ce era:

— Am venit să închei pace. Dacă aș vinde Roma
pentru rozele voastre, ce s-ar face ele în mînele unui
trădător?...

25 — S-ar vesteji, zise fără să se gîndească Bricena.
— S-ar vesteji, repetă Longin.

— Înapoi cu muierile, strigă Decebal, pe care toată
această învîrtire de șiretlicuri, la care-l supusese
Vezinas, îl bolnăvea.

30 Dar și Longin se deștepta cîteodată din lungile gîn-
duri ce-l apucau, și, pe cînd Decebal făcea un pas spre
fecioare, el i se puse în cale, nalt și liniștit, întin-
zînd spada de lemn ce purta totdeauna în mînă:

— Deci, rege, să dărîmi zidurile Archidavei, Buri-
davei, Patavisei și Sarmisegethuzei...

35 — Mai degrabă va cădea capul lui Traian și al tău,
de pe umerii lor, decît o scîndură din preajma Sarmi-
segethuzei, zise regele sălbatic.

— Să dai înapoi Romei...

40 Dar tocmai atunci, cei 13 preoți se apropiară și
căzură la picioarele lui Longin, afară de Vezinas,
care, rămas drept, întinse mîinile în vînt și chemă

puterea lui Zamolxe asupra lui Longin, dacă va avea gânduri bune pentru daci, iar dacă nu, îl afurisi. Apoi se întoarse către boieri și le făcu semn să vie.

Boierii căzură și ei în genunchi, afară de doi, cu barbele albe, care trecură la dreapta și la stînga lui Vezinas. Acesta vorbi:

— Romane, ai cunoscut pe Burebiste, căci el ți-a bătut neamul.

— Tocmai de aceea Traian vrea să vă ia pe toți șerbi, răspunse Longin.

— Zi că nu! strigă Decebal.

— După Burebiste, urmă Vezinas, Burebiste, biciul *Tatălui*, Zamolxe a chemat să domnească peste daci pe Duras, dar mîna lui înțeleaptă i-a luat buzduganul, căci era muiere, și i-a dat stăpînului nostru Decebal.

La vorbele acestea fecioarele cîntară...

— Astăzi, urmă Vezinas, gloriosul nostru stăpînitor, leul munților, groaza dușmanilor, Decebal, se duce de bunăvoia lui, după ce a ridicat Dacia la mărire. El ți dă tronul ție, Longine, dacă vei jura să bați pe Traian!...

— Bătrîne, zise Longin, ai văzut vreodată Istrul curgînd spre apus, ori Aluta fugînd la munte?...

În acest minut preoții și boierii se dau la o parte, și cele 13 văduve cu copii se apropie de Longin și-i cad și ele în genunchi, sărutîndu-i picioarele. Copiii se prind de el, unii goi și sprinteni, alții plîngînd. La această priveliște Decebal își întoarce capul. Una din femei, ca și fecioara din cor, întinse mînile și-i vorbi:

— Ne-am lăsat leșile pustii; ne-am lăsat ogoarele înțelenite. Ne-au murit păsările, ne-au murit juncii, ne-au murit bărbații, — și am venit cu pruncii la tine, mărite stăpîne, să ne plecăm capetele în pulberea picioarelor tale; ajută-ne!

La această vedere sălbatecă, dar care ar fi înduioșat și pietrile, inima romanului se mișcă. El își plecă mîna cu încetul pe capul unui copil și, trist, rămase pe gânduri. Departe, în fundul minții, văzu drumul Spaniei unde era crescut, își văzu copilăria, văzu um-

bra Romei, imensă, colosală... și, în acea tăcere de așteptare, mîna i se ridică de pe capul copilului, și cu ea întinsă, rosti profetic:

— Roma !... Roma !...

5 Apoi desfăcîndu-se din grămada femeilor, se apropie de Decebal:

— Nu se poate, rege! Vrei pace? Sunt venit aici să închei cu tine pace. Tu m-ai chemat, nu Roma m-a trimis. Pregătește-ți topoarele să-ți dărîmi turnurile Archidavei, Drobetei, Patavisei, Zarmizirgei și Sarmisegethuzei! Cheamă-ți boierii plaiurilor și zi-le să trimeată gonaci după meșterii cei mari zidari, ca să-i dai Romei îndărăt. Strînge șerbii ce ai luat legioanelor noastre, și dă-i Romei îndărăt! Strînge armele și acvilele ce ai luat flamurilor noastre și dă-le Romei îndărăt! Dezgroapă-ți aurul din albiele apelor și adu-l Romei. Leagă-ți chica, taie-ți-o, și trimite-o Romei! Întoarce-ți buzduganul în jos, moaie-ți genunchile, și cazi înaintea Romei!...

20 Decebal, cu buzduganul sub brațul stîng și cu pumnul drept sub barbă, asculta... După cîtva timp, își întoarse fața de la Longin și plecă încet spre tuiurile oastei, lăsîndu-l singur. O dată cu el se mișcară toți cei de față. La cîtiva pași regele se opri:

25 — Te las să te gîndești, zise el, și plecă cu toți curtenii spre partea cealaltă a pădurii, unde îi era locul de popas. Toată ostășimea se îndreptă într-acolo, părăsind cu totul pe Longin, care, chiar dacă ar fi vrut să fugă, n-avea încotro, fiindcă se rătăcea.

III

30 Peste un ceas apunea soarele. Razele sale lungi străbăteau prin frunzișul tremurător al mestecănilor, atîrnînd, de plasele străvezii cu care painjinii țesură tot văzduhul dintre trunchiuri, o pulbere de lumină aproape rece, ca cea de iarnă. Era liniște. Nu se auzeau decît buhaia de la cotigi mugind prin codru, la pășune, or semnalele de oaste sunînd unele din cornuri răsu-

35 cite, altele din tuburi și buciume, altele din scînduri

uscate de stejari în care se lovea cu ciocane de lemn.

Longin se așază pe trunchiul de la picioarele tronului lui Decebal, pe când cubiculariul său sta la o parte, așteptînd să-i zică stăpînul o vorbă. Sărmanul roman, dacă acum făcea serviciul unui sclav pe lîngă Longin, el de născut era născut om liber și număra în a patra armată consulară, în legiunea Ruliană ca *hastatus* sau pedestraș. Fusese dat de împăratul pe lîngă Longinus, ca unul ce se deosibise în lupta dintăi cu dacii.

Din locul unde ședeau ei, se videau, printr-un gît de limpeziș, fundul taberei dace.

— Hei, Picene, Picene, scumpă-i libertatea!... zise Longin cu durere.

— Scumpă, stăpîne... Dar putem să fugim...

— Nu putem, răspunse Longin. Mai întii nu putem, fiindcă nu voi să fug; și apoi nu putem, fiindcă nu putem... Numai decît te-ai rătăci prin păduri, și sălbatecii aceștia te-ar ajunge de pe urmă...

— Ca necazul, zise soldatul.

— Hei, Picene, dar ce deosebire!... ia privește-i, zise Longin, arătînd cu mîna spre tabără...

— În cîtepatru armatele împăratului, în 40.000 de oameni pedestrime, n-ai găsi nici unul, stăpîne, așa de neputincios...

— Nu zice vorbă mare, Picene... Sunt sălbateci și goi, dar nu sunt neputincioși. Pielea ta poate își aduce aminte...

— Nimic, zise soldatul cu dispreț. Nu au ajuns încă sălbatecii să m-atingă.

— Ești mîndru, Picene, și mă bucur... „dar împăratul ar trebui să atace!” zise Longin cu oarecare putere, urmîndu-și un alt gînd... Din ce legiune mi-ai spus că ești? întrebă el din nou pe soldat.

— Din a patra armată consulară; Legiunea Ruliană, sau a XXII-a imperială; Despărțămîntul al doilea; Manipula treia; Centurionul Papiriu Cursor...

— Papiriu Cursor... din gîntea marelui Cursor? întrebă Longin.

— Nu știu, stăpîne, dar uite-i... zise el arătînd departe, în tabără: *Manii* infernului n-ar fi mai hîzi!...

Iacă și steagul lor, adăogă el dînd din cap, ce departe e de vexilariul nostru!...

— Dar sunt tineri... și noi îmbătrînim... Oare să mai videm noi Roma vreodată, Picene?

— O s-o videm, stăpîne, zise soldatul plecînd ochii în pămînt.

— Tu vrei să mă îmbărbătezi, dar nici tu nu crezi... Picene, cine ne-ar da un grăunte de otravă ne-ar face un mare bine...

Și pe cînd ei vorbeau, se auzi pe frunzele uscate fișind pasul cuiva. Amîndoi se întoarseră deodată.

Cu grijă și cu temere venea Dochia, ușoară ca o căprioară și albă ca o zîină. Învăluită toată într-o stofă subțire de Pergam, ale cărei colțuri, tivite cu purpură de Tyr, se prindeau de umeri cu pafale zimțuite, și cu piciorul prins în coturn de lemn de cedru, ea înainta sfioasă către Longin, care se sculase în picioare și o aștepta. După roșeața ce i se videau în față și după nesiguranța portului, lesne se putea pricepe că se petrecuse o luptă mare în sufletul ei: să vie... să nu vie... Cînd Decebal și cu ai săi plecară spre partea dimpotrivă a pădurii, ea rămăsese singură în foisorul de stejar, și cînd văzu pe Longin la cîțiva pași, numai cu sluga sa și atît de trist, nu se putu stăpîni, și dorul de a-i arăta că nu-l uită, birui frica și rușinea, și veni... Mlădiindu-și trupul ușurel, ca un crin, se apropie de el, se roși ca rozele din păru-i și, apucînd mîna lui Longin, i-o sărută și apoi și-o lipi de frunte. După aceea rămase înaintea lui, cu ochii în pămînt.

Longin se uita la ea, ca un om deșteptat dintr-un vis urît la lumina zilei.

— Zeii nu mint, zise el. Cînd am plecat, augurii mi-au spus că voi întineri.

— Și mie rîndunica din peștera Zbrandurei mi-a spus că voi muri... răspunse Dochia.

— A greșit rîndunica, îi tăie vorba Longin.

— Că voi muri fată, adăogă ea, ridicînd ochii spre el.

Amîndoi acești oameni tăcură, și în tăcerea lor, gîndurile amîndurora își găseau sprijinul cel mai

puternic. Necunoscătoare precum era ea de o mulțime de-ale meșteșugirii sufletului roman, îi venea pe buze să-i spună că i-a bătut inima tare când l-a văzut, și i-ar fi spus-o dacă ar fi știut cum. Iar el, romanul,

5 trecut prin popinele și băile Romei, rămăsese mut în fața acestei curate fecioare dace, care venise să-i spună ceva și nu știa cum să-i spună.

— Ce-mi ceri?... Cere-mi ce vrei, să-ți dau... zise Dochia.

10 — Ce să-ți cer? n-am ce, răspunse Longin. Tu ești dacă, eu pentru tine sunt dușman.

— Cere... se rugă ea, cu ochii umezi.

— Noroc pentru tine, fecioară, zise romanul după o pauză.

15 — Asta nu stă în puterile mele, răspunse ea. Mama noastră cea de colo, adăugă, uitându-se în văzduh, ține norocul.

El însă păru a-și aduce aminte de ceva, și deodată, făcînd un pas către dînsa:

20 — Vrei să-ți cer... Îmi juri că-mi vei da?

— Tot ce stă în puterile mele, răspunse ea cu voință.

— Dă-mi... să-mi dai otravă, isprăvi el cu greu.

Ea făcu un pas înapoi și ridicînd capul se uită crunt la el.

25 — Să-ți dau otravă... întrebă ea lung; vrei să-ți dau otravă?... Dar dacă n-am?

Vorbele îi ieșeau greu din gură și cădeau apăsate în auzul lui.

30 — Dacă n-ai... zeii să-ți dea zile bune, răspunse Longin.

— Nu, spun minciuni, am...

35 Și deodată căzu în genunchi, cu capul pe piept, cu virful degetelor unite înaintea și îndreptate către Longin în semn de iertare, și rămase astfel în tăcere, pînă se auziră tîuiturile și trîmbițele popilor din tabără, care arătau că Decebal se întorcea.

La acest semnal ea se sculă deodată și fugi ca o umbră în foisorul din care venise.

40 Longin se repezi la soldat și apucîndu-l de mîină, îi strigă cu o sălbatecă veselie:

— Suntem scăpați!...

Alaiul se întorcea, cu Decebal în frunte. Cum dete cu ochii de Longin, regele îl întrebă:

— Te-ai gîndit?

5 — M-am gîndit.

— Primești?

— Nu primesc.

— Nu? întrebă regele supărat. Să vie șerbii, porunci el, — și apoi se așeză pe pieile de urs.

10 O mișcare de frică se făcu în toți cei de față, fiindcă de astă dată domnul părea de tot turbure. Cu un picior rezemat de un buștean iar cu stîngul întins, ca de umezeală în ciolan, ținea buzduganul de coadă și învîrtea ochii aprinși de mînie pe întreaga adunare.

15 Nu trecu mult și dintr-un colț de pădure se iviră vreo douăzeci de legionari, ferecați cu funii de tei. Abătuți și slabi la chip, ei intrau dreپți și vînjoși. Dacii cari îi însoțeau le făcură semn să îngenunche, dar ei, în fața lui Longin, rămaseră în picioare. Atunci păzitorii lor, cu ghionturi în cap și lovituri de cio-

20 mag peste fluier, îi siliră să cadă la pămînt.

— Vorbiți! strigă Decebal, rugați-vă pentru zilele

25 voastre să-mi spună tainele lor...

Unul dintre legionari, lovit tare peste fluier, se încearcă să zică lui Longin:

— Stăpîne, fie-ți milă...

Dar îndată vecinul lui se sculă pe un picior și grăi verde:

30 — Stăpîne, noi o să murim; lasă să murim: pentru asta am și venit să ne batem cu dacii, — dar voi să trăiți și să biruiți! Trăiască Roma!...

35 Dar n-apucase să zică vorba din urmă, că fluieră deodată prin văzduh groaznicul buzdugan și zburătui în bucăți capul legionarului care vorbise. Trupul lui căzu greu la pămînt, lăsînd lac de sînge în juru-i. Era tăcere ca în templu. Decebal, în picioare pe trunchiul de copac, fulgera în juru-i ca un nor aprins. Barba lui tremura, luată ca de vijelie, dinții clănțăneau și cu spume la gură:

— Unde ești, mișelule? răcni el. Unde e muiera care i-a schingiuit și nu le-a tăiat urechile și nu le-a scos ochii?...

5 Din rîndurile păzitorilor ieși un dac mărunț și vînjos, cu privirea de furie speriată, văzînd soarta ce-l aștepta.

Pe buzdugan nimeni n-avea dreptul să pună mîna. Atunci Decebal făcu o săritură de pe buștean, și, cu un groaznic pumn în față, îi mută falcă din falcă.

10 — Cînel... rînji el, și veni de se așează din nou pe pieile de urs.

Pe păzitor îl podidi sîngele.

15 La această scenă sălbatecă, care se petrecu cît te-ai șterge pe frunte, Longin simți că ura în el nu mai avea margini și se uită la buzduganul de jos cu un adevărat ochi de șarpe flămînd. Și cu cît ura mai mult pe Decebal, cu atît îi fu mai milă de romanul mort și de dacul plin de sînge.

20 Atunci, sub stăpînirea unei puternice porniri, își apucă un capăt al togei, mușcă cu dinții tivitura de purpură și, rupînd un petec, se-ndreptă spre legionari și păzitorii lor și le zise:

— Legați-l.

25 De cum sta în tron, Decebal, auzind această vorbă, se repezi la buzdugan și venind în fața lui Longin:

— Să mă lege pe mine!...

Dar băgă de seamă că Longin nici nu se uita la el, ci încerca a rupe alt petec spre a opri sîngele rănitului.

30 Atunci... mîna i se lăsă încet de-a lungul trupului; arma ucizătoare îi căzu; își plecă capul, rușinat și umilit, căci faptele drepte au mai mult răsunset în sufletul unui om crud decît al altuia; își luă cununa de pe cap, o aruncă jos și cu un picior pe dînsa:

35 — Eu sunt un gîde; tu ești un om. Pace, romane! Și îi întinse mîna. Longin se uită cu mărire la el și mîna lui, și vroind să treacă pe lîngă dînsul:

— Spal-o întîi, îi zise, și apoi întinde-o.

40 Dar curtenii toți îi ieșiră în cale și-l opriră. Decebal se uită la dînsul cu asprime.

— Ia-o cît o țin întinsă: cînd oi strînge-o, o strîng cu zilele tale în ea.

Lui Longin îi trecu ca un fulger prin minte că nu are încă otrava făgăduită, și cu scîrbă întinse mîna.

5 — Pace, zise Decebal.

— Pace, întări Longin cu jumătate glas. Jură!

— Jur să-mi putrezească dreapta ca foile goronilor toamna.

— Că vei îndeplini condițiile de pace?

10 — Că le voi împlini.

— Toate?

— Toate.

— Jură-te pe Zamolxe.

— Mă jur.

15 — Pace!

— Pace!

CARTEA II

MUNTELE KOGRONULUI

CAP. V

20 La o poștă și mai bine de Sarmisegethuza, la deal, în creierii munților, albia Streiului curge pe o rîpă neagră ca o gură de iad, care, la frîntură de deal, se surpă deodată și se desparte în două ramuri, amîndouă încingînd temelia unui vîrf golaș, ce se duce în sus, ca un dinte. Apele Streiului, ajungînd aci, se prăvălesc într-o pulbere umedă și strălucitoare, care colcăie pînă în fund și se preface într-un clăbuc închis, a cărui vîltori găuresc pămîntul pînă în inimă.

25 Nici fiarele pădurii, nici păsările cerului nu îndrăznesc să se apropie de acest loc, vecinic muncit. Vulturii străini, rătăciți pe aceste plaiuri, se ridică sus în naltul văzduhului, și ochiul lor străbătător caută să pătrundă întunerecul rîpei.

30 Acesta este muntele Kogronului¹.

În acest loc, pe acest vîrf de munte dacii și-au pus locuința Tatălui, căci, după tainele lui Zamolxe și Sabazius, el stă între pămînt și cer, iar Mama stă în văzduh și în pămînt, și amîndoi legați se pierd în mărirea Soarelui, care este izvorul luminei și căldurei, începutul vieții.

Astfel ascuns și desfăcut în două, cultul Soarelui avea nenumărați slujitori.

Cultul Tatălui, Jupiter-Sabazius², nu avea decît acest unul și singur loc de rugăciune și un unic mare preot, care însă era ajutat și reprezentat de o falangă întreagă de preoți mai mici. Dînsul era capul bisericii; posedă adîncile învățături grecești pe care le primea din Ephes o dată cu teologia frigiană; își păstra sexul și, după credințe, se înrudea cu Zamolxe și Deceneu, predecesorul său la pontificat, care fusese în urmă făcut zeu. El împărțea aproape pe din două domnia asupra dacilor, atît prin tradiție, cît și prin numărul de cunoștințe ce avea, relativ cu mult mai întinse decît ale regelui.

Cultul Mamei reprezentat prin zeița Sula, care, împreună cu Tatăl, alcătuiau simbolul Soarelui sau Mama cea mare, avea o mulțime de slujitori și diferite nume, după localități. Preoții care o serveau formau o sectă aparte, de cetitori pe stele, vrăjitori, auguri, cari trebuiau neapărat să fie castrați, — cu capul, barba, mustățile și sprincenele rase. Romanii ar fi fost foarte mirați dacă li s-ar fi spus în acel timp că ei, rasa nobilă și civilizată, aveau altare și adorau pe zeița frigiană Cibeles, care nu este alta decît Sula dacică, adică Mama cea mare.

Apoi, în al doilea rang, dacii se închinau zeului *Men* (luna) și unui *Martes* special, sau zeu al războaielor, pe care-l credeau originar și chiar născut în Dacia; apoi unei zeițe blînde și fecunde pe care o numeau *Apa* sau *Āpa*.

Cultul acesteia, care era vechi la orientali, la daci era foarte popular. Ei aveau obiceiul, înainte de-a merge la război, să se coboare, chiar din locuri depărtate, la Dunăre, să bea apă, să se spele și să jure că nu se vor întoarce înapoi pînă n-or omori pe toți

dușmanii. Tot astfel se explică că la mai toate îmbrăcăturile rîurilor în Dunăre era cîte un opid dac. Locul devenea de două ori important: ca punct strategic și ca fiind apărat de zei.

În sfîrșit, erau alte divinități locale, ca Turmascada, Sarmando etc. și la Saldensi și Piefigi o divinitate locală importantă, pe care romanii ne-a transmis-o sub numele de Jupiter Cernenus, protectorul Cernei și al Mehedințului de astăzi.

În răsărirea dimineții, Vezinas cobora rîpa cea adîncă, ca tocmai aproape de fundul ei s-o treacă, pe o punte îngustă ce sta în bătaia stropilor Streiului. Această trecere primejdioasă era vîrită îndestul de adînc, pentru ca pulberea lichidă să atingă trupul celui ce mergea pe Kogeon, și astfel să-l purifice, prin puterea și blîndețea zeiței Apa.

În ziua aceea, regele și întreaga sa familie aveau să vie să se roage pe munte.

După un urcuș greu, de un ceas și mai bine, Vezinas ajunse pe vîrfurile Kogeonului. Pe toată înălțimea lui, din depărtare în depărtare, trăiau pustnici uitați de ani, în niște morminte găurite în munte, în formă de chilii. Aceștia aveau sfînta sarcină de a ajuta pe Vezinas la împlinirea slujbei.

Sus, pe vîrfurile Kogeonului, era altarul. Într-o poiană ca de un pogon se urca ceva mai sus creasta muntelui, și în vîrfurile crestei era înfiptă o bîrnă mare de lemn, cioplită din cel mai mîndru și mai nalt stejar. Cioturile lui erau lăsate cu îngrijire ca să se poată cineva sui pe el, și tocmai în vîrf se despărțea o furcă cu trei dinți, în mijlocul căreia se putea sta cu înlesnire. Aci se făceau rugăciunile cele mari la soare, și în acel vîrf postiseră toți pontificii în zilele grele ale dacilor. Toată bîrna, de sus pînă jos, era arsă cu diferite semne de fier. Astfel, se distingeau bine *urma de cal* sau *potcoava*, simbolul cavalerilor călători; *cornurile* sau *luna nouă*, pentru ajutorarea plugarilor; mici *șerpi* de casă, protectorii mormintelor; vase emblematice de la cele 15 triburi, și capete strîmbe și sucite, cari reprezentau pe Zamolxe, pe Sabazius și pe Deceneus. Toate aceste

săpături se împleteceau în spirala unui imens balaur ce se lăsa de la vîrf spre temelie și al cărui cap de lup, lucrat tot de aur, cu ochii de argint își căsca gura pe un buștean de piatră ce sta lipit de baza stejarului.

5 Aici, pe această piatră, se întindea cartea sfîntă a dacilor, un papirus frigian, scrisă într-o limbă aproape neînțeleasă.

De erau cumpătați și desprețuitori de moarte, dacii datorau aceasta în mare parte religiunii lor. Crezînd
10 în nemurirea sufletului cu un fanatism neegalat de alte popoare, ei considerau viața ca o întîrziere trecătoare pe lumea asta, făcîndu-și o țintă de-a pururi dorită din viața viitoare: de aceea și mergeau la moarte cu atîta nepăsare. Cumpătarea și abținerea de la carne în tim-
15 puri anumite era poruncită cu asprime. Respectul datorit șefului familiei se impunea prin moravuri și se menținea prin religie. Iubirea părinților pentru copii și grija ce trebuia să le poarte, semn de rădicare morală, era tradițională, și cînd împăratul Traian hotărî să se
20 scrie pe piatră luptele sale uriașe cu acești sălbateci, nu uită să pună, pe lîngă fiecare mamă dacă, cîte un copil de mînă.

Dar dacă această religiune, care ridica sufletul dacu-
lui pînă la extaze, făcea din fiecare om un erou, ea
25 pune în sufletul celui biruit o prea mare supunere la starea de-acum, aceasta fiind considerată, după cum s-a spus, ca deșartă și trecătoare. Ceea ce făcea eroismul lor într-o stare, aducea pieirea în cealaltă.

VI

Cînd ajunse pe înălțimea muntelui, de-a dreapta și
30 de-a stînga trunchiului de piatră pustnicii aprinseseră, pe cele două capace de bronz cu zimți, ce se ridicau pe două scăunele, nalte în picioare, rășină de brad și rădăcini uscate de ierburi, precum mîntiă, dracilă, mozulă. Vezinas suflă binîșor deasupra cărbu-
35 nilor spre a curăța fumul, prinse mai multe rotocoale în gură, și apoi, întorcîndu-se cu fața spre cer, le dete drumul în văzduh, spre soare. După aceea îngenunchea în-

intea pietrei, pe care sta învălătucită *cartea* pergamen-
tală; întinse mîinile înainte, deasupra ei; își rezemă
capul pe lungul brațelor, și se rugă în tăcere, ca Za-
molxe să-i dea putere a deschide cartea tainelor... Căci
5 exista credința adîncă că altul, afară de unsul și urmașul lui Deceneus, nu putea deschide pergamentul, și că chiar acesta nu l-ar fi putut deschide dacă n-ar fi vrut Zamolxe. După cîtva timp, ridică capul, suflă deasupra pergamentului, și-l desfăcu...

10 Era strălucită și lungă puntea pe care se duceau gîndurile pontifului, căci, după fiecare poruncă ce citea, ochii lui rămîneau mari, extatici, înfipti în palele de lumină ale aerului, și omul, ghemuit cum sta, se micșora, iar capul lui se rotunjea parcă tot mai
15 mult, creștea, devenea univers, primind prin ochi, clarul de la Tatăl și gîndurile de la Zamolxe și Deceneu, și, greu, cădea încărcat de puterea luminei pe piatră.

Dar deodată se auzi zgomot prin poiană...

Decebal sosise.

20 Neîndrăznind să se suie pe altar, el rămase în picioare, cu statura-i obicinuită, adică brațul stîng sub cel drept, iar cel drept ridicat spre gură și sprijinind capul.

Așteptă el cîtva timp, dar văzînd că Vezinas nu se întoarce, îl strigă:

25 — Zivindide!... Zivindide!...

Vezinas nu-l auzi.

— Părinte! strigă Decebal ceva mai tare.

Vezinas tot nu-l auzi.

— Popol!... răcni Decebal, ce? n-auzi?

30 Vezinas își ridică capul de pe biblie, și-l întoarse spre domn, se uită la el fără să-l vadă, și iar căzu în rugăciune.

Atunci regele, supărat, se urcă pe altar cu pasul hotărît; dar, orcît era el de rece și puțin mistic, la
35 vederea aceluia om atît de pătruns, se făcu sfios, și, atingîndu-l de-abia pe umăr:

— Hei?... îl întrebă.

Vezinas ridică capul de pe pergament și făcu un semn puternic de negăciune, lucru care nu mulțumi
40 pe rege, căci el adăugă:

— Da' spune o dată! Ce vrea Zamolxe? Mă iartă?...

— Zamolxe nu iartă niciodată pe cei ce-și calcă jurământul, zise Vezinas.
 — Nu l-ai rugat destul, coadă de topor ce ești tu!
 — De ce ai jurat? întrebă Vezinas cu glasul înăsprit.
 5 Numai muierea jură. Bărbatul dă cu spada!
 Acuma venise rîndul regelui să tacă. El își luase statura obicinuită și se uita în pămînt.
 — Zamolxe nu-ți da înapoi jurământul, adaogă Vezinas, decît dacă-ți vei străpunge mîna dreaptă cu un cuțit și vei ține-o 13 zile sucită la spate.
 10 — Bine, zise regele mulțumit, străpunge-o! îmi rămîne mîna stîngă.
 — Dar pentru Longinus... de ce te-ai jurat să-l dai înapoi și-ți calci jurământul? întrebă preotul.
 15 — Aici nu te-amesteca, Zivindide, zise regele lung, cămășuperi!... M-am jurat, adăogă el cu putere, fiindcă mi-e dor să-mi răzbun și fiindcă Dacia așa vrea!... Tu ceri să-mi străpung dreapta, pentru că de bună-voie am jurat pe dînsa, și mi-am călcat jurământul,
 20 — dar uiți să mi-o dezlegi ca să-mi pot călca jurămîntul pe care l-am făcut de nevoie. Să te rogi... zise el mai blînd, să te rogi... și Zamolxe are să mă ierte... trebuie să mă ierte! întări cu o mișcare poruncitoare. Acuma coboară de pe altar și vino jos!¹³
 25 Ei coborîră încet, Decebal cu neastîmpăr în suflet, Vezinas calm. Regele îl duse pînă pe marginea Kogeonului, pe prăpastie, din care se înalță zgomotul surd al apei ca un glas din altă lume.
 — Am un gînd... un gînd negru! zise regele cu hotărîre. Roagă-te pentru acesta mai bine să mă ierte Zamolxe.
 30 — Ce este? întrebă Vezinas.
 — Tu știi că am doi copii: un băiat și o fată.
 — Pe Decidav și pe Dochia.
 35 — Au să vie îndată, zise grăbit regele. M-am hotărît. Am s-o jertfesc. Am jertfit-o!
 — Zamolxe a cerut-o; ți-am spus c-a cerut-o, răspunse Vezinas mulțumit. Faci bine, stăpîne. S-o ardem!
 — Pe cine să arzi? întrebă regele cu mînie. Pe Dochia? Ești nebun, slugă! Ți s-a-ncovrigat mintea!

După aceea porni furios prin poiană la vale. Apoi deodată se întoarse.

— Ascultă!... Cînele, îl știi, e cîne, — și eu sunt om. Cîneleși-ar apăra căței. Eu voi să-mi dau copiii în gura lupului, dar... ca să-lucid! Voi să arunc pe Dochia în brațele lui...

Și parcă-i fu rușine să urmeze. Vezinas își muie privirile în pămînt.

— Faci rău, zise el.

10 — Ba fac bine! întări Decebal. Voi să-mi răzbun.

Vezinas tăcu, și Decebal, frămîntat de îndoială și de mînie, simți trebuință de a fi îmboldit, mușcat de ceva. El apucă pe Vezinas de mînă și-l scutură cu putere:

15 — Tu n-auzi că vreau să-mi răzbun! Nu pricepi că dacă voi afla cum stă oastea romană și unde se ascunde... cerbul, mă scolasupra lui și-i vîr junghiul între coarne?... Ori tu ești popă nebun și te-ai prostit?...

20 Și cînd tocmai Vezinas, liniștit, vrea să-i răspundă, regele îi făcu semn să tacă:

— Vine, zise el.

VII

În adevăr în muchia dealului se arăta Dochia, îmbrăcată ca mai înainte, dar de astă dată cu mahramă albă pe cap, roșie de osteneala drumului și urmată de fratele său Decidav, care și el, ca tatăl său, purta acum căciula de nobil.

25 Ea nici nu se uită la Vezinas și Decebal, ci se duse de-a dreptul la altar, se urcă sus, ca una ce era fecioară zeiței Sula, se lipi cu fruntea de piatră și rămase astfel mai mult timp. Fratele său o aștepta jos, în aceeași statură ca Decebal, obicinuită dacilor.

Cînd își ridică ea capul de pe piatră, Vezinas era alături.

35 — Zamolxe să-ți vază gîndurile, o binecuvîntă el. Ne cheamă stăpînul.

Ea nu zise nimic, trecu înainte și, cîteșitrei, ajunseră lîngă rege.

Decebal se așezase jos, pe o stîncă de pe rîpă, cu picioarele atîrnînd în gol. Dochia aștepta.

— Tu nu vrei să stai lîngă mine, fată, zise el cît putu de blînd, fiindcă ție ți-e frică de prăpastie. E neagră, nu-i așa? și adîncă cît văzduhul întors pe dos. Vîno mai aproape și uită-te.

Dochia mai făcu un pas cu frică. El urmă:

— Mie mi-e dragă. Ea seamănă cu mine, și dacă aș sări acuma într-însa, nu m-ar durea.

Dochia ridică spre el ochii ei mari, cari acum erau umezi de milă.

După o tăcere de cîteva minute el urmă:

— Dochio, ce-ai zice tu, dacă un lăncier cam nebun... bunăoară Budulaua cistobacilor, ar intra în vizunia unei ursoaice cu pui?

— De bunăvoia lui? întrebă Dochia, care cunoștea parabolele tatălui său și știa că el nu glumește niciodată.

— De bunăvoia lui, întări Decebal.

— Aș zice că ar face bine să-l mănînce.

— Nu-i așa? întrebă repede Decebal. Dar dacă lancea ar fi lungă și omul voinic, urmă el, și n-ar putea să-l mînce, ce s-ar întîmpla?

— Ursoaica ar fi ucisă, răspunse fără întorsături Dochia.

— Ucisă?... o întrebă regele mai aspru. Dar puii? apăsă el.

Ea înțelegea acum și stete cîțva la îndoială.

— Ar muri lîngă mama lor, răspunse.

— Nu! strigă Decebal, ar mușca din carnea omului! Dochio, adăogă el repede, sculîndu-se de jos și vîrîndu-se în suflitul ei, tu nu urăști pe romani!...

Ea făcu un pas înapoi și cu o mișcare indignată:

— Eu?... întrebă ea lung.

Și era atîta putere în această simplă vorbă, încît Decebal recunoscă numaidecît că această femeie avea sîngele lui în vine, — și mîndru și bucuros îi răspunse:

— Așa este, fată. Tu ești fiica mea și nu poți să nu-i urăști. Eu m-am cam aprins fiindcă mă doare! rînji mai departe. Mă doare! Cîinii au intrat în casele noastre, în templele noastre, în inima Daciei. Îi voi ucide sau... voi muri eu!

Ea aștepta, uitîndu-se speriată la el.

— Tu ești fiica mea, îi adăogă el blînd, luîndu-i o mînă... și stai cu mine lîngă tron, întări mai aspru.

— Ce trebuie să fac? întrebă Dochia nemișcată.

— Să pui foc... unui șerb, lui Longin, răspunse Decebal cu greu.

— E șerb? întrebă ea cu hotărîre.

— E cîne, îi răspunse tatăl său.

— E șerb? întrebă ea încă o dată.

— E cîne! îți zic. N-auzi! se răsti el, dînd drumul mînei ce o ținea.

Ea plecă ochii în pămînt și un moment de grea tăcere apăsă pe toți. Dochia ridică ochii și întrebă:

— Se cade să pui foc acelui ce ți-a scăpat zilele?

— Nu ți le-a scăpat el, ci Zamolxe, zise Vezinas.

Decebal se uita la ea cu minie. Dar apoi, ca și cum o hotărîre nouă ar fi luat, deodată, își împlînză glasul și îi zise:

— Dochio, tu ești copila mea, și trebuie să m-ajuti.

Nu vei pune foc. Un om care te scapă de la moarte, chiar cînd e cîne, nu mai e cîne, vorbi regele. Dar trebuie să m-ajuti.

— Ce să fac? întrebă Dochia cu o neliniște groaznică. Apoi deodată, cu un gînd nou și luminos, adăogă: Doamne, otravă!

— Va să zică îl urăști? Ai vrea să-i dai otravă?

Ea făcu semn că da. Atunci regele bucuros și cu încredere se apropie de ea din nou și-i zise:

— Nu otravă. Deocamdată trebuie să aflăm de la dînsul cum stă oastea romană și unde-i Traian. El ție-ți va spune dacă vei vrea. Femeia e porumb de scăpare. Ai ochii mari și frumoși. Ești zîină. Mama cea mare te vede și te apără. El îți va spune. Ajută-mă, Dochio!...

Și vorbele curgeau din gura lui parcă ar fi fost prins de friguri.

Domnul gîfîia, așteptînd răspunsul ei ca pe a unui oracol. În sfîrșit, după o scurtă gîndire, Dochia răspunse încet de tot:

— Primesc porunca, doamne.

Și obrajii i se roșiră, parcă ar fi mințit sau ar fi auzito insultă. Domnul, vesel, se îndreptă răpede spre fiul său.

— Vei merge chiar astă-seară și te vei ascunde în grădina palatului Zarmiz-Edanului, îi zise el, la scaunul de lângă peșteră, spre a veghea asupra surorii tale. Romanul va veni. Vei asculta, și de nu va spune

5 nimic, îl vei ucide!

La aceste vorbe, Dochia încremeni cu ochii țintă pe fratele său.

— Pricep, răspunse Decidav.

Atunci ea făcu un pas către rege, care tocmai se

10 gătea să plece.

— Doamne, o rugăminte: am zis că mă duc, și mă duc, dar... singură.

— Nu se poate, hotărî Decebal devenit iar domnul Daciei, sălbatec și poruncitor. Nu se poate. Ești muie-

15 re... Du-te de te roagă Tatălui pentru izbîndă.

Și plecă, urmat de Vezinas.

Cînd Dochia rămase numai cu fratele său, luci o rază de speranță în ochiul ei, și, blînd, se apropie de el cu mînele unite:

— Tu auzi mai lesne, inima ți se deschide mai ușor, îi zise ea. Tu știi bine că eu urăsc pe romani... Nu știi? Îl întrebă cu neastîmpăr; și fiindcă el nu răspundea, ea urmă: ca și tine sunt dacă, și ca orice dacă, nu mi-e frică... Voi vreți să înșelați, adăogă ea cu

25 putere, să înșelăm pentru a scăpa Dacia. Dar eu sunt femeie... și mie nu-mi trebuie marturi!

El se uita la ea cu răutate. În căldura gândurilor ei, ea nu-i înțelese cugetul, și-l rugă mai de aproape:

— Crede-mă, îmi va trebui să... spui... lucruri... neadevărate, să mint, și sunt femeie... repetă ea încă

30 o dată.

El își ridică capul răpede în sus:

— Minți! Acuma minți, femeie ticăloasă! Tu-ți înșăli neamul. Vrei să mergi singură la roman, fiindcă... romanul ți-e drag! A!... gemu el ca o fiară, regele nu știe nimica; eu însă te-am înțeles. Vrei să-î spui secretele noastre; vrei să te vinzi dușmanilor țării tale. Am să viu și am să-l ucid!...

40 Dochia își înălțase fruntea, și era parcă mai naltă decît era.

— Îți aduc aminte că vorbești fiicei regelui. Cine

ți-a dat dreptul să crezi că voi fi trădătoarea neamului meu, chiar dacă mi-ar fi drag?

La această vorbă însă, Decidav își ieși din minți, și, tulbure ca un nebun, se repezi la gîtul ei. Într-o

5 secundă ea fu la pămînt, în genunchi, iar el cu un pumn în aer, stînd gata s-o sfărîme.

— O vorbă să nu-ți mai iasă din spurcata gură, că uit că-mi ești soră!...

După aceea se întoarse de la ea cu scîrbă, și arătîndu-i altarul cu degetul, se coborî de pe Kogeon.

10

VIII

Încremenită în genunchi, cu mînele frînte de ură, ea își ridică capul.

Înaintea ei, la cîțiva pași, rîpa neagră și adîncă

15 deschidea altarul eternității... Acolo era pacea de-apoi.

Se sculă, făcu un pas și se uită în ea. Vuietul apei se înălța către razele soarelui, ca o plîngere. Era parcă un semn.

Dochia își întoarse privirile umede către Tatăl, și el îi șterse lacrimile, îi trimise o șoaptă caldă la ureche, și pentru cea dintîi dată simți ea mărirea fără început și fără sfîrșit a celui de sus, fiindcă pentru întîiași dată

20 gîndul ei se simți legat de al altuia, și inima îi bătuse...

Într-o desperată și sălbatică mișcare, întinse ea brațele în văzduh, uni mîinile și gemu:

— Ajută-mă!...

CARTEA III

GRĂDINA PALATULUI ZARMIZ-EDANULUI

CAP. IX

30 Noaptea venise de mult...

Palatul cel mare al regelui era așezat în mijlocul capitalei sale, care ea însăși era înconjurată de codri. Cioplit jumătate în piatră, jumătate în lemn, turnurile lui răsăreau din mijlocul unei adevărate păduri de

brazi și întreceau, cu vîrfurile lor cele mai înalte sfîrcuri ale pomilor.

În aceste timpuri, un drum mare, lucrat după arta romană, ducea, cu multe cotituri și bariere, la Sarmisegethuza, după ce se învîrtea de mai multe ori în jurul capitalei, prin vecinice păduri. Alte drumuri mai mici, înguste de-abia încăpeau cotigele, erau cunoscute numai de locuitori, și se întâlneau și se încrucișau prin văgăunile muntelui, ca niște urme de rîmă.

Dacă ai fi luat calea cea mare, care tăia Streiul de mai multe ori ajungeai în zidurile Sarmisegethuzei la ultimul vad al apei, care într-adins n-avea nici o punte pe el, spre a pune capitala mai ușor în stare de apărare. Zidurile Sarmisegethuzei, care înainte erau numai de lepșe de stejar, începuseră, de pe vremea lui Burebiste și Deceneus, să se ridice din bolovani și var, cu șanțuri adînci.

În lăuntru cetății nu erau decît două sau trei uliți mari, pe care se grămădea lumea. Aici se întâlneau negustorii timpului. În barate mari de scîndură, sau în mici bolte de piatră și de pămînt ars, sau sub corturi de piele de cămilă, neguțătorii de îmbrăcăminte și de găteți femeiești își întindeau tarabele lor. Stofe bogate, covoare, cărți și doctorii din Pergam, gugiumanuri de Pergam și Ephes pentru nobilimea bărbătească, piei mai groase de Halchedon, brăciere, conciuri, pieptare, colane, verigi de urechi, paftale de Tyr și de Sidon pentru femei, erau vîndute de străini, și în particular de greci. Apoi aurărie și bronzărie, lucrată în Asia mică; fierărie, groasă și subțire, lucrată în țară; armurieri pentru nobili și popor, cari vindeau coarne de cerb de făcut mînere la cuțite și buzdugane, coarne de bou pentru arcuri, scuturi de piele groasă de bivol, lănci de fier, cremene și amnare și, în sfîrșit, tot ce se cade să fie un arsenal dac.

Pe a doua uliță însemnată se întindeau dughenele de abagii, blănari, țesători, vopsitori, — vînzînd lucruri de țară, precum: sarica mișoasă, ițarii, testimelele, lîna vâpsită, opincile, pieptenii de corn, cari toate stau scoase mai mult în drum decît sub acope-

rămînt și foarte adesea erau atîrnate prin pomii ce creșteau, ca din apă, pînă și sub streșene.

Pe a treia uliță, care ducea în tîrgul vitelor, se întindeau cîrciumele și băcăniile, foarte cercetate pe vremuri. Pe tarabele scoase în mijlocul drumului, sarea, peștele, afumat, strugurii, făina de mei, oalele, castroanele, căușile, lingurele, trăiau într-o înfrățire cu adevărat patriarhală, iar lăuntru cîrciumei sau al bordeiului era bine udat pe jos și servea de altar lui Bachus și celor două menade, Mimallone și Clodone, pe cari dacii le adorau cu plăcere, aducîndu-le jertfă peste jertfă. De la Deceneus însă, care poruncise să se scoată toate viile din Dacia, partea aceasta da înapoi. Acum trăiau mai bine băcăniile. Aci, untul de nucă sau oloiul, vișinele uscate, rădăcinile de *polpom** și *radizidă***, zmeura păstrată în vin vechi, brînză de oi și de vaci, stau alături de fructele țărilor calde ce puteau suferi lungul drum de mare, precum erau măslinele, smochinele, hurmalele, roșcovele, venite din Tyr și Sidon, orașe feniciene foarte comerciale, ale căror corăbii, chiar după cuceririle lui Alexandru cel Mare și ale lui Pompei, erau tot cele mai agere din mările Levantului.

În afară de aceste trei părți comerciale, mai era, în fund, tîrgul de vite și de herestrea și apoi cvartaluri populate cu case de cetățeni avuți și de preoți, și altele sărace, cu bordeie, case ridicate într-un parca la sate, chilii etc.

În general forma locuințelor era simplă, cu un singur cat, de piatră sau de birne, și erau caracteristice prin înălțele lor învălituri aproape cilindrice și țuguiate. Erau și unele cu două caturi: cel dintâi de piatră și celălalt de scîndură. Palatele erau cu trei și chiar cu mai multe rînduri, cu turnuri nalte, cu fel de fel de adaose și ștreșine cioplite, căci în tîmplărie știa foarte multe. Peste tot grădini mari, locuri virane și cișmele din belșug. Temple de asemeni.

* Mărar.

** Ochiul boului.

În mijlocul tuturor acestora se înălța marele palat al regelui: Zarmiz-Edanul.

Pus într-o grădină de brazi, el era de jur împrejur înconjurat cu plopî subțiri și lungueți, la rădăcina cărora, pe o urzeală de scînduri, se întindea laurusca și iedera cu o rară îmbelșugare.

Toate ieșirile palatului dau în această grădină.

Tot ce arta timpului știuse să alcătuiască mai mîndru și mai năzdrăvan se desfășura aci cu prisos. Cărările și cărăruile erau așternute cu nisip roșu, mărunț și moale, scos de sub albia Streiului și bătătorit pe un fund de cenușă, ca iarba să nu încolțească niciodată pe ele. În dreapta și în stînga, se urmau, schimbîndu-se, pîlcuri de brazi, prinse în *jururi* de lemn-cîinesc ca în niște vase verzi, și brazde întregi de crini, care de margini erau strînse de cîte un rînd de stînjiniei. Apoi, pe nenumăratele pîraie ce veneau din munții vecini și din apa Streiului, treceau punți de lemn acoperite de colo pînă colo de iedera, și pe micle lacuri ce formau creștea nufărul cu priință, ridicînd capul galben spre crângile de răsură, ce cădeau încărcate de flori spre fața apei. În fundurile grădinei trăiau libere capre sălbatece, cocoși și găini de munte, cocori, bibilici (meleagridele), șoimi etc. și pe lacuri tot poporul bălților dunărene: lebede, cucove, baghițe, pescari etc.⁴ Aici trăise Longin, cînd fusese pentru întîia dată adus în Sarmisegethuza, mirat și încîntat de splendorile acestui rai⁵, și aici avea să reîntîlnească pe Dochia, care-i făgăduise să-i aducă otravă, seara, după răsărirea lunei, lîngă peșteră.

X

Noaptea venise de mult, și luna lumina, rece și gînditoare, turnurile Sarmisegethuzei. Albă, ca de marmură, ea sosea pe cerul Daciei dintr-o depărtare polară, în care ghețurile păreau a-i fi sorbit toată căldura.

Era ceasul de odihnă al naturei. Întreaga fire muntenească adormise, și împărăția liniștei adusese un fel de solemnitate de pustiu, care oprea avîntul în inimă

și graiul pe buze. Umbrele se ascundeau pe după lucruri să nu le prindă lumina și apele de-abia mai sunau în albiile lor prunduite. Nu adia vîntul, nu pica frunza. La rari intervale cîte o lebădă pe lacuri tresărind, își scotea capul de sub aripă și, întinzîndu-și gîtul, țipa... Un fior lung trecea prin vietățile deșteptate și curînd iarăși totul reîntra în tăcere.

Singură, Dochia apărui la o cotitură de drum, în bătaia lunei, mergînd cu pasul încet și sfiindu-se parcă să nu deștepte firul de iarbă ce-l atîngea cu haina. Era învăluită toată în cuta unei țesături de cînepă subțire și fir pe care și-o strîngea pe umeri, ca să n-o pătrundă umezeala serii. Ea se oprea aproape la fiecare pas și asculta...

Pornise într-adins mai devreme, ca să fie înaintea lor la peșteră; dar își cunoștea fratele: desigur, el era acolo cu mult înaintea ei. Ajunse în sfîrșit unde trebuia să ajungă. Celălalt nu venise.

Atunci se așeză pe scaun și așteptă.

Privi la lună și luna se uita adînc în ochii ei, cu privirea ei clară de astru. Zeul Men era zeul tainelor, și în senina lui simbolizare îl înțelegea și-i era mai drag decît chiar Soarele.

În sufletul Dochiei era o piclă nestrăbătută deminte. Ura pe un om și-l iubea. Iubea pe altul și-l ura. Fusese scăpată de la moarte de un străin și ea îl atrăgea în gura morții. Longin și Decidav...

Și ca și cum ai lăsa lumina unei facle în întunericul nepătruns al rîpei Kogeonului și ai vedea chinul apelor torturate, așa raza lunei pătrunse în sufletul ei și i-l lumină.

— A!... îi fu frică.

Dar cînd se apropie deznodămîntul oricărei tragedii omenesti, inima, printr-o ultimă licărire de viață, prinde un fel de seninătate momentană și hotărăște într-o secundă ceea ce n-a înțeles și n-a hotărît ani întregi. Atunci, de la o vorbă la o crimă nu mai e tranziție.

Era fată de sălbatec, și era sălbatecă ea însăși, dar dacă sălbatecii au inimă și iubesc, e cu atît mai nedrept să le strîmbi firea întorcînd-o cu fața spre patrie.

Patria e mare, și omul e o mînă de lut, dar el arde pentru ce arde.

5 Și acum i se limpezi pentru întîia dată și i se dezgădina capul romanului din țesătura stranie de fapte întunecate. În el și prin el trăia. Și i se făcu deodată
10 cald în minte și un fluid străbătător de viață îi trecu din firele părului pînă în tălpi, și-și strînse brațele mai tare de ea. Neînțeleasa vrajă a amorului, care pătrunde o dată prin orice inimă de om și o face închi-
15 puită de sine, căci ceea ce tremură acolo este voința altuia, schimbă judecata despre lucruri, supunînd-o acelei simțiri.

Astfel, Decidav, fratele ei, zbirul care-o îngenunchiasse sub amenințarea pumnalului lui, îi păru un vierme tîrîtor, și pe deasupra lui, în spațiiuri, luci
15 ceva care semăna... cu luna bunăoară, și era Longin.

Și astfel tot mai tare se însenina, și trăia în noua ei simțire de o minută toată durata anilor din urmă.

20 Ceva semișcă în spatele ei, spre peșteră. Era desigur, Decidav.

Atunci sări ca deșteptată dintr-o adormire de zeiță. Realul lucrurilor tăie firul destins al patimei sale și iar văzu turbure căci văzu drept.

Luna era tot sus și tot senină.

25 Ah, și atunci ce adevărată și mare îi apăru învățătura din cartea credinței care zicea că viața este un nimica dureros, și că dincolo de acest nimica este scăparea...

30 I se opri gîndul într-o bătaie puternică de inimă, căci îi auzise pasul. Era în adevăr Longin. El veni drept la dînsa. Părea agitat.

— Ai adus-o nu-i așa? îi zise el, întinzînd mîna.

— Ce s-aduc? întrebă ea, zîmbind ca o floare ce se deschide.

35 Longin tăcu și se uită la dînsa lung. Ea privi o secundă înapoi, își întoarse capul repede:

— E greu să te întreb, dar ții să mori? îi zise ea cu sfială.

El dete trist din cap.

40 — Cunoști vreun mijloc de-a mă face să trăiesc?

— Libertatea poate, zise ea încet și cu temere.

— A, da!... dar ar trebui să fug, adăugă mai pe urmă cu descurajare.

5 — De ce să fugi? Poți deveni liber fără să fugi, zise Dochia rar și cu greutate.

— Cum? o întrebă el repede, apropiindu-se de ea.

— Spune... izbuti ea să articuleze.

10 La această vorbă brutală și neașteptată, Longin făcu un pas înapoi și trist, parcă i-ar fi zburat din suflet ultima și cea mai dulce iluzie, îi zise încet:

— Și tu?...

Dar n-apucă s-o întrebe bine, și o auzi izbucnind deodată într-un hohot de plîns dureros, sfîșietor, care
15 răsuna în tăcerea nopții ca o lungă notă de jale.

— O, nu!... nu... putu ea să zică, vroind să se scoale în picioare și căzînd iar pe bancă.

20 Longin rămase unde era, uitîndu-se la dînsa, și, înțelegînd ce luptă puternică se petrecea în ea, își simți sufletul plin de milă și vroia să se apropie de dînsa. Ea însă sări deodată în sus, și, apărîndu-l cu mîna, strigă:

— Fugii!...

25 În același timp fiul regelui ieșise ca din pămînt înaintea lor. Fața lui rînjea și în mîna dreaptă strîngea prăselele unui pumnal, al cărui tăiș lucea la lumina lunii.

Longin făcu cîțiva pași înapoi și se opricu spatele de trunchiul unui arbore. Fiul regelui înainta pe furiș ca o vulpe, rînjind mereu ca risul de munte.

30 Atunci ochii romanului văzură o groaznică faptă: în urma lui Decidav venea, ușoară, soră-sa, și cînd acesta fu la cîțiva pași, gata să se repeadă asupra lui, mîna ei căzu, teribilă, și un junghi puternic intra pînă în mîner între spetele tînarului; el se doborî greoi la pămînt.

Un minut ea rămase în picioare la lumina de lună, naltă, puternică, mînioasă, ca zeița răzbunării. Apoi, rupîndu-și un șir de mărgele ce purta la gît:

— În cea de la mijloc, zise și fugi.

C A P . X I

În ziua următoare,⁶ în tabără, toate căpeteniile
triburilor erau strînse în jurul regelui în consiliu:
venise un nou sol de la romani, care cerea răspunsul
din urmă al lui Decebal și liberarea lui Longin.

5 Toți Zarabii: Diige, Scorylo, Bărhală, Mucapar
și bătrînii căpitani ai veteranilor: tarabostul Tiernei,
al Drobetei, și Tibiscului, precum și șefii de prin loca-
litate, capii albokensilor și a sinsilor, împreună cu
preoții cei mari, — erau de față. Avea să se hotărască
10 în acea zi de soarta lui Longin și poate chiar de soarta
dacilor.

Era o lumină de dimineață, rece, și un aer tare de
munți, — era o mișcare măreață de deșteptare, —
sunete de cornuri, rîncezări de cai, tilince zgomo-
15 toase, zarvă și larmă ca în orice tabără. Domnul și
toți curtenii așteptau răsărirea soarelui, a cărui lu-
mină înainte-mergătoare începea să gonească ceața
noptii.

Decebal își trăgea mîna ușor prin barbă.
20 — Tot n-a venit? întrebă el pe fratele său Diige.
— Nu, doamne, n-a venit încă.

Decebal tăcu și așteptă iarăși. Cele dintăi vîrfuri
de raze începeau să scapete dincoace de dunga orizon-
tului. Nerăbdarea și mirarea cuprindeau pe rege.
25 După cîtva timp, el întrebă din nou, supărat:

— Tot n-a venit?

— Nu încă, răspunse sfios Diige.

Atunci regele se sculă în picioare.

— Bărhală! strigă el.

30 Îndată ieși din rangurile nobililor un om bine legat,
potrivit la statură, îmbrăcat cu pieptar de aramă și se
pironi țapăn în fața regelui.

— Să-i dai bătaie la spate ca să-l înveți să umble!
porunci el. Apoi pași înainte pe o cărare de pădure,

urmat de întreaga curte, care rămăsese încremenită
de porunca ce o dedese regele lui Bărhală de-a bate
pe fiul său Decidav.

5 Se îndreptară cu toții spre apa Streiului. În răsă-
rirea Soarelui se spălară cu toții pe ochi, unii mai
aproape și alții mai departe de rege, și fiindcă nu se
mai putea duce la Dunăre, făcură jurămîntul cel mare
să nu se întoarcă nici unul acasă pînă n-or ucide pe
toți dușmanii patriei. Apoi reintrară iarăși în tabără.

10 Curtea întreagă simțea că regele e mîndru de noul
sol ce-l trimitea Traian, dar îl vedea neliniștit din
pricina lipsei lui Decidav. Curtenii nu cunoșteau
cauza acestei neliniști, căci ei nu știau tocmeala care
se urmase între rege și copiii săi, cu privire la Longin,
15 — și lui Decebal îi trebuia neapărat să afle, înainte
de-a vorbi cu solul lui Traian, dacă Longin a destăi-
nuit ceva sau nu.

În culmea neastîmpărului, regele chemă pe Vezinas
și pe fratele său Diige și trecură într-o poieniță
20 de-alături, după ce Bărhală, cu cîțiva călăreți cistobaci,
se așezară de pază.

— Zivindide, zise regele, apucînd pe Vezinas de
sfoara cu care acesta își lega haina la gît, ce crezi?...

— Eu, doamne, cred că nu a spus nimic.

25 — Crezi?... zise regele iritat.

— Așa îmi pare, răspunse Vezinas. Acest roman era
mai bine să fie dac: știe multe și spune puține.

— Vîră-ți pumnul în gură, popo, și nu vorbi
dacă te-ai păcătoșit, îi răspunse regele.

30 Și după aceea plecă de lîngă el și se apropie de
Diige, încet și pe gînduri. Dar abia ajunsese lîngă el,
și-i întoarse spatele numaidecît, fără a-i zice nici un
cuvînt. Apoi se opri în poiană, singur, și păru a se
gîndi. Fratele său era șiret și nu-l iubea. Vezinas era
singurul bărbat în fața căruia sumeția regească se
35 potolea. De aceea regele, după cîteva minute de gîn-
dire, se apropie iar de preot și, nesigur, cu mîna pe
haina acestuia, îi zise încet:

— Îmi pare că am făcut o greșală.

40 — Știu, răspunse Vezinas.

— Cum știi? întrebă regele răstit. Dacă știai de ce nu m-ai oprit?...

— Fiindcă Zamolxe m-a făcut numai popă, nu m-a făcut rege.

5 — Ei, te-ai prostit!... zise regele răstit. Și voi să plece, dar iarăși se opri.

— Fiul meu e cam iute... îl va fi omorît dacă nu va fi spus nimic.

— Și va fi făcut un lucru rău și zădarnic.

10 — Ba va fi făcut bine! strigă Decebal supărat.

Vezinas se uită la el cu milă. Toți cunoșteau pe Decebal, dar nimeni nu-l înțelegea mai bine ca bătrînul preot. Decebal era adesea cîinos și nedrept; ucidea și spînzura fără multă chibzuință. Dar... înaintea

15 ochilor lui alerga umbra cea mare a Patriei! Era făcut din acea schijă de oameni care de vii se îngroapă pînă în brîu în pămîntul ce i-a născut și crescut, cari trăiesc și mor cu o singură idee între tîmple: țara! Preotul îl înțelegea: era strîns bietul leu în lanțurile

20 nevoii, și se zbătea să scape. Supărările și grijele îl făcuseră mai rău decît în adevăr era... Și preotul veni binișor lîngă rege și-i șopti la ureche:

— Putem, doamne, afla prin chiar Longinus...

— Așa... zise regele, uitîndu-și mînia, putem...

25 — Să se trimită oameni după el. Dacă va fi adus viu e semn că a spus.

— Dar dacă nu va veni? întrebă regele posomorît.

— E semn rău... Atunci vom chema pe Dochia și ea ne va spune.

30 — Așa este, să-i cheme, să-i cheme pe amîndoi, să vie și fiică-mea. Bărhală! strigă regele către comandantul cistobacilor, să te duci la tîrg să aduci pe roman, m-ai înțeles? și totodată să dai știre corului picioarelor că am băgat de seamă lipsa lui de la rugăciunea de dimineață. Mergi!

35 Comandantul cistobacilor, însă, rămase pe loc.

— Mergi! am zis, strigă regele.

Bărhală căzu pe brînci.

40 — Ce vrei să-mi spui? Ți-ai ales rău timpul. Spune răpede.

— Romanul, doamne, e aici. Corul de asemenea a venit.

— E aici? Vra să zică e viu? Vra să zică a spus? întrebă regele nerăbdător. După aceea se întoarse iute către Vezinas:

5 — Părinte, a spus! Cîinele e al meu! Mă voi duce eu singur și-l voi ucide!

Apoi se întoarse către soare înviorat și măreț:

10 — A, Tată!... dă-mi zile și putere!...
Și fără a mai asculta nici o vorbă porni și reîntră în tabără.

XII

Curtea întreagă fu mirată cînd văzu pe rege mergînd atît de sprinten și de voios, și mai cu samă cînd îl auzi poruncind să se aducă scaunul regal din cort și să se puie alături cu tronul de bolovani.

15 În adevăr servii împliniră porunca. Deasupra jîltului, Decebal dete ordin să se întindă un acoperiș de piele, cel mai frumos și mai înflorat ce-l avea în tabără și apoi porunci să vie Longinus.

20 Toți cei de față erau minunați de ceea ce avea să se întîmple. Ei se așezară în rînd, după rang, ca-n zile de sărbători.

După cîtva timp se ivi și Longinus.

25 Romanul înainta acuma nalt, cu fața posomorîtă, dar cu bărbăție în statură. În urma celor întîmplate de cu sară, el se aștepta la ștreang sau la țapă; de aceea își ținea mîna pe cingătoare, sub care își ascunsese bobul de otravă, și ideea apropiatei morți îl întărise parcă mai mult. Veni pînă în dreptul lui

30 Decebal și-i făcu o înclinare din cap, atît de semeată că parcă el ar fi fost regele și celalt Longin.

— Ce-ai hotărît cu mine? întrebă el pe rege.

35 Decebal în loc de a-i răspunde, îi arătă cu mîna scaunul, și îndată doi curteni luară pe Longin de subțiori și-l urcară pe unica treaptă a tronului, silindu-l să șază. Picen, cubiculariul său, rămase alături în picioare. Decebal făcu din nou un semn; curtenii

se dară la o parte și Longin putu zări sosind din fundul
taberii trei cavaleri romani. Inima lui bătu mai cu
putere, dorurile și speranța lui se întrupau parcă în
acele trei piepturi de ostaș, și când se apropiară mai
5 mult, Longin se sculă cu totul în picioare și strigă:

— Sura!... Licinius Sura!... și voi să plece spre ei.
Păzitorii însă îl opriră. El căzu iar pe scaun, și cu
mânile strînse una de alta, zise aproape în gând:

10 — Mulțumesc zeilor că ochii mei îi mai văzură o
dată!

Erau în adevăr trei romani, cei din urmă trimiși
ai lui Traian: Tribunul militar Sura⁷ cu centurioni
A. Iulius Candidus și P. Julius Quadratus.

15 Decebal zise talmaciului să-i întrebe ce doresc.
— Poftim pace și senin domniei-tale, grăi Sura.

Augustul nostru împărat ne-a trimis la curtea dom-
niei-tale să întrebăm pe hotărîte: pace ori război?

— Pace, pace, răspunse Decebal; iată cum trăim
cu fratele vostru, adăugă el cu șiretenie, arătînd pe
20 Longin. Va fi pace nu vă temeți.

— Noi trebuie să împlinim ordine auguste. Te
întreabă împăratul ce ceri domnia-ta ca să ne dai pe
Longin.

— Eu, ce cer?... întrebă regele sculîndu-se deodată
în sus, cer să-mi dați țara-napoi!... strigă, fără a se
mai stăpîni.

25 Dar umbra lui Vezinas i se ivi în față, aspră, și
domnul se așează din nou jos. El schimbă cît putu
tonul și zise:

— Eu... nu cer nimica. Cavalerul Longin vă va
30 aduce peste opt zile pacea!...

Cavalerul însă, galben, tremurînd de mînie, se
sculase pe scaun în picioare și de-abia încăpea sub
acoperișul lui. El strigă cît ce putu:

35 — Sura!... Licinius Sura!... nu te cunosc! Tu nu
vii în numele lui Traian August! Împăratul nuse
micșorează! El nu cere pace!... Du-te de-i spune că
eu am murit!...

40 Și iute ca fulgerul își duse mîna dreaptă la gură și
înghiți otrava ce i-o dăduse Dochia. Apoi, șovăind,
întinse brațul către cubiculariul său, care se răpezi

la mîna, o sărută, o mușcă, ca să soarbă ultimele
picături ce mai rămăseseră în ghioaca spartă. Cava-
lerul căzu.

5 Iute, toți din toate părțile alergară la el. Decebal
îi dete la o parte, și, ca un nebun, îl apucă de gît,
parc-ar fi voit să-l împiedice de-a înghiți otrava.
Mîna muribundului se încleștă de haina regelui, iar
gura de-abia rosti, cu vinete buze:

— Fiul tău... eu... eu... l-am ucis!...

10 Și parcă ar fi invocat o mărturie văzduhului, toc-
mai atunci un păzitor al palatului, străbătu mulți-
mea, trecu sperios printre paznici și se apropie de
rege.

— Doamne, fiul măriei-tale s-a găsit mort în
15 grădina palatului!...

Deodată domnul se sculă în picioare, sălbatec, cu
ochii mari, sîngerăți, și ca un lup vroi să se răpeadă
către trimișii romanilor.

— Uci-de-ți-i!... răcni el și se împletici, se învîrți
20 într-o parte și căzu jos.

În cîteva minute solii romani fură făcuți bucăți.

25 Toată nobilimea se grămădi în jurul regelui, cău-
tînd să-l miște, să-l deștepte. După multe greutăți
regele își veni în simțiri. El se sculă pe un genunchi,
vroi să ridice buzduganul de-alături și de-abia izbuti
să zică:

— Să murim! Să murim cu toții!...

30 Dar se părea că nu mai avea putere. Capul îi căzu
pe piept, lacrămile îi veniră în ochi, și acest cîine,
domn și tată, plînsese și de-abia grăi:

— S-a isprăvit!... s-a dus și cel din urmă rege al
Daciei!

Apoi, ca și cum i-ar fi rămas o ultimă speranță în
greutatea durerii lui, grăi:

35 — Să vie fiică-mea.

Servitorii alergară la frunzar, unde era corul, și
după cîteva minute se văzu Dochia înaintînd spre
tată-său, galbenă ca ceara, cu privirea rătăcită ca de
nebună, cu buzele tremurînd... Ea rămase în picioare,
40 privind fără a videa, auzind fără a înțelege, iar bătri-

nul rege, se sculă de jos, o strînse la pieptul lui, și-i șopti încet:

— Fată!... a venit ceasul din urmă!... O să mor, o să murim. Fată, să mă îngropi la un loc cu toții...
5 cu fiul meu... cu ai mei... căci poate... poate să ne deșteptăm vreodată... și să fim împreună!...⁸

SPRE MARE

Amicului meu, T.G.Djuvara

Manuscris străin:

„Mă mir și eu că încep să scriu. N-am scris de cînd
sunt și poate nici n-am gîndit mai mult. Cu toate
acestea, am avut de multe ori unele idei destul de
5 limpezi asupra acestei omeniri încîlcite și întristă-
toare, și, mai mult decît atît, am priceput întotdeauna
cu o rară înlesnire durerea.

Eu sunt un om stins. Fac parte din acea mare tabără
a tinerilor care, lipsiți de o dreaptă măsură în înflori-
10 rea puterilor vieții, m-am lipit de împrejurări, fără
ca să am puterea de a le mîna eu, ci fiind de-a pururea
mînat și stăpînit de ele. De aceea n-am ajuns la nimic.
Sunt și voi muri un om de rînd, fără ca cel puțin să fi
căpătat vreun titlu academic. Eu, la drept, nici nu
15 prea țineam la asta, dar o spun fiindcă voiesc să mă
judec cu nepărtinire. Am rămas, prin urmare, student,
dar nu student ca cei din romanele franceze, ci student
la București, adică: un fel de nimic, lipit de mahalaua
Antimului¹, care mucelesc în arhivele Curții de Con-
20 turi, fără ca să am, cu toate astea, cea mai mică tra-
gere de inimă către aritmetică.

Am cetit mult, și asta mă și mai ține; dar am cetit
fără socoteală; cîte n-am mai răscolit prin biblioteca
statului și de cîte ori, cînd mă hotăram să-mi trec
25 examenele, nu mă pomeneam la mijlocul lui *Faust*,
cînd se suna clopoțelul de ieșire, fără ca să fi deschis
măcar pe Dêmolombe²; de cîte ori nu uitam toate în

juru-mi și, cetind pe *Jocelyn*³, mă pomeneam cu ochii pe cer, tăind cu gândul, în spațiul ce-l încadra fereastră, văile și munții bietului călugăr!... Pentru că eu tot mai cetesc pe Lamartine⁴. Moda n-am urmat-o nici în îmbrăcăminte, necum în gusturile mele literare.

De felul meu sunt de la țară. Pe tata nu l-am apucat, fiindcă a murit pe când nu mi se întipărea nimic în minte, căci altfel nu l-aș fi uitat niciodată. Mama a trăit pînă mai acum cinci ani și a murit cu durerea în suflet de-a mă videa rămînînd un om de rînd. Știu eu bine. O cunoșteam ca și pe mine însumi. Era o femeie deșteaptă și harnică, care vroia să muncească ca să mă înlesnească să învăț. Însă simțeam că avea o nedumerire mare în privința carierei mele. Ar fi dorit să învăț dreptul, ca să ajung sus de tot⁵, fiindcă îmi zicea că am cap. Mamă nu e?... Pe de altă parte, însă, avea un fel de simpatie ascunsă pentru tot ce era istorisire fantastică, vers răsunător sau dramă atingătoare. Firea ei cea adevărată o pune în rîndul oamenilor aleși. Știu cum, ori de cîte ori venea la București, intra prin toate librăriile și cumpăra tot ce se tipărea în românește. Atîta limbă știa, săimana. Pe Gr. Alexandrescu, pe Bolintineanu, pe Costachi Negruzzi și mai în urmă pe Alecsandri îi cunoștea aproape pe de rost. Eu, cînd mergeam vara acasă și vream să-mi aduc aminte de cîte ceva, mă duceam la dînsa rîzînd:

— Mamă, ia deschide-ți almanahul și spune-mi cum începe bunăoară fabula *Toporul și pădurea*?

Iar ea, numaidecît:

Minuni în vremea noastră nu văd a se mai face,
Dar că vorbeau odată lemne și dobitoace
Nu rămîneau doială... etc.

Astfel că patima mea pentru cetit cred că mi-a rămas de la mama.

Cea dintîi și cea mai adevărată durere a mea a fost moartea ei. Trăiam în București, într-un hăitic de studenți bătrîni, cu care cutreieram mahalale, cafenelele și balurile mascate. Nu mă gîndeam la nimic, dar absolut la nimic. N-aveam nici un fel de simțimînt pentru lumea din afară, și cea din mine dormita,

sau poate nu avea ființă. Stam în ulița Antimului, mîncam la un armean în ulicioara Sf. Nicolae și jucam tablele la Strobel⁶. Aveam o mulțime de prieteni, deși nu-i căutam. Din fire nu prea sunt vorbăreț, și cînd un om nu mi s-o potrivea, nu-i pot lega trei cuvinte la un loc.

Moartea maică-mei mă găsi în aceste împrejurări.

Nu pot bine cunoaște ce s-a petrecut în mine cînd m-am dat jos acasă, la Vălenii-de-Munte, și am văzut pe mama întinsă în mijlocul odăii, galbenă și suptă de adierea morții. Știu numai că parcă s-ar fi rupt un zăgaz care îmi împrejmuia inima și o gîlgîială de tremurare mi se urca în gît de mă îneca. Înghițeam cît ce puteam, fără să dovedesc a-mi opri nodul ce mă strîngea de gît. Cînd luai basmaua de la gură, băgai de seamă că era plină de sînge. Cineva mă duse într-o odaie alături, unde mă sili să mă culc. Era mai presus de puterile mele să stau liniștit, și parcă sîngele ce îmi venise în gură mă descărcase puțin de greutatea care mă apăsa. Venii din nou în odaia unde era maică-mea moartă și mă podidi un plîns fără seamăn. Simțeam bine că cu dînsa pier singura ființă care mă iubise cu cea mai întreagă și mai caldă dezinteresare. O duseră la groapă și, după ce căzu țărna pe sicriul ei, ne întoarserăm acasă, tăcuți și singuri: eu, proprietara moșiei pe care o ținea mama cu arendă, fata ei și satul întreg.

Șezui la țară atunci vreo două luni de zile, sub cuvîntul de a-mi regula moștenirea, fiindcă mama îmi lăsa ceva, dar, în adevăr, șezui fără să fac nimic. Marele meu cusur a fost întotdeauna lenea. Aci însă stam de milă. Mă apucase un fel de părere de rău puternică, că nu-i făcusem niciodată plăcerea de-a sta o vacanță întreagă cu dînsa. Mă rugase de atîtea ori!... Pe fiecare zi descopeream prin casă și prin hîrțile ei chipul cum se gîndea vecinic la mine, cum se scula dimineața cu cugetul de a-mi adăoga un grăunte mai mult la avere, cum se culca gîndindu-se să-mi scrie și să-mi trimeată a doua zi cîte ceva de ale îmbrăcăminteii, sau de ale mîncării...

Atâtea învățai și trăii în aceste două luni de liniște și de singurătate, că mă reîntorsei la București aproape alt om. Părăsii cu desăvârșire cafeneaua și prietenii. Îmi luai o casă mai bunicică și comandai tot felul de cărți de drept. Vreo cîteva luni de zile nu ieșii în oraș, hotărît să-mi trec examenele, spre a împlini astfel dorința maică-mei cel puțin după moartea ei, dacă n-o făcusem cît fusese în viață. Mă și înscrisei la examen, fiindcă îl pregătisem destul de bine și așteptam numai să-mi hotărască ziua spre a-l trece.

Nu știu dacă altă lume o fi tot astfel, dar eu n-am putut niciodată să înfrunt, cu cîștig pentru mine, o discuție cu oameni străini. Chipurile necunoscute cu care intru în vorbă mă intimidază. Așa că, deși înscris la examen, cînd veni ziua să-l trec, fugii din București. De atunci nici nu m-am mai gîndit la jurisprudență.

În cinci ani de zile am călătorit foarte mult. Am fost în călătoriile mele adeseori mulțumit, dar de-a pururea rece și, chiar cu rizicul de a întrebuița un cuvînt greu, nenorocit. Pentru că nu e un nonsens de-a zice că cineva poate fi nenorocit și mulțumit în același timp. Linia vieții noastre are atîtea cotituri singuratece, încît fiecare din ele poate ascunde cîte o umbră izolată, deși în întreaga ei lungime e pustie.

E greu să mă judec singur, dar cred că nu sunt un om rău. Mai cu seamă de la moartea maică-mei, m-am învățat să iert foarte mult, și, deși adeseori simt că lumea mă înșală, cînd pot să fac binele, îl fac...

Cu toate astea, viața e grozav de tristă și de ostentivă, iar oamenii, nespun de triviali. Eu am astăzi aproape 33 de ani și pot jura că n-am cunoscut o singură femeie care să ajungă idealul cea răsărit în mintea mea nu știu de unde, ca o lună cerăsare tîrzie, dar blîndă și albă, într-o noapte tăcută și posomorîtă. Poate că și neîndrăzneala mea m-a împiedecat de-a cunoaște bine femeile. Poate...

Dar desigur, cînd cineva nu e născut pentru a fi donjuan, și poate chiar cînd e, adevărata mîngiere a sufletului o găsește tot în lumea ideală. Voi să-nțeleg prin aceasta că impresiile noastre cele trainice și fără

de nici un fel de amestec ordinar nu ne vin decît de la artă. Eu nu vreau cîtuși de puțin să mă fălesc, dar cînt aproape din toate instrumentele. Cînt din toate slab, dar din toate izbutesc să produc efecte caresă mă miște, și mai cu seamă mă mulțumește țitera, un instrument puțin răspîndit, dar poate tocmai pentru asta foarte atingător. L-am auzit pentru întîiași dată în Alpii Styriei, într-un cătun dimprejurul Insbruckului, cîntat de un țaran pe o masă de lemn, noaptea, dinaintea casei. Așa de duios mi s-a părut, atît de vorbitoare și de dureroase vibrau coardele, încît ai fi zis că sunt întinse pe un piept omenesc care suferă. Se înălțau notele, plîngînd, în tăcerea monumentală a nopților alpești; se urmau, topindu-se una într-alta; se mîngiau împreună, parcă ar fi făcut un cor de glasuri blînde, care veneau să plîngă dimpreună cu dorul celui ce cînta.

De atunci m-am apucat de țiteră și am izbutit pînă la un oarecare punct s-o nvăț.

Spun asta, pentru că se leagă cu istorisirea ce are să urmeze.

După moartea maică-mei, precum am mai spus, cinci ani de-a rîndul m-am dus în străinătate. Nicio dată nu m-am căutat de nimic, fiindcă de ceea ce sufeream eu nu e doctorie: îmi era urît. Și nu m-am plîns la nimeni. Cine are vreme să-ți asculte aiurările, cînd umbli, mănînci și cînți din țiteră și cînd mai ales n-ai o singură ființă în lume care să se neliniștească de insomniale și urîtul tău? Anul trecut, cătră primăvară, m-a cam supărat o mîină, și doctorul, în treacăt, m-a povățuit să mă duc vara la Lacul-Sărat. Am zîmbit ș-am tăcut. Durerea însă repetîndu-se, se repetă și povața:

— Trebuie să te duci neapărat la Lacul-Sărat sau la Mehadia, și eu te-aș povățui să te duci mai bine la Lacul-Sărat, fiindcă e așa și altminteri, îmi îndrugă el o mulțime de cuvinte, pentru care trebuia să mă duc la Lacul-Sărat.

Cînd mă gîndii cît era să fie de urît și de sălbatec acest loc, care, după cum mi se spunea, n-avea fir de munte sau de vale pe alătura, îmi venea să-mi uit

durerea de mână și s-o pornesc încolo, prin lumea largă. Dar doctorul mă cicălea mereu:

— Du-te la Lacul-Sărat, dacă vrei să te faci bine.

Mă hotărâi, în sfârșit, să mă duc la Lacul-Sărat.

5 Am ajuns să cred că, nu e nimic în lume care să impresioneze pe om în prea mult bine sau prea mult rău când sufletul ajunge să se desfacă de realitatea imediată și să plutească într-o altă atmosferă. Într-a-

10 devăr, sosind la Lac, lucrurile mi se înfățișară destul de triste, dar cu puterea la care spuneam că am ajuns de a nu mă lăsa primelor impresii, îmi făcui singur îndreptare, punându-mă pe drumul cel mai sigur al lecuirii: băile regulate și credința că ele îmi vor fi prielnice. A istorisi tot ce era în Lacul-Sărat

15 îmi pare de prisos, pentru că nu era nimic vrednic de luat în băgare de seamă. O mulțime de lume din București, pe care o cunoșteam și o prea cunoșteam, de-a pururea nemulțumită de băi și de birturi; câteva capete străine fără de importanță; vreo două-trei tarafuri de lăutari; soare, praf — sau ploaie, noroi și miros displăcut de la lac. Iată, în scurte cuvinte, la ce se reducea perspectiva unei luni întregi din viața mea. Spre petrecere, aveam cu mine pe *Jocelyn*, pe *Don Quixotte*, țitera și urîtul.

25 La Lac se dau în toate joile și duminicile și adeseaori și-n celelalte zile baluri. Vorba bal este mai mult o figură, fiindcă de fapt era o adunare de tot felul de lume, strînsă într-o șandrama, în care praful, amestecat cu federweiss și cu miros de lac și cu parfumul doamnelor, lăsa o impresie grozav de ciudată.

30 În prima seară în care intrai într-unul din aceste baluri, observînd, printr-o mișcare naturală a bărbatului, capetele de femei ce erau înăuntru, recunoșcui, nu fără de mirare, pe fosta stăpînă a moșiei ce o ținuse

35 maică-mea multă vreme, însoțită de fiică-sa. Eu credeam că ele nici nu-și mai aduc aminte de mine sau că nu vroiau să-și mai aducă aminte, de vreme ce le întîlnisem, în răstimp de cinci ani, de vreo câteva ori prin București și trecusem pe lîngă dîsele făcîndu-mă că nu le cunosc. Acesta este un alt păcat pe care-l am. Dar a cui e vina dacă figurile străine care

40

se uită la mine mă neliniștesc?... Și apoi ea trăia într-o lume în care eu nici nu vream și nici nu prea puteam să intru. Fui însă foarte mirat, și, ca să spuî drept, îmi făcu plăcere, cînd d-ra Matilda, jucînd cadrulul, îmi zise în treacăt:

— Bună seara, domnule Haralamb.

Eu îngînai un bună seara sfios și mă pusei s-o privesc mai bine, așteptînd minutul cînd trebuia să se oprească.

10 Cine n-a văzut femei, și femei frumoase? Toată lumea le caută, pentru că temelia esteticei fiind chiar ochiul omenesc, subiectele cari vin să turbure, prin comparație, noțiunea obiectivă a frumosului din noi ne devin simpatice. Dar cine a văzut femeii care n-au nimic

15 din regulile primite ale frumosului, și cari cu toate astea plac, atrag la dîsele ca niște primejdii? Oare ochiul meu este bolnav și urîtul mi-a stîns puterea de-a pricepe liniile?

20 Nu pot spune nimic cu hotărîre. Știu numai că după ce s-a oprit din joc, m-am apropiat de dînsa și am început să vorbim.

O fi sau n-o fi ceva dincolo de ochiul fizic, ori viața omenească pune în privire acea scăpărare a sufletului care n-are decît ființa ce o are căldura în orice

25 rază de lumină?... Explice cine va putea.

Cînd însă începu a vorbi și-și fixă pe mine ochii negri, a căror privire pornea cam de sub geana de sus, mi se păru că prin lumina lor se întinde de la eala mine o punte străvezie, pe care gîndurile noastre, de demult prietene, se recunoșteau. Cînd mai vorbisem eu cu dînsa?

30

Îmi spuse cum m-a întîlnit de la moartea maică-mei de mai multe ori prin București și a văzut cu părere de rău că am o nespusă îndemînare de a-mi uita prietenii.

35

— Prietenii de nenorociri, — fiindcă noi țineam grozav de mult la d-na Haralamb, îmi adăogă, — sunt mai adevărați decît ceilalți prieteni... Mă înșel?

După aceea sculîndu-se, cu o mișcare îndemănatică,

40 îmi luă brațul și mă duse dinaintea mumei ei.

— Vino să te prezent, sau mai bine să te *reprezent* mamei.

Aci deschisei și eu gura:

— Nu sunt comedie.

— Și nici eu actor, îmi zise repede. Dar, oricum, dacă nu ești comedie, d-ta poți fi dramă, adaose cu o foarte ușoară nuanță de luare în ris.

Mă înfățișă și mamei sale, și după aceea se duse să joace. Bătrîna era un spirit luminat și bine deprins. Vorbea cu discreție și cu blîndețe. Încercă să mă facă și pe mine să vorbesc, dar nu izbuti. Mi-am mărturisit păcatul; nu sunt în stare să leg două cuvinte cu oamenii pe cari nu-i cunosc. Vecina ei de alături îi spuse nu știu ce, că se întoarse spre dînsa, și eu putui să privesc în tîcnă pe Matilda, care juca. Era foarte mult înconjurată de tineri. Toți se grăbeau să-i facă cîte un serviciu și de-abia unul o lăsa, că îndată altul o și lua la vals. Ea părea că joacă cu plăcere.

N-am jucat niciodată, decît numai cînd eram tînăr de tot, în baluri mascate, cu femei necunoscute, de care nu mă lipeam. În lumea cealaltă, însă, n-am putut pricepe lucrul acesta decît într-o singură împrejurare: cînd perechea care joacă este alcătuită dintr-un om și dintr-o femeie care se iubesc. Altfel mi se pare o destrăbălare, ocrotită de societate și adeseori chiar impusă. Cu ce încredere își întindea, bunăoară, Matilda brațul ei rotund și aristocratic pe umărul celui dintăi nătărău, căruia îi venea chef să joace, și cu ce drept acesta venea să-i prindă mijlocul în brațele lui strîmbe și îndrăznețe?

Dar ea, cît de elegant își purta trupul după măsura valsului și ce frumos îi alunecau picioarele, de-abia atingînd pămîntul!... Am stat acolo ca vreo jumătate de ceas, cît a ținut muzica, urmărind-o cu ochii prin toate colțurile, pînă m-am pomenit că mă apucă o nespusă părere de rău că nu știu și eu juca!

— Nimicuri!... zisei sculîndu-mă, maimuțării!...

O, Doamne! Astăzi, cînd stau rece și mă gîndesc, cine poate hotărî despre nimicurile sau adevărurile cari ne ating sufletul? Ce este și ce nu este cu putință? Dacă sunt oameni cari plîng de durerea de a nu fi fost

priviți într-o seară de o femeie iubită, sau dacă o strîngere de mînă în fuga unui vals e în stare să te facă fericit, asta dovedește că aceste nimicuri ating inima omului; și tot ce ne atinge, tot ce ne face să suferim sunt lucruri grozav de serioase...

După ce muzica încetă, Matilda veni lîngă mamăsa și, prin urmare, lîngă mine. De mult ce jucase se-nroșise. Prin mijlocul obrazilor îi alergau niște dungi subțiri ca de pe opal, cari, în aprinderea chipului ei, îi dau aerul unei făpturi inspirate, din altă lume. Din pricina căldurei își mișcase părul de pe ochi la o parte, și fruntea albă și rotundă se ivi, luminînd chipul ca o idee curată. Încă o dată: nu era frumoasă; și cu toate astea, cît de frumoasă părea!

— Cum vi se pare balul, domnule Haralamb?

— Destul de frumos... Ceva cam amestecat.

— Nu-i așa? Ești silită să joci cu toată lumea și să faci tot felul de cunoștințe.

— Cunoștințele de la băi nu sunt așa de trainice, zisei eu cam pe furie, uitîndu-mă la dînsa.

— Atîta e norocul, îmi răspunse cu simplitate și fără cea mai mică intenție.

Însă șarpele ispitei mă mușcă de inimă și mă făcu să lungesc vorba cam anapoda, eu, care altă dată nu vorbeam nici cît trebuia.

— Așa este, zisei cam înțepat, cunoștințele de la băi nu trebuie să trăiască.

Ea se întoarse răpede și se uită la mine cu mirare. Pe buze îi trecu o zîmbire ușoară și aproape nebăgată în seamă, care se rosti ca judecata cea mai aspră asupra-mi:

— Domnule Haralamb, să vă spun: cunoștințele pe cari dorim noi să le facem și cunoștințele pe cari doresc alții să ni le facă sunt două lucruri deosebite...

Mi se păru că vrea să mai zică ceva, dar tocmai atunci veni un domn și o rugă să joace cadrilul cu dînsul.

— Mulțumesc, domnule, l-am dat.

După cîteva minute veni un altul, care se duse cu același răspuns; după acesta, un altul, și așa vreo patru la rînd. Eu tăceam și tăcea și ea. Cînd începu cadrilul, băgai de seamă că nu vine nimeni s-o ia la

joc. Fără voia mea, mă sculai în picioare și privii prin lume la întîrziatul cavalier al Matildei. Cine era acest sălbatec?

Ea înțelese se vede gîndul meu, căci rîdea.

5 — Căutați pe cineva? mă întrebă.

— Pe nimeni, dar... văd că nu vine...

— Cavalierul meu? Nu există. Am fost silită să spun un neadevăr ca să scap de a mai juca. Sunt așa de ostenită!... Au să se uite toți la mine destul de urît, dar ce-mi pasă! Îmi pare rău numai c-am spus minciuni.

Eu urmaș de a tăcea. Ea asemenea.

15 Ce ciudat încep simțirile inimei noastre! Mi se păru că Matilda a priceput că eu nu doream să joace și de aceea a întrebuițat această șiretenie, și parcă în mintea mea se făcu senin și cald, și o bunătate fără margini îmi umplu sufletul. Tocmai după ce am trecut prin această împrejurare a vieții am putut pricepe că sunt o fire cam exagerată, care sufăr de toate

20 nimicurile și le strîng în mine. Această întîmplare că Matilda nu vroi să joace cadrilul, putea să fie în mintea ei — și cred chiar că era — cu totul nevino-vată de suferința mea; fiindcă toate aceste simțiri multumitoare treceau ca o nălucire prin obosita mea

25 ființă și sfîrșeau prin a mișca fundul negru și tulbure pe care curg zilele mele.

După ce se odihni, muma ei îi puse haina pe umeri, pe care ea și-o prinse încetinel, cu întîrziere, și amîn-două se sculară să plece. Matilda îmi întinse mîna.

30 I-o luai cu grabă și aproape i-o acoperii în mîna mea, atît de mică și de blîndă era. Într-o secundă inima mi se păru că a fost deodată oprită de ceva și că plămîinii înghețaseră în mine.

35 Ea ieși încet precum se și îmbracă, și-n urmă ieșii și eu.

II

Am spus la începutul acestei istorisiri că n-am încercat să scriu niciodată în viața mea. Nu este adevărat. N-am scris niciodată un lucru întreg, și, mai cu deose-

bire, n-am păstrat nimic din încercările mele, dar foarte adeseori am umplut pagini întregi de aiurări, am făcut versuri, am plîns în rînduri nebune pe foile albe ale unui biet caiet, care s-a dus filă cu filă în foc...

5 Pentru că, cum se poate să fie adevăratele mele simțiri ceea ce scriu eu, cînd condeii trebuie să le strîngă în vorbe și cînd simțirile mele știu foarte bine că nu se pot turna în forme?

10 Și cu toate acestea am înnegrit și eu hîrtie, pentru că mi se pare că este, mai presus de puterea noastră de a voi, o rîpă adîncă, care ne atrage către dînsa cu o adevărată furie: aceea a destăinuirilor. Dar dacă te-ai întreba bine: ce destăinuiri? singur nu ți-ai

15 putea răspunde, căci cînd ele trebuie să lege în fraze, simți numaidecît ce diafane sunt și cît de greu le poți prinde ființa. Sunt multele și neîmplinitele doruri ale sufletului, cari, ca atîtea semințe căzute din ciocul unor paseri din alte lumi, încolțesc străine

20 și singuratece în noi, prinzînd rădăcină și chinuin-du-se. Sunt avînturile cătră un ideal amețitor de depărtat, cărora viața de toate zilele le uda aripele. Sunt nebunii și visuri, care-ți asurzesc mintea și-ți umplu pieptul, pe cît nu te gîndești a le spune, dar

25 care fug ca orizontul dinainte-ne, de îndată ce vrei a le prinde și a le lămuri și altora.

Cum mă întorsei acasă, după bal, aceste gînduri mă apucară și vruî să scriu. Nu putui atunci. Trei zile după aceea îmi simțeam mîna încă caldă de a

30 Matildei, și cînd închideam ochii o aveam acolo, înaintea mea, vie și întregă. Un moment nu-mi veni în minte că de-abia atunci o cunoscusem, că puteam să mă înșăl asupra ei, că ea n-avea poate nici o asemă-nare cu idealul meu. Este drept însă că în acest timp

35 Matilda era mai mult forma omenească în care se întrupau dorurile mele nehotărîte decît femeia care avea să aprindă în mine patima cea mai dureroasă și mai hotărîtă despre ea.

În cele trei zile ce urmaș mă încercai de mai multe ori să scriu. Hîrtia e răbdătoare.

40

În a treia seară făcui versuri. — Versuri!...

Bine-ai venit, fecioară, cu pași măreți și falnici!
Cap tinăr de femeie pe umeri de statuie;
Atît îți stă de bine cu ochii mari și jalnici,
5 Cu singele ce-n față sălbatec ți se suie,
Că de-ai fi plîns cînd Iuda îl țintuia de glezne,
Mîntuitorul lumii ar fi murit mai lesne.⁷

Acest început mi se păru greoi și silit. Nu era ceea
ce simțeam eu. Făcui hîrtia bulz și-o aruncaî.
10 Altă foaie:

Te-a zămislit blînda natură
Ca pe-o floare de pe plai.
Din carminul rozei de mai
Ți-a zugrăvit, rotundă, gura,
15 Iar din albastrul de cicoare
Ți-a-nduioșat privirea vie,
Așa că bine nu se știe
De ești femeie sau ești floare.

La briu te-a strîns ca pe-un mănunchi
De ramuri tinere de crin,
20 Și nu știu ce ți-a pus în sîn
Și de la sîn pîn'la genunchi,
Că parcă-ai fi un vis croit
După gîndirea mea nebună,
25 Cu sufletul ca alba lună,
Cu trupul cald și liniștit.

În trista mea singurătate
Au răsărit, colo și colo,
30 Videnii cu cap de Apollo
Și ochii plini de bunătate;
Dar dacă tu ai ști anume
Cît farmec e-n făptura ta,
Ai face aripi ș-ai zbura,
Căci prea ești singură în lume!⁸

35 Aci se opri condeiu. Cetii de la început ceea ce
scrisesem, și cu atîta furie ștersei pagina de sus pînă
jos, că mă stropii de cerneală pînă și pe obraz. O

zvîrlii și pe aceasta. Eram aproape indignat pe ver-
suri. Pentru că vorba *cicoare* mi se păruse originală,
făcusem ochii Matildei albaștri! Eram nebun. După
cîteva minute căutai pe jos mototolul de hîrtie, fiindcă
5 parcă-mi plăcuse un rînd. Îl găsii și-mi rămase în
minte:

La briu te-a strîns ca pe-un mănunchi
De ramuri tinere de crin....

Parcă semăna cu Matilda. Dar, în sfîrșit, toate
10 acestea nu spuneau nimic din sufletul meu. Ce poate
vorba!... Închipuiască-și cineva o imensă pinză de
borangic, pe care cîțiva nebuni ar vroi s-o fixeze cu
bolduri de țarmurile mării, spre a lua conturul valu-
rilor agitate. E cu putință?...

15 Atunci, îmi luai pălăria și ieșii. Era o noapte liniș-
tită. La băi dormea toată lumea, și în văzduhul cald,
singură luna se urca cu chipul ei plin și încremenit,
parcă ar fi fost o nebună de noapte care ar fi intrat
într-un nemărginit țintirim. Fără să mă gîndesc, mă
20 îndreptai spre casa în care ședea Matilda. Era un
șireag de odăi joase, întinse pe un coridor lung și
îngust, în zidurile cărora luna cădea cu lumina ei de
făclie galbenă. În capătul balconului văzui de departe
o umbră, care sta răzemată de parmaclîc. Cu cît mă
25 apropiam, cu atîta inima îmi bătea mai tare. Dar
dacă ar fi fost ea? N-o văzusem de trei zile.

Era ea. Cum mă apropiam încet pe iarba moale a
drumului, nu mă auzea. Și aș fi putut să fac și zgomot,
că poate s-ar fi uitat la mine fără să mă cunoască,
30 atît era de cufundată în înțelegere cu luna. Cînd
ajunsei în dreptul ei, mă oprii și, spre a-i atrage lua-
rea-aminte, întrebuițai vechiul mijloc al curtenilor:
tușii. Ea își strînse șalul pe dînsa și se trase cam în
lături. Eu nu știam ce să fac: să m-apropii de ea, ori
35 să stau pe loc, ca să n-o spării?

În sfîrșit, o simții că mă recunoaște.

— Bună seara, îi zisei.

— Bună seara, îmi răspunse cam încet.

Nu v-ați culcat încă? adăugai, ca și dînsa.

— Nu... Era luna așa de frumoasă... Am ieșit un moment s-o privesc...

— E foarte frumoasă luna...

5 Și nu mai știam ce să mai zic mai departe. Tremuram tot, cu glas, cu picioare, cu inimă. Dînsa înțelese încurcătura mea și se încercă, se vede, să rupă farmecul ce-l simțea că are asupra-mi. Vroi să intre în casă; dar, după ce făcu un pas spre ușă, se întoarse pînă la marginea balconului și se cam întinse spre mine, ca s-o pot auzi:

10 — Mîne știi că noi vrem să ne ducem la stîină. Mergi și dumneata? E o societate întreagă: d-na X, Y etc.

15 Și înșiră o mulțime de nume. Eu băgai de seamă că pentru întîia dată îmi zicea *știi* în loc de *știți* și *dumneata* în loc de *dumneavoastră*.

— Merg, cum nu. E departe stîina?

— Nu: o jumătate de ceas pe jos.

Și vorbind, mă apropiasem de tot de balcon.

20 — Cetăcere frumoasă! adăogai. Parcă suntem la țară.

— Apoi la țară și suntem; afară doar că ne culcăm mai tîrziu.

— Cînd ne culcăm...

— Da' ce, dumneata nu te culci totdeauna?

25 — Nu prea pot dormi. Și ce rău e!

Ea tăcu un moment.

— Pricep. Nici eu nu prea dorm totdeauna, îmi zise. Dar astă-seară voi căuta să mă odihnesc, ca să pot mîine umbla. Noapte bună. Și îmi întinse mîna.

30 — Noapte bună, îi zisei, luîndu-i mîna și întîrziînd de-a i-o lăsa. Ce păcat de luna asta! Cîtă taină are în lumina ei...

— Du-te, du-te, îmi zise mai încet și tremurînd, du-te, ca să poți mîine umbla.

35 — Mă duc, îi răspunsei stîns de tot, pe cînd, fără să-mi dau bine seama de ce fac, îi lipisem mîna de pieptul meu și i-o ascunsesem cu amîndouă mîinile mele.

40 Atunci o simții aproape de tot, vorbindu-mi cu o așa de dulce stăruință, că parcă îmi topea inima de înduioșare:

— Te rog... du-te...

Mă dusei, fără să mai zic nimic. Cînd îmi întorsei privirile, după cîțiva pași, o văzui rezemată de zid și ascunzîndu-și fața cu amîndouă mîinile.

5 După ce ea intră înlăuntrul, eu mă dusei acasă. Luna bătea în geamurile mele cu o lungă și gînditoare rază senină, luminîndu-mi odaia. Lîngă călimară și condei sta țitera, cu coardele strălucind în razele lunii.

10 Îmi era pieptul atît de plin de bătăile inimei și ochii aproape înecați de lacrimi, că trebuia sau să plîng, sau să mă reîntorc înapoi și să mă întind pe pămînt, sub ușa ei, ca să mă simtă că sunt lîngă dînsa.

15 În nevoia mea de a face ceva, luai masa în brațe, o scosei afară pe prispă, împreună cu scaunul de lemn ce era alături, și mă pusei să cînt.

20 Ce putere extraordinară o fi trecînd în degetele noastre cînd suferim, nu-mi pot da seamă. Știu numai că lacrimile și toată durerea mea le plînsese instrumentul, de ale cărui coarde îmi prindeam degetele ca un desperat, făcîndu-le să trăiască și să simtă cu mine. Ele îmi răspundeau, înțelegîndu-mă și vibrînd duioase în adîncul luminei de lună... A!... țitera mă înțelegea! În cutia ei puteam să-mi găsesc simțirile mele. Erau ale mele. Lemnul și sîrma mă cunoșteau mai bine decît condeiul. Ceea ce nu putusem să spui cu unul, cu celălalt spuneam perfect.

30 Fără voința mea, se desprinsese de coarde o melodie simplă, acele cîteva note cunoscute sub numele de *Träumerei*, pe care Schumann pare că le-a extras din visul dureros al unei nopți de vară... Cîntai, cîntai, exaltîndu-mă, dar totdeauna pierzînd noțiunea durerii mele personale și intrînd oarecum într-o boltă de impresiuni, în cari eul meu întristat se pulveriza, împrăștiindu-se în văzduh.

35 Se făcea aproape ziuă cînd încetai și mă culcai. Dormii adînc și nu mă dusei la stîină, fiindcă deschisei ochii tocmai la amiază. Mă sculai ostenit și stătui pe marginea patului, căutînd să-mi adun mințile obosite. Ce greu dormisem!

Acum sunt liniștit și mă gîndesc la cele întîmplate ca la niște visuri dulci. Au trecut toate!... Toate trec și se uită în lumea asta.

5 Dar oricît sunt de liniștit, spun drept că mă mișcă și acum această pagină din viața mea.

10 A doua zi cătră seară, ieșind prin băi, văzui pe Matilda în același loc în care o întîlnisem noaptea ce urmase. Ea citea și mama ei lucra. Mă simții dator să mă apropii de dînele ca să le zic bună ziua. Matilda mă primi cam rece. Pe cînd eu vorbeam cu bătrîna, dînsa își urma cetitul. Gîndii în mine că e aproape o necuviință ceea ce făcea, dar, ca orice om căruia îi este drag un lucru, mă simțeam gata s-o iert dacă mi-ar fi arătat cea mai mică intenție de-a voi să mă rănească. Ea însă cetea cu o liniște nespasă. Cînd plecai, îmi întinse mîna cu bunătațe și se uită la mine lung. Nu rosti însă nici un cuvînt.

20 După ce prînzii cam în silă, o pornii în sus pe marginea apei. Cerul, cîrpit ici și colo de nourî, se videea tot în luciul negru al lacului. Luna nu răsărise încă și, spre apus, cea din urmă viață a soarelui se zugrăvea pe scoborișul ceresc într-o coloare străvezie de argint, pe a căruî pînză cumpenele de la puțuri și rarii pomi ce se iveau pe întinderea cîmpului se desinau minunat de bine. Mă dusei departe pe marginea unui lan de orz, pînă ce pierdui din auz zgomotele lăutarilor de la birt. Pacea cîmpiei îmi era dragă. Miile de ființe care trăiesc în singurătatea ierburilor își destăinuiau neînțeleasa lor viață în felurimi de sunete și de tîrî-turi bizare, care alcătuiau ca un singur glas, ce se înălța, pierzîndu-se în văzduhul lin al nopții. Ostenit, mă întinsei pe pămînt, cu fața la cer.

35 Mare și nespasă este taina ce se întinde deasupra noastră fără de drumuri și fără de hotare. Înlauntrul ei, bulgării aprinși par atîtea ținte de diamant cu care o mîină nevăzută ar fi prins draperia nopții de bolta tărielor, iar *Calea robilor* stropitura unei imense bidinele de zugrav muiată în lumină. Cît e de sus și de adînc! și cît de mult mă atrage!... Pe ce cărări

se duc nevinovatele stele care cad, și ce legătură este între ele și noi de tresărim cînd ele pier în întuneric? Cine ține cîrma atîtor lumi de o spăimîntătoare depărtare?...

5 Totdeauna mi-a părut rău că n-am învățat astro-nomia, dar n-am nici un mijloc de-a îndrepta ceea ce nu s-a făcut la vreme. M-am gîndit însă foarte des și foarte serios să mă fac marinar. Între mare și cer este o strînsă prietenie, și, între amîndouă, omul trebuie să fie cu totul altfel: mai puțin iubitor de sine și mai adevărat.

10 În adîncul nopții se auzi deodată un glas rătăcit de fluier, care îmi coborî mintea ca un fulger din naltul cerului la pămînt. Gîndii mai întîi că era vreun cioban călător, care își întovărășea urîtul cu vîersul fagului. Văzînd însă că sunetul nici creștea, nici descreștea, 15 îmi veni în minte că, poate fără să știu, am luat drumul stînei. Atunci răpede mă sculai și pornii spre partea aceea, spre a întreba pe ciobani dacă a fost de 20 cu vreme lume din Lacul-Sărat pe la dînșii. În adevăr, la cîteva sute de pași de mine, văzui focul arzînd dinaintea colibeî, și o lature omenească luminată de flacăra vreascurilor. Nu-mi veni cituși de puțin în minte că puteam fi necinstit de cîini sau huiduit de ciobani. 25 Și se vede că știe Dumnezeu de știrea rătăciților, căci nimic de felul acesta nu mi se întîmplă. Baciul îmi răspunse, cu vorba lui domoală și liniștită, că a fost destulă lume.

30 Nu știam cum s-o întorc mai bine ca să fac pe cioban să-mi spuie cam ce fel de lume fusese pe la stîină. Parcă îmi era frică să nu ghicească că scopul meu era de-a afla ceva despre Matilda. Fusese și dînsa? Era veselă, era tristă?... Baciul da din umeri cu nepăsare.

35 În cele din urmă plecai, ducînd cu mine descurajarea care însoțește, în asemenea împrejurări, pe toți oamenii nehotărîți. Ce-aveam de făcut? Unde era s-o mai văd, ca să-i spun că toată noaptea ce trecuse nu închisesem ochii și că, adormind tocmai despre ziua, mă deșteptasem tîrziu de tot și ostenit?

40 Intraî acasă aproape fără putere. Dormea toată lumea ca un singur cap somnoros. Nimic nu mai da

semn de viață. Rar, câte un lătrat de câine se înălța tînguitor în noaptea tăcută, răspunzînd unei caraule, care gemea încă și mai rar, de marginea satului.

5 Aprinsei luminarea ca să mă dezbrac. Fui foarte mirat văzînd pe masă o scrisoare, fiindcă, plecînd din București, într-adins nu-mi lăsasem adresa, ca să nu fiu urmărit de indiscreția prietenilor și a gazetarilor. Era una din acele stupide și revoltătoare poftiri la nuntă, care îți vin așa, ca din cer: „domnul și doamna C.C. Ionescu au onoarea a vă face cunoscută căsătoria fiicei lor Mariuca cu domnul Stan Bran etc.“. 10 Ce vinovat eram eu, în starea sufletească în care mă găseam, să știu că domnul Ionescu își mărita pe Mariuca cu un domn oarecare?... Habar n-aveam de Ionescu, și de fiică-sa, și de ginere-său, și de toți nebunii din lume care se hotărau să înmulțească genul omenesc!...

O zvîrlii să nu se vadă și mă culcai.

20 O săptămînă de-a rîndul am văzut pe Matilda în toate zilele, fără a-i vorbi. Ce se petrecea în sufletul meu cînd o întîlneam n-am putut niciodată bine pricepe. Știu numai că ori de câte ori o zăream, mi se părea un moment că mă înec, simțeam așa ceva parcă n-aveam destul aer împrejurul meu și-mi trebuia o 25 putere de uriaș ca să-mi liniștesc bătăile inimei și să-mi scot pălăria cînd treceam pe lîngă dînsa.

Într-o zi făcusem tocmai o lungă primblare pe cîmp, după o baie rece, și intram în sat, cînd, la cotitura 30 unei ulițe, mă întîlnii cu dînsa față în față. Atîta era de neașteptată această întîlnire, încît se vede că-mi schimbă figura cu totul și mă pironi în loc. Fie că dînsa înțelese aceasta, fie că vroia să-mi spuie ceva, o văzui venind drept la mine cu mîna întinsă și rîzînd.

— Bună dimineața, îmi zise; ce te mai faci? e o 35 vecinicie de cînd nu te-a mai văzut nimeni. După aceea se opri și se uită lung la mine. Da' ce ai? Ar zice cineva că te-ai întîlnit cu vreun urs... sau poate nu ești bine?

În sfîrșit, putui și eu să îngîn două vorbe:

40 — Nici una, nici alta; sunt numai ostenit.

— Știi, îmi zise, că mama a trimis să întrebe de d-ta; mai întîi fiindcă dorea să te vadă și apoi fiindcă am hotărît să mergem diseară la Dunăre.

— E cam nor; nu cred să vă puteți duce.

5 — După cît se vede, nu prea ești iubitor de astfel de petreceri.

— Dimpotrivă, mă grăbii a răspunde, sunt gata să plec.

10 Vedeam în această preumblare singurul mijloc de-a mă apropia de dînsa mai mult, de-a o videa mai îndelung și mai în pace, și pusei prea multă grabă în răspunsul meu. Ea plecă ochii în jos. Niște vine subțirele de roșeață, ca cele ce trec prin foaia macului sălbatec, i se urcară în obraz. După cîteva secunde de tăcere, 15 se uită din nou la mine cu oarecare stăruință:

— Ești tot atît de gata de-a merge ca și acum cîteva zile, la stîină? îmi zise, întinzîndu-mi mîna.

20 Nu știi de ce, ori de cîte ori mi s-a părut că am prea multă dreptate față cu un om care se îndoiește de mine, n-am putut să-l fac să-nțeleagă prin vorbe că am dreptate.

Luai mîna Matildei cu oarecare sfîiciune și mă mulțumii a clătina din cap.

— Dacă așa crezi... ce să-ți fac?

25 — Eu nu cred nimic, îmi zise, depărtîndu-se. Cine poate pătrunde gîndurile omenesti...

Ne despărțirăm. După cîțiva pași așa îmi părea de rău că nu-i vorbisem mai mult, că parcă-mi venea să mă-ntorc înapoi după dînsa. „Natură afurisită, îmi 30 ziceam în mine, parcă îți pune cineva călușul în gură, de nu vrei să vorbești!“ Și îndată începui a mă gîndi cum ar fi făcut un om cumințe și cu știință de lume mai multă decît mine: cum ar fi pornit cu dînsa la primblare și i-ar fi explicat că nu putuse să vie la stîină 35 din pricina unei insomnii, a căreicauză era ea, Matilda; cum ar fi strecurat cu ghibăcie cîteva vorbe prin care s-o facă să înțeleagă că suferă pentru dînsa, că o iubeste etc. Închipuirea mea, blăstemata mea închipuire, care e atîta de harnică la nimicuri, se puse pe lucru, 40 și pe cînd eu mergeam într-o parte și Matilda într-alta, mă văzui în minte alături de dînsa, pe cîmp,

ținându-i brațul cald sub brațul meu și spunându-i toate cele de mai sus.

5 Așa mersei pînă acasă. Intrînd în odaie, găsii un bilet de la muma Matildei, prin care eram înștiințat că în ziua aceea o societate de mai mulți domni și doamne vroiau să facă o lungă primblare la Dunăre și eram poftit și eu să viu. Era cît p-aci să răspund că nu pot merge, dar îmi luai răpede de seamă și scrisei două rînduri de mulțumire, făgăduind totodată
10 că voi veni.

Într-adevăr, la trei ceasuri toată lumea era strînsă pe un măidan din mijlocul satului. Plecarăm în liniște, apucînd drumul movilei, care merge printre două lanuri de mei pînă dă în șosea.

15 La început erau temeri de ploaie, dar încetul cu încetul lumea se împărți în mici pîlcuri de cîte patru sau cinci inși și, o dată firul vorbeii apucat, nimeni nu se mai gîndi la nori. Matilda mergea înaintea mea, însoțită de un colonel bătrîn și de un alt domn, pe
20 care-l videam întotdeauna grozav de harnic pe lîngă dînsa. Eu veneam în urmă, într-un grup de două domnișoare și doi militari, și așa se țineau mai multe șiruri de domni și de doamne, cari vorbeau de ceea ce le trăs-nea prin minte.

25 La movila de pe șosea ne oprirăm cîteva minute. Eram în mijlocul cîmpului. Cît vedea ochiul împrejur, holdele se întindeau, în fâșii aurii și verzi, ca și cum ar fi fost atîrnate de lungul șoselei, care trecea pe dinaintea noastră ca o sfoară albă ce părea că leagă
30 cele două capete ale orizontului. Spre răsărit, munții Măcinului se iveau sprinteni din bruma sură a văzduhului, și, în poalele lor curgînd Dunărea, dintre copaci răsăreau pînzele cele mai de sus ale corăbiilor, care păreau aidoma niște fluturi ce se jucau pe creasta pomilor.

35 După un ceas și jumătate de drum, ajunserăm la satul din malul Dunării...

40 E curios cum apele mari produc efecte puternice asupra omului. Toată această societate veselă și vorbareță tăcu ca prin farmec cînd dete cu ochii de luciul măreț al Dunării. Un moment se păru că întin-

derea apei vorbește fiecărui în parte despre ceea ce avea mai acuns și mai dulce în suflet, și, chiar pentru cei ce nu aveau nimic, ochiul, atins de noutatea priveliștei, sta țintit pe lungul fluviului.

5 Toată lumea se așezase pe o grindă, ce era trîntită sus pe mal, și privea. Colonelul, entuziasmat de panorama ce se desfășura înaintea-i, mă luă de braț și, scoborîndu-ne încetîșor pînă în marginea apei, începu a-mi istorisi o dragoste a lui de la Veneția. Eu eram
10 răbdător, și cu toate că cei de sus ne chemau mereu, colonelul amenința să nu mai isprăvească dacă un tunet puternic n-ar fi izbucnit din niște nori groși, ce veneau despre mare. Atunci ne urcarăm răpede pe mal. Matilda sta singură tocmai la capul grinzii și se
15 uita, cu desăvîrșire pierdută de ceilalți, în susul Dunării. Eu am crezut întotdeauna că ceea ce este mai adînc în noi corespunde tocmai cu ceea ce este mai depărtat și mai mare decît noi.

Din nenorocire, avusesem dreptate cînd proorocisem
20 dimineța că în ziua aceea era să ploaie. Norii se grămădeau din ce în ce mai amenințători. Printre noi, unii glumeau și rîdeau, dar cei mai mulți păreau îngrijați. Se ținu un sfat de cei ce se credeau mai înțelepți, dacă trebuie să mai așteptăm în sat sau să plecăm
25 fără întîrziere. Se hotărî să plecăm pînă nu ne ajunge ploaia, și colonelul alcătui o coloană de drum, de cîte doi-doi, care să poată mai lesne ține piept vremii celei rele. Începu prin a se pune la cale pe dînsul, și izbuti minunat, căci se dete de cavaler al Matildei;
30 pe ceilalți îi împărți cum se pricepu; dar cînd ajunse la muma Matildei, se uită bine împrejur, să vadă cine e mai demn de o asemenea slujbă, și nu găsi pe nimeni, se vede, căci strică prima tocmeală și făcu o alta, în care dînsul da brațul bătrînei, iar pentru Matilda mă
35 hotărî pe mine. Noroc că erau mai mulți bărbați decît femeii! Pe cei stingheri îi puse să ție adăpost de laturea doamnelor pe care le bănuia el mai șubrede. Astfel, procesiunea porni.

40 Lesne se poate pricepe că ordinea aceasta nu ținu nici cinci minute. Cei mai sprinteni o luară, firește,

înainte, și cei cari strică cei dintâi coloana furăm noi, eu și Matilda.

Ah, Doamne! ce ușor mă simțeam și cum binecuvîntam în mine întîmplarea aceasta! Mă uitam la nori cu recunoștința unui felah din desert și tremuram de frică să nu care cumva să iasă iar soarele. O purtam mai mult pe sus și-i alegeam cărările cele mai netede și mai moi. Ea își rezema brațul cu toată greutatea lui de mine și căuta să-și potrivească mersul după al meu. Ne mîna înainte o putere mai mare decît a noastră. Nu ziceam nimic nici unul, nici altul și am fi mers astfel pînă la marginea pămîntului, fără a grăi o vorbă, dacă n-ar fi început să cadă niște picături mari de ploaie, care încurcau cu totul situația.

— Plouă, zise ea.

— Nu-i nimic, îi răspunsei; dacă ne vom grăbi, în zece minute suntem la movilă. Sau... poate ai ostenit?

Nu-mi răspunse nimic, ci numai o simții că-mi strînge brațul mai tare sub al ei, parcă ar fi voit să-mi arate prin aceasta cîtă încredere avea în mine. Acum însă începuse și vîntul. Ploaia ne venea piezî în obraz și lovea cu destulă putere. În drumul nostru era o colibă de jitar. Îi propusei, dacă era ostenită, să rămînem acolo. Ea nu primi. Atunci, îmi desfăcui fularul ce-l purtam împotriva prafului și-i acoperii capul, legînd basmaua pe deasupra pălăriei, ca să nu i-o ia vîntul. Ne uitarăm în urmă: ceilalți nici nu se mai vedeau.

Ploaia se-ntețea din ce în ce, și fulgerele tăiau prin văzduh fel de fel de scrijilături. De la o vreme mi se păru că tremură.

— Ți-e frică? o-ntrebai.

Ea se-ncercă să zîmbească.

— Mi-e cam frig, îmi zise.

Nu puteam să fac nimic alta decît să dezbrac haina și să i-o pun pe umeri. Nu știu însă de ce lucrul acesta îmi păru trivial. Îi luai mîna și i-o strînsei într-a mea, așa că parcă aș fi voit s-o încălzesc toată din dragoste.

— Plouă, îmi zise la un moment, plouă urît, și cu toate astea e frumos!...

Praful se muiase de tot și se prefăcuse într-un fel de noroi negru, destul de displăcut. Îi vedeam vîrfurile piciorului subțire cum se înfunda în tină și mi-era mai mare groaza să nu răcească. În sfîrșit, după vreo jumătate de ceas, ajunserăm la cîrciuma de pe șosea. Cîțiva drumeți, apucați ca și noi de vremea rea, ne priveau cu niște ochi minunați, parcă s-ar fi așteptat să le lămurim din ce nour picăm.

Dusei pe Matilda în odaia cîrciumăriei, care părea a fi o femeie sprintenă și curată, și o rugai cu stăruință să-și schimbe îmbrăcămintea cu a ei. Eu însumi mă uscai cum putui de noroi și de ploaie și cerui hangului să trimeată pe cineva călare pînă în băi, ca să vestească pe primar să trimeată toate trăsurile cîte se aflau acolo din Brăila.

Lucrul se urmă astfel, dar pînă să vie trăsurile, trecu destulă vreme. Cei din urmă nu mai soseau, și ploaia nu sta de loc. După cîtva timp, neliniștit, întrebai pe femeie de Matilda. Îmi spuse că șade la fereastră foarte îngrijată și că a întrebat-o dacă eu am plecat. O rugai să-i spuie că n-am plecat și că am trimis un om la băi după trăsuri. Totodată, îi cerui voie s-o vîd. Mă primi.

Cînd intrai înăuntru, ea se uita pe fereastră, în bătaia ploii. Era îmbrăcată cu o polcuță de stambă și cu o rochie tot asemenea, largi, lungi și bătătoare la ochi. Cum mă văzu, începu a rîde:

— Îți plac așa cum sunt?

— Mie îmi placîi oricum ai fi, îi zisei.

Tocmai după ce-mi ieși vorba din gură băgai de seamă ce mult spuseseam și mă simții roșind de îndrăzneală. Dar nu știu ce era în aer, și în ochii ei, și în inima mea, că mă simțeam cu un curaj strașnic. Îi apucaî mîinile și i le sărutai de nenumărate ori, încercînd să-i spun ceva, dar nereușind decît a-i îngîna numele. Ea sta în picioare, înainte-mi, tremurînd și lăsîndu-și mîinele pradă gurii mele. Nu știu cum, polcuța hangitei era încheiată în niște nasturi rari de tot, așa că, la cea mai mică mișcare a brațelor ea se desfăcea, lăsînd să se vadă vîrfurile dantelelor și începutul sîinului. Se vede că-mi pierdîi mîntea, sau mă

schimbai în câteva secunde cu desăvîrșire, căci îi apucau mijlocul în brațe, și cite nenumărate sărutări urmară în întunericul odăii, cine mai poate spune. Eram stăpînul ei cu o neîmămurită putere, și aș fi putut s-o ucid sub perne sau să-i înăbuș gura sărutînd-o o vecinicie întreagă, că n-ar fi zis nimic. Numai brațele îi stau strînse de gîtul meu, și de cite ori vroiam să mă mișc, simțeam dulcea lor putere cum mă ținea lipit de dînsa.

Cine are destul vîers în limbă ca să poată spune cîntecul fără ființă ce vibrează în toată făptura omului care iubește, cînd este fericit? Și cine poate prinde ființa acestei fericiri; căci ea are mai întotdeauna un soi de gust al durerii sau ceva asemenea cu răcoarea pe care ar simți-o un om care visează cînd aripa morții ar trece pe deasupra-i.

Mă urcasem în trăsura ca să mă duc după cei întîrziți, și farmecul Matildei mă stăpînea încă. Da' ce spun eu! Astăzi, cînd ea îmi e străină și depărtată, și încă, cînd aducerea-aminte ia lucrurile mai de departe și ajung cu gîndul la cîrciuma de pe șosea, mă simt, eu, omul stîns și istovit, sub puterea ademenitoare a farmecului Matildei, și mă mișcă și acum!...

Ceilalți, prinși de furtună cam în marginea satului, se întorseseră cu toții înapoi. Îi adunai de prin toate colibe și pornirăm spre băi. Pe Matilda o urcasem în trăsura, o învelisem bine și o trimisesem acasă, într-adins singură, ca să nu dăm loc la vorbe!...

IV

Și de-acum ce să mai spui?...

A doua zi toată lumea mă însura cu Matilda. Lucrul acesta îmi făcea grozav de rău. Mi se părea că toată dragostea mea e pe mîinele lor și că mi-o întorceau pe toate fețele, ca pe o marfă, spre a o cerceta dacă e de cumpărat sau de lepădat.

Mai steterăm la băi vreo zece zile. În cele trei zile de la început mersei regulat să văd pe Matilda. Era cam bolnavă și nu ieșea din casă. De cite ori rămîneam

singuri, mă chema lîngă scaunul ei și începea să vorbească de un viitor fericit ce ne aștepta, de lungi călătorii ce era să facem împreună, de mulțumirea ei că m-a întîlnit, fiindcă zicea că mă cunoscuse de mult, de viitorul meu etc.

A patra zi, venind s-o văd, ieși o femeie și-mi spuse că doamnele nu sunt acasă. Mă prinse mirarea și mă duceam cam trist spre birt, cînd mă întîlnii față în față cu colonelul, prietenul lor. Acesta, cum mă văzu, mă apucă de braț și mă luă la o parte.

— *Mon cher*, îmi zise cu un aer protector și misterios, îmi pare bine că te întîlnesc. Te căutam. Ia spune-mi, ce ai de gînd cu însurătoarea? Ar trebui să te cam grăbești, fiindcă fata e compromisă, îți spun eu.

— Mă iertați; nu pricep. Care fată? îngînai eu.

— Al ștregarule!... ai noroc! Fată bună, măil! Și pe urmă, unde pui că are și vreo două mii de galbeni venit!

Pentru întîiași dată auzeam că Matilda e bogată.

— Ia spune-mi, urmă colonelul, ai făcut vreun *demarș*?

— N-am făcut nimic absolut.

— Mai bine. Ia ascultă: mă autorizezi pe mine să vorbesc bătrînei?

Atîta mă indignă propunerea aceasta, încît era p-aci să-i întorc spatele și să-l las. Cu ce drept se interesa acest domn de afecțiunile mele? Cine-i spusese că eu voiesc să iau pe Matilda, sau că ea vrea să mă ia pe mine?

— Nu te autorizez de loc! îi zisei cam răstit.

El se uită la mine lung și făcu o strîmbătură din gură care părea a zice: „E nebun, săracu“! După aceea ne despărțirăm cu oarecare răceală.

Ajungînd acasă, începui să văd că avea dreptate colonelul. Eu nu trimisesem Matildei decît câteva coșuri cu roze, care știam că-i fac plăcere. Cînd mă gîndii însă la numărul de nimicuri și de banalități cari încunjură căsătoria, mă apucă o curată descumjurare. Știam bine că nu puteam să nu le fac dacă vroiam ca Matilda să fie a mea. Atunci, îmi veni în minte

să-i scriu ei și să-i spui că-mi era mai dragă decât lumina care-mi da viața, că nu puteam trăi fără dînsa, că o rugam să aibă încredere în mine și să plecăm amîndoi prin țări străine, unde să ne cununăm simplu și fără zgomot. Îi mai lămuram o mulțime de lucruri, și-n cele din urmă o rugam să-mi răspundă. Sfîrșeam spunîndu-i că plec la Brăila ca să-i aduc roze.

Trimisei scrisoarea și pornii numaidecît la Brăila. Mi-aduc aminte că am umblat o zi întreagă, căutînd tot ce înflorea mai frumos și mai parfumat pe malul Dunării. Seara m-am întors cu un coș plin și l-am și trimis Matildei. Mi l-a adus însă înapoi, sub cuvînt că doamnele se culcaseră. Mă uitai la ceasornic: era aproape zece. Întîrziaseam prea mult.

A doua zi de dimineață îl trimisei iar și iar mi-l aduse înapoi, de astă dată spunîndu-mi că nu vroia să-l primească. Atunci îmi luai pălăria și mă dusei eu însumi să văd pe Matilda.

Care nu-mi fu însă mirarea cînd în camerele lor găsii niște chipuri necunoscute. Întrebai pe un domn de numele mamei Matildei și-mi spuse că a plecat. Rămăsei deocamdată amețit, parcă m-ar fi lovit cineva cu un lemn peste cap.

— A plecat... zisei lung și fără glas.

După aceea o pornii în fuga, neștiind ce fac, la colonel să-l întreb. Colonelul îmi spuse cu răceală că scrisoarea mea fusese primită de muma Matildei, care, la citirea ei, zise că trebuia să fiu nebun; că în adevăr au plecat, și nu știa unde, căci nu vruseră să-i spuie, dar își da el cu părerea că au plecat cu scop de a ieși din țară. Totodată, începu a-mi face morală, că am compromis fata, că nu l-am ascultat, că așa mi se cuvine etc. Nu știu cum i-oi fi părut eu lui, dar el mie îmi păru foarte prost. Îl lăsai în plata Domnului și pornii acasă. Trimisei după birje, ca să plec numai-decît la gară, și intrai să-mi strîng lucrurile de prin odaie.

N-am încercat și nu cred să mai resimt niciodată impresia de singurătate pe care am simțit-o între cei

patru păreți ai camerei mele. Așa mi se părea lumea de pustie, că-mi venea parcă să mă închid în lada ce sta dinaintea mea deschisă, ca într-un sicriu. Strînsei tot de pe masă, și cînd luai un mic voal ce-mi rămăsese de la Matilda, îl dusei la gură fără voia mea. Parfumul lui îmi puse în simțiri o falsă prezență a ei și, cuprins de o milă nespusă, mă lăsaî pescaun, lipindu-mi voalul de obraz, și, cu capul în mîini, mă podidi un plîns fără seamăn... Plecai la Brăila în goana cailor. Nu știam unde se duseseră, dar vream să mă duc să le caut pînă în fundul pămîntului. Trăsei drept la gară. Trenul plecase de mult și nu mai era altul decât tocmai la 11 seara. Eram silit să aștept, și eram atît de descurajat!...

Ieșii în oraș și dădui drumul birjei. Mergînd singur pe ulițele Brăilei, mă întîlnii c-un vechi prieten, care, văzîndu-mă în ce hal eram, avu bunătatea și delicateța de a nu mă întreba ce aveam. El îmi propuse să mergem prin port, fiindcă tocmai pleca un vapor al companiei franceze Fraicinet, cel mai mare ce urcase Dunărea pînă la Brăila.

În adevăr, vaporul era superb. Făcurăm cunoștință cu căpitanul, care ne propuse să ne ia cu dînsul la Marsilia. Prietenul meu rîse. Eu însă îl luai la o parte și-i dădui în mînă toate paralele ce aveam, cu rugămintea de a se duce să mi le schimbe în aur; eu, pe de altă parte, mă dusei și-mi scosei un pasport, și peste un ceas vaporul își ridica ancora spre a pleca în lume.

Ce se mișcase în mine nu știu, dar simțeam bine că aveam nevoie de a tăia spațiul în lungul depărtării lui spre a înghiți aer, aer...

— Unde te oprești? mă întrebă căpitanul franțuzește.

— Nu știu.

— Unde mergi?

— Unde vrei.

Și astfel vasul își întoarse vârful în josul Dunării
și plecarăm spre mare, pe cînd ochii mei plini de la-
crămi, de-abia mai vedeau pe prietenul care, de pe
mal, îmi zicea:

5

— Adio...”

Aici se isprăvește manuscrisul.

NUVELE ROMANE. FRICA

(1895)

ALESSIO

Către donna Bianca d. G.¹

I

Colo, la deal, spre Torre d'Astura, uscatul strînge
în brațele sale puternice orașelul tăcut al poeziei,
Anzio². De la Cicerone și pînă astăzi, valul sună, va-
lul trece, iar zidurile clasice ale vilelor patriciane au
5 rămas în mal, eterne, ca gloria romană. Cînd marea
se ridică, spuma turbure izbește cu furie în colțurile
cărămizelor împietrite, dar valul cade pe spate, rupt
în bucăți, iar goșelanzii își înmăldă aripile și fug de pe
vîrfurile lor. Oglinda golfului s-a spart. Rîgle verzi
10 de apă se aleargă, se lovesc sînuri de sînuri, se înalță
o clipă în aer și se zdrobesc, răsfrîngîndu-se într-o
puzderie umedă. E carnavalul... carnavalul himeric
al unei lumi de sirene, de tritoni, de nimfe, cărora
vîntul le taie forme rotunde și brațe molatece din car-
15 nea agitată a mării.

— Ei, Alessio, ce-i cu tine de te-ai astîmpărat așa,
cînd marea spumegă, și te pierzi în socoteli deșarte
de ceea ce ar fi cînd n-ar fi ce este?... Uite, ia, marea!
Prinde pînza pe vergea și zi lui Pippo să ridice ancora!

20 Dar Alessio zîmbea în barba sa nerasă și, cu genun-
ghile strînse sub el, da din cap cu bunătațe.

— Bătrînețea, signorino: te lupți cu toate, dar cu
ea ba.

25 Apoi își trecu mîna pe niște cotoare de mustăți
aspre și își șterse buzele subțiri cu podul palmei,
parcă și-ar fi pregătit gura la o cinste deosebită; și,

în adevăr, scoase din căptușala pălării o țigară, o rupse în două și vărsă tutunul dintr-o jumătate în lulea.

5 — Vrei să te plimbi? întrebă el, punînd un chibrit de vînt în pipă.

— Aș vrea. Cum ți se pare vremea?

Alessio înălță din umeri.

10 — Oglumă. Pîn' deseară se limpezește tot... Bucuros, să mergem, dar să luăm pe Nannina și pe Domenico cu noi, signorino.

— Cum vrei, moșule. Pe Nannina am văzut-o la baie, cînta cu ghebosul ei.

— Păi... cîntă la boieri. Tocmai de aia s-o luăm, zise el, uitîndu-se în pămînt.

15 — Ce fel, Alessio, nu ești mulțumit? Las-o să cînte liniștită. E fata dumitale, nu-i așa?

20 — A mea... Dar s-o luăm, signorino, adăogă el rugîndu-se. Nu știi ce mîndră e marea mai la larg! Suflă de-abia tramontana³, și într-un ceas „Luisa” e la Gaëta⁴... Ș-apoi, să-ți cîntăm cu toții *Gioja bella*... să vezi.

— Bine, moșule.

25 Și-și aruncă bătrînul ilicul pe un umăr, trase frînghia Luisei spre el, și, dînd cu piciorul în gura unui val ce sta să-l acopere pînă la brîu, sări în barcă. Apoi, scoțînd din lada lui de pescar un corn, sună spre cheiul orașelului de vreo cîteva ori și tot el se acăță de micul catarg și desfășură pînza de pe vergea. În vremea asta, Pippo venea fuga. Ca și bătrînul, băiatul dete de-a
30 dreptul prin apă, se prinse de marginea bărcii, și, cu tot danțul ei, sări călare pe ciocul Luisei și începu să tragă ancora afară. Cînd totul fu gata, Alessio dete drumul pînzei, care, cu nehotărîre, flutură puțin în vînt și deodată se duse toată în stînga, umflîndu-se
35 și smucînd pe Luisa din loc, parcă ar fi fost vie.

— Avantil!... strigă Alessio.

Și Luisa începu a sălta pe val ca o glumă.

40 Piața, biserica, linia tramvaiului de pe nisip, vilele cele mici, hotelul Sirenelor, vila de pe deal a Borghesilor⁵, cabinele elegante din marginea mării, cu umbrarele lor întinse și cu îmbrăcămintea gingașe

a atîtor sînuri feciorești, toate se respirară pe dinaintea noastră ca într-un ochi de panoramă. În mai puțin de zece minute eram la stabilimentul de băi.

5 Un pod lung de scînduri, întins pe căpriori, se ducea departe, în apă, cu o nespusă îndrăzneală, tăind astfel baia în două și hotărîcind sexurile între ele; la dreapta, bărbații; la stînga, femeile, — fiecare cu porția lor de valuri. Dar pas de ține regula cu astfel de elemente. Nici nu se mai știa care de unde plecase.
10 O încurcătură de bonete, de panglicuțe, de brațe și alte accesorii înfățișeau ochiului o priveliște minunată. Înotătorii se respirau pe crestele valurilor și se apropiu încetul cu încetul de hotarul potrivnic, unde, de frînghia de siguranță, se acățau fel de fel de clădării, pe care marea năzdrăvană le acoperea și le descoperea cu o vinovată precugetare pentru cei de pe punte.

20 Aci, în adevăr, la umbra unui cort de pînză, tinerii cei mai aprigi stau la mese sau se rezemau de grinzi, privind și tălmăcind între ei formele celor din apă. Unii îmbrăcați de-a binele, alții în flanele de mare, cu brațele și pieptul gol, cu bonete ștregărești pe vîrfurile capului, mînceau, trăgînd cu ochiul la binele aproapelui, care adesea se înfățișa sub forma de femeie.
25 Dar interesul cel mai mare îl deștepta *banda* de lăutari. La drept vorbind, banda se alcătua numai din trei inși: un copil, un ghebos și o fată, Nannina pescarului; dar cînd Nannina avea cui vorbi, era lungă și dulce la vorbă.

30 Cu un picior întins cam în drum și celălalt deasupra, ea ținea în brațe chitara și, de-abia umblînd cu degetele pe coarde, își îngîna vîersul cu acorduri somnoroase. Strînsă la brîu cu un giubbettino albastru, răsăreau din el umerii în altită albă, ca două aripi de lebedă umflate de vînt; gîtul... un gît cum numai închipuirea noastră l-a dat sirenelor, purta sus și viteaz capul, care, liniștit și rotund, suridea pe toate fețele. Din păr, din ochi, din colțurile gurei se desprindea, ca din unele colori de primăvară, simțimen-
40 tul fericirii și al veseliei. Cînd întorcea cîntecul la colțul drumului și zicea un „i, ha!”, pocnind din buze

și clipind din ochi, săreau paharele de pe la mese și un „brava!...” lung și zgomotos îi acoperea cele din urmă note. Ghebosul se scula solemn și mulțumea, însoțit de ironice, „bène, bène”, iar Nannina râdea în fundul chitarei.

Treaba mergea așa de multă vreme, și mamele de familii, al căror belșug de forme îl admira ștregarii de pe punte, începuseră să cam zbirnie a blestem împotriva birtașului care născocise pe Nannina. Dar bărbatului jurau pe ce aveau ei mai scump, bunăoară pe capul lor, al nemulțumitelor, că de când e lumea nu s-a văzut așa fată cinstită ca Nannina. Și așa părea a și fi, căci duminica, când veneau burghezii din Roma, cu toată polatia, Nannina lăsa glumele și se spăsea, parcă, Doamne, să intre la călugărie, și mai multe nu! Unde să mai vorbea duminica de vestitele ei cîntece, ca „Păra, păra, păra-di-i-i-so”, sau: „No, signore, si, signore” și alte vesele alcătuirii ale fericiților de la Napolil... Acu pornirea era pe dramă și suspine. O lua pe:

Vorrei morir'nella stagion del'anno
Quando le rondinelle... etc.

și o întindea lung, lung, de-ți sfîșia inima cînd repeta „vorrei morir, vorrei morir”. Numai cînd se întîmpla să fie mai prin preajmă vreun prieten de zile negre (șase pe săptămînă), răsufla mai încet într-un fluierat plin de desperare „pfiu!...” și apoi iar începea să se jelească „vorrei morir, vorrei morir”, spre marea durere a ghebosului, care era înamorat de ea ca un prost și nu suferea de loc să rîdă cineva de cîntecele sentimentale.

De la un cîrd de vreme însă, durerea bietului Domenico devenea nesuferită, căci începuse să bage de seamă că Nannina dă prin cîntecele jalnice și în celelalte zile, și încă cu un accent plin de patimă. Parcă înțelegea el că privirea rătăcită a Nanninei, care se pierdea în orizontul mării, și mîngîierile glasului ei, care deveneau mai domoale, nu mai erau ca altădată, de porunceală și de haz: acu părea a cînta pentru ea.

Dacă ar fi urmărit cineva pe ghebos, care făcea pe casierul bandei cu o rară îndemînare, ar fi băgat de seamă că de cîtăva vreme trecea pe lîngă un domn cu dispreț și nu-i întindea niciodată talerul. Acesta, deocamdată, nu se uita la el, și poate că ar fi murit fără să-l vadă dacă o întîmplare nu-l silea să facă cunoștință mai de aproape cu Domenico ghebosul.

Într-o seară se opri o barcă în fața scării, și mai mulți tineri se coborîră, cîntînd și făcînd zgomot. Unul din el, tocmai cel ce nu era drag ghebosului, se duse de-a dreptul la fată și, luînd-o cu mîna de bărbie:

— Addio, Ninna, îi zise.

— Buona sera, signor conte, răspunse fata, scuîndu-se și ridicînd ochii spre el cu sfială.

— Șezi, șezi, adăogă el, silind-o să stea. Da, pre legea mea, Nannino, te-i făcut frumoasă ca păcatul!

Apoi pocni din buze, sărutîndu-și vîrful degetelor, și iar întinse mîna s-o apuce de gușe. Dar ghebosul îi dete peste mîna așa de tare, încît pocnetul palmei răsună pînă la ceilalți tineri, cari începură a rîde cu hohot și a aplauda. Don Fabrizio (căci așa se chema contele X) făcu o mișcare din cap, ca surprins de îndrăzneala ghebosului, și se uită o secundă în ochii lui; apoi, fără multă vorbă, îl luă de guler și de fundul pantalonilor și-l ridică în vînt, gata să-l arunce în mare. Fata se sculase în picioare și încremenise cu surîsul pe buze. Toți ceilalți se repeziră spre el, îl apucară de mîni, lăsară pe ghebos la pămînt și duseră pe tînăr la masa lor. Acesta se făcuse galben de minie.

Puțin cîte puțin se liniștiră. Fata cîntă înaintea, țînîndu-și isonul singură pe chitară. Ghebosul nu mai vrea s-o însoțească.

— Haidem acasă, Nannino.

— Du-te, dacă vrei.

El se sculă de cîteva ori, se duse pînă la ușă și iar se întoarse, roșu și furios.

— Nannino, haide acasă!

Ea cînta ca în vremea cea bună: „Carolina, hai ochi neri, neri, neri”.

— Așa, Nannino?... Lasă, c-om vorbi noi acasă, cu moșu...

— Drum bun de vorbește cu moșul! Dar apoi, răzgîndindu-se: Ce prost ești, Domenico! Să plecăm tocmai acum, cînd o să facem treabă!... Ia șezi și nu mă lăsa singură.

— Ba să te las singură, să rămîi cu el, răspunse îndesat ghebosul.

Dar șezu jos.

— Ce rău ești cîteodată! Parcă nu mai ești tu, îi zise, trecîndu-i mîna peste ochi, ca la copii, cu o șiretenie nespusă. Ia vezi, ce-i cu afurisita asta de cobză, de nu mai ține acordul...

Și-i dete ghitara în mînă (care, de altminteri, era acordată), cu supunerea unui școlar către profesor. Ghebosul o țîngăni de vreo două ori și i-o înapoie tot cum era, dar mîndru și fericit. De fapt, îl acordase ea.

Așa trăiau de la un cîrd de vreme, cu certuri și împăcaciuni. Într-un ceas rău, ghebosul își pierduse răbdarea și spusese lui Alessio toate prăpăstiile din lume despre fiică-sa. Bătrînul pescar îl luă peste picior, fiindcă îl simțea cît e de ridicul cu dragostea lui pentru fată, dar îi rămase în inimă veninul birfelei. În umila lui stare, era cinstit bătrînul și-l supăra viclesugul femeiesc chiar în fiică-sa. Nevastă-sa fusese cinstită, și mamă-sa, și tot neamul lui, fiindcă așa le era firea și deprinderile. Altfel cum ar fi putut el să pornească în largul mării săptămîni întregi? De altminteri, virtutea pescăreselor era datorită, în parte, milei Domnului; cine s-o zdruncine, cînd toată suflarea bărbătească în stare validă pornește cu ridicata de pe la vetre?

Așa că din vorbele ghebosului rămăsese cîte ceva în inima bătrînului. Îi părea rău că împrejurările, făcînd din Anzio un port de modă, schimbaseră vechile obiceiuri ale pescarilor, și din Nannina făcuseră o cîntăreață. Dar, pe de altă parte, împrejurările acestea îi ușurau traiul. Pornirile greco-sarazine, ce au rămas în fondul poporului italian de pe coastele de miazăzi, dădeau o umbră de negustorie tuturor faptelor acestei colonii vechi. Ce n-a păstrat timpul a păstrat sîngele. Alessio era cinstit, fiindcă lupta cu marea și cu singurătatea ei fac pe om drept; era glu-

meț și negustor în unele lucruri, pentru că așa îi erau pornirele rasei.

Aceste două linii ale firei lui se strîmbaseră de cînd cu vorbele ghebosului. Ținea pe fată mai de scurt. Dar ce să ții de scurt?!... fata cînta din el ca din ghitara ei.

De aceea, cînd ajunsese Alessio, cu Luisa lui, la localul băilor, ca să ia pe Nannina, aceasta găsi mijloc de a-l încredința că e mult mai cuminte să rămînă acolo decît să vie cu noi.

Și iată cum pornirăm singuri spre Gaëta.

II

Răsărea luna și întindea pe oglinda mării farmecul luminei sale argintii. Pacea pustiului apelor umplea văzduhul de visuri. Perechi rătăcite veneau dinspre Nettuno⁶ pe țarmul nisipos și se oprea sub vila Sindici, spre a asculta acordurile unui piano întîrziat. Aerul, plin de miroase de rozetă și de magnolia, prindea orice zgomot. Marea de-abia clipea din genele sale umede. Viața în mijlocul acelei feerii, adormea ușoară...

Și ușoară, tîrzie, Nannina venea singurică pe marginea mării, cu pasul grăbit, întorcînd capul din cînd în cînd, să vadă dacă nu o urmărește cineva. De se întîmpla să întîlnească vreun întîrziat ca dînsa, se ascundea repede în umbra unei cabine, și, binișor, scotea capul de după scînduri, să vadă dacă a trecut. Apoi iar o lua rara, rara, pe nisip, stăpînită de un singur gînd, ce o mîna cu putere către el.

Cu o noapte înainte făcuse același drum; urcase scările hotelului Sirenelor tremurînd; ajunsese în coridoarele încurcate, cu obraji roșii, și o luase la stînga, în loc de a o lua la dreapta, cum îi spusese contele. Portarul se uitase la ea... și nu-i zisese nimic. Don Fabrizio o aștepta.

Să-i lăsăm și să nu-i căutăm decît mai tîrziu, la fe-reastră, privind amîndoi pe mare, prinși de același simț al frumosului, cu toate că el era nobilul X, iar

ea, fiica lui Alessio. O luase ușor de mijloc, cum stau la fereastră, și părea a-i vorbi ei când zicea încet:

Tu parli, e de la voce e la molle aura
Lenta cedendo si abbandona l'anima
Del tuo parlar'su l'onde carezzevoli,
E a strane plaghe nàviga.*

Dar el vorbea aspirațiilor lui, nopții, mării, poate chiar unei alte imagini de femeie. Dînsa asculta, pierdută cu desăvîrșire în iluzia fericirii; îi săruta mîna ca un copil nevinovat și-l ruga să-i mai spuie ceva, așa, cu versuri. Era firea femeiască, caldă și îmbătăată de parfumul simțurilor, care găsea, în cadență și în vorbe frumoase, malurile verzi pe care să-și reverse sufletul.

— Ce frumoase lucruri știi! îi zicea ea. E bine să fii poet și să spui așa minunate vorbe.

— Da, răspundea el, rîzînd de atîta naivitate. Îți place?...

Ea voi să repeteze începutul versului și ridică glasul:

— Tu parli...

El, repede, îi puse mîna la gură:

— Sîfît!...

Apoi se retrase iute de la fereastră.

— Ce comedii faci! îi zise.

Ea își dusesese amîndouă mînele la gură și se întorsese repede, rîzînd încet printre degete și sărînd într-un picior prin casă.

— Tu parli, mai zise încă o dată încet, luîndu-se după el și apucîndu-l de gît, tu parli e mi baci.

— Destul, Ninna! Facem prea mult zgomot.

Fata se opri în loc și se uită lung la el.

— Da' ce ai? îl întrebă cu glas rugător. Pe cine supărăm?

— Pe cei ce dorm... și poate și pe cei ce nu dorm, adaoase el mai încet, ducîndu-se binișor spre fereastră și uitîndu-se pe terasa de la rîndul întîi.

* În traducere liberă: Tu vorbești, și adierea blîndă și ușoară ce-dează sunetului cuvintelor tale, și sufletul se lasă pe valurile mîngietoare și plutește spre țărături străine (ital.).

Ea se luă după el și vroi să vadă ce se petrece acolo; însă înainte de a ajunge ea la fereastră, X o apucă de brațe și o opri.

— Nu-i nimeni; șezi ici binișor și să închidem fereastră.

— Nu-i nimeni? întrebă Ninna lung, uitîndu-se în ochii lui. Dacă nu-i nimeni, lasă-mă să văd.

El o sili să vie spre el, mîngîind-o, dar nedibăcia lui aprinsese ochii fetei.

— Lasă-mă!... strigă ea, smucindu-se deodată din mîinele lui și sărînd la fereastră.

Mai iute decît ea, don Fabrizio o apucă de un braț și o învîrti în loc, strîngînd-o așa de tare, încît o culcă la picioarele patului. Dar oricît de iute o prinsese el, dînsa putuse zări o umbră albă, rezemată de marginea terasei, și șarpele geloziei o mușcă de inimă, cu atît mai repede că-l văzuse de mai multe ori rătăcind pe țărutul mării, alături de o doamnă tinăra și frumoasă.

Căzută astfel jos, fără putere, începuse să plîngă. El închise repede obloanele și se întoarse la ea.

— Ce copil alintat ești, Nannina.

Fata ridicase spre el genele ei muiate de lacrimi.

— Cine-i femeia aceea?

— Ce femeie, Nannino?

— Nu te mai face, e o femeie, o știi tot așa de bine ca și mine, zise ea suspinînd, și eu, ca o proastă, viu aici...

Gluma devenea supărătoare. Alături era lume care dormea; trebuia sfîrșit cît mai repede.

— Fată dragă, eu nu știu pe cine ai văzut tu. Jos, la rîndul întîi, șed mai multe familii...

Și cu îndrăzneala lungei sale experiențe, trase drept în țintă:

— Poate să fie donna Giulia Glazero, o femeie naltă, cu care m-ai văzut de mai multe ori...

— Da, zise fata repede. Cine-i donna Giulia asta?

Dînsul începu a rîde:

— A, brava, ești geloasă... Prea bine... Apoi, cu nepăsare, ca și cum n-ar fi fost vorba de el: donna Giulia e o femeie frumoasă, care șade la rîndul întîi, are un copil, e văduvă și mă plictisește...

— Spui drept?... da?... întreabă fata repede și mulțumită.

— De ce n-aș spune drept? Dar înțelegi că oricât m-ar plictisi, nu mă pot arăta lumii cu o femeie în casă la mine.

— Așa e, ai dreptate... Sunt o proastă... Dar trebuie să mă ierți. Fă-mă ceva, ia-mă, cumpără-mă, ține-mă alături de d-ta și-ți jur că nu voi îndrăzni să zic nimic. ... Acum mă duc. Tare mi-e urât să mă duc... Și iar se întoarse spre el: Nu iubești pe donna Giulia, nu-i așa?

— Ce copilă ești! Nu iubesc pe nimeni decât pe tine. Adio, adio, Ninna!

Și o împingea încet spre ușe. Ea se lăsă ușor pe brațul lui, fără să înțeleagă altceva decât că-l iubea din tot sufletul ei tinăr.

— Adio, dragă. Mîine.

— Da, mîine.

Și se coborî pe scări, ușoară ca un fulg, sprintenă, caldă la gânduri. Ajunse acasă încet, bună; urcă spre odaia ei în hanul destrăbălat în care locuia, și cînd ghebosul, care avea și el o altă odăiță alături, îi ieși în cale, zicîndu-i cu răutate: — Aha, acum se vine?... dînsa îi trecu mîna peste obraz, cum avea obicei să facă, zicîndu-i:

— Culcă-te, culcă-te, amore. Noapte bună!

— Da, o fi noapte bună...

— Cum vrei.

Și apoi îi închise ușa în nas, se dezbracă, și adormi, parcă și-ar fi avut patul în foile unui trandafir legănat de vînt.

Don Fabrizio trebuise a doua zi să dea explicații umbrei de pe terasă. Donna Giulia era buna lui prietenă de multă vreme. Mai toată lumea cunoștea această legătură, dar, fiindcă prejudecățile societății în care trăiau erau cu sfințenie păzite, nimeni nu ridica glasul. Ea văzuse foarte bine pe Nannina, însă, cu mîndria femeii de speța sa, nu-i rostise numele, ci numai atinsese chestia, așa, pe laturi:

— Luna lui august e luna vedeniilor, nu-i așa, conte?

El încercă să mință. Donna Giulia se uită la el lung:

— Vous êtes bête, mon cher. Un om inteligent nu minte niciodată. Te-am văzut!

— Pe mine? întreabă el cu putere, fiindcă era sigur că nu-l văzuse.

— Pe dînsa, ceea ce e mai rău. Știu toate izbînzile ce le ai pe la cafenea... Îți pui mintea cu un nenorocit de ghebos, ca să arăți că ai demnitate... Șade rușine!...

— Giulia! zise el tare, sculîndu-se.

— Mă dezgustezi, adause ea, întorcîndu-se cu scaunul.

Dînsul înțelese că trebuia sucită treaba repede în loc, și, venind încet pe la spate, se lipi de ea ca mohorul.

— Iartă-mă, donna Giulia...

Ea se uită la el, dînd tristă din cap.

— Te iert, se-nțelege. Pot să fac altceva? Eu nu știu ce plăcere găsiți să alergați după toate femeile, cele mai căzute, numai ca să ne torturați... Mă chinuiеști, fiindcă știi că te iubesc. Eu, zău, să fiu bărbat, zise ea mai încet și cu vocea mișcată, îți jur că nu m-aș uita la nici o femeie alta decât la a mea...

Apoi tăcu rămînînd cu capul în mîni. El tăcea de asemeni, cînd Giulia întoarse privirile încet spre el și cu o expresie fermecătoare de femeie, adause:

— Nu-i așa?

— Brava, brava! zise el. Vezi, acum te recunosc... așa ești tu, donna Giulia.

Și se urmară făgăduielile de iertare și de credință pînă la marginea mormîntului. Ceea ce însă se hotărî în această mititică luptă, fu că don Fabrizio trebuia să se lase de ștregării, cel puțin vremelnicește, cît or sta la Anzio.

— Am să te leg cu zgardă, să nu te miști de lîngă mine. Cu condiția asta te iert...

— Bine, zise el zîmbind, dar lumea?...

— Lumea, te pricepi dumneata s-o învîrtești! În sfîrșit, eu nu știu, isprăvi ea, cu argumentul cel din urmă al femeilor, astăzi n-ai să te miști de lîngă mine.

Astfel stau lucrurile în seara cînd întîlnim pe Nannina venind pe țărmul mării.

Fata se uita cu temere în jurul ei, fiindcă se sculase pe furiș de acasă, făcuse ocolul orașului și o luase pe țarmul mării, sperînd că ghebosul dormea.

5 În mijlocul acelei nopți feerice părea că totul se mărise: umbrele, simțirile ei, lumina...

Ajunse la hotel ostenită și fricoasă...

10 Urcă scările în vârful degetelor, de-abia respirînd, cu tot sîngele grămădit spre inimă, cu inima amețită de beția fericirii viitoare, călcînd pe lespezele de piatră cu o nespasă băgare de seamă, ca să nu deștepte pe cineva. Cînd ajunse în coridor, scoase cutiuța de cerini, aprinse un chibrit, de-abia primblîndu-l pe perete, și merse astfel pînă la odaia în care locuia el. Aici, stinse chibritul și bătu încet la ușe. Nici
15 un răspuns. Atunci, bătu încă o dată, ceva mai tărișor; apoi așteptă. Își auzea mintea cum îi hua în cap și-și simțea inima lovindu-se de piept. Mai bătu o dată, dar, neprimind iarăși nici un răspuns, vroia să aprindă din nou un chibrit, ca să vadă dacă nu
20 care cumva greșise numărul camerei. Cu mîna chiar în care ținea cutia, se căută în buzunarul rochiei, spre a da de chibrituri, și, se-nțelege, nu le găsi. În fuga gîndurilor, își aținti o clipă luarea-aminte asupra lor, și numaidecît le simți în mînă. Scăpără din nou și se uită la numărul camerei: era acela. Atunci, stinse iar lumina și bătu pentru a patra oară, dar de astă dată tare; apoi își lipi urechea de ușe și ascultă. Marea lovea ușor țarmul, făcînd același zgomot de
25 mii de ani. Ea n-o auzea. I se păru că simte pași prin casă și că cineva vorbește sau rîde. O bănuială îi trecu prin minte ca un fulger: don Fabrizio era înăuntru cu donna Giulia. Ochii i se făcuseră mari; plămîni nu se mai dilatau decît sus, la capătul pieptului; tremura ca o frunză. Cu urechea lipită de lemn,
30 căuta să prindă cel mai mic zgomot dinăuntru, și acum i se păru că aude de-a binelea șoapte și risete înfundate. Pierzîndu-și mințile, apucă ivorul și începu să zguduie ușa:

— Deschideți!...

40 Și fiindcă tot nu se arăta nimeni, clănțani și strigă și mai tare:

— Deschideți!...

Vecinii se deșteptaseră în hotel și scoteau capul, să vadă ce comedie se petrece. Un chelner, trezit și el din somn, veni, ca pompierii, cel din urmă.

5 — Da' ce te-a apucat, de vrei să dărîmi casa? Pe cine cauți?

Ea era pierdută, ca o nebună.

— Să deschidă, zise, ținînd mereu clanța și tremurînd.

10 — Ce, ești bolnavă, fetică? Du-te de-acolea, că nu-i nimeni înăuntru.

Nannina însă părea că nu mai înțelege graiul omenesc și urma a zgudui ușa. Chelnerul se apropie de ea și-i făcu vînt cu mîna.

15 — Ce, n-auzi? Îți spusei că nu-i nimeni în odaie. Vrei, pesemne, să te dau pe mîna guardiei.

Și totodată luă o cheie de la brîu și deschise camera, trîntind ușa de perete.

— Poftim! zise el răstit.

20 Nannina virî capul înăuntru, ca sărită din minți. Nu era nimeni.

— Așa?... zise ea lung. Iaca mă duc...

25 Și rușinată, huiduită de privirile chelnerului, care o măsura de sus pînă jos, porni încet pe lespezele de piatră și coborî scara. Cînd ajunse jos și dete de aer, răsufli din greu. I se părea că fusese închisă zece ani în fundul unei ocne. Crezu că tot trupul i se destinde și se moaie, ca o coardă ce era gata să pocnească. O luă binișor spre casă, de astă dată de-a dreptul. Era așa de ostenită, încît, ajunsă la colțul
30 cheiului, șezu pe o piatră și se uită, în jos, la mare, fără nici o idee. Capul îi rămase cu desăvîrșire gol. Încet, o porni iar. Urcă scările domol, fără nici o grije de ghebos or de altcineva, și ajunse sus la ea. Aci dete de tată-său, care, rezemat pe un cot, în
35 patul ei, își fuma pipa. Lucrul acesta o dezmetici puțin, fiindcă era neobicinuit: Alessio dormea totdeauna jos, la marină.

— De unde vii, fetică, pe vremea asta?

40 Ea stete un moment la îndoială, simțind parcă greutate să-și aducă aminte, și-i era așa de silă să mință, că-i veni pînă în gură să spuie adevărul.

— Viu... de la Giudita, zise ea încet.
Ghebosul se primbla prin odaie, pufnind pe nas.

— O fi, zise el rînjind.

— Și ce-ai făcut la Giudita pînă despre ziuă? o
5 întrebă din nou bătrînul.

— Ceea ce fac întotdeauna: am cîntat.

— O fi, mîrii iarăși ghebosul, ai cîntat fără chi-
tară...

10 Fata se uită la el peste umăr cu dezgust. Simțea
că toată comedia asta era pregătită de el. Dar tăcu.
Dînsul, dimpotrivă, se aprinse și mai tare și, venind
pînă aproape de ea, țanțoș:

— Ce te uiți așa la mine? îi zise răstit. Ei fi cre-
zînd că mă sperii?... Așa este: n-ai fost la Giudita,
15 cum n-am fost eu! Vii curat de la hotel!

— Ia ascultă, slutule, zise fata, ieșindu-și din
răbdări, mult am să-mi mănînc amarul cu tine?...
Viu de la hotel, ei și, ce-ți pasă ție?...

— Aha!... zise el lung și supărător.

20 Alessio, la vorbele fetei, se sculă în sus.

— Ce-ai zis? o întrebă.

— Dă-mi pace, tată, și dumneata! Am zis ce
mi-a plăcut.

25 Dar, înainte de a fi sfîrșit, bătrînul îi dete o palmă
de răsună odaia.

— Am să-ți sucesc gîtul la spate, zise el înjurînd-o.
Mai bine decît să mă faci de rîs, te ucid!

Și astfel, bolborosind, ieși din odaie, trîntind
ușa după el.

30 Fata căzuse pe o scîndură de călcat, ce era întinsă
pe două scaune, și începuse să plîngă. Lăcrămile
îi erau așa de trebuincioase, că tată-său parcă îi
făcuse bine dîndu-i palma.

35 Bietul ghebos încremenise într-un colț, fără a mai
sufla.

După cîtva timp, Nannina se sculă binișor și începu
să se dezbrace. Inima lui Domenico bătea nevoie
mare la vederea umerilor frumoși ai fetei. Ea se
întoarse spre el încet.

40 — Du-te de te culcă, îi zise fără răutate.

Ghebosul plecă, umilit, și intră în odaia lui de
alături.

III

Din seara aceea, Nannina nu mai merse singură
nicăieri. Alessio o însoțea peste tot. De cînta în loca-
5 lul băilor, bătrînul sta rezemat de scara ce da în apă;
de intra în vreun restaurant, el rămînea la ușe, uitîn-
du-se la toți bărbații și părăindu-i-se că vede în fiecare
un don Fabrizio. Dînsul nu-l cunoștea decît din nume.

Însă acesta nu mai venea pe unde cînta Nannina.
10 Fata ridica ochii cu sila de pe coarde și se uita în
juru-i fără nici un interes. Printr-o înțelegere tăcută,
nici Alessio, nici ghebosul nu vorbeau de vinovat,
deși amîndoi se gîndeau neconținut la dînsul. Cîn-
tecele se urmau ca fluturii udați de ploaie, grele,
15 ostenite, și ghebosul era silit adesea să-și zdrăngă-
nească mandolina mai tare, ca să deștepte pe Nannina.

— Mai repejor, Nannino!

Ea se mai aprindea cîte puțin și iar cădea în măsura
cea adormită.

20 Din fericire pentru renumele lor de cîntăreți, valul
furiei trecea încetul cu încetul, și în sufletul fetei rămî-
nea golul primejdios al amorului, a cărei lîngezeală
fizică și melancolie sufletească sunt atît de comunica-
tive și de pătrunzătoare. Acum, cînd cînta: „Vorrei
25 morir' nella stagion del' anno“, era o adevărată jale pe
la mese. La capătul refrenului se auzea din cînd în
cînd cîte un oftat, scăpînd din piepturi tinere, ca o
rachetă ce se aprinde din greșeală.

Despre don Fabrizio ea nu mai știa nimic de cîteva
30 zile. De cînd cu scena de la hotel, nu mai îndrăznea
să vorbească portarului. În restaurantul Sirenelor,
ce da pe mare, nu putea intra, fiind acesta un loc de
petrecere al nobilimei romane. Dar din cînd în cînd
se uita pe furiș prin crăpăturile scîndurilor și vedea
35 mai prin toate cabinele. Nu zărise pe don Fabrizio
pe nicăierea, așa că aștepta.

Într-o seară, între două cîntece, se sculase de la locul ei și, cu brațele pe rezemătoarea puntei, se uita în liniștea mării. Toate celelalte localuri ce dau pe apă erau deschise. Rar, cîte o barcă se oprea lîngă scară, și iubitorii de singurătate sau perechile de fericiți se coborau prelung, încet, rezemîndu-se de braț, ca unii ce nu se îndestulează niciodată. Fata privea la ei, în tăcere. Depărtarea, lumina fanarelor ce se oglindeau în apă, umbrele lucrurilor, stelele cerului, ce tremurau în adîncul spațiului, îi umplură închipuirea de fericirea ei însăși, și parcă se văzu pe sine lăsîndu-se jos din barcă, rezemată de brațul lui și strîngîndu-se de el, albă, cum se știa că este și mai frumoasă decît altele... Și, fără precugetare, își ducea mîna la o șuviță de păr ce-i flutura pe frunte și și-o strîngea la loc, ca să fie fără vină față cu iluzia ce o stăpînea.

Dar, cu cruzimea cu care faptele dărimă cîteodată visurile noastre, o luntre ieși din întunerici tocmai atunci și intră în raza luminată a restaurantului Sirenelor. O pereche se coborî și se duse spre mese. Cînd ajunseră sub lumina lămpilor, Ninna îi recunoscă: era don Fabrizio cu donna Giulia.

Ce se petrecu atunci în inima fetei lesne se poate pricepe. Din durerea ei, oarecum senină, trecu într-un simțimînt josnic, de ură și de scîrbă. Își ridicase capul și se uita cu ochii pătrunzători în lungul depărtării, căutînd să vadă toate mișcărilor lor. Sîngele îi bătea în vine ca după o sperietură, rar și puternic.

Dînșii intrară înăuntru, într-o cabină. Ninna rămase neclintită cîteva lungi minute, apoi veni lîngă ghebos, turnă un pahar de apă și-l bău pe nerăsuflăte.

— Eu o să mă duc acasă, zise ea, nu mă prea simt bine. Tu rămîi, dacă vrei.

Ghebosul se uită la ea cu privirea rugătoare.

— Măcar un cîntec dacă mai făceam...

— Bine, dar eu nu mai pot cînta. Fă tu prima din mandolină, și eu te acompaniez.

Așa se și urmă. Limpeziciunea cu care vorbea era un fel de înșelăciune a minței. Cînd începu să lege acordurile pe chitară, degetele se prindeau de coarde

cu înclăștare spasmodică. Mîna stîngă fugea de sus pînă jos pe riglele de metal cu o nespusă repeziciune. Ghebosul luase și el vînt și, cînd sfîrșiră, cei cîțiva întîrziți de pe la mese izbucniră în aplauze. Fata se uita la ei fără a înțelege. Tremura ca o frunză. Se sculă fără a zice nimic și plecă. Alessio se luă după ea, pe cînd ghebosul rămase să strîngă instrumentele.

Porni pe nisip la deal înspre Sirene, și, cînd fu aproape de restaurantul de lemn, se opri și strigă pe tată-său.

— Hai că viu, zise bătrînul.

Dînsa începu a căuta crăpăturile scîndurilor. Trecea de la o cabină la alta, plecîndu-se și ridicîndu-se după cum putea să vadă. Era lume puțînă. În cele din urmă, se opri.

— Babbo, zise ea deodată, chemînd pe tată-său.

Bătrînul se apropie și-și lipi ochiul de scîndură. Înăuntru X și donna Giulia stau la o masă și așteptau. Erau așezați față în față și vorbeau. Alessio ținea pe fată de mîna și căuta să-și facă loc ca să vadă mai bine.

— Asta-i?... întrebă el încet.

Ninna abia respira.

— Da.

Apoi dete pe bătrîn la o parte și se puse din nou să privească. Așchile lemnului îi intrară în frunte. Dar cum îl ținea de mîna, Alessio simți că îl strînge din ce în ce mai tare, că vine spre el, se moaie și cade la pămînt fără putere. Amețit și el de beția geloziei, își lipi ochiul cu furie de spărtură... Înăuntru, don Fabrizio se ridicase de pe scaun, se apropiase de donna Giulia, care se plîngea că-i e cald, și-i luase pălăria din cap, sărutînd-o și aspirînd parfumul părului ei.

Alessio, înrăutățit și aprins, avu o clipă pornirea de a da cu piciorul în barată, de a o dărîma și de a strînge de gît pe cei doi tineri. Dar se stăpîni și vru să plece de acolo, ca să se smulgă de la acea ispită. Făcu cîțiva pași spre casă, și un moment uită de Ninna, apoi repede se întoarse spre ea.

— Scoală, fată!... haidem!

Ea de-abia putu să se ridice de jos și, cu o nespusă sfârșeală la inimă, porni încet lîngă tată-său spre casă. Alessio nu avea astîmpăr. Mergea cîte o bucată repede, lăsînd pe fiică-sa în urmă, și apoi se oprea să o aștepte.

5 — Haide, fată, dă mai iute.

Tocmai cînd ajunseră la hanul Nanninei, bătrînul o opri de mîină și o ținu cîtva timp, gîndindu-se.

— Așa e ? zise el, vorbind parcă într-aiuri.

— Da, răspunse fata, înțelegîndu-l acum.

10 — Noapte bună. Mîine seară vii devale, ha?

— Da, noapte bună.

Și astfel se despărțiră.

Cîteva zile de-a rîndul după aceea, Nannina nu se mai văzu pe nicăieri. În fiecare seară se cobora pe țarm, aștepta sub o luntre ce era răsturnată pe nisip, ca un cort, cu ghebosul alături, și cînd se întuneca bine, se urcau cu Alessio în barcă și plecau. Nimeni nu vorbea, dar cîteșitrei păreau a se înțelege de minune. Bătrînul trimitea pe Pippo să se culce și, fără a aprinde felinarul Luisei, ieșea mai la larg, cam între cele două restaurante, și se punea la pîndă.

Ce pîndea?

Într-una din seri, pe cînd o barcă pornea încet și liniștit de la Sirene, Alessio se repezi la lopeți, zise ghebosului să treacă la cîrmă și, cu repeziciune, îndrumă pe Luisa spre Nettuno, țînîndu-se la oarecare depărtare de ceilalți călători. Mișcarea lopeților lui se făcea cu o regulă desăvîrșită. Nu se auzea nici un zgomot cînd le muia și le scotea din apă. În picioare, cu fața înainte, ca să poată vedea, el se uita țintă asupra celeilalte bărci. Cînd aceea trecu dincolo de felinarele stabilimentului de băi, el se mai apropie de dînsa și zise ghebosului, care ținea cîrma:

— Bagă de seamă !..

35 Apoi, dînd o lopată în mîna fetei, ca să fie mai cu multă putere, merseră cîtva timp încă, țînînd tot cam pieziș, și cînd erau la o depărtare de cîțiva pași, el zise lui Domenico:

— Acum !

Ghebosul făcu o mișcare în loc, și luntrea lor se duse de-a dreptul cu ciocul în coasta celeilalte, pe care o izbi cu putere și o răsturnă. Se auziră două țipete în tăcerea nopții și apoi cîteva strigăte desperate. Alessio voi să iasă la larg. Însă, înainte de a se desfășura din învălmășeală, Ninna sări în apă. Știa ori nu știa să înoate, cine mai putea spune?...

Deși nu erau departe de țarm și fundul mării era prelung, bătrînul încremeni. Noaptea era întunecoasă, 10 marea suna încet din maluri și înghițea orice zgomot. Alessio se repezi la corn și începu să dea alarma. Gemetele lui sfîșiau aerul...

În luntrea dintîi erau don Fabrizio și Giulia.

Cînd fata îl văzu pierzîndu-se, se aruncă după el...

15 Toată poliția portului se puse în mișcare, și unul după altul ajunseră pescarii cei mai isteți. Se căută, se cercetă peste tot și se găsiră luptîndu-se cu ierburile pletoase cîteșitrele persoanele din luntrea dintîi. Luntrașul, îndată ce fu scos afară, începu să se răstească la Alessio, făcîndu-l bandit și asasin. Toți 20 ceilalți săriră să pună mîna pe el.

În barca lui Alessio, ghebosul striga cît putea că mai e cineva care se îneacă, dar bătrînul, fără să înțelege, urmă a suna din corn, lung, lung, și sperios...

Roma, 1889

SINGURĂTATE

Pornisem din Roma, pe la sfârșitul lui august și venisem la Albano să mă odihnesc. Eram neliniștit. Descurajarea mă stăpînea cu desăvîrșire. Necunoscutul se întindea înaintea ochilor mei ca un drum la
 5 lumina lunii ce se pierde într-o pădure. Trebuia să merg mai departe. Roma mă înghețase și mă încrem-nise. Trecutul înmormîntat în For, uitat în ruinele Coliseului, boltit în Termele lui Caracalla, mă urmă-
 10 rea peste tot, din cauza tinereții de minte a mirosului. Respirasem aerul pămîntului antichității și Febr¹, pe care Carducci îl invoacă împotriva oamenilor de astăzi, mă atinsese cu aripa sa de liliac. Pe de altă
 15 parte, lumea modernă era meschină. Trupuri pitice și inimi goale² se prelingeau pe sub umbra palatelor monumentale. Femei ridicule își strîmbau gura cu gingășie, parodiind surîsul. O bandă de muzicanți
 20 cînta operete comice sub coloana lui Marc-Aurel, — pe cînd lumina electrică, aninată de balconul palatului Ferrajoli, vroia să întunece luna. Era dureros. Marco-
 manii de pe monumentul împăralesc³, n-ar fi fost mai sălbateci. Apoi, nevoi și nemulțumiri personale
 25 destule. Unul și altul din prietenii mei de altădată nu-mi mai erau prieteni⁴.

Așa că, dezgustat, plecasem la Albano. Luasem
 30 vreo trei cărți și mă instalasem la hotelul *Poștei*. Nu mai era nimeni cu mine. Mă coboram singur la

masă și stam ceasuri întregi fumînd și răsfoind un
 registru al hanului, în care găseam iscălituri și crîm-
 peie de fraze de la 1814. Și filele acelea galbene îmi
 5 păreau că ascund taina cursului vieții. Simțeam și
 înțelegeam că timpul nu trece, ci numai noi ne deșirăm pe roata pămîntului firul fantaziei noastre. Era
 atîta tinerețe în unele vorbe, atîta adevăr în cîteva
 iscălituri, încît anul 1814 nu mai da acea noțiune
 10 numerică a întîmplărilor din trecut, ci rămînea o tîfră goală.

Cînd mă urcam sus, aveam o Istorie romană, în
 care mă înfundam totdeauna la bătaia de la lacul
 Trasimen. O știam așa de bine și, trecînd pe lîngă
 Florența, văzusem atît de aproape dungele vinete în
 15 cari se înecaseră legioanele romane, încît închipuirea
 mea alcătuia războiul în toată groaznica lui sălbătă-
 cie, făcînd din Anibal un erou incomparabil. Anibal!
 Vorbă plină de răsunetul destinului, Anibal!...⁵

Ș-apoi de-aci unde nu porneam? Saguntul⁶ și miste-
 20 rioasa Cartagenă: drumul Alpilor; Asdrubal; Amilcar
 Barca. Apoi iar înapoi, pe valea dintre Villa Tusculana
 de la Frascati⁷ și Monte-Cavo, unde tăbărise Anibal
 cu întreaga sa oaste, înainte de-a ajunge în fața por-
 ților Romei. O, trebuie să fi fost groaznic momentul
 25 în care s-a rostit în cetate pentru întîiași dată: „Han-
 nibal ante portas!“ Astăzi chiar, cînd te urci la Rocca
 di Papa sub Monte-Cavo și ți se arată un crater de
 vulcan, pe care legenda l-a botezat *Campo d'Annibale*,
 nu te poți opri de a nu avea un fior de frică, — atîta
 30 e de bine potrivită vorba Istoriei cu stearpa și sălba-
 teca statură a munților. Acesta este în general far-
 mecul Italiei, că nu înșală niciodată.

Într-o seară, prins de dorința ce intră în sufletele
 noastre, cînd suntem prea singuri, de a pipăi singură-
 35 tatea, de-a o asculta — ieșii de la han și luai ulița
 cea îngustă din mijlocul tirgului, pînă dădui de alea
 numită Galleria di sotto. Stejarii de sute de ani bol-
 teau șoseaua cu o țesătură fantastică de ramuri, ce
 40 așterneau pe drumul alb dantela lor de umbre; noap-
 tea venea din trecut să spuie ca o harpă fără coar-
 de, povești neînțelese. Via Appia⁸ se zărea, în bătaia

lunii, străbătînd valea sură și pierzîndu-se în lumea de atunci. Nimeni pe drum.

5 O nespusă mulțumire de a trăi, de a mă simți eu, pe mine, care visasem atîta timp Italia, acolo, la Albano, sub stejari, uitîndu-mă aievea în panorama dealurilor clasice, mă cuprinse și mi se păru că niciodată nu am înțeles pe Goethe, cînd spune că dorința de a vedea Roma crescuse pînă a deveni o pasiune neînfrînată, mai bine ca acum. Mă strecuram pe drum, 10 ușor, ca și cum aș fi fost umbră mea. Mă uitam, pe unele locuri de lumină, la scorbura stejarilor umplută cu zid, și, în aprinderea închipuirii, mi se părea că trebuie să iasă în cale Lidia lui Faustin⁹, o făptură a fantaziei mele, tăcută, albă, cu haina căzîndu-i de pe umeri ca o aripă de lebădă. Și ce bine că n-a ieșit! 15 Iluzia este în noi cea mai desăvîrșită formă a frumosului.

Dar în locul Lidiei, venea de la deal un cărăuș, care dusesese vin de Genzano la Roma. El dormea 20 dasupra burielor goale, pe cînd calul pășea încet și cuminte, parcă s-ar fi temut să nu-și deștepte stăpînul.

Trecînd înainte, pe sub grădinele de la vila Barberini, ajunsei dasupra, în micul orașel Castel Gandolfo, plin de amintirile dramatice ale familiei Savelli. Zidurile 25 palatului papal răsăreau fantastice sub clarul de lună, îmbrucînd umbră în umbră și încordînd astfel nota tragică a totului. Împlîntat în vîrfurile dealului de bunul plac al unui om, palatul părea acum desprețuitor de legile pieritoare care îl creaseră. Piatra lui ascundea atîtea învățăminte necitite, încît devenise un fel de 30 pătrat masonic, pe care, țintind ochiul îndelung, puteai crede că vezi ceea ce nu era. Uite-te lung și nu clipi¹⁰. Iată la o fereastră un punct strălucitor. Pe el cade o rază de lumină piezișă, îl aprinde, cerne o pulbere de scînteie de aur, ce curge în jos ca o lavă, pînă se stinge în trecut: e globul împărătesc. Uite alături: într-o fereastră se ivește un cap de femeie — 35 da, da, de femeie. E Lili¹¹ sau Carlota de Stein¹², cum vei vrea. Ochii lui Goethe au privit îndelung, noaptea, spre tainele acestor ziduri și imaginea din ochiul lui s-a reproduș pe sticla ferestrei. Crede-mă. Dacă

nu ești mason, ești om. Dacă nu știi ceti în pătratul zidului, trebuie să fii adormit prin hipnotism, uitîndu-te lung la el și atunci eu îți zic că așa este. Și 5 uite dincolo, mai la vale. Vezi o dîră de lumină? E luna, care bate în oglinda lacului Albano. Tremură nimfele în grote și, dintr-un colț într-altul, își trimet sărutări pe luciul argintiu. Libelulele de apă le prind din fugă și își fac din ele aripi.

Și lasă-te, lasă-te farmecului de a dormi, fii 10 libelulă, gustă sărutarea unei nimfe: gura lor e parfumată de nufăr și pe sînuri Afrodita Aeneenă¹³ le-a înșeninat cu cîte două flori de migdal.

Și așa, între real și fantastic, șoseaua mă învîrte pe deal, pînă aproape sub zidurile palatului.

15 Castel Gandolfo!

Cîte lacrimi, cîți eroi!

Cîte basme, cîte amintiri!

De la Alba-Longa, la cei trei gemeni Curiati; de la Metu Fufesiu, la Pompei; de la păgînii superbi, la 20 creștinii umiliți; de la Vestale, la papi, — o urmare de întîmplări omeneste, crudă, poetică, neînțeleasă, dar vie de-a pururi, cum e viața unui mare popor. Peste acest strat, turnurile medievale: creneluri, bolți, ascunzători cu tainele feudalității, cu mîndria Savelliilor. 25 Apoi renașterea, geniul liniilor, arhitectura senină, porțile monumentale, deasupra cărora tiarele papale apar ca niște arme cabalistice. Apoi iar scoborîre, iar întunerice. În fine, o lumină mare: Goethe.

Goethe a trăit la Castel Gandolfo cele mai fericite 30 zile ale vieții sale¹⁴, fiindcă au fost cele mai pline de seninul sufletesc pe care-l pune în noi clasicitatea. A umblat pe aceste locuri; stejarii l-au umbrat, stejarii acestia; și luna l-a privit, tot această lună. A gîndit; *Elegiile romane* s-au împînzit pe malurile lacului 35 Albano; *Ifigenia*, *Torquato Tasso* și cine mai știe cîte planuri, cîte ființe, cîte versuri s-au zămislit aici. Și a și iubit la Albano, după un vechi și bun obicei al său, de-a se încălzi pestetot la cîte un foc nou, fără ca, totuși, imaginile vechi de la Francfort sau de la Weimar să 40 i se șteargă din minte. Cine o fi fost „frumoasa milaneză”¹⁵ despre care vorbea mai pe urmă cu atîta tine-

rețe? Celebra pictoare Angelica Kauffman¹⁶, care avea o mare afecțiune pentru Goethe, ștersă lacrimile de pe obrazul fetei, dar nu-i făcu portretul.

5 Și Goethe s-a dus, a murit. Parcă cine mai ține seamă de viața unui om. Va rămînea pe valea pămîntească, în urma lui, o lungă dîră de lumină, dar pustiul timpului o va acoperi de cenușă.

II

10 Eram deja ostenit. Voiam să mă întorc înapoi. Dar malurile lacului, verzui, de o singurătate neînchipuită pe aceste tărîmuri, fără o vilă, fără o grădină, mă atrăgeau cu putere. Oglinda neclintită din fund avea farmecul ochilor de șarpe.

15 Luai binișor cărarea de sub palatul papal, pe care o cunoșteam deja și coborîi pînă la marginea apei. Începea să-mi vie cam peste mîină faptul de a mă găsi singur pe acele locuri, însă dorința secretă de a-mi analiza simțirile mă împinse mai înainte. La o depărtare de vreo jumătate de ceas auzii un zgomot surd, pierdut în inima pămîntului, care îmi dete un fior lung, ce se
20 împrăstie pînă în ultima ramificație a nervilor. Știam că acolo era un canal sub munte, făcut încă de pe vremea veienilor¹⁷, pe care se scurgeau apele lacului. Dar cu toate că știam asta, îmi venise în minte că poate vechiul crater de vulcan, pe care mă găseam, se aprinsese acum din nou¹⁸. Și deodată îmi răsări înainte
25 țărna Vezuviului, bolovanii netezi de lavă, floarea *ginestra*¹⁹ a lui Leopardi, focul, groaza unei erupțiuni. Atunci, instinctiv, mă uitai la deal spre a îmi găsi scăpare. Dar în deal, palatul sta, etern ca un element
30 al universului, privind, cu fața marmoree, în fața lunii. Atunci de ce să-mi fie frică?

35 Jos, la gura canalului, se ridica o puternică zidire de piatră, cu o prispă joasă, rotunjită pe marginea apei, parcă odată ar fi fost locuința zeilor marini. Era un nimfeu antic. Din încheieturile lepezilor creșteau ramuri nervoase de *capelvenere*, cari sub lumina lunei luau adieri de culoare palidă — verdele lor, îngăl-

benit de prea multă umbră, devenea blond. Aici veneau oare zînele albe ale lacului să-și scuture părul muiat pe spate? Aici oare se coborau silvanii gînditori din pădurea Camenelor²⁰ să se apropie de Jupiter Latiaris²¹?

5 Îmi pare că încep a vedea din fundul peșterii un umăr de femeie, săltînd ușor. Iată-l, iese din umbră. O rază de lună cade pe el și-l mîngîie. Vedenia se ridică din apă, își întinde brațele ca un copil leneș, scutură
10 buclele de spumă și se lasă pe spate, cu voluptate. Ea plutește singură, se îndoaie în jurul dorințelor sale, își strînge pieptul în propriile-i brațe și, cînd roatele de apă se depărtează, își caută chipul în oglinda lacului, se pleacă spre el, cu mîinile întinse, parcă ar vrea
15 să-l prindă și-l sărută. Însă sărutarea ei se prefăce într-un inel, care se mărește din ce în ce, tulbură fața lacului și-i șterge chipul. Adio...

20 Dar atunci din tufe de laur iată că se ivește un picior de țap, care binișor se lasă în apă, chemînd după el trupul unui bărbat tînăr. De-abia sună picăturile de pe brațe; el însoată încet, încet, cu capul lui de faun întors spre dînsa și iată-l o ajunge, o prinde. Ah, șiretule Picus²²...

25 Și era să cad în apă, întinzîndu-mă după Picus. Mă rezemai de un colț de piatră și ieșii din ziduri. Faunul pierise, — dar nimfa, nimfa înota înainte, fiindcă era o ființă vie și foarte reală, care se scălda.

30 Deodată toată adîncă melancolie, în care eram cufundat, mă părăsi ca prin farmec. Socotii repede din ochi, cam unde vroia să iasă să se îmbrace și o pornii într-acolo, rezemîndu-mă de tufe, călcînd pe vîrfuri de bolovanii de pe cari alunecam în apă, inghimpîndu-mă în mărăcinii, — parcă o putere nouă m-ar fi purtat spre
35 malul celălalt. Tocmai mai tîrziu, întors la otel, mă gîndeam la noblețea și la infinita superioritate a dorințelor ideale ale omului asupra poftelor reale. Dar aceasta era mai tîrziu. Acolo, pe loc, năzuiam să ajung cu orice preț la malul celălalt. Însă nu mai era chip de înaintat. Tufe creșteau pînă în lac. Trebui deci să mă întorc
40 înapoi și să apuc din nou cărarea, ce mergea la un schit de călugări capucini, pe malul opus. Drumeagul

acesta se urca cîțva la deal și apoi se învîrtea după forma văii. Nimfa de-abia se mai zărea pe fața fumurie a apei.

5 Eu însă mă uitam la dînsa cu puterea tuturor sim-
țurilor concentrate în vedere. Și, cum se întîmpla
adesea, în loc s-o văd mai bine, ațintirea îndelungă
a privirilor asupra unui singur punct îmi produse efec-
tul dimpotrivă: percepțiunea se slăbi. Atunci îmi întor-
10 sei ochii spre tufe și spre umbră, ca apoi să-i întorc din
nou spre lumina lacului. Dar pe nebăgate de seamă
mă depărtam de țintă. Cărarea se urca mereu, nuiielele,
mai nalte decît mine, începeau să-mi îngroape vederea
în linia drumului și în curînd rămăsei iar singur. De
15 astă dată însă lucrul devenea serios. Nu mai vedeam
decît cerul deasupra și cărarea dedesubt. Adesea, la
cotituri, rămîneam în întuneric. Cătam înainte: pădure;
cătam în urmă: pădure. Cioturile din cale începeau să
se însuflețească. Îmi adusei aminte că pe locurile astea
20 sunt vulpi și lupi și fel de fel de istorisiri cu fiare săl-
batice îmi veniră în minte. Un liliac îmi țiuie pe la
ureche, înfiorîndu-mă din cap pînă în picioare. Atunci
băgai de seamă, cu acea caraghioasă iscusință a minței
înfricoșate, că pe la locurile acelea nu erau greieri.
25 Și mă oprii să ascult. Nimic. Sus, luna, într-o limpe-
ziciune fermecătoare, și-ncolo nici măcar stele sau un
crîmpei de nor, ca să-mi anin privirea de el. Mi se
părea că merg pe cărarea aceea de un veac. Încercai
să mă gîndesc din nou la femeia ce se scălda ca să-mi
30 umplu mintea de o ființă vie. Dar nu eram în stare să
mai aprind nimic într-o închipuire prinsă de toate
vedeniile nopții.

În cele din urmă ieșii la un fel de limpeziș, de unde
vedeam bine schitul, dar nu-mi puteam da seama cum
de mă găseam acum deasupra lui privindu-i aco-
35 perişul, de unde pînă aici îl aveam în faţă. Se vede că
aşa mă purtase drumul.

Schitul era o casă mare, zidită ca cele de la Torre
del Greco, lîngă Vezuv, cu învelitoare toată de zid.
În mijloc o curte unghiulară, în care de-abia străbă-
40 teau razele piezișe ale lunii, mărindu-i tăcerea și solem-

nitatea. Nu se simțea nimeni, nu se vedea lumină la
nici o fereastră.

Pe unde oare se intră în zidurile astea?

5 Mă învîrtii puțin pe deal, căutînd să-mi dau seama
de locul unde putea fi poarta și socotii că trebuia să
fie mai jos vreo cărăruie, ce se desfăcea de cea princi-
pală și ducea la schit. Dar, înainte de a mă întoarce,
strigai, nădăjduind că mă va auzi cineva. Glasul meu
10 răsună pe vale, deșteptînd ecourile lacului și înspăimîn-
tîndu-mă. Mă întorsei cîțiva pași înapoi și, în adevăr,
dădui de o potecă ce ducea la schit. Drept în faţă era o
poartă în zid. Mi se păru că răsufu mai ușor. Apucai
inelul de fier, ce se află pe toate ușile din Italia și
începui a-l lovi de grindă. Apoi așteptai. Nu veni
15 nimeni. Lovii din nou, de astă dată mai tare. Iar
nimeni.

Ciudat lucru, îmi zisei. Să nu fie nimeni într-o
așa de mare casă!...

20 Și bătui în poartă, pentru a treia oară, tare de tot.
Dar iar nu veni nimeni.

Atunci mă învîrtii împrejurul meu și mă uitai fără
nici o nădejde la zid și la tufe. Era atîta pustiu în ele,
încît îmi veni în gînd să aprind un chibrit și să fac foc.
Aveam în buzunar o cutiuță de metal, pe cari o ți-
25 neam mai mult de frumos, decît de treabă, fiindcă
pe fundul ei nu puteam scăpăra niciodată. Așa, vrusei
să trag chibritul pe talpa cizmei și mă rezemai de
poartă. Mi se păru că poarta se mișcă. Încercai să
împing și simții că încet, cu greutate, se deschide.
30 Luna piezișe scăpată deodată înlăuntrul, trăgînd pe
perete o dungă albă. Restul rămase în întuneric.

Înainte mea se iviră două lumini, țintite cu
încordare spre mine. Nu-mi putui da seama ce erau,
dar mi se părură că se mișcă. Atunci îmi veni ideea
35 că pot fi doi ochi și deodată mi se urcă pe șira spinărei
o coloană de frig, care parcă mi se sui pînă în cap,
pînă în minți. Într-o clipeală cuprinsei cu gîndul o
infinitate de lucruri: lupta cu acea dihanie, căderea
mea, moartea... Inima bătea rar, respirarea mi se oprise
40 în gît, o desăvîrșită curmare a funcțiunii organelor mă
făcu să cred mai pe urmă că o secundă eul meu nu m-a

cunoscut. O secundă am lipsit din mine. Luminele acelea se înfipseseră în conștiința mea ca două remușcări, paralizându-mi orice putere. Aș fi încercat să strig, dar simțeam că nu mai aveam glas.

5 Și poate aș fi rămas acolo ca o piatră, dacă nu auzeam o respirație greoaie, ca de om adormit și după aceea o sforăitură.

Era un cal!

10 Mă întorsei repede și trăsei cât ce putui de poarta întredeschisă. Izvorul de lumină se revărsa tot înlăuntru. Atunci înțelesei că înneverisem într-un grajd, așezat anapoda, cum de altminteri sunt așezate la mai toate casele de țară.

15 Ei, sărmanul cal! Cu moțul de pe frunte plin de curmeți, el întoarse capul spre dreapta și se uita la mine foarte mirat. Ochii, ce mă înspăimîntau în întuneric, la lumină îmi erau dragi, căci erau buni, singuri, parcă chiar triști. Mă apropiai de el și-l mîngîiai pe frunte. El întindea capul prietenos, avînd aerul de-a

20 înțelege nevoile mele. Încît despre mine, înțelegeam minunat pe-ale lui și ale lui păreau mult mai mari și mai duioase, căci pe lîngă că era singur cuc, avea aerul și foarte flămînd.

În sfîrșit găsisem o ființă vie! Încetul cu încetul

25 mă liniștii. În vorba noastră, mai de nu-i făcui propuneri neonestе de-a fugi împreună. În adevăr, gîndul de-a mă întoarce singur pe același drum pe care venisem mi se părea atît de nebunesc, încît îl îndepărtaî cu groază și mă aninai de un altul și mai nebunesc, acela

30 de-a lua calul cu mine. N-aș fi încălecat pe el pentru toată lumea, ci numai l-aș fi dus de căpăstru, ca să-l aud bătînd pămîntul cu copitele lui late, sau sforîind din cînd în cînd, sau oprindu-se și retezînd iarba de pe marginea cărării.

35 Dar îmi era scrisă beau paharul pînă în fund. Calul era legat de gît, de-a dreptul, fără căpăstru, cu un lanț cu cheie, care se înfigea în zid, lîngă iesle, cum se vede în mai toate grajdurile de țară. Nici măcar mă gîndii la faptul ce aș fi comis luîndu-l, dacă din întîmplare

40 ar fi fost liber. Dar, în sfîrșit, ce să te mai gîndești geaba!...

Ieșii din grajd cu hotărîrea de a înfrunta singurătatea, din nou, și pornii înapoi, încruntînd sprinceana și uitîndu-mă pe deal, la Castel Gandolfo, ca un om pe care amintirile clasice îl absorb cu desăvîrșire. Dar

5 de astă dată Castel Gandolfo și toată ceata visurilor de mai nainte îmi părură niște observațiuni supărătoare. Nesiguranța, în care simțeam că mă aflu, potmolise ca o gîrlă ieșită din matcă toate izvoarele curate ale sufletului. Cînd ajunsei jos, la canalul ce huia și

10 îmi adusei aminte că șezusem să ascult glasul trecutului, acolo, unde acum îmi venea greu să mă găsesc o secundă, îmi păru faptă de om nebun. Trecui înainte, urcai dealul lacului, mă strecurai pe sub palat și pe sub umbra stejarilor, fără măcar să-i privesc, dus de o

15 dorință strașnică de a mă vedea la adăpost. Toată gîndirea îmi era plină de o singură imagine: strada de la Albano, luminată, modernă, cu lumea de la cafenea, pe care o desprețuiam, cu mandoliniștii ce mă supărau...

Și cînd ajunsei la hotel, erau două ceasuri de dimineață. Căzui pe pat, ostenit, mut, fără dorințe, fără

20 imagini, cu capul opac ca un ciot.

A doua zi, deschizînd fereastra pe valea Romei, splendoarea peisajului îmi redete conștiința estetică, pe care o pierdusem.

bătăi a răsturnării lui Belgica din
Italiene perdue, care dau atât de puternic
 regătit. Cu de curând în urmă, grădina
 lui Compiègne & înaintarea mea nu făcuse
 de afară grădina, și acum aș fi fost fărâș
 lui și fi am explorat pe aici! De astăzi
 & marș, am fi trecut în gura morii
 & de aici mi s'au arătat atâtea pământuri de
 război, & marea noastră nu a răsturnat
 pe mine cât pe alții. Dar nu țineam
 conștient pe cine și războiul mare lui
 înălțat, înfrântă răsturnarea a
 simburilor sale, slăbimile noastre indolente
 goale, fondul fetei mea nu parvini de
 război, nu numai răsturnările sale
 pentru de s'au indolente, dar am fost
 prin ai mei și drag în a mea un fel de
 compasiune pentru a fi atât de
 deșertărie și de murdărie în car.

Fragment de scrisoare (2/14 dec.
1899) către Mihail Dragomirescu,
privind *Făclia de Paște și Nă-
pasta*; opinia scriitorului este
altă în ce privește nuvela, decât
cea din 1889, [dar e aceeași de-
spre piesă, înglobînd și *Noaptea
furtivoasă*

A doua pagină din scrisoarea (11 oct. 1889) către Titu Maiorescu; în introducere Caragiale e admirat; dar în finalul scrisorii nuvela *O făclie de Paște* va fi executată cu severitate

[illegible]

urmare, cu toții cinci la număr, dintre cari trei doamne și doi bărbați. Frigul pișca ușurel de vârful nasului, ca un crai bătrîn, și parcă de atîta îndrăzneală chiar doamna cea în vîrstă se roșea. Trecurăm pe dinaintea catacombelor Sîntului Calist³, fără cea mai mică smere-nie față cu acele mărețe rămășițe ale celor dintăi creștini: ne coborîrăm într-o vâlcea, în care, la stînga, dormitau de-atîta vreme zidurile cercului lui Maxențiu⁴, și apoi ridicărăm la deal spre Caecilia Metella, un strălucit monument⁵ înălțat „fiicei lui Metellus Creticus, femeia triumvirului Crassus⁶, peste care familia primarului de astăzi al Romei, duca Gaetano di Sermonetta, zidise în veacul al 13-lea un castel întărit (se înțelege, peste monument).

De aci intram în Campania romană. Soarele se ridica-se drept la-ndemîna noastră. Razele de lumină pătrunseseră în fiecare picătură de rouă, de parea tot cîmpul stropit cu diamante. Totul era verde și sănătos. O suflare de viață tînără ne învăluia pe toți ca într-o haină moale de mătăasă. Bucuria de a trăi era lăuntrică. Mormintele din dreapta și din stînga drumului dau acestui fel de fericire o formă oarecum clasică. Nimeni nu vorbea. În noi înșine era o mlădiere armonică de impresiuni, care se împărtășea celuilalt prin vecinătatea trupurilor noastre. Strînși în cuprinderea unui landou, eram fără voie lipiți unii de alții. Ne simțeam calzi și nu îndrăzneam să ne privim. Dar se pricepea lesne că fiecare din noi dorea, în taina firii sale, prelungirea acestui fel de a se înțelege. Una din doamne se uita în văzduhul senin, cu genele pe jumătate închise, parcă s-ar fi rătăcit cu mintea în amurgul unei amintiri de fericire. „Altădată, altădată“ păreau a-i zice mormintele; însă glasul lor închipuit nu putea rupe nimic din mreața farmecului prezent. Plăcerea păgînească de a trăi, acum, nemijlocit, ce coprinsese pe Goethe la Napoli, într-un chip atît de neînțeles, străbătuse în noi cu o mai mare putere. Mintea fugară mi se anină de forma subțiratică a prințesei X, pe care cu o sută de ani înainte o mîngîiase ochiul lui Goethe în casa bunului său prieten Filangieri⁷ și umbra de nesigurantă se resfiră, din trecutul acesta apropiat, peste

vibrațiile mele de fericire, și mă zdruncină întrucât-
va, — ceea ce nu mi se întâmplase cu trecutul cel depăr-
tat. Lumea romană, cu toate pietrele ce o înfățișează în
mod plastic închipuirii noastre, s-a răcit; pe cîtă vreme
5 lumea de-acum o sută de ani încă e caldă, și parcă
tocmai de aceea înrîurește cu mai mare putere asupra
icoanei morții din conștiința noastră⁸. Doamna care
se uita în văduhul senin mă atinse peste mînă: „La
ce te gîndești?” Îmi veni pînă în gură să răspund: „La
10 dumneata”. Dar, cu o răpede înfrîngere a propriei
porniri, răspunsei cu îndelung răbdătorul „la nimic”,
scăpînd astfel de o groaznică banalitate.

Cu noi înainte se deschideau treptat, din pînza unui
zid, mărețele arcuri ale aqueducurilor claudiane⁹. Pe
15 fundul limpede al orizontului, munții Albani își încrus-
tau marginile lor străvezii, purtînd pe văi orășele albe,
ce din depărtare semănau cu turme de oi la pășune:
Frascati, Grotta — Ferrata, Marino, Albano, peste
cari Rocca di Papa¹⁰ străjuia din înălțime, pîrînd a
20 chema asupra-le mîntuirea lui Jupiter Latiaris.

Niciodată o cîmpie semănată, din zilele noastre, o
grădină tînără, n-a fost mai candidă decît bătrîna
această Campanie romană. Ca o fecioară nemuritoare,
ea stă în pămîntul clasic, mută, neclintită, păzînd
25 mormîntul în care:

Cu capul odihnînd pe Palatinul August,
Cu brațele deschise între Aventin și Celii
Roma își întinde puternicii umeri
Spre Via Appia.¹¹

30 Dar ce-i faci vieții! Ea este, în raport cu trecutul,
cum e o ramură de iederă cătră o ruină: se vîră printre
cărămizi, crapă lespezile, se anină de turnuri, acoperînd
toată melancolia pustietății cu o țesătură de foi grase.

35 Ajunși cam la a șasea piatră miliară, dederăm peste
un cort din zilele noastre, elegant, luxos, sub care se
întindea o masă bogată, cu chelneri în frac și un *mai-
tre d'hôtel* în haine de vînătoare, care, ca pe vremea
romanilor clasici, îngrijea ca acest *ientaculum* să fie

nu numai bun, ci să aibă și coloare locală. Capete de
vulpe atîrnau de ușorii cortului; un vulpoi bătrîn, împă-
iat, în mijlocul mesei; vulpe pe pahare; vulpe pe cu-
țite, — bre, șireată societate trebuie să mai fie asta!

5 Între acestea, membrii clubului numit „Circolo della
Caccia alla volpe” soseau unul cîte unul. O mulțime
de ofițeri de artilerie și cavalerie; civili de toate vîr-
tele, aparținînd societății romane; femei, unele mai
frumoase decît altele; străini de prin toate țările;
10 un ambasador; atașați militari; pînă și un popă angli-
can, — veneau pe lungul căii Appia, în trăsurile ușoare
cu două roate, în landouri, în cabriolete, în așa-zisele
botte sau birji romane.

15 Ce privește ciudată! Pe drumul mormintelor¹²,
se desfășura viața în toată strălucirea sa. Cai neastîm-
părați, oameni veseli, îmbrăcămînți bătătoare la ochi,
soldați, zgomot, nerăbdare, — iată ce înlocuise pacea
țintirîmului. Cortul și furgonul clubului se răzemaseră
de un morman de piatră, zis astăzi *Casale-Rotondo*,
20 vechi mormînt al lui Messala Corvinus¹³, împrejurul
căruiia vistavoi strîngeau chingele la cai, iar stăpînii
lor turnau marsala dulcilor stăpîne, siguri că într-o
înghițtură de vin se înecă un car de necazuri.

25 Stînd între ei și privindu-i, simțeau o nespusă feri-
cire că-i cunoști numai pe partea lor cea bună, că nu
le știi metehnele, nemulțumirile. Fracurile roșii pe
pantalonii albi; amazonele strînse de șolduri; curtenia
oamenilor bine crescuți; un nu știu ce plin de eleganță
intimitate ce-l dă mișcărilor unei societăți deprinde-
30 rea de-a călări împreună, — produceau iluzia unui
moment din viața medievală. Duca Grazioli-Lante,
masterul clubului, subțiratec, dar cu o fibră de oțel, sta
în mijlocul drumului, uitîndu-se nerăbdător în zare spre
a vedea cîinii, care nu soseau; lord Dufferin, ambasa-
35 dorul englez, fudul tare de-o ureche dar de o rară poli-
teță, corect, blînd la vorbă ca o fată mare, însoțea pe
fiică-sa și pe donna Giulia Lavaggi, către care își pleca
adesea urechea în activitate; contele Loulou Primoli
Bonaparte, cunoscut prin rarul privilegiu ce are în
40 societatea romană de-a primi la sine domni, doamne
și domnișoare, cu toate că e holtei; fratele său Gegé

Primoli, bîntuit de mania fotografiei; don Baldassare Odescalchi și cumnatul său, contele Rucellai, florentin de rasă dar venețian prin barbă; don Prospero Colonna; marchizul Marignoli; principele Chigi și alți, cîți în Christos s-au botezat, pierduți într-un stol de ofițeri, de toate gradele. Iată o trăsurică cu un cal, ușoară ca o libelulă, care poartă pe bălaia prințesă Santafiori, cu fiică-sa. Oh! fiică-sa!... cine a văzut-o și nu și-a pocnit buzele în gînd, sărutînd vîntul. Donna Nicoletta Grazioli, o sabină nehrăpită, pare a aștepta pe Titu Tițiu... care nu vine. Vară-sa, donna Elena Rospigliosi, dulcea stăpînă a *Aurorei* lui Guido Reni¹⁴, care trebuie să se fi visînd adesea pe carul zorilor. În fine, donna Bianca del Grillo¹⁵. Iată donna Bianca. Cîți nu sar, cîți nu lasă malvasia în pahare, ca să vie, ca s-o vadă, ca s-o ia de subsuoară, pe bălaia donna Bianca! Ea se coboară, sprintenă, din trăsură, uitîndu-se cu firească dragoste la mama ei, ilustra Ristori¹⁶. Pare o ușoară închipuire a lui Sandro Botticelli¹⁷, desprinzîndu-se din cadrul *Orelor* și lăsîndu-se, plutitoare, pe borangicul hainelor sale de zîină. Mîinile i le-a cîntat Gabrielle d'Annunzio, cînd a cîntat pe Blanzesmano; ochii, rîndunelele din zarea albastră; mijlocul, izvoarele cu trestii. Donna Bianca rîde, și mîrgăritele își scot capul dintre flori s-o vadă; s-a întors primăvara, au înviat fluturii.

Dar deodată toată lumea asta elegantă se întoarce către drum.

— Iată-i! Iată-i! se aude din toate părțile. Fiecare își caută ochiana, ochelarii ori monoculul. Unul soarbe din fugă ultima înghițitură; altul aprinde o țigară din treacăt, un al treilea își ridică carimbii răsfrînți ai cizmelor. O mișcare generală se face în roiul de oameni, care trece la jockey, la vistavoi, pînă și la cai. Aceștia, cu țirloaiele subțiraticale legate în sforiși îmbrăcați în lungi valtrapuri senatoriale, ca altădată calul lui Heliogabal¹⁸, bat pămîntul cu nerăbdare, rîncezînd cu nările sîngerate în vînt.

Pe lungul viei Appia se vede rostogolindu-se un nor ușurel de praf, prins în pervazul a doi călăreți îmbrăcați în roșu. El vine domol și cu cît vine, cu atît norul se

pierde, iar formele vii ies la iveală. O liotă de cîini târcați, cu cozile ca niște proțapi, înaintează pînă la o distanță respectuoasă, unde se opresc un moment spre a lua la dreapta din drum, trecînd bariera de lațuri ce mărginește strada și venind să se așeze în fața cor-tului, pe iarbă. Duca Grazioli se duce la unul din cei doi picheri, care-și scoate cascheta, și-i face cuvenitul raport asupra stării sufletești a dobitoacelor sale, dacă sunt în vervă, de nu cumva vîntul împrăstie urma etc. Cellalt picher, cu un harapnic în mînă aduce la calea adevărului pe unii cotei nedisciplinați, strigînd printre dinți „Au! Fiction, what have you done? Jamie, Rattlin, Roarin! Davie, Davie, come here!...” Și biciul pac! mîngîie pe Davie, care, umilă, intră schelălăind în rîndul celor cuminți.

În fine, duca Grazioli încalecă... Un freamăt de interes trece prin rîndurile cailor și călăreților. Se strîng chingile, se îndeasă pălăriile. Fiecare vede pe vecin fără să-i vorbească. Cîte un „Ciaul!” scurt de la unul la altul, și nimic mai mult. Se înțelege că preocuparea de sine a luat locul nepăsării de pînă aci. Cînd ai de sărit bariere de 1 metru 20, ziduri, șanțuri, văgăune, pripoare, tot ce sare și străbate o vulpe, poți să fii foarte deprins cu călăria, te gîndești că-ți poți rupe gîtul. Ceea ce de altminteri se întîmplă cîte unuia la fiecare vînătoare.

Masterul cu picherii și cîinii au pornit-o în cap. Ei merg încet să caute bariera prin care să intre pe cîmp. După dîșii grupuri de călăreți se desfășură pe lungul viei Appia pe cînd trăsura fraților Primoli îi așteaptă, cu respectivul aparat de fotografie.

De-abia au intrat în cîmp și au coborît o mică vîlcea, că deodată turma de cîini se așterne pe goană. Un sunet de corn, grav, prelung, se repercutează pe văi și pare a deștepta viețățile toate. Caii sar deodată în galop, rîndurile se rup, mișcarea devine fantastică, fiindcă acum pare un vârtej ce mătură Campania romană, fără a lăsa altă formă decît iarba bătăturită. Iată-i urcînd un deal, pe creasta căruia se zărește o barieră de lațuri. Priveliștea e minunată și emoțiu-nea spectatorilor crește din cauza obstacolului ce se

vede. Vulpea a trecut printre stîngii ca o nălucă; cîinii trec cît coala în urma ei; cei doi picheri sar pe deasupra fără măcar să bage de seamă; aproape în același timp, duca Grazioli pare că zboară, calul său plutește ca o ciocîrlie în vînt; un maior de cavalerie sare aproape de mină cu femeia lui; Marignoli, Colonna, Chigi, parcă au aripi. Cornul sună pe valea cealaltă, la stînga. Întîrziată se precipită către barieră în goană. Dar unii din cai se opresc pe loc, parcă ar fi țintuiți. Pinteni, biciușcă sunt zadarnice. Se ridică drept în două picioare, mușcă zăbalele, sforăie, — dar nu sar; stăpînii lor, furioși, îi întorc înapoi, îi bat și iar îi aduc către barieră. Unii o sar, cei mai mulți se opresc din nou. Un căpitan de artilerie, care nu putuse sări la prima trecere, vine ca o vijelie. Calul său, de cea mai fină rasă, și-a întins capul delicat pe lungul picioarelor și ai credea că vrea să se desprindă de pămînt, atîta e de ușurel. Cu toate astea, cavalerul îl poartă greșit asupra obstacolului, — el ia bariera în picioare și-ntr-o secundă se rostogolesc amîndoi de cealaltă parte. Alături de dînsul donna Bianca, lord Dufferin și alți doi, trei trec ca vîntul.

Cornul sună pe dealul de-al treilea. Au dispărut mai toți. Rari curioși rămîn pe vîrfurile muchei, urmărind cu binocluri mersul vîntătorii. Cu încetul văile reintră în clasa lor pace. Cucoșii de la Villa Quintiliana, speriați un moment, își piaptănă bărbia cu gheara pîntenată. Tăcerea revine; privitorii se întorc spre drum.

— Haidem!...

Și de-abia se mai aude cornul în fundul văilor.

FRICA

— Pas.

— Pas.

— Și pas.

— Vrea să zică o-nvîrtim șamșurcă¹. Foarte bine: eu știu că n-am să prind nimic.

— Nu să prinde, zise primul jucător, care aruncă un as.

— Să nu se prindă, hotărîră ceilalți doi.

— Nu se prinde, mai adăogă primul.

— Să nu se prindă, întăriră ceilalți.

— Pil pe asta, zise cel dintîi, aruncînd un șapte ochi.

— Prinde-o, măgarule, și sărut-o, că n-o mai vezi — adăogă cel de-al doilea celui de-al treilea, acoperind pe șapte cu opt ochi. Cel de-al treilea însă, în loc să puie o carte mai mare, de aceeași culoare, aruncă un as străin și astfel scăpă.

— Nu se poate! strigă cel păcălit, mă trageți pe sfoară... Eu vă dau dracului, cu pefa voastră cu tot.

— Ce vrea să zică asta? adăogă el indignat: zic șapte trefle și intru de două ori, zic cupe simple și d-nu căpitan mă vîră și acolo; zic carale, zic pici, — dumnealui se ține de mine, ca un scai. Acuma pui opt peste șapte și dumnealui găsește mijloc să mă-ncalețe și cu astea. Apoi, nene, pînă-aci! Unde-s cupele, mă rog? Eu n-am decît două; cîte ai, d-le general?

- Patru, răspunse primul jucător.
 — Ei, două și cu patru fac șase; vrea să zică, dum-
 nealui trebuie să aibă două cupe-n mână. Unde-ș?
 — Uitați, d-le colonel, că-n jocul ăsta este și talon,
 5 poate c-or fi-n talon.
 — Ei, or fi-n talon... or fi-n talon, d-ta mă cam
 iei așa, peste.... picior.
 — Nu te supăra, colonelule, zice generalul G.

10 Viața noastră este ca suava rouă,
 Care-n dimineață ne suride nouă.²

Atîta patimă avea generalul: pe *Bolintineanu* și
prefa. Cărțile se-mpărțiseră din nou...

- Pas, zise generalul.
 — Ne passe pas, îi răspunse o voce de la spate și-n
 15 același timp un cap neșesălat se ivi deasupra mesei
 de joc.

Cîteșitrei jucătorii se întoarseră spre mosafir, care,
 îmbrăcat cu o manta proastă de soldat și fără grad
 la chipiu, semăna cu un tambur-major liberat. El începu
 20 să vorbească repede:

- Nene, eu nu știu cum veți fi ducînd-o voi, da'
 eu știu c-o duc prost al dracului. Auzi cap!... dă tu-
 nurile pe mîna copiilor: bofa, bofa, toată noaptea.
 De-abia zici Doamne ajută, că s-a liniștit turcu și
 25 d-nu căpitan... Janghină ăla, cum îl cheamă?...

- Lambrino?
 — Ei, Lambrino; d-nealui, cică, să încerce un tir
 de noapte, ca să-și fixeze poziția pentru tir plonjeant.
 Eu la oamenii mei le spun una și artileria face alta.
 30 — Da' ce le spui, d-le colonel? întrebă ironic căpi-
 tanul care juca.

- Ce să le spui, mon cher? ia, i-am oprit de-a mai
 fuma noaptea. Pe așa beznă de întuneric te vede turcu
 și în gaură de șarpe, dacă ai fuma.

35 Căpitanul începu să rîdă cu hohot.

- Ce rîzi, domnule? îl apostrofă noul venit cu rău-
 tate.

Căpitanul rîdea pe față.

— Cum să nu rîd... la 4 kilometri... să nu se mai
 fumeze.

Colonelul înălța din umeri, arătînd cu capul spre
 căpitan.

- 5 — Adică ce-i fi zicînd, că d-ta ești grozav, ha?
 dumitale nu ți-e frică? He! cum o să-mi înfunzi pîr-
 loagele, Doamne!

— Ia să nu mai glumim, d-le colonel, zise căpitanul
 serios.

- 10 — Da, d-lui e grozav, întări primul colonel din
 partida de cărți, care profita de ocazie ca să-și răzbune
 de asu de la șamșurcă, — și m-aș prinde zău, că să-i
 dau nu știu ce, nu iese pînă-n ușa cortului.

- Ei, aș!... răspunse căpitanu.
 15 — Adevărul e că e întuneric al dracului, întări gene-
 ralul C.

- Ia lasă, d-le general, orcît de întuneric să fie, tot
 n-am ajuns așa de rău: mie nu mi-e *scîrbă*, cum zice
 d-nu colonel — și sublinie vorba — de harapul cel
 20 buzat de pe șanț.

- Colonelul trînti cărțile cu fața-n jos și-și înfipse
 mîna dreaptă în burtă, căci era tot numai stomah.
 Gușa sa nerasă tremura sub barbă, și falcile, rezemate
 în vreo cițiva dinți ce mai avea în gură, se strîngeau
 25 cu furie. Nu zicea nimic, ci numai bufnea pe nas,
 clătînînd din cap și uitîndu-se țintă la căpitan.

Celălalt colonel, nou venit, se crezu în drept să-și
 spuie și el părerea:

- Cel puțin noi nu ne lăudăm. Eu îți spui drept că nu
 30 m-aș duce acuma pînă la harap să-mi dai două moșii.

— Se poate. Eu m-aș duce, zise căpitanul.

— Ia nu te mai lăuda, Bogdane, îl întrerupse gene-
 ralul, și joacă acolea, că-l scăpăm.

- Nu mă laud, d-le general.
 35 — Domnule, strigă colonelul A., sculîndu-se furios,
 să-mi tai mie mîinile din umeri, dacă nu ți-oi face
 una să mă pomenesti... Lasă că te învăț eu să te mai
 lauzi...

- Ce-o să-mi faceți, d-le colonel?... întrebă căpi-
 tanul, uitîndu-se în cărți liniștit.

— Lasă, lasă, că te-oi învăța eu.

— Ca să nu mai așteptăm pînă atuncea, să facem o prinsoare, d-le colonel...

— Ei, apoi!... nu-ți vine să mori, exclamă colonelul, trîntind cărțile din nou pe masă.

5 — Îți vine să mori fără cauză, domnule colonel. Am zis că mă duc și mă duc.

— Eu îți dau, domnule, leafa mea pe două luni, dacă te duci, m-ai înțelege? Uite acuși și-o număr.

10 — Domnule colonel, să ne prindem mai bine pe o ladă cu sticle de șampanie, din cele ce-ați primit ieri, zise Bogdan. Banii nu fac parale în campanie. După aceea își strigă ordonanța:

— Mitreo, pune șaua pe Pagat.

— Nu fi nebun, Bogdane, zise generalul.

15 — Nu, domnule general, — dar dacă se îndoiesc...

— Nu se-ndoiește nimeni. Toată lumea te știe, că ai destul curagiu.

— Ba să mă iertați. Eu mă îndoiesc, repetă colonelul A., și ți-u prinsoarea.

20 — Și eu o primesc, zise Bogdan.

— Da, dar cu ce o să ne dovedești dumneata că ai fost pînă la turc?... Să ne aduci un nasture de la tunica harapului, se grăbi să adauge colonelul, inspirat.

25 — Parcă, dacă o vrea el, nu găsește destui nasturi turcești pe la soldații noștri, zise generalul. Nu ești fericit în inspirații, colonelule. Eu, dacă e vorba așa, propui să ne aducă un nasture cu o bucată de postav din tunica harapului, pentru ca mîine să mergem să-l controlăm, adause, uitîndu-se pe furiș la colonel.

30 Toți cei de față începură a rîde.

— Primesc, primesc, zise colonelul izbindu-și pîntenii unul de altul, primesc.

35 La întîiul atac al Griviței, rămăsese, de la o ieșire a turcilor, pe locul chiar unde se ciocnise armatele, un mort, care de o săptămînă aștepta mereu să fie îngropat și nu-l mai îngropa nimeni. Printr-un fel de tăcută înțelegere, atît turcii cît și românii considerau locul acela ca neutru. Tăbăriți pe o rovină seacă, al cărui mal despre turci era nalt, iar cestălalt mai jos, soldații români puteau, strecurîndu-se pe sub

mal, să ajungă pînă la harapul mort; dar nimeni nu se simțea dispus, singur, să împlinească o faptă creștinească ca aceasta, cătră un păgîn, care mai era și harap, adecă negru, buzat și slut. Se știe cît de sălbatec și de crud se face omul cînd primejdia îi amenință la fieștece minut existența lui personală.

5 — Un harap!... Cui ce-i pasă de stîrvul unui dușman?

10 Ceea ce-i făcea însă să le pese era faptul că, în urma căldurilor de august, cadavrul începuse să se descompună și, ori de cîte ori bătea vîntul dintr-acolo, veneau niște adieri grozav de mirositoare. Avantposturile, mai cu seamă, sufereau rău de tot.

15 Despre acest harap era vorba, și asupra lui se făcu prinsoarea.

Căpitanul trebuia să se ducă prin cîmp deschis pînă la el și să aducă un semn. I se îngăduia o simplă lanternă, închisă pe toate fețele, care la trebuință se putea deschide pe o latură sau prin fund.

20 După cîteva minute, Pagat era înșeuat și căpitanul Bogdan încăleca în tăcere, punîndu-și două rînduri de pistoale în coburii șelei. Generalul Cr. ieși în ușa cortului.

25 — Faci copilării, Bogdane. De la primul pas văd că ți-ai pierdut cumpătul. Unde pleci fără lozincă? Pînă să ajungi la turci, te omoară sentinelele tale ca pe un pui de curcă. Lozinca e *Grivița noastră*.

— Mulțumesc, domnule general, zise el simplu, și plecă.

30 Căpitanul Dan Bogdan era un militar ca mai toți militarii din lume. Ca poziție socială ținea de una din cele mai neaoșe familii românești, din familia Bogdăneștilor. Bogat, dar cheltuitor peste margini, mîncase vreo trei moșteniri și acuma se găsea la a patra clironomie: a mătusei sale Ghica. Intrat în armată de bunăvoie și fără alte studii speciale decît o nespusă poftă de a tîrîi sabia, era cunoscut pentru duelurile, amorurile și spiritul său, foarte cultivat în generalități și foarte mușcător.

Ca parte fizică, era un bărbat de vreo 35 de ani, smead, d-o statură mijlocie, cu niște ochi albaștri plini de viață, cu două caiere sub nas, cari păreau a amenința la fieștece moment liniștea turcilor, rîzînd lesne, supărîndu-se și mai lesne și mînuind armele în perfecție.

Ca parte morală, situația i se poate rezuma în cîteva cuvinte: iertător mult pentru sine și adeseaori și pentru alții, cînd spera că o să aibă a fi iertat la rîndul lui de dînșii. Amorezat în permanență și cu gust. Sentimental fără afectație și, lucru de mirat, poet, dar poet cu supape: avea un dar nespus de a se pune în cutare sau cutare situație psihologică, după cum interesele sale momentane reclamau. Făcuse și versuri, unele chiar bunicile, la diferitele și nenumăratele perechi de ochi, cari îi săgetaseră inima, în lunga sa carieră de amorezat. Mai pe scurt, un soldat, cu toate calitățile și cusururile meseriei aceștia.

Dan Bogdan ieși din raza taberei la pași se îndreptă spre locul unde era cadavrul.

Noaptea adîncă și neagră îl înghițea încetul cu încetul în păturile sale. La intervale aproape măsurate, aceeași întrebare se repeta, aspră și gălăgioasă.

— Cine-i?...

E adevărat, că, de la prima sentinela ce întîlni în avantposturi, Bogdan își pierdu socoteala.

— Cine-i? întrebă sentinela, cu acea exagerare a glasului care dovedește că omul e singur și-i e frică.

Bogdan crezu de cuvîntă să nu facă zgomot.

— Sssît... om bun, răspunse el încet.

— Cine-i? întrebă sentinela încă o dată și mai aspru.

— Eu, măi leat.

— Cine ești tu?... Înapoi, că trag.

La această vorbă căpitanul se-ncurcă de tot. Nu știa ce să răspundă, ca să încredințeze pe sentinela că nu e spion. I se împiedica limba, gîngăvea, și-n mai puțin de o secundă se văzu mort ca toți morții, străpuns de colo pînă colo de un glonț.

În adevăr, sentinela, după a treia întrebare, trase.

Pagat scutură puțin din cap, iar căpitanul simți căldura glonțului, care trecu tocmai pe deasupra urechilor calului. În sfîrșit, i se dezlegă limba.

— Ce, măi, ai înnebunit? Vrei să mă omori?

— Înapoi, că trag a doua oară, zise sentinela. Și-n adevăr, căpitanul auzi camera puștii, cum se mișcă sub mîna grăbită a soldatului.

— Măi soldat, eu sunt căpitanul Bogdan, măi...

— Ei, păi dacă ești don căpitan, dă lozinca...

— *Grivița noastră*, zise Bogdan sărînd în sus de pe șea. S-o ia dracu, c-o uitasem...

— Ei, păi așa vezi! Acum poftim... Eu nu știu, adăogă soldatul încet, trag cu pușca, măcar să fie tata.

Mergînd mai departe, Bogdan se grăbi să rostească lozinca cu multă conștiință, or de cîte ori îl oprea vreo santinelă.

Calul mergea la pas, cu îndemînare și cu grijă, ca un om. Era un vechi tovarăș de tinerețe al căpitanului. Picioarele subțiri și formele delicate ale lui Pagat fuseseră de multe ori mai vinovate decît ochii și mustățile stăpînului său față cu sexul slab. Pagat, cu sau fără Bogdan pe el, era tot Pagat. Bogdan însă fără de Pagat era altul.

Și cum se duceau ei, tăcuți și singuri, așa parcă îl apucă pe stăpîn o milă și o dragoste de cal, că se plecă puțin pe gîtul lui și-i prinse grumazul în brațe, li: pindu-și obrazii de coama lui și mîngîindu-l încet.

— Măi Pagat, măi, măi boierule, măi... că tare mai ești cuminte și frumos!

Iar mai departe, înainte-le, apăsa pe întinderea spațiului greutatea de plumb a întunericului, cu atîta putere, încît formele, dispărînd cu desăvîrșire, ochiul rămînea închis. Fără voie, privirea se ridica spre cer. Cele trei, patru constelații cunoscute, Carul, Cloșca cu pui, Herăstrăul, păreau mai apropiate și mai prietenoase. Nimeni nu le cunoștea mai bine decît căpitanul, fiindcă nimeni nu tremurase sub balcoane mai mult decît dînsul, și, așteptînd să se ivească iubita, adeseaori cetise în liniile cerului sentința dragostei sale.

— Dacă astă-seară *carul* o fi cu oiștea în sus, mă iubește; — dacă nu, mă înșală.

Și, Doamne apără, dacă se-ntîmpla să fie *carul* în seara aceea cu oiștea-n jos.

5 Iar de astă dată nu se uită tocmai mult de tot pe cer, fiindcă-l nelișiștea cele de pe pământ.

În fund de tot, spre fortul turcesc, apărea din cînd în cînd lumina vreunei descărcături de pușcă, iar huietul se pierdea în vale, fără să miște pe ni-

10 meni. Toată lumea era așa de deprinsă cu gloanțele și cu pulberea de tun, încît niște biete împușcături singuratică erau considerate ca hămăitul unui ciine, învățat să latre toată noaptea.

— Își fac și ei coraj, săracii, ziceau soldații noștri

15 din avantposturi.

Pe cînd mergea astfel, căpitanul auzi pe cineva vorbind la cîțiva pași de dînsu. Mîna opri, fără voia lui, frîul calului.

— Cine-i acolo? — întrebă el.

20 — Cine-i? i se răspunse aspru și îndesat.

— Grivița noastră.

— Poftim de treci, ziseră soldații, oarecum liniștiți.

Lui Bogdan i se păru că aude ronțaitul unui cal

25 care paște.

— Din ce armă sunteți voi, bre, flăcăi?...

— Din a cavaleriei; da' ce poștești?

— Cavalerie or călărași?

— Ba!... călărași.

30 — Ce regiment, bre?

— Al treilea, răspunse soldatul greoi.

— Ce escadron? întrebă Bogdan repede.

— Al doilea, don căpitan Bogdan; da' ce poștești?

Atunci Bogdan auzi pe celălalt soldat, care vorbea

35 încet cestuilalt:

— Măi, e don căpitan.

— Ia taci, bre, nu fi copil.

— Măi Toadere mă, ascultă ce-ți spui eu.

Bogdan recunoscu glasul unui fost vistavoi al

40 său, pe care îl avusese un șir de ani întregi. Soldatul se liberase de mult, dar îl luaseră ca rezervist.

— Tu ești, măi Pavele?

— Eu, să trăiți, domnule căpitan!

— Da' ce cauți pe tărîmurile astea, bre?

— Ordonăți?...

5 — Cine te-a adus pe-aici?

— Uite, soarta omului, să trăiți.

— Da' mai e mult de la voi pînă la harap, Pavele?

— O mai fi el, cît o mai fi, dar departe nu e, mînca-

l-ar focu, că ne-a cătrănit sufletul...

10 — Miroase a pute, măi Pavele.

— Ba, că chiar pute, să trăiți.

— Aleu!... zise celălalt soldat, apucîndu-se de nas, al dracului s-a borșit, mînca-l-ar lupu.

Și în adevăr, o adiere de vînt, plină de miasme,

15 trecu, fără cea mai mică considerare, pe sub nasul căpitanului, parcă ar fi vroit să sprijinească părerea soldatului.

— Aha... subțire lucru! adaose Bogdan. Să vede că-i aproape de tot...

20 — Apoi că nici departe nu e.

— Ei, vă las sănătoși, băieți.

— Să trăiți, zise soldatul de-al doilea.

Pavel tăcea. El se luă binișor pe urmele căpitanu lui

și numai după vreo zece pași se-ncercă să vorbească.

25 — Domnule căpitan!

— Ce-i, Pavele?

— Apăi... nu ți-e urît matale așa pe pustiul ăsta de întuneric? Eu, zău, parcă m-aș lăsa și eu înspre chipul harapului.

30 — Era o formă simplă a unei intenții cinstite de slugă veche și credincioasă. Bogdan fu foarte atins, cu atît mai mult, cu cît simțea că-ncepuse să-i vie cam peste mînă călătoria asta.

— Bine, Pavele, dacă dorești tu...

35 — Să trăiți, domnule căpitan!

Și Bogdan, urmat de vistavoiul său de altădată, se simțea mai sigur. Pavel mergea pe jos, lîngă el, fără să zică o vorbă.

Amîndoi se lăsau a fi călăuziți de Pagat, care n-ar

40 fi părăsit cărarea pentru nimic în lume. Mergînd astfel, Pavel se tot împiedecă de vreo două ori de niște cioturi,

așa că, instinctiv, se apucă cu mîna de colțul valtrapului. Îi era parcă și mai la-ndemîină să se simță și el lipit de cal: cu cît erau mai strînși, cu atîta li se părea că-s mai puțin singuri.

5 Dar lui Bogdan îi păru barbar lucru de a chinui pe bietul soldat prin toate cioturile cîmpului; și, mai la urmă, era necinstit ceea ce făcea el, fiindcă în prinsorea lui cu colonelul era vorba să se ducă singur. Afară de asta, în împrejurări de oarecare gravitate, simțirele se ascut grozav de repede. Soldatul era om și el, și căpitanul, care trebuie să dea pildă la oamenii săi, îl învăța să-și părăsească postul...

— Ia ascultă, Pavele, eu aș zice să te întorci înapoi...

15 Bietul soldat se opri locului, simțind tăria de voință care vibra sub bunătatea vorbelor. El nu răspunse nimic. Căpitanul adăogă:

— Știi că mîine, dacă te-o afla că ți-ai părăsit postu, te împușcă.

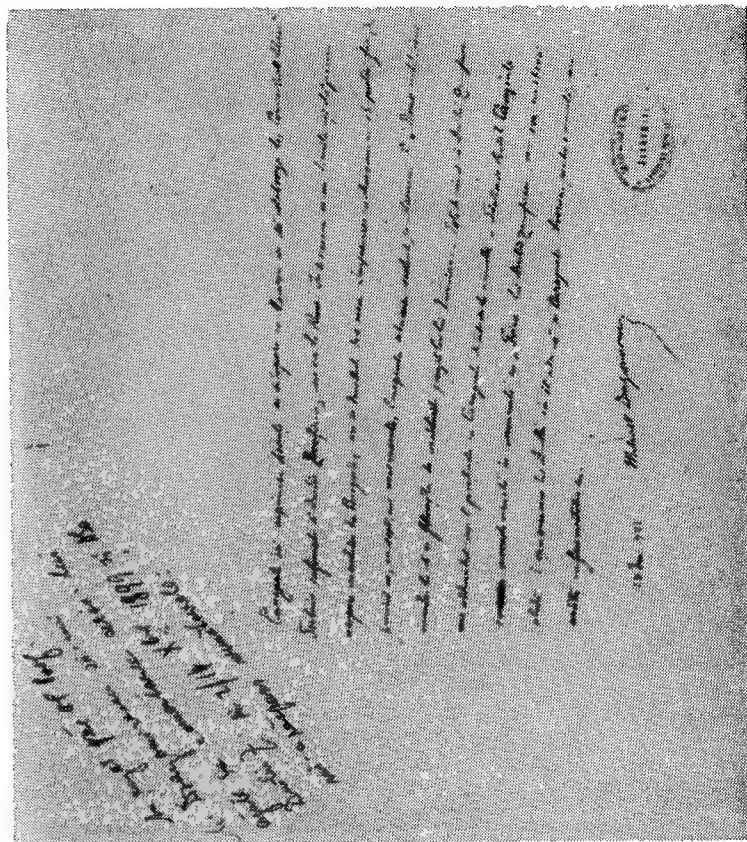
20 Bietul Pavel lăsă valtrapul și după cîteva secunde de nedumerire zise încet:

— Să trăiți!...

Și luă drumul înapoi.

25 Mai departe se duse căpitanul singur, încercîndu-se să despică cu vederea pînza nopții, care atîta învăluia de puternic lucrurile, încît se părea că o masă compactă de întuneric se coborîse din cer și unea, de sus pînă jos, tot văzduhul. De se ivea cîte o lumină roșcată din tabăra fortului, ea semăna mai mult cu vreun fenomen stelar: reduta era pe deal, și linia ei, pierzîndu-se de pe orizont, punctele luminate de pe dînsa se confundau cu ale bolții cerești.

30 De pe chipul cum mergea calul, căpitanul simți că se coborau pe o coastă înclinată. Pagat umbla cu băgare de seamă, legănîndu-și trupul, cînd pe un picior, cînd pe altul, iar stăpînul său îl ținea scurt de friu, ca să-l aibă la îndemîină în caz de primejdie. Cum se întîmplă adesea în întuneric, distanțele se măresc, și senzațiunile se falsifică. Valea aceea părea lui Bogdan fără fund și la fiecare pas credea că intră în pămînt cu cîte un stînjen.

Explicația lui Mihail Dragomirescu (datată: 20 ian. 1942) la scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu din 2/14 dec. 1899 în privința navelor O făclie de Paște și Frica

Amalia Zamfirescu
Din viața Romanilor moderni

O vânătoare de vulpe

În Campania română

==
Iată prietene,

Deși m-ai văd să te fi împănuit, m-ai dată palmea
vânătorii, decât din când se înfățișă a fi, că m-ai
să fi, oare în vânătoare, în m-ai în pământul aște. La noi,
România din Parlament, împănuită și împănuită, pe se
cu împănuită și împănuită, se dau de canal morfi, ca să
găsească libelulele m-ai de a eloi, turor de la eloi
găsească m-ai de a eloi, turor de la eloi.
libele. -

Oare te rog să m-ai m-ai, pe m-ai, g-ai.
m-ai te p-ai că m-ai m-ai, pe m-ai, g-ai.
m-ai te p-ai că m-ai m-ai, pe m-ai, g-ai.
m-ai te p-ai că m-ai m-ai, pe m-ai, g-ai.

Începutul schiței *O vânătoare de vulpe în Campania română*.
Numele autorului e scris deasupra de Mihail [Dragomirescu]

Era o tăcere dureroasă, neagră și amețitoare, cum,
mai cu seamă, se întâmplă copiilor cari dorm fără
lumină, când se deșteaptă noaptea. Numai când și
când zgomotele bizare ale singurătății sau nechezarea
5 depărtată a vreunui cal tăiau într-o fișie lungă de
repercutație greoaia tăcere a nopții.

Deodată Pagat se opri, sforăind. După nesuferitul
miros de cadavru ce se simțea, căpitanul crezu că
ajunsese la harap. Deschise, fără a discălica, fundul
10 felinarului său și plimbă lumina primprejur. În
adevăr, la câțiva pași de dînsu, cadavru harapului era
lungit la pămînt. Trebuia neapărat să discalice...

Niciodată însă nu-i venise mai la-ndămină pe cal
decît acum, și prin simplul fapt al discălicării i se
15 părea că se desparte de Pagat, ca să nu se mai întâl-
nească cu el. Nu că îi era frică... Un mort e un mort,
fie el turc sau tătar, — dar calul se putea speria și
putea fugi înapoi... La această idee, un fior de gheață
20 îi trecu pe șira spinării; dar se vede că tocmai din cau-
za aceasta, prin reacțiune, se dete numaidecît jos,
luă amîndouă frîile pe mînă și mîngîie capul calului,
frecîndu-l puțin între ochi, ca să-i îndepărteze oare-
cum neliniștea, ce se simțea că-l stăpînea și pe el;
25 apoi, fără a zice nici o vorbă, făcu încă doi pași și
deschise iar clapa felinarului.

Harapul era acolo, întins pe nisipul umblat, cu
fața în sus, buzat, cu ochii deschiși pe obrazul lui
searbăd și negru, cu gura căscată, îmbrăcat într-o tu-
nică ruptă: o adevărată mumie, cu singura deosebire
30 că mirosea groaznic.

Bogdan, inconștient, își apucase calul de zăbală și
se uita țintă la chipul harapului, ai cărui ochi albi și
opaci păreau că-l fixaseră acolo... Voi să-și tragă calul
mai aproape, dar Pagat nu vroi să mai înainteze. Atunci,
35 cu un fel de hotărîre de om prins de friguri, puse fel-
inarul jos, cu lumina spre chipul cadavruului, scoase un
briceag și vroi să apuce un nasture de la tunică, spre
a-l tăia. Negreșit, trebui să-l miște nițel.

Atunci un gemăt adînc de gîtlej, urmat de un fel
40 de hîrîială sălbatecă ieși din pieptul cadavruului... sau
cel puțin i se păru lui Bogdan. El îngheță pe loc, cu

mîna întinsă spre nasture, cu ochii încremeniți pe ochii cadavrului, cu un rece fior prin păr. Inima îi bătu cu atîta putere că mai multe secunde după aceea nu putea respira. Cînd se dezmetici pușin, cea dintîi
5 scînteie de gînd fu să saie pe cal. Era un lucru așa de natural să fugă, încît, înainte de a-și da seama de realitatea lucrurilor, se pomeni cu piciorul în scară, gata să încalece. Friul însă, care era scos de pe gîtul lui Pagat și trecut tot pe brațul căpitanului, îi tremură
10 oarecum din suprafața falsă a gîndurilor și-l mai apropie de real. Scoase piciorul din scară și stete vreo cîteva secunde nemișcat, ascultînd... Nu se auzea și nu se simțea decît imensa pace a nopții, tăbărită pe văile pămîntului. Atunci scoase binișor dintr-un cobur
15 un revolver, și făcînd doi pași, deschise iar clapa felinarului și iar își pironi privirea pe fața mortului, spionînd parcă obrazul acela hîd și putred, să vadă dacă nu care cumva mișcă. Îi trecu prin cap să-și descarce revolverul în el, ca să se asigure și mai bine, —
20 dar se temu să nu deștepte luarea-aminte a turcilor. Și ar fi fost și de prisos. Un om viu poate trăi șapte zile în stare de catalepsie, dar nu miroase a stîrv... Era mort... desigur. Dar atunci cine gemuse? Căci gemuse cineva. Asta iar era grozav de sigur...

Ținîndu-se strîns de friul calului, dete una cu piciorul în pieptul harapului, pe cînd cu ochii se uită țintă la obrazul lui. Nici o mișcare alta, decît o tremurare
25 generală a trupului, din cauza loviturii... Atunci se lăsă binișor jos, apucă un nasture și începu a scrijila cu briceagu stofa din tunică, care, putredă, se rupea singură. Atîta concentrare era în această faptă și atît de greu îl apăsa gîndul mortului, încît, cînd Pagat răsufală ceva mai tare, sforăind din nări, căpitanul sări în sus de spaimă și un fel de durere fizică simți
30 în tîmple, care-l strîngea pe dinafară, ca și cum ar fi fost cercuit; deși avea friul calului în mînă, îl uitase că era acoloa. Bătaia de inimă fusese atît de tare, încît, pe cînd rupea ultima bucățică din tunica harapului, simți o picătură pe mînă: îi curgea sînge din nas...
40 Se șterse cum putu și apoi trecu friul lui Pagat pe gît, închise lampa și încălică.

Un om, care visînd, cu acea extraordinară putere de real pe care o au unele visuri, că se prăvălește într-o
ripă fără fund, se deșteaptă deodată și se simte în
5 patul său, sigur, cu ușa încuiată și viu, nevătămat, — nu încearcă o mai mare ușurare sufletească decît încercă căpitanul, cînd, cu amîndouă picioarele în scări, bine țintuit pe Pagat, se simți la adăpost de orce primejdie. Odată pe cal, cea dintîi mișcare, aproape
10 reflexă, fu să-și strîngă pulpele, să-și plece bustul înainte și să rostească acea silabă fluierată, cu care-i făcea semn să fugă. Pagat nu aștepta decît asta și se întinse cu burta la pămînt, tăind spațiul ca un vultur puternic. Dar după cîteva minute stăpînul său îl
15 simți, că se mișca mai din greu, răsufila mai adînc și fugea cu sărituri: urca la deal. Și nu-i fu milă ca altădată de cal; nu stete de loc, pînă nu întîlni prima sentinelă din avantposturi, care-l sili să se oprească, dar al cărui glas viu îl liniști, potolindu-i oarecum nervii iritați.

20 Și cînd fu la adăpost de primejdie, cînd simțimîntul conservării personale lăsă loc și altor simțimînte, mai impersonale și mai demne, fără voie opri pe Pagat deodată, ca și cum ar fi voit să mai stea cîtva timp aproape de locul de groază și îi fu rușine de sine însuși.
25 Un fel de analiză asupra lui începu, cît merse de-a lungul sentinelelor și gîndea în sine, doar cît nu vorbea: „Va să zică mi-a fost frică... Și cu toate astea simț că nu mi-e frică... De cîte ori nu m-am dus în gura morții cu liniște... Am avut atîtea dueluri... și serioase.
30 Mîine să-mi dea poruncă să merg la asalt, merg, fiindcă voi să merg... Și cum să-mi fie frică, de vreme ce știam că e mort și nu putea să-mi facă nimic? Și totuși...” Aci își trecu mîna pe fruntea asudată, fiindcă în auzul lui răsună deodată, ca un ecou, gemetul mortului.
35

„Ce dracu... se vede că sunt nebun... Dar așa de bine am auzit !...”

Și cu gîndurile acestea se strecură printre sentinele pînă în tabără.

40 Negreșit că omului acestuia nu-i era frică, așa cum în general se înțelege frica, ca ideea unui lucru ame-

niințător, care ar apăsa sentimentul de sine. Ești vînător de urși; ursul, sculat în două picioare, e groaznic; dar ai omorît mai mulți și ai o carabină foarte sigură. E pericol și dacă îl înfrunți ai curagiu. Totul e prevăzut mai denainte și nimic nou și subit nu vine în conștiință să turbure echilibrul ideilor. Dar dacă, fiind vînător de urși, întâlnești ursu în cale, te oprești ca întotdeauna, îl iei la ochi, tragi... și nu ia foc carabina... nu este așa că impresia aceasta nouă, căzînd pe conștiința actuală, turbură atît de adînc echilibrul, încît nici una din idei nu se poate ridica la limpeziciune preponderantă?... Starea aceasta este absolut comună tuturor muritorilor și în acea minută de neclaritate, în care *Eul* este de-a dreptul amenințat și fără apărare, *la toți oamenii le e frică*. Întru aceasta așa-numita *prezență de spirit* a unora stă tocmai în puterea extraordinară ce o capătă una din complexul turburat al ideilor, care poruncește, și întreg organismul ascultă.

Căpitanul văzuse, mai mult sau mai puțin, totul, și deși impresiile directe de la lucruri erau mai puternice decît impresiile lor intuitive, ajunsese pînă la harap, fără nimic extraordinar. Cînd însă (fie că auzise exact, fie că, printr-o reproducere liberă, i se păruse) harapul gemu, turburarea de mai sus se produse, și-i fu frică, frică adevărată.

Și mai departe, pe cînd se apropia de lagăr, i se păru că cerul se aprinde. Luna răsărea dintr-un noian de întunec, roșie ca și cum ar fi fost o bucată de fier scoasă din foc și ținută în coasta orizontului.

— Stai!... rostea cîte-o caraulă, din cînd în cînd.

— *Grivița noastră*, răspundea căpitanul pe gînduri.

Astfel ajunse în lagăr, unde nu-l mai aștepta decît ordonanța sa, Mitrea.

— Pace, Mitreo?...

— Pace, d-le căpitan.

— Ce mai hala bala pe la voi? S-a culcat generalul?

— S-a culcat.

— Mîine să mă lași să dorm mai mult — se-nțelege, dacă n-o veni vreo veste nouă. A mai sosit vreun transport de provianturi?

— Dară, au sosit niște boi pentru scaun. Tot ar fi cum ar fi, dar nu prea e pline... Și luna asta tot a cobe cată.

— De ce? întrebă căpitanul cu mirare.

— Apoi s-a aprins ca un jeratic... Pesemne s-a mîniat Dumnezeu pe noi și ne trimite semn de pierzare.

Și aceasta era o frică, sub o formă mai nesigură, dar era.

Căpitanul, ca cum ar fi făcut soldatul o chestie personală cu el, schimbă vorba.

— Ai înțeles? mîine să mă mai lași...

— Am înțeles, d-le căpitan.

Și se culcă, cu un fel de mulțumire ascunsă, că era în siguranță, sub cort... Dar de îndată ce adormi, călătoria aceasta începu din nou, de astă dată fantastică, exagerată, cu frica aprinsă pînă la nebunie, cu o mulțime de capete străine amestecate; o adevărată expediție de Argonauți, mai puțin curagiul lor.

Cînd se sculă a doua zi dimineața, era palid și stins, ca un jucător de cărți. Generalul C. îl luă din pat.

— Ei, Bogdane, cum ai dormit astă-noapte?

— Bine, domnule general, răspunse el cu o liniște prefăcută. M-am culcat cam tîrziu... Dar altfel am dormit bine... Cum stă d-nu colonel cu șampania? adăogă cu veselie, sărind jos din scîndura de pat pe care dormea și scoțînd din buzunarul tunicii nasturele harapului.

— Bravo!... Bravo, Bogdane! Enfoncé l'ami! Îl bem, îl bem total... striga el din ușa cortului, gata să plece. Trage-ți cizmele iute și vino la popotă. Și ieși. Dar nu se depărtase bine și se și întoarse.

— Ia ascultă, mon cher, nu l-ai fi luat de la vreun soldat de-ai noștri, să mă păcălești și pe mine?...

— Îmi pare rău, d-le general... Să-mi vedeți calu, că trebuie să fie numai spume. Și-apoi n-aveți decît să mergeți astăzi să constatați.

5 — Așa este, foarte bine, ai dreptate. Va să zică 1-am lucrat...

Generalul se bucura, ca și cum ar fi fost de la început susținătorul căpitanului... Era un om foarte de treabă acest nobil general; totdeauna de părerea celorlalți, și în caz de controversă de părerea celui mai tare sau
10 celui mai mare. Chestie de ierarhie. De astă dată însă era prea dovedit lucru, și, afară de dovadă, sticlele alea, pe care le dișerta colonelul numai în pîntecele sale, începuseră să-i dea oarecare sămînță de idei liberale, ba... chiar socialiste. Sărea într-un picior ca
15 pe vremea iuncheriei, cînd juca poloneza, cevași nr. 1, cum zicea el.

— Așa!... bravo!... Va să zică vîi.

Bogdan însă, în loc de a-i răspunde, sta rezemat, de-o măsufă într-un picior, ce-o avea acolo, cu ochii
20 tîntiți în pămînt.

— D-le general, zise el, pe cînd acela se depărta.

— Ce-i, Bogdane?

— Aș avea să vă spun ceva, zise acesta cu oarecare sfială.

25 — Te rog... Ascult cu plăcere... Ai isprăvit paralele?

— Nu... Da'ce să faci cu paralele aici?... Altceva... Și nu îndrăzne să spună.

— Da'spune, bre, nu fi copil.

— Uite, d-le general! știți... cînd m-am apropiat
30 de harap... negru, scîrbos cum era (și figura căpitanului luă o expresie de oroare) și am tras de nasture ca să-l tai, a gemut harapu, d-le general, zise el apăsător, vîrîndu-se în sufletu lui.

35 Acesta se trase puțin înapoi și se uită serios la Bogdan. După aceea pufni deodată de rîs.

— Frica, săraca!...

— D-le general, protestă căpitanul, sunt om în toate mințile, credeți-mă, pe onoarea mea, că a gemut.

Generalul se uită la el cu mirare.

40 — Afară dacă n-oi fi înnebunit...

— Ce, bre, ești copil? zise generalul, mișcat și el.

— Dacă vă spun că 1-am auzit cu urechile mele!

— Ei, cum o să geamă un mort, bre române?

— De... cum, necum, asta-i... a gemut.

5 — Mare comedie, zise generalul pe gînduri. Îmbra-
că-te și vino; om mai hotărî acolo ceva.

— D-le general, cred că nu e nevoie să mai știe și alții...

— Bine, frate, bine.

10 Și se duse generalul cam nemulțumit. Încercarea aceasta trebuia s-o facă și el, și... orșicît... un harap mort care geme nu prea-i lucru curat.

În urma lui, căpitanul, în loc să-și tragă cizmele, se așeză din nou pe pat, cu coatele pe genuchi și cu capul în mîni. Generalul, cu îndoielele lui, întărea credința ce o avea și el, anume, că un mort nu poate
15 să geamă. Dar gemuse... Auzul lui păstra încă acea impresie de zgomot surd și zbîrnîitor, ce ieșea din gura deschisă a harapului. Și atunci se lungi în pat și-și astupă urechile cu amîndouă mîinile, ca să nu
20 mai audă... Dar astfel auzea și mai bine; ba, mai mult, cînd rămînea ca reprezentațiunea să se facă curat numai în minte, ea venea însoțită de întreaga scenă și acum auzea și și vedea. Un nerv iritat deștepta un altul, și tortura se mărea.

25 Sări numaidecît din pat, își trase cizmele și ieși. Un început de idee fixă încolțea în mintea lui: să speriasse și din sperietură putea să-înebunească.

Se duse la popotă, unde găsi atît pe general, cît și pe cei doi colonei, cît și alți militari. Toată lumea
30 aflase acum de prinsoare, dar nimeni nu arăta pe față o prea mare veselie de paguba ce trebuia să sufere colonelul A., pentru a nu-l supăra pe acesta, și pentru a fi la nivelul seriozității generalului, care părea foarte preocupat.

35 Colonelul, care cu nici un preț nu vrea să se dea învins, ceruse ca numaidecît să meargă să controleze tunică harapului, și să și dase poruncă să puie șelele pe cinci cai. În adevăr, după ce luă cîte un rachiu, încălecară: generalul, cei doi colonei de la cărți,
40 căpitanul și un soldat. Se coborîră pe albia pîrîului

celui sec și o luară binișor la deal, îmbrăcați cîteșicinci în haine de soldați.

5 Căpitanul Bogdan vedea acum aievea coasta dealului, pe care se coborîse. Era o zi noroasă, de sfîrșit de august³, liniștită, pustie, care cădea foarte potrivit pe malurile acelea golașe și sure. Impresiile lui de acum semănau cu ale unui om care a văzut arzînd noaptea o casă și a doua zi, ziua, vine să vadă mîna de cenușe ce rămîne...

10 Noaptea toate sunt de foc...

zice așa de frumos o *gîndire*. Ce simțise el cu 12 oare mai-nainte, era copilăresc și totdeodată teribil. Ceea ce vedea acum era numai trist.

15 În sfîrșit, după cîtva timp, ajunseră la harap. Toată lumea avea aerul serios și de glume nici nu se pomenea. Toți discălicară și după ce se convinseră că malul îi ascundea vederii turcilor, se apropiară de cadavru. Era tot hîd și dezgustător, dar generalul, ca un suprem arbitru, luă petecul de postav, se lăsă pe un genunchi, 20 îl fixă pe ruptura de la tunică harapului, dar, cînd să-l apese pușin, deodată îl văzură ceilalți, sculîndu-se drept în picioare, galben, cu ochii țintă pe figura harapului.

25 Trecură vreo cîteva secunde, în cari nimeni nu clipi, sorbind cu ochii mișcările de pe fața generalului. Acesta, din galben și sălbatec ce se făcuse, se îmblînzi deodată.

— Bată-te, Bogdane, să te bată!... harapu tău e o comedie întreagă... a gemut și cu mine, dar vin de vezi 30 cauza: uite, o afurisită de muscă bătrînă, care s-a statornicit în gura lui și, de cîte ori îl miști, ea zboară și zbîrnie... Bată-te de om, mai mare spaima! Apoi cătră colonel:

— Ei, te mai îndoiești?

35 Acesta plecase deja să încalece și cîtecinci, din nou o luară înapoi, ceva mai vorbăreți...

Căpitanul, ajuns în lagăr și descălicînd de pe cal, ca să intre în cort, zise pentru sine, dar destul de tare, ca să-l audă și Mitrea:

40 — Orcum, tot e bine să nu se laude omu prea mult...

FURFANȚO TREI NUVELE

(1911)

FURFANȚO

Cine a trecut prin Tîrgoviște, și nu s-a oprit la „Hotel Patria”? Cine s-a oprit la „Hotel Patria”, și n-a cunoscut pe „domnu Mitu”? În fine, cine a cunoscut pe domnu Mitu și l-a uitat?

5 Probabil, nimeni.

Domnu Mitu trăia din străbunii săi la hotel Patria, fără să știe ce nume de „*fameliie*” avea, decît „d-nu Mitu de la hotel Patria”. Nevoia unui nume patronimic n-o simțise niciodată. Cîtă vreme „Hotelul Patria”
10 era pe temeliile sale, ce să mai umble omul după nume!

— Mă rog, *pardon*, avem onoare cu d-nu Mitu?...

— De la „Hotel Patria”...

— Stă scris pe cartea domniei-voastre de alegător?...

15 — Da' vezi bine: d-nu Mitu... Et *ecetera*, et *ecetera*.

Îl plictisea pe om să-l tot descoasă lumea asupra numelui. De aceea, cînd împrejurările solemne ale vieții îl sileau să-și spună singur numele, adoptase această prescurtare latinească: *et ecetera*, *et ecetera*.

20 Cine știe prin ce taine etimologice schimonosise d-nu Mitu pe răbdătorul *et coetera* și îl făcuse *et ecetera*!...

Dar altminteri ce om cumsecade!...

Pururi slinos, cu o cămașă al cărui guler era o poemă de boțituri, cu legătura la ceafă, — izbutea
25 totuși să aibă un aer aproape serios, cînd vorbea cu clienții săi din *Restaurant*, și, desigur, *prea serios*, cînd da cîte o raită pe la tejgheaua din cîrciumă.

Căci, din nenorocire, „Hotel Patria“ se sfîrșea la colț printr-o cîrciumă...

Nu puțin sînge rău îi făcea lui d-nu Mitu blestemata asta de cîrciumă, în care chiolhanurile se țineau lanț. Da' ce să-i faci? Parcă era vina lui dacă cele două pogoane de la Mănăstirea Dealului dau rod prea mult?

Adesea vorbea cu coana Tinca, nevastă-sa!

— Ei, ce să-i faci vinului, soro?... Parcă eu nu știu ce se cuvine unui otel?... Ici *Restaurant*, unde-ți vine tribunalul, și dincolo cîrciumă, de se-mbată lumea... Nu merge. Da' ce-i faci vinului?

Și unde arunca ochii, de la dreapta spre stînga, d-nu Mitu, și rămînea cu gîtul dezgărdinat din guler spre coana Tinca, de simțea bine că a răpus-o din argumente:

— Da' de-or mai veni și alegerile?

— E vai de noi.

— Unde pui pe Ghica?

— În odaia lui.

— În care odaie? Odaia lui n-ai dat-o fetei, ca să nu mai audă zgomotul din cîrciumă?

— Bine zici. În odaia lui conu Pană Ollănescu. Pe conu Pană în odaia lui conu Tachi Gianni; pe conu Tachi în odaia lui Brătianu...

— Ei, și pe conu Brătianu?...

— Bine zici... Ba nici de fel: pe Brătianu în odaia lui conu Iancu Ciuflea.

— Ei, și pe conu Iancu?...

— Asta-i rău.

Și rămînea pe gînduri. Apoi se-ntorcea deodată spre nevastă-sa:

— Să știi că dau afară pe *talian*!

Nevastă-sa clătina din cap. El se uita țintă la dînsa:

— Tinco! vorba mea e vorbă.

Coana Tinca părea cam sceptică:

— Iar te legi de om. Dacă nu vrei să-l ții, închide cîrciuma... Și nici un rău n-ai face, și pentru fata aia...

D-nu Mitu se supăra:

— Uite, domle, capul de muiere!... Ce să fac vinului, mă femeie?... Că boierii vin la 4 ani o dată, cînd

sunt alegeri, iar noi culegem via în toți anii. *Furfanțo* să trăiască! et ecetera, et ecetera.

Coana Tinca începea a rîde.

•

5 Furfanțo acesta era o halima întreagă.

Mai prin luna lui mai, se pripășise un italian, al cărui nume creștinesc părea a fi fost Alfonso Fortunato.

Fortunato și nu prea.

10 Meșteșugul lui era de a ascuți cuțite. De unde o fi fost, Dumnezeu știa. D-nu Mitu zicea că-i cunoaște *genealogia* numai de la Titu încoace:

— Pîn' la Titu, a venit, cu trenu: de la Titu la Tîrgoviște, cu picioarele.

Asta era, pentru domnia-sa, genealogie.

15 Alfonso Fortunato părea de altfel om cumsecade, — cînd nu era beat. Ieșea cu cărucioara lui de la 5 dimineța și se ducea drept la Ialomița. Aci se scâldea în fugă, apoi o pornea prin oraș, strigînd cît îi lua gura: „Arrotino Coltellinaro“. Lumea, de pe vorbe nu prea-l înțelegea; dar îl înțelegea după cărucior.

20 Cu pălăria calabreză pe o ureche, cu mustățile ștren-gărești, cu mînicele răsfrînte la deal și carimbii cio-botelor la vale, — era bărbat în toată puterea. Pe cînd da cuțitele la tocilă, stau fetele din casă lîngă el cu plăcere. El lucra repede și bine:

— Pronto, draguța.

— Ia mai stai, domnule, că am și niște foarfeci.

— Muine, draguța.

Și o pornea înainte: „Arrotino Coltellinaro“.

30 Cînd ajungea soarele la nămieș, iar se întorcea la Ialomița, iar se scâldea, apoi își aduna o mină de susai și o pornea spre han. Aci își ducea căruciorul în șopron, scotea din lădiță un căuș de lemn, își lua susaiul și intra în cîrciumă să mănînce. Curăța salata, o arunca în căuș, turna peste dînsa o solniță de sare și alta de piper, apoi un pahar de untdelemn; cerea o piine proas-pătă și un clondir de vin, și dă Doamne bine. După ce mîncia, se culca și dormea pînă spre seară.

40 Seara era chefu cel mare. Cînta, bată-l vina lui de liftă, de aduna lumea pe sub ferestre. Cînd era jalnic,

se oprea coana Tinca din cusut, oftînd din fundul plămînilor:

— Ptiu, bată-te potca de om!

— Operă goală, Tinco, zicea d-nu Mitu.

5 — Operă! Că dumneata ai auzit cum cîntă la operă!...

— Zău, Tinco: *Traviata*, *Lausie*¹ et ecetera et ecetera.

Și se prăpădea de rîs d-nu Mitu.

10 — D-apoi să-l auzi cînd face ca la *orfeastră*!...

În adevăr, cînd făcea ca la *orfeastră*, era comedie goală. Avea un ciob de chitară, cu care ținea hangul năzdrăvăniilor ce scotea din gîtlej: gîlgîia ca trombonul, picura ca flautul, fluiera ca picolina, bombardă ca toba, sfîrșind fiecare frază cu cite un „zum-zum” de bilci.

— Bravo ai noștri! striga d-nu Mitu din curte.

Într-o sîmbătă seara, pe cînd bătrînul încheia socotelile săptămîinei, în restaurant, se deschise ușa ce da spre curte și intra la el italianul.

20 — Con permesso?

D-nu Mitu, care știa vreo patru boabe rusești, vreo trei turcești și tot atîtea grecești, credea că știe și italienește, „că doar seamănă aîdoma cu româneasca noastră”:

25 — Da' cum nu: chiar *vi prego*...

Italianul, cam jenat, rămăsese în picioare, cu pălăria în mîină și ochii în pămînt:

— D-nu Mito, me rog de iertare, io doresti due parole spune la d-nu Mito.

30 — Da' cum nu, frate... *Iuz surmeghè. Eimeta ita-loi... Prego*...

Italianul se uita acum lung la bătrîn. Puținul ce-l știa el românește i se părea și mai puțin, față cu pozna asta de limbă a hangului.

35 — D-nu Mito, mi raccomando...

— Da' ce să te mai recomanzi, neiculiță, doar ne cunoaștem!...

Italianul luă un scaun și șezu:

40 — Mi raccomando a lei... Io me simt che me prinde o bola...

D-nu Mitu se uită pe deasupra ochelarilor.

— Da' de ce suferi, rogu-te?...

— Io nu suferi de nimico, ma mi apuca hachitza.

— Ce face?

5 — Mi apuca aiți la gutlez, se mi strindze, se mi strindze, che divento matto, per Bacco!...

D-nu Mitu se sculase în picioare, cătînd spre ușe.

— Să trimetem la doctor...

10 — Ma che doctoru, frate!... Eu vream să vorbim amendo: me prinde hachitza de la beție...

— Ei, bată-te de om! zise d-nu Mitu, revenindu-și în fire. Iar bine că ți-e boala cu leac...

Italianul zîmbea și el, dar cam fără curaj:

15 — D-nu Mito, amu due, trei perale... mi raccomando a lei...

Și zicînd astfel, scoase o pungă de pînză, plină cu argint, și o întinse hangului.

— Ce să fac cu ea, dragă Furfanțo?

20 — Să le pastredzi. A ma, d-nu Mito, sa nu me dai un franco, domani, quando mi viene la hachitza...

— Las' pe mine.

— Se las se mi bevo il guadambio di giornata.

— Pechi, pechi.

25 Nu prea înțelegea d-nu Mitu vorbele din urmă, și de aceea răspunse pe limbă străină. Atîta știa că Furfanțo îi dase punga cu bani.

Se duse sus la nevastă-sa:

— Tinco, nu știi una nouă... Mîine l-apucă hachitele pe Furfanțo.

30 Coana Tinca era dusă pe gînduri, tot cusînd. Se uită la el lung.

— Ce, nu ți-e bine, omule?

35 — Pre legea mea, Tinco. Și eu bănuiesc că l-a apucat de astă-seară: se tot recomandează la mine, parcă nu l-aș cunoaște.

— Caută-ți de treabă. Cine știe ce-o fi zicînd el...

— Ei, asta-i! Parcă eu nu înțeleg talienește! „Mi recomando, mi recomando”. Eu zic: „Pechi, frate, că ne cunoaștem”. Iar el, ca haiducii: „Ale, ale!”

40 Coana Tinca n-avea chef de vorbă. D-nu Mitu rămase cam încurcat cu punga italianului în buzunar. Se mai

învîrți primprejurul nevestei, fără succes la glume, iar în cele din urmă se duse să se culce.

A doua zi, duminică, fu zi mare la „Hotel Patria“.

Pe la vremea namiezului, italianul se întoarse de la gîrlă, ca întotdeauna, vesel și hazliu, cu susaiul în căuș, și intră în cîrciumă cîntînd o blestemăție de cîntec, în care refrenul era o codcodăceală sălbatecă, de gîndeai că toate găinile universului s-au ouat în hanul d-lui Mitu. În cîrciumă se aflau trei bieți țigani, hămesiți, ca vai de ei, cu vioarele pe sub antieriu: banda lui Hagiul!

Italianul porunci țuică (din care mai băuse pe drum):

— Caro Ionic, se mai dai *ciuica*, la mine și la dimnealor, che sunt bravi artisti, zise, arătînd spre țigani.

Apoi își aruncă pălăria tocmai în perețele celălalt, drept în cui, și ceru să vie d-nu Mitu la fața locului. Hagiul sosi, pe cînd italianul ciocnea cu țiganii. Furfanțo era deja teriachiu bine.

— Caro Ionic, un *ciuica* per il padron Mito.

— Să trăiești, coane talianule! zise țiganul, dînd sticluta peste cap.

— Evviva!! urlă italianul, gîlgîind țuica. Caro padron Mito, ecco qua...

Și scoase din buzunarele bluzei sale un pumn de gologani și de ducpi, pe care-i socoti și-i dete lui d-nu Mitu:

— Questi mi li bevo tutti; ma non un soldo di piu. Ha capito?

— Pechi, pechi, zise d-nu Mitu, închizînd dintr-un ochi.

Țiganii veniră și se așezară în jurul italianului, care începuse să-și pregătească salata.

— Caro Ionic, portate del vino per i signori...

Ionică aduse un clondir la 4 pahare. Italianul se uită pe furis la hagiul, parcă așa probă de om nu mai văzuse el. Era, în adevăr, hagiul, o rugină de țigan, rămas ca de pe vremea lui Laiotă-vodă², lung, dihaiat, gol pușcă, îmbrăcat cu pielea în antieriu, cu picioarele goale în iminei, cu o șleapcă rusească aninată pe ceafă

și cu o scripcă la subsuoară. Ceilalți doi artiști, cam pe-acolea și ei.

Hagiul scoase vioara din basma. Italianul umplu paharele.

— M-aș ruga de-o fărîmă de udatură, zise hagiul. Italianul nu înțelegea:

— Cosa dice?

— O crestatura de pastramă, mînca-ți-aș ochii.

Italianul se uita spre d-nu Mitu:

— Che cosa? Vrei muncare?...

D-nu Mitu se făcu a traduce:

— Pechi, pechi, una crestatura de pastrama...

— Ma che pastrano... Fa caldo, frate.

— Pastramă, signore! strigă d-nu Mitu.

— Basta!... urlă italianul, dînd cu pumnul în masă.

Țiganii suflară paharele și începură a cînta. De la primele acorduri, Furfanțo muie capul pe-o parte și scrișni din dinți:

— Come stônano queste bestie! Basta!!

Țiganii îi trăgeau înainte. Italianul dete dușcă două pahare unul după altul; apoi răgi din nou la ei:

— Basta, per dio!!

D-nu Mitu, care asista de la teighea, interveni:

— Mai schimbați și voi... Zi ceva de inimă albastră, hagiule.

Țiganul se sculă în picioare și-ncepu să cînte din gură:

Arză-ți rochia pe poale

De trei palme rotocoale...

Bătrîn și hămesit cum era, de-abia clămpănea vreo trei note. De aceea, o răzbea din oftături:

Of, of, of, Keramo, of,

Arză-ți rochia pe tine

Cum arde inima-n mine...

Cînd se mai porni iar pe oftat, italianul începu să urle ca un cîine:

— Auuuu! au, au, au.

Totuși, văzînd că nu biruie pe țigan, întinse brațul și mătură de pe masă clondirul cu toate paharele, care se făcură țandări pe jos. Apoi sări drept în picioare:

— Basta! Basta! De trei orele basta! Managgia la miseria!...

Hagiul bolbocase ochii și se retrăsese pe o laviță, înjurînd:

5 — Ho, afurisitule! Parc-a intrat mama dracului în el...

D-nu Mitu, la vederea paharelor sfărîmate, se turbură:

10 — Bine, amice, zise el, cu capul pe un umăr, așa ne-a fost vorba?

— D-nu Mito, eu platesco. Se me dai altro vino.

Ionică aduse alt clondir, cu alte pahare. Italianul își sfîrși de mîncat salata, bău untdelemnul din căuș, dete drumul la un nasture de la haină și se așternu pe vin.

15 — Si sta bene in questo paese... Evviva la Romania, d-nu Mito!...

Bătrînul, sentimental și romantic din fire, nu putea rezista vorbelor italienești.

20 — Ei vivat la bella Italia, frate!

Pe cînd italianul da dușcă paharul cu vin, d-nu Mitu numai gusta din al său.

— Traditore!... urlă italianul, punînd mîna pe hangiu.

25 — Lasă-mă, omule, că n-am mîncat.

— Giu il vino, traditore.

— Moașă-ta gîta, zise d-nu Mitu, înghițînd paharul pînă-n fund.

Italianul se întoarse din nou spre țigani:

30 — Vieni qua, maestro.

Hagiul se strînsese la piept și veni. Italianul îi luă vioara din mînă, vrînd să se acompanieze singur: dar scripca țiganului era într-un așa hal de neacordare, încît nu putea să scoată două note omenești.

35 — Ti piglii un accidente! come fai a suonare con questo fesso?

Și se puse să acordeze vioara. Dar, la cea dintîi învîrtitură a cheii de *mi*, coarda plesni:

— Accidente! strigă italianul.

40 La coarda de *la* se rupse cheia.

— Bene!

La nota *re*, pocni coarda.

— Crepi!

La nota *sol*, bețivul își pierdu răbdarea și pocni pe hagiul cu vioara în cap.

5 Ce se urmă, ușor se poate înțelege: vioara pe sub scaune; țiganii, furioși, vrînd să ducă pe italian la procuror; d-nu Mitu căutînd să-i împace și să gonească lumea de la ușe. Numai Furfanțo era liniștit:

— Evviva la Romania!

10 Și, fără a se turbura de loc, se duse la cobzar, care zbiera ca un măgar; îi luă cobza de sub braț cu de-a sila; apoi, îi puse mîna în ceafă, și cînd îl repezi o dată pe ușe, rezemă țiganul tocmai în mijlocul uliței. Lumea se prăpădea de rîs.

15 Italianul veni la loc, țângăni cobza de vreo cîteva ori și se puse să cînte. Era, ca totdeauna, o comedie întreagă: știa tot felul de bazaconii, în toate dialectele. De astă dată cînta în nepoletană:

La pacchianella mia

Me vene a fà la spia.

E drunghe-drunghe-drunghe,

Chesta morì me fà.

Durmenno me trovava,

Lu core s'arrubbava

25 E drunghe-drunghe-drunghe

Non pozzo chiu campà.

Lumea, pe la ușe, se grămădise ca la panoramă.

30 D-nu Mitu făcea pe supăratul; dar la repețirea lui *drunghe-drunghe-drunghe* dete cu tifla spre italian, bufnînd de rîs. Se duse către un vecin de la ușe, căruia îi explică, cu ochii închiși, ca în momente grele:

— E diavol la opere. Păcat că-i rău la beție...

— Da' ce-o fi spunînd?...

35 — Ei, știi: „dîngă-dîngă-dunghete“, et ecetera et ecetera.

Vecinul păru foarte mulțumit de explicare.

În mijlocul veseliei tuturor, se ivi la ușe un comisar, iar cît colea țiganii, bocîndu-se:

— Iacătă-l hăsta este, măria-ta, hăsta mi-a dogit capu și mi-a spart vioara...

Comisarul se încurca în sabie, țațoș lucru mare:

— Hai la secție, domle!

5 Italianul îi trăgea: „E drunghe-drunghe-drunghe”.

— N-auzi, domle!...

El n-auzea de loc, și se schimonosea către reprezentantul autorității, cu cea mai desăvârșită lipsă de respect:

10 Peché si tanto cara
E poi si tanto amara
E drunghe-drunghe-drunghe...

Comisarul, furios, se întoarse spre ușe:

— Sergent, umflă-l!

15 Un sergent înaintă în cârciumă, și dete să puie mîna pe italian; cînd însă se sculă lifta în picioare și se strîmbă o dată la dînsul, bietul sergent se făcu mititel. Atunci, comisarul, galben de mînie, se repezi la el; d-nul ipistat căpătă și d-lui curaj, și astfel săriră amîndoi de gîtul italianului. El însă nu făcu nimic, ci numai se scutură, învîrtindu-se o dată roata împrejur: d-l comisar ajunsese în gîrliciul beciului, iar d-l ipistat sub o laviță.

Se-ngroșa gluma!

25 D-nu Mitu vru să profite de momentul de încurcătură și să facă pe italian nevăzut:

— Caro Furfanțo, voi siete beat mort: ia s-o ștergem.

Italianul da cu pumnul în masă:

— Niente!...

30 După cîteva minute, toată poliția era de față. D-nul șef al poliției, Guță Panaitescu, zis și Guță Porcul, opera în persoană; patru sergenți fioroși se aruncară asupra italianului, zbierînd, și-l legară cobză. Furfanțo nu făcu nici o opunere, ci numai, cînd fu gata, se plecă binișor cu gura pînă la un pahar, îl apucă cu dinții și-l bău pînă-n fund; apoi îl aruncă așa de bine, cu capul, că paharul șterpeli nasul d-lui șef, învinețindu-l.

35 Saltanatul ieși din cârciumă și se-ndreptă pe ulița mare, spre poliție. Acolo avea să-și dea seama Furfanțo de toate păcatele.

D-nu Mitu, necăjit de scandal și rănit în sufletul său romantic de batjocora ce se aducea limbei italiene, în persoana lui Furfanțo, se ținea după lume.

8 La o cotitură a uliței, procesiunea se-ntîlni cu un domn, care părea a fi un om cu greutate în oraș, deoarece toți îl salutară. Domnul acesta părea foarte mirat de ferecătura italianului. El se opri și făcu semn cu degetul către hangiu.

— Ce-i asta, Mitule?

10 — De, coane Nanule... Eu nu le spui...

— Domnule polițai!

Polițaiul se apropie de el și începu a-i vorbi pe șopăile, dar cu un vădit respect, — fiindcă era președintele Tribunalului.

15 — Fugi, domnule, cu comediile dumitale! Auzi, să legi cobză pe un om, fiindcă s-a îmbătat!... Da' ce, trăim în Patagonia?...

20 Gardiștii toți, care simțeau că nu prea e lucru cinstit să atentezi la dreptul de a se îmbăta al cetățenilor, dezlegară într-o clipă brațele italianului și-i deteră drumul. D-l Mitu se substitui frînghiilor, apucînd pe Furfanțo de mijloc, și-l întoarse la han.

25 Președintele făcu haz de slăbiciunea d-lui Mitu pentru italianul lui, și mai cu seamă de numele ce-i dăduse:

— Țista ți-e Furfanțo, Mitule?

— Țista, coane Nanule.

— Să-ți trăiască.

*

30 Era acum marți. De duminică pînă marți italianul nu mai dase semne de viață.

— Doarme, sireacul, zicea d-l Mitu, să iasă hachița beției din el.

Zicea el așa, într-o glumă, dar, în fond, era preocupat.

35 — Ce lighioane sunt astea, frate: se culcă duminecă și se scoală miercuri.

Și tot dă cîte o raită pe la ușa bețivului.

Dar soarele de vară bătea în geamlîcul hotelului cu atîta putere, încît nu era chip să stea cineva mai multă

vreme prin coridor, cu toate rogojinile ce acopereau ferestrele. D-nu Mitu se dusesese să se culce după prînz în odaia lui conu Pană Ollănescu, iar coana Tinca, în a lui Brătianu, care, amîndouă, dau spre răsărit, adică spre umbră. Numai Sisilica, fata dumnealor, rămăsese deșteaptă în odaia de pe gang.

Sisilica era o alintătură părintească, că altfel fata se chema Cecilia. Ce-i drept, și *Cecilia* nu era vreun nume creștinesc; dar ce-i faci românului romanțios!... Așa i se potrivise lui să-și boteze fata, și așa o botezase.

Iar Sisilica era făcută de natură ca o ramură fragedă: încotro o dai, într-acolo se pleca. Veselă, harnică, fără mofturi și fără gînduri ascunse, umplea casa de viață. Pentru coana Tinca — fire pozitivă și deci cam tristă — era un izvor nesecat de glume, care o făceau să rabde necazurile traiului și prostiile romantice ale bărbatului său; pentru d-nu Mitu era „fata taichi”, cu care se chibzuia la alcătuirea listei de bucate. Cînd d-nu Mitu dicta: „buden cu purea de fasole”, ea scria „caltaboși cu fasole făcăluită”. Hangiul se supăra:

— Arză-ți focul *caltaboșii*; te-ai făcut și tu tomba-teră ca și mă-ta. Zi acolo „bef ala Rîșeleu”.

Fata scria rîzînd: „tocană de vacă”.

— Iar ai spus ca la Covaci. A mă, progres!... Dar, în sfîrșit, nu-i ieșea din voie.

Sisilica, astfel alcătuită de fire, se minuna în gîndul ei, cum putea trăi pe lume un om ca Furfanțo: nici tu masă, nici tu casă, nici nevastă, nici părinți... Dar, viața asta bătută de vînturi, avea pentru ea, ca și pentru mă-sa și probabil, ca pentru toate femeile, farmecul pe care-l poartă nestatornicia bărbatilor ștengari. De aceea, pe cînd d-nu Mitu și coana Tinca dormeau, fata se necăjea cu gîndurile: ce-o fi făcînd, de nu se mai vede? Mai spre seară, i se păru că aude zgomot pe coridor. Ascultă la ușe: nimic. Ieși binișor din odaia ei și se apropie de odaia italianului. Nu se auzea nimic. Atunci își lipi ochii de broasca ușii: parcă vedea lumină... Poate se sculase. Poate că era bolnav.

Luată astfel de gînduri, nu mai auzea nimic, decît bătăile inimei — cînd deodată se simți prinsă de mijloc de două brațe puternice și arsă pe gît de o sărutare. Tipă ca în vis, fără putere; apoi, cu o încordare de voință sălbatică se smuci din brațele ce o strîngeau. Italianul rămăsese rușinat de brutalitatea lui. Fata, fără sprijinul nimănui, redobîndise stăpînirea tragică pe care o au femeile asupra bărbatilor, cînd voința și voluptatea se unesc în sufletele lor. Se uită la dînsul, semeață, și porni încet pe gang.

Italianul intră la el în odaie, umilit cît nu se mai poate. După necuviința beției, o mai făcuse pe asta...

Deodată păru a i se lumina viața. Se deșteptă din aiureala pe care i-o lăsase aburul vinului și văzu limpede că era un păcătos. Un adevărat păcătos.

Cu violența descurajării bețivilor, cînd se trezesc, el se simți pierdut. Trebuia să plece.

Să plece?...

Se răsturnă pe pat și își aduse brațele pe deasupra ochilor. Îi furnicau prin sînge fiori de o nespusă plăcere fizică. Pe sub cămașa de pînză groasă, simțise sînul fetei, și parcă-i era rușine de atîta fericire.

Se sculă, dete o raită prin odaie, imitînd cîntecul gros al pitpalacului. Apoi iar se întinse pe pat: toată viața lui fusese caraghios. Auzi, cîntec de pitpalac!...

Ce fericite îi erau brațele! Își ridică ochii spre cer și își aduse aminte, așa deodată, că era tocmai de la Como. Imaginea orașului de sub deal, apele lacului îi răsăreau acum ca dintr-o feerie. Îi venea să cînte tot lucruri de jale, și ridică o notă lungă, pînă în surdina gîndului, care-l emoționează fals, făcîndu-l să se înece ca de lacrimi. Pîrii din buze ca un broatec. Apoi iar se sculă și rămase cu mîinele rezemate de o masă:

— Per Bacco!... zise încet.

Tocmai atunci se auzi bătînd la ușe, parcă invocațiunea de mai sus s-ar fi îndreptat către d-l Mitu.

— Puftici.

D-nu Mitu intră ca Papură-vodă, deschizînd ușa de părete, glumeț lucru mare:

— Da' ce-i asta, neică? Te culci duminică și te scoli miercuri!...

Italianul zîmbea într-aiuri. Văzînd pe d-l Mitu, crezuse că vihe să-i ceară socoteală de cele întîmplate pe coridor. În fuga gîndurilor, hotărîse să îndrepteze lucrurile cu cinste, cum se și cuvine unui „galantuomo”.

— Signor Mito, io sono un galantuomo.

— Ei, ce te mai apucă! Știu că ești galantom... dar tot mi-ai dat cinstea pe rușine.

— Eu trebuie me plec din Tîrgovista.

— Pentru ce?

— Pentru țe, asa.

— Ia nu mai vorbi fleacuri, omule, și ține ici punga.

Italianul uitase de pungă. Deodată îi veni în minte scena din restaurant, cu toate rugămințile de a nu-i da bani.

— Numără, rogu-te: prietenia, prietenie, socoteala, socoteală... Da' fie, că nu ți-am dat un franc! Ai zbie-rat, ai codcodăcit, — nix!

Ochii italianului rîdeau ca de o bucurie nouă. De cîte ori nu se-mbătase el și nu-și dăduse banii pe la cîrciumari să i-i păstreze, fără să-i mai vadă! ba încă mîncase și bătaie cînd îi ceruse. Iar acum, hangiul venea el singur să i-i aducă...

Sări să ia pe Mitu de gît, dar se simți jenat. Îl scutură de mîină:

— Caro amico! Carissimo! Vi sono tanto riconos-cente!...

— Pechi, frate, și nu mă mai scutura așa de mîină.

— Sunt asa trist ca trebuie se me plec de Tîrgoviste!...

— Da' pentru ce trebuie să pleci din Tîrgoviște?

— Per il mio onore.

D-nu Mitu se uita la el lung: așa ceva începea să semene cu *Traviata*, și-i plăcea. Italianul adăogă:

— Per il mio onore, e per il mio amore.

Semăna din ce în ce mai mult cu *Traviata*. Nota romantică din sufletul hangiului vibra acum ca în pieptul Violetei.

— Scrie-i, frate, să vie... și te cunun eu.

— De unde să vie?... Este aitzî...

— Ei bravo ai noștri! Spune-mi cine este, că mă duc să ți-o cer eu...

— Ma nu trebuie se me tzeri, trebuie se me dai...

D-nu Mitu se uită lung la dînsul. Păru a înțelege, dar se făcu neamț.

— Ia ascultă, amice.

Italianul îl apucă în brațele lui puternice:

— Mă rog, d-nu Mito, nu mai bevo, numai canto, se mi fac om de traba.

Hangiul lupta să iasă din brațele italianului:

— Lasă-mă, domle...

— Me rog, d-nu Mito...

În sfîrșit, scăpă din brațele lui Furfanțo și dete buzna la ușe să iasă, — cînd se lovi piept în piept cu Sesilia. Asta i se păru prea-prea:

— Și tu, diavolițo!...

Fata se uita în pămînt, roșie, cu un pumn dus la gură, gata să facă cineștie ce nebunie. Furfanțo, radios, întindea brațele către dînsa. Era curat ca în *Traviata*.

Bietul d-nu Mitu privea lung la ei, dînd din cap:

— Va să zică așa, ha? V-ați bătut joc de mine?...

— Zău nu, tată...

— Lasă că am eu ac de cojocul d-voastră: vă trimit pe amîndoi la vie. Te fac podgorean, talianule, să bați cu chitonagu pînă n-ei mai putea, și de ți-o mai veni poftă de *zdrungăte-zdrungăte*, iacătă-mă-s!

SPRE COTEȘTI

Cînd trăsura se opri la poartă, băiatul se juca prin curte. Unchiu tuși, scrișni din dinți, și-l ciupî de păr:

— A ce miroase părul tău, mă?

Băiatul zîmbea, ținîndu-se cu mîna de tîmpla de care îl smulsese unchiu-său.

— Hai cu mine, Iancule.

— Dacă nu mă lasă mama...

— Hai, că-i zic eu să te lase.

— Dacă m-o lăsa, merg.

10 Conu Dumitrache Teodorescu era flăcău bătrîn, prin urmare fără copii, cel puțin după pravilă. În schimb, frate-său, Iorgu Teodorescu, avea unsprezece, dintre care Iancu era al șaptelea. Băiatul era drag unchiului, pentru că avea nasul strîmb ca dînsul și pentru că-i plăceau caii¹.

15 — Ia-ți o cămașă de noapte și urcă-te în trăsură.

Băiatul se repezi în odaia lui, șterpeli cămașa de sub pernă, o înfășură în *Ecoul Putnei*² — și o rezemă drept în brișcă.

20 În vremea asta se urmau tocmelile între cumnat și cumnată.

— Să nu răcească, omule.

— Tacă-ți gura, femeie: să răcească în luna lui cup-tor!

25 — Stai să-i dau o cămașe.

— Am luat-o eu, mamă, strigă copilul din trăsură.

Conu Dumitrache se urcă în brișca lui cu leagăn din care mîna singur, pe cînd vizitiul sta la spate; așeză pe copil lîngă dînsul, puse pușca între ei; chemă pe Azor lîngă vizitiu, și dete bici cailor.

5 Coana Ghioala se uită după ei, clătînd din cap și zîmbind din ochi de bucuria băiatului, dar părăindu-i rău, în fond, că pleacă atît de nepăsător.

— Tare-ți mai seamănă, lelea mea!...

10 Această jelanie a bătrînei era la adresa lui cumna-său, care nu legase niciodată două într-un tei, nu se însurase, nu avusese slujbă, nu muncise să se îmbogățească, nu jucase rol în societate, — ci trăise numai de hatîrul cailor și de gustul vînătorii.

În adevăr, conu Dumitrache Teodorescu era foarte 15 burlac și foarte nepăsător. Locuia în două odăițe joase, în fundul unei curți, de-a rînd cu grajdul, și n-avea nici slugă, nici bucătăreasă, ci numai pe Duțu vizitiul, un bețiv împărătesc, care însă căuta bine de cai. Încolo, vreo trei cîini și vreo patru cotei, puști prin 20 toate colțurile, ciubote de toate mărimile, atîrnate pînă și de clanța ușilor, și cartușe peste tot.

Dar așa cum era el, nu se milogise la nimeni, nu ceruse slujbe de la nici un guvern, într-o țară în care 25 toată lumea cere slujbă; nu umblase să se însoare cu zestre, și, ce-i drept, nici făr'de zestre, într-o țară în care toată lumea se însoară și se desparte de cîte trei, patru ori: nu muncise, dar nici nu se îmbogățise, într-o țară în care atîția pehlivani se îmbogățesc, fără să muncească. Prin urmare, negreșit, că nu era bine văzut 30 de *societate*, și deci nici de cumnată-sa, care, avînd 11 copii de căpătuit, se ruga lui Dumnezeu să nu semene nici unul cu unchiul lor.

Dar natura le potrivește cum vrea ea, și aruncase pe Iancu înspre partea unchiului.

35 Și cine poate spune ce bucurie intensă era în sufletul copilului, simțindu-se, el, pe sine, în fața cailor, cu pușca alături și cu cîinele în spate!

— Na, mîna și tu.

40 Cînd puse mîna pe hățuri adevărate, el, care pînă atunci mînase numai scaune, cu sfori de petecă, i se

sui tot sîngele în obraz și i se păru că nu mai are putere în degete.

— Mîna dumneata, nene.

5 — Iată prostul! Strînge pumnul stîng înăuntru, *ibitfoi cozoroc*.

Și bufuia pe nări, rîzînd de ochii încremeniți cu care se uita copilul la cai. Înjurătura aceea s-ar fi zis că e rusească, dacă n-o fi fost de altă naționalitate.

10 Ajunseră așa la Milcov. Aci se întindeau fericitele maluri ale râului la o poștă unul de altul, că doar loc în țara românească e destul. Cu toate acestea priporul vadului era strîmt, sucit și venea drept în jos. Cînd văzu copilul ce-l așteaptă, îndrăzni să ridice ochii către unchiu-său și să zică:

15 — Să puie piedeca, nene.

— Nu-i nevoie. Ține scurt...

20 Băiatul întinse mîna dreaptă, să ție mai de scurt, dar, în mișcarea ce făcu, scăpă hățul, și virî trăsura sub un mal. Unchiu-său îi și luase hățurile din mîna, rostind îndesat un „ibitfoi cozoroc” și aducînd trăsura în vad.

25 Această repede mișcare a unchiului umplu sufletul copilului de admirație. Parcă nici nu înțelegea el de unde are omul atîta putere, să oprească doi cai în mijlocul priporului, și încă doi cai tari în gură. Experiența asta îl hotărî, în gîndul lui ascuns, să mîne scaunele mai de scurt.

30 Trecură prin albia Milcovului vreun sfert de ceas. Se vedea ici și colo lucînd cîte un strop de apă, în jurul căruia dormeau turme de gîște sau alergau copii goi, făcînd iazuri. Era parcă în lucruri un înțeles de libertate patriarhală, care mergea drept la sufletul copilului.

35 Conu Dumitrache Teodorescu opri trăsura și se dete jos. Și el parcă înțelegea, ca și copilul, noima unor lucruri în care se ascundea farmecul trist al singurătății românești. Creștea cătina în obrazul Milcovului, ca o barbă încîlcită și roșcovană. Conu Dumitrache Teodorescu aduse copilului o ramură încărcată cu porumbe:

40 — Mănîncă, mă, că-s bune.

Băiatul mestecă vreo două porumbe și zbîrci din nas.

— Cam ciumărite, nene.

— Așteaptă să le bată bruma, mă!

5 Și rîdea conu Dumitrache din toate cărnurile dumsale, gata însă să-i dea lacrimile de dragul copilului.

*

10 Ajunseră într-un cohalm, unde grîul era jumătate secerat și jumătate în picioare. Deteră drumul lui Azor, care ridică coada proțap și o porni cu nasul prin miriște.

15 Pînă să prindă băiatul de veste, se și auzi o pocnitură. El de-abia avu vreme să se-ntoarcă și să vadă o pasăre care cădea ca o ciutură. Unchiul îi făcu semn să vină să o ia. Pe cînd el alerga în goană, cu sufletul la gură, se încurcă de Azor. Cîinele se oprise pe loc, cu botul întins înainte, cu ochii țintă la o rădăcină, încremenit. Băiatul auzi pe unchiu-său strigînd:

— Dă-te la o parte, Iancule!

20 Lui îi bătea inima. Fără să știe ce face, se aruncă la pămînt. În aceeași clipă pîrîi o prepeliță, zburînd tocmai de sub el. Azor sări cu botul după dînsa. Pasărea se lăsă la vreo sută de pași, urmărită de cîine, pe cînd conu Dumitrache urla pe îndesatele:

— Azor, vin-aici, afurisitule!

25 Cîinele se oprea cîte puțin, uitîndu-se la stăpînu-său, cu ochii lui galbeni, dar apoi instinctul era mai puternic decît creșterea, și o luă iar la fugă după prepeliță. Conu Dumitrache se da de ceasul morții:

— Vin-aici, blestematul!

30 Cîinele se mai oprea.

— Aici, javră! Dușule, adu gîrbaciu!

35 La vorba „gîrbaciu”, Azor păru a se convinge, fiindcă se opri de tot și veni cu botul în pămînt către stăpînu-său. Acesta își desprinsese în fugă cureaua de la pantalon și-l luă la bătaie.

La vederea cîinelui, care, în loc să fugă, se țira la picioarele lui stăpînu-său, chelălăind de durere, — băiatul rămase înlemnit. Pentru dînsul, Azor repre-

zenta farmecul vânătorii, agerimea minții, credința nestrămutată, așa precum zice la poezie:

Rănit în bătaie, soldatul căzuse,
Și-n puține zile chinuit muri etc.³

5 Se uită la unchiu-său cu neîncredere, parcă în mintea lui copilărească s-ar fi temut să nu descopere deodată în el netrebnicia de care-l învinuia mă-sa. Conu Dumitrache văzu ochii încremeniți ai copilului și, ca să nu-l sperie, crezu că e bine să-i explice:

10 — Javră, bre omule. Dacă-l lași în voia lui, se duce la o poștă.

Și fiindcă Azor iar începea să se depărteze, se răsti la el din nou:

— Vin-aici.

15 Cîinele se făcu mîrcă.

Băiatul, cu toată mila lui de cîine, exercita acum și el puterea de stăpînire a omului asupra restului ființelor însuflețite.

20 Unchiu-său legă cureaua de zgarda cîinelui și o dete în mîna băiatului; apoi o porniră către locul în care se lăsase prepelița.

— Să nu-i dai drumul decît cînd ți-oi spune eu.

— Bine, nene.

25 Cînd ajunseră prin preajma locului unde se lăsase prepelița se opriră. Conu Dumitrache scoase din buzunar o punguliță roșie, de care atîrna un capăt de os, și începu să sune dintr-însa întocmai ca prepelițele: pit-palac, pit-palac. După foarte puțin timp, prepelița cea adevărată răspunse din iarbă: pit-palac, pit-palac. Ba încă erau două.

30 Conu Dumitrache salută, cu mîna-n vînt, și făcu semn băiatului să dea drumul lui Azor.

Băiatul rămăsese locului, cu sufletul la gură, uitîndu-se țintă la tufa de sub care cînta prepelița. Azor se mai răsuci la dreapta și la stînga, pînă ce se propti în fața tufii.

— Pill!

35 Cîinele sări, prepelița zbură, iar conu Dumitrache trase. Detunătura puștei făcu să zboare și prepelița ceealaltă. Conu Dumitrache trase și-n aceea.

Într-o clipă erau amîndouă la picioarele vânătorului.

Dînsul scoase cartușele goale din țevi, puse altele pline; apoi cu un briceag, care avea o undrea răsucită la vîrf, burduși prepelițele, le scoase măruntaiele și le aruncă. Aprins și înveselit de succes, zise băiatului:

5 — Hai, lăncule!

Și o porniră înainte, către grîul nesecerat.

Aci, vîntorul uită de băiat. Acesta se opri în marginea grîului, care era mai nalt decît el.

10 Băiatul nu prevăzuse umilînța asta. Chibzui el din ochi, și se repezi către un grind, unde locul fiind mai nalt, spera să se înalțe și el cu locul, — dar se mai întimplă că și grîul se înalță în aceeași măsură⁴.

15 Conu Dumitrache se vedea acum plutind pe deasupra lanului, ca o momîie. El striga și înjura după cîine, depărtîndu-se.

Băiatul se lăsă jos, pe miriște, în marginea grîului. Părăsit de unchiu-său, îi venea să plîngă. Cum însă razele soarelui ardeau din apus, el intră în grîu, pe brînci, căutînd să se apere.

20 Înăuntrul lanului se vedeau brazdele nisipoase întinzîndu-se departe. O mulțime nesfîrșită de flori și floricele trăia la umbră: macii roșcovani se scuturau de foile lor leneșe; volburile se învîrteau hălăgiucă de orice sprijin; cicoarea străbătea prin spice către albastrul cerului; garofița sălbatecă își ascundea jos fața pistruie; mazăricea umplea aerul de miresme. Și tot felul de gîndăcei umblau pe bulgării de pămînt sau se ridicau pe paiele grîului. Era o lume nesfîrșită, ce vorbea închipuirii copilului de belsugurile naturii. Ce de minuni a făcut Dumnezeu! Oare de ce le-o fi făcut?... Spre binele omului. Însă nu toate spre binele lui. El își aducea aminte din cartea de citire că unele insecte sunt stricătoare; că, dimpotrivă, păsărelele cîmpului sunt folositoare, tocmai fiindcă se hrănesc cu insecte.

35 Atunci omul de ce omoară păsările cîmpului?

Tocmai atunci se auzi o foșnitură prin grîu. Băiatul, speriat, se întoarse repede în partea aceea. Ce putea să fie? Se uita lung într-acolo, cînd se auzi o a doua foșnitură, și înainte ca el să aibă vreme de a pricepe, se pomeni cu un cîine lîngă dînsul.

Era Azor.

Se uitau amîndoi unul la altul, băiatul cam înlemnit, iar cîinele serios, proptit pe picioarele lui dinainte, ca un cal voinic.

5 Băiatului îi era frică, dar îi era și rușine de a-i fi frică. Așa, chemă el pe cîine într-un gînd bun:

— Azor!

10 Acesta, foarte mulțumit de a-și găsi un cunoscut, deschise gura și gîfii mai departe, lăsîndu-se să-l netezească băiatul pe cap.

Relațiunile de prietenie între cîine și copil deveniră și mai puternice cînd băiatul, aducîndu-și aminte de curea, o legă de gîtul lui Azor. Acesta, mort de ostenală, se așează jos.

15 Băiatului îi era rușine de ceea ce făcea, fiindcă simțea că nu face bine; cu toate astea, teama de singurătate era așa de mare, încît biruia fondul lui de onestitate.

Într-un tîrziu, se văzu unchiul de departe, venind spre trăsură. Copilul se apropie de el cu temere. Cînd 20 însă îl privi de aproape, i se păru atît de bun, încît nu-i mai fu frică de el. În adevăr, conu Dumitrache, ostentat și cu tolba plină de prepelițe, avea ochiul limpede, sufletul liniștit, ca orice om ce nu-i ros de patimi și de gînduri ascunse.

25 Dușu puse șleaurile la cai și-o porniră la deal, spre Cotești.

W

Umbrele serei se lăsau, lungi, de la munte spre cîmpie. Niște grădinării pe marginea drumului înveseleau privirea cu brazdele lor verzi. Pe la colibe, mor- 30 mane de castraveți și de ardei serveau bulgarilor de căpătîi.

Conu Dumitrache opri trăsura, scoase portofelul din buzunar și dete băiatului trei gologani:

— Ia du-te, Iancule, de alege niște ardei.

35 Băiatul sări din trăsură.

— Mă, dar știi să cumperi?

Iancu rămase cam nedomirit, pe cînd unchiu-său rîdea de încurcătura lui. În vremea asta, Azor sărise și el din trăsură și se întîlnise cu un dulău de-al bul-

garilor, cu care, după obicinuitele plecăciuni și mirosituri, se luase la bătaie. Conu Dumitrache alergase să-i despartă, bulgarii de asemeni, așa că tîmbălăul era acum pînă-n slava cerului.

5 Băiatului îi era cam frică, dar totodată se simțea fericit de-a lua parte la așa groaznice întîmplări.

După ce se liniștiră cîinii, conu Dumitrache procedă în persoană la alegerea ardeilor, intrînd în vorbă cu grădinarul:

10 — Cum merg treburile, gospodine?

— Cum dă Dumnezeu, boierule: nă patru oameni trei crîstăveți.

— Cam puțin.

— Ei, ci să facim!...

15 Înăuntru colibeii erau o mulțime de lucruri de-ale casei; ceaoane, cășuri, tivgi cu sare, care, toate, aveau un aer ca de jucărie. În fund o femeie adormea un eopîl.

Nu trebuia mai mult, pentru ca în sufletul băiatului să se întipărească scena patriarhală ce avea înaintea 20 ochilor. Cu brațele încărcate de ardei și cu gîndul de poezie, el își reluă loc în trăsură, lîngă unchiu-său, privind la capul serios al lui Azor, care părea că înțelege cît e de frumos apusul soarelui.

25 Nu se putea lămuri băiatul cum de nu lătra Azor de loc; nici chiar în lupta cu cîinele bulgarului nu i se auzise glasul, ci numai se sculase în două labe și smulsese din ceafa dușmanului. Urma deci ca în jucăriile lui cu frate-său mai mic, pe care adesea îl lega de gît și-l făcea cîine de vînătoare, să-l învețe a nu lătra.

Cînd ajunseră sus la vie, începea să înnopteze.

35 În curte, se vedeau, la lumina focului, chelarul și chelărița făcînd mămăligă. Băiatului îi era foame lucru mare, dar nu îndrăznea să ceară pîine, de teamă să nu-l rîdă unchiu-său, că doar „la vînat omul mai trăiește și cu răbdări prăjite“.

Casele boierești erau niște cocioabe, dar cu *grantul* lor, adică cu balcon în față și cu foișor pe acoperiș.

40 Ileana, chelărița, dete năvală pe scări și deschise ușile de la odaia boierului. Aci, aprinse un capăt de

lumînare ce se rezema în gîtul unui sfeșnic de pe vremea nemților cu coadă, trînti ferestrele de perete, apoi rămase în mijlocul camerei, uitîndu-se la băiat.

— Ileano, băiatului i-e foame. Îl cunoști?

5 Femeia zbîrci din gură:

— Păi cum.

— Băiatul lui frate-meu Iorgu.

— Așa, zău, al lui conu Iorgu.

— Nu crezi? Are 11 ca ăsta.

10 — Ba cred, cred zău. Da' parcă mă gîndesc eu că să hie a matală, că-i leit, știi, cu nasul la o parte și cam smead.

Conu Dumitrache rîdea cu hohot.

— Ia dă-ne ceva să mîncăm. Ai apă fiartă?

15 — Am.

— Jumulește păsările astea. Pilaf știi să faci?

— Cum să nu știu, — da' n-am orez.

— Dă o fugă la grec, și ia.

— Trimit pe Ion.

20 — Hai.

Femeia ieși în goană. Conu Dumitrache se luă după ea.

— Fă, ia din trăsură niște ardei și coace-i în spuză. Mămăligă faci?

25 — Iote-o că-i gata.

— Fugi!

Conu Dumitrache luă sfeșnicul de gît și chemă pe băiat după dînsul:

— Hai, Iancule, să punem masa.

30 Trecură într-o odăiță de alături, care pe vremuri fusese sofragerie, și scoaseră din saltarul unei mese cu trei picioare, toate uneltele trebuitoare prînzului. În firida sobei era un teanc de farfurii. Multe lucruri știrbe și oloage văzuse băiatul în casa lor modestă,

35 — dar așa probă de tacîmuri nu întîlnise încă; nici o farfurie nu era la fel cu alta, nici o furculiță n-avea dinții întregi, nici un cuțit nu se ținea de mîner.

Pentru conu Dumitrache asemenea lucruri erau fodelie „chiar la oraș, dar mite la țară!” El își purta sala de mîncare cu sine, rezumată într-un briceag năbădăios, în care pe lîngă lingură, furculiță și cuțit, erau

40

și solnițe, plus un pieptene de barbă și alte multe instrumente de lemnărie, de dogărie și fierărie. Băiatul zărise briceagul, pe cînd unchiu-său burdușea prepelețele, și numaidecît prinsese dragoste și respect pentru așa frumusețe de lucru.

Conu Dumitrache întinse un șervet pe colțul mesei, puse cîte două farfurii de om, și prinse a împăna cu foaie de țigară mînerul unui cuțit: apoi răsturnă dintr-o pungă de hîrtie niște măsline:

10 — Trage-i, Iancule, că ți-o fi foame.

În același timp femeia aduse o mămăliguță, cum e aurul.

— Bravo ai noștri, zise conu Dumitrache. Nu te lăsa, Iancule.

15 Iancu nu se lăsa de loc; zdrumicase niște brînză sărată în taler, și se lupta cu dînsa, ca un voinic.

Conu Dumitrache sări după chelăriță:

— Ileano, să ne faci un bulz.

Apoi se apropie de băiat și-l ciupi de păr a dragoste.

20 — A ce miroase părul tău, mă?... Îți place bulzul?

— Îmi place, nene.

— Trage-i!

Umbla de colo pînă colo, cu cîte o măslină în mînă, pe care o arunca în gură din fugă, înghițînd nemestecat, înecîndu-se, vorbind cu băiatul, chemînd pe femeie:

— Mănîncă, mă! Ileano, cum stau ardeii?

— Se coc, boierule.

— Zi-i pe slovă, și nu uita pilaful.

30 Era, în fond, fericit de mulțumirea băiatului. Îi venea să-l sărute, dar, nedeprins cu asemenea dulcęgării sentimentale, îl pișca de păr, înjurînd pe rusește.

După ce dete dușca vreo două păhărele cu vin, i se dezlegă limba:

35 — Mă Iancule, cînd te-i face tu om, să repari casele astea, mă, că-s de zid, case boierești, rămase de la moș Ioniță⁵, comis, mă!... Tu știi ce era un comis?

— Nu știu, nene.

40 — Ei, vezi că ești prost. Mă, comis era boier, nu glumă. Mai erau peste dînsul numai boieri de clasa I, din protipendadă: marele ban, logofetii, vornicii,

marele spătar, postelnicul și aga. Apoi veneau boierii de clasa II-a: comișii, stolnicii, paharnicii, clucerii și așa mai încolo. Apoi plevușca, boierii de clasa III-a: slugerii, șatrarii, medelnicerii și alții.

5 — Noi din ce clasă eram?

Conu Dumitrache rîse cu poftă și ciupi pe băiat de păr:

— Mă, părul tău miroase a boier de clasa I.

Băiatul rîse și el, ținîndu-se cu mîna de tîmplă:

10 — Zău, nene, spune,

— Moș Ioniță era comis, mă.

— Da' ce-i aia *comis*?

— Iote prostul!... Boier, mă!... În vremuri vechi el era pus peste grajdurile prințului, cum ar fi astăzi

15 scudierii la curțile regale.

— Dar ceilalți?

— Să ți-i spun pe toți: marele ban era la noi în Muntenia, boierul cel mai mare și stăpînea la Craiova peste toată Oltenia; logofătul păstra pecetia domnească și întocmea hrisoavele; vornicul era marele judecător; postelnicul era la început îngrijitorul camerei de dormit a domnului și mai târziu ministru de externe; vistiernicul rînduia cheltuielile; paharnicul turna de băut la masa domnului; clucerul ținea cheile de la cămările domnești; stolnicul era mai mare peste bucătării. Și să fi văzut, mă Iancule, cum se închinau unii la alții!... Un boierinaș de clasa III-a de-abia îndrăznea să se apropie de un boier din protipendadă, sărutîndu-i poala anterului și rămînînd în picioare lîngă ușa, cu giubeaua strînsă la piept, înghițînd în sec și zicîndu-i pe grecește „evghenestate, eclambrotate“.

— Eu i-aș fi dat una!

— Îi dai tu una, dar pe urmă te bătea la tălpi.

35 Boierii de clasa II-a sărutau mîna boierilor de clasa I; iar cei de clasa I, între dînșii, se sărutau pe bărbî. Afară de asta, boierii mari aveau dreptul să umble în *faleturi*.

— Ce erau alea, nene?

— Faleturi, mă! carete cu 4 cai. Apoi aveau dreptul să fie ridicați de subsuori, cînd urcau scările palatului, să ia dulceață, cafea și ciubuc la palat; să se închine la icoane înaintea celorlalți; să poarte ișlicuri

5 cît roata carului; să-și radă capul și ceafa...

— Da' urîți trebuie să fi fost!...

— Urîți, frumoși, așa erau.

— Și moș Ioniță se rădea și el la ceafă?

10 Întrebarea copilului rămase fără răspuns, din pricina Ilenei, care aducea pilaful.

Conu Dumitrache aruncă un ochi încruntat asupra castronului, în care prepelițele și vreo patru fire de orez înotau în zeamă lungă. Apoi dete din cap:

— Ibitfoi cozoroc, asta-i pilaf!?

15 — Păi ce să hie?

— Fă, tu să te tocmești bucătăreasă, că ești meșteră de tot.

Femeia își ascundea gura în testemel.

— Ia vezi, ardeii i-ai ars bine?

20 Ileana plecă în fugă după ardei, pe cînd conu Dumitrache scotea prepelițele pe o farfurie.

— Trage-i, Iancule, că-s bune. Moș Ioniță nu se rădea la ceafă, că era om în toată mintea.

25 Băiatului aproape să-i pară rău că moșu-său Ioniță nu se rădea la ceafă.

— Da' cai, nene, trebuie să fi avut berechet...

Conu Dumitrache scosese briceagul cel năbădăios și se pusese a desface o prepeliță de la toate încheieturile.

30 — Cai... Se înțelege că avea cai. Unul a murit în finărie la mine, de bătrînețe. Ce mai cai, mă Iancule!... Îl chema *Tramba*. M-a scăpat odată din mîinile lui Bulboceanu.

— Da' cine era Bulboceanu, nene?

35 — Un tîlhar, mă.

— Și cum te-a scăpat *Tramba*?

Ochii copilului, care începuseră să se închidă de somn, se holbară din nou la numele lui Bulboceanu. Conu Dumitrache își trase măsurile și tăcu, nevoind

40 să sperie pe copil cu tîlhari.

— Spune, zău, nene.

— Hai la culcare...

— Zău, nene.

— Îți spun mâine. Hai să ne gătim paturile. Vrei tu să dormi afară?

5 Ideea asta, nouă de tot, ademeni pe copil atît de mult încît uită de Bulboceanu.

— Vreau.

— Atunci hai să ne gătim paturile.

★

10 Cînd ieșiră în cerdac, găsiră luna sus pe cer. Deasupra munților se vedea încă locul unde apusese soarele.

O tăcere deplină domnea peste fire. Rar, de la casa chelarului, se auzea glasul chelăriței gonind cîte un cîine.

15 Copilul se așează pe scară, uitîndu-se țintă la lună. Ochii lui deosebeau bine văile și dealurile dintr-însa. Prin minte îi fluturau imagini de boieri ișlicari, rași la ceață, apoi Bulboceanu, apoi calul cel strașnic, Tramba, în fine, moși-su Ioniță, comisul, care
20 parcă umbla pe o vale din cele ce vedea el în lună, cu o caretă cu 4 cai.

— Cum ai zis, nene, că se chemau trăsurile boieresti?

— Faleturi, mă. Da' nu te culci?

25 — Ba mă culc.

— Hai să ne dezbrăcăm.

30 Conu Dumitrache ajută pe copil să se dezbrace. Bufnea pe nări de hazul de a face pe fata din casă, dar simțea prin sînge o căldură binefăcătoare cînd atingea gîtul gol al băiatului:

— Mă, da' gras ești tu, mă, ibitfoi cozoroc...

Băiatul rîdea cu hohot:

— Nene, mă gîdili!...

— Stai că nu te gîdel, mă.

35 — Zău, nene, mă gîdeli.

— Iote prostul!...

Cînd băiatul se întinse în pat, i se păru că-l poartă pe aripi patru porumbei, atît era de mulțumit.

Cerdacul era acoperit despre miazăzi cu viță-de-vie, așa că luna nu se vedea de loc. Către picioare se ivea un petic de cer, în care înotau cîteva steluțe, pe care luna nu le stinsese cu totul. Era una mai cu seamă, cam roșietică, ale cărei lumini scăpărau ca
5 dintr-un diamant. Ce frumoasă era! și parcă era vie. Vor fi fost suflete tinere, fete tinere ce muriseră, cum zicea la o poezie. Și ce tăcere nespusă!...

10 Sta tocmai să adoarmă, cînd o adiere de vînt îi suflă pe obraz cu o mîngîiere. Era atîta miros de grădini depărtate în adierea aceea, încît nu putea fi altceva decît *zefirul*. În sfîrșit, cunoscuse și zefirul!...

Și gîndul îi alunecă deodată sub pernă.

15 Cînd mai deschise ochii i se păru că vede figura lui unchiu-său plecată spre dînsul. Își trecu mîna peste obraz, fiindcă îl gîdilase ceva ca o sărutare. Dar n-avu vreme să mai priceapă.

PETRICĂ

Sub șandramaua de la birt, rămăseseră numai doi mușterii. Unul era beat; altul, de-abia sosit, venea să bea.

5 Lăutarii, osteniți, mîrîiau din scripce, fiecare pe seama lui, iar țimbalagiul se da de ceasul morții, bătînd din ciocănașe, doar o aduna vioarele răzlețe.

Era o noapte caldă. Chelnerii moțăiau, retrași pe scaunele din fund. Unul dintr-înșii rezemat de un stîlp, aștepta poruncele celor doi consumatori, privind la
10 un cîine, ce, din poartă, trăgea pe nări mirosul de carne friptă.

Mușteriu cel beat se uita înaintea ochilor, parcă ar fi văzut o lume mizerabilă, care-l făcea să zîmbească de milă. Cu o bucățică de hîrtie alături, el părea că
15 însemnează ceva. Din cînd în cînd chema chelnerul:

— Cuștică!...

— Poftiți, vă rog.

— Crezi tu în metempsicosă, mă?

Chelnerul, care era știrb de trei dinți dinainte, rîdea,
20 ducînd mîna la gură.

Mușteriu de-al doilea se adresa celui dintîi, privind în taler:

— Ești beat, Năiță...

— Hai stir!...

25 Mușteriu de-al doilea, care era treaz din greșală, făcea un haz nespun de beția celui dintîi, și repeta, strîmbîndu-se de rîs:

— Puică!... Neică!...

Cel dintîi, încăpățînat, vrea cu orice preț să cunoască opinia chelnerului asupra *metempsicosei*.

— Cuștică!... Vin-aici!

5 Chelnerul se apropia, zîmbind și ascunzîndu-și dinții știrbi.

— Va s' zică tu nu știi ce este metempsicosa...

— Nu știm, domnu Nae.

— Da' meteorologia?

10 — Nici aia.

— Sau metereologia.

Mușteriu de-al doilea adăogă, rîzînd în taler:

— Sau mereteologia...

Cel dintîi răspunse îndesat:

15 — Hai stir!...

Cel de-al doilea se topea de rîs:

— 'Să-mă dracului, mă Năiță, că ești candriu de tot.

Plăcerea nespun a mușteriu de-al doilea de a vedea un om beat, nu se putea justifica decît printr-o
20 externare* a *propriei individualități*. Deprins cu darul Domnului din fragedă tinerețe, Lachi Pavlov era așa de neîntrerupt și de fundamental beat, încît cînd se întîmpla, printr-o totală lipsă de mijloace, să fie treaz, el devenea lumea normală, iar lumea devenea
25 el, Lachi Pavlov, acela ce, sub numele de Dibici Balalanschi, era deopotrivă cunoscut și stimat în toate birturile, de la Pisica Albă la Pisica Neagră inclusiv. Numele acesta de Dibici Balalanschi era o anagramă găsită de Pavlov, cînd își istorisea odată originea, povestind că tată-său, general rus, se statornicise în
30 țară pe vremea lui Diebici Zabalkanski: cum era omul cu chef, limba prefăcu pe Zabalkanski în Balalanschi, ceea ce, de altminteri, se potrivea mult mai bine cu starea pururi matăhăită a lui Lachi.

35 Celălalt mușteriu, Nae Constantinescu, profesor și gazetar, era din firea lui jucător de table. Din lipsă de noroc, pierdea veșnic, așa că era totdeauna fără para, prin urmare pesimist. Cu vremea, se luase de băutură, găsind în excitarea alcoolică imagini ciudate,

* Sens: exteriorizare. În *Conv. lit.*: asemănare.

gândiri paradoxale, o ironie amară cu care împrăștia lumea moșierilor și a burgheziei. În fond, băiat bun, Năiță, estet și muzicant, care se ducea la operă în galerie, ca să plătească puțin și să audă pe „Nea Dumitrachi” judecînd pe Almaviva¹.

5 Dibici Balalanschi mîncă o supă cu orez, storcînd lămîie de-a dreptul în lingură, ca să fie mai acră. Cu capul plecat în taler, cu mîinele tremurînd, gemea după fiecare înghițitură, sugîndu-și cele patru
10 fire de mustăți, ce-i creșteau ca lui sfîntu Neculai din icoanele rusești. După ce sfîrși supă, scoase din buzunar o hîrtie, în care era înfășurată o bucată de pastramă, pe care o rîci cu o custure și o mîncă fără pîine. În cele din urmă porunci o sardea în chinovar.

15 Profesorul, care privea acum ironic la Dibici, zîmbi de dispreț:

— Cuștică, te îmbogățești, astă-seară.

Dibici Balalanschi rîdea să se topească:

— Puică!... ai luat luleaua neamțului!...

20 Profesorul se uita lung la el:

— Urît mai ești, fire-ai al dracului!...

În adevăr că Dibici era pogan de tot. Cum rîdea el acum, lăsînd să i se vadă colții răzleți din gură, înecîndu-se cu oasele de la sardea, tușînd și icnînd,
25 părea caricatura unui Buddha. Dar mulțumirea lui de a vedea pe profesor beat, era atît de comunicativă, încît rîdea și Cuștică și chelnerii ceilalți și chiar lăutarii cei adormiți. Dibici se ținea cu mîinele de stomac bufnînd:

30 — Năiță!... dacă mă iubești, hai stir!

II

În întinericul din stradă, se oprise o birjă, din care se deteră jos trei inși, intrînd falnici în lumina din curtea birtului. Erau trei prieteni de chef: poetul Enăchiță Profiriu, tenorul Martac și tînărul moșier
35 Petre Văleanu, a cărui statură voinică făcuse pe amici să-i zică Văleanu de Munte.

La ivirea acestora, toată lumea de sub șandrama ciului urechile, chelnerii ca și lăutarii, pe cînd Dibici Balalanschi îi saluta în sughituri:

— Puică!... Neică!...

5 Poetul Profiriu și tenorul Martac erau „de-ai casei”, mușterii care stau tîrziu și consumau puțin, discuțînd în toate serile aceleași lucruri, cu aceleași complimente: „mă, da' bou ești!” sau „bine, mă dobitocule, nu vezi că spui prostii”. Aceștia se apropiară de Nae Constantinescu, salutîndu-l cu un „adio, țațo”, care primîră ritualul răspuns „hai stir!”²

Cu toate astea, prezența lui Văleanu de Munte punea în toți o gîdilătură de spirit neobișnuită. Petrică era „băiat bun”, ceea ce însemna pentru dîșii „o mangafa”: dar Petrică era mai ales *cu dare de mîină*.
15

În adevăr, tînărul acesta venea la București să cheltuiască și să petreacă. Fiu unic al unor moșieri bogați, fusese dus la Geneva de maică-sa, femeie deșteaptă și ambițioasă, și acolo crescuse pînă la vîrsta
20 de 19 ani, cînd îl duseseră la Paris, de unde, după un an, la moartea maică-si, îl aduseră în țară.

Întors acasă cu studiele trunchiate, dar cu mintea întreagă, tînărul se puse cinstit să muncească. Din cînd în cînd îl prindea de pe urmă părerea de rău a frumosului, întrevăzut, dar neatins, și atunci îl apuca dorul de a călători, de a vedea, de a ceti. Făcuse cunoștință cu literatura românească acum în urmă, și găsisese într-însa lucruri interesante. Se abonase la toate revistele, la toate almanahurile, la toate fișuicile.
25 Cu vremea, venind des la București, făcuse cunoștința scriitorilor de căpetenie, intrase în intimitatea lor primejdioasă, se lăsase a fi ciupit de cei mai îndrăzneți, simțînd un fel de plăcere nouă de a ajuta pe acești risipitori de energie. Era atît de discret, știa atît de bine să asculte, încît, cînd venea „mangafaua” în București, se adunau la aceeași masă cei mai neîmpăcați dușmani literari.

Astfel se apropia acum poetul Profiriu de gazetarul Constantinescu, doi oameni de talent ce nu puteau
40 să se suferă, iar peste dîșii venea criticul Barbieri,

deputatul Mărgineanu și actorul Zaharia, unii îmbătrâniți înainte de timp, alții încă tineri, dar toți plini de ticuri, zeflemişti și invidioși.

Fără să bage nimeni de seamă, Dibici Balalanschi se strecurase la masa lui Văleanu, în dreptul sticlelor *painjinii*, încruntând din sprincene și rostind între dinți:

— Îl bem total astă-seară.

Pe când toți râdeau, așezându-se, Năiță scria de foc.

Criticul Barbieri îi smulse hîrtia:

— Ce sunt cabazlîcurile astea, mă Năiță?

Celălalt, încapătînat își urmărea vedenia:

— Se transformă, domnule, tot³! Atomii nu mai sunt atomi, eu nu mai sunt eu, tu nu mai ești tu, măgarul ăsta de Barbieri nu mai este măgar...

— Hai marș, mă!...

— Ci totul este transformare în energie cinetică a unei mari cantități de energie potențială.

Apoi, adresîndu-se poetului Profiriu:

— Tu știi ce înseamnă *energie cinetică*, mă dobito-cule?

Profiriu se făcu roșu:

— Ești și mitocan și beat.

— Cu deosebire că e mitocan din naștere, iar beat din educațiune, zise Barbieri.

Năiță urma, demonstrînd cu degetul în aer:

— Masa unui electrogen este de-abia a 700 parte a atomului său, iar greutatea lui este o fracțiune de gram, pe care mă prind că Profiriu nu știe s-o citească, și anume:

1

300.000.000.000.000.000.000.000.000

Da' voi știți ce este *radiul*, mă, budalalele dracului? !... Mă, Barbieri, tu crezi că radiul este o piatră de ascuțit brice.

— Da, se înțelege: de acolo și vine verbul *a rade*: eu mă radiu, tu te radii, el se radie, — pe care vulgul l-a făcut: eu mă rad, tu te razi, el se rade.

— Sunt unele provincii, zise foarte serios actorul Zaharia, în care se pronunță astfel: eu mă rădesc, tu te rădești, el se rădește.

— Pozitiv. Tot de acolo, adăogă Barbieri, s-a format și verbul *a răsădi*, prin metateză din *a se rădi*: a se rădi, a răsădi, totuna, — adică, curăți pielea obrazului, ca natura să răsădească mai ușor părul în piele; sau, vice-versa, razi brazdele de pămînt, ca să pui arpacic.

Balalanschi, care pînă aci ascultase, plin de smerenie, știința acestor oameni, găsi de astă dată că prea era lată:

— Eeee! nene Barbieri. Hai stir!...

Toți râdeau, iar Balalanschi mai mult decît toți, arătînd cu degetul spre Nae Constantinescu:

— E afumat rău!

Cheful urmă mai departe, în toată frumusețea lui. Lăutarii se apropiaseră de masa lui Văleanu și cîntau pe gîtul vioarelor. Din cînd în cînd, Năiță vrea să demonstreze că radio-activitatea materiei și transformarea *radiului în eliu* dau dreptate alhimiștilor; că deci căutarea pietrei filozofale e permisă, iar că Lavoisier a fost un bou, — ceea ce făcea pe actorul Zaharia să sughîțe „Eliu“! în loc de „Aleu!“

În vremea asta, un lăutar grăsuliu, cu mustățile ca două lipitori, prinsese a cînta din gură cu accent țigănesc:

D-abia t-am fost văzut odată

Și hochi tăi m-au prins prizonier.

Năiță scrișnea din dinți. Ceilalți se puseseră să cînte în cor cu țiganul. Năiță gemea, dînd cu pumnii în masă:

— Petrică, zi-i să tacă...

Ceilalți voiau, dimpotrivă, să cînte:

— Lasă, domnule, omul în pace.

— Zi-i, Petrică, să tacă, or dau cu ceva în el.

Văleanu făcu semn lăutarilor să se oprească:

— Ia mai bine să rugăm pe Martac să ne cînte ceva.

Martac, intrat pe jumătate sub masă, era liuliu. Prins între două sticle, din cari una de vin iar alta de borviz, se uita la dîsele lung, întinzînd buzele înainte și plescăind din limbă. El făcuse de vreo zece
5 ori aceeași întrebare, care tot de atîtea ori rămăsese fără răspuns:

— Mă, Iancule, de ce oare nu se potrivesc ele, mă?

O dată, reușise să capete un „hai stir“, care însă nu-l luminase de loc.

10 Văleanu, văzîndu-l cufundat în gînduri, îl întrebă încetîșor:

— Ce vrei, nene Martac?

El însă dete din cap:

— Ei, drăcia dracului!...

15 Îl preocupau cele două sticle, ce niciodată nu se sfîrșeau împreună, fiindcă or mai rămîneau două degete de vin și trebuia să mai ceară o sticlă cu borviz, or mai rămîneau două degete de borviz și urma să ceară o nouă sticlă de vin.

20 Năiță îi dete un ghiont pe îndesatele:

— N-auzi, mă!

Tenorul se uită la dînsul nedomirit.

— N-auzi că te roagă Văleanu să cînți?...

Martac ieși ceva de sub masă și tuși: apoi începu.

25 Era o melodie veche românească. Ar fi putut să fie turcească sau orcum, că tot frumoasă ar fi părut, — atît erau notele de suave. Prin ce mister al naturii se păstrau, într-un gît așa de argăsit, niște sunete atît de curate, atît de tinere și de mișcătoare?...

30 Muzica adevărată păru a pătrunde deodată în toate sufletele chefuitorilor. Pe unii îi muie de tot: pe alții îi însenină. Barbieri bleojdi capul pe-o parte, uitîndu-se lung la tenor, — pînă ce îi dete cu tifla:

— Bată-te Dumnezeu de bețiv! De unde le mai scoți, mă!

Năiță își ridicase pieptul în sus, îmblînzit, parcă s-ar fi găsit acum în lumea lui cea adevărată, pe cînd poetul Profiriu își trecea degetele tremurătoare pe fruntea largă. Mai mișcat decît toți părea a fi Dibici

Balalanschi. De la primele note, el se strînsese în spete și rămăsese cu ochii țintă la tenor. Cînd acesta repetă pentru a doua oară: „Floare albă a primăverii“, ridicînd tot cîntecul în octavă, Balalanschi se luă cu
5 mîinile de cap, gemînd: „Aoleeeu!“, ca și cum, în adevăr, vibrațiunea sunetelor înalte l-ar fi durut.

Cînd încetă Martac, fu o pupătură universală, o spargere de sticle pe toată linia. Năiță găsi că era o dobitocie a sparge sticlele, dar se mira că nu o poate
10 spune: „probabil că sunt beat“, își zicea el în gînd. Balalanschi se luase de gîtul lui Martac și-i striga la ureche! „Puică!... Dragă!... Să-mi cînți aia cu patru vînturi!“...

Tenorul suflă un pahar cu vin și începu din nou:

15 Pe la cele patru vînturi:

Eu de tine-am întreat

Și prin lacrimi, și prin cînturi

Și prin dureros oftat,

Însă ele au tăcut.

20 Te-am pierdut, te-am pierdut.

Cît ținu melodia, cîntată cu o artă fără seamăn, nimeni nu se mai mișcă. Țîmbalagiul prinsese acordurile, discret, așa că vocea tenorului vibra acum pe unde de alte sunete. Din cînd în cînd se auzeau geme-
25 tele lui Balalanschi: „of, puică!“.. Lui Nae Constantinescu îi dăduseră lacrimile, care păreau a-l libera de durerea beției. Poetul Profiriu se întinsese pe două scaune, și, deși se simțea idiot, i se părea cîteodată că are geniu. Criticul Barbieri, rămas ceva mai în-
30 treg, se uita la ceilalți cu milă, dar în același timp pîrîia din buze ca prepelețele, căutînd să-și explice de ce oare îi venea să pîrîie.

Numai Petrică era treaz. Neputînd să bea, el se bucu-
ra de hazul celorlalți și parcă o geană fumurie se
35 lăsa și pe sufletul lui, văzînd atîta amestec de spirit, de talent și de nebunie omenească. Dar, blajîn și tînăr, se socotea pe sine om inferior, deoarece n-avea nici un vițiu, nu știa să cînte, nici să bea, nici să facă versuri. Avea ceva parale; însă cînd Martac, beat,
40 repetă strofa: „însă ele au trecut, te-am pierdut, te-am

pierdut", Petrică înțelegea cu o adevărată sfișiere sufletească că poetul pierduse ceva ce nu avea preț; ceva ce nu putea fi nici mamă, nici tată, nici femeie iubită; ceva ce nu sta nicăieri în lumea pămîntescă
5 dinafară; ceva ce nu era nici amor, nici durere. Că doar iubise și el ca fiecare făptură, și totuși nu numai nu făcuse poezii, dar nici nu suferise. Acel ceva trebuia să stea în sensibilitatea poezilor, pe care el, ființă echilibrată, nu o avea de loc, dar care îl fermeca atît de mult, încît, pe calea înțelegerii, se simțea frate cu poezii.

Deodată, în mijlocul gîndurilor generoase ale lui Petre, Martac o dote prin „I-sa, i-sa, i-sa-sa-sa”, însoțit de notele ascuțite ale naiului. Mai veni un rînd
10 de piperment și un alt cîntec caraghios, pînă ce sfîrșiră toți pe sub scaune.

IV

În pîcla nopții, păru a trece o adiere de răcoare. Din răsăritul depărtat mîjgea cea dintîi năzuință de lumină, începînd a da formă acoperișurilor. Orașul
20 dormea somnul leneș al dimineții.

Aruncați într-o birje, ca trei saci, Dibici cu Martac și Năiță erau duși la respectivele domiciliuri de către amicul lor Petre Văleanu. Acesta, pe capră lîngă muscal, fuma o țigară, privind aiurit spre carele cu zarzavaturi, ce scîrțîiau către gura pieții. Își simțea
25 capul desert. O încercare de a-și prinde gîndurile rămase fără izbîndă.

Trăsura trecu podul Dîmboviței și apucă prin Antim, spre locuința tenorului.

În fața unor case mici, fără perdele la ferestre, birja se opri.

Văleanu se dote jos și sună. După puțin timp, ușa se deschise. Tînărul, fără a pierde vreme se întoarse la trăsura și încercă să miște pe Martac. Acesta, cu
35 capul sub Balalanschi și cu picioarele în coșul trăsurei, era criță. Atunci Văleanu îl descurecă din grămadă și, cu ajutorul birjarului, îl vîrî în casă.

Ușa de la săliță se deschise de la sine. Pe cînd convoiul trecea, Văleanu auzi pe cineva zicînd:

— Vă rog, duceți-l în dreapta.

Birjarul, care era înhamat la picioarele lui Martac
5 ca la niște hulube, cîrmi la dreapta.

După ce-l întinseră în pat, birjarul ieși, iar Petrică se găsi în prezența unei femei aproape goale, care-și acoperise fața cu mîinile.

Văleanu, deșteptat ca dintr-un vis rău, își aruncă
10 ochii împrejur. Lumina începea să străbată prin geamuri. Era o mizerie lucie. Patul de fier, pe care zăcea trîntit Martac, se încovăia pînă la pămînt. Alături, un scaun, din care curgeau paiele. Vrafuri de partițiuni muzicale, scrise cu mîna, stau imprăști-
15 tate pe jos.

Femeia își luă mîinile de la ochi și se uită țintă la Văleanu:

— Iar l-ați îmbătat!

Energia acestor cuvinte nu se potrivea de loc cu
20 obrazul tînăr al celei ce le rostise. Ea părea a nu se simți.

— Ce să mă fac?!

Văleanu se uita la dînsa aiurit. Îl îmbătase el, în adevăr, și se simțea vinovat. Ar fi vrut să îndrepte
25 ticăloșia lui, care da pe față o așa de neagră mizerie.

— Mă rog, zise el cu sfială, poate că lucrurile se pot îndrepta.

— Ce să poți îndrepta, domnule!... De cînd m-am
născut așa mă chinuiesc. Cît a trăit biata mamă, se
30 mai lupta ea. De cînd am rămas singură nu mai știu...

Apoi, privind lung către pat, dote trist din cap:

— Nu-i păcat de Dumnezeu de așa voce, să și-o
prăpădească cu băutura!... Și doar îmi făgăduise să
nu mai bea... Și-a ținut cuvîntul trei luni, și poate
35 dumnealui nici acum nu se îmbăta, dacă nu-l luau ceilalți... Mă temeam de așeară, de cînd a plecat... Am auzit că i-a venit prietenul de la țară, ispita, geniul cel rău, Petrică, — cine-o fi acela...

Văleanu sta încremenit. Se auzea birjarul tușind
40 în răcoarea dimineții. Vorba „dumnealui” păru a lămuri deodată o întregă situație. Femeia asta goală

și disperată era fata lui Martac. Văleanu se uita lung la dînsa parcă fără s-o vadă:

— Mă rog, dumneata ești fiica lui... Martac?

5 Se sfîia s-o întrebe, ca și cum ar fi fost ucigătorul lui tată-său. Fata dete din cap. El făcu un pas către dînsa:

— Eu sunt Petrică...

Ea se dete înapoi, deschizînd ochii mari:

— Aaaa!

10 — Eu sunt ispita, geniul cel rău...

Fata plecase capul pe o parte, zîmbind tristă.

— Nu știam...

— Și tot eu vreau să fiu și geniul cel bun, — dacă mă ierți și mă ajuți, zise el luînd mîna fetei. Nu știam
15 că părintele dumitale are familie. Ca toți cei ce-l cunosc, eram și eu fermecat de glasul său... și cum nu stau în București, nu puteam să-l aud altfel decît intrunindu-ne seara.

Apoi, îndemnat de o mișcare aproape frățească,
20 mîngîie părul fetei, fără să se gîndească la ce face:

— Vrei să vii cu părintele dumitale la țară?

— Își pierde locul de la cor...

— Așa este.

Fata ridică ochii spre el cu sfială;

25 — Dumnealui ar fi voit să meargă în străinătate să mai învețe.

— Foarte bine.

Dînsa dete din cap:

— E cam târziu.

30 Văleanu se gîndea:

— Atunci ce pot să fac eu pentru dumneavoastră?

— Știu eu!...

El, neștiind cum să urmeze, puse mîna în portofel și dete fetei tot ce avea.

35 — Ia dumneata asta deocamdată, și vom mai vedea mîine. Te rog să mă ierți...

— Și-i întinse mîna. Dînsa îi luă mîna, dusă pe gînduri și uitîndu-se în pămînt:

— Mi se pare că visez... Ce să fac cu banii?

40 — Ce vrei. Să îndreptezi greșelele mele... Să-l duci la băi.

— O să mă întrebe de unde am parale.

— Să-i spui.

— Da?

— Da.

5 — Atunci o să vă mulțumească tata.

— Nu-i nevoie. Sunt fericit că-mi mulțumești d-ta.

Dînsa duse repede mîna lui Văleanu la gură. El vru să-și retragă mîna, dar, fără să știe cum, o atrase
10 către el și o sărută pe frunte. Corpul cald al fetei se lipi de el, ca o haină, — cînd tocmai se auzi glasul spart al lui Balalanschi înjurînd: răcoarea dimineții îl dezmeticise.

V

În camera lui de la otel, Petrică se îmbrăca, făcîndu-și gimnastica obișnuită. Corpul sănătos își
15 desina în oglindă mușchii puternici, ce se întindeau sau se umflau sub pielea transparentă a tinereții, cu o nespūsă eleganță bărbătească. Dormise rău și căuta să-și puie sîngele în mișcare prin gimnastică.

Mintea lui umbla într-aiuri. De cînd se învîrtea în
20 cercul „intelectualilor“, nu cunoscuse nimic sau mai nimic din viața lor. Acum, întîmplarea îl pusese deodată față în față cu realitatea, și parcă nobilele accente din gîtul lui Martac îl făceau să sufere în creier și-n
25 inimă. I se părea că frumusețea este un lucru atît de rar, atît de nepămîntesc, încît atunci cînd din sferile senine ale necunoscutului se încheagă ceva vrednic de acest nume în închipuirea noastră, noi, oamenii, se cuvine să adorăm acel ceva ca pe cel mai mare bine. În acest fiu al unor oameni de rînd, potrivise natura o
30 cumpănă de înțelegere atît de fină, că nimic nu scăpa nedrămuît. Dar în loc de a se naște critic, se născuse poet, — un poet eroic și iertător, care nu știa să cînte, ci numai să asculte și să se bucure, să caute frumosul, să-i deschidă sufletul ca o criptă de aur în pacea unei
35 catedrale.

Din cînd în cînd se oprea, pipăindu-și un mușchi și uitîndu-se în oglindă fără să se vadă.

Bătu cineva la ușă. Până să se ducă el să deschidă, se și ivi capul lui Lachi Pavlov. Petrică îl scutură de mână voinicește:

— Șezi, Balalanschi.

5 Acesta, exagerat ca întotdeauna, se luase cu mâinile de cap, uitându-se țintă la brațele lui Văleanu:

— Aoleu, nene Petrișor!

— Ce este?

— 'Să-mă dracului!...

10 Ca să facă plăcere lui Balalanschi, Petrică își îndoi un braț și îi dete celuiilalt să-i pipăie mușchiul.

— Dacă poți, mușcă.

Ochii lui Balalanschi erau turburi, iar în fundul lor strălucea lumina unui gând vinovat. Făcu o mișcare către brațul amicului său, dar se opri.

15 — Mușcă! îi zise Văleanu rîzînd.

Balalanschi își înfipse colții în brațul lui Văleanu cu atîta putere, încît acesta, instinctiv, îl repezi cît colo, izbindu-l cu capul de perete. Balalanschi căzu jos.

20 Situația între dîșii devenea ciudată și inexplicabilă. Văleanu își muie batista în apă rece și-și șterse singele de pe braț. Balalanschi se făcuse ghem la pămînt și gema.

25 După cîteva minute, Văleanu se întoarse tot el către Balalanschi:

— Te-ai lovit?

Celălalt își ridică figura hidoasă:

— M-ai omorît.

30 — Ei, aș!

— Nu acum. Mai bine mă dai de o mie de ori cu capul de pereți, decît îmi făceai ce mi-ai făcut.

Văleanu se uita la el nedomirî, dar mișcat:

— Ce ți-am făcut?

35 Balalanschi tușea, horcăia, își sufla nasul cu zgomot.

— M-ai omorît, nene Petrișor!

— Vino-ți în fire, omule, și spune ce ți-am făcut.

— M-ai mîncat fript.

40 — Cum?

Balalanschi se legăna pe o parte și pe alta, gemînd:

— M-ai mîncat fript!... Și ai noroc că ești așa cum ești, că, altminteri, pre legea mea că te-mpușcam... Ia uite ici...

5 Și, zicînd astfel, scoase din buzunar o gioarsă de revolver; apoi strigă într-aiuri:

— Te-mpușcam, nene!... Da' te-a scos dracu înaintea mea cu brațele alea goale, de parcă ești un berlinez de ăia de la circ...

10 Văleanu se apropie de el binișor și-l apucă de mîna în care ținea revolverul. Balalanschi nu vrea să-l lase. Cînd însă îl strînse o dată de degete, îi dete drumul, ca un copil:

— Lășă-mă, puică!...

15 Văleanu închise revolverul într-un saltar și se întoarse binișor la Balalanschi:

— Ia ascultă, nene Pavlov, spune cîstit, ce ai, frate, că nu te pricep.

Balalanschi păru a se liniști, față cu bunătatea calmă a celuiilalt. Ridică ochii către el:

20 — Aoleeeu!... Că frumos ești, fire-ai al dracului!...

— Bine. Să lăsăm asta. Ce ai cu mine?

— Te faci neamț, ha?

— Nu mă fac nici un neamț, dar nu pricep.

25 — Hai stir, pungașule!... Da' cine săruta pe Ilenuța azi-dimineață?...

Și grăind astfel, iar începu să sughițe și să plîngă:

— M-ai mîncat fript, vagabondule!... Gîndeai că nu te vād, ha?! Ai sărutat-o și ai luat-o în brațe ca un tîlhar!... Te-am văzut pe fereastră... hoțul!

30 Văleanu se uita mereu la el, încremenit de a descoperi deodată o altă mizerie omenească: amorul, răsadit într-o inimă așa de dogită. Luă un scaun și se așeză lîngă Balalanschi:

35 — Ascultă-mă, frate Pavlov; îți jur că nici nu m-am gîndit la ceea ce spui... Dar vorbește limpede; o iubești?

Balalanschi zbîrcea din nas, ștergîndu-și lacrimile:

40 — O iubesc, mă, de mor!... Uite așa hîd, cum mă vezi. Și-o iubește și Năiță... Da' ăla e al dracului: zice că pentru muzică... Ne-am cotizatără s-o trimitem

în străinătate să învețe... Că dacă-i vorba, ea cîntă mai frumos decît tat-su...

— Cum adică?

5 — Iote așa, bine... Năiță punea 150 de franci pe lună, că ăla cîștigă și de la gazetă și de la școală: eu puneam 50; tat-su iar 50. Nu ma gustam vin cu lunile. De vreo două-trei ori era să plece.

— Și de ce n-a plecat?

— Ceasul rău!...

10 — Adică?

— Iote așa... Tocmai cînd s-adunau banii de drum, se întîmpla de ne întîlneam... Și cum îi omul, na și ție, dă și mie... gîtul uscat, beam paralele într-o noapte. Văleanu rîdea.

15 — Rîzi, afurisitul!... Da' tu știi, mă, ce vrea să zică să nu bei o lună de zile!... Te apucă toate nădufurile... Ți se face gîtul ca tureatca. Ai o țigară?

Văleanu îi dăte o țigară. Balalanschi aprinse un chibrit pe fundul pantalonilor și se puse să fumeze.

20 — Aoleeeu!... Cine te-a scos în cale, neică? Că noi trăiam fericiți...

— Nu mai vorbi copilării, nene Pavlov, că eu nici nu m-am gîndit la asemenea lucruri.

25 — Nu te-ai gîndit tu, da' s-a gîndit ea. Că-i muiere, mă!... Le curg ochii la toate după tine, fire-ai al dracului, nene Vălene!

Pe cînd Balalanschi vorbea, întrerupt și cu sughițuri, bătu cineva la ușă de mai multe ori. Văleanu

30 n-auzea. Pavlov, supărat strigă:

— Ci intră, nene, o dată!

Ușa se deschise binișor și se și închise, fără ca persoana care bătuse să fi intrat. Balalanschi rămase ca de piatră. Era Ilenuța. Dînsa, văzînd pe Văleanu jumătate dezbrăcat, se retrăsese.

35 Balalanschi se repezi ca un tigru la gîtul lui Văleanu:

— Vezi, tîlharule, hoțule!... Vezi c-a venit după tine!...

40 Văleanu strînse o dată în brațe pe Balalanschi, de-i pîrîră toate oasele. Apoi, serios și uitîndu-se în ochii lui:

— Șezi binișor, că te zdrobesc.

Pavlov căzuse în genunchi și tremura:

8 — Pentru numele lui Dumnezeu, nene Vălene, fă cu mine ce-i vrea, numai nu mă chinui așa. Omoară-mă mai bine!

Văleanu se răsti la el:

— Ce să fac?

— Ce-i ști.

10 — Cum vrei să-ți dovedesc că nu sunt vinovat?

— Să pleci.

— Plec deseară.

— Nu deseară. Acuși, numaidecît.

— N-am tren.

— Să pleci la Giurgiu; este tren la 12.

15 — Eu trebuie să plec la Pitești, omule.

— Nu se poate să stai pîn' deseară, că iar vine.

— Bine, frate, hai să plec la Giurgiu.

— Te duc la gară.

20 Văleanu se îmbracă și își strînse lucrurile, rîzînd. Balalanschi, între rîs și plîns, urla prin odaie:

— Puică, neică, scoate tignafesu din mine, că mă ia dracu!...

Cînd se deteră jos, portarul înmînă un bilet lui Văleanu. Era de la fată. Ea zicea: „Vă așteaptă tata acasă să vă mulțumească“.

25 Văleanu îl dăte lui Balalanschi să-l citească. Acesta scrișni din dinți:

— Muiere, domnule! Zi-i muiere și las-o: a pus pe tat-su să te cheme acasă...

30 Pe cînd pleca trăsura spre gară, de pe trotuar, un chip rotund de femeie, cu ochii albaștri ca cerul de toamnă, zîmbea în înțelegerea propriei sale fericiri. Cu capul plecat, ea se uita pe sub marginea pălăriei, ce-i cădea pe frunte ca o glumă, surizînd și chemînd la sine ca fundul apelor adînci...

35 Balalanschi dăte un ghiont lui Văleanu.

Acesta, nedeslușit în gînduri, dar bun și cuminte, plecă la Giurgiu, în loc să plece la Pitești.

Roma, 1904

O MUZĂ

JOHN JAMES
AMINTIRI DIN CARIERA DIPLOMATICĂ

Roma, 1915

Stimate amice,

Anul acesta am împlinit 30 de ani de carieră diplomatică¹. E mult. Cu toate astea, pot vorbi despre timpul trecut cu o mare libertate sufletească, fiindcă
5 nu mi-a făcut nici un rău: oarecare blîndă neîncredere în planurile oamenilor; puţin scepticism, cînd e vorba de fericire; o mare mirare de puterea mediocrităţii, — iar încolo, cred că nu e nimic de zis despre modul cum
10 curge viaţa: fiecare piatră se rotunjeşte mai mult sau mai puţin, după cum e friabilă sau rezistentă.

I

În *Via Sistina*, la etajul al II-lea al unei case moderne, era un restaurant, ținut de o familie de savoiarzi, unde mîneau toţi diplomaţii tineri, cînd nu mergeau la faimosul *Hôtel du Quirinal*. Stăpînul, un vîntor
15 paşnic, îşi petrecea vremea dresînd bufniţe pentru a atrage ciocîrlii, în campania romană, unde *la caccia alle allodole* este un sport foarte răspîndit. Treaba casei o duceau nevastă-sa şi cumnată-sa, Madeleine et Marie, *les pénitentes* cum le numeam noi.

20 Aci se întîlneau figurile cele mai streine şi toate neamurile pămîntului, de la francezi, prusieni şi

scandinavi, pînă la japonezi, argentini și copți, fiindcă Roma este punctul de întîlnire al pelerinilor de pe tot globul, al tuturor milionarilor, al tuturor artiștilor, al poezilor, al nebunilor și învățaților.

5 Prin anii 1888—1890, clienții obișnuiți ai restaurantului din Via Sistina erau: consilierul Ambasadei franceze de pe lîngă Sfîntul Scaun, d-l de Navenne, autorul unei însemnate monografii asupra palatului Farnese; atașatul militar francez, colonelul Pinsonniere, astăzi general în retragere; d-l Frisch de Fels, pe atunci mic atașat, astăzi le comte de Fels, care dă tonul la Paris, prin căsătoria sa cu d-ra Lebaudy, ale
10 carei milioane au tot dreptul să fie dulci, deoarece provin din zahăr²; d-l Van. Loo³, ministrul Belgiei, instalat la Roma de 30 ani, al cărui dinasticism îl făcea să poarte o barbă albă foarte considerabilă, deși era amoretat de o doamnă tînă, ce nu putea suferi chipul regelui Leopold⁴; d-l de Westenberg, ministrul Olandei, bărbat cult, ceva cam extravagant, mare cunoscător de monete și de vinuri vechi; d-l Canevaro duca di Zoagli, ministru peruvian, mort
20 așa de dramatic în catastrofa de drum de fier din Spania. Tot aici am cunoscut pe sir Henri Laurier, pe atunci prim-ministru canadez, care, deși supus englez, vorbea numai franțuzește⁵, dar o franțuzească de pe timpul lui Rabelais: — „Il m'en souvient et encores me frissonne et tremble le coeur dedans sa capsule, quand je pense ès prodiges tant divers et horrifiques etc.“. Se știe că în Canada, primii cuceritori au fost
30 francezi (Jacques Cartier⁶, 1534).

Mai tîrziu, am întîlnit aci, sau la Morteo, în Palazzo Ruspoli, pe d-l de Jagow, astăzi ministrul de externe al Germaniei, și pe d-l Sasonoff, astăzi cancelarul împărăției rusești. Pe atunci erau amîndoi doi tineri
35 de viitor⁷, cum sunt mai toți secretarii de ambasadă⁸. Pe lîngă netăgăduitele lor merite personale, o mină de noroc i-a urcat de timpuriu la înălțimi la care alții ajung tîrziu sau niciodată: d-l de Jagow a putut să lucreze la Roma cu d-l de Bülow, pe cînd acesta era numai ambasador, iar d-l Sasonoff a devenit cumnatul primului ministru Stolipine, omorît în mod așa de

crud de nihiliști. Prințul de Bülow, devenit cancelar, și-a adus amînte de colaboratorul său de la Roma, și l-a invitat să-i ia locul, ca ambasador, la Palazzo Cafarelli⁹, pe cînd d-sa era ocupat a face un tour de
5 valse cu unele puteri cam decoltate.¹⁰

D-l Sasonoff era un tînăr scund, blond, cu o calviție precoce, de o rară agerime sufletească și de o reală erudițiune istorică, mai cu seamă în exegeză; de aceea și era secretar la Legațiunea rusă de pe lîngă Sfîntul Scaun. Nota sa caracteristică era o *anglomanie*¹¹ avansată — preludiul Quadruplei Înțelegeri¹² de astăzi — care-l împiedica să guste din poveștile *Decameronului* ce se istoriseau la masa noastră. Aci, în adevăr, se adunau decadenții corpului diplomatic: un rus mititel și îngust la trup, blond ca un înger de-a
15 lui Fra Beato, cu degetele acoperite cu peruzele, cu brățări la mîini, — dar atît de infam și de dezmațat, încît pretindea că în toate zilele ia vermurat cu agheazmă și doarme cu capul pe o broască-țestoasă, numită madame Angot¹³, pe care a învățat-o să pronunțe latinește ca popii italieni: „Dominusse vobiscume“; un atașat militar turc, fost prin garnizoanele cele mai
20 fantastice, de la Dedeagaci pînă la Erzerum, care istorisea cum a prînzit o dată cu mai mulți camarazi, în mare ținută și decorații, dar îmbrăcați numai pîn' la brîu, și cum intrînd, din greșeală, un pașă, în cabinetul lor particular, au trebuit să se scoale cu toții în picioare; un secretar portughez, plin de haz, care avea un cîine numit Vasco de Gama¹⁴, prin zgarda
25 căruia corespunda cu numeroasele sale amante: zgarda avea un buzunar secret, unde se depuneau scrisorile ca în cutiile de poștă.

D-l Sasonoff fugea de acești decadenți, pe care cred că-i disprețuia, cum în general disprețuiește omul care urmărește o țință, pe oamenii cari trăiesc de azi pînă
35 mîine.

Cine însă nu disprețuia pe decadenți, era un alt rus, baronul de Mäyendorff.

Cît e de mare pămîntul, cu toate neamurile lui, — nu cred să existe pe el un ins mai urît decît acesta. În două cuvinte: Don Quichotte. Cînd ieșea pe stradă,

vara, cu o pălărie de vânător african pe vârful capului, — se țineau băieții după el, strigându-i „Rass Allula“. El mergea la deal, pe Via Nazzionale, slab și dihhăinat ca un mucenic, uitându-se cruciș la trecători, care-i făceau carne cu degetele, șoptindu-și unii altora: „il famoso iettatore“.

Baronul era tot atât de spiritual pe cît era de urît; era spiritual și răutăcios. Toate femeile tinere îl giugiuleau și-l corcoleau, de frică. Cine voia să aibă un salon deschis sau să dea un prînz reușit, trebuia să intre mai întîi în bunele grații ale baronului.

Se povestea despre el că, pe cînd venise o dată la Petersburg, de la Londra, — bătrînul Gorciakov¹⁵, primindu-l în audiență de concediu, îi zise:

— Si vous retrouvez lord Granville¹⁹ à Londres, dites-lui que vous avez vu l'ours dans sa tanière.

— Je lui dirai que j'ai vu cette bête-là.

Din cauza gurii rele, acest om, bogat și cult, nu ajunsese decît foarte tîrziu șef de misiune într-un post secundar (ministru la Lisabona), unde și muri, uitîndu-se cruciș la visurile sale dispărute.

El zicea, despre un mare poet al Italiei, cu reputație urîtă:

— Il loue sa maison, sa femme et son talent, pour faire chanter les autres.

Sau, la doi prieteni, cari apărau pe-o doamnă ce displăcea baronului:

— Eh bien! cette femme est parfaitement détestable: elle est grande comme moi, bête comme vous et laide comme lui. Sommes-nous d'accord?

Baronul Mâyendorff venea la masa decadenților cu plăcere.

II

Dar podoaba acestei mese, omul incomparabil superior tuturor celorlalți, era John James, amicul meu Djon Gems, secretarul Ambasadei Statelor Unite, diplomat din întîmplare, iar din fire, poet, adică un amestec de gînditor, de visător, de muzicant,

de humorist, — spirit critic și creator, naiv, blînd și bun, — cu o atât de fericită doză de nebunie în viața lui înțeleaptă, și atîta originalitate în tot modul său de a fi, încît nu se putea să-l vezi o dată, fără dorința de a-l revedea.

De la prima noastră întîlnire, am avut norocul să-i plac. Auzise că eram și eu un fel de scriitor în țara mea, și, din prima seară, mă întrebă foarte serios dacă în România ne scriam poemele pe obeliscuri sau pe frunze de popușoi, căci, evident, hîrtia nu străbătuse pînă la noi. La răspunsul meu că România importă hîrtia din Statele Unite, unde ea se găsește în mare cantitate, tocmai pentru că acolo nu sunt scriitori și cetitori, John James rîse cu plăcere:

— All right, il y a compensation.

Voia să zică, adică, că eram chit.

Locuia într-un apartament mobilat, Via San Nicolò da Tolentino, unde era cunoscut de toți ceilalți chiriși, și cred și de vecini, pentru urletele, dar mai cu seamă pentru muzica sa. Portarul, care nu putea să zică *Gems*, îl numea „Signorino Gémisse“.

Dimineața își lua baia în strachina de cauciuc, apoi făcea gimnastică, inhămat la niște sfori elastice, cu toate ușile și ferestrele deschise, ascuns după un paravan unde cotcodăcea, fluiera, grohăia, lătra, miorlăia, ne cheza, ca la menajerie. Învățase toate înjurăturile italienești de la Roma, pe care le rostea cu accentul lui englezesc:

— Adele, te possino scannà, portami l'acqua calda!...

Iar Adela, care aștepta la ușe cu apa caldă, se prăpădea de rîs, dar nu îndrăznea să intre.

Cînd se făcea tăcere, stăpîna casei zicea:

— Il signorino Gémisse prega.

Adela adăuga:

— O si fa la barba.

În adevăr, Gems, care era de origină irlandez, rămăsese bun catolic și în toate diminețile își făcea rugăciunea, după cum se și rădea în toate diminețile. De aceea nu se știa precis dacă se închină sau se rade.

Stăpîna casei, deși cam copticică, era amorezată de el, ca toată lumea, și îi aducea cafeaua ea singură,

pregătită cu mîna ei, cu unt proaspăt, marmeladă, castane zaharate și toate bunătățile. El o mîngîia pe mîna și apoi își săruta degetele, parcă ar fi atins cine știe ce comoară de frumusețe. Asta nu-l împiedica de a-i dărui de ziua ei un „tub“, adică o baie de cauciuc.

Cîteodată bea cîte un pahar mai mult. Atunci devenea filozof. Dacă vedea pe Vasco de Gama, da trist din cap și se lega de stăpînul cîinelui, într-o franțuzească a lui:

— Plus... plus que je connais les hommes, et plus que j'aime les chiens. Vous faites de cette pauvre bête un ruffian. Vous êtes un *cocks-comb*... un decadent pourri... une crête de coq.

A fi cineva „creastă de cocoș“, adică un fel de afe-mei, sulemenit și iubit de „dame“, era culmea infamiei.

— Un *cocks-comb*!... un sauvage!

Portughezul rîdea:

— Ai haz, Djon. Eu, sălbatec!... Pe cînd strămoșul meu Vasco de Gama descoperea drumul Indiilor, părinții dumitale trăiau prin copaci.

Gems părea mulțumit:

— All right. Il y a compensation.

În gîndul lui american, cuvîntul acesta „compensation“ avea o semnificație de înaltă justiție socială. Adică: nici nu te-am păcălit, nici nu m-ai păcălit.

Cînd rămînea singur cu mine, recita versuri sau se lega de femei. El, omul gentil, găsea o voluptate crudă în vorbele lui Hamlet, pe care le repeta îndesat: „be thou as chaste as ice, as pure as snow, thou shalt not escape calumny. Get thee to a nunnery, go; farewell. Or, if thou wilt needs marry, marry a fool; for wise men know well enough what monsters you make of them“*.

Apoi întărea, cu degetul tragic întins către Marie, care aducea altă sticlă de șampanie:

* Dacă te măriți îți voi da acest blestem drept zestre: vei putea fi castă ca gheața și curată ca zăpada, și nu te vei mîntui de calomnie. Du-te la mănăstire. Dacă totuși ții să te măriți, ia de bărbat un imbecil, fiindcă oamenii cuminți știu prea bine ce monștri faciți dintrînși, voi femeile. Du-te la mănăstire, și cît mai repede. Adio (trad. D.Z.).

— To a nunnery, go; and quickly too. Farewell.

Marie se uita lung la noi.

— Ce spune d-l Gems?

— Zice să te duci la mănăstire.

— Eu, la mănăstire!... Ou là-là!...

Gems mai turna cîte un pahar, își încrușișă brațele peste plastronul elegant al fracului și continua:

— Ce frumos e *verbul* omenesc!...

Îți aduci aminte cum începe Manzoni¹⁷, *I promessi sposi*? „Quel ramo del lago di Como, che volge a mezzogiorno tradue catene non interrotte di monti, tutto a seni e a golfi“... E un nespun parfum din viața aceluia *seicento*, atît de disprețuit de prerafaeliți¹⁸, și totuși atît de bogat în *energie* omenească, cînd Spania teroriza lumea¹⁹. Ce idee ai despre spanioli?

— O foarte mare idee.

— Dar de Statele Unite?

— Tot mare, dar mai mică.

— O să le luăm coloniile.

— O să le rămîie *Las Meninas*.

— Ce este asta?

— Un tablou al lui Velasquez²⁰.

Gems strîmbă din nas și urmă:

— Ce minunați trebuie să fi fost haiducii italieni, faimoșii *bravi*, cari își băteau joc de guvernatorii spanioli, plini de titluri: „l'Illustrissimo ed Eccellentissimo signor don Carlo d'Aragon, Principe di Castelvetro, Duca di Terranuova, Marchese d'Avola, Conte di Burgeto, grande Ammiraglio e gran Contestabile di Sicilia, Governatore di Milano e Capitan Generale di Sua Maestà Cattolica in Italia“, sau celălalt, pe care-l pomeneste Manzoni: „l'Illustrissimo ed Eccellentissimo signor Juan Fernandez de Velasco, Contestabile di Castiglia, Cameriero maggiore di Sua Maestà, Duca della Città di Frias, Conte di Haro e Castelnuovo, Signore della Casa di Velasco, e di quella delli sette Infanti di Lara“ etc., etc. Înțelegi dumneata că de un sfert de ceas de cînd vorbesc, rostesc numele a două singure persoane? Faci rău că ai idee bună de spanioli.

Apoi distrat se punea să fluiera o bucată din *Sinfonia I* a lui Beethoven, și iar recita versuri:

The poet has the child's sight in his breast,
And sees all new*.

Marie, fericită de a-i vorbi, ca toată suflarea femeiască, prindea a-l dojeni:

5 — Ah, mon Dieu, que vous êtes méchant avec les femmes, monsieur Jean James!... (Jeanjam).

— Marie, plus... plus que je connais les femmes, et plus que je comprends Abélard²¹!...

— Hé, monsieur, vous oubliez Héloïse!...

10 — Brava, Marie. Il y a compensation.

— Pas pour elle, monsieur.

— Bravissima. Il y a compensation plus que jamais.

Încântat de vioiciunea femeii, se întorcea către mine:

15 — Cette femme pourrait être ambassadeur chez vous...²²

Apoi, văzînd o scăpară de răutate în ochii mei, adăuga repede:

— Pas chez vous... Dans les Balkans.

20 Ieșind de la restaurant, trebuia să mergem la niște americani bogătași, cari sosiseră de curînd, sunînd din milioane. Cum drumul trecea pe lîngă casa lui, mă rugă să ne urcăm sus, să-și ia țigări. Îndată ce intră, începu să strige:

25 — Adele! Dove sono i sigari?

— Sùbito.

Fata dispăru. El se așeză la piano, și trecu pe clape cu amîndouă mîinile, ca o adiere generoasă de răcoare. După aceea cîntă o arie variată de Beethoven, cîteva note atît de simple și de profunde, pe care zburau arabescurile unei fantazii atît de calde, încît sufletul omenesc devenea deodată tangibil.

30 Fata intrase binișor și lăsase țigările pe o masă. Gems se uitase la ea fără să o vadă. Cu jobenul în cap, cu mînușile albe pe marginea clapelor, cu ochii pe jumătate închiși, părea că plutește într-o atmosferă de visuri albastre și de tămîie, în care auzea altă muzică, arcușul sfintei și corul îngerilor.

* Poetul are privirea copilului în inimă
și vede totul nou (trad. D.Z.).

Eu mă pomeneam oftînd, fără nici un bănat al meu. Ce poate pune un om, pe clapele reci ale unui piano? Se vede că personalitatea sa, iradiațiunea aceluia tot complex ce se numește *temperament intelectual* și care este, la unii, atît de cald, încît luminează și tămăduiește ca soarele.

5 Cît timp o fi trecut așa nu știu. Furăm deșteptați de un suspin formidabil, „Hé, hec“! ce izbucni din pieptul Adelei, ca o rachetă. Gems se opri deodată și se uită lung la fată:

10 — Adele, voi sîteie înamorata.

Ea se rușinase de tot:

— Non, signorino. Mi piace tanto la musica.

— Siete înamorata, fanciulla.

15 Apoi, adunîndu-și mînușile și aprinzîndu-și țigara, se adresă mie:

— Allons dans le monde.

Dar cînd să ieșim pe scară, ne întîlnirăm față în față cu trei persoane, două doamne și un domn, care făceau un haz nespus.

20 — A! scumpe domnule Djon! Așa se vine la niște bieți prieteni, sosiți de două zile, cari nu cunosc pe nimeni! Iată că venim noi la dumneata.

— Tocmai mergeam la d-voastră.

25 Și fără multă vorbă, deteră năvală în casă.

Cînd se aprinseră luminile, apăru cea mai adorabilă creatură ce se poate vedea, blondă, înaltă, cu o gură ce zîmbea a bine. Cealaltă mai puțin frumoasă, dar foarte simpatcă. Domnul ce le însoțea, și care părea a fi tatăl celei dintîi, era voinic și frumos, figură energică de german transplantată în America.

30 Djon Gems făcu prezentările. Erau niște bogătași din Baltimore. Fata blondă se numea Eveline; cealaltă Marie; domnul se numea Walckenaer.

35 Casa lui Gems fu răscolită ca de un ciclon, așa că Adela așezînd lucrurile la locul lor, zbîrni printre dinți un „managgia“ destul de violent.

Ieșirăm cu toții în oraș.

Sosirea la Roma a acestei fete frumoase și bogate, puse lumea în neastâmpăr. Prînzurile și balurile se țineau lanț.

5 Tineri cu nume cît lumea de mari, Altieri, Aldo-brandini, Borghese, Boncompagni²³ se învîrteau împrejurul ei, luptînd cu secretari de ambasadă, miniștri străini, cu un secretar de stat, cu ofițeri și civili de toate neamurile și toate rangurile sociale.

10 D-ra Walckenaer era nu numai frumoasă și bogată, dar averea sa trecea și drept *curată*, în acest înțeles, că nu pornea nici din minele din California, unde tot dolarul are cîte un strămoș puscăriaș, nici din porcii de la Chicago, nici din pilulele Pink²⁴, ci din comerțul curat al grînelor. Cel mult dacă onorabilul d. Walckenaer va fi sugrumat cîteva mii de brutari, — dar
15 aceștia de cîte ori nu sugrumă pe bieții consumatori! Așa încît, cum zicea Gems: „il y avait compensation“.

În vremurile din urmă, cercul împrejurul fetei se strînsese atît de mult, încît suspinătorii autorizați erau
20 reduși la trei: un ofițer de cavalerie, care însoțea pe Evelina la vînătoarea de vulpi, un american stabilit la Roma și, în fine, don Giovanni B.

Roma întregă era împărțită în tabere, trei la număr, cîți erau suspinătorii: ofițerimea, lumea
25 oficială și *vînătorii de vulpi*, erau pentru cavalerist; colonia americană era, firește, pentru tînărul american; societatea propriu-zisă, adică nobilimea papală, Curtea și corpul diplomatic, erau pentru don Giovanni.

Amicul meu Gems se uita la cîtetrei suspinătorii
30 cu un sentiment de nespūsă mirare, cum te-ai uita la un om cu nas artificial, sau la o telefonistă amabilă. Cîtetrei pretendenții îl plectiseau cu prietenia lor, fiindcă simțeau înfrîurirea lui asupra d-lui Walckenaer și mai cu seamă asupra fetei.

35 Evelina, în adevăr, se purta cu el ca o soră mai mică față cu un frate mai mare, celebru. După ce se sfîrșea reprezentăția oficială, cu pretendenții, îi vedeai pe amîndoi prin vila Borghese, umblînd pe jos, cu pasul sigur, cu sufletul liber, vorbind lucruri serioase.

Gems era cunoscut în Statele Unite ca pianist de talent, care însă nu vrea să cîștige bani cu arta. Lucrul acesta, atît de puțin american, îi da un mare prestigiu.

5 Cînd Gems cînta în fața ei, ochii fetei își schimbau culoarea: din albaștri deschiși, deveneau viorii ca seninul după ploaie, și păreau a se apropia unul de altul, dînd privirii o încordare dramatică.

O plimbare la villa Adriana, la Tivoli, era să dea loc la un mic scandal, ce nu s-ar fi putut înlătura fără
10 intervenția lui Gems.

Vagoanele italienești, acum 25 de ani, se închideau pe laturi, cum se mai închid astăzi, la noi, pe fericita linie Mărășești-Panciu. Fiecare compartiment nu putea cuprinde mai mult de opt persoane. Pretendenții voiau
15 să călătorească cîteșitrei, în compartimentul Evelinei, care era deja ocupat. Un singur loc mai rămînea liber. Ofițerul și americanul puseră mîna aproape în același timp pe ușa vagonului. Americanul dete cu cotul la o parte pe ofițer, care, la rîndul său, luă de ceafă pe
20 american și-l depuse pe cheu, ca pe o valiză. În clipa aceasta, don Giovanni se strecură printre dîșii și ocupă locul în vagon.

Cei doi tineri, ofițerul și americanul, se priviră o secundă, cu răutatea animală a obîrșiei noastre, și
25 erau gata să-și dea arama pe față, cînd Gems sări în mijlocul lor, îi luă de braț și le zise încet:

— Meussieurs, si vous êtes deux coqs de combat, n'oubliez pas que mademoiselle Walckenaer ne vous pardonnerait jamais de l'avoir prise pour une poule.

30 Apoi, le oferi locul său în vagon, făcu pe șeful de tren strigînd „Partenza, — pronti“ și dispăru într-un alt compartiment.

Toată purtarea asta dezinteresată s-ar fi explicat ușor dacă Evelina ar fi fost ca și el. Eu aveam impresia
35 netedă că inima fetei nu mai era a ei; că, încetul cu încetul, natura eroică a amicului meu prinsese în mrejele sale puternice libelula elegantă trimisă de vîntul Oceanului. Firește, nu-i ziceam nimic. Dar simțeam ceva turbure în sufletul lui. Mai în toate serile bea, ceea ce mă scandaliza:

— Gems, te las. Ești absurd.

El mă oprea de mină:

— Să-ți fac un silogism. Știi ce este un silogism. Iată: cu cât beau mai mult, cu atîta amețesc mai tare; cu cât amețesc mai tare, cu atît mai mult se cutremură pămîntul; cu cât se cutremură pămîntul mai mult, cu atît vârs vinul din pahar; cu cât vârs mai mult vin, cu atît mai puțin beau. Prin urmare, cu cât beau mai mult, cu atîta beau mai puțin. Dar tu ești un neolatin cu spirit pozitiv, pentru care farmecul speculațiunilor intelectuale nu există. Marie, du champagne!...

— Numești speculațiuni intelectuale neroziile astea!... Lasă-mă să mă duc.

— Nu te duce. Te rog. Am să-ți cînt ceva al meu, cum cred eu că ar fi iubit Beethoven pe Tereza de Brunswick²⁵...

La asemenea făgăduială mă îmblînzeam.

— Îți închipuiești ceva mai patetic, mai nobil și mai profund omenesc?! zicea el.

— Haidem.

— Încă ceva. Toată lumea crede că moralul și fizicul sunt două lucruri deosebite. Ei bine, lacrima, lucrul cel mai mișcător, poate să curgă cînd îți smulgi un păr din nas, sau cînd iubești.

— Hai, Gems, că vorbești prostii.

— Eu n-am plîns în viața mea.

— Nu zice vorbă mare.

— Ai dreptate. Să mergem.

Pe drum se prindea de brațul meu cu credință și nu mai zicea nimic.

Într-o seară, pe cînd îl duceam așa acasă, îl simțeam nenorocit de tot. Îmi închipuiam cauza. D. Walckenaer, amețit de zgomotul ce se făcea împrejurul numelui lui, plecase la Neapoli.

Gems mă ținea strîns de braț.

— Să-ți spun ceva...

— Spune.

— Ciudat om ești.

— Pentru ce?

— Îmi inspiri încredere... și frică.

— *Încredere* e foarte natural: te iubesc și te stimez.

Dar *frică*?

— Am credință că cetești în inima mea ca-ntr-o carte.

— Ascultă, Gems, cartea e deschisă.

El păru a se gîndi:

— Am primit o telegramă de la Neapoli.

— De la d-l Walckenaer?

— D-l Walckenaer mi-a scris. Telegrama e de la Evelina.

Se opri la un felinar, se căută prin buzunare, găsi telegrama și mi-o întinse: „Pray with all my heart accept“.

Fata îl ruga să primească invitația lui tată-său, de a veni la Neapoli.

Ajunserăm tăcuți acasă la el. Se puse la piano și făcu cîteva acorduri. Se opri și iar scoase telegrama.

— *Te rog din toată inima*. Ce să fac?

— Să iei trenul și să pleci.

— Și pe urmă?

— Să iei alt tren și să pleci încă o dată.

— Unde?

— La Paris, să comanzi trusoul.

Gems sări de la piano.

— Ța, jamais!

Eu îl așezai frumos la loc.

— Pentru ce?

— Pentru că eu am 20.000 franci venit, iar ea are patru milioane.

— Venit?!

— Venit. Are 150 milioane zestre.

— Atunci e grav. Bogăția în general înlesnește fericirea; aici o împiedică.

— Nu-i așa?

— Va să zică o iubești.

— Nu pot zice c-o iubesc. E adorabilă.

— E încîntătoare, adăugai eu. Dar, Gems, știi că fata te iubește.

Fără cea mai mică falsă modestie, el zise trist:

— Mi se pare că da. Și e așa de mizerabil să faci rău celor ce te iubesc... Ce mă povățuiești?

— Nimic. Du-te la Neapoli și vezi dacă nu poți să o iubești și d-ta atîta de serios, încît milioanele să nu mai fie împiedecare la căsătorie.

El dete din cap, cu adincă încredințare că nu va fi așa. Apoi mă rugă să merg și eu la Neapoli. Eu nu puteam pleca din Roma, — de aceea îl rugai să mă ierte, făgăduind că voi veni mai târziu.

IV

5 Timp de două săptămîni nu mai știui nimic de la el, pînă ce, într-o dimineață, primii o telegramă, să viu la gară, la expresul de Modane²⁶.

La ceasul trenului eram la gară, învîrtind în mine tot felul de bănuieli, printre care nunta și trusoul mi se păreau cele mai omeneste acceptabile.

10 Cînd se opri trenul, Gems se dete jos din vagon, mă luă de braț și mă urcă în vagon înapoi. Era un compartiment compus din alte trei compartimente, în care Evelina, întinsă pe o canapea, călătorea către Paris, — dar nu pentru trusou, ci pentru o operațiune chirurgicală. Tată-său mă primi în culoar.

15 — Monsieur, Eveline est souffrante. Elle désire vous voir. Vous me ferez le plaisir d'obéir et de venir à Paris.

20 Modul poruncitor cu care vorbea se vedea că ascunde o durere adevărată, care nu îngăduie complimente și glume.

Fata mă primi cu mîna întinsă, surîzînd:

25 — Îți sunt foarte recunoscătoare că ai venit la gară...

Apoi silindu-mă să stau lîngă dînsa, și mai încet:

— Dar trebuie neapărat să vii la Paris... Altfel, Gems ne părăsește... Știu că ai treburile dumitale... Vreau să-ți cer o consultație: cum să deviu săracă...

30 Mă uitam buimăcit la ochii albaștri ai fetei, încruntați de grija de a deveni săracă. Nimeni nu-mi vorbea de boala ei: ce avea și de ce mergea la Paris?

Trenul sta o jumătate de oră în gară.

35 Fata mă învăluia în privirea ei rugătoare, așteptînd făgăduința că voi veni la Paris, și începutul consultațiunii:

— Îți făgăduiesc că vin la Paris. Cît pentru consultațiune... lucrul cel mai ușor: sunt patru mii de feluri de a deveni sărac.

— Enumără trei.

5 — Împarte-ți milioanele la prieteni, și nu mă uita și pe mine.

— Milioanele nu sunt ale mele, sunt ale lui tată-meu.

— Va să zică ești săracă gata.

10 — Acum da; mai târziu nu.

— Fă așa ca să nu fii bogată nici mai târziu.

— Ce să fac?

15 — Ia pe Gems de braț și plecați amîndoi într-o insulă de pe Pacific, unde să nu fie nici telegraf, nici jurnale, și mai cu seamă advocați. Să nu fie advocați.

— Și nici doctori.

— A propos de doctori: văd că nu prea ești bine...

Fata se uită la mine fix, apoi închise ștrengărește dintr-un ochi:

20 — Apendicită. Dar nu-i nimic serios.

Apoi suspinînd ușor:

— Am greșit și am luat stricnină în loc de chinină. Te rog. Nu știe nimeni... Firește. Dacă Gems ar fi un om de înțeles, am putea pleca undeva... M-am gîndit că ar putea să dea concerte sub un alt nume. Nu-i așa că are talent?

— Imens.

Trenul se pregătea să plece. Fata mă rugă încă o dată să viu. Eu făgăduii tot și astfel ne despărțirăm.

30 Peste zece zile călătoream spre Paris. Primisem 7 telegrame în 7 zile, fie de la tată, fie de la fiică. Gems îmi scria că Evelina se făcea bine și deci nu mai avea nici un cuvînt să stea lîngă dînsa. Înțelegeam că trebuia să-l ajung la Paris, ca să-l mai țin pe loc.

35 În fine ajunsei la Paris, într-o dimineață răcoasă de primăvară, și trăsei la hotelul lui Gems.

Care nu-mi fu mirarea, cînd aflai că plecase de două zile, fără a lăsa nici o adresă!... Pornii în fugă la hotelul d-lui Walckenaer, care era alături.

40 Bătrînul american își lua cafeaua. Cum mă văzu, veni către mine cu mîinile întinse:

— Evelina este bine de tot. Nu a fost nevoie de intervențiune chirurgicală...

— Mă bucur foarte mult. Aș dori s-o văd. Pot s-o văd?

5 — E cam greu...

— De ce?

— A plecat... cu John James... în călătorie de nuntă.

— S-au cununat?

— Da. Iată *le faire-part* cum ziceți d-voastră.

10 Și-mi întinse o scrisoare a Evelinei.

„Dragă tată, John James și cu mine am hotărât să ne luăm. Cum însă tu ai prea multe milioane, iar el nu are de loc, te rog să faci tot ce vei putea spre a le pierde, ca să venim acasă. Când vei pierde tot și-ți vor rămânea numai 5.000 dolari venit, pune o «notiță» în *New York Herald*²⁷, și ne vom întoarce.”

15 Eu citeam și credeam că visez. Ridicai ochii către bătrîn.

El își mușca o mustață:

20 — Am și răspuns prin *New York Herald*. Un impresario american oferă 100.000 franci celui mai bun compozitor născut în Statele Unite, care va scrie o poemă muzicală asupra vieții lui Washington la Mount-Vernon.²⁸

25 — Au să se prezinte mii de lucrări.

— Juriul are ordin să premieze pe a lui John James, dînd și alte premii, altora.

— Dar dacă nu se prezintă la concurs?

30 — Are să se prezinte, dacă-și iubește nevasta. Dacă nu, vom căuta altceva. Trebuie să-i ajut.

Apoi, tremurînd, cu ochii umezi, adăugă:

— Mi-a luat fata... Și n-am alt copil... Dar îl stimez: John James este un om.

O PARTIDĂ ÎN TREI

JOHN JAMES CONTRA MORMONILOR

Nu mai fusesem la Paris dinaintea războiului, iar pe John James îl pierdusem din vedere aproape cu desăvîrșire. Știam că devenise un compozitor celebru; că soția sa murise, lăsîndu-l singur; că în timpul războiului încercase să vină în țară, dar că nu putuse ajunge decît pînă la Salonic. Primeam cîte o scrisoare, plină de haz, prin care îmi da întîlnire pe vîrfurile munților celor mai înalți, unde căuta să se apropie de soare pentru poema sa muzicală *Hephaistos*¹. Moștenise o avere enormă de la socrul său, care, după ce-l cunoscuse bine, îl adoptase. Din această avere, îmi oferea premii de încurajare pentru răspîndirea săpunului în țara românească și pe cît se poate pentru uzul batistei². La care răspundeam pe latinește, *naturalia non sunt turpia*, pentru a-l înfuria, amintindu-i completa lui ignoranță în cele scrise de demult.

O zi de iarnă, cu soare, la Paris, scoate din fundul cutiilor toate bijuteriile omenești.

20 După ce mă diritica la cap și cîștigai un premiu pentru răspîndirea săpunului, mă arunca într-o trăsură și strigai șofeurului:

— Au bois...!

Acesta se întîmplase să fie cel ce mă adusese de la gară:

25 — Vous êtes pressé, monsieur.

Și dete drumul sfîrlezii lui, ieși din strada Boissy d'Anglas; se subtiliză printre țesătura nebună de

automobile din Piața Concordiei; mă învîrți după niște camioane enorme și o luă spre l'Etoile.

5 Mi se păru că toată lumea a întinerit, că n-a fost război niciodată, că nimic pe glob nu se poate compara cu faimoasa Avenue des Champs-Élysées. Dar, parcă lipsea ceva din mișcarea asta. Dînd pe o stradă laterală, întîlnii un călăreț. Atunci înțelesei că lipseau caii cu desăvîrșire.

10 Pe insule mici de trotuar, domni și doamne elegante studiau problema trecerii printre trăsuri. Doamnele se repezeau greșit. Domnii le opreau de pulpane. De aci, țipete și cîte o reflecție de șofeur:

— Ces oïes !...

15 Cînd ajunserăm la „bois“, un fluviu de lume intra. Era zi cu soare și sîrbătoare. Își poate orcine închipui ce fasoane de pălării femeiești; ce scurtături de rochii; ce buze colorate; cîte feluri de trăsuri; cîte feluri de pedestrași. Deși amestecul acesta de soiuri omeniești alcătuiau „le popolo“ în toată pestrița lui înfăptuire, totuși o mîndrie colectivă părea a se desprinde din masa lui, care îl ridica la înălțimea etică a eroului.

20 Pe aleea călăreților soseau tot felul de grupuri de cavaleri, de la cei mai eleganți pînă la cei mai triviali; cai englezești, încălecați de stăpînii lor, impecabili; cai de manej, ingenuncheați de picioare; cai de birje, umblînd cu gura prin cer și purtînd în spinare cîte un băiat de prăvălie.

30 O nebunie obștească îndemna pe toată lumea să dorească lucruri noi, o primăvară timpurie, o schimbare de soartă, altă slujbă, altă soție, eternul „mai bine“ pe care-l înfățișau deocamdată raze ghidușe de soare.

35 Trăsura mergea încet. Îmi venea să zîmbesc de această năzuință universală de nestatornicie, care face pe oameni să pună atîta preț pe credință și statornicie, — cînd, un grup de patru călăreți, doi domni și două doamne, trecu în trap mare, ca o viziune încîntătoare. Plecai capul pe fereastră: mi se păruse că recunoscusem pe John James. Rugai pe șofeur să întoarcă. Dar, pînă 40 să iasă trăsura din rîndul ei și să se poată învîrți, trecu vreme. Viziunea dispăruse.

Stam tocmai și mă gîndeam ce să fac, — cînd, la o întorsătură de alee, îi regăsii: grupul se pregătea să descalice.

5 O minune de cai, patru obiecte de artă, cu niște capete inteligente, cu picioarele de bronz Barbedienne, cu ochii vii și nările aprinse, cumînți ca tinerii bine crescuți ce și-au sfîrșit partida de tenis. Dumnezeu să mă ierte: o secundă uitasem pe cavaleri, în cinstea cailor³. Ridicai ochii cu sfială către doamne. Îmi trecuse ca fulgerul prin minte că poate călătoreau bărbătește, — oroarea cea din urmă pe care o poate comite o femeie. Nu. Erau amîndouă în șele de damă, o strălucită invenție de piele scîrțîitoare, ce le purta cu îngăduire și prietenie. Ba bine că nul

15 Iar damele erau alte două minuni. Recunoscui deprinderile bunului meu amic, — oarecum revăzute și completate: umbla cu cîte două: una brună, alta blondă, — iar cea brună mi se păru că privește cu ochi albaștri, cea blondă cu ochi negri, — ca toate să fie după sfînta scriptură a potrivelelor.

Sării din trăsură:

— John !

El se opri o clipă:

25 — A !... Samfresco !... Mon bon ami ! Comment ça va-t-il ?...

După ce ne îmbrățișarăm, mă inspectă de sus și pînă jos, mă pipăi la mușchiul brațului:

— Laissez-moi vous voir... Vous êtes encore *pas di tiu mal*... Mais venez que je vous présente à ces dames...

30 Apoi, mă luă de braț cu afecțiune și mă închină la doamne:

— Cel mai bun prieten al meu, d-l Z. D-l și d-na Dagonet; d-na Ellen Merray.

35 Caii fură lăsați în grija băieților cari așteptau, iar noi intrarăm la aperitive. John James își aprinse o țigară în ușa restaurantului și-mi făcu semn să viu. Azvîrli chibritul, cu forma lui eroică de revoltat, și-mi zise:

40 — Ce bine-mi pare că te regăsesc !... Trec printr-o criză urîță... Te rog să observi bine femeile astea... Vii la masă cu noi, astă-seară, la Claridges; apoi

mergem la Operă; apoi rămînem amîndoi, să-ți povestesc... Se dă *Pagliacci* de Leoncavallo⁴. Orchestrația din actul al doilea...

Aruncă țigara, care nu vrea să ardă:

5 — Voi parlate ancora italiano? Siamo tutti pagliacci... Eu credeam că după moartea nevestii, facultățile sufletului au încetat de a mai funcționa⁵, și acum mă pomenesc că nu e de loc așa... Ce bine-mi pare că te regăsesc, — ca să mă ajuți și să mă luminezi. E lamentabil!...

10 Una din cele două doamne, cea cu ochii albaștri, se uita la noi atîta de încordat, încît mă sili să aduc pe John James înăuntru. Acesta era ambalat în pesimism:

15 — Toată viața mi-a părut rău că nu m-am născut bîtlan.

— Pentru ce?

— Ca să trăiesc pe luciul apelor, departe de oameni.

20 — James, vous êtes „stiupid”. Dacă ar fi o reciprocitate în pesimism, sunt sigur că bîtlanii regretă că nu sunt milionari... Dar se văd pururea în oglinda lacurilor.

— Miss Luciana, ai ochii ca depărtarea.

— Ce culoare are depărtarea?

25 — Mai întotdeauna albastră, fiindcă se confundă cu cerul. Dar nu întotdeauna.

— Și atunci?

— Atunci e nesiguranță și trudă: dorința de a deveni bîtlan.

30 — James, vous êtes „stiupid”. N'est-ce pas, monsieur, qu'il est „stiupid”?

— Il a peut-être vieilli.

— A, non!... zise Luciana cu convingere.

35 Prînzirăm împreună și merserăm la Operă împreună. John James îmi repeta mereu:

— Observă-le, te rog.

40 N-avea nevoie să insiste, că eu le observam cu de la mine pornire. Amîndouă erau încîntătoare. Nimic american, — decît, poate, o notă proaspătă de personalitate, cu tinerețea eternă a verdelui de iederă,

— îmbrăcate simplu, decoltate cu măsură, — purtînd cu grația statuetelor de Tanagra, și trăind un fel de viață statică intensă, prin strălucirea pielii. Doamna Dagonet purta, în părul negru, o roză albă, care părea așezată acolo ca o necesitate din temeliile estetice ale lumii; doamna Merray nu-și împodobise părul cu nimic, ci numai avea la gît un șir de mărgăritare, ca lacrimile Dianei.

10 Libretul operei, cu detestabilul subiect sicilian, făcea pe John James să nu se uite pe scenă. Cu privirea pierdută în undele de păr ale d-nei Dagonet, el trăia din viața orchestrei, plină de ironie și de jale. În cîte suflute nu se așează, pe fund, melancolia incurabilă a unei iubiri stinse sau a unei speranțe neîmplinite, peste care trece zilnic nota comică a realităților!

15 Cînd bietul paiaț, ros de nebunia geloziei, își omoară nevasta și pe amantul ei, publicul rămîne înlemnit de brutalitatea actului. Dar muzica pătrunde în conștiințe ca o insinuare romantică, explicînd totul prin puterea lăuntrică a iluzionării.

20 Toată lumea era în picioare. D-na Merray, ceva cam palidă, își strîngea mînușile; d-na Dagonet scînteia din ochi, privind țintă către amica sa; d-l Dagonet aplauda; John James blestema pe englezește.

25 Cînd să ieșim, d-na Dagonet luă de braț pe amicul meu:

— Je déteste cette femme.

John James răspunse, arătînd pe Dagonet:

— Moi je déteste cet homme.

30 — Et moi je vous aime.

Ne despărțim la ușa teatrului.

Cine n-a văzut pe Hamlet în fața umbrei lui tată-său, n-a înțeles răscoala sufletească a lui John James.

35 D-l Dagonet fu acoperit de o grozăvie de epitețe, „broască de Michigan”, „catîr inviolabil”, „pungaș de hală”, „voluntar în armata corupției”.

— Et avec ça, héros de roman!

Apoi, cu răutate, repeta la infinit vorba „pig”.

Eu ascultam cu răbdare catastrofa asta de invecti-

ve pînă ce automobilul se opri. Șofeurul se dete jos, deschise portiera și, foarte liniștit, ne zise:

— Messieurs, je n'ai plus d'essence.

Capul lui John James!...

5 Tot așa de liniștit ca și șofeurul, se dete și el jos și zise:

— Si vous voulez bien attendre ici une minute, nous allons prendre un autre taxi, et vous apporter de l'essence. Ce serait dommage de vous perdre.

10 Cu această diversiune, cursul ideilor se schimbă. Amicul meu mă luă de braț și pornirăm pe jos către hotel.

— Ce oraș nostim și spiritual. Un șofeur american nu ar fi avut bunul-gust să sfîrșească benzina, ca să mă împiedece de a te plictisi cu prostiile mele.

15 — Știi bine, John, că nu mă plictisești niciodată.

Ajunserăm la hotel tîrziu. Într-un apartament plin de lumină, florile împodobeau toate mesele. Tufe întregi de mimosa umpleau ungherele și parfumau aerul.

20 — Mon vieux, nous allons souper ici. Îți aduci aminte de Roma, de restaurantul din Via Sistina? Sunt 15 ani de atunci. A trecut vremea, a venit un fel de glorie tîrzie, care seamănă cu o cunună de lauri pe capul unui bust. Dar cu cîtă durere se cîștigă celebritatea în artă! Lumea tresare la accentele inimii noastre rănite, dar inima moare...

— Ești sigur?

30 — Și renaște la prima nouă durere. S-ar zice că e un paradox, și nu e: sufletele poezilor trăiesc prin cauzele lor de distrugere. D-ta, care știi să vorbești, explică-mi, mie, care știu numai să cînt, pentru ce, orice suferință morală este odioasă, numai aceea pe care o dă amorul este simpatică.

35 — Trebuie găsit alt cuvînt: „simpatic“ este impropriu.

— Cum vrei. Orice om care suferă, fie prin ambiție rănită, fie prin sentimente afective, zdruncinarea face tot ce poate pentru ca o asemenea suferință să nu semăi repete. Numai omul care iubește, își iubește suferința.

40 — Paradoxal. Amorul, în esența sa, este bucurie, nu durere.

— Vorbești din cărți. Amorul este și bucurie și durere. Mai des, însă, este durere. Iar eu, personal, îți mărturisesc că amorul, care este numai bucurie, nu mă interesează, decît numai în preludiul lui: privighetorile cîntă, dar Romeo moare.

5 — Uîți pe Dante⁶.

— Te rog, lasă cărțile. Iată, comit greșeala să-ți des-tăinuiesc un secret, care este totodată și o mare durere.

Eu făcui o mișcare de protestare. El urmă:

10 — Nu te supăra. Știi că am o încredere oarbă în d-ta. Secretele adevărate nu se împărtășesc nimănui, sau, cînd se împărtășesc, ascund un scop interesat. Tot așa cu durerile adevărate. Ce scop urmăresc eu? Nici unul, — decît, poate, nevoia de a descărca sufletul, ca un grătar, de zgura simțirilor arse. Eu iubesc pe Luciana Dagonet; aceasta iubește pe bărbatul său; iar el iubește pe Miss Ellen. Iubirea mea de Luciana și gelozia de bărbatul său, m-au făcut să cad în isпита de a mă apropia de Ellen. Recunosc că natura omenească poate admite această duplicitate. Eu însă nu o admit. Și cine sunt acest „Eu“?

John James lua vînt în sferile psihologiei. Îl oprii:

25 — Te rog. Să așezăm lucrurile în linie dreaptă și în sens invers de cum le-ai așezat dumneata. Și atunci, avem: Ellen Merray, Horace Dagonet, Luciana Dagonet și John James. D-ta ești de părere că orice linie dreaptă poate să devină un cerc, dacă unești cele două capete ale liniei.

30 — Samfresco, je ne vous reconnais plus. La politique vous a perversi, mon ami⁷.

35 — De loc. Domnul Dagonet găsește că e foarte comod să fie bărbatul unei femei brune și amantul unei femei blonde; doamna Dagonet găsește foarte plăcut să fie soția unui om blond și amanta unui om brun; iar d-ta, dacă nu vrei să fii un *pagliaccio*, ca cei de la Operă, ar trebui să te resemnezi să iubești o femeie brună și să fii amantul unei femei blonde: o partidă în trei.

40 — Ești un infam. Nu ți-am spus niciodată că sunt amantul doamnei Dagonet... De-altminteri, vorba asta „amant“ e detestabilă.

— Nu mi-ai spus, dar ai să-mi spui.

John James ridică din umeri, indignat. Umbla de colo pînă colo, ca un tigru în dosul grătilor, pîrînd preocupat să-și potrivească pașii după florile covorului.

5 Se opri în fața mea, cu ochii strălucitori. Credeam că o să mă acopere cu invective filozofice.

— J'ai faim.

— Ei, bravo. Asta-i boală cu leac.

10 — Hrana, ca amorul, e mai plăcută sub formă de foame.

— Atîrnă de prînz.

Ca o muză invocată, supeul apărură, pe două tăvi enorme. Meșteșugurile culinare cele mai iscusite se amestecau cu fructele raiului.

15 — Il y a tout de même du bon dans la vie, zise John, luînd o banană și rupîndu-i coaja. Apoi aspiră din parfumul ei, cu un extaz religios, și mi-o apropie de nări:

— Vezi dacă nu miroase a menuet de Boccherini⁸.

20 Ideea mi se păru originală, și parcă, în adevăr, văzui cîteva perechi elegante, mișcîndu-se pe parchetul de la Luvru⁹, sub privirile d-rei de la Vallière¹⁰ și ale cardinalului Chigi, — în opoziție cu scandalul de jocuri din zilele noastre, în care se petrec toate necuviințele de mișcări, împrumutate de la țigarierele spaniole și de la goriliile americani¹¹.

John James continuă, sorbind dintr-o stridie:

— Prin urmare, retragi vorba „amant“.

— Retrag.

30 — Și declarî că Luciana Dagonet îți place.

— Mai mult decît s-ar cuveni.

— Samfresco, je vous *tiue*.

— Allez toujours.

John se șterse pe mustăți și veni către mine:

35 — Venez que je vous embrasse.

— Vous n'êtes pas encore pochard.

El se opri. Părea că vede ceva foarte frumos.

40 — Spune dacă ai mai văzut așa ochi. Ai mai văzut așa ochi? Sunt unele petunii, care au pe marginea florilor lor, un albastru închis, prin care trec adieri de ambră regală, — pistrii de lumină crepusculară,

pe care n-o prinde nici un penel. În ochii albaștri ai femeilor brune e o așa de adîncă înțelegere a gloriei noastre sufletești, încît eu le-aș închina unui cult nou, acela al *întruchipării poeziei*, — le-aș face vestalele amorului abstract.

— Bizară idee.

— Pentru ce *bizară*?

— Pentru că s-ar stinge rasa.

10 John se uită la mine, umflat de rîs, dar vrînd să pară indignat.

— Ești un adevărat comitagi din Balcani.

— Zi mai departe.

— Dacă nu mă susții!...

15 — Ce? Vrei să-ți spun că sunt amorezat de doamna Dagonet?!

— Evident.

John James își turnă un pahar de șampanie și zîmbi vinului ca unei vechi cunoștințe. Apoi urmă:

20 — Cînd am sărutat pentru înțiaș dată ochii aceștia albaștri, am crezut că zbor.

— Va să zică i-ai sărutat!...

El mă luă de braț și mă duse în camera de alături, unde îmi arătă caloriferul de metal, vopsit în alb.

— Aici. Pe faldurile calde ale caloriferului.

25 Nu înțelegeam ce vrea să spună. El urmă:

— Hotelul este așa construit, încît apartamentul meu vine în atingere cu al d-nei Merray. Ea nu știe nimic, fiindcă are intrarea pe alt coridor. Eu însă, cînd sunt în cabinetul de toaletă, o aud cîntînd. Ș-am auzit și pe Horace Dagonet, și, firește, am fost destul de infam să spun nevastă-si.

— Infam.

— Se poate. Dar el nu este infam, cînd are o așa perlă de nevastă, s-o înșele?

35 — Asta-i soarta tuturor nevestelor.

John se uită la mine, scandalizat:

— Te-ai făcut mai neonest ca oricînd.

— Și d-ta ce mandat ai, să aperi așa-zisele *perle*? Ești fermecat de d-na Dagonet, și te crezi un moralist.

40 John James se dete cu un pas înapoi:

— Eu nu înșel pe nimeni, — cum n-am înșelat toată viața.

— În amor, cuvîntul „a înșela“ are un alt înțeles.

— Da. Mai trist și mai vinovat decît în afaceri.

5 A înșela pe o femeie care crede în tine, este o degradare morală.

— Dar dacă tu n-o mai iubești?

— O lași.

— Dar dacă ea te iubește?

10 John, încurcat, aruncă paharul, care se sparge într-o sută de bucăți.

— Argumente de civilizație americană?

El, umilit, mă luă de braț:

15 — Uite, aici, vezi? a venit Luciana, să pîndească pe bărbatu-său. Cînd l-a auzit în camera de alături, am crezut că leșină, — a întins brațele către mine și a căzut:

— Și ce-ai făcut?

20 — Am ridicat-o de jos și am dus-o pe canapeaua asta. Uite, vezi canapeaua asta? Am acoperit-o cu pledul și am stat în genunchi lîngă ea. Cînd mi s-a părut că se liniștește, m-am plecat și i-am sărutat ochii. Atunci, un braț divin mi s-a prins de gît. Era al ei.

25 — Ba vezi că era să fie al meu.

— Ești prozaic. Un braț!... Nici Venera Anadyomenă, nici Didona, n-au înconjurat pe Enea cu un braț mai cald¹².

— Cea dintîi îi era rudă.

30 — Nu mă întrerupe.

— Precizează momentul cînd ai simțit că zbori.

— Cînd am sărutat-o. Ah, Doamne! Ce ai pus în noi atît de nepămîntesc!?... Gura ei mi s-a părut că este izvorul tîmăduirii.

35 — Parcă era vorba de ochi.

— Și ochii și gura.

— Să nu confundăm organele.

40 — S-au confundat. O întindere a înțelegerii, pînă în lumea diafană a stelelor; o bucurie a sufletului, pînă în cele maidepărtate ramificații ale structurii noastre morale. Vino să-ți cînt.

Mă întoarse în salon. Se așază la piano:

— O poemă nouă: *Didon*. Suntem în preajma Carthaginei. Enea a fost adus de vînturi pe coasta Libyei. Didona îl primește cu onoruri regale și pregătește o 5 vînătoare în cinstea lui. Deși începuse să-l iubească, era sigură de sine, fiindcă jurase credință veșnică soțului său mort. Dar Junona, care vrea cu orice preț să împiedece pe Troieni de a ajunge în Italia, propune Venerei să însoare pe Enea cu Didona¹³. În timpul 10 vînătoarei, o furtună groaznică izbucnește. Didona se adăpostește cu Enea într-o grotă, unde amorul îi aruncă unul în brațele altuia. O clipă de infinită fericire. Apoi Enea pleacă. Didona se omoară.

15 Era tocmai cartea a IV-a din *Eneida*. Amicul meu devenea clasic.

Dar ceea ce era nou, și absolut superior, era muzica. După un preludiu pastoral de o rară puritate, cîteva accente de fanfară anunță pe Diana, rece și divină. Urmează vînătoarea, cu sunete de cornuri, huiet de 20 lume, gonaci, fiare. Vine apoi furtuna, apele care izbesc în maluri, vînturile dezlănțuite, urgia ciclonului. Apoi o pauză. Acordurile se calmează. Sunete albe. O lumină de grotă, căzînd pe ramuri lungi de gelsomină și tufe decolorate de feregă. Apoi amorul. 25 Un culcuș de anemone pe marginea unui lac, adunat din lacrămile stalactitelor, albastru ca reflexul mării Egee. Didona, odihnind pe pieptul lui Enea, cu buzele arse, cu ochii rătăciți în pînjinișul fericirii celei mai abstracte.

30 Era o adevărată revelație. Vedeam și înțelegeam pe d-na Dagonet; pricepeam puterea de transpunere a unei sărutări, în versuri; prindeam năzuința amorului, la unii oameni, de a deveni abstracțiuni impersonale, cum este bucuria patriotică sau caritatea publică. 35 Mi se părea că omul acesta realizase, în muzică, dorința secretă a vieții mele întregi, de a scrie într-o limbă într-aripată, care să coloreze cuvintele pe dinăuntru, cu puterea evocativă a *Evangeliei*.

40 În fine, Enea pleacă. Didona, părăsită, se omoară. O temă variată pe cuvintele: *tu che a Dio spiegasti l'ali, o bell'alma innamorata*. Pianul tremura de emoți-

une. Durerea devenea palpabilă, alerga pe clape, ca o iradiere a sufletului ce vibra în coarde.

Nu mai înțelegi nimic din mâncare. Sufocat de lacrimi, mă băteau vînturile proprii mele vieți.

5 Omule, sărmană creatură, ce divină este inima ta, cînd poți să scoți dintr-însa așa accente!

John James încheia ultimele acorduri, cu capul plecat pe o parte, cu ochii în jos, străin parcă de momentul în care trăia. Fruntea sa genială se lumina

10 de un nimb de putere creatoare, ca frunțile Madonelor lui Rafael, în care se oglindește bunătatea maternă și seninătatea eternității.

Veni lîngă mine, își trecu brațul sub al meu, și-mi zise încet:

15 — Nu credeam că pot să mai iubesc. Et voilà!... Merită Dagonet să aibă o asemenea femeie?...

Mi se făcu o milă nespusă de el. Nu știam cum să-l încredințez că nici Dagonet, nici Luciana, nu meritau măcar o scînteie din focul ce ardea într-însul. Înțelegi

20 însă că trebuie să tac și să-l îndemn pe el să vorbească, — că doar asta este nebunia celor ce iubesc.

Despre ziuă, ne despărțirăm.

★

A doua zi seara, la masă, îl văzui încruntat. Femeile erau, amîndouă, de o veselie ciudată. Mai cu seamă

25 d-na Dagonet. D-na Merray mi se păru cam ofilită și interesantă.

John James își rodea zăbalele. Se strecură pelîngă mine și-mi zise încet:

— Vreau să te văd.

30 — Ce mai este?

— Ellen.

— Ce-i cu ea?

— Vino sus.

Peste o oră eram la el.

35 — Ce este, John?

— Este ceva monstruos. Ca să depărtez pe Luciana de bărbatu-său, am vrut să aprind gelozia doamnei Merray. Și nu știi peste ce am dat...

— Peste ce?

— Peste o altă inimă rănită.

— Povestește.

— Felul acesta de a asculta pe la uși, chiar cînd sunt duble, și chiar cînd ascuți fără să vrei, are ceva infam.

5 De aceea, am crezut că trebuie să previn pe d-na Merray. Și am prevenit-o. I-am spus tot, cum ascult și ce aud. Ea m-a privit lung și mi-a zis:

— Știu de mult că ești vecinul meu, — prin urmare ar trebui să-mi acorzi atîta perspicacitate, ca să nu

10 aduc pe d-l Dagonet în camera din care ai fi putut să-l auzi. Nu era el.

— Atunci era altcineva?

Ea se uita la mine, zîmbind:

— Ți-ar părea rău?

15 — Firește. Sunt preotul vostru spiritual.

— Spiritual, are haz.

— Cine era?

— Un lucrător de la electricitate, care a venit de două ori să schimbe niște lămpi. Dacă ai fi făcut ca

20 mine, te-ai fi încredințat repede.

— Ce?

— Dacă ai fi deschis ușa din partea dumitale, era să găsești ușa din partea mea deschisă în permanență.

— Care ușa?

25 — Fiecare zid despărțitor are două uși: una o guvernezi d-ta, alta eu. Știi foarte bine.

Vorbeam cu dînsa în coridorul de jos al hotelului.

— Vrei să te convingi?

— Da.

30 — Vino.

Luarăm ascensorul împreună. Eu mă dusei la mine; ea la dînsa. După cîteva minute, bătu cineva la ușa despărțitoare, care, la mine, era acoperită cu o stofă

35 la fel cu cea de pe zid. Mișcai draperia și deschisei ușa. Mă găsii față în față cu d-na Merray, în cabinetul ei de toaletă.

Această intimitate necăutată, mă făcu să-mi pierd sărta și s-o prind de talie. Ea se mlădia ca o trestie, dar îmi puse amîndouă mîinile pe gură, ca să mă

40 împiedece de a o săruta. După ce scăpă din brațele

mele, rămase, palidă, în mijlocul camerei, și, arătînd către apartamentul meu, zise:

— Șade rău.

În adevăr că ședea rău. De aceea vrusei să mă retrag:

— Trec frontiera înapoi.

— Bine faci. Să-mi dai voie însă s-o trec și eu.

Se uită la mine, zîmbind cu un aer de bunătațe sfioasă:

— N-am făcut-o din indiscrețiune. Cînd ușile din interiorul apartamentului duminicăle rămîn deschise, aud pianul. De cîtva timp cîntă ceva atît de frumos, încît vin pe furiș să ascult.

Mi se părea că vrea mai mult decît spune. Atunci încercai s-o apuc din nou de mijloc. Ea sări la o parte:

— Și n-aud întotdeauna muzică... Sau poate e muzică, dar care nu-mi convine.

Era serioasă și palidă. Mă simțeam un biet om prost.

— Ellen, nu știam nimic.

— Nu ai dreptul să mă chemi pe nume.

— Nu.

— D-na Merray, dragă domnule John.

— D-na Merray.

— Așa. Acuma du-te.

Trecui la mine. Cum să-ți guvernezi viața, ca să rămîi om de treabă? Mi se păru deodată că Dagonet este o absurditate, care nu putea să fie amantul unei femei ca Ellen. Cu toate astea era bărbatul unei femei ca Luciana. Mai știi?

Căzusem pe un scaun, cu haina pe braț și pălăria în mînă, — cînd mă atinse cineva pe umăr. Era Ellen, care trecuse la mine fără s-o simt. Îmi luă haina, mă sili să mă scol de jos și mă duse în salon. Se învîrtea prin camerele mele, ca printr-ale ei.

— Nici o schimbare. Florile astea trebuiesc reînnoite.

— Cunoști apartamentul?

Ea zîmbea, cu o nespusă inteligență în ochi:

— Îl cunosc atît de bine, încît îți schimb apa de la flori și-ți strîng caietele de muzică. Să nu pedepsești slugile. Într-o zi, cînd curățau, am bătut la ușa... la care am bătut și astăzi. Mi-au deschis, și, fiindcă

ne văd totdeauna împreună, au găsit că e foarte natural să mă ocup de casa unui burlac... De-altminteri, nu mă ocup de nimic, ci numai îmi face plăcere... să văd cum trăiești...

Se uita în pămînt, sfioasă. Părul blond avea unde de aur, calde. Cine rezistă la asemenea unde?

— Cam slab, zisei eu, gîndindu-mă la d-na Dagonet.

— Dumneata rezisti?

— Urmează.

— Eu n-am rezistat, și m-am apropiat de ea: „dragă doamnă Merray”.

— Nu se poate, zise ea. Trebuie să mă chemi pe nume. Dar, mă rog, nu e primejdie să vină cineva?

— Nu vine nimeni.

— Atunci cîntă.

Mă așezai la piano.

— Ce i-ai cîntat?

— Nu știu. Niște variații de Beethoven.

— Nu i-ai cîntat *Didona*?

— Ba da, pe urmă.

— Și ce s-a întîmplat?

— Nu știu.

— Cum nu știi?

— Pe cînd cîntam, se vede că a plecat.

— Și nu s-a mai întors?

— S-a întors, zise el, încet, cu ochii în jos.

— Și ce s-a întîmplat?

— Infama duminică de profeție.

Mă uitam la el. Nu știam ce să fac: să mă bucur sau să mă întristez.

— John, intră în detalii.

— Mi-e rușine.

— De mine?

— De mine însumi... De Luciana... și de Ellen... Și chiar de d-ta... că ești om... și mă îndemn la infamii.

Era nedrept, dar era mai cu seamă nenorocit.

— Eu nu te-am îndemnat. Am prevăzut, numai, că linia dreaptă își va uni cele două capete și va deveni cerc.

John umbla de colo pînă colo:

— Cunoști parfumul părului blond?
 — Din auzite.
 — Are ceva acru și patetic, în gustul lacrimilor.
 — Acelea sunt sărate.
 5 — Acru, patetic și sărat.
 — Și dulce, zisei eu, zîmbind.
 — Și dulce, adăugă el repede. Asta e nenorocirea,
 că e și dulce!
 — Găsești că e nenorocire? !
 10 — E o depravație, pe care d-ta o numești fericire.
 — E o bucurie reală. O bucurie bărbătească.
 — Infamă, ironică; uite, ceva din mazurca asta.
 Și se puse să cînte o mazurcă de Chopin, delicioasă,
 tristă și săltăreață ca un înger șchiop.
 15 — Ori de cîte ori cînt mazurca asta, îmi vine să
 plec, să schimb locul.
 Tăcurăm un moment amîndoi. Tot el reveni:
 — Schimbi locul, dar nu schimbi sufletul.
 — Și nici nu trebuie să-l schimbi.
 20 Se mai învîrți de cîteva ori și iar se opri în fața mea.
 — Cum se poate una ca asta: să iubești două femei!
 — Fiecare din voi iubește în dublu exemplar.
 — Nu e adevărat. Ellen nu iubește pe Dagonet.
 — Se poate.
 25 — Nici Luciana.
 — Mai știi!...
 — Știu eu.
 Mă uitam la dînsul, cît era de frumos și de naiv.
 El se apropie de mine:
 30 — Samfresco, sauvez-moi de șa... Je suis si malheu-
 reux!

★

A doua zi, dimineață, tîrziu, eram acasă și
 scriam, — cînd bătu cineva la ușe.

— Intră.

35 Ușa se deschise încet, prelung, și o doamnă, cu un
 vâl des pe ochi, se strecură înăuntru.

— Pardon, monsieur. Vous ne connaissez pas la
 nouvelle adresse de m-r John James...

Recunoscusem numaidecît pe d-na Merray. Între-
 văzui deodată drama tăcută ce se petrecuse, John
 James plecat, ea rămasă singură, probabil și Luciana
 tot așa.

5 — Nu știu nimic, doamnă. Să întreb dacă nu este
 ceva la portar.

Întrebai prin telefon, și mi se răspunse că aveam o
 scrisoare, care mi se trimitea sus.

Scrisoarea veni. Ea cuprindea:

10 „Iubitule, iartă-mă că plec fără să-ți spun. Viața
 plină de înșelăciuni îmi este intolerabilă.”

Întinsei scrisoarea doamnei Merray. Ea o ceti.
 Apoi, cu ochii gînditori, zise încet:

— A făcut rău. Eu îl iertam !

O MUZĂ

AMINTIRI DIN CARIERA DIPLOMATICĂ

I

Venisem la Napoli cu amicul și colegul meu John James, hotărâți să nu ne întoarcem la Roma decît tîrziu de tot, o dată cu ploile răcoritoare. Telegrafiasem la Sorrento să ne oprească odăi la hotelul Victoria, și, așteptînd răspuns, vagabondam pe ulițele faimosului oraș, atît de plin de originalitate, de mizerie și de poezie. John James făcea un chef nespus, umblînd cu un pepene în brațe, pe care-l promitea la o droaie de copii dezmațați, ce se țineau după noi, sau oprindu-se la bucătăriile ambulante și plătind porții de macaroane, în dreapta și în stînga, ca să învețe și el modul de a le mînca al napoletanilor, cu capul răsturnat pe spate, cu gura căscată către cer și cu mîna dreaptă salcîm, — cînd ne întîlnirăm cu un amic de club, contele Pândola, și cu marele poet della Ròvere¹, cunoscut în saloane sub numele de „Ugolino“, diminutivul dantesc al lui Ugo².

Pândola se topea de rîs, la vederea lui John cu harbul la subsuoară, și se bătea cu palmele de genunchi, vorbind o franțuzească „da naboledano“:

— Eccellenza mia, ma tu sei matto. Tou comprends, della Ròvere, il popolino peut le touer.

Poetul, care vorbea bine franțuzește, răspunse liniștit:

— Le peuple napolitain ne tuera jamais un homme d'esprit.

Vui siete un capo-comico di prima forza.
Vorbînd și rîzînd, pornirăm la hotel să dejunăm, iar mai spre seară plecărăm la Sorrento.

*

Cine a fost pe tărîmurile acestea fericite și nu-și amintește de drumul de pe golful de Napoli?... Trenul se duce la Castellammare di Stabia, iar de acolo, pînă la Sorrento, te duc niște brișculițe cu un cal, fără seamăn în univers. Șoseaua merge șerpuiind pe malul înalt al mării, printré grădini de portocali și de smochini. Poporul formează amestecul cel mai interesant de tipuri: bătrîni stafidiți, fete îmbrăcate ca de panoramă, tineri ochioși, copii în zdrențe, trăind cu toții în stradă și vorbind o limbă de chiote și de țipete, pe care o însoțesc gesturile cele mai expresive.

Fusesem de atîtea ori la Napoli, și întotdeauna poporul mă interesase foarte mult. Acum însă, cu Pândola alături, care îmi explica o mulțime de lucruri, mi se părea că străbat pînă în fundul sufletului său. Oamenii aceștia erau greci, în toată larga înțelegere a cuvîntului, așa cum erau acum două mii de ani toți locuitorii din orașele Italiei numită *Magna Grecia*, și nu puteau fi nici osci, nici campanieni, nici latini. De aci deprinderea de a trăi în stradă; pasiunea nebună pentru sfinții cu saltanat; vioiciunea graiului; naivitatea credințelor, — o întreagă gamă sufletească, inexplicabilă altfel.

La Vico, ne oprim să se odihnească birjarii. Pândola vede în grădinița hotelului un smochin cu fructe, și cere numaidecît o farfurie. Cu o îndemînare nespusă, prinde a curăți alveolele zaharate de pielea lor moale și le aruncă în gură, făcînd filozofie pesimistă contra oamenilor de Nord, cari mănîncă numai lucruri *proaspete*: „il y a dou feu dans un figue“, zice el, ca morală.

La cuvîntul „proaspăt“, John James ridică o sprînceană în slava cerului, privind la un băiat care-și spăla obrazul dintr-o imensă felie de pepene. Pândola, rănit în amorul propriu național, se încruntă către John James, numindu-l *bădăran din California*; apoi, buf-

nind de rîs, dete următoarea definiție pepenelui:
„c'è da mangiare, da bere e da lavarsi il viso”.

Pornirăm din *Vico Equense*, alergînd unii după alții, pentru ca Pândola să spună o nouă insultă lui John James, la adresa americanilor, sau ca John James să arate o nouă murdărie, de pe drum, lui Pândola. Brișcele noastre se îndesau una într-alta, alergau pe marginea prăpastiei, își tăiau drumul, iar — birjarii se identificaseră cu stăpînii lor, al lui Pândola făcînd pe napoletanul, iar al lui John James pe americanul, bătîndu-și caii unul altuia și înjurîndu-se cu cele mai spăimoase și neînchipuite sudălmii.

Deodată se deschise în fața noastră încîntătoarea vale *piano di Sorrento*, apărută din toate părțile de munți, în care se răsfață păduri de portocali și de măsline, de rîdii, de smochini, de aloes, printre cari strălucesc fructele de aur, florile de purpură, o bogăție de colori, un belsug de forme elegante pe care natura le-a îmbinat aci cu răcoarea izvoarelor și mîngîierea mării³. Un strigăt ieși din toate piepturile, — pe cînd Pândola se umplea de glorie...

Cînd ajunserăm la Sorrento, în noi toți se ridicase un fel de ceață de bucurie, pe sub care începeam să întrevădem minunile golfului de Napoli, înecate în sclipirea mării.

La hotelul Victoria era adunată toată societatea romană elegantă și o bună parte din societatea napolitană. La aceasta, se adăuga escadra engleză din Mediterana, ai cărei ofițeri petreceau serile cu noi, pe terasa hotelului.

Cerul nu a creat ceva mai feeric decît colțul acesta de uscat pe întinderea apelor. Napoli scînteia din luminile sale ca o diademă, reflectîndu-se în oglinda golfului, cu stelele firmamentului, cele atît de necunoscut. În față, teribil și dominator, Vezuvul izbucnea lavă aprinsă.

În serile de pace, cînd toată lumea era dusă pe vasele engleze, rămîneau cu poetul della Ròvere și cu John James, cufundați în fotoliuri, cu trupul, iar cu gîndul în geana nemuririi. Se auzea clipotul apei, în

taina tăcerii, și propria noastră dorință de fericire, în suflete. Mă duceam să mă culc, aproape nematerializat, parcă numai cu conturul ființei mele reale, și adormeam ca în copilăria cea mai nevinovată, cînd sărutarea părintească mi se părea că seamănă cu zefirul cel adevărat⁴.

De la Roma, era de față mai tot corpul diplomatic, șefii de misiuni, însărcinații cu afaceri și secretarii ce nu putuseră pleca în concediu. Nobilimea romană, întoarsă de la Saint-Maurice⁵, unde tremurase de frig, venea să se bucure de farmecul mării. Donna Niccolotta Grazioli și soră-sa, donna Elena Rospigliosi⁶, încîntătoare amîndouă, una prin vioiciunea, eleganța și vocea sa, cealaltă prin blîndețea caracterului, dau tonul, alcătuiau plimbările, țineau o adevărată curte. Luisetta Manara⁷ era văduva locului, bogată și rotundă, pentru care se dregeau crestele și suspinau mandolinele. Ea avea un mod de a fi atît de simpatic, încît fiecare june vanitos o credea amoretată de el, și, cum slăbiciunea vanității este universală, toată lumea era mulțumită. Don Ascanio Moncada știa ceva, dar nu se știa ce. Domnișoarele d'Alife, două fete cu haz, ar fi fost iubite de toată societatea, dacă n-ar fi avut o matusă rea, plină de gloria numelui ei spaniolesc — era o Francavilla d'Aragon — și de patima bisericii. Cînd noi ne așezam pe trai, ele se puneau pe rugăciuni. Așa, bunăoară, dimineața, noi plecam cu bărcile pe mare, să luăm baie; ele plecau să se închine. Se auzea vocea spartă a bătrînei: „Matilde, Mariana, è l'ora della messa” sau „è l'ora della litanie”, iar bietele fete plecau, uitîndu-se lung către noi și suspinînd în evantaliuri. Pândola mîrîia printre dinți: „sarebbe anche l'ora del accidente” sau cum s-ar zice „ar fi și ceasul damblalei”⁸. Ceilalți erau muritori obișnuiți, fiecare însă cu ciudățenia sa: o doamnă cu părul galben, își petrecea viața pe acoperișuri, ca să i se usuce tinctura; Lelio Ottoboni fotografia cimitire.

Donna Niccolotta Grazioli era stăpîna noastră a tuturor, arbitru elegant al femeiești și bărbătești. Don Ascanio Moncada îi sufla la ureche să se lege de cravatele lui Pândola, care, gelos, răspundea:

— Signora duchessa, voi me dite di buttarmi nel cratere del Vesuvio; io mi butto nel Vesuvio. Voi me date una mano da baciare; io sono felice come un cane fedele. Voi me dete di mangiare un orechio di Don Ascanio; io me lo papo tutto.

— Pândola Canibale.

— Non, signora. Don Ascanio non è un uomo. E un vegetale.

— Un orchidea.

— Un citriolo.

Și tot el făcea un chef nespus.

*

În serile cînd nu se dansa, intîmii se adunau împrejurul ducesei Grazioli, care ruga pe fiecare să cetească sau să istorisească ceva.

Erau de față, în afară de ambele surori Grazioli și Rospigliosi, poetul Ugo della Ròvere, John James, contele Pândola, don Ascanio Moncada di Aspromonte, duca di Guardialombarda cu soția sa, născută Murat, Martens O'Conor, un portughez de spirit cu nume irlandez, duca di Camastra, d-l de Navenne, d-rele d'Alife, Luisetta Manara, Lelio Ottoboni și alți cîțiva tineri, napoletani, engleziți și spirituali⁹.

Donna Niccoletta rugă pe Lelio Ottoboni să cetească cîteva pagini din cartea lui Baldesar Castiglione *Il Cortegiano*¹⁰, ca să înțeleagă toată lumea ce dorea. Numaidecît italienii o botează „la signora duchessa Elisabetta Gonzaga“, iar ea îi decoră cu numele pompoase din carte: „messer Pietro Bembo, il celebrimo Ottaviano Fregoso, l'Unico Aretino“; pe Pândola îl făcu papă, ceea ce nu primi poetul della Ròvere, ca să nu devierudă cu el, deoarece papa vremurilor acelora era Iuliu II della Ròvere.

În fine, toată lumea înțelesese ce dorea donna Niccoletta, și fiecare își pregăti cîte o istorioară, „din auzite sau din pătimate“.

Pentru a începe, toți ochii se îndreptară către Ugo della Ròvere. Donna Niccoletta îl rugă să le spună ce este o muză.

Acesta se gîndi un moment, apoi începu astfel:

„Am să vă povestesc o întîmplare, care se poate numi *un caz de conștiință*, ca să văd cîți sclerați și cîți oameni de treabă sunt printre domniile-voastre“.

— Îți spun eu, zise Pândola: toți sunt sclerați.

— Afară de mine.

— Și de mine.

— Și de mine.

Fu o protestare generală. Pândola, încremenit, rămăsese în picioare, dînd din cap:

— Tutti galantuomini!...

Apoi, adresîndu-se lui Moncada:

— Pure te, don Ascanio Fregoso?!...

Vorba din urmă cu înțeles îndoielnic, făcu pe domni să moară de rîs, iar pe doamne să-și ascundă obrazul în evantaliuri.

Pândola fu rugat să nu mai întrerupă. Della Ròvere continuă:

„Acum doi ani eram la Geneva, venit să mă odihnesc și să iau băi în Rhône. Locuiam la hotelul Beaurivage, care, după mine, este unul din cele mai minunate așezăminte de exploatare a străinilor. Aveam o cameră care da pe lacul Lemane, plină de soare, cu balconul numai flori, de unde cuprindeam cu privirea orașul de pe malul stîng, precum și întreaga panoramă a munților, ce se urca tot mai sus, pînă ce intra în nori, cu Mont Blanc.“

Alături de mine, pe același balcon, întrerupt de paravanuri, locuia, la dreapta, o doamnă cu un băiat de vreo 17 ani, tip frumos de adolescent, iar la stînga, o guvernantă cu o copiliță cam bolnăvicioasă, care însă cînta bine din piano. Îi întîlneam seara, la masă, în sala de mîncare ce da pe lac — o minune din *O mie și una de nopți* — și mă deprinsesem să-i văd ca pe niște prieteni credincioși, fără să mă întreb cine puteau fi. Băiatul mai cu seamă mă interesa. După vorbă și după port, era englez. O eleganță așa firească, o libertate respectuoasă atît de caldă, un fel de a se îmbrăca și a se mișca atît de personal, dovedeau supe-

rioritatea rasei. Copila bolnăvicioasă avea ochii frumoși, părul castaniu închis, vorba rară, dar nu-mi dam seamă de ce neam pămîntesc putea fi, — și nici nu țineam să știu.

5 Într-o zi, la ora dejunului, găsii la masa ei pe vechiul meu prieten Arrivabene, cu soția. După obișnuitele complimente, acesta mă prezintă fetei, cu un car de laude exagerate, despre mine, și cu glume malițioase despre ea: era cumnată-sa — domnișoara Mariana d'Astuni.

10 După plecarea lui Arrivabene, ne împrietenirăm de-a binele, mîncînd la aceeași oră, plimbîndu-ne împreună, glumind și rîzînd. Guvernanta rămînea acasă, ostentată, iar noi luam vaporul și umblam pe la Montreux, Evian, prin munți, pe sub cascade, ca doi buni și adevărați prieteni. Pe fiecare zi descopeream farmecul unei inteligențe calde, cu acea mlădiere nostalgică de idealitate, ce pare o însușire curat femeiască. Cetise tot, știa tot, fără să dea vreo însemnătate culturii sale.

20 Treceau zilele și săptămînile. Mă deprinsesem cu dînsa și o revedeam din ce în ce mai bucuros. Se lipea de mine cu o încredere de soție, parcă ne-am fi cunoscut de două mii de ani. Mă întreba cu stăruință cum se face o poezie; îmi vorbea despre Balzac și-mi spunea că, dacă ar fi trăit pe timpul lui, l-ar fi luat de bărbat, numai ca să-l scape din încurcătura datoriilor și să redea pacea unui geniu. Într-o plimbare pe care o făcusem la Ferney, îmi recită o bucată întreagă din

25 *Poème de Fontenoy* a lui Voltaire, și apoi niște versuri ale mele. În această apropiere literară, puse atîta discreție și atîta artă, încît mi se păru că în adevăr eu nu eram mai prejos ca Voltaire.

30 În aceste împrejurări, primii o scrisoare de la amicul meu Arrivabene, prin care mă ruga cu stăruință ca la întoarcerea mea în Italia să trec pe la Mantua, unde sedea vara, avînd lucruri importante a-mi comunica. Îmi vorbea despre villa sa, *la Magliana*, cunoscută pentru arhitectura lui Antonio Sangallo¹¹, care o făcea

35 să semene, în mic, cu palatul Farnese, și cunoscută mai cu seamă pentru amintirile de la Virgiliu¹²,

care se născuse prin partea locului, la Andes. Mărturisesc că-mi făcu plăcere gîndul de a revedea, poate, pe domnișoara d'Astuni în Italia. O întîlnii a doua zi și îi spusei că eram hotărît să plec peste cîteva zile

5 la Paris, iar la întoarcere să mă opresc la *Magliana*. Fata se uită lung la mine. Devenise palidă. Îmi întinse o mîină, chinuită și rece. Oare ce putea să aibă?

Aș fi povestitor mincinos, dacă nu aş mărturisi că mă gîndeam la dînsa cu oarecare secretă speranță de a-i plăcea. Firea noastră bărbătească nu iartă: te poți vedea în oglindă cu părul alb și pielea încrețită, și totuși să-ți simți inima trudită de violența poftelor tinereții. Cred chiar că acesta este farmecul maturității bărbătești, pentru unele femei fine: ele simt lupta omului cu propriile sale porniri, — spre deosebire de tineri, cari nu luptă cu nimic, ci numai îndrăznesc¹³.

Orcum ar fi, acesta era adevărul. Dar, cu groaza mea înăscută de suferințele omenеști și cu mila aproape părintească ce simțeam pentru domnișoara d'Astuni, înlăturai mizeria mea egoistă și-mi zisei să mă bucur încă de vederea acestei flori delicate, cît mai

20 aveam de stat la Geneva, fără gînduri ascunse. Seara, ea se puse la piano. Eu ceteam un articol de jurnal ce mă interesa. O auzeam prin fundul unei conștiințe de perpetuă veghe a individualității noastre, pînă ce putui să mă desfac de obsesiunea articolului și să aud numai pianul. Clapele prinseră suflet. Lemnul și fildeșul ieșiseră din *faptă* și intraseră în cuget și durere. Fata, cîntînd, se gîndea și suferea.

30 Era atîta înțeles în notele pianului, încît îl puteam scrie, și în adevăr, găsind un plic pe masă, lăsai cuvintele să curgă:

Pricepe oare vreo ființă
Ce dureroasă poezie
E-n ochii plini de suferință
Ce se închid pe veșnicie;

Și cît de lungă și eternă
E despărțirea ce se-ngîină
Cu lacrămile de pe pernă
Și muta stringere de mîină?

Natură, stranie putere,
Eroică înfăptuire,
Ce pui speranță în durere
Și farmec în nefericire,

De ce ascuți atât simțirea
Și gândul ce se înfioară
Acelora ce au puterea
De-a suferi fără să moară?

Cînd se opri Mariana, eu trecusem din personali-
tatea ei în personalitatea mea. Mă urmărea acum cău-
tarea frumosului, tehnica versurilor, care nu mi se
părea destul de bună în strofa din urmă. Ea se apro-
pie de mine:

— Ce scrii?

— Notez o poezie pe care ai făcut-o dumneata.

Mariana luă plicul și ceti poezia, cu ochii duși în
gînduri. Apoi se uită lung la mine, palidă, oarecum
însălmîntată:

— Sunt încremenită. Poezia asta este în adevăr
ieșită din sufletul meu. Cum ai putut s-o scrii
dumneata?

Apoi, luîndu-mi mîinile:

— De ce pleci?

— Sunt silit.

Ea rămase pe gînduri:

— Ah! De ce pleci!... N-ai primit o scrisoare de la
cumnatul meu?

— Ba da. Mă invită, la întoarcere, să mă opresc
la *Magliana*.

— Și altceva nu-ți mai spune?

— Nu.

— Și unde te duci?

— La Paris.

— Merg și eu.

Inconștient, înălțai din umeri, ca și cum aș fi zis
«ești liberă să faci ce vrei».

Ea nu mai rosti nici un cuvînt. Buna creștere o
lua în stăpînire. Își îndreptă pălăria pe buclele fugare
și-mi propuse să ieșim. Se lipi de mine, ca de obicei,
cu încredere:

— Domnule della Ròvere, știi că mi se pare că te
iubesc...

Ea rămăsei locului. Ea urmă:

— Nu te îngrozi. Am zis «mi se pare». Te rog să-mi
spui dacă acesta este amorul. Nu mă întrerupe. Vreau
să știu ce să fac. Dacă cu adevărat te iubesc, trebuie
să mă iei de soție... și trebuie să mor..

Și fiindcă eu mă uitam la ea, mirat, ea adăugă:

— Te rog nu te scandaliza, și lasă-mă să-ți spun
cine sunt eu. Eu sunt născută pentru a muri...

— Ca și mine.

Mariana se uită în jos, dînd tristă din cap:

— Nu... Pentru a muri în ziua în care voi iubi.

— Și ții să mori?

— Nu, — de loc. De aceea sper că nu este acesta
amorul.

— Desigur că nu.

— Dar ceea ce este, e atât de minunat, încît îmi
umple sufletul de bucurie. De cîtva timp, mă gîn-
desc la dumneata pururea. Cînd te văd, îmi bate ini-
ma mai tare. Dacă încerc să cînt, te cînt pe dumneata.
Cînd umbli lîngă mine, îmi vine să sărut haina
ce porți, uite, stofa de pe brațul acesta cald, sub care
mă adăpostesc...

Și vorbind astfel, se ascundea sub brațul meu.
Eu eram turburat cu totul.

— Spune, te rog. Mă tem că acesta este amorul...
Atîta lucru înțeleg și eu. Nu poate să fie ceva
mai dulce și mai nevinovat, cînd eu îți vreau binele;
aș dori să-ți dau tot ce am, să te ascund de ochii
lumii... Mi se pare chiar că asta s-ar chema gelozie...
Și pentru asta trebuie să mor?...

— Cine a zis că trebuie să mori?

— Medicii.

— Sunt niște proști.

— Nu-i așa? Ah, ce bine îmi pare!

Mersesem cam departe. Încercam să mă întorc
din drum.

— Unii sunt proști, — alții sunt foarte deștepți.
Depinde...

— Acum o schimbă!...

— Nu. Dar sunt medici și buni și răi.
 — Ai mei erau răi.
 În mijlocul vorbeii despre medici, deodată se opri:
 — Și ce faci la Paris, când mergi?
 5 — Dar ce nu poți face la Paris!...
 — Spre exemplu...
 — Te duci la teatre, îți regăsești prietenii, editorii...
 — Eu ce-aș face dacă aș merge la Paris? N-am nici
 prieteni, nici editori, nici editoare...
 10 — Era extraordinară. Sărea de la glumă la întristare
 și de la blîndețe la ironie, cu o aprindere care da pe
 față neliniștea sufletului.
 — Domnișoară d'Astuni, câți ani ai?
 — Douăzeci și patru.
 15 — Știi câți am eu?
 — Patruzeci.
 — Și patru. Fiindcă dumneata nu poți să te măriți,
 iar eu nu vreau să mă însor, nu s-ar putea să rămînem
 prieteni?
 20 — Nu.
 — Eu cred că da. După destăinuirea pe care mi-ai
 făcut-o, eu sunt deja amicul d-tale, un amic care te-ar
 putea adora, dacă, după cum sper, medicii d-tale au
 dreptate.
 25 — A! sperii!
 — Firește. Dacă dumneata nu te poți mărita, eu
 te voi putea iubi, ca pe o stea sau pe o muză, cum
 a iubit Leopardi luna¹⁴.
 — Eu, nu.
 30 — Ah, domnișoară d'Astuni, nu cunoști nimic din
 viață, și crezi că ești deja atît de rea. Eu îți întind
 mîna și-ți zic la revedere. Ne vom întîlni la *Magliana*
 în curînd.
 Ne despărțirăm, nemulțumiți amîndoi, ea tristă,
 35 eu neînțelegînd nimic din rostul vieții.
 Seara, prînzii în oraș, apoi mersei la un teatru.
 Erau ceasurile tîrzii cînd mă întorsei la hotel.
 Ușa mea, deschisă pe balcon, încadra, ca un pervaz,
 lacul Leman, în care se oglindeau luminile de pe
 40 malul stîng. O liniște ademenitoare făcea să vor-
 bească florile și să se înalțe visurile către stele. Stîn-

sei lampa și rămăsei lipit de ușor, privind cu tot sufle-
 tul la înfăptuirea măreață a lumii lui Dumnezeu,
 pe care de atîtea ori încercasem s-o pricep și n-o pri-
 cepusem niciodată, — cînd mi se păru că o tăblie
 5 a paravanului din stînga se mișca. Pînă să prind de
 veste, cineva se strecurase lîngă mine, și, înainte de
 a avea vreme să fac o mișcare, domnișoara d'Astuni
 se grămădise la pieptul meu.

— Ce faci, pentru Dumnezeu!...
 10 — Ea tremura din toate fibrele sărmanului ei corp, cu
 mîinile înghețate și fruntea fierbinte. Mă retrăsei
 înăuntru ca să pot închide obloanele. Aprinsei repede
 lumina. Ea căzuse la pămînt. O ridicai în brațe ca
 pe o pană, o întinsei pe o canapea și o acoperii cu un
 15 pled.

Rămăsei în cea mai mare nedomirire, privind obra-
 zul palid, încadrat în părul bogat; arcul sprîncenei
 încordat de durere; ochiul închis; fruntea, de o linia-
 tură plăpîndă. Mi se părea că descoper o altă ființă.
 20 Mi se făcu o milă nespusă. Luai un scaun și șezui lîngă
 dînsa.

— Ce ai, dragă? Te doare ceva? Te-ai lovit?
 O ușoară mișcare a sprîncenelor spunea ceva, dar nu
 înțelegeam ce. Întorsei lumina electrică în partea
 25 cealaltă, lăsîndu-i figura în umbră. Atunci deschise
 ochii.

— Ce ai?
 — Nimic. Cînd pleci?
 — Mîine cred.
 30 — Dă-mi o mîină și ajută-mă să mă scol.

O ajutai să se scoale. Părea aproape goală, și cu
 toate astea era acoperită, dar cu o așa minune de rochie,
 că părea muiată în lumină. O țesătură de aur și mă-
 tase, care îmi aminti de o haină a d-nei de Montes-
 35 pan¹⁵, descrisă de d-na de Sévigné¹⁶. Și, ca să putem
 intra în vorbă, îi spusei:

— «D'or sur or, rebrodé d'or, rebordé d'or, et par-
 dessus, un or frisé, rebroché d'un or mêlé avec un cer-
 tain or, qui fait la plus divine étoffe qui ait jamais
 40 été imaginée: ce sont les fées qui ont fait en secret
 cet ouvrage».

— Ce frumos!... Nu știu cum spui lucrurile, că mă îmbeți în sunete!...

Apoi mă sili să șed, și se aruncă în brațele mele, ca un copil:

5 — Ah, ce dulce e să iubești!... Fiindcă acum știu că ceea ce simt eu este amorul... Nu mă respinge. Dacă trebuie să mor, am să mor... Am venit să-ți spun un lucru pe care n-am îndrăznit să ți-l spun astăzi... Am scris lui cumnatu-meu să-ți ceară mîna.

10 Apoi se scutură ca de un fior de groază și de rușine:

— Îți închipuiești în ce stare trebuie să fie bietul... El știe că dacă mă mărit, mă duc pe lumea cealaltă, iar averea mea rămîne surorii mele. Și cum e un om de treabă în toată puterea cuvîntului, va face tot ca să mă împiedice de a mă mărita. Vrei?... Vrei să mă iei?... Nu răspunde: nu. Ai spus dumneata singur că medicii sunt niște proști. Cum se poate să moară cineva de fericire?...

20 Vorbea, vorbea, fără să-mi dea răgaz să spun un cuvînt. E drept că nici nu prea știam ce să spun. Se lipise de mine ca o rază de soare de care nu te poți apăra. Îmi intra în suflet, în cuget, în sînge. Simțeam corpul cald, sînul parfumat ca o întreagă primăvară, inima palpitînd ca la o turturică prinsă. Mijlocul i se frîngea sub brațul meu, pe cînd glasul ei rostea ca în vis «ia-mă»...

Della Ròvere se opri. Noi, toți tremuram.

Deodată se auzi glasul lui Pàndola urlînd:

— Și ce-ai făcut?!

30 Poetul răspunse domol:

— N-am făcut nimic. Am turnat cîteva picături de apă de flori într-un pahar, am așteptat-o să se liniștească și am dus-o la dînsa.

35 Ca un tigru flămînd Pàndola sări la el să-l gîtuiască:

— Triple cretin!... Asino! Imbecile! Codardo! Poeta sdulcinato e cappone!

Și un fluviu de invective, în toate limbile, gîlgii din gura lui, strîmbată de indignare.

40 Toată lumea era în picioare. Bărbații discutau. Femeile, aprinse, se uitau în pămînt. Della Ròvere

privea la ei, liniștit, cu pumnul drept sub brațul stîng și cu capul pe mîna. Donna Niccoletta îl întrebă:

— Ați terminat?

— Nu.

5 — Vă rog, luați-vă locurile; poetul n-a terminat.

Pàndola, înversunat, se răsti din nou la el:

— Ce isprăvi ai mai făcut, dobitocule!...

Della Ròvere nici nu-l auzea:

10 — Cînd am început povestea, v-am spus că e *un caz de conștiință*, pe care vi-l istorisesc, ca să văd cîți sclerați și cîți oameni de treabă sunt printre domniele-voastre. Ați protestat cu toții. Numai cazacul ăsta de Pàndola a fost sincer. Acuma, văd că sunteți cu toții la fel.

15 Pàndola, măgulit că era sincer, deși cazac, întrebă pe poet:

— Ei, ce-ai cîștigat tu, della Ròvere, că te-ai purtat așa de frumos?

20 — Nimic. Atît numai, că o doresc încontinuu, de cîte ori mă simt singur, sau cînd lumea mă rănește, sau cînd sunt nedrept, — din fundul sufletului ostent, răsare domnișoara d'Astuni.

Apoi, întorcîndu-se către duchessa Grazioli:

— Iată, donna Niccoletta, cam ce ar fi o „muză“.

BUȘCĂ

Era pe la sfîrșitul lui august. Omul se sculase de cu noapte, să plece cu boloboacele la gară. Cînd deschise ochii, luna era încă pe cer, dar atît de rece, că părea de oțel, pe cînd luceafărul dimineții sclipea din razele lui neastîmpărate, ghiduș și cald la suflet.

Casa rumânului era așezată pe un răsturniș de deal. Boii, legați de jug, stau tolăniți pe lîngă cotigare. Șoldurile lor răsăreau la lumina lunii, ca niște bolovani.

Omul se uită la toate și, fiindcă era cu frica lui Dumnezeu, i se păru că acareturile din curte, crama, leasa, coșarul, căpițele de fîn și de ciocani, zăplazurile, viișoara din fund erau prea multe pentru zilele lui trecătoare. Își făcu cruce, se sculă, se duse la puț și se spală pe ochi, fericit că era marți dimineața, iar nu sîmbătă seara, cînd îl lă nevasta cu leșie, de-l lustura toată pielea de pe obraz. De 26 de ani de cînd erau însurați, numai sîmbăta dintîi scăpase nelăut, fiindcă se luaseră într-o joi, și nevasta nu îndrăznea să-i umble prin cap așa de repede. Dar de atunci, vreme lungă de 26 de ani, nu-l iertase o dată. Încercase el să se întîmple la drum, ori să aibă de socotit oamenii mai tîrziu, — degeaba: dacă sîmbăta era la drum, îl lă dumineca; dacă socotea oamenii tîrziu, îl lă în puterea nopții.

Nevasta îi era harnică, ce-i drept e drept. Un om de tîrg ar fi zis că-l plictisea. El, bietul creștin, nu știa ce să zică.

Muierea era slabă și rea. Din zori pînă în noapte nu se punea jos. Spăla, freca, pregătea de mîncare la muncitori, pînă la țesut, saci la moară, bombănind pururi.

Din întîmplare, făcuse și un băiat. Omul, voinic dar blînd, suferea de șmotrul copilului. Cînd se mai zburase, îl lua la cîmp, să-l mai scape de mă-sa, iar cînd se făcuse de școală, îl duse la tîrg, în gazdă. Firește, sîmbătă seara trebuia să-l aducă la lăut. Acuma cel puțin avea un tovarăș de trudă.

Intr-o vacanță, băiatul adusese un cățel. Mamă-sa îl luă cu toroipanul, dar băiatul ascunse cățelul și-l crescă toată vara, pînă ce deveni o deprindere a casei, îngăduită de femeie.

Bușcă se făcea un ciine strașnic, păzind curtea singur, lătrînd după uliu, prinzînd dihori. Se naște așa și cîte un om, cuminte și viteaz, care nu seamănă cu nimeni ai lui.

Bușcă se uita în ochii băiatului, doar cît nu vorbea. Cînd pleca de acasă, se ținea după el; cînd se oprea, se culca la picioarele lui; cînd mîncă băiatul mîncă și Bușcă. În sfîrșit, erau ca „cei doi obscuri, Castor și Polutie”¹, cum zicea învățătorul satului, care cetise traducerile lui Poenaru din englezește și alte limbi.

Lui Voinea i se umpleau ochii de ceață cînd învăța băiatul geografia, întins la pămînt, cu capul pe Bușcă: „județul nostru are trei plăși și șase plaiuri; el aparține regiunilor muntoase și face parte din România pictorească”²...

— Scoal’ de-acolo, blestematele! Ți-oi da eu ție religie muntenească! zicea mă-sa. De-abia lăut, cu capul pe tigoarea asta plină de purici!...

Omul holba ochii la muiere și, îndesat, ca să nu-l audă băiatul că-i ia parte:

— Tinco... Mai ține-ți fleoanca de gură!...

Trăiră ei așa o vreme potrivită, în care băiatul creștea mai încet decît cîinele; dar veni și vremea în care băiatul crescă mai repede.

Buscă îmbătrâni, pe băiat îl luă la oaste, și lumea tot lume.

Iar acum omul încărcă boloboacele, ridicînd din sale cu greu.

5 — Unde-i Ilie, nea Voineo, să-ți zvîrle buriul¹ în cotigar?

10 Ce-i drept, lui Voinea îi lipsea băiatul, grozav. Printr-un meșteșug al naturii, acesta se făcuse, în spița lui, ceea ce era Buscă în a lui, generos, cald și cuminte. Cînd se uita omul la nevastă și la băiat, i se părea că o curcă clocise un zmeu. Deosebirea între mamă și fiu era așa de mare, încît, la un concediu al acestuia, femeia nu mai îndrăzni să-l mai lea.

15 În dimineața aceea de august, omul, ostentat de greutatea boloboacelor și, mai mult, atins de tainica putere a lunii, se simți singur și se gîndi la viața lui trecătoare. Băiatul era departe.

20 Se duse să îmbuce ceva. Nevastă-sa era într-un nor de lighioane, cărora le azvîrlea grăunțe, chemînd pe fiecare pe limba sa:

— Pui, pui, pui! Uti, uti, uti! Boci, boci, boci! Bii, bii, bii!

Cît era el de simplu, femeia i se păru proastă ca un porumb guțan. Niciodată nu vorbea de băiat.

25 — Ia mai lasă dihaniile, bre Tinco. Uite, acu, la Sînta Maria cea mică, se face un an de cînd n-a mai venit Ilie.

Ea țipa cît o lua gura:

30 — Uti, uti, uti! Bii, bii, bii! Huși, cucoș, 'ză-te focu!...

Omul își dăde cu pumnul în căciulă, de o cîrmi pe o ureche. Apoi, disperat, se uită la cîine, lung.

— Unde-i Ilie, măi Buscă?

35 Cîinele puse labele pe genunchii omului și privi lung în ochii lui, mișcînd capul pe o parte și pe alta, parcă ar fi înțeles truda lui sufletească.

Femeia se întorcea cu căușul gol.

— Da' nu pleci la gară, omule?

LA BUDUIU

5 Era în toiul verii. Nu plouase de-o grămadă de vreme. Numai în puțurile adînci mai era apă, iar pe Milcov de-abia mai venea un firicel de undă limpede, ce se prelingea pe sub mal, hrănit mai mult de Buduiu, decît de tainița sa de la munte.

10 Buduiu era un izvorăș, ce țîșnea din mal pe o țeavă de soc. Curgea pururea, de-abia gîlgîind și se răsturna într-o groapă acoperită cu ierburi, a cărui fund strălucea din pietricelele sale, albe ca sideful. Era rece, limpede și sănătos. Către el zburau toate gîndurile orășenilor, molesite de căldură. Coana preoteasa, soția preotului de la Ovidenia Nouă din Tăbăcari, își aducea aminte că se scăldase o dată, pe cînd era fată, sub Buduiu, și parcă acesta i-ar fi spus vorbe

15 dulci la ureche; se înfiora și acum de plăcere. Popa Ioniță Cristelniță era preot de modă nouă, cu alte cuvinte agent electoral. Adevăratul său nume era Ion Popescu, cum se și cuvine unui obraz bisericesc. Dar, pe cînd se găsea ca paroh la o biserică a Spiridoniei¹, se furase o cristelniță, și lumea, cum e rea, se legase de el. Popa Ioniță se plînsese prietenilor săi politici, care, găsind că avea dreptate, îl ridicaseră de la vechea parohie și-i dăduseră alta, mai bogată, în Tăbăcari. Însă îi rămăsese porecla.

25 Fiind el preot de modă nouă, ținea la nevastă.

Cum crîcnea Annetta cîte ceva, gata! Dar și ea își trăgea măsurile.

În vremurile astea de zăpușeală, popa se uita cu milă la nevastă, cum se topea. Cu brațele goale pînă la umăr, desculță în papuci, cu benghi de castraveți pe frunte, Annetta cîrîia ca prin vis:

— Haidem, frate... Hai să mergem undeva la răcoare...

Popa se gîndea ce să facă și cum să dreagă, că la băi n-o putea duce. Așa, porni el prin mahala, pe la prieteni. Îi era și lui cald, și-și pusese sub coada părului o basma de la pomeni.

El se simțea foarte de aproape legat cu trei tăbăcari chiaburi, toți agenți electorali: Costică Șatraru, Niță Ghemuleț și Vasilache Otrulea. Se duse pe la aceștia, se plînsese de căldură, înjurară împreună, pînă ce hotărîră să dea satisfacție preotesei, precum și doamnelor Șatraru, Ghemuleț și Otrulea, care, și dumnealor, se băteau de muscă. Hotărîră prin urmare să le scalde la Milcov și să mănînce la Buduiu.

— O să fie *suprinză* pentru 'mnealor, ziseră, veseli, cei patru bărbați.

Pe la 5 după prînz, mai multe brișculițe cu cîte un cal treceau linia drumului-de-fier și se îndreptau către Milcov, transportînd cele patru familii la răcoare. Cucoanele erau cu pălării de vară, cît roata carului, și cu umbreluțe albe, ale căror vergele stau să scoată ochii bărbaților. Popa Ioniță Cristelniță ședea cu potcapul la o parte, socotind că mărunțișuri de astea sunt inevitabile la o partidă de plăcere; ceilalți domni, alde Niță Ghemuleț și Vasilache Otrulea, cam înjurau.

Pe drum, întîlniră pe domnul Tache Barca, vînaș și candidat la toate alegerile, — prin urmare bun prieten. Acesta se ducea la prepelițe, iar acum se oprise să-și bată jidanul o caiă la un cal. Crîșma era alături. Niță propuse să ia cîte un *țifon* și sări jos din brișcă, fericit că putea scăpa un moment de persecuția umbrelei:

— Mă, că zăduf îi, laptele mă-si!

Lăsă hățurile în mîna cucoanei:

— Măndico, iai și tu ceva?

— Păi cum de nu.

— *Țifon* or *borghiz*?

— Ce-o fi, numai să fie rece.

Domnii suflară paharele în cîrciumă și ieșiră cu cinzeaca de vin și cu sticla de borviz, să servească doamnele. Costică Șatraru, ca mai tînăr și mai isteț, izbea paharul cu podul palmei, de se făcea numai spume, și-l prezenta doamnelor, care-l azvîrleau pe gît.

Ceva mai departe, deteră de cimitir. Se vedeau crucile săracilor printre buruieni; monumentele bogaților, cam ridicole; sălciile plîngătoare. Niță se simți plictisit și, drept orice filozofie, scupă în lături.

Călușei mergeau trei-trei, bătînd din potcoave și rogtogolind norul de praf, către malul Milcovului.

Cum ajunseră în vad, cucoanele se deteră jos. Se uitară unele la altele, cercetîndu-se la îmbrăcăminte; Annetta Popii și Măndica Ghemuleț erau în regulă, cu talia rochiei pînă la gît și cu pălăriile trăsnete pe-o ureche; Speranța Șatraru și Olimpia Otrulea, cam uscățive și cam blegi, categoriseau pe celelalte.

Albia Milcovului era ca o împărăție de pe Congo, cu boi dejugați, ce pășteau prin cîtină; cu colibe, unde se da pietrișul la dîrmon; cu cîrduri de giște, ce căutau apă. Cucoanele umblau prin nisip, gîfîind. Domnii le lăsaseră în urmă, și de-abia ajunși la Buduiu, des-hămau caii și-i împiedicau, pentru a-i da la pascut.

Apa era adunată într-o băltoacă, în care nu s-ar fi putut scălda la un loc, bărbați și femei, fără a se aduce atingere simțului delicat al damelor. De aci, discuție mare:

— Scăldați-vă 'mnevoastră întîi, ziceau cucoanele, bărbaților.

— Ba, dacă-i pe aia, scăldați-vă 'mneavoastră întîi, că sunteți mai curate, zicea Niță, galant.

— Da' ce, vere Niță, noi suntem jegosi? întreba Vasilache Otrulea.

— Tăceți, că-i apa curgătoare.

În cele din urmă, popa Cristelniță, mai iscoditor, încredință pe toată lumea că se pot scălda cu toții la un loc, dacă vor despărți balta în două, cu cearșafuri aninate de cîte o prăjină pe fiecare mal.

Așa și făcură.

Tăiară crengi de sălcii, le înfipseră în malurile apei, legară cearșaful sus și jos, împărțind astfel balta în două despărțituri; apoi mai innădiră un cearșaf, pe

5 uscat, ca să se poată dezbrăca damele.

Atît la era de mare pofta de a se răcori, încît, cu toate mofturile lor, aruncară repede hainele și-și deteră drumul în apă. O nespusă mulțumire simțea preoteasa, cînd se lăsa să plutească pe spate și cînd stropii de la

10 picioarele celorlalte îi improșcau fața. Se uita cu ochii pe jumătate închiși la umerii albi ai doamnei Ghemuleț și la coatele uscățive ale Speranței Șatraru. Popa Cristelniță, ca față bisericească, se credea în drept să scoată capul pe după cearșaf și să-și vadă

15 poporenile... În secția bărbătească, Niță Ghemuleț vrea cu orice preț să dea afund pe Vasilache Otrulea. Acesta protesta, rîdea, amenința să iasă pe uscat „în hainele de la botez”.

20 Deodată se auzi un chiloman strașnic „la secția damelor”: Costică Șatraru trecuse pe sub cearșaf, și, umblînd pe sub apă, ajunsese pînă la Mândica Ghemuleț, care se crezu datoare să țipe.

Vasilache Otrulea, ca să scape de Ghemuleț, îi

25 zise:
— Astîmpără-te, măi omule; vezi-ți mai bine de femeie, că și-o ciugulește Costică Șatraru.
Niță Ghemuleț, care credea în Mândica orbește, afundă și mai mult pe Otrulea, dar, totuși, ca omul,

30 își aruncă ochii către Șatraru. Acesta tocmai venea pe sub apă de la „secția damelor”. Niță îngălbeni. Pornirea lui firească fu de a se arunca asupra lui Șatraru și a-l strînge de gît. Se mulțumi a-i sări în spinare, cu gînd de a-l da afund și a-l ține sub apă,

35 pînă i-o trece gustul acestei petreceri. Lucrurile însă ieșiră altfel: Costică Șatraru, fiind bun înotător, scăpă din mîinile lui Ghemuleț și încălecă el pe dînsul, făcîndu-l să înghiță apă ca un pește.

Cînd scăpă din mîinile lui Șatraru, Niță Ghemuleț

40 se lăsa pe spate, pîrînd foarte mulțumit. În gîndul lui însă era mîhnit și scandalizat:

Cum, domnule; el îți pișcă nevasta și tot el te dă afund! Care va să zică dreptate, clei!...”

Și, revoltat, unimîinile amîndouă, se dete de-a tumba în apă și trecu pe sub cearșaf la „secția damelor”,

5 trăgînd drept la Speranța Șatraru. Uscățiva doamnă se crezu datoare să se sperie și să țipe. În sufletul ei era însă foarte mulțumită de curtea acuatică pe care i-o făcea Ghemuleț și de-abia simți pișcătura acestuia, pe una din spetezele corpului său.

10 Ghemuleț, care era un bărbat aplecac către filozofie, zise întru sine:
„Mă, a dracului, n-are o bucățică de carne macră pe ea!”

Și astfel se întoarse tot nemulțumit. Se gîndea la

15 Mândica lui. Hei! ce rotunde brațe!... Păcătosul de Șatraru, un zăpăcit, un capiu. De cîte ori nu-i dăduse el iscălitura la Bancă, și chiar bani din casă. Să mai poștească! Și nici cel puțin nu se putea lega de Speranța. Chegle de popici, domnule!

20 Și, exasperat, lua apă în gură și țîșnea ca o tulumbă către Vasilache Otrulea, care, scăpat de Ghemuleț, se bucura în tihnă de răcoarea apei și zîmbea de gelozia prietenului său.

În sfîrșit, cu chiu cu vai, ieșiră din apă, vineți, cu

25 părul lipit de ceafă și de frunte. Mai toți erau osteniți și amețiți:

— Bună fu, măi vere!

30 Cucoanele, pe jumătate deschiate, întinseră o velință la umbra Buduiului și începură a scoate păstrămurile și puii fripți. Sticlele de vin și de borviz se răceau sub ciuciur. Luară mai întîi cîte o dulceață, din mîinile doamnei Șatraru, care, ca o persoană delicată ce era, spăla lingurița după fiecare dată. Șerbetul, de floare de salcîm, se lipea de mustăți și de linguriță.

35 Speranța zîmbea lui Ghemuleț, privindu-l cu înțelesuri și lungind clătitul linguriții. Acesta rîdea într-aiuri, încercînd să pară berbant, dar simțindu-se plictisit. O privire a Mândicii, care îi urmărea cu ochii de departe, îl săgetă prin inimă, de bucurie și de întristare. Îi venea să sărute pe cineva, să dea o palmă sau să înghiță un pui întreg.

40

Se așezară cu toții pe iarbă, în jurul velinței, și începură a mânca. Bărbații stau turcește, cu picioarele sub ei, dreapți de mijloc. Șatraru se tolănise lângă Mândica.

5 „Ei, al dracului român“, zicea Niță întru sine. Îi trecu prin minte să se întindă și el lângă Speranța. Dar nu se potrivea...

10 În vremea asta venise de pe deal birjarul lui Tache Barca să ia apă de la Buduiu, și tocmai clătea clondirul.

Niță, dus pe gânduri, se uita la el cum zdruncina sticla, o bătea la deal și la vale, și iar o umplea și iar o golea, ca s-o umple din nou. Clăteala din sticla evreului cădea pe vinul și borvizul lor, ce sta sub izvor.

15 Niță începea să se stenahorisească. Jidanul mai scurse clondirul pentru cea din urmă dată, și, sigur că nu mai avea nimic, îl scutură în lături. Din întâmplare, o picătură căzu tocmai pe friptura lui Ghemuleț.

— Hait! ne-a spurcat masa.

20 Ca de pe niște droturi, sări drept în picioare și arse două palme bietului birjar, atât de năstrușnice, încât acesta crezu că se cutremură pământul, și o rupse la fugă, și fugi și fugi, pînă ce ajunse lângă trăsura, unde tocmai venise și domnul Tache Barca. Când văzu evreul pe stăpînul său, cu pușca în mînă, se opri și,

25 întorcîndu-se către Ghemuleț, strigă la el:

— Și ce vrei dumneata?!

Cei de la masă se prăpădeau de rîs, făcînd semn lui Tache Barca să vină la dîșii, cu birjar cu tot.

30 Niță Ghemuleț își turnă un pahar de vin cu borviz și-l dete dușcă pe gît, uitîndu-se la Costică Șatraru, care se sculase de lângă Mândica:

— Fie, că m-am răcorit!

O CURCĂ ROMANȚIOASĂ

Nu credeam niciodată să devin o curcă romanțioasă.

5 M-am născut din părinți pămînteni, într-un coș de nuiele, în odaia vizitiului. Aș putea zice că cea dintîi înfiripare a vieții mele a fost de durere, fiindcă a trebuit să-mi sparg singură coaja oului, ca să pot răsufila.

Mama mea era o femeie ciudată. Când se așeza pe clocit, nu se mai mișca săptămîni întregi. O simțeam cum se întindea peste noi toate, și ne încălzea, cu izvor dătător de viață. Dar dacă se da jos din coș,

10 adio! Trebuia să vină bietul vizitiu, s-o adune de pe drumuri și s-o întoarcă la treaba ei. Se vede că se plictisea; dar eu zic că nici nu era mama noastră a tuturor.

15 Pe tata l-am cunoscut mai tîrziu. O pozna întregă.

Deocamdată tatăl meu era vizitiul. Când am spart oul și am dat cu ochii de lumină, m-a scos numaidecît din coaje, m-a luat în mînă și m-a sărutat. Am simțit ca o adiere îmbălsămată. Am aflat mai tîrziu că era miros de țuică.

20

Ne-am născut noi așa, vreo treizeci și șase de pui. Care cum ieșeam din coaje, ne puneau pe o scîndură albă, acoperită cu urzici bătute, amestecate cu brînză. Ce rău m-am simțit cînd am înghițit prima îmbucătură!

25

Se vede că așa încep toate plăcerile vieții. Mai întîi nu știam să stau cumpănită pe labelle mele, și

cînd mi-a trecut în rînză prima înghițitură, am căzut pe spate. Dar, după ce m-am hrănit bine, au încolțit cele dintîi gînduri frumoase. Puii ceilalți mi se păreau grozavi, iar mama tare plăcută. Vizitiul n-avea ființă, pentru mine, în totalitatea lui de om. Tocmai mai

5 tîrziu am înțeles că mîna care mă ținea ca un cuib, gura care mă săruta cu miros de prune, picioarele care se mișcau ca două brașoveni, alcătuiau una și aceeași făptură.

10 După ce am învățat să umblu, ne-au dus, cu mamele noastre, într-un șopron închis. Aci am avut plăcerea să cunosc pe tata.

Mărturisesc cu rușine că mi s-a părut ridicul. De unde mamele noastre erau tihnite, umblau cu penele

15 la locul lor, îngrijeau să nu ne calce, — domnul acesta a intrat ca un stăpîn zurbagiu, bufnind penări, pîrîind aripele, cu o gușă zdrențăroasă legată cu mărgelile, cu niște necuviințe de picioare, ce mă răneau în demnitatea mea de femeie. Dar capul!... Cînd l-am văzut

20 cu pliscul coroiat și cu moțul pe o ureche, schimbînd fețe-fețe și dînd năvală către mama, mi-a venit să-l ciupesc de labele alea crăpăcioase, cu care mă călcase de vreo zece ori. Urît lucru este închipuirea de sine!

Dar — cine-ar crede-o! — după ce veni pacostea

25 asta peste noi, mama, care tot mereu sărea pe ușe, ca să iasă afară, se liniști.

Mi-a fost dat, mai tîrziu, s-o văd ajunsă și mai rău, învîrtindu-se după tata, cu aripele blejdite, cu ciupul în vînt, cu moțul aprins, parcă n-ar mai fi fost curca

30 cuminte cunoscută de toată lumea, ci o țarancă beată. Eu zic că femeia, cînd ia cîmpii, seamănă cu un popă călare, adică îi șade rău.

După cîtva timp, tată-meu adoptiv ridică ușa de la șopron și ne dă drumul...

35 I!... Doamne!... Frumos mi s-a mai părut pămîntul!... Tocmai săpaseră via, așa că țărna proaspătă se rîciia ușor. Găseam niște gînganii gustoase, dulci, cu un miros neînchipuit de nufăr de Indii. Împrejurul butucilor, pe unde nu ajunsese sapa, creșteau floricele

40 ca limpezișul cerului, albastre și fragede. Cînd am tras o dată de o păpădie, am căzut cît colo, pe spate.

M-am sculat de jos cam umilită, dar cu neînțeleasă întindere a gîndurilor, cu poftă de a mă lega de puii ceilalți și — Dumnezeu să mă ierte — cam cu chef. Păpădia era plină de rouă: gustasem din apă!...

5 De-acuma lumea era a mea.

Am avut însă, tot atunci, și o supărare. M-am urcat pe marginea căușului și m-am văzut în oglinda apei: eram urîtă cu avan. Îmi închipuiesc că așa trebuie să fi fost și tata în copilăria lui: ceva pretențios, comic și trist.

10 Dar apoi, cu vremea am început să-mi schimb ideile.

Se făcuse cald. Pe un nuc, plin de moțuri de curcan, seridica soarele strălucit; de acolo trecea pe tinicheaua caselor; apoi pe învelișul de la puț; apoi peste tot.

15 Nouă ne creșteau tuleiele și ne venea să zburăm. Cu cîtă plăcere mă întindeam cîteodată, desfăcînd o aripă și azvîrlind un picior în urmă, ca apoi să săr de trei ori în loc, fără nici un cuvînt! Altă dată îmi venea să mă urc pe casă, ca de acolo să zbor cine știe unde, pe drumul mare sau în curtea vecinului. Mă întovărășisem

20 cu un pichioi bătrîn, care țipa toată ziua ca un prost. Îndată toți puii ceilalți săreau și ei pe casă, și de acolo pe drumul cel mare sau în curtea vecinului. Foarte puțină lume are originalitate. Ce mă mira mai mult, era că și mamele noastre făceau copilării, zburînd după noi. Numai tata rămînea om întreg. Numa ce-l vedeai ieșind pe poartă, ca un arnăut, cu moțul pe-o ureche, cu un smoc de păr crescut în piept, ca un iata-

25 gan, cîrîind tot felul de blesteme și bolborosind din toate puterile ca să deștepte luarea-aminte a vizitiului. Am uitat să spun că acesta era rus și că pe tata îl chema Costachi. Numai auzai pe rus:

— Ah, ti, Kuștaki, kak brie!?...

35 Tata părea a ști rusește, fiindcă bleotocărea ceva, iar vizitiul înțelegea. Tata umbla înainte, cîrîind; vizitiul după el, pînă ne găseau. Apoi numai dă-i înjurături:

— Ibitfoi Kîrkî blestemată! Nî căpitan, nî curte, ha!?...

40 Vizitiul îmi era drag; cu toate astea n-avea creștere.

Tata era om odată. Dacă n-ar fi fost pururea umflat, l-aș fi iubit de-a binele, fiindcă ne păzea grozav. Unde era chip să s-apropie cineva de noi! Sărea în cap la toată lumea. Și eu spun drept: îmi plac bărbații cărora nu le e frică de nimic. Nu știu cum, parcă te simți mai bine lângă ei.

*

Trecuse așa mai toată vara. Trăiam cea mai frumoasă viață ce-și poate cineva închipui. Zvîntasem fasolea verde de prin grădină, iarba de prin curte și ciupisem ici și colo și cite-un strugure care începea să se coacă. Drept aceea, tata mîncase bătaie. Dar ce-are a face!... Altruismul pasărilor este ca al oamenilor: totdeauna gata, când e vorba să sufere alții.

Cînd ne pierdeam prin pădure, era ceva nepomenit de frumos. Codrul se ducea la deal, cu stejarii lui ohavnici, ca o împărăție de umbră și visuri. Pe jos, creșteau pădăniile cele mai dulci, aglicele cele mai fragede, niște tufe de agrișel sălbatec, ale cărui frunze mă îmbătau. Cînd ajungeam la izvor și înghițeam din apa proaspătă, ridicînd pliscul în sus, mi se răsturna lumea în creierși mă credeam la Ghazipur, pe malul Gangelui¹, de unde se trage neamul nostru.

Odată am ajuns pînă la gherdapuri. Apa, deși puțină, făcea un zgomot de m-am speriat. Atunci am zburat dincolo. Firește, toată lumea după mine. Tata rămăsese pe malul celălalt, protestînd din toate puterile. Tocmai atunci a ieșit rusul ca din pămînt:

— Ah, ti, Kuștaki bliestămat!...

Umblase după noi toată ziua, prin urmare era supărat foc. Și dă-i bătaie lui tata.

Eu am băgat de seamă că oamenii sunt cîteodată tare proști. Tata nu numai nu era vinovat, dar i se cuvenea laudă.

De îndată ce am ajuns acasă, mama a fost legată de un picior. Nici asta nu era drept, dar ar fi putut să fie folositor, cu o lună înainte. Acum, cine se mai uita la ea! Eu eram, acum, curcă în toată puterea, îmbrăcată în pene lucii, cu gîtul ca o fată mare, cu aripele gata pe zbor. Începusem să găsesc pe tata frumos!...

Asta era cea mai mare nedomirire a mea. De unde pînă aci gușa lui mă indigna, acum mi se părea plină de farmec, mai cu seamă de cînd băgasem de seamă că mărgelile de pe dînsa semișcă și își schimbă lumina. Toate fapăturile Domnului cînd simt cu adevărat, devin frumoase.

Vizitiul se dusesese să se culce. El credea că dacă a priponit pe mama, noi o să ne călugărim. Mai întîi noi ne-am suit pe vîrfurile cotineței, iar de acolo ne-am dat drumul pe frînghiile cu rufe, unde luptam să ne ținem în cumpănă. Era un scandal și un chiloman, de socoteai că arde satul. Cînd a ieșit spălătoreasa afară și a văzut în ce hal îi adusesem bunătatea de prostiri, albe ca floarea, cu ghearele noastre pline de glod, s-a supărat foc, și dă-i din nou bătaie lui tata. Bătaia asta lui bietul tata, pentru faptele noastre, mă umplea de nedomirire asupra regulilor pedagogice ale oamenilor. Îmi veni în minte să mă las de blestemății, ca să nu mai sufere alții din pricina mea. Deși era ziua namiaza mare, chelărița ne adună după urmă și ne închise în cotineată, dînd încă o dată cu piciorul în tata. Atunci auzii pe chelar muștrînd-o:

— Nu mai da în curcan, muieră, că nu-i el vinovat.

— Ba el e de vină, că așa sunteți cu toții, arde-v-ar focul!...

Omul, plictisit, o înjură de tîmția mă-si; și spui drept că mă răcori la suflet. Femeie sunt și eu, dar, nu știu de ce, parcă nu-mi plac femeile, că-s nedrepte și cu pandalii.

Încetul cu încetul, a trecut vara, a venit toamna, ne-am bucurat de vremea lucie, cînd vedeam de pe vîrfurile noastre cum ardeau buruienile tocmai departe, pe Bărăgan. Cîteodată, tata cîrîia ca în vis, uitîndu-se pe cer, cînd cu un ochi, cînd cu altul. Noi, toate, ne strîngeam ciotcă și ne uitam și noi pe cer: cîrduri de cocori se duceau spre țări străine, fără pic de milă de locurile noastre românești. Venetici plini de mof-turi!

Și numai într-o zi a nins!... Curgea din slava cerului o trîmbă de flori albe, parcă Dumnezeu ar fi scuturat toți cireșii raiului. Eu, de bucurie, m-am cocoțat

tocmai pe vârful unei căpițe de fîn, pe cînd rațele
băteau din aripi și măcăiau, cerînd ploaie. Ce e drept,
mie ploaia nu-mi place. Dar, și fără de asta, rața e o
ființă destul de grosolană. După mine s-au urcat
5 pe căpiță toate curcile celelalte, au rîciit fînul, au
făcut stricăciuni și necurătenie, pînă ce a alergat
vizitiul cu biciul de la cai. Cum l-am văzut, am zbu-
rat tocmai cine știe unde, simțind o nespasă plăcere
de a pluti pe florile albe de zăpadă și de a trece pe dea-
10 supra rațelor, ca un vultur. Așa ni se întîmplă cîte-
odată la toți: vrem să părem vulturi.

Jos, pe pămînt, vizitiul judeca pe tata:

— Ah, ti, Kuștîdin Kuștîdinovici! Fietili tati nî
fîn, tignîfes nî cai!...

15 Tata se ținea după el, încercînd parcă să-i dovedească
cum că fetele lui nu aveau pene mărunte, care să
rămîie în fîn. Rusul umbla prin zăpadă, cu biciul în
mînă, strigînd:

— Fietili nî fîn, tignîfes nî cai!...

20 Stăpînul nostru, care ședea cu noi la țară, ieși să
vadă despre ce era vorba, ce fete se ascuseseră în
fîn și cum de luau caii tignafes de la ele. Rusul îi
explică lucrurile; stăpînul rîse. Dar de atunci începu
să ne taie!...

II

25 Trecu și iarna. Nu mă opresc asupra ei, fiindcă nu-i
nici o pricopseală de ea. Nici tu frunză, nici tu țărna,
nici soare, nici urmă de pădăie!... Știi ele ce fac,
pasările călătoare! De-aia e bine să nu te grăbești a
judeca lumea, cînd n-ai trăit destul.

30 Pe unele din noi ne-au legat de picioare și ne-au
trimis la oraș; pe altele ne-au tăiat. Viața e cu adevă-
rat o loterie.

Cînd s-a mai desprimăvărat, am început să mă simt
ceva mai bine, dar un bine ciudat, cu doruri noi, cu
35 bătăi de inimă neregulate, cu gînduri de taină. Am
auzit că așa ceva pătînesc fetele cînd ies la horă.

Din cîrdul nostru de băieți și de fete rămăseseră
puțini. Tata pierise. Cîțiva tineri de pripas, îmbrăcați
cu pene strălucitoare, ne făceau curte. Trebuie să mă-
turisesc, eu, ștregărița de altădată, că nu-mi displă-
5 ceau. Era ceva cald în culoarea penelor, rotocoale
undelemnii, tivite cu aur; coada, o frumusețe, văzută
din față. Văzută din dos, ca multe locuri omenеști,
lăsa de dorit.

Mă avîntasem adesea, în zbor, pe acoperiș și prin
agudul cel mare din curte, urmată de tot cîrdul, dar
mai cu seamă de tineri. Mai mult însă îmi plăcea să
mă urc pe verdeața dimprejurul casei, probabil, fiindcă
făceam rău. De cîtva timp luasem obiceiul primejdios
de a sări pe roata puțului și a mă legăna în vînt, sau
15 a mă ține în cumpănă pe fusul alunecos. Se întîmplase
de cîteva zile să sece izvorul, așa că nimeni din ai
curței nu se supăra de petrecerile noastre echilibrice.
Eu mă cocoșam pe toate ascuțiturile, ca să văd dacă
domnii tineri îndrăznesc să mă urmeze. Era unul din
20 ei, cel cu rotocoale undelemnii pe pene, care ar fi fost
în stare să se ție după mine pînă-n piatra seacă. Mare
mîngîiere este, pentru noi, femeile, nebunia bărbaților!

Într-o zi, nu știu cum, stam cam plictisită pe fusul
fîntînei. Fidanțatul meu se rotea împrejurul unei prie-
tene, zbîrnîind din aripi ca un zmeu, bufnind pe nări,
25 schimbînd fețe-fețe din gușa cu mărgеле, iar infama
aceea făcîndu-se mititică, țipînd ca în vis și gata să
sărute pămîntul. Atunci am simțit că mor. Am alune-
cat și am căzut. Într-o clipă mi-am revenit în simțiri,
30 am destins aripele și am vrut să zbor. Era însă prea
tîrziu. Cădeam, mă duceam tot mai jos, tot mai adînc.
Lumina pierea, vremea se întuneca. O pîclă umedă
îmi prindea aripele, o tăcere grozavă mă învăluia.
Ajunsesem la fund!...

35 Ah, Doamne, ce grozăvie! Puțin pietriș uscat, niște
ciuperci strîmbe ce creșteau printre ghizduri, cîte o
picătură de apă ce cădea de sus... Încolo, o coloană
de pîclă ce apăsa pe mine; tăcere și umezeală; o închi-
soare de patru palme, în care trebuia să trăiesc și să
40 mor. Să mor!...

Cine, ah, cine mă poate înțelege!... Tot singele fierbea în mine, toată viața mea tinără se răscula împotriva soartei, cu groaza ascunsă că moartea m-a prins, mă ține, mă sugrumă. Într-o încordare uriașă de voință, îmi făcui vînt de jos, și, cu toate că nu puteam destinde aripele în întregime, mă ridicai sus de tot, pînă pe la jumătatea puțului. Aci, puterile mă părăsiră. Rămăsei o clipă în văzduh, căutînd un sprijin în sfîrcul aripelor, ce se rodeau de ghîzduri. Apoi începu căderea, o cădere amețitoare, mizerabilă, rușinoasă, în care nu mai era nici ură, nici răzvrătire, ci numai neputință. Căzui din nou pe fundul de pietriș, sfărîmată de osteneală.

De aci înainte, începu truda. În toate zilele îmi adunam puterile, îmi încordam mușchii pieptului, întindeam aripele în răscrucea puțului, mă ajutam de scîndurile ieșite din linie... Cu toate astea, mă înălțam tot mai puțin, pînă ce într-o zi nu mă mai putui înălța de loc.

Lipsită de hrană și de aer, simțeam că mă sfîrșesc. O toropeală blîndă mă pregătea parcă spre viața veșnică. Cîte o picătură de apă îmi lumina visul cu adieri de ironie.

Visam. Mă vedeam la nunta mea. Ah, nunta! Toate fetele mă înțeleg... Scriam biletele de invitație: „Monsieur et madame Constantin Dindonowitch ont l'honneur de vous faire part...” În fond, oare cine-i mama mea? Ar fi mai drept să pun: „Monsieur et mesdames Constantin Dindonowitch”. Dar lumea pasărilor, ca a oamenilor, e fățarnică și, în numele porumbeilor, nu vrea bigamie. Nerodul ăla de pichioi, cu urechile de sidef, rîde de porumbel de se strîmbă. Și cu toate astea ce poetice făpturi, porumbeii!... Cînd se îmbrățișează, singuri, pe acoperișurile caselor, în arșița soarelui, furați de sufletele lor calde, sunt atît de vrednici, încît s-ar zice că i-a trimis Dumnezeu să ne învețe dragoste și credință. Atîta numai că le hîrîie ghearele pe tinichea, cînd alunecă în focul iubirii, — ceea ce încrețește nervii celor ce nu sunt amorezați în permanență ca ei. Cînd îi aude infamul de pichioi, urlă ca un cîine la flașnetă. Eu, dacă aș

rămînea vreodată văduvă, cred că m-aș mărita a doua oară. Am văzut că damele adevărate, cînd le mor bărbații, își pun un vâl negru peste tot capul. Trebuie să le fie tare cald. Eu asta n-aș putea s-o fac, fiindcă, la noi, durerea se poartă în inimă. E adevărat că nu ține mult, dar e și bine, fiind viața scurtă. Amicul meu, le-coq de La Bruyère, zice: „l'on n'aime bien qu'une seul fois, c'est la première”. Eu cred că se înșală. În toate cazurile, filozofia asta pare a fi a unui porumb, iar nu a unui cocoș. Ce curios este să vorbești de amor cînd n-ai iubit niciodată! Cu toate astea, a simți ceea ce n-ai făcut încă, este a face de două ori un lucru ce poate s-ar cuveni să nu-l faci de loc.

Altă dată mă vedeam tăiată în bucăți și așezată în restaurantul de la Ploiești.² Parcă mi se desfăcuse sufletul de trup și priveam la căpcăunii de călători cum întindeau din pieptul meu, alb ca sînul defatată mare. Curioși sunt oamenii cînd mănîncă: seamănă cu cîinii. Unii închid ochii și parcă se întristează de plăcere; alții mîrîie la copiii lor; alții dau din picioare. Probabil fiindcă n-au coadă. Dar mai toți au aerul supărat. De ce oare? La noi e așa de plăcut să te hrănești. Cel mult îți ciupești vecinul cînd sunt grăunte puțin. Dar ce-are-a face! Asta e așa-numitul sport al „bobului”, pe care orice curcă de neam trebuie să-l cunoască. Rar vedeam cîte un englez cu soția, atras la Ploiești de mirosul petrolului, oprit la restaurant și mîncînd cu mare evlavie și eleganță. Cîteodată mi se făcea milă de bieții chelneri, cari stau toată noaptea și așteptau trenurile, sosite, toate, în întîrziere. *Neoiobăgia*³ nu e o vorbă goală. Unii adormeau pe scaune; alții spuneau prostii; alții numărau parale. Odată a adormit un călător așa de grozav, încît a pierdut trenul. Chelnerii au încercat să-l deștepte, l-au tras de mîneacă, l-au înțepat cu scobitori, și numai după ce i-au turnat apă în cap s-a deșteptat omul. S-a văzut că cetea un articol al d-lui S.⁴ Altă dată a intrat în sală o gloată de călători, cari păreau bolnavi de holeră, cereau melisă, cognac, cărămizi calde: aceștia mîncaseră în vagonul-restaurant. Într-o seară, am văzut o doamnă slăbănoagă, vîrîtă într-o căptușeală de umbrelă, care

însoțea pe un domn gras, vîrît într-o piele de țap. Lume de automobil. Doamna a mîncat toată carnea mea, și, în cele din urmă, a declarat că n-aveam nici un gust. Pesimiști bogați, adică rasa cea mai dezgustătoare de burghezi. Sufletul meu a avut cel puțin mîngîierea de a vedea că din resturile mele pămîntesti, din oase, din zgîrciuri și din ficat, bucătarul a făcut un *pâté de grives* pentru o nuntă. Nimic nu se pierde în natură.

Într-o zi m-am pomenit cu o viespe, venită de bună voia ei în fundul pămîntului. Tous les goûts sont dans la nature. Mîria împrejurul meu, apoi se așeza pe ghizduri. În coșcovitura unei scîndure de brad, creștea o boabă de clei, rotundă și străvezie ca o picătură de miere. Viespea o cerceta, o mirosea, da să guste, și se vede că i se prindea trompa în clei, că se supăra. Iar mîria, iar se așeza lîngă boabă și iar da să guste. Odată s-a infuriat grozav, și numai ce a împuns în scîndură, cu acușorul său, de care era legată o punguliță cu venin, mare cît un grăunte de nisip. Apoi s-a înălțat spre Domnul.

Curioasă e viața! Va să zică totul e numai punct de vedere sau închipuire. Dacă poți ieși din fundul pămîntului, el e tot așa de interesant ca restul lumii; dacă-ți închipui că ți-ai răzbunat pe scîndură, pleci glorios prin văzduh și te liniștești.

Cu toate astea, eu, dacă aș fi viespe, aș ști pe cine să împung, — pe infamul acela care face curte la toate femeile, care mătură ograda cu aripele lucii ce i le-a dat Dumnezeu pentru zbor, iar nu pentru a se lăuda cu ele și a lua ochii fetelor.

Ah, ce lucru mai e și gelozia asta!... Te taie prin inimă, te moleșește și îți vine să trădezi socrii și Socrații neamului, ca orice bun poporanist.⁵

III

Lipsa de hrană mă trudea rău. Îmi huia capul. Picioarele mi se făcuseră vinete, penele cenușii. Muream, încet, prelung, ca un zgomot depărtat, — cînd,

deodată, se făcu lumină în mormîntul meu... Întorsei capul cu greutate în sus, și văzui cerul... Înțelesei că veniseră fîntînarii și că ridicaseră acoperișul, ca să poată lucra mai ușor la sleirea puțului.

Mare e puterea ta, Doamne!

Oamenii umblau forfota. Prinseseră de veste că se mișcă ceva în puț. Auzii o voce plină de guturai și atît de scumpă inimii mele:

— Brie Nikîlai, dăvai asta gîliata: kîrkî nî puț.

Nu trecu mult și simții că se coboară cineva. Dacă nu mi-ar fi tremurat inima de grijă, aș fi observat cît de comic e omul călare pe băț și văzut din hemisfera australă. Era vizitiul, — tatăl meu, iubitul și generosul meu tată, care își punea viața în primejdie, pentru o biată bleandă ca mine, mai mult moartă decît vie. Îl pricepeam după scrișnitul dinților, după „ah” și „brie”, după petecele din fundul pantalonilor și mai cu seamă după mirosul de prune. Parcă s-ar fi coborît spre rai un cazan de țuică. Cînd ajunse lîngă mine, eu abia mai piuiam. El, doar cît nu plîngea:

— Ho-ho-ho-ho, saraca di mamîti!... Kak brie? !...

Adică mă întreba, sub forma asta laconică, de toate aventurile mele. Și, fără multe complimente, își scoase cureaua de la nădragi, mă înfășură de laelele amîndouă, mi le legă bine, apoi mă atîrnă de gîtul lui. După aceea încăleacă iar pe căluș, își lipi gura de frînghie și strigă:

— Scapîti, Nikîlai!

Adică:

— Trage, băiete!

După cîteva minute eram afară...

Cine poate spune mirarea, dragostea, mila cu care fui primită! Oamenii sunt cu adevărat niște ființe cu mult superioare celorlalte fapte ale Domnului, și te miri cum de ne pun, cîteodată, la tavă, pe varză. Care mai de care mă lua în brațe, mă cîntărea, mă mîngîia, mă căina.

— A stat o lună și jumătate în fundul puțului!

— Ba mai mult: 52 de zile.

— Ba două luni și jumătate. Știi, Ioane, de cînd ziceam noi că ni s-a furat o curcă... Trebuie să fie două luni și jumătate, dacă nu mai bine...

Unii ar fi voit să fi fost măcar doi ani.

5 Veni și Bundeș, cîinele cel bătrîn; Bob, focsul de la cai; Scîncilă, o potaie plîngăreață, care la cea mai mică amenințare schelălăia un ceas. Avui plăcerea să văd și pe Gavrilă, calul de la ghiociu, pe spinarea căruia îndrăznisem să mă urc. Iacă și agudul, iacă și căpițele de fin, iacă și cocoșul nadolean adus din stră-

10 inătate, iacă în fine și pichile...

Dar ei ?!...

Unde sunt ei, infamii și totuși scumpii, iubiții gîndurilor mele?

15 De departe, din fundul viei, se auzi deodată o bolboroseală grozavă. În inima mea, alunecă o tăietură ca de cuțit de aur, ceva dureros și fermecător, dulce peste toate puterile mele, și simții din nou că mor, ca atunci cînd căzusem în puț: eram prea romanțioasă.

20 Dar eu zic că sufletele romanțioase trebuiesc compătimate și iertate, fiindcă răsună și pentru ele și pentru cele ce nu răsună de loc, în viața asta necăjită.

UN PUI ȘI UN CĂRĂBUȘ

Nimic nu seamănă mai mult cu o femeie decît o cloșcă. Instinctul maternității face dintr-o biată bleandă, o ființă aproape cugetătoare, care umblă cuminte prin buruieni și pare a înțelege că în viață sunt mai

5 multe necazuri decît bucurii. De aceea și au cloștile aerul pesimist.

Norii se rostogoleau deasupra dealurilor, amenințînd a ploaie. De marginea pădurii, cloșca își întinsese aripele din toate puterile, apărînd o mulțime de pui, parte ai ei, parte rămași de la o soră mîncată de dihor.

10 Nedreptăți și orfani pe toate drumurile.

Puii străini stau sub penele calde, pe cînd puii cloștii se îndesau și ei în ceilalți, rămînînd totuși cu tuleiele în vînt. Cloșca cloncănea, iar ei țîrîiau, scăpinîndu-se

15 în fugă cu gheara după cap.

În primăvara aceea veniseră milioane de cărăbuși să mănince frunzele stejarilor. Trecuseră ca lăcustele și lăsaseră marginea codrului arsă, semănînd cu un ochi fără gene. Copiii aruncau cu bulgări în copaci,

20 din cari se scuturau clădării de gize.

Norii treceau. Primăvara curgea din înaltul cerului, se desprindea din aburii pămîntului, adia prin ramuri și prin ierburi, parcă ceva nou s-ar fi pregătit prin coclaurile văzduhului pentru pămînt. Cintezoi cîntau

25 prin pomii din garduri, iar cucul, burlac, vuia prin pădure, chemînd cucita altuia.

Un cocoș, suit pe o ladă de mobile, goală, se uita la găinele tinere, purtându-și creasta pe o ureche și cîntînd:

Lado, n-ai mobile!

5 Măreț și glorios cum era el, da ștregăriilor sale un aer aproape sever, și numai din deprindere rea se lega de lada fără mobile.

10 Norii trecuseră. Puii ieșiseră de sub aripele cloștii care, astfel redusă, părea a-și fi lăsat malacovul acasă. Ea pornise acum prin buruieni, pururi serioasă, înaintînd cu grije, rîcînd pămîntul la fiecare trei pași, cloncînd mereu și făcîndu-se că ciugulește, spre a-și îndemna puii. Ochiul ei, neadormit, se întorcea către cer bănuitor, și către garduri, și mai bănuitor, pîrînd a înțelege că ulii și dihorii nu țin posturile, ca toți creștinii pravoslavnici.

15 Saltanatul mergea la deal, către stejari, și pe unde trecea, zvînta ouăle de furnică. Unul din pui întîlni un cărăbuș, căzut din copac cu fața în sus. Deocamdată se sperie, lungind gîtul înainte. După aceea îl atacă, dîndu-i cu pliscul o lovitură de ciocan, de-l învîrte pe partea cealaltă. Cărăbușul sfîrși să zboare, dar căptușeala aripelor nu vrea să se destindă. În sfîrșit, aeroplanul se mișcă. Puiul, exasperat, desfăcu și el tuleiele sale de aripi și o porni la goană, ca un struț, sărînd peste buruieni uscate, peste bulgări de pămînt, pînă ce, la o cotitură, ajunse cărăbușul, căruia îi dete una cu ciocul, de-l trînti jos. Aci se aruncă pe el. Îl scutură de aripi pînă i le zdrențui de tot, apoi se puse să-l lovească în țeasta pieptului. Lucrul i se păru greu de tot, fiindcă îl izbea din toate puterile și nu putea rupe nimic. Atunci se opri. Ca la toți copiii, rezistența lua înfăptuirea unui dușman. O șterse la fugă către maică-sa, chiscăind, parcă l-ar fi urmărit dihorul. Cloșca îi ieși întru întîmpinare, zbîrlită și gata să sară în capul oricui. El, de bine ce o ajunse, ciupi pe un frate de după gît, se ciuguli o clipă sub gușă, parcă și-ar fi îndreptat cravata, apoi își șterse ciupul de pămînt și pe o parte, și pe alta: în fine, 40 păru a se gîndi. Deodată o șterse din nou spre cărăbuș,

ca și cum firea lui bărbătească (era un cocoșel) n-ar fi putut îngădui fuga de pe cîmpul de onoare. Numai, de astă dată, îl urmau mai mulți frați, crezînd că are în plisc vreo gînganie. Același altruism bîntuie 5 peste tot. El trase drept la cărăbuș și, fiindcă se simțea urmărit de frații dezinteresați, șterpeli cărăbușul din fugă și se puse să-l înghită. Clămpăni o dată, de două ori, de trei ori, și izbuti să-l vîre jumătate pe gît. Prada însă era mai mare decît gîtlejul lui. Atunci, se 10 încercă să-l dea înapoi; nu izbuti. Se simțea strîns de gît. Ar fi voit să țipe după maică-sa, să cheme lumea în ajutor, dar îi pierise piuitul, și, desigur, ar fi murit înecat dacă dezinteresarea fraților nu i-ar fi îndemnat să se repeadă pe prada din gura lui. Trei 15 deodată apucară cărăbușul de coadă și smuciră de el pînă ce-l scoaseră din gîtlejul celui alt.

Cei trei pui o porniră și ei prin bălării, smulgîndu-și cărăbușul din ciup, unul altuia, pe cînd fratele lor se lăsase la pămînt și, probabil, se gîndea. Mare comedie mai e și viața asta! Auzi, să mori înecat cu o gînganie!... Dar, totuși, îi adia prin pipotă urma unui gust de sevă de stejar, pe care un unchi al său, clapon, devenit din temperament poet decadent, i-l definise pe franțuzește: „Du bleu tendre, au parfum d'orange“. 25 Cîte lucruri pot fi într-un cărăbuș!

Se sculă de pe brînci, cam trist, și se luă după cloncanitul pasionat al mă-si, care îl cam plictisea. Umbla așa prin tufe, neștiind ce să mai creadă despre viață, cînd, dintr-un luminiș, zări pe tată-său pe lada de 30 mobile, gătît ca o zarnacadea:

— I!... asta am să fiu eu!

Nici un moment nu-i trecu prin minte să admire pe mă-sa, care își rodea sufletul să-l crească și să-l facă bărbat în toată firea. Se vede că vocea singelui nu grăia cu destulă putere, căci, precum zicea el, 35 întru sine: „La noi ești sigur de tată; de mamă, nici-odată“. Filozofie nouă, cu adevărat.

Și, îmbunat de închipuirea de sine, puiul merse mai departe prin buruieni.

DIN PUBLICAȚII

CELE DIN URMĂ GÎNDIRI ALE LUI WEBER

Soarele cobora încet valea cerească. Lungi raze întin-
ziate se furișau printre grile în interiorul camerei,
răsfrîngîndu-se din stîlpii cei lustruiți de palisandru,
pe tapetul aurit al păreților. În fundul camerei, anti-
5 cul pat își înălța coloanele cu late pervazuri poleite
și mici cariatide de bronz. Perdelele mari de același
desen cu păreții lăsau să străbată, printre ițele de
mătase, adormita privire a soarelui. Pe pernele patului,
în fund, odihnea o figură palidă, ostenită de lunga
10 așteptare a morții. Vai, celebra frunte, cum o umilise
de mult durerea! Un braț alb trecea pe sub cap,
părînd că vrea să apere acel adăpost de geniu contra
profanațiunei. Ochii erau abia închiși. Pe sub pielea
transparentă a tîmplelor, se vedea cum alerga cuge-
15 tarea, delicată, armonioasă. Din cînd în cînd, buzele
formau la extremități două scobituri, în umbra cărora
se pierdea un zîmbet fin. Bolnavul visa.

Visa la trecuta lui fericire. I se părea că vede o
umbră¹, ce lua forma pămînteană de femeie și care
20 venea, abia atingînd covorul, lîngă patul lui. O...
dulce visal adolescenței, cît ești de nepieritor... Femeia
se apropie; dete perdelele la o parte; își plecă fața spre
figura bolnavului și printre lungile-i gene, se uită
adînc... adînc... ca și cum ar fi voit să înțeleagă
25 gîndirea acelei nobile frunți. După aceea își lipi buzele

de dînsa, se uită încă o dată la bolnav și se retrase ușor.

5 Lîngă pat se afla deschis un piano, lucrat în lemn de roză. La mijlocul lui, un portret de femeie se pierdea sub cîteva frunze sculptate ce-l încadrau². Umbra se uita la dînsu; era tocmai portretul ei. Îngenunche înaintea pianului și rămase cîteva minute cu capul în mîini. Se sculă apoi și se încercă să cînte. Atinse cîteva acorduri, în surdină, dulci... ca cea din urmă rugăciune a unei victime și...

10 Deodată un braț uscat ieși de sub perdele și se întinse către scaunul pianului ca și cum ar fi voit să prinză pe cineva.

15 Bolnavul nu mai visa. Mîna se lovi de clape și se retrase încet sub perdele. Tăcerea fu întreruptă de nota pe care o dete clapa atinsă... În cameră se-ntuneca...

După cîteva minute, mîna apărură iarăși și se plimba pe notele din bas, cîntînd un dulce cîntec, dulce... armonios...

20 Erau cele din urmă gîndiri ale lui Weber scrise după un vis.

NATALIA ANISIMOVNA

În amintirea lui Virgiliu Cotescu¹

.....
Oricum, lui îi plăcea atît de mult, îi era atît de drag, — cum zicea el, — acel portret, încît ar fi vrut să trăiască totdeauna la Muni ca să-l poată vedea în fiecare zi. Interesele însă-l duceau la Paris.

5 Tatăl său pierduse toată starea în cărți, și începuse deja a-i micșora pensia ce-i trimetea pe fiecare lună. Niculeanu prevăzuse acest sfîrșit, însă nu îndrăznise niciodată a-i reaminti despre partea rămasă lui de la mama sa. Ce vreți? Sunt unele suflete atît de nobile, caractere atît de delicate, încît așteaptă cu mai multă

10 mulțumire mizeria, decît să facă pe alții să sufere din pricina lor. Aceștia, desigur, sunt cei aleși, dar și cei nefericiți.
Niculeanu începuse să-și vază toate planurile, toate

15 speranțele lui, schimbîndu-se ca norii pe cer: aci o frumoasă insulă tivită de soare cu purpură, aci o pădure colosală umblînd pe cer, aci niște frumoase castele de aburi; acum un chip de uriaș, mai pe urmă un șarpe, mai pe urmă un fum... Astfel piereau visurile lui.

★

20 Într-o frumoasă seară de octombrie 1877, erau adunați, în salonul din strada Clemenței² al doamnei M., o mulțime de bărbați și dame, în cerc intim. Unii vorbeau politică, aprinși contra guvernului³; alții, strînși

5 în jurul sobei, ascultau povestele pline de haz ale con-
sulului francez; alții iar, stăteau în jurul pianului,
urmărind cu privirea cum alergau de frumos degetele
doamnei O... pe clape; toți, în sfârșit, petreceau pe
10 socoteala lor, sau pe a altora, nepăsători, galanți,
fericiți. În mijlocul casei, lampa, cu lungile ei raze
melancolice, îi privea pe toți cît de ușor treceau pe
unda vieții; iar Filip se uita cum biata lampă își da,
15 pe fiecare secundă, din viața sa, pentru ca să lumineze
acele capete stupide. Vai, negreșit, așa piere fiecare
lampă omenească, fără ca, cu toate acestea, întunecul
să dispară...

Pela zece ceasuri veni colonelul R. gîfîind și foarte n-
cîntat că putea să aducă o noutate acestei frumoase
15 societăți.

— Românii au trecut Dunărea.

— Cum? Cînd?

— S-a declarat război.

20 Această noutate dete loc la o lungă discuție în care
se amestecau domni, doamne și domnișoare. Unii sus-
țineau pe guvern și pe ruși; alții — și aceștia erau
rari — îi dezaprobau. Colonelul își plimba sabia pe
covor cu multă încredere. Doamna O... începuse să
25 cînte Marsilieza, iar consulul francez își ridicase capul
sforîind și-și mîngîia mustața.

Cel ce însă era mult mișcat de această noutate era
Niculeanu.

30 El se întorsese din Paris, lipsit de mijloace, fără
să-și poată trece cel puțin teza de licență. Acum era
funcționar la Ministerul de Externe. Funcționar în
minister!... Viața cea mai mizerabilă, cea mai sleită
de orice emoțiune, de orice plăcere... O monotonie care
ar exaspera pe cel mai concentrat spirit, pe cea mai
uniformă existență. Trebuia natural ca Niculeanu să
35 fugă de acolo sau să se împuște.

Venea războiul. O! ce liman de mîntuire pentru dîn-
sul. O viață cu totul nouă: scene vii de dureri, pînă
atunci numai citite; priveliști mărețe, împuitoare;
nopti întunecoase ca mormintele, luminate de arcu-
40 rile de foc pe cari le descriu bombele în zbor; moartea,
întrevăzută de ochiul speranței, și, poate prin moarte,

nemurirea, gloria... Da, era un liman de mîntuire
războiul.

5 Gazda era mătușa lui Niculeanu. Ea-l iubea cum se
iubește portretul unei surori moartă: cam de respect,
cam de milă.

— Ce bun băiat e Filip, zicea mătușă-sa. Seamănă
cu biata soră-mea. Are tocmai caracterul familiei noas-
tre.

10 Și cu aceasta, doamna M... își tîmîie, foarte pe de
departe persoana. Împărăție a egoismului omenesc!...

Cine însă iubea pe Filip în adevăr, din acest bazar
de ființe, era vara lui. Dar vara lui era un copil, care,
ori de cîte ori Niculeanu se uita lung la dînsa, atîngea
un *si* be mol în loc de un *si* natural, sau întorcea două
15 file deodată.

— Știi, Iulio, că mîne plec?

Ea-și ridică ochii de pe note încet, și, fără a înceta
să cînte, îi răspundea și mai încet, încă.

— Pleci? Și de ce pleci?

20 — Fiindcă trebuie să fac și eu ceva pe lume.

— Nu faci destul acum?

— Acum nu fac nimic.

— Nu ești la minister?

25 — Da. Dar asta și cu nimic face tot atît. Mă duc
să intru voluntar. Poate acolo să-mi găsesc adevărata
viață.

— Poate să mori...

— Poate... ce ar ieși de acolo. O picătură de apă
mai puțin în mare.

30 Iulia-și plecase capul de tot pe note. Era un pasagiu
din *Coriolan*⁴ pe care nu putea mai niciodată să-l
treacă. Bine că ajunsese la dînsul...

Niculeanu merse la mătușă-sa și-i spuse hotărîrea ce
luase de a pleca în război. Doamna M... își îndeplini cu
35 multă demnitate datoria d-a protesta și rezista rugă-
ciunelor lui Niculeanu; însă sfîrși prin a se învoi la
plecarea lui.

— Ți-am spus totdeauna, — zise doamna M..., ono-
rabilului domniei-sale soț, — că acest băiat e de o
40 încăpăținare revoltătoare. Iată ce a moștenit de la
tatăl său!

Nainte d-a pleca, Niculeanu trebuia să-și ia ziua bună de la rude și prieteni. Domnul și doamna M... ieșiseră. Era acasă numai guvernanta și Iulia. Ceru voie guvernantei să vadă pe vară-sa. Iulia veni înaintea lui foarte veselă.

— Nu mai pleci; așa-i?

— Dimpotrivă. Diseară cred să fiu în Măgurele. Am venit să-mi iau adio.

Ea rămase pe loc.

— Adio, Iulio!

Ea făcu un pas. Niculeanu îi luă frumosul său cap în mâini și-și lipi buzele de frunte. Ea se ridică în vârful degetelor și, coprinzându-l cu brațele de gât, șopti într-un lung sărutat:

— Adio, Filip!

Era negură deasă. Iarna îmbrăcase cu o haină de promoroacă natura vie și natura moartă. Satul Gavarin se vedea în murgul serei ca o ruină învechită, pe ale cărei pietre timpul și-a scris neagra sa slovă. Rar, câte-o lumină îngina doliul nopții cu slabele sale raze. Vântul părea a fi singurul locuitor al acestor triste adăposturi omenesti.

Către seară carul lui moș Zgură intră în Gavarin.

Natalia Anisimovna se hotărîse să rămîie o noapte pe drum. Era sleită de putere și trebuia, cu orice preț, să se odihnească. Traseră la hanul ce se afla tocmai de marginea satului. Aici se găsi un pat, așternut cu paie, pentru Anisimovna și cotlonul unui cuptor pentru soldat.

Hangiul era un bulgar de rasă, cu capul crescut spre creștet, cu pomeții obrazului ieșiți în afară și cu o pereche de urechi foarte respectabile. De altminteră toată înfățișarea lui era suspectă. Smerit prea mult cu Anisimovna și prea puțin cu Niculeanu, pe care-l crede un simplu soldat, hangiul își avea planurile lui. Filip băgase de seamă cîteva lacome aruncături de ochi ale bulgarului către geanta ce-o purta Anisimovna după gît. Își făgădui să fie deștept.

Cam după miezul nopții auzi în cameră unde dormea ea șoapte, cuvinte întrerupte și un țipăt pierdut. Își

apucă revolverul și sări drept la ușe. Ușa era încuiată pe dinăuntru. O lovi cu umărul și ea sări cît colo. Cum făcu primul pas în cameră, o mîină îl apucă de gît cu atîta putere, încît era să-l nădușe. Se trase în lături și descărcă revolverul în pieptul celui ce-i iubea atît de mult grumazul. După aceea aprinse răpede un chibrit și, la lumina lui, avu vreme să vadă, alături, un corp întins jos și pe Anisimovna în genunchi naintea patului. Aprinde un alt chibrit și cu dînsul un capăt de lumînare ce se afla într-un pahar. Anisimovna era tot în genunchi. Căuta cu ochii spre cer, și atît de departe... cu atîta suflet în privire, încît Filip rămase uimit lîngă masă.

Natalia Anisimovna semăna cu Elena Forment. Acuma vedea el. Avea părul blond și tot atît de scurt ca al portretului din Munich. Ochii care serugau erau tot atît de albaștri ca și ai Elenei. Umerii erau albi. Fruntea era senină. Gîndul era pe buze și buzele șopteau o tainică rugăciune. El o privea...

Natalia se sculă iute și-i apucă o mîină pe care i-o sărută ca o sclavă. În Rusia trăiește încă acest obicei.

— Oh! îți dătoresc viața, îi zise ea franțuzește. Dumneata nu ești un simplu soldat... spune drept.

— Doamnă, am poruncă să vă duc și să vă apăr, ori pe unde veți merge. N-am făcut decît să-mi îndeplinesc datoria.

— Ce nobil! — zise ea încet. Apoi își luă pe dasupra o șubă mare ce-o avea cu dînsa și ieșiră în sala hanului. Aci, Natalia se așează pe o bancă de scînduri ce se afla în fața sobei.

— Ce răi sunt bulgarii ăștia! Pentru cine mor rușii... și românii! — adăogă mai pe urmă, uitîndu-se la Niculeanu. Ești din București, d-le, nu-i așa?

— Da, doamnă, sunt din București.

— Ai căzut la sorți, și n-ai stăruit să scapi? Nobilii au acest drept.

— Nu, doamnă, la noi nobilii n-au nici un drept mai mare decît ceilalți oameni. Și afară de asta, eu sunt intrat voluntar și... nu sunt nobil!

— Dacă ești voluntar sau nu, aceasta n-o știu, nobil, domnule, te încredințez că ești cel mai nobil om ce

am cunoscut vreodată. Dumneata n-ai mamă? Cum te-a lăsat să intri voluntar?

— Nu, n-am mamă, — zise el încet.

5 Natalia se uita lung la flacăra focului. În fața acestei simple dureri, îi trecu prin minte, ca un fulger, cât rău putea să facă acestui biet soldat cu atîta indiscreție; îi întinse încă o dată mîna.

— Iartă-mă, 'i zise, că te-ntreb niște lucruri atît de intime. Credeam că trebuie să știu totul din viața dumatăle... Nu, nu trebuie.

Din foc scăpau efemere scînteii și piereau în negura nopții, cum piere în noianul cugetărilor o lumină de geniu.

15 Alături un cadavru. Aci două sufletecese furau unul pe altul.

Aici viața. Dincolo moartea. Iată pămîntul.

20 Anisimovna își aduse aminte de moartea cea sigură ce o aștepta, dacă nu era Niculeanu, și un fior îi trecu prin tot corpul. Fără voie se lipi de brațul lui ca de un braț păzitor. Flacăra albăstruie, ce trăia în urma unor cărbuni potoliți, pierdea ușor, iar reflexurile sale aurite colorau obraji ei cu un carmin plin de viață, ce se pierdea în umbra tîmplelor cugetătoare, cum se pierde purpura asfințitului în albastrul închis al murgului serei.

25 Încet, cărbunii se stingeau. Anisimovna se uitase lung la dîșii, rezistînd încă ostenelei. Lin însă, somnul îi coborî pleoapele pe ochi și, puțin cîte puțin, o fura. Somnul îi rezemă capul de umărul lui Niculeanu, și tot somnul i-l plecă încă pe brațele lui. Anisimovna dormea. El se uita la figura ei și-i mîngîia părul mătăsos ce cădea ușor pe frunte. Gîndiți-vă: portretul cel vecinic adorat, Elena Forment, era acolo, respirînd lin pe brațele lui, visînd și... cine știe, 30 visînd poate la dînsul, încrezătoare, liniștită și înconjurată de acea aureolă a razelor murinde. O!... da!... Cît era de frumoasă Natalia Anisimovna, lui Niculeanu i-o spunea inima lui. A iubit-o cum iubește volbura cea catifelată soarele, numai pentru o zi, pentru un 35 ceas, pentru o minută, dar a iubit-o, ca și floarea dîndu-și viața o dată cu inima și murind a doua zi.

Anisimovna dormea. El își plecă capul încet și o sărută lung... îndelung... ascunzînd, acest nebun țipăt al inimei lui, între mîni, ca și cum i-ar fi fost frică de 5 însăși palida lumină a cărbunilor. După aceea își ridică fruntea cu greu: își lăsase sufletul pe buzele ei.

A doua zi, în zori, Natalia se deșteptă în sunet de săbii și pînteni. Era un escadron din regimentul lui Niculeanu care avea ordin să meargă la Plevna pentru 10 ca să se unească cu coloana colonelului S... Comandantul escadronului porunci lui Niculeanu să se-ntoarcă la corp împreună cu alți patru oameni. Anisimovna rămînea sub protecția lui.

Niculeanu, după ce-și găti armele și calul de drum, se duse s-o vadă. Ea sta la geam privind alba manta a 15 iernei și cu gîndul măsurînd deșertăciunea omeneshilor combinări, deșertăciuni tot atît de mari ca și golul ce-i rămînea acum în suflet. Un 'necat care s-a prins de creangă, cînd creanga se rupe, moartea e cu atît mai omorîtoare cu cît a fost mai aproape de speranță.

20 — Credeam, doamnă, că o să vă pot duce pînă la Plevna. Nu, nu se poate.

— Vis... vis frumos cum se stinge!

— Orice vis, cel mai frumos chiar, se naște seara și apune dimineața... S-a făcut ziuă, doamnă.

25 — Știu...

După aceea cugetă puțin.

— Nu mă cunoști. Sînt văduva contelui T... Nu-mi port titlu fiindcă nu voi să fac zgomot. Am luat numele 30 tatălui meu Anisimov. Mă numesc în adevăr Natalia și să știi că Natalia te-a iubit într-o zi cît nu te-a iubit și nu te va mai iubi nimeni pe lume, dar nimeni.

— M-ai iubit?

Iată! Elena Forment îl iubea.

Încă o dată întrebă mai încet:

35 — M-ai iubit?

— Da... și acest da spunea toată adîncimea iubirii ie.

— M-ai iubit! Ia seama ce zici. Mă faci să deviu un rău soldat... Plecasem să mor și țineam să-mi plătesc scump moartea... O, nu! Eu trebuie să mor; sînt soldat. 40 Adio, doamnă...

Si ieși ca un fulger. Ca să întâlnească pe camarazii săi trebuia să treacă pe dinaintea ferestrei unde era Natalia. Ea deschisese geamul.

— Copile, — îi zise. Ți-e frică de tine însuși. Am să te întreb ceva. Apropie-te.

Niculeanu veni. Ea-i spuse încet:

— Privește-mi buzele: sunt arse.

— De vînt, doamnă.

— Nu.

— De sete atunci.

— Nu. M-ai sărutat și flacăra te-a văzut. Credeai că ești singur? Dar inima, flacăra pe care o poartă fiecare om în piept?... Ea te-a simțit și ea mi-a ars buzele.

— Da... tot vînt, doamnă... furtună interioară.

— Nu glumi, te rog. Dacă ai ști cît sunt de nenorocită, cel puțin ai fi serios... de respect.

— Am nenorocirea să cred că omul nu poate iubi de două ori și femeia... poate niciodată. Ați fost măritată, doamnă contesă.

— O... ești copil, ești copil! Du-te... Ba nu, Filip, rămîi; ascultă-ți inima. Tu mă iubești. Spune-mi că mă iubești... mă iub...

Cele din urmă silabe le cînta inima. El o iubea în adevăr și o săruta acum. Își săruta scumpul lui portret, săruta pe Elena Forment și, minune! Elena Forment îl săruta și ea.

Spune undeva Alfred de Musset că oamenii cu mult spirit nu pot iubi cu același delir cu care iubesc simplii muritori.

Pricina e că geniurile își închipuiesc niște visuri atît de poetice, atît de drăgălașe, niște femei atît de deosebite de cele care trăiesc, încît e aproape cu neputință de a le prinde vreodată pe pămînt.

Prietenul meu era un om cu mult spirit. El avusese un vis cu ochii albaștri, — visele au totdeauna ochii albaștri, — cu părul blond și cu sufletul viu, arzător. Găsise, la Munich, oarecare asemănare între idealul lui și portretul lui Rubens, și acum găsea oarecare asemănare între portretul lui Rubens și Natalia Ani-

simovna. Ce trist! Oricînd voiește cineva să treacă de la lumea închipuită la lumea care trăiește, trebuie să se coboare totdeauna jos, jos de tot. Și Natalia Anisimovna era încă una din cele mai grațioase creații ale ghețurilor. Ar fi putut, foarte bine, să înfățișeze iarna, în toată majestoasa ei melancolie, dacă n-ar fi avut ochii cei mari, de culoarea cerului de toamnă, în cari, vibrațiile sufletului se oglindeau întocmai cum se oglindește frunzișul cu dulci nuanțe al unui pîrîu în însuși cristalul apei sale.

Niculeanu o cunoscuse în niște circumstanțe atît de deosebite, într-o situație atît de fermecătoare, încît i se părea că trebuie s-o iubească și, în adevăr, el iubea din toată inima frumoasa victimă ce o scăpase de la moarte și pe care o adormise în brațele sale.

— Filip Niculeanu! striga un soldat prin curte; chemați pe Filip Niculeanu; trebuie să plecăm.

Trebuia să plece... O sărută și fugi din brațele ei ca o gîndire...

Vîntul își cînta monotona sa legendă de nord, iar la glasul lui, uscățivele crângi ale pădurei tresăreau de spaimă. Neîndurat, zburdalnic, vecinic călător, crivățul umblă dealurile și văile, țările și mările, amorțind apele, închegînd lacrimile, îngînd suspinele. Cît e de sălbatic vîntul de iarnă! Cîteodată e așa de bine în armonie cu oarecare situații ale sufletului încît cei ce-l înțeleg îl iubesc mai mult decît se iubește adierea răcoroasă a serilor de vară. Pare o muzică scrisă de *Iarnă* într-adins pentru versetele lui Ossian⁷.

La adăpostul unei păduri uitată de vremuri se oprise carul lui moș Zgură. Anisimovna se întorcea de la Plevna. Rămăsese acum singură, singură în lume. Fratele ei murise. Stejarii întindeau către dînsa lungile lor brațe învălitate cu chiciură, iar vîntul îi aducea de departe, tocmai de la Dunăre, tainice fiori de moarte, șoaapte de dor nemărginit. Glasul vîntului ea-l cunoștea; țipătul crângilor îi spunea cum durerea e doamna stăpînitoare a întregii creații; chiciura îi arăta, printr-un simbol alb, că doliul atinge adesea toate inimile... Și totuși, ea nu înțelegea...

Dar iarăși... schimbăcioasa fire a mai dat timpului primăvară, pădurilor flori, inimei speranță... Cum le-ar fi înșelat altfel.

— Moșule, te rog, să plecăm. Mînă spre Dunăre.

- 5 Și carul pleacă din nou. Încă două zile și două nopți merseră în susul vîntului, fără a se opri decît la cîte un adăpost de pădure, sau lîngă cîte o movilă, pe vîrful căreia cruci mari de piatră se înălțau cu o măreață liniște, dominînd toate văile dimprejurul lor. Anisimovna se oprea lîngă fiecare cruce și o săruta cu o pioasă credință. Cine știe... Poate într-unul din acele morminte uriașe era și fratele ei. Cine știe?...

- 10 A treia zi carul ajunsese într-o luncă întinsă. Pe dasupra înghețului, noaptea lăsase un mic strat de zăpadă pe albul căruia se putea vedea cea mai mică pată. Ici o haină soldățească: mai încolo un turban; în dreapta scheletul unui cal; în stînga, cadavrul unui om; peste tot, arme sfărîmate, sînge, jale. Cîmpul întreg părea rămășițele unei mese date de moarte prietenilor ei iarna, singurătatea și corbii.

20 Cum mergeau, calul ce era înhămat înainte se opri deodată. Unchișul strigă de cîteva ori la dînsul. În zadar. Atunci se dăte jos. Naintea calului era un soldat mort.

- 25 — Bree! Da' repede i-au mai mîncat zilele...
— Ce e, moșule? întrebă Anisimovna.
— Ia... Soldatul cene-odusrîndul trecut spre Plevna.
— Cine?
— Vin de vezi și dumneata cine!

- 30 Natalia se dăte jos. Ea înmărmuri înaintea cadavru-lui. Se lăsă pe un genunchi și, într-o strînsoare convulsivă, voi să sărute fruntea mortului — dar leșină...
Mortul era Niculeanu.

★

- 35 Acum, dacă veți vedea pe marginile Nevei o femeie îmbrăcată în negru, stînd rezemată de cheu și urmărind totdeauna cu privirea repede zbor al undelor, să n-o supărați niciodată. Gîndul ei pleacă pe valuri și cu dînsele se duce, se tot duce mereu...

- 40 Ea a iubit într-o zi cît n-a iubit și nu va mai iubi nimeni pe lume.

CELE DOUĂ SURORI

Măgurele, 1879

Vă voi spune din cîte-mi aduc aminte...

- Am cunoscut odată două fete cari mergeau totdeauna ținîndu-se de mînă. Cea mai mică era oacheșă. Avea ochii negri, aprinși de o văpaie arzătoare, ce adesea murea sub umbra genelor. Păru-i era asemenea închis. Purta pe el, toată primăvara, o cunună de trandafiri albi. Cînd se scuturau trandafirii, ea-și lăsa părul în bucle mari pe umeri; și atunci semăna cu geniul furtunei. Lumea-i zicea *Inimă*.

- 10 Cealaltă avea ochii albaștri, ca seninul cerului de toamnă. În ei i se reflecta toată bunătatea sufletului. Și ea avea părul negru, dar pe el purta numai cîteva buchete mici de mărgăritărel. Cînd mărgăritărelul nu mai înflorește, ea nu-și lăsa părul în bucle mari pe umeri, ci și-l prindea pe cap; și atunci semăna cu statua *Înfelepciunei*. Ei îi ziceau *Minte*.

- 15 Și *Mintea* și *Inima* mergeau pe un drum lung, *Mintea* privind totdeauna înainte, *Inima* privind adesea înlături.

- 20 Erau pe drum: alee pline de umbră, în fundul cărora se zărea oglinda locurilor tăcute ca și singurătatea; nisipuri mari ca nemărginirea; părîuri tremurătoare ce spuneau malurilor legenda codrilor; erau iarăși, flori pline de rouă și raze ce se adăpau din potîrul lor...
25 și rîpe adînci în fundul cărora glasurile mureau... și iarăși alee cu umbră... și iarăși nisipuri. Iar în capătul

drumului era o pajiște verde, unde sora cea mai mare voia să ducă pe cea mică.

5 Odată, *Inima* văzu o răsură ce se legăna pe brațele vîntului. *Inimei* îi erau dragi trandafirii, chiar cei sălbateci. În zadar voia sora cea mai mare să-i spuie că
răsurile nu sînt niște adevărate flori; ea nu vrea
s-asculte. Astfel, fugind de lîngă dînsa, *Inima* se duse
să rupă floarea vîntului; însă nici nu apucă bine s-o
10 atingă că ea se și scutură. Creanga cea ghimpoasă-i
întepă mîna, iar *Inima* se întoarse rănită. Atunci știu
că *Mintea* a zis *Inimei*:

Te-a-nghimpat... Are să-ți treacă... Dar să știi că-ai să-nțilnești
Pe întinsul drum al vieții și răsare omenești.

15 Ele cat numai să placă și să-nșele cu coloarea
Ascunzîndu-și cît pot ghimpul, arătîndu-și numai floarea...
Iar de ai vrea mai de-aproape cugetul să li-l măsoari
Ai să vezi că sub răsare sunt măceși întepători.

20 Și de atunci *Inima* a-nceput a mai asculta. Iar cînd
voia să-și aminte de toate florile pe care le uscaseră,
purtîndu-le pe cap; orcînd prindea să se gîndească la
trandafiri cari o răniseră, *Inima* întreba totdeauna pe
sora sa cea mai mare, căci *Inima* n-avea memorie.

O singură dată-mi aduc aminte că *Inima* a ușurat
durerea surorii sale:

25 Treceau printr-un deșert, fără pomi și fără apă,
mai pustiu decît chiar un suflet îmbătrînit fără amin-
tiri. *Mintea* era ostenită. Venise atîta loc... și pajiștea
era încă departe! Atunci se rezema de o stîncă și, după
ce privi vecinicia deșertului ce se pierdea în bruma
30 vremurilor, pentru întîiași dată frumoșii ei ochi se
umplură de lacrimi. Pustietatea locurilor se răsfrîngea
în sufletul ei, atît de tristă, atît de nemărginită, atît
de pustie încît *Mintea* uită taina ce o lega de nisipuri,
și o simțire tremurătoare îi înveli albastrul ochilor cu
35 o gheață străvezie de lacrimi. Atunci, se apropie de
sora ei, o luă în brațe și, dîndu-i jos de pe cap ghirlanda
de trandafiri veștezi, îi sărută părul cu o nebună sim-
țire de frică...

— Soro — zise ea *Inimei* — ai văzut o pasăre...?

5 Și, pe cînd întreba, pasărea deșertului venea prin
aerul fierbinte, cu aripele strînse de uscăciune și cu
ciocul deschis de sete. Ea se așeza pe umărul *Inimei*
și se-nțiuise spre gura ei. *Inima* o adăpa din gură, și
pasărea plecă iarăși, pe sub soarele cel arzător, spre
verdeța vieții.

— Dorul... zise *Inima* surorii sale.

10 Și iarăși plecară *Mintea* și *Inima* pe nisipul cel ne-
sfîrșit, mergînd și tot mergînd, pînă ajunseră pe mar-
ginea unei prăpăstii, al cărui fund se pierdea în întu-
nericul straturilor pămîntului. Un pîrîiaș spumat,
mormăia pe brațele mușchiului și a pietrișului ce
15 dormea sub apă. Nici un zgomot, nici un echo nu
venea să moară în adîncul acestei văi. Din cînd în
cînd numai, cîte un prigor de toamnă ieșea de sub
întunericul malurilor și se pierdea în zare, lăsînd în
urmă-i fiorile pe care le deșteaptă tristul său glas.

— Ce-i aici? întrebă *Inima* pe sora sa.

20 — Aici e împărăția *Somnului* — îi răspunse *Min-
tea*. Vino cu mine.

25 Și, cam fricoasă, *Inima* urmă *Minții* pe o potecă
îngustă ce se-nfunda în vale. Acolo ele se simțeau
coprinse, ca prin vraje, de o piroteală ce le închidea
pleoapele, și ar fi dormit, desigur, dacă *Inima* nu
zărea, tocmai atunci, o floare ce se legăna voioasă pe
vîrful celui alt mal. Era atît de mlădiaoasă, atît de
nebună pe marginea acelei adîncimi, atît de sus pusă,
30 încît numai vîntul ce o legăna și Dumnezeu care o
semănase puteau s-o miroase.

— Ah... ce frumoasă e — zise *Inima*; mă duc s-o
rup!

— Nu, sora mea, nu te duce: e prea sus pentru tine.
N-o s-o ajungi niciodată.

35 Însă *Inima*, fără s-o asculte, plecă și, după multă
muncă, ajunse lîngă floare. Cînd însă să întinză mîna
spre a o rupe, o suflare de vînt depărtă pușin floarea,
iar *Inima*, voind să o ajungă, căzu în fundul rîpei...

O... i-a făcut un mormînt așa de frumos *Mintea* alături de pîrîu, ca și în suflétul ei, încît însuși împăratul rîpei vine adesea să-l vadă. Numai cînd vine el, *Mintea* se odihnește.

5 Eu, de atunci, n-am mai cunoscut decît pe sora cea mare.

CĂTRE NATALIA NINA

SCRISOAREA I

Doamnă,

În ziua de azi, cînd fiecare caută a-și pune cugetul la
adăpost de orice impresiune displăcută și inima la
umbră de orice simțiment supărător, cînd tot ce se
5 mișcă pe lume se mișcă numai pentru sine, cînd egois-
mul este, mai mult decît orînd, domnul săpînitor
al tuturor gîndurilor noastre, cînd iubim pen-
tru că ne iubim, cînd urîm pentru că ne urăște,
cînd cugetăm pentru ca să fim lăudați, — n-ar fi
10 oare ne-nemerit a dizgropa o lume moartă de spe-
ranțe, de iluzii, de aspirațiuni pe care-mi plăcea să mi
le închipuiesc alături de dumneavoastră, și în cari
vremea a suflat întocmai ca într-un castel de cărți?
Nu ar fi ne-nemerit, doamnă, să vă mai amintesc toate
15 acele dulci nimicuri cari, privite prin ochelarii celor
18 ani, mi se păreau — sau dacă binevoiți a primi
cuventul — ni se păreau pline de farmec? Nu ar fi
ne-nemerit să vă mai spui, astăzi încă, cîte taine
ascundeau buclele negre ce se resfirau pe umerii cei
20 mai frumoși ce au avut onoare să poarte vreodată un
cap atît de viu ca al d-voastră...? Și, doamnă... cîte
regrete... cîte regrete mi-au rămas în fundul inimei;
cîtă nebunie, cîtă pasiune m-au făcut să nu vă mai uit,
ar fi oare ne-nemerit a v-o spune?

25 Poate că nu, doamnă, căci inima adesea dă, întocmai
ca o placă de metal, reflecțiuni de acelea ce fug în

partea opusă; adesea raza unei fericiri prezente, căzînd pe oglinda inimei, se reflectează tristă spre trecut.

Se-nțelege, doamnă, că nimeni nu poate să vă dorească mai multe raze de felul acesta decît eu. De aceea
5 nu cred supărător, pentru scumpa d-voastră liniște, de a vă aminti cîteva trecute lucruri, cîteva frunze uscate pe cari le-a dus Trotușul departe... foarte departe...

Vă aduceți aminte, doamnă, cum ne-am cunoscut
10 pentru întîiași dată. Vi se oprise trăsura în Trotuși, împiedicată de cîteva pietre mari. Roatele ascunse de apă lăsau să se vadă numai landowul, în mijlocul căruia stați, întocmai ca Neptun pe valuri, cu ochii mari speriați și cu umbrela întinsă; este adevărat că
15 umbrela chinezească și *negrul* după capră stricau din efectul acestei asemănări; ochii însă, fără să fi văzut vreodată pe ai lui Neptun, vă încredințez, doamnă, că erau așa de frumoși, că spuneau atîtea lucruri în sălbateca lor rugăciune, încît, de atunci chiar, am simțit
20 că osă am mult de gîndit la dîșii. Ce vreți, doamnă, — cînd ai 18 ani și cînd ești din fire înclinat a găsi, chiar în ochii de a doua mînă, schintei de poezie, niște ochi atît de limpezi și atît de albaștri, ca ai d-voastră, sunt de natură a-ți pune inima într-o adevărată stare
25 de incendiu.

Am venit cu trăsura alături de a d-voastră și atît de alături încît am putut să vă trec în brațe dintr-una într-alta. Astăzi încă, cînd închid ochii, vă văd cu
30 brațele întinse spre mineși cu buzele tremurînd de un zîmbet de spaimă și de mulțumire. O... dacă aș putea să mai simț și acel dulce fior ce m-a coprins cînd v-ați strîns brațele de gîtul meu... Dar nu, doamnă. E scris ca fiecare om să fie fericit numai o dată în viața lui, și să plătească această fericire cu o lume întreagă de
35 regrete. Și iarăși... la cîți le este dat să sufere această dulce suferință?

Cînd ne-am dat jos, pe celalt mal, mi-ați mulțumit pe cît ați putut face cu o cunoștință de cîteva minute, spunîndu-mi, în același timp, cum vă numeați. Să
40 mă credeți, doamnă, că am rămas încremenit cînd am

auzit că vă cheamă Natalia. Cum, o așa de îngerească frumusețe, atît de meridională, atît de expresivă, să o cheme, ca pe cea dintîi rusoaică, Natalia? Păcat! Eu îmi închipuisem că trebuia să vă cheme Alina,
5 Lucia, Margareta, sau cel mai puțin Maria; aș fi voit să vă închin poezii, doamnă, dar înțelegeți că o poezie: *La Natalia* ar fi făcut urît efect chiar de la-nceput. Așadar m-am lăsat de această plăcută preocupare.

Pînă în Tîrgu-Ocnei v-am dus în trăsura mea.
10 Astăzi, doamnă, cînd mă gîndesc la acele fericite ceasuri trecute lîngă d-voastră, vîntul îmi aduce de departe... multe de departe, ca o pierdută amintire, adierea unui parfum mai pierdut încă de Ylang-Ylang, care-mi tămîie sufletul, care-mi adoarme inima. Poate
15 că ar fi trebuit, pentru poetizarea situației, să alegeți un alt parfum, mai puțin cunoscut. Pentru gust în el însuși însă, această asemănare cu mîrgăritărelul nostru, cea mai delicioasă floare ce cunosc, îmi arăta, o dată mai mult, că aveți acea neînvățată artă a alege-
20 rii și a gustului.

Neștiind, doamnă, pîn' la ce punct pot să vă-nvănt aceste amintiri, rămîn aici, făgăduindu-vă că voi mai scrii or de cîte ori vîntul va mai bate despre Trotuși.

Pînă atunci permiteți-mi a mă subscrii, cu cel mai
25 adînc respect.

A.B.

SCRISOAREA II

Doamna mea,

30 Voi începe prin a vă spune că o nebună suflare de vînt mi-a adus iarăși în minte o scînteie din trecutul foc al trecutei mele fericiri, și că mi-am simțit iarăși gîndul fugind către o lume pe care nu o poate cunoaște decît dînsul.

35 Știți, doamnă, că, pe cînd intram în Tîrgu-Ocnei, insera. Soarele coborîtor rămăsese pe coama munților, ca și cum nu ar fi voit să mai vadă altceva, decît acele pleșuve piscuri de sare ce se înălțau ca niște vechi

ruini alături de tăcutul orășel al Ocnelor. Vă aduceți
aminte de surdul glas al apei ce, scăpînd din roatele
herăstrăului din vale, mormăia nițel cîte nițel pînă
ajungea să moară de tot între maluri prelunși și prun-
date. Cugetam atunci, și am cugetat de atunci, că
această lege a zgomotului se aplică și vieții noastre;
că și noi tot astfel facem zgomot cînd suntem alături
de izvor; sau cînd scăpăm din roatele vreunui herăstrău
omenesc, și că, cu cît ne depărtăm mai mult pe prundul
anilor, cu atîta glasul nostru se pierde, pînă ajungem
să dăm în mare, adică în mormînt. Iertați-mi, doamnă,
aceste triste reflecțiuni; dar acea melancolie firească,
de la care adesea ați căutat să mă distrați, unită cu o
experiență, adesea prea convingătoare de oameni și de
lucruri, m-a făcut să-mi cernesc oarecum ideile de astăzi
și să nu mai trăiesc decît în gînd. Am ajuns să-mi aleg
din lumea trecutelor mele impresiuni — întocmai cum
se alege din scrisorile doamnei de Sevigné — întîi pe
cele mai frumoase, pe cele mai vii; apoi am trecut la
cele mai obișnuite, pînă am ajuns să-mi număr foile
de prin cărți, și să găsesc în toate viața unei lumi
trecute de bucurii și fericire. Și aceasta e atît
de adevărat, doamnă, e atît de adevărat că cele
mai mici lucruri iau o importanță mare cînd sunt
petrecute în niște circumstanțe deosebite, încît, astăzi
încă, ori de cîte ori aud glasul răgușit al unui tren,
nu pot fi stăpîn pe inima mea și nu o pot opri de a se
lovî cu vioiciune de piept. Aceasta, fiindcă un drum-
de-fier mi-a luat o dată... știți pe cine, doamnă.

Cînd am ajuns în Tîrgu-Ocnei însera. Eram foarte
mîndru că puteam merge alături de d-voastră, și aș fi
voit, în acele timpuri, să am un nume mare, pe care
să vi-l închin, cum închină stejarii mărățele lor ramuri
vîntului. Îmi aduc aminte de o pereche de ochelari pe
cari îi învîrteam neconținut după deget, neștiind
tocmai ce să răspund naivelor observațiuni ce făceați
asupra sălbătăciunii locurilor și asupra poeziei luminei.

M-am gîndit, doamnă, adesea, dacă nu s-ar putea
păstra această grație a spiritului femeiesc, chiar cînd
o învățătură adîncă ar veni să împodobească acel
spirit cu înalte cunoștințe; dacă adică învățătura

învățaților și învățătura vieții nu s-ar putea să vă lase
toată originalitatea spiritului, ascuțindu-vă, în același
timp, mintea. Nu știu ce ar putea face o femeie care
ar avea reunite: statornicia doamnei de Necker, deștep-
tăciunea doamnelor de Sevigné și Maintenon și inima
doamnei de Staël. Desigur, ar face mai mult decît
Voltairii tuturor secolilor. Greutatea e să se poată găsi
toate aceste calități reunite asupra unui singur cap.
Acum reviu.

În Tîrgu-Ocnei erau două hanuri. D-voastră ați tras
la cel din stînga, eu la cel din dreapta. Aveam o odaie
cu un pat cît o plută și un sfeșnic cu roată ca cele de pe
timpul lui Alexandru Makedon. Vă mărturisesc că am
scris de multe ori cuvîntul Natalia pe roata sfeșnicului.
L-am scris însă cu un chibrit ars și trebuie să se fi
șters foarte iute... O... doamnă! dacă se șterg numele
ce se scriu cu sînge, dar cele ce se scriu cu cărbune?...
Mai tîrziu osteneala m-a coprins și am voit să adorm.

Însă, îndată ce închideam ochii, începea să-mi treacă
pe dinaintea fel de fel de picături mici luminoase, în for-
mă de stele, cu care se amestecau cai, trăsura, umbrelă,
apă și, printre toate acestea, un chinez cu un ulcior
de Ylang-Ylang care vă făcea duș de parfum. O...
doamnă! cînd vedenia aceasta trecea pe supțîntunericul
pleoapelor, vă încredințez că nu mai era chip de dormit;
atunci căutam iarăși s-aduc în învîrtire punctele cele
luminoase, caii, trăsura, umbrela, apa și chinezul,
ca să mai treceți și d-voastră; dar, o... batjocoră a
iluziei optice! atunci aveați un nas de marionetă... A
doua zi, cînd v-am văzut, cea deîntîi grijă mi-a fost
să vă privesc cu atențiune nasul. Și m-am revoltat,
doamnă, contra tuturor iluziilor!

În Tîrgu-Ocnei răsărea soarele. Vîrfurile munților
se îmbrăcau, puțin cîte puțin, cu haina vieții pe care
o aduceau razele răsăritului. Piramidele de sare scînte-
teau în lumină, dînd mii de reflecțiuni argintii ce se
înecau în negura din vale. Noaptea fugise și luna încă
rămăsese pe cer așteptîndu-și mirele cel vecinic nevă-
zut. Ea se scaldase toată noaptea în undele Troțușului
și le spusese toată nebuna ei iubire. Știa că soarele,
cel deîntîi, le va săruta cu razele sale calde, dimineața,

— după cum ea, cea deîntîi le săruta cu razele sale reci, seara. Raze calde și raze reci. Aceasta e, mi se pare, și-n lume, doamnă. Eu aș putea să mă mîndresc că aveam în inimă raze din soare. De ce aveți raze din lună?

Pîna ne vom mai vedea, vă rog, doamnă, să mă considerați ca pe cel mai devotat prieten.

A.B.

LA DENII

Cînd eram copil, una din cele mai mari fericiri ale mele era să adorm la biserică. La biserică la St. Ion din Focșani, sfinții și astăzi îmi par mai frumoși decît sfinții celorlalte biserici; poate că sunt în adevăr mai frumoși, sau poate că eu îi văd prin ochelarii unui trecut fericit. Oricum între mine și dîșii este un fel de prietenie veche și întărită de timp, — cu toate că, drept vorbind, nu toți cobor în linie dreaptă din Apollon. Îmi aduc aminte de un sfîntu Dumitru, chipeș de altminteri dar umflat parc-ar fi fost bolnav de dropică. Aceasta însă îl privește.

Spuneam că mi-era drag să mă duc la denii. Mi-e drag și astăzi. Și iată pentru ce mi-e drag:

Deniile sunt prin luna lui martie sau aprilie și încep la 6 $\frac{1}{2}$ seara. În București, primăvara, la 6 ceasuri și jumătate, ți se întîmplă adesea să te plimbi pe trotuar. Peatunci apune și soarele. O umbră se răsfrînge din înălțimile cerului asupra acestui depărtat punct al universului pe care noi ne ducem mizeriile, unii rîzînd, alții plîngînd; un rest din parfumul de primăvară al pămîntului se simte prin aer; sunetele clopotelor se pierd în zgomotul cel fără sfîrșit al orașului, iar glasul vremii trecînd pe lîngă noi ne șoptește: trăiți, trăiți, căci veți sfîrși curînd.

Devin trist, și cu toate astea începusem vesel. Nu-i nimic. Așa-ncep toate lucrurile și mai tot astfel sfîr-

șesc: toată viața noastră este tristeță și veselie. Ba poate e numai tristeță.

5 Așadar ți se-ntîmplă să te plimbi pe trotuar. Pe trotuarul Bucureștiului sunt fel de fel de lucruri. Mai
întîi prăvăliile: un magazin de mode, o casă de schimb,
o florărie, un bărbier, o biserică, o librărie, toate la
rînd, toate curate, toate pline de lume. Pun și biseri-
cele în numărul prăvăliilor și cred că nu greșesc. În
10 cea dintîi gazul luminează mutra unei cucoane gătite,
cu pălăria-n cap, cu mănușile-n mînă, dar discălțată
și la picioarele ei o gingașă fată încercîndu-i o pereche
de botine: *servilismul*. În a doua, un cap pleșuv,
ascuns după o pereche de ochelari albaștri și un domn
15 bătrîn scoțînd de sub palton o cutie cu cercei în dia-
mant: *mizeria*. În a treia, nimeni decît o lampă și
patru camelii: *pacea și florile*. În a patra, bărbierul,
ținîndu-și de nas mușteriul și răsîndu-i mustățile:
ridicolul. În a cincea, *deniile*. Pofțiți la denii.

20 În curtea bisericii sunt cîteva bălți, cu al căror fund
poți să faci cunoștință, dacă n-ai fi de primprejur; dar
nu face nimic: în biserică intră cei plini de noroi ca
și cei curați.

E devreme. În dreapta se vede, ieșind dintr-o strănă,
un cap semănat cu cîteva fire de păr, care este deplina
25 proprietate a domnului paracliser. Paracliserul își
citește vecernia, cu o luminare de ceară sub nas, și
din cînd în cînd face cîte o explozie de *Doamne miluiește*,
care, repetîndu-se, se pierde în umbra arcadelor, surdă
și neînțeleasă. În strana din stînga diaconul cascadează
30 de i se strîmbă fălcile și, din instinct, se pomenește cîteo-
dată răcînd: „Ție, Doamne!”¹

Nu-i nimeni încă.

35 Iată se aude un fișnit de rochie... În sfîrșit! Rochia
se ține de o cucoană și cucoana de un bonet. Rochie,
cucoană și bonet ajung pînă în fața iconostasului,
unde într-un moment prima mătănie le preface într-o
grămadă fără nici o formă. Apoi cucoana aprinde două
luminărele; poartă o pereche de mănuși bărbătești
cu degitele tăiate.

După aceea, această demnă introducere a unui
norod care avea s-o urmeze, se retrage într-o strănă
spre a-și începe căscatul.

5 E ceva curios: biserica noastră nu a putut să facă
niciodată ceea ce a făcut biserica catolică: *devoți*.
Femeile, și chiar femeile bătrîne, merg la biserică și
se dau de-a tumba fiindcă așa au făcut strămoșii lor
și fiindcă țin să aibă socotelile lămurite cu Dumnezeu,
10 în cazul cînd el ar exista². Cele care vin și stau cu
fruntea de pietre ceasuri întregi, dîndu-și cel din urmă
gologan pentru a putea aprinde două luminărele de
ceară, acelea *cred în adevăr* și credința e peste tot
respectată, căci peste tot e sublimă.

După cucoana cu bonetu, încep a intra grupe de
15 femei, bărbați răzleți, fete, bande de studenți. Atunci
practicantul la dascălie, cel care ține isonul cînd
diaconul cîntă, iese din altar cu o prăjină, purtînd în
vîrf un capăt de luminare, și începe a da roată poli-
candrului spre a-i aprinde făcliele. O luminare îi cade
20 în cap. El nu se supără și-și continuă lucrul cu multă
osîrdie, uitînd cîteodată că e în mijlocul bisericii și
pomenuindu-se că ține isonul fără de nici un căpătîi.

Iată în umbra stîlpului o figură blondă sub un vâl
negru. E capul unui copil, a unei fete de cincisprezece
25 ani. Ea stă rezemată de o masă și ochii parcă gîndesc
la ceva, atît sunt de fixi și de uitați într-o privire
lungă, dulce, misterioasă.

— La ce gîndești, Jenny?³

30 — Eu? gîndesc... la nimic. Uite, mamă, cum se
stinge o făclie din policandru. Vezi cît rămîne de mică
flacăra? Vai! se stinge, mamă... A... ba nu, se aprinde
iar. Vezi, mamă?

— Văd, copilul meu. Vei vedea și tu, sub cerul vieții
noastre, făclii aprinzîndu-se și stingîndu-se cu aceeași
35 repeziciune, și, poate... cine știe? vei plînge. A... nu,
copilul meu, Dumnezeu e sus și Dumnezeu e mare;
tu nu vei plînge.

Apoi, cu o cruce, pecetlui această hotărîre a inimei
sale de mamă și ingenunchie.

40 Deasupra lor, pe perete, e zugrăvită moartea în alb
și în negru; lumina ochiului său e astfel pusă încît or-

încotro te-i întoarce ea te privește: cît e de drept!
Sfîntu Haralambie o ține de gît cu un lanț. Numai
pictura sfîntului lasă ceva de dorit; la prima vedere
stai la îndoială: care pe care se ține de gît, sfîntu pe
5 moarte sau moartea pe sfînt.

Mai la ușă e norodul cel care și în biserică stă tăvă-
lit pe jos. Babe, copii, uncheași, unii oftînd, alții
rîzînd, alții plîngînd; în fine, norodul care suferă și
care se închină.

10 Afară sunt săracii.
Pe strade suntem noi.

DEPUTATUL

Acsentie Gîrgoreanu era avocat. Înainte de a
se alege deputat a publicat prin toate jurnalele
următorul anunț:

AC. GARGOREANU

5 *avocat, criminal, titulat.*

Se însărcinează fiind și licențiat în drept la orice jurisdic-
țiune în susținerea proceselor, și mai ales cele criminalicești
avînd casari de consultație cu domiciliul strada Ca'vină¹
No... de la 9 dimineața pînă la 9 seara².

10 Acum e și deputat.

Altfel e om ca toți oamenii. Și să nu credeți că e
puțin lucru a fi om ca toți oamenii și a fi și deputat.
Priviți în Cameră și începeți cu oricare veți pofti. Veți
vedea de exemplu pe d-nu Ix, cu nasul său de mamut,
15 stînd în umbra unui stîlp și meditînd totdeauna ca
statua păcatului. Pe vîrful trompei sale se vede un
gingaș neg, care are pe lîngă nas tot același rol care-l
are suplimentul pe lîngă Monitor. Asămănarea între
unul și altul este că și nasul și Monitorul sunt oficiale.
20 Veți vedea pe d-nu Ygrec, decorat cu scumpele sale
barbete, vorbind or de cîte ori se simte nevoie de
întrerupție și declarînd sus și tare că nu vrea să se
dezbrace de haina descentralizării; d-nu Ipsilon, tragic
ca o dramă într-un act, doarme stante pede, rivalizînd
25 cu d-nu decan de avocați Iola³, care descălțat la un

picior și întins pe banca din fundul Camerii, visează că lucrează în secțiuni.

Vedeți dar că nu e ușor lucru a fi deputat și a fi și om ca toți oamenii.

5 Domnul Gîrgoreanu mănîncă la Frascatti⁴. Îl veți găsi la masa de lîngă pod⁵, înhămat la un șervet care-l strînge de gît, și privind cu oarecare melancolie o supă cu zarzavaturi pe care o întoarce cînd la dreapta cînd la stînga spre a o răci. Pare agitat. Are o tainică suferință care-i muncеște sufletul de o lună de zile. S-a hotărît să vorbească contra admiterii unui indigenat⁶. Acest eveniment în viața sa parlamentară este de natură a-l face să învîrtească supa vecinic în aceeași parte, el, Gîrgoreanu, care regulat o întorcea de trei ori în dreapta și de trei ori în stînga.

15 După dejun se suie într-o trăsură și repede la Cameră!

La intrare, d-nu Gîrgoreanu trece prin mîinile a patru aprozi, cari-l despachetează, îl netezesc, îl scutură cu o sollicitudine părintească; aceasta nu-i prea vine la socoteală căci sunt 11¹/₂ și se închide apelul. În sfîrșit scapă din mîinile lor și, ca o bombă, ajunge la tribuna prezidențială, unde catalogul stă de-a dreapta domnului prezident, cum stă *fiul lui Dumnezeu* de-a dreapta *Tatălui*. După cîteva vorbe și după 25 cîteva temenele, domnu prezident șoptește ampoliatului cu catalogu:

— Trece pe d-nu Gîrgoreanu prezent!

În urma acestei victorii d-nu Gîrgoreanu coboară scările tribunei cu o îngîmfare deputătească.

30 Iată în fața sa d-nu Ipsilon-Iota, un adevărat diftong politic.

Omul cel mai plin de vervă, cel mai groaznic scriitor

Deputat, maior în gardă, literat, literator,

Gingaș cînd umblă pe strade, elegant cînd stă călare,

35 Semănînd la înălțime cu un punct de întrebare.⁷

Iată-l luînd în brațe pe d-nu Gîrgoreanu, și transportîndu-l în fund, alături de banca unde odihnește d-nu decan. Ipsilon-Iota vorbește cu o profuziune de gesturi și de schime care te face să presupui că-i cere ceva 40 împrumut. Filozoful Gîrgoreanu cascadează în rari intervale

și privește pe gînduri marca unui județ care se întîmplă a fi un bou înhămat cu multă ceremonie la un plug pe care-l trage cu o resemnație demnă de un martir.

5 — Ia ascultă, mon cher, ce județ avem noi cu marca aceasta?

— Județul Fălciu.

— Ce spui, nene? Apoi adăogă cu oarecare melancolie: județul meu natal...

10 — A... zău! pe onoarea mea, mon cher! nu știam...

În vremea aceasta un zgomot infernal se ridică după băncile din față, printre care se deosebește puternica voce a d-lui *Ygrec* strigînd:

— Ne dezbrăcați de haina descentralizării! Ne dezbrăcați...

15 Aici nu se mai aude decît urletul surd al mulțimei care înăbușe orice glas, chiar și pe a d-lui *Ygrec*. Atunci higienicul decan de avocați se deșteaptă din visul său, care-l făcea să lucreze în secții, și, văzînd că vrea să vorbească un deputat din opoziție, strigă din instinct:

— Nu-i adevărat! Nu-i adevărat!

.....

Iar de lîngă tribună trei statui⁸, albe și netede ca niște conștiinți curate, privesc aceste scene triste ale demnitarilor țării și cu ochii lor nemișcători parcă îi roagă să înceteze de a aduce rușinea în parlamentul în care aceste busturi au fost odată vii, sau să rămîie la distanță de marmura lor curată.

NOTARUL

Pe vremea aceea Pandelachi Marafet se găsea a fi cel mai prim în știință de carte printre oamenii din sat. Și trebuie să știți ce oameni erau în satul Leurdeni, pe vremea aceea, ca să vă puteți închipui pe Pandelachi. Timoftei sin Soare al Văduvei își scria singur biletul pentru urnă la alegerea delegaților¹; Manea Tuzlug când ți-ar fi înflorit coada răbojului ofta o lume; Paraschiv al Zinchii zicea *Tatăl nostru* în mijlocul bisericii de-i turuia gura, și când ținea isonul dascălului Stan, câte un ceas nu se răsufla, de i se umflau vinele gâtului ca un ghiuden. Numai bietul Paraschiv avea o nemulțumire despre partea numelui; toată lumea zicea Paraschiv al Zinchii iar Zinca lui Paraschiv niciodată. Cam aceștia erau oamenii de pe vremea lui Marafet.

Pandelachi era băiat frumos în felul lui: nalt, zmead, cu musteața tunsă, își avea figura închisă între barbete ca într-un parentez. Orîncotro te-ai fi întors dai de mutra lui, căci îi plăcea să se plimbe mult. Îl cunoșteai după chipul cum umbla, legănîndu-se, ca o salcie bătută de vînt și făcînd fel de fel de schimonoseli. De aceea își și căpătase porecla de Marafet. Cînd însă era în fața unui superior, a zapciului sau a pomojnicului, de pildă, își pierdea tot cumpătul: muia tocul în cerneală cu capătul la care n-avea condei, se repezea la nisiperniță, și-n loc de nisip

turna cerneală, se-ncheia la haină strîmb sau înghițea în sec, în sfîrșit, sărmanu, era un chin pentru dînsu cînd își făcea cineva păcat să-i inspecteze cancelaria.

De-ai fi tras la el te primea cu toată bucuria, dar și atunci toate lucrurile îi ieșeau pe dos. Te poțea la masă și trimetea la pîine tocmai după ce-ți aducea supă; își lua furculița dinainte s-o frece cînd îți era lumea mai dragă. De te culcai la el vecinic nu-ți da decît un papuc, cellalt fiind luat de cîni prin curte.

Pe masa lui se găseau fel de fel de cărți: un volum din *Mizerabilii* lui Victor Hugo, *Tripednicu* cel mare sau explicațiunea viselor, poeziile d-nei Chrissița Asenescu, o geometrie, o psaltire, o gramatică franțuzească, un *Visul Maicii Domnului*, păstrat într-un fost buzunar de haină și multe alte cărți, cărțile și broșure.

Despre partea hainelor sta foarte bine. Îl vedeai la horă, rămînînd mai la o parte, cu o umbrelă de ploaie în cap ca să nu-l arză soarele și căutînd să-și ție demnitatea de notar. Avea un joben, moștenire de familie, și familiei sale rămas de la un vataf de curte, care și acela îl avea dar de la stăpînul său, joben pe care nu-l puneă decît cînd mergea la oraș. Îl întilneai călare pe un bidiviu murg, cu jobenu în cap și cu pantalonii ridicați pînă la genunchi, alergînd spre capitala județului, mîndru, falnic și hăzos.

Cît era de deștept notarul Marafet se poate vedea din următorul proces-verbal scris de dînsu și trimis procurorului său²:

„Noi Dumitru Iusufachi primar al com. Leurdeni și auxiliar al d-lui Prochoror, asistat de domnu notar al nostru Pandelache Marafet, luînd astăzi în cercetare suflica dumnealui domnu Măriță Burcuș mamoș și doftor al plășii noastre în Medicină și transportîndu-ne cu suszislul nostru la sus zisul Cătun Bărboia am constatată ră precum urmează:

Am făcut să compară d-lui mai sus zisul doftor care ne-a menționat precum urmează: «Eu domnule primar sunt doftor în medicină de la facultatea de Haidaberg

și-mi profeseș știința mea de sunt 20 de ani astăzi sunt cetățean român, am mâncat, pline și sare pe pământul patriei mele și n-am fost domnule primar adus la subordonanțe de nici un doftor mai primar cum

5 dovedesc cu citrificatele mele de al abii inspectori unde am rămas foarte satisfăcut».

Am făcut că compară atunci individul în chestiune care ne-a menționat precum mai jos urmează: «Eu domnule primar n-am nici o cunoștință absolută

10 despre cele spuse relativ la insultă după cum insinuează doftoru Morîță la mine».

Pentru care am încheiat prezentul proces-verbal.”

Altă dată avînd să pronunțe o carte de judecată contra unui sătean care bătuse o vacă, îl condamnă

15 la 5 lei amendă și termină hotărîrea în chipul acesta:

„Iar despăgubirea nu se dă, deoarece partea civilă nu și-a susținutără pretențiunile fiind vacă”.

În Leurdeni Pandelache Marafet își petrecea mai tot timpul chinuindu-se să învețe la comedii o potaie

20 de cîne, pe care-l botezase Cupidon, sau se îndeletnicea cu tăiatul hîrtiilor în flori. Pe la ferestre avea cîte două rînduri de gutui așezate printre ghiveci de maghiran și calapăr, după cari se ascundea seara și cînta din gură. O dată Cupidon se-întoarse acasă schiopătînd din pricină că fusese găsit la un vecin cu capul

25 într-o oală de zîmîtină. Această aventură dezgustă pe notar de cîne.

Pandelache Marafet avea o durere, ca oricare om pe pămînt. De cîtva vreme să măritase fata unui arendaș

30 vecin pentru care făcuse el toate progresele în arta de a dresa cîni, în muzică, în pieptănătură, în toată viața lui în sfîrșit. Luța lui Ionescu cu puțurile de păcură era Julieta acestui Romeo Marafet. Pentru dînsa făcuse el toate în lumea asta; pentru ea înflorea

35 cîte o coală de hîrtie vinătă și i-o trimetea în toiu iernii cu cîte-o gutuie în fund; pentru ea se gătea el cu joben și purta umbrelă vara; pentru ea se abonase la *Dramele Parisului*³, pentru ea tot. Pentru el nu făcea decît un singur lucru, dar acela îl făcea bine: mînca.

Toamna mai ales natura îi punea la dispoziție toate zarzavaturile spre a-și găti ghiveciul, singurul fel de bucate pe care-l susținea c-un fel de entuziasm, or de cîte ori venea vorba de bucătărie.

5 În sfîrșit, Luța se măritase, iată cuvîntul cel mare! Adio joben, adio umbrelă, adio procese-verbale, adio tot ce pînă atunci legănase sufletul fericitului Pandelachi... Toate astăzi erau pentru dînsul ceea ce sunt pentru unele portrete frunzele de laur cari le încinge

10 fruntea; banalități, absurdități, zădărnicii...

Iar toamna cînd firea coace zarzavaturile, în biuroul primăriei de la Leurdeni un personagiu cu părul vîlvoi și cu capul în mînă plimbă cu multă melancolie o

15 furculiță știrbă printr-o strachină cu ghiveci, găsind în fumul bucatelor uitarea tuturor durerilor, alinarea tuturor suferințelor. Din cînd în cînd numai, cu cîte o picătură de sos, scrie pe masă cuvîntul Luța, luța.

În iunie 1881

CUGETĂRI

Oamenii mari în lume sunt ca florile de nufăr în apă: cresc în fund și înfloresc dasupra.

5 A mai raționa asupra unui lucru pe care l-ai făcut, dacă trebuia să-l faci sau nu, este o adăuga a cincea roată la car. Dar să nu se uite că toți cărașii prevăzători duc cu dinșii o a cincea roată.

10 O femeie se aseamănă în totul cu o floare. Aceasta a fost zisă de mulți și a fost zisă tocmai fiindcă este adevărată. Ceea ce însă n-a fost zis este că o femeie, în sensul propriu al cuvântului, se aseamănă cu o floare păstrată într-o carte: de greutatea paginilor prozaice ale vieții mirosul și colorile de pierd, iar dintr-nsa nu rămâne decât o formă mai mult sau mai puțin corectă.

15 Oamenii sunt ca micșunelele: involți și dezvoltți.

20 Domnu de Taleyrand avea câteva șuvițe de păr pe cari nu putea să le domolească niciodată. Sunt mulți oameni care au aceeași particularitate cu ambasadorul Franței; pe aceștia însă nu-i cunoaște nimeni. Se vede că faptul ține și de capul care poartă părul.

Mizeria e o tinctură, care pătează mai greu minile albe și delicate decât pe cele grosolane.

5 Inima omenescă, de la 40 de ani încolo, e un mare cimitir, în care se citesc cam următoarele inscripțiuni: la intrare: aici odihnește *Ilusia*, moartă la vîrstă de 21 ani; plîngeți pentru dînsa! Mai încolo o piatră mică purtînd: *Patriotismul*, mort pentru politică. La dreapta: *Amorul*, de religiune protestantă, vîrstă necunoscută, încetat din viață un an după înșurătoare, 10 îngropat priu caritate publică...

Și pentru toți acești morți, la ușa cimitirului există un singur cioclu: *Interesul*.

A domina pe deplin spiritul unei femei este mai greu decât a găsi cîrma baloanelor.

15 Musset a spus că omul poate muri de mai multe ori, fiindcă poate iubi și uita de mai multe ori. În această privință eu cred că omul nu poate muri decât o dată.

20 Martirii revoluțiunilor sociale se aseamănă cu foștii regi ai Egiptului. Dasupra regilor se înalță piramidele. Dasupra martirilor libertățile. Piramidele și libertățile sunt monumentele popoarelor.

Sentimentele omenesti nu sunt ca florile; printre flori tot sunt puține imortale; printre sentimente nici unul.

25 Împrejurul unui om de geniu se învîrtesc o mulțime de admiratori, ca împrejurul soarelui o mulțime de

planete. Dintre sateliții geniului numai invidioșii seamănă cu luna. Cît e de mică tot încearcă să eclipseze soarele.

*

Oamenii vor toți să se înalțe.

- 5 Sunt oameni care caută să se înalțe spre a se repezi ca ulii asupra celor mai mici decît dîșii; sunt alții cari se ridică sus și uită de unde au plecat. Și sunt alții cari se urcă sus, pentru că numai acolo găsesc atmosfera sufletului lor.

*

- 10 Musset este poetul secolului, fiindcă a cîntat beția, tristeța și femeia. Lamartine este poetul omenirii, fiindcă a cîntat durerea.

*

- 15 Spiritul omenesc e întocmai ca o suveică. Cu cît aleargă mai mult, cu atît pînza se țese mai lung și mai bătută.

*

Simplitatea pentru o femeie deosebită este ca o creangă de mărghăritărel într-un buchet.

UN AMOR ÎN MUNȚI

E de netăgăduit că viața omenească este și va rămînea o ciudată comedie, iar lumea o scenă și mai ciudată, în care se repetază aceleași fraze vechitot-dauna cu noi înțelesuri. E de netăgăduit că oamenii sunt niște actori desăvîrșiți, iar că interesul le-a suflat și le va sufla întotdeauna rolul. De aceea mi se pare neînnemerit a căuta să schimb piesă și teatru, căci te expui să rămîi un autor neîjucat. Deci, cel mai sfînt lucru pe care ar trebui să-l faci cineva, ar fi să adaoge, prin nepăsarea sa, un inel mai mult la lanțul monotoniei universale, tăcînd și trăind, — sau să vorbească de cele ce obștea le țese cu suveica patimilor și meschinăriilor zilnice.

- 15 Și, cu toate astea... am încă nebunia să cred că *si muove* / Nu mă lasă inima să nu presupui că, oricît de rari, printre actorii omenești, sunt și de acei pe cari idealul, poezia cerului ce-i învăluie în draperia sa albastră, taina nedezlegată a inimei omului, sufletul cu lumina descompusă a inspirațiilor sale, —
20 pasionează încă, îi tulbură, îi oprește din tictacul obișnuitelor cugete ale bunului trai, ridicîndu-i, cum ridică o rază a soarelui roua după pajiste, în sferele senine ale frumosului. De aceea voi încerca să istorisesc ceea ce urmează.

*

- 25 Eram în anul 76 în Moldova, la băile de la Slănic. Venisem de timpuriu ca să mă pot pune la adăpost

de neajunsurile ce ți le pricinuiesc stăpînii caselor, așezatul, chiriile prea scumpe și o mulțime de alte necazuri, neprevăzute la plecare, cari toate ți încurcă socotelile așa de rău, încît, de n-ai fi mai tare de inger, de a treia zi ți vine să iei drumul înapoi.

Nu erau acolo decît cîțiva funcționari de pe la tribunalele învecinate, cari lipsesc cu rîndul, pe timpul vacanțelor; doctorul băilor; trei-patru bolnavi cu totul sărmani; o familie întreagă de rahiticoși și un jucător de cărți, ofticos în al treilea grad. Toți aceștia nu prea erau demni să atragă băgarea de seamă a cuiva. Mai era însă, afară de dîșii, o persoană, care nici aceasta n-avea nimic deosebit decît tinerețea și prisosul său de viață, ce făcea un contrast destul de ciudat cu sărăcia de sănătate a celorlalți vizitatori. Ea însă ajunsese, desigur fără să vrea, să-mi atragă toată atențiunea. Aceasta, pentru că rar mi se ntîmplase să întîlnesc o figură mai atrăgătoare, mai simplă, mai deschisă, decît a d-lui pe care auzeam numindu-l *director*.

Directoru părea a avea cam treizeci de ani. Era din acea rasă de oameni, ce se mai vede prin munții noștri, păstrînd frumusețea tipică a neamului, sub o căciulă nemărginit de mare ce-i strînge pletele roată împrejurul capului, și care-i dă un aer atît de particular. Aș fi jurat de la cea dintîi vedere că e fiu de răzeși. Am aflat mai tîrziu că se numea Andrei Grigoriade Stahi și că nu aș fi fost sperjur dacă aș fi jurat astfel. El se afla în capul unei instituțiuni din cele mai înfloritoare în Iași, pe care nu voi s-o numesc spre a nu spune prea mult, și la care ajunsese numai prin meritele și cunoștințele sale asupra economiei politice.

N-avea nimic în figură care să deștepte atențiunea. Fruntea îi era înaltă; ochii potriviți; gura se pierdea sub o mustață blondă care lăsa pe pielea obrazului umbra unor vîrfuri infinit de subțiri. Portu-i era totdeauna simplu. Avea în privire cîteodată niște inflecțiuni atît de dulci, niște raze atît de calde, încît simțai că, dacă este adevărat că ochii sunt oglinda sufletului, acest om trebuia să aibă un suflet mare. Mi se întîmpla să surprind cîte una din aceste priviri, cînd

la ceasul mîncării eram strînși, cei patru sau cinci oaspeți, în așa-zisul pavilion al birtului. Jucătorul de cărți avea darul, ca mai toți ofticoșii, de a pune multă pasiune în descrierile ce făcea. Voia să treacă drept un om pentru care soarta ar fi fost foarte darnică în întîmplări galante, și adesea izbutea să ne intereseze cu minciunile sale. Atunci directorul părea a-și uita rolul de ascultător, și, cu ochii legați de buzele mincinosului, urma toate mișcările acestuia, simțind desigur, mai mult decît el, cuvintele pasionate ce înșira cu volubilitatea unui comediant.

Vedeam bine că acest om nu era venit la Slănic pentru băi. Cînd noi toți plecam să ne luăm apele, pleca și el, cu o mică geantă de gît și cu pușca de-a spinare. Adeseaori nu-l mai vedeai pînă a doua zi. Alteori îl întîlneam seara la masă. Toți îl credeam un vînător închinat trup și suflet acestei desfătări care adesea are atîta putere asupra aceluia ce-l stăpînește, încît mai nu mai lăsa loc și celorlalte preocupări ale vieții. Cînd, în sfîrșit, băgai de seamă o schimbare însemnată în viața sa.

*

Trecuseră vreo douăsprezece zile de cînd eram împreună. Lumea începuse a se înmulți. Veneau trăsuri încărcate cu fel de fel de oameni din toate treptele societății. Cupele pîntecoase cu boieri de prin Moldova de sus, trăsuri deschise cu funcționari sau arendași, harabale cu jidovi, căruțe cu cuferi și lăzi; în fine, tot felul de trăsuri cu tot felul de oameni.

Era pe la începutul lui iuliu. Cu cei din urmă vizitatori sosi o familie, sau mai bine două, căci era tatăl și muma cu singura fată ce aveau, măritată. Aflai că bătrîni se numesc Alboni, ginerele Alexandru Partenie, iar femeiea sa Lucia; că erau din ținutul Botoșanilor, și că trăiau vara la o moșie unde aveau cea mai frumoasă gospodărie din toată Moldova, iar iarna la Iași. Afta tot. Fiindcă însă băgasem de seamă că Stahi Grigoriade era adesea împreună cu acești noi oaspeți, hotărîi să-i observ mai de aproape, și, în adevăr, nu m-am căit de această hotărîre.

Dacă firea are pe planeta sa creatoare atîta tonalitate de viață, atîta prisos de poezie, atîtea nuanțe de simțiri supraomenești; dacă este cu puțință ca o figură omenească să însumeze în trăsurile sale atîta ideal, atîta transparență a geniului personificat; dacă o asemenea femeie poate să trăiască, e drept ca omul să se mîndrească de această ardere continuă care se cheamă viața. Statuarul care a frămîntat o astfel de formă plastică e, desigur, un băiat de geniu.

Îmi păstrasem în minte, din vîrsta întipăririlor prea vii, un ideal, care, cu cît vedeam mai multe frumuseți în lume, cu atît îl simțeam mai neînțeles și mai departe de a-l asemana lor. Dacă însă se poate și dincolo de aceste tonuri, pierdute în negura unei închipuiri prea tinere, să existe altele și mai armonizate și mai poetice și mai ideale, mă plec smerit înaintea daltei și a penelului care le-a concretizat într-o astfel de femeie. Vreau să vorbesc de această nouă venită. Lucia Partenie era sufletul băilor. Toți se bucurau la vederea ei cum te bucuri de o floare frumoasă ce o întîlnești în cale.

Cît pentru mine, mărturisesc că o singură dată am mai simțit această stranie impresie ce o simțeam la vederea frumuseții și a nevinovăției ei. Fugisem într-o vară de acasă și mă dusesem să petrec noaptea la o arie. Îmi alesesem drept pat vîrfurile unei șire de paie și drept acoperemînt cerul. După ce adormisem, apăsasem de un fel de greutate, pe care o exercită adesea asupra mea imensitatea naturii, un vis groaznic veni să mă chinuiască toată noaptea. Cetisem de curînd *Infernul* lui Dante¹, și, printr-o întîmplare ciudată, văzusem tocmai atunci *Ultima judecată*² a lui Michel Angelo. Toate acele animale fantastice: tigri cu corpul de balaur, zburători, lei într-aripați, sfinți mișcători, lilieci uriași și toată mulțimea păcătoșilor, îmi defila pe dinainte. Un balaur înfiorător se oprise lîngă mine și mă privea cu niște ochi atît de fixi și de puternici, încît, obosit, tremurînd, chinuit, voii să țip. Atunci m-am deșteptat. Cînd am deschis ochii și am revenit

la sentimentul vieții, panorama care mi se desfășura înaintea mea lasă încremenit de splendoarea orizonturilor sale. Se făcea ziuă. Un disc uriaș de foc arunca pe seninul cerului niște raze atît de vii și de binefăcătoare, încît mi se părea că ele nu mai trăiseră niciodată pe lume. Pentru întîia dată în viață simțeam că în adevăr *sunt*.

Acum, văzînd pe Lucia, era un al doilea sentiment de încredere și de mulțumire ce mi-l da traiul.

Dar uitasem un lucru: să spui în cîteva cuvinte ce este Slănicul.

Or din ce parte a țării vei veni, nu poți să mergi la Slănic pînă nu vei trece prin Tîrgu-Ocnei. Acest orașel, atît de cunoscut pentru salinile și penitenciarul ce posedă, este așezat într-un gît de munți, cari spre apus, spre miazănoapte și spre miazăzi îți închid privirea cu piscurile lor goale, iar spre răsărit lasă ochiului drumul liber către orizonturile întinse ce se pierd desfășurîndu-se pe albia pietroasă a Trotușului. Ți se pare, cînd ai ajuns la Tîrgu-Ocnei, că-ți va fi cu neputință să mergi mai departe de această înfundătură. Și, cu toate acestea, îndată ce ai ieșit din orașel și ai trecut podul de pe Trotuș, o cale umbrită de vișini și nuci te duce spre băi. La îmbucătura ce o face apa limpede a pîrului Slănicul cu apele Trotușului, drumul intră între doi munți uriași, ale căror vîrfuri par a face sentinela poeziei ce se ascunde în toate stîncile, prin toate colțurile acestei naturi atît de bogată și de veselă. Perspectiva ce ți se deschide înaintea e superbă. Apa Slănicului își spune legenda vieții sale murmurătoare, strecurîndu-se pe o albie de argint, și pare a fi sîngele acestui colos, numit munte, curgînd pe o arteră strălucitoare. Copaci dărăpănați de pe coastă zac trîntiți în apă, și par a fi cu mult mai fericiți morți într-un mormînt atît de poetic, decît vii pe o coastă aproape moartă; stînci prăvălite ce se aseamănă cu o iluzie pierdută a muntelui; maluri rupte, adevărate cetăți căzute în ruină; straturi de foi moarte, podoaba codrilor, muceze de umezeala timpului; în fine, cîteva capre ici și colo; trei-patru case răsipite pe colnice și pe văi, — iată drumul spre Slănic.

În fine, după mai multe întorsături și treceri ale apei Slănicului ajungi la băi.

Băile sunt așezate într-o vale încântătoare, în jurul căreia Carpații și ridică cetățile lor de brazi și de mușchi, mărește ca niște icoane ale trecutului naturii. În dreapta muntele Pufu, în stînga muntele Șura, merg strîngîndu-se din ce în ce, pînă formează un gît strîmt pe care apa Slănicului se strecoară limpede și rece, ca o adevărată binefacere cerească. În anul 76 epitropia St. Spiridon nu avea decît două rînduri de case de zid, una spre nord, în fața bisericii, alta spre sud, pe malul Slănicului. Acestea erau împărțite în compartimente de cîte două odăi, cu sală și bucătărie. Celelalte cari mai erau, erau toate de scîndură. În mijlocul platoului se înălța un fel de pavilion, pe patru pari, cu bănci și acoperiș de scîndură veche, încarecînta așa-zisa orchestră a băilor. În fața acestei barace era o alta, care da pe Slănic, și care sluzea de birt, iar seara de sală de joc. Încolo... lîngă apa nr.3 era sala de cură, o șandrama nemărginit de mare și de hodorogită, și atîta tot; bazenurile băilor, dușul, izvoarele, toate de lemn. Și cu toate astea cîtă poezie, cît farmec, ce deosebire aveau aceste lucruri vechi! Cît de bine se împerechea aerul lor bătrînesc și oarecum rustic cu sălbătăciunea munților! Astăzi cum o mai fi nu știu³. Acum reviu.

Stahi Grigoriade avea închiriată o casă țărănească pe malul drept al Slănicului, singura casă pe atunci pe acel mal. Aceasta era o foarte potrivită locuință pentru un om care ar fi căutat liniște. Îl vedeam cîteodată, spre seară, stînd pe prispă ceasuri întregi, cu capul în mînă, sau uitîndu-se pe vîrfurile munților din față, or trecînd cu ochii de la munte la nori, pe cari-i urmărea în învîrtirea lor fantastică, cum urmărește cineva dezlegarea unui problem greu și neînțeles.

Într-o zi, către seară, fugisem de societatea prea numeroasă și zbărnăitoare, care se aduna regulat pe platoul din fața pavilionului, și luasem drumu către cascade. Poate că afară de gusturile mele vagabonde, mă atrăgea către acele locuri și Grigoriade, pe care-l văzusem luînd tot acel drum cu cele două familii venite

de curînd. Apucasem o cărare piezișă, care întîi te suia și apoi te lăsa drept în jos, pe cîteva trepte de stîncă, deasupra cascadei. De pre o înălțime zărisem pe bătrînul Alboiu cu femeia sa, căreia-i da brațul ginerele Alexandru Partenie mergînd înainte spre pichetul grănicerilor⁴, și-mi închipuiam că tot într-acolo trebuia să fie și Grigoriade Stahi; de aceea, pierdut în toarcerea gîndurilor mele, scoboram treptele de piatră una cîte una, fără să mă gîndesc că voi întîlni pe cineva.

Cînd ieșii dintre stînci mi se înfățișă cea mai splendidă vedere ce poate întîlni omul în viață. O linie de brazi și pe o parte și pe alta deschidea o perspectivă cum nu se întîlnește decît în peisagele pictorului-poet Jules Breton, cu lumini aurii de soare apunînd, cu umbre dese, lungi, liniștite, ce par a se culca la rădăcina pomilor spre a dormi pînă a doua zi. În fund apa căzînd în miliarde de picături de spumă se repezea pe netezitura stîncelor într-o groapă săpată tot în piatră, în care se învîrtea cu aceeași furie cu care cădea. Dincolo, Andrei părea a contempla o vedenie măreață ce-i fermeca văzul, iar în zgomotul asurzitor al apei el se părea că ascultă o muzică cerească, dulce ca un suspin, lină ca o cugetare, poetică ca un vis. La brațul lui, strînsă cu totul de dînsu, sta Lucia Partenie. Ea privea ca și el în neînțelesul ce se întindea înainte-i, și cu capul rezemat de umărul lui, ca și el vedea ceva, auzea ceva, înțelegea ceva. El se întoarse puțin spre ea, și trase brațul ei, și, apucînd-o de gît, o sărută cu acea sete a oamenilor pierduți, a vinovaților cari primesc să moară fără părere de rău după o astfel de faptă. Se vedea bine că toată viața lor aceste două ființe o trăiseră în acest sărutat. A... iată ce priveau ei în neînțelesul dinainte-le.

Cum m-am întors de acolo nici nu știu. Tot ceea ce știu este că, de atunci, or de cîte ori închid ochii, văd înainte-mi această icoană a tinereții mele, încîntîndu-mi zilele triste ca o floare de la coroana de examen din copilărie, sau ca un miros de crini pe care l-ar aduce vîntul de departe.

Peste vreo zece zile de la masă, văd toată lumea șoptind, întrebându-se, cercetînd, — și spre a face ca toți, întreb și eu de ce era vorba. Nimeni nu îndrăzne să hotărască care era cauza acestei mișcări, cînd, deodată, aud în coridorul caselor Epitropiei un răcnet înspăimîntător, și îndată văd ieșind un bărbat ținut de doi unguri de brațe. Era Grigoriade Stahi, nebun. El venea spre birt urlînd ca un tigru și luptîndu-se să scape în mîinile ungurenilor, care-l țineau ca pe o adevărată fiară sălbatică. Cînd ajunsese în fața birtului, eu îi ieșisem înaintea fără să știu, și se vede că mă înțelesese de mult că-i eram prieten, căci se opri lîngă mine aproape liniștit și ceru să fie lăsat să steie pe o bancă ce se afla alături. Cum șezu jos, se uită spre mine cîteva secunde cu o liniște de Dumnezeu și după aceea îmi zise aproape încet:

— Am omorît-o. Se vede că era scris...

Atît. Din ochi-i curgeau două șiruri de lacrimi mari cari i se înnodau în barbă. Nimenea nu îndrăzne să zică nimic. După ce stete cîteva minute tăcut, 'i veni o nouă furie și voi să sară de lîngă mine cu un răget înfiorător. Ungurenii îl apucară din nou de brațe, și aproape pe sus îl urcară legat într-o trăsură cu patru cai care-l duse spre Tîrgu-Ocnei.

Iată ce aflai:

A doua zi după ce văzusem pe Grigoriade la cascadă cu Alboiu și Partenie, amîndouă aceste familii plecaseră într-o excursiune prin munți. Grigoriade Stahi și Partenie aveau cu dîșii puștile, iar ceilalți toți cîte un baston, spre a le înlesni ridicarea și coborîrea povîrnișilor. Ajunși deasupra muntelui Pufu, deteră de o pajiște verde, unde o stîină de oi le apăru ca în poveste, cu baciul său, un vultur care nu-și ieșise niciodată din cuib, cu cîinii aproape sălbateci, cu ciobanii rezemați în bîte făcînd streaja turmei, în fine, cu toată podoaba munților și poezia poporului. Dincolo de această pajiște se afla o renumită tulpină de zmeură, unde adesea mergeau călătorii să culeagă fructele codrului. Toți însă aveau grije să ia cu dîșii vreun cioban, sau, înainte de a se apropia, să facă

gură, să strige, să descarce vreo pușcă spre a vesti pe dreptul stăpîn al acestor locuri, pe părintele Ursu. De astă dată însă fie că ei nu știau, fie că nu se temeau de nimic, ajunseră la zmeură fără nici o altă îngrijire decît aceea de a se apropia cît mai curînd rîzînd și glumind. Nu apucaseră însă bine să rupă crângile ghimpoase, cînd o mișcare de frunze se produse și un urs enorm ieși de sub viță mormăind. El se îndreptă spre partea unde se afla Lucia și deja trecuse de dînsa, fără a se lega de nimeni, cînd o detunătură de pușcă se auzi din partea unde se afla bărbatul său. Ursul rănit, se întoarse înapoi.

Atunci se petrecu o scenă îngrozitoare.

Cel dintăi om de care dete fiara cu ochii fu dînsa. Cu o trăsătură de labă îi luă mîneca și o parte din carnea după brațul drept, pe care și-l adusesse împrejurul capului ca să se apere. Frica îi dăduse atîta putere, încît cu mîna stîngă îl apucase de gît așa de tare, că aproape o dată amîndoi căzură la pămînt, ursu gemînd de durere și de mînie, ea fără să poată zice un singur cuvînt. Toți strigau primprejur. Grigoriade Stahi se apropie galben ca o făclie de ceară galbenă, cu pușca înțepenită în umărul drept, gata s-o descarce la cea întîi întorsătură a ursului. I se striga din toate părțile: trage! El însă cu ochii aprinși de sînge și țintiți pe urs, aștepta. Se temea sărmanu să nu greșească lovitura și să n-o ucidă și pe dînsa! La zece pași de urs rămase neclintit. Părea că înghețase cu pușca-n mînă. În fine, cînd fiara voi să se scoale încă o dată, el trase. Ursul căzu mort. Glonțul intrase pe o ureche și ieșise, cu o parte din creieri, pe deasupra urechei celeilalte.

Toți se repeziră la Lucia.

O... vedenie spăimoasă! o... monstru!... o... durere!

O parte din fața dreaptă, cu nas și gură erau rupte. Fire din mușchii obrazului atîrnau sîngerînd; o parte din dinți se vedeau goi și rînjitori... Ea abia mai vorbea. Voiră s-o ude, s-o ridice pe braț, să-i lege rănile... nimic nu fu cu putință. Cu o mînă își astupa rana de pe obraz, iar cu cealaltă, abia mișcînd-o, le făcea semn să se deie la o parte. După aceea se ridică

singură, scăldată în sînge, și cu un glas surd strigă:

— Ucideți-mă! vă rog... un glonț și pentru mine!

Apoi văzînd că nimeni n-o ascultă, să uită lung și adînc la Grigoriade, care rămăsese cu fălcile încheștate de durere, și lui îi zise numai aceste cuvinte:

— Andree!... Scumpul meu Andree!

Deodată dînsul, înainte ca ceilalți să aibă vreme să-l oprească făcu un pas înapoi, și, îndreptînd pușca spre dînsa, 'i descărcă în piept țeava ce rămăsese umplută. Ea căzu. Toți se repeziră spre el cu aceeași mișcare de răzbunare, dar înainte de a-l atinge, el avu vreme să le scape și să fugă.

— Am omorît-o! striga în goana lui nebună prin mijlocul codrului; am omorît-o!

După aceea, rupt, trențos, cu picioarele sîngerînde, căzînd de oboseală se oprea pe marginea vreunei prăpăstii fără fund, și, plecîndu-se pe malul ei, strigă în gura mare:

— Lucia! Lucia!

Și cum echou îi răspundea, din adîncul văilor, cu același nume, sărea ca un nebun în prăpastie fără să-și facă nici un rău, stîrnind vultorii din cuihuri și căprioarele din culcușe, spre a găsi vocea celei ce-i răspundea atît de limpede.

Ce mîncă, cu ce se hrănea nimeni nu putea spune.

Rătăci astfel vreo zece zile prin pustiul codrului, pînă niște ungureni, cari-l întîlniră pe vîrfurile muchilor dezrădăcinînd copacii, îl prinseră și-l legară ca pe un hoț. Ciobanii români nu îndrăzneau să-i facă rău. Cînd trecea răcnînd pe lîngă ei, 'și făceau cruce și-și ziceau încet:

— Ia-i, Doamne, zilele, după ce i-ai luat mințile.

Iată ce aflai.

★

Pe ea o dusesese, fără să știe nimeni, la Bacău și de acolo la Iași.

Pe el îl puseră într-un ospiciu, unde muri după două luni.

REFLECȚIUNILE UNUI UȘIER DE LA CAMERĂ

„Sunt 11 ceasuri. Plouă. Toți domnii deputați au să vie în trăsură. Domnii deputați! Zău dacă nu-mi vine cîteodată să mă las de slugărie și să mă fac deputat...

Dar cine te alege? Dar de ce să nu te aleagă? Între noi să rămîie, cunosc eu vreo cîțiva... în locul lui d-nu Carol¹ eu nu le-aș încredința nici postu de ușier. A!... și cu d-nu Carol așa! Șef de ușier e el, da' să fiu eu deputat, zău dacă nu l-aș face popă nemțesc.

Și să nu-mi uit vorba. De 17 ani de cînd iac de streaje la ușile Camerii, mulți am mai văzut, Doamne!

Uite eu mă rad în toate zilele, n-ar mai fi fost briciu pe lume! Cînd a venit con Lascarache² m-a pus de mi-am ras mustățile. Parcă le văd bieteile mustăți. Catinca le păstrează într-o cutie de chibrituri cu bumbac. Cum a venit d. Brătianu³, mi-a poruncit să-mi las mustățile. Sfinte Calomfirescule! să-mi las mustățile după cinci ani... Ei, ce dracu să faci, d-nul prim-ministru zice că raderea mustăților la slugi e semn de ciocoism, și poate că are dreptate, mai știi. În sfîrșit, a crescut și rîndu asta de mustăți, cam țepoase; dar tot mai chipeș e omul cu mustăți. O dusei vreo doi ani cu podoaba barbației sub nas, pînă cînd într-o bună dimineață tocmai vream să dezbrac pe conu Mihalache⁴ de o șubă, și nu știu cum mă întorc o dată repede pe la nasu lui conu Mihalache.

che că-l înțep cu pustiele de mustăți... **Poruncă**
îndată să le rad. Și-a doua zi eram ca pe vremea lui
conu Lascarache. Însă Dumnezeu să-i dea sănătate
lui conu Mihalache, m-a lăsat iar golaș ca pe-un pui
5 de curcă, dar mi-a dăruit fracu ăsta. Nu-i vorbă e
cam larg el, dar ceera să-ți faci omu. Alții sunt subțiri
ca niște paie, nu le intră atîta materie, și tot nu te
dăruiește cu nimic. Și să nu-mi uit vorba.

10 Mulți deputați, vream să zic multe perechi de mustăți
mi-au mai crescut, și pe multe le-am ras, și iar
au crescut, și iar le-am ras pînă acum mă aflu cu mustățile
în vacanție, căci d-nii miniștri lipsesc aproape
toți.

15 Și domnii miniștrii ăștia, zău! noi aveam acasă la tata
un poznaș de văcar care legase de gîtul unei vaci o
teleancă cît un cealon de mare, și după sunetul ei
își știa de rostul turmei. Cînd o auzea mai pe departe,
el mormăia încet: «ministeru a dat într-o groapă»
sau «ministru a plecat la adăpat». Pentru dînsu vaca
20 cu teleanca era ministeru turmei, fiindcă făcea mai
mult zgomot decît toate vacile celelalte.

Ba că, drept vorbind, ce-l care cîștigă mai mult
de la d-lor nu-i nici țara, nici slujbașii statului, nici
ușierii și nici chiar d-nii miniștri. Mai în cîștig decît
25 toți e birtașul nostru⁶.

În sfîrșit, ca să nu-mi uit vorba, multe rînduri de
deputați am îmbrăcat și dezbrăcat! Ce-i drept acumă,
or fi dezbrăcat și dumnealor cît or fi putut, mai țara,
mai pe concesionari, mai pe jidani, dar aceasta numai
30 pentru cuvîntul că și țara și concesionarii și jidanii
erau rău îmbrăcați. Și, Doamne păzește, cît le place
d-lor deputați să te vadă dichisit și curat.

Cînd însă mi se întîmplă să dau cu ochii de vreun
băcan ajuns deputat, crapă fierea în mine și s-a ispră-
vit. Apoi să poțestești să-i vezi cum mi ți se întînd,
cum pufnesc, cum bombănesc pînă să-i dezbraci. Și
35 au pe dînșii niște jarchine de paltoane... și-i înjură
birjarii cînd se coboară din trăsură... și unde se dau
la o parte, cu mîinile la piept, cînd văd pe conu Miha-
lache... Doamne, apără și păzește! D-apoi și conu
40 Mihalache! Să poțestești să-ți răsucești musteața, dacă

n-ai avea-o ca mine, înaintea dumnealui... te-a furat
sfîntu!

Dar iarăși mă gîndesc eu cîteodată dimineța: de
ce naiba or fi în lumea asta deputați, miniștri, ușieri,
5 fel de fel lighioane, cînd toți sunt oameni cu capul
între urechi și ceafa la spate? După ce se aleg miniștrii?
după ce se aleg deputații? și după ce aleg ușierii?

Fiindcă iar stau eu și mă gîndesc: dacă s-or fi alegînd
după pricepere, mulți dintre domnii deputați nu sunt
10 tocmai pricepuți, dacă s-or fi alegînd după boierie,
eu am dezbrăcat și îmbrăcat mulți toptangii; de
s-or fi alegînd după frumusețe, Camera n-ar mai fi
vecinic completă, căci puțini sunt chipeși. Poate se
aleg după avere. Poate...

15 Fiindcă veni vorba de pricepere, uite, eu i-am cam
învățat pe dinafară. Cum ai vedea pe-un domn deputat
că face gură multă prin birt și prin sala de fumat,
în Cameră să știi că nici nu deschide gura. Cum ai
vedea pe vreunu că vine de dimineță, să știi că e din
20 opoziție, căci pentru aceștia apelu nominal se încheie
de la 12, și într-un astfel de caz cei doi galbeni⁶ sunt
călători.

Cînd vei băga de seamă că cutare sau cutare boier
are obicei să întîrzie prea mult în birt, să știi că
25 acela șade în banca din fund, căci acolo se poate dormi
fără să fii observat de nimeni. Arendașii și negustorii
cînd te-or trimete cu o scrisoare la poștă ei îți dau toc-
mai atît cît să nu-ți mai rămîie rest: Boierii cu moșii
poartă lanțul de la ceasornic tocmai la nasturul de
30 sus al vestii. Advocații și doftorii — și de aceștia,
slavă Domnului, sunt destui — îl poartă tocmai la
nasturele de jos, să se vadă⁷. Și, în sfîrșit, o mulțime
de lucruri ai vreme să înveți în 17 ani.

Dacă Dumnezeu mi-o lungi zilele și nu m-or da afară,
35 am să mai văd încă multe.

Dar multe în mintea mea au să rămîie neînțelese.

DUSĂ ÎN LUME

În 1877 aveam un prieten, care venise cu opt ani înaintea mea din provincie în capitală, și despre care am voit adesea să scriu ceva. Frica însă de a nu spune lucruri prea intime, cari n-ar interesa întru

5 nimic pe ceilalți muritori, m-au oprit.

El astăzi e mort. Ca mai toți tovarășii lui din Regimentul al XI de Dorobanți a rămas să îngrășe câmpiile Bulgariei. Înainte de a se duce să se înroleze ca voluntar, veni la mine.

10 Eram prin martie. Făceam încă foc. Intră în casă și se așază într-un fotoliu mare, o veche mobilă cumpărată de mine de la un telal, care avea pretenție să-mi mobileze casa.

— Ai o țigară, 'mi zise.

15 — Am, — dar de unde vii atât de acru?

— Miroase-a praf de pușcă.

— Aici?

— Aici și peste tot.

20 — Ei și?... Să aprindem nițel șiret parfumat și să nu mai miroase.

— Eu nu glumesc. O să avem război.

— Îmi pare foarte rău. Dar, după cum nu stă în puterea mea să-l împiedic... o să ne batem și pace.

25 — Așa zic și eu. Numai când spui că o să *ne batem*, mi se pare că greșești, fiindcă tu n-ai de gând să te bați.

— Fără îndoială. Și sper că tot așa o să faci și tu.

— Speri rău. M-am și înscris în regimentul nostru, al X... și de acea... am venit să-ți aduc ceva... O, nu te teme! e foarte mic. Uite e un caiet. Dacă m-oi mai întoarce să mi-l dai. Dacă nu... Fă ce vrei cu el.

5 Despecetluiește-l sau arde-l.

Și după aceea, fără a mai răspunde la o singură întrebare, își aprinse țigara și privi două ceasuri întregi la cărbunii cari mureau pe nesimțite în gura sobei. Eu tocmai treceam un examen de drept și-l lăsa în pace. După două ceasuri se sculă, mă luă de

10 gît și mă sărută.

— La revedere, 'i zisei.

— Adio, șopti încet.

Și de atunci nu l-am mai văzut.

15 În caietul pe care l-am deschis cu doi ani mai târziu, am găsit această atingătoare povestire. Nu știu dacă voi fi în gustul cetitorilor publicînd-o...

1872 octombrie

20 Nu sunt scriitor, și n-am pretenție să fac pe nimeni să plîngă. Fiindcă însă n-am cu cine vorbi, și, chiar dacă aș avea, nu m-ar putea înțelege nimeni, m-am hotărît să spui hîrtiei ciudatele întîmplări cari m-au făcut atât de fericit pe lume, și, în același timp, m-au dezgustat atât de mult de viață.

25 Sunt cam de vreo 24 de ani. Mă numesc Daniel Petrini. Familia mea e originară din Bucovina. Sunt venit în București de vreo cinci ani. Aceste lucruri însă nu interesează pe nimeni.

30 De cinci ani iubesc o femeie care în acest timp s-a măritat cu unu din așa-numiții mei prieteni. În cinci ani ea n-a știut nimic, sau, dacă a înțeles ceva, n-a îndrăznit să mă întrebe.

Astăzi știu că sunt iubit. Dar la ce bun?... Ea a plecat.

35 Las la o parte viața mea de cinci ani. A fost o mizerabilă plimbare de la un colț a lumii la altu. E bine, din principiu, să taci cînd n-ai de spus lucruri cari s-au întîmplat sau cari se pot întîmpla și altor oameni.

40 Viu la zilele din urmă. Sentimentele acestea poate că vor fi și ale altora și, spunîndu-le eu, mulți nenorociți ca mine se vor mîngîia.

Eram în ajunul plecării lor.

Fiindcă s-apropia St. Dumitru, bărbatul său lăsa casa în care stau și-și ducea mobilele la o rudă. Nu rămăseseră decât câteva lucruri neapărat trebuincioase. Într-o odaie: o masă în mijloc, șapte sau opt scaune de paie, o lampă și un fotoliu Louis XIV, în care sta ea. În altă odaie: un pat mare de bronz, o masă mare, trei cufere deschise, o oglindă și o toaletă.

Se-nsera. Margareta (căci astfel se numea) îmi spusese cu o zi mai înainte să viu neapărat la dînșii. Venisem. Eram cu toții vreo 12 persoane.

Toți umblau în toate părțile, așezînd, scuturînd, vorbind.

Ea sta în fotoliu său, cu capul rezemat de o pernă de mătăasă albastră. Era îmbrăcată în alb. Cu cîtăva vreme înainte avusese un acces de tuse atît de teribil, încît patru zile nu s-a putut mișca de pe scaun, și n-a putut articula două cuvinte cu vocea întregă. A mai spune cum o priveam... cum mi-a rămas figura ei săpată în conștiință... cum, ori de cîte ori închid ochii, o văd, o simț, o pipăi... cum traiul meu se învîrtește împrejurul acestei vedenii de tinerețe ca o umbră împrejurul corpului său... — a mai spune toate aceste lucruri ar fi să-mi repet existența, căci nu fac alt nimic decât numai gîndesc la dînsa.

Avea niște ochi mari, negri, cari singuri se mai mișcau de la un obiect la altul. Privirea lor se părea că e pornită deja de mult, dintr-un loc cald și senin, din sufletul ei, și că n-ajungea în ochi decât tîrziu, slabă, misterioasă, fără destulă induișoare. Cîteodată îi închidea, oftînd adînc, și atunci figura îi lua un aer de moarte, atît de expresiv, încît îmi venea să țip de spaimă, sau s-o apuc de mîină ca s-o deștept. Gura îi semăna cu un trandafir care se usucă. Purta totdeauna acel suris ce grecii cei vechi dau morții ca s-o poetizeze. Era un fel de rază întîrziată care mai flutura fricoasă pe o buză ce sta întredeschisă spre a pronunța un ultim și prelung „adio!”

L-am auzit acel „adio!”

Dacă astăzi mă mai mir de ceva, este că am putut să-l aud fără să mor. În sfîrșit!...

Stam rezemat de ușă și mă uitam la un portret al ei. Ea mă învăluise într-una din acele calde și misterioase priviri, ce-i erau atît de obișnuite, și figura ei luase o expresie de blîndețe și de bunătate cu care-mi mai aduc aminte că-mi vorbea mama cînd eram copil. Îndată ce-mi întorsei ochii spre dînsa, îmi făcu semn să mă apropii. M-apropiai.

— Fă-mi puțin vînt, te rog, că tare-mi e cald, îmi zise dîndu-mi un evantail.

Înțelesei că avea să-mi spuie ceva și voia să-mi vorbească de aproape. Luai un scaun și mă așezai lîngă dînsa.

— Ai să mă uiți, îmi zise încet.

— Doar dacă oi muri. Și nici atunci...

Începu să rîdă cu hohot, lucru care îi atrase din partea tuturilor celor prezenți observațiuni de tot felul, că o să-nceapă a tuși iar, că o doare pieptu, că e slabă...

— Bine, bine. Iertați-mă acum, că n-o să mai rîd, le răspunse cu puțină ironie.

După aceea se-ntoarse iar spre mine.

— Și cum o să faci, scumpul meu Daniel, ca să nu mă uiți?... A!... poate crezi în nemurirea sufletului?...

— Cred...

— Adevărat?... Și eu cred. Numai... eu cred fiindcă sunt silită. Dacă nici sufletul n-ar fi nemuritor, unde aş mai putea să te iubesc?

— Margareto!... Pentru ce ai totdeauna această idee?... Ai să te duci, și peste un an sau doi o să ne vedem... Italia e o țară dulce și senină, din care sufletul revine mai iubitor, iar corpul mai tînăr.

— Ah! cît îmi ești de drag!... Daniel! încă o zi! lasă-mă să mai stau o zi... Crede-mă, n-o să te mai văd! Tu o să trăiești încă și o să mai iubești, dar eu?... Sunt cele din urmă momente ce le respir în același loc cu tine... Te rog, aibi milă și nu mai stărui pe lîngă bărbatul meu să plec...

Ea voia să mă zică ceva. Ochii însă mi se umpluseră de lacrimi și mă sculai repede spre a trece într-o cameră de alături care era goală.

După un sfert de ceas, intrai din nou. Margareta sta singură. Fotoliu său era cu spatele la ușă, și privea drept într-o oglindă în care se vedeau toate mișcările de la intrare. Îmi făcu semn să m-apropii din nou.

5 — Iartă-mă, îmi zise, te-am făcut să plîngi. Acuma știu bine că mă iubești, și mă iubești așa precum am dorit eu: cu tot sufletul și cu toată inima. Iartă acest egoism unui drumeț... Mîine plec, Daniel, și plec, fii sigur, pentru totdeauna. Nu mai protesta degeaba.

10 Mor fără multă părere de rău, căci mor fericită... Vino-ncoace. Șezi. Uită-te la mine și vezi-mă bine. Uite-te...

Se apropiase de mine cu totul. Îi simțeam respirarea cum îmi ardea obrazii și îi auzeam sîngele cum îi bătea în vine cu o putere spăimîntătoare. Întinse brațele și mă luă de gît, fără nici o temere și fără grabă.

— Mă vei uita? îmi zise cu totul aproape.

— Niciodată...

Atunci își lipi buzele de ale mele și mi se păru un moment că a murit... Vrusei să mă scol repede și-mi retrăsei capul cu putere de lingă capul Margaretei, dar brațele-i mă țineau strîns de pieptul ei, și nu izbutii decît s-o mișc cu prea multă forță. Își reveni în simțire.

25 — Nervozitatea mă face să uit multe lucruri și să calc multe datorii. Dumnezeu cel de-ntăi, d-le Petri, trebuie să-mi crezi.

Și cum mă uitam la dînsa mirat, adăugă repede:

30 — Daniel... nu băga de seamă toate nebuniile mele. Crede-mă numai de un singur lucru: te iubesc... atît cît poate inima cea mai mare și mai nobilă să iubească... Iată acest plic. Să nu-l arunci.

— Se poate să crezi c-o să-l arunc?

— Mai bine să-l arzi.

35 — De ce vorbești așa?...

— A!... cu cîtă greutate am tăiat-o! A trebuit să mă pieptăn singură, ca să nu mă vadă nimeni. E cea mai frumoasă suviță de păr din cîte am. Te rog... decît s-o arunci, arde-o.

40 Pînă atunci rîsesem totdeauna de amorurile în cari intervin buclele de păr. De atunci n-am mai rîs.

— Vino mîine cît de dimineată. O să plecăm de aici la 7 1/2. Vino la șase. Vom fi toți gata. Nu uita... mi-ai făgăduit că mergi pînă la Chitila.

5 — În schimb te rog să nu uiți că mi-ai făgăduit să fii cuminte. Îndată ce te voi vedea că plîngi să știi că fug.

— Bine. Acuma du-te. Mă însoți pînă la ușe cu o privire în care singur eu am putut cети toate vorbele cîte stau scrise într-însa.

10 A doua zi la 6 1/4 eram acolo. Margareta dormise rău. Era galbenă ca o făclie de ceară. Cînd o văzui, tocmai și punea două ultime roze, cari păreau că înfloriseră în dimineata aceea, într-adins spre a se duce cu dînsa.

15 Luaram cafeaua în tăcere.

Veni vremea să plecăm. Trecură toate slugile și-i sărutară mîinile plîngînd. Ea le zise la fiecare cîte o vorbă bună, fără a se lăsa să fie înduioșată de lacrimile lor. Se anunța bine.

20 În curte așteptau patru trăsuri: două închise și două deschise. Chemai trăsura Margaretei și m-așezai lingă ușă. Ea cobora scara ținută de doi bărbați dintre rudele sale. Unul din ei mi făcu semn să-i dau mîna ca s-o sui în trăsură. Deschisei numaidecît ușa cupeului și-i întinsei mîna. O urcai în trăsură și vrusei să mă retrag spre a face loc și altei persoane să se suie. Ea, însă, nu mă mai lăsa. Mă strîngea cu o putere ce nu i-o cunoșteam încă, și-mi ascundea mîna în haina sa ca și cum i-ar fi fost frică să n-o piardă pentru totdeauna. Atunci m-aplecai încet, avînd aeru că-i așez rochia spre a nu fi prinsă în ușe, și-i spusei că suntem priviți. Mă lăsă.

35 După ce ieșirăm din curte, eu și vechiul meu prieten, locotenentul I., ne-așezarăm trăsura după trăsura Margaretii. Pînă la gară, ea se uita neconținut la noi, pe geamul cel mic al cupeului, făcîndu-ne fel de fel de semne drăgălașe și vesele, cari vesteau o bună dispoziție.

40 La gară sala de așteptare era deja plină. Cînd dete cu ochii de atîta lume străină, care se uita curioasă la

frumusețea și la paliditatea ei, — se întristă din nou și se așază într-un fotoliu, de unde nu se mai sculă pînă aproape de plecare.

5 Înainte cu cîteva momente de a se deschide ușa care
dă pe peron, o văzui ascunzîndu-și capul după o gazetă. Avea aerul de a ceti. Înțelesei că plînge și m-apropiai de dînsa. În adevăr niște picături mari de lacrimi cădeau pe o foaie de hîrtie ce o avea pe brațe, cu
10 atîta prisosință și așa de ușor, încît înțelesei că acele lacrimi i fac bine. Nu-i zisei nimic. Ea ridică ochii spre mine, și în privirea ei era o expresie de rugăciune prietenească, care părea a-mi zice: „M-am oprit cît am putut, dar durerea e mai puternică decît mine: mă biruiește”. După aceea se adresă către sora sa,
15 spunîndu-i că ar vrea să se plimbe puțin, și-mi întinse mîna s-o sprijin. O luarăm fiecare de cîte un braț și făcurăm cîțiva pași prin sală. Lumea se uita la dînsa cu un fel de respect amestecat de milă, care mă supăra. Ce aveau oamenii cu noi cînd noi nici nu vrem
20 să știm de mai e cineva împrejurul nostru?...

În fine se deschiseră ușile de pe peron... Fiecare
alerga să-și ocupe locul în vagon; hamalii strigau după stăpînii obiectelor; șefii din stație dau ordine; conducătorii fluierau; jidanii năvăleau ca niște păgîni pe scările unui vagon de clasa a treia; un cîine
25 urla într-o cușcă; în dreapta sărutări și despărțire; în stînga risete și glume, peste tot mișcare.

Margareta avea oprit un compartiment pentru trei persoane, în care era să călătorească pînă la stația unde se aflau vagoans-lits.

30 După ce ieși toată lumea din sală, ieșirăm și noi. Vagonul în care era să se urce era drept în fața ușei. Ne îndreptarăm spre el. Cu cît ne apropiam de dînsu cu atît simțeam că Margareta mă strîngea mai tare
35 de mînă și corpul îi devenea mai rău. Cînd ajunse să puie piciorul pe întîia treaptă a vagonului, căzu cu totul pe brațele noastre fără să articuleze un cuvînt. Leșinase...

40 Pentru întîiași dată în viața mea, am înțeles cam ce lucru e moartea. Mi-a trecut deodată pe dinaintea ochilor un fel de întuneric adînc și spăimos, dar

atît de adînc încît pierdusem noțiunea existenței ce ți-o dă simțul vederii. Tot sîngele mi se grămădise spre inimă cu o putere extraordinară și pot zice că pentru o secundă am fost mort. Toate aceste lucruri
5 trecură ca o clipeală.

Văzînd-o leșinată, pe brațele mele mai mult decît pe ale surorii sale, întrebuițai un mijloc extrem: mă plecai pe figura ei și-i șoptii la ureche: „Să știi că mă duc de mă-mpușc dacă faci așa”. Răspunsul fu
10 un oftat al cărui echo îmi răsună vecinic în minte cînd sunt singur. Se deșteptă ca prin farmec, pînă încă nu prinsese nimeni de veste, și se sui în vagon. Într-un compartiment de trei persoane încăpurăm nouă. Șapte mergeam numai pînă la Chitila.

15 Încet... Prelung... legănător... trenul plecă...

Mie mi se strînsese inima. Ea-și ascunse capul în mîini și plînsese. Lacrămile-i făcură bine.

După 12 minute de drum, trenul se opri la Chitila.

20 Toți o îmbrățișară, urîndu-i călătorie bună, dorindu-i sănătate și petrecere frumoasă, în fine, banalități cari se repetă în toate circumstanțele de asemenea natură. Eu nu putui să-i zic nimic. Repede-i sărutai mîna de două ori peste mînușe și coborîi din vagon. Ea n-avu vreme nici să zică, nici să facă nimic. Peste
25 un minut, trenul plecă... Geamurile erau aburite și pe dînsa de-abia o mai puteam vedea. Văzui însă un deget scriind pe geam acest mare și dureros cuvînt: „Adio“.

30
Urmai trenul cu privirea pînă dincolo de zare. O batistă albă apărea din cînd în cînd afară din linia vagoanelor, și tremura în aer ca o ultimă salutare ce ne mai trimetea din depărtare. După două minute nu se mai vedea nimic.

35 Atunci numai, simții că în vagonul care fugea spre țări streine, mi pusesem sufletul, și că eu rămîneam un biet trup, chinuit de trai și locuit de urît, care nu mai dorea decît să înceteze de a mai purta sarcina vieții. Mă dusei pe șine înainte... tot înainte... pînă
40 pierdui gara din ochi. Atunci mă așezai jos și plînsei ca un nenorocit.

Cît am plîns nu ştiu. Ştiu numai că trenul care venea spre Bucureşti a întors în capitală o durere mai mult.

5
Aici se oprea povestirea. Nu ştiu dacă am făcut bine de am reprodus-o, ha? ce zici?...

1 noiembrie 1882

TRANDAFIRUL

Într-o mahala¹, din cîte are capitala noastră, slută şi soioasă, pictorul locuia o cameră mobilată, destul de nemobilată ca să şi-o poată umplea cu uneltele meseriei sale, şi, cu unelte cu tot, destul de săracă ca să poată purta titlul de *domiciliul zugravului*.

5 Zugravul era un muritor cum nu întâlneşti decît prin oraşele mari ale Europei; o fiinţă foarte ome-
nească, foarte veselă, foarte săracă, şi, lucru cu totul rar, foarte nobilă. Era moldovean. Tatăl său avea avere
10 mare şi un nume şi mai mare. Se însurase a doua oară, pe cînd zugravul se afla la Paris, şi, printr-o incon-
secvenţă pe care numai în fire o găseşti uneori, acest om atîta de bun şi de milos simţi că se naşte între
15 dînsul şi mama sa vitregă o duşmănie fără margini, care îşi avea poate izvorul tocmai în iubirea ce el
avusese pentru mama lui cea bună.

În sfîrşit, pentru un cuvînt sau altu, Petre Năsturel Bogdan făcu atîtea comedii mamei sale de-a doua,
încît desperat de certuri şi de răul trai ce făcea tată-
20 lui său, se hotărî să nu mai ceară un singur ban de acasă, şi să trăiască din pictură, pentru care avea
un mare talent şi o fire foarte potrivită.

Venise la Bucureşti şi se apucase de lucru. Comande
avea tocmai atîtea cît să moară de foame cu venitul
25 lor. Numele ce purta îl împiedica de-a se face zugrav de firme sau de biserici, precum şi de a lucra pentru
cel dentîi băcan, care ar fi venit să-i facă portretu

pentru 10 galbeni. Situația lui era foarte încurcată. Cunoștea mai toată lumea bună din capitală, și, din cauza sărăciei, era silit să se ducă la foarte puțini.

5 În seara aceea însă, era grozav de nedumerit: să se ducă? să nu se ducă? Începea să-mbătrânească. Simțea că entuziasmul tinereții rămăsese în urmă. Dorul valsului nu-l mai stăpînea de loc. Ar fi putut să trăiască o mie de ani de-acolea-ncolo, fără să mai
10 cugete la zădărniciile câte se strecoară în junetea fiecărui om și cărora ne-am deprins a le da o importanță atît de mare. Am făcut nebunii, am rîs, am iubit, alții am și plîns, fiindcă acestea sunt ale vârstei de 21 de ani². Dar cînd nu mai ai 21 și ai 31?... atunci vin alte aspirațiuni și alte nevoi. Simți că iubirea
15 nu este singurul și cel mai de căpetenie fapt în viața omului. Egoismul se așează în scaunul activității fiecăruia, — natura de artist, la cel artist, biruiește totul, — frumosul începe a fi singurul scop, și după dînsul zboară tot *Eul* omului.

20 Și totuși!... E ceva se vede, care, la vîrsta închipuirilor, pironește existența omului într-un singur punct: în inimă. Trăiești din emoțiuni, din așteptare, din suferință; te hrănești cu lacrimi, cu o vorbă dulce, cu o rază de soare, și simți că în acest trup, de carne
25 și oase, e o scînteie de neprețuită bunătate, pe care a aprins-o iubirea.

Dar ea trece... Uite așa e: trece.

Și totuși... tot mai rămîne ceva.

30 Astfel cugeta Petre, cînd își scotea fracul dintr-un fel de hambar de nuc, care purta pomposul nume de garderobe.

Tot mai rămîne ceva...

35 Vezi că, în seara aceea, primise o mică scrisoare tipărită, care-l poftea la un bal. Adresa era scrisă de mină de femeie, o scriitură fină și delicată care purta într-însa un fel de chemare prietenească: „Vino“. D-nu și d-na Noreanu dau primul lor bal, și la d-na Noreanu toată lumea mergea cu tragere de inimă și cu respect.

40 — Nina trebuie să fi îmbătrînit ca și mine... Eu eram de 22 de ani, — ea era de 18. Ba nu, eu eram

de 23 și ea de 18. Vremea n-are nici o treabă decît să ne scoată peri albi... Ce repede trec opt ani...

5 Așa vorbea încet Petre Năsturel Bogdan. El își înnegrea tocurile cizmelor sale de paradă, cari singure mai rămăseseră din eleganța de altădată a tînărului parizian, și pe cînd se muncea să le scoată cuvenitul lustru, intră un prieten al său, veselul și bogatul Théophile Conteanu, care, ca și dînsul, mergea la balul doamnei Noreanu.

10 — Bună seara, Petre. Tot încă nu ești gata?... Am întîrziat: sunt 11 ceasuri.

— Să-ți spui drept: abia acum m-am hotărît să merg. E o poveste întreagă.

15 — Ce poveste? Spune-o. E singurul lucru care să mă facă mai puțin nerăbdător de a vedea balul.

— Ascultă. Știi că eram foarte nehotărît aseară în privința mersului la d-na Noreanu. Aveam o mulțime de cuvinte. Mai întîi nu-mi mai arde de baluri și de petreceri de loc. Apoi, o cauză pe care-ți vine mai
20 greu s-o mărturisești: îmi lipseau multe lucruri. N-aveam cravată, mănuși, pălărie și alte multe fleacuri, cari sunt neapărate în momente atît de solemne. Mă hotărîi să răscolesc prin cufăr. Căutînd prin cutii, dădui de o cutiuță mai mică, pe care-ți jur că n-o mai știam
25 dacă o păstrez sau am pierdut-o. O deschid. Ghici ce era într-însa?

— Știu eu?... Vreun inel.

30 — Nu, era un trandafir. Un trandafir artificial... Cîte lucruri mi-au trecut pe dinaintea ochilor cînd am privit această sărmană roză, care stă de opt ani închisă în două rînduri de cutii!... Théophile, e o lume întreagă...

— Bagă de seamă: te emoționezi cam mult și-ți umpli manșeta de vacs.

35 — Nu-i nimic. Acuma aș fi în stare să merg chiar făr' de manșete, atîta dorință am de a o vedea.

— Pe cine să vezi?

40 — Ascultă povestea acestui trandafir. Tu m-ai cunoscut pe cînd eram cel mai mare ștregar din București... Pe atunci priveam viața ca o morișcă, care e întocmită numai spre a măcina neghiobiile

tinereții. Cunoașteam o familie de moldoveni, bună prietenă a tatălui meu, al cărui salon ținea aproape primul rang printre saloanele capitalei noastre. Eram primit cu brațele deschise. Rîdeam totdeauna, spuneam glume, mă jucam fără nici o grije cu domnișoarele Ronescu, și pe ici, pe colo, trebuie să mărturisesc că făceam și cîte puțină curte celei mai mari. Ce vrei? Nina era așa de frumoasă...

— D-na Noreanu?! Mizerabile! zise prietenul său cu un ton dramatic fals, se vede că nu mă cunoști... Vei avea a face cu spada mea. Ce-i drept, n-ai avut rău gust.

— Foarte bine. Mă vei omorî cînd vei pofți și poate că posteritatea-ți va fi recunoscătoare.

În sfîrșit, ascultă: familia Ronescu da un mare bal, în pilda d-lui Noreanu, care se și ivise pe orizont, ca un nobil, și de multă stimă pretendent la mîna Elenii, căreia prin prescurtare, îi ziceau Nina.

Înțelegi că eu eram cel dentfi care să nu lipsesc de la bal.

Ca să-ți scurtez povestea, — pe la două despreziuă, ostenisem jucînd și mă duceam într-un salonaș retras, să mă odihnesc și să fumez o țigară. Acolo Nina era singură. Se uita într-o oglindă și-și potriveaua părul. Cum o văzui mă dusei drept la dînsa rîzînd.

— Ei, în curînd ne mărităm, îi zisei. Ce fericire! ce mulțumire!... și începui a sări într-un picior. Ea se uita la mine zîmbind, dar cu o expresie în figură care arăta că mă compătimentește de atîta ușurință. Ia să vedem, îi zisei, cum o să-ți facă venerabilul d. Noreanu prima sa declarație. Și, nici una nici două, îi căzui în genunchi și începui a declama niște prostii torențiale. Ea nu făcu nici o mișcare. Eram atît de aproape de dînsa, încît, nu știu cum și ce fel, mă pomenii că o apuc cu brațele de talie și încep a-i vorbi alte comedii, dar acestea serioase, atît de serioase, încît tremuram ca un negru în Siberia. Ea se plecase spre mine și mă asculta. Figura ei luase o seninătate de arhanghel, și ochii trăiau printr-o scînteie de lumină în adevăr cerească, care îi făcea și mai frumoși. Mi-am pierdut mințile, și, cum sta plecată

spre mine, am apucat-o de gît și am sărutat-o cu o sete, pe care numai cei 23 de ani ce aveam³ au putut-o cunoaște.

Tocmai atunci d-nu Ronescu tatăl se ivea în prag. Nu știu ce mișcare am făcut, dar într-o secundă m-am pomenit întins jos la picioarele ei, agățat cu mîinile de un buchet de flori ce avea pe poalele rochiei. Cu aceeași mișcare, un trandafir era rupt din buchet, și eu mă sculam rîzînd și declarînd că nu se poate prinde la loc.

— În ziua de azi toate au ajuns false, decretă d-nu Ronescu, — iar Nina, care rîdea de mutra mizerabilă ce făceam eu adaugă:

— Toate, tată, chiar și prietenia e falsă. Și ieși.

De atunci n-am mai văzut-o decît de două sau trei ori. S-a măritat, m-a uitat, o fi îmbătrînit... Opt ani nu-i jucărie!

*

La 11 și-un sfert erau la d-na Noreanu.

D-na Noreanu era o femeie ca de 26 de ani, blondă cu ochii albaștri. Avea acel ceva netălmăcit pentru condei, care se ascunde în figura ce o face cîteodată luna pe cer, — o taină adîncă în arcul sprincenilor, niște ochi cari priveau pe sub gene ca două conștiinți curate, și străbăteau pînă în fundul sufletului.

Petre, cu prietenul său, se prezentară d-nei Noreanu într-o învălmășală de lume, cari-i împiedică de a-ș face reflecțiunile lor.

Balul era foarte animat. Fiecare muritor se ocupa de persoana sa, sau, cel mai mult, de persoana sa și a jumătății sale.

După miezul nopții, Petre se afla cu mai multă lume într-un salon de fumat. El se uita într-un album, plecat cu totul pe masa din mijloc, și observa cu o adîncă băgare de seamă niște copii de tablouri. După cîtăva vreme, simți pe cineva alături de dînsu, privind într-un alt album, aproape cu același interes. Parfumul ce se exala din părul său era delicios.

D-na Noreanu vorbea încet unei alte doamne, care-î cerea explicații asupra unui vis ce avusese cu o seară mai înainte.

5 Petre scoase încet roza din buzunar, și, adresându-se lor, zise zîbind:

— Nu știu care din dumneavoastră a pierdut acest trandafir.

— Eu n-am pierdut, zise prietena d-nei Noreanu, fiindcă n-aveam.

10 — Eu am pierdut unu, dar acela era natural. Al d-voastră e artificial.

— Artificial sau nu, l-am văzut chiar acum căzînd. Dacă nu-l luați îl las aci. Nu am dreptu să păstrez un lucru care nu e al meu.

15 — E al dumatăle, crede-mă, zise d-na Noreanu. Știu bine că e al dumatăle. Cu toate astea, dacă vrei cu orice preț să te scapi de el, dă-mi-l.

Și-l luă din mîna lui. Apoi, întorcîndu-se către prietena sa:

20 — Uite, draga mea, acest trandafir e singura crimă ce am comis în viața mea de nobilă damă. L-am lărat singură și acuma-l rup ca să nu mai rămîie nici o urmă din greșeala mea de altădată.

25 Și voi să-l rupă. Trandafirul însă, fiind de pînză, rezistă. Ea, furioasă, voi să-și scoată mînușile ca să aibă mișcarea mai liberă, Petre voi să-l ia din mînă.

— De prisos doamnă, — nu vă mai supărați: îl rup eu.

30 Ea însă nu voi să-l dea și continuă să se lupte cu floarea. Floarea era tare.

Supărată, se frămîntă și mai mult. Luptîndu-se furioasă, îi pocni o mînușe.

Atunci aruncă floarea din mînă și, cu lacrămile în ochi, ieși zicînd:

35 — Nu se poate rupe.

DRUMU DIN URMĂ

Era o zi tristă de toamnă, în care pămîntul trăiește sub un umbrar de nori, suri și îndesați, prin stratul cărora razele soarelui par a se munci să străbată și nu pot.

5 Lumea umbla pe strade fără căpătii. Trăsurile zărvoiau goale, iar caii lor păreau osteniți, fără a fi alergat. Sergenții de oraș stau pe la colțul ulițelor, rezemați de cîte o poartă, avînd toți aerul de a-și da dimisia. Magazinele n-aveau mușterii. Obiectele n-aveau lustru. Prin văzduh cîte o pasăre rară zbura pe sus și pieziși, neputînd să taie aerul în linie dreaptă, iar glasul cocorilor, atît de duios și de cunoscut zilelor de toamnă, în ziua aceea nu se auzea.

15 Pe la o vreme, sunetul unei muzici militare deștepta pe trecători din somnolența în care-i cufunda norii, — și, aproape în același timp, se iviră doi jandarmi călări, cari, după ținuta lor, aveau aerul de a deschide o paradă.

În adevăr era o paradă de înmormîntare.

20 Convoiul înainta încet, greoi, mișcîndu-se pe tactul marșului din *Profetul*¹, ca și cum, inconstient, ar fi vrut să întîrzieze, să mai prelungească acea călătorie către ultima locuință.

25 După jandarmi, urmau două trăsuri cu preoți. În urma lor se făcu un limpeziș de lume, care lăsa să

se vadă carul funebru, simplu și fără coroane tras de patru cai îmbrăcați în negru.

5 Înaintea lor mergeau trei ofițeri cu capetele plecate. Unul ducea o pernă cu catifea roșie, pe care erau prinse vreo opt decorații, iar ceilalți doi, cu săbiile scoase, făceau escortă acelor semne, atât de scumpe soldatului.

Mortul era militar: un căpitan de linie.

10 Pe sicriu se vedea o singură coroană, probabil a camarazilor, iar lângă dînsa chipiul de căpitan, nou și strălucitor, și mai jos sabia.

În urma carului, nimeni, dar nimeni. Un pluton sau două de oștire, muzica militară și jandarmii care închideau convoiul.

15 Lucrul acesta îmi strînse inima, mai mult decît ideea morții. Îmi scosei pălăria cu respect și privii lung la procesiunea ce trecea.

— Bine, cum se poate? întrebai pe un prieten care-mi leși în cale; omul acesta n-a avut pe nimeni în lume?

20 — E un militar, îmi zise. Ce ai făcut cu piesa ta?²

— Nu-i vorba de piesă... Ce-are a face una cu alta... și dacă-i militar, lor nu le e permis să aibă o rudă sau un prieten care să-i ducă la groapă?

25 — Acesta văd că are pe cineva. Era tot un militar, dar sta prea lipit de cosciug.

Îl lăsai și mă dusei din nou după mort.

30 În adevăr, nu băgasem bine de seamă. În urma carului mergea un militar bătrîn, ținîndu-se cu mîinile de fierul ce se afla la capul sicriului. Fruntea-i era cu totul plecată spre pămînt, și nu i se putea vedea din figură decît niște mustăți teribile. Părul îl avea mai tot, dar alb colilie.

Mă uitai la mîna lui să-i văd gradul. Era de-abia sergent major.

35 Lucrul acesta mă puse pe gînduri. Se vedea bine că omul acela era îmbătrînit în armată, și că trebuie să fi avut o cauză puternică, ca să urmeze în așa stare de mîhnire pe mort pînă la groapă. Îmi închipuii că mortul îl avea în compania sa, și-l cruța de greutatea serviciului, sau că-l scăpase în război de vreo

primejdie, sau, în fine, că-l ajutase cu vreo sumă de bani, și bătrînul îi datora recunoștință.

5 Tot gîndind astfel mă pomenii tocmai pe strada Filaretului, aproape să ies din București³. Mi se făcu milă de călătorul care se ducea așa de singur pe drumul cel din urmă, și, fiindcă în cimitir aveam și eu un mormînt în care închiseseam multe lucruri și pe care nu-l văzusem de mult⁴, mă hotărîi să mă urc pînă la Belu.

10 Găsii o trăsură goală și o luai.

Carul intră pe poarta cimitirului fără zgomot. Înăuntru era pace. La cea mai mică adiere de vînt, cădea un potop de frunze galbene, care acopereau cu desăvîrșire lespezile de piatră.

15 Bătrînul se opri la ușa preotului și ceru un pahar cu apă, pe care-l bău pe nerăsuflăte. Apoi porni înainte.

Slujba se făcu lângă mormînt foarte simplă. Plutonul de linie era de față.

20 Bătrînul sergent sta cu mîinile încrucișate, privind pămîntul. Putui să-l văd bine. Figura lui era în adevăr figura unui soldat îmbătrînit în cazarmă. Un cap mare, tuns pe tobă; un obraz osos; niște mustăți stufoase și lungi; sprincenele, niște adevărate mustăți, — și el tot drept ca o luminare. Însă cînd ridică ochii de jos, înțelesei că omul acela era sergent-major numai cu chipul. În ochii lui se citea o bunătate fără margini și, în momentul acela, o durere adîncă, concentrată. Nu zicea nimic, nu plîngea, dar simțeau că suferă. Cu sufletul era cel puțin colonel.

30 După ce se isprăvi slujba, oamenii cimitirului apucară sicriul și trecură pe sub dînsu două frînghii spre a-l lăsa în groapă. Locotenentul care se afla de față comanda: *prezentați arma!* Cînd cosciugul fu lăsat în mormînt, sergentul-major nu se mai putu stăpîni și căzu pe pămîntul ce era scos din groapă.

35 — Teodore!... Domnule căpitan!... avu el putere să strige și-și pierdu simțirea.

Pămîntul acoperi numaidecît cosciugul; locotenentul comandă *la umăr*, și lumea se depărtă.

40 Pe sergentul-major voiră să-l ia pe sus ofițerii cari făceau escorta decorațiilor. El se dezmetici numai-

decît, şi, fără să uite respectul ce datora şefilor săi, îi rugă cu mîna la chipiu să-i dea o birje, căci nu mai putea merge.

Fiindcă nu era nici o trăsură slobodă, unul din cei doi ofiţeri veni să mă roage să iau pe bătrîn cu mine. Primii cu bucurie.

El se sui în trăsură şi-mi mulţumi din cap fără să mă vadă bine.

— Unde să vă duc, domnule? 'l întrebai pe cînd intram în oraş.

— Unde vrei, domnişorule, numai... cît s-o putea mai departe.

Îl lăsaî în pace. Grozav aş fi voit să ştiu ce legătură era între el şi militarul mort... Bătrînul acesta părea prea mult atins de aceea ce se întîmplase, ca să fie un singur prieten. Meraserăm astfel aproape un ceas, pînă ieşirăm din nou afară din Bucureşti. La rondul al doilea de la şosea, birjarul se opri. Nu era nimeni. Şi aici ca şi dincolo, se plimbau pe potece numai frunzele căzute. Orizontul care în alte zile e atît de întins şi de limpede, părea a purta pe cap o glugă de iarnă.

Îndată ce stete trăsura, militarul se dete jos.

— Iartă-mă, domnule, 'mi zise luîndu-mă de mînă, că nu ştiu să-ţi mulţumesc... Să-ţi dea Dumnezeu sănătate!

— Căpitanul ţi-era rudă, domnule?

— Nu, domnişorule, era un copil de trupă, crescut pe braţele mele...

Nemaiputînd vorbi de plînsul care-l îneca, 'mi făcu un semn cu mîna şi plecă. După cîţiva paşi, ca muştrat de conştiinţă, se întoarse înapoi şi se apropie de mine:

— Era fiu-meu...

Taina aceasta părea că-i apăsa pieptul. După ce o spuse se grăbi să fugă, luînd-o peste cîmp spre Băneasa.

Eu mă întorsei trist în pasul cailor, gîndindu-mă cîte drame de acestea, ascunse în aparenţe înşelătoare, nu se petrec în omenire, şi pe cîte căi inima noastră nu e atinsă de durere!...

COROPIŞNIŢA

SOCIETATEA DOAMNELOR ROMÂNE
PENTRU ÎNCURAGAREA INDUSTRIEI CASNICE

O ŞEDINŢĂ PLENARĂ

(La ridicarea cortinei, d-na prezidentă notează ceva pe marginea unui caiet. E îmbrăcată pentru şosea. Scrie cu mînuşile în mînă. Stă numai pe muchia fotoliului, căci în fotoliu stă turnura. Sunt prezente numai trei doamne, din 14 cari stau pe scaune. Din cele 11, trei învîrtesc în mînă o fâşie de blană pentru garnitură, două se uită la nişte gravuri de mode, două citesc *les Echos mondains*, în cari se vorbeşte de dînsese, iar patru stau mai la o parte şi ascultă pe d-na viţeprezidentă, care dă citire unei opere, ieşite din creier de femeie: *Painne*).

D-NA PREZIDENTĂ. Doamnele mele, v-am convocat astăzi ca să vă fac o mică dare de seamă asupra balului ce societatea noastră l-a dat duminica trecută în sala teatrului cel mare.

D-NA EUSEBIA MARINESCU (*viţeprezidentă*). Dragă Ilenuşo, nu ne mai întrerupe din citit pentru aşa ceva... Dări de seamă sunt prin toate gazetele.

D-NA PREZIDENTĂ. Doamnă, mă siliţi să agit clopoţelul. Dacă voiţi să vorbiţi, vă rog să luaţi cuvîntu.

D-NA EUSEBIA MARINESCU. Foarte bine: cer cuvîntu dacă-i aşa.

D-NA PREZIDENTĂ. După ce voi vorbi eu. (*Continuă.*) Cunoaşteţi, doamnele mele, şi e bine să ne reamintim la fiecare minut, că scopul eminamente naţional ce ni l-am propus, acela de a răspîndi gustul costumului ţărănesc prin toate clasele societăţii, să-l urmărim cu cel mai viu interes, dînd baluri, în

cari să-l impunem cu strictețe tuturor damelor române, a căror inimă a fost totdeauna bine plasată, mai presus de...

5 D-NA CALIOPIA PETRICESCU (*din grupul celor trei, cu blana, vine încet și întrerupe pe oratoare, trăgînd-o de mîneacă. Vorbește șopăind*). Dragă Ilenuțo, uite am găsit blană pentru garnitură.

D-NA PREZIDENTĂ (*încet*). Admirabilă. La cine ai găsit-o?

10 D-NA CALIOPIA PETRICESCU. La Petrache Dumitru. D-NA PREZIDENTĂ. Mai are?

D-NA CALIOPIA P. Nu cred să mai aibă tocmai la fel, dar am văzut niște lutru delicios. Ce zici, s-o iau?

15 D-NA PREZIDENTĂ (*vrînd să continue discursu*). ...mai presus de ... (*Către d-na Caliofia.*) Ia-o și ia pentru mine dacă mai găsești, pentru costumul de patinat. (*Continuînd discursu.*)... a fost totdeauna plasată mai presus de ... (*Se adresează d-nei Caliofi, care privește cu voluptate la blană.*) Unde rămăsesem, dragă?

20 D-NA CALIOPI P. La costumul de patinat.

D-NA PREZIDENTĂ. ...care a fost totdeauna plasată mai presus de costumul de patinat... aspirînd către un ideal demn de străbunele noastre... Așadar, doamnele mele, urmărind îndoitul scop al progresării industriei de menaj și a facerilor de bine... căci, doamnelor, datoare suntem să nu uităm pe cei singuri în lume, lipsiți de mijloace, neputincioși...

30 D-NA LENȚA ALBESCU (*din grupul păienelor*). Ei, așa!...

D-NA PREZIDENTĂ. Vă rog să cereți cuvîntu.

D-NA EUSEBIA MARINESCU. Înțeleg pe cei singuri în lume...

35 D-NA PREZIDENTĂ. Doamnă, vă rog să nu mă mai întrerupeți ! Veți avea cuvîntu și veți vorbi pentru cine vă va plăcea. (*Continuînd.*) Deci, cu acest îndoit scop, societatea doamnelor române, *Coropișnița*, a dat balul de duminică trecută, care a produs frumoasa cifră de 15.832 lei, din care scăzîndu-se cheltuielile,

40 2.239 lei, 15 bani...

D-NA EUSEBIA M. Pe ce s-au cheltuit aceștia?

D-NA PREZIDENTĂ. Pe nevoile serale. Știți bine c-a trebuit să plătim totul cu bani.

D-NA EUSEBIA M. Să ni se prezinte o listă.

5 DOMNIȘOARA AGLAE STĂNEANU (*din grupul jurnalului de mode*). Doamnă. prezidentă, pana de la pălărie vi se moaie în călimări.

10 D-NA PREZIDENTĂ (*scofînd pana din cerneală, indignată*). Doamnă dacă n-aveți încredere în comitetul societății și-n special în prezidenta d-voastră, eu 'mi dau dimisia.

D-NA EUSEBIA M. Cum poftiți.

(*D-na prezidentă vrea să părăsească fotoliul.*)

MAI MULTE VOCI. Să rămîie, să rămîie. Vorbiți înainte.

15 D-NA IRENA SPICIOFF (*ca să fie mai bine auzită se scoală în picioare. E grozav de grasă și-n poziție... interesantă. Pare că din greșeală și-a pus turnura dinainte*). Doamnelor, vă rog să fim serioase. Știți că scopul întrunirii noastre este de a spune...

20 D-NA EUSEBIA M. De a nu spune nimic.

D-NA IRENA S. Dumneavoastră voiți să puneți bețe în roate.

D-NA EUSEBIA M. Nu într-a dumneavoastră căci mi-ar fi greu să vă opresc.

25 (*Se face un zgomot infernal. Nu se mai aude nimic. Ședința se suspendă forțat. Începe a se vorbi franțuzește, nemțește, românește. E un Babilon întreg. D-ra Aglae Stăneanu vorbește la ureche cu camarada sa din grupul jurnalului de mode.*)

30 D-RA AGLAE. Ce-or fi avînd amîndouă?

CAMARADA. Cine, Eusebia cu Ilenuța?

D-RA AGLAE. Da, soro.

CAMARADA. Nu știi? Nicu...

35 D-RA AGLAE (*îngălbenind*). De la Finanțe?

CAMARADA. Da.

D-RA AGLAE. Actualul. subdi...?

CAMARADA. Depinde, depinde.

D-RA AGLAE (*viîndu-și puțin în fire*). Depinde... de ce?

40 CAMARADA. Mai întii, el depinde de Eusebia.

D-RA AGLAE. Nicu... Bornescu?

CAMARADA. În persoană.

(D-ra Aglae îngălbeneste din nou. Urmează un leșin. Toată adunarea doamnelor române se grămădește împrejurul fetei. O deschie repede. Camarada cere niște foarfeci să taie sforile de la corset. D-ra Aglae se deșteaptă ca prin farmec. După câteva minute ședința se deschide din nou. D-na prezidentă își reocupă muchia fotoliului.)

10 D-NA PREZIDENTĂ. Doamnelor mele, sunt datoare mai întâi să vă mulțumesc de încrederea cu care binevoii a mă onora, și, fiindcă am făgăduit d-nei Eusebia Marinescu să-i explic cum s-au cheltuit acești bani, sunt gata...

15 D-NA EUSEBIA M. Nu mai e nevoie, d-nă prezidentă. În urma înțelegerii noastre...

20 D-NA PREZIDENTĂ. Foarte bine. Atunci eu fac o propunere: din cei 5.000 fr. ce-am hotărît să împărțim la săraci, să dispunem suma de 200 pentru plata trăsuri doamnelor membre, cari vor binevoi a se însărcina cu împărțirea acelor bani, și pentru alegerea persoanelor, propui pe d-na Eusebia Marinescu și pe d-ra Aglae, ca unele ce sunt mai miloase și mai bune contabile.

D-RA AGLAE. Mulțumesc, eu nu primesc.

D-NA EUSEBIA M. Da' de ce, fetițo?

25 D-RA AGLAE. Mai întâi, doamnă, nu sunt fetița d-voastră...

D-NA EUSEBIA (aparte). Umflată mai e și asta!

D-RA AGLAE. Și apoi sunt indispusă.

D-NA EUSEBIA M. Ai fost prea strânsă poate...

30 D-RA AGLAE. Asta nu vă privește de loc, doamnă.

D-NA EUSEBIA M. Atunci eu propui pe amica mea Irena.

CAMARADA. Nu vă supăra să mergeți trei în trăsură?

35 D-NA IRENA. Nu-i nimic, că dacă eu sunt ceva mai...

D-NA EUSEBIA M. (la urechea unei prietene). Ce ceva, că e lată rău...

D-NA IRENA (care a auzit). În schimb, d-na Eusebia Marinescu e așa de imperceptibilă, că nu mă va supăra.

40 (Lucrul se hotărăște astfel. D-na Irena și d-na Eusebia merg să împartă bani la săraci și vor începe cu partea

despre Văcărești. Toată lumea se pupă și-și jură prietenie eternă.)

5 D-NA EUSEBIA M. (ieșind să meargă spre Văcărești). Ma chère amie, tot mergem noi spre Văcărești, hai să ne repezim un moment și pe la șosea.

(Cortina cade)

TOADER CIZMARU

E vorba de un cizmar, — dar un cizmar artist, artist nu în cizmărie, fiindcă cizmăria n-a fost trecută niciodată printre bele-arte, ci în chitară.

5 Era flăcău, un soi de flăcău pismătareț, care ura pe adevărații flăcăi, tineri și glumeți, tocmai fiindcă el nu fusese niciodată tânăr.

Băgat ucenic, la vârsta de 6 ani, la un cârpaci de uliță, se prinsese frate de cruce cu nobila sărăcie așa de cu timpuriu, încît mai târziu, cînd sărăcia se așeză alături de beadreagul lui, ca în casa ei, el îi întinse mîna cu dragoste: se cunoșteau așa de demult!...

10 Nu se poate tăgădui că, chiar cizmar fiind cineva, are o pustie de inimă, care nu degeaba îi ticăie în piept ci a dragoste, — ba chiar se poate susține cu succes că unele bresle speciale cum e a bărbierilor și a cizmarilor, au o propensiune particulară către această stare sufletească, pentru care au și fost cîntate, cu deosebire, de poeți.

20 Tocmai de aceea e mai de mirare cum s-a putut strecura bietul flăcău prin primejdioasa carieră a cizmăriei, care este și a amorezaților de meserie, fără să fie pîrlit de flăcările amorului, acest dușman secular al bărbierilor și al cizmarilor.

Și cu toate astea e așa: nu iubise niciodată!...

25 Cred cu totul de prisos a-i face arborele genealogic. Familia sa dăduse statului o serie întreagă de oameni

muncitori, cari însă nu fuseseră remarcați în istorie decît printr-o strălucită sărăcie, care trecuse din tată în fiu, pe linie bărbătească și coborîtoare, ca singurul și cel mai de căpetenie titlu de noblețe, pînă la dînsu.

5 În el, toate zbîrciturile și dungele ce le cioplise nevoia pe chipul străbunilor săi, erau concentrate într-o figură osoasă și unghiulară, în care s-ar fi putut dezlega, cu trigonometria în mînă, toate problemele de suferință și neavere cîte pusese soarta ascendenților săi spre dezlegare.

10 De altminteri se numea Toader, scurt, cum s-ar numi un cîine Dulău, și-i ziceau Toader Cizmaru, cum ar zice cineva Dulău Cîinele.

Adevărul e că avea un talent nemaipomenit de a rămînea anonim. Trăia bine sau trăia rău, trăia sau nu trăia, nimeni nu putea ști. Ieșea numai din cînd în cînd, pînă la cîrciuma din față, să-și cumpere cele trebuincioase vieții, și o dată pe săptămînă mergea în Lipscani să-și tîrguiască piele, sau cuie, sau pap.

20 Obiectele acestea îl preocupau atît de mult, încît, cînd erau gata să se isprăvească, bietul Toader nu dormea cîte două nopți, și ființa care suferea atunci toate melodioasele confidențe ale cizmarului era chitara.

25 Să aibă cineva drept cea mai înaltă preocupare a vieții sale preocuparea de a nu-i lipsi niciodată cuile din tinichea, niște mizerabile cuie de lemn, pentru care ar fi fost de ajuns cheltuiala ce o face un om cu stare pentru săracii săi. E grozav!...

30 Și cu toate astea, astfel merge viața.

Fiecare își are idealul său: unul visează să fie iubit de o femeie frumoasă; altul să ajungă ministru; un al treilea să cumpere moșia vecinului; bolnavul cugetă vecinic la sănătate; artistul la glorie și Toader cizmaru la cuie și la pap.

35 Așa e viața!...

★

De cînd îl cunoșteau vecinii în strada Amzei, două lucruri, sau, mai corect, un lucru și o persoană aveau dreptul să intre după paravan — căci dugheana lui

era împărțită, prin două coale de hîrtie vînată, un atelier și camera de culcare — și anume: chitara și *Gusti*, cățelul cel nedespărțit al cizmarului. Am zis un lucru și o persoană, căci *Gusti* pierduse de mult calitatea de cîine, spre a deveni o ființă cu suflet și cugetare, în sinul căreia stăpînul său își vărsa tot necazul vieții.

Vara, cînd sărăcimea umblă desculță, ciubotarii mor de foame. Toader se pune pe cîntat, iar *Gusti*, în colțul odăii, începea să urle, strîmbînd gîtul în toate chipurile și privind pe stăpînul său cu un fel de respectuoasă rugămintă de a înceta. Cizmarul nu înceta dar nici nu-și huiduia cîinele, fiind de părere că după cum el are dreptul să cînte, tot astfel cățelul are dreptul să urle.

Iarna, cînd sărăcimea ar umbla încălțată, dar n-are cu ce, și cînd, prin urmare, cizmarii cîrpaci să găsească în aceeași situație ca și vara, cu deosebire că iarna mor și de foame și de frig, — iarna, *Gusti* era mult mai iubit stăpînului său decît chitara, pentru că... frigul e dușmanul cel mai neîmpăcat al artelor și mandolina cea mai ilustră, fie chiar a lui Cimarosa,¹ nu ține de cald cît un cățel.

Cînd vîntul bîzîia prin hîrtia ferestrelor, Toader se urca pe mindirul său de paie, învelindu-se cu o scurteică veche de aba, și, fiindcă mînecele nu-i puteau sluji la nimic, pe una o arunca peste *Gusti*, sfătuindu-se cu dînsu în gura mare, și făcînd planuri pentru ziua viitoare, care, din nenorocire, trebuia neapărat să semene cu cea de astăzi și cu cele trecute.

„Ei, *Gusti*, ce mîncăm mîine? Mîine-i mîine!... Pînă aici am dus-o noi cum am dus-o, dar să vedem de aici încolo... Tu mereu dai din coadă ca un prost și te vîri în scurteică... Brrr! frig e frate... Și jupîneasa Lița de la d-nu Marghiloman² ș-a dat papucii să-i cîrpească țiganu de la colț... Da' parcă și tu, nu știi cum dracu, nu mai ai căldură în tine nici de un ban. Ai îmbătrînit, jigodie ce ești!... O! săracu *Gusti*!.. cățelu *Gusti*... Viră-te acoloa, moșule, că] crapă lemnenele de ger!...”

Gusti însă era menit să joace un rol important în viața stăpînului său.

Într-o dimineață veneau amîndoi de la St. Gheorghe³, *Gusti* cu un pachet cu piele în gură, iar Toader cu o pîine și cu niște ridichi la subțioară.

Cîinele mergea țănoș și cuminte spre domiciliul din strada Amzei, întorcîndu-se din cînd în cînd spre stăpînul său și privind-l cu mulțumire, ca un om care se achită de o binefacere. Toader se strecura ușor prin mulțime, temîndu-se a nu fi băgat în seamă de lume, și nu se uita de loc la cățel, — pînă observă mai departe că *Gusti* dispăruse. Începu a fluiera, a-l striga pe nume, a-l căuta... Pace. Atunci se întoarse înapoi.

Ce să vezi?

La colț de stradă, *Gusti* găsisese o livreta subțirică și delicată ca o femeie delicată și subțirică, și fără nici o muștrare de conștiință, lăsase pachetu din gură, și se pusese să se învîrtească împrejurul ei...

Bietul Toader, care în viața lui nu îndrăznise să-și ridice ochii la o femeie, fu atît de scandalizat de îndrăzneala cățelului, încît puse mîna pe un bolovan să arunce în el.

Atunci însă, ca o fee binefăcătoare pentru cățel, se ivi o slujnicuță tînără și vioaie, care ducea pe braț un coș cu tîrguiești.

— Ce ai, domnule, cu cățelii de zvîrli într-înșii?

Cizmaru se roși ca un mac.

— N-am nimic... dar... *Gusti* e al meu... și în loc să ducă pachetu acasă, s-a apucat de drăcii... Nu ți-i rușine obrazului, potaie!

— Ia lasă și dumneata; vezi bine că *Gusti*, cum 'i zici, s-a ridicat la neamuri!...

— Da' e bătrîn jigodia... mai bătrîn decît mine.

— Ce, oi fi zicînd că și dumneata ești bătrîn! Și începu fata să ridă cu hohot și să se uite la el pe sub lungul genelor, cu ochii ei albaștri și obraznici...

Așa merșeră pînă spre strada Amzei, tot spunînd ea de la cine este și întrebîndu-l pe el ce face, pînă la

dugheana lui. Când îi spuse că șade acolo, fata începu a ride în gura mare.

— Să ne vedem sănătoși, îi zise ea, oprindu-se din rîs.

5 — Să ne vedem sănătoși.

.....
Iar mai tîrziu, cînd sosi cîinele acasă, în loc de bătaie fu poftit la masă.

Mîncă cu poftă moș Gusti, dar se declară pe față contra ridichiilor.

RĂVAȘE

Non, jamais!...
La triste expérience
Nous apporte la cendre,
Et n'étaient pas le feu.

5 D-LUI IOAN RONEANU, CĂPITAN DE STAT-MAJOR

Cartierul general al al.-s. regele.

București, 1877

10 Domnul meu, sunt însărcinat cu o îndatorire grea și delicată. Prieteșugul ce-l am pentru Clara, îmi dă putere să încerc această scrisoare, și cu atît mai voioasă o fac, cu cît mi se asigură că mă adresez unui om superior.

15 Cred că nu e nevoie de prea multă introducere ca să facă cineva un bine. Totuși trebuie să vă explic cîteva lucruri, ca să mă înțelegeți mai lesne.

20 Sunt prietena Clarei din copilărie. Dumneavoastră n-ați putut să mă cunoașteți, căci de opt ani trăiesc în Elveția cu singurul copil ce mi-a rămas de la bărbatul meu. În tot timpul acesta Clara mi-a scris. Cred de prisos dar să vă mai spun că *știu totul*. După mărițișul ei eu am venit în țară și, deși numele d-voastră nu a mai fost adus în vorbă niciodată, am înțeles că, din nenorocire, Clara își iubea trecutul....

25 Alaltăieri, domnul meu, în urma știrea ce se răspîndise despre o ieșire fericită a turcilor din Plevna și rănirea a doi ofițeri de stat major, — am fost chemată de Clara s-o văd. Era bolnavă. Domnul Eloescu ieșise, și luase cu dînsul și fetița. Jean era lîngă mumă-sa

Îl iubește așa de mult, încît nu poate trăi fără dînsu
nici o minută. Mă tem de creșterea lui. I-am observat
aceasta și m-a rugat să nu fac și eu ca toată lumea.
În Jean, Clara iubește două ființe.

5 Ea mă chemă lîngă dînsa și-mi dete o mică cheie
ce o păstra la piept.

— Caută în scriitorul meu, în cutia din dreapta,
în fund este un ecrin de cristal. Adu-mi-l aici.

10 I l-am dat. Ea îl deschise cu oarecare grăbire și
scoase dintr-însul un mic pachet. Tremura ca ofrunză.

— Iată, draga mea, niște scrisori pe cari te rog să
i le trimiteți. Sunt scrise de mine, dar sunt ale lui. Le
am de aproape șase ani. Într-însele e toată vinovata
mea tinerețe și întreaga mea viață. N-am avut putere
15 să le ard... Mi le-a înapoiat cînd m-am măritat, și
ar fi trebuit să le rup sau să le pierd... Uite, n-am putut.
Trimite-i-le. E rănit și poate să nu mă mai vadă.
Știu că mă urăște, dar poate... să mă ierte. El știe bine
că eu n-am fost de vină. Nu se putea altfel. Scrie-i că
20 Jean s-a făcut mare.

Clara se ridicase pe un cot și voia să-mi spuie multe.
Am oprit-o, căci de lacrimi de-abia putea vorbi.

— Poate că nu mă urăște atîta... Scrie-i, Eleno,
cît ți-o fi cu puțință mai curînd și roagă-l să-ți răspun-
dă. A!... tu n-ai iubit niciodată cu atîta vină și
25 atîta durere!... Jean!...

Copilul sări de jos, crezînd că-l cheamă pe dînsu.
Clara îi zîmbi cu bunătațe și după aceea își ascunse
capul în perne.

30 — De ce plînge ea? mă-ntreba copilul trist și cu
vocea jumătate.

— Nu-i nimic, puiule, — mama e cam bolnavă. Șezi
la fereastră și vezi cînd vine trăsura.

El se duse trist și nemulțumit.

35 Iată, domnule, că-mi îndeplinesc sarcina ce mi-am
luat-o. Dacă voiți să-mi răspundeți, pentru Clara,
v-aș fi recunoscător.

Vă salut.

Elena

Doamnă, Iertați-mă dacă încep prin a mă mira de
5 scrisoarea ce-mi faceți onoarea să-mi trimiteți, dar
credeți-mă, atît de puțin eram învățat cu vești de felul
acesta, încît acum chiar, mă-ndoiesc de-mi e adresată
mie sau altuia această scrisoare.

Sunt ani întregi de cînd nu trăiesc decît pentru a-mi
10 face datoria către țară, și cu aceste scrisori voiți să
deschideți, lîngă rana ce mi-a făcut-o glonțu, o rană
veche și adîncă... E închisă, doamnă, de doctorul cel
istez și prea învățat, care îngrijește de întreaga omenire,
de vreme. Dacă pentru Clara vremea n-a izbutit s-o
15 vindece, o va vindeca, fiți sigură. Cît despre iertare,
n-am nimic de iertat.

Mulțumindu-vă, doamnă, de bunătațe, — vă rog
să primiți înapoi aceste scrisori, cari sunt adresate
unui alt Eu, mort de mult și îngropat.

20 A d-voastră supusă slugă,
Ioan Roneanu

DOMNULUI PETRE PAULESCU,
INGINER, MINISTERUL LUCRĂRILOR PUBLICE

Aceeași dată, seara

25 Scumpul meu, De-abia putînd să mișc mîna, sunt
nevoit să-ți scriu aceste rînduri spre a-ți cere un ser-
viciu. Iată-l:

Du-te imediat în strada Polonă, no... și cercetează
30 de d-na Elena V... Îndată ce vei afla-o, arată-i scri-
soarea mea și spune-i să nu reclame la poștă pachetul
despre care-i vorbește în rîndurile ce i le-am adresat
azi-dimineață, căci nu l-am expediat.

Să nu cauți a pricepe toate acestea, căci 'ți va fi
cu greu. Tălmăcirea va urma într-o altă scrisoare.
35 Te îmbrățișez de o mie de ori. Sper să ne vedem.

Ioan R.

Zece zile mai târziu

Nimic nu e mai adânc și mai nepriceput decât inima omului, am gândit cetind scrisoarea d-voastră.

Înainte de a vă spune impresia ce au produs-o rîndurile ce mi-ați trimis asupra Clarei, permiteți-mi să restabilesc un fapt. Dumneavoastră credeți că scopul scrisorii mele a fost de a deschide — după cum ziceți — o rană veche și adîncă, lîngă acea pe care v-a făcut-o glonțu. Eu n-am urmărit nici un scop; am voit curat și lămurit să ajut pe Clara, pe vechea și singura mea prietenă, și în aceasta n-am avut nici un scrupul: nu m-am gândit nici la bărbatul trădat (întru ce?), nici la onoarea familiei, la nimic. Am văzut-o că suferă, și fiindcă fiecare din noi a ars o dată în viață de același foc, am priceput-o și am voit să-i îndulcesc suferința. Am făcut bine, am făcut rău, mă veți judeca cum vreți crede.

Acum, domnul meu, după ce v-am spus mobilul care mă face să întreprind această corespondență, e bine să mă retrag din rangul întîi al acțiunii și să las locul Clarei.

Înțelegeți că, cetindu-i scrisoarea d-voastră, am șters rîndurile în care vorbiți de înapoierea pachetului. Ar fi fost prea crud pentru dînsa... Și am făcut bine, căci a doua zi mi-ați dat singur dreptate.

— El vorbește de uitare — mi-a zis Clara; aș fi foarte fericită dacă ar fi uitat, dar amărăciunea cu care scrie pare a nu-i da dreptate. Am fost atît de nedemnă, iubita mea, de dînsu, și atît de puțin am înțeles acest suflet mîndru și plin de bunătate, încît l-am rănit prea adînc... Greu mă va ierta. Dar ar trebui să mă ierte, căci am suferit destul. Crede-mă, am fost pedepsită cu prisos.

— Pare a fi bun, 'i zisei eu; te va ierta.

— Cum vrei să mă poată ierta, 'mi strigă ea. Înțelegeți tu, un om care știe că are un copil, îl cunoaște, îl vede, și nu poate să-i spuie un cuvînt, nu-l poate strînge în brațe. E prea mult!... Ei, ce vrei, mi-a fost frică de sărăcie și am luat un om bogat. Ceea ce e

însă monstruos în acest tîrg e că eu am vîndut două suflete: pe al meu și pe al lui. Cu ce drept?... Spune-i, cu toate astea, draga mea, că copilul îl iubește; că el nu trebuie să moară; că n-are nici chiar această libertate... Ah! ce ironie!... Să iai unui om pînă și libertatea de a muri!...

După aceea se învîrte puțin prin casă — căci am uitat să vă spun că acum e cu mult mai bine — și apoi întorcîndu-se repede către mine:

— Și cu toate astea nu trebuie să moară, nu, n-are acest drept! Ah, Eleno! cît de mult simț că-l iubesc încă!... cît de puternică a fost acea dragoste care l-a legat de pașii mei!... Spune-i-o, scrie-i cum știi, numai să afle încă o dată că după șase ani îl iubesc tot așa de mult ca și atunci, și că vremea n-a vindecat nimic din rana ce port aici, în inimă, zise ea lovindu-și pieptu cu mîna.

Tăcu un moment. Era ostenită.

— Sau mai bine nu-i mai spune nimic... 'mi zise, și căzu cu capul în mîini pe un fotoliu.

După aceea n-a mai vorbit.

Eu n-am ascultat-o și iată că v-am scris tot. Am făcut bine?

Elena V...

D-LUI PETRE P... etc.

Cincisprezece zile în urmă

Iubitule, ți-am fost făgăduit o tălmăcire. Iat-o: Tu ești singura ființă care cunoști legăturile mele cu Clara. De aproape șase ani nu cred să mă fi auzit grăind un cuvînt de bine sau de rău cu privire la dînsa. Astăzi ies din tăcerea mea.

Se pare că rana ce am avut-o v-a speriat pe toți. În fond o nimica toată. Printre lumea care a aflat despre aceasta a fost și Clara. Fie de milă, fie din mustrare de conștiință ea mi-a trimis, prin d-na de care ți-am vorbit rîndul trecut, toate scrisorile cîte mi le scrisese în 69 și 70 și pe care i le înapoiasem înainte de căsătorie. Zice că sunt ale mele și deci mi se cuvin.

Îți mărturisesc că înainte a de deschide pachetu să văd scrisorile, am avut o nespusă scîrbă pentru aceste mincinoase mărturii ale unei prefăcute dragoste. De curiozitate însă l-am deschis.

5 Putere-aș vreodată să-ți spui ceea ce am simțit la vederea acelor slove subțiri și delicate, pe care timpul și sărutările mele le ștersese puțin?... Un moment am fost apucat de un așa dor, încît mi s-a părut că am să-nebunesc dacă n-oi mai revedea-o. Atunci
10 s-a deșteptat în mine acea voință de fier, la care alerg totdeauna în asemenea momente, și mi-am scuturat capul ca de o grea durere, căutînd să biruiesc acea răscoală a unei inime pe care am omorît-o sau cel puțin am crezut c-am omorît-o de mult. Am avut
15 curagiul să citesc o scrisoare pînă la sfîrșit. Simțeam o oarecare gîdilătură la acele cuvinte, dulci și scumpe altădată, — dar atît. Mă biruisem pe mine însumi, sau, mai drept, biruisem pe un alt *Eu*, care se deștepta în sufletul meu ca un frate vitreg. Am învins!

20 Prietene, a-ți istorisi prin cîte am trecut ca să ajung aci, ar fi lung, din cale-afară lung.

La început trist, mai pe urmă indiferent, am privit desfășurîndu-se drama vieții omenеști șase ani, fără să am alt rol decît pe acela care îl are un pompier în
25 teatru: de se va aprinde, să-mi pui viața în pericol ca să sting focul. Un om care a iubit prea mult și a fost nenorocit devine indiferent pentru tot. Iartă mult și se indignează puțin. Are aparențe de egoist, dar în fond e lipsit chiar și de acel ceva, propriu fiecărui
30 animal, care se numește instinct de conservare. Îmi pasă foarte puțin de ceea ce se va întîmpla cu mine, mîine, sau peste un an, sau peste un veac. După cum fiecare 365 de zile adaogă o nouă coajă crustaceului, astfel, fiecare zi întărește și mai mult cuirasa inimii
35 mele.

În împlinirea datoriei am găsit oarecare mulțumire. În război găsesc o adevărată voluptate. Teatru în care se joacă primejdioasa dramă a vieții se aprinde. Rolul pompierului începe. Sunt aproape fericit.

40 Amintirile pe care le coprinde acest pachet cu scrisori viu să-mi tulbure sălbatica mea pace. Ele nu au

atîta putere. Era să le înapoiez fără să le citesc. Aș fi făcut rău. M-am sușus și la această nouă încercare. Am ieșit biruitor!...

Încolo, dragă Petre, ce să-ți mai spui decît tot aceleași lucruri. De vro lună am înconjurat Plevna ca într-un lanț. Pînă n-a venit generalul Todtleben¹ nimeni nu s-a priceput să facă treaba asta. Puteam să ne omorîm toți oamenii și nu mai luam pe Osman cu asalt. Prin asediu va cădea inevitabil. Adio.

Jean Roneanu

DOMNULUI PETRE PAULEANU etc.

*Zece zile după căderea Plevnei.
Turnu Măgurele*

15 Domnul meu, în serviciul de ambulanță a murit ieri dimineață de o grea rană la plămînul stîng, căpitanul de geniu, Ioan Roneanu.

Cuvintele sale din urmă au fost neînțelese. Mai înainte însă mă rugase să vă trimet ceasornicul și
20 inelul său, d-voastră, spre amintire, iar un pachet cu scrisori, unei doamne din București, a cărei adresă n-a putut-o spune, dar al cărei nume l-a rostit pînă a murit: Clara.

25 Crezînd că poate veți cunoaște pe destinatară lor, am onoare a vi le trimite d-voastre spre a dispune. Primiți etc.

Căpitan dr. Borcescu

P.S. Cred de datoria mea a stărui să vă atrag atenția asupra acestor scrisori. Ar fi de dorit să nu se piardă. căci mortul le-a sărutat pînă și-a dat duhu.

RĂVAȘE*

Ioane,

Trecu și Sîntă Maria și tot cu lăcrămile pe obraz m-a lăsat, că d-ta nu te-ai mai gîndit de cînd ai purces de la noi să-mi trimieți vorbă cu vreun chip, ca să știu și eu cum să mă bucur, — or m-ai uitat.

Ioane dragă, tare mi-i frică să nu afle părintele de ce am făcut noi, c-a-nceput beteliile să nu mă mai ajungă. De groază să nu mă văd ocară satului, cîte gîndești tu că n-am băut eu, și cum am sărit din podu casii, de-ai fi zis că mă risipesc pînă jos. Toată săptămîna trecută am zăcut, și n-am închis ochii de durere. Iar acu cînd mi-am luat orce nădejde de scăpare, parcă mi-i dor să-l văd, și mă gîndesc cum l-aș legăna și cum l-aș mai săruta, da' iar m-apucă groaza, și-mi vine să-mpung fuga-n lume să nu-mi mai dea de urmă. Cît nu ți-e ție, Ioane, în grije de ce-ai lăsat în urmă, și parcă nici habar n-ai avea de te joci așa cu zilele tale. Da' iar mă-ntorc și zic că nici tu nu ești de vină. Să vede că așa ne-a fost dat de la Dumnezeu.

Cînd socoteam și eu să mă văd norocită cu tine, iaca tu c-ai pornit la război și eu nu știu ce să mai mă fac.

Că nu-mi mai ticnește de trai, și cît e ziua de mare, plîng ca o nebună, și mă usuc de pe picioare. Într-una mă reped pe la voi și-ntreb pe mămucă-ta de cum va

* Nota asupra schiței e comună cu a precedentei, intitulată tot „Răvașe” (n.ed.).

mai are vreo știre de la tine, și ea într-una se jălește, că pare că ai fi intrat în pămînt de nu-i mai trimieți vrun răspuns, pe unde te găsești. Mai ieri s-a zvonit din gura lui Nică a lui Dumitru Badea, — c-ai fi dincolo la Grivița și alta nu cunoaște să ne spună decît că-i tare departe pînă acolo. Juncanii tăi i-a luat boierul la curte pentru datoria ce-aveai să-i dai de astă-iarnă. Lelița Maranda nu mai poate de focul lor și-ntr-un plîns o duce săraca, de nu mai conținește.

Scrie-mi, mă rog, cum te afli pe acolo, că tare mi-i-n grijă de tine; și noaptea cum mă culc mă podidește plînsu-n pat și ard ca de friguri, și mă mistui pînă se crapă ziua, de nu pot dormi. Mama mă ocărăște că de ce am slăbit și m-am ofilit așa, parcă eu aș vrea să plîng, da nu mă pot ține.

Altele nu pot să-ți spui de pe la noi decît că porcul tău de la Simedru a fost împușcat de Kir Iani, pentru că i-a răsturnat o covată de huști, și m-a apucat milă de săracu porc, că parca așa a fost scris, de cînd te-ai dus tu să nu se mai aleagă nimic din de-ale voastre.

S-a isprăvit lumînarea, Ioane, și părintele le aduce cu număr de la biserică de nu mai pot umbra la ladă să iau alta. Dumnezeu să te lumineze, că tare mi-i dor de tine, și să ne mai vestești prin vreun chip și tu.

Măriuca

19 augustu. În cîmp

Măriucă fată,

Domnu vacmistru mi-a dat în primire scrisoarea ta astăzi la apelu nominal și m-a simțit că am cîrlig acasă de mă foiesc așa cînd 'mi vin scrisorile. Tu, dragă fată, te roagă lui Dumnezeu să mă ție sănătos, că zău, uite, cînd mă gîndesc la voi parcă-mi vine să-mi iau lumea în cap, și mult e urît să dezertezi. D-nu sublocotenent spune că are să vie și domnitoriu, și e mai mare ocară să fugi de lîngă tun cînd turcii trag tot în noi.

Măriucă, am primit ieri leafa pe trei luni și am făcut un grop de 45 lei noi, pe care i-am dat lui brigadieru Niță să-i trimeată părintelui pentru baba mea, că atîta mamă am și eu pe lumea asta și urgisită a fost și aia.

Spune, fată, părintelui să alerge la curte, să dea în genuchi boierului să-mi lase juganii, că m-oi viri rob la dînsu după ce m-oi libera.

5 Pentru kir Iani să nu-i dea Dumnezeu după faptele lui că n-o s-ajungă bine. Spune tu, Măriucă, babei mele să-și cumpere un godinac din leafa mea ca să aibă pe cineva în ușa casei. M-am rugat de *deșca** Paraschiv Ghelbereață, care face *sirviciul* poștei, să nu-mi mai dea scrisorile de la voi în front or cînd
10 suntem la *inspecțai*** că mă bate *efleiteru****.

Alt nemaiavînd, mi-e dor de tine, Măriuco, și mă rog ca și dumneata să nu mă uiți.

Ion Dumitru, servant no. 1

★

Ioane frate,

15 Cît am nițel răgaz mă pui să scriu pentru dumneata, ca unu ce ești departe și necăjit. Părintele a primit banii și umblă să cumpere un godinac, cum ți-a fost voința pentru lelea Maranda, iar boieru nu prea vrea să lase juncii, zice că o să facă el cum e bine cînd te-i
20 întoarce și-o să-ți dea, zice, alți juncani dacă oi fi tot om de treabă cum ai plecat.

Ba zău, că parcă-aș vrea și eu să știu, Ioane, de ce să nu mai fii tu om de treabă, că parcă uniformă
30 voastră n-ar fi frumoasă și poleită ca de aur și tu flăcău în toată mintea. Spune boieru că vă-ntoarceți de la oaste niște dezmățați de strîngeți omu degît, și părințele zice tot așa, da eu nu cred, că nu se primește la tunari dezmățați ca să poarte uniformă cu poleială. Poate, am zis eu, la dorobanți, cum e Dușu al Dinei.

35 Ioane, nu știi tu cum mă gîndesc eu la tine, și parcă cîteodată aș vrea să mă fac tunar, da' mi-i rușine să nu mă audă părintele. Mai pe vară, — la seceră,

* *Deșcă* zic tunarii la cei mai vechi decît dînșii; sinonim cu *nene*.

** *Inspecție* (n. D.Z.)

*** *Efleiter* la artileriști, e un soi de grad între soldat și brigadier (căprar) (n. D.Z.).

osteneam, Ioane, și nu puteam să mă plec de greu, și uite-așa mi se duceau ochii pe lanul de grîu, parcă tocma la Grivița voastră. Cînd bătea vîntul, de mișca holdele în palii, palii, mi se părea că am ajuns pînă
5 la Dunăre și fiindcă n-o puteam trece plîngeam de udam pămîntul. Of... Ioane, cît sunt de fără parte în lumea asta! Un lucru am iubit și eu și ăla n-a fost al meu.

Da' uite colea, dacă te-ai face și tu un dezmățat și-ai
10 ride de fete, aș muri.

Parcă, nu știu cum, părintele se tot uită la mine lung și nu-mi mai vorbește de măritiș. Tare mi-i teamă să nu afle...

15 Scrie-ne, Ioane, mai multe, că tu scrii mai frumos și eu tocmai acuma văd cît e de bine să știe omu carte. Spune-ne ce fel sunt făcute tunurile și cînd te face căprar, că-aș vrea parcă să te văd că mă iei de gît cu galoane pe brațe.

20 Sănătate, frate Ioane, de la noi la toți și Dumnezeu cu tine.

Măriuța

★

29 augustru, de la Grivița

Măriucă,

25 *Deșcă* Ghelbereață mi-au dat astăzi o scrisoare de la voi care mi-a mai pus sîngele la loc, că fierbeam, fată dragă, ca o gropniță cu var. De trei zile trage turcu-n noi parcă ar bate nuci, și stă ascuns după meterez ca un guzgan de munte. D-apoi lasă-l că nici
30 lui nu e moale. Cînd îi trimitem cîte o *metralie** vîjje moartea pe deasupra lor ca un zmeu cu dinți. O! Doamne! n-o veni cea zi de socoteală, să le iau fesu din creștet cu obuzu!

De trei zile, Măriucă, n-am închis ochii. Toată vremea stau lîngă tun, îl închid, îl deschid, îl șterg,
35 schimb placa de *octurație*** încarc, mînuiesc bătătoru

* *Mitralie*, obuz cu gloanțe (n. D.Z.).

** *Placa de obturație* e așezată în fondul tunului și servă spre a se constata dacă descărcarea a fost bună (n. D.Z.).

și ochesc. Când mi-i mai sete și mai dor de tine, ochesc mai lung, că parcă pe zarea cerului mi se-ntunecă deodată și nu mai văd nici redută, nici turc, ci chiar Măxinenii noștri. Când no. 2 trage *cordița*, de plesnește tunu, odată parcă mă-nășteată prin inimă, și numa că ne pomenim și noi cu bomba lor pă sus că vine, cât o purcică, și unde fluieră mînca-o-ar rugina ca un crivăț de cele turbate.

„La pămînt, leat, strigă d-nu sublocotenent, că te retează-n două!”

Și noi cădem la pămînt, ca niște pere boierești. Am auzit, Măriucă, că vrea să mă facă efleiter pentru că alaltăieri noapte am astupat gura unui tun din Grivița No. 2. Da, că, Doamne, era să plătesc cu pielea isprava mea. Noi întîi trăgeam în *tiridirect** și așteptam să înceapă și ei ca să le luăm *distanța*. La cel dăntîi foc a lor eu uit să mă ascund și cum stam pe o moviliță de pămînt mă și curăța dacă nu mă apuca d. sergent de un picior să mă răstoarne peste cap. Și ce-am văzut, mămulița mea! Șrapneaua a căzut tocmai mai departe, lîngă *antetrenu*** nostru, și a făcut mii de fărîmele pe Ciacăr, calu cel mai bun de la tun, și a spart capu lui leat Nică, călărețu dinainte, și a omorît și pe soția lui Ciacăr.

Măriucă fată, urît e omu ucis în război! Dacă mi-o fi scris să mor p-aici, spune bietii mării să nu mă caute prin stîrvurile astea, că din flăcău zdravăn cum mă știe o să mă vadă un trup de căpcăun, ciuntit și mîncat de ciori, — da' nu-i spune fată vorbele astea decît, Doamne ferește, dacă-ai auzi c-am murit, și roagă-te lui Dumnezeu să nu mor, Măriuco, ca să te mai vadă o dată!

Mîine, mi se pare mie, că o să fie ziua de atac, fiindcă astă-seară ne-a dat voie să ne retragem puțin să punem chesoanele la *remizî****, să *bușunăm***** caii și să ne

* Tir-indirect (n. D.Z.).

** Soldații tunari cunosc toate aceste numiri (n.D.Z.).

*** *Remize* se zic la cazarmă șoproanelor tunurilor. Termenul se păstrează pe cîmp

**** *Bouchonner un cheval*. A șterge un cal de nădușală cu șomoioгу de fin. Soldații zic a bușuna

odihnim și noi. Eu îți scriu de pe lădița ante-trenului la un felinar spart. A venit voie de la domnu colonel că putem să scrim pe-acasă, și eu am și ridicat oiștea, am rezemat-o în *popîrîtag** și după dînsa numa bine scriu pe lădiță cu leat Efrim și deșcă Paraschiv Ghebereață. Pe sus, tocmai pe departe, se văd curcubeuri de foc zburînd în urma iezmelor de boambe, deși se-ncîlcește mîntea de groază. Mîine o să mă-ncerce la *cadran*** ca să vadă dacă știi trage și acolo, ca să mă și facă efleiter.

Trebuie să sune îndată odihna și nevoia mă îndeamnă să sfîrșesc.

Măriucă taică, dacă cumva mi-o fi dat să mor mîine, fie-ți milă de sufletul meu și nu mă uita de tot, de tot, că tare mi-ai fost dragă. Am multe pe inimă să-ți spui, dar nu mai pot, că nu mai am loc și a sunat culcarea. Dumnezeu să te norocească.

Ion Dumitru No. 1

*

Preasfinției-sale părintelui din Măxineni

1877, augustru în 5. Grivița.

Să trăiți, Sfinția-voastră!

Leat Ion No. 1 a fost ucis la 30 în zori la asalt. Fiindcă a murit lîngă mine mi-a lăsat cu limbă de moarte să scriu sfinției-voastre așa:

Precum că el are o casă cu trei pogoane de loc, un pătul cu porumb, straie de țivil și niște parale îngropate sub pragul tindei. Pe toate zice că le lasă fetii sfinției-voastre după ce o muri mă-sa, și vă roagă, a zis cu grai de mort, să nu supărați pe zisa fată a sfinției-voastre, cu care el are un copil, numai pentru că avea de gînd s-o ia.

Și cea mai de pe urmă voință a lui leat Ion a fost ca sfinția-voastră să faceți pe fii-su tunar.

Să trăiți!

Efrim Diaconu No. 2

* Popîrîtag, resten pe care se reazămă oiștea (n.D.Z.).

** *Cadranu* cu care se măsoară unghiurile de înclinare ale țevii și servă spre a trage în puncte cari nu se văd, fiind ascunse de dealuri sau de redute (n. D.Z.)

DOLABELA RĂSTOACĂ

George Sand, într-o scrisoare către Gustave Flaubert, râde de noua generație a scriitorilor francezi, și, în special, își bate joc de titlul ce-și iau ei, zicându-și *oameni de litere* în loc de *oameni*. Ea spune că stîrpi-

turile acestea, neputînd fi prin ei înșiși *oameni*, în sensul amplificat al cuvîntului, se mulțumesc a fi de litere, ca și cum literile au fost vreodată în stare să facă pe un *neom*, om.

George Sand are multă dreptate, și ar avea și mai multă, dacă, în loc de a vorbi de Franța, ar vorbi de țara noastră. Orșicum însă, se poate aplica ironia *celebrii femei* și nouă, căci ca unii ce ținem să dovedim în ruptul capului că suntem frați de sînge cu francezii, am luat de la ei toate cusururile și nici o calitate.

De aceea, spunîndu-vă că Dolabela Răstoacă era *om de litere*, mă simt dator să vă adaug că era și *om*, dar nu așa om, cum sunt toți oamenii, ci om foarte grozav.

Mai întîi, ca origine, se trăgea dintr-un *decurion*¹ sâtesc de la 48, care, el însuși, se trăgea prin încrucisare de rasă din cineștie ce decurion roman și ce nobilă *dacă*, ai cărei frați, nepoți, veri, strănepoți și străveri se văd încă și astăzi pe columna lui Traian. Despre acest decurion roman, Dolabela Răstoacă spunea cu gravitate că are oarecari documente de familie, cari i-l arată ca pe cel mai de-a dreptul coborîtor al familiei Brutus-Porcias², și că astfel, despre Brutus, prin mijlo-

cirea decurionului, se trăgea din Caesar, prin urmare din familia Iulia, care ea însăși avea oarecari legături de rudenie cu Venerea!... iar despre Porcia se trăgea din Caton!... Cît despre ramura mamei sale... desigur trebuie să fi avut și aci oarecari legături cu Boerebis-³ sau cu vreun alt crai dac.

Astfel că, pe pămînt, astăzi, ultima spiță a acestei deznădăjduite noblețe era junele Răstoacă.

Deocamdată, ceea ce era bine dovedit, era faptul că se trăgea direct din *proto-presbiterul* Muciu Răstoacă din satul Dobra de sus, în Ardeal⁴, — și că se afla redactor la gazeta *Bălăriile naționale* și profesor la institutul *Patrimoniul moral român*⁵.

Tînărul Răstoacă, judecat pe dinafară, părea a fi cel mai dezmățat locuitor al regatului României.

Închipuiască-și cineva un tînăr ca de 27 de ani, voinic, chipeș, umblînd pe drum cu niște pași atît de apăsăți încît un gardist beat îl duse într-o seară la secție sub pretext că prea călca piatra primăriei a pagubă. De atunci el o călca și mai a pagubă, convins fiind că cu chipul acest face opoziție guvernului.

În îmbrăcătură era sobru, atît de sobru încît or pe ce lature s-ar fi întors contra vîntului, nu-i putea ține frunte: la piept n-avea nasturi, în spate era descusut, coatele stau gata să iasă prin mîneci... mai mult o glumă haina. Ceea ce-l minuna pe el era cum de se putuse să facă Dumnezeu o alcătuire atît de nepotrivită, împărțind anul în *patru* feluri de vremuri, cînd știa foarte bine că avea de gînd să lase pe lume oameni atît de săraci ca dînsu. De aceea el își zicea că ceea ce natura a greșit, omul trebuie să îndrepteze, și astfel chibzuise să împartă anul cel mult în două anotimpuri, după rîndurile de haine cîte și le poate cumpăra cineva.

În privința încălțăminteii fusese odată la Slatina, luat de un prieten, și-și cumpărase de acolo o pereche de cizme, de la o nație*, atît de trainice, încît de vro

* Nație se numea pentru el orice român de peste munți (n. D.Z.).

trei ani se furniza prin poștă de la d-nu *Apiu Stupian*,
incălțămîntar în Slatina.

Despre domiciliul său nu se știa nimic. El însuși
declara că de vreo doi ani nu și-a văzut niciodată
camera ziua.

— Intru noaptea la douăsprezece, ies dimineața la
4 sau la 6 și punct!

Somnul și-l făcea mai mult la redacție. Cînd se
întîmpla să-l deștepte cineva fără cuvînt, îl înjura,
măcar de-ar fi fost însuși d-nu Golovei, casierul *Bălă-
rielor naționale*, cel mai important bărbat din noul
și din vechiul continent, — „după badea Dolabela”
cum își zicea el singur. Băieții din tipografie știau de
frica lui ca de altă aia, și nu erau niciodată strigați
pe numele lor, ci porecliți în fel și chip:

— *Iepure*, dă condeiu-ncoace, sau — *Măi, cata-
plasmă jidovească*, unde-s corecturile? or — *Vin aici
caracatiță într-un picior!* etc.

De altminteri era cîstit, muncitor și mai cu seamă
om de inimă. Nu înșelase în viața lui pe nimeni,
dar, ce-i drept, nu prea avusese cum, de vreme ce toate
daraverile lui de portofoliu se mărgineau la transac-
țiile ce le făcea asupra țuicei cu băcanul din colț.
Încolo, tot ce consuma, cu bani gata!

Avea și el, ca orice român, două patimi. Acuma nu
doar că orice bun român trebuie neapărat să aibă două
patimi. Sunt alții cari au cîte 10, și nu sunt pentru
asta mai puțin stimabili și onorabili. Dar el avea nu-
mai două: 1. Ura pentru unguri. 2. Iubirea pentru bere.
Da' doar berea nu-i era dragă, așa, din fire. Ceea ce-i era
drag din fire, era să urască pe unguri și, fiindcă era
foarte bun la suflet și nu putea trăi numai prin ură,
se hotărîse să se îndrăgească de ceva. Dar de ce? Femeile
sunt mai mult o belea; copiii, ca să-i ai, trebuie să-i
faci; cărțile cer parale multe; mîncarea... un lux.
Rămîne, fatal, să te arunci în brațele berei. El nu
îndrăznea să facă figura cea corectă, în *valurile berii*.
Hiperbola i se părea atît de îndrăzneată, încît nici
chiar ca floare de retor nu voia s-o întrebuițeze. Cînd
ar fi berea în valuri, așa, de la Dumnezeu, parc-ar
mai avea omul vreo grije!...

Pe vremea căldurilor mari, Dolabela Răstoacă era
cu deosebire nenorocit. Pe de-o parte sărac, căci de
la *Patrimoniul moral român* nu lua leafă pe vacanțe, —
pe de alta fript de sete, el se strecura pe sub umbra
zidurilor, ca și cum s-ar fi temut să nu-l insulte soarele,
cu batjocura razelor sale, care erau cu atît mai calde,
cu cît banii deveneau mai rari.

— Să fiu al dracului dacă în Noua Caledonie⁸ or
fi oameni mai săraci ca mine! — Apoi, trecînd pe
lîngă cîte un cîine, întins la umbră în toată puterea
patimei sale, Dolabela se uita la el cu jînd, dînd din
cap.

— Zău dacă nu-i mai bine pe așa vremuri de criză
să fii cîine! și spre mai marescîrbă de lumea asta scuipa
din fugă pe coșul vreunei trăsuri elegante, ce trecea,
adăpostind sub coviltirul său cine știe ce om ordinar.

De frig nu se plîngea niciodată. Foc nu făcuse în
viața sa. Dacă-l întrebai, mirîndu-te de asta, — îți
răspundea cu un fel de dispreț:

— Ești copil dumneata. Cincisprezece lei pe lună
pentru lemne, mie-mi fac 50 de beri, a cîte bani 30 una.

De iubit nu iubise niciodată pe nimeni. În redacție
avea un singur tovarăș, căruia i se tînguia în vremuri
de restriște: un pisoi. Acesta merita pe deplin să-i
fie prietin, căci avea și el un aer foarte indignat contra
lumei aceștia: era așa de slab și de licnit că ți-ar fi
fost milă să-l superi cu vreo mîngîiere. Singur Dolabela
se credea în drept de a fi în intimitate cu dînsul, și de
aceea lucra întotdeauna cu motanu după gît.

Cam acesta este junele Dolabela Răstoacă.

UN DRUM GREȘIT

I

După actul al doilea al *Traviatei* ieși din stalul întâi un domn, înalt la statură și cam posomorît la chip, care se duse de-a dreptul la vestiar, se îmbracă și porni fără să aștepte sfîrșitul reprezentației.

Afară era o lapoviță de ți-ar fi fost groază să umbli pe jos, chiar fiind mai de rînd și mai puțin elegant decît dînsul. Domnul acesta însă, spre marea mirare a băieților cu jurnale, o luă prin apă și se duse de-a lungul Podului Mogoșoaiei în jos, spre bulevard, cu riscul de-a fi stropit pînă și prin buzunare de trăsurile ce veneau după el¹. Mergînd, fluiera încet și cam lung cîntecul de dragoste al *Traviatei*, atît de știut pe dinafară de toată lumea și de toate flașnetele.

În seara aceea primadona izbutise să dea o viață adevărată chipului Violetei, și cu toată banalitatea muzicei și a libretului, rolul atît de omenesc și de atingător al *Damei cu camelii* mișcase cu tot dinadinsul pe domnul cu care ne întîlnim acum.

Era el oare atît de străin de ale muzicei încît auzea atunci pentru înția dată pe *Traviata*? sau este adevărat că sufletul nostru are, neatînat de lumea dinafară, unele momente de exaltare proprie în cari cele mai mici cauze de emoțiune, sentimentalismul cel mai banal al altuia înrîurește cu o rară putere asupra-ne?...

Oricum ar fi, ceea ce era adevărat la acest om se dăduse pe față: îl mișcase *Traviata*.

El se coborî de-a lungul Podului Mogoșoaiei, o luă pe strada Carol² și intră într-un gang, unde sună: ușa se deschise ușor, cu discreție, ca la un cunoscut, și el urcă scările, încet, aproape placid, zîrnăind încă cîntecul de la teatru. Se duse drept înainte, la ușa ce era în fund, și intră.

Era un salonaș liniștit, simplu, cu oarecare bogăție de perdele și de scoarțe, dar atîta tot. Lampa, naltă și elegantă, era învelită într-un fel de borangic auriu care îndulcea puterea luminei; soba pîlpăia cu cei din urmă cărbuni, și toată atmosfera odăii era prietenă cu lucrurile dintr-însa. În față cu ușa, în fund, o femeie tînără sta la piano cu un copil pe brațe și se încerca să-i poarte degetele pe clape. Îi întindea mînuțele pe clavir, zicîndu-i încet:

— Uite, puiule, aici e *do*, aici e *re*, aici e *fa*.

Și el o întreba drăgălaș și lung:

— Da?...

— Da, puiu mamei.

— Da?...

Și amîndoi păreau atît de trebuitori și de îndestulători unul pentru altul, încît ar fi umplut numai ei doi lumea întreagă. Și nu-ți puteai altfel închipui pe acea femeie, cu tîmplele frumoase pe frunte, naltă și senină, decît ținînd pe brațe un copil ca al ei, bălan, cu buclele pe spate și cu ochii albaștri și nevinovați.

Cînd omul pe care-l urmărim intră în casă, copilul fugi de pe brațele mamei sale și, răpezindu-se spre el, se apucă de piciorul lui, sărind ca un ied și-i săruta mîna cîntînd:

— Tata, tata, tata!...

El îl mîngîie pe păr și-i zise liniștit:

— Bonsoir, Constant, — ce, nu v-ați culcat voi încă?

— Nu ne-am culcat, răspunse mama copilului. E tîrziu?

— Sunt aproape unsprezece.

Ea, drept încheiere, își luă copilul de mînă și, simplă, îi zise:

— Haidem, puiule; tata are de lucru.

— Nu, nu, răspunse el, întinzându-se pe canapea cu un căscat ostenit, n-am de lucru. Închipuiește-ți că am fost la teatru și n-am putut să stau.

— Nu ți-a plăcut?

5 — Ba nu, cântau binișor... dar nu știu ce am; îmi făceau mai mult rău decât bine. Ție nu ți s-a întâmplat niciodată, Silvio, să te supere lucrurile bune?

Silvia îi pusese mîna pe frunte, îngrijată.

— Nu, dragă, n-am nimic, adăogă el.

10 Și, drept recunoștință, îi luă mîna și i-o sărută, și se vede că-i făcu atîta bine, că fața ei senină și serioasă se învioră ca la o rază de soare. Se așeză binișor pe marginea canapelei și-i luă amîndouă mîinile în mîinile ei mici și albe și ușor răzemiindu-se de pieptul lui i le strîngea cu căldură.

15 — Ești bine? spune drept. Eu văd că nu mai am putere să te ghicesc.

— Sunt foarte bine, răspunse el rîzînd, — și o atrase puțin către dînsul. Ea se lipi binișor cu capul de obrazul lui, într-un extaz de fericire clară, serioasă, de-abia respirînd de teamă să nu-i pară prea grea.

20 — Poate că ai fi vrut și tu să mergi la teatru.

— Nu, nu, se grăbi ea a răspunde. Vino dacă poți mai devreme, îndrăzni a-i zice cu o înmuiare de glas rugătoare; atîta să faci pentru mine... dacă poți...

25 — Astăzi n-am venit devreme? o întrebă el zîmbînd, dar cu o vădită nesiguranță.

— Astăzi da... și cînd ai ști cît sunt de fericită!

— Dar altă dată nu?...

30 — Eu nu zic nimic... tu trebuie să te judeci.

— Iar începem? îi zise el uitîndu-se mai lung la dînsa.

— Nu, nu, nu, răspunse ea în grabă. Vino cînd vrei, numai vino. Ei, ce să-ți faci!... cînd inima ar fi așa

35 de cuminte pe cît vreau eu, nici o singură vorbă n-aș rosti care să te supere.

— Cum de n-a adormit băiatul pînă acum? o întrebă el, uitîndu-se la copil, care se juca jos pe covor.

Ea își întoarse ochii spre băiat, și vederea lui îi făcu bine.

40 — Cum îți seamănă, Constant, băiatul!

— Mai mult ție, dragă. El e mai blond decât mine. și... mai frumos.

— A!... astă-seară ești și galant.

— Sunt drept. Nu care cumva vrei să zici că nu-i

5 leit poleit cum ești tu?

Adevărul era însă că copilul semăna mai mult cu el decât cu ea.

Și ea, uitîndu-se lung la copil, îi venea parcă să se ducă la el, dar totodată nu-i venea să se despartă de celălalt. Atunci chemă băiatul lîngă dînșii și, cîteșitrei, se lipiră unul de altul, ca un mănunchi de ramuri tinere.

Silvia însă băgă de seamă că băiatul avea ceva în mînă.

15 — A... Constant! de ce umbli cu scrisoarea tatei, dragă?

Băiatul întinse mîna cam nedumerit.

— Uite, Constant, o scrisoare pentru dumneata. Îi chema la fel pe tată și pe fiu.

20 — Pentru mine? Ce-o mai fi și asta, zise el, luînd plicul din mîna copilului. A!... o scrisoare de la bătrînul!...

Apoi cetî, și o isprăvi răpede, căci se vede că era scurtă. După aceea rămase cu ea în mînă, uitîndu-se

25 pe gînduri în lumina lămpei. Silvia căta cu neliniște la el, iar copilul se da pe lîngă dînsa cu un șiretlic drăgălaș, ochind ceva pe masă. Nemaiputîndu-se stăpîni, el atinse pe mama sa cu degetul și-i șopti la ureche:

30 — Plicul, mamă...

Ea luă plicul binișor de pe masă și i-l dete.

— N-am cetit de mult slova bătrînului, zise el.

— Ei bine, Constant? Ce-ți scrie? întrebă ea cu o

35 vădită temere de-a nu fi indiscretă.

— E foarte bine. E atît de bine încît vrea să călătorească. Poimîne vine la București.

— Da?... întrebă ea lung. Cu treabă?

— Se vede. Nu-mi spune.

Și amîndoi tăcură, pîrînd mulțumiți de lămuririle

40 ce-și dau unul altuia, dar în fapt amîndoi se afundau în gînduri lungi...

— Nu culci băiatul, Silvio? o întrebă el, sculându-se.

— Ba da, răspunse ea, luîndu-și copilul de mînă.

— Eu cred că chiar noi ne putem odihni, zise el, trecîndu-și brațul pe sub al ei. Haidem; mîine am de lucru.

Ea își rezemă capul de umărul lui, fericită, și cîteșitrei se duseră să se culce.

II

A treia zi, pe la 10¹/₂, Constantin Dumitriu Lupu, sau
10 Constant, cum îi zicea Silvia, aștepta pe peronul gării sosirea trenului. Nervos și nerăbdător, el măsura asfaltul cu pași îndesați, simțindu-și în suflet neliniștea ce ne-o pricinuieste apropierea oricărui eveniment. Cu forța neatîrnată de voința noastră cu care revin
15 ideile ce ne preocupă, gîndurile lui Constant se învîrteau împrejurul vieței lui din anii din urmă, și în absorbirea lor vedea răsărind din două funduri opuse capul Silviei și al bătrînului. Ca tot omul care trăiește
20 sub înrîurirea a două sentimente vrăjmașe, voința lui nu putea deschide nici un drum spre liman, și numai cînd fluierul locomotivei vesti sosirea trenului, sîngele îi fugi spre inimă și rupse echilibrul balanței, înclinînd-o spre noul-venit. În adevăr, la o scară a vagonului, bătrînul State Dumitriu Lupu, cunoscut
25 mai bine sub numele de colonelul State, se încurca în poalele șubei, căutînd cu ochii pe fiul său, care-l văzuse și se lupta cu mulțimea să ajungă pînă la el.

— Da' de ce te-ai mai supărat mata pe frigul ăsta, zise bătrînul, spre a zice ceva, pe cînd fiul său îi săruta
30 mîna.

La drept vorbind însă el era fericit, și, mișcat precum era, uită că el se supărase să vie tocmai din fundul Moldovei. Constant îi strînsese lucrurile, le dete în mîna unui om să le ducă la trăsură, și se duse
35 să scoată valiza bătrînului de la bagaje. Colonelul rămăsese pe peron, învîrtindu-se fără căpătii și zicînd din cînd în cînd:

— Să mergem, ha?... Mergem, Constant?

— Mergem, tată, iacă acuș, să scoatem cufărul.

— Ei, ei, bine zici, îl uitasem, bată-l vina lui! În sfîrșit scoaseră cufărul și plecară.

5 Colonelul State fusese colonel fiindcă așa veniseră vremurile, dar altfel nu era într-însul nici cea mai mică sămînță de erou. Bunătatea și blîndețea lui îl meneau să fie duhovnic sau dascăl de școală primară, și în țara lui, cum își chema el moșia, la atîta se și mărginea activitatea sa militară. Acareturile și averea le lăsase
10 în grija coanei Păune, soția sa, care, sufletește, era tocmai partea protivnică a colonelului. Născută stăpînă în toată puterea cuvîntului, se amoretzase de uniformă și farmecul iuncărului Lupu, a cărui bunătate
15 părintească de-acum, la tinerețe era numai grație și simpatie pătrunzătoare. Dînsa poruncitoare, ambițioasă, cu cultura franceză a restaurațiunei; el blînd, vesel și foarte dispus să miște lumea înainte, se complectau cum da Dumnezeu. De la nașterea și mai cu seamă de
20 la creșterea băiatului, toată despărecherea sufletească a acestei părechi se mărise, fiindcă aci colonelul pusese mîna pe vîrfurile mustăței și zisese femeii sale cum rareori avea obiceiul să zică:

— Ia ascultă, Păuno, sunt eu stăpîn în casa asta
25 ori ba?... Așa vreau să fie și așa trebuie să fie!

Și semeța coana Păuna simțea că aici nu mai încapă
răspuns, și se supunea pe tăcutule, ba cine știe dacă nu
chiar cu oarecare plăcere. Astfel că, în această singură
ramură, colonelul rămase stăpîn pe situație. Încolo,
30 el era liberal și coana Păuna conservatoare, și la moșie se făcea politică conservatoare; lui îi plăceau petrecerile vesele și lăutarii, iar coana Păuna nu-i putea suferi, și la moșie lăutarii nu se apropiiau niciodată de curtea boierească; el ar fi băut bere cu plăcere, dar
35 nevastă-sa hotărîse că berea e o băutură mojicească, și berea fu îndepărtată de masa lor.

Ca om cuminte ce era, el trecea peste toate aceste nimicuri, pentru liniștea și demnitatea casei.

Și e știut că copiii, chiar cînd sunt mici, înțeleg și compătimesc cu acela din părinți care în viața zilnică li se pare că e victimă; cu atît mai mult cînd sunt mari. Constant simțise puțin cîte puțin tirania la care se supunea tată-său de bunăvoie, și mai tîrziu înțelese foarte bine înaltul simțimînt și puterea morală ce se ascundea sub forma blajină a vieței colonelului. Dacă la acestea se va adăoga grija de toate zilele și dragostea nemărginită pe care o simțea copilul la tată-său, lesne se va pricepe mișcarea sufletească a tînărului cînd se văzu acum singur în trăsură cu bătrînul.

De ani întregi nu se dusese pe acasă, deși trăia în aceeași țară cu părinții. Împrejurări cari îl legaseră încetul cu încetul de capitală, unde era magistrat, puseseră un fel de pînză de rușine și de lipsă de energie pe caracterul lui. Mama lui de ani de zile era tot pătimașă și nu ieșea de la moșie; tată-său era sănătos, dar bătrîn, astfel încît vacanțe după vacanțe trecuseră fără ca ei să se vadă.

La otel, totul era pregătit și încălzit, și bătrînul, după ce se dezmoști puțin, ceru ceai.

— Ce faci astă-seară, Constant, ai treabă?

— Nu, tată.

— Atunci să mai stăm de vorbă, băiete.

Apoi, cum se plimba prin casă, veni drept la el și-i puse amîndouă mîinile pe umeri, vesel:

— Da' te-ai făcut bărbat, bre, în toată puterea cuvîntului... zău așa, adăogă el mișcat. Uite, eu m-am micșorat... Sabia s-ar tîrî după mine... Hei, zise el mai încet, sunt ani de-atunci...

Și în adevăr, Constant băgă de seamă că bătrînul scăzuse de un lat de mînă.

— Dar altfel ești bine, tată, zise el, luîndu-se după bătrîn și apucîndu-l cu mîinele de umeri pe la spate, fără să-și mai poată stăpîni pornirea inimei.

— Bine, fătul meu, răspunse colonelul, luîndu-i astfel mîinile, mă-ta e cam gubavă, iar eu, slavă Domnului, tot mă țin.

— Ce face mama? întrebă Constant, desfăcîndu-se de bătrîn și ducîndu-se să deschidă chelnerului care aducea ceaiul.

— Ce să facă, cum oștii, zise colonelul mustăcînd: acum face alegeri. Au o combinație a lor, cu Tudosie Gorciu și Comăneștenii, cu care zice că au să facă praf pe prefect.

Colonelul tăcu și amestecă zahărul cu zgomot, uitîndu-se la suprafața tulbure a ceaiului.

— Eu am venit cam din poruncă, adăogă el cu vocea pe jumătate, ca să te iau cu mine... la țară... așa zice mă-ta. Nu-i vorbă, am și puțină treabă la Credit, și a tot stat de capul meu: du-te, du-te, încît a trebuit să plec... Dar tu, adăogă el după o pauză, dacă nu vrei să vezi pe mă-ta, nu merge...

— Ba eu vreau... răspunse celălalt cu jumătate de glas.

Era cea dintîi dată cînd vorbeau amîndoi, ascunzîndu-și gîndurile adevărate.

— Vreau, cu mare plăcere, adăogă tînărul, dar mama face opoziție guvernului, și eu sunt slujbaş al statului.

— Dă, cum vrei, răspunse bătrînul. Ea mi-a zis că dorește să te vadă, ca să facă apel la simțimîntul tău patriotic și la demnitatea ta de om spre a te hotărî să votezi contra. Zice că nu degeaba ești fecior de boier, adăogă plimbîndu-se prin salon și ascunzîndu-și în mustață un zîmbet ironic, și mai cu seamă copilul ei...

Acî se opri; dar, ca și cum i-ar fi părut rău că rîde în fața lui de mama sa, zise răpede:

— Vino, vino... și fă cum vrei. Dar e bine să vii. Ce e bine nu e rău. Și afară de asta, zise deodată, întorcîndu-se din plimbarea ce o făcea prin odaie, trebuie să ne gîndim și la altceva: eu îmbătrînesc, mă-ta e bolnavă... ori mai trăim un an, doi, ori ba... și aș vrea să te văd însurat. Mări băiete, ai 34 de ani, știi?

— Știu...

— Cu prilejul votului, poate să-ți arătăm și cîte ceva mai drăgăstos decît Tudosie Gorciu. Mi se pare

că ți-a scris Păuna mai acum vreo doi ani de fata Mălineascăi?...

— Da, zise Constant încet.

5 — Sau poate ți-ai găsit tu singur ceva? Cu atât mai bine. N-o să trăiesc eu cu dînsa, bre omule. Halal să-ți fie, dacă e fată de oameni de ispravă... Numai, rămîne să te înțelegi cu mă-ta, și acum e prilejul s-o aduci bine din condei: tu-ți dai votul pentru Gorciu și eu pentru fată.

10 — Și se întoarce bătrînul rîzînd și căutînd să-l însuflețească și pe el; dar el sta pe scaun cu brațele atîrnînd la vale și căutătura preocupată, uitîndu-se țintă înaintea-i, fără să vadă pe tată-său, care se apropiase cu totul de el și-l observa.

15 — Ha?... zise bătrînul.

— Da, așa-i, răspunse dînsul într-aiuri.

Colonelul dete ușor din cap, ca un om nemulțumit, și sorbi lung din ceai. După o tăcere de cîteva minute, el urmă:

20 — Va să zică crezi că o să poți veni cu mine?

— Cînd pleci dumneata? îl întrebă fiu-său, hotărîndu-se în sfîrșit să pară om.

— Eu cred să-mi sfîrșesc mîine treaba, și poimîine seara aș pleca, dacă ai vrea și tu...

25 — Da... răspunse fiu-său, gîndindu-se, cred că o să mergem împreună. Numai o să fie cam greu cu congediul.

— Nici n-ai nevoie de congediu, zise bătrînul încet și mulțumit. Cu învoiala unui tovarăș, ori a președintelui poți să lipsești două-trei zile, nu-i așa?

30 — Așa cred...

Apoi, încetul cu încetul, vorba luă alt drum. Bătrînul îl întrebă de tribunal, de petreceri, de viața bucureșteană, și o dată capitolul plecării isprăvit, cumpăna și înconjurul cu care se urmase vorba pînă aci fură lăsate la o parte.

35 — Pe la miezul nopții se despărțiră, frățește, stînd încă în ușă să-și mai spuie cîte ceva, și cînd Constant se coborî pe scară, părea aproape liniștit și sigur. Dar, mergînd, scenele și vorba de la început îi reveniră în minte. Oare știa ceva bătrînul? sau venise

tocmai ca să cerceteze. Se găsesc prieteni binevoitori întotdeauna care să se ocupe de viața noastră, și oricît de ascuns și de rezervat trăia el cu Silvia, știa bine că toți camarazii cunoșteau această legătură. 5 — Și atunci nemulțumirea și supărarea contra oamenilor îi purta pașii mai cu grabă către casa din strada Carol, și astfel, ca să ajungă și mai iute, opri o trăsură și se duse pe sus.

10 Acasă era încă lumină. Silvia, ca întotdeauna îl aștepta, chiar dacă ar fi venit la ziuă. Dar urcînd scara, omul acesta care venise în trăsură pînă-aci, se gîndi că ar fi mai bine să doarmă la el în seara aceea (căci, pentru orice împrejurare, își păstrase o odaie în care se zicea că stă cu chirie). Umbra vorbelor tatălui său se întindea mai adînc în sufletul lui decît credea el, și, cum se întîmplă totdeauna între sentiment și judecată, cînd reacțiunea sentimentală înce-tează, judecata își ia stăpînirea ei. Se duse în acea odaie rece în care se zicea că stă cu chirie și vru să se culce; dar era așa de frig încît trebui să-și îmbrace paltonul la loc și să se întindă astfel pe pat. După cîteva minute, bătu cineva la ușă.

— Intră!... zise el tare și răstit.

25 Dar nu intră nimeni. El știa cine e și înțelese că tonul acela ar fi descurajat chiar pe un creditor îndrăzneț.

— Intră... repetă încă o dată mai încet.

30 Ușa se deschise binișor, cu o lungă discreție, și Silvia se ivi în prag, serioasă și simplă, cum era întotdeauna, strîngîndu-și haina la gît cu mișcarea sfioasă a sufletelor umilite.

— Tu erai? zise el, cu accentul omului care se așteaptă la mai mult.

— Da, răspunse Silvia, ai venit?...

35 — Precum vezi...

— Astă-seară vrei să dormi aici? întrebă ea încetinel. Să-ți fac puțin foc.

— Cum vrei...

40 Dînsa trecu înapoi în odaia din care venise și peste puțin se rentoarse cu cîțiva cărbuni într-o tinichea și cîteva lemne. Le puse încet în soba de tuci ce era

în mijlocul casei și închise porțița, așteptînd să se aprindă focul. Ea sta în genunchi, la gura sobei, uitîndu-se la tăciunii ce fumegau, el se uita din pat în podele, și numai lampa de pe masă, cu pocnetul ei molcom, părea vie. După cîtva timp tăcerea păru a-i mira pe amîndoi și amîndoi ar fi voit s-o întrerupă cu o vorbă naturală, care să nu dea pe față preocuparea fiecăruia. Dînsul respiră cu putere de mai multe ori în aer, căutînd să-și vadă aburul cald, în atmosfera rece a odăii.

— Pi!... da' frige!... zise el strîngîndu-se sub palton. Silvia își întoarse capul spre el un moment și după aceea se puse a grămădi din nou hîrtie și a sufla în foc.

Cum sta jos, plecată pe un genunchi și pe-o mînă, rochia subțire de noapte i se desfăcuse toată la gît și umerii albi și plini rămaseră goi. El se uita la dînsa din pat, pe sub gulerul paltonului, și văzînd-o astfel goală, plecată jos pe scînduri spre a-i face foc și a-l încălzi, își surprinse sălbătăcia inimei și-i fu rușine. Se sculă din pat răpede, cu gînd să o ia de jos și să treacă în camera încălzită de-alături, dar, ridicat vertical, femeia de jos era Silvia de toate zilele, care făcea adesea focul, fără ca el să se emoționeze pentru asta. Capul culcat și capul drept nu mai vedeau cu aceeași măsură. Dînsul se mulțumi a trece singur în cealaltă odaie, crezînd că-i spune prin aceasta și ei ce trebuie să facă, și, printr-o mișcare firească, trase drept la foc și se puse a răscoli cărbunii și a-i apropia mai spre gură. Ușa rămăsese pe jumătate deschisă. După vreo zecă minute el își întoarse privirile într-acolo aproape iritat că dînsa nu l-a înțeles, dar, neauzind nici un zgomot, se sculă și se duse să vadă ce-i. Nu era nimic. Silvia nu se mișcase de la gura sobei. Ghemuită jos, cu coatele pe genunchi și capul în mîni, era dusă pe alte tărîmuri. Părea că o apăsă ceva, soarta bunăoară, și ea, fără putere, fără vaiete, se tupilase sub apăsarea menirii ei. El se apropiie de ea și-i puse pe umeri paltonul rămas pe pat.

— Silvio, de ce stai goală în odaia asta rece și mai cu seamă jos. O să răcești, să te îmbolnăvești.

Ea își ridică capul din mîni, și cu o credință adîncă, sălbatică aproape, îi zise:

5 — Crezi?... Și gîndești c-ar fi vreo pagubă?

— Vorbești copilării, răspunse el, încercînd să ridă dar simțîndu-se cuprins de puterea tristă a vorbelor ei. Haidem dincolo, să stăm la foc, adăogă el, ridicînd-o de jos.

10 Și trecînd amîndoi în odaia încălzită, el trase un jilț lîngă sobă.

— Vino să stăm împreună, Silvio; e atîta vreme de cînd n-am mai stat aici amîndoi.

— O să te ostenesc, zise ea, încet.

15 — Vino, vino, nu mă ostenești.

Și fără altă rugăminte, ea se așeză pe brațele lui, în fotoliu, și-l luă de gît, lipindu-și obrazul de umărul lui. Dar aci trebuia să se hotărască criza: lacrimile strînse în suflet își găsiră izvorul lor natural cînd femeia se simți în brațele calde ale bărbatului. Ea plînse încet, trist, cu puterea adevărată a durerii. Simțea prea bine ceea ce se petrecea în sufletul omului aceluia, care de opt ani era amantul ei și de opt ani era hărțuit și îndemnat de toată lumea s-o lase. De mult timp deja ea înțelesese că numai copilul, și poate, mai mult decît copilul, obîceiul, legea cea mare a firii, îl aducea spre dînsa, cu aceeași neschimbată pornire ca și în vremea cînd o iubea. Căci cîțiva ani la început o iubise cu adevărat, și hrana zilelor ei de-acum erau amintirile timpului aceluia, cînd deabia ieșită din azil³, venise să trăiască cu bătrînul profesor de nemțește, tatăl ei, și-l întîlni, tînăr și voios, urcînd scara și scoțîndu-și pălăria cu respect înainte-i. După cîteva luni, bătrînul dascăl muri, lăsînd-o singură între cer și pămînt. Și fiindcă așa e lumea, o țesătură stranie de nimicuri dureroase și vesele, alături de nemîngîierea pierderii tatălui, veni mîngîierea dulce a amorului acestui tînăr, care, atras de frumuseța limpede a Silviei și dus poate de milă, se interesă de soarta ei. Ea îl iubi cu toată puterea tinereții și a singurătății în care rămăsese.

și astfel, fără să socotească și fără să se mire, deveni femeie și mamă.

Iar acum, cînd sta ca și altădată în brațele lui, ce bine simțea că dragostea murise!... Murise amorul și rămăsese numai obiceiul, un lanț nespus de greu cînd inimile sunt încă tinere. Și cum sta lipită de dînsul, se simți arsă de-o căldură sufletească stranie, care îi trecu ca o flacăra misterioasă prin vinele capului.

— Ah, Constant, ce bine că există moartea! zise ea cu aprindere.

El, mișcat de accentul sincer al acestor vorbe, o dezlipi puțin de el și se uită la dînsa lung.

— Silvio, nu ești bine? sau ce șarpe te-a mușcat azi de inimă?

Ea îl privi cu întristare și dete încet din cap.

— Cred că începi să devii histerică, adăogă el.

— Nu-i așa? întări ea, neînțeleasă și descurajată.

Și fără putere de-a se scula sau de-a-și stăpîni lacrimile, plînsa. El, jumătate glumind, jumătate nervos, scoase batista din buzunar și o întinse peste capetele lor amîndurora.

— Să plîngem sub acoperiș ca să nu ne vadă tăciunii.

Apoi, cum era cu mîna pe batistă, o lipide obrazul ei și-i șterse binișor ochii.

— Mai mare rușinea, plîngi ca copiii, adăogă el, și nici nu mi-ai spus nimic de băiat.

— Doarme, răspunse ea încet, dîndu-și părul de pe frunte la o parte.

— Hai să-l vedem și să ne culcăm, zise el sculîndu-se și luîndu-i un braț sub al lui.

Ea îl ascultă și se ridică de pe scaun cu un adînc oftat.

Băiatul dormea, cu buclele grămadă pe ochi. Tată-său i le dete în lături binișor, vorbindu-i încet, în limba lui peltică și drăgălașă și jucînd lîngă pat ca la horă. Dar nimic nu putu să însenineze sufletul femeii, în care jalea și oftatul prinseseră rădăcină de mult. Descurajați amîndoi, se culcară pe tăcutele,

căutînd, ca toate naturile fără energie, scăpare în somn...

III

A doua zi, părăsindu-și femeia și copilul spre a merge să dejuneze cu tată-său, după cum de cu seară părăsise pe tată-său pentru femeie, el ducea cu dînsul hotărîrea fricoasă de-a spune bătrînului că nu putea lua concediu de la tribunal și deci nu putea ieși din capitală.

Bătrînul se coborîse în birt.

Cînd intră Constant, îl găsi în fruntea unei mese, încunjurat de vreo trei-patru persoane cu totul ciudate, care stau numai pe-o muche de scaun, gata a se scula la cel mai mic semn al colonelului. Unul purta un palton ros, îmbrăcat numai pe-o mîncă, iar mîna cealaltă părea legată de gît, ca la un om rănit. El vorbea încet, umilit, miorlăit, și din cînd în cînd ciugulea haina colonelului, care i se părea nemăturată. Altul tînar, nalt, buhav, sta în picioare, încercînd să zîmbească și dînd din cap cu admirare ori de cîte ori colonelul deschidea gura. Un al treilea, tînar de tot, student poate, cu cîteva tuleie de barbă blondă, nehrănit, anemic, rîzînd fără măsură la cîte-o vorbă mai năzdrăvană a colonelului și apoi reluîndu-și deodată rolul stării sociale pe care-l juca. Toți săraci și mizerabili... Ei văzură cu fericire venirea noului conmesean, căci aceasta silea pe colonel să le dea drumul, strecurîndu-le în mîină, la fiecare, cîte-o consolăție sunătoare.

— Uite, îi vezi, Constant, zise bătrînul, aceștia sunt cei mai mari dușmani din localitate ai guvernului; prin urmare eu sunt dator să-i ajut... așa mi-a poruncit mă-ta. Fiecare zice că e venit să reclame în contra vampirului de prefect⁴, să-l dea la gazetă, să-l maltrateze, să-l demascheze și mai știu eu ce să-i facă... Dar ei își caută bieții oameni slujbă, adaose bătrînul zîmbind; iar tînarul acela e gazetar... urmă colo-

nelul dînd din cap; cum stau vremurile, ia, o s-ajungă ministru dacă n-o fi prea prost!

Și astfel, rîzînd și bine dispus, colonelul se puse cu fiu-său la masă.

5 — Da' bine, bre, voi v-ați boierit de tot prin partea asta a țării. Ce văd eu aicea, e poznă mare...

În adevăr birtul acela era birtul partidului cu dare de mîină, cu alte cuvinte al guvernului. Totul era luxos și elegant, afară poate de obrazuri. Vorba se
10 ridică, ca aburul din bucate, din ce în ce mai sus; se întindea de la o masă la alta, cu tonul sceptic și satisfacția grasă a parveniților; umplea sala de un bruhaha sordid, iar cuvintele ce se puteau surprinde erau foarte puțin caste.

15 Colonelul State, care nu văzuse de mult fața nouă a lumii bucureștene, era grozav de mirat. Mai cu seamă militărima îl neliniștea.

— De unde atîția generali, măi băiete?

— Ei, tată, dumneata crezi că lumea stă locului?...
20 — Ba nu. Eu înțeleg că lumea merge înainte, și chiar îmi place. Dar prea au răsărit mulți deodată!...

— În urma războiului așa e totdeauna.

— Povestea vorbeii: în urma primejdiei mulți
voinici s-arată.

25 — Mi se pare că ai trecut și dumneata în opoziție: te-a cîștigat mama, zise Constant zîmbind.

— Ba nicidecum, răspunse bătrînul. Mie mi-e dragă lumea, și tinereța, și mișcarea, dar cu regulă, măi frate. Pîn-acum ți-am zis vreodată: însoară-te?
30 Nu, fiindcă nu era încă vreme, și pentru că nu vream să mă amestec în treburile tale: tu ai să trăiești cu nevasta ta, nu eu; și te știam destul de bărbat ca să nu mă tîm că ai să te încurci undeva prosteste.

— Mi se pare că vorbeam despre generali, zise fiu-său, răsucind talerul pe loc.

— Da, dar vream să-ți spun că toate lucrurile trebuiesc făcute cu măsură și la vremea lor, și văd că tu lași să-ți treacă vremea, adăogă colonelul, întorcîndu-se la vorba lui.

40 — Va să zică ați hotărît să mă însurați, îl întreabă fiu-său cu oarecare tărie în vorbă.

— Nu că am hotărît... dar zic și eu, ca părinte. Știi vorba lui moșu-tău Niță: pînă la 25 de ani se însoară omul singur, de la 25-35 îl însoară alții; de la 35-45 îl însoară dracul, și de la 45 încolo nici dracul nu-l mai însoară...

5 Constant prinse acest prilej ca să puie convorbirea pe-o cale glumeață și neserioasă.

— Vrea să zică eu numai un an mai am pînă să mă pețească dracu... Mai bine primesc să rămîi nepețit, sfîrși el rîzînd.

10 Bătrînul făcea un chef nespus, ștergîndu-și lacrimile, care, ca la toți bătrînii, îi veneau numaidecît în ochi.

— Săracul moș Niță, zise Constant. A murit de mult, tată?

— Ei, Dumnezeu să-l ierte, de mult... Era frate cu mă-ta, dar era mai frate cu mine decît cu ea.

— El nu s-a însurat niciodată, adaose Constant, ca cum ar fi chemat pe unchiul său în ajutor.

20 — Ei, și la ce ți-e bun? Nu s-a însurat omenește, și a trăit toată viața lui cu o fată din casă... ba mi se pare că are și un copil cu ea, un flăcău în sat cît tine de nalt și de zdrăvăn.

— Ehe, trebuie să merg să-mi văd rudele, zise tînărul, dînd din cap.

25 — De aia îți spun: fă lucrurile pe șartul lor, și dacă te-i căi, să fie vina mea. Unde mai pui, adaogă bătrînul, făcînd ochii mici și veseli, că mi-ar fi și mie drag să văd trăgîndu-mă de halat vreo trei-patru lauri... pe care să ți-i tund chilug și să mi ți-i vîr la oaste de la 6 ani...

— Ar trebui să-i comandăm băieți pe toți, îl întrepruse fiu-său, prins de vioiciunea dorinței bătrînului.

35 — Ei, fătul meu, cum te-i purta...

— Cred c-o să mă port bine, zise Constant ridicînd capul și căutînd să se uite liniștit și serios la tatăl său, — fiindcă n-o să mă însor...

40 — De... cum îi vrea... răspunse bătrînul încet. Eu mă gîndeam la Elenuța Mălineascăi... dar dacă nu vrei să te însori, e treaba ta.

Și tăcură amîndoi. Bătrînul aprinse în mijlocul mesei o țigară și începu a scoate rotocoale mari de fum, pe care le urmărea în aer cu preocupare.

— Și dacă nu vrei să mergi nici acasă... iar ești liber, adăogă el după cîteva minute, ca și cum vorba s-ar fi urmat fără întrerupere.

— Ba nu... acasă merg, merg cu plăcere numai să pot căpăta concediu.

— Aș dori atîta lucru să poți face pentru noi, zise bătrînul cu un rar accent de voință, ce pune a cîteo dată în voce și care era atît de ascultat.

— Sper... mai mult decît sigur, încheie tînărul.

În cele din urmă vedea el bine că n-avea încotro: trebuia să se ducă.

15 Pînă a doua zi seara se învîrți prin lume ca un nenorocit, fără a-și găsi stare locului. În fundul nehotărîrii lui începuse să se depuie urmele unei hotărîri răutăcioase pe care presimțea că are s-o urmeze. Dar tocmai fiindcă avea acest presimțimînt, era nervos, rușinat, cu o înclinare vădită către ceartă, și nu spuse nimic Silviei despre plecare, după cum nu spuse tatălui său de neplecare. Venea acasă cu treabă și pune a mîna pe geamantan; apoi îl lăsa în mijlocul camerei și se apuca să-și îngrijească unghiile, sau

20 își peria o mustață un sfert de ceas și după aceea o răsucea pînă s-o scoată din carne. O dată văzu pe băiat trecîndu-i pe dinainte și i se păru că-i încălțat strîmb.

— Constant! strigă el cu putere, cine te-a schimonosit așa?

Copilul, nedeprins cu astfel de vorbe, rămase încremenit locului și-și trecu mîna pe haine nedumerit.

— Nu te vezi că ești încălțat strîmb?

Băiatul ridică piciorul să se privească.

35 — Mama m-a încălțat, zise el cu sfială.

— Foarte rău. Du-te să te schimbe și să nu te mai vad așa!

Apoi trecu pe lîngă copil, care pornise încet și rușinat, fără să-l mai vadă, își lua pălăria și ieși.

Cu bătrînul să înțelesese să se întâlnească la gară la 10 ceasuri seara, spre a porni în Moldova.

În seara aceea Silvia îl văzu cu mirare intrînd acasă pe la 9 ore. Îi dete bună seara încet și întinse mîna băiatului din fugă, fără a-l privi; acesta i-o sărută cu temere. Apoi își luă cea dintîi haină ce o găsi la îndemînă, se întinse pe canapea și se înveli cu ea pe ochi. Silvia se sculă încet; plecă umbrarul lampei în partea aceea și se apropie binișor de el.

10 — Iar te doare capul? îl întrebă ea cu grijă.

— Mă cam doare. Lasă-mă, răspunse el scurt.

Ea se retrase în virful picioarelor și trecu cu copilul în odaia de culcare. După ce își adormi băiatul, ea reveni, cu aceeași grijă înapoi și se puse să citească sub lampa de pe masă, uitîndu-se din cînd în cînd la el cu neliniște. Obrajii ei palizi se colorau cu două roate roșatice și respirația se apropia parcă mai mult de gură. Silvia trăia pentru dînsa numai prin faptul că fizicește nu făcea parte din corpul altora, dar altfel, sufletește, era urmarea celorlalte două ființe ce o încunjurau.

Pe la 11 $\frac{1}{2}$ Constant sări de pe canapea, cu ochii tulburi și părul vîlvoi.

— Cîte ceasuri sunt? întrebă el răpede.

25 — Unsprezece și jumătate, răspunse Silvia, privindu-l lung pe sub lumina lămpii.

El nu răspunse nimic, își luă haina pe un umăr și se duse să se culce.

A doua zi dimineața, tocmai să îmbrăce, cînd un aprod de la tribunal aduse o scrisoare. Silvia intră cu dînsa în mînă, citind adresa cu luare-aminte fiindcă i se părea că o cunoaște.

— O scrisoare pentru dumneata, zise ea întinzîndu-i-o.

35 El o luă și o desfăcu răpede. O ceti dintr-o singură aruncătură de ochi și după aceea rămase cu ea în mînă, gîndindu-se. Era palid, parcă i-ar fi venit rău. Silvia îl observa ca întotdeauna pe tăcute. Un zîmbet amar trecu pe buzele lui; cu scrisoarea încă în mînă sezu pe marginea unui scaun și, aproape fără să cugete, zise:

40

— Ce neomenie!...

— Ce-i? întrebă Silvia cu frică.

El se uită la dînsa, încercînd să zîmbească, spre a părea stăpîn pe mişcările lui sufleteşti.

5 — Nimica, răspunse cu răceală nefirească. Cred că am făcut o mare necuviinţă, şi atîtă tot. Iaca!

Şi-i întinse scrisoarea. Erau numai cîteva cuvinte de la colonel:

10 „Aseară te-am aşteptat la gară, dar neîntîlnindu-te, am crezut c-ai scăpat trenul şi m-am întors şi eu. Vino să dejunăm amîndoi şi să plecăm cu trenul de la 4.”

Ea citea şi înţelegea, dar parcă nu-ndrăznea să în-
ţeleagă.

15 — Cum vine scrisoarea asta de la tribunal? întrebă dînsa, cu formula sufletească a oamenilor modeşti, cari vor să depărteze de la dîşii prinosul unui compli-
ment. Inima ei însă se încălzise de o mulţumire pă-
trunzătoare, care îi ridică încetul cu încetul singele
20 în vinele subţiri ale obrazului, punîndu-i astfel pe expresia fiinţei sale lăuntrice vâlul de pudoare al fericirii, care stă aşa de bine la unele femei.

— Scrisoarea vine de la tribunal, răspunse el, fiindcă
bătrînul meu e om cuminte: n-a vrut să mă caute
25 singur, ci a trimis sluga de la otel la tribunal, ca să o ducă aprodul, care, desigur, trebuia să ştie unde stau.

Silvia rămăsese cu scrisoarea în mîină şi cu braţele încrucişate.

30 — Vai, Constant, ce-ai făcut!...

— Nu-i aşa?... întări el cu acelaşi surîs meschin.

— I-ai făgăduit să te duci acasă şi apoi l-ai lăsat să plece singur la gară?...

— Închipuieşte-ţi!

35 — Bine, să poate să nu-mi spui nimic?... Crezi că te-aş fi lăsat eu să faci o asemenea faptă? zise ea cu căldură. Cu atît mai mult că nu pentru întîiaşi dată te duci acasă... de cînd suntem împreună, adause plecîndu-şi privirile în pămînt.

40 El se uita la dînsa lung, cu un fel de milă silită, care nu-i da pe faţă toată gîndirea. Făţarnicia, care

e fundul tuturor caracterelor omenеşti, chiar a celor mai bune, îl făcu să mai protesteze, aşa, de formă. Înăuntrul lui însă se simţea mulţumit de chipul nou sub care se înfăţişau lucrurile. Putea pleca din Bucu-
reşti cu conştiinţa împăcată; la oamenii culţi, con-
ştiinţa, cînd nu sunt stăpîniţi de vreo patimă, e un
5 articol de căpetenie, cu care trebuiesc găsite formele foarte diplomaticeşti. Pe de altă parte avusese ocazia şi curajul de-a spune bătrînului că nu se însoară, astfel
10 că, făcîndu-şi bine socoteala, se întreba de ce adică nu s-ar duce să răsufle la ţară cîteva zile, şi totodată să revie la loc în stima tată-său, la care, cu adevărat şi mai presus de egoismul său, ţinea.

15 Silvia, cu credinţă şi aproape fericită că putea să-şi impue sacrificiul sufletesc de-a se despărţi de omul ce-i era drag, se puse să-i pregătească cufărul.

Dînsul se duse să vadă pe bătrîn şi lămuririle asupra
scăpării trenului fură foarte scurte, deoarece tată-său
căuta să-l ajute şi să-l scoată din încurcătură. El îşi
20 aduse lucrurile devreme la otel, şi astfel, la patru cea-
suri, plecară împreună la gară.

IV

Resteiul era o veche moşie părintească a colonelului
State, aşezată în sus pe Siret, în mijlocul unor coaste
prelungi şi mănoase, de-a căror văi se leagă atîtea
25 amintiri din trecutul neamului românesc. Cîţiva pro-
prietari mari scăpătaţi; o mulţime de boieri noi ridicaţi
din fiii vechilor răzeşi; arendaşi de-aistatului îmbogă-
ţiţi de noua formă politică a anilor din urmă⁵ [...] sub
masca posesorului de pămînt, — şi sub stratul
30 acesta, ţărănimea, temeiul tuturor avuţiilor, săracă,
chinuită, goală, — iacă noua desfăşurare de viaţă
în care intrăm.

Satul se întindea pe malul stîng al apei, de o parte
şi de alta a muchiei, tăbărit pe văi şi pe dealuri, fără
35 regulă, între livezi de pruni, vii şi bătrînii nuci
stufosi ai Moldovei⁶. Vara priveliştea trebuia să fie
minunată. Iarna, cînd îl cunoaştem noi, părea somnoros

și trist. Zăpada acoperise ripele, micșorase corhanele, atârtnase promoroacă de crengile supte ale pomilor și așternuse peste toate celea cerga sa albă. Ici și colo fumul subțiratic de tizic se strecura pe hoarnele de
5 nuiele, dînd astfel semn de viață.

Casele boierești se ridicau în muchea dealului, nalte și puternice, privind pe toată lunca Siretului, pînă departe, spre gară. Din vechile hardughii, coana Păuna, cu zidarii săi, scosese o casă aproape omenească, dar
10 îi dăduse ceva din însăși firea sa: era greoaie, demnă, curată, și mirosea a pustiu. De la un geam, stăpîna, totdeauna îmbrăcată și purtînd vecinicele sale mănuși fără degete, privea vara plutele curgînd încet la vale, iar iarna sloii rostogolindu-se sălbatici spre Dunăre.
15 Colonelul se plimba în lung și în lat prin trei odăi de-a rîndul, mîngîindu-și iuritul cu ciubucul și ziarele, pe care le citea cu credință de la un capăt la altul. Era în toată casa mirosul singurătății de țară, bogăția liniștită a mobilelor vechi, lenea divanurilor, melancolia volumelor cu muchele roșii, și printre firidele sobelor, cu toată vinătoarea ce le făcea coana Păuna, se întîmpla
20 ici și colo să-și întinză plasa către un harnic painjin.

Colonelul State și fiu-său ajungeau la gară, în Moldova, pe la 7½ dimineța, după ce se opriseră pe la
25 fiecare moșoroi de stație. Vorba în vagon se urmase încet, intim, pînă se pierduse în osteneala somnoroasă a drumului și în apatia frigului. Cînd se deșteptară la gară, Constant se coborî repede din vagon și se duse să vadă dacă le-a venit sania. Cunoștea caii și pe vestitul Toader Stîngă, vizitiul de tinerețe al colonelului, dar nu-i văzu nicăieri. Întrebă pe unul și pe altul, pînă
30 ce în sfîrșit un om de la gară îi spuse că sania lor venise cu o zi înainte la amîndouă trenurile. Cam nedumerit, el intră înapoi pe peron, cînd, trecînd prin sala de așteptare, văzu pe tată-său în picioare în fața
35 a două doamne.

— Pînă aici a mers cum a mers, dar de aici încolo e mai greu, zise Constant lui tată-său. Stîngă n-a venit.

— Nu-i nimic, răspunse colonelul dînd din cap.
40 N-a venit Stîngă, dar ne-a ieșit norocul înainte. Vino-ncoa să te înfățișez norocului.

— Coană Lizico, urmă el, adresîndu-se celei mai bătrîne, fiu-meu... pentru care o să tăiem vițelul cel gras.

— Vra să zică fiul cel rătăcit, zise cu glas răsunător
5 și accentul moldovenesc cea care se chema coana Lizica, rîzînd.

— Cam așa, doamnă, răspunse Constant, închinîndu-se înaintea ei.

— C'est charmant.

10 În vremea asta colonelul se apropiase de cealaltă cu un șiretlic bătrînesc plin de haz și cum ședea jos îi pusese mîna pe umeri și nu știu ce-i spunea de o făcea să ridă.

— Vino-ncoa, vino-ncoa, zise el lui fiu-său, și ia
15 aminte.

Apoi adresîndu-se tinerei femei:

— Fiu-meu, îi zise încet și dulce.

Constant se închină din nou; fata dete ușor din cap, și ceremonia se sfîrși astfel cu foarte puțină so-
20 lemnitate.

— Să știi că m-ai supărat, adăogă colonelul fetei.

— Da' ce-i, colonelule? întrebă bătrîna zîmbînd.

— Vream, coană Lizico, să arăt și eu ceva domni-
25 șorului ăstuia prin pustietățile noastre, și mă rugam de duduța matale să-și ridice voalul de pe ochi... Ei, nu vrea...

Fata rîdea încet, și, cu tot voalul, se vedea bine cum se roșise.

— Apoi unde plecați? întrebă colonelul.

30 — Închipuiește-ți, mon colonel, că de două luni suntem pe drumuri cu pozna ceea de proces... Acum mă duc iar la Iași... și trebuie să trudesk și fata asta cu mine, ca să iscălească pe acolo niște hîrtii... Ia așa, ca să nu fie omul liniștit. Mais... demain soir nous
35 rentrons, adaose mai încet colonelului, cu vechiul obicei moldovenesc de-a vorbi două limbi deodată.

Clopotul sună a doua oară. Ei duseră pe cele două
femei la vagon și după ce plecă trenul înainte, se ur-
cară în sania coanei Lizicăi, cum îi zicea bătrînul, și
40 porniră acasă.

Pe drum întâlnește pe Stîngă, care venea ca-n povești, cu cîteșipatru caii întinși pe goană năprasnică, ținînd hăturile în singura mînă ce-i mai rămăsese și îndesîndu-și pe ochi cu ciotul din dreapta o căciulă cît roata de mare.

— Ho, ho, nebunule, că omori caii, zise colonelul oprindu-l.

Dar n-apucaseră bine să se urce în sania lor și tot el adăogă:

10 — Să te văd, Stîngă!...

Doar se cunoșteau de-atîta vreme, stăpîn și vizitiu, și-și știau gusturile. Caii se așternură la fugă înapoi, și într-o jumătate de ceas fură acasă.

15 Cine n-a plecat de la locul nașterii și nu s-a întors la el, și cine nu știe ce simțiminte complicate izvoresc în sufletele noastre la revederea atîtor lucruri cari ne-au populat copilăria? Un cîine bătrîn care te recunoaște; un pom sub care te dai în scrînciob; grădina care-ți părea cît o moșie și acum vezi că-i numai cît o grădină; gîrla din vale în care bălăceai toată vara; lumea care te-a crescut și azi te privește cu sfială; mobilele mîncate de carii; lucrurile nouă

20 pe care le aduce viața în rostogolirea ei, toate acestea prindeau inima tînărului în pînza lor cenușie și de cele mai multe ori tristă. De aceea se întîmplă că cei mai mulți oameni, reveniți din depărtare la obîrșia lor, cîțva timp vorbesc foarte puțin.

Constant văzu pe mamă-sa cu emoțiunea nedespărțită de asemenea împrejurări. Dînsa îl sărută și-l mîngîie cu măsura ei obicinuită, și numai privirea fi ei vorbitoare cînd îl urmărea umblînd pe lîngă fotoliul ei, nalt și tînăr cum fusese colonelul altădată... Tată-său, care era de față, bufnea cîteodată de rîs, spre a da drumul unui înec nervos ce mișcarea sufletească i-l aducea în gît.

35 — Ei, s-a făcut acum bărbat în toată puterea cuvîntului, zicea el, întorcîndu-se și ștergîndu-și ochii.

Cele două zile dintăi le petrecură astfel, împreună, afară de mici încercări de a vedea dacă ogarii îl mai cunosc. Cînd se încredință că ei îl urmează, se hotărî să iasă la iepuri.

În dimineața zilei a treia, pe cînd el, îmbrăcat cu o bundă blănită și cu botfori, se pregătea tocmai să plece, îl chemă mama lui și-i spuse că seara avea să meargă cu tată-său la vecinii lor de la Mălini, unde proprietăreasa îi poftea la ceai.

5 — Și fiindcă eu nu pot merge, mîne seară au să vie la noi. Bagă de seamă, adăogă ea, zîmbindu-i, dar poruncindu-i aproape cu degetul.

El plecă nemulțumit. Istoria Mălinilor era cusută cu ață albă. Mai cu seamă de cînd văzuse la gară pe cele două femei, înțelesese că una era de măritat și dînsul era socotit numai bun pentru așa treabă. Fata, pe cît putuse vedea, părea a fi curățică și deșteaptă, — dar asemenea podoabe sînt prețuite la femei mai

10 mult cînd e vorba de a face curte, așa, de trecere de vreme; cînd ajunge treaba la înșurătoare, ei, omul se mai codește; țaranul cînd cumpără topor îl cercetează și pe pînză și pe muche. El era mai cu seamă stăpînit de gîndul celor rămași la București. Cu cît vedea că lumea îl împinge să-i lase, cu atîta mai mult se simțea

20 atras spre dînșii. N-avea destulă putere sufletească să taie într-o parte și să se ducă cu hotărîre în cealaltă. Ca marea mulțime a oamenilor moderni, el era primitor de toate nuanțele de impresii și înțelegea toate finețele morale ale lumii: de aceea poate nu știa cu siguranță încotro să apuce. Că Silvia, cu firea ei clară și senină, îl ostenise, era sigur; dar Silvia era mama

25 unui copil, care era al lui. Ca toți tinerii cari n-au avut în lume începuturi grele și nici perspicacitatea unei pătrunderi geniale a vieții omeniești, el nu-și dă seama că idealul unui caracter de femeie era tocmai caracterul Silviei, adică o natură simplă dar caldă, cu o mare putere de a suferi și de a ierta, inteligentă și cultă cu discreție. Dar, în sfîrșit, așa cum era, ostenit cu dragostea, îi rămînea încă destulă conștiință ca

30 s-o judece în bine și să-i ierte amorul, dacă nu să i-l împărtășească. Și așa cum mergea pe drum, recapitulîndu-și trecutul cu nemulțumire, se simți prins de ciudată curiozitate bărbătească de a cunoaște o femeie nouă, și parcă chiar îi plăcu ideea mamei sale de a se duce să vadă pe cele două stăpîne de la Mălin.

Dar, ca și cum în noi ar trăi totdeauna un judecător și un criminal, gândul criminal vru să se întoarcă răpede spre Silvia, dar în partea aceea mergea la deal, și astfel urca greoi, penibil. Însăși dînsa îi făgăduise să-i scrie... dar el 'și zicea că ar fi făcut mai bine să-l lase în pace cîteva zile.

Ogarii mergeau pe lîngă el, ciotcă, cu gîtul plecat și coada învîrtită în jos, avînd aerul bleg și temîndu-se de cîinii ceilalți din sat. Dar o dată ajunși la cîmp, își ridicară nasul în vînt, ciuliră urechile, și începură a se uita cercetător pe luciul văii. Constant o luă la o parte din drum, și ei se înșirară unul după altul, soldățește. Zăpada nu era mare, dar îmbrăcase bine tot pămîntul. Deodată căteaua care era în frunte făcu o săritură, și toată liota se așternu pe fugă, dar o fugă așa de fantastică, că după două minute nu se mai vedea decît o sfoară vinătă ce se deșira mereu în zare, iar la capătul ei un ghem negru, rostogolindu-se. Dăduseră de un biet șoldan. Vînătorul, cu toată luarea-aminte ațintită asupra noii priveliște, fugea și el în urma ogarilor, căutînd să nu-i piardă din vedere⁷. După cîtăva vreme, iepurele făcu deodată la stînga și toți cîinii trecură dincolo de dînsul, așa că acum coteiul care era în coadă rămase în frunte. Goana se urmă pe coaste și pe văi poate aproape un ceas. Văzînd că era cu neputință a se ține de ogari pe jos, și ostenit, tînărul ridică o muche, de unde putea zări cîinii din cînd în cînd, și se puse pe un ciot să aștepte. Știa că pînă nu l-or prinde, ogarii nu se lasă. În fuga lor făcuseră atîta drum, că nu mai vedea nici sat, nu mai cunoștea nici locurile. Totuși nu se gîndea la nici un fel de primejdie. Cu voioșia tinereții și a priveliștei sănătoase a naturei de iarnă, și siguranța unei puști bune, nimic nu-l mai îngrijea. Avusese numai nedi-băcia să-și spargă sticluța cu cognac, și acu parcă simțea trebuință de puțină căldură. Înainte-i pe gura văii, se desfășura peisajul luncei Siretului, cu pîlcurile sale de gîrnează, cu sălciile scorboroase, cu liniile cenușii și pierdute ale dealurilor de pe malul drept, și tocmai în fund de tot se zăreau înălțimile pădura-tece ale Carpaților. Era adevărata notă a firii româ-

nești, melancolică și oarecum senină, cu fatalitatea cîmpiilor ninse, cu întinderea contururilor în linii infinite, și tîrgovețul acesta, care rătăcise atîta vreme prin alte lumi și luase atîtea deprinderi străine, aici, în mijlocul singurătății de iarnă, se simțea în adevărata lui țară. Dar iată că venea la deal goana întregă, cu bietul iepure în frunte, abia mai sărînd, și în urma lui, gata să-l înhațe, trei ogari, singurii cari se mai țineau. Constant se tupilă după ciot și întinse pușca. Dar cînd trecură pe lîngă el, căteaua cea galbenă era atîta de aproape de iepure încît îi fu frică să n-o împuste, și nu trase. Sări de lîngă ciot și se luă după ei. Trebuiau să-l prindă. În adevăr, cînd scăpătară peste muche, la vale, iepurele veni peste cap și cîinii puseră gura pe el. Era și mort sărmanul. El rămăsese într-o parte mototol, iar cîinii căzură într-alta pe brînci, fără să mai poată respira decît printr-o tuse seacă și virîndu-și boturile în zăpadă. După cîteva minute Constant îi luă de ceafă și-i ridică în sus spre a nu-i lăsa să înghețe pe pămînt. Încetul cu încetul se adunară și coteii ceilalți, și astfel, strînși din nou la un loc, se bucurau unii de alții, fără zgomot, cu gravitatea obicinuită a ogarilor, și o porniră înainte.

— Hai, băieți! Roșca!... strigă Constant pe căteaua cea mai bătrînă, haidem!...

Dar unde? Se urcară înapoi pe muchea pe care așteptase, și făcu ochii roată împrejur. Nu recunoștea nimic. Vremea trecuse fără să bage de seamă și începuse să-i fie foame de-a binele. Pe valea cealaltă se vedea în depărtare un sat. O luă de-a dreptul peste cîmp într-acolo. Acum, după ce-și isprăvisese misia de vînător și luarea-aminte nu-i mai era ațintită asupra unui singur lucru, începu să-i pară drumul mai greu și să se simtă mai sigur. Legă vîrbă lîngă cu cîinii:

— Dar tu, măi bercule, cine ți-a tăiat coada? Dar tu, hîtreo?... Roșca, vin-aici!...

Și fiecare cotei se schimonosea după gradul său de simțire, strîmbîndu-și capul în toate părțile ori dînd din coadă. Din cînd în cînd îi mai asmuțea pe cîmp, și ei ridicau iar capetele în sus. În sfîrșit, după vreo jumătate de ceas, ajunse în sat. Cîinii îl simțiseră că-i

străin și-l lătrau ca pe urs. Ogarii mergeau cladără lângă el.

5 Ajunse la han, o hardughie lungă, ridicată pe bolovani, și intră înăuntru. Crîșmarul [...] plimba o litră de spirt de bucate dintr-o sticlă într-alta, pregătind astfel rachiu pentru mușterii, cari erau deocamdată numai trei. Ei steteau pe-o laviță scorojită, cu sucmanele pe umăr, bănănăind din picioare și pîfăind din lulele a pagubă. Erau zdrențăroși, uscați, cu un
10 adînc dezgust de toate, ce se da pe față, fără știrea lor, prin vorba rară și scurtă și prin chipul de-a scuipa. Dugheana evreului, întunecoasă, da un aer de sărăcie friguroasă la toate celea.

15 — Bună vremea, oameni buni, zise Constant din ușă.

— Mulțumim dumitale, cucoane, răspunseră ei, sculîndu-se încet.

— Apoi, frig, ha?

— Frig rău, răspunse unul dînd din cap.

20 — Ai ceva demîncare, jupîne?

Evreul se uită la el, măsurîndu-l de sus pînă jos.

— Nu pentru dumneata, răspunse el lung și trăgănat.

— Apoi ce facem, că mi-e foame?

25 — Poftim la curte, zise evreul cu galantomie.

— Mă poștești la masa altuia?

— La noi se obicinuieste, răspunse el cu demnitate. Cui e foame găsește ce să mănînce la boieri.

30 — Da' cine sunt boierii? întrebă Constant, mirîndu-se de solidaritatea evreului cu stăpîinii.

— Cucoana Lizi, văduva lui Malineschi...

Tînărul privi lung la jidov să vadă dacă glumea. El adause foarte liniștit:

35 — Poate nu cunoști pe cucoana Lizi? Asta nu face nimichi. Tot ai să găsești demîncare...

Constant se uita la șorțul evreului, gîndindu-se la ciudata împrejurare care îl aducea fără vreme și fără voie la Mălini.

40 — Ia ascultă, jupîne, nu se poate să găsim ceva prin sat, ca să nu mai merg la curte?

Jidanul îl privi cu un ochi mai mic și cu altul închis.

— Poate ești dator ceva la cucoana Lizi?... întrebă el. Constant începu a rîde.

5 — Nu pînă acum, zise el vesel. Întrebarea evreului, îndrăzneală la alt om dar în gura lui foarte naturală, îl hotărî.

— Bine, jupîne, atunci să mergem la cucoana Lizi, dacă nu se poate altfel.

10 — Bade Ivane, fă-ni un pustiu de bine și du pe dumnealui la curte...

Țăranul se sculă numaidecît, la vorba evreului, și amîndoi porniră.

V

15 Casele boierești de la Mălini nu se deosebeau mult de cele de la Resteu. Erau tot așa risipite pe sub streșini, tot așa de încăpătoare, tot vechi, dar poate mai originale, căci nu le *reparase* nimeni. Curtea, nesfîrșit de mare, cuprindea diferite alte încăperi, semănate ici și colo, precum: bucătăria, grajdurile, velnița, crama, cuptiorul, gura beciului, casa mașinistului, — și mici țarcuri, pentru fîn, pentru vaci, pentru viței, — o adevărată gospodărie de oameni harnici.

25 Aici, ca și în sat, Constant fu întîmpinat mai întăi de cîini și apoi de slugi. El nu prea știa cum să înceapă vorba, și zise așa, într-un noroc:

— Acasă-s boierii?

— Dară, răspunse sluga, duduca e acasă.

30 Și în loc să se-ndrepte spre scară, se duse înaintea cătră o odaie zidită în mijlocul curții. Deși era frig, ușa era deschisă și-nlăuntru se putea vedea un foc strășnic. Două femei țineau o tingire de toartă, iar stăpîna lor, cu un sucitor în mînă, bătea conținutul încet.

35 — Un boier, zise omul care ieșise înaintea lui Constant, vîrîndu-și capul pe ușă.

Cele trei persoane dinlăuntru se întoarseră spre noul-venit, și el putu recunoaște pe tînăra femeie din cele

două ce întâlneau la gară. Dînsa ieși pînă în prag cam mirată și cam stîngace, căci era surprinsă cu niște mînuși vechi în mînă și cu un număr de *Revue des deux Mondes* la subsioară.

5 — Mă iertați că îndrăznesc să vă supăr...

— Domnul Dumitriu? zise ea recunoscîndu-l.

— Da... Am rătăcit drumul... și nu știu cum să mă întorc înapoi... Hangiul...

10 — Jupîn Leibul m-a trimis, zise țăranul cu căciula în mînă; boierului i-efoame, adaose el fără întorsătură.

— A!... Vă rog... zise tînăra, trecînd pe lîngă el și sărînd ușor pe cărarea ce ducea în casă; cînd fu pe scară se opri și-l așteptă.

— Vă rog...

15 „Să vede că de ce ți-e scris nu scapi“, gîndi el. Apoi se hotărî să ia lucrurile mai omenește.

— Să-mi dați voie să intru așa cum sunt... Aș fi foarte mușumit dacă nu s-ar neliniști nimeni pentru mine.

20 Apoi își depuse cu solemnitate iepurele pe marginea balconului, își lăsă geanta și pușca, și se scutură pe picioare de zăpadă. Ea îl privea cam pieziș, cu un grăunte de ironie la adresa cizmelor celor pînă la brîu, a gentei goale și a haitei de ogari, cari se urcase pe scară pînă aproape de stăpînul lor. El simți zîmbetul ei, căci era mai mult în aer, și ca răspuns se puse să ație drumul ogarilor.

— Nu se poate să intrăm cu toții, le zise el prietenește. Apoi, adresîndu-se fetei rîzînd:

30 — Faceți o faptă creștinească cu mine, dați-mi voie să fac și eu una cu tovarășii mei de vinătoare: declar de la început că din tot ce-mi veți da împart jumătate cu ei.

35 — O să fie cam puțin pentru toată familia asta, răspunse fata pe același ton. Dar cred că o să găsim ceva potrivit cu numărul și rangul d-lor.

El dete din cap rîzînd și urmînd-o.

— Mă iertați, zise el oprindu-se; e bine înțeles că nu mergem decît în sufragerie...

40 — Cum doriți... Dacă ar fi mama aici poate v-ar sili să vă urcați sus... Eu nu îndrăznesc...

— Nu-i aici doamna? întrebă el răpede și oprindu-se.

— Vă rog... zise ea din nou. Mama nu-i aici, dar asta nu vă împiedecă de-a intra. Îmi pare că dumneaei e la Resteu, adăogă dînsa ca să-l hotărască.

5 În sfîrșit intrară în sufragerie. Era o odaie curată, bine văruiată, cu tavanul descînduri, cu cîteva dulapuri de argintărie, cu o masă lungă în mijloc și o față de masă albă ca floarea. Un miros plăcut de pîine îi deschidea pofta de mîncare, chiar cînd n-o avea.

10 Se urmă oarecare convorbire la ureche între fecior și stăpînă, care, probabil, îi spunea ce să puie pe masă. Feciorul ieși. După cîteva minute ușa se deschise încet și intră o călugăriță.

15 — Maica Xenia, zise fata sculîndu-se și făcîndu-i loc... și d-nu Constant... d-nu Dumitriu, adaose răpede, încurcîndu-se și roșindu-se. Dar apoi, stăpînindu-și graba și cu înțelepciune: Maica Xenia este mama mea de-a doua, e sora lui tată-meu...

20 Bătrîna, un chip frumos și blînd, surîdea liniștit acoperind mîna fetei cu a ei.

— Suntem numai femei, domnule, în neamul nostru, și atîta copil avem, zise călugărița bătînd-o pe mînă. Dar vîzîndu-i mînușele rupte: Du-te, mamă, de-ți schimbă mînușile... și dă-ți cu puțină apă pe

25 ochi, că ești roșie ca para focului.

Fata scoase o mică oglindă din buzunar și privindu-se:

— Adevărat, zise, am stat la foc.

30 Ea ieși. Constant rămase numai cu bătrîna călugăriță, ale cărei forme simple îi dădură întreaga stăpînire de sine și linia proprie naturii sale, jumătate tristă, jumătate serioasă. Vorbiră de una și de alta, și pe cînd el mîncă, băgă de seamă, ridicîndu-și ochii o dată răpede din taler, că bătrîna se uita țintă la el, căutînd parcă să-i pătrundă gîndurile și inima pînă în fund. Călugărița, surprinsă, se trase înapoi pe scaun și, ca și cum ar fi simțit nevoia de a-și explica cercetările ce făcea cu privirea, zise:

40 — Nu semeni cu maică-ta... Mai degrabă semeni cu colonelul, ha?... Ochii verzi, spătos, așa ca d-lui...

Și pe cînd îi făcea astfel portretul, ca să-și explice privirea cea prea lungă ce avusese, intră Elencuța. Ea își păstrase aceeași îmbrăcăminte, dar, cu arta ascunsă a femeii, își aninase o funtă, își pusese un inel, trăsese o viță de păr la locul ei, așa că, fără să pară, luase un aer mai de oraș. Cum intră, în mijlocul descrierii mătușei sale, aceasta, cu lipsa de tact a oamenilor cari vor să îndrepteze o greșală, o făcu tovarășă la observările ei.

10 — Nu-i așa, Elencuțo?
— Ce? întrebă fata, veselă și frecîndu-și mîinile cu mulțumire.

— Nu-i așa că d-nul seamănă mai mult cu colonelul, și nu seamănă de loc cu maică-sa?...

15 Fata se așază pe scaun încet.
— Așa cred, răspunse ea, silită să se uite la Constant.

Și pe drumul acela de priviri se întinse un fel de mreață sufletească pe care n-o înțelegeau nici unul, dar care îi prindea dorul pe fiecare și-i încălzea. El, cam cu ochii în jos, ca unul despre care se vorbea; ea cu o sfioasă aruncătură de privire, ce se lăsa și se ridica spre el, vie și curioasă, — se simțeau intrați într-o încurcătură plăcută dar vinovată, din care n-ar fi ieșit ușor, dacă, din fericire, feciorul n-ar fi pus pe masă o sticlă cu apă minerală, care aduse la îndemîină călugăriței o vorbă naturală:

25 — Doamne, mamă, ți-ai luat tu astăzi doftoria?
Fata se uită la dînsa, cu o privire duioasă și rugătoare.

30 — Și astăzi s-o iau? zise ea călugăriței cu o blîndă alintătură de copil.

— Ei, Doamne, mamă, ia așa mă superi tu mereu. O să te spui mă-tei.

35 Fata se sculă răpede și se duse lîngă scaunul bătrînei, prinzînd-o de gît ca un șarpe șiret.

— Nu, mămucută, lasă că n-o iau astăzi, și o să te ascult, o să mă închin cît mi-i zice...

— Fugi, fugi, nu se poate, hotări bătrîna luîndu-i mîinile de după gît cu o vădită dragoste și depărtînd-o.

40 — Și tare mai e rea!... zise fata, rămasă în picioare și scuturînd din cap.

— Rea, bună, e spre binele tău, ce-o să-ți fac, — nu-i așa? întrebă ea pe Constant.

— E adevărat că în general doftoriile nu prea sunt gustoase, dar dacă trebuie... răspunse el în doi peri.

5 — Și dumneata? întrebă fata zîbind cu răutate. Tot numai un prieten am: dacă n-ar fi moș State aș lua doftorii de cinci ori pe zi.

— Tata? întrebă Constant pe călugăriță, pe cînd Elencuța se ducea la dulap să-și ia doftoria.

10 — Apoi da, dumnealui ne-o învață cu tot felul de poftă și scornituri. I-a vîrit în cap să zvîrle doftoriile și să s-apuce de călărie, de vînătoare, de toate poznele din lume.

15 Și pe cînd fata, întoarsă cu spatele la ei, se ținea cu degetele de nas și-și turna doctoria pe gît, călugărița se scutura cu groază și cu milă, parcă ar fi luat-o ea.

— Bravo, zise dînsa; azi te-ai purtat ca un voinic.

20 Dar fata, drept răspuns, dete din cap cu neîncredere și arătă cu ochii pe la spate pe Constant, parcă ar fi zis:

— N-am ce mă face de omul ist străin, dar altfel... Călugărița începu a rîde.

— Dacă-i așa, stai că te spui.

25 — Nu!... zise fata lung.

Dar călugărița urmă:

— Uite, domnule...

Însă nu putu să-și sfîrșească vorba, căci fata venise dintr-o săritură lîngă dînsa și-i închisese gura cu mîna. 30 Bătrîna se-ncercă încetișor să mai spuie.

— Mi-a făcut... îmi face semn... Stai, mamă, că mă înăbuși.

Elencuța se dete atunci la o parte cu un fel de deznădăjduire comică și zise răpede:

35 — Ei, spune dacă vrei; parcă cine știe ce ai de spus!

— Adevărat, domnule, întări bătrîna rîzînd, nu-i nimic. Dar vino mai des pe la noi, poate își isprăvește sticla de doftorii.

40 Fata se sculase de pe scaun furioasă și se dusesse să se uite pe fereastră. Călugărița rîdea cu poftă, clătînînd

du-și toată ființa de valurile râului. Constant îi ținea hangul cu moderație.

— Zău, mămuțuță, dacă nu ești bună de pus pe foc!

5 Puțin câte puțin se da astfel pe față firea ei întreagă, cu toate nuanțele vârstei în care copilul începe a deveni femeie, avînd îndrăzneala nepăsării și sinceritatea nevinovăției. Pentru Constant era o arătare nouă. Originalitatea are o mare înfrurire asupra tuturor oamenilor, dar mai cu seamă asupra celor blazați. Fără a
10 avea putere să cerceteze de ce și cum, dînsul se supunea farmecului fetei. Ca un om care a încercat de multe ori să înoate și simte deodată că poate pluti, fără osteneală, — el se lăsă cu bucurie în brațele apei, și cînd în cele din urmă sania porni din curte, pe același drum
15 pe care dînsul venise ostenit și nehotărît, îi păru totul mai frumos, satul mai interesant, văile ninse mai vesele și depărtarea mai mică. Lăuntrul sufletelor noastre e schimbat adesea de cele dinafară, dar la rîndul lui le schimbă și el. Cînd sania se opri la scară și trebuî să
20 se dea jos acasă, el n-ajunsese încă la capătul visului. Visase deștept. I se înșirau gîndurile lanț pe lungul pîrtiei bătătorite, niște gînduri calde și ferice, și ca și cum ar fi fost zămislit în ziua aceea din cristalul unui fulg de zăpadă, urcă scara senin, vioi, fără o umbră
25 de durere.

Cît despre fată, cetitorul a înțeles că, cu o mătușă cum era călugărița, toate ghicitoriile se ceteau în ochii ei, fără mare osteneală. Elencuța era de măritat, stare
30 socială comună la multe femei, și era de măritat cu zestre, ceea ce e comun la mult mai puține. Deci suspinători se iveau din belșug, și fata făcuse deja pe tăcutele o întreagă experiență, observînd preocuparea mamei sale și lungile priviri ale călugăriței, cînd se descoperea cîte un tînăr *bien*, cum zicea coana Lizica.

35 Era însă o stavilă la toate: colonelul State. Dînsul, ca prieten de temei al familiei, era întotdeauna întrebă, și el regulat găsea cusur la toți. În iarna aceea se prezentase un pretendent care, după părerea coanei Lizichii, era *bien* pe toate laturile: cu nume, bogat,
40 tînăr, avea toate însușirile unui adevărat ginere. Colonelul însuși nu găsise nimic de zis. Mai rămînea numai

fata, care de altminteri rămînea totdeauna la urmă cu zisul. Dar cu dînsa mamele ei nu prea îndrăzneau s-o taie pe de-a dreptul. Așa că, după un sfat lung, se luă hotărîrea de-a pune pe colonel, care era iubit
5 de fată, s-o întrebă:

— Elencuțo, îi zise el într-o zi, pe cînd bătrînele nu erau acasă, am venit să-mi dai o cafea, cu tot dichisul. Știi ce vrea să zică...

10 — Bine, moșule, răspunse fata bucuroasă, dar azi ce-mi istorisești?

— Ce-ți pasă! ia să vezi...

Elencuța dete de cafea ea însăși; apoi luă o pernă și se așeză pe canapea cu ea pe brațe. Colonelul se
15 întinse cu capul pe pernă și fata se puse să-i caute în cap.

— A fost odată o fată de împărat, începu el, cu totul și cu totul de aur...

— Frumoasă fată!... zise Elencuța rîzînd pe ascuns. Colonelul îi dete ușor peste mîină și urmă:

20 — ... pe care părinții o iubeau cu patimă, iar tinerii prinți veneau din toate părțile lumii s-o pefească...

— Ei, moșule, iar începi cu povestea asta?

— Ce-o să-ți fac, dacă așa încep toate poveștile!...

25 — Mai bine spune-mi cum s-a însurat Bibescu la Focșani⁸.

— Ascultă, ascultă, să vezi: printre prinți, iată că sosise unul de la Paris, galant, învățat, tînăr...

Fata rîdea, fără să mai încerce a-l opri. El urmă:

30 — ... care, rănit pasă-mi-te de farmecele prințesei, venea în toate zilele la părinții ei, așteptînd s-o vadă. El se numește Victor Comăneșteanu⁹.

La această vorbă, fata sări de pe canapea lăsînd perna să cadă și se îndreptă spre ușă, zîmbind încă, dar cu o expresie de nemulțumire atît de naivă
35 și de firească încît colonelul schimbă tonul povestirii. El se duse la dînsa și o apucă binișor de mîină.

— Nu te supăra, fetițo, că nici mie nu-mi face plăcere să-ți vorbesc de asemenea lucruri, dar trebuie să fii cuminte și să înveți a te deprinde cu viața...

40 Ești acum fată mare... maică-ta trebuie să-ți poarte

de grijă... n-ai tată... lumea se uită și întreabă. Trebuie să fii cuminte... și să alegi pe unul.

Dînsa se prinsese cu amîndouă mîinile de mîna colonelului și se uita în jos. Două șiruri de lacrimi tăcute i se rostogoleau pe obraz și nu îndrăznea să-și ridice ochii din pămînt. Bătrînul aștepta mișcat și el, și pentru a întrerupe tăcerea adăogă încet:

— Tînărul acesta, Comăneșteanu, pare tare cumsecade... ce zici tu?

Fata ridică de două ori ochii spre el, parcă ar fi vroit să-și deprindă gîndul ce avea cu fața colonelului, și a treia oară îi și zise:

— Dumitale ți-ar face plăcere să-l iau?

— Ba mie nicidecum, răspunse colonelul luîndu-l gura pe dinainte.

— Vezi? zise fata, rîzînd printre lacrimi.

Bătrînul, nemulțumit de întorsătura ce luau lucrurile, își frîngea mîinile cu preocupare. După cîteva minute de tăcere, el îi zise tihnit și așezat:

— Ascultă, Elencuța: eu n-am dreptate să zic că nu-mi place Comăneșteanu, fiindcă n-am pentru ce s-o zic. Dar cred, pentru binele tău, că ar trebui să mai cercetăm. Aud că averea îi cam încurcată. Asta n-ar fi nimic, dar e bine să cunoaștem cu siguranță unde mergeți. De aceea eu zic să se mai întîrzie lucrurile vreo două luni... Cine știe, poate vin împrejurările altfel... adaose el cu o lungă melancolie bătrînească.

Colonelul, cînd zicea această vorbă se gîndea la fiu-său. Dar bănuia că trebuie să fie încurcat undeva, tot spera că poate cu timpul și cu puțină energie să-l readucă la calea cea bună, adică la Elencuța. Fata, cu finețea presimțirilor femeiești, ghicise gîndurile colonelului, căci surprinsese adesea crîmpeieri de convorbire între muma ei și călugăriță, din care reieșea părerea de rău că fiul colonelului e un stricat, căci altfel ar fi fost cea mai bună partidă pentru Elencuța. Și cu înlesnirea cu care lucrează fantasia tinerelor fete, acest *stricat* era împodobit cu o mulțime de daruri, mintea ei anina de un portret ce era acasă la Resteu fel de fel de primejdii și aventuri cavalierești, care,

zică-se orice, rămîn tot cea mai puternică atragere a bărbatului pentru femeie. Astfel că, acum în urmă, cînd colonelul spusese fetei „cine știe, poate vin împrejurările altfel” se înțelegeau amîndoi pe tăcutele, și, la sfîrșitul convorbirii lor, cînd colonelul o întrebă ce să răspundă mamei sale, fata îi zise cu mulțumire:

— Cum ai hotărît d-ta, moșule: să așteptăm.

Apoi sosi cafeaua, și bătrînul, mulțumit, se așează din nou pe brațele fetei să-i caute în cap.

— Cînd te duci la București, moșule? îl întrebă deodată fata.

Dînsul, surprins, se sculă pe un cot și se uită la ea cu mirare.

— Da' de unde știi că mă duc la București?

Dînsa se-nroșise și adăogă răpede:

— Îmi închipuiesc... Vream să te rog să-mi cumperi niște lucruri...

Și astfel fu hotărîtă mergerea la București a colonelului. Venirea la moșie a tînărului ne e cunoscută.

VI

Întors acasă de la vînătoare, Constant povesti bătrînului întîmplarea de la Mălini, așa cum se petrecuse. Colonelul băgă de seamă cu mulțumire plăcerea ce o avea fiu-său de-a aduce vorba mereu despre Elencuța, și-l îndemnă să caute a o cunoaște mai bine.

— E un suflet de copil neprețuit, zise el. Astă-sară vei avea ocazie s-o vezi în lume, și bagă de seamă, adăogă dînsul cu intenție, că ai mulți protivnici.

Constant nu răspunse nimic, spre marea mirare a tatălui său, care se aștepta să-l vadă protestînd. El își deschise sacul spre a-și pregăti lucrurile pentru sară. Rufele dinlăuntru fuseseră așezate de Silvia, și în mijlocul lor era o pernă cu miroso, care îi lăsa deodată impresia casei lui de la București și mai cu seamă impresia Silviei. Cu o mișcare de nemulțumire dete parfumul la o parte și-și căută mai departe

cele trebuincioase. Dar efectul era produs. Preocuparea îl prinse din nou și, aninându-și nasturii la cămașă, rămase pe gânduri... Se știe cu ce putere nervul mirosului aduce amintirile.

- 5 — Nu-i nimic pentru mine? întrebă el pe feciori.
— Ce să fie, cucoane?
— Niscaiva jurnale, ori scrisori.
— Nu, nimic.
— Ia du-te de întreabă pe boier.

10 Omul ieși și după câteva minute se întoarse cu același răspuns:

— Nimic, cuconașule.

Adevărul însă era altfel: veniseră din București două scrisori, și erau de la Silvia, dar bătrînul le simțise și le pusese la o parte.

15 Niciodată Constant nu suferise mai greu de gândurile sale ca în minutul acela. Unul după altul, ele se înlanțuiau cu puterea amenințătoare a realității, pe care cîteodată mintea celor bolnavi o vede cu o claritate extraordinară. Supunerea și cuminenția Silviei, care-i plăcuseră atîta vreme, începuseră să devie în timpurile din urmă o adevărată nenorocire fiindcă acum, cînd conștiința lui îl judeca cu oarecar asprime, blîndețea femeii devenea o vină. Poate dac-

20 ar fi îndrăznit să-i zică ceva, să-i ceară jertfirea libertății ori a plăcerilor lui, ar fi avut putere s-o lase. Dar așa, față cu acea oarbă șupunere a Silviei și cu eterna ei mulțumire, era cu neputință să găsească un simbul de pretext, care să-l dezlege în conștiința lui. Căci am mai spus-o: la un om care nu e cu desăvîrșire nul sufletește, pretextele și aparențele au un rol însemnat. Îi trebuie, pentru a fi în stare să facă o faptă mișească, umbra cel puțin a unui cuvînt.

35 Și astfel, prins din norul de fericire în care venise și dus în fundul celor mai negre alcătuiți ale minții, rămăsese cu cămașa în mînă, căzut în brațele fotoliului, ca un copil care-și uită treaba spre a se lua după o jucărie. Silvia, băiatul, congediul de la tribunal care se scurtase, înaintarea unui coleg mai nou decît dînsul ai cărui părinți nu făceau opoziție, o scenă displăcută ce avusese cu un domn într-un bal, toate

40

amintirile supărătoare își dedeau mîna spre a-l umili. Dar, cu mulțumirea cu care bolnavul de insomnie vede licărind lumina zilei, el văzu în ferestrele minții lui capul Elencuței, naiv și surîzător, și toată goana fantastică a celorlalte gânduri pieri. Era în adevăr drăgălaș norocul acela de fată. Pentru a spune cum era ar trebui coloarea cu care se zugrăvește viața, tinerețea și naivitatea.

Blondă, cu ochii negri, și albă ca o fee

10 Un cap senin de înger pe umeri de femeie¹⁰

zice poetul. Blondă, în adevăr, și albă, dar mai mult femeie decît înger, cu o gură pe care părea că sufletul uitase un suris, iar lacrimile copilăriei o umbră de melancolie. Avea ochiul negru, dar privirea dulce, fruntea mică însă armonioasă, și din întregimea chipului

15 aceluia se desprindea înrîurirea unei naturi vesele și simple, cu o nuanță ascunsă de tristețe, ca la orfani. Cine n-a întîlnit măcar o dată în viață o asemenea figură binecuvîntată? Toate copiile și descrierile de pe dînsa se aseamănă cu cele ce se fac de pe Beatrice Cenci¹¹. Natura le creează rar, iar Guido-Reni numai o dată.

Deci nu era de mirare ca o asemenea ființă să neliniștească sufletele mai multor tineri și colonelul să aibă dreptate cînd zicea fiului său „bagă de seamă, ai mulți protivnici“.

25

În adevăr, seara, cînd ajunseră amîndoi la Mălini, lumea era deja adunată. În dreapta un salon larg, curat, unde se aflau cîteva doamne, cucoanele vecinilor, pornite pe povestirea întîmplărilor zilnice, care au o însemnătate așa de mare la oamenii mici; la mijloc, într-o sală lungă, un biliard, prins de doi jucători și de alți doi-trei privitori, mai toți tineri; în stînga, odaia de cărți, unde *prefa* se alcătuisese deja și la care

30 luau parte numai bărbații serioși, precum bunăoară conu Tudosie Gorciu, candidatul, Nicu Mînză, fost subprefect și proprietar, Iancu Dănălache pururea cu d-na Dănălache alături, Dumitriță Turculeț, idem proprietar, și alți cîțiva. Într-un salonaș mai dincolo era pianul fetei, la care una din duduici își aducea

40

aminte, știi ca prin vis un biet vals de Chopin. Ici și colo cite doi bărbați vorbind de afaceri, între care și d-nul Alpengrün, noul și marele proprietar de la Moghileni, care, sub o lampă, citea publicațiile din *Monitorul oficial*. Erau poate vreo treizeci de persoane cu totul, prin urmare destui pentru o adunare de țară. Ceea ce-i aducea pe cei mai mulți era curiozitatea de-a vedea pe feciorul colonelului, cum ziceau ei lui Constant, care, pentru mai toți era o *nenorocire*.

— Să ai un singur băiat, coane, și acela să-ți iasă rău!... Păcat de avere... Nici praf nu se alege de dînsa!

Aceasta era definiția lui Constant.

Cînd intră colonelul și cu fiu-său, se făcu o mică tăcere. Fiecare ridica ochii mai sus sau privea peste ochelari ca să zărească pe rătăcit. Pentru mai toți fu o decepție. Se așteptau să vadă un *crai*, un *deșuchet*, un *cela*, și nu văzură decît un om ca toți oamenii.

În salon, coana Lizica îl prezentă *comme un charmant garçon revenu de très loin*. Mamele, picior peste picior și cu cite-o lungă țigară între degete, îl măsurau în gînd pe talia *copilelor*. Din salon îl luă în primire Elencuța, voioasă și sprintenă ca o vrabie, și-l făcu cunoscut cu tinerii de la biliard, cu Costică Gorciu, pretendent, Leon Movilă, Victor Comăneșteanu și alți doi juni mai...¹² de cîmp, să zicem, cari veniseră la ceai, seara, îmbrăcați ca de călărie. Printre toți Comăneșteanu era cel mai bine, cu barba tăiată de pe cea din urmă modă de la Paris, cu capul sus, de-abia vorbind românește¹³ și jucînd biliard cu Gorciu cu aerul pe care-l are un leu cătră cîinele închis cu el în aceeași cușcă. În odaia de cărți îl prezentă însuși tată-său. Cîteva glume de la cei mai bătrîni, cîteva complimente de la cei ai șireți, și apoi iar intră în posesia Elencuței, care ținea să-l ducă plocon fetelor și mai cu seamă uneia, d-ra Ida Alpengrün¹⁴, față cu care Constant băgă de seamă că Elencuța căpăta un fel de rigiditate nefirească. Evreica era frumoasă, plină, cu un păr auriu bogat, vorbind corect, dar păstrînd cu toții o rezervă care mirosea a milion.

În această lume, ca în toate de altminteri, după prima impresie, fiecare reîntră în sine. Constant schimbă cîteva vorbe cu Ida, cu Comăneșteanu, care vrea să-l ia la o partidă monstră de biliard, cu Alpengrün bătrînul, care-l prinse fumînd o țigară și-i făcu tot istoriul fontanelor sale de păcură; pînă în sfîrșit, rămase singur. Fata pe care, fără să-și dea socoteală, o căuta cu ochii peste tot, împărțea ceai. Călugărița îl băgă de seamă și-i făcu semn să vie lîngă dînsa, ca lîngă o cunoștință mai veche.

— Cum îți place pe la noi, domnișorule?

— Sărut mîna, — îmi place foarte mult.

— Vezi, poate că-i rămînea pe aici... E țara vrăjită Moldova, adăogă ea zîmbind.

— Ce nu se poate în lumea asta? zise el, răspunzîndu-și parcă mai mult lui decît ei.

Una din vecinele călugăriței le tăie vorba și Constant rămase iar la o parte. Pe nebagate de seamă el se strecură de lîngă dînsa și trecu binișor înapoi în salonașul unde era piano. Fetele erau toate la biliard, cu Comăneșteanu și ceilalți. El, singur și cam fără rost, se uita la cadrele de pe părete, cu lipsa de interes a unui om preocupat. Erau o mulțime de nimicuri, ca în toate casele fetelor tinere. Dar printre litografii și fotografii de tot felul, era și un portret bun în oloi, portretul unei femei frumoase, care trebuie să fi fost coana Lizica la tinerețe, căci aducea puțin cu Elencuța. El se uită la portret lung și cu plăcere.

Fata isprăvisse de împărțit ceaiul și sta și ea să se bucure de petrecerea celorlalți. Văzuse pe Constant sculîndu-se de lîngă călugărița cam fără scop, și acum îl căuta, ca să-l prindă în joc cu cei de la biliard. Intră cu vorba pe buze, cînd dote cu ochii de el contemplînd portretul mamei ei. Se opri o clipă pe prag, ca cum ar fi vrut să se retragă, dar apoi își schimbă gîndul și se apropie binișor de dînsul. El negreșit că o simțise; parcă chiar o aștepta.

— Așa-i că era plăcută mama? îl întrebă ea cu mîndrie. Femeile mai înainte aveau bunul-gust de-a fi frumoase.

El nu răspunse nimic, ci se întoarse și se uită lung la ea; apoi iar la portret. Privirea, astfel purtată, era aproape atât de vorbitoare cât un cuvânt. Ea se făcea că nu vede și urmă a se uita la cadru. Dar tăcerea prelungită devenea o mărturisire limpede, deși foarte discretă. Și se vede că acest prinos de admirație îi încălzea inima, căci sîngele i se urca în față și se făcu roșie.

— E cu adevărat foarte frumos! zise el încet, și dacă nu mi-ar fi frică de o groaznică banalitate mi-aș spune toată gîndirea...

Ea ridică ochii spre el, buni și luminați de o rază de simțire fericită, cu care vroia să oprească vorba și totodată să zică:

— E de prisos; am înțeles și-mi place.

Dar el, prins parcă de nevoia ce o simț cîteodată poezii de-a vorbi cu luna, urmă:

— E de prisos, știu. Dar țin să vă spun că, fără să fie o mare asemănare, acest portret are un nimb de poezie care nu se găsește în lumea întreagă, decît poate... la dumneavoastră. Dar, dacă nu mă înșăl, adăogă răpede, pînza asta era ceva mai mare... era bustul întreg, cu mîinile amîndouă, unite... care îmi aduc aminte că făceau admirația mea... ca prin vis...

— Da, zise Elencuța, de la moartea tată-meu: am lipsit atunci din țară cîtăva vreme și portretul a stat închis jos într-o odaie unde l-a ros șoarecii... din fericiere numai pe mîrgini, așa că a trebuit să-l micșorăm... Dar aveți memoria bună, zise ea, mirată.

— Da, am oarecare ținere de minte. Știu că tata avea o pasiune pentru dumneavoastră, pe care nu mi-o puteam nicidecum explica... atunci... zise el zîmbind. De altminteri îmi pare că d-lui are pasiunile statornice...

Fata rîdea, cu capul plecat ușor pe un umăr și spre v scoate convorbirea din făgașul în care el o aducea mereu, se întoarse iar la portret.

— De altfel, mie nu-mi pare rău de loc; șoarecii mi-au făcut un serviciu, căci dacă încolo mai trece cu asemenea, mîinile mamei sunt și acum așa de frumoase și ale mele așa de urîte, încît trebuie să le mulțumesc.

Și se uita la mîinile ei cu un suris de milă, dar șiret peste fire, căci mîinile îi erau cum sunt două porumbițe albe.

— E adevărat, zise el, luînd una și cercetînd-o ca pe un obiect, sunt urîte. Dar în acelaș timp, pierzînd măsura lucrurilor o duse răpede la gură, și o așa sfîntă și adîncă emoțiune îi tresări în suflet, încît se simți roșindu-se ca un copil de 18 ani.

Ea nu putuse să rostească decît o singură silabă de mirare, și dintr-o mișcare prinse ivorul de la o ușă închisă și dispăru.

Constant șezu un minut jos, ascunzîndu-și capul în unghiul unui scrin, pînă ce impresia mîinei ce o sărutase se răci de pe buzele lui, și apoi cu sfială ieși prin camera de cărți și se opri în pragul din care se putea urmări jocul de biliard. Ida Alpengrün își aștepta rîndul în picioare, cu un tac în mînă, de care se rezema cu brațul întins, avînd statura pretențioasă a unei Diane. Deși poza pururea, era frumoasă pustia de evreică. Constant, ca un cal de rasă, deprins să ție gîtul coardă cu orice stăpîn, făcu un pas cătră dînsa foarte galant, și cu o înclinare de cap aproape ironică de respectuoasă ce era, îi zise:

— Suntem la Mălini ori în Olimp?

El nu-și da seama de mișcarea sufletească ce-l împingea la această faptă, — dar izvorul ei era în inima omului care se simțise stăpînit și rănit adînc de farmecul unei alte femei, care acum sta în pragul celui alt salon și se uita la ei. Gelozia e un chin ce face se vede nespusă plăcere celui ce chinuiește.

Ida îl privi cu obicinuita ei lipsă de măsură în mișcări, de sus în jos, dar îl grafică cu un suris foarte binevoitor în esența sa, care, lăsînd să se vadă rîndurile albe ale dinților, dete pentru prima oară figurei aceleia de marmură lumina adevăratei vieți omenești.

— Din orice Mălini se poate face un Olimp, dacă pui zei într-însul, răspunse ea scandîndu-și cuvintele.

— Matin!... greși el a zice încet.

— Nu? întrebă ea.

— Ba cum nu! Dar atunci, noi, muritorii, n-avem decît să ne plecăm genunchile, căci treaba e pe gata...

Ea nu putu răspunde, căci între dinșii răsărise Elencuța, mititică și sprintenă. Dînsa, cu o mîină pe umărul Idei, începu a-i spune:

5 — Ido dragă, n-ar fi bine să isprăviți partida de biliard... cucoanele cam cască... și au început să reclame *Ochii* d-lui Movilă... adică a lui Ventura... știi *Doi ochi* pe care îi cîntă d. Movilă așa de bine.

10 Era o atenție delicată și șireată în acelaș timp, căci d. Movilă cînta binișor, iar suspinele sale erau toate închinare Idei.

Și fără să aștepte răspunsul ei, luă pe Constant de braț și-l întoarse pe loc.

— Te rog, domnule Dumitriu, să mă ajuți. Trebuie să fim elocvenți, căci d. Movilă e foarte modest.

15 În fapt însă, tînărul Movilă aștepta de un ceas această rugăciune și din două vorbe abia primi. După aceea ea se duse cu Constant spre salonul doamnelor. Mergînd, îi zise răpede:

20 — Aveți o mare slăbiciune de mitologie. Și eu care n-am nimic, nimic de zeiță !...

El se opri și se uită la dînsa surprins și fărmeecat.

— Nu e frumos... adaose ea cu glasul tremurînd.

25 El rîdea, încercînd să protesteze, dar fata îi porunceă să tacă cu un deget dus la gură. Ea nu mai putea să mai vorbească, căci dacă ar mai fi rostit un cuvînt o înecau lacrimile. Se apropie de un geam îngust ce era în față și-l deschise împingîndu-l de pîrete. Aerul rece îi răcori sufletul.

30 Era o surdă gelozie între amîndouă fetele, și poate acesta era și cuvîntul care îndemna fără știrea ei pe Elencuța să treacă dincolo de măsura cu care o fată ca dînsa ar fi trebuit să se arate unui tînăr pe care îl întîlnise numai de cîteva zile. Dar, afară că inimile curate și naturile originale sunt adesea lipsite de formulele lumii celeilalte, cetitorul nu trebuie să uite că colonelul fusese grădinarul care ajutase în toate diminețile petalele bobocului să se deschidă. El pregătise îndelung sufletul Elencuței pentru întîmplarea de-acum. Cu aplicarea firească a tîneretei și singurătății cătră asemenea visuri, fata iubea deja pe cineva,

care avea un nume, avea un tată, ba chiar un portret, după cum știm, dar pe care nu-l cunoștea. Și cînd îl cunosc, din fericire pentru ea, visul nu pieri, ci se schimbă binișor într-o realitate vie și caldă.

5 Astfel se poate înțelege cum ajunseră așa de răpede aci.

VII

Dar cărei stele să ne închinăm în viața noastră spre a ne ține drepti între vînturile soartei?

10 Pe nesimțite, dar iute, Constant se ducea la vale, și se ducea cu căldura unui suflet însetat de-a crede, de-a spera, de-a trăi. Viața lui din urmă i se părea un jug umilitor. Cu ce fel de măsură judecă mintea înamorăților nu se știe, dar așa e: ei găsesc tot felul de dovezi în sprijinul pricinei lor. El lăsă să treacă vremea; își prelungi concediul; ceru un altul în regulă de la minister, și cînd nu mai îndrăzni să ceară, ridică zăgazarile convenționale cu care ne e înconjurată viața și lăsă să curgă împrejurările după voia lor.

20 Din cînd în cînd mai întreba de datorie dacă sunt scrisori pentru el din București, ba chiar scrise Silviei o dată ori de două ori, dar n-avu nici un răspuns. Nu se miră de loc de faptul acesta, ba mai mult, îl luă drept cauză puternică ca să nu se mai intereseze de cei rămași în urmă.

25 Acum mergea în toate zilele la Mălini. Era privit de toți ca ginere, și el nici nu vrea să știe cum era privit. Faptul în el însuși îi ajungea. Cu adevărat pornire a celor ce iubesc, nu se interesa de nimic. Îi era dragă fata și asta era destul de mult ca să-l ocupe cu totul.

30 Bătrînii făceau ce vreau ei. Nimeni nu rostise vorbe late. Nu se urmase nici cereri de mîină, nici de zestre, dar înțelegerea era minunată, prin absoluta încredere ce aveau unii într-alții. Erau așa de vechi prieteni !...

35 Colonelul ținea polița întregă a afacerii și cu furie zvîrlea nedeschise scrisorile Silviei în foc, dîndu-i un nume foarte neplăcut; pe de altă parte observa și pe fiu-său și pe fată, cu interesul unui om care urmă-

rește o descoperire nouă. Voia să facă doi fericiți. Era așa de firesc, și-i adusese așa de departe!...

Într-o seară, după vreo două luni, pe cînd el făcea proiecte cu fiu-său în privința casei, cum s-o lărgească și unde să șadă, întrebă pe Constant:

— Ai vorbit ceva cu Elencuța despre asta?

— Eu? răspunse acesta, nimic.

— Cum nimic? nu v-ai dat niciodată în vorbă despre asemenea lucruri?

— Doamne ferește!... Ce, astfel de comedii vorbim noi?...

Colonelul zîmbi liniștit, înțelegînd că toți oamenii cari iubesc devin niște adevărați copii.

— Bine, tată, da' orișicît, ar trebui să lămurești cîteva chestiuni, zise el. Ești sigur că fata te vrea?

— Așa cred, răspunse Constant cu îndoială.

Bătrînul știa bine că-l vrea, dar parcă ar fi ținut să grăbească lucrurile.

— Poate c-ar fi bine să te asiguri. Știi că mai sunt și alții...

Constant rămase pe gînduri. Socotea în sine că avea dreptate bătrînul. Dar dacă, în adevăr, nu l-ar fi vrut?... Se putea foarte bine să placă Elencuței, dar să nu placă mamei. Se putea să afle fata de legătura lui cu Silvia, și să-l desprețuiască. În mintea lui aceste două capete nu se apropiiau niciodată, sau cînd din întîmplare trecea cu gîndul de la una la alta, făcea todeauna un scut de apărare celei dintîi, ca nu care cumva s-o întunece și s-o păteze umbra celei de-a doua. Se întîmplă la el ceea ce se întîmplă cu mulți oameni: luase de la una tot, o umilise, o încărcase cu toată proza vieții, și, alături de dînsa, zilnic și neîntrerupt, avea în gînd un alt cap de femeie, fără ființă, ideal. Cînd întîlni pe Elencuța și-i plăcu, începu să simtă că se făcea încetul cu încetul un fel de substituie, idealul se mișca spre formele fetei, cu cari se amestecau și se închegau, după acea mare și adîncă lege a sufletului că nimic nu stă în ideal care să nu aibă o proprie năzuință spre real. Și atunci cînd înlocuirea fu întreagă, Silvia deveni dușmanul Elencuței, deveni umbra, pata, durerea și remușcarea lui. Și doar acest om, din

propria fire, nu avea nimic histeric și exaltat. Dar amorul dă pe față multe ascunzături ale naturei noastre.

Deci, mai cu temere decît altădată, se duse a doua zi să o vadă. Fata îl aștepta ca de obicei în salonașul pianului, cu maică-sa Xenia. Călugărița era păzitorul formelor. Din fericire ele se păstrau de sinele, căci dînsa își uita adesea însărcinarea și-i lăsa singuri ceasuri întregi.

În adevăr, și-n ziua aceea, ca și-n celelalte, Constant rămase numai cu Elencuța... Ea cînta ceva la piano, ocupîndu-și astfel minile și luarea-aminte. El sta pe canapea și se gîdea. La ce?... Cu ochii mari, pierduți în sfera unor alcătuiuri necunoscute, privirea lui nu se anina de nimic din ce era prezent. Ea simți că el nu se uita la ea, și-și întoarse capul spre dînsul.

— La ce te gîndești? îl întrebă, oprindu-se.

El reveni pe pămînt și plecîndu-se ușor pe un cot, se uită la ea lung...

— Vin colea, îi zise fata, arătîndu-i un scaun lîngă piano.

El se sculă răpede și se apropie de ea.

— La ce te gîndeai? îl întrebă din nou.

— La nimic. Mă uitam la dumneata.

Ea dete din cap, reîncepînd cîteva arpegii.

— Nu te uitai la mine... Nu te uitai la nimeni. Te gîndeai la ceva.

— Mă uitam la dumneata, repetă el simplu. Te văd oriunde mă uit...

Ea își muie privirile lung într-ale lui.

— E foarte frumos ceea ce zici, dar, în adevăr, nu te gîndeai la nimic?

— Nu, zău...

— E cu atît mai bine. Eu credeam că te gîndești ades la un lucru la care eu mă gîndesc mult și care mă... umilește.

— Ce lucru? întrebă el mirat.

— E de prisos să ți-l aduc aminte. De vreme ce l-ai uitat n-are însemnătate.

El se uită la ea cu nedumerire.

— Sunt multe lucruri cari îmi stau în minte de la dumneata, dar ceva care să te umilească... mai cu seamă venind de la mine...

— O, nu de la dumneata, de la mine însămi.

5 — Terog... numă lăsa în neliniștea asta. Dacă nu-mi spui, o să cred vecinic că eu am fost cauza.

— Nu, nu, n-ai fost dumneata. Și ca să vezi, uite, îți spui: îți aduci aminte în seara cînd juca Ida biliard?

10 — Da.

— Știi că am avut slăbiciunea să-ți zic că ai o prea mare patimă pentru mitologie.

— Da.

— Ida a auzit.

15 — Și dacă ți-a părut rău altădată, îți mai pare rău acum?

— Negreșit. De ce să știe lumea întreagă, și mai cu seamă dînsa, ce se petrece în inima mea?

20 El se sculă în picioare și rezemîndu-se de colțul pianului ca s-o vadă mai de aproape îi zise:

— Așa este, și dacă e vorba să-ți spun tot, mă gîndeam și eu la ceva.

— Vezi, la ce? întrebă ea zîmbind.

25 — Mă gîndeam, urmă el serios și cam încet, că am ajuns să pierd noțiunea a o mulțime de lucruri trebuitoare în viață, atîta mi-e mintea plină numai de dumneata. Așa, vîd că se fac împrejurul nostru pregătiri... ciudate, de sărbătoare... ca de nuntă, și eu n-am îndrăznit niciodată să te întreb dacă prietenia dumatile are curajul să rămîie aceeași cătră mine pentru totdeauna.

30 Elencuța ridică ochii spre el buni și sfioși și îi plecă iar pe clapele pianului, neputînd să zică nimic. Inima îi bătea mai tare, și simțea privirea lui plecată spre ea, care aștepta o vorbă, un semn.

35 — Da, răspunse în sfîrșit, sfios și așa de încet încît de-abia se auzi.

El înțelese că era prea aproape de ea și că privirile lui o apăsau. Se retrase iar la loc pe scaun.

40 — Și unde vrei să stăm?

— Unde suntem acuma nu suntem bine? îl întrebă ea zîmbind.

— Nu vream să zic asta. Dar fiindcă mi-aduci aminte, îți mărturisesc că eu aș fi mai bine altfel.

5 — Și cu o pornire a inimei nestăpînită, puse un genunchi în pămînt și se lăsă jos lîngă scaunul ei. Vrea să-i spuie ceva.

— Nu știi... nu pot să-ți spun... dar e o simțire dulce să iubești...

10 Ea îngălbenise și închisese ochii, rezemîndu-și capul de spata scaunului și lăsîndu-și mîinile fără putere. El îi înconjurase trupul cu brațele și încet, ușor, se ridică spre fruntea ei s-o sărute. Mîinile ei se mișcă de-abia și, unite, acoperiră fața lui ca un paravan, pe cînd ea își întoarse capul.

15 — Șezi binișor...

Cîteva secunde rămaseră astfel, el fericit și aproape copilăros, ea copil adevărat, cum era, tremurînd în brațele lui și neîndrăznind nici chiar să-l privească.

20 — Elencuța... nu vrei să te uiți la mine?

— Ba da, dar scoală-te.

— Mă scol... mă ierți?

25 — De ce?... nu mi-ai făcut nimic, răspunse ea încet, întorcîndu-se spre el și punînd mîinile pe umerii lui. Am zis *da*, urmă și mai încet, și dacă vrei să-l mai auzi, îl mai zic: da, da...

30 Și geniul lor cel bun, maica Xenia trîntea o ușă ca într-o moară, făcînd ca dogarii cari urcă la măgură ciocănind în scîndură ca să fugă ursul. Bătrîna intră cu un scul de lînă ca să-l depene pe ghem. Ea vru să scoale pe Elencuța de la piano ca s-o ajute, dar Constant sări de pe scaun cu mîinile întinse.

— Eu, eu, maică.

35 Ea nu prea îndrăznea dar în sfîrșit fiindcă lui îi făcea plăcere, îi puse sculul de lînă pe mîni.

— Vino încoa, Vasilache... zise ea ducîndu-l spre fereastră. Ceea ce însemna:

— Vai de tine, fărmeccatul, te-a legat la gard.

40 În adevăr, era fărmeccat și legat la gard, dar lui îi venea la îndemînă așa cum era.

Plecă acasă, fericit, propunându-și să spuie tatălui său că luase înțelegere cu fata... Dar, în sfârșit, ce înțelegere luase? Se puse să-și reamintească scena cu Elencuța, și se pierdu în farmecul ei, fără să se mai gândească la altceva.

Acasă, intră drept în camera lui și rămase pînă seara, singur, fără să vadă cum trece vremea.

La masă, prînze numai cu mama lui. Colonelul, în, lipsa lui, plecase la București. Vestea asta îl neliniști întrucîtva, dar mamă-sa îi spuse că bătrînul primise peste zi o telegramă de la Credit și plecase numaidecît.

— Bine, dar atunci ar fi trebuit să se ducă la Iași.

— Nu știu... zise bătrîna cu simplitate. La Iași a fost de mai multe ori, iar acum trebuia să meargă la București. Așa era vorba... Pe de altă parte prea bine a făcut: trebuie să începeți a vă îngriji de cumpărat cîte ceva. Tu, dragă, te uiți în ochii ei și ai mîntuit tot, dar nu merge așa. Niște oameni ca noi trebuie să facă lucrurile întregi și frumoase.

— Așa-i, zise Constant aproape fericit de observația pretențioasă a mă-sei.

Apoi, vorbind, iar veni cu gîndul la plecarea colonelului.

Bătrînul plecase, în adevăr, în urma unei telegrame, dar în alte împrejurări decît cele povestite de coana Păuna. Colonelul îi istorisise vorba cu creditul, ca să nu mai fie discutat de ce și pentru ce.

VIII

Pe cînd Constant era pe drum la Mălini, un vătășel de la gară aduse o telegramă pe numele lui. Colonelul o învîrti în mînă vreun zfert de ceas, hotărît să n-o deschidă; dar hîrtia aceea îi ardea degetele. O simțea de la cine e, și-i venea s-o svîrle în fundul sobei; dar iarăși putea să fie o telegramă de afaceri. Nedumerit, vrea să se ducă să se sfătuiască cu nevastă-sa, însă își luă de seamă, gîndindu-se că dacă depeșa era în adevăr de la femeia care urmărea astfel pe fiu-său, coana Păuna n-ar fi putut să se stăpînească, ar fi zis ceva lui Constant, și toată treaba era stricată.

Atunci se hotărî s-o deschidă. Tremurînd, ca un vinovat, își puse ochelarii și o ceti. Cuprindea aceste cîteva vorbe:

„Copilul moare. N-am nici o putere* Silvia”

— Ce! zise el tare.

Apoi o mai ceti o dată. Era așa, negru pe alb. Bătrînul își ridică ochelarii pe frunte, parcă ar fi avut nevoie să vadă liber înaintea ochilor. Apoi, așezîndu-se pe un scaun, o luă din nou și o ceti pentru a treia oară.

— Ce comedie mai e și asta?... zise el parcă ar fi avut pe fiu-său înainte. Ce copil? ce fleacuri?...

Și neputîndu-se deprinde cu ideea aceea, iar se mai răsuci, iar mai luă hîrtia în mînă, se mai uită la ea, parcă ar fi voit să-i ceară lămuriri, s-o întrebe cine moare? al cui copil? Apoi, ostenit de nesiguranță și oarecum biruit de enigma aceea, zise încet:

— Bre... rea femeie!...

I se părea că cu depeșa venise ea însăși și amenința să dărîme tot ce făcuse bătrînul cu răbdare, cu dragoste și sîrguință. Acum era parcă lupta încinsă între ei doi. Pe fii-su îl uitase.

— Cine știe ce comedie o să facă, de-o auzi de însurătoarea băiatului, gîndi el. Ah, tinereță proastă ce ești și flecară, zise el, sculîndu-se supărat și aruncînd telegrama mototolită într-un colț.

Dar umblînd de colo pînă colo, își aduse aminte de vorba *copil*. Asta îi intrase în suflet ca un piron. Luă încă o dată telegrama de jos, o desfăcu pe masă și o ceti din nou.

— Ce șiretenie proastă! zise el dînd din cap. Știm noi ce fel sunt făcuți copii aceștia...

Să-l întrebe pe fiu-său nici vorbă nu era.

Atunci bătrînul luă o hotărîre cam pripită.

— A pus gheara pe el și vrea să-l stoarcă. Vrea bani, mă duc să-i dau bani, zise el.

Din experiență proprie știa că asemenea legături au mai întotdeauna o morală foarte comodă. O mică despăgubire bănească șterge multe lacrimi de acestea sincere și dezinteresate.

*În *Convorbiri literare*: *facere*.

Și cu o grabă copilărească ceru să-i facă sacul; din întâmplare era tocmai aproape de ceasul trenului de ziua. Răpede îi puse caii și porni la gară. Sub îmboldirea ideii aceleia se pomeni, după un ceas, din odaia lui în vagon, călătorind, și numai când începu a-l legăna trenul, se dezmetici parcă din amețeala ce i-o pricinuisese telegrama.

— Da' ce fac, frate? își zise el cu îndoială. Unde mă duc? Parcă m-am apucat de teatru...

În adevăr, avea ceva teatral hotărîrea aceea grăbită, care supăra bunul său simț, — dar teatru jucăm de multe ori în viața noastră, fără să știm. El însuș pregătise cele ce se întîmplau acum. Și cînd iar își aduse aminte de *femeia aceea*, cum o numea el pe Silvia, se simți mulțumit că se duce spre dînsa. Cu mintea aprînsă alcătuia scena ce avea să se petreacă între ei doi, și o vedea parcă ținîndu-i piept, îndrăznind să-i spuie vorbe supărătoare, ori încercînd să facă pe desperata. Atunci își scotea cuvintele ce trebuia să-i spuie, chipul mai nemerit cu care ar fi putut să înceapă — se gîndea, se răzgîndea, și astfel, stăpînit de nesigurantă, ajunse la București. Trase la acelaș otel la care fusese cu două luni mai înainte. Aci se afla omul care-i dusesese scrisoarea la tribunal în ziua cînd plecă cu fiul său la moșie. După ce se odihni puțin, pe la 10 jumătate porniră împreună la tribunal, ca să găsească pe aprodul ce primise scrisoarea și care trebuia să cunoască locuința fiului său. El își închipuia că chiar dacă Constant n-ar fi stat la un loc cu *femeia aceea*, tot poate ar fi putut să-i dea de urmă.

În adevăr, găsiră pe aprod; dar acesta spuse colonelului că degeaba caută pe d. membru, căci lipsește de-o grămadă de vreme din capitală.

— Chiar cucoana a venit de mai multe ori să întrebe, adaoase el simplu și fără nici un gînd rău.

Vorba asta însă răni pe colonel pînă în suflet.

— Nu-i nimic, flăcăule, noi tot să mergem. Te-o mulțumi.

Apoi, răpede, parcă i-ar fi fost frică să nu-l priceapă, adăogă:

— Poate s-o fi întors. Am o treabă grabnică cu dumnealui.

Și plecară. Aprodul îl duse în casa din strada Carol, pe care o cunoaștem.

Bătrînul intră pe gang iritat. Sună jos la scară de mai multe ori, dar nu veni nimeni să-i deschidă. Asta îl supără și mai mult. Ușa nefiind încuiată, o împinse și intră. Cînd fu însă înlăuntru, armonia lucrurilor acelora în care el se amesteca nechemat îl intimidă. El bătu la o ușă, încet, aproape emoționat. După puțin timp ea se deschise și un cap de femeie se ivi în umbra ei.

— Ce poștiți? îl întrebă domol.

— D-nul Dumitriu aici șade? zise bătrînul.

Drept răspuns ușa se deschise întreagă, și el putu să vadă că femeia aceea nu era o slugă. Cu o rochie simplă pe ea, încheiată strîmb; cu părul adus grămadă deasupra capului și prins din fuga cu un singur ac mare; cu obraji albi ca varul iar ochii sclipind de-o aprindere de viață extraordinară, — părea scăpată dintr-un convoi de osîndiți la moarte. Ea se retrase cu sfiială, ducîndu-și mina la piept, și îngîna ceva ce n-ajunse pînă la colonel.

Era Silvia. Ea recunoscă pe bătrîn de la prima vedere, după portretele ce le avea în casă, și prezența lui o făcu să-și piardă și puținul curaj ce mai avea. Tremura ca o vinovată, ținîndu-se cu mîna de ivorul ușei...

— E... lipsește... vă rog să intrați.

Colonelul intră.

— Am venit cam de dimineată, zise el; să mă ierți...

— Nu, domnule. Eu am ieșit așa... credeam că e doctorul... Mi-e copilul bolnav, zise ea frîngîndu-și mîinile. Vă rog sădeți...

Apoi îl lăsă singur și trecu într-o odaie vecină, pe a cărei ușă deschisă se auzea o tusă seacă, surdă, ca de om care nu poate răsufli.

Bătrînul se așezase pe un scaun și privea cu mirare la lucrurile dinlăuntru. El se aștepta să vadă ceva neobicinuit, lux, ruină, lipsă de gust și de cuviință, — și în loc de asta găsea o casă ca la toată lumea.

Dar pe cînd el se uita astfel, Silvia veni fugapînă-n uşă, strîngîndu-şi mîna în mîna, şi cu ochii plini de lacrimi zise răpede şi cu groază:

— Se înecă, domnule!... şi doctorul nu vine...

5 Ce să mă ştiu face, vai de mine...

Şi era zugrăvită pe obrazul ei o frică şi o desperare fără seamăn. De dincolo s-auzea în adevăr un glas de copil strîns de gît, care chema pe mama sa fără putere. Îl biruia boala.

10 Colonelul se sculase în picioare nedumerit.

— Să se ducă cineva cu birja mea la doctor, zise el, înfrînit de durerea femeiei ce sta înaintea-i fără nici o putere.

— Să se ducă, răspunse ea făcînd un pas cătră uşă.

15 Dar se opri deodată.

— Mă duc eu... fiindcă nu-i nimeni... n-am pe nimeni, zise ea rămasă în mijlocul casei şi uitîndu-se cu nehotărîre în pămînt.

20 — Atunci mă duc eu, răspunse colonelul. Un doctor, care-o fi...

— Ah, domnule, care-o fi...

25 Şi Silvia îl lăsă şi se întoarse înapoi la băiat, iar colonelul porni răpede pe scări după doctor. Birjarul îl duse la cel mai apropiat, care sta chiar în strada aceea; dar doctorul nu era acasă. Se duse la un altul, şi la un al treilea, pînă ce găsi unul pe care-l luă cu dînsul în trăsură. Şi nu se gîndi un singur moment bătrînul la ciudatul rol pe care-l juca, nici la hotărîrea cu care venise la Silvia, ci foarte firesc se urcă iar înapoi cu doctorul, ba încă intră cu el în camera bolnavului; atîta e de adevărat că ideea morţii ridică ori coboară pe oameni la nivelul obştesc al mormîntului, faţă cu care tac toate celelalte simţiri, şi chiar satirii devin gînditori.

35 Intrară deci înlăuntrul şi doctorul se duse drept la copil. El era ascuns în perne şi legat la gît încît abia se mai vedea. Îl desfăcu binişor, îi scoase o mîna şi i-o cercetă, îl pipăi, îl întrebă, — şi păru îngrijat de ceea ce vedea. Copilul era cu faţa aprinsă şi ochii împainjiniţi, dar formele lui gingaşe nu-şi pierduseră cu totul caracterul. Bătrînul avu surprinderea de-a

vedea cît de mult semăna băiatul cu fiu-său. Silvia, pe marginea patului, tremurînd, îi luase mîna şi vrea să-l facă să vorbească, fiindcă din cînd în cînd ochii i se închideau şi nu mai răspundea:

5 — Constant... dragă... uită-te la mama.

El se-ncerca să deschidă ochii lui albaştri şi naivi de altădată, dar era obosit de boală.

10 Doctorul scris răpede reţeta şi zise să se ducă cineva numaidecît la farmacie. Colonelul o luă din mîna Silviei, coborî scările din nou şi trimise iute pe birjar. Cînd se întoarse înapoi medicul cerceta pricina boalei.

— Va să zică a mai avut-o o dată? întrebă el.

15 — A mai avut-o o dată, domnule doctor, şi se vede c-a răcit iar, că iar l-a întors, şi atunci mi se pare că am făcut eu o greşală, fiindcă am scos copilul şi l-am dus... l-am dus la doctor.

— La ce doctor?

Silvia se încurcă.

— Ei... nu ştiu... i-am uitat numele.

20 Adevărul era însă că ieşise cu copilul, aşa cum spusese, dare se dusesse cu el să aştepte consultaţia publică la Colţea, — căci acel pe care îl avusese înainte nu mai voise să vie.

25 — Nu-nţeleg cum faceţi astfel de greşeli, zise doctorul supărat şi uitîndu-se atît la Silvia cît şi mai cu seamă la bătrîn.

Colonelul privi lung în ochii lui şi-i veni pînă-n gură să-i zică:

30 — Ce te legi de oameni degeaba?... dar îşi aduse aminte că el îl căutase, — şi tăcu.

Silvia văzu nedreapta observaţie a doctorului.

— Domnul nu e vinovat întru nimica, fiindcă nu era aici. Eu am făcut greşala, zise ea pe un ton care nu mai primea răspuns.

35 În sfîrşit medicul plecă, făgăduind să revie seara. Silvia se luă cu temere după el, căutînd să-l întrebe dacă avea vreo speranţă şi, nerăbdătoare, se coborî pînă jos să aştepte pe birjar cu doctoriile. Bătrînul rămăsese la capătul patului şi se uita la copil în faţă, atras de misterioasa putere care leagă cele două vîrste şi poate şi de marea asemănare a băiatului cu fiu-său,

și se pomeni învălindu-l, fiindcă își scoase o mână afară, și privindu-l cu milă și cu neliniște.

Silvia se urcă iute cu doftoriile, și, amîndoi, se puseră să i le dea. Copilul le luă cu supunere; apoi căzu iar cu capul în perne și ațipi. Silvia încremenise cu privirile pe figura lui, căutînd parcă să pătrundă taina acelei vieți care îi era atît de scumpă. Cîteodată îi da părul binișor de pe frunte la o parte; altă dată își lipea mîna încet de obrazul lui ca să-l vadă dacă arde.

În vremea asta colonelul se uită mai bine la ea. O vedea în niște împrejurări în care prefăcătoria era cu neputință. Capul acela serios, cu maturitatea durerii în toate liniile, cu uitarea de sine dusă pînă la jertfire, nu semăna de loc cu ideea ce și-o făcuse el de-o asemenea femeie. Silvia, cu toată starea ei socială profană, părea o pagină mare de biblie, în care se povestește cu graiul arhaic o parabolă de-a mîntuitorului. Era viața omenească în toată dramatica ei expunere, fără zgomot, fără convulsiuni, dar reală.

Și pe cînd se uita astfel la ea, dînsa vru și ea să-l vadă mai bine și-și ridică ochii spre el, dar și-i plecă numaidecît în pămînt, căci privirea lui o intimidă. Atunci colonelul gîndi că a venit vremea să se retragă.

— Eu o să mă duc, zise el încet, făcînd un pas spre copil, și o să mai viu și mîine...

Dar pe cînd el se apropia de pat, Silvia se plecase spre mîna lui și i-o sărută. El își trase mîna încet dintr-ale ei.

— Are să se facă bine, ia să vezi.

— Măcar de-ar da Dumnezeu, zise ea, ieșind după el.

Cînd se urcă din nou în trăsură, colonelul nu-și da încă bine seamă de cele întîmplate, dar avea un fel de senin în suflet, ca toți oamenii cari au făcut o faptă bună. Tocmai cînd ajunsese acasă și-și scoase tabachera să facă țigară, începură să i se desfășure în mînte cele petrecute și cînd se văzu în birjă alergînd după doctori, nu se putu opri de-a zîmbi, și zise încet:

— Ei comedie!...

Deși era un om cu multă experiență, vedea bine că nu isprăvise cu surprinderile ce ni le aduc împrejură-

rile. De la încrucișarea abstractă a ideilor pînă la încrucișarea faptelor era încă o depărtare oarecare.

— Să mai vedem, își zise întru sine.

În adevăr, a doua zi se duse iar în strada Carol, și acum urcă binișor scara, bătînd încet la ușă și intră cu temere. Se gîndea că era un lucru drept și omenesc să nu mai turbure pe nenorocita aceea cu explicări. Să aștepte: dacă se făcea copilul bine, putea să vorbească și să se lămurească; dacă nu... totul devenea de prisos.

— Ei, cum îi mai e? întrebă el încet pe Silvia.

Ea se plecă să-i sărute mîna; în fața aceasta nu era nimic nici lingușitor, nici pregătit dinainte.

— Ia lasă...

— De, răspunse ea, nu îndrăznesc să zic vorbă mare, dar parcă e ceva mai bine. Doctorul mi-a zis să nu-l las să doarmă, — însă... am greșit de-am adormit, și-mi pare că a dormit și el. Am făcut rău...

— Ai fi fost ostenită.

— Cam ostenită.

Cam era de prisos, căci de patru nopți nu închisese ochii.

Trecură amîndoi la copil. El era deștept. Cînd intrară dînsii băiatul își întoarse privirile lungi și ostenite spre ei, și ce i-o fi adus aminte bătrînului privirea aceea nu se știe, dar el aproape fără voie se opri și apucă pe Silvia de braț parcă ar fi vrut să-i arate ceva, — dar, răpede, ca și cum i-ar fi părut rău că i-a scăpat o asemenea mișcare, adăogă:

— E mult mai bine...

Se apropie de patul copilului încetinel și cu vorba lui domolă începu a-l dezmiarda:

— Ce faci tu, bre?... Ai văzut ce lucru bun ți-a dat d-nul doctor... Ia să vadă tata mîna...

Colonelul își zicea sieși tată față cu toți copiii.

Băiatul scoase mîna de subt plapămă și i-o întinse. Bătrînul își lipi de brațul lui alb și moale mustățile sale zbîrlite, și se veselea și rîdea încetinel ca o gîscă care-și regăsește bobocii.

— Tot are căldură... zise el Silviei dînd din cap. Ce-a spus doctorul aseară?

— A spus că să mai vadă... Vine și astăzi. Trebuie să vie acum.

— Dacă vrei să mai chemăm pe unul.

— De... cum credeți.

5 — Eu... ce să cred? zise bătrînul, ca și cum ar fi voit să nu fie amestecat în treburile ei.

10 Era așa: or de cîte ori îl lua numai pornirea firii sale, se da pe față omul bun și înțelegător al tuturor nevoilor lumii aceștia; dar îndată ce avea vreme să se mai gîndească, se înăsprea, căci bunătatea e bună tocmai pentru că nu vrea să judece totul.

15 În sfîrșit veni doctorul. După ce cercetă pe băiat cu de-amănuntul, spuse că el îndrăznește să creadă că e scăpat. Cu răbdare și îngrijire se iese din multe greutăți.

A doua și a treia zi veni colonelul iar. Își propunea să vorbească Silviei de scopul venirii lui, negreșit cu totul în alți termeni de cum era hotărît; dar, față cu sfiiciunea și modestia ei, devenea și el sfios.

20 Timpul însă trecea, și cu însănătoșirea copilului reveneau toate îndoielile și proiectele bătrînului. Negreșit că realitatea, la București, era cu totul altfel de cum și-o închipuise el și schimbase mult din planurile lui, — dar era o altă realitate la Mălini, era
25 Elencuța, copilul lui sufletesc și, mai mult decît atît, era dragostea fiului său pentru dînsa, care trebuia să fie puternică ca el să ajungă a lăsa în așa desăvîrșită părăsire pe Silvia și pe băiat. Și, lucru curios, ceea ce cu cîteva zile mai înainte era semn bun, nepăsarea lui
30 Constant pentru scrisorile de la Silvia, acum devenise semn rău, — căci e totdeauna trist de-a te convinge că acela pe care-l iubești mai mult, fiul tău bunăoară, e un om fără inimă. Dar atunci bătrînul își amintea cu plăcere de seara în care Constant îi făgăduise să vie la gară și nu venise. Era dovadă că se petrecuse în el o luptă puternică înainte de a-și părăsi
35 copilul. Fiindcă el se încredințase, din toate lucrurile cîte se pot observa în viața intimă, că copilul Silviei era cu adevărat copilul lui Constant.

40 Era prin urmare vinovat mai mult el, sau poate împrejurările.

Dar, în sfîrșit, trebuia ieșit la un fel din această încurcătură, căruia îi zicea că este *ca la teatru*. Și era în cele din urmă doritor să cunoască mai din scurt
5 viața Silviei, care i se părea din ce în ce mai ciudată, mai cumsecade. Dînsa nu-i zisese o singură vorbă despre fiul său, și, lucru care miră pe bătrîn mai mult, fu bunul-gust, cuviința cu care Silvia ascunsese portretele lui. O alta în locul ei le-ar fi întins tocmai atunci, ca să arate bătrînului interes și dragoste.

10 — Eu aș vrea să plec, îi zise el în cea din urmă zi, și doream... să vorbesc cu dumneata cîte ceva...

Și fiindcă Silvia tăcea, el adăogă cu lămurire:

15 — Depeșă dumitale eu am primit-o. Fiul meu nu știe nimic. E a dumitale, nu-i așa? o întrebă el scoțînd telegrama mototolită din buzunar.

— Da... răspunse ea încet.

— Atunci, diseară ne putem vedea un minut?

— Cînd ziceți dumneavoastră...

— Prea bine, diseară.

IX

20 În odaia în care am intrat la începutul acestei istorisiri, găsim pe colonel ținînd pe băiat pe genunchi și pe Silvia alături pe un mic scăunăș. Aerul lucrurilor pe care le cunoaștem este același; oamenii numai s-au mai schimbat. Silvia, mai slabă și parcă mai serioasă
25 de cum o știm, așteaptă cu frică întrebările colonelului. Băiatul, sănătos acum, se uită la bătrîn cu ochii lui naivi și buni. Colonelul însuș pare biruit de împrejurări. El privește cînd pe copil, cînd pe mamă, căuțînd parcă să pătrundă adevărul acestor două vieți.
30 Vorba merge greu. Un ceasornic bate încet măsura timpului. Bătrînul se uită înainte-i preocupat și-și scoate portabacul să facă țigară.

— Nu carecumva găsești vreo foiță de țigară pe unde... mi-am uitat-o acasă...

35 — De... aici nu fumează nimeni... Dar putem găsi jos, adaogă Silvia răpede.

— Te rog, trimite pe cineva...

Colonelul uitase că nu era nici o slugă în casă.

Silvia își puse un șal pe ea și se coborî răpede în stradă, cumpără hîrtia de țigară și se întoarse numai-decît. Bătrînul i-o luă din mînă foarte natural, fără să bage de seamă nimic. Era preocupat, și afară de asta sunt mici mizerii și umilinte omenesti pe cari cei ce n-au fost niciodată în lipsă nu le cunosc.

— Șezi de mult în casa asta? întrebă colonelul, uitîndu-se la păreți cu interes.

— Da... de aproape cinci ani.

— Ai tot apartamentul?

— Tot, zise Silvia învîrtind învelitoarea hîrtiei în mînă. Dincolo sunt două camere pentru... pentru domnu Dumitriu.

— Unde? Colo?

— Da...

— Stați de mult împreună? zise bătrînul, luîndu-și inima în dinți.

Ea se așeză jos, încet, strîngîndu-și șalul de pe dînsa.

— De aproape opt ani, răspunse binișor și cu temere.

— De opt ani!... Și ai trăit totdeauna împreună?

— Da...

— Opt ani!... zise bătrînul încet. Și ai fost fericită în toată vremea asta?

— N-am să mă plîng de nimic. Constant a fost întotdeauna foarte bun.

Începeau să se încălzească, și încongiurul prea mare fu lăsat la o parte. Ea părea hotărîtă să răspundă la tot.

— De unde ești dumneata? o întrebă colonelul deodată.

— Din București, dar tată-meu era din Austria. A fost multă vreme profesor de limba germană la liceu.

— Și acum?...

— Acum e mort, răspunse ea scurt.

Bătrînul se simțea împovărat de sarcina aceea de judecător de instrucție.

— Ascultă, zise el, apropiindu-și scaunul de al ei, iartă-mă că mă amestec în viața dumitale... vezi

însă că am oarecare interes. N-aș vrea să te supăr... Spune singură...

— Da, zise ea. Deși e greu... și umilitor... voi spune. Am pierdut tot... toate drepturile pentru a fi respectată de ceilalți, voi să-mi păstrez cel puțin pe acela de-a mă putea respecta eu singură. Iaca adevărul, domnule: de cînd m-am pomenit în lume, m-am găsit totdeauna sarcina cuiva. La început a tatălui meu, apoi a școalei și acum în urmă a lui Constant. Neavînd mamă, am simțit de la început că eram povară, dar ce puteam face? Am trecut anii din Azil aproape fericită. Acolo toate erau ca mine. Am ieșit din școală cu gînd de-a mă face profesoară. Eram hotărîtă să mă mișc și singură în lume, fără a mai cădea greutate cuiva. Am venit acasă la tata și m-am pus să învăț. Vreo lună am lucrat cu multă luare-aminte, dar... mai pe urmă...

— Spune, spune, îi zise bătrînul cu bunătate.

— Pe urmă n-am mai lucrat.

— De ce?

— Tata s-a bolnăvit și trebuia să-l îngrijesc... și... tot atunci am întîlnit pe Constant.

— Da?

— Da, ședea în aceeași casă unde ședeam noi. L-am întîlnit fără să mă gîndesc, fără să vreau, vă jur...

— Bine, bine. Ei?

— De-acolo... nu știu ce-am mai făcut. Bietul tata a murit, și am rămas singură. Constant era așa de bun!... A umblat pentru mine prin toate părțile. Aveam drept la pensia tatălui meu. Ceștiam eu să fac? El mi-a adunat actele și mi-a scos pensia...

— Va să zică ai pensie?

— Am, da.

— Dar nu-ți ajungea, adăogă colonelul fără să-și dea seamă de ce zice. Ea dete din cap.

— Ba se vede că ajunge, fiindcă de două luni nu trăiesc decît cu dînsa, și am și copilul; atunci nu-l aveam.

Bătrînul ridică ochii spre ea, încruntînd sprinceană.

— Cum? zise el cam tare.

— Da, răspunse Silvia încercînd să zîmbească, am mai redus din cheltuieli, și merge... Oricum, îmi faceți o mare nedreptate dacă bănuiți că legătura mea cu Constant a început dintr-o astfel de cauză.

5 Și cu toate că se încerca să zîmbească, îi veniseră lacrimile în ochi.

— Doamne ferește! zise colonelul cu grabă. Nu m-am gîndit la una ca asta. Te rog urmează.

10 — S-a sfîrșit, răspunse ea. De-atunci am trăit împreună. Am avut copilul ăsta... fiindcă se vede că este un Dumnezeu pentru toți nenorociții.

— Ai fost nenorocită, vra să zică?

15 — Nu... dar greșelile noastre se pedepsesc în lumea asta. Constant nu mă mai iubește, și poate m-ar fi lăsat de mult dacă nu era copilul. Vezi, domnule, nu prea știu ce spui, dar dacă aș avea mai multă putere nu știu ce aș face... Eu am greșit, dar am fost fericită, și acuma, dacă nu mai sunt, îmi plătesc faptele mele. Dar ființa asta nenorocită, zise ea cu putere, ce e vinovată să rămîie pe drumuri? A cui e? Cum îl cheamă? Dumnezeu știe...

Ea se opri un minut, mirată parcă ea însăși de îndrăzneala ei. Bătrînul își plecase capul în jos și se uita la covor fără să-l vadă.

25 — Iartă-mă, domnule, de atîta îndrăzneală. E vorba de fiul dumitale și nu mi se cuvine să vorbesc astfel... dar trebuie puțină dreptate: numai eu am răspundere față cu copilul ăsta?

30 Colonelul tăcea, urmînd a privi covorul. Silvia se opri: Ceasornicul bătea lung și rar trecerea vremii. Viața e o fabulă a cărei morală e zădărnicia, și se pare că nimic nu o înfățișează mai bine priceperii noastre ca limba unui ceasornic.

35 Calm, cuminte, bătrînul se sculă de pe scaun și întinse mîna Silviei.

— Să ne vedem sănătoși, îi zise el. O să ai nou-tăți în curînd de la mine.

40 Ea se plecă binișor și-i sărută mîna; apoi puse și pe băiat să facă acelaș lucru. Pe cînd el ieșea, Silvia se simțea tristă, parcă îi pleca norocul. Apoi, în urma lui:

— A plecat... zise ea băiatului.

— Unde? ...

— Departe...

— Da?...

5 — Da, puiu mamei.

— Unde-a plecat, mamă? întrebă el încă o dată.

— Departe, departe...

— Da?...

10 Și se duse să-l culce, cu eterna ei supunere la voia soartei.

Colonelul, ieșind de la Silvia, se duse la otel și de-acolo drept la gară. Puțin cîte puțin începea parcă să vadă limpede înaintea ochilor, și din tot ce vedea răsărea un lucru hotărîtor, anume că fiu-său era un om fără suflet. Bătrîneța sănătoasă este starea în care mintea prinde quintesența lucrurilor și dezgărdinează cu răceală linia morală a oricărui fapt. El se uita împrejurii: Silvia, Constant, Elencuța și apoi el, patru ființe în fond bune, și cîteșipatru nenorocite. 15 Pentru ce? Pentru că una din ele își pierduse măsura greșelilor sale și sufla din praful lor și pe viața celorlalți. Căci colonelul era hotărît, prin toate mijloacele, să împiedice căsătoria fiului său cu Elencuța. El își cerceta răspunderea sa, în această împrejurare, cu nepărtinirea vîrstei și caracterului lui, și se găsea vinovat numai fiindcă îndrăznise să facă planuri de fericire pentru fiu-său și Elencuța. Dar cine știa de legătura lui Constant? De la o simplă nebunie de 20 tinerețe, pe care și-o închipuise bătrînul, pînă la realitatea ce se da pe față acum, cîtă depărtare!... Afară de asta, îi mai era iertat să ascundă adevărul Elencuței și familiei ei? Fiindcă el își da seamă că atunci cînd podoaba vieții noastre cade de vîrstă ori de vînturi, rămîne numai viața, întinsă pe harag ori 35 tîrîndu-se pe pămînt. Și viața de toate zilele e simplă și împletită din datorii, de la împlinirea cărora atîrnă fericirea. Toată lumea știe și judecă mai tot astfel, dar greutatea cea mare stă în aceea că în pasiuni judecata cade la fund, iar la suprafață plutesc numai 40 pornirile. Fi-u-său, care acum iubea pe fată, va fi nenorocit; Elencuța, de asemenea; dînsul, suferea și

el, fiindcă fata îi era dragă. Dar simțirile lor de azi erau numai podoabe, cari într-o zi trebuiau să cadă și de sub ele să răsară: pentru Constant remușcarea de-a fi lăsat pe drumuri un copil, cătră care poate s-ar fi întors; pentru Elencuța ura contra acestui copil și gelozia contra mamei lui; pentru Silvia durerea vecinică a femeii și a mamei; pentru băiat viața de bastard; pentru el, colonelul, amărăciunea...

— Nu!... zicea bătrînul, ridicînd capul. Elencuța cu vremea va uita, iar dumnealui dacă va suferi va fi firesc și meritat. Și eu îmi împlinesc o datorie...

Cît despre viața Silviei și a copilului, colonelul nu se îndoi un moment de adevăr, fiindcă sunt unele întîmplări, pe cari chiar dacă prefăcătoria omenească le parodiază, sufletele drepte se refuză de a le pricepe altfel.

După minutele acelea de hotărîre, încordarea voinței bătrînului se slăbea ori de cîte ori chipul Elencuței îi răsărea în minte, căci o iubea ca pe fata lui. Și zgomotul ostentor al roatelor vagonului îi umplea capul de durere...

A doua zi dimineata ajunse acasă.

Se culcă să se odihnească, dar dormi rău. Cum se sculă întrebă de fiu-său.

Constant tocmai se gătea să se ducă la Mălini. Era îmbrăcat cu îngrijire, parfumat, vesel: cele două luni petrecute la țară îi întineriseră cu totul obrazul.

Bătrînul îl chemă în odaia lui.

X

— Bine ai venit, tată, zise Constant intrînd. Da' ce-i întunericul ăsta?

— Ridică o perdea.

Tînărul se duse să ridice perdeaua.

— Ce mai faceți voi? întrebă bătrînul, strîngîndu-și niște jurnale.

— Sărut mîna, bine.

— Ce face Elencuța?

— E bine. Era supărată că te-ai dus la București fără să-i spui.

— M-am dus cu treabă, zise colonelul serios.

— Ai avut treabă la Credit?

— La Credit... nu. Apoi se îndreptă cătră masă și luînd o hîrtie o întinse fiului său.

— Am avut treabă cu asta.

Era telegrama de la Silvia. El o desfăcu încet, cu presimțirea omului care așteaptă o întîmplare, și o ceti fără să zică nimic. Căută, ca și în ziua cînd îi dase Silvia biletul bătrînului, să nu pară mișcat, dar, ca și atunci, sîngele îi fugi din obraz și deveni palid. După un minut, el lăsă hîrtia încet pe masă și întorcînd capul spre fereastră:

— Mă așteptam, zise el.

Bătrînul se uita la dînsul, surprins și aproape indignat de răceala aceea.

— Și nu întrebi dacă a murit, l-am îngropat, ce i-am făcut?...

— A murit băiatul? zise el cu putere.

Bătrînul îl privea pieziș, din ce în ce mai iritat și mai aspru. Dar la întrebarea lui, care era mai mult un strigăt, se potoli.

— Ba, din fericire, nu, răspunse el.

Apoi, răsuflînd mai liber, adaoase:

— Credeam c-ai pierdut orice urmă de simțire omenească.

Constant se îndreptă spre fereastră, pîrîndu-i parcă rău că-i scăpase întrebarea aceea. După un minut se întoarse.

— Ai fost acasă la dînsa? întrebă el.

— Da, am fost acasă la dumneata.

Tînărul tăcu, uitîndu-se înainte pe fereastră. Dar mușchii obrazului i se încordase atîta, încît se făcuse hidos de răutate.

— Ce mizerabilă creatură!... zise el, apăsînd pe cuvinte.

Colonelul se îngălbenise și făcînd un pas cătră el, cu capul plecat înainte:

— Cine-i mizerabilă creatură, Constant?...

El tăcea. Colonelul își rezemase un genunchi de-un scaun, și se uita la el, măsurându-l din cap pînă-n picioare:

5 — Din ce aluat te-a făcut natura așa de strîmb la suflet? zise bătrînul.

Constant își întoarse privirile la el și se uită lung în ochii lui. După aceea se îndreptă către ușă. Tată-său, mai iute decît el, îi tăie drumul.

— Te îndispune vorba mea și vrei să te duci...

10 — Ba nu, răspunse fiu-său, dar îmi pare de prisos să facem scene de teatru.

— Da?... întrebă colonelul lung. Prea bine. Țiu însă să-ți spui că acela care a început teatrul ești dumneata. Ne-ai făcut să credem că ești un om, și văd că ești un nimica.

15 — Apoi se depărtă de la ușă. Constant rămăsese cu mîna pe ivor. Colonelul se întoarse.

— Și ca să nu mai jucăm teatru, te înștiințez că dumneata nu vei lua pe Elencuța. Destul atîta comedie!

20 — Și bătrînul umbla cu pași mari prin odaie, respirînd greu și tremurînd. Dar, ca și cum vorba lui din urmă ar fi fost cheia care deschidea sufletul lui fiu-său, acesta se înmuie.

25 — Tată, nu înțeleg de ce legi între ele două lucruri așa de depărtate.

— Care?... întrebă colonelul, orpindu-se.

— Elencuța... și cu femeia ceea.

30 — Fiindcă le-ai legat dumneata. Ai pornit din București avînd casă, femeie și copil, și ai venit aici să tulburi liniștea fetei... și pe-a noastră.

— Ești nedrept, tată... Știi că nu m-am gîndit la asta. Îți aduci aminte că nici nu vream să plec... Dumneata m-ai adus.

35 — Da, eu te-am adus, fiindcă îți purtam de grijă, vream să te fac fericit... pe cînd dumneata te făcuseși nenorocit pentru lungă vreme. Știi că te-am întrebat, mi se pare, dacă ți-ai găsit singur ceva: mi-ar fi părut poate rău să te văd însurîndu-te astfel; dar dacă mi-ai
40 fi arătat împrejurările, n-aș mai fi zis nimic, căci

un copil nu se lasă niciodată pe drumuri. Ai fi fost un bărbat... și acum nu ești decît un... o femeie!

5 — Eu cred că dumneata vezi lucrurile foarte mărite. Cine poate mai bine decît mine să știe ce îndatoriri am către o astfel de femeie?...

— Cum?... zise lung bătrînul.

— Da, răspunse fiu-său, mai încet. Am un copil cu o femeie ca aceea... e o nenorocire... o întîmplare de tinerețe. Și cine poate ști întrucît e al meu...

10 — Bătrînul se uita la el cu adevărată durere. Cît era de frumos, sub părul lui alb, apărînd pe doi nenorociți, chiar Constant o văzu, și-și pierdu îndrăzneala de pînă aci. Colonelul se apropie încet de el, și-i zise apăsînd pe cuvînte:

15 — Spune-mi pe cîntea dumitale de bărbat că copilul pe care l-am văzut eu nu este al dumitale, și-ți făgăduiesc să tac.

Dar Constant se uită în pămînt. Bătrînul se întoarse de la el și zise mai încet:

20 — Iar bine că mai ai atîta muștrare de cuget.

Urmă o tăcere grea și amenințătoare.

— Și ce vrei să faci? îl întrebă Constant.

25 — Vreau să te fac să înțelegi că e păcat să mai urzești și alte nenorociri, zise bătrînul îmblînzindu-și glasul; vreau să te rog să m-ascuți, fiindcă îți voi binele. Eu sunt bătrîn, mai aproape de moarte decît de viață, și dorința mea cea din urmă este să te văd fericit. Ce interes am eu?... Știi bine cît îmi era de drag să mă gîndesc la tine și la Elencuța... Ei, nu se
30 mai poate! Ai dărimat tot.

— Deci, ce-i de făcut? îl întrebă tînărul descurajat.

— E de făcut să rămîi un om cinstit; să te întorci la copilul tău și să îndreptezi ceea ce ai greșit.

35 — Bine, zise fiu-său aprins, dar atunci trebuie să mă depărtez de Elencuța.

— Negreșit.

— Eu?... zise el tare. Mai bine mă-mpușc.

40 — Ești copil, hotărî tată-său dînd din cap. Nu-ți legi că acum a o datorie de-a spune Elencuței adevărul?...

— Prea bine, i-l voi spune. Dar dacă mă va ierta?...

— Nu te vei ierta tu, căci amorul trece și viața rămîne, cu nevoile și supărările ei. Rămîne părerea de rău; rămîne remușcarea.

Dar Constant se încălzise și, nerăbdător, zise bătrînului:

— Ei, îmi vorbești, tată, parcă aș fi un copil căruia i se spun povești...

Bătrînul ridică fruntea.

— Cum ai zis?...

— Am zis... am zis că poate ai dreptate, — dar și eu am dreptatea mea. E cea dintîi dată în care simt că trăiesc. M-am renăscut, mi-e dragă viața, cred în ceva, cred... și dumneata vii să-mi vorbești de niște lucruri din altă lume, parcă firea omenească ar fi o biblie...

Colonelul se uita la el cu neliniște și aproape cu mînie, dar căută să se stăpînească.

— Va să zică ești hotărît să te duci înaintea? întrebă el.

— Înainte!... cu toată inima și tot sufletul !... răspunse acesta.

— Prea bine. Mergi sănătos, zise bătrînul, întorcîndu-i spatele.

Constant ieși. Colonelul chemă pe fecior și zise să-i puie caii. Se-nvîrtea prin odaie galben și aproape dezgustat de fiul său. Dacă ar fi fost îmbrăcat în minutul acela, s-ar fi dus pe jos la Mălini și ar fi vorbit mamei Elencuței cu înflăcărarea unui tînar de 20 de ani, nu cu liniștea și temeiul bătrîneții. Dar pînă să se-mbrace și să-i puie caii trecu încă vreme. Puțin cîte puțin el se liniști și mintea reveni în scaunul ei. În locul hotărîrii puternice de mai înainte, veni tristețea. Era drept ceea ce voia el, dar în cele din urmă vinovatul era fiul său, singurul lui copil.

— Și Doamne ferește, zicea el, e în stare să facă vreo nebunie!....

Se gîndea și iar se gîndea. Cînd însă prindea din nou firul întîmplărilor, adevărul îi răsărea clar în minte, și vedea că nu era alt mijloc de scăpare: trebuia să spuie mamei Elencuței adevărul, și dacă dînsa ar fi

fost destul de bună ca să ierte greșeala fiului său, să caute împreună mijlocul de a o îndrepta.

Cu această hotărîre se urcă în trăsură și plecă la Mălini.

În vremea asta, Constant, ieșind de la tată-său, se simți un moment rătăcit. Cu pasul nesigur se îndreptă spre maică-sa, ca spre singura lui scăpare. Deși nicio-dată nu-și dase drumul pornirilor inimei față de dînsa, acum acolo îi era unica speranță. Încet, palid, intră la bătrînă, căutînd să-și ascundă cît mai bine mișcările sufletului. El începu să spuie bătrînei aproape zîmbind scena lui cu tată-său, și aduse vorba și despre Silvia, zugrăvind-o, cu sălbăticia cu care un amor nou sfîșie pe unul vechi și umilitor, ca pe adevărata cauză a celor ce se întîmplau acum. Bătrîna, a cărei inimă era închisă la orice simțire generoasă și care nu trăia decît cu prejudecăți, îl aprobă cu totul. Ea opri pe Constant de a se duce numaidecît la Elencuța și scrisse mamei ei rugînd-o să vie la dînsa: avea să-i spuie ceva. Nu dete nici o însemnătate furiei colonelului.

Se întîmplă însă că mama fetei nu fu de aceeași părere. Deși era veche prietenă cu colonelul, dînsa văzu în fapta cinstită a colonelului cu totul altceva. Fiind un suflet de văduvă devenită bărbat, bănuitoare, gîndind strîmb, socotind că toată lumea o înșală, — ea hotărî că a ghicit tot: bătrînului sau poate femeiei lui, semeața coana Păuna, nu le mai convenea căsătoria aceea, și astfel născoceau fel de fel de snoave.

— Căci altfel, zicea ea călugăriței, ce însemnează scornitura aceea a colonelului? Un om care a avut o femeie, — ei, și?... Putea prea bine să lase să se facă nunta, sau să-i dea ceva acolo să tacă, — și mai pe urmă văzînd și făcînd... Parcă nu se întîmplă în toate zilele asemenea lucruri! Dar nu înțelegi tu, Xenio, zicea ea călugăriței cu un aer de adîncă pricepere, că aici e chestia de... uite popa nu e popa? Și știi că eu nu sunt deprinsă cu mutrele nimănui.

Biata călugăriță tăcea, neîndrăznind să-și spuie părerea.

Cea mai încremenită însă fu Elencuța, cînd îi zise mă-sa să-și pregătească cufărul.

— Pentru ce? întrebă fata, fără gînd de-a se supune.
— Pentru că d-nul colonel a venit să-mi spuie că lucrurile nu mai sînt cu putință.

5 Fata asculta cu nedumerire, deschizînd ochii mari.
— Cine? zise ea cu neîncredere, moșu State?...

— Da, moșu-tu State.

Ea se încercă să rîdă.

— Asta-i vorbă de clacă...

10 — Vorbă!... răspunse mama-sa răstit, prea bine, du-te de gîtul unui domn care are femeie și copil, zise ea trecînd într-o altă odaie și închizînd ușa cu zgomot.

— Mămucută, zise fata, călugăriței, ce, v-ați apucat să rîdeți de mine?

15 — De, mamă... răspunse bătrîna, ridicînd din umeri.
Elencuța se legă de gîtul ei, ca o nevoie, și n-o lăsă pînă nu-i spuse tot: cum a venit colonelul, ce-a zis, ce i-a răspuns mama. Fata se îndreptă grabnic spre camera ei.

— Mă duc să vorbesc eu cu moșu State...

20 — Nu, mamă, nu face una ca asta, șade rușine. Mămucută, mă rog matale, nu face o asemenea faptă... aud vecinii... află lumea...

— Las' s-audă... zise ea cu încăpățînarea unui copil alintat.

25 Dar cînd călugărița tăcu, „aud vecinii“ răsună în urechea ei ca o vorbă mare. Vecinii fetei erau de toată mîna, și nici nu vrea să știe de ei. Dar, printre dînșii era și Ida...

30 Fata îngheță în picioare, dreaptă, fără suflare, albă ca o hîrtie. Ea se uită înainte-i, mototolind o panglică de la rochie, și rămase astfel mai multă vreme.

— Bine, zise ea călugăriței.

35 Și se duse singură în odaia ei. I se părea că-i bătuse cineva două cuie în temple. Vorba aceea „femeie și copil“ i se rostogolea în minte ca un vis furios care aduce lucruri străine și pline de spaimă. I se încheaga toată închipuirea într-o stană neagră, necunoscută, care lua forme strîmbe, mătăhăloase, ce se duceau de la un ochi la altul, pricinuindu-i o adevărată durere fizică. Întinsă pe pat, cu privirile pierdute în plasa perdelelor, își pusese o mînă pe frunte și căuta pe

cineva care s-o ajute, s-o scape... Și cînd figura colonelului îi veni în minte și apoi a lui Constant, ce adîncă mîhnire i se revărsa în inimă!... Cu durerea cu care o mamă se desparte de un mormînt în care natura a închis rămășițele copilului ei, se despărți ea, în faptul sufletesc, de chipurile acelea. Le plînsese, și lacrimile curseră, tăcute, pe pernă...

Tocmai seara veni călugărița s-o vadă, de-abia deschizînd ușa.

10 — Mămucută, zise bătrîna cu frică, uite, maică-ta mă trimite să te întreb dacă ești gata.

— Gata, gata, răspunse Elencuța, sculîndu-se.

Bătrîna o văzu în ce hal era și-i luă capul în mîni, sărutînd-o. Jalea lor se amestecă în tăcerea durerii.

15 Și noaptea plecară.

Pe cînd acestea se petreceau la Mălini, Constant și Păuna așteptau pe coana Lizica.

20 Bătrîna, după cum s-a spus, socotea lucru fără însemnătate. Tînărul însă sta ca pe cărbuni. S-ar fi dus de-o mie de ori la Elencuța, dar, cu temerea oamenilor care se știu vinovați, se supunea voinței altora, anume a mamei sale.

Colonelul era îngrijat. Văzuse că Mălineasa îl înțelesese pe dos, dar nu putea face nimic. El aștepta să se desfășure lucrurile după legea lor firească, avînd conștiința limpede a unui om care și-a împlinit o datorie.

30 În sfîrșit noaptea trecu, Dumnezeu știe cum pentru toți. A doua zi, Constant, văzînd că nu vine nici un răspuns, și nici bătrîna, hotărî să se ducă la Mălini, întîmple-se ce s-o întîmpla. Atîta îi era de dragă Elencuța, încît trecea peste toate cuviințele. Se gîndea s-o vadă și să-i spuie tot adevărul, să se roage de ea, s-o înduioșeze. Se bizuia și pe simpatia fetei pentru el; spera că poate și călugărița îl va ajuta; nădăjduia, ca toți înamorații, că împrejurările îi vor fi prielnice și, cu puterea cu care dragostea e legată de viitor, era sigur că va birui toate greutățile.

40 Dar cu cît se îndoi mai puțin la început, cu atît mai mult se miră de răspunsul ce primi la Mălini. Cînd se

opri la scară și voi să se dea jos, ieși o slugă cu căciula în mână și-i zise:

— Nu-i nimeni acasă, cucoane.

— Ce fel?...

5 — Cucoanele au plecat.

— Unde?...

Sluga dete din umeri.

— Maica Xenia nu-i aici?

10 — Uite mai adineaora plecă și dumneaei.... spre monăstire.

El rămase în trăsură, uitându-se la sucmanul țărânului fără să-l vadă.

— Când au plecat? întrebă el din nou.

— Aseară.

15 — Întoarce! zise el vizitiului, și la gară!...

Îi rămânea speranța de-a afla acolo drumul ce-l luaseră. Ajunse la gară în zbor. Cum se dete jos, alergă la casier. Acesta, nefiind încă ceasul trenului, nu era acolo. Constant găsi pe un ajutor al lui, care îi spuse că în adevăr cele două femei plecaseră cu trenul de

20 noapte, și, fiind stația mică, se putu constata de pe bilete că se duseseră la Botoșani.

— La Botoșani... zise Constant lung și nesigur.

25 Apoi ieși încet, tăcut, și se îndreptă spre trăsură. Vizitiul se uita la el nedumerit.

— Coane... pălăria...

Constant duse mâna răpede la cap, și se întoarse să-și ia pălăria, pe care o uitase în biroul casierului.

30 Plecară înapoi. Pe drum nu văzu nimic. Un singur lucru i se așezase în suflet, ca o piatră într-un pustiu: „a plecat”.

El urcă scările acasă și intră de-a dreptul la bătrînă. Galben și fără putere se așază pe un scaun.

— A plecat, zise el.

35 — Unde? întrebă Păuna repede.

— Cine știe... la Botoșani...

— La Botoșani!... Nu cred, zise ea cu îndoială.

N-au pe nimeni.

El se sculase.

40 — Diseară plec.

— Unde, mamă? întrebă bătrîna neliniștită.

El însă se îndreptase spre ușe: la întrebarea ei se opri, o privi o clipă și ridică din umeri, parcă ar fi considerat-o ca pe un copil. Apoi ieși. Pe tată-său nu voi să-l vadă.

5 Coana Păuna, îngrijată, chemă pe colonel și-i spuse cele ce se petreceau, aruncînd toată răspunderea pe el.

— Nu mă mai amări și dumneata, zise bătrînul. Nu cunoști împrejurările și nu mă înțelegi nici acum cum nu m-ai înțeles niciodată, adaose, pierzînd răbdarea și voind să iasă.

10 — Pleacă... zise bătrîna în urma lui.

Colonelul se întoarse răpede.

— Unde pleacă? întrebă el.

— Știu eu... după dînsa.

15 — Bine, bine, zise colonelul cu mulțumire, lasă să plece. E un bine că pleacă... Lumea are să-l liniștească, Dacă o-ntîlni-o și se vor întoarce, Dumnezeu să-i binecuvînteze. Eu mi-am făcut datoria. Dar nu o va întîlni... încheie bătrînul. Spune-i, Păuno, că-i deschidem credit la Alpengrün, și lasă-l să plece...

20 Și în adevăr Constant plecă.

Vara trecută, sus, pe malul Siretului, în grădină, colonelul sta într-un fotoliu de lemn, mîngîind capul unui copil blond, cu ochii albaștri. Fiu-său, la dreapta, citea, iar alături Silvia, cu mîinile pe genunchi, se uita în lungul apei, legînd cele tainice ale sufletului cu întinderea himerică a spațiului. Era liniște. Cîte patru

25 puneau la mijloc viața fiecăruia, căutînd s-o strîngă cît mai bine la un loc. Dacă gîndurile lor luau adesea altă cale, vina era a naturei noastre omenești, care nu urmează decît drumul legilor sale.

În timpul lipsei lui Constant, coana Păuna murise. După vreo cîteva luni, bătrînul, singur și uitat de toți, adusese la țară pe copil și Silvia, și cînd veni

35 fiu-său îi găsi acolo. El se întorcea cu aceeași rană, dar dusă oarecum în partea nematerială a vieții. În drumul lui se oprise la Iași și aflase că Elencuța se mărita și lua pe Comăneșteanu. Știrea îi pricinui o lungă înduioșare; zîmbi trist cînd i se spuse că ele

petrecuseră mai tot timpul la moșie pe cînd el le căuta prin lume, — și fără nici o putere se supuse soartei. Moartea mamei sale îl duse în brațele bătrînului de-a dreptul, fără nici o explicare, și cînd văzu alături pe copil și pe Silvia se uită la el fără mirare.

Astfel trăi mai departe, reîntocmindu-și viața încetul cu încetul, fără revoltă și fără zgomot. Era hotărît să asculte pe tată-său și să ia pe Silvia după trecerea timpului de doliu. Pentru toate avea măsură și pricepere, așa, ca a celorlalți oameni, căci pentru el îi răsărise în suflet lucrul cel mai greu de găsit în lume: un ideal.

Elencuța semărita; poate îl uitase, căci așa e lumea; poate să făcuse urîtă...

Erau toate în zadar: lui îi rămăsese suavitatea simțirilor, a căror tinerețe părea că se eternizase în icoana ideală, a acelei femei, și lumea, în afară, nu-l putea face nici mai fericit nici mai nenorocit.

O SCENĂ ANTICĂ

De sus de la munte se coboară seara, o,
Clitumno,
Spre tine turmele; în apa ta, flăcăul umbru
Își scaldă nevolnica oale,
Pe cînd

Cătră dînsul, de la stîlul ars al mamei
Ce șede diaculță pe priepă și cîntă,
Un copil se-ntoarce și cu chipul rotund
Suride;

Gînditor, tatăl, cu piei de capră
Acoperit pînă la briu, ca faunții antici,
Stăpînește carul boit și puterea
Frumoșilor junci.

A frumoșilor junci cu pieptul volnic
Și mîndri pe cap cu coarne lunate,
Blinzi la privire, albi, — precum erau dragi
Dulcelui Virgiliu.

CARDUCCI, *Alla Fonti di Clitumno*¹

Spre toamnă, pe la începutul lui octombre, Roma e încă locul de priveliște a unei scene biblice, ce s-a păstrat pînă în zilele noastre așa cum era acum două mii de ani.

Cînd spre vară, soarele arde Campana romană și usucă florile, ciobanii pleacă. Munții Albani, Sabini, Umbria, Etruria, bălțile pontine, văd deodată popo-lîndu-se dealurile și pădurile de turme nenumărate,

de cirezi și herghelii. Ca tot ce este viu și sănătos, vita simte nevoie să călătorească, când undele de căldură vin pe aripa Scirocului să înăbușe răsuflarea cîmpului. Firul de iarbă se răsuțește; pomii de fructe, osteniți, de-abia se țin pe răzămători; vița se vârtește și se ascunde pe trunchiul copacilor; pămîntul se macină, — numai măslinul, sur și gîrbov, pare a se simți bine în arșița vîntului. Nimic nu e comparabil cu viața ce sclipește în lumina acestui pustiu, locuit de ruine, însoțit de melancolia apeduncurilor părăsite, cîntat de țipătul unei rase stranie de rîndunele. Liniele orizontului se înecă în apele unui eter prăfuit; vîrfurile Apeninilor răsar ici și colo, parcă ar vrea să scoată capul de sub pîclă și să dea de aer; Teveronele serpuiește tăcut dinspre Tivoli, iar Via Appia se strecoară subțiratică spre Albano. Peste tot planează timpul.

Toamna însă schimbă priveliștea. În urma ploilor de septembrie, pămîntul, leșinat, începe a se înviora. Frunzele de la pomii slabi cad; dar portocalii, lămîii, tufele de laur și de dafin, bradul și moliftul, smochinul, prind a zîmbi de o viață nouă. Văile și dealurile din jurul Romei dau în verde; bruma ce cade noaptea de-abia roșește vîrfurile fîinului; barierele de lețuri ce megieșesc suhaturile între ele se ridică; steiurile antice din fundul rovinelor se curăță; căsoaia de piatră se deschide...

Vin oile.

Noaptea tîrziu, de-a lungul Viei Venti-Settembre, or pe Corso, or pe Via Nazionale, străinul, neobicinuit cu asemenea scene, e deșteptat din somn de un zgomot surd, depărtat, continuu, care se apropie cu încetul, se cadențează, începe a semăna cu ropotul mărunțel al ploii. Dacă-ți ridici capul și-l asculți mai bine, se aude un murmur de glasuri necunoscute: o voce cheamă, alta poruncește; un țipăt de copil se amestecă cu mugetul calm al unui bou; unui fluierat lung răspunde o șuierătură ascuțită... Ce e?

Deschizi fereastra și privești.

O scenă absolut unică se înfățișează ochilor. La lumina felinarelor se desfășură o pînză fantastică de fi-

ințe cenușii, care umplu strada de la un capăt la altul, trecînd neconținut. În fruntea turmei pășește țapul, purtînd de gît o teleancă răgușită, care sună măsura sălbatecă a unui cîntec barbar. Pe de lături se așin ciobanii, îmbrăcați în piei de capră, ale căror mițe le dau aerul unor fauni. Din distanță în distanță paznici călări, numiți *butteri*, cu lungi sulite de lemn în mînă, apar ca niște umbre amenințătoare. Aceștia, între dînșii, se înțeleg prin fluier. Ei umblă călări pe cai sălbateci, cu cozile pînă în pămînt; au șele cu pulpane vătuite, cari noaptea le slujesc de perne, iar de gîtul murgului poartă răsucit priponul. În urma fiecărei turme vine casa stăpînului. Un car pe două roate, cu o păreche de boi de o nespusă bărbăție, duce dintr-un loc într-altul acareturile proprietarului. E corabia lui Noe. Un munte întreg se ridică pe puternica osie: saltele, scaune, mese de lemn, căldări în furci, — printre cari și-a făcut cuib, sub un acoperiș cu convergi, stăpîna și copiii; apoi, alături, cușca cu porumbi, cu găini, cu curcani; cît colea porcul familiei; mai în coadă, vițelul, cu cele patru picioare legate, pe care vaca, ce vine pe urmă, îl miroase printre gratii. Sub car, cîinii, rușinați de oraș. În dreapta și în stînga, doi-trei *butteri* apără avuția.

Carul acesta, una din miile rămășiți de la străbuni, de lemn vînjos de fag, avînd jugul înflorat cu zbanțuri de aramă, e întocmai plaustrul antic cu taurii lui:

„Fagul cioplit și făcut osie va scîrțîi sub greutatea încărcatului, și înjugați la o oiște de aramă, juncii vor trage din greu...”

Boii sunt de o frumusețe cum nu mai are altă țară: formele, minunate; ochii, mari și buni, se uită cu blîndețe; coarnele, imense dar bine înfipite, sunt o nespusă bogăție pe fruntea lor albă și pătrată. Când se înfurie, priveliștea e măreață și demnă de Virgiliu:

„Cap la cap, își încrucișează coarnele și se izbesc cu groaznice mugete, cari fac să răsune pădurile și vastele ceruri.”

În tot agrul și castelele romane, de la Tivoli pînă la Albano și de la Apenini pînă la mare, acesta e boul

de muncă. Un *boar*, cu picioarele pe tînjală și rezemat de monumentul din car, în mîină cu două hături de cînepă, ce trec printre coarne și se prind de nări cu un belciug de fier.

5 Așa trec turmele în Campanie nopți întregi de-a rîndul.

Roma, 1889

ÎN CARANTINĂ

Era o zi minunată de toamnă, pe la trei ceasuri după prînz, cînd trenul se apropia de gara Predeal.

5 Cel ce scrie aceste rînduri se întorcea de departe și după multă vreme de lipsă, către plaiurile țării sale. Planuri, ambiție, visuri de tinerețe, legături strînse cu străinătatea¹, nici una nu mai avea puterea de a-l ține în marginile pacinice ale vieții obișnuite. O aprindere sufletească rară îl stăpînea², ca pe vremea
10 cînd, copil, trebuia să se culce în noaptea de Sfîntu Vasile în aceeași odaie cu jucăriele, spre a se deștepta tocmai a doua zi și a le vedea. De la cele dintâi gări din Comitatele românești, apăruse căciula țurcănească zidită ca o coroană pe plete voinicești; zeghea fumurie
15 aninată de umeri largi; chipul senin, cu nasul drept, așezat de fire bărbătește sub fruntea mîndră și pe gura blîndă³, — și parcă o ironică întrerupere a împrejurărilor de astăzi venea să tulbure plăcerea călătorului, făcînd să răsune la fiecare stație nume sălbatece, *hom-to-rom*, *dohanitza* și alte asemenea necuviințe de
20 sunete, de părea că toate poloboacele goale din lume s-ar fi pus să hodorogască între ele.

În trenul ce venea de la Brașov se urcase și politzmaisterul acelui Opid, un domn grozav de vorbareț, care se lăuda a fi fost în vremuri om mare, deputat,
25 amicul lui Koloman Tizza⁴. Cu degetul de-a pururi pe vîrfurile mustăței, ar fi părut un om à succès, dacă o

diră de picături grase pe jiletcă și gheroc n-ar fi do-
vedit că firea omenească este în general slabă, iar în
particular a d-lui politzmaister supusă la ispitele
stomahului. Ceea ce însă nu-l împiedica de a ieși
5 adesea din compartimentul nostru și a năzui cu pri-
virea la cel vecin, înlăuntrul căruia se găsea o doamnă
singură, cu părul blond, prea frumos. Se înțelege de
la sine că mîna nu se mișca cu nici un preț de pe mus-
tață în împrejurarea aceasta.

10 Îmi aduc aminte de d-l politzmaister, fiindcă
era unul din acei muritori nelegiuți și vai! așa de
numeroși, cari brodesc toate lucrurile la nevreme.
Bunăoară vorbea de slava Ungariei și frumusețile
de la Pesta, tocmai cînd pe mine mă supăra numele
15 ungurești; aprindea un muc de țigară de foi chiar în
momentul în care eu stingeam țigara mea; lăsa des-
chis geamul de la vagon, taman la gura unui tunel.
Nu se poate face nimic în contra fatalității. Așa vrea
soarta, să te batogăști în mahorca unui mădular al
20 statului maghiar, pînă ce vremea o schimba tutunul
or pe unguri.

Și pe cînd mă gîndeam că mai degrabă se prefăce
tot tutunul în iasomie, soarele scăpăta în fundul
văilor, luminînd rîpele scorburoase și întunericul
25 brădișului cu raza sa aurie, ce tremura în limpe-
ziciunea aerului mînșilor. Văgăunile pietruite
de șioaie se coborau pînă în albia Prahovei⁵,
pe cînd pe partea cealaltă poieni mușcate
de brumă întindeau covoarele ierburilor lor pînă sub
30 poalele Bucegilor. Din cînd în cînd cite un țăran, doi,
răsăreau în fuga panoramei, ca niște eroi ossianeschi:
Cucullin și Fingal⁶; și prins de indiferența naturii
către toate, îmi veni în minte încîntătoarea istorioară
a lui Cornallo și Galvina. Era Cornal domn stăpînitor
35 a o sută de plaiuri; din mii și mii de izvoare se adăpau
cerbii lui, și mii de stînci răspundeau în echo la lătra-
tul ogarilor săi; chipul său era însăși suavitătea tine-
reței; era brațul său moarte de eroi. Al gîndurilor
sale una era doamna, și frumoasă, frageda Galvina,
40 fiica lui Colonco: ea părea soare între femei, și părul
său biruia neteda aripă a corbului; destoinici la vînă-

toare îi erau cîinii; fluiera în vînt coarda arcului
său...

5 Politzmaistrul tocmai revenea. Dăduse o tîrcoală
pe la geamurile vecine, și închidea dintr-un ochi foarte
cu șiretenie, sărutîndu-și vîrfurile degetelor cu pocnet.
Era pe cale de a i se aprinde călcîile. Ce umbli cu
Ossian și Galvina!... Iată realitatea cum se înfă-
țișează: un soios de ungur, care se simte atras de părul
10 blond al unei necunoscute; și deși știam că dragostea
de lucruri noi este caracteristica cea mai sigură a
spiritelor mediere, în care rubrică intră mai mult
de jumătatea speței umane, mă hotărîi să întreb pe
tovarășul meu de drum cine era doamna de alături...

15 Trenul se oprea la cea din urmă stație ungurească,
unde nu mai era unguresc decît un chipiu de pe crește-
tul unui creștin și un animal ce-și purta melancolic
șunca prin fața trenului.

20 Politzmaistru aprindea țigara de foi, — fiindcă, se
înțelege, eu tocmai aruncasem pe a mea. Geamanta-
nele erau coborîte din locurile lor. Pe dreapta se văzu
o sentinelă românească, un curcănar, stînd liniștit
lîngă ghereta lui, — iar subsemnatul își simți inima
bătînd mai rar, parcă ceva nou și neobișnuit avea să
se întîmple.

25 E poate adevărat că patriotismul este o prejudecată.
Cine însă nu s-a simțit mișcat, la revederea pămîntului
țării sale? Cine a colindat lumea în lung și în larg, și
nu a priceput cum se depune, încetul cu încetul, în
fundul sufletului, azi o aducere-aminte, mîine o pă-
30 rere de rău, mai tîrziu o nemulțumire de lumea stră-
ină, cari toate la un loc se topec și distilează dorul de
țară? Dan Căpitan de Plai, care, prins de hanul tăta-
rilor, cere înaintea de a muri să mai vadă o dată plaiu-
rile țării sale, și pornește călare trei zile și trei nopți
35 pînă ajunge la hotare iar acolo descalecă, își face
cruce și sărută pămîntul Moldovei, — este cea mai
bărbătească icoană a acestei stări sufletești.

40 Curcănarul de la graniță, uscățiv și rău îmbrăcat,
dar serios, făcea un contrast îmbucurător cu bocîncarul
roș la față al vecinilor. În chipul lui senin, de o gravi-
tate blîndă, se oglindea toată singurătatea munților,

melancolia vremii trecătoare, conștiința ce pare a trăi în toți adevărații plugari că firea își are vrerile ei, că nu poți lupta cu iarna:

S-a dus cucul, spînzuratul,
Și de-atunci m-a prins oftatul.*

În asemeni dispoziție sufletească intram în gara Predeal.

Cele dintăi obrazuri cu cari ne întâlneam erau ale jandarmilor. Urcăți deja pe aripa vagonului parcă ar fi călătorit cu noi, ei strejuiau ușile dinspre gară, spunînd că „nu se poate” pe acolo.

— Așteptați că vine acum trenul-holeră.

În vremea asta peronul era prins de funcționari cu șapcă roșie, cari zărvuiau fără rost de la un vagon la altul, chemîndu-se: „Iancule, Dumitrescule, e cineva? nu-i nimeni, adu-mi registrul, ține cheia”; locomotiva suieră cu disperare; „dăți-vă la o parte, domnilor” striga șeful de tren; „Ioane mă, spune Mandi să-mi trimeată rufele spălate”, zicea un glas din clas-a 3-a; „adio, țată, adio, nene”; un călător grăbit calcă peste un cîine, care schiaună; doi inși se izbesc piept în piept și-și cer iertăciuni înjurîndu-se; clopotul sună a 3-a oară; un funcționar gata să se repeadă în dreapta, se repede în stînga, cine știe de ce... În sfîrșit trenul pleacă...

Iată-ne noi rămași singuri în vagoanele noastre, cu jandarmii la ușă.

Deși momentul nu era din cele mai încîntătoare, viața aceasta fără echilibru stabil, zarva, mișcările necumpănite, vorba românească în toată săltăreața ei manifestare, îmi redeteră, fără altă pregătire, conștiința de locul în care mă găseam, și mi se păru că nu lipsisem niciodată din țară.

În vremea asta două vagoane de clasa a 3-a se apropiaseră de-ale noastre. A le chema vagoane este așa o fodolie de vorbă: niciodată cloșcării mai neomenoase nu fură locuite de oameni. Aci ne grămădirăm unii peste alții, cufere, persoane, cîini, bulgari. Politzmaistrul, doamna cea blondă, și peste toți jandarmii. Trenul astfel alcătuit merse de se așeză pe o linie

laterală, unde trebuia să aștepte trecerea unui confrate de la București respectabil fiindcă n-avea hole-roși. Șezurăm astfel vreun ceas. Minunați erau bulgarii (o ceată ce se întorcea de la muncă) cu maimuțele lor. Văzînd că-i treaba pe pierdere de vreme, scoaseră unul o lăută, pe care o înfipse cu coada în brîu, altul o dairă, iar un al treilea din cei cu maimuțele, își puse dobitocul să joace. Dar din nenorocire locul era prea strîmt. Atunci proprietarul maimuței se coborî pe șine, și cu el toată lumea, și începu nunta. Soldații făceau un chef nespus, pișcînd coada bieteii maimuțe, care cu o scufie roșie în cap, sărea roată împrejur cu ochii țintă pe căprarul care o supăra. Astfel îndrumat lucrul începea să fie mulțămitor cînd deodată se văzu din vale un domn alergînd din toate puterile și făcînd semne desperate: „Căprar mizerabil, am să cer să te pedepsească, astfel păzești dumneata carantina?!” urla el cît îl lua gura. Era unul dintre sanitari. „Poftiți, domnilor, sus! cine v-a dat voie să vă coborîți?” zicea căprarul, parcă n-ar fi fost el cel ce trăgea maimuța de coadă. Degrabă toată lumea se urcă din nou în cloșcării, unde peste cinci minute, aerul era ca în iad, infectat de miroasele cele mai poznașe. Doamnele mai cumsecade respirau prin manșon: domnii înnodau țigară de țigară. În cele din urmă dete Dumnezeu și plecarăm.

Peste trei minute eram în carantină.

Iată o instituție în care desigur omenirea n-a făcut nici un progres, căci baratca în care ne coborîrăm nu putea fi mai strîmbă și mai murdară în veacul al VI-lea, pe vremea ciumei de sub Papa Grigore cel Mare⁸. Această farsă piramidală, născocită de birtași și pătimită de public, era pusă sub ocîrmuirea unui medic, asistat de doi sanitari și de o companie de soldați.

La o masă mîzgălită de cerneală și altele, unul din sanitari înscrisa numele fiecărui martir, care trebuia să plătească 10 franci (dragă Doamne drept chirie) și apoi să treacă la dezinfectare. Operația înscrierii trebuia să fi fost foarte grea, deoarece dură un secol. La fiecare nume se iveau neînțelegeri între doctor și

sanitar. Doctorul zicea că el e *expeditiv*, iar sanitarul că e *legal*.

— Dă-i drumul, domnule, înainte, fii mai *expeditiv*, *pour l'amour du ciel*.

5 — Domnule doctor, trebuie să scriu numele omului exact.

— Exact, neexact, dă-i nainte, că ne-a apucat noaptea, *pour l'amour du ciel*. (Doctorul învățase la Paris).

10 — Cum te cheamă, măi bade? întrebă sanitarul pe un țaran, care scotorea de un ceas în fundul chimirului.

— Matei Zăbavă.

Un hohot de râs primi numele țaranului.

— Bade Zăbavă, dă-te la o parte, *pour l'amour du*

15 *ciel*, să înscrim pe altul.

Veni rîndul bulgarilor. Cu maimuța în spinare, cel dintâi ce se înscrise, rămase încremenit cînd auzi că trebuie să plătească zece franci.

— Dura lex sed lex, zise doctorul înălțînd din umeri.

20 Maimuța foarte mulțumită de citația doctorului, clipea din ochii ei sugubeți, parcă ar fi priceput latinește. Bulgarul pretindea că n-are zece franci.

— Să-l dăm înapoi peste graniță, zise doctorul.

— Nu se poate, zise sanitarul, nu e legal.

25 — Legal, nelegal, puțin îmi pasă.

În vremea asta, cei ce se înscriseseră stau la țarc, în fundul gheretei, fiecare cu geamantanele alături și numai unul cite unul trecea, ca oile la strungă, printre patru soldați. Aceștia, cu o tulumă în

30 mînă, te făceau liulin de acid fenic; țil-vîrau prin buzunare, pe după gît, prin legăturile cu mîncare ale bieților oameni, prin mînușile doamnelor, mai cu seamă prin mînuși, pe care aveau o pică deosebită. Așa că ieșeau din mîna lor murat ca un șoarece,

35 și fără speranță de a te usca în curînd, de vreme ce rufăria din cufăr pătimise aceeași soartă.

Cînd se isprăvi și operația înscrierii, era noapte cumsecade. Acum începea odiseea căutării cvartirului. Prin gropi și vîgăuni de tot felul, se ajunsese la

40 o căscioară, în vale, dincolo de apă, unde doctorul

zicea că e o odăiță „numa de drag să faci carantină”. Foarte bine. Cînd însă dădurăm să intrăm, sentinela nu ne lăsă, iar căprarul de post ieși și spuse soldaților noștri că toate odăile sînt prinse, că în una sunt

5 5 holeroși, în alta 3, iar în a treia 4 *madame*. Sanitarul care venea în urma noastră, luă pe căprar la o parte și-i vorbi la ureche. Rezultatul acestei convorbiri fu dezastruos: o cameră goală, umedă, tocmai în fundul curței ne era partea. D-l sanitar deschise

10 ușa cu o mișcare plină de noblețe, și zise solemn:

— Pentru cei patru domni ce sunt cu noi...

Unul din *cei patru domni*, furios, zise sanitarului:

— Și pentru *doamna*.

Doamna era persoana cu părul blond din tren.

15 Ea venea după soldați, tăcută, cu un săculeț negru în mînă, cu un chip serios, hotărîtă parcă să îndure toate mizeriile. Această modestie mă făcu să cred că e o străină, ce vine pentru înțiași dată în țară. Ce părere trebuie să-și facă de români!...

20 Între odaia ce ni se oferea și odăile deja ocupate, era o ușă închisă.

— Cine șade aici? întrebă un domn.

— Asta-i o cameră rezervată pentru ministrul francez.

25 — D-nul de Coutouly?... Te înșeli, d-le sanitar, d-lui e la București.

— Nu d-l Coutouly, un altul, d-l Cîrcodan, Corgidan, nu știu cum dracu îl cheamă.

— Da' ia deschideți s-o vedem și noi.

30 — Nu se poate.

Și fiindcă unul și altul începea să protesteze, d-l sanitar înălță glasul:

— D-lor, suntem cu toții români, trebuie să știm a ne face datoria către țară! Voiți d-voastră să ne arătăm grobiani către străini?...

35 — Așa este, dar doamna asta e străină, zisei eu, cu sfială.

— Fiți pe pace, d-le X, îmi zise el pe nume, aranjăm noi lucrurile cum e bine.

40 — A!... Atunci strecurați-mă de se poate prin preajma dumisale...

El se uită la mine, cu ochii lui de băiat bun dar fără nici o expresie, și zise zîmbind:

— Avem ordine de la Direcție să despărțim sexele.

5 — Atunci trebuie să ne supunem; însă grea misie v-a dat Direcția.

— Nici chiar femeile cu bărbații lor nu pot sta împreună...

Nu mai era nimic de adăogat față cu o asemenea măsură de inutilitate publică.

10 În vremea asta sosi și doctorul. El se opri în pragul scării, și-și încrucișă minile cu desperare pe piept.

— Domnule sanitar, nu aici!... Pour l'amour du ciel, o să mă-mbătrîniți! Nu ți-am spus să duci pe domnii la casa preotesei?

15 — Ba da, însă acolo nu sunt decît două odăi pentru ministrul francez.

— Ei, al dracului ministru! zise unul; intră ca Bosco pe toate barierele.

20 — În cîteva exemplare sosește d-l aista? întrebă un moldovean.

— Știți, domnule X, îmi zise doctorul, e d-l Cogordan, delegatul francez în comisiunea Dunărei... Trebuie să știm a ne face datoria către țară. Nu putem să ne arătăm grobiani către străini...

25 — Foarte adevărat, răspunsei eu, căutînd să plac d-lui doctor; dar nu mă uitați și pe mine...

— Fiți pe pace.

Și așa ne întinserăm din nou pe drum, tăcuți, așteptîndu-ne la fiecare moment să dăm în vreo groapă.

30 În preocuparea mea de soarta picioarelor, îmi veni în minte fraza sacramentală: „Datoria către țară, grobiani către străini”. Cine să fie autorul: doctorul sau sanitarul?...

35 Dar dînd tocmai atunci într-o văgăună, rămase și această întrebare, ca multe probleme ale universului, fără dezlegare...

La casa doamnei preotese, soldații ne primiră cu cea mai elocuentă nemulțumire, fiindcă veneam să le îngreunăm serviciul. Sanitarul mă ținu mai în urmă, și după ce doctorul intră cu ceilalți holeroși în sală, el mă duse într-o odaie din capătul cerdacului.

— Asta era rezervată pentru secretarul lui d-nu Cogordan.

Iar Cogordan!...

5 — Știți, îmi zise el prietenește, nu se poate să ne arătăm grobiani către străinii...

Hotărîtor, secția aceasta sanitară nu avea multă imaginație!

— În odaia asta a stat și d-nu Krețulescu⁹, ministru la Paris.

10 — A!...

— Ba și d-nu Bălăceanu¹⁰.

— Da' în asta de alături?... Îmi pare că-i goală.

— Astea sunt două odăi pe care le păstrăm pentru lumea aleasă.

15 Era momentul să mă închin. Așa și făcui, îndoindu-mă de mijloc pînă la pămînt. Sanitarul începu a ride.

— Eu vă cunosc pe d-voastră, îmi zise el, cu o vădită dorință de a mai vorbi despre alte lucruri decît tot de holeră: scriați odată niște lucruri foarte caraghioase...

20 Și fiindcă mie îmi venea să rîd de acest compliment, el simți că adusesese rău vorba, și se făcu roșu ca un rac.

25 — Da, scriam. Tot mai scriu și acum, dar am mai îmbătrînit și, știi, cu vremea omul se matușește.

30 El se uita mereu la mine, zîmbind. Simțeam că avea ceva pe inimă, pe care voia să mi-l spuie. Îi întinsei niște țigări. El luă una și scoase din buzunar o cutie de chibrituri, ca s-o aprinză. Rîcii vreo zece bețe pe fundul zgrîmțuros al capacului, dar nici unul nu luă foc. În cele din urmă se hotărî să-l tragă pe pantaloni. Dar nici aci nu avu mai mult succes. Atunci îi dădui eu un chibrit civilizat, care se

35 grăbi a se aprinde la prima hîrcîtură.

— Industria națională, zise el foarte liniștit.

Oricare alt om, din altă țară, ar fi aruncat la dracu și cutie și tot.

El urmă a zîmbi:

40 — Știu și o poezie de-a d-voastră... prea frumoasă.

— A!...

Amorul propriu începea să mă orbească: d-l sanitar devenea interesant; îmi părea un băiat plin de merite...

— O știam toată pe dinafară: „Dormi, iubito, dormi în pace, n-am venit să-ți turbur somnul”¹¹.

5 — În adevăr, zisei eu, e prea frumoasă, dar nu e de mine...

El se uită un moment nedumerit. Iar îmi păru prostuț...

10 — Ia ascultă, d-le sanitar, eu aș zice că e bine să nu ne arătăm grobiani către străini; aveți aici alături o cameră goală; de ce n-o dați doamnei care a venit cu noi?

— Eu cu mare plăcere, d-le X, numai să vrea d-l doctor.

15 Tocmai atunci glasul supărat al doctorului întrerupsese convorbirea noastră. Sanitarul ieși, iar subscrisul rămase singur...

Mare lucru e să ai noroc la drum!

20 Despărțământul de holeroși, căruia eram dat în primire, era pus sub înalta priveghere a lui Nicolae Căprarul, băiat bun, casnic, plin de virtuți familiale, pe care numai o soartă nemiloasă îl dusesese la oaste. Imediat sub dînsul se afla Lina slujnica, fată bună și ea, dar ceva cam prea lăudăroasă, și bîntuită de necazurile radicalelor: nici o vorbă nu era zisă pe șartul ei românesc. Cu acești doi tovarăși îmi deschisei eu lada, îmi diretecai părul din cap, mă îmbrăcai mai cilibiu și ieșii în cerdac. Frigul pișca bine. De

30 peste munții din față se revărsa o lumină palidă, ce coprindea, încetul cu încetul, tot cerul. Răsărea luna. Priveliștea era minunată, dar începea să-mi fie foame. Nicolae îmi arătă drumul spre *birtul cel bun*, iar eu plecai.

Cînd să ies pe poartă, — pace. Sentinela, mă opri:

35 — Înapoi!...

— Mă duc să mănînc, bre omule.

— Nu se poate!

— Cum nu se poate? Să mor de foame?...

— Așa este ordin.

40 — O fi el ordin așa, dar eu mă duc...

Soldatul puse mîna pe mine.

— Ia ascultă, mă domnule, vrei să mă vîri în belea?..
Întoarce-te înapoi!

Hotărîtor, asta era *hastat velit*.

5 Trebuii să mă supui. Din norocire, Nicolae Căprarul era tocmai în sală. Grăisem eu bine lui Nicolae din gură și din mîna, și Nicolae porunci sentinelei să mă lase să trec. Ridicai dealul și o luai pe șosea în sus. Luna se înălțase dasupra noastră, cu blajina ei figură, luminînd drumul albit de praf. Prînsă

10 între munți, părea un glob de lampă învăluit într-un borangic argintiu. Cum mergeam singur, pornit pe melancolie, mă ajunsese din urmă un preot, tînăr și subțiratec, care părea foarte grăbit, fiindcă se ducea ca glonțul. Din sus veneau două femei, pe cît puteam vedea. Ele se întîlniră cu popa la cîțiva pași de mine, și fără rușine, se puseră să-i ație calea: popa la stînga, ele la stînga; popa la dreapta, ele la dreapta. Și rîdeau și chihăiau, de socoteai că lumea e a lor.

20 Popa scăpă de ele, mulțumită mie, care veneam din urmă. Îmi trecu prin gînd că poate să se lege și de mine, și parcă mă rușinai la ideea de a mă vedea întins de două femei. Din fericire, ele se duseră nepăsătoare, rîzînd și vorbind o limbă românească de-ți puneai mîinile în cap.

25 În sfîrșit ajunsei la *birtul cel bun*.

Cînd să intru pe poartă, o altă sentinelă mă opri:

— Înapoi!

— Mă duc să mănînc, omule.

— Nu se poate.

30 — Va să zică e hotărît că eu trebuie să mor de foame astă-seară...

— Așa este ordin.

De pe ferestre se vedea înlăuntru o masă mare, în mijloc, și altele pe la colțuri, iar de la mese aburul

35 bucatelor se ridica în aer, de parcă-i simțeam mirosul binefăcător.

— Ia ascultă, soldat, nu vrei să dai biletul asta d-lui doctor?... Te-oi cinsti și eu...

40 Soldatul se uită la mine lung. Era evident că ideea cînstei îi surîdea.

— Păi să vedem biletu...

I-l arătai numaidecît, însoțit de morala sa, iar soldatul îl duse doctorului. Era un noroc că sentinela aceasta nu se trăgea de-a dreptul din Traian, ca cea de la gazdă, că altfel rămîneau muritor de foame.

5 Bietul doctor mă primi cu protestații de bucurie: „pour l'amour du ciel... prenez place à notre table”. Mă prezentă unei familii de oameni simpatici, d-l și d-na V.; d-l V. căzuse în ghearele carantinei fără nici o vină, numai fiindcă ținuse să iasă înaintea
10 femeii sale pînă la Brașov. Masa din mijloc era minunată; chipurile cele mai nelegate de Dumnezeu între ele se priveau cu compătimire ori cu necaz, după cum se bănuiau că augermenul holerei or nu. În capul mesei boierea o nemțoaică enormă, cu niște sînuri de gîndeai
15 că-s prăvălite din Bucegi și oprite la pieptul dumisale numai fiindcă nu putuseră să treacă dincolo. Dumneaei ținea în poală un clondir cu apă pe care-l trecea pe furiș fiicelor sale, două friște, slabe și mițoase. La dreapta un domn frumos, negustor de mărunțișuri în Lipscani; la stînga un farmacist din Oradea-Mare, ce venea la București să-și găsească bine capu-
20 lui; mai departe, un jurnalist de la Iași, hărțăgos lucru mare; o franceză șchioapă, ce venea să vadă pe bărbatu-său, inginer la podul de pe Dunăre¹⁸; un
25 tînăr ce se-ntorcea de la Gand, foarte liberal și deci foarte mînios pe guvern. În sfîrșit, tunase și îi adunase. Dar dorința mea de a revedea pe doamna cea blondă sau cel puțin pe d-l Cogordan rămase neîmplinită.

30 D-l și d-na V. erau oameni de spirit. Prînzirăm cum dete Dumnezeu; rîserăm mult; făcurăm cunoștință cu vreo două persoane înzestrate de părinți cu lucruri bune de mîncare, și astfel trecu vremea.

35 După masă farmacistul cîntă din flaut; domnul de la Gand ne spuse istoria unei brațelețe ce o purta la mînă; doctorul chemă de vreo zece ori pe sanitar degeaba, și în cele din urmă ne despărțirăm...

40 Acasă la mine, Lina făcuse cald. Mă dezbrăcai de palton și șezui pe marginea patului, aprinzînd o țigară și gîndindu-mă cu mirare la cîte se pot întîmpla omului într-o săptămînă!... Fel de fel de comedii,

din care un singur lucru ieșea la lumină lămurit: nestatornicia proiectelor omenеști.

5 Socotii că e vreme să mă culc și, cu respectul datorit unui crevat în care s-au odihnit persoanele a doi miniștri plenipotențieri, intrai în pat...

Era cam tare patul. Cearșaful era tăiat atunci dintr-o bucată de madapolam, scrobit foc, iar deasupra lui vreo citeva cergi de cai înlocuiau plapăma. Dar la drum somnul se prinde lesne de om.

10 Și poate alături, cine știe, o veni doamna cu părul blond.

CU BILET CIRCULAR

SCHIȚĂ

Prietenul meu X petrecuse luna lui august în nordul Italiei, de unde venea la Roma, cu sufletul încărcat de senzații, pe care le primise, în drum, de la bogăția naturei de pe lacul de Como, de la frumusețea gravă a Veneției, de la eterna tinerețe a Florenței.

A vedea Roma pentru întâia dată, între 35 și 40 de ani, *nel mezzo del cammin di nostra vita*¹, e una din marile plăceri ce ne poate da existența. De pe culmea pe care ne poartă prima jumătate a vieții, ochiul, calm, îmbrățișează priveliștea întinsă a celor două plaiuri, cu o umbră de părere de rău pentru trecutele virtuți ale tinereții, ce nu se vor mai întoarce niciodată, cu o ușoară neliniște față de momentul grav al maturității și al... celeilalte vârste. A putea atunci, sănătos, cu o minte fericit organizată, să bați la ușa acestui mare templu, e încântător.

Și încântați eram noi, cei doi români, regăsiți pentru un moment în pământul clasicei cetăți, alergând de la un monument la o grădină, de la o fântână la un templu, de la o ruină la un muzeu, și putând a ne împărtăși impresiile în propria noastră limbă, emoționați sau glumeți, cu un adjectiv, cu o exclamație, cu un semn.

Seara, ne despărțeam câte un ceas, spre a ne reîntâlni la vremea prinzului. În ora aceasta de singurătate, firea fiecăruia ne prindea de pe urmă, și, mai liniș-

tiți, cu o adiere de melancolie sau cu o notă comică, ne revedeam la masă.

Într-una din zile, găsesc pe amicul meu așteptându-mă, cu un almanah de Gotha² în mână. O viziune ca Beatrice Cenci³, ca Fornarina⁴, sau ca vro Venere din muzee se lega în mintea lui cu vro icoană de femeie întrevăzută? Sta cu cartea în mână, uitându-se înaintea ochilor.

— Vezi, în adevăr, e așa.

— Ce?

— N-are decît 33 de ani.

Și se tot uita pe pustiu la imagina lui.

— Ce, amice, nu prea ești sănătos?

El începu să rîdă, dînd din cap, parcă ar fi zis: „Sfinția-ta știi una, iar eu știu două“. Apoi răsfoi mai departe:

— Să vedem acuma la Bavaria.

— Știi prin ce e renumită.

El iarăși dete din cap, cu milă, față de proza hapurilor de Bavaria.

— Și cînd te gîndești că avea un pantof rupt!... Cui dracu să-i dea în gînd!

— Ia ascultă, prietene, nu cumva te prind frigurile?

— Ce friguri! E tocmai așa cum îți spun.

— Pînă acum n-ai spus nimic.

— Zi să-mi dea un păhăruț de vermut.

Deși trebuia să mergem la masă numaidecît, mă gîndii că o viața are omul pe pămînt și că-i păcat s-o trecem și pe aceea în necazuri. Tocmai voiam să împlinesc dorința prietenului, cînd furăm poștiți la masă.

— Mă păgubiși cu un vermut, zise el.

— Fii pe pace: ți-am pregătit un pustiu de vinișor alb, de te vindecă de toate rănilile ce ți le-au pricinuit pantofii descuși.

În adevăr, brodisem pe amicul meu cu niște Capri alb, care aducea a viorele. El îl gustă pe nemîncate, ca să nu se-nșele, și-l văzui că iar se uită în văzduh. Pocni din limbă și puse paharul pe masă. Evident, îl necăjea ceva.

Îl lăsa să mănânce în pace, ca să-i treacă amintirea melancolică pe care i-o scotea foamea în drum, gândindu-mă că, dacă o fi să fie ceva cu adevărat trist, să-i dau brînci înapoi, în sufletul lui, cu alte vinașuri mai roșcovane la față.

— Ce minunat lucru e, zise el, luminat la chip, arta, tinerețea și sănătatea!... Mă simt bine, ușor, capabil de orice faptă mare.

— Ia să nu-ți uiți vorba, zisei eu, turnînd. Mare lucru e arta... de a bea la vreme.

Prietenul meu își muie capul pe-un umăr și mă privi duios. Apoi începu a-mi înșira o teorie a sa asupra alcoolului în organismul omenesc, cu *interspații moleculare, materialuri chimice ale sistemului nervos, neurokeratina, cerebrina, colesterina...*

— Aoleu, nene!... iartă-mă, că nu mai fac.

El rîse cu plăcere de groaza mea, mai dete dușcă o țîră de vin, și puse mîna pe almanahul de Gotha.

— Acum să-ți explic enigma.

— Veneam odată de pe malurile Rinului spre lacul de Constanța, cu gând de a mă întoarce în țară prin Mûnich-Viena. Eram singur cuc, și cu un dor nespus de ștrengării. Ca și acuma, mă simțeam ușor, bine dispus; găseam lumea făcută într-adîns pentru fericirea oamenilor. În tren mă uitam la toată suflarea femeiască, cu nădejde de a găsi un chip mai luminat. Însă natura garnisise rău locurile acelea: încotro mă întorceam, nu dam decît de capete strîmbe, dinți englezești, ochelari cu drugi, guși cu două rînduri. Bărbați, de asemenea: niște maluri de oameni fără cea mai mică umbră de estetică, zidiți de Dumnezeu, cînd a despărțit uscatul de apă, pe niște temelii de picioare, ca la podurile drumului-de-fier.

Nu era nimic de sperat.

Ajunserăm la Rorschach, unde aveam de gând să las drumul-de-fier și să iau vaporul pînă la Lindau. Lacul Constanța e minunat. Apele lui verzi, transparente, se întind pînă în pînza orizontului, unde de-abia se zăresc orașelele de pe coaste, încinse de brîul Alpi-

lor. Respiri sănătate, vezi numai linii armonice, te simți că trăiești.

Însă lacul Constanța, așa frumos cum e, are un păcat: prea multă lume e stăpînă pe el. La fiecare pas te vămuieste cineva. Dar, răbdare!...

Așadar, la Rorschach văd urcîndu-se în vapor cu noi două doamne: una blondă, cam urîțică; alta brună, frumușică de tot. Negreșit, mîna la musteață. E ciudat, graba cu care își adună omul, împrejurul imaginii de sine, mințile risipite la cea mai mică foșnitură de rochie. Lăsa lacul în mila patraulelor nemțești și prinsei a trage cu coada ochiului la doamna cea oacheșă. Îmi era cam foame. Pe vapor masa era întinsă, servită de chelnerițe, ale căror chipuri, pline de sănătate, îți făceau poftă de mîncare. Doamna cea blondă se așeză în capăt unde era un loc liber. Cealaltă luă un scaun, la rînd; iar eu cîtcolea, lîngă dumneai. Trebuie însă să-ți spun că fața de masă nu prea ajungea pînă la noi. Eram serviți pe mușama, lucru care îmi depoetiza situația. Încercai eu, cu vro patru vorbe nemțești, trase la sorti din arsenalul gloselor mele, să spui că am dori să fim onorați cel puțin cu cîte un șervet, dacă nu mai mult. Dar nu se prinse. Ba, mai rău, una din chelnerițe, trecînd în fuga pe lîngă noi, sprijini pe masă un ulcior monumental, zicînd: „Ein Krug“, apoi altul: „Ein Krug“, așa că mă prinse între două zăcători cu bere. Doamna de alături zîmbea. Cît era de gingașă, ar fi trebuit să se urce cu scara ca să bea din Krug-ul lor. Iar mai încercai să fac să funcționeze nemțeasca mea: ce dracu, îmi ziceam, pe malurile Rinului să bei zeamă de asta de hamei!... Dar n-o putui scoate de fel cu chelnerițele.

În sfîrșit, vremea trecu. Ajunserăm la Lindau. Aici iar cotrobăială prin cufere, gălăgie, lume forfota de colo pînă colo, astfel că pierdui din vedere pe cele două doamne.

— Ascultă, zisei eu, am ajuns pe uscat de pe apă: ia mai dreg-e-ți glasul.

Amicul meu rîse bucuros, își umplu paharul din nou și se uită la vin în zare.

— Cum îi chihlibaru ! zise el. Păcat că sunt silit să pun gheață.

— N-ai nevoie să pui gheață: e destul de rece.

5 El dete din mână cu dispreț pentru o așa opinie, și începu o altă teorie a sa, asupra vinului alb la 7, 8, 9 grade, pe care o sfârși cu această părere de rău:

— Nu de alta, da' gheața e făcută din apă.

Mai ciuguli din fodolia de mâncare, și iar dete din cap...

10 — Ei, urcă-te în vagon și spune mai departe.

El urmă:

— Mă urc în vagon și mă pun la pîndă. Lume pentru Mûnich puțină.

15 Eram singur în compartiment. Mă uitam de pe fereastră la mulțime, fără nici un interes, — cînd, iată porumbeștele mele... Mă dau în lături ca să nu le sperii, și aștept. Văd pe cea blondă că trece înainte, căutînd un loc la clasa a 2-a. Cea brună venea mai în urmă.

20 — Ce noroc, îmi zisei: blonda trebuie să fie vro guvernantă. Se duce la locul ei în clasa a 2-a. Bruna trebuie să fie stăpîna. Va veni în clasa I-a, și poate or vrea zeii s-o îndrepte spre mine.

25 Gîndind astfel, ieșisem din nou în ușă și mă uitam spre munți, — cînd aud pe cineva: „Pardon“. Mă dau la o parte, și ce să văd? doamna cea blondă !... Poftim: unde dai și unde crapă. Nici nu mă uitai la dînsa, de supărat ce eram. Trenul porni, iar eu mă așezai într-un colț, deschizînd o carte. Îți mărturisesc că citeam numai cu ochii, iar cu gîndul eram la bruna din clasa a 2-a.

30 Cum se brodesc lucrurile de anapoda ! Eu le pusesem la cale destul de bine: cea blondă era guvernantă și se ducea în noaptea necunoscutului; cea brună era stăpînă și venea în vagon cu mine. Cînd colo, tocmai dimpotrivă.

35 Atunci îmi ridicai un ochi din carte, să mă uit la pîcala asta care îmi stricase combinațiile. Ea mă privea tîcnit.

— Terog, domnule, îmi zise într-o limbă foarte corectă, fii bun și trage perdeaua din partea dîmitale.

40 Sării numaidecît și-i împlinii ordinul. După ce mă reăsezai îmi pîru rău de graba cu care executasem

rugăciunea aceea poruncitoare. În adevăr, era ceva în glasul cu care îmi vorbise, de notă intonată de cristal, un sunet de argint ce-ți paralizează voința și te supune.

5 Ea, înțelegînd că mi-a închis vederea cu perdeaua, mă rugă să vii în partea dreaptă a vagonului, în fața ei.

— Priveliștea bună e de partea asta. Nu ești german, domnule?

— Nu, doamnă.

10 — Atunci ce ești?

Îi spusei ce sunt, cu supunere, deși eram din ce în ce mai iritat de indiscreția cu care-mi vorbea. Eram iritat, și cu toate astea simțeam că i-aș fi spus tot, chiar dacă m-ar fi întrebat de lucruri cu totul personale. Ea mă privi o secundă, cu ochii ei albaștri, viorii,

15 în fundul cărora trecea cîteodată cîte o adiere ironică.

— Un străin, fără Baedeker, e ceva nou. Dacă îmi dai voie, o să-ți servesc eu de Baedeker. Mergi la Mûnich?

20 — Da.

— Și eu. Iată: în dreapta, Bregenz; dincolo de lac, munții de la St.-Gall; mai în fund, piscurile albe ale muntelui Sentis. Zăpadă peste tot împrejur, iar aici cald. La Hergatz o să avem o minunată vedere a Alpilor, cînd vom începe să ne urcăm spre Oberstaufen, între Dunăre și Rin⁶.

25

Apoi își întoarse iar privirile către mine:

— A !... ești român. Cum e Dunărea pe la dumneavoastră? Trebuie să fie un fluviu mareș. Ce face maiestatea-sa regina? Eu n-am avut onoare s-o văd nicio-

30 dată, dar știu că este o natură încîntătoare. Elvira mi-a vorbit despre maiestatea-sa cu entuziasm.

Sărea astfel de la una la alta cu o volubilitate rară. Eu începusem să mă gîndesc cine să fie. Ori era o persoană foarte bine născută, ori îi lipsea o doagă. Dar graiul ei, deși fără șir, avea un parfum de distincțiune așa de firesc, încît mă liniști. Mai cu seamă îmi plăcea respectul cu care vorbea despre regina noastră. Nu prea înțelegeam însă cine era Elvira. Începusem acum

40 să mă uit și eu la dînsa.

— Mă rog, ai fost la Heiligenberg? N-ai fost? Ce păcat! Prințul de Fürstenberg are acolo poate cel mai frumos castel din toată Germania. Știu că uitându-mă de pe terasă, în prăpastia de 700 de metri, îmi venea să mă arunc în gol. Ce atracțiune misterioasă au rîpele adînci!... În fiecare om este cîte un sim-bure de nebunie... Bîrr!...

Și astfel zicînd, se zbîrli toată de impresia ideii de a cădea în prăpastie. Gura nu-i tăcea un minut; ea întreba, ea răspundea; sărea de la una la alta ca o caragață. Deodată bufni de rîs:

— Îmi pare că ți se potrivise guvernanta mea!... Dacă ai ști! Ha, ha, ha!... Bărbatul meu e cu totul de părerea d-tale. Îți plac ochii negri ori ochii albaștri? Negreșit, albaștri: ești prea binecrescut ca să-ți placă ochii negri, cînd vorbești cu mine.

Și iar începu să rîdă. Rîdeam și eu ca un prost, tot gîndindu-mă de unde s-o adun. Nu era o persoană de rînd, — asta se vedea bine. Dar... începea să-mi vie peste mină de a mă găsi singur cu dînsa.

— Ce cald e! Fii bun te rog și dă-mi sacul de drum.

I-l dădui. Scoase un pulverizator și în cîteva minute umplu aerul de vapori parfumați.

— Îți place mirosul ăsta? E făcut într-adins pentru mine. Esență de ambră cu o idee de vervea. E foarte la modă în Spania... Am trecut lacul Alpsee? Ce păcat!... vream să-ți arăt locul unde a murit o amică a mea, nebună. Ciudat lucru e nebunia!... Chiar acum vin de la o altă bolnavă. Niște nefericite. Se zice că vederea mea are darul de a liniști pe nebuni. Nu găsești că e curios?...

Eu găseam că e curios de tot și începusem să mă uit la roata de hîrtie din perete, sub care se ascunde *semnalul de alarmă*. Mă gîndeam cum să ies din încurcătura asta, fiindcă acuma se așezase bine în spiritul meu credința că era nebună. Tot gîndindu-mă, priveam în pămînt. Ea mă văzu și păru că pricepe preocuparea mea:

— La ce te uiți? Îmi zise repede.

Haiti! se declară criza, gîndii în mine.

— Nu mă uit la nimic, răspunsei blajin.

Ea scoase un pantof din picior și începu a rîde.

— Închipuiește-ți că sunt silită să merg pînă la Mûnich cu un pantof rupt. Atîta am umblat pe jos, încît iată în ce hal sunt. Viu așa de la Heiligenberg.

Și vorbindu-mi astfel, îmi arătă talpa pantofului descusută. Dar piciorușul, rămas numai în ciorap, era așa de mic și de bine tăiat, încît mă făcu să uit de frica nebuniei. Ea zîmbea, liniștită, cu ochii senini, cu dinții albi, ca o fericită inconștientă. Acum mi se părea chiar frumoasă.

— Ajungem la Kempten. Dă-mi voie să trec în colțul celălalt, ca să nu mă vadă nimeni, și d-ta dincoace.

Eu știam că nu-i bine să contrazici pe nebun. Astfel, trecui. Trenul se opri în gară o veșnicie de vreme. Ea se ghemuise într-un colț, cu cartea mea în mînă.

În sfîrșit plecarăm din nou. De îndată ce se mișcă trenul, dînsa veni spre mine, rîzînd cu hohot.

— Ce fel!... dumneata citești un dicționar!

— Da.

— Un dicționar!!

Apoi se uită lung la mine, ca la ceva nemaivăzut.

— Ce variată și curioasă e lumea! Îmi zise, cu o nuanță de fină ironie, parcă ar fi zis: „Cîți nebuni îți ies în cale!”

Tocmai așa gîndeam eu despre dînsa.

— Eu pe drum nu citesc niciodată. Citesc destul acasă; ca să-mi treacă vremea. Mă plictisesc grozav acasă!...

Și iar începu să rîdă:

— Ce părere îți faci dumneata de mine?... Iată-ne la Gûnzach. Suntem pe punctul cel mai înalt al liniei. Adeseori uit că mi-am luat însărcinarea să-ți servesc de Baedeker. Aici e un vechi castel medieval, transformat în fabrică de bere. Pou-ah!... cîta bere înghit germanii ăștia! Noi suntem mai năzuroși, noi, latinii aragonezi, latinii daci — fiindcă și dumneavoastră sunteți latini, nu-i așa? Un păhăruț de vin, sorbit lung, aspirat, îți umple creierul de un abur trandafiriu, prin care vezi lumea mai bună. Dar berea?... Era cît p-aci să vă

înecați în ulciorul de pe vapor, — cu guvernanta mea. Îți place? e aragoneză.

Și astfel, sărind coq-à-l'âne, zimbea cu voioșie, și, parcă cu o voluntară nepăsare, se lăsa plăcerii de a ciripi în libertate. Eu începeam să mă mai liniștesc, fiindcă grandomania lucrurilor fabricate într-adins pentru dînsa o părăsise, — cînd îi dete alta în gînd.

— A propos de vin, ia deschide te rog sacul.

Îl deschisei și mă uitai la ea.

— Găsești o sticlă și alături o cutiuță, — dă-mi-le.

În adevăr găsii sticla și cutiuța, și i le dădui, fără însă să mă pot opri de a admira fineța cu care erau lucrate capacele de argint. Ea își scoase o mînușă, deschise cutia, în care erau niște biscoturi, și mi-o întinse.

— Sunt făcute într-adins pentru mine.

Iar! Mă uitai la dînsa serios. Ea începu a rîde:

— Ia, nu te teme de nimic. Îți spui că sunt făcute pentru mine. Răul e că n-avem decît un păhăruț.

Din întîmplare aveam și eu un pahar în sacul de drum. Îl scosei și ne puserăm pe supt biscoturi. Ce să faci!...

Într-un moment în care eu mă vedeam în gînd cît trebuia să fiu de comic, sugînd din prescura asta, mai mult de frica nebunei, — ea bufni deodată în rîs, dînd ochii peste cap, și rîse și rîse, să leșine. Acuma am pățit-o de-a binele, îmi zisei: îi vine furia!...

Ea însă se liniști încetul cu încetul și se uită la mine:

— Iartă-mă, domnule, de ilaritatea asta necuvîncioasă.

Îmi pare așa de extravagant și de plăcut, de a bea cu dumneata în libertate, fără controlul nimănui, ca doi camarazi... C'est charmant?... Fumezi? Fii bun și dă-mi din sac cutia cu țigarete.

Îi dădui cutia. Mă așteptam să fie și astea fabricate într-adins pentru dînsa. Și așa fu.

— Nu fumezi? Sunt făcute pentru mine din tutun ales.

Hotărîtor, era nebună.

În vremea asta, trecuseră stațiile una după alta, și, ca să nu mai lungesc vorba, ajunserăm la Bruck,

aproape de Mûnich. Ea își puse la loc mînușa, lung, gîndindu-se. Apoi se uită la mine fix:

— Ne apropiem de Mûnich... E fatal. Văd că nu pot să tac... Și chiar de nu ți-aș spune eu cine sunt, ai să pricepi din multe lucruri. De aceea e mai bine să-ți spun. Eu sunt, domnule, Infanta Spaniei, Amelia-Paula della Conception...

Mă uitai lung la dînsa.

— Ai să vezi trăsurile și tot aparatul pompos și plictisitor ce-mi iese înainte. Ai fost foarte gentil, foarte discret, și-ți sunt recunoscătoare.

Cred și eu!... Dacă o socoteam nebună.

După ce se destăinuî de secretul nașterii ei, mă așteptam să-și schimbe felul de a fi: nicidecum. Deveni numai ceva mai serioasă. Începu să istorisească cum era măritată; cum nu se potrivea la fire cu bărbatul ei; cum avea doi copii drăgălași; cum suferea de surghiunul aurit în care trăia...

Dumnezeu să mai înțeleagă!... Și-acuma cînd mă gîndesc, nu știu încă ce să cred despre o asemenea ființă. Se făcuse mititică, ochii ei priveau înainte gînditori. Ridică mina în sus ca un om hotărît și zise:

— Enfin!...

Apoi se întoarse către mine, zîmbitoare:

— O să te rog să treci din nou în colțul dumitale, și să te pierzi în interesanta citire a dicționarului... Guvernanta care-ți plăcea atîta e însărcinată de nobila mea mamă să-mi ție de urît... Înțelegi. Iar la Mûnich mă așteaptă alții. Iată, ne apropiem. La colț!...

Și zicînd astfel îmi dete mina să i-o sărut.

— Dacă vrei să mă vezi, vino la castelul N... Grădina e deschisă publicului. Sunt în toate zilele în parc, pe la 5. Caută-mă. La revedere...

Amicul meu se opri.

— Ei, atîta-i?

— Atîta.

— Și nu te-ai dus în parc?

— Nu.

Era să sparg un pahar dînd cu pumnul în masă:

— Ce mortăciune de român?... Și de ce nu te-ai dus?

5 Prietenul meu bleoști capul pe-o parte, cum era deprins să facă, ori de cîte ori i se părea că nu e înțeles în socotelile sale. Ridică ochii din farfurie și se uită la mine cu compătimire. Văzui din privire că mă amenință cu un nou sistem filozofic.

— Oprește, ucigașule!

El rîse cu poftă. Apoi se rugă de mine:

10 — Lasă-mă să-ți spui. Sunt mai multe cuvinte pentru care nu m-am dus. Mai întâi aveam conștiință, că pe cît o crezusem nebună, fuseam foarte sfios și foarte la locul meu. E probabil că nu aș fi fost tot astfel în... parcul dumi-sale. Apoi — și acesta e

15 cuvîntul cel mai puternic — pînă aci întîmplarea mea era încîntătoare. Cine știe ce ar fi devenit, dacă o duceam mai departe... Iluzia mea mă poartă acum spre tot felul de soluțiuni. Și cine-mi spune, în definitiv, că n-a vrut să rîdă de mine?...

20 — Fleacuri. Nu m-ai convins.

— Unde mai pui că aveam un bilet circular, care expira tocmai atunci: dacă mai întîrziem cu o zi, îl pierdeam.

25 — A!... vezi așa. Acum încep a înțelege. Ai putea să adaogi în caietul dumatăle de note un alt aforism: „nu călători cu bilet circular că n-ajungi la țintă”.

— Dar ajungi acasă, zise prietenul meu, ajungi cu iluzii, — și asta-i mult.

BADEA CÎRȚAN LA ROMA

Cine nu cunoaște astăzi pe badea Gheorghe Cîrțan!... Trebuie să fii un cetățean foarte obscur, ca să nu fi avut cîntea, măcar o dată în viață, să fi fost cercetat de acest bun patriot. De la d-l Bursan pînă la Felix Faure¹; de la Imbriani la Crispi²; de la Carpați la Canalul de Mîneca, — toată lumea și toate locurile sunt cunoscute în persoană de neobositul român.

În anul mîntuirii 1895, cel ce scrie aceste rînduri se găsea din întîmplare la Roma, într-o dimineață cam

10 noroasă, plictisit de singurătate și de vreme urîță, — cînd sluga veni să-l vestească că un compatriot dorește să-l vadă. Din ochii clipitori ai italianului, se putea pricepe că „compatriotul” în chestie era cam ciudat.

— Cum îl cheamă? Spune-i să-ți dea o carte.

15 — Ce carte să-ți dea, domnule!... că eu nici nu cred că ăsta-i compatriot de-ai d-voastre. Trebuie să fie vreun fiu al necuratului.

— De ce?

— Fiindcă nu-i om ca toți oamenii. De la genunchi

20 pînă la gît e vîrît într-un țap, iar de la gît în sus într-o oaie. La ce-l întrebi el răspunde mereu: „Mama Roma, mama Roma”. Să vedeți ce-i în stradă, vă speriați. A întrerupt circulația trăsurilor. Tot orașul e la poarta noastră.

25 — Ce spui, bre!

— Zău, domnule. Lumea zice c-ar fi Menelik³, venit la Roma pe ascunsele să ne spioneze.

Începea să fie interesant.

— Lasă-l să intre.

Sluga se uită la mine încremenită.

— Eu îl las să intre, dar socotesc că ar fi bine să țineti revolverul la îndemână.

5 După câteva minute, ușa se deschise, lung, domol, și o opincă năstrușnică se introduse în domiciliul subsemnatului, ca într-o subprefectură, iar după dînsul urmă o pulpană de zeghie, după pulpană un umăr și după umăr un cap cu o căciulă cît roata. După ce isprăvi de intrat, se așează lîngă ușă.

— Bună vreme, domnișorule.

— Mulțumim dumitale, bade. Da' ce cauți pe tărîmurile astea?...

15 — Păi, știi, cum îi românu: am mai venit și noi pe la Roma.

— Ba că să zici! Cînd ai venit?

— De venit am venit de vreo patru zile, da' știi, cum îi omu fără carte: încătrău o dai, tot rău iese.

— Da' ce ți s-a întîmplat?

20 — Păi, cesă mi se-ntîmple, iote că m-au luat niște vardîști de ăștia de-ai lor și m-au dus la poliție.

— Așa, degeaba?

— Păi, curat degeaba.

— Unde ești în gazdă?

25 — Nu-s nicăieri.

— Unde dormi?

— Păi, nu dorm nicăieri.

— De patru zile de cînd ai venit, n-ai dormit?

30 — Nu să află. Da' ce, parcă de aia am venit eu, să dorm? Cum am sosit, cum e joi, și numa m-am dus drept la *Columna lui Traian*. Apoi am mers așa tot pe ulițele alea înguste, pînă am ajuns la Sfîntu Apostol Petru... Am fost și la Sfîntu Apostol Pavel, și la Tibru. Acum numa aș vrea să dau și de locu unde a arat Romulu, cu păstorii lui, că eu de aia am venit...

35 — Numai de dorul lui Romul ai venit dumneata pînă aici?

— Păi dar cum! Am venit, să văd Roma, că nu mai puteam.

40 — Și cum ai venit?

— Mai cu trenu, mai pe jos...

Cu cît omu vorbea mai cu accentul lui de peste munți și mai încurcat, amestecînd și pocînd numele stradelor, cu Sfîntu Apostol Petru și Sfîntu Apostol Pavel, cu Rea Sylvia și Moise de pe Nil; cu cît mi se părea mai neînțeles și mai neexplicabil în scopul călătoriei lui, — cu atît mai mult mă simțeam mișcat de glasul și de portul acela neaoș românesc, de dorința neînfrîntă ce-l pornise din munții lui și-l adusese pe jos în Italia, pînă la Roma.

10 Sceptic din experiență față cu compatrioții noștri înflăcărați de dorul strămoșilor, dar sentimental din fire și gata să fiu păcălit la fiecare nouă declarațiune, — luptam cu mine însumi și vream să-mi dau bine seama de apucăturile românului.

15 El își puse căciula jos și aștepta să-l întreb. Din cînd în cînd își scotea brațul de sub zeghie, vînjos și gol pînă la umăr și își netezea pletele.

— Cum te cheamă, bade?

— Gheorghe.

20 — Și mai cum?

— Gheorghe Cîrțan.

— Bine, bade Gheorghe, ce te-a făcut pe dumneata să-ți lași interesele și birlogul dumitale, ca să umbli după vînturi?

25 Românu nu prea prindea șartul vorbei, dar simțea el că bine nu gîndeam eu de planurile lui. Ba chiar mi se păru că o tristă nedumerire trecu pe chipul lui vioi; mă socotea desigur un nesimțitor sau un cuconăș bucureștean, pentru care numele Romei nu spune nimic.

30 — Păi... ce să fac, domnișorule. Mi-a venit așa să plec, și am plecat... Că doar și aici tot la noi suntem, că Roma ce e? Mama noastră. Că de nu era Romulu să are cu un buhai și o vacă, nu era să mai fim noi pe lumea asta!

35 — Ai mîncat ceva, bade Gheorghe?

— Mîncat. Dar nu prea știu cum să cer cele de trebuință. Că la *pită* îi mai zic eu *pane*, da' încolo pace.

— La *vin* zi-i *vino*, știi parc-ai chema pe cineva.

El mormăia încet „vino, vino”.

40 — Adicătelea bag seamă că tot de la ei am luat noi vinul, că ce ți-e *vin* ce ți-e *vino*!...

— Ia, se prea poate, bade Gheorghe. Da' eu zic că numai vorba am luat-o de la ei, că băutura o cunoșteam noi și mai nainte, pe cînd eram numai daci. De cînd ne-am făcut daco-romani avem și băutura și numele.

Badea Gheorghe începu să mă creadă român rău, viță de grec sau poate chiar de ungur, de vreme ce îndrăzneam să glumesc asupra daco-românilor. Eu îl întorsei iar la de-ale mîncării, spre marea lui părere de rău; că el, bietul om, numai de Rea Sylvia, de Romul și de Traian ar fi vrut să vorbească.

— Iar de-ofi să-ți vie poftă de brînză, bade Gheorghe, cere curat românește cașcaval...

— Ăă!... cum, Doamne iartă-mă!...

— Așa cum îți spui eu: *cacio-cavallo*.

— Păi zău că curat romani suntem!

— Curat!... Da' ia spune-mi, cum ai rezemat la poliție?

— Păi, să vezi, domnișorule: eu am petrecut o noapte la *columnă*, o noapte la Sfîntu Apostol Pavel, o noapte la Sfîntu Apostol Petru, iar cînd a patra noapte, m-a luat unu și m-a dus într-un dormitor, la un papă, o fi, să zicem, papa Gligore... Acolo a vrut unu să-mi ia pașaportu... păi, nu era să-l pocnesc numa o dată!... Eu am strigat: „Vivat mama Roma!” A doua zi m-a dus la Conțu austriac, da' eu n-am spus că știu nemțește...

— Da' știi?

— Ie. Știu o firă, că am fost cătană... Și numa am zis la ăla de se ținea de mine: „La noi toți romani, ca la voi. Vivat Roma!” Și numa mi-a dat drumu.

— Și cum ai înmeritat la mine?

— M-a îndreptat fiul părintelui Lucaci⁴, care este aici la studiu în seminar. Ba încă chiar mi-a dat un om să mă aducă, că nudealta, da' se ținea niște nețrebnici după mine...

— Vezi, bade Gheorghe, ești îmbrăcat cam ciudat pentru dîșii.

— Ba eu zic, domnișorule, că e și pe aici lume proastă... Că dacă-i vorba pe aia, cîți nu sunt îmbrăcați ca pe mine pe *columnă*?....

— Așa este, da' *columna* nu umblă pe ulițe. De asta eu aș zice să te îmbraci nemțește, bade Gheorghe, și atunci să umbli pe unde-i vrea. Ți-om găsi și o gazdă, de ți-o veni vremea să dormi...

— Bine, să trăiți. Că mare bucurie e pe mine în cetatea asta!... zău, parcă mă sfredelea la inimă doru... mă bolnăveam de se întîmpla, știi, să nu pot veni.

Făcu ce făcu și, după vreo zece minute, Gheorghe al nostru se prezentă îmbrăcat nemțește, dar cu namila lui de căciulă pusă ștregărește pe-o ureche, ca să pară mai de oraș, și cu cămașa legată cu sfoară. Se mișca otova, ca un lup, parcă n-ar mai fi avut încheieturi.

— Da' ce-i asta, bade Gheorghe!... Ce stai țeapăn așa? Zici c-ai fost cătană...

— Ie.

— Atunci ești deprins cu haine de oraș. Mișcă mîinile și picioarele în libertate.

Mișcă el de o parigorie mîinile, dar cînd să miște picioarele, pace.

— Să mă ierți, domnișorule, nu-mi prea dă mîna să mișc picioarele, că nu de alta, da' alunec. Eu cu opincile merg măcar unde, dar cu cizme de astea mă țin la încheietură.

Îi căutarăm o pălărie în locul căciulei, îi deterăm să îmbuce ceva, și plecă. Ștregarii care îl așteptau jos nu-l recunoscuseră, schimbat cum era, iar el putu alerga în pace după sfinții apostoli.

În urma lui toată lumea din casă era mișcată. Pentru mine, badea Cîrțan adusese, în depărtarea străinătății, nota emoțională a graiului românesc, a portului de muntean, a îndrăznelei lui fataliste de a ajunge cu orice preț la maica Roma; pentru ceilalți, nota admirabilă de puterea de străbateră a rasei latine, de geniul politic, al marelui împărat, care împlîntase în cuiburile Carpaților sămînța vulturilor romani, și, mai presus de toate, de misterioasa putere ce mîna pe acest țaran, jumătate conștient și jumătate inconștient, cătră obîrșia neamului lui...⁵

BUSTUL ÎMPĂRATULUI TRAIAN

D-LUI DIRECTOR AL REVISTEI „RĂVAȘUL“

Cluj

Domnule Director,

5 Dacă ați fost vreodată la Roma, nu se poate să nu vă fi rămas în minte priveliștea de la Pincio, — iar dacă ați și stat în Roma, trebuie să cunoașteți toate colțurile aceluia minunat loc, scăldat de soare, parfumat de roze, unde străinii, seminariștii și trăsura cu măgăruși sunt nelipsiți pe orice vreme.

10 Ca orice om, aveam și eu o stenahorie. Pot să vă spun ce: promisem o însărcinare de la amicul și colegul meu de astăzi, d-l dr. Istrati, de a face o copie în marmură de pe cel mai frumos bust al împăratului Traian și a-l trimite la București, pentru inaugurarea Expoziției de la Filaret¹. Dintre multele busturi ale marelui nostru împărat, două mai cu seamă îmi plăceau, amândouă din muzeul capitolin: unul, aflat în sala busturilor imperiale, era mic, simplu, cioplit într-o piatră ieftină, dar atât de expresiv!... altul, aflat în sala Centaurilor, era monumental, sculptat în marmoră scumpă, purtând pe cap coroana civică. Desigur acest din urmă se cuvenea să fie ales, pentru solemnitatea Expoziției. Dar mie îmi plăcea cel dintâi. Îmi plăcuse atât de mult, încît cu vreo 8 ani înainte, scrisesem despre el următoarele:

„Ce bine oglindește bustul acesta, fără cunună pe cap, fără însemnele măririi, înălțimea gândurilor, mărirea sufletului! Cu părul tras pe frunte, rămas

puțin, ca la Iuliu Cesar; ajuns prin urmare în deplină maturitate, cînd toate florile s-au scuturat de pe ramura vieții; fără copii, așadar fără ultima mîngiere a oamenilor ce conduc pe semenii lor și cari din slava în care trăiesc, parcă pătrund și mai adînc vanitatea celor pămîntești; cu ochiul trist, privind drept înainte; cu gura ușor ridicată de o lature, — chipul marelui împărat e icoana însăși a melancoliei. Acolo se răsfrîng grijile unui imperiu, mare ca lumea; acolo, năzuințele unui suflet păgîn, în care cu toate acestea, sublimul martir de la Golgota părea că aruncase sămînța îndoiieli; acolo, luptele unei conștiințe în care, blîndețea iertătoare a geniului se întâlnea cu disciplina rigidă a generalului din Germania de jos...“²

15 Cu toate astea, era evident că pentru strănepoții de la Dunăre se potrivea mai bine bustul din sala Centaurilor. Sunt buni băieți strănepoții, dar ceva cam lăudăroși...

20 Și în această nedumerire, mă mînecam de dimineață, plecam la Capitol, intram zmerit în sala Centaurilor, mă apropiam de bust, mă depărtam, iar mă apropiam, fără să îndrăznesc a ședea jos; pieptul împăratului era ca o cetate, iar ochiul ca un fulger, aruncat peste Marea Adriatică, peste Ilyria și Panonia, pînă la Dunăre.

25 Cînd audiența solemnă era sfîrșită, treceam în audiență particulară, în salonul de al 3-a. Acolo *divul*³ mă primea în familie, încunjurat de împărăteasa Plotina; de Marciana, sora împăratului; de Matidia, fiica Marcianei. Va să zică întreaga familie Ulpia! *Ulpia!*... Ce nume cald!... Dar *Matidia!*...

30 Matidia era nepoata lui de soră, unica ramură a familiei. Nu știu de ce, toți oamenii mari, cu răspunderi grele, cari n-au copii, îmi inspiră milă.

35 Și parcă mi se părea că și Matidia preferă pe Marele său unchi, așa cum era aci, simplu, fără coroană pe cap, blînd și familial. Mă așteptam să iasă dintr-un ungher Eliu Adrian⁴ sau Pliniu cel Tânăr⁵, acel *mi Secunde carissime*, care însă era acum ocupat în Pont și Bithynia; poate Silius Italicus⁶, poate Marțial, poate Sueton⁷, sau poate marele Tacit⁸...

Dar nu ieșea nimeni din unghere. Figura nobilă a împăratului privea pe gânduri linia orizontului... În fine, care din doi?

5 Nehotărît, dar preocupat, urcam într-o zi scara de la Trinită dei Monti și umblam domol cătră Pincio, simțindu-mă furat de farmecul linielor, de căldura mulcomă a primăverii, ce pune în sînge efluvii de tinerețe. Ajuns la parapetul ce dă pe Piazza del Po-
10 polo, prinsei a da drumul gândului fără frîu, în beatitudinea nepăsării de toate, cînd deodată mă izbi glasul unui român. Erau doi seminariști, unul aproape copil, altul ceva mai copt.

— De ce te sparii tu, măi, de atîta lucru! Dă-i înainte și nu te opri.

15 — Nu știu cum să dau înainte. De ce l-au omorît pretorienii pe Ulpian?

— Treaba lor.

— Ba, vezi, că e și treaba mea.

— Fii scurt și concis: *imperatoria brevisitas*.

20 — Ca Traian.

— Ba vezi că nu! Noi suntem cu toți fiii lui, sireacul, că de aia a străbătut el pînă la Augusta Dacica, pe jos, ca să ne așeze pe noi acolo.

— Cum ședea el oare pe vîrfurile coloanei, măi?

25 — Cum șade și sfîntul Petru.

— Păi, vezi, ăla-i sfînt.

— Dar apoi Traian era împărat. Dacă a trecut el Dunărea și marea, darmită atîta lucru să nu facă el!...

— Ai zis, măi, să mă duci să-l văd.

30 — Să te duc.

— Cînd mă duci?

— Acuși, de Paște. Am să te duc la cel din vremea lui împărătească, unde este făcut așa cum se cuvine unui împărat, voinic și cu coroana pe cap.

35 — Așa stau ei totdeauna, cu coroana pe cap?

— Așa.

— Eu nu cred.

— Altfel cum gîndești tu că era să-i mai salute soldații?

40 Băiatul mai tînăr rămase pe gânduri.

— Împăratul nostru de ce a murit?

București, 25/10 Martie 1910

Stimate Domnule Episcop,

Fișele cu paginile ce v-am trimis nu se potriveau cu publicația ce aveți să faceți. Către am "rețes" și v-am și spus. E mai puțin puțin decât a vrea lucruri de aur, — mai puțin puțin decât m-am așteptat. Pe pînă la București nu l-am mai avut, nu l-am auzit vorbind, nu l-am vădit. Cum vorbi dar și vorbi deapăn?

Că să vă arătăm lucrurile bune, de care sunt înmulțite, să trimis o mică selecție în care Roma, Traian și semănările române se împletesc cu vîrurile noastre.

Eu nu pot face de model pe nimeni. Pentru că eu, nu am cum să pot.

Deci mai acum nu se potriveau, și rog să-mi scrieți paginile ce v-am trimis, înmănușând ca să le dați să se înțeleagă mai ușor.

Al D-Văle dăruit

C. H. 13-1451

Dimitrie Dăianu

Pentru ca să întîmpinăm cu încredință, să scrieți

cu puțină atenție și puțin de bună, pentru o lucră. Adresa mea ve fi Paris. Rue Mozart 72 (Passy).

Scrisoare din 25 febr./10 martie 1910 către Ilie Dăianu, directorul revistei *Răvașul* din Cluj, cu privire la schița Bustul împăratului Traian

Castelul Galles

(Amintiri din cariera diplomatică)

Roma

I

Campania romană, dar și regali în mijloc
Europei central-europene și împărații romani care mai regali de
străini, a căror lăcomie lăcom al mai regali de lăcom, a
romaniilor. Alți, pe Via Appia, străduindu-se să
mai vorbim, alinații fără sfârșit printre romaniile fante
de Roma imperială, iar alții, făcând lăcomie de
către pământul în plină de lăcom de lăcom la Roma imperială.

Început de memorialistică, necontinuată, din perioada
1915—16

- Mai întâi n-a murit.
- Știu eu că n-a murit; dar partea lui pămîntească...
- A murit de moarte bună.
- Nu l-au ucis pretorienii?...

5 Îl muncea pe copil gîndul pretorienilor.

Mă întorsei binișor să văd aceste două mlădițe, rătăcite tocmai din Carpați pe *monte Pincio*. Și ei erau preocupați de Traian¹⁰. Fie întîmplare, fie necesitate sufletească, iată-ne trei români, aduși de soartă în

10 Roma, și gîndind, în același moment, același lucru.

Va să zică este foarte mare farmecul împăratului nostru în inimile românești!...

Dar seminariștii mei îmi făcuseră și alt serviciu: ei mă scoaseră din încurcătura busturilor. Avea dreptate tînărul care zicea: „am să te duc la cel din vremea lui împărătească, unde este făcut așa cum se cuvine unui împărat, voinic și cu coroană pe cap”¹¹.

20 Și iată cum se poate admira și astăzi, la Expoziția de la Filaret bustul, cu corană pe frunte, a celui ce a întemeiat poporul român de la Dunăre.

În el se rezumă trecutul nostru și aspirațiile noastre. Viața sa nobilă, caracterul său hotărît, înțelepciunea sa iertătoare și umană îl ridică peste timpurile sale și face din el un model, cătră care se cuvine să ne ridicăm

25 ochii și gîndul, pururea.

LA SORTI

Într-o dimineață de ianuarie, când soarele se ridică pe cerul Italiei, sfios, de pare tânăr, intrau în Villa Borghese tot felul de străini, pe toate porțile, părînd că aleargă după ceva, caută pe cineva, pe cînd, în
5 realitate, ei nu alergau decît după himera fericirii. Iluzionari, oamenii au, în așezarea lor sufletească, un izvor nesecat de plăsmui. Și chiar cei mai stăpîniți de realitate, bancherii, industriașii, Thomas Grandgrind el însuși, simt trebuința de a fugi cîteo-

10 dată din preajma realității, de a trăi cu adevărat într-o lume ideală, în care e lumină toată ziua, e cald iarna, sunt flori peste tot, și unde pare a se ridica umbra augustă a trecutului.
15 Noi eram, atunci, o tovărășie de tineri cari trăiam cu puține nevoi, sănătoși, îngrijiți, destul de cuviincioși și mai cu seamă hotărîți să nu ne însurăm, ceea ce ne da o poziție plăcută, atît față de doamnele mame, cît și cu fiicele lor. E curios! Fiziologii pretind că femeia nu se pleacă cu înlesnire decît celui ce vrea

20 s-o ia de soție. Noi, pe atunci, vedeam limpede că nu e adevărat. Femeia are tragere de inimă către cel ce nu o plectisește, — ca și bărbatul de altminteri. Ceea ce face că ambele sexe fug de legitimitate.
25 Dar asta era filozofia noastră de atunci. Astăzi poate gîndim altfel. Că doar nimic nu e mai statornic decît omul la filozofie.

Prin urmare, în dimineața aceea de ianuarie, intra în Villa Borghese o mulțime de străini, printre cari și amica noastră a tuturor, miss X., fiica unui american milionar, care fusese adusă de părinți să se mărite
5 la Roma cu un nobil italian. Noi o numeam Santa Margherita sau numai Margherita, scurt, dintr-o asemănare ce avea cu un cap de Carol Dolci, o admirabilă vedenie, cu ochi albaștri ca floarea de glicină.

10 Îmi aduc aminte, parcă ar fi ieri, de încîntătoarea fată. Nimic din ființa ei nu spunea de unde vine și cine este. O eleganță de cea mai rafinată origină, o grație de muză, mini de patriciană, ochi lîni de taină și, mai presus de toate, un suris de o transparență dusă pînă la abstracțiune.

15 Intră în Villa Borghese călare. Un strigăt de admirare ieși din toate piepturile. Nu se putea vedea ceva asemuitor! Cu capul plecat ușor pe umărul stîng; cu friul lăsat în voie, parcă ar fi înlesnit calului să zboare sub bolta văzduhului; cu părul blond, strîns sub pălăria bărbătească; cu bustul palpitînd de viață, — era o privescătoare fermecătoare.
20

Ea ne făcu semn să o înconjurăm de toate părțile, spre a o despărți de pretendentul cel mai înfocat, care și fusese primit de părinți, iar acum punea ase-
25 diul în jurul fetei. Noi am fi fost în stare să-l rupem în bucăți, dacă ne-ar fi dat fata dezlegare. Dar, din nenorocire, îi plăcea și ei. Noi simțeam lucrurile, și ne prigoream în tăcere, neavînd nici măcar curajul să ne împărtășim unii altora necazurile. Italianul avea rasă. Se uita la noi, cu zîmbet, în încrețiturile ochilor, în care nu știai bine dacă se ascunde mirare sau dispreț, sau și una și alta. Noi nu puteam rîde de el, fiindcă n-aveam de ce. Era tânăr, elegant și frumos. Încăleca bine. Prin urmare nimic.

30 Margherita părea a înțelege truda noastră. De aceea, ne spuse verde că s-a hotărît. Și, rîzînd, ne pofti la masă și ne făgădui, ca semn al prieteniei sale, să ne sărute pe toți, — lucru nevinovat, dar american.

35 Își poate fiștecine închipui cît eram de plouați, față cu o asemenea perspectivă. Căci așa e omul de bine adus la suflet încît, ceea ce ar fi făcut, fiecărui,

în parte, o nespūsă plăcere, tutulor la un loc le era nesuferit.

5 În sfîrșit ne întoarserăm de la plimbare, ne dreserăm crestele, revărsîndu-și fiecare individualitatea în ticurile și deprinderile sale, pînă ce veni vremea mesei. După masă trebuia să se urmeze ceremonia sărutatului.

10 Margherita trecu într-un salonaș, cu noi toți. Eram cinci inși. Fata aduse două pălării, punînd în cea dintîi cinci numere, de la 1 pîn' la 5, iar în cea de a doua numele fiecăruia dintre noi. Cel dintîi ieșit la sorți fu amicul nostru cel mai îndrăzneț, un portughez. Acesta sărută fata din fugă. Cel de-al doilea era un danez, om de gust, care făcea lucrurile cu zmerenie. El își ștergea gura cu batista cea mai neprihănită și se apropia cu solemnitate de obrazul fetei, care tremura, — cînd, deodată, parcă ar fi ieșit din pămînt, italianul fidanțat făcu o mișcare, de aruncă pe amicul nostru sub canapea. Fata, în culmea indignării, rănită în simțimîntul ei cel mai american, de respect al libertății individuale, se repezi către el, dar, pe drum, leșină și-i căzu drept în brațe...

Poftim de te mai încrede în femei!

25 Italianul fugi cu fata, iar noi rămaserăm să ne scoatem prietenul de sub canapea.

De unde ar urma, ca învățătură, că tot mai bine e să tragi la sorți numărul unu.

NOTE ȘI VARIANTE

FĂRĂ TITLU

Buc., 1883, Tipogr. St. Mihalescu, str. Covaci 14
(pentru date bibliografice generale, vezi ediția prezentă,
vol. I, p. 395).

Capitolul de proză al volumului se intitulează *Nuvele* și cuprinde 143 pagini (de la 61 la 203), cele anterioare fiind ocupate de poezii. Sumarul capitolului e cel reprodus în ediția de față.

Cu excepția fragmentului *Orfanele*, ce pare inedit, toate celelalte lucrări au fost publicate anterior în *România liberă*, între dec. 1880 și apr. 1883. Volumul reprezintă însă o selecție, și chiar severă, căci rămân în afara lui nu mai puțin de șapte nuvele și schițe apărute în același ziar, una în *Războiul*, încă trei în *Literatorul*, dacă nu vor fi fiind și altele, încă neidentificate, aparținând acestui interval. Ele figurează în prezentul volum în capitolul *Din publicații*. Sînt adesea tot atît de valoroase literar cît altele, care însă au avut parte de îngăduința autorului și au fost incluse în primul său volum. Motivul acestei preferințe este determinat probabil de dorința lui Duiliu Zamfirescu de a aduce, prin invariabilele iubiri nedecarate sau neîmpărtășite, care constituie pretextul celor mai multe din schițele și nuvelele volumului *Fără titlu*, un omagiu, sau a-i face un delicat reproș frumoasei doamne E.D. — Eliza Dănescu, al cărei chip și a cărei amintire au însoțit permanent pe autor la alcătuirea lucrărilor sale din această perioadă.

În fond, *Blaue Donau* îi fusese dedicată ei la publicarea în *România liberă*, iar *Amintiri din vremuri* își păstrează dedicația și în volum.

P. 3

PE ARGEȘ

R.I., VI, 1648, 19 dec. 1882.

Semnat: *Don Padil*.

1 — G. Ionescu-Gion (1857 — 1904), istoric, autor, între altele, al *Istoriei Bucureștilor* (1899) și cam de-o vîrstă cu scriitorul, era, la data apariției nuvelei, redactor la ziarul *Telegraful* — care se arăta adesea foarte binevoitor cu Duiliu Zamfirescu — și *Binele public*. Cu patru luni înaintea publicării în *România liberă* a nuvelei *Pe Argeș*, *Telegraful* vorbea cu entuziasm despre *Levante și Calavryta*, numind-o „această capodoperă”, „o poemă ce rar își găsește seamăn în literatura noastră” și care „în altă țară ar fi făcut din Duiliu Zamfi-

rescu poet mare". Să fie tocmai Gion ascuns sub pseudonimul *Un amic al literaturii*, care semnează articolul *Ce va să zică a fi poet* (*Telegraful* XII, 3090, 29 aug. 1882), din care sînt extrase formulele citate?

2 — Ernest Renan (1823—1892) se preocupase de limbile semitice, era specialistul epocii în cercetarea antichității ebraice și a originii creștinismului — totuși cu privire la limba sanscrită inter veneau în opera sa numai referiri care nu erau de natură să ducă pe un pasionat al sanscritei, cum e eroul nuvelei, la înțelegerea lui Renan! Însă îndrăzneala gândirii acestuia atrăsese pe numeroși intelectuali și *Viața lui Isus* sau *Originile creștinismului* erau cunoscute cu fervoare în toată Europa tinereții lui Duiliu Zamfirescu; a fi adeptul lui Renan — sau numai a-l înțelege — însemna prin definiție a fi liber-cugetător și ateu — ateismul fiind semnul definitiv al libertății de gândire, al insurecției față de canoane. Numai cu doi ani înainte, Duiliu Zamfirescu era un veritabil emul al lui Renan și își îndoctrina un prieten în tainele gândirii atee. „Sper să te fac ateu”, îi scria lui Duiliu Ioanin, la 16 august 1880.

În acest sens trebuie înțeleasă și invocarea lui Lamartine, în paragraful următor al nuvelei: „Este în omul care a iubit un fel de nostalgie fără cauză determinată și fără scop, pe care Lamartine a numit-o *dorul de cer*. Nostalgia aceasta unită cu regretul etern ce trăiește în sufletul omului nenorocit...” etc. Eroul nuvelei era stăpînit de „dorul de cer” nu în limitele atașamentului față de divinitate, care-l copleșea pe credinciosul poet francez — Luca Bonachi „de altminteri era foarte puțin lamartinist”, afirmă scriitorul în nuvelă — ci în formele în care definea Théophile Gautier atracția spre cer a lui Lamartine, în paginile scrise în zilele agoniei acestuia: „În tablourile lui Lamartine există întotdeauna mult cer; lui îi trebuie acest spațiu ca să se miște liber și să descrie largi ocoluri împrejurul gândirii sale...” Cum nostalgia lui Lamartine se împlinea în nevoia de *cer*, deci de puritate, tot astfel eroul lui Duiliu Zamfirescu, se va spune îndată în nuvelă, era împovărat de chemarea *apei* — a Argeșului pe malurile cărui iubise, deci de chemarea *țării*.

În retortele necunoscute ale sufletului poetului nostru se zămisleau de pe acum — deși el se afla pe solul natal — stările care aveau să ducă la sentimentul dominant de mai târziu, al dorului de țară, care avea să-i genereze atmosfera și direcțiile de gândire din ciclul Comăneștenilor.

3 — Numele satului e convențional; un sat Văreni nu exista în epocă și nici mai târziu, nu numai pe malul Argeșului, dar nici în restul țării.

4 — Elogiul *rozei*, care sintetizează pentru poet frumusețe, puritate și nefericire, e frecvent în perioada cînd se scrie nuvela. Nu mai înainte decît cu trei luni, Duiliu Zamfirescu publica, tot în *România liberă*, dedicația *Într-un album* (reprodusă în volumul *Fără titlu*) unde referirea la delicata floare e din nou prezentă; dar cu un an înainte, *Un trandafir* și *Rozele de iarnă* spuneau același lucru, la fel nuvela *Trandafirul*, ulterioară cu un an — și chiar la bătrînețe, trandafirul va fi simbolul dragostei curate (*Un trandafir s-a scuturat*). Patima *rozei* era a epocii, nu în chip deosebit a

lui Duiliu Zamfirescu; poetul nostru trăia intens cu timpul său și chiar în camera unde locuia păstra un trandafir proaspăt, ne spune biograful său, N. Petrașcu: „Pe măsuta de noapte, un etern trandafir într-un pahar cu apă” (*Duiliu Zamfirescu*, Ed. „Cultura națională”, 1929, p. 11).

5 — Situațiile descrise în această explozie lirică nu trebuie să fie atribuite biografiei autorului, ai cărui părinți trăiau la 1882, erau în plină putere și autorul însuși nu-și părăsise orașul natal decît pentru studiile bucureștene, în 1873. Însă efuziunea vestește foarte bine starea sa sufletească din perioada romană care va începe în 1888.

P. 10 BABA-OARBA

R.L., VI, 1549, 20 aug. 1882.

În ziar nuvela poartă titlul: *O sărutare*.

Scriitorul o caracteriza opt ani mai târziu drept: „un fleac de prin *România liberă* de la 1882, intitulat *Baba-oarba*” — ceea ce nu e chiar adevărat, întrucît acolo nuvela avea alt titlu (scris. către Iacob Negruzzi din 12 nov. 1890). Ea îi aparuse în traducere grecească la Atena, în revista literară *Eulomiah*, în timp ce scriitorul era la Roma.

1 — O nouă cochetare cu ateismul, ca și în *Pe Argeș*, ca și în poemul *Dezgust* — anterior cu doi ani — sau în imprecăția *Indignare*, scrisă și publicată în această epocă — o parte a ei chiar patru zile după apariția nuvelei *Baba-oarba* (*O sărutare*), și anume în cadrul unui foileton *Palabras*. Scriitorul era în plină efervescență a meditației insurgente, dovedită și în scrisorile către prietenul Duiliu Ioanin (vezi și nota la poeziile *Juan* și *Dezgust*, vol. I al ediției de față, p. 403—408).

P. 14 MONASTIREA DEALULUI

R.L., V, 1166, 1 mai 1881.

Lucrarea datează din perioada cît Duiliu Zamfirescu fusese substituit de procuror la Tîrgoviște, adică aproximativ patru luni, începînd de la 25 febr. 1881. M-re Dealului se afla în apropiere, și scriitorul o vizita des, nu numai pentru motive de documentare istorică ci și pentru petreceri prelungite cu prietenii (Vlahuță printre ei) și chiar pentru obiective erotice (platonice însă). Iată un fragment dintr-o scrisoare în care se află, desigur, elemente prime ale viitoarei schițe: „Pозиțiile din prejurul Tîrgoviștei sunt în adevăr admirabile. În momentul în care-ți scriu, trompetele de la mănăstirea Dealului cîntă ceasurile de culcare, și accentele lor dulci și depărtate par că invită somnul să ne adoarmă. Cîntecul zorilor seamănă cu glasul uitării; de aceea îți disteaptă în suflet o tristețe inexprimabilă, un regret dulce, o simțire poetică, care moare cu tăcerea lor. Trebuie să știi că la mănăstirea Dealului astăzi nu mai sunt decît vreo patru călugări, ultimele rămășițe ale unei generații care a cunoscut pe Cîrlova tînăr; ceilalți au murit, iar lăcașul cel sfînt azi e cazarmă pentru școala divizionară. Mai jos e mănăstirea Vîfiorita, unde se zice că ar fi iubit Cîrlova pe maica Elisabeta,

pe iubita lui Lina. Această mănăstire e încă locuită de maici, și încă bine locuită, căci are vreo 80 de călugărițe. Cît oi putea de curînd o să mă duc să le vizitez.

Îți închipuiești tu un amor într-o mănăstire? Trebuie să fie așa de sfînt și așa de dulce!... A...! tu ți-l închipuiești, fiindcă tu ai iubit într-o mănăstire" (scris. către Duiliu Ioanin, din 3 mart. 1881). O altă scrisoare care ni s-a păstrat, către o anume Ecaterina Mincu, probabil rudă — o arată numele — dă și altfel de amănunte: „Împrejurul Tîrgoviștei însă, localitățile sunt superbe. Pe o muche mănăstirea Dealului privește de veacuri cum Tîrgoviștea doarme pe malul Dimboviței (scriitorul confundă: pe lângă Tîrgoviște trece Ialomița, deși județul a cărui capitală era orașul poartă numele Dimboviței — care de asemenea trece prin preajmă. În schiță geografia nu va mai avea de suferit! — n.n.) și-n măreția sa liniște pare a spune celor ce o privesc că frică de timp au numai cei ce sunt mici. În vale este un scînciob, înconjurat de o livadă de pruni, și alături de el o circiumă, astăzi împărăția veseliei și izvorul țuicei" (scris. din 10 mart. 1881). Lucrarea este plină de elementele acestor scrisori — desigur, prime ciorne ale ei.

Intenția de a vizita mănăstirea s-a realizat în a doua jumătate a lui martie; probabil acum s-a cimentat prietenia cu Vlahuță, căruia Duiliu Zamfirescu i-a deschis drumul spre ziarul *România liberă*. Către sfîrșitul lunii, o altă scrisoare plină de aburii unei întruniri bahice — preludiul alteia de același fel — anunță un drum vesel spre mănăstire, într-o „haraba cu doi cai albi”. „Acolo ce mă așteaptă nu știu, dar probabil că trebuie să fie vreo masă nemărginită, cu un serviciu monstru și cu comeseni niște adevărați monștri. E bine din cînd în cînd să te dezbraci de haina grijei și să te îmbraci cu haina veseliei; aceasta face suportabilă viața" (scris. către Ecaterina Mincu, din 28 mart. 1881). O expresivă descriere a unei scene de petrecere arată încă o dată că Tîrgoviștea și împrejurimile erau pentru tînărul magistrat și poet nu numai prilej de pioase reculegeri!

Așa cum avea să rezulte ceva mai tîrziu din foiletonul inaugural al rubricii *De las Palabras*, anumite date relative la mănăstire fuseseră aflate de scriitor în nuvela lui Pantazi Ghica, *O lacrimă a poetului Cîrlova*, apărută în 1858, între care acelea despre dragostea poetului tîrgoviștean pentru călugărița de la Vîforița (R.I., VI, 1534, 1 aug. 1882).

1 — Ștefan Mincu este pictorul, frate cu arhitectul Ion Mincu și unchi al scriitorului (frate cu mama sa), totuși de o vîrstă apropiată cu a lui. Cel mai vechi portret socotit ca fiind al lui Duiliu Zamfirescu este datorat lui.

În epocă făceau parte cu toții din gruparea numită „Intim-club”, care va funda ulterior „Tinerimea artistică” și ceva mai tîrziu, în 1895, societatea „Amicii literaturii și artei române”. Ștefan Mincu avea să fie curînd un confident și companion de exil focșănean al scriitorului, între plecarea acestuia din magistratură și intrarea în redacția ziarului R.I. La Focșani Șt. Mincu era profesor de desen la gimnaziul local.

2 — *Sufletele de toamnă* vor apare, cinci zile după meditația despre mănăstire, în poezia *Rozele de iarnă* (adaptare după Edmond Arnould), publicată în Lit. din 5 mai 1881.

*Dulce cer, fă să-nflorească pe pămînt adeseaori
Pentru suflete de toamnă melancolicele flori.*

Instrumentația poetului circula acum, ca și în alte poezii, din versuri către proză și invers cu mare ușurință. Se vede aceasta și în rîndurile următoare ale liricului reportaj, acolo unde e vorba de visătorii care stau pe malul apei, lângă pod și aruncă pietricele în unde. Iată o strofă care acum trebuie să se fi zămislit:

*Pe-ale Ialomiței maluri
Spuma albă de pe valuri
Spală iarba mătăsoasă numărnd-o fir cu fir
Iar pe punte visătorii
Ascult glasurile horii
Aruncînd în cursul apei flori de rumen trandafir.*

3 — Castelar, Emilio y Ripoll (1832—1899), celebru om politic și scriitor spaniol, autor al unor scrieri de călătorii și evocare cu bogate, fastuoase, nu totdeauna exacte, descripții, dar prin aceasta mai atrăgătoare.

Se poate spune că tocmai Castelar este primul prozator care a constituit pasiunea lui Duiliu Zamfirescu, după cum Théophile Gautier a fost primul poet. „Nu știu dacă cunoști opera lui Castelar: *Amintiri din Italia* — îi scria prietenului Ioanin la 13—14 iul. 1880, deci înainte de stagiul la Tîrgoviște. E în adevăr cea mai splendidă creație a secolului nostru, o operă titană, vie; un gigant care trăiește din oasele cimitirelor, din ruinele monumentelor, din viața trecutului, dar un gigant atît de gigantic, atît de mare, încît, în adevăr, ești mîndru gîndindu-te că creierul omenesc în al XX-lea secol poate să producă astfel de colosale lucruri. E credința brahmanilor, asupra nemuririi sufletului, unită cu cugetarea lui Platon și elocința frazei lui Bossuet; este poezia lui Lamartine scrisă pe lespezile înnegrite ale Coliseului; este melancolia exilului, șoptită visătoarei Veneții și nălucirelor mării; este, în sfîrșit, cea mai mare și cea mai frumoasă poemă ce s-a scris vreodată în proză”.

Este clar că lecturile din Castelar au fost primele care au alimentat dragostea scriitorului pentru peisajul italic. În *Războiul*, unde Duiliu Zamfirescu colaborase, a apărut un entuziast medalion nesemnlat despre celebrul spaniol (III, 22, 16 apr. 1880). Să-i aparțină scriitorului nostru?

Afirmația despre Castelar ca fiind „cel mai mare orator al lumii” seamănă în orice caz cu superlativele din scrisoare și cu referințele ei.

4 — Versiunea cu fundarea mănăstirii de către Negru-vodă este preluată de scriitor de la folclor; acei „unii” sînt de fapt baladele populare. În realitate, mănăstirea este începută de Radu cel Mare la 1500—1501, care o zidește, și e terminată sub Neagoe Basarab, cel ce a înălțat biserica de la Curtea-de-Argeș, și în timpul căruia e zugrăvită biserica de la Dealu. De aici înrudirea de stil și de caracteristici ale stilului decorației.

Pagine din viața lui Depărățeanu

R.I., V, 1308—1321, 23 oct.—8. nov. 1881.

În ziar poartă titlul: *Cum a iubit Depărățeanu*, cu subtitlul: *nuvelă originală*; datată: 1881, octombrie, deci ulterioară cu doi ani celei din volum.

Că octombrie 1881 nu poate fi decât data *terminării* nuvelei este evident și din faptul că un fragment al ei apare încă la începutul anului 1881 în revista *Lit.*, cu titlul din ziar (*Lit.*, II, 2, 15 febr. 1881). Dedicția ar fi în același timp o indicație că nuvela e *ultimă* lui 1879; „Doamna E.D.” este Eliza Dănescu, marea dragoste, nemărturisită, a lui Duiliu Zamfirescu, căsătorită cu altul — deci o situație oarecum analogă celei din nuvelă; publicarea în același număr al *Literatorului*, unde apare fragmentul inițial, a dedicației în versuri în *albumul doamnei E.D.* (vezi ed. prezentă, vol. I, p. 279) întărește presupunerea că ambele — și nuvela și poezia — se leagă de evenimentul căsătoriei Elizei cu Ion Dănescu, în toamna anului 1880. Acesta ar fi momentul *genezei* lucrării. Cu atât mai mult, deci, elaborarea și terminarea lucrării trebuie plasate în a doua parte a lui 1881, ca în ziar, nu 1879, ca în volum. Dacă ea ar fi fost încheiată înainte, autorul nu avea nici un motiv să-i întreprindă apariția în revista lui Macedonski, sau să amâne atât timp publicarea în R.I.

De ce atunci această ostentativă antedatatură? Probabil pentru a nu rezulta atât de net legătura nuvelei cu „episodul Eliza”!

Trebuie menționat că nuvela nu e curat biografică — cu toate că în fraza finală se sugerează exactitatea datelor — ci, în majoritatea elementelor ei, e imaginată, însă pornind de la câteva elemente reale din viața poetului Alexandru Depărățeanu (1835—1865), autorul popularului volum *Doruri și amoruri* (1851) și al dramei în versuri *Grigore Ghica-vodă* (1864).

O Marie este evocată în versurile lui Depărățeanu — dar o Marie A. perfidă, deși cu suflet „angelic” — despre care nu putem ști dacă e cea reabilitată de autorul nostru în nuvelă și căreia i s-ar potrivi eventual perfidia, de vreme ce s-a căsătorit cu altul, deși îl iubea pe Depărățeanu. Însă nu se potrivește inițiala numelui de familie. De altfel, e greu de depistat modelul avut în vedere de Duiliu Zamfirescu în mulțimea de iubiri pe care le declară Depărățeanu în meditația satirică *À une fille de marbre*: „Urte, bele, / Și brune, roze, blonde și grase și subțiri / Iubii... Să nu te miri!” Inventariem o jumătate de duzină de frumoase nominalizate (Ella, Eliza J-ra, Ana, Nini, Maria A., Lila etc.), dar și o duzină de anonime, toate fixate prin câte o trăsătură esențială a caracterului, a temperamentului sau numai a înfățișării. E și Maria lui Vetrea pitarul printre ele?

Sînt câteva precizări de făcut, privind exactitatea unor date de istorie sau de pură biografie. Prima e că trăsăturile boierului Sandu Căpățînă aparțin nu tatălui ci bunicului lui Depărățeanu, care l-a și crescut, de altfel, pe poet, în lipsa tatălui — Petru pe nume — dăruit petrecerilor și ajuns să orbească din cauza lor. Nuvela lui Duiliu Zamfirescu e dintre primele documente privind viața lui Depără-

țeanu și scriitorul trebuie apreciat și pentru felul în care a răscolit viața eroului său, în latura activității lui publice, unde informațiile din lucrare sînt mult mai exacte decât cele intime, acestea proprii unui generic, abstract poet romantic.

În anii imediat ulteriori nuvelei, Depărățeanu a fost evocat de Vlahuță, la Tîrgoviște (*Armonia*, III, 21—22, 1883) și Gr. Andronescu (*Revista literară*, VII, 2, 1886), care aduc și date biografice, însă cu un an înaintea morții poetului și în primii ani după stingererea lui, deci prin 1864—1866, Cezar Bolliac (*Buciumul*, II, 24, 1864), și Hasdeu (*Aghiufă*, II, 11, 1864, și mai ales *Satirul*, I, 4, 1866) îl evocaseră cu căldură și îl apreciaseră poezia lirică și drama istorică.

Duiliu Zamfirescu trebuie să fi avut în tinerețe o prețuire deosebită pentru acest nefericit romantic, stins la 31 de ani, înimos ca prefect și deputat, amoretat constant la proporțiile lui Conachi și madrigalist ca el. Dovadă nu e numai nuvela — de fapt un veritabil prim roman, prin cronica de epocă, prin ampla succesiune a episodelor erotice — ci și un început de poezie, construit în maniera lui Depărățeanu, dar urmărind probabil o desfășurare epică în felul *Harpistei*:

De-ar fi trăit și dînsul, erau să fie trei;
Acuma-s doi: o mamă și cu copilul ei.
E frig. Capacul sobei de-a pururea stă pus,
Căci vînt poate să fie, dar fum nu e de dus.

La Depărățeanu găsim cunoscuta poezie *Mama*, nelipsită din manualele școlare de acum șalzeaci de ani și care a rămas memorabilă prin ultimul vers:

Erau trei sărmani: doi copii și-o mamă,
Și plinel... un singur codru într-o mahramă.
Mama îl frînse în două și dete pe rînd
La fieștecare cîte o pîrticea.
— Mamă! atunci copiii ziseră plîngînd,
Fie ce-ți rămintne? — Voi!, răspunse ea.

Este indiscutabil că Depărățeanu e între primii poeți pămînteni care l-au cucerit pe Duiliu Zamfirescu, putem afirma că într-o măsură mai mare decât chiar Alecsandri și Bolintineanu, și nu e exagerat să presupunem că prețuirea ambilor pentru Théophile Gautier a fost unul din determinanții apropiierii. Și Depărățeanu adusese prinos Italiei o însuflețită odă, avusese mai multe poezii de peisaj iberic, cum vom înregistra și la tînărul Zamfirescu; în orice caz, lecturile prime din romanticii francezi (Hugo, Nerval, Houssaye, Gautier) sînt tot atât de pasionante și pentru Depărățeanu, și pentru evocatorul său din nuvela *Amintiri din vremuri*. Aici poetul *Dorurilor și amorurilor* e în primul rînd un erou literar, din seria celor acum frecvenți în nuvelele lui Duiliu Zamfirescu, care sufăr din cauza unei iubiri neîmplinite. De altfel, scriitorul obișnuia în această perioadă de început să-și numească eroii unor lucrări preferate și cu numele altor poeți, dintre aceia care i-au călăuzit începuturile: Nicoleanu (*Natalia Anisimovna*), Hrisoverghi (*Pentru totdeauna*). Pentru un public care

cunoștea întâmplarea cu Eliza, nu însă și biografiile poetilor — și cei mai mulți din anturajul tinerei doamne erau din această categorie — numirea eroului cu numele lui Depărățeanu făcea să i se atribuie acestuia nefericirea în dragoste. Apelul la numele lui Johann Strauss (*Blaue Donau*) ca și înzestrarea multora din eroi cu preocupări artistice (*Baba-oarba*, *Trandafirul*, *Zadarnic*) nu fac de asemenea decât să amintească pentru totdeauna pierdutei Elize eroarea pe care o săvârșise ignorându-i, neînțelegându-i dragostea, chiar tăcută. Acesta e și sensul motto-ului din fruntea nuvelei.

De subliniat că lucrarea are și un dulce sens de ironizare a literaturii romantice, dar se încadrează perfect acestei literaturi; scriitorul se referă critic la atitudinile specifice eroilor de tip romantic, reproșându-și, nu numai lui, ci și Elizei, atitudinile de acest fel. Din această cauză, numeroase episoade ale nuvelei, privind scenele Depărățeanu-Maria, probabil că au mai multă exactitate biografică dacă le raportăm la autor decât la eroul nuvelei. În scrisorile către prietenul Duiliu Ioanin sînt descrise episoade ale întâlnirilor scriitorului cu Eliza, care au stat evident la baza unor momente din nuvelă. Chiar situația lui Tache Horea este, în destule puncte, analogă cu a soțului Elizei, așa cum rezultă din amintiteile scrisori.

Iată un mic fragment concludent: „Această scrisoare e începută de o săptămînă. Astăzi o reiau ca să-ți spun că sînt fericit, că am văzut-o, că m-am uitat lung, lung și nesfîrșit în ochii ei. (Eliza era căsătorită de vreo jumătate de an, în condiții oarecum asemănătoare cu ale eroului din nuvelă, n.n.). Ah!... o iubesc, dragă Cocobus (e porecla lui Ioanin, n.n.), o iubesc ca pe lumina sfîntului soare. Dacă în noaptea aceasta ai fi lîngă mine, ți-aș strînge mina, te-aș săruta, te-aș bate poate ca să ascuți că o iubesc și că e frumoasă, cum n-am văzut-o niciodată. Venim de la Rașca (un local bucureștean, vestit în epocă, n.n.). La Rașca, colega l-a ținut pe bovinus de vorbă, și eu am putut să auzesc din stele și din lună, din inimă și din suflet. Și... cu toate astea, n-am vorbit nimic despre noi, am vorbit de tine. Pezevenghiu de autor romanțier, proprietarul moșiei lui Dan a fost acolo! (Dan e Dănescu, soțul Elizei; dar cine vor fi fost „colega” și „romanțierul”? Desigur, doi prieteni, poate gazetari sau scriitori — „romanțier” ne duce cu gîndul și la romancier, nu numai la autor de romanțe, iar „acolo” indică nu localul, ci moșia unde stăteau pe vară Dănescu și Eliza, n.n.). Cînd am auzit despre aceasta, m-am uitat în ochii Elizei lung, ca să văd ce vrea să-mi spuie. «De ce vă uitați așa lung la mine?» «M-me, i-am răspuns, e o persoană care nu s-ar bucura tocmai mult despre această știre». «Nu vă-nțeleg.» Și cum mă uitam încă adînc la dînsa, ca prinsă de o remușcare îmi zise: «Ba vă-nțeleg, vă-nțeleg, dar nu-i nimic. Casa proprietății e foarte departe de a noastră...»

Sensul scenei este următorul: Duiliu Zamfirescu e cuprins de bănuială că vizita „pezevenghiului de romanțier” a fost pentru Eliza, ceea ce tîna femeie se grăbește să dezmință, probîndu-și fidelitatea față de bărbat. Mici cochetării față de nemîngîiatul poet, își permitea însă, ca în scena următoare: „Dar la teatru cu o seară mai-nainte! Se juca o piesă în care o fată iubea pe unu și o da părinții de pe altu. Dobito-cus erat plouatus (aluzia e la Dănescu, care va fi recunoscut, desigur,

echivalența între situația din piesă și cea a Elizei, n.n.). Eu, într-un moment atît de critic, nu puteam face decît ceea ce am făcut: să taxez piesa de stupidă și pe actori de idiști (aici era și nițel adevăr). Lucrul acesta m-a înaintat groaznic în stima lui, dar asupra Elizei a produs o impresie penibilă. Se pare însă că a înțeles și ea cînd l-a văzut pe el cît era de vesel” (scris. nedatată, dar desigur din vara 1881, probabil zilele de 12 și 15 iulie). Atitudinea Elizei față de soțul ei, pe care-l „cîntărea exact”, e cam aceeași cu a Mariei din nuvelă, care știe nu și-ar fi înșelat bărbatul, pentru că „ea, Maria Horea, l-ar fi desprețuit și mai mult cînd l-ar fi știut încornorat; de aceea nici nu cugeta la mijloacele de a-l înșela”. Întreaga desfășurare a nuvelei — dragostea celor doi, întâlnirea în casa Mariei din București, apoi de la Palermo, luna lor de fericire acolo — reprezintă deci visul curat al autorului, un fel de omagiu ideal închinat dragostei pentru totdeauna pierdută. De aceea, probabil, în final, Duiliu Zamfirescu afirmă, ca o cheie a lucrării, pentru că să se poată stabili — numai de către cunoscătorii intimi — adevărul asupra identității eroinei: „Ea a trăit încă și trăiește și astăzi. În romanul care s-ar fi putut scrie despre dînsii, simplu și nepretențios, ca și viața lor, numele i s-a tăcut.” Cititorul va crede că modelul Mariei e iubita lui Depărățeanu; însă numele ei trebuie căutat în altă parte — sugerează Duiliu Zamfirescu.

1 — *Depărăși* (Depărăți-Hîrlești) comună în nord-estul fostului județ Teleorman, în apropiere de Slăvești unde locuiește pitarul Ioniță Vetrea, tatăl eroinei din nuvelă.

2 — *Monte-Cristo*. E vorba desigur de celebrul roman al lui Al. Dumas-tatăl: *Contele de Monte Cristo*, foarte răspîndit în toată Europa, deși apăruse doar cu un deceniu și jumătate înaintea momentului cînd se petrecea acțiunea nuvelei.

3 — „Protestație a timpului de atunci contra viitorului ce se așeza împrejurul său” — metaforă foarte frumoasă, reluată după 12 ani de poet în poezia *Pe Acropole*: „La privescitatea acestei unice în univers/Protestări a omenirii contra timpului ce trece”.

4 — *Furii*, la romani, sau *Erinii* la greci, zeități rele din infern, care pedepseau după moarte pe cei vinovați de a fi săvîrșit crime în timpul vieții.

5 — „Barca lui Dante pe Sixt” — nu este o eroare tipografică, ci așa zicea în epocă autorul, modificînd nomenclatura fluviului care mărginea Infernul. Într-o scrisoare anterioară cu puțin scria: „Aveam o luntre și trei lopătari cu cari în alte vremuri m-aș fi dus pe Sixt” (scris. către Duiliu Ioanin, din 26 dec. 1880). De fapt nu e Sixt, ci Stix (Styx), pe care îl trece Dante în barca lui Phlegias (nu a sa proprie, cum s-ar înțelege din nuvelă; vezi nota următoare). Este vorba de elemente din prima carte a celebrei opere dantești.

6 — *Lacroix*, ortografie specifică, azi neobișnuită, a numelui lui *Delacroix* (Eugène), pictor francez celebru (1798—1863), corifeu al colii romantice, inovator îndrăzneț în grafică. Una din operele lui cu faimă, răspîndită prin litografii, era tocmai *Barca lui Dante*,

10 4/5

Prima pagină a schiței *La sorfi* (1910)

18 — *Iulia* (Julie) — este numele femeii iubite a lui Raphaël din autobiografia cu acest titlu a lui Lamartine.

19 — Nu numai „mare parte din femeile noastre... cîntau în singurătate strofele Elenei”; dar scriitorul însuși leștia pe de rost — și, probabil, nu numai pe acestea din cele vreo 30 de strofe de amor cu care e presărat romanul lui Bolintineanu — căci el le reproduce din memorie, modificîndu-le ușor față de versiunea lor originală din capitolul *Întoarcerea*, penultim. Astfel, nu din lume pleca eroina lui Bolintineanu, ci din viață, iar „gura dulcelui amor” nu salva „parfumul îmbătător”, ci îl bea!

20 — Unda de insurecție antiromantică, menționată de scriitor ca aparținînd „școalei germane”, e mai curînd a celei franceze, unde parnasianismul dobîndise prioritate asupra romantismului în timpul cînd se scria nuvela — căci această perioadă o are în vedere scriitorul nostru. Deși își plasează acțiunea la 1860, Duiliu Zamfirescu știa prea bine acest lucru, în primul rînd de la Théophile Gautier, dar și de la ceilalți parnasieni, spre care se orienta chiar poezia debutului său. În ciclul de foiletoane *Palabras*, ulterior cu un an nuvelei, el va expune mai exact situația din literatura europeană a epocii.

21 — Nu numai gelozia îi făcea pe Depărățeanu să mediteze ostil la adresa „stărilor de lucruri”, referindu-se concret la aerele lui Tache Horea, dar și caracterul lui de atașat al regimului lui Cuza. Încă din timpul studiilor la Colegiul „Sfîntul Sava” era poreclit „Voltaire” pentru gîndirea sa liberă; biografia săi consemnează și atitudini patriotice curajoase împotriva ocupanților. Ca subprefect avea să-și folosească autoritatea oficială și cea de mare boier (paharnicul era un rang de boierie superior) pentru a limita ascensiunea arendașilor și avea de gînd să înființeze o „Societate pentru încurajarea tinerilor țărani la învățătură”. Scriitorul cunoștea toate aceste înclinații ale eroului său, dar le punea pe seama nemulțumirii de îndrăgostit fără speranță.

22 — Scena care urmează e tocmai cea care justifică dedicația nuvelei, prinosul adus Elizei Dănescu. Lunga declarație de dragoste a lui Depărățeanu e mesaj direct către Eliza, iar răspunsul acesteia e ceea ce aștepta nefericitul autor de la tinăra căsătorită, sau poate ceea ce auzise cîndva de la ea! Scena poate fi reală, sau dorită, visată ca o realitate, în orice caz ea dă chela situației celor doi îndrăgostiți, despărțiți pentru totdeauna în momentul scrierii nuvelei. Dacă nuvela era în întregime încheiată cînd a apărut prima ei parte în *Lit.* (febr. 1881), sau atunci cînd apare în *R.L.* (oct. 1881), oricum Eliza era măritată încă din dec. 1880. Mărturia dragostei lor e cu atât mai tragică, desperată, cu cît nu mai putea rezolva nimic în cazul autorului însuși. Însă în ce privește pe Maria Vetrea și Depărățeanu lucrurile se mai puteau schimba, căci căsătoria nu era perfectată cu totul și nu e de înțeles de ce eroii nu se gîndeau la această situație, cu toate că părinții fetei o promisesea prefectului. Depărățeanu, ca boier de rang mai mare, putea fi pentru pitarul Vetrea o partidă superioară față de parvenitul Tache Horea. Deci, nuvela are în vedere nu raporturile reale dintre eroi, ci pe acelea existente între modelele care generaseră pretextul nuvelei.

23 — Castelul *Pillnitz*, aparținînd familiei domnitoare a landului Saxoniei, care își avea aici reședința, e într-un sat pe Elba, la mică distanță de Dresda. Depărățeanu fusese în adevăr prin regiune în colindurile lui, înainte de studiile pariziene.

24 — Simularea exactității documentare desăvîrșite e un procedeu literar, data nu pare să fie reală pentru biografia lui Depărățeanu, care devenea subprefect la 5 aug. 1860, deci înainte de mărișul lui Mariei. Că totul e imaginar rezultă însă numai decît din restul relatărilor din nuvelă: stagiul de subprefect al eroului e plasat înainte de lungi călătorii prin Europa, de doi ani, pe care documentele nu ne-o atestă, dar care era indispensabilă literaturii romantice și capacității de invenție a autorului. Depărățeanu era ales deputat sub Cuza, în prima cameră de după lovitură din 2 mai 1864, ca urmare a activității sale concrete în județ, a încercărilor lui de reformă, nu simplu pentru „ideile” sale liberale, pentru „inima” lui mare, cum se spune peste cîteva pagini.

25 — E podul peste Elba.

26 — Scriitorul se referă la episodul lui Goethe cu Frederika Brion, fiica pastorului din Sessenheim, lângă Strassbourg. Dragostea aceasta a început în toamna 1770, cînd Goethe intra în casa pastorului traversit în student sărac și era primit cu o caldă ospitalitate. A doua zi el își va schimba înfățișarea, apărînd ca un tînăr din Drussenheim, bogat și îmbrăcat în haine de sărbătoare, înșelînd pentru a doua oară naivele gazde. Dragostea lui pentru Frederika începe aici și devine pătimașă, dar fără posibilitatea finalizării prin căsătorie, și poetul, dîndu-și seama că înțimplarea nu e pentru el decît un incident trecător, pleacă din sat cu promisiunea să se întoarcă, deși el știa bine că se desparte definitiv de candida Frederika — aceasta e a treia înșelăciune — și cea din urmă. Poezii ca *Blinde Kuh (De-a baba oarba)*, *Mit meinem gemalten Band (Cu panglica mea pictată)*, *Erwache, Frederika (Trezește-te, Frederika)*, *Wielkommen und Abschied (Bun sosit și bun rămas)* și altele, cuprinse în ciclul *Frederike* din primul volum al poetului, trebuie să-l fi impresionat pe Duiliu Zamfirescu, de vreme ce aflăm și la el motivul jocului de-a baba-oarba într-o nuvelă, motivul rochiei brodate cu trandafiri în altă nuvelă, *Trandafirul* — și chiar în *Amintiri din vremuri*, eroina are o rochie ca aceea din poezia lui Goethe *Mit meinem gemalten Band*.

Dar de ce Depărățeanu caută locurile Frederikăi Brion la Frankfurt, cînd ele erau lângă Strassbourg, nu în orașul natal al lui Goethe? Este însă în afara oricărei îndoieli că eroina din *Faust*, și ea părăsită de iubitul ei, o amintește și pe Frederika, deși părintele lui Faust avusese în vedere un episod autentic petrecut la Frankfurt.

27 — „Să trăiască o viață de poveste ca Monte Cristo”. E vorba de Edmond Dantès, eroul celebrului roman *Contele de Monte Cristo* de Al. Dumas-tatăl; închis pe nedrept în urma unui denunț, pretext pentru a i se fura mireasa, Dantès evadează, devine stăpînitorul unei fabuloase averi și se răzbună asupra dușmanilor săi, străbătînd aventuri uimitoare.

28 — *Hernani*, eroul dramei lui Hugo (1830), nobilul proscris din cauza fratelui său, trăind ca tâlhar — de fapt haiduc — dar îndrăgostit cu puritate de frumoasa Doña Sol, îl obseda chiar în acest timp pe scriitor, care traducea piesa în românește — fără să treacă însă de începutul actului al doilea (vezi volumul prim al acestei ediții, p. 610—613).

29 — Denumirea de „țara lazaronilor” o dă scriitorul, după cuvântul napolitan care desemnează pe oameni din ultima clasă a societății.

30 — Termenul *Arhipelag* denumește insulele din Marea Egee, arhipelagul grecesc. Duiliu Zamfirescu îl întrebuințează tot fără specificația „grecesc” și în *Levante și Calavryta* („O... Arhipelagul mîndru, cîți englezi n-a-nveselit...”)

31 — Părerea lui Duiliu Zamfirescu despre domnia lui Al. I. Cuza merită reținută; ea venea în contradicție cu afirmațiile, curențe în epocă, după care temeliile României moderne au fost puse după venirea lui Carol de Hohenzollern (1866). Maiorescu va fi teoreticianul prim al acestei idei în prefața la *Discursurile sale parlamentare*.

Simpatia pentru „cel din urmă dintre voievozi” avea să rezulte și indirect în cele trei articole publicate în *L'Indépendance Roumaine* (1884) în problema dotației regale. Mult mai tîrziu, condamna încă o dată pe denigratorii lui Cuza, între care pe rege (scris. către Titu Maiorescu din 6/19 dec. 1905): „La 24 mai 1866 principele Carol rostea extraordinarele cuvinte următoare (declarat de scriitor drept, imbecile și criminale”, n.n.): «Am venit să creez un viitor, iar nu să fac dintr-un trecut, pe care nu-l cunosc și nici nu voiesc a-l cunoaște, baza activității mele».” „Trecutul” la care se referea proaspătul monarh era tocmai domnia lui Cuza! Indignarea scriitorului venea din faptul că ignorarea și contestarea perioadei lui Cuza devenise o modă în epoca scrierii nuvelei, cînd se proclamase și regatul (martie 1881).

32 — Cînd e ales deputat, în noiembrie 1864, Depărațeanu nu mai era chiar atît de tînăr, avea 30 de ani, deci nu putea fi „băiat tînăr”, cum i se spune cu trei rînduri mai sus. Duiliu Zamfirescu are însă mereu în vedere perioada studenției cînd au avut loc călătoriile eroului său, între 1856 și 1859. Stagiul de subprefect vine după ele, iar acela de deputat e ulterior cu nu mai puțin de cinci ani întoarcerii în țară.

33 — *Teatrul Bossel* — denumirea este intrucitivă exagerată, deoarece tapițerul sas Friedrich Bossel n-a organizat un teatru, ci doar a amenajat o sală (22 loji, 331 staluri și un balcon) într-o clădire situată exact peste drum de fostul Teatru Național, pe Podul Mogoșoaiei. De obicei se spunea „sala Bossel”.

34 — *Octave Feuillet* (1821—1890), foarte la modă în epocă, pentru romanele sale melodramatice în prelungirea romantismului (*Romanul unui tînăr sărman*, *Domnul de Camors* etc.), era una din pasiunile tînărului Duiliu Zamfirescu. Foiletoanele *Palabras* și cronicile din *R. l.* îl vor menționa adesea. Ceea ce e important de relevat în acest punct al nuvelei, este declarația scriitorului nostru că se dorește cronicar fidel ale epocii înfățișate, pictor de moravuri, nu însă de succe-

siune romantică, ci realistă, în tradiție balzaciană: faptul că unui romancier nu-i este permis decît să arate „timpurile sale... astfel cum sînt, în toată goliciunea și cu toate infamiile — sau nu-i mai este permis nimic”, iată un crez realist de cea mai categorică specie, chiar dacă e o transcripție din Feuillet și chiar dacă literatura proprie a scriitorului încă nu-l probează suficient. Însă, pe de altă parte, preferința pentru tablou, care să reproducă realist natura și societatea, este atestată de opera sa de tinerete, chiar dacă trama nuvelei este încă romantică. „Tablourile” de epocă semănate în nuvela *Amintiri din vremuri* sînt o elocventă mărturie că cel puțin o parte din programul realist al romanticului se îndeplinea.

35 — E, desigur, traducerea lui Gérard de Nerval, menționată și mai înainte în nuvelă.

36 — E plină de semnificație veritabila apologie, care urmează acestui pasaj, a lui Cuza și Kogălniceanu — aceasta chiar în anul proclamării lui Carol I ca rege. „Trădătorii” înfierăți numaidecît de scriitor erau în primul rînd liberalii, tocmai cei care-l sprijineau pe monarh. „Cuza a murit, dar Cuza trăiește”, proclama Duiliu Zamfirescu, ceea ce sună ca o condamnare directă a regelui — departe de a fi singura în această perioadă.

37 — Duiliu Zamfirescu se referă la cele două figuri principale din *Risorgimento* italian, revoluția de la 1848, care a dus la unitatea Italiei: Camillo Benso Cavour (1810—1861) și Vittorio Emanuel al II-lea, făuritorii Italiei moderne.

38 — Ideea „unei egalități posibile între boier și țăran” se referă la egalitatea în fața legilor, deci la un statut social, ceea ce se traduce prin emanciparea țăranilor. În forme simple, nu lipsite de ecouri democratice din Apus, Duiliu Zamfirescu începea de pe acum să schițeze tiparele viitoare structuri ideologice a romanelor sale. Înțelegerea între cele două clase trebuia să pornească inițial de la egalitatea dintre ele.

39. — Într-un articol publicat în ziarul *Îndreptarea*, la 16 oct. 1918, scriitorul avea să-și anunțe — ca de mai multe ori în această perioadă — programul său național, urmărit prin ciclul de romane („de a întoarce sufletul românilor către iubirea de propria lor țară și către înfăptuirea idealului național...” și făcea o declarație pe care acest paragraf al nuvelei *Amintiri din vremuri* o confirmă: „Visez la o *România Mare* de cînd eram tînăr”.

40 — Tînărul Duiliu Zamfirescu scria aceste cuvinte critice în plină campanie eminesciană împotriva liberalilor de origine greacă. În *Timpul*, Eminescu viza cu regularitate pe C.A. Rosetti, Giani, Carada etc.

41 — Cele două fraze anterioare sînt o dezvoltare în proză a metaforei principale din poezia *Rozele de iarnă*, prelucrare după Arnould (*Lit.*, II, 5, mai 1881): „Iarna, printre ceața deasă, se ivesc dragele flori...” etc. (vezi ed. prezentă, vol. I, p. 42 și nota, p. 413). Sîntem îndreptățiți să presupunem, după datele apariției poeziei și nuvelei, o elaborare aproximativ concomitentă a celor două texte.

1880). Doctorul, al cărui nume nu ne este comunicat, îi da sfaturi înțelepte care-l mângiau pe tânărul supleant, dar îl și aduceau la desperare, prin imposibilitatea urmăririi lor, căci polonezul îi proclama solemn: „Mon ami, adevărata și cea mai mare iubire este aceea pe care căsătoria își pune pecetea nedespărțirii sale”, și detesta „amorurile tragice”, „amantele desparate” de esență romantică, așa cum vor apărea, de fapt, în numeroase nuvele ale lui Duiliu Zamfirescu.

Două săptămâni mai târziu, polonezul îl îngrijește cu abnegație pe îndrăgostitul fără speranță, aflat într-un delir, de friguri probabil. „Se vede că steaua mea bună a făcut să stau la un loc cu un bun doctor, care e în același timp excelent camarad. «Nu te teme, eu nu te las să mori», îmi zice el într-o românească schimonosită; și, în adevăr, dacă voi fi scăpat cu atît, astăzi sunt mult mai bine” (scris. din 28 nov. 1880).

2 — Se poate data cu exactitate această vizită, cu ajutorul corespondenței trimise lui Duiliu Ioanin: „Azi mă duc cu barca la o vie” îi scria la 22 sept. 1880, deci cam la o săptămână după sosirea în Hirșova, cînd își făcuse, prin urmare, destui prieteni și apropiați, cu care să facă expediția.

3 — Chestiunea proprietății în Dobrogea se punea acut și ciudat, în primul rînd pentru că teritoriul revenise la România abia cu doi ani înainte, prin pacea de la Berlin, următoare războiului din 1877-78. Administrația otomană plecase, ea fusese, după obiceiurile și legile turcești, unica stăpînitore legală a pămînturilor, dar existau și proprietari individuali, care plecaseră în Turcia — mari stăpînitori de pămînturi — astfel că acum, profitînd de situația încă neclară, localnicii și mai ales cei veniți din alte locuri — participanții la război aveau drept la 5 ha în Dobrogea — se așezau unde voiau, apucau cît puteau cuprinde, ca niște adevărați coloniști într-o Californie românească. Situația s-a discutat ani de zile, pînă cînd s-au produs reglementările de rigoare, dar în timpul stagiului de procuror hirșovean al lui Duiliu Zamfirescu ea era așa cum e descrisă în schiță.

4 — *Varna* sau e o transcriere greșită (*Vama?*), sau o toponimie veche, ieșită din uz, sau una prea locală (o „varniță” oarecare). În orice caz, nu poate fi orașul bulgar, port la Marea Neagră, situat la cîteva sute de kilometri, ci tot o localitate pe Dunăre, din apropierea Hirșovei.

5 — Scriitorul a făcut o generoasă risipă de mici tablouri dunărene și hirșovene în scrisorile către Duiliu Ioanin. Din ele s-au sublimat mai târziu descrierile lucrării *Din Dobrogea* și apoi ale nuvelei *Noaptea bună*.

Iată donă care au generat acuarela din acest punct al schiței: „E frig. Să vezi o negură curioasă: tot spațiul pare un tablou vechi, printre-a cărui coloris șterse se mai văd urmele unor desene minunate, în cel mai admirabil contur, cu cele mai curioase scene. În față un mic nouăz negru are forma unei bărci fantastice, ridicînd și coborînd valurile unei mări închipuie; la dreapta, bătrîna stîncă a Hirșovei, care apare ca o frunte gînditoare plecată spre apă; colo și colo

se ivesc catartele văpsite a cîtorva corăbii vechi ce odihnesc cu rostra pe mal. Încet, încet, negura se ridică ca o cortină, cu desenele sale, spre a lăsa să se vadă scena cea adevărată, pămîntul. Soarele aurește cu razele sale toate variațiunile acestui mare tablou, văile ca și dealurile, mizeriile ca și fericirile.” „Era cam pe la 5 ceasuri: o liniște și o pace sublimă. Cerul, cu razele soarelui în apus, reflecta seninătatea sufletului unui copil murind; pămîntul avea gravitatea unui bătrîn mort. Cerul privea pămîntul și pămîntul dormea... Dunărea părea un mare lac, pe fața căruia penumbra sâlcilor de pe malul opus da apelor dulcea culoare a seninului, albastrul, mult iubitul albastru al mărilor. Pe malul nostru, cîteva bărci piezișe își tăiau în lumina apei grațioasele lor contururi, completînd acest tablou în cel mai fericit mod” (fragmente din scrisoarea-jurnal datată 12-18 oct. 1880). Și iată fragmentul din a doua scrisoare-jurnal (18-31 oct. 1880), care coincide probabil exact cu momentul descris în schița *Din Dobrogea*: „Astă-seară am avut un apus de soare minunat. Am găsit o barcă rusească ușoară și cochetă ca o trestie, cu care am mers pînă la o moară din vecinătate, eu numai cu Șaachir, credincioasa mea slugă. În josul Dunării, curentul te duce ca o frunză. Nu se vede decît o tremurare azurie mișcînd toate umbrele care se întind în oglinda apei și care formează o altă lume diafană, transparentă, platonică”. Momentul e plasat în seara de 28 oct. 1880 — deci „în cele din urmă zile de toamnă”, cum se spune în nuvelă. Ulterior acestei zile nu mai întîlnim, în scrisorile către Ioanin, relatări despre vreo plimbare pe Dunăre. Vremea se stricase, probabil.

6 — În versiunea din *R.I.* versurile nu există, însă într-un caiet cu texte poetice din epocă, strofa citată e urmată de încă una, tot de patru versuri, autorul intenționînd probabil să continue poezia, ca una de sine stătătoare:

*Fatmi, dragă floare, crescută-n serai,
Ai buzele roze ca roza de mai,
Iar ochi-ți albaștri ca cerul senin
Îmbată pe lume ca cel mai bun vin.*

Probabil că *Fatmi* era destinată unei drame, asemănătoare aceleia străbătute de frumoasa naivă și nefericită Aisă din nuvela *Noaptea bună*, sau ca *Djali* din poemul contemporan cu însemnările *Din Dobrogea*. Așadar, versurile s-au zămislit separat de schiță, ele datînd, desigur, chiar din timpul stagiului hirșovean.

7 — „Cocoșul lui Hristos”, aluzie ironică — pentru a sugera bătrînețea păsării sacrificate — la cocoșul care, după evanghelie, a însoțit cu cîntatul său cele trei declarații ale apostolului Petru că nu-și cunoaște învățătorul. Hristos profetise că Petru se va lepăda de el „înainte de al treilea cîntat al cocoșului”.

8 — Sînt publicațiile franceze cele mai curente aduse în România epocii: *La République française*, fusese fondat de Gambetta în 1871, pentru propaganda ideilor republicane, în urma înfrîngerii Franței de către Prusia; *La Revue des deux mondes* apărea de la 1828 și avusese între redactorii de-a lungul anilor, pe Balzac, A. Dumas, Alfred de Vigny, Sainte-Beuve, F. Brunetière etc.

9 — *România liberă*, titlul ziarului la care avea să înceapă a colabora Duiliu Zamfirescu în dec. 1880 cu nuvela *Blau Donau* (vezi nota la această nuvelă, vol. de față, p. 685) și la care apoi avea să devină redactor (1882). Apăruse la 15 mai 1877 cu D. Aug. Laurian (fiul marelui istoric și filolog, Aug. Treboniu L.) ca director, dar era dirijat din umbră de M. Kogălniceanu, care-și dorise un organ de presă, o dată cu intrarea în guvern, ca ministru de externe. Ziarul era, încă începând din perioada la care se referă scriitorul, tot mai mult organul de presă al grupării junimiste, sub aparență independenței. Era, în epocă, publicația cu cea mai bună rubrică literar-culturală, chiar înainte de venirea echipei Duiliu Zamfirescu-Delavrancea.

10 — Expresia „polonezii expatriați” se referă la patrioții polonezi din vremea ultimei mari răscoale naționale poloneze pentru obținerea independenței (1863), dusă sub conducerea organizației „sece-rătorilor”, mișcare cu caracter republican. Goniți din țară de singeroasa reprimare dezlănțuită, cîți au putut scăpa s-au împrăștiat în diferite țări, hrănindu-și în continuare, mai direct sau mai pe ascuns, ideile revoluționare. Unii au devenit dușmanii tuturor sistemelor sociale existente („nihilisti”) fără a fi totuna cu anarhiștii. În epocă termenul nihilist era adesea identificat cu „anarhist” și „comunism”. Mai mult chiar, orice opozant față de partidul guvernamental era numădat taxat de „nihilist”. Cațavencu, în *Scrisoarea pierdută* va fi numit și el „nihilist”, deși n-avea cu teoria respectivă nici înclinici în mîinecă.

11 — Două doamne sînt pomenite în scrisorile către Duiliu Ioanin, împodobind exilul hîrșovean al scriitorului. Una e soția judecătorului („Am stat la masă nas în nas cu cucoana d-lui judecător”, scris. din 12 oct. 1880); după reveriile pe care i le deșteaptă (*À Ninon* de Musset, ideea căsniciei ideale, „dar între două inimă, mîntre două corpuri”) poate fi făptura vizată în schiță. A doua e tovarășa unei plimbări, dintr-o noapte de toamnă; „Mergînd la braț cu o femeie, noaptea, prin întuneric și tăcuți, mîntea a apucat fantasticul drum al viselor...” uitînd pe cine are alături, și-a imaginat-o pe Eliza! Cele „două” pot fi însă și una singură — adică tocmai cea din schiță.

12 — Chopin era între preferații lui Duiliu Zamfirescu. Spirituala doamnă anonimă din Hîrșova aflate încă un drum neted spre inimă nefericitului poet, cu dragostea irosită pentru totdeauna.

13 — Vaporul care aducea poșta venea la Hîrșova de mai multe ori pe săptămînă, dar pe timp de îngheț această comunicație cu restul lumii se întrerupea și poșta era transportată pe gheață, numai o dată la șapte zile.

14 — Este o metaforă a scriitorului, cam liberă, ce-i drept! Ovidiu n-a murit „pe malurile acestui bătrîn Istru”, adică ale Dunării, ci la Tomis — Constanța! Oricum, în Dobrogea!

p. 65

ZADARNIC

R.L., VI, 1585, 3 oct. 1882.

Boema artistică a Bucureștilor apare pentru prima oară în această nuvelă a lui Duiliu Zamfirescu; ea va fi mult mai amplu înfățișată,

mai dramatic, peste două decenii, în nuvela *Petrică*. Dar că scriitorul a cunoscut-o, a frecventat-o, mai mult cu compătimire decît cu înțelegere, și detașîndu-se net de ea, este în afara oricărei îndoieli. O va arăta însuși în corespondența cu Maiorescu privitoare la *Petrică*. Colegul de redacție la ziarul R.L., gazetarul, poetul, omul de știință velear Ștefan Mihăilescu, inventator nenorocos dar plin de idei, publicînd sub pseudonimul Stemil, era din categoria acestor descoperitori ai marilor remedii sociale și umane, dar ei înșiși trăind prost, incapabili de a se sălta către o existență civilizată, deși resursele intelectuale nu le-ar fi lipsit. Stemil era însă un umorist și un dinamic, pe cîtă vreme Teodor Vuici din nuvelă e un tragic resemnat.

P. 71

BLAU-DONAU

R.L., IV, 1058 și 1059, 13 și 14 dec. 1880.

Variante

p. 72; r. 36 — ... buzele subțiri. *Gretchen* are gura mică și buzele pline de sînge. La gură seamănă... (R.L.).

În ziar nuvela poartă titlul *O pagină din viața lui Johann Strauss* iar cele două părți sînt: *Gretchen* (ca și în volum) și *Blau Donau*. De asemenea, nuvela are în ziar o dedicație: *Doamnei E.D.*, reproducă la ambele foiletoane. În caietul cu manuscrise aflat la Eliza Zamfirescu lucrarea e datată: 1880, noiembrie, Hîrșova.

Duiliu Zamfirescu a ortografiat fonetic numele eroului, atît în ziar cît și în volum (Johan Straus); astfel de transcrieri ale toponimiei sînt frecvente în epocă — dar, pe de altă parte, există și alți Straus, care-și ortografiiau numele cu un singur s!

Este prima apariție a scriitorului nostru în coloanele ziarului R.L. și, de asemenea, prima lucrare dedicată Elizei Dănescu, a. cărei căsătorie avusese loc cu cîteva săptămîni înainte — curînd după 6 nov. 1880.

E de presupus, ținînd seama și de datarea manuscrisului, că nuvela a fost scrisă chiar atunci. Aflat la Hîrșova, îi scria prietenului Duiliu Ioanin, la București, după mai multe înflăcărte mărturisiri ale dragostei nefericite: „Iată eterna mea întrebare: ce face ea?” (Eliza, n.n.).

„Urmărește, dragă Duiliu, *România liberă* și, mai curînd sau mai tîrziu, vei găsi ceva; nu voi să-ți spun ce, ca să-ți las impresia lucrului nou. Trimite-mi și mie numerile, probabil două” (scris. din 5 dec. 1880). La această dată nuvela era deci trimisă și poate chiar confirmată apariția ei viitoare. Zece zile mai tîrziu, îl întreba pe același prieten: „Ai citit nuvela mea din *România liberă*? Spune-mi în scrisoarea viitoare cîte lucruri nu ți-au plăcut și ce ți-a plăcut... În începutul bucății mele — continuă scriitorul — sunt o grămadă de greșeli de tipar, ce vei vedea și tu” (scris. din 15 dec. 1880).

Eroul nuvelei este al doilea din familia cu patru compozitori avînd acest nume, austriacă de origine: Johann I. Strauss (tatăl), Johann I.I.S., fiul (1825—1899), cel mai vestit dintre toți, autorul nemuritoarelor valsuri *Dunărea albastră*, *Sînge vienez* etc. și al celebrelor operete

— între care *Liliacul* — și cei doi frați ai săi, Joseph și Eduard S. Un alt S., Richard, german, tot compozitor, nu aparține aceleiași familii.

Titlul exact al celebrului vals este de fapt: *An der schönen blauen Donau* și a fost compus în 1867, deci cu relativ puțini ani înaintea nuvelei, iar autorul lui se afla în deplină putere creatoare (avea 55 ani), când i se scria povestea la Hirșova.

Datarea nuvelei 1879, decembrie, prezintă numai în volum, nu și în ziar, trebuie să fie, ca și în cazul nuvelei *Amintiri din vremuri*, anterioară în tot cazul datei reale a scrierii ei și nu se justifică decît prin dorința scriitorului de a ascunde celor apropiați legătura dintre ivirea nuvelei și căsătoria Elizei. Aceasta explică și renunțarea la dedicație. Ceea ce era știut de puțini în 1880, devenise cunoscut mai larg la 1883 — și autorul a vrut, desigur, să evite discuțiile de culise pe seama Elizei.

O posibilă datare — și mai exactă — a scrierii nuvelei, coincidind cu mențiunea de pe manuscris, o putem deduce din următoarea consemnare în a doua scrisoare-jurnal de la Hirșova, anume din ziua de 29 oct. 1880 (probabil stil vechi; 9 nov. stil nou) — „seara”, după cum se specifică în fruntea scurtei explozii: „O, dragă Duiliu, dacă ar ști ea (Eliza, n.n.) cîte ceasuri trăiesc eu dimineața cu dînsa, făcîndu-mi țigările, sau cîntînd, sau privind albele pînze ale bărci or, sau urmărind norii pe cer cum zbor duși de vînt; dacă ar înțelege cum mi-am făcut din acest vis cel mai scump companion al singurătății mele; cum i-am închinat, astăzi, și pentru totdeauna, tot ce am mai superior, mai deosebit în mine; dacă ar ști toate acestea, desigur, Eliza m-ar iubi mult”. Ce putea să-i închine nemîngîiatul scriitor în acea zi de 29 oct./9 nov. 1880, „și pentru totdeauna”, tot ce avea „mai superior, mai deosebit”, dacă nu arta sa. Așa cum Strauss „a scris într-adins pentru mireasă o bucată menită a rămînea celebră” — valsul *Blaue Donau* — tot astfel Duiliu Zamfirescu se vedea pe sine, ca pe faimosul compozitor, în minte cu imaginea femeii iubite — interzisă lui pentru totdeauna — continuînd „a-și cînta valsul cu o tremurare febrilă, sfîșietoare”, singur pînă la sfîrșitul vieții, „fără să asculte și să vadă nimic, cu capul plecat pe vioară”, „cu ochii pe jumătate închiși”. Așadar ziua de 29 oct. (9 nov. 1880) poate fi cea cînd scriitorul a încheiat nuvela.

O mare parte din lucrările în proză ale lui Duiliu Zamfirescu apărute în *R.l.* și în *Lit.*, începînd cu cea de față, au drept motiv fundamental o dragoste neîmpărășită, cu final tragic, toate fiind aluzii străvezii la situația scriitorului însuși, nefericit în dragostea pentru frumoasa Eliza, din cauza unei astfel de iubiri tănuite. Cea din *Amintiri din vremuri* este elocventă.

„Pentru că este dat unor oameni să nu aibă niciodată ceea ce au dorit și au iubit totdeauna» acei oameni vor suferi” — îi declara lui Ioanin la 28 sept. 1880, într-o scrisoare ce pare a conține chiar motivul „viorii uitate” din nuvela *Blaue Donau*. „Ne vom purta în inimi amorțite dorul cel mai viu și vom aștepta ca niște viori uitate cari coprind sub coardele și sub lemnul lor de roză cele mai dumnezeiești accente, vom aștepta arcușul care să ne atingă sufletul ca să țipăm, arcuș care va fi ținut de slabele mîini ale morții”. Păgăduindu-și să uite („totul moare în uitare”), se îndoieste însă de „vinovăția”

fetei căreia nici el nu i-a spus ce sentimente nutrește pentru ea și nici din partea ei n-a avut semne ale unui sentiment. Adică întocmai situația din nuvelă — ceea ce nu-l împiedică să alcătuiască o violentă diatribă împotriva celor „de sus”, scrisă chiar pe cartonul cu anunțul: „Eliza Ioanid și Ioan Dănescu — fidanțați” (vezi poezia *Sic transit*, ed. prezentă, vol. I, p. 341 și nota, p. 591).

Nuvela este, deci, o primă mărturisire directă, deschisă, a dragostei pentru Eliza. Numele proprii, ca și cazul în speță, al iubirii nefericite a lui Strauss, sînt utilizate nu conform adevărului istoric și geografic exact, ci după cerințele temei și ale tezei urmărite. Principalul de semnalat e alegerea unui artist drept erou principal — ca și autorul însuși — care închină femeii iubite creația sa, împrejurare întîlnită și în alte nuvele ale lui Duiliu Zamfirescu din această perioadă — deci, chiar dacă un castel Offenbach există, el e în Germania, nu în Austria, și în nici un caz lângă Pressburg (numele german al orașului Bratislava). Un conte Walewski trăise în perioada cînd a scris Strauss valsul său, ca ministru al lui Napoleon al III-lea, deci la Paris. Va fi, ca atare, nefolositor să dăm explicații numelor de eroi și locuri, care trebuiesc socotite, toate, drept convenționale. Un exemplu concludent: grădinarul (sau paznicul) care „sforăie” — adică își suflă nasul! — din cînd în cînd „în nemărginita sa basma” se numește *Taschtuch* — termen care e o grafie simplificată a lui *Taschentuch* = *balistă* sau, popular, *basma*! E potrivit să socotim convenționale toate numele, cu excepția celui al eroului principal și al valsului său, dar și acestea integrate într-un episod circuliînd ca o legendă în epocă, sau mai curînd imaginare.

E, totuși, necesar să se reamintească faptul că o nuvelă avînd drept nucleu epic un moment intim al biografiei unui mare artist aflat în viață — Strauss avea 55 ani la 1880 și avea să mai trăiască încă 19 — era o îndrăzneală, mai ales cînd acest moment e imaginat! Legenda lui Strauss era însă atît de răspîndită și bogată, datorită valsurilor lui, încît scriitorul făcea cu totul abstracție de prezența vie a modelului său și-i plasa existența în zona absolutei libertăți artistice, interpretînd prin ea o dramă proprie.

1. — Karl Maria von Weber (1786 — 1826), mare compozitor german de o bogată, fastuoasă și colorată orchestrație. Prima lucrare de proză publicată de Duiliu Zamfirescu îi e închinată lui: *Cele din urmă gîndiri ale lui Weber* (vezi vol. de față, capitolul *Din publicații*).

2. — „Orchestrația Figaro din *Barbiero*” — este vorba desigur de opera compozitorului italian Gioacchino Rossini, după comedia scriitorului francez Beaumarchais, *Le Barbier de Séville*, dar există și alte transpuneri pe muzică a celebrei lucrări. Însă „*Barbiero*” sună corect în italiană: *Il Barbiero* — scriitorul abia cocheta cu limba lui Dante!

3. — Eroul lui Duiliu Zamfirescu exagerează în privința lui Michelangelo, căci marele artist a creat ca un gigant al artei pînă cu cîțiva ani înaintea morții — între ultimele capodopere fiind bolta bisericii „Sfîntul Petru” din Roma, construcție realizată în jurul anului 1566 — a murit în 1564 — care dovedește că geniul lui era departe de a se fi stins, cum rezultă din textul nuvelei. Michelangelo însuși, după

cum afirmă prietenul și biograful său Giorgio Vasari, îi scria adesea acestuia, plângându-se că e bătrîn, fără memorie etc., dar toate spusele artistului trebuie privite cu explicabilă prudență.

Duiliu Zamfirescu era bine informat asupra biografiei lui Michelangelo, căci reproduce, prin spusele lui Strauss, înseșiștările artistului italian, comunicate de el în sonete și scrisori din ultimii ani de viață. Că însă acesta ar fi iubit numai cînd era ajuns la bătrînețe, cînd în el „artistul murise”, ar însemna că lucrul se putuse petrece cînd Michelangelo avea peste 80 de ani — cam atunci a încetat el de a mai crea, așa cum însuși spunea într-un sonet:

*Gli amorosi pensier, già vani e lieti.
Che tien'or, s'a due morti me avviano?
D'una so certo, e l'altra mi minaccia.*

Gîndurile de dragoste sînt zadarnice și comice. /Ce va fi cu ele cînd eu spre două morți mă-ndrept?/De una sînt sigur și cealaltă mă amenință”. Cea de care era încredințat, era moartea artistului, la care se referă și Strauss în nuvelă. Totul era în primul rînd o metaforă, dar se vede clar că Duiliu Zamfirescu cunoștea sonetul marelui italian la 1880!

4. — A cînta austrieilor prezenți o melodie amintind „durerea unui polonez despărțindu-se de țara sa”, devenea o nepolitete și lucrul e relevant de „un tînăr ungur” — pentru că imperiul austro-ungar era unul dintre cei trei participanți la împărțirea Poloniei, cu un secol mai înainte.

5 — E vorba de Eduard Strauss, fratele compozitorului și compozitor el însuși, cum rezultă și din nuvelă („Cînd am scris noi *Polca nebunelor*?”)

6 — Episodul cu contele Séczenyi este elocvent pentru poziția lui Duiliu Zamfirescu în privința artei create „la comandă”. E de presupus că el dădea un răspuns vreunei solicitări asemănătoare ce-i va fi fost adresată. În orice caz, în vorbele lui Strauss, și din partea primă a nuvelei și din a doua, e formulat un semnificativ crez artistic al scriitorului nostru, paralel cu transcriptia simbolică stilizată a dramei de iubire.

7 — Și ornamentația castelului e imaginată de scriitor pentru a traduce drama care se consuma: Psyhé, fecioara de o frumusețe neasemuită, îndrăgită de Amor, avea parte de o iubire decepționată, tragică, întoarsă în cele din urmă către puritatea ideală, zeiască — întrucît Amor e zeul iubirii pure, pe cîtă vreme al celei care se împlinește este Eros.

8 — Oglinda servea pentru a se constata dacă un om murise: i se apropia de buze oglinda și după cum aceasta se aburea sau nu se deducea dacă omul și-a pierdut sau nu suflarea.

P. 82 ARCHIVARUL

R.l., IV, 1067, 24 dec. 1880.

Precizarea speciei și dedicația lipsesc la publicarea în ziar.

Variante

p. 83, r. 18 — ... s-aducă banii și fiindcă atuncea... (R.l.).

Schița inaugurează seria de foiletoane *Tipuri și portrete*, aparținînd primei perioade a gazetăriei scriitorului la R.l. Primele patru urmează nuvelei *O pagină din viața lui Johann Strauss (Blaue Donau)*, și au fost publicate unul după altul, la intervale neregulate, între 24 dec. 1880 și 23 ian. 1881; alte două apar în iulie 1881, după care mai urmează unul după aproape un an, în apr. 1882, cu un titlu puțin modificat: *Scene și portrete*. Dintre acestea sînt publicate în volume numai primul (*Archivarul*) și ultimele două (*Din Dobrogea*). Deși portrete de același fel vor mai fi publicate de scriitor și în afara acestora șapte menționate, ele nu vor mai purta titlul rubricii și nici nu vor fi incluse în volume. Se află, toate, adunate în volumul prezent, în capitolul *Din publicații*. Mai trebuie spus că portretele lui Caragiale (*Românul*, *Românca* etc.) sînt ulterioare celor ale lui Duiliu Zamfirescu, însă genul era practicat larg în epocă.

E clar că cel puțin primele două din serie, adică, în ordine, *Archivarul* și *La denii*, apărute încă în timp ce Duiliu Zamfirescu era la Hirșova, au fost scrise chiar aici, iar celelalte după venirea sa la București. „Urmează a ceti *România liberă* și cînd vei mai găsi ceva cu numele meu, trimite-mi și mie”, îi scria lui Ioanin la 26 dec. 1880. Deci colaborarea la ziar sporea mereu, ceea ce explică de ce imediat la sosirea în capitală i se încredințează cronica muzicală și cea teatrală a *României libere* (*Concertul d-nei Essipof*, *Artiștii români și publicul* etc.).

1 — Distanța parcursă de arhivar între casă și slujbă trebuie socotită ca fiind exagerată de scriitor. O poștă avea în jurul a 10 km, deci urma ca personajul să fi locuit într-un sat din apropierea Bucureștilor — căci atunci periferiile capitalei nu erau la mai mult de 2 km de centru.

2 — Este nisipul cu care se „usca” cerneala — sugativă de odinioară! Arhivarul era atît de neglijent, încît nu turna înapoi nisipul în nisiparniță, după ce sugea plusul de cerneală, ci îl sufla sau îl ștergea cu mîna, risipindu-l pe masa de lucru.

P. 85 JEANA

R.l., VII, 1673, 23 ian. 1883.

Semnat: *Don Padil*.

Variante

p. 86, r. 1—2 — ... loc sfînt. Ochii ei... (R.l.).

p. 88, r. 28 — ... de departe să seosească. Constantin rugă... (R.l.).

Nuvela aceasta — încă una din seria iubirilor nefericite, zdrobite din cauză că nu au fost mărturisite cu sinceritate și curaj, la fel cu cele din *Blaue Donau* sau *Amintiri din vremuri*, dar inferioară acestora sub raport literar — dobîndește o semnificație deosebită în opera scriitorului, pentru că de ea se leagă direct o piesă de teatru, la care Duiliu Zamfirescu e coautor, și de toată problematica socială abordată

în primele două romane din ciclul Comăneștenilor. O parte a informațiilor respective figurează în capitolul de note privind aceste lucrări din volumul II al prezentei ediții (p. 673—679). O altă parte urmează în mod firesc să figureze aici, întrucât piesa respectivă nu-și justifică suficient prezența în ediția de față pentru motive care se vor arăta în rândurile de mai jos.

La scurt timp după apariția în *R.I.* și apoi după câteva luni în volum, nuvela devine punctul de plecare al unei drame, *Prea tirziu*, pe care o aflăm inițial semnată Ștefan Vellescu și Duiliu Zamfirescu. În perioada respectivă actor la Național și profesor de declamație la Conservatorul din București, Vellescu se apropia de 50 de ani — se născuse la Craiova în 1836 — în timp ce scriitorul nostru ajunsese abia la 25. O colaborare între ei, ținând seama de vîrstă, ne apare azi destul de nefirească; însă putem presupune ușor că Vellescu a descoperit o întresantă idee teatrală în nuvela tînrului confrate, unde un personaj nu-și descoperă identitatea, deși eroina l-a recunoscut și-l iubește cu credință, unde un tată opac la cele din jur nu ia seama la drama care se țese, unde, prin urmare, situațiile scenice de tip romantic se țin lanț. Vellescu era dascăl de actorie și actor el însuși cu stagiu de cîțiva ani și la Paris, pe deasupra și dramaturg, cu vechime de peste un deceniu. E de presupus, deci, că scenarizarea nuvelei îi aparține în cea mai mare parte. Deci dacă subiectul amoros și personajele centrale aparțin, în mod clar, lui Duiliu Zamfirescu, trecerea lor în materie teatrală e mai curînd opera colaboratorului. Totuși, și Duiliu Zamfirescu scrisese nu numai cronici teatrale, dar și o piesă — *O suferință. Scenetă dramatică într-un act și în două tablouri*, în versuri (*Lit.*, III, 4, apr. 1882), deci compoziția scenică nu-i era străină și e posibil să admitem că și-ar fi putut dramatiza și singur nuvela. De ce n-a făcut-o? E firesc să presupunem că din cauza solicitării sau inițiativei mai vîrstnicului scriitor, actor și profesor. Ideea transformării nuvelei în piesă pare mai firesc să o acordăm deci lui Vellescu.

Cui aparține însă bogatul material *in-dit*, care dublează subiectul nuvelei, creînd un curs nou al acțiunii, un fir paralel cu acela cunoscut din nuvelă, anume, un conflict *social*, care angajează și pe cei doi eroi, întretîindu-se cu drama iubirii neîmplinite? Este acesta al lui Vellescu sau tot al lui Duiliu Zamfirescu? Există temeiuri serioase să acceptăm ideea că și această latură a subiectului e creată tot de autorul nuvelei, întrucît ea va fi reluată, în liniile esențiale, în *Viața la țară și Tănase Scatiu*. E în afara oricărei îndoieli că, dacă ar fi fost a lui Vellescu această parte a subiectului, Duiliu Zamfirescu nu și-ar fi însușit-o integral, clădindu-și pe desfășurarea piesei *Prea tirziu* evenimentele celor două romane scrise după un deceniu. Este deci potrivit să credem că *substanța* piesei (subiect, eroi, problematică) e a sa, în timp ce *dramaturgia* ei (transpunerea în episoade scenice) e a lui Vellescu. Cum însă nu prima, ci tocmai cea de-a doua latură indică literatura și stabilește paternitatea unei lucrări, înseamnă că, dacă presupunerile de mai sus sînt exacte, nu avem destul temei să trecem piesa între scrierile lui Duiliu Zamfirescu, în orice caz nu reproducînd-o într-o ediție ca aceasta prezentă. (Cazul se va repeta, vom vedea în ce măsură, cu prima schiță intitulată *Răvașe* din volumul de față, semnată împreună cu A. Vlahuță).

Alte câteva fapte care îndreptățesc acest tratament cu privire la drama *Prea tirziu*. Ulterior scrierii și jucării piesei, Vellescu o trece între lucrările sale, ca unic autor, fără să mai specifice colaborarea cu Duiliu Zamfirescu — aceasta în caietele-program ale unora din reprezentările sale teatrale de mai tirziu. În perioada 1896—1897, cînd scriitorul încerca să-și plaseze drama în versuri *Thargelia din Milet* la Național, uzînd de influența lui D.C. Ollănescu-Ascanio, prieten apropiat, acesta menționează într-o scrisoare (nedatăată) către Duiliu Zamfirescu că slăbiciunile *literare* ale piesei *Prea tirziu* erau datorite lui Vellescu.

În cronică (*R.I.*, VIII, 1965—1967, 22—25 ian. 1884) făcută spectacolului de la premieră (19 ian. 1884), Sphinx (D.D. Racovitza) laudă tocmai oarecare calități ale textului — „stil frumos, plin de sevă și de vervă satirică pe alocurea” — însă nimicește substanța piesei: problematică, eroi, conflict și îndeosebi personajul central, Constantin-Conrad Leon. De ce nu-și dezvăluie acesta identitatea — cel puțin Mariei (aceasta e în piesă numele eroinei, Jeana din nuvelă)? De ce aceasta nu încearcă să curme situația confuză dintre ei? De ce un prieten, Stroie — nou introdus în piesă — nu rezolvă încurcătura?

La atari critici se decide să răspundă numai unul din cei doi coautori, anume Duiliu Zamfirescu, care dă cronicarului — coleg de redacție la *R.I.* — un text explicativ și acesta îl introduce în cel de-al doilea foileton al său; textul justifică palid câteva situații din piesă, folosind drept argumentare câteva formule mai mult de șuetă decît de ținută; el nu convinge pe nimeni și în primul rînd pe Sphinx, care va reveni și mai aspru în foiletonul ultim. De ce n-a intervenit în controversă și Vellescu? ne putem întreba. Era mai vîrstnic (50 de ani) și chestiunea nu-l mai interesa — ori și-a lăsat colaboratorul să discute singur partea proprie?

Că Duiliu Zamfirescu își considera o parte esențială în realizarea piesei — cum trebuie să apreciem construirea intrigii, subiectului, eroilor — e absolut clar, căci tot el intervine la Comitetul teatral pentru a se lămuri odată rezultatul concursului la care fusese prezentată *Prea tirziu*. E vorba de concursul anual de teatru, al cărui juriu (Hasdeu, V.A. Ureche, T. Maiorescu etc.) ezita să se pronunțe, din cauza nivelului slab al textelor prezentate și deciseses în cele din urmă ca două piese — una era *Prea tirziu*, iar a doua era *Grandomania* de Sava Șoimescu — să fie jucate, iar „cea care va ieși mai bine în scenă, aceea să ia premiul” (*R.I.*, VIII, 1865, 20 sept. 1883). Critica spectacolului a fost, în genere, situată în albia aprecierilor lui Sphinx, care nimicise cu totul *Grandomania*, fără să crute nici pe cea de-a doua, *Prea tirziu*, căreia însă i se găsea un ascendent asupra celeilalte, oarecare superiorități stilistice, de tehnică și problematică socială abordată. Cu toate că spectacolele cu cele două piese au avut loc la 12 și 19 ian. 1884, juriul a amînat cu peste trei luni elucidarea chestiunii, determinînd o intervenție foarte violentă a lui Duiliu Zamfirescu, care revendică direct premiul, tocmai pe baza hotărîrii de principiu, că va fi premiată piesa „care va ieși mai bine în scenă”: *Prea tirziu* avusese parte de o critică ceva mai bună, deci merita distincția! (scrisoare către Directorul general al Teatrelor, din 24 febr. 1884). Incidentul se soluționează însă cu totul

altfel, anume, premiul nu se mai acordă, iar suma respectivă, de 1200 lei, e destinată altui scop: se comandă sculptorului I. Georgescu un bust al lui Alecsandri pentru a fi așezat în foaierul teatrului și i se achită aceuiași sculptor un basorelief reprezentînd distribuția și eroii din seara premierei *Fintînei Blanduziei*, cînd grima actorilor a reprodus destul de fidel cîteva figuri cunoscute: Horațiu pe Alecsandri însuși, Scaurus pe Maiorescu, Geta pe Livia Maiorescu, Zoil pe Macedonski etc.

Așadar, nici distribuția excelentă din *Prea tîrziu* — cu Aristizza Romanescu în rolul Mariei (Jeana din nuvelă), cu Nottara interpretîndu-l pe Conrad-Alexandru Lazăr (în nuvelă Constantin Leon), cu Șt. Iulian ca Sotir Micronoff (personaj nou în piesă) — nu au putut aduce autorilor premiul rîvnit!

Vom da, mai jos, în cîteva cuvinte, substanța piesei, în ceea ce are în plus față de nuvelă, adică, în esență, tocmai ceea ce va trece în ciclul Comăneștenilor.

S-a spus mai sus că latura conflictului privind amorul nemărturisit dintre Maria (Jeana) și Alexandru Lazăr (Constantin Leon) prezentat și în nuvelă și în piesă sub numele Conrad urmează destul de fidel nuvela, inclusiv în motivații: recunoștința datorată de erou lui Luchianu pentru a-l fi ajutat la studii și a fi acoperit o mare datorie a tatălui lui Alexandru-Conrad, prezentarea acestuia la moșie și salvarea ei de la ruină printr-o gospodărire excelentă (aici apare ideea scriitorului că o bună știință a culturii pămîntului, ca la Sașa sau Matei Damian, poate ridica pe moșieri și-i apăra de arendașii hrăpăreți), refuzul de a-și dezvălui identitatea cu toate insistențele Mariei (Jeana) etc. Cîteva noutăți: Maria e direct verișoara lui Conrad-Alexandru și faptul de a-l recunoaște în piesă pe acesta pornește de la glasul singelui, mai mult decît de la amintirile copilăriei comune. Scriitorul va argumenta — în scrisoarea sa, reproducă în cronica lui Sphinx — posibilitatea căsătoriei între veri drepți, oprită de biserică. Să credem că, din această cauză, în *Viața la țară și Tănase Scatiu* nu va ajunge la căsătoria Tîncuței cu Mihai, care nu erau nici veri, ca în piesă, ci numai rude foarte apropiate, datorită căsătoriei Sașa-Matei (Sașa soră cu Mihai, Matei văr drept cu Tîncuța)?

Conflictul se declanșează și în această latură a acțiunii, dar el e brusc sporit de faptul că arendașul deputat liberal Sotir Micronoff o vrea pe Maria pentru fiul lui, prostănacul Luca. Cei doi din urmă apar masiv în scenă, confrunțați cu toate personajele, de la Maria și Alexandru-Conrad, de la senatorul Luchianu (în spectacol jucat de Petre Vellescu, frate al coautorului piesei și mare actor el însuși) pînă la grupul de țărani, prezenți în piesă, vestind problematica și reacțiile categoriei respective din roman, reluați apoi în drama *Lumină nouă*, jucată în 1912, dar scrisă într-o primă formă în 1895, adică între *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*.

Sotir Micronoff e în piesă cam ce va fi Scatiu în romanul care-i poartă numele — deci om ajuns, nu abia începător, ca în *Viața la țară*. Cei doi Micronoffi din piesă sînt așadar cele două vîrste și ipostaze ale lui Scatiu din romane — fiul în *Viața la țară* și tatăl în *Tănase Scatiu*, ambii bătărași, neciopliți, proști, dar aprigi să par-

vină și în avere și în arena politică. Însă Luchianu este el însuși un fel de Scatiu, căci e, cum se spune în piesă, „fanfaronul bogat”, în timp ce soția sa e o femeie superioară, o altă Marie din piesă (Jeana din nuvelă), deci o altă viitoare Tîncuță din romane. Un personaj foarte inteligent din piesă, rezonatorul Constantin Stroe, exprimîndu-l direct pe autor — sau pe autori — afirmă în meditațiile sale despre Micronoffi că „ciocoi se vor ridica la noblete”, că ciocoi noi sînt „mai răi decît ciocoi vechi”, ceea ce situează piesa în succesiunea directă a romanului lui Filimon, la mai puțin de două decenii de la publicarea lui.

Luchianu și Micronoff-tatăl discută afaceri, ciștiguri, înșelătorii pe spinarea țărănilor, primul și cu oarecare naivitate (chiar aparentă cinste, uneori) care-l va pierde. În roman personajul va fi conceput altfel (Dinu Murguleț), dar tipul lui se va păstra în moșierii jefuiți de Scatiu. Luchianu din piesă e un proprietar grijuliu numai de propriile interese și nici preocuparea lui pentru sănătatea lui Conrad, cînd află că un mal s-a prăbușit peste acesta și peste un grup de țărani, nu are un substrat etic sau uman, ci e doar teama că i s-ar fi putut pierde un om de credință: „Era harnic și-mi făceam treburile cu el”. Dar și el, ca și Micronoff, îl dojenesc pe Conrad că e prea apropiat de țărani („Toată ziua nu face decît stă la taifas cu țărani”), căci de starea sau viața lor el, Luchianu, nu-și face bătaie de cap („de țărani nu mă îngrijesc eu atîta”).

Spre deosebire de nuvelă, în piesă au loc grațioase discuții între Conrad și Maria despre d-ra Luc d'Estrelles din *Le roman d'un jeune homme pauvre* de Octave Feuillet, unde se află o scenă identică, de iubire nemărturisită. Scena cînd, recunoscut de Maria, Conrad stăruie să declare că nu el e Alexandru Lazăr, e în general făcută „teatral”, adică bine, în limitele teatralității romantice, căreia îi aparține piesa, prin toată trama ei erotică. Dar ceea ce e interesant, e că nu aceasta ocupă locul central în piesă, ci cealaltă, socială, care va genera conflictul arendaș-țărani din romane. Tot ce s-a spus pînă aici aparține primului act; al doilea debutează cu contrastul săteni-proprietari, realizat și prin decor, căci grădina casei Luchienilor lasă să se vadă în fund tabloul mizer al satului. Se poartă discuții politice, apar referiri la problemele concrete, Luca Micronoff e decorat pentru lucrările lui literare (!) deși n-a scris nimic, o listă interminabilă de alți distinși pe nedrept e comentată ironic (Duiliu Zamfirescu nu prim s'nici el în epocă nici o decorație, deși se așteptase, probabil, iar după proclamarea regatului — 1881 — decorațiile au curs vreme de doi ani), dar Micronoff nu lipsește între beneficiari, datorită stăruințelor lui Luchianu, firește. Are loc tocmeala pentru zestre, căci Maria, refuzată de Conrad, și-a dat consimțămîntul pentru Luca Micronoff cel lichea și prost. Conrad intervine și aici, scutindu-l pe Luchianu de a se lăsa stors de o zestre prea mare de către Sotir, care-l are la mîna pentru niște datorii.

Ciocnirile călărașilor cu țărani sînt gata să izbucnească și în piesă, ca în viitorul roman, căci Luchianu a chemat armata și autoritățile să-i scoată oamenii la seceră. Sașa clarifica lui Matei problemele din această serie, al căror exponent modern e Conrad, moșierul dinamic, partizan al morii cu abur (deci modernă), al culturilor

cu profit maxim, care însă nici nu secătuiesc pământul, nici nu store pe țărani. Soluțiile ideale pentru raporturile boieri-țărani vor apare deci de pe acum și ele nu pot fi decât ale lui Duiliu Zamfirescu, nu ale lui Vellescu, căci le aflăm aidoma în romanele de peste un deceniu. Luchianu rămâne însă opac la astfel de înnoiri, cu toată încercarea Mariei și a unei amice, Elena Frăținu, de a-i deschide ochii. El îl admonestează pe Conrad, care nu are alta de făcut decât să se prăbusească romantic pe un scaun, înainte de cortina actului al doilea.

În actul al treilea conflictul se complică prin încercarea lui Conrad de a salva memoria tatălui său, învinuit de lipsa marii sume de bani, acoperită cu ani în urmă de Luchianu, și pentru care tinărul își socotea datoria de recunoștință față de moșier. Lucrurile se complică erotic, eroul refuzând să se mărturisească Mariei, cu toate îndemnul lui Stroe și ale Elenei, dar se rezolvă sub raport social, etic, căci Luchianu își recunoaște orbirea în care s-a lăsat atras de Sotir Micronoff, când l-a bănuț de necinste pe Conrad; acesta îi plătește moșierului cei 40.000 lei reprezentând datoria tatălui său, căsătoria proiectată cade, și Sotir arendașul ajuns deputat e gata să se resemneze, căutând fiului său o altă nevastă, pe măsura lui, ca să se ridice „la obraze”. Luchianu, trezit la realități, îl va admonesta pe fostul său protejat, aruncând anatema pe toată categoria lui: „Dumneavoastră sunteți o pată în societate!”; Conrad va proceda la fel („Sunt aici ca să înfierz pe cel mai mișel dintre calomniatori!”) și dovedește pe loc că tatăl său fusese escroac de Sotir, delapidatorul sumei de 40.000 lei, care duse la ruină familia sa, a lui Alexandru Lazăr-Conrad Martinian. Eroul scoate demonstrativ pistolul, strigându-l: „Viperă!”, deși nevoie nu era de armă în acest moment, decât pentru a se declanșa drama ce va urma numaidecât, adică în clipa în care dragostea celor doi tineri trebuia să se împlinească și ea, după deșteptarea lui Luchianu, salvarea lui și împăcarea cu țărani, toate săvârșite de Conrad. Căci, tocmai acum intră Luca cel prost strigând ajutor și povestind că Maria căzuse de pe cal — Conrad crede că fata a și murit, deci întoarce spre el pistolul îndreptat mai înainte spre Sotir și se împușcă. Arendașul devenit moșier și deputat crede că, în sfârșit, concurentul lui Luca la mina Mariei fiind mort, poate să se adreseze lui Luchianu cu „cuscre”. Dar acesta îi strigă furios: „Nu-i loc în familiile oneste pentru parveniți”. Și piesa se încheie asupra acestui moment tragic — deosebit de năvală, unde Jeana se mărita. „Prea târziu” din titlul și din finalul piesei e regretul amar al lui Luchianu, și nu replica epistolară a eroinei, ca în *Jeana*.

Iată câte noutăți față de năvală. Cui sînt ele datorite? Am afirmat că, în linia generală a subiectului, ele nu pot fi decât ale lui Duiliu Zamfirescu; în amănunțirea lor scenică, în replici, adică în ceea ce înseamnă propriu-zis piesa, ele sînt, probabil, ale lui Vellescu — adică tocmai ceea ce nu dă drept editorului să atribuie lucrarea în atît de mare măsură lui Duiliu Zamfirescu, încît să o introducă între operele lui.

Manuscrisul după care s-a montat spectacolul din 19 ianuarie 1884, aflat în arhiva Teatrului Național, — și care e, desigur, cel prezentat juriului pentru premiu — e scris de mîna altcuiva decît a scriitorului

nostru — poate fi chiar de Vellescu; intervențiile lui Duiliu Zamfirescu sînt doar cîteva și neesențiale. Să fi făcut el o primă schemă generală a piesei, pe care s-o fi lucrat apoi Vellescu, dînd forma finală a piesei?

E destul de probabil că așa s-au petrecut lucrurile — deci numai urzeala e a lui Duiliu Zamfirescu pe cîtă vreme „bătătura” e a lui Vellescu. Însă, ceea ce se vede într-o țesătură, ceea ce dă formă, culoare, desen, calitate chiar pînzei, e bătătura, ea e carnea scheletului care se oferă vederii, oricît osatura asigură stabilitate și tărie. Tocmai cu urzeala, cu scheletul, a făcut Duiliu Zamfirescu mai tîrziu primele două romane din ciclul Comăneștenilor.

1 — *Nancy* era în epocă sediul multor instituții superioare de învățămînt, între care și „Școala națională a apelor și pădurilor”, menționată în năvală.

2 — La *Metz* a fost unul din marile dezastre ale armatei franceze, în timpul războiului cu Prusia din 1870. Nu mai puțin de 173.000 oameni s-au predat aici prusienilor fără luptă, cu tot armamentul. Eliberați după cîteva luni, ei au fost trimiși pentru a zdrobi Comuna din Paris. Duiliu Zamfirescu pare a-și absolvi eroul de acest din urmă rol, căci nu-l menționează — deși personajul, întors în Franța „după încheierea păcii” cu Germania, putea foarte bine participa la represalii.

3 — Deși acest cîntec eroul „nu-l auzise de ani întregi” — după cum se precizează numaidecît în năvală, — deci îl știa de mult, el nu trebuie socotit neapărat reproducere a unei poezii străine, ci e, probabil, una proprie autorului, așa cum se împlinse cu cea mai mare parte a versurilor de acest fel, intercalate în lucrările sale de proză sau de teatru.

PENTRU TOTDAUNA

R.I., VII, 1662, 11 ian. 1883.

Semnat: *Don Padil*.

Varianțe

- p. 93, r. 29 — ... reminiscențe sfinte îi pricinuiau... (R.I.).
 p. 97, r. 20—21 — ... un străin întrebînd pe proprietarul unei moșii de ce vine... (R.I.).
 p. 98, r. 23 — ... nu găsește hrînd sufletului... (R.I.).
 p. 99, r. 18—22 — ... Se înecase. Filip, aproape nebun... (R.I.).

Petru Economu (Oeconomu), căruia îi e dedicată năvala, fusese coleg cu Duiliu Zamfirescu la facultatea de drept; numit și el magistrat, s-a stins pe neașteptate în primăvara 1882, cînd scriitorul îi publică un emoționant necrolog (*Pro memoria*, R.I., VI, 1446, 14 apr. 1882, semnat D.Z.), de unde aflăm că dispărutul avusese și el, cu pseudonime, în același ziar, articole și schițe.

Lucrarea este una din primele — dacă nu chiar prima — care abordează necesitatea, chiar datoria proprietarilor de moșii, de a nu înstrăina prin vînzări sau arendări pămînturile și casele moștenite,

ci de a le păstra, întorcându-se la ele — lucru pe care îl va face Matei Damian (*Viața la țară*) — și de a le cultiva direct, fără intermediar.

1 — „Familia cu același nume, veche și cunoscută în țară“, Chri-soverghi (sau Hrisoverghi) e menționată încă prin sec. XVI, când un membru al ei era pircălab la Neamț. Cel mai recent era ofițerul poet Alexandru H. (1811—1837), moldovean, mort de timpuriu și cam fără glorie la Iași, în urma unei incursiuni erotice nereușite: surprins de soț, sărise pe fereastră și se zdrobise! Cu excepția unei singure poezii, tipărite în timpul vieții, opera sa, a unui diletant talentat, s-a publicat postum.

Rezerva lui Duiliu Zamfirescu de a determina rudenția eroului cu poetul subliniază încă o dată preocuparea sa de a-și boteza personajele preferate cu numele unor artiști cunoscuți (Depărățeanu, Nicoleanu, Strauss etc.). Personajele pe care le denumesc rămân însă, în esență, fictive.

2 — Vișnu, al doilea zeu la indieni din trinitatea brahmanică, avea în grija sa păstrarea lumii.

3 — *Osiris* era, la egipteni, protectorul morților. Alăturarea de celălalt zeu nu e deci întâmplătoare în nuvelă: ambii sînt binefăcători, unul pentru vii, celălalt pentru dușii de pe lume!

P. 100 MARIA

R.l., VII, 1709, 8 mart. 1883.

Semnat: *Don Padil*.

Varianțe

p. 104, r. 26 — ... un pahar de bere zbură... (*R.l.*).

p. 106, r. 32 — ... îi plăcea mult umbra... (*R.l.*).

1 — Pictorul italian Antonio Alegri *Correggio* (1489—1534) a fost un maestru al figurilor omenesti, indeosebi feminine.

2 — *Sfinta Cecilia* — patroana cîntăreților — a fost martirizată prin tăierea capului cu secura.

3 — Dintre cele șapte *Cleopatre* ale Egiptului, cea mai celebră, de care e vorba aici, este ultima, îndrăgostită de Cezar, apoi de rivalul său, Antoniu; expertă în fabricarea otrăvurilor și utilizarea lor, s-a sinucis lăsîndu-se înțepată de un scorpion sau mușcată de o viperă.

P. 107 SINGURĂTATEA

R.l., VI, 1375, 17 iun. 1882.

Varianțe

p. 107, r. 25—26 — ... întreruptă de muzica murmurătoare... (*R.l.*).

Duiliu Zamfirescu a avut un cert model aici în lucrarea cu același titlu a medicului filozof elvețian Jean Georges Zimmermann (1728—1795) despre *Singurătate*, la care trimite el însuși, ulterior,

într-unul din foiletoanele rubricii *Palabras*. „Numai în *Singurătatea* lui Zimmermann am mai întîlnit această pătrundere a liniștei în care e scufundată citeodată firea; numai el a mai înțeles atît de bine taina care se coboară din văzduhul neîmărmurit ce se întinde deasupra noastră, pe o rază de soare, și se strecoară, ca un fir de aur, printre frunzele ce alcătuiesc acoperișul pădurilor.“ (*R.l.*, VI, 1541, 10 aug. 1882).

În George Sand, în poemul în proză *Apa care doarme* de Amédée Achard (menționați de autor în același foileton), el a avut alte puncte de plecare posibile. Poemul în proză era larg răspîndit în epocă, mai ales la simbolisti.

Topografia Ceahlăului e imaginară — Duiliu Zamfirescu încă nu văzuse celebrul munte moldovean.

1 — Însurirea de artiști nu e întâmplătoare, ea se referă la mari evocatori ai nopții și singurătății: Lamartine are numeroase astfel de poezii, poetul englez Eduard Young (Yung, scrisese Duiliu Zamfirescu) este autorul celebrului poem *Nopțile*, Beethoven are *Sonata lunii*. Despre J.G. Zimmermann va vorbi scriitorul însuși. Dar de ce și Hristos? — poate pentru anii petrecuți, după spusele evangheliei, în singurătatea pustiului. În sfîrșit, Alfred de Musset este autorul cunoscutelor *Nopți*, din care *Noaptea de decembrie* se încheie cu prezența unei apariții care-l consolează pe poet și ale cărei ultime cuvinte sînt tocmai cele din versul citat în poemul lui Duiliu Zamfirescu: „Ami, je suis la Solitude“.

2 — *Raphaël*, titlul lucrării romantice autobiografice a lui Lamartine; numele de femeie care, ceva mai jos, „vine să încununeze tabloul sau să îndulcească filozofia“ la fiecare pagină, e Iulia, steaua eroului din roman, sub care poetul ascundea, de fapt, pe frumoasa Elvira din *Meditațiile* anterioare.

P. 111 PATRIE ȘI POEZIE

R.l., VI, 1434, 28 mart. 1882.

1 — Discuția arendașului cu vîtaful e redată de autor cu amărăciune: stăpînul moșiei dă de mîncare oamenilor numai varză pentru timpul muncii, le distribuie acestora pămînturile inundabile din baltă și își oprește lui grindul apărut de ape, rachiul îl diluează cît poate, și uită tot ce-a spus frumos despre patrie, pentru a nu-și leza interesele. Este prima sugestie a scriitorului despre viitoarea lume a Scatiilor, pe care avea s-o stigmatizeze atît de violent peste cincisprezece ani.

În orice caz, tatăl scriitorului nu făcea parte din categorie, însă autorul viza fără îndoială una sau mai multe persoane reale.

P. 116 ORFANELE

1 — „Cele mai sublime stanțe ale lui David“ — se referă desigur la psalmii marelui rege din Israel (1010—970 î.e.n.), fondatorul Ierusalimului.

2 — Corina a fost poetă greacă (sec. V î.e.n.), rivala celebrului Pindar.

P. 119 UNDE DE VARĂ

R.l., VI, 1511, 4 iul. 1882.

Sub titlul *Cugetări*, Duiliu Zamfirescu mai publicase aforisme asemănătoare, cu șapte luni înainte, tot în R.l. Din acestea nu reproduce nimic în volumul *Fără titlu*: ele figurează în volumul de față al prezentei ediții, în capitolul *Din publicații*.

Aforismul era amplu practicat în epocă. *Conv. lit.* avusese ani de zile o astfel de rubrică permanentă; Maiorescu se specializase în această direcție, dar și alți colaboratori semnav frecvent în cadrul rubricii. R.l., de asemenea, nu rămânea mai prejos, și Argus (Delavrancea) era adesea înțilnit, în coloanele ziarului, cu aforisme. Duiliu Zamfirescu însuși le va continua, extinzându-le, în cadrul ciclului intitulat *Măsura dreptății a vieții*, alcătuit în perioada stagiului diplomatic și inclus parțial în romanul *Lydda. Scrisori romane*.

NOVELE

Editura librăriei Socec & Co., București, 1888.

Volumul s-a tipărit cu foarte puține zile înainte de plecarea scriitorului în Italia și e întemeiat să presupunem că tocmai plecarea precipitată a determinat adunarea grabnică a celor șase nuvele, apărute între ian. 1886 și febr. 1888 în *Conv. lit.*, și tipărirea lor în volum, pentru ca diplomatul proaspăt, cu un deceniu de vechime literară, să înregistreze, în sfârșit, un volum de proză pe măsura faimei de care se bucura în lumea literară. Nuvelele și schițele din *Fără titlu* și romanul *În jașa vieții* nu convingeau lumea literară de valențele prozatorului; nuvelele din *Conv. lit.* însă o făceau cu prisosință.

Totuși, Maiorescu îl declara, în numărul *Convorbirilor* din aprilie 1886, drept unul din prozatorii ale căror nuvele „s-au adaos” literaturii în spațiul de după 1872, deci de la apariția articolelor despre *Diracția nouă*. Avea criticul în vedere numai nuvelele *Noaptea bună* (ian. 1886) și *Locotenentul Sterie* din același număr cu articolul său *Poezi și critici* (apr. 1886), sau se gândea și la nuvelele din R.l.? Mai probabil e că pe acestea din urmă nu le avea în vedere, căci Maiorescu obișnuia adesea să-și întemeieze aprecierile și pronosticurile sale îndrăznețe numai pe ceea ce apărea în *Conv. lit.* Dovada e chiar în articolul citat unde, în opoziție cu poezia lui Macedonski, socotit vinovat de „atmosfera estetică vițiată” — de poezia simbolistă, desigur — criticul aduce ca argument convorbirist poezia lui Anton Naum și A. Vlahuță, iar în comedie aliniază lui Caragiale pe I. Cerchez!

În ce-l privește pe Duiliu Zamfirescu, pus alături de Slavici, Creangă, Delavrancea și Gane — toți cu nuvele care „s-au adaos” după 1872 — criticul a intuit just, și cele două nuvele, alături de alte patru ulterioare, reprezentau în adevăr un bun „adaos” în proza epocii.

Diplomatul plecat la post în 1888 lăsa deci în urmă un profil de autentic prozator, oricând putând fi pus alături de nuvelistul clasic al epocii, Nicu Gane, și de cei afirmați recent: Ioan Slavici și I.L. Caragiale. Nu întâmplător, noul prozator simte nevoia să se delimiteze de cei doi din urmă, contemporanii săi, în prefața atît de sen-

tențioasă a volumului: vorbirea în fraze de inscripție începea să-l stăpânească pe diplomatul care învățase bine, în cei trei ani de slujbă la Externe, alfabetul noii tagme — distincția și distanța față de interlocutor sau ascultător!

Plecarea are loc în primele zile ale lui mai 1888 (la 4 mai a avut loc masa de rămas bun, la „Grand Hôtel Boulevard”), la o lună după formarea cabinetului junimist cu Th. Rosetti prim-ministru, Maiorescu la Culte și ad-interim la Domenii, și Carp la Externe. Numit încă de jumătate de an la legația din Roma, dar neizbutind să plece din cauza violentelor ciocniri politice care s-au urmat în tot sfârșitul de an 1887 și începutul lui 1888, Duiliu Zamfirescu fusese în fine absolvit de vindicta liberală atrasă asupra-și în 1884, cu prilejul articolelor antimonarhice în privința „dotației regale” (*Le Domaine de la Couronne*, în *L'Ind. roum.*, 25—27 iun. 1884), și pus pe drumul „Cetății eterne”. Se pare că, o clipă, fusese între candidații de la Direcția generală a Teatrelor și a Naționalului bucureștean, post ce avea să-i fie încredințat, pe drept, lui Caragiale. P.P. Carp văzuse bine când hotărâse — probabil peste solicitarea lui Duiliu Zamfirescu însuși și peste sugestia lui Maiorescu — că diplomația e mai prielnică poetului (prozatorul nu era confirmat încă de volumul *Novele*, neapărat), decît administrarea lumii actoricești, și spusese fără putință de replică: „Duiliu, ca poet, să meargă la Roma”. Întîmplarea ar fi avut loc pe la 10 aprilie 1888 (N. Petrașcu, *Duiliu Zamfirescu*, Ed. „Cultura Națională”, 1929, p. 50). Putem să presupunem că următoarea acestei decizii de plecare pe timp lung, a fost inițiativa tipăririi, în cel mai scurt timp, în volum a nuvelor publicate în *Conv.* *lit.* Prefața, deci, s-a scris tot acum, în aprilie 1888.

Totul pe grabă, fără măcar răgazul de a fi îndeplinite obligațiile protocolare față de apropiați, nelipsite din comportamentul lui Duiliu Zamfirescu. Astfel, înainte de plecare, nu a avut nici timpul să se scuze față de Iacob Negruzzi că nu-i dăduse volumul, din care nu avea exemplare suficiente, sau acestea nici nu ieșiseră de sub teasc, și au'orul a primit la Roma cîteva exemplare ulterior, prin poștă. „Sunt vinovat către d-ta — îi scria lui Iacob Negruzzi, de la Roma, la 16 iun. 1888, deci la peste o lună după ce părăsise Bucureștii — că nu ți-am trimis *novealele*, dar să le bată pustia că aici n-am decît un singur exemplar. Am să mă rog de Socec să-mi mai trimită vreo cîteva (deci îi mai trimisese? n.n.), și să-ți scriu cu propria mea icoană (mină? n.n.) elui conu Jacques, de la Pavel cetire etc., etc.”

Volumul e frumos tipărit, pe o hîrtie de bună calitate, cu un colon-titlu la fiecare pagină conținînd titlurile nuvelor respective. Tiparul larg face ca numărul paginilor să ajungă la 344, ceea ce dă cărții și grosimea unei apariții serioase. Poate că nu e neinteresant de știut că, între volumele de proză ale editurii „Socec & Teclu”, care tipărise *Novelele* lui Duiliu Zamfirescu, mai figurează pînă atunci următoarele: *Proză de Alecsandri, Novle* (3 vol.), de Nicu Gane, *Scrisori către Vasile Alecsandri* de I. Ghica, *Legende, basmele romînilor* de P. Ispirescu, *Rumänische Skizzen* de Mite Kremnitz, *Novele de Carmen Sylva, Opere* (în 3 volume) de C. Negruzzi, *Copii de pe natură* de Iacob Negruzzi, *Opere complete* (3 vol.) de Al. Odobescu, *Novele din popor* de I. Slavici.

Volumul costa 5 lei — imprimat cu litere mari chiar pe coperta primă — preț destul de ridicat prin comparație cu altele (volumul lui Slavici a costat 4 lei, ale lui Gane cîte 2 lei) — însă n-a avut și tiraj legat, ca al lui Slavici, deci, cu tot prestigiul literar al autorului, editorul aștepta mai întîi confruntarea cărții cu publicul, ca abia la urmă să încerce aventura unei prezentări grafice mai dificile (un volum legat avea uneori prețul aproape dublu față de unul broșat; *Poeziile* lui Eminescu costau 4 lei broșate și 9 lei legate).

Sumarul volumului e cel reprodus în ediția de față. (Probabil că tot din cauza grabei de care a fost nevoie la tipar, în finalul cărții s-a omis obișnuitul „cuprins”!)

P. 125

[CUVÎNT ÎNAINTE]

După încheierea stagiului gazetăresc la *R.l.*, această prefață este cel dintîi nou amestec cu iz teoretic în republica literelor. Ecourile celorlalte luări de poziții mai vechi, numeroase și acide, continuau să apară încă în presă, iritîndu-l destul, ceea ce explică încercarea de punere la punct, din fruntea volumului propriu, destinată mai puțin să delimiteze locul celor doi scriitori numiți — Slavici și Caragiale — cît să-l clarifice pe al său propriu. Intuiția sa că după „stratul” literaturii satului — al cărui reprezentant îi apărea Slavici, inexplicabil de ce nu Creangă, sau de ce nu și el — și după celălalt „strat”, al literaturii unui univers citadin, acum puțin desprins de satul alterat de oraș, încă nedevenit oraș, ci rămas la zona periferiei — unde îl declară protagonist pe Caragiale — urmează „stratul de deasupra”, adică al citadinismului autentic, intelectual, această intuiție este verificată de realități. În adevăr, literatura mediului citadin se zămislea acum, și Duiliu Zamfirescu îi este unul din protagoniști, așa cum se și considera cu dreptate.

Chestiunea urmărită polemic nu e însă aceasta, ci a limbii utilizate de eroii acestor trei medii în *proza literară* a timpului. Vom vedea însă că, în ce-l privește pe Caragiale, implică nu numai proza sa, la 1888 destul de puțină și nepublicată în volume, ci și comediile, toate publicate și jucate. Și e normal să credem că articolul-prefață cuprinde expunerea unui punct de vedere propriu, în susținerea căruia întîlnise opoziții la Junimea, probabil chiar de la Maiorescu, dar și de la Caragiale, de exemplu. Amintirile unor contemporani (Al. Obdenaru, *Amintiri, farsele din cafeneaua literară*, în *Adevărul* din 9 nov. 1933) sau *Însemnările zilnice* ale lui Maiorescu (din 30 oct./4 nov. 1887) și chiar corespondența lui Duiliu Zamfirescu însuși (scrisoare către Titu Maiorescu, datată de critic 13/25 dec. 1887, dar trebuind să fie din 5—8 nov. același an), atestă o continuă controversă între scriitorul nostru, înainte de plecarea lui în Italia, și părintele *Scrisorii pierdute* în probleme literare între care un loc esențial îl va fi avut cea a expresiei — deci a limbii. E neîndoios că Maiorescu împărțase mai puțin teama lui Duiliu Zamfirescu că se strică limba literară din cauza reproducerii realiste a limbajului țărănesc (Slavici) și a celui de periferie urbană (Caragiale). Ulterior (1895) Maiorescu va lăuda limba lui I. Popovici-Bănățeanul, plină de neologisme și mai ales de termeni specifici argoului meseriașilor, neacceptată nici

aceasta de Duiliu Zamfirescu, care o va utiliza ca un argument împotriva criticului. Nu mai târziu decât un an după această prefată, temperatura relațiilor cu Maiorescu capătă brusc creșteri neașteptate tocmai într-o discuție despre proza lui Caragiale (e vorba de *Făclia de Paște*; scrisori către Titu Maiorescu din 11 sept. și 11 oct. 1889). Subiectul era deci meru exploziv pentru Duiliu Zamfirescu — și nu altfel se întâmpla cu proza lui Slavici: încă din perioada lui *Don Radil*, autorul *Vieții la țară* avea, față de transilvănenii ajunși la București, mari rezerve, devenite cu timpul inimizție statornică, agresivă și, adesea, cu totul nedreaptă.

Expresii din prefată ca „elocuțiune retorică”, sau opinia despre caracterul personajului extras din periferie ca stînd în lipsa lui de caracter — acestea aparțin terminologiei criticului din articole și, desigur, din ședințele Junimii. Duiliu Zamfirescu le reproduce fără a le accepta sau a se delimita, căci scriitorul e de pe acum de partea limbajului *elegant*, atît al personajelor cît și al autorului relatănd despre ele. Termenul *elegant* a revenit adesea în argumentările sale la Junimea, încît critica (N. Petrașcu, M. Dragomirescu) l-a preluat pentru a defini stilistica scriitorului. Bazele teoretice ale acestei definiții — împreună cu termenul însuși — le găsim și în prefata prezentă, atunci cînd este demonstrată obligația prozatorului realist de a nu reproduce aïdoma vorbirea pestriță a clasei din care fac parte Dadiana și familia Sterie, ci de a utiliza în dialogurile lor — și nu numai acolo, desigur — „limba uzuală curată, ba chiar elegantă” a elementelor celor mai bune ale acestei lumi. Este calea pe care scriitorul vede îndrumîndu-se proza românească ulterioară, depășind vocabularul rural și de periferie urbană. E o cale mai grea, dar nu numai inevitabilă, ci obligatorie pentru literatură, spune Duiliu Zamfirescu, pentru a se ajunge la o literatură modernă, adică întemeiată pe caracterologii complexe, nu lineare, cum socotește scriitorul psihologia țaranului și a omului de periferie urbană. Ideea apăruse și în foiletoanele *Palabras*, ea va fi amplu dezvoltată curînd, în corespondența cu Maiorescu (prima scrisoare cu această temă va fi cea din 7 iul. 1889, urmată de cea din 1 oct. 1889, foarte importantă în ce privește discuția în jurul analizei psihologice în roman) și reluată mai târziu de Lovinescu, Camil Petrescu, G. Călinescu. Prefata la *Novelă* definește deci nu numai un moment în evoluția ideologiei literare a lui Duiliu Zamfirescu, dar și în formarea unei teorii a prozei românești moderne. Înaintea romanelor, scriitorul își construia structurile lor și le justifica în principiu.

1 — Scriitorul numește — chiar dacă terminologia nu e cea mai precisă — naturalismul. Duiliu Zamfirescu reduce tipologia prozei lui Slavici și a comediei lui Caragiale la *reproducerea aïdoma* a unei lumi, în pitorescul ei exterior, în limbaj și gesticulație. Evident, e o îngustare în ce privește literatura lui Slavici și a lui Caragiale (la care are în vedere nu proza, cum anunțase în prima frază, ci comediile, după cum rezultă din exemplificări) — neadevărată, ca orice îngustare, dar elocventă pentru rezerva scriitorului față de naturalismul zolist.

2 — Titlul exact al nuvelei e *Sobieski și românii*.

3 — Titlul exact al studiului lui Teodor T. Burada (1839—1923) este următorul: *Cercetări asupra Conservatorului filarmonic-dramatic din Iași* (1836-38); el apăruse chiar în 1888. Scriitorul nostru cita din memorie, preocupat să indice caracteristicile lucrării, mai mult decât să reproducă întocmai datele ei bibliografice.

P. 128

NOAPTE BUNĂ

Conv. lit., XIX, 10 ian. 1886.

Varianțe

- p. 129, r. 29—31 — Omul nu era rău de la fire, dar oamenii ceilalți îl făcuse atît de rău și de hărățos încît nu-l mai putea suferi nimeni. Rîdea cu cauză sau fără cauză, cu toată lumea... (*Conv. lit.*).
- p. 129, r. 34 — ... înalte doamne. Fusesse amoretat... (*Conv. lit.*).
- p. 129, r. 41 — ... baluri, în care să nu se ducă. Și acest creștin... (*Conv. lit.*).
- p. 130, r. 9 — 10 — Cînd nu mai avea pe cine să se supere, o lua binișor... (*Conv. lit.*).
- p. 132, r. 35 — 37 — ... amoretatul de luna Nilului cînd își ridică... (*Conv. lit.*).

Este prima nuvelă a scriitorului publicată în revista Junimii, la distanță mare de poeziile anterioare (*Fum și Cînd mă gîndesc în urmă*; *Conv. lit.*, XVIII, 7, oct. 1884). Deși redactor la *R.l.*, ba încă participant la rubrica politică, deși lua parte la întrunirile capilor politici ai grupării junimiste, încă din 1881 afirmată ca dizidență conservatoare, și intra în casa criticului, chiar citise la cînaclurile de la acesta, totuși legăturile lui Duiliu Zamfirescu cu *Conv. lit.* și cu Titu Maiorescu erau încă slabe.

Se adăugase violenta izbucnire publică a suitei de trei articole privind „dotația regală”, în iunie 1884, cînd Maiorescu susținuse legea liberală de împămîntenire a monarhiei, iar scriitorul contestase cu date constituționalitatea ei, din punctul de vedere al „caracterului românesc” și-l acuzase pe Brătianu de minciună.

Nuvela *Noapte bună* a prilejuit, după cum declară și autorul ei și criticul însuși, o discuție lămuritoare asupra relațiilor celor doi. „Căutînd într-un vechi caiet de note și de date — fi scria lui Maiorescu după mai mulți ani — am dat de manuscrisul novelei *Noapte bună* și de două poezioare... Nu vă pot spune ce plăcere mi-a făcut descoperirea asta, și cu cîtă putere mi-am adus aminte de scenele citanilor Junimei, de primele d-voastre încurajări, după *Noapte bună* (căci înainte erăți foarte posomorît cu mine, dragă doamnă pentru politica domeniului coroanei) și mai cu seamă de un dejun pe terasă, între noi amîndoi, în care v-ați arătat mie, ca Domnul, pe munt-le Sinai, lui Hristos (scriitorul se înșală: pe Sinai, Dumnezeu se arătase lui Moise, pentru a-i da tablele legii, n.n.). Adevărata mea simpatie și admirație pentru d-voastră durează de atunci, și cu cît timpul a trecut și m-am gîndit la asta, cu atît mai mult m-am încredințat că nu era o secretă plăcere de maestru de a înlănțui prin farmec spiritul unui tînăr, ci o spontană și francă dezvoltare a firii d-voastră calde, prinsă de partea bună a novelei; aceasta cu atît mai mult,

cu cât am înțeles pe urmă că tocmai pe atunci erai în supărări de familie, despărțenie, și, dacă n-ar fi fost în d-voastră un fond senin de artist, pe care să-l prindă încercarea aceea de poezie, ați fi avut mii de cuvinte de a nu da ascultare glasului meu" (scris. din 22 febr. 1893).

Momentul lecturii nuvelei este, desigur, toamna anului 1885, într-o perioadă când încă se mai puteau lua dejunuri pe terasă, deci nu prea târziu — căci spre sfârșitul lui oct. (stil nou) vremea a început să se strice și s-a făcut frig — dar nici cu mult înainte de 16 oct., când scriitorul prezenta nuvela gata refăcută, după observațiile întâlnirii anterioare.

La 1893 criticul îi făcea din nou distincția netă dintre chestiunile politice și cele literare, recunoscându-i dreptul la opinie și păstrându-și-l pe al său, asemenea: „Mie mi-ești drag tocmai de când cu domeniul. Eu ți-am recunoscut îndată sinceritatea articolelor din *Indépendance*, dar și d-ta îmi vei fi recunoscut sinceritatea părerii, că în acel moment și din acea cauză nu puteai fi candidatul nostru în alegeri (Junimiștii se prezentau pe liste liberale — e vorba de alegerile din dec. 1884, primele care mărturisesc public remorcare de către liberali a grupării junimiste, n.n.)... Iar talentul d-tale din *Noaptea bună* și din altele — asta e altă chestie".

Totuși rezervele criticului au existat și posomoreala de care vorbește scriitorul a fost reală, de vreme ce un an de zile după ce-l refuză candidatura, Maiorescu nici nu-l mai pomeneste în *Insemnări zilnice*, ignorare a prezenței sau chiar absența — voită sau nevoită, un fel de expulsi a recalcitrantului — de la „junimile" obișnuite de la Maiorescu (cele mai multe se țineau la el).

În acest caz, trebuie să acordăm o semnificație deosebită menționării de la 7/19 oct. 1885 din *Insemnări zilnice*, unde reapare numele scriitorului, înția oară după lunga tăcere ulterioară controverselor din dec. 1884. Fusese o lectură la col. Bengescu-Dabija (tragedia *Pygmalion*), la care participase și scriitorul nostru, alături de Iacob Negruzzi, Caragiale, Esarcu, Grigore Manolescu, Ventura și D. Racovitza-Sphinx — după cum se vede, mai toți oameni de teatru. Acum (dacă luăm după stil vechi data din scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu) se va fi pus la cale întâlnirea pentru lectura nuvelei. Starea criticului e, în acest moment, cea pomenită în scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu: „Am friguri și mă simt slab, politicește anihilat, în casă situația sufletește disperată." (*Insemnări zilnice*, din 3/15 oct. 1885); și toate continuă așa întreaga toamnă.

Dacă însă ne ținem după stilul nou, în considerarea datei scrisorii lui Duiliu Zamfirescu, atunci înseamnă că lectura nuvelei a avut loc înainte de întâlnirea la Bengescu-Dabija și că tocmai discuțiile în jurul *Noapții bune* facilitaseră prezența comună la „uvertura" lui *Pygmalion*.

Prima filă a manuscrisului nuvelei are, în colțul din dreapta sus, specificația unei date: 15 sept. — și urmează două cifre, indicând anul, înția e, firesc, 8, dar a doua nu se poate înțelege care e, putând fi tot atît de bine 2, 3, 4 sau 5, oricum una înainte de 6, căci în ianuarie 1886 nuvela se publica. Astfel, datarea, dacă se referă la scrierea nuvelei, e imprecisă și nu avem de ce să o presupunem anterioară lui 1885 (sept. 1885), căci, dacă era 1884, atunci lucrarea apărea, probabil,

în R.I., cu care scriitorul păstra încă relații. Putem dar admite 15 sept. 1885 ca moment al scrierii nuvelei (începutul sau încheierea ei) și, două săptămîni mai târziu, sau poate mai puțin de o lună (dacă considerăm datele după stilul nou sau vechi), are loc lectura la Maiorescu și definitivarea textului.

În orice caz, trebuie reținut că adevăratele relații de prietenie dintre Maiorescu și Duiliu Zamfirescu încep abia acum, în octombrie 1885, o dată cu lectura nuvelei *Noaptea bună*, și tot acum începe lunga corespondență literară dintre ei. (Înainte scrisorii privitoare la nuvelă nu mai există decât una, lipsită de altă semnificație, în care scriitorul recomandă criticului o familie de italieni cîntăreți din mandoline).

Această scrisoare din 15 oct. 1885, inaugurează a unor relații literare, confirmă criticului efectuarea unor modificări de text asupra cărora se convenise în seara lecturii, deci prezintă lucrarea în formă definitivă, urmînd publicarea în *Conv. lit.* Textul scrisorii e următorul — încă de oarecare distanță oficială, dar cu ispite de relații amicale („ne-am înțeles", „citanie", „slujba ce ne face"): „Domnule Maiorescu. Iată nuvela mea. Am schimbat și am adăugat într-însa tot, după cum ne-am înțeles în ziua citaniei — numai de vorba *tigresă* nu m-am putut despărți. Am căutat o grămadă, și nimic n-am găsit care s-o înlocuiască cu felurile calități ce are. Cusurul ei de vorbă prea franțuzească trebuie să i se ierte, față de slujba ce ne face. De altminteri, dacă găsiți ceva mai bun, vă rog să ștergeți fără milă și să înlocuiți. Al d-voastră" (scris. din 16 oct. 1885). Criticul n-a vrut să găsească sau n-a găsit în adevăr un alt cuvînt, astfel că *tigresa* e la locul ei, cu toate sugestiile neliniștitei feline.

Ce fel sînt însă modificările efectuate la sugestia criticului? Manuscrisul păstrat, chiar cel pe care s-a lucrat, deci păstrînd și forma veche și cea nouă, ne arată și genul observațiilor lui Maiorescu. Acesta avusese de reproșat exact în privința lirismului, accentuat prin stilistica nuvelei. Scriitorul își numea în 1893 nuvela drept „încercarea aceea de poezie"; criticul amenda tocmai poetizările exterioare, pitorescul exterior. Astfel, autorul își prezentase nuvela sub titlul turcesc *Ghegeniz hairolsun*, părăsit poate din îndemn propriu; însă începutul: „Se ridicase pe cer o lună întreagă și luminoasă, care lumina (văzduhul) din slava cerurilor ca o lampă", e înlocuit cu mult mai exactul: „Se ridicase diaspore răsărit luna plină". Alte modificări, fără să fim siguri că toate sînt la sugestia criticului, sînt următoarele: în loc de „parcă acoperea lumea cu un cort străveziu", s-a ajuns la forma: „parcă voia să acopere lumea cu un cort căldicele"; Hirșova nu se mai „odihnea", simplu, „în malul Dunării", ci o făcea „cu casele sale albe"; pelicanul nici el nu se afla doar „în marginea lacului", ci se odihnea, „în stuf, de marginea lacului", parcă s-ar fi rezemat de mal! — ceea ce aduce o oarecare nuanță în plus, deși poziția, ca atare, e nefirească; la fel oaspeții de la cafeneaua lui Mehmeda erau inițial „niște greci", despre care se precizează, la refacere: „niște barcagii greci" etc. (toate exemplele sînt luate de pe prima pagină a manuscrisului); în continuare, modificările sînt de aceeași natură și amploare.

Nuvela are drept cadru, după cum se vede, un material de sursă memorialistică, valorificînd în parte descrieri de felul celor întîlnite în bucata *Din Dobrogea*. Începutul, cu strecurarea eroului în casa

etei, este însă mai degrabă o reminiscență din *Halima* sau *Decameron*, de aceea trebuie să fim circumspecți în a-l considera chiar real. Fantezia trebuie să fi lucrat din belșug aici.

1 — Caricatura de la început revine, mereu defavorabilă președintelui de judecătorie, implicând destul de palid și pe tinăra turcoaică, dar răsrîngindu-se negativ, chiar în această latură, tot asupra personajului caricaturizat. E potrivit să vedem și o ușoară autopersiflare în condamnarea severă a acestei faune, mai accentuată în volum decît în *Conv. lit.* În orice caz, referirile la Dulcinea din Toboso și la Don Quijote îl dezavantajează pe magistratul îndrăgostit, nu pe eroină.

2 — Referirea la Hafiz nu e întâmplătoare. Marele poet persan e un cîntăreț al amorului, dar un amor lipsit de drame și frămîntări. Zuleica, eroina din culegerea sa de poeme (*Divanul*), este, prin urmare, echivalentă cu frumoasa Aîșé, dar nu aceasta cunoaște poveștile de harem și idilele desfășurate în tulburătoare peisaje orientale, nici judecătorul nu e atît de cultivat, încît să facă el ingenioasele comparații, ci totul e cu dibăcie atribuit de autor sieși. Este *eleganța* stilului, de care vorteste Duiliu Zamfirescu în prefață. E interesant de remarcat că, în *Conv. lit.*, luna de care e amorezat Hafiz e „luna Nilului” — ceea ce era o eroare, de aceea, în volum, ea a fost mutată, corect, de pe cerul egiptean, pe cel persan (la Ruknabad).

3 — Cadiul are, la musulmani, atribuțiuni judecătorești, de ordin civil și de ordin religios, deci, în prima ipostază, el era echivalentul turc din Hirșova al președintelui de Tribunal — de unde „obligăția” de breaslă a turcoacei de a se îndrăgosti de el.

4 — Comparațiile sînt din familia celor utilizate de Hafiz, deci scriitorul avea o lectură proaspătă a *Divanului*, desigur în franțuzește, sau a vreunei dări de seamă asupra celebrei opere, cu citate copioase.

5 — Feldmareșalul rus Carol-Frederic *Diebitsch* (Dibici) (1785 — 1831) a fost unul din cei mai destoinici comandanți militari ai imperiului țarist, din seria lui Suvorov sau Kutuzov. După planurile lui a fost ocupat Parisul în 1814, cînd s-a ajuns la abdicarea lui Napoleon. Faima lui europeană de aici începuse, ea devenise legendă în războiul din 1828, sfîrșit cu pacea de la Adrianopole, cînd condusesse armata rusă în celebrul marș care a dus-o dincolo de Balcani în cîteva săptămîni, zdrobind orice rezistență otomană și amenințînd Istanbulul. De aici i s-a zis *Zabalkanski*, adică cel ce a trecut Balcanii. În epocă circulau încă în toată Peninsula Balcanică stampe, înfățișînd excepționalele lui fapte de arme, care îngroziseră și revoltaseră pe turcii europeni. Portretul lui Aîșé este deci clădit din clișeele existenței unei familii turce onorabile, adică bigotă cît se poate, cultivînd ca pe un ceremonial prescripțiile tradiționale, de la cele religioase pînă la cele patriotice.

6 — Și cronologia, ca și topografia nuvelei, coincid cu cele din biografia hirșoveană a scriitorului însuși, ca și toate impresiile. În orice caz, plecarea din Hirșova a fost „cam către începutul lui ianuarie” — mai degrabă puțin *după* — 1881, după cum aflăm din corespondența cu Duiliu Ioanin („Pînă la 12 ianuarie sper să fiu în București, fi

scria la 2 ian. — stil nou? stil vechi? — 1881), și trebuie să presupunem că și topografia întoarcerii lui e cea din nuvelă.

P. 144

LOCOTENENTUL STERIE

Conv. lit., XX, 1, apr. 1886.

În revistă lucrarea poartă subtitlul: *Novelă* și dedicația: *Închinată fratelui meu Alecsandru*.

Variante

p. 148, r. 3 — ... oarecari *pretenții* de boieri mari... (*Conv. lit.*).
p. 148, r. 38 — ... se scula de la masă cu *seriozitate*. (*Conv. lit.*).
p. 152, r. 25 — ... despre dînsa nu se putea spune *mult*. Era ceea ce sunt... (*Conv. lit.*).

Se pare că, spre deosebire de alte nuvele din această perioadă, citite mai întîi lui Maiorescu și apoi la Junimea, *Locotenentul Sterie* a mers direct la revistă. Sau a fost citită încă în prima perioadă a participării scriitorului la cenaclul junimist — fără să avem atestarea corespunzătoare în *Insemnările* criticului, întrucît, după propria mărturie a scriitorului, nuvela datează de prin 1883. În orice caz, face parte din seria celor ce v stesc viitorul *În război*, dar, dintre toate, este cea mai amplă și mai bună. Scriitorul o și considera ca a ară, într-o scrisoare ulterioară către N. Petrașcu, căruia îi povestește că încă din adolescență și-a pus ca obiectiv, în față, „de a ajunge să scriu frumos, ca să imortalizez pe eroii putneni căzuți la Grivița. O tentativă de natura asta e nuvela mea *Locotenentul Sterie*, strînsă în volumul din 88. Însă e numai o tentativă, scrisă prin 83; o goană a unui minz zburdalnic, a cărui plămîni nu-l ajută să ducă cursa pînă la capăt” (scris. din 3/15 iun. 1897).

Nu avem motive să punem la îndoială informația asupra datei cînd a fost realizată — probabil într-o formă deosebită de cea publicată; rămîne numai inexplicabil de ce ea n-a apărut în *R.l.* în aceea perioadă, cînd alte lucrări ale sale cu temă asemănătoare — *Răvase* (în colaborare cu A. Vlahuță, *R.l.* VII, 1905, 6 nov. 1883), *Drumu din urmă* (*R.l.*, VII, 1921, 27 nov. 1883), alte *Răvase* (de data aceasta fără colaborator, *R.l.*, VII, 2034, 15 apr. 1884) — apăreau fără nici o greutate. Aplicarea nu spre episoadele spectaculoase, eroice, de război, ci spre dramele provocate în conștiințe, spre noile relații ivite între oameni o dată cu războiul, arată, comparativ cu baladele și imnurile lui Alecsandri, o treaptă superioară în literatura noastră consacrată evenimentului. *Frica*, de mai tîrziu — contemporană cu stringerea nuvelor în volum — va face parte din aceeași familie de preocupări.

Caracterizarea familiei Sterie poate fi într-o măsură oarecare potrivită și pentru aceea a scriitorului însuși, începînd cu via de la Odobești și terminînd cu atmosfera intimă a casei din Focșani. De reținut afirmația de aici că familiile de acest fel nu se coborau „din cruciați sau din cavalerii de la Malta”. E, desigur, o aluzie fină la cei care-și analizează cu zel originea (ca Macedonski în epocă), înfrumusețînd-o pe alocuri, sau care disprețuiau pe cei de extracție mijlocie ori chiar simplă. Precizarea aceasta ironică trebuie să fi fost iscată de vreo astfel de aluzie, cunoscută probabil pe atunci unui public

mai larg, dar în orice caz în cercul Junimii, de vreme ce și Caragiale are o mențiune asemănătoare, adică tot cu cavaleri cruciați, în pamfletul *High-Life* (1893): „Poți fi feciorul celui din urmă rîtan; poți merita să fii hrănit cu paie; poți fi sărac lipit și incapabil a munci de două parale; poți fi o spurcăciune bună de aruncat la canal... etc., etc. asta nu te împiedică de a face parte din high-life. Vei merge alături cu un descendent direct al cutărui cruciat; vei concura pe toți oamenii distinși...” etc.

Fapt e că simpatia lui Duiliu Zamfirescu merge deschis către categoria Sterie. Mai tîrziu, în focul discuției cu poporanștii (1909), va sugera și el, într-un moment dat, că se trage din stirpe nobilă, din Lascarizii imperiali; întîmpinată cu ostilitate chiar de la formularea ei, teza și-a făcut drum ca un semn al snobismului scriitorului.

Cu toate că trăsăturile *generale* ale familiei Sterie reprezintă și condiția propriei familii a scriitorului, nu trebuie făcută o apropiere prea decisa între acestea. Nici ca biografie, nici ca situații, cele două familii nu se aseamănă.

Dacă vrem să căutăm cu orice preț modele apropiate scriitorului, am putea să descoperim între rudele sale o împrejurare oarecum de aceeași natură, un impuls interior asemănător cu al lui Sterie, care vrea să plece pe front nemaiputînd suporta sentimentul de jenă că, în timp ce camarazii lui — și chiar fratele propriu — luptă pe frontul Plevnei, el stă adăpostit la un serviciu de garnizoană. În aceiași termeni se exprimă locotenentul Alfons (Alphonse) de Thorand (marchiz francez la origine), din eroicul regiment de dorobanți „10 Putna”, într-o scrisoare către soția sa, Anastasia-Sia, fiică a celebrului doctor Anastase Lascar, deci vară cu scriitorul. „Gîndești-te, scumpa mie — declara el, într-o moldovenească reprodusă în scris aidoma ca în vorbire — că pentru mine era mari rușine să stau acasă pe cînd frații miei de armă erau peste frontieră, care să bătiau pentru libertatea scumpei Patrii” (scris. din 5 oct. 1877, din bivacuul de la Găureni-Vlașca). Duiliu Zamfirescu, destul de apropiat de vîrsta Siei și amic bun cu ambii soți, va fi cunoscut nu numai scrisoarea aceasta, dar și toate împrejurările în care fiul de marchiz devenit locotenent focșănean ajunsese să plece la război — unde fratele său mai mare, Costache, era plecat mai demult. În orice caz, Alexandru Zamfirescu, fratele ceva mai mic de vîrstă, nu putea participa la războiul din 1877, nefiind atunci decît un adolescent de nici 18 ani. Cum însă la data scrierii și apariției nuvelei el își terminase școala militară, dedicația pentru fratele său se explică prin îndeletnicirea comună a acestuia cu a eroului, anume, a armelor.

Trebuie subliniată de asemenea călătura pentru eroii de la 1877, atmosfera de tragică măreție ce înconjoară jertfa lor, dominantă în întreg romanul *În război* și în alte scrieri anterioare. De altfel *Locotenentul Sterie* este, cum s-a văzut din afirmația scriitorului însuși, o primă treaptă a viitorului roman. Îndeosebi merită relevată încă de pe acum ideea pe care o va relua în corespondență, că momentul imediat anterior asaltului de la Grivița a dat adîncime și caracter dramatic războiului, pînă atunci privit, după părerea lui Duiliu Zamfirescu, ca un prilej de simplă îngrijorare sau ca o aventură fără prea grave implicații. „Cînd se dăte asaltul Griviței, la 30 august, sufletele la noi erau deja sus... Era ceva curios și mîndru de observat,

cum nivelul simțirilor se ridicase...” etc. — spune autorul în nuvelă. În scrisorile către Maiorescu și N. Petrașcu el reia ideea, pe baza dezvoltării și motivării date pe parcursul romanului (vezi nota la romanul *În război*, vol. II al prezentei ediții, p. 704—714).

1 — Tragică privești e descrisă destul de asemănător și într-o scrisoare către N. Petrașcu din 3/15 iun. 1897, ba chiar comunicînd modele reale avute în amintire, pentru cite o scenă: „Îmi aduc aminte de parastasul de la biserica Sf. Ioan din Focșani, cînd sora maiorului Șonțu intra nebună în templu; cînd mama locotenentului Botescu plîngea ghemuită într-o strănă (aici ar fi punctul real de plecare al stampeii din nuvelă, n.n.); cînd țărance văduve se boceau la ușe. Mîntea mea de tînar de 19 ani rătăcea consternată prin văzduhul străveziu de toamnă...” etc.

În orice caz, o bună sugestie despre felul cum acționa fantezia scriitorului.

2 — Era oarecum situația din familia doctorului Lascar, a căruia fiică mai mare, Sia, s-a căsătorit cu Alphonse de Thorand. Lascareștii erau cei care cultivau legenda ascendenței imperiale lascaride, cuceritoare mai tîrziu pentru scriitor — și tatăl lor și cele două fete ale sale (tot două, ca și la prefectul Costin din nuvelă) aveau deci „năzuințe — în *Conv. lit.: pretenții* — de boieri mari”. Dar în nuvelă căsătoria nu e perfectată la începutul războiului, pe cită vreme fiica doctorului Lascar era măritată de cîtiva ani în 1877.

3 — Expresia și explicația ei care urmează, dezvoltînd-o, sînt foarte apropiate de versurile lui Coșbuc:

*Din codru rupi o rămurea
Ce-i pasă codrului de ea!
Ce-i pasă unei lumi întregi
De moartea mea!*

(Moartea lui Fulger)

Balada lui Coșbuc va fi cunoscută însă abia șapte ani mai tîrziu, o dată cu apariția volumului *Balade și idile* (1893). Nu este exclus, desigur, ca născădeanul să fi cunoscut, el, nuvela lui Duiliu Zamfirescu.

4 — În fond, fata putea să cumpere și alt ziar, nu numai pe acela unde Duiliu Zamfirescu fusese redactor, dar scriitorul își omagia astfel începuturile proprii, adăpostite de ziar — și o va face și în viitor, în romanul *În război*, menționînd titlul ziarului chiar pentru un moment cînd acesta încă nu apăruse.

5 — *Războiul*, încă un ziar la care colaborase Duiliu Zamfirescu, cu citeva poezii (1878) și o nuvelă de război (1880).

P. 158 CONU ALECU ZĂGĂNESCU

Conv. lit., XXI, 1, apr. 1887.

Variante

p. 159, r. 24-25 — ... o pălărie moale, cu fundul împărțit în falii,
care era la modă mai acum 12 ani, și atunci

- numai pentru călătorii lungi, cu o umbrelă imensă... (Conv. lit.).
- p. 161, r. 8-9 — ... de pe malul Rîmnei. Casele ca și trăsura, ca și stăpînul se țineau... (Conv. lit.).
- p. 161, r. 38 — ... nu îngrijea de loc de petecul de moșie... (Conv. lit.).
- p. 162, r. 8 — ... de-a pururea întinsă o față albă și groasă de pînă. În capătul... (Conv. lit.).
- p. 171, r. 22 — ... acum șase luni îi permiteau să aibă... (Conv. lit.).
- p. 174, r. 39 — ... nu mai suferea de loc de lipsa băiatului, ba chiar nu mai suferea de nimic... (Conv. lit.).

Scriitorul îl anunțase la 20 febr./4 mart. 1887 pe Titu Maiorescu că a „comis o nouă crimă” și ar vrea, cînd acesta „are un moment liber”, să i-o arate, la orice oră, „mai cu seamă duminică” (scriitorul era slujbaş la Externe și în celelalte zile era reținut la birou, iar orele de lucru erau și dimineața și după-amiaza); în cea mai apropiată duminică, 22 febr./6 mart., găsim în *Insemnările zilnice* ale criticului: „Duiliu Zamfirescu îmi cetește de la 10 — 11½ o nouă novelă (*Alecu Zăgănescu*)”, pentru ca după alte trei zile, după un prînz la Iacob Negruzzi, prelungit pînă seara, într-un cerc restrîns, populat mai ales de cocoane, Maiorescu să citească el însuși „noua și frumușica novelă a lui Duiliu Zamfirescu, *Conu Alecu Zăgănescu*” (*Ins. zil.* din 25 febr./9 mart. 1887). Impresia produsă criticului de nouă explică îndestul graba acestuia de a o citi amicilor apropiați — în absența autorului, probabil — și urgența apariției în *Conv. lit.*, la numai o lună distanță.

Nuvela seamănă foarte bine cu celea pe care va începe curînd să le publice în *Conv. lit.* I. A. I. Brătescu-Voinești, și nu va fi de mirare că, de la Roma, scriitorul avea să-l remarce numaidecît pe autorul lui *Niculăiță Minciună*, chiar de la prima lucrare publicată în revista *Junimii*. Recunoscuse coarda comună cu a sa, mai ales din *Conu Alecu Zăgănescu* — acel amestec de duioșie, naivitate și puritate, care duc toate la dramă.

În manuscrisele scriitorului aflăm două începuturi de nouă, ambele anterioare celei prezente, a căror acțiune e plasată la Buhăeni conului Alecu, pe malul aceluiași rîu, Rîmna, iubit de Duiliu Zamfirescu. Într-unul din aceste fragmente, eroul este un anume Constantin Paloș, întors la moșia pe care arendașul nu voia s-o mai țină. Tînărul e fiul unui doctor Paloș, „român get-beget”, întors în 1843 de la studii urmate la Mîinich, și diferit de bonjuristii superficiali cași de odraslele protipendadei grecești. Doctorul Paloș, bătrînul, fusese un om rece, serios, harnic, onest, blînd și timid. Însurat cu o Ghiculeasă, ființă plină de vioiciune dar superficială, dornică de o existență mondenă, cei doi au copilul, pe Constantin, eroul proiectatei nuvele, crescut mai mult de mama sa, în răsfaț și distracții. Trîind pînă la 14 ani la moșie, apoi dus la Paris de mama sa, apărut de mizeriile zilnice, Constantin Paloș e destul de dezarmat într-ale vieții, el seamănă mai mult cu mama sa, de tot nepregătită pentru problemele ce i se puneau în viață. Manuscrisul se întrerupe aici, lăsîndu-ne în fața unui tipic „om de prisos”, a cărui formulă însă nu l-a mai ispitit

în continuare pe scriitor. Nuvela *Un drum greșit*, scrisă poate la Roma și în orice caz apărută în nov. 1888—ian. 1889 în *Conv. lit.*, pare a relua tipul, însă cu altă ascendență.

Între manuscrisele rămase mai aflăm încă un astfel de personaj, într-o nouă începută pe la 25 ani și părăsită. Eroul e un alt om de prisos, tînărul Daniil, „fruct al veacului de-acum”, ajuns la 35 de ani fără nici o noimă și fără scop, neavînd „nimic din adevărul firii omenesti” — un pesimist de convenție. Tipul îl urmărea pe scriitor, dar problema lui umană nu i se clarificase.

În ce privește nuvela privindu-l pe Constantin Paloș, poate că aceasta e o schiță foarte îndepărtată a unora din personajele viitorului ciclu epic — în Mihai Comăneșteanu s-ar putea identifica ceva din tînărul Paloș, în tatăl acestuia, doctorul care-și ia cu seriozitate în mînă treburile moșiei, e poate o primă schiță a viitorului Matei Damian. Distanțele rămîn însă mari între unii și ceilalți. Ceea ce apropie acest început nedus la capăt de nuvela *Conu Alecu Zăgănescu* e decorul foarte asemănător cu care debutează acțiunea.

Cel de-al doilea început e de asemenea foarte apropiat. Faptele încep tot de la Buhăeni, într-o curte părăginită, îngrijită pînă cu trei ani înainte de un anume Moș Toader, acum mort. Moștenitorul conacului era, ca și Constantin Paloș, singur, prin străinătăți, dar, spre deosebire de cealaltă, moșia nu fusese arendată; nesupravegheată, slugile se împrăstiaseră și nici vecinul de moșie, proaspătul proprietar de la Răzvad — un fel de Scatiu mai omenos, înalt și burtos — nu putuse da o mînă de ajutor, deoarece Moș Toader îl alungase.

Tabloul Buhăenilor din primul început de nouă e acela dinspre finalul împlîirilor lui conu Alecu Zăgănescu, chiar fără modificări, decît o neînsemnată acordare cu situația descrisă și cu un final încă mai dezolant, indicînd pustiu desăvîrșit: „De multă vreme nu mai sta în curtea boierească decît rîndunelele, vrăbiile și cucuvelele. Moș Toader păzise ce păzise, dar de vreo trei ani se odihnea în deal lîngă altarul bisericii”. În nouă Moș Avram supraviețuiește, ca și stăpînul locului, conu Alecu. Drama lui Constantin Paloș abia începea, cu întoarcerea lui la conacul dărpănat; în nuvela despre conu Alecu ea se sfîrșește, deci mai trebuia întreținută oarecare viață, încît, dacă „slugile se duseseră toate”, în schimb „numai badea Avram mai rămăsese”.

Autorul a avut, desigur, în fața ochilor o astfel de așezare dărpănată, de vreme ce o aflăm și în nuvela propriu-zisă, ca și în fragmentele nemaicontinueate, iar apoi la moșia coanei Diamandula, în *Viața la țară*. Și sub acest raport, literatura lui Duiliu Zamfirescu vestește pe a lui Brătescu-Voinești (*Pană Trăsnea Sfîntului, Neamul Udreștilor, Scrisorile lui Mișu Gerescu*). Anumite realități din epocă impuneau ambilor scriitori tablouri și concluzii asemănătoare; Duiliu Zamfirescu n-a stăruit însă în evocarea ruinei clasei boierești, puțin ispititoare pentru el, păstrînd, din cele două începuturi amintite, doar elementele de cadru exterior.

De remarcat păstrarea, în linii mari, a topografiei — Rîmna, Buhăeni, Răzvad — a decorului, a tonalității, a bătrînului credincios moșiei (Avram-Toader), care-l premerge pe baciul Micu din primele patru romane ale ciclului Comăneștenilor, mai ales în ipostaza

din *Îndreptări*, unde Matei Damian, și el bătrîn și singur, pare a păstra imaginea conului Alecu Zăgănescu.

1 — Nu trebuie socotit că moșia Buhăeni nu aparținea nici unui județ. Ea era în Slam-Rîmnic, dar sus, în munte, spre Putna. Geografia nuvelei e destul de reală și e clar că scriitorul a avut aici oarecare repere autentice, îndeosebi Gura-Caliți, care e reală; cit privește Răzvadul, nomenclatura e sau foarte locală, sau una mai veche. În zilele noastre s-a păstrat numai Răzvadul Dîmboviței.

2 — *Binele public*, ziar de nuanță liberală (1878—1884), aparținea unei fracțiuni bătaioase a acestui partid, numită „liberalii sinceri”, datorită lui G. Vernescu (Gună Vernescu); în 1884 a fuzionat cu partidul conservator al lui Lascăr Catargiu formînd partidul liberal-conservator. Atunci și ziarul a fuzionat cu ziarul *Timpu* (la care fusese redactor M. Eminescu pînă în iunie 1883), în locul ambelor apărînd un nou organ de presă, *România* (16 martie 1884), care aparținea conservatorilor și liberalilor-conservatori și care nu trebuie confundat cu *România liberă*, apărută din 1877. *România* a continuat să apară pînă în 1892, dar din 1889 *Timpu* reapare și el. Nuvela își plasează deci acțiunea în 1884—1885, cînd dispăruse ziarul *Binele public*, înlocuit cu *România*.

3 — Ca vernescan ardent, deși tot liberal — însă „liberal sincer” — nu e de mirare că un om ca Alecu Zăgănescu socotea pe ceilalți liberali — deci pe brătiano-rosetiști — că „fuseseră lăsați de Dumnezeu pentru nenorocirea acestei țări”. Acțiunea nuvelei se petrece în timpul „viziratului” lui I.C. Brătianu, cum e numită lunga sa guvernare de 11 ani (1877—1888). La 1892, însă, „liberalul-sincer”, „liberalul-conservator” Vernescu va reintra în rîndurile liberalilor, e drept însă că atunci nu mai trăiau nici Rosetti, nici Brătianu, de care el se rupsesse la 1884.

Dacă Duiliu Zamfirescu îl ironizează pe Vernescu, e clar că o face din unghiul liberalilor brătienști, cu care Maiorescu se conciliase în 1884 (unul din opoziții acestei concilierii fusese ani de zile Vernescu). Adversarul lui Brătianu în chestiunea „dotației regale”, Duiliu Zamfirescu părea să netezească acum, cum putea, calea unei înțelegeri, făcînd o subtilă penitență, prin intermediul literaturii. Acest sens îl va avea mai jos opinia cafenelei, că „tot la nașu-brat este *pol-imperial*” — că deci tot Brătianu va cîștiga. Vernescu era, la finele lui 1886, cînd se scria nuvela, în culmea opoziției antibrătieniste, însă chiar junimiștii nu mai erau cei din 1884, în raporturile cu liberalii. Dar Conu Alecu e mereu în contrast cu politica: Brătianu era pe ducă (după un an de la apariția nuvelei cădea de la putere), deci penitența lui Duiliu Zamfirescu e ironică, nici n-ar fi de crezut că acum, cînd el intra foarte des în casa criticului, ar fi făcut cu ochiul liberalilor de la guvern, pînă într-atît, încît să vorbească despre cîștigul sigur al politicii lui Brătianu. Mai curînd, prin urmare, trebuie să credem că toată opoziția vernescană a lui Alecu Zăgănescu și, în schimb, navigarea cafenelei spre liberali, realizează un ansamblu ironic la adresa și a unora și a celorlalți.

4 — „Șiretenia” lui Bismarck se vădise în ochii cafenelei, cu prilejul încheierii convenției consulare cu România, respinsă de opinia publică, aprobată de guvern, însă retrasă de acesta de pe masa Came-

rei (iunie 1886), în urma protestelor opoziției. Brătianu suferise atunci o grea înfrîngere a politicii sale.

5 — *Boulanger*, G. o-g. s (1837—1891), general francez, fost ministru de război, vajnic naționalist, a avut un conflict cu Bismarck în chiar perioada cînd se scria nuvela, motiv pentru care și-a cîștigat o mare popularitate. Însă adversarii lui Bismarck erau, pentru cafeneaua bucureșteană, adversari și ai lui Brătianu, deși Boulanger făcea o politică strict franceză — e drept, urmărind sau reîntoarcerea monarhiei, sau puterea sa proprie. Era, deci, un Brătianu francez, din acest ultim punct de vedere! Și aici, deci, sîntem în plină ironie.

6 — Fostul liberal și apoi „liberal-sincer” G. (Gună) Vernescu candidase în 1884 pe listele conservatoare, cînd junimiștii candidaseră pe cele liberale, iar la un an după nuvelă intra în cabinetul junimist din 1888, după ce aceștia refuzaseră în nov. 1887 orice legătură cu „opoziția unită”, în a cărei treime conducătoare era și Vernescu. Esențială în toată țesătura politică de aici este ironia continuă a scriitorului, azi greu de înțeles fără cunoașterea împrejurărilor de atunci. La astfel de referiri Duiliu Zamfirescu va renunța după 1892, dar le va relua în *Îndreptări*, deci la 1900.

7 — Plaiul era pentru partea muntoasă a unui județ, corespunzător, ca împărțire administrativă, plăii de la șes. Județul Rîmnicul-Sărat avînd patru plaiuri, rezultă că majoritatea suprafeței sale era muntoasă, deci greu de străbătut cu trăsura „dihăinată” a lui Conu Alecu.

8 — Încă o aluzie la limbajul junimist, expresia „om și om” însemna satisfacerea necesităților intime. O ghicitoare spusă la Junimea în perioada ieșeană suna cam așa: ce treabă îl face pe rege să coboare de pe cal, ca pe oricare muritor? Leon Negruzzi a răspuns: „Nevoie de om și om”. I-a rămas această poreclă, „om și om”, care însă era utilizată și autonom, pentru a numi eufemistic — și cam ermetic pentru neinițiați — o chestiune ca aceea la care se gîndește Conu Alecu, privind îngrijirea copiilor mici.

9 — „Curgerea timpului” a rămas pentru Duiliu Zamfirescu o problemă totdeauna secundară sub raport artistic! Și aici, cum se va întîmpla și în *Romanul Comăneștenilor*, se face foarte clar simțită lipsa de preocupare a scriitorului pentru exactitatea cronologiei. *Conu Alecu Zăgănescu* a fost scrisă în febr. 1887; întîmplările ei, socotite după evenimentele care avuseseră loc (dispariția *Binelui public*, apariția *României*, fuziunea fracțiunii lui Vernescu cu partidul lui Lascăr Catargiu) se situează, în prima ei parte, în iarna 1884/85. La p. 32 se anunță că au trecut „vreo trei ani”, deci se ajunge în iarna 1887/88, iar la p. 37 se spune că a mai trecut un an, deci se depășește cu vreo doi ani momentul apariției nuvelei. Dacă am muta mai înainte în timp începutul ei, cronologia nu se mai potrivește cu evenimentele politice la care asistă amărît Conu Alecu și care constituie cum spune scriitorul, „a doua hrană a vieții” eroului.

Conv. lit., XXI, 5, aug. 1887.

În revistă poartă subtitlul: *Novelă*.

Varianțe

- p. 181, r. 3 — ... fără multă formă de proces se făcu subprefect
(Conv. lit.).
- p. 185, r. 41 — ... un post-scriptum!... *Neînălăturabilul*... Inima.
(Conv. lit.).
- p. 186, r. 6 — ... era vai de bietul cioban! *Chestie de binefacere*... În josul... (Conv. lit.).
- p. 197, r. 13 — ... nici n-a trecut. *Toată mărirea unei femei stă în cea dintâi sărutare sinceră pe care o dă, și toată gloria ei în aceea că a născut amorul. Și negreșit...* (Conv. lit.).
- p. 204, r. 36 — ... rosti gura ei încet, mi-ai fost foarte drag.
(Conv. lit.).

Ca și *Conu Alecu Zăgănescu*, apărută numaidecât în Conv. lit., și această *nuvelă* a avut un tratament preferențial.

„Dacă nu v-ar supăra, eu aș avea să vă spui o vorbă: Am comis alta!... vorba lui Stolojan — astfel i se adresa scriitorul lui Titu Maiorescu, solicitându-l la lectură. Știu că e teribil, dar ce să vă fac? Trebuie s-o înghițiți și pe asta. Dați-mi poruncă: în ce zi de sărbătoare să vii, sau, dacă sărbătorile le petreceți la Sinaia, în ce seară?” (scris. din 5/17 iun. 1887).

Regimul de lucru la minister — cu D.A. Sturdza ministru — era în continuare sever, după cum se vede, și răgazurile pentru scris și lectură veneau numai la vreme de noapte și în zilele de repaos legal.

Se pare că o lectură cu criticul, în doi, a avut loc în intervalul pînă la 16/28 iunie, căci în acea zi Maiorescu „aducea cu sine” pe Duiliu Zamfirescu la Iacob Negruzzi, ca să-și citească „picanta sa *nuvelă nouă Subprefectul*” (*Insemnări zilnice* din 16/28 iun. 1887). Prezente, după lista notată conștiincios de critic, se pare — în afara amfitrionului și a celorlalți doi literați — numai doamne, între care și Anicuța Rosetti, logodită oficial cu criticul cu douăsprezece zile mai înainte — în acea seară „foarte inteligentă, dar și intolerantă”, față de *Subprefectul*, desigur. Cu toate acestea, raporturile rămîn foarte bune, căci, trei luni mai tîrziu, harnicul *nuvelist* avea să fie între invitații, nu mulți la număr, la Curtea-de-Argeș, unde a avut loc căsătoria religioasă a magistrului său (fără să poată participa, însă!)

Geografia *nuvelei* este imaginară, în orice caz cel puțin numele sînt schimbate. Ceea ce e interesant e că, în anumite privințe, ea premerge cu priveliștile ei topografia din *Viața la țară*, ca amănunte bărgănele.

În adevăr, un tirgușor Vlădeni exista în apropierea Dunării, în fața Hirșovei, ceva mai jos de vărsarea Ialomiței. Un altul exista în Prahova, care justifica numele unei străzi în Ploiești. Cum acest

din urmă Vlădeni e așezat pe Cricov înseamnă că despre acesta e vorba. Totuși, aerul e mai curînd cel din Bărgăan. Scriitorul cunoștea probabil și tirgușorul celălalt, de lîngă Dunăre, din timpul stagiului hirșovean, și anumite elemente din peisajul acestuia le-a mutat pe valea Cricovului.

Elemente secundare — ceva din portretul și din apucăturile lui Maxențian, din decorul cîmpenesc, anticipează romanul ulterior, însă intrigă, cumplita pedeapsă imaginată de sadicul proprietar, sînt demne de un Iago sau de Don Salust din *Ruy-Blas* al lui Hugo. Faza romantică a scriitorului e acum către sfîrșitul ei, după care va urma numaidecît trecerea către o evidentă rețineră interioară în proză și în poezie.

E întrucîtva surprinzătoare informația pe care o dă Nicolae Petrașcu, în această direcție, privind o posibilă sursă a unor elemente din *nuvelă*, greu de identificat. În „anul al treilea de atașaj” la Ministerul de Externe, deci în 1887, în timpul unei vilegiaturi la Slănic, Duiliu Zamfirescu a trecut munții împreună cu un grup de vizitatori — între care și N. Petrașcu — în Satul-Mare din județul Odorhei, unde au cunoscut pe preotul Beloiu. Un țaran din sat, Gheorghe pe nume, „vînător din tată în fiu, cu plete de plăeș și cu obrazul albăstrui cînd se rădea”, i-a povestit scriitorului o intim-plare din viața sa, cu un urs care i-a mîncat vaca, dar care a plătit cu virf și îndesat paguba făcută gospodarului. Împușcîndu-l — într-o scenă exact ca în *Ochi de urs* sau *Valea frumoasei* de M. Sadoveanu — omul a vîndut carnea ursului în piață, făcînd astfel bani să-și cumpere altă vacă în loc, „bașca de pielea ursului” din care a făcut o scurteică Ilenei, nevasta sa.

„Duiliu a împrumutat cite ceva de la Gheorghe în frumoasa sa *nuvelă Subprefectul*”, conchide N. Petrașcu (*Duiliu Zamfirescu*, ed. „Cultura națională”, 1929, p. 43—48). În afara unor trăsături fizice ale personajului — discutabile și acestea — nu e de presupus ce a mai putut „împrumuta” Duiliu Zamfirescu „în frumoasa sa *nuvelă*” de la mîndrul satmărean din Odorhei! În schimb însă, portretul lui Maxențian, proprietarul moșiei Vlădeni, seamănă relativ bine cu acela al viitorului Tănase Scatiu: moartea soției dintîi și dispariția copilei acesteia, orgiile din casa lui, împușcarea vitelor străine, rătăcite pe terenurile lui, ura cu care îl înconjurau țărani etc. îl situează pe Maxențian în tabăra proaspeților îmbogățiți, alături de personajul amintit. Sursa, modelul inițial din realitate, a fost, desigur, comună pentru ambele personaje, dar Maxențian e un subtil, un rafinat, cu toată violența sa, nu un simplu mitocan, ca Scatiu.

1 — Ministrul de interne în cauză, dornic de înnoiri și îmbunătățiri în special pentru țărani, nu poate fi lesne identificat între persoanele reale. În perioada 1880—1887, căreia îi aparține *nuvela*, titularul sau interimarul Internelor a fost mai ales Brătianu însuși, și în orice caz, cînd se scria *nuvela*, Brătianu deținea de doi ani portofoliul Internelor. Un timp ceva mai îndelungat a fost Gh. Chițu, iar mai scurt C.A. Rosetti, M. Kogălniceanu, Al. Teriachiu, Eugen Stătescu și Atanasie Stolojan. Să fie entuziasmul elogiului adus ministrului o încercare a scriitorului de a mai atenua încordarea relațiilor lui cu Brătianu, de cînd cu discuția „dotației”? Greu de cre-

zut! Gh. Chițu n-a fost un reformator pînă într-atît al vieții interne încît să atragă atenția lui Duiliu Zamfirescu, iar ceilalți au stat în fruntea departamentului între 5 zile și 10 luni. Poate că referirea e la Kogălniceanu, deși, din caracterizare, nu s-ar deduce acest lucru. Mai curînd totul e un deziderat; nu declararea concretă a unei realități.

2 — Cazna cu vîrtejul o întîlnise scriitorul încă la Bordeni-Scoarțeni și avea s-o pună între mijloacele teroriste ale lui Scatin, în raporturile cu țărani de pe moșie (vezi. ed. prezentă, vol. II, nota la romanul *Viața la țară*, p. 676—677).

P. 205

STRĂBUNII NOȘTRI

Conv. lit., XXI, 10—11, ian.-febr. 1888.

La 8/20 oct. 1887, după obiceiul acum vechi de doi ani, de cînd își scria nuvelele publicate cu aceeași regularitate în *Convorbiri*, Duiliu Zamfirescu îi solicită lui Maiorescu obișnuita întîlnire pentru lectura în doi a textului nuvelei, dar o face — dată fiind lungimea lucrării — cu oarecare diplomație. Mai întîi recomandă pe „autorul criticii de care v-am vorbit” — deci pe N. Petrașcu, proaspăt articler literar, care, îndemnat de Duiliu Zamfirescu însuși, forfecă fără cruțare volumul proaspăt apărut al lui Delavrancea, *Trubadurul* (1887), alăturîndu-l precedentului, *Sullânica* (1885), și realizînd, după opinia scriitorului nostru „o lucrare meritorie din toate punctele de vedere”. Maiorescu gustă și el articolul lui Petrașcu, după un dejun cu acesta și cu Duiliu Zamfirescu, la care asistă și Eduard Gruber și sosește — întîmplător? — tocmai la timp, pentru a nu lipsi la ceea ce era esențial, Iacob Negruzzi, redactorul *Convorbirilor* — adică la „lectura interesantă și importantă critice bine scrise, dar prea lungi, a lui Petrașcu contra Ștefănescu de la Vrancea”, cum notează criticul în *Însemnările sale zilnice*, fixînd momentul lecturii: duminică 11/23 oct. 1887, deci trei zile după solicitarea lui Duiliu Zamfirescu. Articolul lui Petrașcu apare (sub semnătura A. Costin) în numerele pe nov. și dec. 1887, luînd-o înainte nuvele *Străbunii noștri*, plătînd indirect două polițe mai vechi: una a lui Maiorescu (Delavrancea părăsise gruparea junimistă, revista ei și ziarul ei, *România liberă*, trecînd la „conservatorii bătrîni” și combătînd, alături de ei, pe junimiști în *Epoca*, tocmai în perioada cînd Junimea politică stabilise cartel cu liberalii brătieniști), și alta a scriitorului nostru, căruia Delavrancea îi masacraseră într-o discuție cu Vlahuță romanul *În fața vieții* — discuție auzită fără voie de nenorocosul autor (vezi nota la poezia *[Ca doi plopi...]*, în vol. întîi al ediției prezente, p. 594).

Nuvele *Străbunii noștri* a trebuit deci însoțită de astfel de comparative, care au netezit posibilele asperități — căci, cu toată aura național-patriotică a subiectului, cu toată trama ei shakespeareană, lucrarea era împovărată pentru revistă, prin lungimea ei, datorată prea ampler detalii de ordin istoric.

Maiorescu fusese înștiințat probabil mai demult de scriitor cu privire la intenția unei lucrări avîndu-l în centru pe celebrul general

roman Longinus, despre care menționează istoricul latin Cassius Dion (aprox. 155—235), în cunoscuta sa *Istorie romană*. Proiectul prim fusese al unei piese — din care se păstrează câteva pagini — și despre aceasta știuse criticul. Se vede însă că nuvela se săvîrșise foarte repede, încît trecerea de la teatru la proză n-a mai avut cînd fi comunicată — oare în acest fel e potrivit să ne explicăm de ce abia în scrisoarea amintită, din 8/20 oct. 1887, se face cuvenita precizare, cită vreme în tot intervalul anterior Duiliu Zamfirescu fusese mereu oaspetele lui Maiorescu, ba chiar un intim al casei? Să fi fost criticul atît de prins de căsătoria sa (cu Anicuța Rosetti), încît prozatorul să nu fi găsit prilejul să-i comunice avaturile șantierului său — nu e de crezut, căci tocmai acum (la 28 sept./10 oct. 1887, adică la trei săptămîni după ceremonia nunții) Duiliu Zamfirescu citește acasă la critic nuvela *Frica*. E firesc să presupunem că mai ales după *Frica*, *Străbunii noștri* a fost scrisă sub forma de nuvelă, dar că ampla documentare e mai veche, ca și pretextul piesei. La data cînd Petrașcu și-a scris articolul, nuvela era la final și acest lucru e comunicat criticului: „Apoi su’ iscălitul v-a dedicat și el un ceas de tortură: sunt pe isprăvitul episodului lui Longin, care, în loc de a ieși o încercare de teatru, s-a intrupat în chip de roman sau nuvelă mai lungă, din cauza detaliilor, foarte frumoase, care nu puteau intra într-o piesă.”

Dacă duminică viitoare ieșiți din București sau o aveți prinsă altundeva, vă rog să-mi dați o seară, din care însă, sexul să fie exclus și să fim numai cu d-voastră, spre a nu speria pe noul critic (Petrașcu, n.n.) și spre a trece lucrările prin filtrul dvs. mai întîi”. Alegerea unei duminici sau a orelor de seară e și ea cu tîlc: cum s-a mai arătat, și Duiliu Zamfirescu, și Petrașcu, erau amîndoi atașați la Externe, iar programul strict observat de șeful departamentului (în acest moment Mihail Pherekyde), supralicitat de zelosul său reprezentant, directorul I. Papiniu, șeful de diviziune unde erau cei doi, nu îngăduia lecturi literare în ceasurile slujbei!

Lectura lui Petrașcu precede cu cîteva zile pe cea a nuvelei *Străbunii noștri*, desigur și din cauză că aceasta nu era de tot încheiată, cum se arată și în scrisoarea menționată. Însă după două zile, adică la 13/25 oct. 1887, găsim în *Însemnările* lui Maiorescu; „Astăzi sara iar Duiliu Zamfirescu, Petrașcu și cam prosticelul Gruber... Duiliu ne-a citit noua sa nuvelă dacă (despre Longinus, Decebal și Dochia), *Străbunii noștri*. Interesantă lucrare, dar am stat iarăși după ora 1 din noapte...”

Fusese respectată, deci, dorința autorului, ca lectura primă să nu aibă loc în ședința Junimii, ci numai — sau aproape numai — cu criticul. Să se fi citit și în plenul societății nu avem știre — e mai probabil că s-a renunțat, tocmai din cauza lungimii și a documentarului bogat.

Pentru piesă, scriitorul se gîndise și la alt titlu, după cum arată foile de manuscris păstrate: *De la strămoși*. Totuși, cel dat nuvelei rămîne preferat și la piesă, care, după lista personajelor, trebuia să aibă un subiect relativ restrîns, care, de fapt, s-a păstrat și în nuvelă, unde structura pe acte și tablouri se menține, consecință a unei prime intenții scenice.

Eroii notați sînt cinci: *Longin*, *Dochia*, *Decebal*, *Decidav*, *Vezi-
nas*. E probabil însă că ar fi apărut și alții pe parcurs, dintre aceia
care se perindă, cu rol mai mic sau mai mare, în nuvelă și con-
semnați în proiectul piesei sub forma unor personaje colective: „Cor
de fecioare — Preoți — Boieri — Un cioban — Oaste dăcească —
Sclavi romani — Popor”.

E menționat și momentul acțiunii, care va trece direct în nuvelă:
„Anul 104 d. Ch.”

Indicațiile de decor sînt, în termeni comprimați, cele ce vor
constitui ample descrieri ale locurilor unde se petrec faptele, adică
în nordul Banatului de azi, în pădurea Berzovia. Iată textul lui
Duiliu Zamfirescu:

„*Actul I* (Pădurea Berzovia). Scena înfățișează sălbăticiunea unei
păduri de munte. Oastea dacă petrece în fund în jocuri cu armele.
Deasupra ostașilor se vede printre frunze un foișor de ramuri, ridi-
cat pe patru stejari, în care stau treispre-ce [sic] fecioare, alcă-
tuind corul. Dincoace de ostași (planul al 2-a) arde o movilă de
țeste de dușmani. În dreapta și în stînga alte două ruguri aprinse.
Mai în față (planul 1-u), în stînga scenei, doi bolovani de criță,
așezați unul (înapoia) deasupra celui alt încît să facă un tron. La
picioarele pietrelor un trunchi de stejar culcat la pămînt. Peste ele
aruncate trei piei de urs negru. În tot jurul locului căpățîne de oa-
meni, înfipte în pari. Îmbrăcămintea și portul timpului.

Scena I

Decebal cu plete lungi pe spate; ras în frunte; cu două... (cuvînt
indescifrabil: coroane?) pe cap, una de aur bătută cu rubinuri,
alta de dafin. Stă pe tronul de bolovani, cufundat în gînduri. La
dreapta lui, *Decidav*, fil-su. În față-le *Vezi nas* cu 13 preoți... (cuv.
indesc.). *Treisprezece boieri mari rași* în frunte. *Treisprezece femei
cu copii. Corul*.

Corul din foișor cîntă biruințele dacice și cheamă sprijinul lui
Zamolxe. — *Vezi nas* strigă de trei ori pe *Decebal*. Acesta nu aude.
Vezi nas îl scutură ușor de mină. *Decebal* se revoltă. — Ai noroc că
nu vreau să văd moarte. *Vezi nas* cere lui *Decebal* (inițial, *Vezi nas*
cerea „să arză de vie cea mai tînără și mai frumoasă dintre fecioa-
rele din foișor”) să se trimită doi călători pe lumea cealaltă ca să
întrebe pe Zamolxe dacă vor izbuti să ispitească pe Longinus. *Dece-
bal* deocamdată primește și arată cu degetul printre ostași care să
meargă. Îndată popii se reped să-l ridice și să-l arunce deasupra
sulițelor. *Decebal* se răzgîndește: (replică la care s-a renunțat: „Fi-
indcă eu sunt mai mare decît Zamolxe”) — și dă poruncă în locul
ostașilor să meargă la Zamolxe doi popi. *Vezi nas* se opune zicînd că
legea lui Zamolxe vrea doi soldați. *Decebal* strigă infuriat că-i tre-
buie flăcăii și că el schimbă legea. *Vezi nas* cade pe genunchi cu
capul în țernă și se roagă. *Decebal* se reazează. *Corul* cîntă. *Vezi nas*
se scoală și spune că Zamolxe s-a milostivit să-i vadă gîndurile
și i-a poruncit să ardă de vie pe cea mai tînără și mai frumoasă
dintre fetele din cor, față cu Longinus. *Decebal* primește; fetele
nu-i fac trebuință. Poruncește să vie Longinus.

Scena II

Aceiași; Longinus

Longin liniștit și mîndru intră urmat de patru daci. Merge de
se închină lui *Decebal*, care, cufundat ca mai nainte în gînduri, îl
întreabă răstit ce vrea.

— Am venit să te întreb ce vrei tu cu mine.

Decebal își aduce aminte și răspunde scurt:

— Porunca lui Zamolxe — după aceea, fără a se uita, face semn
să se aducă jertfa, și îndată patru preoți aduc din frunzar pe *Dochia*.
Ea vine încet, cu părul atîrnat pe spate și amestecat cu bice de argint
și cu țorțuri de roze. Preoții se pregătesc s-o urce pe rug. — *Longin*,
văzînd-o, rămîne uimit și face semn preoților să se oprească. După
aceea, îndreptîndu-și vocea către *Decebal* îi cere să-i dăruiască lui
zilele jertfei. *Decebal* îi făgăduiește, dar cere să-i spuie cu cîtă armată
vine Traian asupra-i. *Longin* refuză. Atunci *Decebal* dă poruncă să
se isprăvească o dată cu rugurile. *Longin* îi cheamă privirile asupra
frumuseții fetei și îl face sălbatic dacă nu se va îmblîzni s-o ierte.
Decebal, fără voie, se uită la fată și recunoscînd-o pe fie-sa sare de
pe tron cu buzduganul în mînă. Se oprește. După aceea ia pe *Dochia*
de braț și o țîrăște pînă lîngă Longin. — Îmi pare rău că o dacă
datorește viața unui cline, dar un dac trebuie să fie recunoscător, —
și o ingenunche înaintea lui Longin. *Longin* o ridică de jos și popii
o reconduc.

Decebal aduce pe Longin pînă în fața scenei și-i vorbește: — Ții
minte pe Burebiste. El a fost rege dac. El a bătut pe împăratul
vostru Domițian. A bătut pe generalii lui. El a făcut din Dacia
o țară mare și glorioasă. Pe mine mă vezi? Sunt Rigă? Am bătut
pe bastarni, am bătut pe buri, pe boi, pe geți — chiar pe voi v-am
bătut. Am bătut pe Sabinus și l-am ucis; am bătut pe Fuscus și
l-am ucis, am scăpat Sarmis Egetuza de mîna lui Iulianus. V-am
bătut de patru ori și m-ați bătut o dată, o singură dată. Ei! și
pentru această singură dată aș voi să vă crăp capu în bucăți, aș
vrea să împung cu virful suliței în ochii împăratului vostru. Tronul
meu este cel mai mîndru sub soare? Eu sînt Rigă?

Longin

Tu ești Rigă, dar tronul tău nu e cel mai mîndru.

Deceb.

Zi că este. Ei, acest tron ți-l dau ție. Eu mă scol să ștezi tu,
dacă-mi vei spune ce gînd are Traian cu mine.

Longin

Eu am venit să închei pace. Nu ți-i rușine, Rigă?

Deceb.

Iată boierii mei, fecioarele dace, mamele noastre vin la picioa-
rele tale. Zi că vrei!

Scena III

Aceiași. Corul fecioarelor

Cele 13 fecioare cad la picioarele lui Longin. *Decebal* se repede și ridică pe *Dochia* zicînd că fata lui numai cînd e scăpată de la moarte cade la picioarele unui roman. O trimite înapoi la foișor.

Una din fecioare se roagă lui Longin să scape Dacia. *Decebal* care stă la o parte pe gînduri, sare din cînd în cînd.

— Nu să scape Dacia, Dacia o scap eu, — dar să scoată ochii cîinilor.

Longin le roagă să se ridice. El e venit să pregătească pacea nu să vînză Roma. Rozele tinerelor fecioare s-ar vesteji în minele unui trădător.

Fecioarele se retrag în jurul tronului lui *Decebal*.

Scena IV

Aceiași. Cei 13 preoți

Pe cînd se retrag fecioarele *Longin* vorbește: — Deci, *Rigă*, să dărîmi zidurile *Archidavei*, *Pelentavei*, *Patavisei* și *Sarmi-Egetusei*. *Decebal*: — Mai degrabă va cădea capul lui *Traian* și al tău de pe umerii lor decît un bolovan din zidurile (mențione a lui *Duiliu Zamfirescu*: „zidurile erau de lemn nu de piatră”) *Sarmisegetuzei*.

Preoții s-apropie și cad la picioarele lui *Longin*.

Vezinas rămas în picioare întinde minile în vînt și cheamă puterea lui *Zamolxe* asupra lui *Longin*, dacă va avea gînduri bune pentru daci, iar dacă nu îl afurisește. Apoi se întoarce către boieri și-i cheamă.

Scena V

Aceiași. Cei 13 boieri

Boierii cad și ei în genunchi, afară de doi, cu barbele albe, care trec la dreapta și la stînga lui *Vezinas* care vorbește: — Romane, ai cunoscut pe *Burebiste* căci el ți-a bătut neamul.

Longin: De aceea *Traian* vrea să vă ia pe toți șerbi.

Decebal: Zi că nu! Își cere buzduganul.

Vezinas: După *Burebiste*, biciul dușmanilor, *Zamolxe* a chemat să domnească peste daci pe *Duras*, dar mîna lui înțeleaptă i-a luat domnia căci era muliere, și a dat-o stăpînului nostru, *Decebal*. (*Corul cîntă.*) S-a lepădat el singur de tronul Daciei. Astăzi glorioul nostru stăpînitor, leul munților, groaza dușmanilor, *Decebal*, se duce de bună voia lui, după ce a ridicat Dacia la mîrire. El ți dă tronul ție, *Longine*, dacă vei jura să bați pe *Traian*.

Longin: Bătrînel ai văzut vreodată Istrul curgînd spre apus, or Aluta fugînd la munte?...

Decebal: Zi Oltul! (nume dac).

Scena VI

În acest moment, preoții și boierii se dau la o parte și cele 13 femei cu copii se apropie de *Longin* și-i cad în genunchi, sărutîndu-i picioarele. Copiii se prind de el chemîndu-l tată. La această privilegiu *Decebal* își întoarce capul. Una din femei îi vorbește:

— Ne-am lăsat casele pustii; ne-am lăsat ogoarele înțelenite, ne-au murit pasărele; ne-au murit juncii, ne-au murit bărbații — și am venit cu pruncii la tine, slăvite stăpîne, să ne plecăm capetele în pulberea picioarelor tale: ajută-ne!

Longin mîngîie copiii și luînd pe unul în brațe îi căinează soarta: Cîte neleginiri fac oamenii! Bînd și nevinovat suflet, ce știi tu despre vina părinților tăi! Vei crește sălbatec și vei ucide oameni pentru glorie! Vei suferi și vei fi nedrept ca noi toți. Ah! dacă ai fi al meu, cîte nu te-aș învăța! cum n-aș pune în limpeziciunea sufletului numai raze senine! cum te-aș crește și te-aș învăța! cum te-aș încălzi la soarele Romei!

Și astfel se înduioșează asupra soartei copiilor de dac. Cînd însă rostește numele Romei deodată se oprește. Lăsa copilul cu încetul din brațe și-și întoarce privirile de la mumele lor. Apoi rostește mai încet de 2 ori: Roma! Roma!

Către *Decebal*: Ei, *Rigă*, nu se poate! Vrei pace? Sunt venit aici să închei cu tine pace. Tu m-ai chemat, nu Roma m-a trimes. Pregătește-ți popoarele să-ți dărîmi turnurile *Archidavei*, *Pelentavei*, *Patavisei*, *Sarmisirgei* și *Sarmi Egetuzei*. Cheamă-ți boierii plaiurilor și zi-le să trimeată gonaci după meșterii cei mari zidari ca să-i dai Romei îndărăt. Strînge șerbii ce ai luat legioanelor noastre și dă-i Romei îndărăt. Strînge armele și aquilele ce ai luat flămurilor noastre și dă-le Romei îndărăt. Dizgroapă și aurul și adu-l Romei. Leagă-ți chica, taie-ți-o și trimite-o Romei. Întoarce-ți buzduganul în jos, moaie-ți genunchele și cazii înaintea Romei!

Decebal stă pe gînduri. După cîtva timp pleacă încet spre fundul scenei și în urma lui se duc mai toți cei de față. Acolo se oprește și-i zice liniștit:

— Te las să te gîndești.
Iesă."

Proiectul piesei a fost, cum se vede, repede părăsit — dacă nu cumva va fi fost scrisă o primă versiune, sau un mai amănunțit plan al ei, care s-a pierdut — dar scriitorul se gîndise, oricum, mult la ea, de vreme ce caracteristicile scenice s-au păstrat, realizîndu-se mai degrabă un scenariu cinematografic foarte minuțios, decît o nvelă propriu-zisă. Aceasta rezultă și din ampla descriere a gesturilor eroilor sau a mișcării mulțimilor, a dispunerii lor în cadru cît și din ocilirea cu intenție a notațiilor interioare. Stările intime, meditațiile, sînt notate exterior, sînt deduse din cuvinte, gesticulație, mimica feței, ele sînt declarate sau înțelese, nu urmărite ca în *Spre mare*, de exemplu, *Conu Alecu Zăgănescu*, *Subprefectul* sau *Frica* — aceasta din urmă o interesantă trecere de la construcția scenică în toată prima ei parte, la proza psihologică în cea de-a doua. Intersectarea spațiului corneillean sau shakespearean avea loc la *Duiliu Zamfirescu* în cadrul modalităților de comunicare ale marilor modele, cu mijloacele lor. De unde, a rezultat un conflict în esență clasic, pe urmele lui *Negruzzi* și *Odobescu*, tratat mai ales în maniera ultimului, sub raportul bogăției documentare. De o atît de copioasă paradă de erudiție, de atîtea amănunte despre modul de viață al dacilor, despre obiceiurile lor, împărțirea admi-

nistrativă a țării, de atâtea nume de riuri, cetăți, seminții dace etc. — n-ar fi fost nevoie pentru acțiunea nuvelei, și cu atât mai puțin a piesei. Scriitorul a încercat însă un „roman național”, în felul cum se scriau multe în epocă, imaginând el însuși felurite legende și scene în marginea istoriei adevărate și utilizându-le în maniera proprie pe cele existente în circulație, ca de pildă legenda despre o fiică a lui Decebal cu numele Dochia. În orice caz, *Străbunii noștri* este lucrarea literară cea mai amplă și mai constituită despre perioada războaielor cu dacii, din tot ce se scrisese până la Vuiliu Zamfirescu, și, în liniile ei generale, n-a fost depășită cu mult, sub raportul fabulației, al laturii informative, de literatura ulterioară dedicată momentului. De neînțeles ar fi de ce, având astfel de însușiri, nuvela n-a mai fost reeditată și n-a circulat, rămânând uitată în paginile *Convorbirilor* de la începutul lui 1888 și volumului de *Novele* apărut și el tot în prima jumătate a aceluiași an și nemai-reeditat ca atare. Iar din întregul lui sumar, singura piesă nere-luată în nici o culegere ulterioară, de la ediția din „Clasicii români comentați” până la acelea din „Biblioteca pentru toți” și „Biblio-teca școlarului”, apărute în anii noștri, — este *Străbunii noștri*.

Traian, de la Roma, pentru descrierea înfățișării dacilor, a cetăților lor, armelor, portului etc., lucruri care existau bine clarificate în lucrările ce se tipăreau. Epoca era a unei puternice înțoarceri spre trecutul dac și roman, și nu întâmplător scriitorul este entuziasmat de *Ovidiu* și *Fintina Blanduziei*, dinspre care îi vor fi venit nu puține îndemnuri, mai cu seamă pentru scrierea *piesei*.

titatea lor — și astfel s-au produs erori de transcriere — unele din ele putând aparține, firește, și tipografiei. Nu e mai puțin adevărat că nomenclatura adoptată azi pentru antichitatea dacă prezintă oarecare diferențe de grafie față de cea de acum un secol, din timpul când se documenta Duiliu Zamfirescu. Scriem astăzi Sarmizegetusa sau Sarmisegetuza (mai școlărește) — pe câtă vreme Duiliu Zamfirescu e mai fidel epocii sale, scriind Sarmizegethusa; în alte cazuri (Sarmis Egethusa) complica el însuși transcrierea, după o credință care încă dăinuie la literați, că o diformare în plus a transcrierii sau pronunției cuvintelor sporește senzația de „trecut îndepărtat“.

Într-unul din felurile enumerate mai sus se explică, prin urmare, termeni ca: *Cistobaci* (costoboci?), *predavensii* (predavensii), *befii* (biefii), *Sermizirga* (Germisava), numele dac al localității Cigmău, (ortografiat de scriitor *Cicman*) etc.

Nu numai vreunei confuzii a scriitorului însuși, dar cercetării istorice în general, atunci puțin avansată în privința geografiei, istoriei dacilor și întregii lor vieți, i se datoresc unele inexactități față de ceea ce știm astăzi, sau față de ceea ce e admis acum, ca de exemplu identificarea cetății Arcidava cu Slatina, inițial socotită a fi în Banat, sau a riului Streiul cu Sargetius (Sargeția), menționat de Dion Cassius drept ascunzătoare a bogățiilor lui Decebal. „Riul Sargeția, spune Dion, care curge pe lângă scaunul domniei lui [Decebal]” — dar în imediata apropiere a Sarmizegetusei curgea apa Grădiștii, Streiul e la câțiva kilometri mai la sud de capitala dacă. Însăși plasarea acesteia pe harta vechii Dacie e astăzi diferită de ceea ce era admis acum un secol. „Vechea capitală a dacilor, *Sarmizegethusa*, astăzi *Grădiștea*”, scrie Duiliu Zamfirescu — însă așa cum s-a dovedit recent, la Grădiștea (Muncelului) era numai una din cetățile înconjurătoare ale capitalei dace, aceasta, *Sarmizegethusa Regia*, fiind cu câțiva kilometri mai spre est, între ea și Grădiștea (Muncelului) mai existând pe vremea lui Decebal încă o cetate și cinci-șase așezări mici.

E atestat de documente numele lui *Diige* (Diegis), fratele lui Decebal, nu însă și al unui fiu, Decidav, și al unei fiice, Dochia, aceasta aparținând, cum s-a spus, legendei. „Cititorii” de azi ai metopelor columnei lui Traian din Roma socot că doi tineri din ultimele scene ale acesteia, predați de daci drept prizonieri, nu pot fi decât copiii lui Decebal — fără să avem și nume pentru ei.

Însă *Scorylo*, numit de scriitor: „prinț care avusese un strămoș în tronul Daciei” — numele ne îndreptățește să presupunem că scriitorul vedea pe acest strămoș purtând de asemenea numele *Scorylo* — e argumentat astăzi nu drept un rege dinaintea lui Decebal, ci chiar tatăl acestuia, una și aceeași persoană cu Coryllus, cunoscut demult între succesorii lui Burebista, domnind 40 de ani pe tronul Daciei; *Duras*, și el rege dac, era în adevăr mai slab — sub el, spune scriitorul, buzduganul „rămas în tronul Daciei din neam în neam ... greu ca de fier... se mai înmuiașe” — de aceea, cr. d. istoricii, *Duras* îi trecuse tronul lui Decebal. Vezinas, arătat în nuvelă ca mare preot, era în realitate și vice-rege, având și funcția religioasă supremă,

deținută mai demult de către Deceneu, pe vremea lui Burebista. Întreaga scenă-cheie cu trimiterea unui sol la Zamolxis, — sol care să fie chiar fiul sau fiica regelui, e veche, ea figura și acum un veac — cum figura și întreg episodul cu Longinus — în manualele școlare, și se trage din Strabon, pe care scriitorul nostru l-a citit și direct și prin istoricii moderni ai antichității.

La romani, în timpul lui Domițian, fusese o delegație dacă în frunte cu Diegis, fratele regelui Decebal, atestată de Dion Cassius; după modelul ei, scriitorul alcătuiește, în pură logică literară, și una către Traian, dar cu fiul marelui rege.

Discursul lui Decebal, ținut lui Longin, este o succintă trecere în revistă a raporturilor războinice ale dacilor cu romanii, și, după o logică elementară, sălbatecul rege nu avea de ce să încerce a-l impresiona pe înaltul său prizonier prin amenințări, de vreme ce el se referă la victorii *vechi* asupra romanilor, într-un moment când el însuși fusese înfrânt de Traian și cerca să obțină pacea. Orgoliul de om necivilizat îl face să-și iasă din fire — ceea ce nu corespunde, totuși, imaginii lăsate de Dion Cassius despre Decebal, după care acesta era cu mult mai înțelept și diplomat, un adevărat mare rege, „știind când să năvălească și când să se retragă la timp, meșter a întinde curse, viteaz în luptă, ținând a se folosi cu dibăcie de o victorie și a scăpa cu bine dintr-o înfrângere”. Toate aceste calități sînt convertite de scriitor în brutalitate, orgoliu, temperament nestăpinit, urmînd o convingere, ce se va perpetua la scriitor, despre superioritatea romanilor, noblețea lor, care și-au spus cuvîntul primordial în formarea caracterului românesc.

Informația cu victoria lui Burebista asupra împăratului roman Mețian e un adaos literar al scriitorului, poate după date sau legende ale timpului când se scria nuvela. Pînă la Cezar nu au existat împărați la Roma, iar Cezar moare în același an cu Burebista — nu existau nici regi, ci o republică. Însă victoriile dace sînt inițial exact numite, ca și învinșii lor: *Sabin* (C. Oppius Sabinus) — numai că se pare că în fruntea dacilor se afla atunci nu Decebal, ci *Duras-Diurpaneu* — *Fuscu* (Cornelius Fuscus) care e și ucis în luptă, ca și Sabinus — nu la fel e cazul cu excepția lui *Iulianus* (Tettius) când Decebal este bătut la Tapae (88 e.n.), dar cîștigă practic pacea încheiată, ceea ce poate da drept eroului să aprecieze că salvase capitala, cum rezultă chiar din istoria lui Dion Cassius. Socoteala finală a victoriilor și înfrîngerilor e, așadar, exactă: „V-am bătut de patru ori și m-ați bătut o dată”.

Longin repetă obstinat condițiile exprese ale lui Traian, care echivalau cu nimicirea puterii economice și de apărare a Daciei; Decebal nu le poate accepta și înțelege că războiul e pe viață și pe moarte, de aceea recurge la orice mijloace. El știa că senatul roman îl declarase dușman al statului, ceea ce însemna război de exterminare, de unde se explică — mai puțin în nuvelă, unde accentul e pus pe sălbăticia eroului, și mai mult în relatarea lui Dion Cassius — măsurile extreme luate, în afara adunării și pregătirii oastei și întăririi cetăților: sacrificii, trimiterea unor soli extraordinari la

Zamolxis (aceștia se trimiteau normal la patru sau cinci ani), uneltiri, violențe, pelerinaj pe muntele sfânt Kogaion etc.

Biografia lui Longin din nuvelă aparține ficțiunii, se pare chiar că se face confuzie cu un alt Longinus — Cassius, ca în nuvelă — principalul autor al complotului împotriva lui Caesar.

Necesități literare l-au făcut pe scriitor să explice pretenția legendarului general, menționat de Dion, cu împăratul. Poate că și numele Cassiu e datorit unei confuzii de transcriere a fișelor de lectură: scriitorul își va fi notat că a aflat despre Longin la Cassius (Dion) — și cele două nume s-au asociat în mintea sa, trecând de la istoricul grec la generalul roman. Ca Longin să fi fost reprezentantul lui Traian la încheierea primei păci cu Decebal, în 102, nu sînt dovezi, dar lucrul nu e lipsit de logică și, în orice caz, așa se explică în nuvelă de ce romanul știa limba dacă; tot fără atestare documentară, dar cu o clară logică literară, e trimiterea de către Decebal a unei solii la Traian, compusă din doi nobili care însoțeau pe propriul său fiu, pentru a cere un delegat de pace, care să cunoască limba dacă — și astfel se ajunge la sosirea lui Longin în tabăra lui Decebal, astfel se explică detenția de un fel special a generalului roman, cu drept de a se deplasa nesupravegheat în cuprinsul taberei, de a avea un slujitor, care e tot roman — după cerințele literaturii, scriitorul îl și numește — de a se putea întîlni cu Dochia care, ea în nuvelă și nu libertul, cum spune Dion, îi procură otrava. Este tocmai un corresponsent literar logic a ceea ce istoricul grec arată că a fost „momirea” lui Longin și captivitatea lui „sub pază neferecată”, deci avînd oarecare libertate de mișcare, un anumit statut de ambasador, ceea ce nu s-ar fi petrecut într-un prizonierat propriu-zis.

S-ar putea chiar spune că, în acest punct al nuvelei, invenția merge în opoziție cu faptele atestate de documente, căci Decebal a trimis, după spusele lui Dion, un grup de fugari din Moesia, ca să-l ucidă pe Traian, nu o delegație de pace, în frunte cu fiul său. De momirea lui Longin e probabil că n-a aflat împăratul decît ulterior, căci Traian n-ar fi îngăduit ca cel mai bun prieten al său să plece la tratative, fără ca el să-și păstreze ostateci de preț de la cel ce încercase să-l ucidă.

Logica literaturii și necesitatea unei cît mai violente prezentări a caracterului eroului, a vicleniei sale, a totalei nerespectări a cuvîntului dat de către sălbatecul Decebal, ajuns la punctul culminant, ultim, al înfruntării cu Traian, i-au cerut scriitorului derogări de la ceea ce putea fi atestare istorică, în favoarea unei sporiri a dramatismului personajului.

Se pot aduce încă alte explicații, interpretări ale nuvelei, dar concluzia se poate formula chiar acum: Duiliu Zamfirescu a respectat cu destulă fidelitate istoria, atît cît ea comunica la 1885 despre daci și atît cît putea intra în sfera cunoașterii sale — cu fidelitate, nu integral, însă, și oricum fără ca invenția sa să contravină adevărului din documente, dimpotrivă operînd într-o deplină consonanță cu cercetarea științifică a antichității dace, lărgind și explicînd literar istoria.

Amănunțimea documentară rămîne totuși excesivă, mai ales în partea primă, ea anunță pasiunea lui Duiliu Zamfirescu pentru unele din laturile problemei naționale, pe care o va trata ulterior în articolul *Literatura românească și scriitorii transilvăneni* (*Revista idealistă*, sept. 1903).

Poate tot pentru necesități literare — inexplicabile însă pentru noi — și mai puțin din cauza nivelului de atunci al cunoașterii istoriei dacilor, scriitorul pune, între domnia lui Burebista și cea a lui Decebal, numai pe a lui Duras, ceea ce e vădit eronat, căci Burebista domnește pe la 70—44 (aprox.) î.e.n., pe cîtă vreme Decebal se află în tronul Daciei cu peste 137 ani mai tîrziu (de la aprox. 87 pînă la 106 e.n.). Nu poate fi nici o îndoială asupra sensului, căci nuvela spune clar: „După Burebiste, urmă Vezinas, Burebiste, biciul Tatălui, Zamolxe a chemat să domnească peste daci pe Duras, dar mîna lui înțeleaptă i-a luat buzduganul, căci era muiere, și l-a dat stăpînului nostru Decebal”. Succesiunea regală e deci explicit declarată — însă aceasta e cea rezultată din lectura lui Dion Cassius, care nu pomeneste, după Burebista, decît pe Duras și Decebal, și aici identificăm care a fost principala sursă documentară a scriitorului, căci în afară de episodul cu Longin, tot la Dion aflăm despre Diegis, fratele lui Decebal, trimis în solie la Domițian și chiar despre slăbiciunea lui Duras („era muiere”, spune Vezinas în nuvela lui Duiliu Zamfirescu; „Dura, care avea domnia mai înainte, o oferi de bună voie lui Decebal, regele dacilor, pentru că era priceput în ale războiului și iscusit la faptă”, afirmă Dion). Însă la Iordanes se afla informația că, după Burebista, a urmat Deceneu un timp — care fusese viceregele lui Burebista sau marele preot, echivalentul lui Vezinas din nuvelă — apoi Comosiscus, care a intrunit și calitatea de rege și pe cea de mare preot, după el Coryllus sau Scorylus, probabil tatăl lui Decebal, și, înaintea acestuia, un timp a fost Duras, menționat de Dion — care ar fi una și aceeași persoană cu Diurpaneus, indicat de Iordanes (care e socotit de unii și drept regele întregii Dacii, cum fusese ea pe vremea lui Burebista, în timp ce Duras, ca și Decebal, n-ar fi fost decît regii cîte unor triburi geto-dace reunite).

Tot o reminiscență din istoria lui Dion e și scena în care Longin își sfîșie toga, pentru a lega rănile unui ostaș dac stîlcit de o lovitură a lui Decebal — Dion atribuisese același gest lui Traian („și fiindcă nu mai aveau cu ce lega rănile, se zice că el nu cruță nici chiar veșmîntul său și-l tăie, ca să facă fășii din el”), dar Longin dă o lecție de umanitate lui Decebal, regele de o violență sălbatecă și de o viclenie pe care Dion o egalizează mereu cu diplomația.

1 — *Kogeon* (Kogaion), muntele sfînt al dacilor — Olimpul lor — ar putea fi, după teoriile mai noi, tocmai dealul de lîngă Grădiștea (Muncelului), unde Duiliu Zamfirescu plasase însăși Sarmizegetusa. Însă descrierea locurilor e alcătuită de scriitor după viziuni de anahoretism creștin ulterior, sălbatec și foarte aproape de cultul naturii, pe cîtă vreme săpăturile ulterioare au arătat că locurile sacre ale dacilor erau destul de apropiate, de pildă, construcțiilor identice ale grecilor sau romanilor. Predomină peste tot imagi-

nea unui popor viteaz, dar simplu, pînă aproape de sălbăticia, imagine părăsită de istoria mai nouă. Pînă și Vezinas, cu cererea lui ca regele să-și străpungă mîna și s-o țină răsucită la spate 13 zile, se dovedește un vraci mărunț, fără perspectivă, deși despre el se declarase cîteva pagini mai înainte că studiase la Ephes „adîncile învățături grecești” și „teologia frigiană”. Un astfel de învățat nu are dogmatismul fanatic al unui ascet — cazul luminatului Deceneu e clar! — și nici mistica oarbă a unui vrăjitor de trib, ci privirea largă, simțul relativității unui savant mare preot, care e și vice-rege, așa cum arată literatura greacă, de pildă, că erau regii și marii sacerdoți elini.

2 — *Sabazius* e, desigur, Gebeleizis, nume sub care e admis încă demult ca acest zeu să fie diferit de Zamolxis, deși unii stabilesc identitate între ei, ca de pildă Strabon, a cărui istorie a fost și ea între lecturile curente despre daci ale pasionaților de la 1880.

3 — Pînă la scena de pe munte, cu Vezinas, Decebal era un sălbatec viteaz aflat la strîmtoare și gata să recurgă și la viclenie; aici el se dovedește uneltitor din speța eroilor shakespearieni, un Iago dac, cînd se hotărăște să-și împingă fiica în brațele lui Longin, ca aceasta să-i smulgă mărturisiri despre planurile romanilor și în felul acesta să-și răzbune umilinta primei înfrîngerii din partea lui Traian. Aici începe, de fapt, partea propriu-zis dramatică a nuvelei și se desfășoară, amplă, imaginația scriitorului, care asumate împotriva lui Longin pe Dochia care-l iubește și pe Decidav care-l urăște, declanșînd și suspiciunea și ura între frați, însă totul în scopul suprem al luptei pentru libertatea țării.

E clar că această parte trebuia să fie al doilea act al proiectatei piese de teatru, care s-ar fi situat bine alături de *Ovidiu și Fîntîna Blanduziei*. Atracția descripției (vocația de prozator) și pasiunea detaliului istoric, revelat scriitorului cu puterea de care sînt în stare neofiții, l-au făcut să sacrifice o piesă, ce putea fi bună, în favoarea unei nuvele cu excесе documentariste.

4 — Descrierea capitalei dace e și ea imaginară, după modelul orașelor comerciale grecești, cu deosebire că aspectul de bazar dintr-o Asie Mică mai apropiată de noi decît de epoca lui Decebal, e suprapus peste acela al cetății de apărare dace, rezultată din documente istorice contaminate între ele. Sarmizegetusa lui Duiliu Zamfirescu e, întrucîtva, un Tomis sau o Istria, cu o plasare geografică de cadru montan.

Duiliu Zamfirescu acceptă, pare-se, sugestia originii dacice a lui Bachus-Dyonisos, deci și a bacantelor (menadelor) Mimallone și Cladone.

5 — După Dion Cassius, Longinus fusese dus inițial în onoruri — deși prizonier, de fapt — la Sarmizegetusa, manevră a lui Decebal, ca să adoarmă atenția lui Traian și să nu-și atragă riposta prea grabnică a romanilor, care deci urmau încă să socoată pe marele general ca purtînd tratative în capitala dacă.

Însă descrierea somptuoasă a palatului regal nu se acordă cu sălbăticia și lipsa de rafinament pe care-o probează Decebal și tara-boștii săi. Scriitorul declară clar despre aceștia: Dochia „era fată de sălbatec și era sălbatecă ea însăși”. E drept că definiția este atribuită lui Longin, dar întreaga portretistică anterioară duce la aceasta. În fond, pentru rafinații romani, toți străinii erau confundați cu barbarii. Și Ovidiu spusese la începutul lamentațiilor sale de la Pontul Euxin:

*Si quis adhuc istic meminit Nasonis adempti
Et superest sine me nomen in Urbe meum,
.....
Sciat me in media vivere barbaria.*

(„Dacă cineva își mai aduce aminte de Naso cel izgonit/ și mai dăinuie numele meu în Cetate/... Să știe că eu trăiesc în mijlocul barbarilor”).

El trăise la Tomis, cetate de o mare bogăție, bucurîndu-se de toate binefacerile unui port comercial grecesc — dar simțea, aproape, prezența geto-dacilor, declarați la Roma drept barbari.

6 — *Cartea a patra* a nuvelei corespunde destul de bine cu un act al proiectatei piese, dacă nu cumva acest episod și cu cel următor, al sinuciderii lui Longin, trebuiau să alcătuiască împreună actul III și ultimul.

Privite astfel, actele pot fi echivalate în linii mari cu „cărțile” nuvelei, fiecare dintre acestea începînd cu cîte o excursie istorică, tribut plătit documentelor, după care urmează scena dramatică propriu-zisă, lesne detașabilă.

7 — Numele lui *Sura* apare și la Dion Cassius, drept sol al lui Traian la Decebal, dar în primul război; în fond nimic nu împiedică să fie și în al doilea. În restul delegației, trebuie să admitem intervenția imaginației, deși, de exemplu, un Iulius Quadratus (Bassus) exista pe vremea lui Adrian, succesorul lui Traian — 13 ani după momentul în care îl plasează Duiliu Zamfirescu pe eroul său și 15 după cel al lui Dion Cassius, deci putînd exista și mai înainte, cînd îl plasează Duiliu Zamfirescu.

8 — Scena finală, unde se prevede, prin Decebal, sfîrșitul împotrivirii dacilor în fața romanilor, o lasă în viață pe Dochia; după legendă, ea avea să scape din măcelul ulterior cuceririi Sarmizegetusei și avea să se retragă în munți — unii purtînd-o chiar pînă către Ceahlău, pe care o stîncă poartă numele Dochiei. Asachi a și compus o baladă, în care cu numele Dochiei, dedus din Dacia (Dachia), o numește pe fiica lui Decebal, urmărită de romani pînă în munții Moldovei și preschimbată de Zamolxis în stei de piatră, ca s-o salveze.

Nuvela lui Duiliu Zamfirescu alimentează, deci, mitologia dacă, după modelul grecesc, unde imaginația scriitorilor avea episoade cu succesiune logică, unele prin raport cu altele. Balada lui Asachi

urmează, deci, imediat momentului evocat în nuvela lui Duiliu Zamfirescu.

P. 247 SPRE MARE

Conv. lit., XX, 9, dec. 1886.

În revistă, lucrarea are subtitlul: *Novelă*; dedicația are o formulare puțin diferită: *Prietenului T.G. Djuvara*.

Variante

- p. 247, r. 23 — ... răscolit prin *arhivele* statului (Conv. lit.).
p. 248, r. 3—4 — ... Pentru că eu, *trebuie să spun drept*, tot mai cetesc pe Lamartine (Conv. lit.).
p. 259, r. 11—12 — ... o imensă masă de gaz, pe care câțiva nebuni... (Conv. lit.).
p. 261, r. 32 — ... întrind oarecum într-o boltă largă de impresiuni... (Conv. lit.).
p. 262, r. 38 — ... bolta tărielor, iar *pulberea de stele*, stropitura unei imense bidinele de zugrav... (Conv. lit.).
p. 265, r. 2 — ... mai întâi fiindcă nu te văzuse de atâtea zile și te credea bolnav și apoi fiindcă am hotărât... (Conv. lit.).
p. 269, r. 12—13 — ... și cerui hangului dînd un bun bacșiș să trimeată pe cineva călare... (Conv. lit.).
p. 270, r. 2 — ... nenumărate și arzătoare sărutări (Conv. lit.).
p. 271, r. 39 — ... nu puteam să nu le fac și cu toate astea, trebuia să le fac, dacă vroiam ca Matilda... (Conv. lit.).
p. 272, r. 34 — ... dar el mie îmi păru curat nebun. Îl lăsa în plata Domnului... (Conv. lit.).
p. 273, r. 25 — ... și-i dădai în mină o mie și o sută de franci, tot ce aveam... (Conv. lit.).
p. 273, r. 35—37 — — Unde mergi?
— Nu știu.
— Și astfel... (Conv. lit.).

La această nuvelă trebuie să se refere următoarea scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu, dintr-un 26 aug., către Maiorescu (care precizează că e vorba de 1886): „Am comis o novelă, pe care, înainte de a o ceta soborului, aș dori să v-o arăt d-voastre. E cu puțință? Mi-e cam frică de oarecare lucruri îndrăznețe ce am pus într-însa și aș vrea să le vedeți.

Vă rog să-mi răspundeți la ce ceas vă dau clienții pace, ca să viu să vă asasinez eu.”

Dacă tocmai despre nuvela *Spre mare* e vorba — și alta nu avea scriitorul în această perioadă, nepublicată — atunci lucrurile „îndrăznețe” nu vedem care pot fi. Sau vor fi fost și, în urma consultării criticului, ele au dispărut? Puțin probabil. Oricum nuvela nu e dintre cele mai reușite ale perioadei, ci e un fel de ultimă prelungire a tipului anterior practicat de autor, cu îndrăgostiri subite,

amouri nedeclarate sau neîmpărtășite etc., deci destul de puțin comparabilă cu *Locotenentul Sterie* sau *Conu Alecu Zăgănescu*, evident, superioare. Totuși, tablourile faunei provinciale sînt reușite, frămîntarea și apoi disperarea eroului, și acestea bine urmărite.

Un amănunt din nuvelă ne poate da cîteva indicații privind geneza ei.

Scena din partea finală, cu haina pusă pe umerii unei fete, la vreme de ploaie și răcoare, o aflăm în biografia scriitorului însuși, atestată de N. Petrașcu, numai că plasată la Slănicul Moldovei, nu la Lacul Sărat. Întîmplarea e oarecum asemănătoare cu cea a lui Haralamb, din nuvela *Spre mare*. În cursul unei excursii în grup „la Cascadă”, o ploaie identică aceleia din nuvelă vine pe neașteptate. „Fetele alergau sub arborii stufoși, unde totuși ploaia le străbătea pînă la piele. Duiliu, cerîndu-și iertare, scoase haina și o puse pe umerii candidei domnișoare M. din Roman, curată la trup și suflat «ca un pahar». Era gestul unui hidalgo care își aruncă capa sub picioarele dozelei”. Imitat de ceilalți tineri, autorul pare să nu fi împărtășit părerea lui Haralamb din nuvelă că gestul „păru trivial”. Căci, după povestirea lui N. Petrașcu, la sfîrșitul ploii „Duiliu își reluă haina, în care pătrunsese, de pe umerii și pieptul tinerei fete, un parfum divin, fără nume. Mult timp după aceea, dînsul îmi pomenea de el c-o amintire pururea mișcată — odoratul fiind simțul lui cel mai profund impresionabil” (N. Petrașcu, *Duiliu Zamfirescu*, op. cit., p. 49—50).

Inițiala M. se potrivește cu numele eroinei din *Spre mare*; scena e, în linii mari, asemănătoare; deci episodul poate fi cel care a zămislit motivul nuvelei. N. Petrașcu plasează totul în „vara anului al treilea de atașat” (la Min. de Externe). Aceasta ar fi în 1887 — dar cum nuvela a apărut în 1886, putem admite că datele memorialistului s-au deplasat cu un an, lucru foarte frecvent în lucrările de acest gen ale lui N. Petrașcu — și explicabil la urma urmei, de vreme ce ele au fost scrise la aproape jumătate de secol după ce faptele avuseseră loc.

1 — „*Mahalaua Antimului*”, numită după mănăstirea Sf. Antim, e situată pe malul drept al Dîmboviței, altădată plin centrul Bucureștilor. Aici învățase scriitorul carte, ca licean, localul liceului „Matei Basarab” aflîndu-se atunci chiar în chiliile mănăstirii și dînd cu zidurile în Dîmbovița.

2 — *Demolombe*, Jean Charles Florent, juriconsult francez (1790—1869).

3 — *Jocelyn*, poemul lui Lamartine „în 9 epoci”, cu cele nouă reîncarnări ale eroului, cleric de țară, este un imn al pasiunii și puterii de sacrificiu, care aduce într-un fel cu soarta modestului protagonist al nuvelei lui Duiliu Zamfirescu.

4 — Mărturisirea e întrucîtva semnificativă chiar în ce-l privește pe Duiliu Zamfirescu — el însuși era un admirator al vechilor romani (Lamartine, Musset, Gautier) în plin secol realist și naturalist, și chiar al ținutei lor exterioare, refuzată de epocă, datorită prețiozității. Scriitorul considera, totuși, și literatura de acest fel, ca și

ținuta romanticilor, depășite, deși încă le practica, începea, deci, să se desfacă de ambele.

5 — De ce numai cu Dreptul se ajungea „sus de tot”? Scriitorul era încredințat de aceasta mai demult: „Toții oamenii care au ajuns departe au început ca simpli avocați și au plecat de jos” (scris. către Duiliu Ioanin, din 26 nov. 1880).

6 — A locui pe strada Antim și a mânca pe străduța Sf. Nicolae (erau câteva străzi cu acest nume, pe lângă bisericile cu numele sfântului: Sf. Nicolae din Prund, Sf. Nicolae Șelari, Sf. Nicolae de jurământ etc.) nu însemna un lucru deosebit, ci indicau o existență modestă; însă a juca table la „Strobel” era semnul unei aspirații spre smulgerea din anonimat, căci restaurantul-cafenea cu acest nume era în centru, pe strada Academiei — cam lângă Universitatea de azi. „Strobel” era un local cu pretenții mai ridicate, care aduna lume mai bună decât cea din mahalaua Antim și decât clienții birturilor comune și pensiunilor.

7 — În manuscrisele poetului găsim o poezie de trei strofe care începe aidoma; dacă eroul, Haralamb, declară că a aruncat hirtia după începutul de 6 versuri din nuvelă, autorul l-a păstrat și l-a continuat! Poezia e reușită, și e de neînțeles de ce n-a publicat-o nicăieri. Să fie dintre „îndrăznelile” anunțate în biletul către Titu Maiorescu, la care apoi a renunțat? (Poezia, în întregime, este reprodușă în ed. prezentă, vol. I, p. 352).

8 — Sub titlul *Ca un mănunchi de ramuri*, poezia a fost inclusă de autor în sumarul volumului *Alte orizonturi* (1894), după ce mai întâi o publicase într-o culegere literară (1887); de asemenea, a introdus-o ca un madrigal, adresat eroinei, în spectacolul cu comedia *Voichița*, în 1915, nu și în textul publicat al piesei (vezi ed. prezentă, vol. I, nota p. 453).

NUVELE ROMANE. FRICA

Editura librăriei „C. Müller”, 1895, „Biblioteca pentru toți”, nr. 13.

Desigur, și la indemnul inimosului librar C. Müller, care-și înființase recent colecția ce avea să se apropie, pînă în 1948, de numărul 1800, și la propunerea Junimii, care avea la editura lui Müller un cuvînt foarte greu, și la dorința scriitorului, care de 7 ani nu mai tipărise volume de nuvele — a luat ființă acest volum, cu dublu titlu: *Nuvele romane* indică primele trei lucrări, scrise în adevăr la Roma, iar *Frica* pe cea de-a patra, scrisă în țară și apărută la câteva luni după plecarea scriitorului în misiune diplomatică.

Rămîne numai de neînțeles de ce nu a introdus aici și *Un drum greșit*. Poate din cauză că nu permiteau dimensiunile colecției, poate pentru că scriitorul socotea lucrarea ca aparținînd unui stadiu depășit, ceea ce era adevărat, într-o privință.

Dacă judecăm azi lucrurile, nu numai lipsa unor nuvele cu subiecte „române” îl face să introducă *Frica* alături de cele „romane”, dînd volumului un caracter hibrid, dar dorința de a-și pune cît mai repede în circulație nuvela, a fost hotărîtoare în alcătuirea sumarului dat lui Müller. Pierdută cum era în *Almanahul „România Jună”*, *Frica* nu avea decât circulație restrînsă și, în orice caz, mai ales în mediile literare.

Acceptînd editarea volumului de către Müller, care — cum spune în legătură cu romanul *Viața la țară*, tipărea în condiții grafice proaste (scris. către Titu Maiorescu, din 3/15 mart. 1898).— Duiliu Zamfirescu dovedește că Socec, și el editor, dar mai subtil, punînd condiții mai grele, nu-i acceptase, practic, lucrarea. Müller își inseriase o mare parte din producția sa în colecția nou înființată și lăsase în afara ei doar poezia și încă puține titluri (*Lume nouă și lume veche...* apăruse mai la începutul aceluiași an 1895, cînd era inaugurată, mai spre sfîrșit, „Biblioteca pentru toți”). Silit de această împrejurare, scriitorul va trata cu Müller de aci înainte, ani de zile, pînă în 1910 — cu o singură excepție: *În război*, ediția primă — tipărirea volumelor sale de proză, în „Biblioteca pentru toți”, și tot cu el a primelor două volume de poezii, în 1894 și 1897.

Editorul va așeza în fruntea volumului și o scurtă prefață — în care nu este exclus să fie amestecată o mină junimistă — și un portret al autorului.

În orice caz, apariția nuvelor în colecția amintită a avut, cu toate dezavantajele, și un efect pozitiv: a asigurat, oricum, o mai bună difuzare, decât volumelor tipărite în afara „Bibliotecii pentru toți”.

Sumarul volumului din 1895, care are 95 de pagini, figurează în întregime în ediția de față.

P. 277 ALESSIO

Conv. lit., XXIII, 7, oct. 1889.

Varianțe

- p. 277, r. 12 — ... răsfringându-se într-o furie de praf umed.
E carnavalul... (Conv. lit.).
- p. 278, r. 5—6 — ... în pipă:
— Crezi că e vremea rea?
Alessio înălță... (Conv. lit.).
- p. 279, r. 19 — ... se rezemau de margini, privind... (Conv. lit.).
- p. 279, r. 22 — ... cu bonete de lână pe vârful capului (Conv. lit.).
- p. 280, r. 39 — ... cînta pentru ea. Și bietul ghebos se mulțumea în cele din urmă mult mai bine cu bătaia ei de joc, din care ieșea că e deopotrivă nepăsătoare către toată lumea, decât cu melancolia, din care ieșeau lucrurile altfel... Dacă ar fi urmărit... (Conv. lit.).
- p. 281, r. 21—24 — ... căci așa se chema contele, Buoncompagni făcu o mișcare de cap ca un om rănit și se uită o secundă în ochii ghebosului; apoi... (Conv. lit.).
- p. 282, r. 39—40 — Ce n-a păstrat lava Vezuviului a păstrat singele... (Conv. lit.).
- p. 283, r. 12—13 — Răsărea o lună ca din povești și întindea pe oglinda mării farmecul nespuse de portocaliu luminei sale... (Conv. lit.).
- p. 283, r. 27 — ... ce o mîna cu puterea cu care aburul mîna o mașină spre fînta vieții. Se ducea la el. Cu o noapte înainte... (Conv. lit.).
- p. 283, r. 36 — ... el era un Buoncompagni, iar ea... (Conv. lit.).
- p. 284, r. 3—8 — ... Tu parli, e de la voce e la molle aura. Dar el vorbea inimei lui... poate chiar ei. Dînsa asculta... (Conv. lit.).
- p. 284, r. 29 — ... tu parli e mi baci, adause întinzîndu-se spre dînsul.
— Destul, Ninna... (Conv. lit.).

- p. 285, r. 2 — ... la fereastră, Buoncompagni o apucă... (Conv. lit.).
- p. 285, r. 9 — ... ochii fetei, care se uita la el pe sub gene, cu o umbră de dispreț foarte vorbitoare.
Lasă-mă... (Conv. lit.).
- p. 285, r. 13—14 — ... așa de tare, încît fata căzu la picioarele... (Conv. lit.).
- p. 285, r. 22 — ... Ce copil frumos și alintat (Conv. lit.).
- p. 285, r. 27 — ... zise ea suspinînd, ba poate mai bine decît mine și eu ca o proastă... (Conv. lit.).
- p. 286, r. 17 — ... sufletul ei tinăr.
— Dio caro. Mîine... (Conv. lit.).
- p. 286, r. 20 — ... caldă la gînduri, cu fel de fel de cîntece în cap. Ajunse acasă... (Conv. lit.).
- p. 287, r. 1—3 — ... El încercă să mință cu șiretenia proastă a bărbaților cari tot au încă teoria superiorității lor asupra sexului zis slab. Donna Giulia se uită la el lung, cu ochii închiși pe jumătate:
— Vous êtes bête, mon cher, fi zise ea în franțuzește. Un om inteligent nu minte nici odată așa de prost. Te-am văzut. (Conv. lit.).
- p. 287, r. 16—17 — ... Eu nu știu, zise ea cu aprindere, ce plăcere încercați să alergați... (Conv. lit.).
- p. 288, r. 1 — ... țărnuțul mării.
După cum s-a spus, fata se uita... (Conv. lit.).
- p. 288, r. 30 — ... sau ride: O idee îi trecu prin minte... (Conv. lit.).
- p. 288, r. 34 — ... tremura pe picioare ca o frunză... (Conv. lit.).
- p. 288, r. 36 — ... șoapte de glasuri și risete... (Conv. lit.).
- p. 288, r. 39 — ... Deschideți! strigă din afară.
Și flîndcă... (Conv. lit.).
- p. 289, r. 20 — ... Nu era nimeni. Patul făcuse ca întotdeauna aștepta.
— Așa?... (Conv. lit.).
- p. 289, r. 26 — ... fundul unui beci. I se desfăcuseră toate izvoarele sufletului ca să curgă din ele vinul nebuniei și crezu că tot trupul... (Conv. lit.).
- p. 289, r. 40 — ... simțind parcă nevoie să-și adune mințile, și-i era... (Conv. lit.).
- p. 290, r. 9 — ... peste umăr cu un nemaipomenit dezgust. (Conv. lit.).
- p. 290, r. 26 — ... odaia.
— Menaggio a Dio put...! zise el înjurînd-o, am să-ți succesc... (Conv. lit.).
- p. 291, r. 8 — ... în fiecare un don Buoncompagni. Dînsul... (Conv. lit.).

- p. 291, r. 33 — ... fiind acesta un loc al nobilimei romane care desprețuiește muzica și pe reprezentanții ei. Dar din... (Conv. lit.).
- p. 292, r. 41 — ... acordurile pe chitară, părea că a înnebunit lemnul și coardele. Degetele... (Conv. lit.).
- p. 293, r. 2 — ... riglele de metal într-un dan furios de sălbateci. Ghebosul... (Conv. lit.).
- p. 293, r. 20 — ... și așteptau să le aducă ceva. Erau așezați... (Conv. lit.).
- p. 295, r. 12—13 — ... sflăiau aerul...
Știa cine era în barca dinți — don Fabrizio... (Conv. lit.).
- p. 295, r. 24 — ... lung și sperios... fiindcă înnebunise. (Conv. lit.).

Dacă socotim *Scrisori din Italia*, apărute cu un an înainte sub semnătura X.Y.Z. (Conv. lit., XXIII, 7, oct. 1888), drept ceea ce sînt, adică impresii încă nesedimentate ale unui călător entuziasmat, deci în nici un caz literatură, *Alessio* este prima năvelă cu subiect din peisajul în care trăia acum scriitorul însuși, acela roman. Cadrul e același, dar lumea din interiorul lui diferă, întrucît Duiliu Zamfirescu frecventa un mediu spre care dramele oamenilor din categoria lui *Alessio* nu pătrundeau. Este interesant, deci, că din universul inedit și ispititor al Italiei, pe scriitor îl atrag pentru poezie glorioasele rămășițe ale timpurilor clasice, iar pentru proză întîmplări contemporane ale oamenilor de felul cîntăreții nefericite Paola din poezia *Harpista*, cei de jos, umiliții, bîntuiți de iubiri furtunoase, tragice.

Nuvela a fost începută la puțin timp după sosirea în Italia, în orice caz încă în 1888, așa cum rezultă dintr-o comunicare către Iacob Negruzzi. „Începusem o lucrare mai lungă, pentru care îmi trebuie timp, liniște și senin... Sper să pot fini ceea ce am de mult început.

Cred că știți ce greu e și cită disciplină trebuie, ca să te așezi în toate zilele la același lucru, să-ți urmărești crîmpeul de idee ce ai și să-ți ții fantezia în lanț ca pe un prepelicar. Cu toate astea, cum am zis, o să mă pun să sîrșesc o năvelă mai așa, de un număr, pe care o înjghebasem încă din toamna trecută, numită *Alessio*. Subiectul e de prin părțile astea” (scris. din 29 mai 1889).

Trimisă la *Conv. lit.* la începutul verii lui 1889, nuvela are parte de patru observații ale lui Maiorescu, două din ele de importanță mai restrînsă (scurtarea unui cîntec citat direct în italienește, refacerea unor fraze), dar două de certă importanță, mai ales pentru că dau pentru prima oară prilej lui Duiliu Zamfirescu să desăfoare o apărare a punctelor proprii de vedere cu argumente mergînd de la cele estetice, de principiu, pînă la invocarea gustului diferit al lectorului. În sprijinul său, criticul adusese și părerile unor membri ai Junimii, față de care însă tînărul autor se dovedește recalcitrant și disprețuitor. „Dacă toată lumea și d-nu Lupu Costache n-au înțeles, de hotărît trebuie schimbat”, declară el cu totul neconvins că ar fi cazul să facă pe placul caracudei junimiste. „Toată lumea” se referă și la critic însuși, deci și el se înglobează între cei ce n-au înțeles; dacă scriitorul se referă la Lupu Costache, cu totul insignifiant ca opinie literară, o face desigur

pentru a-i măsura bine criticului în ce companie s-a înscris singur! Însă, previne el, totodată, „dacă care cumva se ivesc iar neînțelegeri în sinul familiei cititorilor, treaba se încurcă, fiindcă cred că nu sînt dispus să mai fac nici o concesie” (scris. din 7 iul. 1889). Argumentele lui Maiorescu nu le avem, căci scrisoarea s-a pierdut. Înțelegem însă că, în primul rînd el — nu alți cititori — nu era de acord ca bătrînul *Alessio* să o lovească pe Nannina, gestul fiind de o sălbaticie josnică și neconcludentă. Declarîndu-și cu viclenie acceptarea criteriilor lui Maiorescu („fiindcă eu am o încredere desăvîrșită în estetica Maestru-lui”), scriitorul le socotea totuși discutabile și dă cu acest prilej o foarte interesantă ripostă, ce merită să fie cunoscută, tocmai pentru că se dovedește cum Duiliu Zamfirescu începea să gîndească în profunzime psihologia personajelor sale. „*Alessio*, spune el, e un personaj aproape mut. Caracterul său nu reiese din nici un comentariu al autorului, ci se dezvăluie prin cîteva fapte ale lui. Trebuie să nu uităm că un bărbat gelos are momente în care urăște deopotrivă pe femeia iubită, ca și pe omul iubit de femeie; că aceasta e cu atît mai adevărat, cînd e vorba de o gelozie de onoare, nu de amor curat, în care instinctele, se înțelege, rămîn în fond tot sexuale, dar iau un fel de aparență de demnitate socială foarte curioasă. *Alessio* urăște pe conte, însă în fibra lui intimă urăște și pe Nannina. De ce-i dă numai o palmă și n-o ucide, sau de ce-i dă o palmă și nu se mulțumește să-i facă numai o lecție de morală — sunt chestiuni de temperament și de mezu social. Un *domn* s-ar fi mărginit la morală; *Alessio* la 30 de ani poate că ar fi lovit-o cu cuțitul; *Alessio* la 60 de ani o bate. Sunt atîtea soluțiuni, care atrîn de atîtea alte chestiuni”. Pirește că are dreptate scriitorul și nu criticul, fie și pentru că reacția bătrînului la gestul fetei putea fi și alta decît cea din năvelă. Însă Maiorescu invocă, se vede, un principiu estetic, așa cum va face și cu alte prilejuri. „Dar supărarea dvs. este de rasă divină: estetica! tonalitatea năvelei!” — ricanează Duiliu Zamfirescu, cu o surprinzătoare nedorință de a accepta în principiu estetica lui Maiorescu în problemă. „Vă rog să credeți, specifică el, că estetica este foarte adesea o formulă personală a înțelegerii frumosului aplicată lucrurilor. Mie nu numai că nu-mi face rău, dar, din punctul de vedere al sentimentelor ce trebuie să deștepte în noi, brutalitatea bătrînului îmi pare morală, căci ea este semnul aparent al unei stări sufletești de chin și umilire, care sîrșește cu încercarea de a ucide pe conte. Dacă pînă la sîrșit n-ar fi dat nici un semn de această stare sufletească, ar fi avut aerul unui omorîtor, care gîndește, rece și sigur de sine, la crima finală. Ar fi fost, în toate cazurile, puțin interesant.”

Începutul acestui citat înseamnă respingerea gustului lui Maiorescu, însă așa cum rezultă mai departe, nu pe baza simplei invocări a unui gust diferit, ci prin argumentarea personajului și din punctul de vedere al determinării lui sociale. Tipologia shakespeariană, mai mult ca un *dat* al personajelor, adică rezultată a unor tare sufletești congenitale, a unor „vini tragice” etc., nu-l atrage pe scriitor, acum tot mai mult depărtat de romantica inițială a năvelisticii sale. Psihologia personajului, în dubla sa funcționalitate, pe de o parte în ceea ce are permanent, nativ, pe de alta în ceea ce se modifică sub influența mediului, vîrstei etc., aceasta începe să-l preocupe, situîndu-l pe scriitor de

partea direcției realiste, adică alături de Slavici, Caragiale, cu toate că el îi contestă, adesea zgomotos.

Dovadă, cu atât mai mult, că pricinile polemice, cu aceștia doi în special, nu sînt datorite unei inexplicabile lipse de receptivitate a lui Duiliu Zamfirescu pentru literatura lor, ci au temeiuri mai mult personale, subiective, de altă natură decît cea propriu-zis estetică.

Observațiile criticului cereau, probabil, și o mai bună clarificare a finalului. În fond, nici acum nu e declarat cu totul precis dacă pînă la urmă contele și donna Giulia se înecă sau scapă, însă orice lectură atentă arată că ei vor ajunge la mal, singura înecată fiind nefericita Nannina, la care nu se gîndește decît ghebosul, îndrăgostit fără speranță. De altfel, soarta contelui și a frumoasei doamne nici nu mai are importanță sub raport literar — ei pot să scape sau să nu scape. Nuvela intenționase să sfîrșească nu cu moartea lor sau cu întoarcerea lor acasă, speriați dar nevătămați, ci cu zdrobirea trio-ului Nannina-Alessio-ghebosul, ea moartă, bătrînul nebun, celălalt zdruncinat și el de a fi fost martorul neputincios al dramei consumate. Învăluirea finalului într-o oarecare neclaritate privind personajele secundare sporește dramatismul mai mult decît ar face o precizare foarte hotărîtă a uneia din posibilități. Ironic, Duiliu Zamfirescu îngroșă, în scrisoarea menționată, rezolvarea nuvelei exact în sensul existent, pentru a-i demonstra criticului că forma inițială, mai nedecisă, e preferabilă: „Rebusul, însă, spune el, se dezleagă așa: înecăm pe Nannina, scoatem la mal pe conte și pe donna Giulia, și cu sistemul ăsta rămînem buni prieteni.” Maiorescu nu putea să nu simtă înțepătura din pluralul formulărilor, din „sistemul ăsta”, dar consecvent practicii sale de a nu face modificări fără consimțămîntul celui alt, s-a rezumat la simpla scurtare a textului de cîntec. „Nu este nimic mai fals decît împeștrirea unei individualități cu fragmente din altă individualitate, spune el drept morală a întîmplării. Fiecare este el însuși și nu trebuie să fie altul, în bine și în rău, sub pericolul de a deveni o caricatură literară și etică” (scris. din 14/26 sept. 1889).

Duiliu Zamfirescu a avut, prin urmare, cîștig aproape total de cauză, și nu în defavoarea nuvelei. Dar episodul are o urmare întrucîtva mai aspră. Criticul l-a făcut chiar în aceeași scrisoare să înțeleagă că, oricîte merite avea *Alessio*, nuvela nu se situa totuși, în scara sa de valori, pe treapta cea mai înaltă, un loc superior fiindu-i rezervat în această ordine nuvelei lui Caragiale *O fâclie de Paște*, apărută în *Conv. lit.* chiar atunci (XXIII, 6, sept. 1889). Scriitorul o anulase pur și simplu, găsind-o „slabă, cu o invenție absurdă și cu o totală lipsă de estetică” (scris. din 11 sept. 1889), pentru rațiuni absolut nefondate. Maiorescu, dimpotrivă, pentru a sublinia cu ostentație ideea de gust personal, la care făcuse apel și Duiliu Zamfirescu în scrisoarea sa anterioară, citată mai sus, dar și pentru a-i aplica o fină corecție discipolului insurgent, își manifestă la rîndul său preferința pentru nuvela lui Caragiale. „Nu-ți place nuvela lui Caragiale? Mie-mi place foarte mult. Nici lui nu-i place nuvela d-tale *Alessio*. Mie-mi place. Este și bine așa: fiecare autor are prisma lui proprie și trebuie să rămînă cu vederea înlăuntru ei.” Formulările criticului, ca și sublinierile lui, n-au putut rămîne neobservate lui Duiliu Zamfirescu, care simte pînă în fundul sufletului deosebirea de apreciere. *O fâclie de*

Paște îi plăcea lui Maiorescu foarte mult, *Alessio* îi plăcea — și atît. „Ce dovedește asta? ripostează el. Că d-voastre una vă place mai mult decît alta, iar că lui Caragiale nu-i place *Alessio*. Dar cu asta nu s-a dovedit că *O fâclie de Paște* e o bună novelă” (scris. din 11 oct. 1889). Urmează o lungă demonstrație a punctelor proprii de vedere, cu argumente care au furnizat cercetătorilor material pentru a dovedi ostilitatea scriitorului față de Caragiale, lipsa lui de receptivitate pentru *Fâclia de Paște* etc., tot atîtea capete de acuzare împotriva lui.

Redusă numai la datele pe care le oferă corespondența sa cu Maiorescu și, mai ales, interpretată unilateral, așa cum s-a făcut, condamnarea de către Duiliu Zamfirescu, atît de severă, a nuvelei lui Caragiale și mai apoi a dramei *Năpasta* ne apare astăzi cel puțin nedreaptă. Discuția acestui caz implică însă și alte elemente, și n-o vom face aici, deși ea a fost declanșată în raport cu nuvela *Alessio*. Precizările necesare se află în nota la nuvela *Frica* (vol. de față, p. 747 — 754).

1. — *Donna Bianca d.G.*, căreia îi e dedicată nuvela, trebuie să fie Bianca del Grillo, prezentată atît de entuziasmat în *Vîntătoare de vulpe* (vezi vol. de față, p. 310), în cuvinte care sînt de-a dreptul versuri: pentru frumoasa romană — spune autorul „cîți nu lasă malvasia în pahare, ca să vie, ca s-o vadă, ca s-o ia de subsuoară, pe bălaia donna Bianca”. Ea era fiica celebrei tragediene Adelaïda Ristori (1822 — 1906).

2 — *Anzio* (Antium) este orașul în apropierea căruia scriitorul a cunoscut-o pe viitoarea sa soție, episod în legătură cu care a scris poezia intitulată cu numele localității (vezi ediția prezentă, vol. I, p. 78 și nota, p. 450).

3 — *Tramontana*, denumire italienească, în traducție exactă: „vînt dinspre munți”, munții subînțelegeți fiind Alpii, dar putînd fi și Apeninii, de unde sensul încetățenit pentru termen, ca vînt din nord.

4 — *Gaeta*, port la Mediterana, la 20 — 25 km nord de Napoli, stațiune pitorească, mult mai puțin populată, decît mai nobilă, în perioada cînd s-a scris nuvela; atunci orașelul avea numai cîteva mii de locuitori.

5 — „Vila de pe deal a Borghesilor”, Villa Borghese, cum i se spune și cum apare și în scrisorile autorului, care a vizitat-o chiar la începutul stagiului său roman. „Iată-mă intrat acasă, după o lungă plimbare la Porto d'Anzio și după o altă mai scurtă la Villa Borghese” (scris. către Titu Maiorescu din 12 mai 1889, adică tocmai din perioada cînd putea cunoaște locurile și oamenii înfățișați în nuvelă). Vila a aparținut celebrei familii, iubitoare de artă, care a adunat aici o impresionantă colecție de tablouri și antichități.

6 — *Nettuno*, orașel în apropierea Romei, stațiune balneară foarte frecventată.

P. 296

SINGURĂTATE

Conv. lit., XXIV, 5, aug. 1890.

În adevăr, cum se spune în preambulul schiței, la sfîrșitul lui august 1889 scriitorul plecase la Albano, probabil ca să se odihnească fizic — căci era după un lung ocol turistic prin Italia centrală, de

trei săptămîni. La sfîrşitul lui iulie plecase din Roma şi ajunsese la 5 august la Castellamare di Stabia, în partea de sud a golfului Napoli, deci după o săptămîină de cutreier prin alte locuri; acolo se răsfaţa „în mijlocul unui stol de contese, principese, baronese şi alte dihanii blazionate, care ciripesc, vorbesc sau latră, după cum le e guşa şi min-tea” (scris. către Titu Maiorescu, din 11 aug. 1889).

Popasul de vreo zece zile în frumoasa staţiune napolitană, cu Vezu-viul şi Pompeiul alături, a continuat cu alt popas mai scurt la Sorrento, ceva mai sus de Napoli; apoi de acolo a „bătut toate împrejurimile: Capri, Ischia, Procida, Misena... Pozzuoli, apoi iar Napoli şi iar Sorrento...” „Pe la sfîrşitul lui august” pleca iar la Roma, unde a stat numai şase ceasuri, de acolo a plecat la Anzio şi, înainte de a se opri ceva mai mult la Frascati, a stat un timp la Albano — cadrul unde se vor plasa întîmplările din *Singurătate* (scris. către Titu Maiorescu din 11 sept. 1889).

Un astfel de program, cu adaosul conteselor şi principeselor, nu avea cum pricinui, în chip normal, starea pe care o declară începutul schiţei: nelinişte, descurajare, fiorul necunoscutului etc. Schiţa pune totul pe seama invaziei trecutului, faptului că străbătuse „pămîntul antichităţii” romane — în cele şase ceasuri de popas roman, sau mai înainte. Scrisoarea menţionată către Maiorescu atestă şi ea tristeţea, dar o pune pe seama altui factor: singurătatea. Satisfacţiile imediate („Mă rog, tu pasie nu; tu grijă pînă pe-acolo iarăşi nu; crai, crai — apoi de ce focu să nu dai viaţa de-a dura pe valea plîngerilor pînă s-o opri la Sorrento?”) nu-l mulţumesc totuşi („Ei, şi cu toate astea, de cîte ori nu intram în odaia mea necăjit şi gol la suflet...”), iar cauza şi-o declară fără echivoc: „Răul e că sunt singur”.

Singurătatea e resimţită cu atît mai violent, cu cît întoarcerea în cameră se face prin părăsirea stolului de tineret, feminin mai ales. Încercînd însă explicaţii mai complicate, scriitorul dă mai întîi vina pe „ideal” în sens foarte general — dar antecedentele biografice ne arată altceva. Redutabilul călător era îndrăgostit, lucrul rezultase dintr-o scrisoare către critic din 12 mai 1889 (vezi nota la poezia *Anzio*, ed. prezentă, vol. I, p. 450) şi solitudinea măsura mai grav aşteptarea căsătoriei, care avea să aibă loc în martie 1890. Însă starea de melancolie în faţa ruinelor făcea să se populeze închipuirea cu toate fantasmale lumii de odinioară, aceasta re trăindu-şi parcă viaţa la fel cu cea dinainte cu două mii de ani. Este sentimentul pe care-l va condensa şi în poemul *Pe Acropole*, plasat în peisaj elin, dar tot atît de firesc şi celui roman:

*Şi cînd razele din lună limpezi curg pe a ta frunte
În imensa, înfîntă linişte de orient,
Din trecut şi pîn' la tine se întinde ca o punte,
Peste care tot trecutul se coboară în prezent.*

Totuşi, aceasta e o stare poetică. Ceea ce-l rodea era singurătatea, şi ea, care căpătase în cealaltă schiţă — intitulată la fel şi inclusă în volumul *Fără titlu* — înfăţişarea materială, de femeie, îl obseda şi acum, şi în acelaşi chip. Lui Trandafir G. Djuvara i se confesa tot atît de chinuit: „De două luni sunt singur cuc” (scris. din 27 sept. 1889). Corespondenţa cu N. Petraşcu e la fel de melancolică, şi acolo unde

încearcă întorsături glumeţe. O lună şi ceva mai tîrziu hotărîrea căsătoriei era comunicată tuturor în ţară — scriitorul pune capăt singurătăţii!

1 — *Febre* este evocat şi de Duiliu Zamfirescu însuşi — nu numai de Carducci — în poezia *Castel Fusano*, scrisă chiar în zilele premergătoare retragerii de la Albano, despre care e vorba în schiţa *Singurătate*, fixînd o viziune tot tragică, plină de trecut şi de spaime. Febre, zeitatea dătătoare de călduri în timpul bolii, accentuează asupra notei de suferinţă şi aerului funebru:

*Trecut ce te duci, n-ai nici un braţ valid!
Şi paznic şi-ai luat pe Febre cel palid.*

Faptul că Febre îl atinsese (pe scriitorul nostru) cu aripa sa de liliac, poate fi indicînd unor simptome de malarie, călătoria la Albano (şi de aici la Frascati) la aer uscat, poate fi motivarea viziunilor ulterioare, ştiut fiind că bolnavul de friguri are halucinaţii, coşmare (poezia *Castel Fusano* e plină de atari viziuni diforme).

2 — De comparat expresia care defineşte „lumea modernă”: „trupuri pitice şi inimi goale”, cu următoarele versuri:

*Crede-mă, copilă Thais, oamenii de azi sunt mici,
Mici la trup şi mici la suflet, — generaţii de pitici.*

din poezia *Nu mai plînge* (vezi nota la această poezie, ed. prezentă, vol. I, p. 486). Concomitenţa scrierii poate fi presupusă.

Starea poetului o repetă pe cea din numeroase poezii ale lui Carducci, de care Duiliu Zamfirescu e acum cucerit definitiv. Şi Carducci detesta prezentul, declarat de el minor, în comparaţie cu trecutul antic.

3 — „Monumentul împărătesc” trebuie să fie Columna lui Traian. Cruzimea marcomanilor făcuse ocolul imperiului, această populaţie germanică din Cîmpia panonică se aflase în război şi cu dacii şi cu romanii, iar cu aceştia din urmă luptele duraseră mai mult decît cu dacii. Au existat „războaiele marcomanice”.

4 — Care pot fi prietenii de altădată care nu-i mai erau prieteni? Unul era, cert, Delavrancea, a cărui ascensiune a fost totdeauna fascinantă pentru Duiliu Zamfirescu, altul putea fi Caragiale, cu care se declanşase un conflict încă din ţară, la lectura poeziilor din ciclul *Lunile* (vezi nota, în ed. prezentă, vol. I, p. 461) şi a nuvelei *Frica*, toate în 1888, înainte cu puţin de plecarea scriitorului în misiune diplomatică. Apariţia *Făcliei de Paşte*, chiar în perioada cînd se scria schiţa *Singurătate*, adică în toamna lui 1889, o dată cu menţionata scrisoare către Maiorescu (din 11 sept.), redeşptase o amintire neplăcută, iar replicile criticului — justificate de altfel — la obiecţiile sale, n-au făcut, cum vedem, decît să crească sentimentul singurătăţii, al izolării. În fond, scriitorul începea să simtă efectele depărtării de ţară, lucrul i-l va comunica lui Tr. D. Djuvara chiar acum, spunîndu-i că, dacă ar fi să-şi hotărască singur cursul vieţii, ar alege să stea cîte o jumătate de an în ţară şi jumătate în Italia, pe rînd.

5 — Scriitorul plănuise un amplu poem despre Hanibal, din care n-a dat însă decât o scurtă evocare, *Lacul Trasimen*, elaborată probabil acum, prin 1889—1890, dar publicată abia în 1905 (vezi nota la această poezie, ed. prezentă, vol. I, p. 577).

6 — *Saguntul* (Sagontul) e un vechi oraș în Spania, reconstruit sub numele de Murviedro după ce Hanibal îl cucerise, distrus în urma unui groaznic asediu, apoi reluându-și numele devenit legendar.

7 — *Villa Tusculana*, aflată și ea la Frascati, i-a prilejuit lui Duiliu Zamfirescu un admirabil poem-program, apărut în *Conv. lit.* din mai 1889, unde se definește starea de continuă melancolie pe care i-o crea scriitorului contemplarea ruinelor și locurilor celebre din jurul Romei și evocarea faptelor petrecute acolo în antichitate.

8 — *Via Appia* se pierdea „în lumea de atunci”, adică în trecut, ori de unde ai fi străbătut-o, căci un capăt al ei se afla în apropierea Termelor lui Caracalla și Coliseului, iar celălalt înainta printre vechile morminte, păzite de monumente antice.

9 — *Lidia lui Faustin* apare și în poezia *Jos, la Tivoli*, desigur apropiată ca moment de creație (vezi nota la această poezie, ed. prezentă, vol. I, p. 444).

10 — Întregul șir de paragrafe din finalul primului capitol al schiței, dedicate lui Goethe, și care urmează acestei prime contemplări a castelului Gandolfo, duc pe cititor la aceeași încheiere: scriitorul rememorează numai scene de dragoste și numai femeile pe care le-a iubit și care l-au iubit pe marele poet german. Solitudinea autorului schiței este deci nu a romanticului însingurat, ci a însetatului de dragoste ce se vrea împlinită.

În același sens se îndreaptă și alte meditații ale sale din perioada când se scria schița. De pildă rememorarea plimbării cu Maioreșcu pe *Via Appia* („printre morminte de șapte mii de ani, pînă la Albano”) e însoțită de icoana propriei prezențe „între un om cu o așa admirabilă natură și o femeie atât de fină și cuminte” (scris. către N. Petrascu, din 7 iunie 1889).

Imaginile feminine și tablourile unei posibile vieți proprii de familie îl asediază pe scriitor din toate părțile.

11 — *Lili* (Schönnemann), e logodnica lui Goethe de la Frankfurt (1774), de care poetul se despărțise la plecarea sa la Weimar (1775) și care îl atrăgea spre o viață liniștită, în cadrul familiei. Frumoasa *Lili* îi revine în minte lui Goethe în cursul călătoriei sale la Roma (1775), de unde îi trimite o scrisoare de despărțire definitivă: „*Lili*, adio, *Lili*, pentru a doua oară! Prima oară plecam cu o speranță încă de a ne împlini destinele. Zarurile sînt aruncate... noi vom trebui să ne jucăm pînă la capăt rolurile noastre separați unul de altul.”

12 — *Carlota* (*Charlotte*) von Stein, doamnă de la curtea din Weimar, pentru care Goethe are o pe cit de delicată pe atât de irealizabilă dragoste (1775), căci era măritată, aduce în mintea scriitorului nostru imaginea dragostei platonice pe care și Duiliu

Zamfirescu o nutrise unei doamne din protipendăa romană, — doamna E.P., căreia îi dedică și un sonet — „o ființă simpatcă de altminteri, foarte inteligentă și mai cu seamă foarte cultă. Dar... nu-i drum de la mine la ea” — căci, ca și doamna von Stein a lui Goethe, era măritată (scris. către N. Petrascu din 18 sept. 1888).

13 — *Afrodita* este mama celebrului erou Enea, cel care, scăpat din masacrul Troiei, ajunge în Latium, după o călătorie tot atât de aventuroasă ca a lui Ulise, și pune bazele viitorului stat roman. Simbolurile florilor de migdal ale Afroditei Eneene este deci acela al maternității, al amorului care zămislește viața.

14 — Locuința propriu-zisă la Roma a lui Goethe a fost pe *Via del Corso*, nr. 18 — dar Castel Gandolfo a fost atracția sa primă pentru excepționala frumusețe a construcției și a locurilor. Italia întreagă și cu deosebire Roma l-au subjugat totalmente. „Parisul va fi școala mea, Roma îmi va fi universitatea. Căci este cu adevărat o universitate. Cine a văzut-o a văzut totul!” spusese el în 1770 și toată emoția revederii Romei, la 29 octombrie 1775, și șederea aici, la care se referă Duiliu Zamfirescu, l-au făcut fericit.

15 — „*Frumoasa milaneză*” al cărei nume nu-l știe scriitorul nostru era Magdalena Riggi.

16 — *Angelica Kauffmann* era o pictoriță talentată; împreună cu artiștii pictori germani Heinrich Wilhelm Tischbein și Philipp Hackert, scriitorul Karl Philipp Moritz și cu gravorul italian Giovanni Volpato, au constituit cercul intim al lui Goethe care l-a făcut fericit în Italia, ajutându-l să-și regăsească sufletul de artist, cum spunea el, pasiunea pentru arta și cultura clasică și antică.

17 — *Veienii* erau o veche populație etruscă numită după orașul *Veii*, alături de Roma. Prima formă a poeziei *Jos, la Tivoli*, începea cu versul „La izvoarele din *Veii*” — deci Duiliu Zamfirescu intenționase glorificarea localității.

18 — Expriarea scriitorului nu e aici destul de clară: s-ar părea că el ajunsese la Vezuviu. De fapt el era, cum spune în aceeași frază, pe un fost crater vulcanic, de mult stins, iar apariția Vezuviului e o vedenie, ca și celelalte, ale antichității. De la Albano la Vezuviu e cale de aproape o sută de kilometri.

19 — *Ginestra* crește pe coastele Vezuviului — la noi numele e tradus prin *grozama*. *Leopardi* are o frumoasă poezie *La ginestra o il fiore del deserto*, menționată de Duiliu Zamfirescu, adesea, între altele și în poemul său, dedicat marelui poet italian, *Versuri heterometre albe*.

20 — *Camenele* erau nimfele izvoarelor din păduri, ele aveau darul poetic și preziceau viitorul. Verbul *cano* (a cînta în versuri) e legat de numele *Camenelor*, asimilate cu cele nouă muze grecești; dintre *Camene*, una mai cunoscută era *Carmenta*, al cărei nume se formează de la *Carmen* — poezie.

21 — *Latiaris* e un adaos al mai multor nume de zei și indică legătura lor cu provincia italică Latium, unde se află Roma.

22 — Picus e un rege legendar din Latium, fiu al lui Saturn și al nimfei Canens, zeiță a cîntecului. Prefăcut mai întîi în mistreț, apoi în pasăre de zeița Circe, el și-a păstrat darul profeției, pe care-l avea cînd era om, și prezicea ploaia. Cine să fie însă frumoasa vedenie feminină de pe lac? Soția sa, ori cîntăreța Canens, ori mai curînd nimfa Pomona, zeiță a fructelor și florilor, din cauza căreia Picus își pierduse înfățișarea umană? Duiliu Zamfirescu îl vrea chiar un faun.

P. 306 O VÎNĂTOARE DE VULPE ÎN CAMPANIA ROMANĂ

Conv. lit., XXVI, 11—12, mart. 1892. Număr jubiliar pentru împlinirea a 25 de ani ai revistei.

În Conv. lit. nuvela are un subtitlu: *Din viața romanilor moderni*.

Face parte din categoria impresiilor în proză, privitoare la peisajul italic, a căror primă piesă apărută este suita *Scrisori din Italia* (Conv. lit., XXVI, 7, oct. 1888) de care se apropie și prin adresarea comună: „Iubite prietene”. Schița *Singurătate*, deși fără caracter de corespondență, se înscrie tot aici (referirile bogate la Goethe sînt comune), unde putem de asemenea nota mai multe din scrisorile către N. Petrașcu, aparent — și adesea real — destinatarul acestei întregi literaturi epistolare.

Duiliu Zamfirescu a asistat la mai multe astfel de expediții cinegetice, dese, după cît se vede, în anumite anotimpuri, prilej pentru participanți mai mult de demonstrații ecvestre și erotice, decît de vînătoare. Ele păstrau încă mult din caracterul sălbatec vechi, de întrecere între om și fiară. Din resturile acestei viziuni se va fi alimentat goana lui Alexandru Comăneșteanu după lup, în romanul *Îndreptări*.

„Mă duc să asist din cînd în cînd la *Caccia alla Volpe*, o petrecere minunată și foarte originală în Campania romană” îi scrie lui Titu Maiorescu (30 ian. 1891), indicînd astfel sursa lucrării.

Primele ei jaloane sînt fixate încă prin 1889, dar nu e terminată și trimisă la Conv. lit. decît în 1891 și recomandată în acest fel: „Cu vînătoarea (pe care o aveam începută de vreo 2 ani) am vrut să dau o icoană caldă a Campaniei romane. Numele proprii stau acolo pentru culoare locală, sunt o formă de notariat spre a autentifica actul” (scris. către Iacob Negruzzi din 31 dec. 1891). „Icoana caldă” a frumoasei cîmpii din jurul Romei are și o altă semnificație, aceea a apropierii, pe un plan ideal și sentimental, de înfățișarea plaiurilor natale. Iată ce scria către Elena Miller-Verghy patru ani mai tîrziu:

„Dar în fine, toate trec — are să treacă și vremea rea, are să vie vara, și o să-mi pot reîncepe peregrinațiunile în velociped pe drumurile minunate ale Campaniei romane... Nimic nu e comparabil cu starea sufletească din singurătatea aceasta: văi și dealuri de toate părțile, inundate de lumină! nici o fabrică, nici o casă! aqueducurile întinse pe arcuri de piatră ciclopică, pierzîndu-se în linia străvezie a orizontului! cîte o ruină monumentală; tăcere, tăcere peste tot... iar tu, singur, ostent, cu facultățile sufletești reduse la un minimum de impresionabilitate, prinzi din fugă imaginea unui cot al Tibrului, silueta unui brad ce-și întinde umbrela pe o culme

de deal, sau îți trece prin minte un crîmpei de amintire nostalgică, din alte vremuri, din alte lumi.

Și astfel, on bat parfaitement la campagne... roumaine” (scris. din 7 mart. 1895). Peisajul acesta explică și multe din poeziile lui Duiliu Zamfirescu, adesea chiar cu elemente concrete, ca al bra-dului, „ce-și întinde umbrela pe o culme de deal”.

Schița este elocventă în multe privințe pentru înțelegerea biografiei romane a scriitorului, a stărilor sufletești care vor genera poezia sa meditativă scrisă în capitala italică. Suprapunerea celor două peisaje umane, a celui contemporan poetului, peste cel antic, reprezentat de mormintele ilustre ale antichității și Renașterii, reface în chip invers viziunile sale despre trecutul coborît în prezent — însă e vorba tot de o suprapunere, de un schimb continuu între două epoci, distanțate între ele prin zeci de secole sau chiar prin milenii. Un cort modern instalat lîngă un mormînt din vremea dinastiei Iulia, se transformă în închipuirea scriitorului într-un *ientaculum* antic, împodobit de un maître d’hôtel din sec. XIX, întocmai ca în timpul de odinioară, „ca să aibă culoare locală”. Transferul de realitate este permanent, scriitorul rămîne ancorat însă mai curînd în vremea sa, în timp ce în *Singurătate* și în *O scenă antică* tentația era contrarie. Așadar, el singur e atras spre trecut, dar lumea din jur îl readuce fără încetare în prezent, deși ea reface, în ipostaze mereu noi (prin oameni, costume, mijloace de vînătoare) aceeași și aceeași scenă care vine din antichitate. Acesta e sensul schiței, care jonglează grațios cu aceste elemente.

Campania romană — sub această formulă se înțelege regiunea de cîmpie din jurul Romei, străbătută de Tibrul și întinzîndu-se între coasta vestică a Italiei și Apenini.

1 — *Nemrosi*, nume generic dat vînătorilor, după un legendar personaj al scripturii, rege al Chaldeei, după tradiție, și „vînător tare în fața celui preaputernic”.

2 — *Poarta San-Sebastiano*, una din numeroasele „porți” ale Romei aflată în partea sudică a orașului; e numită și *Poarta Appia*, după numele vestitei artere romane. Poarta San-Sebastiano este chiar la linia de contur a Cetății eterne.

3 — *Calist I* a fost unul din primii papi, la începutul sec. III, în perioada persecuției creștinilor, cînd aceștia își aveau locurile de adunare și de exercitare a ritualului în catacombe, feriți de priverile oficialităților.

4 — *Maxențiu*, Marcus Aurelius Valencius, împărat roman (306—312).

5 — Mausoleul familiei Caecilius Metellus este una din cele mai caracteristice construcții ale Viei Appia. Familia a dat, începînd de pe la 225 î.e.n., timp de două secole, numeroși consuli, pretori etc., dintre care unul a cucerit Macedonia, altul a biruit pe cartaginezi, altul a dus războiul cu Jugurta etc. Ei au fost mai toți îngropați în monumentul descris de Duiliu Zamfirescu.

6 — *Crassus*, Marcus Licinius a fost unul din membrii triumviratului consular, instaurat la conducerea Romei, împreună cu Caesar și Pompei. A murit în anul 52 î.e.n., asasinat în timpul unui război.

7 — *Filangieri*, Gaetano, publicist italian, mare jurist și economist. A murit chiar în anul când se sfârșea stagiul italian al lui Goethe și acesta pleca spre Napoli (febr. 1788).

8 — Fraza e foarte semnificativă pentru justificarea întregii poezii meditative a lui Duiliu Zamfirescu, temelia regretului său după „vremurile minunate ale Romei antice”.

9 — „Mărețele arcuri ale aqueducurilor claudiane”. Cenzorul Claudius Appius (sec. IV) a construit Via Appia (de unde și numele celebrei artere) și primul apeduct la Roma.

10 — Localitățile menționate sînt toate din apropierea Romei, în direcția munților Albani, unde, la poalele masivului Cavo se află și vechea fortăreață a papilor, orașelul *Rocca di Papa* (Stinca Papei), construit în trepte pe un pisc, cu admirabilă priveliște, în mijlocul unei păduri de castani.

11 — Versurile citate sînt ale ultimei strofe, a zecea, din poezia lui Giosuè Carducci, *Dinanzi alle terme di Caracalla* (În fața termelor lui Caracalla), din volumul *Odi barbare*. Scriitorul, care a admirat mult această poezie, a și încercat traducerea ei, cu ritm și rimă, netrecînd de primele două strofe — și acelea incomplete.

12 — „Pe drumul mormintelor” — deci pe Via Appia.

13 — *Messala Cervinus*, cel mai ilustru reprezentant din ramura Messala a familiei Valeria, din patricienii Romei antice.

14 — „*Aurora* lui Guido Reni”, celebră frescă a pictorului italian Guido Reni (1576—1642), autor al unor portrete de femei de o mare grație, expresivitate și cu un viu colorit. *Aurora* se afla într-un cazinou ce ținea de castelul familiei Rospigliosi, de unde și mențiunea lui Duiliu Zamfirescu că donna Elena R. era „dulcea stăpînă” a nemuritoarei capodopere. Zeița dimineții, înfățișată venind să deschidă soarelui porțile răsăritului, e în cadrul ei, în care, cum zice scriitorul „trebuie să se fi visînd adesea” și stăpîna palatului însăși.

15 — *Donna Bianca del Grillo*, aceasta trebuie să fie destinatară dedicației nuvelei *Alessio*, acea *Donna Bianca d. G.*

16 — „*Ilustra Ristori*” trebuie să fie Adelaida Ristori, tragiédiana italiană (1822—1906), foarte cunoscută în Europa și America de Nord, mama donnei Bianca del Grillo.

17 — *Sandro Botticelli* (1444—1510) pictase între altele și un mare număr de Madone.

18 — *Heliogabal*, împărat roman (218—222), ales preot al soarelui pentru frumusețea sa rară.

Almanahul Societății academice social-literare „România jună”, II, Viena, 1888, p. 232. Apare împreună cu poezia Liniște.

Pare întrucîtva ciudat azi că nuvela e dată nu la *Conv. lit.*, ci într-o publicație mai puțin cunoscută și mai slab răspîdită, cum era *Almanahul „România jună”,* într-o perioadă cînd Duiliu Zamfirescu publica exclusiv la revista *Junimii*. A presupune că s-a evitat dubla semnătură în același număr nu e cazul, întrucît, în toată perioada aceasta, trec luni la rînd fără ca numele scriitorului să figureze în revistă. O nuvelă, chiar mai lungă, cum e *Frica*, putea desigur să intre în *Conv. lit.*, de pildă chiar în 1888, cînd numai 7 numere conțin semnătura sa. Însă Maiorescu și cercul *Junimii* sprijineau stăruitor menționata publicație, unde și Eminescu își tipărise *Luceafărul*, în cadrul programului observat de junimiști, de a îngrijii apariția publicației vieneze. Cum se explică, totuși, intervalul de aproape un an între lectura nuvelei și publicarea ei?

Analiza mai atentă a acestor împrejurări va lămuri un întreg capitol din viața lui Duiliu Zamfirescu, acela privitor la relațiile cu I.L. Caragiale, în legătură cu care ediția atît de valoroasă, alcătuită și comentată de acad. Al. Rosetti, Ș. Cioculescu și Liviu Călin, lasă puncte de suspensie, nu numai asupra mobilului disputei, cît mai ales asupra finalului pe care l-a avut episodul (Caragiale, *Opere*, III, E.P.L., 1962, p. 615—626). Dacă, obiectiv vorbind, scrisorile lui Duiliu Zamfirescu despre *O făclie de Paște* sînt defavorabile autorului lor — asupra acestui lucru s-a insistat mult de critică — nu e mai puțin adevărat că ultimul act al întîmplării constituie o sensibilă reabilitare, dacă nu chiar definitivă, a lui Duiliu Zamfirescu, în ochii istoriei literare, cu privire la nuvela lui Caragiale, pe care el, în corespondența cu criticul, a nimicit-o, iar acesta a apărut-o, prilej pentru a se demonstra tot felul de lucruri negative despre părintele *Vieșii la țară*. Se impun, deci, precizări mai ample, care explică și unele aspecte ale genezei nuvelei lui Caragiale.

În genere, raporturile cu Caragiale, în perioada 1889—1890, și apoi cu Slavici, spre sfîrșitul veacului și la începutul celui următor, ne apar caracterizate de un fel de ciudată lipsă de receptivitate a lui Duiliu Zamfirescu față de literatura celor doi mari contemporani ai săi. El, care intuise talentul lui I. Al. Brătescu-Voinești numai dintr-o singură nuvelă, destul de slabă, de altfel („*Are cîroală de scriitori și trebuie cultivat*”; scris. către Titu Maiorescu din 21 oct. 1890), putea fi chiar pînă într-atît de opac la *O făclie de Paște* și apoi la *Năpasta*, cum arată corespondența sa cu criticul? Iată numai cîteva pasaje din ce spune el cu privire la nuvela lui Caragiale: „Ce ziceți de novela lui Caragiale (sic)? Eu o găsesc slabă, cu o invențiune absurdă și cu o totală lipsă de estetică.” Și după ce caracterizează zeflemist principalele personaje ale nuvelei, conchide: „Știu că sînt rău judecător, dar vă spun drept că după ce am isprăvit novela de cetit, îmi simțeam mușchii obrazului strîmbați de dezgust” (scris. din 11 sept. 1889). Trei săptămîni mai tîrziu, fără să menționeze numele autorului nuvelei și nici titlul ei, continuă să polemizeze cu Caragiale în problema literaturii psihologice. „Fiindcă vine întrebarea: ce este un roman și care e scopul

unui scriitor? Eu cred că este de a-ți da iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieții. Dacă în aceasta nu mă înșel, vine a doua întrebare: au oare un scriitor, care, după ce ți-a dat o scenă, vine să explice resorturile sufletești ale oamenilor săi, nu ne răpește el din intensitatea iluziei?

Iată atâtea întrebări care de cîtăva vreme mă țin în loc, ba mă dau înapoi, fiindcă m-au făcut să șterg pagini întregi dintr-o încercare cu care mă lupt" (scris. din 1 oct. 1889). Cum *Frica* apăruse la această dată, „încercarea” în cauză trebuie să fie romanul *Lume nouă și lume veche...*, care avea să se publice în *Conv. lit.* un an și ceva mai târziu (apr.-dec. 1892). Ideea despre obligația romanului — și de aici a întregii literaturi realiste — de a da „iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieții”, comparată cu aprecierea conflictului din *Făclia de Paște* și declararea acestuia drept „o invențiune absurdă”, arată că definiția de mai sus este polemică, în afara caracterului ei de formulare de principiu. Polemică — dar cu cine? Succesiunea scrierilor arată clar că ea țintește tot nuvela lui Caragiale.

Maiorescu n-a fost de acord cu poziția, vădit subiectivă, a scriitorului și, în răspunsul său, destul de tăios, fără argumente, realizează și un fel de ierarhie, nu între *Frica* și *Făclia de Paște*, ci între aceasta și o altă nuvelă a lui Duiliu Zamfirescu, anume *Alessio*, apărută în *Conv. lit.* tot pe atunci (oct. 1889): nuvela lui Caragiale ei plăcea foarte mult, în timp ce *Alessio* îi plăcea, simplul" (scris. din 14/26 sept. 1889).

Formulele decise ale criticului, excluderea discuției și gradele stabilite între cele două nuvele (una îi place „foarte mult” — subliniat — alta, simplu, îi „place”) au fost socotite de unii comentatori drept un răspuns facil, neargumentat, dictat în exclusivitate de orgoliul conducătorului revistei și cercului Junimii. Sintem îndreptățiți să afirmăm că Maiorescu nu poate fi acuzat aici de așa ceva. Substratul acestei aprecieri neargumentate stă în prea buna cunoaștere de către el a cauzelor reale care pricinuiseră ostilitatea lui Duiliu Zamfirescu împotriva nuvelei lui Caragiale. Tocmai existența acestui substrat — cunoscut exact de către scriitor — și apoi o mai lungă precizare a punctului său de vedere cu privire la realism, iluzia realității etc., îl fac pe Duiliu Zamfirescu să conchidă că Maiorescu îl bănuiește de invidie: „De mult nu m-am simțit așa de mic și de plouat. Văd că mă credeți invidios și această opinie se pare că o aveți de toți scriitorii” (scris. din 11 oct. 1889).

Judecînd curat, textul din scrisoarea criticului citat mai sus, nu putea să ducă la concluzia suspiciunii de invidie. Criticul are grija, de altfel, să-i declare ritos acest lucru (scris. către Duiliu Zamfirescu din 8/20 oct. 1889). Dacă totuși scriitorul a înțeles așa ceva, înseamnă că el însuși se examina pe sine din acest punct de vedere, că deci a existat ceva care să-i alimenteze propria suspiciune, ideea că e bănuț de alții că ar fi invidios. Altfel nu s-ar explica de ce simte nevoia să clarifice raporturile sale cu Caragiale, mai ales că ostilitățile — pînă atunci rămase în cadrul intim al Junimii — fuseseră aduse în public de Duiliu Zamfirescu, în prefața ediției de *Novele* din 1888. Caragiale nu dăduse replică, probabil la sfatul criticului, poate și din cauză că autorul *Făcliei de Paște* își dădea

seama de ce părintele *Fricii* simțise nevoia mutării conflictului lor din cenacul în arena publică, deși Maiorescu nu va fi fost de părere — dovadă pe de o parte modul cum rețază începutul polemic al lui Duiliu Zamfirescu din scrisori, pe de alta faptul că nu pomeneste un cuvînt despre acest conflict în *Insemnările zilnice* ale acestei perioade. „În primele timpuri, cînd Junimea de la București păstra încă inutila brutalitate a redactorilor lui Balzac din *Illusions perdues*, care dase atît de puternice rezultate cu 20 de ani în urmă, grosolănia lui Caragiale și naivitatea mea mă făceau să sufăr groaznic, și dacă n-aș fi fost fricos sau aș fi avut aplombul pe care-l dă vîrsta și succesele, aș fi strigat în gura mare ori de cîte ori îl auzeam cetînd piese slabe cu ris mult, ori masacrîndu-mă cu nedreptate pe mine sau pe alții” (scris. din 11 oct. 1889). „Primele timpuri” la care se referă scriitorul sînt anii începuturilor participării sale la Junimea, mai exact 1883—1884, deci înainte de plecarea în Italia. „Masacrele” la care-l supusese Caragiale nu ne sînt cunoscute decît parțial, dar ele vor fi fost mai numeroase. Despre unul avem mărturie în amintirile lui Al. Obedenaru și într-o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu către Maiorescu, privitor la ciclul de poezii *Lunile* (vezi ed. prezentă, vol. I, nota, p. 461). „Mă supără, mă supără de o mie de ori”, se tînguia scriitorul către Titu Maiorescu, referindu-se la felul afirmațiilor și aprecierilor lui Caragiale despre literatura sa, care vor fi fost de-a dreptul nemiloase și poate, uneori, chiar nedrepte.

„Dar mai tîrziu (explică scriitorul la 11 oct. 1889), cunoscînd pe om și văzînd marea lui inteligență, infinita nestatornicie a simfuriilor sale, slăbiciunile acestei inteligențe, fondul fără nici un punct de rezam, nu numai sentimentele mele pentru el s-au îndulcit, dar am sfîrșit prin a-mi fi drag și a avea un fel de compasiune pentru o fire atît de fantastică și de muncită, în care arma și diamantul sînt legate împreună spre a da iluzia unui inel ducal. Căci, cu toată aparența calculului și izbînzilor sale, Caragiale e un mare vizionar — ceea ce e de recunoscut, spre onoarea sa. Astfel că, în timpurile din urmă, absolut nici o umbră de invidie nu poate să fie între noi: talentul lui merge într-o direcție — încercările mele într-alta; — sau chiar de ar merge paralel, esența firii noastre e atît de deosebită, încît ne vom păstra de-a pururi formula geometrică a paralelelor.” În aparență, deci, nici o latură strict personală, subiectivă, n-ar contribui la alcătuirea părerii lui Duiliu Zamfirescu despre nuvela lui Caragiale, ba chiar acesta îi devenise lui Duiliu Zamfirescu, pentru pricinile înșirate de el mai sus, de-a dreptul drag! Și totuși, el e nedrept în continuare cu *Făclia de Paște*, căreia îi aplică o adevărată execuție, mai semnificativă în latura ei polemică decît în argumentația ei, aceasta în nici un caz probantă. Ce-l supără pe Duiliu Zamfirescu, și el autor al unei nuvele despre *frică*? Nu datele de bază ale lucrării lui Caragiale — raporturile inițiale între hangiu și slugă, frica unuia (nativă și formată) și spiritul răzbunător al celuilalt etc. — ci felul cum Gheorghe (ortografiat mereu de scriitor: Gheorghe, ca și Caragiali, cu i!) trece la îndeplinirea planului de răfuială cu fostul său stăpîn: „Gheorghe e un tîlhar fantastic, declară scriitorul. El vrea

să vie în noaptea de Paște; Ghiorghe nu sare peste gard, ci sparge poarta, sau mai bine o găurește (Duiliu Zamfirescu n-a reținut că hanul respectiv era „o clădire veche de piatră, sănătoasă ca o mică cetățuie”, deci nu o împrejmuire, cu gard, ci o construcție acoperită, cu odăi de-a lungul zidului, pe dinăuntru, deci neputând fi spart, decît după ceasuri de trudă și cu mult zgomot, și nici trecut pe deasupra ca orice gard. Intrarea în han nu putea fi posibilă, într-adevăr, decît ca în nuvelă, prin spargerea unei porți, și aceea ca de cetate, n.n.). Totul alcătuiește un caz, care poate să se fi întîmplat așa, căci multe comedii se întîmplă pe lumea asta — dar care nu e firesc.” Astfel de elemente, ca și arderea mîinii lui Gheorghe cu făclia, lasă, conchide Duiliu Zamfirescu, „o penibilă impresie de inverosimil, de chinuit, și nimic din iluzia realității”, deci, în final, „*Festila* ... e nereală și neestetică” (scrisoare din 11 oct. 1889).

Maiorescu n-a socotit necesar să mai insiste asupra chestiunii pe care o va fi analizat îndestul mai înainte, cînd se ivise discuția de bază, cum vom vedea numaidecît, sau și după aceea — de altfel, între timp se întîlnise direct cu Duiliu Zamfirescu și probabil discutaseră și în problema de față. Dar adversarul *Făcliei de Paște* nu crede că incidentul e tranșat definitiv, și revine cu noi argumente, cu prilejul apariției dramei *Năpasta*, adică peste un an. „Ce ziceți de *Năpasta* lui Caragiale? Negreșit, bine” — se războiește el în continuare și cu autorul piesei și cu Maiorescu însuși (scris. datată ian. 1890). Mai circumspect, de data aceasta, el își presupune o posibilă lipsă de receptivitate față de literatura lui Caragiale, așa cum Maiorescu, după părerea sa, nu aprecia destul pe Leopardi, și trece cu satisfacție la nimicirea ambelor lucrări ale lui Caragiale, și *Făclia de Paște* și *Năpasta*, cu o vervă polemică pe cît de vie pe atît de nedreaptă.

Toată această expunere am făcut-o nu numai pentru a înțelege cum își apăra Duiliu Zamfirescu genul propriu de realism, dar și pentru că o astfel de argumentare nu se explică, totuși, numai printr-un interes pur literar, adică fără să aibă absolut nici o justificare personală de altă natură. O astfel de justificare există. Anulînd *Făclia de Paște*, Duiliu Zamfirescu o făcea, în realitate, nu convins de lipsa de valoare a acesteia — cu toate că urzește o întreagă argumentație în acest scop — ci din motive mult mai personale, anume pentru a plăti cu aceeași monedă autorului ei felul cum acesta întîmpinase *Frica*, la lectura în cadrul Junimii. Incidentul, dezavantajos în întregime pentru Duiliu Zamfirescu, i-a prilejuit însă precizarea poziției față cu proza realistă și acest lucru depășește în semnificația polemică însăși. Dar amănuntele lui rămîn revelatoare pentru a explica bruscă ostilitate împotriva lui Caragiale și cu deosebire împotriva *Făcliei de Paște*.

Frica a fost citită la Maiorescu acasă la 28 sept./10 oct. 1887, nu într-o adunare oficială a cenaclului, dar în prezența unui public, pe care însă nu-l putem determina, deoarece nu era una din ședințele obișnuite ale Junimii. „Sara lectura *Fricii* lui Zamfirescu, nouă schiță”, notează criticul în *Însemnări zilnice*. Dacă acum au început ostilitățile cu Caragiale, e greu de spus, căci Maiorescu nu-l consemnează între prezenți și pe părintele *Scrisorii pierdute*. Aceasta

nu înseamnă neapărat că el n-a fost de față. Maiorescu obișnuia să-și noteze oaspeții nu inventariindu-i pe toți, totdeauna; în cazul de față, simpla notare a lecturii *Fricii* îi aducea în minte prezența lui Caragiale, cu toată discuția ce a avut loc — și e probabil, totuși, că ea s-a desfășurat chiar în seara lecturii. Erau mai rare cazurile cînd o lucrare literară, terminată de citit într-o seară, să-și prelungească discuțiile după o săptămînă; lucrul se întîmpla, dacă el avea loc, aproape numai cu lucrările științifice, care presupuneau un timp pentru documentarea preopinienților.

Cert e că, o lună mai tîrziu (31 oct./12 nov., în ședința primei „junimi” din toamna 1887), a avut loc lectura *Lunilor* lui Duiliu Zamfirescu, soldată cu o adevărată ceartă între acesta și Caragiale, care, în toiu polemicii, a folosit, cum spune scriitorul nostru, „o mulțime de comedii” și chiar „o mulțime de trivialități” (scris. către Titu Maiorescu, datată de acesta 13/25 dec. 1887, dar fiind cu siguranță anterioară, probabil într-o zi din jurul lui 5 nov. stil nou 1887). Dacă citim cu atenție diatriba lui Duiliu Zamfirescu împotriva *Făcliei de Paște*, putem să presupunem, fără teamă de a greși, că analiza defectelor acesteia este plasată de scriitor tocmai pe terenul unde Caragiale va fi adus obiecții nuvelei *Frica*, deci în sfera veridicității, sau, cum se spunea atunci, în ce privește „iluzia realității”. E iarăși lesne de închipuit că Maiorescu a fost mai mult de părerea lui Caragiale decît de a lui Duiliu Zamfirescu, de aceea tonul de continuă imputare din scrisorile acestuia din urmă și tăcerea absolută relativ la *Frica*, pentru a nu trezi bănuiala de invidie. (Aceasta nu explică, totuși, de ce *Frica* n-a mai intrat în *Conv. lit.*, ci a fost trimisă *Almanahului „România jună”*; în perioada aceasta Maiorescu scria articole pentru aceeași publicație, ce trebuia aprovizionată de la București cu material, însă nu e de loc exclus ca însuși Caragiale să fi declarat, în focul discuției, că nuvela nu e publicabilă în *Conv. lit.*). Căci, avem toate temeiurile să credem că, în timpul discuției, Caragiale a „amenințat” că va scrie și el o nuvelă cu temă asemănătoare, pentru a demonstra cum trebuie explicată apariția și evoluția unui sentiment ca frica și trecerea lui în nebunie, nu sub imperiul autosugestiei, ca la Duiliu Zamfirescu — unde eroul are tulburări mai mari cînd își rememorează scena lugubră cu geamătul mortului, decît cînd aceasta *avusese loc*. Controversa fiind iscată de aici — poate că *Făclia de Paște* exista anterior în intenția sau în hîrțile lui Caragiale, dar poate că elemente ale ei s-au cristalizat chiar în acest moment — e limpede pentru ce nuvela era mai dinainte condamnată de către Duiliu Zamfirescu, aflat — după cum însuși mărturisește — încă sub semnul unei vizibile irascibilități, atunci cînd se făceau obiecții scrierilor sale. Maiorescu nu-i va imputa direct subiectivitatea, ci îi va recomanda, ca pe o lege a artei, ca scriitorul să rămînă cu vederea înlăuntrul „primei” lui proprii, fără să se compare cu alții, ceea ce a sunat pentru Duiliu Zamfirescu ca o atragere a atenției că judecă pătimaș *Făclia de Paște*, din cauză că și Caragiale judecase aspru *Frica*. Scriitorului nu-i mai rămînea în acest caz decît să se apere de bănuiala că e invidios — ceea ce nici nu era, probabil;

dar că obiectivitatea îi era eclipsată, despre aceasta nu începe discuție!

Referitor la această împrejurare avem interesanta reconstituire făcută de către Mihail Dragomirescu, în cadrul dialogurilor sale *filozofice*, intitulată *Integralismul* (Ed. Institutului de literatură, Buc. 1929).

Președinte al conclavului — întrucâtva junimist prin compoziție — de duhuri din Empireu, care se plimbă pe minunatele alei conversând, adesea cu vorbele lui Mihail Dragomirescu însuși, alcătuite în așa chip, încît să dea mereu dreptate criticului — în chestiuni controversate cu el cît protagoniștii se aflau în viață — Caragiale intervine la un moment dat în dezbateri, cu impetuoșitatea-i cunoscută, și se referă la *Făclia de Paște*, „care fie zis în treacăt, a făcut marț pe vremuri *Frica* ta, Duilă” (p. 328). Răspunsul acestuia este, surprinzător, cu totul în contradicție față de cele afirmate în scrisorile către Maiorescu: „De ce mai amintești lucruri trezite — îi răspunde scriitorul. Ei, da, firește, *Făclia de Paște* e mai bună ca *Frica*, scrisă de mine, și nu rămîne nici o îndoială”. Nu e aici nici o confuzie: Mihail Dragomirescu își amintește bine lucrurile. *Făclia* n-avea cum face „marț” *Frica* lui Duiliu Zamfirescu, dacă cele două nuvele nu s-ar fi aflat la un moment dat în competiție directă, dacă nu s-ar fi pus problema, ca să spunem așa, care pe care! Duiliu Zamfirescu reproduce în *Integralismul* lui Mihail Dragomirescu, nu opinia distrugătoare din 1890, ci o alta, ulterioară cu un deceniu, de data aceasta singura adevărată, așa cum vom vedea mai jos.

O întîmplare, ulterioară cu zece ani discuției epistolare de mai sus cu Maiorescu, arată limpede că nu invidia umbra rațiunea clară a scriitorului, ci lipsa explicabilă de obiectivitate și o anumită vindictă îl duceau pe Duiliu Zamfirescu la o atît de violentă anulare a nuvelei lui Caragiale. În 1900, Maiorescu împlinea 60 de ani și, cu acest prilej, Junimea i-a organizat un volum omagial al *Convorbirilor*, întrunind colaborarea tuturor foștilor și actuali junimiști. Între ei, desigur, Duiliu Zamfirescu, care contribuia și cu o sumă importantă — probabil cea mai mare între toți participanții — pentru acoperirea cheltuielilor de tipar. În această calitate, de finanțator al întreprinderii, scriitorul a fost întrebat (de către Mihail Dragomirescu, atunci secretar de redacție) dacă socoate oportună prezența lui Caragiale în sumarul volumului, ținînd seama de faptul că între el și Maiorescu avusese loc un diferend serios în 1891, cînd autorul *Scrisorii pierdute* îl învinuise în public pe critic de a fi profitat de pe urma sumelor rezultate din vînzarea volumului de poezii al lui Eminescu (vezi pentru aceasta nota la poezia *Fragment*, ed. prezentă, vol. I, p. 570). Evident, Duiliu Zamfirescu a socotit absolut utilă prezența lui Caragiale în volum, trecînd el însuși cu totul peste vechiul incident cu nuvela *Frica* și cu ciclul *Lunile*, și apreciînd *Făclia de Paște* din cu totul altă perspectivă decît în 1889.

„Stima mea pentru talentul lui de scriitor începe de la publicarea nuvelor și anume de la *Făclia de Paște*...” (scrisoare către Mihail Dragomirescu, din 19 dec. 1899). Iar în continuare el vorbește despre „omagiu pe care-l aducem inteligenței sale” (a lui Caragiale).

Așadar, avem confirmată clar, la distanță de zece ani, aprecierea evidentă a nuvelei lui Caragiale, încă de pe vremea discuției epistolare cu Maiorescu, dar și faptul că aceasta trebuie pusă pe seama unui moment de minie, prelungit „mai peste marginile iertate” — cum spunea Maiorescu despre reflexivitatea lui Eminescu — minie explicabilă prin ironia sau violența identică a lui Caragiale la adresa *Fricii* lui Duiliu Zamfirescu. Atitudinea acestuia de după un deceniu îl înțește pe Mihail Dragomirescu: „Este de mirat la Duiliu Zamfirescu, care de altminteri nu-l prețuiește pe Caragiale decît de la *Făclia de Paște*. Caragiale scrisese această nuvelă în concurență cu *Frica* lui Duiliu Zamfirescu care era mult mai slabă. E spre onoarea lui Duiliu Zamfirescu că îl admiră pe Caragiale tocmai pentru o nuvelă care arăta inferioritatea sa” (notă din 20 ian. 1942, adiacentă scrisorii lui Duiliu Zamfirescu către Mihail Dragomirescu, din 14 dec. 1899).

Depășindu-și animozitățile și neobiectivitatea inițială — chiar dacă menținîndu-și în mare parte opiniile despre *Năpasta* și despre tipul inteligenței lui Caragiale — Duiliu Zamfirescu a formulat în sfîrșit aprecierea sa adevărată cu privire la capodopera marelui său contemporan.

În felul acesta, întregit, clarificat și corectat în laturi esențiale, socotim că trebuie să rămînă în istoria literară episodul conflictului cu privire la *O făclie de Paște*, ca și anumite aspecte ale genezei acestuia.

Vom semuala anumite asemănări de caracter între eroul principal din *Frica* și eroii din viitorul *În război*: Bogdan își are originea într-o familie neaoșă, ca a lui Mihai Comăneșteanu; el „tocase” la cărți niște moși, cum era pe cale să facă eroul romanului; avîntul erotic le e comun și la fel nestatornicia în dragoste; înclinația poetică o întîlnim și la capitanul Bogdan ca și la Mihai sau la Milescu, și ei autori de poezii; în același timp patriotismul lor e sincer, sînt admirabile generozitatea lor, vitejia, cînsa în împrejurările curente ale vieții etc. Duiliu Zamfirescu sugerează, ca și în viitorul roman, autenticitatea întîmplării și a eroului, atît prin cadru cît și prin menționarea inițialelor unora din personaje.

În același timp, nu e hazardat să încercăm a înțelege rațiunile opoziției lui Caragiale, prea puțin sugerate în dialogul din *Integralismul*, dar deductibile mai ales din compararea celor două nuvele, *Frica* și *O făclie de Paște*. La Duiliu Zamfirescu sentimentul fricii e o obsesie datorită multiplicării interioare a unor împrejurări cu totul curente, firești: eroul uită parola, se simte singur în noapte, refuză oferta unui soldat de a-l însoți — deci își mărește el însuși singurătatea — își închipuie că i-ar putea fugi calul în clipele cînd a descălecat etc. Mai mult, adevărata sa frică ia proporții și mai mari ulterior întîlnirii cu mortul, în meditațiile și comentariile prin care episodul ia în conștiința eroului proporțiile unei obsesii, dar alimentată oarecum bolnăvicios din propria-i substanță, fără prea clare surse externe. Este invocat aici patologicul, cu toată buna grație pe care-o înfăptuiește autorul. Episodul este, fără îndoială,

posibil în viață și, într-un fel, Caragiale însuși, în *La hanul lui Minjoală*, reface o traiectorie asemănătoare, însă cu apeluri discrete sau numai ironice la fantastic, la ireal. În plus, comentariul continuu, insistent, al lui Duiliu Zamfirescu, urmărind să intensifice *obsesia*, are drept rezultat o anumită diluare a *fricii*, care nu poate crește când se face prea multă filozofie asupra ei.

La Caragiale frica își are rădăcina în firea maladivă a evreului, ea este alimentată de boala reală de care suferă în acel moment, frigurile, creatoare ale unei exaltări specifice, ce se prelungește lesne, în condiții prielnice, în nebunie; dar scriitorul analizează o permanentă înfrurire a factorilor *externi* — sociali — care conlucrează pentru a duce la trepte înalte dezechilibrul *interior* al personajului, trăsăturile ce țin de patologie.

La Duiliu Zamfirescu frica se leagă în principal de închipuire, greșindu-se pe un caracter nepredispus anterior la aceasta; la Caragiale e o frică evoluind lent, real, pe date de atavism, ereditare, potențate însă permanent de mediu, de condițiile concrete în care se află personajul. Superioritatea *Făcliei de Paște* este netă, și tocmai în direcțiile contestate de Duiliu Zamfirescu, dar și nuvela sa are o valoare indiscutabilă. Trebuie să presupunem că tocmai punctele mai slabe, semnalate mai sus în *Frica*, în bună măsură anecdotice, au devenit ținta atacurilor lui Caragiale, partizan al unor motivații psihologice de nezdruccinat. Argumentele sale nu-l vor fi lăsat lui Maiorescu locul și cadrul unei mai consistente apărări a nuvelei lui Duiliu Zamfirescu, de unde supărarea acestuia, prelungită ani la rând, și izbucnirile repetate.

1 — „Să-nvîrtim o șamșurcă“ — expresie argotică, denumind un anumit fel de a practica jocul de cărți numit preferans (mai jos, prescurtat: prefă).

2 — Versurile sînt create ad-hoc de personaj, întorcînd în sens optimist distihul lui Bolintineanu, din cunoscuta poezie *Cea din urmă noapte a lui Mihai cel Mare*:

*Viața noastră trece ca suava rouă
Cînd speranța dulce ne surde nouă.*

3 — Scena din nuvelă are loc, prin urmare, înainte de asaltul general al Griviței, din 30 aug. 1877, soldat cu cucerirea redutei. Amănuntele topografice date de Duiliu Zamfirescu sînt inexacte, căci adevărata situație a întăriturilor turcești nu putea fi *văzută* din tabăra românească. Cînd va scrie *În război*, pe baza documentației relativ precise din lucrarea lui Th. Văcărescu, *Luptele românilor în războiul de la 1877* (vol. I—II, 1886—1887), scriitorul va prezenta lucrurile mult mai exact.

FURFANȚO. TREI NUVELE

Editura „Alcalay“, 1911, „Biblioteca pentru toți“, nr. 680.

Alt volum alcătuit pentru colecția fostă a lui Müller, din producția unei perioade lungi de un deceniu și jumătate, lăsînd în afară cel puțin patru lucrări de oarecare amploare, schițele: *În carantină*, *Cu bilet circular*, *Badea Cîrșan la Roma* și nuvela *Două case potrivite*.

E limpede că, de data aceasta, scriitorul operase o selecție, ceea ce nu făcuse în cazul volumului precedent, unde-și adunase mai tot ce putea fi socotit nuvelă sau schiță apărută (cu excepția *Drumului greșit*). Fapt e că volumul e superior celuilalt, aparținînd întru totul genului nuvelistic, prin toate trei lucrările — reportajele și schițele de genul *Singurătății* sau *Vîntătorii de vulpe*, pentru care avusese mai multă îngăduință în 1895, fiind acum înlăturate sever la alcătuirea volumului.

Volumul e tipărit ca și celălalt, în condiții grafice proaste. Are 80 p. Întregul sumar figurează în ediția prezentă.

p. 333 FURFANȚO

Conv. lit., XXXIV, 11, nov. 1900.

Variante

p. 337, r. 32 — În volum replica lipsește. Textul s-a stabilit după *Conv. lit.*

p. 345, r. 30 — ca dintr-o feerie. *Îi venea să cînte și să se ducă. Îi venea să cînte...* (*Conv. lit.*).

Scriitorul a dorit nuvela drept un pretext hazliu, în jurul căruia să brodeze cîteva tipuri — hotelierul, vagabondul etc. — într-o intrigă banală. Mica rață provincială, care e fiica hotelierului, nu putea să nu fie atrasă de mirajul bețivanului pitoresc și misterios Furfanțo, atît de straniu în peisajul țirgușorului; dincolo de acest final, autorul n-a mai intenționat altceva („Iată o noveletă, *Furfanțo*. Eu am făcut mare haz scriind-o. Hai să meargă în lume cu noroc“). Scris. către Titu Maiorescu din 8 aug. 1900), dar curios, tocmai finalul s-a lovit de rezistența criticului, adept al unor încheieri limpezi, de tip clasic,

eventual cu o oarecare morală. Așa înțelegem din răspunsul autorului, nu iritat, ci suplicator, cu bonomie contrariată. „Domnule Maiorescu, lăsați-l așa (pe Furfanțo, n.n.). Închipuiți-vă că am rupt vreo 4 pagini în care se întâmpla tocmai ceea ce doriți d-voastră, adică: italianul lua pe față și devenea proprietarul celor 2 pogioane de vie de la Minăstirea Dealului, pe care le cultiva minunat. Ei bine, le-am rupt! Cum se poate să nu ne înțelegem noi asupra unui lucru ce mie mi se pare așa de evident?”

Novela mea nu zice că Furfanțo nu și-a deschis prăvălie la Tîrgoviște. Și-a deschis prăvălie sau s-a făcut podgorean — cum vrea cititorul” (scris. din 10/23 aug. 1900).

Se pare că Maiorescu înțelesese lucrurile într-o direcție, am spune, clasică: italianul a ales, între vin și dragoste, pe cea din urmă — de ce atunci, întreba criticul, expresia „*per Bacco*”? — care ar indica opțiunea pentru produsul ocrotit de Bachus. În acest caz, sugerase el, ar trebui spus nu „*per Bacco*” ci „*per Venere*”, Venera fiind zeița dragostei. Dar o expresie de acest fel nu există! exclamă Duiliu Zamfirescu, care explică apoi că sensul formulei sale nu se referă la vin, ci spune cam ceea ce comunică românescul „cum se poate, domnule!” sau „ei, a dracului față”, adică o mirare, o surpriză, o simplă exclamație fără implicații mai adânci. „Zău, domnule Maiorescu — insistă cu dezolată stupefacție scriitorul — lăsați-l așa. Cel mult schimbați expresia de la sfârșit *per Bacco* în ceva cam așa: «che destino!» sau «cosa faccio adesso?» (ce mă fac eu acum!», n.n.), care să lămurească mai bine pe cetitorul român”.

Neînțelegerea criticului — aflat în timpul acestei corespondențe la Reichenhall, în Austria, lângă Salzburg — ne apare în adevăr surprinzătoare și, cu toată revenirea lui, precizînd că n-a avut în vedere o înlocuire a zeului vinului cu zeița dragostei, nu putem să ne mirăm îndestul de finalul pe care îl cere nuvelei. E drept că scrisorile respective nu ni s-au păstrat, dar din replica scriitorului deducem cu limpezime obiecțiile lui Maiorescu. Esența lor consta în a limpezi ce s-a petrecut pînă la urmă cu cei doi îndrăgostiți din nuvelă, adică la fel ca în cazul lui *Alessio*. Duiliu Zamfirescu rezumă astfel pretențiile criticului: „Rămîne acum să se știe dacă este mai firesc — estetic firesc — să se însoare terre à terre, sub nașia autorului, sau să rămînă așa în vînt, chinuit de gîndurile dragostei”. Poziția sa proprie, ca și în cazul celălalt și ca în cazul romanului *Viața la țară*, era să lase o anumită nelămurire asupra finalului. „Ceea ce vreau eu, autorul, este să turbur sufletul cetitorului. I-am dat un tip de bețiv sentimental, un semiascet, cum sunt toți oamenii stăpîniți de o patimă: bețivii, jucătorii de cărți, și cum mai sunt apoi geniile: născocitorii mari, filozofii adevărați etc. Cînd aceștia sînt prinși de împrejurări în lanțurile amorului, par a se deștepta dintr-un vis lung spre a trece la un act de voință violentă: căsătoria, sau așa ceva.

Eu am voit de astă dată să aduc autoironia bețivului pînă la marginea dragostei. Asta este operațiunea sufletească interesantă. Că ia pe fata hangiuului, sau n-o ia, e un fapt, un fapt, și numai Thomas Grandgrind vrea fapte și iar fapte”.

Argumentația scriitorului e convingătoare și de neînțeles e numai de ce criticul a stăruit în opinia sa — scriitorul părea, la un moment

dat, să-și ceară el scuze, că argumentația din scrisoarea lui Maiorescu era „așa întoarsă” (scris. din 18/31 aug. 1900). Finalul actual al nuvelei este deci altul decît cel dorit de autor, care a adaos ceva — nu ne putem da seama de proporție — în sensul celor cerute de critic. „Nu sunt convins de necesitatea lungirii ce propuneți, stăruia el, tot mai dezarmat; totuși vă voi asculta, încredințat cum sunt pe cale aprioristică de limpeziciunea vederii d-voastre estetice. Lăsați-mi foile cîteva zile încă, și vă voi trimite pe Furfanțo cu *jame-lia*”. Cele „cîteva zile” devin trei săptămîni și, la 5/18 sept. 1900, manuscrisul nuvelei pleacă spre *Conv. lit.* cu încheierea glumeață din partea autorului: „Și iată schița sfîrșită, așa cum ați dorit: duduca de la Vaslui e satisfăcută.” („Duduca de la Vaslui” era un fel de etalon caricatural junimist pentru moralitate: ce-i plăcea „duducăi de la Vaslui” era în limitele admise de principiile unei conduite austere și cam înguste; ce nu, era prin definiție imoral. Personajul avea o legendă cu oarecare temelie real: o vasluliancă must-trase *Convorbirile* din primii ani pentru că ar fi prea generoasă cu pasajele licențioase, amenințînd cu refuzul revistei pe viitor. Creangă, Caragiale, Pogor erau cei mai îndrîjiți în a o face pe puritana „duducă” — desigur numai în adunările Junimii — să se cutremure. Plimbîndu-i criticului prin fața ochilor imaginea „duducăi de la Vaslui”, fie și în glumă, scriitorul îl acuza pur și simplu pe critic de îngustime!)

„Clarificarea” soartei celor doi îndrăgostiți, deci adaosul, trebuie să constea în discuția finală dintre Furfanțo și Mitu hotelierul, în urma căreia rezultă viitoarea căsătorie și mutarea proaspeților înșurăței la vie — exact așa cum evitate inițial scriitorul, dacă va fi fost adevărată declarația lui din scrisoarea datată 10/23 aug. 1900.

Este interesant că nuvela aceasta se mișcă spre direcții practicate mai puțin de Duiliu Zamfirescu; ea a plăcut criticului care, un an mai tîrziu, o citea într-un cerc de doamne (scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu către Titu Maiorescu din 10 dec. 1901), iar în 1905 îi solicita o colaborare „*la «Furfanțo»*” pentru numărul festiv, de 40 ani, al *Convorbirilor* (notă de mîna lui Maiorescu pe scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu din 8/21 nov. 1905).

Se pare că aceasta se explică mai ales prin discuțiile purtate de scriitor și critic în decursul anilor, cînd numele personajului central din nuvelă a devenit un fel de simbol pentru omul pur sufletește, sentimental cu timiditate și cu explozii neprevăzute. Romanul *Anna*, în care se punea problema revenirii Transilvaniei în hotarele firești, își propunea să arate că în acest pămînt românesc „va fi locul «Furfanțului» idealist” (scris. către Titu Maiorescu din 15/28 dec. 1905), adică al oamenilor însuflețiți cu dezinteresare de idei înalte. Personajul n-are în nuvelă această semnificație; el și-a dobîndit-o numai în convorbirile directe ale celor doi!

În perioada la care se referă nuvela și mult timp apoi, era obișnuit ca hotelurile să rezerve mereu aceeași cameră unora din clienții simandicoși, cum sînt cei pe care-i așteaptă stăpînul hotelului „*Patria*”. Ghica (e vorba de Dimitrie, nu de Ion, scriitorul) fusese de nenumărate ori ministru, la fel Tachi (Constantin) Giani, Constantin Olănescu-

Până — unii liberali, alții conservatori — ca să nu mai vorbim de Brătianu, mai sigur I.C., poreclit „vizirul”, dar putînd fi și fratele său, Dimitrie. Pricina unor atari vizite la Tîrgoviște era, se înțelege, propaganda electorală — dar hotelierul exagerează, desigur, pentru că aceștia nu veneau în oraș toți în aceeași zi de alegeri, și nici nu stăteau prea mult dacă ar fi venit.

1 — Nu e foarte clar la ce operă se referă hotelul, în afară de *Traviata*. Probabil e vorba de *Lakmé*, în transcriere eronată la *Conv. lit.*, păstrată și în volum.

2 — *Laiotă-vodă*. Numele indică aici o perioadă nedecisă, foarte veche, ca și Ciubăr-vodă, de exemplu; Laiotă Basarab, pus de trei ori de Ștefan cel Mare pe tronul Munteniei, nu era însă de neam țigănesc, nici nu e clar ce legătură avea cu ȧiganii, care să justifice aluzia din nuvelă la „negreața” personajului.

P. 348 SPRE COTEȘTI

Conv. lit., XXXVIII, 7—9, iul.-sept. 1904.

Variante

p. 361, r. 10 — ... mîngiere. Era *atîta răcoare*, atîta miros...

(*Conv. lit.*).

Lucrarea are un vizibil caracter memorialistic: micul Iancu e o icoană a copilăriei autorului însuși; conu Dumitrache Teodorescu, la rîndul său, e izvorît din aducerile-aminte despre unchiul său după tată, chiar cu acest nume: Dumitru — cărturar subțire. În articolul *O piatră în baltă* (*Conv. lit.*, XLIII, 6, iun. 1909) avea să spună despre el: „Unchiul mei, adică proprii frați ai tatălui meu, Gheorghe și Dimitrie, se întorceau la 1842 din Germania și Franța după 15 ani de studii...”. El se îngropase însă de tînră la Cotești, unde avea o oarecare proprietate, cu vie, cam așa cum se arată în nuvelă, și rămăsese holtei pînă la bătrînețe. Amănuntele biografice privind familia nu sînt însă exacte, Iorgu Teodorescu, care ar ținti spre Lascăr Zamfirescu, tatăl scriitorului, nu avea chiar 11 copii, ci numai șase, iar un al șaptelea murise de mic; scriitorul însuși, în măsura în care el era modelul lui Iancu, era primul, nu al șaptelea copil — deci ceea ce rămîne esențial e atmosfera. Totuși, un detaliu absolut exact: Zamfiresții, așa cum se spune în schiță despre Iorgu Teodorescu, aveau o anumită deformare la nas, — vomerul era puțin strîmb — nesenzibilă pentru un neprevenit. O semnala fiul lui Duiliu Zamfirescu, și el diplomat și prozator, Alexandru-Duiliu Zamfirescu. În fragmentul de roman despre Dedulești (vezi vol. II al prezentei ediții, p. 633), cei trei frați, care pornesc evident de la modelele reale — Lascăr, Dumitru și Gheorghe — aveau și ei „nasul cam strîmb”, ca eroul schiței *Spre Cotești*. Pasiunea ciudatului și singuratecului Dumitrache Zamfirescu pentru hrisoave era reală, așa cum e și în imaginea sa din schiță, cînd îi povestește copilului despre boierii țărilor române. Din păcate, toate documentele adunate de el și care, poate, ar fi făcut mai multă lumină și în încurcata genealogie a scriitorului însuși, s-au distrus în timpul primului război mondial.

Informația cu privire la un unchi, bunic sau străbunic comis, trebuie privită în primul rînd ca un fapt literar și foarte cu rezervă sub raportul exactității biografice stricte.

Calea străbătută e de la Focșani la Cotești apropiati, drum de vreo 8 km, la mijlocul căruia e Milcovul.

Nu e exclus ca schița să fi fost scrisă chiar la Odobesti, în șederea de o lună din iun.-iul. 1904, cînd imaginile anilor de demult îi vor fi populat nopțile, și poate se va fi întîmplat ceva cu unchiul Dumitru, care să fi prilejuit calda evocare.

Duiliu Zamfirescu începea să se simtă îmbătrînind, detașat de multe ale tinereții („Parcă de la un cîrd de vreme încep să mă simt ușurat de povara nevoii de a iubi... Să fie acesta semnul pozitiv al declinului, sau aurora unei liberațiuni sufletești definitive?” — îi scria lui Maiorescu la 22 aug./4 sept. 1904, adică exact cînd apărea lucrarea) și sub imperiul acestor reverii melancolice copilăria începea să-i devină o mîngiere tot mai frecventă.

O astfel de stare explică formule din nuvelă ca: „Era parcă în lucruri un înțeles de libertate patriarhală”, „noima unor lucruri în care se ascundea farmecul trist al singurătății românești” etc., care definesc nu percepțiile micului erou al schiței, ci sentimentele complexe ale autorului însuși, totdeauna cuprins de astfel de melancolie cînd se întorcea în țară.

1 — În afară de „strîmbarea” nasului, și cel de-al doilea amănunt care-l lega pe unchi de nepot, dragostea pentru cai, era reală. Lui Duiliu Zamfirescu îi plăceau mult cai — și-a adus o pereche de armăsari pur-sînge din Italia, în 1906, și de la aceștia s-a ajuns la conflictul din 1913 cu colonelul Stratilescu, în urma căruia s-a petrecut ruptura definitivă cu Maiorescu (vezi nota la poezia *Primăvara*, ed. prezentă, vol. I, p. 582).

2 — *Ecoul Putnei* nu trebuie luat neapărat ca un ziar real: în *Ecoul* focșănean din 1880 scriitorul publicase o poezie, exista un alt ziar focșănean *Putna*, tot la 1880, *Ecoul Vrancei* apărea chiar pe cînd se scria schița. Deci, numele poate fi o contaminare din mai multe.

3 — Sînt primele versuri din poezia lui Grigore Alexandrescu, *Cîinele soldatului*, dar scriitorul nu le folosește exact, căci în original soldatul e rănit „în războaie”, nu „în bătăie”, cum zice Duiliu Zamfirescu — de altfel mai firesc pentru cazul din schiță, pentru care, probabil, le-a adaptat.

4 — Înălțimea băiatului — mai scund decît grîul — și faptul notat anterior că încă nu mînase caii, ne ajută să datăm oarecum momentul cînd a putut avea loc întîmplarea reală; e la o vîrstă de tot fragedă, de pildă pe la zece ani, cel mult doisprezece, deci, prin 1868—1870, cînd copilul nu depășise școala primară, din care își amintește numai decît cartea de citire cu lecțiile de „intuiție” (științele naturii), despre insecte, păsări, plante etc.

5 — Un moș Ioniță a existat sigur între ascendenții scriitorului, anume Ion (Ioniță) Lascar, om învățat, prieten cu domnitorul Moldovei, Ion Sandu Sturdza; documente din tre 1806 și 1829 îl pomenesc în Focșani, el e tatăl doctorului Anastase Lascar, cel prin care s-a

păstrat versiunea descendenței familiei din împărații Lascarizi, de la Bizanț și Niceea. Ioniță era frate cu străbunicul scriitorului; Tache Teodorescu nu se ridică însă până spre Lascarizi, deși are și el pasiunea hrisoavelor și a genealogiilor nobile, ca și modelul său din realitate, unchiul Dumitru Z. Poate că Dumitru Zamfirescu se mîndrea și el numai cu titlurile ce vor fi fost sigure în familie, cele autohtone, și nu aspira la origine porfirogenetă, dar restrîngerea la rangul de comis poate fi o sugestie literară amintitoare a ambiției nobiliare a scriitorului însuși. Oricum, pe Duiliu Zamfirescu îl preocupa acum serios chestiunea ascendenței, pe care o va aborda direct în 1909, în cadrul discuțiilor iscate de Discursul de recepție la Academie, *Popo-
ranismul în literatură*.

p. 362 PETRICĂ

Conv. lit., XXXIX, 1, ian. 1905.

Din nov. 1900, aceasta este prima năvelă propriu-zisă publicată de scriitor — cu excepția schiței *Spre Colești*, terminată cu puțin înainte — deci poate la *Petrică* se va fi referit, atunci cînd îl vestea pe Maiorescu că „îmi umblă prin cap o novelletă” (scris. din 10 dec. 1901), dar care înainta greu, din cauza romanului *Îndreptări* și a studiului operei lui Leopardi, a încercării de a traduce din Machiavelli (scris. din 29 ian./11 febr. 1902). Deci, năvela s-a aflat pe masa de lucru a scriitorului cel puțin patru ani, ceea ce explică micul fast cu care-o prezintă spre publicare și urgența pe care-o solicită.

Trimîțînd-o la *Conv. lit.*, scriitorul se scuza față de critic că nu-i mai scrisese de mult (de fapt, de trei luni): „Ca țărani cari n-au fost de mult la biserică și vin în ziua de Sfîntul Ilie cu mere, ca să-i ierte Domnul — vin eu la d-voastră cu năvela alăturată” (scris. din 18 nov. / 1 dec. 1904) și solicită apariția ei chiar în numărul pe ianuarie următor. Maiorescu i-a îndeplinit cererea, nu pentru că nu ar fi avut observații ca altădată — dimpotrivă, a avut, și chiar de esență — dar pentru că în această perioadă Duiliu Zamfirescu respecta tot mai puțin recomandările criticului. În fond, finalul năvelei este apropiat aceluia din *Alessio* și *Furjanțo*, atît de insistent recomandate de critic spre modificare. Indicînd o apariție apropiată, scriitorul strecura delicat dar ferm că nu are de gînd să accepte observații — ceea ce Maiorescu a înțeles exact! Dar se constată aici o trecere a scriitorului spre formule năvelistice diferite de a sa anterioară, *Petrică* apropiindu-se de *Microbul* lui Brătescu-Voinești, apărută cu peste un deceniu mai înainte în *Conv. lit.* (XXVII, 8, 1 dec. 1893). Lumea e, în fond, aceeași din *Momentele* lui Caragiale, dar năvela e o replică tragică a acestora. Scriitorul se îndepărta tot mai mult de atmosfera romantică a unora din năvelele anterioare (*Alessio*), în favoarea crîmpeiilor autentice de viață, lipsite de idealizările din romane (*Viața la țară*, *În război*). Se pare că tocmai acest lucru i-l reproșa Maiorescu în scrisoarea de răspuns, apreciîndu-i cam acru năvela, ceea ce prilejuiește o replică destul de dură din partea lui Duiliu Zamfirescu, care apără realismul, cu argumente clasice: „Dacă n-aș fi scriitor, adică un om cu nevoi și ticuri (citește: sensibilitate, încredere în propria realizare literară, conștiință de sine etc., n.n.) aș ceda la tot, pentru a mă ridica

în atmosfera caldei d-voastre scrisori. Dar sunt plin de păcate, în acest sens că tot ce stă acolo (în năvelă) e scos din însăși alcătuirea mea sufletească, în care așa s-au oglindit oamenii aceia și nu altfel. Și cînd cineva crede că oglinda e bună, îndreaptă frizura, iar nu oglinda.

Prin urmare, pentru a răspunde pe rînd propunerilor d-voastră, nu pot scoate pe trivialul «hai sictir» și «hai stir»; nu amdi suprimarea cuvintelor «totul este transformare etc.», «masa unui electron

de hidrogen» și nici fracțiunea pedantă $\frac{1}{30.000.000}$. Acestea sunt elu-

cubrări cari au o logică în mintea bețivului, și caracterizează atît tipul în sine cît și neputința creatoare a multor capete românești”.

În continuare, Duiliu Zamfirescu declară o prețuire superioară a gusturilor și părerilor criticului, dar se desprinde subțire de concluziile acestuia față de literatura sa și respinge un număr de propuneri ale lui Maiorescu, admite altele, anume acelea privind expresii neologistice sau abstractizări, în favoarea unor formulări mai netede românești. Un compliment făcut mai departe criticului — „La toate mai am de adăogat că bunicul (adică T.M., care dobîndise o nepoată, n.n.) se îmbătrînește pe sine prea mult” — este compensat cu un fel de avertisment că, totuși, maturitatea scriitorului însuși trebuie avută în vedere de critic cînd îi face recomandări ca unui novice: „...se îmbătrînește pe sine prea mult și uită că Ianinei (adică lui Duiliu Zamfirescu însuși, n.n.) i-a crescut de mult păr alb.” Ceea ce se asociază perfect cu reproșul că Maiorescu încerca să-l împingă spre idealizările practicate în adolescență de autorul lui *Conu Alecu Zăgărescu* și al *Locotenentului Sterie*, acum partizan al unui realism mult mai aspru, mai aproape de proza curentă a vieții.

„Mai am apoi de adăogat — și asta cu oarecare părere de rău — că d-voastră aveți aerul de a nu găsi în romanele și năvelele mele decît pe gentilul poet de acum 25 de ani. Eu socoteam că de atunci încoace am creat oameni reali, români mai cu seamă, și că în năvela de față interesul nu stă atît în atingătoarea istorioară a întîlnirii tînarului cu fata tenorului, ci mai cu seamă în înfățișarea unui grup de oameni reali, în cari vițiul, talentul și poezia se contopesc atît de curios, spre a întocmi cadrul în care au trăit mulți scriitori români de acum 25 de ani, Eminescu și Caragiale, spre a nu cita decît pe cei mai de seamă — cadrul prin care eu m-am strecurat și pe care d-voastră nu l-ați cunoscut de loc. Balalanschi a existat; Năiță de asemenea; tenorul cred că există și astăzi; *Petrică* de asemenea, poetizat de mine. Dacă vă pot interesa vi-i citez. Știu că adevărul istoric, în romane, nu trăiește decît dacă e verosimil și scris cu talent. Asta-i astal

Orcum, lăsați pe *Petrică* să ia guturaiu pe răspunderea mea!” (scris. 28 nov./11 dec. 1904).

Posibilitatea identificării personajelor năvelei n-o mai avem, sau nu e atît de lesnicioasă, dar sugestiile scriitorului că a pornit de al un cadru real, în care s-au mișcat Eminescu și Caragiale, și chiar el însuși, sînt prețioase, ca și informația — știută de altfel de noi, dar care ne apare ca o imputare adusă lui Maiorescu — că acesta n-a cunoscut în profunzime și în datele lui cele mai autentice, mai specifice, universul în care au circulat și de elementele căruia s-au impreg-

nat principalii noștri scriitori de la 1880. A existat, deci, sugerează Duiliu Zamfirescu, și nu fără un anume reproș, un sector — de loc secundar — în viața scriitorilor din jurul lui Maiorescu, de care criticul a rămas totdeauna departe. Ceea ce se potrivește bine cu imputarea asemănătoare a lui Caragiale, în seria de articole de după moartea lui Eminescu : *În Nirvana* (1889), *Ironie* (1890) și *Două note* (1892).

Cu toate acestea, atmosfera nu e doar cea de la 1880—1885, la care se referă scriitorul în corespondența către Maiorescu. Nu numai prezența radiului descoperit la 1898, mută întâmplarea după 1900, dar existența unui critic literar profesionist, frecventator de bodegi e caracteristică momentului 1900. E o contaminare a două epoci, o translație în timp a boemei de la 1880—1885, când se petrecuseră oarecare schimbări în viața acestei lumi, dar nu fundamentale, deși sensibile pentru ochiul lui Duiliu Zamfirescu, cunoscător al celei mai vechi.

1 — *Almaviva* este contele îndrăgostit din comediile lui Beaumarchais, *Nunta lui Figaro* și *Bărbierul din Sevilla*, aduse pe scena operei de Mozart și Rossini.

2 — Să fie oare aluzii ale lui Duiliu Zamfirescu la cunoscutele apostrofe ale celor trei prieteni, Caragiale, Delavrancea și Vlahuță, care-și adresau astfel de apelative? „Țața” era porecla scriitorului satiric D. Teleor (1858—1920), prieten cu toți trei și în special cu Caragiale. Chiar dacă de la astfel de modele a pornit, Duiliu Zamfirescu a creat și alte înfățișări, profesiuni, chiar caractere eroilor din nuvelă. În orice caz, însă, anumite apropiieri ale acestora cu oameni reali, negreșit că au putut fi făcute în epocă.

3 — Năiță formula aici, sumar, principiul enunțat de Lavoisier — pe care-l va contesta la fel de pătimaș, peste câteva clipe — după care în natură nu au loc pierderi sau sporuri cantitative de materie, ci, numai transformări, mutații. Dar personajul simplifică și vulgarizează, nu numai din cauza vinului, ci a superficialității lui de gândire, căci curînd el va prefera pe alchimisti lui Lavoisier.

Cît se știa despre *radium* la data cînd Duiliu Zamfirescu își scria nuvela — radiul fusese descoperit la 1898 de Pierre și Marie Curie — era destul ca să zdruncine în mintea lui Năiță bazele moderne ale chimiei, puse de Lavoisier, și să-l întoarcă la alchimisti; în adevăr, ideea că radioactivitatea radiului generează heliu, adică transformă radiul în heliu — cum înțelegea personajul — semăna cu teza alchimistilor după care „piatra filozofală” poate prefăce piatra în aur. La începutul secolului au fost chiar oameni de cultură care au crezut că radiul este, de fapt, tocmai piatra filozofală rîvnită!

O MUZĂ

„Cultura Națională”, 1922.

Este al doilea, în ordine cronologică — primul e *Viața la țară* — dintre volumele proiectate de autor să apară în seria editurii „Cultura Națională”, înființată în 1922 și aflată sub conducerea literară a lui Marin Simionescu-Rîmniceanu. Înscriind între primele sale apariții opera lui Duiliu Zamfirescu, editura celebra pe cel din urmă scriitor mare din generația de la 1880 — căci Slavici, absolut ultimul dintre ei, era atunci înconjurat de o zonă glacială, ca urmare a atitudinii sale din timpul războiului, cînd continuase să creadă în steaua imperiului habsburgic. Duiliu Zamfirescu apărea epocii ca fiind „de nimeni tăgăduit, cel mai mare poet și scriitor ce-i mai rămăsese (literaturii române, n.n.) în viață” — după cum se spunea în necrologul publicat în *Conv. lit.*

Moartea prematură a scriitorului, la începutul lui iunie 1922, a făcut ca el să nu-și vadă cu ochii nici un volum, din această serie, dar trei din ele sînt considerate ca pregătite de el — între acestea *O muză*.

Sumarul se bazează — așa cum s-a arătat și în nota asupra volumului prezent — pe proza publicată în *Convorbiri*, după apariția volumului *Furjanfo. Trei nuvele* (1905). Exceptînd romanul *Anna* — cea de-a doua jumătate — și schița *La sorți*, toată proza literară a scriitorului dintre 1905 și 1922 se află adunată în volumul *O muză*. În rest, *Convorbirile* îi publică un număr de eseuri sub formă de *Scrisori române* (iulie 1907), mai multe articole și cuvîntări festive — despre Tolstoi (aug. 1908), Costache Negri (iul. 1912), Eminescu (iun. 1914), Discursul de recepție la Academie (oct.—nov. 1909) și apoi două ample lucrări polemice despre poezia modernistă (ian. și apr. 1916).

Completarea volumului, destul de firav sub raportul numărului de pagini, a fost făcută prin includerea unei bucăți de seria *Amințirilor din cariera diplomatică*, pe care o publicase anterior într-un almanah, *Citiți-mă*. Astfel constituit, și fără să păstreze ordinea în care lucrările au apărut în revistă, volumul a fost constituit, fără să știm exact dacă sumarul este alcătuit chiar de Duiliu Zamfirescu, sau doar de

editorul său. E de presupus, însă, că anumite sugestii din partea scriitorului au existat.

Partea cea mai importantă a volumului constă în cele trei capitole de *Amintiri din cariera diplomatică*, al căror început fusese făcut în *Prefața* ediției a IV-a a *Vieții la țară*, în 1914. Această prefată era memorialistică autentică scrisă după toate regulile genului; evocările din *O muză* sînt schiță propriu-zisă, adică proză literară. Nu se poate înălțura comparația între *O partidă în trei* și *Două case potrivite*, publicată fără semnătură în 1899; poate chiar că, publicînd-o pe prima din cele două în altă parte decît în *Conv. lit.*, voia să evite prezența în aceeași revistă, fie și după douăzeci de ani, a unei schițe cu un subiect, oricum, echivalent. În orice caz, se poate afirma fără teamă, că memorialistica practică, fie în formele clasice ale genului, fie sub forma literaturii, ocupa centrul activității de prozator a scriitorului, în ultimul său deceniu de viață. O intensă necesitate de a se explica, de a-și lămuri sieși și urmașilor drumul străbătut, lumea cu care venise în contact, persoanele de oarecare notorietate sau anonime cu care-și încrucișase drumul, îl fac să dea memorialisticii atenția cea mai mare. Judecînd bine, chiar în volumul anterior, *Furjanfo*, două din nuvele sînt sublimări memorialistice: *Spre Cotești și Petrică*. De seria lor ține oarecum *O partidă în trei*. Între manuscrisele rămase după moartea sa, aflăm un început de capitol din seria *Amintirilor din cariera diplomatică*, intitulat *Castelul Gallese*; apoi, o dată cu anul 1914 începe seria de memorii saint-simoniene, concepută ca o cronică a României din ultimii cincizeci de ani, și din care s-au realizat doar cîteva portrete (I.I.C. Brătianu, Al. Marghiloman, Vintilă Brătianu, D. A. Sturdza), un început de relatare despre căsătoria prințului Ferdinand (*Drama de la Veneția*) și alte cîteva pagini.

Celelalte schițe ale volumului *O muză* reprezintă fiecare cîte o direcție nouă posibilă în proza lui Duiliu Zamfirescu, de la satiră pînă la proza alegorică, fără însă ca scriitorul să insiste în vreuna din ele. Examinîndu-le de la distanță, sîntem tentați să conchidem că autorul lor își verifica din cînd în cînd disponibilitățile, își încerca instrumentația și se mulțumea cu atît. Literatura propriu-zisă parcă nu-l mai satisfăcea. Poate că aceasta și era starea lui sufletească, de vreme ce un filon altădată activ în sfera literară — nuvela — pare să se desearce acum numai în proza operativă a articolului de ziar și a pamfletului, iar corespondența, ca formă a literaturii de confesiune și a meditației prompte în actualitate, se convertește în memorialistică, adică se întoarce spre trecut, destinată însă deopotrivă să iasă la iveală într-un viitor incert — sau să se piardă pentru totdeauna în anonimat.

Dacă activitățile la Ministerul de Externe, la Comisia europeană a Dunării și la Camera Deputaților, desfășurate de scriitor după 1906, sînt cele care au săvîrșit această prefaceră — atunci și Duiliu Zamfirescu aparține seriei de energii împuținate și stoarse, adică primejduite în zona literaturii și întoarse către politică, în care ceea ce au adus efectiv n-a compensat cîtuși de puțin ceea ce a pierdut viața spirituală a poporului prin îndepărtarea lor de activitatea literară.

Personajul central din nuvela de față și din celelalte două următoare a avut o existență reală și a fost unul dintre cei dintîi prieteni apropiați ai scriitorului la Roma. Latura autobiografică este prin urmare neîndoieabilă, dar nu poate fi contestată o doză bună de literaturizare. O mărturie despre John James, avem în caietul de însemnări *Varia*, început o dată cu primele momente ale stagiului roman. Nota respectivă e de prin 1890 — deci după ce diplomatul-poet american nu mai era la Roma. E o fișă caracterologică în care, deși numele e altul decît cel din nuvelă — Charles în loc de John — îl descoperim pe capriciosul și inteligentul american. Iată în întregime acest text:

„Cine poate să-mi spuie exact care este cea mai mare cauză a nenorocirii sufletelor mari?

Eu aveam un prieten de aproape, om sănătos, cu minte pătrunzătoare, cu talent, pe care l-am studiat un an și jumătate ca să prind firul enigmei vieții lui. Era american. Colabora la mai multe ziare și publica romanuri. Iubise pe o femeie care murise, ceea ce nu-l împiedeca de a iubi pe altele. Pornise din Filadelfia la New York, dus de dorința de a cunoaște lume nouă. După cîteva ani știa pe dinafară tot orașul. Stăruia pe lingă guvern să-l trimită în Europa. Veni la Roma, în diplomatie.

După un an îi era dor de America.

În lume era vorbăreț, glumeț, flecar chiar, și cînd se întorcea acasă doar cît nu plîngea de urît. Făcea curte femeilor cu un tact și o sîrguință nespusă. Cu cît natura femeii era mai originală, cu atît dragostea lui dura mai mult — și vice-versa. Juca cărți, și la început credeam că acesta era izvorul nefericirilor sale, fiindcă nu era bogat și pierdea. M-am încredințat însă că nu era jucător. Cînd făcea o cunoștință nouă, devenea copilăros de bun. Cînd puneă o haină făcută de curînd, îi scînteiau ochii de plăcere; după aceea o zvîrlea și dacă n-ar fi avut altele să le schimbe, poate că nu s-ar mai fi uitat în oglindă. Cetea mult și judeca drept și, ce e mai rar, se judeca drept pe sine. Avea o mare slăbiciune de Shakespeare, pe care-l știa pe dinafară.

— Bine, Charles, îi ziceam cîteodată, ce ai de ești așa de nenorocit?

— Nimic; ceea ce ai și d-ta. Hamlet trăiește în toți oamenii.

Eu cred că amicul meu trăiește în toate naturile alese. Esența firii noastre este *Viitorul*, și naturile poetice, pasionate de trecut, nu sînt decît urmăritori violenți dar neputincioși ai viitorului, cari, prin tendința puternică a idealului către real, se agață de umbrele trecutului care singure au forme spre a-și adăpa setea dorului de a descoperi. Căci în ordinea morală nimic nu se creează. Totul se observă, se leagă și se descoperă. De aceea toți idealii mari sînt nenorociți și, în general, cei ce se ocupă cu științele pure, fericiți. Propriu vorbind, numai aici se creează.

Deci viitorul imediat se duce către viitorul imediat. Viitorul imediat pentru viața zilnică este *curiozitatea* sau *îndoiala*: femeia asta care-ți surîde blînd și te privește cald, oare să fie ca toate femeile? și, deși ca idee cunoști speța foarte bine, ca fenomen pe dînsa nu o

cunoști. Viitorul te cheamă, te duci la el și când îl vezi că e asemenea cu ceea ce tu cunoști, durerea înșelăciunii e mare. Procesul acesta se urmează repede și în toate ramurile. Așa cu cărțile, așa cu noile cunoștințe, așa cu călătoriile.

Acesta e cuvântul pentru care naturile ca și lucrurile ne atrag. Și fiindcă originalitatea este o raritate în toate sensurile, tot acesta este cuvântul pentru care, fără știre-ne, sintem nefericiți“.

T. xtu' e datat: Roma, 2 oct. 89.

E de semnalat și partea de filozofie finală, în care recunoaștem multe din constatările pe care le vom întâlni în poeziile ulterioare acestei însemnări.

Vom sublinia că începutul la imperfect: „aveam un prieten“ — arată că legăturile lui Duiliu Zamfirescu cu modelul lui John James au fost scurte, ele au durat un an și ceva după sosirea scriitorului nostru la Roma. Cîrînd apoi, americanul nu mai era acolo. Deci, atît întîmplările din această schiță cît și din *O muză* (exclusiv povestirea lui Ugo della Rôvere) pot fi situate exact în intervalul mai 1888—oct. 1889 și, ținînd seama de datele cuprinse în text, de rezerva oarecum distantă în care se păstrează scriitorul, încă novice față de ceilalți eroi — reali și ei — ai lucrării, e mai probabil că faptele s-au petrecut în 1888.

Despre același personaj este vorba și într-una din scrisorile către Titu Maiorescu: „De cînd sunt la Roma am un prieten, coleg, foarte plăcut băiat, care din cînd în cînd se cam întrece cu vînașurile... Trebuie să vă spu că e un cap luminat, scriitor în țara lui (America), fire dreaptă, iubitor de femei, caraghios — un om bine echilibrat, în afară de capitolul băuturii. Din fericire nu i se întîmplă des să bea.“ Conturîndu-i un portret aproape identic cu cel din caietul *Varia*, Duiliu Zamfirescu indică un număr de ciudătenii ale personajului său, de loc vinovate, mai mult acte gratuite, fără urmări, săvîrșite sub semnul vinului.

Portretul e, așadar, identic, indicînd un personaj de o mare mobilitate în gîndire și comportament, un pasionat, un artist, însă componentele profilului sînt aproape toate altele decît în *Varia*, și adunate spre a configura un om care, după opinia lui Duiliu Zamfirescu atinge condiția talentului, nu și pe a geniului: John James rămîne un om plin de talent, nu însă un geniu. Descoperim mai jos, notate, manifestări ale acestui om care întruchipează talentul, sau simptome care, pentru Duiliu Zamfirescu, diagnosticau talentul: „Iată ce fenomene regulate bag de seamă. Cînd începe a se încălzi bine, comentează pe Shakespeare, pe care-l știe pe dinafară, și înjură pe nemți. După ce s-a chircilit, devine trist, negru la gînduri, oftează, vrea să umble pe jos. Într-o seară a trebuit să fac jurul Romei, afară din ziduri, de la Porta del Popolo pînă la Porta Pia; altfel se ducea singur și-l dezbrăca vreun borfaș. Mergînd, tace, și numai cînd și cînd îi răsare în mînte cite un fapt singular. Bunăoară: îți aduci aminte ce diamante avea ducesa d'Aosta în trandafirii de la sin? sau: era să mă înec acum un an la Venezia. Apoi, cînd urcă scările, se oprește regulat la aceleași nimicuri: bunăoară vede întotdeauna o literă care, în loc de a fi N regulat, M e greșit, din numele unui chiriaș, sau detalii fantastice, precum e umbra unui personaj desenat pe peretele camerei sale, care umbră i se pare că seamănă cu logodnica lui. De aci începe a rosti

o elegie în versuri de Ed. Poe, și apoi, pe calea asta, improvizează, cu părul vîlvoi, cu ochii umezi și geme.

Concluzia este că pentru mine excitațiunea în genere și în particular excitațiunea alcoolică, la temperamentul nervos, devine o putere creatoare, prin faptul că conștiința prinde adîncul detaliilor, iar fantezia le colorează într-un mod particular. Și mai departe, mă întreb dacă lucrul acesta nu este comun mai tuturor talentelor. Zic talent, iar nu geniu într-adins, fiindcă geniul cred că se exercează cu de la sine putere“ (scris. din 20—21 oct. 1889).

Iată un subiect care va gesta încet în conștiința scriitorului, ajungînd să fie trecut pe hîrtie abia după un sfert de secol și mai bine.

Totuși, legăturile dintre ei par să se fi menținut — nu știm în ce fel, dar probabil numai prin corespondență — căci, dintr-o scrisoare a scriitorului către fiul său mai mare, Alexandru-Duiliu, din ianuarie 1921, aflăm că D. i iu Zamfirescu v nise pe Coasta de Azur, spre a asista la înmormîntarea celui ce fusese eroul navelor lui, John James (aici îl găsește telegrama cu știrea morții fiului său mai mic, Lascar, în urma unui duel). La această dată, însă, toate cele trei nuvele cu John James erau scrise și publicate. Poate că personajul urma să figureze și în alte pagini memorialistice ale scriitorului, căci spiritul lui de meridianal — deși american — îl captivase pe Duiliu Zamfirescu, a cărui fire se modelase mai cîrînd după tiparul nordic, apropiat firii lui Maiorescu. (În continuare, dintre multele nume proprii, vom da explicații numai acelor care nu sînt destul de clare din precizările autorului însuși, sau acelor care au o importanță deosebită).

1 — Socoteala scriitorului include și cei trei ani de stagiu în minister, unde gradul era în adevăr acela de atașat de legăție, însă concret munca sa era mai cîrînd de funcționar, decît de diplomat.

2 — Familia Lebaudy, devenită bogată prin marile distilerii de zahăr, avea să-și cîștige adevărata celebritate prin Paul Lebaudy, marele constructor de dirijabile, care a și făcut prima traversare a canalului Mîneei, în 1910. La data cînd se întîmplă cele povestite în schița lui Duiliu Zamfirescu, familia nu era vestită decît prin atracția pe care-o exercitau imensele ei averi.

3 — O altă familie celebră, care dăduse Franței mai mulți pictori în sec. XVII-XVIII. Duiliu Zamfirescu se oprea, după cum se vede, la acele nume de diplomați, care vorbeau contemporanilor și prin alte rezonanțe ale familiilor respective. În orice caz, memorialistica sa nu urmărea să fie doar o cronică a vieții diplomatice române.

4 — Duiliu Zamfirescu are în vedere pe Leopold al II-lea, rege al Belgiei între 1865—1909, posesorul unei uriașe bărbi pătrate, neobișnuită la monarhii acestei țări.

5 — Chestiunea celor două limbi oficiale, care și azi provoacă fricțiuni secesioniste în Canada era și atunci la ordinea zilei. Vorbind o „frățușcă de pe timpul lui Rabelais“, ministrul canadian sugera implicit că el favoriza partida franceză, atribuind francezilor descoperirea și colonizarea Canadei. În adevăr, aceasta s-a petrecut chiar în timpul lui Rabelais. Dar Duiliu Zamfirescu face, se pare, o confuzie de date: Laurier (Wilfrid) a fost prim-ministru numai după 1896, nu

la 1888—1890. E și firesc, de altfel, ca un prim-ministru să nu ia masa la restaurantul-pensiune al tinerilor diplomați de pe Via Sistina, ci cu totul la alte localuri, de pildă la cel indicat chiar de scriitor, „faimosul Hôtel du Quirinal”.

6 — Navigatorul francez *Jacques Cartier* (1491—1557), trimis de regele Francisc I, în 1534, să caute un drum nou spre Indii, dar mai la nord de cel descoperit de spanioli, a poposit pe coastele Canadei, pe care le-a cercetat în alte două călătorii. Lui i se spune „descoperitorul Canadei”, dar Duiliu Zamfirescu îl numește numai cuceritorul țării, întărind teza ostentativă a lui Laurier, după care Canada ar fi în primul rând franceză — deși primul european care a pus piciorul aici, la cinci ani după descoperirea Americii, este venețianul Jean Cabot, mort în 1498, un an după ce atinsese țărmurile viitoarei Canada.

7 — Paragraful conține multe aluzii care trebuie „traduse”, pentru a se înțelege intențiile scriitorului în redactarea memorialisticii sale, plină de subtile referințe la persoana sa. Astfel, cei doi „tineri de viitor” erau secretari de ambasadă cum era el însuși, și tot la Roma, însă ei nu fuseseră uitați de foștii lor șefi, așa cum pășise Duiliu Zamfirescu cu Al. Lahovary, Nicolae Flevea, chiar cu Maiorescu, care nu-l aduseseră în țară ci îl menținuseră în posturi diplomatice subalterne. Această situație o are în vedere formularea: „Pe lângă netăgăduitele lor merite personale, o mină de noroc i-a urcat de timpuriu la înălțimi la care alții ajung târziu sau niciodată”! Duiliu Zamfirescu aparținea categoriei cu „niciodată”!

8 — Pe de altă parte, referirea la secretarii de ambasadă conține sugestia că aceștia sînt de fapt sufletul misiunilor diplomatice — iar Duiliu Zamfirescu fusese ani la rînd în acest post, la Roma, Atena, Bruxelles și din nou la Roma. Dar aluzia cuprinde și o doză bună de ironie: scriitorul nu se socotește și pe el însuși să fi fost „un tânăr de viitor”, de vreme ce nu pătrunsese în politica de partid, internă, ci rămăsese diplomat subaltern — nici măcar șef de misiune.

9 — Nici referirea la Palazzo Caffarelli (Via Condotti, 61) nu e fără aluzii: în acest mare palazzo, unde locuiau mulți ambasadori, a stat și Duiliu Zamfirescu, dar nu ca șef de legatie, ca ceilalți, ci datorită faptului că socrul său, Antonio Allievi, mare financiar, îi aranjase acolo reședința. Nici pe calea aceasta, deci, scriitorul nu-și socotea reușitele pe măsura meritelor, la nivelul foștilor săi colegi, ajunși miniștri de externe sau prim-miniștri, în timp ce el n-a fost plin la 1915, cînd apare schița, nici șef de misiune diplomatică, necum șef de departament în țară sau șeful unui întreg cabinet ministerial!

10 — Puterile „cam decoltate” cu care Bülow — cancelarul, un feldmareșalul Karl von Bülow, învinsul de la Marna — făcea „un tour de valse” erau alianțele căutate în grabă de Germania, în primii ani de după 1900. Cancelar, Bernard von Bülow (1849—1929) a stabilit o bună înțelegere de exemplu cu Marocul, respingînd o ofertă a Angliei, cu care se afla în concurență în problema coloniilor. Practic, datorită politicii lui, Germania s-a trezit în preajma primului război mondial cu relații proaste cu toți vecinii europeni.

11 — „Anglomania” privită ca o probă de mare sobrietate în cele lumești, se opunea desigur caracterului licențios al istorisirilor înșirate de tinerii diplomați, constînd în cancanuri și aventuri — adevărate — din lumea mare română, asemănătoare celor din celebra lucrare a lui Boccaccio.

12 — *Quadrupla Înțelegere* din perioada 1915 era alianța politică și militară realizată în timpul primului război mondial de „Tripla Înțelegere” (Franța, Anglia și Rusia) împreună cu Italia, care părăsise „Tripla Alianță” cu Germania și Austro-Ungaria.

13 — *Madame Angot* este un personaj popular, satiric la adresa unor femei ridicule, cu obiceiuri învechite. Compozitorul francez A. Charles Lecocq (1832—1918) a scris o apreciată comedie, *Fata doamnei Angot* (1873), care cucerea toate scenele Europiei în perioada pînă la 1900 și chiar după aceea. Scriitorul o cunoscuse încă de la Roma și Bruxelles. La noi, compania de operetă G. Carussy încă o mai juca în 1914, la „Grădina Blanduziei” (pe str. Academiei, colț cu Doamnei), sub titlul *Fata mamei Angot*, deci era proaspătă în mintea contemporanilor.

14 — *Vasco de Gama* este numele celebrului navigator portughez (1469?—1524), descoperitorul drumului spre Indii prin sudul Africii, pe la Capul Bunei Speranțe. Probabil că tocmai „speranța” legată de amintirea marelui portughez l-a făcut pe compatriotul său diplomat de peste patru secole să dea numele său cînelui-curier amoros!

15 — Prințul *Alexandru Gorciakov* (1798—1883) fusese șeful diplomației ruse timp de 26 ani, devenind vestit prin politica sa de după războiul Crimeii (1856), care avusese și pentru noi urmări deosebite. Scriitorul îl va menționa și pentru perioada războiului din 1877.

16 — Lordul George Leveson Gower, conte *Granville* (1815—1891), de trei ori ministru de externe al Angliei, în perioada cînd Gorciakov conducea diplomația rusă.

17 — *Manzoni*, Alessandro, poet și prozator italian romantic (1785—1873); *I promessi sposi* (*Logodnicii*) este lucrarea sa cea mai importantă, roman istoric a cărui acțiune se petrece la începutul sec. al XVII-lea, în timpul războiului de treizeci de ani, fiind o cronică a Lombardiei între 1626—1630. Romanul cunoscuse o excepțională răspîndire în perioada Risorgimentului și a luptei pentru independența Italiei, și era încă lectura preferată și la sfîrșitul de secol, de aceea romanticul John James nu putea să n-o cunoască.

18 — *Prerafaeliștii* erau contemporani cu apariția romanului lui Manzoni; fondatorul curentului „confreria prerafaeliștii” (1847) era poetul și pictorul englez Dante Gabriel Rossetti (1828—1882), italian de origine, care preconiza întoarcerea la arta sănătoasă, realistă și naturală, la arta „primitivă” a înaintașilor lui Rafael.

19 — Spania „teroriza lumea” în timpul celor doi mari regi, Carol Quintul și Filip II, ale căror domnii au acoperit, numai ele, spațiul dintre 1516 și 1598, adică peste opt decenii din întreg secolul al XVI-lea. Acum imperiul spaniol are cea mai mare întindere și putere. Trecerea de la „prerafaeliști” la „Spania” o face John James prin aso-

ciația de idei declanșată de conceptul *energie omenească*. Prerafaeliții căutau forța activă, brută, pe care Rafael o va domina prin spiritualitate — în timp ce Spania simboliza și ea forța, autoritatea, voința. Efectul e de ordin strict literar și e de discutat dacă el aparține în adevăr personajului real John James, sau e o invenție a scriitorului.

20 — Diego Rodriguez de Sylva y Velasquez (1599 — 1660), cel mai celebru pictor din școala spaniolă, portretist renumit, reprezenta în tabloul *Las Meninas*, cinci fetețe, tovarășele de joacă ale copiilor regelui — acesta e sensul termenului, ceea ce ar fi un echivalent, pentru copii, a ceea ce sînt domnișoarele sau doamnele de onoare pentru regină. Aluzia lui John James e dură dar și spirituală: spaniolii despuiați de colonii de către americani — cum au și fost! — trebuiau să păstreze numai amintirea marilor artiști și a gloriei lor de odinioară.

21 — Teologul și filozoful francez Pierre Abélard (1079 — 1142), îndrăgostit fanatic și nefericit de tînăra Heloiza (1101 — 1164), fiică a unui canonic, și ea cuprinsă de pasiune asemănătoare pentru Abélard. Ambii au devenit simboluri ale dragostei puternice. Pentru a sugera intensitatea acestui sentiment la o tînără dintr-o epocă mai nouă, Jean Jacques Rousseau (1712 — 1778) și-a intitulat un roman: *Julie ou la nouvelle Heloise* (1761), care a devenit una dintre cărțile reprezentative ale romantismului, de care e captivat John James.

22 — Aluzia e a lui Duiliu Zamfirescu, nu a lui John James: chelnerița Maria ar fi mai bună diplomată decît miniștrii de specialitate de la București! Păreră pe care scriitorul o avea de mult, nu numai în ce-l privește pe D. A. Sturdza, deținător multă vreme al departamentului, dar și pe alții care se perindaseră pe la Externe! Trecerea asupra Peninsulei Balcanice a aprecierii de proastă diplomație e de fapt menită să sublinieze aluzia, nu s-o șteargă.

23 — Numele familiilor romane citate erau „cît lumea de mari“, pentru că aveau secole vechime, dăduseră peninsulei papi, conducători de cetăți, mari constructori de palate celebre, cu uriașe colecții de artă — deci se afirmaseră în viața politică și în cea spirituală deopotrivă.

24 — Pilulele „Pink“ erau o invenție faimoasă în sec. XIX, un preparat medical despre care creatorul său afirma că vindecă toate bolile. Era „panaceul“ rîvnit de alchimisti, ironizat însă de umoriștii secolului, care denunțaseră, alături de savanți, iluzia sau escrocheria. Însă celebrul doctor Pink făcuse o mare avere pînă să se dovedească falsul.

25 — Tereza de Brunswick și sora sa, Joséphine, au fost două din amorurile lui Beethoven, cam o dată cu marea sa dragoste care a fost Giulietta Guicciardi (și căreia i-a dedicat celebra *Sonata lunii*, menționată de Duiliu Zamfirescu în ciclul *Viața la țară, Tănase Scatiu*). Se pare că Terezei i-a închinat marele compozitor celebra sa scrisoare adresată „iubitei nemuritoare“.

26 — *Modane* este ultima stație de cale ferată pe teritoriul francez, a liniei care vine din nordul Franței și trece în Italia, prin Torino, Genua și apoi pe coasta vestică a peninsulei. Aceasta e calea terestră cea mai directă între Paris și Roma.

27 — *New York Herald* era unul din cele mai vechi ziare americane, fondat în 1835 de James Gordon Bennett (1795 — 1872), celebru gazetar. De aproape jumătate de secol el apare sub titlul *New York Herald Tribune*; în epocă era ziarul cel mai citit, de informație și reportaj.

28 — *Mount Vernon*, localitate în statul Virginia (S.U.A.), unde se afla proprietatea lui George Washington (1732 — 1799), cel ce a dobîndit independența țării sale și a unificat-o. La Mount Vernon intra, biruitor, faimosul președinte, la sfîrșitul anului 1783, și aici se retrăgea în toii marilor victorii politice, trăind modest și echilibrat. Pre-iul propus, trebuind să fie cîștigat de John James, ca să devină și el bogat, era deci simbolic, urmînd să releve frumusețea alternării vieții publice cu aceea simplă, de cetățean modest.

p. 397

O PARTIDĂ ÎN TREI

Alm. Citiți-mă, I, 1921.

Mormonii, adică „sfinții“, sînt adepții unei religii fondate în 1830 în S.U.A. de către Joseph Smith, „profetul“, cu împrumuturi din creștinism în primul rînd, dar și cu inspirații din alte religii orientale. O întoarcere la practica apostolilor, cu exaltarea accentuată a riturilor mistice creștine și în cadrul unei ierarhii riguroase, face din secta mormonilor, restrînsă aproape numai la continentul nord-american, un fel de mișcare, mai mult decît o religie. Sub urmașul lui Smith, numit Young (1852), mormonii decretaseră, după modelul islamic, poligamia, care avea să fie suprimată abia după patru decenii (1890). Sensul subtitlului : „John James contra mormonilor“ relevă ideea că, în cele din urmă, eroul și-a biruit tentația egală spre cele două frumoase partenere, părăsind nu numai pe una din ele, ci pe amîndouă.

1 — *Hephaistos* era zeul focului și metalelor la greci (la romani: Vulcan); poemul lui John James era deci simbolic, iar aluzia scriitorului e ironică, deoarece zeul locuia sub pămînt, în timp ce eroul poemului se apropia de soare.

2 — În schița anterioară, personajul se interesase dacă poeții români scriau pe pietre sau pe frunze de porumb (în loc de papirus); creditele sau ajutoarele pentru săpun și batistă sînt de același calibru și indică o replică satirică dată de scriitor prin John James spiritului american și ignoranței americane, care neagă civilizația în orice punct al globului.

3 — Pasiunea lui Duiliu Zamfirescu pentru cai era, cum s-a mai arătat, reală, nu o simplă figură de stil. La întoarcerea în țară, în 1906, el își adusese o splendidă pereche de pur-singi, din cauza căroră avusese conflictul cu colonelul Stratilescu, în 1913 (vezi nota la poezia *Primăvara*, ediția prezentă, vol. I, p. 582).

4 — *Pagliacci* — *Paiața*, este drama lirică a compozitorului italian Ruggero Leoncavallo (1858 — 1919), reprezentată prima oară la Milano (1892). Referirea la această operă e numai pentru replica ce va urma: „Siamo tutti pagliacci...“ Paralelismul dintre situația lui John

James și cea reală a eroilor operei, din primul ei act, apoi cea din spectacolul actului al doilea, dă de înțeles mai curînd că în schița lui Duiliu Zamfirescu avem de-a face cu multă invenție literară, nu cu o relatare autentică din viața eroului, acesta, desigur, om real.

5 — John James face aluzie la moartea soției proprii, frumoasa Evelina, din schița anterioară, dar și soția lui Duiliu Zamfirescu, Henriette (născută Allievi), murise în 1906. Poate că o dulce aluzie strecoară autorul și la situația sa proprie, de închinător de versuri erotice unei tinere de 20 de ani (vezi ed. prezentă, vol. I, nota la vol. *Pe Marea Neagră*, p. 521), destul de apropiat de John James. De aici ambiguitatea formulei utilizate de american. De unde și exclamația personajului: „Toți sintem piaiă”.

6 — Duelul dintre scriitor și John James se poartă asupra ipostazelor extreme ale dragostei: cea nefericită, prin Romeo, care sfîrșește prin moarte în tragedia lui Shakespeare, și cea fericită, prin Dante, care, căutînd-o pe Beatrice, o află în Paradis, identificînd-o cu adorarea divinității.

Scriitorul însuși, la această epocă, avea tot o opinie tragică despre amor; opoziția pe care o face lui John James („Amorul, în esența sa, este bucurie, nu durere”), descinzînd din tezele *Symposionului* lui Platon, este de ordin strict literar. Nu e prima oară, de altfel, cînd în lucrările sale literare Duiliu Zamfirescu argumentează puncte de vedere exact opuse convingerilor și stărilor sale intime.

7 — Discuția are deci loc după război, căci atunci se putea vorbi despre un Duiliu Zamfirescu trecut prin politică. Dacă e așa, atunci toată întîmplarea capătă și alte sensuri; la data care rezultă prin acest raționament, John James putea să aibă peste 60 de ani, cam ca și Duiliu Zamfirescu. Pasiunea lui pentru Luciana Dagonet, femeie măritată dar tînără, să fie o aluzie ocolită la situația scriitorului și el îndrăgostit la 60 de ani de o tînără? Dar, mai înainte, se spusese că întîlnirea tîrzie avusese loc la 15 ani după mesele de la restaurantul de pe Via Sistina — iar acesta era menționat pentru perioada 1890. Oricum, e multă literatură în schiță și puțină biografie curată.

8 — Luigi Boccherini (1743—1805), compozitor italian, autorul unor cuartete, cvintete, sonate, a unui *Menuet în la major* la care se face aluzie aici și care e menit să sugereze o noblețe de comportări, un spirit aristocratic în stilul rafinat de curte din sec. XVIII.

9 — Înainte de a fi colecție de artă, Luvrul, celebrul palat parizian, a fost secole la rînd palat al regilor Franței. Scriitorul evocă epocile marilor recepții cu dans, la care se potrivea ritmul *Menuetului* lui Boccherini.

10 — *D-ra de la Vallière* este Louise de la Baume Le Blanc, ducesă de la Vallière (1644—1710), favorita lui Ludovic al XIV-lea, una din frumusețile celei de-a doua jumătăți a sec. al XVII-lea, celebră prin eleganță, distincția și gustul ei ales în materie de artă. Scriitorul creează un cadru rafinat scenei, pentru a o opune decadenței moderne, în primul rînd americane, de care-l detașează pe eroul schiței, și prin

frumoasa femeie și prin cardinal, descendent al celebrei familii care-a construit nu mai puțin alesul palat Chigi din Roma.

11 — Izbucnirea scriitorului împotriva dansurilor moderne din preajma celui dintîi război mondial e destul de singulară, și mai mult fapt literar și ea — Duiliu Zamfirescu nefiind, de exemplu, un adversar al muzicii de jazz, în care vedea o artă de viitor.

12 — În adevăr, mitologia ni-l arată pe Enea ca pe fiul zeiței Venus, de aceea John James pare să se înșele cînd se referă la o îmbrățișare pasionată imaginîndu-și o scenă de acest fel între Venus și Enea, deci între mamă și fiu. Însă el avea dreptate din alt punct de vedere, căci Venus era zeita dragostei și îmbrățișările ei erau cele mai pline de dragoste.

Referirea ulterioară la Didona, fiica regelui din Tir, fondatoare a Cartaginei, este posibilă — iar sugestia a două femei care-l iubesc pe Enea e în spiritul dragostei bivalente a lui John James. Deci totul e literatură sau literaturizare, a lui John James ca și a lui Duiliu Zamfirescu. Nu putem transforma episodul în fapt biografic!

13 — *Junona* — Hera, zeita căsătoriei, soția lui Zeus-Jupiter, dușmănea pe troieni pentru vina de a fi fost nedreptățită, după opinia ei, de către Paris, care a atribuit Afroditei mărul aruncat de zeița certei, Discordia, cu inscripția: „*pulcherrimae*” — celei mai frumoase. John James se oprește, după cum se vede, la un moment al concilierii posibile între cele două zeițe, care urmăresc deopotrivă să-l căsătorească pe Enea cu Didona — deci, în realitate și în visul lui John James, pe acesta cu doamna Dagonet!

P. 414

O MUZĂ

Conv. lit., LI, 11, nov. 1919.

Sensul biografic al nuvelei este dublu: unul direct, clar, determinat de prezența autorului însuși în ceata de vizitatori ai încintatelor locuri din jurul golfului Napoli; al doilea, mult mai discret, rezultînd din povestirea poetului Ugo della Ròvere, unul dintre convivi. Ținînd seama de faptul că acesta este și autor al unei poezii, că schița se referă la o situație foarte asemănătoare — chiar prea asemănătoare! — cu un episod trăit de Duiliu Zamfirescu însuși, avem motive să presupunem că autorul a făcut, într-o mare măsură, o transpunere în peisaj italian a unei situații proprii din țară. Ugo della Ròvere este, mai mult decît alte personaje cu existență atestată istoricește, prezente în lucrările lui Duiliu Zamfirescu, proiecția autorului însuși. Povestirea sa, pusă sub semnul probei pentru a dovedi cîți erau „scelerați” dintre cei de față, evocă printr-o subtilă suită de aluzii un episod destul de asemănător al scriitorului însuși, dragostea sa tîrzie pentru tînăra numită de el Malvina, într-una din poeziile pe care i le închină în volumul său *Pe Marea Neagră* (vezi ed. prezentă, vol. I, p. 521). Așa cum s-a arătat la locul respectiv, destinatară acestei frumoase flori tomatice ivite în grădina poetului, era cu mult mai tînără decît el, diferența de vîrstă fiind dublă față de aceea care-l

împiedică pe d'ella Ròvere să răspundă sentimentelor Mariane d'Astuni. Nuvela are deci adresă; episodul respectiv, care a slujit de sursă povestirii lui della Ròvere, continuă încă nedecis în momentul când se scria nuvela, ceea ce arată că Duiliu Zamfirescu era cel ce impusese încheierea întâmplării, lăsând-o în sfera lucrurilor pure, așa cum și menționează personajul: „De câte ori mă simt singur, sau când lumea mă rănește, sau când sunt nedrept — din fundul sufletului ostenit, răsare domnișoara d'Astuni.”

Permanența aducerii aminte o întâlnim și în poezia *Malvina*, în termeni asemănători, deși exprimând o constatare cu caracter oarecum general:

*Cum poți să spui cu mîna ce întinzi,
Atîtea lucruri mînei ce cuprinzi,
Și ce mister e-n toată firea ta,
De nu te poate nimenea uita?*

Înțelegem că povestirea lui della Ròvere și mai ales finalul constituie și un cald omagiu, alături de poezie, ambele întregind, mai puțin istoric-literar și mai mult poetic, „episodul *Malvina*”.

(În continuare se dau explicații numai termenilor care ajută la înțelegerea sensurilor nuvelei.)

1 — Formula: „Marele poet della Ròvere” e, probabil, o ironie a lui Duiliu Zamfirescu, vizîndu-l pe el însuși, nu pe eroul său, căci, dacă a existat un astfel de poet, atunci el nu e printre cei importanți, în schimb familia respectivă (De la Ròvere) a dat cu secole în urmă figuri faimoase: duci, papi etc.

2 — *Ugolino*, diminutivul dantesc al lui *Ugo*, se referă la *Ugolino della Gherardesca*, un tiran din Pisa (sec. XIII), aruncat de dușmanii săi într-un turn și lăsat acolo să moară de foame. Dante a evocat episodul în cîntul XXXIII (penultimul) al *Infernului*, prin povestirea personajului însuși, condamnat să roadă pentru veșnicie tîdva adversarului său, fostul papă Ruggieri degli Ubaldini, care-l trădase.

3 — Tabloul încîntător al orașului Sorrento și priveliștea asupra golfului Napoli sînt de mult lăudate de Duiliu Zamfirescu, între altele în corespondența primilor ani de stagiul roman. De ex.: „Natura a făcut o risipă de frumos ca nicăieri aiurea: munte, mare, lumină, verdeată, nisip — le-a aruncat în voia întâmplării și a ieșit o coastă capricioasă pe un lac limpede, cu o temperatură de-a pururi egală. Portocalii, care poartă pe aceeași ramură flori caste și voluptuoase fructe, sunt simbolul cel mai firesc pentru forma de viață ce se trăiește aici” (scris către Titu Maiorescu din 11 sept. 1889).

4 — Imagine fixată din anii îndepărtați — tot o sărutare, a unchiului, nu a părinților, i-a rămas în amintire, amestecată cu suflarea zefirului, în finalul schiței *Spre Cotești*.

5 — *Saint-Maurice*, numele multor localități în Franța, dar aici trebuie să fie vorba de orașul elvețian de pe valea Ronului, în apropiere de vărsării în lacul Lemán. Stațiune climaterică înconjurată de munți cu minunate priveliști.

6 — „Donna Niccoletta Grazzioli și soră-sa donna Elena Rospi-gliosi” sînt prezente și în *Vînătoare de vulpe*, dar acolo erau verișoare, nu surori (vezi vol. de față, p. 306 și nota, p. 744). La distanță de trei decenii aproape după ce avusese loc episodul, scriitorul putea să uite relația dintre cele două „donne” romane.

7 — *Luisetta Manara* trebuie să fie o urmașă directă, sau o rudă apropiată a lui Luciano Manara, unul din garibaldienii cu care mama soției lui Duiliu Zamfirescu, contesa Bonacina-Spini, avusese o corespondență bogată în întreaga perioadă 1848—1870, așa cum rezultă chiar din relatările scriitorului: „Închipuiți-vă c-am găsit cedule și ordine de surghiun ale poliției austriece; un caiet copiat tot de mîna ei, cu scrisori de ale lui Emilio Dandolo, Luciano Manara etc.; cocarde revoluționare, programe de întruniri secrete...” (scris. către Titu Maiorescu din 4/16 iun. 1896). De aici și atenția deosebită pe care i-o acordă scriitorul în schița sa.

8 — „Damblaua” ar fi trebuit s-o lovească, desigur, pe cicălitoarea mătușă a domnișoarelor d'Alife, care le chema la rugăciune, în loc să le lase în compania veselă a tinerilor!

9 — Lunga serie de nume ale reprezentanților protipendadei romane nu mai e nevoie să fie explicată. Familiile respective erau vechi de secole, fiecare cu papi, conți, duci, mari comandanți de oști, navigatori etc. — toți la un loc arătînd care era mediul în care circula scriitorul nostru în Italia, accesibil lui datorită și funcției diplomatice, dar mai ales înrudirii cu una din aceste familii — Allievi, de dată mai recentă în aristocrația locului, dar nu cu mai puține relații în rîndurile ei.

10 — *Baldassare Castiglione* (1478—1529) este autorul vestitei lucrări *Il Cortegiano* (*Curteanul*) și modelul lui Rafael pentru o pinză celebră. *Il Cortegiano* realizează, sub forma unor dialoguri, un veritabil cod literar al bunelor maniere — de care probabil se simțea nevoie în societatea atît de entuziastă și neprotocolară a schiței. La aceste dialoguri imaginate de Castiglione participă, între alții, tocmai personajele — reale în epoca respectivă — cu ale căror nume se botează pe loc convivi exuberanți pomeniți de scriitor: ducele și ducesa de Gonzaga, scriitorul și cardinalul Pietro Bembo, poetul satiric licențios Pietro l'Aretino etc., așa cum îi notează scriitorul numaidecît. Iuliu al II-lea della Ròvere (1503—1513) era în adevăr papă în perioada cînd se scria *Il Cortegiano* și este unul din cei mai importanți din istoria Italiei, pictat și el de Rafael.

În prima parte a lucrării lui Castiglione se urmărește definirea gentilomului, deci a comportamentului nobil în genere în societate. Paralelismul cu situația din nuvelă, unde se definește ce e o muză, este evident. Della Ròvere vrea să demonstreze — invers decît Castiglione — cîți din cei de față sînt nu gentilomi ci sclerați, de aceea, la glosele tuturor adresate lui Pàndola, care îi declarase pe toți scripotele tuturor adresate lui Pàndola, care îi declarase pe toți sclerați, personajul exclamă cu concluzia din lucrarea celebră a italianului: „Tutti galantuomini!...” — ceea ce este evident o ironie la adresa convivorilor.

Conv. lit., XLIII, 9, sept. 1909.

11 — *Antonio Sangallo*, cu acest nume sînt doi arhitecți italieni — *bătrînul* (Antonio Giamberti, 1455—1535) și *tinărul* (Antonio Cordiani, 1483—1546), nepot al celui lalt. Personajul lui Duiliu Zamfirescu se referă la acesta din urmă, constructorul prim al palatului Farnese, care avea să fie terminat de Michelangelo.

12 — Virgiliu (70—19 î.e.n.), este în adevăr mantovan — așa cum se spune într-un necrolog de monument funerar: „Mantua me genuit, Calabri rapuere („Mantua m-a născut, m-am stins în Calabria”... în satul Andes, azi Fiesole).

13 — Meditația lui della Ròvere despre fiorii și vigoarea tinereții la vîrsta părului alb sînt mai mult ale lui Duiliu Zamfirescu decît ale personajului său: scriitorul era, cum s-a văzut, foarte preocupat de această problemă în perioada cînd compunea schița, aflîndu-se și el în situația lui della Ròvere, îndrăgostit de o tinăra.

14 — Leopardi are mai multe poezii despre lună, căreia i se adresează uneori ca unei femei de care e îndrăgostit și care e în același timp detașată de melancolia poetului:

*Ce faci tu, lună, în cer? spune-mi ce faci,
Tăcută lună?
Rădai și te tot duci,
Contemplant pustiurile, apoi te ascunzi.*

(Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia)

În *Către lună* durerea poetului e vie ca și a personajului din schița lui Duiliu Zamfirescu:

*...Chipul tău limpede apărea ochilor mei
Înnorat și tremurător de plînsul
Ce-mi izvora sub gene, de chinuită ce
Era viața mea: și încă și acum nu se schimbă,
O, dulcea mea lună! Și cu toate acestea îmi place
Să-mi aduc aminte și să socotesc vîrsta
Durerii mele.*

Duiliu Zamfirescu a tradus un număr de versuri închinat lunii de poetul italian — fragmentele de mai sus sînt extrase de altfel din traduceri ale sale.

15 — Françoise Athenais de Rochechouart de Mortmart, devenită prin căsătorie marchiză de Montespan, era una din frumusețile curții lui Ludovic al XIV-lea, a căruia favorită ajunge, înlocuind-o pe d-ra de la Vallière (vezi nota la schița *O partidă în trei*, vol. de față, p. 772).

16 — Marie de Rabutin-Chantal, prin căsătorie marchiză de Sevigné (1626—1696), descrisese în corespondența sa, de o științelor inteligente și vădînd un puternic talent literar, un bogat și expresiv tablou al epocii, începînd cu moravuri și oameni, aspecte social-politice și terminînd cu practicile curente, îmbrăcăminte, decor, mersul vremii etc. Duiliu Zamfirescu îi cunoștea literatura încă din tinerețe.

Schița este singulară în proza lui Duiliu Zamfirescu prin structura ei, cu totul diferită de toate ale sale de pînă acum. Scriitorul era partizanul unor subiecte desfășurate oarecum după principiile clasice ale genului, adică avînd o intrigă cu un punct clar de pornire, cu o gradăție, un moment culminant, un deznodămînt mai mult sau mai puțin clar. Disputa sa cu Maioreșcu în această direcție (cu privire la finalul din *Alessio*, la *Furcanșo*, *Viața la țară*), pornea de la faptul că acesta preconiza, fie o mai precisă explicitare, pînă în ultimele consecințe, a finalului, fie lămurirea tuturor firelor laterale ale acțiunii, cerințe cu care scriitorul nu se împăca în egală măsură, și dacă opera intervenții în acest sens, o făcea fără convingere. De data aceasta el abordează o formă mai îndrăzneată: fragmentul de viață fără nimic din canoanele compoziției clasice, ci doar surprinzînd un crîmpei autentic, echivalent cu *momentele* — satirice — ale lui Caragiale, dar tratat în tonalitate tragică. Proza de notație, proza de atmosferă îl atrăgeau așadar pe scriitor, și *Spre Cotești* în măsură mai mică, iar *Bușcă* în măsură mai mare, reprezintă expresii ale acestei atracții, ce puteau fi rodnice, dar n-au fost continuate, din păcate, de autor. Literatura lui Sadoveanu, în epocă, începuturile lui Rebreanu vor reprezenta această direcție, dezvoltată amplu după 1920.

1 — Învățătorul satului, care utilizează rafinată formulă „cei doi obscuri, Castor și Polutie”, acordată pentru circumstanță de semidoc-tismul lui la universul rural (Castor e și nume de cline, Polutie poate fi la nevoie și nume de om!), se referea de fapt la cei doi *dioscuri*, Castor și Pollux. Dioscurii, adică fiii lui Zeus, trăiau nedespărțiți, slujindu-se deodată de aceeași sulță, încălecînd același cal etc.

2 — Eroarea de pronunție săvîrșită de copil are și o nuanță ironică la adresa cunoscutei lucrări a lui A. Vlahuță.

P. 431

LA BUDUIU

Conv. lit., XLV, 11, nov. 1911.

Semnat: D.Z.

E păcat că scriitorul n-a stăruit în direcția pe care o ilustrează această schiță, de fină pictură a moravurilor, înrudită cu *Momentele* lui Caragiale și cu toată nuvelistica lumii de periferie urbană, în care se impuneau I.A. Bassarabescu, Al. Cazaban, chiar M. Sadoveanu (*Crîșma lui Moș Precu* etc.). În proza lui Duiliu Zamfirescu schița are rădăcini vechi: *Archivarul* din prima sa perioadă literară se situează aici. Observația fină, umorul reținut, spiritul critic disimulat într-o ironie subtilă, insinuantă, arată că mai multă insistență în domeniul schiței de acidă pictură a moravurilor unei lumi de mediocrități pretențioase ar fi dus la rezultate remarcabile. În această perioadă însă scriitorul se va lăsa atras de teatru, în celelalte direcții rămînînd la simple sondări și exerciții.

1 — *Spiridon*, termen încetățenit pentru a denumi o fundație spitalicească după modelul sau chiar în directă legătură cu cea de la

Iași, numită „Sf. Spiridon“, creată în 1754. La Focșani, unde începe acțiunea nuvelei, exista o astfel de fundație încă de la începutul sec. XIX. „Spiridonia“ nu avea bisericile ei proprii, dar în interiorul spitalelor ei funcționau biserici, cum era cea de la Iași, de la care și-a luat numele așezământul.

p. 437

O CURCĂ ROMANȚIOASĂ

Conv. lit., XLVI, 1 și 2, ian., febr. 1912.

Trimisă în două tranșe la revistă, așa cum a și apărut, nuvela a prilejuit lui Duiliu Zamfirescu aluzii interesante la propria situație. După ce într-o scrisoare către Simion Mehedinți, redactorul de atunci al *Convorbirilor*, îi ura acestuia, cu antică solemnitate, ca în anul 1912 să înflorească „literatura, cîmpul și viile“ (scris. din 3/16 ian. 1912), cînd îi trimite restul lucrării îl prevenea pe același să dea textul în buna grijă a tipografului Ciuchi și avertiza „...să binevoiască a îngriji tiparul, că altfel, în calitatea mea de curcă, îl «ciuchesc»“ (scris. din 2/15 febr. 1912). În pronunția moldovenească: a ciuchi = a ciupi.

Ar trebui deci să înțelegem că descrierea avatarurilor bieteii păsări, care îndrăznise să năzuiască spre altceva decît orătăniile ogrăzii, înseamnă o alegorie — e drept, destul de îndepărtată, a propriilor necazuri întîmpinate în ultimii ani. Sub ironia cam bufonă, e necesar să descoperim amărăciunea scriitorului, care se considera pe nedrept lovit de contemporani. Polemica în legătură cu discursul de recepție la Academie, imposibilitatea obținerii unei legații, pentru o nouă misiune diplomatică etc., făceau parte dintre aceste lovituri; vor fi fost și altele, mărunte, necunoscute nouă acum, de ordin personal.

1 — „Ghazipur, pe malul Gangelui“, după cum lămurește scriitorul însuși, este o localitate de pe cursul „fluviului sfînt“ al Indiei. Dar de ce spune Duiliu Zamfirescu că acolo e originea gînteii curcăneste, care a ajuns în Europa și Asia venind din lumea nouă, din America?

2 — Pînă la expresia „în restaurantul de la Ploiești“, alegoria nu viza persoane și întîmplări reale; aici încep să cadă pietre în grădini străine, prima aluzie fiind la Gherea, care ținuse restaurantul gării din Ploiești. Țînta va deveni clară curînd, cînd va fi menționată una din lucrările criticului. Gherea fusese restaurator cu trei decenii înainte — dar legenda rămăsese, după cum vedem. Duiliu Zamfirescu se mai războise cu el cu cinci ani înainte, într-o revenire tîrzie cu *Scrisori romane* (Conv. lit., XLI, 7, iul. 1907), în care adunase un material bogat, pregătît în 1892 cînd publicase în *Convorbiri* studiul — neterminat — despre Tolstoi (aug.-nov. 1892). Ultima parte a studiului rămăsese nescrisă și tocmai în 1907 se publică un posibil final, sub titlul împrumutat de la romanul *Lyda*. *Scrisori romane*.

3 — *Neoibăgia* e titlul studiului lui C. Dobrogeanu-Gherea, apărut cu doi ani înainte (1910). Exemplul cu chelnerii și țaranul adormit materializează caricatural tezele gheriste despre raporturile sat-orăș, proletariat-burghezie etc.

4 — „Un articol al d-lui S.“ o nouă aluzie, de astă dată probabil la H. Sanielevici, și el socialist în epoca respectivă, și aflat pe poziții diferite de ale lui Duiliu Zamfirescu. El fusese campionul ostilităților *Vieții românești* împotriva discursului de recepție *Poporanismul în literatură*, în 1909–1910.

5 — „Să trădezi socrii și Socrații neamului, ca orice bun poporanist“, propoziția pornește de la jocul de cuvinte „socri-Socrați“ pentru a ajunge imediat la vestitul filozof grec, al cărui nume e invocat aici cu sens de dascăl, învățător, părăsit de discipoli. Duiliu Zamfirescu vizează desigur pe G. Ibrăileanu, fost socialist în tinerețe și separat acum definitiv de dascălul său („Socratele“ său), pentru a trece de partea poporanistilor. Să fie oare implicat și Paul Zarifopol, cunoscutul critic, al cărui socru era Gherea, dar pe care el nu-l urma în concluziile lui socialiste?

Un tirziu răsunset al polemicii, vechi de trei ani — cu poporanistii — în problema discursului de recepție la Academie, răzbate oricum aici.

p. 449

UN PUI ȘI UN CĂRĂBUS

Conv. lit., XLIII, 3, mart. 1909.

În Conv. lit. are drept subtitlu: *Schiță*.

Grațioasa schiță e o subtilă prevestire a viitoarelor poezii despre „universul mic“ — gîze, păsări — pe care-l va picta cu dezinvoltură în curînd Topirceanu, aflat acum abia la debut. Poetul *Baladelor vesele și triste* avea să-și mărturisească de altfel ucenicia într-ale poeziei în umbra lui Duiliu Zamfirescu și în admirația pentru creația sa poetică.

Emil Gîrleanu publicase recent ciclul *Din lumea celor care nu cuvîntă* (1910), deci motivul era la ordinea zilei. N-ar fi primul caz în care Duiliu Zamfirescu preia modalități și teme abordate de confrați ai săi mai tineri.

În orice caz, e de remarcant minuțiozitatea și exactitatea cu care sînt descrise mișcările puiului de găină, prilejuitoare de meditații ironic-mizantropice.

1 — „Lado, n-ai mobile“ e un joc de cuvinte al scriitorului: cocoșul urcat pe lada goală, se adresează acesteia, comunicîndu-i plat constatarea... însă de fapt utilizează în pronunție românească sui-generis primul vers din vechea arie a operei *Rigoletto* de Verdi: *La donna e mobile*. Apostrofa, aparent nevinovată, a cocoșului — autorul o numește „ștrengărie“ — rămîne astfel o zdrobitoare acuză aruncată gînteii galinacee june din ogradă, justificînd meditația melancolică din final a puiului: „La noi (adică la orătăniile din poiată, n.n.) ești sigur de tată, de mama niciodată“, constatare făcută și de curca „romanțioasă“ din nuvela anterioară.

DIN PUBLICAȚII

P. 455 CELE DIN URMĂ GÎNDIRI ALE LUI WEBER

Lit., I, 10, 23 mart. 1880.

Este cea dintâi scriere în proză a lui Duiliu Zamfirescu, dar un poem în proză. Nuvelele vor urma în curînd: la sfîrșitul aceleiași luni, martie 1880, adică la mai puțin de o săptămînă, apărea în *Războiul* nuvela *Natalia Anisimova*, din care ne lipsește începutul, numerele respective ale ziarului (unul sau două) nefiind de găsit pînă în prezent.

După *Levante și Calavryta* și *Juan*, care au impus brusc numele tînărului poet, și după o *Dedicație*, pentru mama sa, evocarea lui Weber este un manifest romantic de cea mai pură esență. Dar plasticitatea tabloului, asemănătoare sub acest aspect cu cea din poemul lui *Levante* și nu mai puțin cu cea din *Juan*, ne vestește pe realistul viitor, care-și făcea un program din a picta prin cuvinte. Descripția interiorului în care suferă Weber pare făcută de un martor ocular — dar ea e imaginară — cel mult dacă autorul a avut în față o stampă din acelea care circulau în epocă, fără a fi însă autentică. Oricum, tehnica tabloului de acest fel îl va duce pe scriitor la pictura realistă, dar deocamdată sporea instrumentația, care se elabora la noi în anii 1880 — 1882, a simbolismului incipient. Poezia și proza lui Macedonski avansau tot în această albie, rod al receptării de ambii, fiecare pe cale proprie, a experimentului simbolist european.

Karl Maria von *Weber* murea la Londra, în 5 iunie 1826, în vîrstă de patruzeci de ani. Creatorul operei *Freischütz* (1820) era cunoscut scriitorului nostru din spectacolele trupei italiene pe scena Naționalului bucureștean.

Dar la ce „umbră” se face aluzie, pe cine visează Weber pe patul de moarte? Am putea să ne gîndim la plămămirile sale din *Waldmädchen*, compusă la 14 ani, sau la *Silvana* de la 24 ani, la *Prințesa Turandot*, anterioară cu un an, sau chiar *Invitație la vals*, din 1819, aceea nemuritoare istorie fără cuvinte, în care o tînră își refuză mai întîi partenerul care-o invită la dans, îl face să sufere, apoi acceptă cu satis-

facție, pentru ca la sfîrșit să se despartă cu aceeași tristețe. Scriitorul vorbește însă despre umbră ca „un dulce vis al adolescenței”, ceea ce nu înseamnă, totuși, că e nevoie să facem neapărat identificări. Scriitorul va atribui lesne unor figuri de artiști, scriitori etc. episoade biografice imaginare: cu Strauss va scrie o nuvelă (*O pagină din viața lui Johann Strauss* — ulterior numită *Blaue Donau*), Al. Depărățeanu devine eroul altei nuvele (*Cum a iubit Depărățeanu* — ulterior: *Amintiri din vremuri*) etc.

1 — Amănuntul dat de scriitor e real: Weber a căzut greu bolnav în 1823, s-a retras la Marienbad pentru mai multă vreme și tot bolnav a plecat la Londra în 1825, unde se stîngea peste un an.

2 — Fotografia pe pian era frecventă în epocă. În legătură cu Duiliu Zamfirescu cunoaștem cel puțin trei astfel de împrejurări. Una e legată de moartea Mariei, sora prietenului său Duiliu Ioanin; portretul ei era înconjurat de frunze de stejar uscate și pus pe pian, în casa lui Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, a cărui soție, Elena, era vară cu scriitorul. O a doua e în nuvela *Amintiri din vremuri*, unde în casa lui Depărățeanu aflăm o altă fotografie feminină, ornamentată cu frunze de stejar și așezată pe pian. A treia e chiar în camera lui Duiliu Zamfirescu, unde se afla, tot pe pian, „portretul d-rei L., cu fruntea rotundă și senină ca o marmură, cu ochii prelungi în văzduh, ca și cînd ar fi vrut să străbată tainele destinului... alături de portretul, în ramă neagră, al unei femei gingașe, dusă la Corfu, pentru sănătate, de unde nu s-a mai întors.” (N. Petrașcu, *Duiliu Zamfirescu*, ed. „Cult. Naț.”, 1929, p. 11).

P. 457

NATALIA ANISIMOVNA

Războiul (dir. H. Granda), IV, 6—9, 30—31 mart. și 1—2 apr. 1880.

Deși nu au putut fi descoperite pînă în prezent numerele ziarului anterioare datei de 30 mart., în care sînt primele capitole ale nuvelei, o includem, totuși, chiar lipsită de început, cum este, în ediția de față, întrucît este prima nuvelă propriu-zisă a lui Duiliu Zamfirescu. Pînă la data cînd ea apare în ziarul lui Granda, scriitorul nu mai știm să fi publicat drept lucrare de proză decît poemul în proză *Cele din urmă gîndiri ale lui Weber*.

Se pare că lipsesc mai multe capitole, în care, după cum se deduce din cursul ulterior al întîmplărilor la care asistăm, făceam cunoștință cu eroina, aflam ce împrejurări o aduseseră de la Petersburg la Paris, de acolo în Bulgaria, trecînd poate prin România, de vreme ce drumul spre satul Gavarin (decorul bulgăresc este însă imaginar) îl face în carul unui moș Zgură, desigur român, sau în orice caz întîlnind drumul coloanelor românești spre teatrul luptelor la Plevna. Se mai povestea, probabil mult mai scurt, despre Filip Nicoleanu, despre moartea mamei lui, călătoria lui la Paris, descoperirea portretului de la München — care, cum se va vedea în partea de text de care dispunem, era al frumoasei Elena Furment, pictat de Rubens, și în care-și recunoaște idealul de dragoste pe care și-l făurise în închipuirea lui. E clar că se descriau oarecare fapte privitoare la Nicoleanu, sosirea lui la hanul din Gavarin, modul în care ajunsese el să fie desemnat

apărătorul frumoasei femei și însoțitorul ei oricare ar fi drumurile ei („Doamnă, am poruncă să vă duc și să vă apăr, ori pe unde veți merge”), iar partea de evocare care-l privește e poate numai o retrospectivă.

În orice caz, dimensiunea nuvelei o situează între cele mai ample ale scriitorului din prima perioadă, lângă *Amintiri din vremuri și Blaue Donau*.

Anisimovna e deci contesă, soțul ei fusese contele T., mort în momentele când au loc faptele povestite, ea e cu destul de mulți ani mai vîrstnică decît Nicoleanu, de vreme ce i se adresează cu „copile”; merge la Plevna, probabil să-și caute fratele, pe care îl află mort. E cunoscută la comandamentele militare înalte, misiunea sau scopul ei sînt protejate de armata română.

Vom observa că ortografia textului din ziar mărturisește o foarte mare vechime, pe care nu o atestă și corespondența scriitorului în ace ași perioadă, nici alte nuvele. Transcrierea după o ortografie depășită s-a făcut deci mai curînd în tipografie, de vreun zețar bătrîn, nedeprins cu scrierea mai nouă.

1 — Nu știm cine a fost Virgiliu Cotescu, dar nu putea fi decît un ofițer căzut în război, așa cum e Nicoleanu și cum va fi Mihai Comăneșteanu, la aproape două decenii după predecesorul său. E de presupus că era din familia foștilor proprietari ai moșiei Cotești, sat unde sta unchiul Dumitrache, solitarul. Un Alexandru C., mai vîrstnic cu trei ani decît scriitorul, era focșănean de origine, devenind unul dintre pionierii căilor ferate, iar în 1918 chiar ministru, într-un guvern din cele ce s-au succedat cu repeziciune între 1918 și 1920. Nu este exclusă rudenția acestuia cu destinatarul nuvelei.

2 — În strada Clemenții (actuala C.A. Rosetti) a locuit o vreme scriitorul însuși, destul de aproape de Piața Palatului, deci nu este exclus ca, între participanții la conclave, să se fi aflat și el însuși. Folosirea inițialelor ar putea da de înțeles că scena, cel puțin aceea din salonul doamnei M., mătușa eroului principal, a fost reală. Însă procedeul inițialelor era răspîndit în epocă și Duiliu Zamfirescu îl practica după cuviință.

3 — Era la cîrmă guvernul liberal, cu I.C. Brătianu președinte, la Interne și la Război, cu I. Cîmpineanu (fiul celui de la 1848) la Finanțe, Eugen Stătescu la Justiție, P. S. Aurelian la Lucrări Publice, M. Kogălniceanu la Externe și Gh. Chițu la Culte — deci cabinetul de război, alcătuit la 3 aprilie, din care plecase gen. Cernat, cînd fusese numit comandant-șef al armatei operative, la 20 august, cedînd cabinetul său lui Brătianu însuși, și căruia i se adăugaseră P.S. Aurelian (la 21 aug.) și Eug. Stătescu (la 23 sept.), primul în locul lui Ion Docan, al doilea luînd interimatul Justiției de la Cîmpineanu care rămînea numai cu Finanțele. De ce atunci scriitorul va spune, prin gura colonelului R., că „românii au trecut Dunărea” iar prin meditațiile lui Filip Nicoleanu că „venea războiul”, cînd acesta era început încă din mai, ostilitățile erau declanșate, armata noastră trecuse Dunărea la 20 aug., avusese loc asaltul de la Grivița (30 aug.) și acum era asediată Plevna, așteptîndu-se căderea ei? Probabil că de vină e numai amîn-

tirea. Adolescentul, care era Duiliu Zamfirescu la 1877, a încurcat datele la 1880, însă ulterior (începînd cu *Locotenentul Sterie*) va clarifica totul fără greș.

4 — Eroi lui Duiliu Zamfirescu mai apelaseră la celebra *Uvertură în do minor*, op. 62, compusă de Beethoven în 1807, la tragedia *Coriolan* scrisă de Joseph Van Collin în 1804. Lucrarea lui Van Collin poartă numele celebrului erou roman (despre care și Shakespeare a scris o tragedie, *Coriolanus*) și *Uvertura* lui Beethoven de asemenea.

5 — Scriitorul simplifică intrucitva, dar exprimă atmosfera momentului: războiul nu se ducea, de fapt, pentru Bulgaria, dar pretextul invocat de țar, pentru a ataca imperiul otoman, a fost represiunea dezlănțuită de turci împotriva creștinilor. În fapt, țarismul își ducea vechea sa politică a strîmtorilor și își căuta revanșa după războiul Crimeei, iar românii își urmăreau consolidarea independenței.

6 — E demn de subliniat democratismul lui Nicoleanu, de fapt referitor la situația celor două clase — nobiliară și țărănească — față de războiul de la 1877, nu în principiu. Și unii și alții aveau datoria să participe la război, ceea ce va sublinia numaidecît eroul. Concepția aceasta va rămîne dominantă la scriitor, ea alimentează romanul *În război*.

7 — La această dată, prin urmare, Duiliu Zamfirescu știa — din lectură proprie directă, sau din studii — despre Ossian, cunoștea gheața septentrională a atmosferei din *Cînturile ossianice*, de unde va împrumuta numele unei dragoste tîrzii — Malvina, în volumul *Pe Marea Neagră* — și va alege o suită epică, pe care, înversîndu-i termenii, o va situa la temelii romanului *Lydda. Scrisori romane*.

p. 467

CELE DOUĂ SURORI

Lit., I, 17, 18 mai 1880.

Alegoria atît de didactic tradusă ne relevă o surprinzătoare convingere intimă a tînărului scriitor: aceea că el este un om dominat de rațiune — el spune: de minte — în timp ce inima — sentimentalitatea — i-a murit. Poza, în sine, e romantică, în chiar această negare a romantismului, și așa se voia Duiliu Zamfirescu tînăr. Amintirile contemporanilor n-l arată, la această epocă, afectînd un timpuriu scepticism, o melancolie meditativă, pe care el însuși ni le confirmă în scrisorile sale. Lui Duiliu Ioanin îi vorbește despre „răceala spiritului meu” (scris. din 24 iun. 1879); Ecaterinei Munteanu, o altă corespondentă din epocă — se pare, rudă apropiată — i se înfățișează în postură de sceptic sau cinic: „îți privești pe toți, faci ca dîștii sau rizi de dîștii și te duci acasă — cînd ai casă — cu un nou strat de nepăsare în jurul inimei” (scris. din 30 nov. 1879). Raționalismul atît de ostentativ va fi cultivat cu stăruință și, desigur, nu e o întimplare că îl găsim frecvent subliniat în multe din paginile pe care le scria în cea dintîi tinerețe, de exemplu în poemul *Juan*, publicat cu două luni și jumătate înainte de *Cele două surori* (*Lit.*, I, 7, 2 mart. 1880), unde „îndoință” sau „trista îndoință” e semnul sub care curge viața tînărului romantic — „spăimîntătoarea umbră numită îndoință”. Aceasta e

zodia tuturor celor care au trecut „prin vîrsta de optsprezece ani“, care e și a autorului în clipa cînd scrie poemul în proză *Cele două surori* — în *Juan* se vindecă de ea prin dragoste, ceea ce în povestea fetitelor surori nu se petrece.

Dar vîrsta e nestatornică și, la nici două luni după apariția poemei în revista lui Macedonski, Duiliu Zamfirescu avea o părere exact opusă cu privire la inimă și minte. „De cînd trăiește lumea și cît o mai fi lume, inima o să fie totdeauna lozinca stereotipă a tuturor veacurilor și a tuturor societăților; o să fie un etern monocord, pe care cei ce nu simt au să cînte fals, iar cei ce simt au să scoată, din această singură coardă, o lume întreagă de note...” (scris. către Duiliu Ioanin, din 5 iulie 1880).

Ascendentalul sentimentalului asupra raționalului este acum atît de total, în concepția scriitorului, încît, declarînd că tot ce spune a rezultat din propria practică („Aceasta cunosc dintr-o experiență foarte convingătoare”), nu ezită să înlocuiască rațiunea prin sentiment, să acorde inimii primordialitatea chiar în raport cu mintea, adică exact invers decît în poema *Cele două surori*: „...Iubirea nefiind în carne, nu poate fi în inima pe care ne-o descrie anatomia, deci e mai mult în cap, e mai mult în suflet dacă vrei. Caută să-ți explici și tu aceasta cum vei ști: sau mai bine nu mai căuta” — ceea ce echivalează cu recunoașterea contradicției în care se descoperă cufundat cu totul. De ce însă aceste salturi? Sînt ele doar joacă juvenilă și grațioasă? sînt reale inconsecvențe ale vîrstei? sînt sincope de gîndire? Cîtuși de puțin! Sînt crizele unui îndrăgostit fără speranță — căci, la sfîrșitul scrisorii din care s-a citat mai sus, raționalistul din poemă și sentimentalul din scrisoare sfîrșește prin a întreba: „Dar biata Eliza?” — Eliza Dănescu fiind fata pe care o iubise și care se măritase cu altul (vezi și notele la nuvelele *Blaue Donau* și *Amintiri din vremuri*). Într-o formă ocolită, neconsolatul poet îi comunica fostei sale dragoste că și-a biruit durerea, că și-a înfrînt inima. Dacă e așa, poema *Cele două surori* este prima declarație publică de acest fel adresată Elizei; nuvelele citate sînt ulterioare cu cîteva luni sau un an.

P. 471 CĂTRE NATALIA NINA

Lit., I, 20 și 21 din 15 iun. și 13 iul. 1880.

Exercițiul de virtuozitate, constînd în a realiza un madrigal satiric epistolar, i-a reușit tînărului scriitor, care nu împlinise încă 22 de ani. Fiind prima sa lucrare *integrală* de mai mari proporții, de care dispunem, și construită pe o structură epică și lirică în același timp, îi vom acorda o atenție întrucîtva sporită. Înainte de scrisorile *Către Natalia Nina* el mai publicase în revista lui Macedonski patru poeme mari, trei poezii de mai mici dimensiuni și două poeme în proză — o recoltă relativ bogată dacă ne gîndim că *Lit.* avea un format redus și pagini puține. Noua publicație îi acorda un credit mare, pe care tînărul poet era ispitit să-l exploateze copios. Experimentul e evident în toată această primă fază de la *Lit.*

Șchița debutează ironic și continuă tot așa. Natalia nu era un nume care să displacă scriitorului, de vreme ce-l dăduse eroinei primei sale nuvele, *Natalia Anisimovna*, apărută în mart.-apr. în *Războiul*, și

destinatară trebuia să fi știut acest lucru căci trebuie să presupunem o destinatară reală! Scenele rememorate sînt și ele întoarse ironic, de la umbrela deschisă inutil în fața apei — care venea de jos, nu de sus! — pînă la excesiva, probabil, folosire a parfumului „Ylang-Ylang” („Un ulcor de Ylang-Ylang, care vă făcea un duș de parfum”) și de aici la visul cu „nasul de marionetă” al eroinei. Un madrigal invers — à rebours — lăsînd deschise și toate căile unei posibile acceptări de către destinatară a grațioaselor pîgiete similii-amoroase, dar și creînd rezervă prudentă, anticipat ironică și amuzată, în cazul cînd avansurile prezumptivului îndrăgostit n-ar fi înțelese sau primite. Exercițiul literar e în ironie și în puținele descripții flegmatic-romantice; în rest e un joc fin de inteligență, demonstrînd virtuozitatea tînărului scriitor, în a construi, sub formă epistolară, o grațioasă piesă de caiet intim, cu caracter madrigalesc, din epica unei schițe vesele asortată cu elemente de reportaj.

Șchița poate avea un sîmbure autentic. După declarația autorului, împlinirea s-a petrecut cînd el avea 18 ani. În adevăr, în scrisoarea din 24 iunie 1879 către Duiliu Ioanin — deci cînd autorul avea 18 ani și jumătate — el pare să fi fost la Slănic: „Tata pare dispus a-mi da parale pentru Slănic”; o lună mai tîrziu, își sfătui prietenul cu privire la ce are de văzut și vizitat în frumoasa stațiune: „Este adevărat, că la început... pînă să te deprinzi cu locu, cu aeru, ți-e urît de moarte. Îndată însă ce te vei deda cu nona-ți viață, o să vezi ce mult o să-ți placă. Așa am pătît și eu.” Nu este exclus ca lucrurile să se fi petrecut și în 1878, căci în altă scrisoare către același, Duiliu Zamfirescu vorbea ca un inveterat client al Slănicului — căci acesta, și nu Tîrgul Ocna era ținta unei călătorii pe valea Trotușului în sus.

Cu privire la persoana respectivă, nu avem nici un fel de indicii; dar că cele două scrisori au și un anume aer de șotie pusă la cale cu amicii, este indiscutabil. De unde ironia întorsăturilor, meditațiile ostentativ solemne, melancolia ghidușă etc. Rămîn, oricum, interesante, comparațiile ample, care forțează stilul doamnei de Sevigné — citată în ambele epistole: metafore ca aceea despre viața omenească asemănătoare apei rîului după ce scapă din roatele gaterului de tăiat bușteni, sau despre lună, care spune Trotușului „toată nebuna ei iubire”; meditații de filozofie mărunță, declamate cu patos: „E scris ca fiecare om să fie fericit numai o dată în viața lui, și să plătească această fericire cu o lume întreagă de regrete.”

Față de modelul francez, scrisoarea e de o melancolie mai accentuată, stăruie în ea o tristețe, chiar în momentele de exuberanță sau în răsucirile ironice — și nu are spontaneitatea aceluia, grația lui. frustă; mai curînd descoperim o distilare implicînd etichetă și oarecare pedanterie, indispensabile madrigalului evocator, care rămîne caracteristică principală a acestor două „scrisori”.

Duiliu Zamfirescu făcea o bună ucenicie în domeniul epistolar; interesant e că singurele lui scrisori care ni se păstrează dinainte de 20 de ani, cele către Duiliu Ioanin și către Ecaterina Munteanu, ne mărturisesc aceeași iscusință în abordarea acestui gen, al corespondenței, care dăduse atîta strălucire epocii clasicismului. Nu numai doamna Marie de Rabutin Chantal, marchiză de Sevigné, dar și doamna Françoise d'Aubigné, marchiză de Maintenon, și, evident,

marele Voltaire, au scris o întinsă operă epistolară, pe care Duiliu Zamfirescu o citea, desigur, la 20 de ani, când admira și „statornicia” Albertinei-Adrienne Necker de Saussure, celebra pedagogă, credincioasă familiei și trăiniciea acesteia, și „inima” doamnei Anne Louise Germaine de Necker, baroană Staël-Holstein, al cărei roman, *Corinne*, îl avea la această epocă între cărțile de căpătii. De la *Scrisorile* doamnei de Sevigné la *Corinne* ou de *L'Italie* al doamnei de Staël, tinărul scriitor parcurgea, chiar într-o scurtă schiță epistolară, o traiectorie literară complexă, de la clasicism la romantism. Întrucâtva livrescă, această evoluție este nu mai puțin elocventă în ce privește un întreg stadiu inițial din formația sa, când romantismul va fi precumpănitor. Însă respectul pentru modalitățile clasice se va menține și el statornic, până târziu, determinându-i coordonate esențiale ale scrisului său.

p. 477

LA DENII

R.I., V, 1073, 4 ian. 1881.

Apare în cadrul rubricii *Tipuri și portrete*.

În mod clar, schița e scrisă și trimisă de la Hirșova; câteva zile după apariție, autorul sosea el însuși în București.

Interesant este că tinărul Duiliu Zamfirescu nu e preocupat încă de o literatură „de sezon”, căci sintem în miez de iarnă, pe câtă vreme deniile, cum însuși subliniază, sînt primăvara. Ceea ce obligă la concluzia că programul lui era unul *literar*, nu simplu gazetăresc, și că avea în vedere o suită mai amplă, o inventariere mai minuțioasă a privescilor sociale și umane. Ele se vor converti peste un an și jumătate în „pastilele” rubricii *Palabras*, cărora le vor transmite ironia groasă ori mai subțire, care se relevă de pe acum.

Iarăși de subliniat că, dacă tinărul autor — 21 ani și câteva luni! — acceptă cu dulce amuzament pictura naivă a bisericii din orașul natal, în schimb oțetul și-l rezervă pentru capitală, unde abordează oamenii. Descripția peisajului focșănean ar fi dus la identificări nedorite, astfel că plasează în cadru bucureștean o lume care, în fond, era aceeași și la Focșani!

Atmosfera deniilor, interpretată felurit, îl urmărise în perioade diferite pe scriitor, și dacă pe una din transcrierile ultime ale poemului *Fîica Haosului* (1896) găsim plasate chiar în mijlocul foi și încercute cu chenar următoarele două versuri:

*Tu singur privești, la denie, seara,
Pe pietrele reci cum picură ceara,*

tinerețea poetului ni-l arată în postură iconoclastă și atee, versificînd parodic și exploataînd efectele sonore ale notelor din psaltichia bisericească:

*Era în sara unei denii
Cînd am văzut-o cum cînta...
Citea niște parascovenii
Pe care-ncet le dezmiarda:
Pa, vo, ga, di, he, zo, ni, pa.*

*Era năltuță și bălăie
Cu ochii plini de vino-ncoa...
Puria o rasă-n loc de străie
Și-n loc de coșniță de paie
Caucul cu he, zo, ni, pa.*

*Cînd ti pupam mina în stradă
Adeseaori mi se părea
Că pe o arie profană
În pieptu-i inima-i suna
Pa, vo, ga, di, he, zo, ni, pa.*

*Dar mai pe urmă, în chilie,
Cînd am văzut ce păr avea,
Gălbui ca strugurii din vie,
Am prins a-i face o poezie...
Dar ea rima he, zo, ni, pa.*

*Așa că-n sfînta mănăstire
Cînd maica stăriță pleca,
Noi ne iubeam după psaltire
Cîntînd în duo, eu și ea:
Pa, vo, ga, di, he, zo, ni, pa.*

*Iar azi, cînd făr' de nici un rost,
La denii merg spre-a mă ruga,
Îmi zic că-s „martie în post”
Și-apoi bufnesc... (manuscrisul se încheie aici).*

1 — Probabil că avem de-a face cu o transcriere greșită la tipar. Replica respectivă a diaconului trebuie să fie: „dă, Doamne” — nu: „ție, Doamne”.

2 — Nu e prima întorsătură grațios-atei a lui Duiliu Zamfirescu în această perioadă. Într-una din scrisorile către prietenul Duiliu Ioanin, își declară intenția de a-l converti la ateism.

În *Juan* (vezi vol. I al prezentei ediții, p. 15), eroul poemului apare în ipostaza de superior divinității; *Dezgust* (idem, p. 13) proclamă solemn: „O repet, astăzi credința nici de biblie nu-i bună!” (vezi și nota la această poezie, vol. I, p. 403).

3 — Să fie oare pus cu oarecare adresă acest nume aici? Jenny era, încă în vara lui 1880, fata la care se adunau gîndurile lui Duiliu Ioanin. „Pe dînsa tot o mai iubești? Tot mult o iubesti? Și dacă o iubesti, de ce nu faci explozie?” îl întreba Duiliu Zamfirescu pe prietenul său, la 14 iul. 1880. Era sigură căsătoria lor la această dată. La 6 nov. același an, el și-o închipuia pe Jenny „sub cunune de lămii”, iar nouă zile mai târziu, la 16 nov., făcea planuri cum o să-l cunune pe Ioanin — pe care nu-l vedea căsătorit decît cu Jenny: „La masa ta voi fi ca la masa mea; sub lampa ta voi trece ceasuri lungi și fericite încăl-zindu-mă la focul iubirii voastre; copiii tăi vor fi copiii mei...” (etc. — adică tot planuri ale unei fericiri, acum interzise tinărului Duiliu Zamfirescu, prin căsătoria Elizei cu Ioan Dănescu.

Însă, pentru care motive nu știm, proiectata căsnicie nu s-a realizat și, tirziu, la 4 apr. 1892, de la Roma, scriitorul își admonesta prietenul: „Văd că a trecut și iarna asta și tot holtei ai rămas. Încep să cred că ții casă la mahala, ori te-ai făcut un pesimistru și jumătate”.

Dar dacă în nov. 1880 se întocmeau atât de sigure cadre familiale în jurul acestei Jenny, de ce ne-am îndoi că scriitorul omagia delicat în schița sa pe Dulcinea prietenului său!

Poate, deci, că și consolarea formulată de mama fetei din nuvelă, într-o replică imediat ulterioară („Vei vedea și tu, sub cerul vieții voastre, făclii aprinzându-se și stingându-se cu aceeași repeziciune, și poate... cine știe? vei plînge”) nu e întâmplătoare: foarte multe din paginile scriitorului sînt, în această perioadă, adică în anul 1881, pline de aluzii la dragostea sa, pentru totdeauna pierdută, pentru Eliza.

p. 481

DEPUTATUL

R.L., V. 1084, 20 ian. 1881.

Apare în cadrul rubricii *Tipuri și portrete*.

Poate scrisă la Hirșova, schița apare în scurtul răstimp cît scriitorul își aranjează la București transferarea, din izolatul orășel dunărean, la Tîrgoviște. Este a treia piesă din seria *Tipuri și portrete*, inaugurată, încă de cînd se afla în Dobrogea, cu schița *Archivarul*.

Că portretul are în vedere pe cineva în carne și oase, avea să se dovedească după un an și mai bine, în primul foileton *Palabras* (R.L., VI, 1534, 1 aug. 1882), unde se spune clar: „Astfel, chiar în aceste coloane, făcînd oarecare observări asupra Camerilor noastre, vorbeam de dînsul în chipul următor: «Iată domnu Epsilon-Yota, un adevărat diftong politic»...” — și se reproduce în continuare catrenul din schița *Deputatul*. Această aducere-aminte, prelungită cu o prezentare generoasă a lui Pantazi Ghica, era prilejuită de moartea acestuia (la 19 iul. 1882), cînd, prin urmare, era potrivită uitarea unor conflicte vechi, acelea care iscaseră catrenul satiric din ian. 1881. Revenirea din 1882 e deci o reparație, după cum izbucnirea din 1881 fusese plata unei polițe, așa cum însuși Duiliu Zamfirescu mărturisește, atunci cînd redactează panegiricul comemorativ: „Mai tirziu (adică după *Cer cuvîntu*, după nuvela *O lacrimă a poetului Cîrlova* și după cunoscuta parodie *Muza de la „Borta rece”*, n.n.), Pantazi Ghica s-a apucat de critici. Fiîndcă avea spirit, izbutea adesea să facă lucruri de oarecare valoare. Puțini, foarte puțini din pleiada tinerilor au scăpat neîntepați de virful condeiului său. Astfel, acum doi ani, sub pretext că lauda un vers dintr-o poezie a mea, îmi spulbera șapte altele, binevoind a-mi acorda un oarecare talent, dar povățuindu-mă cu grozăvă întru să mă las de școala d-rei de Scudery.”

Madeleine de Scudery (1607—1701) era vestită prin mai multe școli pe care le lansase: era, mai întîi, literatura „cu cheie”, apoi a urmat literatura „moralistă”, cea plină de „prețiozități”; unii o socot chiar fondatoarea romanului psihologic. Contestarea pe care Pantazi Ghica o pronunțase cu privire la Duiliu Zamfirescu, de care e vorba în citatul de mai sus, a fost cuprinsă în mai multe articole (*Observațiuni asupra criticei, Sublimul logicei prin imagini poetice în poezie și Critica*

și școala realistă), publicate în revista lui Macedonski (*Lit.*, I, 10 aug., 28 sept. și 5 oct. 1880), în care poema *Levante și Calaurya* era foarte aspru — și destul de nedrept — disecată, mai mult ca o ripostă dată autorului *Noptilor*, care publicase poema lui Duiliu Zamfirescu și o susținuse într-un lung articol, apărut în cinci numere ale revistei. Articolele lui Pantazi Ghica sînt cu totul negatoare, mai ales al doilea, iar Duiliu Zamfirescu nu obișnuia să rămînă dator în astfel de împrejurări — de unde epigrama, cu „cel mai groaznic scriitor”, și cu denumirea „literator” spre deosebire de *literat* (căci articolele incriminate apăruseră în *Lit.*, de care Duiliu Zamfirescu se îndepărtase în aug. 1882. Dar, spune scriitorul în foiletonul *Palabras* citat, „Pantazi Ghica a citit aceasta (epigrama, n.n.) și în urmă am devenit buni prieteni”. De altfel singurul lucru mai supărător era epitetul „groaznic”, în rest catrenul era un portret malițios, dar nu negativ, ci inaugurat, dimpotrivă, cu formula, lipsită de ironie, „omul cel mai plin de vervă”.

Rememorarea, în aug. 1882, a împrejurării din ian. 1881, a fost însă considerată de adversari ca o impietate la adresa unui mort — ceea ce-l face pe *Don Padil*, care deținea acum rubrica *Palabras* (nu tot el semnase și în aug. același an, ci Duiliu Zamfirescu însuși), să repete informarea că epigrama apăruse cînd Pantazi Ghica era în viață, că acesta o apreciasse și abia după lectura ei „am avut plăcuta ocazie să-i fiu prezentat și să-i fiu admis în numărul cunoștințelor sale.”

Toate relatările acestea sînt, desigur, exterioare schiței, ele arată însă cum își făcea loc în viața literară Duiliu Zamfirescu, pe ce căi se stabilea în anii 1880—1884 faima sa și care începeau să fie ecourile prezenței sale în gazetărie, alături de cea din literatură.

1. — *Strada Calvină*, sau Ulița Calvină, era cam pe porțiunea unde s-a legat în ultimii ani str. Știrbei-Vodă cu Piața Republicii; pe locul ei este astăzi aripa nordică a Palatului Republicii. Ea pornea din actuala str. Luterană. Scriitorul pare să fi locuit pe ambele, în orice caz știm sigur că a locuit pe Luterană; cu cealaltă să fi făcut o simplă glumă? A zis că stă pe Calvină, cînd în realitate stătea pe Luterană? Sau, în fine, casa respectivă se afla chiar la întretaiera celor două străzi?

2 — Un avocat cu orele de consultații de la 9 dimineața la 9 seara, neîntrerupt, înseamnă că nu are de loc — și nici nu speră să aibă — procese, căci în acest caz ar mai fi și pe la tribunal.

3 — Sub literele grecești se vor fi ascuns desigur persoane reale, recunoscute ușor în epocă, mai ales în lumea presei și în cea cultural-politică, după amănunțele exterioare notate atât de plastic (*Ipsilon* sau *Epsilon* — va fi fost autor de piese tragice într-un act, *Iota* era atunci, sau fusese mai înainte, decanul colegiului de avocați din vreun oraș). Azi ne e greu să identificăm persoanele respective. Dar din faptul că un alt deputat se va numi *Epsilon-Iota*, „adevărat diftong politic” și el era identificat, cum s-a văzut, cu Pantazi Ghica, trebuie să înțelegem că cei doi din paranteza noastră sînt — unul Pantazi, iar celălalt Ghica? E puțin probabil, deși nu exclus. Mai sigur e că

scriitorul epuizase literele cunoscute de el de la finele alfabetului grecesc!

4 — Restaurantul și grădina *Frascatti* se afla pe vechiul Pod al Mogoșoaiei (Calea Victoriei), în locul unde se află acum Teatrul satiric-muzical „C. Tănase”, adică lângă Terasa Oteteleșanu, aceasta unde e actualul palat al telefoanelor.

5 — *Masa de lângă pod*, adică la stradă, spre *Podul Mogoșoaiei*.

6 — „Admiterea unui indigenat” era acceptarea de către Camera deputaților ca un pașaportar stabilit de mult pe teritoriul țării să dobândească cetățenia română, să se „naturalizeze”. A fi contra unui indigenat era dovada sigură a naționalismului. Pamfletul lui Caragiale, *Trădarea românismului! Triumful străinismului! Consumatum est!!!* apărut în *Moftul român*, în 1893, la o astfel de împrejurare se referă.

7 — Catrenul ne ajută să identificăm pe *Epsilon-Iota*, ziaristul și scriitorul Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica. El a fost de fapt fondatorul grupării *Lit.* (1880), de aceea Duiliu Zamfirescu îl numește nu numai „literat” dar și „literator”. De ce însă „cel mai groaznic scriitor”? Poate urît la înfățișare, și nu sub raportul literaturii? — căci mai târziu avea să-i admire nuvela *O lacrimă a poetului Cîrlova*. Pantazi Ghica este una din țintele cunoscutelor articole ale lui Maiorescu, *Befia de cuvinte și Răspunsurile „Revistei Contemporane”*, apărute în 1873, în *Conv. lit.*

8 — Cele trei busturi „albe și netede ca niște conștiinți curate” nu sînt, cum s-ar putea crede la prima vedere, de exemplu, zeițe ale justiției sau elocinței, sau vreo Athenă de marmură.

Ele trebuie să fi fost busturi ale vreunor parlamentari decedați nu prea demult — dar care anume erau considerați de scriitor drept „niște conștiinți curate”. Unul putea fi chiar al fostului domnitor Al. I. Cuza, mort cu opt ani înainte. În orice caz, marmurele unor astfel de bărbați puteau fi în incinta Camerei.

p. 484

NOTARUL

R.l., V, 1228, 16 iul. 1881.

Apare în seria de *Tipuri și portrete*.

Correspondența cu Duiliu Ioanin ne arată că personajul a avut unul sau mai multe modele reale. Iată cum îl înfățișa pe unul dintre ele, în scrisoarea din 6 nov. 1880, trimisă prietenului, nu de la Hirșova, ci din Ostrov: „Îți scriu dintr-un sat rătăcit în văile Balcanilor (scriitorul avea în vedere, desigur, Munții Măcinului; la 1880, doi ani după ce Dobrogea revenise la România, topografia era aici foarte nesigură), unde sunt venit pentru constatarea unei crime. Sunt tras în gazdă la notar. O casă de notar este tot ce-a lăsat Dumnezeu mai desperchiat. Dacă-ți dai papuci, are numai unul, dacă-ți dai tacumuri, are numai furculiță, dacă te poartă să faci țigară, are tutun și n-are hirtie, în sfîrșit, notar, notar în toată puterea cuvîntului. Cu toate astea, bunăvoința nu-i lipsește și adeseori aceasta ține locul tuturor.”

Că personajul schiței e plasat la Leurdeni — care nu e neapărat să fie Leurdenii Muscelului — poate fi un subterfugiu, ca să nu traducă exact numele personajului autentic; însă numele Marafet, evident inventat, ca și numele primarului Iusufachim, cu sonoritățile lor turcești, ne poartă mai curînd spre Dobrogea, abia scăpată de turci, decît spre restul țării. Detaliul cu papucul despercheat ne duce la notarul din Ostrov, ca și faptul că autorul pare a fi „tras” la el, a mîncat, a dormit la el.

1 — „Își scria singur biletul” electoral — deci știa carte, acesta e sensul, nu acela din *Scrisoarea pierdută* (care încă nu exista la apariția *Notarului*), unde Cetățeanul turmentat îl pune pe Cațavencu să-i scrie buletinul, pentru că el nu putea reține numele candidatului (Agamemnon Dandanache).

2 — Procurorul care a primit procesul-verbal redactat de Marafet poate fi chiar Duiliu Zamfirescu; la Hirșova, el era substituit de procuror, deci îl era superior direct notarului.

3 — Și Zița din *O noapte furtunoasă* citise toate *Dramele Parisului*, cite apăruseră pînă atunci — și încă de trei ori! Era lectura categoriei acesteia.

p. 488

CUGETĂRI

R.l., V, 1342, 4 dec. 1881.

„De cîtăva vreme, mania cugetărilor a apucat pe toată suflarea omenească, și nu mai vezi prin gazete decît reflecțiuni, gîndiri filozofice, maxime, sentințe...” etc. — așa spunea scriitorul într-un foileton *Palabras* (R.l., VI, 1568, 12 sept. 1882), la aproape un an după *Cugetările* de față și la numai cinci luni după altele, *Unde de vară* (R.l., VI, 1511, 4 iul. 1882), incluse în volumul *Fără titlu*.

În adevăr, *cugetările*, *aforismele*, *maximele*, *sentințele* erau foarte practicate în epocă, iar *Convorbirile* aveau aproape număr de număr, pe ale lui Maiorescu mai întîi, firește, dar și pe ale altor junimiști, între care Eminescu. Duiliu Zamfirescu se autoparodiază în foiletonul *Palabras* amintit, dînd și alte mostre de *cugetări*, construite după specificul profesiilor. Astfel, spunea el, un *plăpumar* ar cugeta astfel: „A coase o plapămă înseamnă a scrie prefața unei opere de geniu, lucrată de doi autori în colaborație”; un *hamal* s-ar referi la bagaje: „Amorul e un călător, care cu cît vine mai devreme la gară, cu atît are mai multe bagaje și plătește mai prost”; *studentul* s-ar referi la condiția lui mizeră: „Nici o insultă nu poate fi mai atîngătoare, decît aceea pe care ți-o face un prieten, zicîndu-ți «poftă bună», cînd ești flămînd topit și n-ai cu ce-ți plăti masa”; un *agent de schimb* are în vedere tranzacțiile financiare: „Femeia este o poliță care are cu atît mai mare valoare în piață, cu cît e girată de mai mulți negustori solizi”. Scriitorul sugerează și una din explicațiile acestui val reflexiv: faptul că se țineau albume. În adevăr, aforismul și madrigalul au devenit hrană curentă, atunci cînd fiecare *doamnă* și, după ele, *numeroși domni* — își țineau un fel de cronică a inteligenței și gentileții în albume. De altfel, în același foileton

Palabras din 12 sept. 1882, el ia în răspăr și altă manie a epocii: autografele — eventual însoțite de câteva versuri — pe evantaie!

Dar de ce scriitorul nu introduce și seria sa veche de *Cugetări* în volum?

Explicația, așa cum s-a dat în nota la volumul *Fără titlu*, o vedem în faptul că Duiliu Zamfirescu și-a alcătuit sumarul acestei prime cărți cu proză, selectând din toate modalitățile încercate între 1880 și 1883, dar fără să stăruie decît în una, căreia i-a dat mai mare amploare: nuvela romantică a iubirilor neîmpărtășite, a inimilor sfărîmate. Astfel, a fost avar și cu literatura sa aforistică; deși a mai practicat-o și ulterior, n-a introdus-o decît parțial în romanul *Lydda. Scrisori romane*.

p. 491 UN AMOR ÎN MUNȚI

R.l., VI, 1505—1507, 26—29 iun. 1882.

În ziar poartă subtitlul: *nuvelă originală*.

Scriitorul n-a inclus această nuvelă în volumul *Fără titlu*, probabil fiindcă se abătea de la seria tematică principală, aceea a iubirilor neîmpărtășite sau nedeclarate. Aici avem de-a face, dimpotrivă, cu o iubire care se împlinise și a venit nenorocirea s-o destrame. În orice caz pentru cadrele naturale și pentru tabloul uman al Slănicului — care va fi continuat după un an în suita de reportaje *Din munți* — lucrarea este expresivă cu deosebire.

De subliniat apropierea de titlu între această nuvelă și viitorul ciclu de reportaje *Din munți*. Pînă la plecarea în Italia, nu știm ca Duiliu Zamfirescu să mai fi cunoscut și alți munți decît ai Slănicului — de unde și impresia sa atît de puternică. Poate că mai văzuse ceva din culmile mai joase ale Vrancei, dar nu avem dovezi. În orice caz, Slănicul îi inspirase și o poezie — pe care nu știm s-o fi publicat — pe lângă viitoarea stampă satirică, *Din munți*. Va fi fost destinată vreunui album grațios!

Manuscrisul e cam din această epocă, deci 1880—1882:

La Slănic

*La Slănic în verdea vale,
Unde-și plimbă-ncetîșor
Vîntul sufletele sale,
Voi să mor, voi să mor.*

*Vino, draga mea, să plîngem,
Pe sub brazi trecutul chin
Al iubirii și să strîngem
Flori de crin, flori de crin.*

*La izvor, în apa lină,
Cînd să te privești vei vrea,
Tu, în locu-ți, o sulfină
Vei vedea, vei vedea.*

*Căci fruntea cea mai senină
Crinul cel mai nepătât
Timpul schimbă în sulfină
Crin uscat, crin uscat.*

Între strofa 3 și 4, lateral, este adăugat, cam în același timp, și un suspin tragic, introducînd meditația pesimistă din final:

*Să fugim de-a omenirei
Lacrămi înecate-n vis
Și să plîngem plînsul nostru
Franc, deschis.*

1 — Dacă citim și aici *ad litteram* declarația autorului că la 1876 citise „de curînd” *Infernul* lui Dante, atunci trebuie să presupunem că o făcuse într-o ediție franceză. Limba o stăpînea, se pare, de vreme ce franceza îi adusese notele cele mai mari, numai nouă și zece, în timpul liceului, pe care-l termina chiar în anul menționat, 1876. În românește, prima ediție a *Divinei Comedii* apărea în 1883, adică un an după nuvela *Un amor în munți* (traducerea aparținea Mariei Chițu).

2 — *Ultima judecată* a lui Michelangelo, mai corect: *Judecata de apoi*, e o operă de maturitate, de după 1536, și viziunile ei de coșmar stau în adevăr alături de *Infernul* dantesc, așa cum le pune și Duiliu Zamfirescu. Dar de exactitatea confesiunii scriitorului putem să ne și îndoim; apropierea între cele două opere celebre se făcuse și se făcea în mod curent, iar visul poate fi un simplu pretext literar. Ceva cu șira de paie și cu somnul în vîrfurile ei se va fi petrecut, de vreme ce găsim întîmplarea și în *Viața la țară*, fără coșmare, însă, și cu contemplarea cerului la începutul nopții.

3 — Și această ignorare a posibilei noi înfățișări a Slănicului din 1882 nu trebuie considerată decît în cadrul convenției literare. Există destule motive să credem că autorul mai fusese după 1876 la Slănic, dar ruperea de frumoasa stațiune era necesară din cauza dramei pe care o va istorisi nuvela, pentru a se sugera că povestitorul n-a mai avut tăria să calce în locurile întîmplării singeroase la care fusese martor.

4 — Vechea frontieră a Ardealului era ceva mai spre vest de Slănic, la cîțiva kilometri. Nu era nici o greutate pentru vilegiaturisti să treacă dincolo și, după spusele lui N. Petrașcu, în 1887 el și Duiliu Zamfirescu au și făcut o plimbare cu încuviințarea autorităților de frontieră, pînă într-un sat din fostul județ Odorhei.

p. 501 REFLECȚIUNILE UNUI UȘIER DE LA CAMERĂ

R.l., VI, 1518, 13 iul. 1882.

Semnat: D.Z.

1 — Utilizarea numelui *Carol* pentru șeful ușierilor Camerei — poate acesta era chiar numele respectivului — are însă și implicații

mai largi, și vizează, orice s-ar spune, și pe rege, dat fiind rolul pe care i-l rezervă personajul: acela de „popă nemțesc”. În epocă, aluziile ironice la tot ce ținea de nemți erau totdeauna săgeți spre rege.

2 — „Conu Lascarache” e Lascar Catargiu (1823—1899), șeful partidului conservator și ani la rând prim-ministru — între care și în intervalul 1871—1876, tocmai cel de care va pomeni mai sus personajul: „Să-mi las mustățile după cinci ani...”

3 — I.C. Brătianu era șeful guvernului liberal în acel an, aflat în acest post din iulie 1876 și urmînd să rămînă încă 6 ani, perioada guvernării sale de peste un deceniu, așa-numitul „vizirat” al lui.

4 — „Conu Mihalache” e M. Kogălniceanu, pentru ultima oară, înainte de momentul publicării schiței, ministru de externe și apoi de interne între 1877—1880. Deci, fauna guvernamentală este exact numită de autor.

5 — „Birtașul nostru”, adică al Camerei — ușierul se simte și el aparținînd Parlamentului! — deci e vorba de concesionarul bufetului, menționat și în rîndurile următoare.

6 — „Cei doi galbeni” reprezintă diurna deputaților, în cazul cînd participau la ședință — de unde și venirea lor devreme... să nu scape condica, altfel galbenii deveneau „călători”, adică nu mai puteau fi încasați.

7 — Moda epocii cerea ca hainele să se închidă într-un singur nasture sus, de aceea se vedea bine vesta și ceasul din buzunarul ei de jos.

p. 504 DUSĂ ÎN LUME

R.I., VI, 1614, 7 nov. 1882.

Procedeu caletelor cu manuscrise, aflate prin cine știe ce întîmplare, va fi reluat și în nuvela *Spre mare*, de exemplu. El era răsplîndit în epocă: și *Geniu pustiu* al lui Eminescu e tot un caiet găsit.

Ceea ce nu înseamnă că trebuie să dăm nuvelei vreo semnificație autobiografică, deși autorul declară în scurtul preambul că, la 1877, își dădea un examen de drept. În adevăr, în acea vară dădea examenele primului an la Facultatea de drept.

p. 513 TRANDAFIRUL

R.I., VII, 1859, 11 sept. 1883.

Semnăt: *Don Padil*.

De remarcat că aici apare pentru prima oară motivul care, reluat după două decenii, va declanșa suita de întîmplări din romanul *Îndreptări*. Aici, pictorul face declarații în genunchi doamnei Noneanu și e surprins de soțul acesteia, drept care imaginează istoria cu trandafirul; în situație similară, Alexandru Comăneșteanu își pierde capul, dar e salvat de Anna Villara care-i spune soțului ei, generalul,

că tînărul îi ceruse în genunchi pe Porția, fiica preotului ardelean Moise Lupu.

În mica schiță prezentă, lucrurile iau un curs diferit, care însă, prin alegoria lor — dragostea durează, indiferent dacă s-au produs erori și au trecut ani — au putut avea și o eventuală adresă. A dărui cite un astfel de trandafir sau altă floare, o suviță de păr, o batistă etc., era foarte la modă în epocă; descriind interiorul camerei lui Duiliu Zamfirescu de la hotelul „Metropol” din București, N. Petrașcu se referă și la astfel de lucruri: „Pe masa din mijloc, biblioteca: 4—5 volume; ...în cele câteva cărți, erau două despărțitori (semne de carte, n.n.) cusute... cu fir și flori presate, de pe țărîm mării Corfului... Pe măsuta de noapte, un etern trandafir într-un pahar cu apă” (N. Petrașcu, *Duiliu Zamfirescu*, p. 10—11). Monografistul arată că semnele de carte erau de la „eroina primelor tresăriri sentimentale ale lui Duiliu” — fără a-i da numele, dar aceasta e Eliza Ioanid, căsătorită Dănescu, frumoasa doamnă E.D., căreia scriitorul îi va închina mai multe lucrări (*Blaue Donau* etc.). Floarea poate fi datorită și unei alte reminiscențe, fixată în poezia *Un trandafir* (ed. prezentă, vol. I, p. 41, și nota, p. 412), anterioară schiței. În orice caz, la baza acesteia, oricît de îndepărtat, stă probabil un fapt autobiografic, la care face aluzie scriitorul, amintind destinației nenumite că acel fapt nu trebuie uitat.

1 — Termenul *mahala* încă își păstra sensul de cartier; centrul orașului avea și el, ca atare, mahalale, nu numai periferia.

2 — Scriitorul avea acum 24 de ani, deci putem socoti că se include și pe el în cei care „am făcut nebunii, am rîs, am iubit, alții am și plîns, fiindcă acestea sunt ale vârstei de 21 de ani”, dar care au trecut acest hotăr și „atunci vin alte aspirațiuni și alte nevoi”. Iubirea trecuse și pentru el, *frumosul* ocupa locul prim în aspirațiile lui și „natura de artist” începea să fie dominantă. O spune de mai multe ori, în *Amintiri din vremuri*, *Blaue Donau* etc. Oarecare destinatar — destinatară — avem și în această nuvelă, deci tot Eliza Dănescu sau Duiliu Ioanin, cunosătorii împrejurării de dragoste a scriitorului.

3 — Vîrsta lui Năsturel-Bogdan din momentul primei dragoste cu Nina e cea a lui Duiliu Zamfirescu cînd scrie nuvela. Deci nu este exagerat să presupunem oarecare aluzii discrete, la lucruri cunoscute de el și de pușini.

P. 519 DRUMU DIN URMĂ

R.I., VII, 1921, 27 nov. 1883.

Semnăt: *Don Padil*.

La publicarea în ziar s-a menținut titlul rubricii *Palabras*, care apărea în același loc, în corpul ziarului, dar căreia schița nu-i aparține de loc. Lucrul s-a petrecut și cu alte lucrări, fără să putem aprecia în chip serios că scriitorul însuși le-a destinat rubricii respective. Mai curînd, înscrierea în cadrul acesteia se datorește unei

scăpări tipografice, neobservate nici de corector, nici de autor — dacă și-a citit lucrarea în șpalt.

Schița, oarecum ciudată în țesătura ei, e o primă variantă a viitoarei înmormântări din *Locotenentul Sterie* și aparține, destul de îndepărtat, desigur, atmosferei din care avea să se alimenteze romanul *În război*. Esențială rămâne aducerea în prim plan a omului simplu, din clasele de jos, acelea din care se va recruta chiar eroul nuvelei *Locotenentul Sterie*, iar mai târziu baciul Micu și alte personaje episodice din roman. Însă, în țesătura realistă a nuvelei, recunoaștem urzeala romantică, aceea care-l face pe bătrîn să ascundă oîterului că-i e tată.

1 — *Profetul* este numele celebrei opere a compozitorului german Giacomo Meyerbeer (1794—1864). Marșul în cauză, numit și *Marșul Profetului*, este cîntat la începutul actului IV și este partea cea mai izbutită a muzicii acestei opere. Duiliu Zamfirescu aprecia însă mult o altă operă a compozitorului, *Hughenotti*.

2 — Aluzia la piesă nu e un simplu pretext literar. Duiliu Zamfirescu prezentase la concursul anual, organizat de Teatrul Național, piesa sa *Prea înșel*, semnată în colaborare cu Ștefan Vellescu, care a fost propusă la premiu, fără însă a fi premiată. Episodul a prilejuit o îndreptățită ripostă a scriitorului, pentru felul cum s-a comportat Direcția Teatrelor în această împrejurare (vezi vol. de față, nota la nuvela *Jeana*).

3 — Cimitirul „Bellu” era pe atunci în afara capitalei, de aceea se menționează că, după ce convoiul ajunsese la marginea orașului — care se afla la capătul străzii 11 iunie, la poalele dealului Filaret — povestitorul a mai luat o trăsură, ca să ajungă la cimitir.

4 — Duiliu Zamfirescu era un pasionat al prieteniei. Mormîntul în care „închisese multe lucruri” trebuie să fi fost al prietenului Petre Economu, mort cu mai bine de un an în urmă, căruia scriitorul îi închinase un cald omagiu (*In memoria*, R.I., VI, 1446, 14 apr. 1882. Semnat D.Z.).

P. 523

COROPÎȘNIȚA

Societatea doamnelor române
pentru încurajarea industriei
casnice

R.I., VIII, 1982, 12 febr. 1884.

Semnat: *Don Padil*.

Simularea formei teatrale e un procedeu al prozei epice, cînd aceasta se dispensează de orice notație de cadru, gest, psihologie etc., care ar putea lămurii acțiunea epică. Caragiale utiliza adesea acest procedeu (*Amici*, schițele cu Marius Chicoș Rostogan etc.). Și față de acestea, ca și față de *Five-o'clock*, cu care se aseamănă mai direct, prin prezența exclusivă a personajelor feminine, *Coropișnița* e anterioară cu cîțiva ani. Adresa pe care o vizează e aceeași cu a multor gazete în epocă, în momentul cînd *Contemporanul* desfășura lupta pînă la drepturile

femeii. Această luptă era bagatelizată. Junimea, prin Maiorescu, participase la polemică; apăruseră comedii burlești, în care bărbații îndeplineau pe scenă treburile femeiești și invers; una din ele, care își luase drept prototip feminin pe o anume Sofia (vizînd pe Sofia Nădejde, campioana acestei lupte la *Contemporanul*), urcase chiar pe scena unui teatru. Duiliu Zamfirescu era deci în plină actualitate cu parodia sa, de un grotesc dus foarte departe.

P. 528

TOADER CIZMARU

R.I., VIII, 2012, 18 mart. 1884.

Semnat: *Don Padil*.

Lucrarea a apărut, ca și schița *Drumu din urmă*, cu supratitlul *Palabras*; o dăm totuși aici, pentru că este o veritabilă nuvelă, ca și altele apărute în această rubrică. E de presupus că nici ea nu era destinată rubricii respective, avînd o altă structură, în întregime diferită de a lucrărilor cu acest titlu — totul datorîndu-se probabil și aici unei erori tipografice.

Între *Harpista* și *Toader Cizmaru* e o înrudire evidentă.

1 — *Cimarosa*, Domenico (1749—1801), compozitor italian și constructor de instrumente muzicale.

2 — E vorba probabil de Iancu, tatăl cunoscutului om politic, nu de Alexandru Marghiloman, cel ce avea să fie, peste un sfert de secol, șeful partidului conservator; în martie 1884 acesta era numai avocat, e drept cu nume răsunător; abia spre sfîrșitul anului începea cariera sa politică.

3 — Sfîntul Gheorghe aici, Lipsanii mai înainte, desemnează centrul comercial al Bucureștilor din epocă. Strada Amzei, unde locuia Toader Cizmaru, aparținea unui cartier fără mari magazine de en-gros.

P. 533

RĂVAȘE

R.I., VIII, 2034, 15 apr. 1884.

Semnat: *Don Padil*.

Atmosfera și dramele iscate de războiul de la 1877 începeau tot mai mult să stăruie în mintea scriitorului. *Natalia Anisimovna*, apărută la începutul lui 1880, *Răvașe* (cu A. Vlahuță) în 1883 (nr. 1905, 6 nov.), peste doi ani *Locotenentul Sterie*, apoi *Frica*, în 1888, fac parte din preludiile cele mai vechi ale romanului *În război*. Prezentele *Răvașe* apropie mai mult subiectele frecvente ale prozei lui Duiliu Zamfirescu din această perioadă, de întîmplările lui Mihai Comăneșteanu din roman: în esență, dragostea sfîrșimată de căsătoria femeii iubite cu un altul.

Celelalte *Răvașe*, datorite colaborării scriitorului cu A. Vlahuță, rămîn în lumea viitorului baci Micu, dar fără ecou în roman. Însă schema e oarecum asemănătoare, de vreme ce e vorba tot de o dragoste consumată înainte de căsătorie.

În stilul *Scrisorii de la Muselim Selo* a lui G. Coșbuc (aceasta ultorioară cu 17 ani *Răvașelor* lui Duiliu Zamfirescu și A. Vlahuță, fiind publicată prima oară în *Gazeta sădeanului* la 20 mai 1901), țărănul Ion Dumitru nr. 1 (adică servantul nr. 1 al tunului) îi dă Măriuței din sat știri despre el, despre front, iar aceasta îi povestește la rândul ei întâmplări de acasă. Lucrurile pe care și le comunică cei doi sînt de-o caldă naivitate, amîndoi confundați cu totul în lumea unde trăiesc — ea indentificată cu întâmplările din sat, el ducîndu-și cu firească pasiune existența militară, intrată recent în viața lui. În balada lui Coșbuc acestea vor apare în tonalitate foarte apropiată de cea creată de colaboratorii *Răvașelor*. În război va avea puternic impregnată atmosfera frontului din scrisorile lui Ion Dumitru nr. 1, ceea ce îndreptățește presupunerea că *Răvașele* sînt datorite îndeosebi lui Duiliu Zamfirescu. Dezinvoltura puțin snobă în folosirea termenilor militari, prelungirea pe front a grijilor de acasă și, peste ele, o resemnare întrucîtva indiferentă față de perspectiva morții — le vom găsi pe toate în roman. Dar redactarea lor într-un limbaj rustic foarte verosimil, pare să îndreptățească bănuiala că forma finală e a lui Vlahuță, autor de nuvele din perimetrul sătesc. Cu toate acestea și Duiliu Zamfirescu are proză cu țărani. Fiind grea depistarea contribuției fiecăruia dintre semnatari, nuvela *Răvașe* semnată de cei doi prieteni o reproducem în continuarea paginilor celeilalte, — inversînd cronologia — și anume pentru că se leagă de atmosfera și conflictul ei, are un deznodămînt identic și premerge în aceeași măsură faptele romanului *În război*.

Noile *Răvașe*, aparținînd numai lui *Don Padil*, nu respiră atmosfera frontului, decît în deznodămîntul morții lui Ioan Roneanu, așa cum se va întîmpla cu maiorul Șonțu și cu Mihai Comăneșteanu din romanul *În război*. Însă și Roneanu și Șonțu lasă prietenilor lor intimi un pachet de scrisori pentru a fi transmise unei femei, pachet pe care primitorul îl sărută cu evlavie. Scena, descrisă mai pe larg în roman, e numai sugerată în nuvelă.

1 — Amintirea generalului Francisc-Eduard Todleben nu e datorită numai faptului că el a fost, în adevăr, organizatorul sistemului de fortificații ruso-române din jurul Plevnei, care au închis celebra redută silind-o să se predea curînd — dar în 1884 el murise, astfel că presa rememorase faptele și inițiativele lui, împropiindu-i amintirea.

P. 546 DOLABELA ROSTOACĂ

R.l., nr. lit., I, 1, 16 sept. 1884.

Apare o dată cu poeziile *Destul* și *Afit*.

Lucrarea face parte din seria fiziologiilor satirice, din care scriitorul mai publicase cu trei ani înainte: *Deputatul*, *Archivarul*, *Notarul* etc. sub titlul comun: *Tipuri și portrete*.

Cum autorul vizează o categorie întreagă, nu e cazul să căutăm personajului un model, cu toate că, în epocă, se vor fi putut recunoaște trăsăturile concrete ale unuia sau altuia. După unele indicii, se pare că doi din colegii de redacție de la *R.l.*, sau numai unul din ei, i-au furnizat date prețioase pentru construirea acestui portret. N. Petrașcu

dă următoarea informație: „În fundul redacției, în fumul gros de tutun, la cele două mese mici de brad, puse cap la cap, mai erau doi salahori ardeleni, însărcinați, unul cu «nemțeile», adică cu umplutura de traduceri de prin foile nemțești, celălalt cu corectura ziarului, bez chestia ardelenescă. Ei erau obiectul glumelor întregii redacții, fiind cei mai mici și avînd fiecare ticurile și păcatele lui: unul cercetîndu-și veșnic ghetetele, făcute la un «încălțămîntar» din Slatina, și celălalt gîndindu-se mai mult cum să încalțe el pe cîte un frate de dincolo, adică cum să fie poftit la cîte o «cină» la lordache, de unde se întorcea radios zicînd: «I-am beut total...»” (*N. Petrașcu, Duiliu Zamfirescu*, p. 22). „Încălțămîntarul” face parte și din recuzita lui Dolabela Răstoacă, deci presupunem că la acest membru ardelen al redacției *R.l.* s-ar referi îndeosebi schița, mai ales că personajul în chestiune era și corector, ceea ce se potrivește cu unele detalii date de scriitor. Ceea ce rămîne semnificativ e precizarea originii ardelen a personajului, prima săgeată mai ascuțită din îndelungata polemică dusă de Duiliu Zamfirescu împotriva scriitorilor și gazetarilor cu această proveniență. Maioreșcu, el însuși ardelen de origine, își va încruși de asemenea, în anumite perioade, spada cu ardelenii; Caragiale avea să dea în Marius Chicoș Rostogan o strălucită ilustrare a spiței (*Un pedagog de școală nouă, Despre cometă, Emulațiune*, 1900). Hasdeu nu crușase nici el fauna (personajul Numa Consule din comedia *Trei crai de la răsărit*), deci problema exista în epocă, de vreme ce atrăgea astfel de condeie! Trebuie precizat că nu simpla proveniență ardelenă devenea ținta scriitorilor în lucrări ca acelea menționate, ci faptul că a existat, la sfîrșitul secolului, o categorie de profitori ai faptului că trecuseră la București un fel de „transilvăneni de profesie”, lipsiți de duh, fără legături cu mișcarea națională de peste munți, dar speculîndu-și cu abilitate situația, practicînd un naționalism ostentativ, sonor incurajat uneori, dar cel mai adesea privit cu prudentă reținere. Duiliu Zamfirescu avea să mai abordeze o dată chestiunea în romanul *Îndreptări*, extinzînd însă prea mult aria adversităților sale.

Dolabela Răstoacă face parte deci dintre acești ardeleni „de profesie”. Trebuie menționat că, nu mai puțin, scriitorul prețuia pe reprezentanții mișcării naționale din Transilvania — dovadă admirația sa pentru aceasta în romanul *Îndreptări* (preotul Moise Lupu, oamenii simpli din sate etc.).

1 — *Decurionii* erau la romani conducătorii unei decurii, grupă de zece soldați, sau simpli cetățeni; termenul a circulat cu diferite sensuri. În Transilvania latinistii au introdus formula grupelor de zece — cu denumirea respectivă — atît în organizarea cetățenească rurală și urbană, cît și în trupele revoluționare de la 1848.

2 — Familia *Brutus-Porcia*, așa cum rezultă chiar din explicațiile date de scriitor, era de fapt cea mai nobilă spiță romană. Marcus Iunius Brutus (86? — 42 î.e.n.) era fiul unei surori a lui Caton din Utica (95 — 46 î.e.n.) și fusese adoptat de Caius Iulius Caesar, despre care se spunea că e chiar tatăl său natural. După legendă, Caesar era coborîtor din Enea, părintele familiei Iulia, din care s-a tras însuși Romulus, fondatorul Romei, iar Enea era fiul lui Anchise și al zeiței

Venus. Porcia, la rîndul ei, era fiică a lui Caton din Utica, deci vară bună a lui Brutus și apoi soția lui, care nu i-a putut supraviețui cînd a auzit de moartea lui și s-a sinucis (42 î.e.n.). Atribuindu-și o astfel de genealogie, personajul merge direct la lozul cel mare, fără a se mai încurca în detalii, cum ar fi acela că menajul Brutus-Porcia a fost lipsit de copii!

3 — Boerebista, (Burebista), primul rege al dacilor, a fost contemporan cu familia Brutus-Porcia de mai sus (77? — 44? î.e.n.); el a creat statul unitar, puternic, al dacilor, organizînd viața internă, armata. În timpul lui, Dacia ajunsese la maxima ei întindere și putere, de aceea descendența cea mai indicată în linie dacică era direct din el!

4 — O comună Dobra, foarte veche, se află în adevăr în nordul Ardealului, la sud de Satu Mare.

5 — Și gazeta *Bădăriile Naționale* și institutul *Patrimoniul moral român* sînt invenții; titlaturile, ironic patriotice, vor să accentueze simplismul personajului.

6 — *Noua Caledonie* din arhipelagul Milaneziei, aparținînd în acea epocă Franței, era încă, în 1884, un loc de detențiune pentru condamnații la muncă silnică și deportații politici, datorită izolării și solului ei vitreg.

p. 550

UN DRUM GREȘIT

Conv. lit., XXII, 8—10, nov. 1888—ian. 1889.

Nu știm ca această întinsă nuvelă a scriitorului, prima proză de dimensiuni mai mari după *În fața vieții*, care fusese un roman, indiscutabil, să fi fost trimisă de la Roma. E firesc să presupunem, mai degrabă, că el a lăsat-o *Convorbirilor*, la plecarea în misiunea diplomatică, scrisă, deci, în țară. De altfel ar fi fost și greu ca, din iunie pînă în septembrie, să fi avut și timpul de a lua contactul cu Roma — care a fost prelungit și amănunțit — de a face și cîteva călătorii în împrejurimi, de a scrie lui Petrașcu lungile scrisori, din care una a apărut în *Conv. lit.* chiar în oct. 1888, imediat înaintea nuvelei. Toate acestea presupuneau timp, pe care nu putem crede să-l fi avut în așa măsură încît să treacă deîndată la o lucrare de proporțiile *Amințirilor din vremuri* sau a *Strădunilor noștri*.

Pe de altă parte, corespondența sa din această perioadă cu cei trei jurnaliști cărora le putea trimite din Italia nuvela — Maiorescu, Iacob Negruzzi și N. Petrașcu (acesta din urmă lăsat o jumătate de an să redacteze revista, în lipsa celorlalți doi)—nu menționează nimic despre *Un drum greșit*. Doar lui Negruzzi îi promite în schimbul unei scrisori, o recoltă literară amplă: „Pierde un minut și scrie-mi cîinci rînduri, căci poate să îți le dau pentru gazetă cu o dobîndă foarte încărcată” (scris. din 16 iun. 1888). Dar, dintr-o scrisoare ulterioară către N. Petrașcu, aflăm că redactorului *Convorbirilor* îi trimitea „o poezie pentru conu Jacques” (scris. din 23 iun. 1888). Să se fi gîndit scriitorul la altă „dobîndă foarte încărcată”, deci la nuvelă? Greu de presupus. E cazul deci să admitem că se înțelesese asupra publicării nuvelei încă din mai, la plecarea în misiune diplomatică.

De ce, apoi, n-o introduce în vreun volum ulterior, deși în vara lui 1894 nutrea un asemenea gînd? Presupunînd că, întorcîndu-se în țară, focșănenii l-ar alege deputat, dacă ar candida, intenționa să-și tipărească, o dată cu romanul *Lume nouă și lume veche...* și „o culegere de nuvele din *Convorbiri* (*Un drum greșit*, *Alessio*, *Singurătate* etc.)” (scris. către Titu Maiorescu din 6/18 iul. 1894). Volumul respectiv a apărut un an mai tîrziu — *Novele romane. Frica* — dar fără *Un drum greșit*, deși părerea scriitorului relativă la proza sa era destul de bună: „Acuma, sincer, eu socot că încercările mele de romane și novele, fiind inferioare în multe privințe semenelor lor de alți autori, au o singură calitate: sunt calde, se citesc cu înlesnire de la un capăt la altul” (aceeași scris. către Titu Maiorescu, din 6/18 iul. 1894).

Rămîne să considerăm că, deîndată ce terminase *Viața la țară*, scriitorul a socotit depășită faza căreia îi aparțineau *Un drum greșit* și alte lucrări de un romantism comun (de aici „căldura” pe care și-o recunoștea) și deci n-a mai stăruit în ideea publicării nuvelei în volum. Lucrarea este, ca și *Lume nouă și lume veche...*, prelungirea fazei prime a scriitorului, inferioară volumului de nuvele din 1888, deși avem toate motivele să credem că este scrisă paralel cu ultimele pagini ale lui; altfel o includea, fără îndoială, în acest volum.

Vom mai observa că prezența unui copil, care determină viața unor personaje, formează și centrul nuvelei *Conu Alecu Zăgănescu*. Aici, finalul e tragic; *Un drum greșit* echilibrează în chip luminos tragismul celeilalte. Duiliu Zamfirescu avea uneori preocuparea de-a examina aceeași problemă din două unghiuri opuse.

1 — Spectacolul avusese loc, se vede, la Teatrul Național — azi dărîmat — sau peste drum, la sala „Bossel”, unde se dădeau reprezentații de operă. Piața teatrului era atunci locul de adunare a birjarilor bucureșteni, fiind cel mai larg teren neconstruit și avînd în preajmă mai toate sălile de spectacole și marile hoteluri și restaurante.

2 — Fosta Stradă Franceză, anterior Strada Ișlicarilor, azi Strad 30 Decembrie, este una dintre cele mai vechi ale capitalei. Ea trece pe lângă biserica unde depuneau jurămintul voievozii munteni și de-a lungul ei era mai tîrziu traseul convoiului regal, în drum de la palatul din Podul Mogoșoaiei spre mitropolie. De aceea i s-a și dat numele regelui. O ușoară inadvertență există în acest punct, din acelea obișnuite la Duiliu Zamfirescu; cînd Străzile Franceze i s-a dat numele lui Carol, Podului Mogoșoaiei (care se chemase pînă în acel moment, de fapt, Calea și nu Podul Mogoșoaiei, căci între timp se pavase cu piatră) i se dăduse numele Calea Victoriei. Dubla nomenclatură utilizată de scriitor pentru Calea Victoriei era destul de fr. cv. ntă în epocă, în rîndurile lumii mijlocii. În orice caz, faptele se petrec după 1878 — atunci i s-a zis Străzile Franceze, Strada Carol — totuși nu cu prea mulți ani, mai tîrziu căci încă se vedeau răniți de pe font și generali circula în uniformă, așa cum se va vedea ceva mai jos în nuvelă.

3 — Azilul, în termenii epocii, nu era numai căminul copiilor fără familie — dovadă că tatăl Silviei, „profesor de nemțește”, trăia — ci era o școală, un fel de pension cu plată, accesibil pungilor mai sărace, cu greutăți familiale, cum e a Silviei, care n-avea mamă. Exista însă Azilul „Elena Doamna”, fundat de Elena Cuza la 1862,

într-un fel de spital de la Cotroceni, pentru adunarea copiilor „găsiți” (părăsiți de părinți).

4 — Deci nomenclatura folosită de Cașavencu pentru a-l numi pe tiranul Tipătescu era mai generală în epocă. Prefecții erau niște „vampiri”, ceea ce e explicabil, deoarece ei erau cei care trebuiau să cîștige, în județul lor, multe alegeri care aveau loc.

5 — Ideea cu arendașii îmbogățiți „de noua formă politică a anilor din urmă” apare și ceva mai târziu, anume în scrisoarea din 21 mai 1891 către Titu Maiorescu, în care se spun mai precizat următoarele: „Pe temeliile unei idei politico-sociale a răposatului Brătianu, s-a ridicat o lume aproape nouă, lumea arendașilor”. Ideea apăruse și mai înainte, în piesa *Prea târziu*, deci ea îl preocupa constant pe scriitor, care, în acest fel, era turburat de vedeniile viitorului ciclu epic al Comăneștenilor (vezi, despre aceasta, în vol. de față, nota la nuvela *Jeana* și nota la romanul *Viața la țară*, ed. prezentă, vol. II, p. 654).

6 — Peisajul e probabil acela de Drăgești, pe Siret, unde scriitorul a mers de câteva ori, la moșia rudei sale, Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, și de unde se pare că a utilizat anumite detalii și pentru decorul *Vieții la țară*. În orice caz, expresia „în sus pe Siret”, de la începutul cap. IV al nuvelei, și văile de care „se leagă atâtea amintiri din trecutul neamului românesc”, nu trebuie să ducă cu gândul spre Moldova de Nord. Drăgești la care ne referim e în fostul județ Tecuci (dar mai exista un Drăgești în județul Roman). Un sat Resteiul nu exista în epocă; Mălinii vecini nu se află în Moldova de jos, ci în cea de sus; în schimb Movilenii (Moghilenii) de care va fi vorba mai departe, existau în Tecuci. Geografia nuvelei e cu puțință deci să fie în mare parte chiar imaginară. În orice caz, e mai de cîmpie, de vreme ce se arde tizic în sobe, nu lemne.

7 — Încă o scenă care prefigurează alta paralelă în ciclul Comăneștenilor — vînătoarea cu cîini, din romanul *Îndreptări*.

8 — Bibescu se însurase la Brăila, nu la Focșani, făcînd o nuntă excepțională, despre care s-a vorbit mult în țările române.

9 — Numele Comăneștenilor, pentru a doua oară folosit în nuvelă, nu are cum să desemneze chiar pe viitorul erou, Mihai Comăneșteanu (vezi și mai jos, nota nr. 13).

10 — Nicoleanu „zice” aceste versuri în poezia *O victimă*, din care va cita și genealogul Villara în romanul *Îndreptări*.

11 — Beatrice Cenci a murit pe eșafod, în 1599, ea și fratele ei, după ce pusese la cale, împreună cu mama sa, asasinarea părintelui ei, crudul și neîmblînzitul Francesco Cenci. Ea fusese modelul lui Guido Reni — și la tabloul ei se referă scriitorul, deși mai mult prin drama declanșată se făcuse ea cunoscută.

12 — Adunarea de la Mălini, unde participă eroul nuvelei, e formată dintr-o lume mai mult de oraș, decît din boieri de țară. Femeile, care stau „picior peste picior și cu cîte-o lungă țigară între degete”, formează un grup mult mai modern decît ne-am așteptat, și e de mirare

că tocmai un asemenea mediu îl socotea pe Constant un tînăr „stricat”, „o nenorocire”! Moravurile epocii erau altele. În *Viața la țară* scriitorul se va conforma mai mult atmosferei patriarhale, rustice, decît o face în nuvela *Un drum greșit*. E însă simptomatică existența unei astfel de lumi la țară, și atenția scriitorului pentru ea, îngăduința cu care o privește, sîntem tentați să o atribuim mai curînd mediului roman, pe care îl cunoscuse recent Duiliu Zamfirescu, decît celui românesc de provincie.

13 — Comăneșteanu de aici e cu totul depărtat de cel viitor, din *Viața la țară*, aici e cu totul pierdut — și-a uitat și limba — ceea ce nu se va întîmpla niciodată în romanul ulterior.

14 — Numele Alpengrün, utilizat și mai sus, cu precizarea că era „marele proprietar de la Moghileni”, ne duce cu gândul la un german — nu la un evreu, cum se specifică aici, căci evreii nu aveau drept la proprietăți rurale. Ca evreu, personajul putea fi, deci, numai arendaș — nu proprietar. Interesantă va fi, cîteva rînduri mai jos, preocuparea lui Alpengrün pentru extracția petrolului, ceea ce poate explica necesitatea pentru scriitor de a atribui personajului proprietăți rurale.

P. 623

O SCENĂ ANTICĂ

Fam., XXVI, 23, 10/22 iun. 1890.

Acest patetic tablou explică printr-o extraordinară suprapunere de planuri, tipul viziunilor lui Duiliu Zamfirescu în cadrul istoric al Romei; scriitorul avea mereu sentimentul persistenței trecutului în peisajul Romei moderne, întoarcerii lui în prezent, reînvierii lui în toate dimensiunile, oamenii și practicile de odinioară.

Chemarea vremurilor de demult era o necesitate, și transferul de realități trecute și prezente se făcea în închipuire. Iată că trecerea oilor, toamna, de la cîmpia arsă de soare către dealuri și munți, prin mijlocul orașului, nu mai e o scenă imaginară, ci reală. Antichitatea — din vremurile biblice, spune autorul — coboară în evul modern, într-o nimic schimbată de cum era cu două mii de ani în urmă.

Scena oferă un contrast bizar, cînd pe eleganta Via del Corso sau pe Via Nazionale, trec ciobanii cu turmele lor, cu cîini, cu care pe două roate trase de cîte doi boi vrednici de otele poezilor, ei înșiși, ciobanii, îmbrăcați ca faunii de odinioară, în piei de capră, purtînd sulii de lemn și convorbind între ei prin fluterături. Confruntarea civilizației cu eternitatea încremenită a oierilor care se supun legilor transumanței e din toate punctele de vedere prielnică purtătorilor vechimii. Contemplatorul scenei se transformă în poet — fie că scrie sau nu un elogiu din seria lui Virgiliu și Carducci — relevînd cît de fragilă e poezia de civilizație, față de veșnicia păstorilor.

Vom mai releva ditirambul închinat în final boului, fără de care oamenii în Campania romană n-ar putea exista. Într-un sonet, *Boul* (*Conv. lit.*, XXIV, 2, mai 1890) scriitorul va exalta simbolul acestui animal, ca emblemă a statorniciei, a îndrîjirii vieții de a-și prelungi durata mereu, asemenea sieși. Scriitorul sugerează, fără să o afirme deschis, identitatea scenei romane — antice — cu una posibilă în

Bărăganul românesc. Scena o găsim consemnată și la începutul condiceii *Varia*, ținută de scriitor la Roma, chiar de la sosirea acolo.

1 — Cele patru strofe așezate drept motto — de fapt sintetizând tabloul care urmează în schiță — sînt strofele 2—5 din poemul lui Carducci, introduse de jumătatea primului vers al strofei întâia: „De sus, de la munte...” În versiunea publicată a traducerii poemului (*At. rom.*, I, 9, sept. 1894) există anumite modificări, dar nici forma *Familiei* nu e de disprețuit.

2 — Apelurile la *Georgicele* lui Virgiliu în cuprinsul schiței, integrarea aidoma a unor strofe, ca la Carducci, și desigur citarea acestuia atît de amplu în motto, arată clar că scriitorul era foarte impresionat de scenă, pe care însă o cunoscuse mai întîi de la cei doi poeți, maestrul său, și o verificase ulterior în practică. Rezultatul fusese încă mai puternic, și l-a determinat pe poet să realizeze el însuși un imn, după modelele înaintașilor.

În manuscrisul acestei veritabile poeme, aflat în condica *Varia*, sînt indicate de autor versurile din Virgiliu la care se face referire și anume, *Georgice*, Cartea a III-a, v. 172 și 222.

P. 627

ÎN CARANTINĂ

At. rom., I, 3, mart. 1894.

Apariția schiței în revista lui C. Esarcu și Trandafir G. Djuvara marchează prima îndepărtare serioasă a scriitorului de „monopolul” pe care singur îl instituisese asupra literaturii sale, destinînd-o *Convorbirilor*. O spune într-o scrisoare către Djuvara: „Cît despre publicarea unei reviste ateneiste, nu am primit nici un apel. Dumeata cunoști de mult părerea mea asupra noilor foi literare: eu nu cred în temeinicia lor. De aceea am concedat un fel de monopol *Convorbirilor*, tacit și gratuit, de la care nu mă sustrag niciodată. Însă apelul ce binevoiești a face la mine, într-un mod atît de insistent și prietenesc, nu-mi mai permite să mai rămîi în această strictă rezervă ce-mi impusesem. De aceea îți răspund că-ți voi trimite ceva, pentru unul din numerele viitoare ale revistei. Deocamdată nu am nimic, fiindcă am fost cufundat pînă la gît într-un roman, pe care *Convorbirile* vor începe să-l publice în februarie cred” (scris. din 10/22 ian. 1894).

Așa cum rezultă din scrisoarea următoare către Djuvara, din 11/23 febr. 1894, schița a fost trimisă abia la această dată, cu specificația expresă de a fi dată fără semnătură: „Ca să nu rămîi de vorbă, îți trimit aici alăturat o impresie de călătorie, sub titlul *În carantină*. E o schiță ușoară fără de nici o pretenție, pe care o supun la aprecierea dumitale, deși se pare că merge, public-o; de nu, la coș. Te rog să nu pui numele meu întreg, sub articol chiar, fiind vorba de niște impresii așa de personale. La sumar poți să-l pui, dacă socoți că e bine, fiindcă acolo dumeata faci ce vrei. Citește schița și vei înțelege de ce mă sfiesc să o semnez cu numele întreg.”

„Sfiala” trebuie să fie cauzată de referirea la soția reprezentantului francez, „D-l Cîrcodan, Corgidan, nu știu cum dracu îl cheamă”, ceea ce era o ușoară nepolitese la un diplomat — sau poate că delicata curte pe care o face franțuzaicei să fie motivul acestei rețineri.

Însă Djuvara, bucuros de a-și fi atras la revistă un colaborator ca Duiliu Zamfirescu (cu toate că el nu publicase încă *Viața la țară*, ci abia *Alte orizonturi*), îl semnează cu numele întreg, spre supărarea noului colaborator, care își vede astfel denunțată exclusivitatea monopolului acordat *Convorbirilor*. Cu privire la acest monopol, el îl și înștiințase pe Maiorescu că se clatină.

„A propos, îi spune el criticului, într-un post-scriptum al scrisorii din 22 febr./2 mart. 1894. Am fost silit să trimit o schiță de 12 pagini lui Djuvara, pentru revista *Ateneului*. N-am avut ce-mi face capului. D-na Negruzzi cunoaște bine cauza, fiindcă a judecat-o. Schița e intitulată: *În carantină*. E probabil că n-o să placă, mai cu seamă fiindcă așteptau versuri. Așteptau... cu Pătrașcu”.

Finalul e oarecum neclar: ce așteptau ateneiștii „cu Pătrașcu”? Să le trimită schița prin el? Să vină și Pătrașcu la revistă? Aștepta și Pătrașcu — acum în disensiune cu *Conv. lit.* — să vină schița, poate pentru că inițial era și el vizat să facă parte din gruparea *Ateneul român*? Fapt e că, după toate probabilitățile, Maiorescu n-a răspuns nimic la această solicitare echivalentă cu o trecere „la inamic”, căci *At. rom.* era prima desprindere mare din corpul convorbirist inițial (*Lit. și arid. rom.* va fi a doua). N-a răspuns, dar s-a supărat, tocmai pentru că nu fusese respectat acordul „gratuit și tacit” al monopolului.

Și, două luni după aceasta, n-avem nici un schimb de scrisori între cei doi, lucru semnificativ pentru ambii. Abia în mai, pe la 8/20—10/22 tot Duiliu Zamfirescu rupe tăcerea, și tot pentru a cere încuviințarea pentru o nouă colaborare la revista lui Djuvara: „Djuvara insistă să-i trimit o poezie pentru revista *Ateneului*, vă rog să-mi spuneți care din aceste două merge” — iar în rest îi urează criticului bun venit acasă „din vacanțe”. În total, cinci rînduri, așternute grăbit pe o fișă ruptă la lățulă dintr-o coală. Maiorescu îi răspunde și el prompt, de data aceasta, reținînd o poezie, iar pentru a doua, probabil *Amurg*, îi dă sfatul s-o trimită „la *Ateneu* sau la orice altă colecție de maculatură”, în timp ce „frumoasa poezie *La lundă* cu asta nemîngiere” am dat-o la *Convorbiri* pe iunie” (scris. din 13/25 mai 1894).

Ceea ce Duiliu Zamfirescu și face! — reținînd însă formula cu „colecția de maculatură”, pentru o scadență ulterioară, care nu va întîrzia să se arate, însă după o serioasă încercare a scriitorului de a concilia animozitățile (scris. către Titu Maiorescu, din 20 mai/1 iun. 1894).

Loialitatea scriitorului față de *Conv. lit.* nu poate fi pusă, totuși, la îndoială, cu toate că trimisese colaborări la *At. rom.* fără să fi primit încuviințarea lui Maiorescu. Încă în aceeași zi în care-i scrisese lui Djuvara, adică la 10/22 ian., îi scrisese și lui Iacob Negruzzi — criticul era plecat la Viena, deci nu i se putea adresa lui — pentru a-i anunța solicitarea ateneistă. *Convorbirilor* le trimisese, chiar în acel început de an, prima jumătate din *Viața la țară*, deci se putea socoti liber să trimită altei reviste — și încă scoasă de un prieten — o lucrare mai ușoară. Insistînd asupra obligației față de prietenul Djuvara, el expune cererea acestuia de colaborare. „D-voastră cunoașteți părerea mea asupra acestei instituții — dar dacă *Ateneul* nu-mi place, Djuvara îmi este prieten. Pentru asta și pentru alte cuvinte,

ar trebui să-i trimit ceva. Am o schiță începută: *Cinci zile în carantină*, pe care aş termina-o pentru el.

Credeți că pot s-o fac?"

În continuare e rezumată corect scrisoarea către Tr. G. Djuvara, ba chiar cu adaosul că refuzase și alți solicitanți anteriori, dar că, totuși, „după ce voi vedea revista, poate să sustrag ceva din monopolul voluntar acordat *Convorbirilor* (de care el mă acuză) și să i-l trimit.

Vă rog să-mi răspundeți ce trebuie să fac".

Intenția indulcirii acestui „embargou” literar asupra creației proprii e deci clară, independent de ceea ce aveau să spună Negruzzi și junimiștii. Tocmai aceasta l-a supărat pe Maiorescu, indiferent de faptul că, la cererea scriitorului, nu se putea răspunde decât acordându-i-se „dreptul” — pe care el și anunțase că și-l luase, sau că și-l va lua — de a colabora și la alte publicații.

Un răspuns pare să fi fost dat de Marie Negruzzi, nu de soțul ei, redactorul *Convorbirilor*, ceea ce Duiliu Zamfirescu, subtil și meticulos observator al protocolului, n-a putut să nu rețină. I se acorda permisiunea cerută, dar prin persoane semioficiale, sau neoficiale, ca inteligenta Șarimica — Marie Negruzzi, care a mai rezolvat și alte treburi litigioase între căpeteniile Junimii și junimiștii cu veleități de emancipare. De aceea, Duiliu Zamfirescu se va și referi la ea, nu la Iacob Negruzzi, când va motiva lui Maiorescu trimiterea schiței la revista lui Djuvara.

Iată cite alambicate relații se țeseau subteran, în jurul unei colaborări, între oameni pe care, azi, la distanță de trei sferturi de secol și priviți mai la suprafață, îi vedem într-o dulce conviețuire idilică, mereu cu ochii ațintiți la prosperarea bunelor relații și a literaturii.

O mențiune de trei cuvinte din schiță ne ajută s-o datăm: se vorbește despre poieni „mușcate de brumă” — deci întâmplările au loc toamna târziu. Aceasta nu poate fi decât în nov. 1892, la cea de-a treia venire a scriitorului în țară, după ruperea relațiilor diplomatice cu Grecia și plecarea misiunii noastre din Atena. Duiliu Zamfirescu fusese girantul legației în lipsa lui D.C. Ollănescu-Ascanio, titularul, plecat în concediu la București și rămas acolo până la lămurirea incidentelor declanșate din cauza unor conflicte locale cu populația macedoneană.

La această plecare, avea să spună scriitorul mai târziu, era să se petreacă un fapt cu totul grav, în gara Lepanto, unde un grup de localnici, aflînd de trecerea trenului cu diplomații care se retrăgeau spre teritoriul italian, au vrut să-i atace pe aceștia cu cuțitele!

Deci, după trecerea prin Roma, pe la familie, Duiliu Zamfirescu a luat-o spre țară pentru convenitele rapoarte la centrala ministerului și la Predeal a avut de trăit carantina descrisă. E clar că nu poate fi vorba de altă plecare pentru că celelalte două (dec. 1889—ian. 1890 și ian.—febr. 1892) au loc iarna, nu toamna.

1 — Legăturile strînse cu străinătatea sînt cele de familie, nu cele diplomatice — prin căsătoria cu Henriette Allievi el își dobîndise în

Italia un fel de a doua patrie, de care se și legase sufletește, pentru rațiunile artei sale.

2 — Emoția scriitorului, declarată aici, nu e o figură de stil, ci o realitate pe care ne-o atestă că avea loc întotdeauna după vizitele în țară: un fel de „încrămene”, de „paralizie a voinței” îl stăpînea cu acest prilej. „Am trecut înapoi munții (în țară, n.n.) cu gîtul strîns de emoțiune, cu vocea stinsă, neputînd să răspund fetiții, care mă-ntreba... ce am” (scris. către N. Petrașcu din 3/15 iunie 1897).

3 — Portretul țaranului transilvănean e făcut la fel și în romanul *Îndreptări*, peste șapte ani.

4 — *Koloman* (de) *Tisza* (1830—1902) a fost șeful partidului liberal maghiar. La 1894 el nu mai era prim-ministru de patru ani, dar după o guvernare continuă de alți 14; renumele lui era mare totuși în acest timp, mai ales datorită spiritului lui reformator, însă și legiuirilor severe pentru români. A fi amic cu Tisza era echivalent cu a face o politică neagreată de români, dar pe placul oficialității.

5 — O scăpare, dintre cele frecvente la Duiliu Zamfirescu: de vreme ce trenul urcă de la Brașov către Predeal, apa pe lângă care trece calea ferată nu e Prahova, ci Timișul!

6 — O nouă referire la poemele lui Ossian — cea mai veche, într-o lucrare publicată, a fost în *Natalia Anisimova* din 1880, iar ultima e în poezia *Malvina* din 1918 (vezi nota la această poezie, ed. prezentă, vol. I, p. 529); în romanul *Lydda. Scrisori romane*, vom avea cea mai amplă și sugestivă prelucrare a motivelor din aceste poeme. Cu numele lui Fingal scriitorul va numi apoi un personaj central în comedia *Voichifa* (1914).

7 — Versurile au o continuare, pe care o găsim într-un manuscris din perioada 1890:

*S-a dus cucul, spînzuratul,
Și de-atunci m-a prins oftatul.
Pe răzoarele din sat
Busuiocul s-a uscat,
Măgdalina m-a lăsat etc.*

(vezi și poezia [*Magdă, Măgdălină...*] precum și nota la această poezie, ed. prezentă, vol. I, p. 355 și 599).

8 — E Grigore I, cel Mare, sanctificat de biserică, papă de la 590 la 604. El a creat „calendarul gregorian”.

9 — Dintre cei doi Krețulescu (Kretzulescu), Constantin și Nicolae, trebuie să fie vorba de ultimul, fost ministru nu numai la Paris, dar și la Berlin, Petersburg și Roma, ministru de justiție, prim-ministru etc.

Scriitorul avea însă nevoie de aluzii pariziene, poate că la adresa frumoasei doamne. Între cunosători, probabil că era știut un „cifru” al întâmplărilor cu franțuzoica și cu diplomații parizieni, pe care-l cunoștea Tr. G. Djuvara, ca funcționar superior în Externe și diplomat

— exact „cifru” care-l îndeamnă pe scriitor să nu semneze bucata și pe care azi noi nu-l mai avem!

10 — Și Ioan Bălăceanu — despre el trebuie să fie vorba — a fost ministru la Paris, dar și la Istanbul, Viena și Roma. Deci, și numele lui e legat de diafana franțuzoaică.

11 — Poezia e a lui Vlahuță, *Din prag*, dar nu trebuie să credem că formula „e prea frumoasă”, exprimă chiar aprecierea lui Duiliu Zamfirescu despre ea — e doar reluarea spuselor sanitarului. Cu atât mai clar e că fraza are în ea o bună doză de zeflemea, cu cît se leagă direct de cealaltă afirmație a personajului, cînd acesta își amintește că oaspetele său a scris „odată niște lucruri foarte caraghioase”. Să credem că el se gîndește la foiletoanele lui *Don Padil* din *R.I.*? — dar epitetul își prelungește efectele și spre poezia atribuită tot lui Duiliu Zamfirescu.

12 — În 1892 lucrările podului de la Cernavoda, construit de Anghel Saligny, erau începute de doi ani; ele nu ajungeau la capăt decît un an și mai bine după apariția schiței *În carantină*.

P. 640

CU BILET CIRCULAR

Lit. și artă rom., I, 1, nov. 1896.

Și această schiță, asemănătoare cu cealaltă, din *At. rom.*, este prima piesă doveditoare a unei noi dezertii a scriitorului, a doua și cea mai însemnată, la o revistă care, de la primul număr, se definește ca o rivală a *Convorbirilor* și a spiritului maiorescian.

Tratativele lui Duiliu Zamfirescu cu noua echipă anticonvorbiristă, avînd în frunte pe criticul N. Petrașcu și poetul D.C. Ollănescu-Ascanio, au durat vreun an, cu interesante mărturisiri ale scriitorului de fidelitate față de „bătrîna revistă a Junimii” — pe care noua publicație își propunea s-o sape, chiar s-o înlocuiască — cu dovezi de emancipare față de ea, de apropiere către ceilalți, de retracție față de ei și întoarcere spre *Conv. lit.* etc. Publicarea schiței *Cu bilet circular* în *Lit. și artă rom.* deschide un capitol mult mai complex decît acela punctat de schița *În carantină*.

Perspectiva noii reviste e clară încă de la începutul lui 1896, cînd scriitorul îi trimite lui N. Petrașcu lucrarea, cu o scrisoare de recomandări exprese: „...Îți trimit și gluma asta, intitulată *Cu bilet circular*, în care poate te vei recunoaște. E un lucru fără importanță și fără pretenții, aproape nepublicabil, scris mai mult ca exercițiu, spre a-mi pune fantezia la cumpănă. De veți scoate vreo revistă, te autorizez să publici schița de față, astfel cum am iscălit-o, numai cu inițiale; de nu veți scoate nimic, te rog să mi-o înapoezi. Cu nici un preț, nu primesc s-o dai altcuiva.

Încercarea de față am scris-o astă-toamnă, după ce ai plecat din Roma” — și în continuare se arată că e un omagiu adus prieteniei și prietenilor din tinerețe: „Mie îmi pare că niciodată nu mi-am iubit prietenii ca acum” (scris. din 13/25 febr. 1896).

Răspunsul prietenilor la o astfel de mărturisire — care indică corect dorința colaborării la revista ce se plănuia — veni iute, cu

comentariile firești ofertei avansate de scriitor. Însă, numaidecît, el devine sceptic — și mereu mai sceptic, pe măsură ce Petrașcu-Ollănescu își argumentează dorința de a-l vedea trecut direct, cu arme și bagaje, de la *Conv. lit.* la *Lit. și artă rom.* Ceea ce Duiliu Zamfirescu nu vrea. „Îmi închipuiesc că cercul d-voastră trebuie să fie foarte interesant, foarte plăcut și foarte gentil (e vorba de cercul „Amicii literaturii și artei române”, constituit în 1895 din generația ajunsă la 30—40 de ani, care și-l înscrieseră automat pe Duiliu Zamfirescu în efectivul ei, surprinzînd neplăcut pe Maiorescu, n.n.) și dacă aș fi în București nu aș lipsi niciodată, însă mai mult spre a ciupi o țîr’ de curte pe ici, spre a bea un vinuț pe dincolo, plus spre a ceti o poezie, două, la vreme de necaz” (scris. către N. Petrașcu, datată martie 1896). În rest, scrisoarea e plină de griji, sfaturi și urări de succes, nu și de acordul formal al participării. Ollănescu intervine, cu superioritatea lui de vîrstă și de calm, solicitîndu-l mult mai insistent; pe aceeași hîrtie, Petrașcu, mai dinamic, adaugă chiar un fel de amicale reproșuri („Bine, omule, crede-mă, e cu totul altceva în aer, nu mai e ce a învățat X și Y la Terezian, acum 40 de ani. X și Y au o poetică veche, au dogme răsuflete, au păreri adevărate pînă la capăt. Trebuiește altceva, ceva nou...” etc. Scris. datată mart. 1896).

La acestea toate, scriitorul se lasă convins să colaboreze, dar cu o stupefiantă, surprinzătoare argumentație despre revistă: „N-o aprob și nu cred în trăinicia ei, și cu toate astea voi colabora la dînsa... Ce vrei mai mult?” (scris. către D.C. Ollănescu din 6/18 apr. 1896). Ceea ce făcuse, de fapt, prin trimiterea schiței *Cu bilet circular*, dar aceasta putea fi singura colaborare — o amabilă repovestire după ceea ce-i povestise N. Petrașcu, și atât!

Lui Maiorescu însă nu-i comunică nimic despre toate aceste hîrtuile din partea lui Petrașcu-Ollănescu, care voiau să-l smulgă de sub dominația spirituală a lui „X și Y”, adică a criticului — el, Maiorescu, e cel de la Terezianum și estetica lui e cea veche, cu „dogme răsuflete” etc. Rezervele continuă („Cît despre revistă, cum ți-am spus: cu dragă inimă voi colabora, după ce voi vedea primele numere”. Scris. către N. Petrașcu din 22 aug./3 sept. 1896), dar pe Maiorescu îl asigură că „am fost pus printre membrii fondatori, fără să fiu întrebat” (scris. din 1/13 mart. 1896). Afirmația privește asociația „Amicii literaturii și artei române”, dar o repetă în termeni asemănători și în legătură cu revista: „...Vă rog să nu mă bănușiți de nimic. Nu mă voi schimba nici acum, cum nu m-am schimbat niciodată.”

Dar dezertia se produsese, cu toate că cele spuse mai sus lui Maiorescu erau adevărul curat! Duiliu Zamfirescu simțea nevoia unei emancipări. Ea se produce, și cea mai bună dovadă pentru public și pentru junimiști e apariția schiței *Cu bilet circular* în primul număr din *Lit. și artă rom.* Mihail Dragomirescu are un articol foarte violent de ripostă la programul revistei, implicînd în opinia negativă pe toți colaboratorii acesteia; Duiliu Zamfirescu, venit la București pentru treburi diplomatice, explodează, îl provoacă la duel și numai tactul lui Maiorescu face ca lucrurile să se calmeze, dar cu prețul unei scrisori de scuze din partea lui M. Dragomirescu și al dezlegării date scriitorului de a colabora la *Lit. și artă rom.* Conflictul — fixat și în numeroase scrisori — a durat peste un an; la începutul lui e schița *Cu bilet circular*!

Ea s-a scris, deci, în toamna anului 1895, după plecarea lui N. Petrașcu din Roma; lucrul îl atestă și Petrașcu însuși, în *Biografia mea* (*Studii și documente literare*, VI, p. CXCV), unde se descrie itinerarul roman parcurs de el cu Duiliu Zamfirescu, în timpul căruia i-a povestit întâlnirea lui cu „Eulalia, Infanta de Spania, fiica regelui Alfons al XII-lea și sora reginei Bavariei, care m-a invitat la castelul Nymphenburg”.

După spusele scriitorului, imaginația sa a lucrat mult asupra episodului povestit („scris mai mult ca exercițiu, spre a-mi pune fantezia la cumpănă”). Deci faptele au crolat literară și, dincolo de ce a povestit eroul întâmplării, s-a creat pretextul literar al schiței, construită pe ideea principesei, care mereu vedea în toate lucruri făcute anume pentru ea.

1 — Versul prim al *Divinei Comedii* a lui Dante.

2 — *Almanahul de Gotha* e numit astfel după orașul în care se publica această lucrare, începând din 1763, cuprinzând genealogii de oameni importanți ai zilei, miniștri, diplomați etc.

3 — Instigând pe fratele său și pe mama sa, Beatrice Cenci și-a asasinat tatăl, pe Francesco C., și a pierit pe eșafod în 1599.

4 — Fornarina, fiica unui brutar din Roma, a fost una din marile frumuseți ale vremii sale, iubită de Rafael, care ne-a lăsat un excepțional portret al ei.

5 — Geografia este foarte exactă și este clar că reconstituirea ei îi aparține lui Duiliu Zamfirescu, care a fost de multe ori în regiune — nu e a povestitorului din schiță. Dincolo de substanța schiței, cu cele două spaniole, avem și o bogată suită reportericească, mai rară în activitatea lui Duiliu Zamfirescu. Ea apare în multe scrisori, nu și în literatura propriu-zisă, decît episodic.

P. 651 BADEA CÎRȚAN LA ROMA

Lit. și artă rom., I, 9, iul. 1897.

Înainte de schiță, care fusese trimisă la revistă prin mai sau iunie și a apărut numai decît, avem o știre despre personajul ei, într-o misiune a scriitorului, trimisă lui D.C. Ollănescu-Ascanio: „Țăranul care a venit la Roma era ceva cam ridicul, dar a plăcut. E un transilvănean inteligent, care tremura de dorul strămoșilor și de pofta vinului de Frascati. Hotărîse să stea la Roma o săptămînă, fără să doarmă, pînă a pus mîna pe el patraula și zor să-l ducă la bala-muc. Copiii se țineau după el, chemîndu-l Menelik. La început m-a făcut să-mi vină lacrimile de emoțiune, însă am văzut curînd că era cam fleac” (scris. din 6/18 apr. 1896).

Pitorescul pelerin venise în Cetatea eternă, prin urmare, în primăvara lui 1896, deci impresiile sînt relativ proaspete; scriitorul a dat un aer de ușoară persiflare întregii chestiuni, în acord cu o bună parte a presei noastre și cu surpriza pașnicei populații romane, uimită să vadă un dac coborît de pe columnă, cu căciula și sarică, ambele cam de stampă sămănătoristă în esența lor, pentru românii

obișnuți cu priveliștea ciobanului clasic — dar în mod surprinzător reale pentru cei din însoarta Italie, unde păstorul nu are înfățișarea celui din Carpați. Cu toate acestea, deosebirea nu e într-atît de mare față de ciobanii Umbriei, pe cît o declară scriitorul, căci iată cum îi zugrăvea el pe aceștia doar cu cîțiva ani înainte, cînd contempla trecerea prin Roma a oilor din munții Albani și Campania romană: „În fruntea turmei pășește țapul pîrtind de gît o teleancă răgușită, care sună măsura sălbatecă a unui cîntec barbar. Pe de lături se așin ciobanii, îmbrăcați în piei de capră, ale căror mițe le dau aerul unor fauni...” (*O scenă antică*, *Fam.*, XXVI, 23, 10/22 iun. 1890).

Deci, marea surpriză a populației, descrisă în schiță, e mai mult literară, o aducere din condei ca să se releve un contrast și o amintire a dacilor.

Dorința scriitorului a fost ca schița să se dea în revistă doar cu inițiale, dar Petrașcu a semnat-o întreg, tot ca să împingă lucrurile cît mai departe și să determine plecarea lui de la *Conv. Lit.*, fără să izbutesc însă. Căci, la numai o lună și ceva după apariția schiței în *Lit. și artă rom.*, el va da la revista Junimii romanul *În război*, spre supărarea celor doi amici.

Iar chestiunea semnăturii i-o și reproșează lui Petrașcu: „Badea Cîrșan e un fleac, cu oarecare sare. Trebuia însă să nu iscălești cu un kilometru de nume sub o mititică secătură ca asta. În manuscris era numai D.Z.” (scris. din 9/21 aug. 1897).

Badea Cîrșan era un pelerin popular, spre deosebire de I. Codru-Drăgușanul, care era pelerinul cultivat, intelectual. Totuși, și el prețuia cărțile, citea și cumpăra, dar călătorea gratis pe tren, tolerat de conductorii obișnuți cu astfel de globe-trotteuri plecați în hagiaticuri de tot felul. A murit la 7/20 aug. 1911, și a fost înmormîntat la Sinaia, celebrat de ziare, cu solemnitate ușor ironică, într-o epocă în care Maica Smara refăcea itinerarele italiice ale lui Gheorghe Cîrșan, însă ea cu atracții de spectaculozitate și cu multă retorică. Cîrșan fusese, totuși, un modest, un pitoresc, lucru care reiese din schiță; „flecăreala” despre care se amintește în scrisoarea către Ollănescu era mai mult patosul latinist al generației vechi, din secolul celălalt, ajuns în masă și adoptat de țăranul de rînd.

Scriitorul va păstra însă puritatea omului de extracție rustică, de care a fost impresionat la începutul întîlnirii cu personajul și o va transfera asupra Porției, soția lui Comăneșteanu din *Îndreptările* ulterioare cu numai cinci ani.

1 — Felix Faure (1841—1899) era, în acea perioadă, președintele Franței. Contrastul pe care îl realizează scriitorul, e din ordinea socială: între „d-l Bursan” (numele ales aduce sonoritatea nu a Bursei, pe românește, ci de la „bourse” — pungă, pe franțuzește) și șeful ierarhiei unui stat civilizat.

2 — *Imbriani* și *Crispi* sînt, de data aceasta, italieni, realizînd desigur același contrast, de vreme ce Francesco Crispi (1818—1901) era la rîndul lui unul din promotorii alianțelor internaționale — francofobe — ale Italiei.

3 — Doi împărați ai Etiopiei au avut acest nume — al doilea (1842—1913) era pe tron în timpul când se scria schița și bătuse pe italieni chiar în 1896, obligându-i să recunoască independența țării. Legenda populară făcea din Menelik un sălbatec, ca în schiță, ceea ce iscusitul conducător etiopian n-a fost de loc.

4 — Preotul Vasile Lucaciu (1852—1922) a fost o pitorească figură de patriot, luptător pentru Transilvania, arestat și condamnat de mai multe ori, între care și în procesul Memorandumului din 1894, unde el a avut parte de cea mai mare condamnare: 5 ani.

5 — Pasajul emoționat din final e cel care va imprima patosul *Îndreptărilor*. În realitate, așa cum spune corespondența scriitorului, impresia ultimă din întâlnirea cu Gheorghe Cîrțan a fost mult mai temperată.

P. 656

BUSTUL ÎMPĂRATULUI TRAIAN

Răvașul, VIII, 3, mart. 1910.

Lucrarea a fost trimisă acestei publicații, la cererea inimosului ei fondator și director, protopopul Elie Dăianu din Cluj, figură de cleric patriot, militant național, organizator al vieții românilor din Transilvania, colaborator al *Tribunei* lui Slavici, apoi scoțînd el însuși *Răvașul*, timp de zece ani. După război va fi și el membru marcant al partidului averescan; în timp ce Duiliu Zamfirescu era președintele Camerei, transilvăneanul era între deputații majorității guvernamentale.

Bunele lor raporturi datau, cum se vede, din 1910 și probabil de mai înainte. Protopopul-director comemora în revista sa pe un alt cleric ardelean, de asemenea un militant strălucit, dr. Augustin Bunea, apărător al memorandiștilor, ca și Elie Dăianu, publicist, mare orator cu ranguri superioare în ierarhia bisericească greco-catolică (a fost secretar metropolitan și camerier secret al papei), de asemenea membru al Academiei Române în 1908, în același an cu Duiliu Zamfirescu. Bunea murise în nov. 1909, deci *Răvașul* îi închina un număr omagial, pentru care solicitase participarea scriitorului nostru, cunoscut pentru preocupările și relațiile sale transilvănene (romanul *Îndreptări*, articolul *Literatura românească și scriitorii transilvăneni* din *Revista Idealistă*, în 1903, colaborarea la *Românul* din Arad în 1910, și toată polemica dusă de *Luceafărul* și *Țara noastră* din Sibiu împotriva sa în 1909). Nu cunoaștem în ce termeni a fost invitația la colaborare, fapt e că Duiliu Zamfirescu a trimis mai întâi versuri, poezia *Înșelăciuni*, compusă din trei părți (vezi ed. prezentă, vol. I, nota la poezia *Poezii*, p. 579), la care directorul răspunsese că nu e tocmai materialul potrivit, el așteptînd ceva legat de subiectul comemorării, probabil o mărturie despre ilustrul decedat, ceva în genul elogiei preotului Moise Lupu din *Îndreptări*, prin care se glorificau toți clericii transilvăneni, militanți naționali. E de presupus că în acest fel sunase chiar prima solicitare a clujeanului, în orice caz a doua, la primirea poeziei, la aceasta se va fi referit. Scrisoarea de răspuns a lui Duiliu Zam-

firescu, cuprinzînd un subteran duh de irascibilitate, dincolo de învelișul amabil, ni s-a păstrat. Iat-o:

„Stimate domnule protopop,

Firește că poeziile ce v-am trimis nu se potrivesc cu publicația ce vreți să faceți. Asta am înțeles-o și v-am spus-o. E însă peste puterile mele a scrie lucruri de ocazie — mai cu seamă cînd nu cunosc ocazia. Pe pîrîntele Bunea nu l-am cunoscut, nu l-am auzit vorbind, nu l-am cîțit. Cum voiți dar să vorbesc despre el?

Ca să vă dovedesc toată bunăvoința de care sunt înșuflețit, vă trimit o mică schiță, în care Roma, Trajan și seminaristii români se împletesc în vremurile noastre.

Eu nu pot lua de model pe nimeni. Bun sau rău, sunt așa cum sunt. Dacă nici acum nu ne potrivim, vă rog să-mi restituiți paginile ce vă trimit, rămînînd ca altădată să ne înțelegem mai ușor” (scris. din 25 febr./10 mart. 1910).

De hotărîrea luată, revista urma să-l înștiințeze la Paris, 72 Rue Mozart (Passy), unde pleca o dată cu expedierea scrisorii. Dacă a existat un răspuns, el s-a pierdut; fapt e că în numărul comemorativ al *Răvașului* apare și schița epistolară cu bustul lui Traian, și poezia *Înșelăciuni*.

Trebuie să apreciem azi că nici proza, venită să înlocuiască poezia, nu făcea mai mare serviciu în cadrul publicației festive dedicate canonicului Bunea, cu toate că în ea „Roma, Trajan și seminaristii români se împletesc în vremurile noastre”. Dar Duiliu Zamfirescu nu mai era, în 1910, un nume ce putea fi refuzat, fie și cu produceri ca acestea, cam nelalocul lor într-un număr comemorativ. Poate însă trebuie să ne gîndim că scriitorul urmărea altă idee: Bunea fusese și el student la Roma (la Colegiul „De propaganda fide”), înșuflețit de aceleași idei, dar desigur la altă treaptă — sugestie care însă nu rezultă suficient din dialogul care urmează între cele două personaje ale schiței. Cititorului nu-i rămîne decît să le asimileze pe acestea modelului comemorat, rămînîndu-ne să apreciem, ori-cum, puritatea și patriotismul ardent, deși naiv, al tuturor transilvănenilor la care se poate referi nuvela. De fapt, în acest fel i-a conceput Duiliu Zamfirescu pe toți eroii săi ardeleni din *Îndreptări*, în primul rînd pe preotul Moise Lupu, pe fiica sa Porția-Mia, pe notarul Zgurea, pe protopopul Marcu Stamate și pe alți intelectuali din roman.

Schița e vizibil construită din materialul epistolar al primelor *Scrisori* din Roma, trimise lui N. Petrescu și apărute în *Conv. lit.* (oct. 1888) sub semnătura X.Y.Z.

1 — Expoziția jubiliară din 1906, la aniversarea a 40 de ani de la venirea în țară a primului Hohenzollern. Directorul și organizatorul ei a fost marele chimist Dr. C.I. Istrate (al cărui nume a fost dat ulterior străzii care urcă pe dealul de deasupra locului unde a fost organizată Expoziția — azi „Parcul Libertății” de la Filaret).

2 — Fragmentul citat nu știm pînă în prezent de unde e. Cu opt ani în urmă, cum spune scriitorul, scrisese romanul *Îndreptări*, dar textul de acolo e altul, mult mai scurt, fără detaliile portretistice. Acestea se află, dar altfel formulate, în scrisorile din 6 și 18

sept. 1888, trimise lui N. Petrașcu și publicate parțial de acesta în *Conv. lit.* (XXII, 7, oct. 1888).

Nu este exclus însă, ba se potrivește mai bine cu felul lui Duiliu Zamfirescu, să fie un text inedit, sinteză a tot ce a scris el despre Traian.

3 — Descrierea celui de-al doilea bust o avem în amintirile scrisori către N. Petrașcu. Plotina, împărăteasa, e arătată acolo ca purtînd „conciu, ca fărâncelul nostru”, în timp ce Traian e „cu nasul subîrîteac, slab, frumos, și cu o privire lungă și gînditoare, încă tînăr, dar parcă deja nemuritor”.

„Capul acesta — adaugă în a doua scrisoare — e poate cel mai frumos din toată colecția”, în timp ce, în cealaltă statuie, împăratul „e măreț, cam crunt, poartă capul de paradă, e împăratul Trajan, nu e Ulpia Trajan, cu alte cuvinte nu e omul”.

Descrierea împărătesei Plotina e severă: „E mai urîtă decît împăratul”, în timp ce sora sa și fiica ei — Marciana și Matidia — sînt „două femei de o altă rasă, frumoase amîndouă și senine”. Și în corespondența din 1888 și în scrisoarea către Elie Dăianu, ulterioară cu aproape un sfert de secol, scriitorul exaltă familia lui Traian, nu și pe a împărătesei. Era și acesta un fel al scriitorului de a slăvi originea poporului său, explicată în modul următor în scrisorile din 1888: „E un simțămînt de demnitate omenească să știi că ai un tată care a fost om cumsecade, n-a înșelat pe nimeni, te-a crescut bine și, mai mult, ți-a lăsat un nume mare... Simți că ți se umflă pieptul de mulțumire cînd Omul căruia datorăm existența noastră actuală ca popor de una și singura rasă în Carpați (scriitorul era cucerit, la 1888, de ideea purității noastre latine; ulterior, o dată cu romanul *Îndreptări*, îndeosebi, își va corecta într-o măsură opinia, n.n.), era cel mai mare suflet de împărat ce a trăit și ai emoțiunea artistică a frumosului, cînd astăzi vezi și te asiguri însuși că trăsăturile chipului acelui erau curate, bărbătești, blînde și răspund întocmai ideii ce ți-o făceai despre el”.

4 — Eliu Adrian i-a urmat lui Traian la tronul imperiului. Scriitorul arată în scrisorile din 1888 că „Plotina ar fi hotărît despre urcarea pe tron a lui Eliu Adrian, zicînd că astfel lăsa împăratul — Duiliu Zamfirescu îl ortografiază mereu cu majusculă, n.n. — cu graiul din urmă, lucru de care Istoria se îndoiește” — însă despre el scriitorul are cuvinte excepționale, nu numai pentru că era „cel mai aproape de împăratul nostru” dar și pentru că era „cel mai artist dintre toți”. „La Villa Adriana, ce o avea la Tivoli — pe-un picior de plai, pe-o gură de rai — s-au găsit cele mai frumoase sculpturi ale antichității romane”.

Am dat aceste date și informații, legate indirect de schița din *Răvașul*, pentru că ele prilejuiesc să se arate cum se stabileau comunicările scriitorului cu antichitatea, cu istoria poporului său, cum cu diferite prilejuri el infuza spirit patriotic în lucrările sale.

5 — Pliniu cel tînăr (62—114) nu e menționat aici întîmplător, ci pentru că și el constituia, alături de familia împăratului, cercul artistic al acestuia. Era unul din prietenii cei mai apropiați ai lui

Traian și i-a alcătuit un panegiric de o mare frumusețe — nu la moarte, căci împăratul a mai trăit trei ani după el. „Mi Secunde carissime” e calitatea de „al doilea prieten foarte scump” inimii împăratului — după Eliu Adrian, care era primul, i-a și urmat la tron. Pliniu a fost, cum se arată în schiță, legat imperial în Bithinia și Pont (Asia-Mică), de unde a întreținut celebra sa corespondență cu Traian.

6 — *Silius*, Italicus, Tiberius Catius (25—101), e un poet despre care aflăm din relatările lui Pliniu cel tînăr, dintr-o scrisoare a sa, deci era legat și el de memoria lui Traian.

7 — *Martial*, Marcus Valerius (40—104), era și el un contemporan al marelui împărat, nu neapărat și un apropiat al său. Dar prezența sa în schiță se justifică prin concomitența istorică. Însă *Suetonius*, Caius Silius Tranquillus (67?—150?) a fost între apropiații împăratului, datorită aceluiași Pliniu cel tînăr, la a cărui stăruință Traian i-a numit tribun militar, în perioada primului război cu dacii. Suetoniu nu a ajuns pînă la viața lui Traian în celebra sa lucrare *Viața Cezarilor*, care se oprește la Domițian, dar înțelegem că această vastă operă de erudiție îi era cunoscută lui Duiliu Zamfirescu, unul din principalele izvoare ale documentării sale.

8 — Și Publius Cornelius *Tacitus* (55?—120?) era unul din contemporanii lui Traian, amic cu Pliniu, istoric al Romei și demnitar (proconsul în Asia) în vremea împăratului, artist citit cu sete de scriitorul nostru pentru informare în materie romană. Deci, ambianța curții imperiale din vremea înfruntării ultimei a romanilor cu dacii — militară, politică și mai ales culturală — e punctată abil prin numele citate, pentru a da cîteva jaloane transilvănenilor, cunoscători în materie prin tradiția Școlii Ardelene. Schița nu este, prin urmare, total depărtată, cum s-ar părea, de obiectul comemorării. Prin această parte, care se leagă bine de memoria lui Augustin Bunea, scriitorul celebra lupta lui; prin ceea ce urmează, ironizează pe contemporani în felul în care o făcuse și în *Îndreptări*, sau în schița *Badea Cîrșan la Roma*.

9 — *Ulpian*, Domitianus (170?—228) a fost unul dintre cei mai îndrăgii partizani ai ideii de a se micșora garda pretorienilor, care făcuse atîta rău Romei, în ultimele două secole, prin amestecul ei în concurența dintre diferitele direcții politice. Jurisconsult celebru, prieten cu Caracalla, dobîndindu-și ostilitatea succesorului acestuia Heliogabal, și apoi recîștigîndu-și poziția sub Sever, el a fost victima celor pe care i-a urmărit cu înverșunare în timpul vieții sale mature.

10 — Seminariștii scriitorului nostru sînt destul de naivi, ca să nu spunem chiar simpli și limitați. Ei discută la treapta lui Badea Cîrșan, a unei intelectualități mijlocii, mai degrabă rurale, dar, sufletește, ei se întîlnesc în aceeași atitudine cu scriitorul.

11 — În adevăr, figura cu coroana lui Traian este marțială, deși sub raport artistic este de importanță secundară. Coroana, mult peste dimensiunile cerute de o statuie normală, parcă strînge capul

împăratului, nu-l încununează. „Voinicia” la care se referă seminaristul e rezultatul și al acestei impresii, că trebuie forță fizică pentru a putea purta coroana gigantică! O atitudine de încordare a gâtului, o expresie a feței care sugerează efortul, întărește aprecierea seminaristului.

P. 660

LA SORȚI

Conv. lit., XLIV, 1, vol. 2, mart. 1910.

Semnat: D.Z.

Încredințată *Convorbirilor* prin martie 1909 sau chiar ceva mai înainte — schița n-a putut apărea numaidecît, din cauză că în revistă s-au publicat patru cînturi din *Mirișă*. Odată cu aprilie, Duiliu Zamfirescu intenționa să reia romanul *Anna*, cu care prilej îi trimite lui S. Mehedinți primele 24 pagini din continuarea lucrării, urmînd ca restul să fie scris pe măsură ce apărea materialul predat. Cu acest prilej scriitorul vrea să-și retragă „mica novelă” *La sorți*, „deoarece dau alt material și voi mai da încă” (scris. datată numai 4/17 apr., fără an, dar fiind, sigur, din 1909). Însă redacția *Conv. lit.* avea experiența felului cum fusese predat romanul *Lydda. Scrisori romane*, semănat pe parcursul a cinci ani, și chiar a celui în cauză, *Anna*, din care se publicase, încă în 1906, prima jumătate și se întrerupsese, deoarece scriitorul, terminîndu-și stagiul roman și venind în țară, nu mai avusese timp să scrie urmarea. Împrejurarea nu fusese uitată, desigur. Astfel că se publică schița și se amîna apariția celor 24 pagini, pînă va veni o tranșă mult mai mare, sau tot restul romanului. Prudența lui S. Mehedinți s-a dovedit bună, căci *Anna* poate reîncepe abia în iulie, adică după patru luni, timp în care scriitorul a mai publicat în *Conv. lit.* pe *Mirișă* în întregime.

La sorți e din seria schițelor de un anumit tragism, uneori mai intens, alteori mai scăzut, căreia îi aparține, din epoca de după 1910, nuvela *O mură*. Caracterul autobiografic e discutabil, adică îndoielnic; autorul va fi auzit anecdota și a tras-o înspre domeniul celor trăite de el direct, din ciclul memorialistic *Amintiri din cariera diplomatică*, rămas în proiect.

Morala finală este, desigur, o grațioasă glumă!

GLOSAR

Acroșchiuri, s.n. (fr. accroche-coeur) — meșe în formă de buclă pe frunte sau pe timpă.

Baccea, s.f. — bătrîn ramolit, hodorog.

Batelar, s.m. (fr. batelier) — barcagiu.

Bătogi, batoji, vb. rf. — a se istovi de bătrînețe.

Bechi, s.n. (în exp.) — absolut nimic, de loc.

Bedreag, s.n. — butucul cizmarului pe care croiește pielea și care-i servește și drept scaun.

Budulan, budulac, adj. — prostănac, simplu, naiv.

Buriu, burie, s.n. — butoiuș în care se păstrează de obicei țuica.

Calapăr, s.m. — calomfir, plantă aromată cu flori galbene.

Ceam, ceamuri, s.n. — corabie cu pinze pentru transportul pe Dunăre.

Cheglă, s.f. — joc de popice.

Chinovar, s.n. — sulfură roșie de mercur, folosită drept colorant și medicament.

Chitonag, s.n. — unealtă cu care se fac găuri în pămînt pentru înfipt aracii la vie.

Chiveră, chivără, s.f. — chipiu înalt purtat odinioară de soldați.

Ciangăi, ceangăi, s.m. — locuitori de origine maghiară stabiliți încă din sec. XIII în regiunea Bacău.

Cilibiu, ie, adj. — fin, grațios, frumos.

Cimbistră, s.f. — pensetă.

Ciupag, s.n. — pieptul lei cusut cu flori.

Clironomie, s.f. — moștenire.

Comitagiu, s.m. — membru al unei organizații revoluționare bulgare care a luptat în trecut pentru eliberarea Macedoniei; agitatori naționaliști bulgari care făceau uneori incursiuni pe teritoriile statelor vecine.

Crevat, crivat, s.n. — pat.

Cubea, s.f. — fereastră pe acoperiș.

Dărvar, dîrvar, s.m. — tăietor de lemne.

Delă, dele, s.f. — dosar, proces.

Dracilă — dracilă (n. D.Z.); arbust spinos, se cultivă pentru a face garduri vii.

Dubeș — la jocul de table cînd zarurile arată cîte un punct.

Embatic, s.n. — formă de arendare a unei proprietăți pe termen lung cu toate drepturile de proprietate.

Emfiteoză, s.f. — embatic.

Epiec — tot în legătură cu jocul de table cînd zarurile arată dubla mare.

Fermenea, s.f. — haină scurtă brodată cu fir sau cu mătase pe care o purtau odinioară boierii peste anterior.

Fidanțat, s.m. — logodnic.

Gherdap, url, s.n. — loc cu cataracte periculoase.

Gheroc, s.n. — redingotă.

Grind, s.n. — ridicătură de pămînt, prelungă, în regiunea inundabilă a râurilor.

Gugiuman, s.n. — căciulă de samur purtată de domnitor și boieri, ca semn al demnității lor.

Hastatus (lat. *hasta*) — lăncier.

Hălăciugă, adv. — zbrîlit.

Ispisoc, ispisoc, s.n. — hrisov, vechi act domnesc scris în slavonește.

Liuliu, interj. — nani!

Madapolam, madipolon, s.n. — pînză fină de bumbac fabricată odinioară la Madapolam (India).

Manea, s.f. — cîntec oriental melancolic.

Mantiă — zmeură (n. D.Z.).

Melisă, s.f. — roiniță; băutură alcoolică aromată obținută prin fermentarea frunzelor de melisă.

Menadă, s.f. — bacantă.

Meș, meși, s.m. — papuci de pîslă.

Mineca, vb. intr. și rf. — a se scula dis-de-dimineață.

Mozulă — cimbru (n. D.Z.).

Nadolean, adj. — originar din Anatolia.

Ohavnic, ohavnici, adj. — care nu poate fi înstrăinat; de veci.
Olac, s.m. — curier special (călare), poștalion.

Parigorie, s.f. — mîngiere, consolare.

Pastrano — palton (n. D.Z.).

Percal, s.n. — țesătură de bumbac albă și foarte subțire.

Pestiferat, s.m. — ciumat.

Polpan — mărar (n. D.Z.).

Pomojnic, s.m. — funcționar administrativ care conducea o plasă; șef de birou într-o subprefectură.

Radizidă — ochiul boului (n. D.Z.).

Ștuț, ștuțuri, s.n. (germ. Stutz) — bucată scurtă de țevă care face legătura între un recipient și o conductă.

Taclit, s.n. — cingătoare de stofă vărgată ce se lega peste mijloc sau la cap, turcește.

Teriachiu, tiriachiu, adj. — amețit, beat.

Tropos, s.n. — manieră, mod de purtare.

Vervenă, verbină, s.f. — specii de plante cu frunze dințate, cu flori roșii, albe, liliachii.

Zivindide — nume care se dă nobililor traci (n. D.Z.).

TABLA ILUSTRAȚIILOR

Manuscrisul primei pagini a nuvelei <i>Noapte bună</i> ; numeroasele modificări de text sînt făcute în urma lecturii cu Maiorescu și a sugestiilor lui	130 — 131
Începutul proiectului de piesă <i>Străbunii noștri</i> , la care scriitorul a renunțat în favoarea nuvelei	130 — 131
Preambulul studiului critic <i>Romanul și limba română</i> — rămas neterminat și nepublicat — în care volumul de <i>Novele</i> de la 1888 e socotit esențial pentru problemele expresiei literare	146 — 147
Prima formă a micului roman <i>Un drum greșit</i> . Caligrafia e a perioadei 1886—87	146 — 147
Început de nuvelă din perioada 1886—87	306 — 307
A doua pagină din scrisoarea (11 oct. 1889) către Titu Maiorescu; în introducere Caragiale e admirat; dar în finalul scrisorii nuvela <i>O făclie de Paște</i> va fi executată cu severitate....	306 — 307
Fragment de scrisoare (2/14 dec. 1899) către Mihail Dragomirescu, privind <i>Făclia de Paște</i> și <i>Năpasta</i> ; opinia scriitorului este alta în ce privește nuvela, decît cea din 1889, dar e aceeași despre piesă, înglobînd și <i>Noaptea furtunoasă</i> ..	306 — 307
Explicația lui Mihail Dragomirescu (datată: 20 ian. 1942) la scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu din 2/14 dec. 1899 în privința nuvelor <i>O făclie de Paște</i> și <i>Frica</i>	322 — 323

Începutul schiței <i>O vânătoare de vulpe în Campania romană</i> . Numele autorului e scris deasupra de Mihail Dragomirescu	322 — 323
Altă opinie nedreaptă: despre Slavici. Scrisoare către Iacob Negruzzi din 5/17 ian. 1894	658 — 659
Scrisoare din 11/23 febr. 1894, către Trandafir G. Djuvara, cu prilejul trimiterii primei colaborări la revista acestuia, <i>Ateneul Român</i>	658 — 659
Prima pagină a schiței <i>La sorți</i> (1910)	658 — 659
Scrisoare din 25 febr./10 martie 1910 către Ilie Dăianu, directorul revistei <i>Răvașul</i> din Cluj, cu privire la schița <i>Bustul Împăratului Traian</i> ..	674 — 675
Început de memorialistică, necontinuată, din perioada 1915—16	674 — 675

SUMARUL

<i>Notă asupra volumului III — Nuvele</i>	VII
FĂRĂ TITLU (1883)	
Pe Argeș	3
Baba-oarba	10
Monastirea Dealului	14
Amintiri din vremuri (<i>Pagine din viața lui Depă- ră/eanu</i>)	17
Din Dobrogea (<i>Scene și portrete</i>)	56
Zadarnic	65
Blaue-Donau	71
Archivarul (<i>Portret</i>)	82
Jeana	85
Pentru totdeauna	92
Maria	100
Singurătatea	107
Patrie și poezie	111
Orfanele (<i>Fragment</i>)	116
Unde de vară	119
NOVELE (1888)	
[Cuvânt înainte]	125
Noapte bună	128
Locotenentul Sterie	144
Conu Alecu Zăgănescu	158
Subprefectul	177

Străbunii noștri	205
Spre mare.....	247
NUVELE, ROMANE. FRICA	
(1895)	
Alessio	277
Singurătate	296
O vânătoare de vulpe în Campania romană.....	306
Frica	313
FURFANȚO, TREI NUVELE	
(1911)	
Furfanțo	333
Spre Cotești	348
Petrică	362
O MUZĂ	
John James (<i>Amintiri din cariera diplomatică</i>)..	381
O partidă în trei (<i>John James contra Mormonilor</i>)	397
O muză (<i>Amintiri din cariera diplomatică</i>).....	414
Buscă.....	428
La Buduiu	431
O curcă romanțioasă	437
Un pui și un cărăbuș	449
DIN PUBLICAȚII	
Cele din urmă gândiri ale lui Weber	455
Natalia Anisimovna	457
Cele două surori.....	467
Către Natalia Nina	471
La denii	477
Deputatul	481
Notarul	484
Cugetări	488
Un amor în munți.....	491
Reflecțiuni e unui ușier de la Cameră	501
Dusă în lume	504
Trandafirul	513
Drumu din urmă	519
Coropișnița	523
Toader Cizmaru	528
Răvașe	533
Răvașe	540

Dolabela Răstoacă	546
Un drum greșit	550
O scenă antică	623
În carantină	627
Cu bilet circular (<i>Schișă</i>)	640
Badea Cîrțan la Roma	651
Bustul Împăratului Traian	656
La sorți.....	660
<i>Note și variante</i>	663
<i>Glosar</i>	817
<i>Tabla ilustrațiilor</i>	821